

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
ПРОБЛЕМ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА В КООРДИНАТАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Монографія

Видання 2-ге, переробл. і доповн.

*(присвячено 25-річчю створення ПВНЗ
«Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»)*

**ЧЕРНІГІВ, ЧНТУ
2019**

*Рекомендовано до друку Вченою радою Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая (прот. № 08/1718 від 26 червня 2018 р.).
Монографію підготовлено на честь 25-річчя створення МНТУ.*

Колектив авторів:

Переднє слово – Алимов О. М., академік НАН України, д.е.н., проф.

Гаркуша А. О. – Університет економіки та права "КРОК" (п. 5.5);

Ільчук Л. І. – к.п.н., доц., Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України і НАН України (п. 1.2; 2.1; 2.3; 7.5);

Крейдич І. М. – д.е.н., проф., Національний технічний університет України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського» (передмова; п. 4.4; 5.2);

Корнєєв В. В. – д.е.н., проф., Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки Міністерства економічного розвитку та торгівлі України (п. 5.4; 6.4);

Лицур І. М. – д.е.н., проф., Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (п. 7.1);

Микитенко Д. О. – д.м.н., доц., Клініка репродуктивної медицини «НАДІЯ»; професор кафедри, МНТУ імені академіка Ю. Бугая (п. 2.2; 2.3; 3.2; 5.3; післямова);

Микитенко В. В. – д.е.н., проф., Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»; НДІ «НТіСЕ ПНР», МНТУ ім. академіка Ю. Бугая (передмова; п. 1.1; 1.2; 1.4; 2.2–2.4; 3.1–3.4; 4.1–4.4; 5.1; 5.2; 5.4; 6.1–6.4; 7.1; 7.3; 7.4; післямова);

Порохнявий Ю. Б. – НДІ «Науково-технічних і соціально-економічних проблем національного розвитку», МНТУ ім. академіка Юрія Бугая (передмова; п. 1.1–1.4; 2.1–2.4; 3.4; 7.1; 7.2; 7.5; післямова);

Рогов П. Д. – к.т.н., Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського (п. 4.5; 6.5);

Худолей В. Ю. – д.е.н., проф., Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая (п. 4.3; 4.4);

Шелудько Н. М. – д.е.н., проф., Державна установа «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України»; НДІ «НТіСЕ ПНР», МНТУ імені академіка Юрія Бугая (п. 5.4; 5.5);

Шкарлет С. М. – д.е.н., проф., Чернігівський національний технологічний університет (п. 3.1; 4.4; 6.5; 7.4; післямова).

Рецензенти

Голетіані К. – професор, декан логістичного факультету, Батумський національний технічний університет, м. Батумі, Грузія;

Дьякон Д. – доктор економічних наук, професор, ректор, Вища школа менеджменту інформаційних систем «ISMA University», м. Рига, Латвія;

Кузьмін О. Є. – д.е.н., проф., директор Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту національного університету «Львівська політехніка», Заслужений діяч науки і техніки України, м. Львів, Україна;

Нікіфоровіч М. – професор Публічного дослідницького університету ім. Джорджа Мейсона, округ Ферфакс, Віргінія, США;

Ользевські В. – професор, Університет Економіки, ректор, м. Бидгощ, Польща;

Савіна Н. Б. – д.е.н., проф., проректор з наукової роботи і міжнародних зв'язків, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, Україна;

Саркісіан-Дікова К. – професор, завідувач департаменту міжнародної економіки, Академія світової економіки імені Дімітрія Ценова, м. Свищов, Болгарія;

Смолянук В. Ф. – д.п.н., проф., завідувач кафедри політології та національної безпеки, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна.

Н44 **Незалежна Україна в координатах сталого розвитку : [монографія] /**
[В. В. Микитенко, Ю. Б. Порохнявий, Д. О. Микитенко, С. М. Шкарлет,
П. Д. Рогов, В. Ю. Худолей, І. М. Крейдич, І. М. Лицур, А. О. Гаркуша,
Л. І. Ільчук, В. В. Корнєєв, Н. М. Шелудько]. – 2-ге вид., переробл. і доповн. –
Чернігів : ЧНТУ, 2019. – 770 с.

ISBN 978-617-7571-46-8

Монографію присвячено системному аналізу можливостей еволюційного розвитку національної соціально-економічної системи, забезпечення стійкості і надійності функціонування та цілеспрямованості її динаміки до перспективних кутів соціально-економічного, технологічного і суспільного відродження в ресурсних обмеженнях при постійному нарощенні суспільно-політичних і військово-економічних загроз українському державотворенню.

За результатами виконання науково-прикладного дослідження розвинуто: а) вихідні принципи мультидисциплінарної концепції макросистемної еволюції України у разі її реалізації в ресурсних обмеженнях при нарощенні суспільно-політичних та військово-економічних загроз і ризиків сталому розвитку держави та її регіонам; б) світовий, європейський та український досвід врахування домінант теорії «життєвого простору» у процесах переформатування і доктринальних положеннях національного розвитку; в) гео економічні, політичні та ментальні чинники забезпечення «життєвого простору» української державності; г) конститутивно-ключові елементи безпеки особи, як запоруки успішного розвитку національного державотворчого проекту; д) сутність і зміст реальних загроз національним інтересам та національній безпеці України у контексті порушень прав і свобод людини та громадянина.

Послідовно здійснено макроекономічний, міждисциплінарний та крос-культурний синхронний аналіз політичних, суспільних, методологічних і концептуальних засад формування на теренах держави системних ознак задля забезпечення її переходу та регіонів до сталого розвитку. Визначено суспільно-політичні та духовно-моральні детермінанти сучасної управлінської кризи, яка набула в державі загрозливих масштабів. З'ясовано і обґрунтовано умови: а) виникнення об'єктивних та суб'єктивних соціально-економічних диспропорцій у розвитку держави та її регіонів; б) агресії Російської Федерації проти України та втрат із аргументацією висновків і пропозицій щодо упередження й елімінування загроз та ризиків сталому розвитку держави в умовах геополітичних трансформацій світогосподарської системи.

Поряд із вказаним, розробниками запропоновано до використання алгоритм розбудови нової регіональної карти України за форматом територіальних природно-господарських округів задля переформатування соціально-економічного простору держави у контексті її інтеграційного вибору. Оцінено: а) рівні результативності управління розвитком стратегічного потенціалу за роки незалежності та визначено проблеми і перешкоди на шляху синхронного забезпечення процесів його формування, нарощення, трансформації, трансляції і раціоналізації використання (освоєння); б) обсяги економічного зиску держави від збереження працездатності особи; в) когнітивно-інформаційний ресурс сталого розвитку держави та фінансово-економічні параметри, що уможливають регенерацію українського соціуму. Поряд із цим, проаналізовано і розкрито реальні

проблеми забезпечення національної безпеки, які пов'язані з мінерально-сировинним комплексом. Визначено стратегічне місце і роль мінерально-сировинних ресурсів в системі національної безпеки та запропоновано оновлений концепт їх сталого використання в умовах нарощення загроз і ризиків збалансованому розвитку держави та її регіонів.

У монографії, за результатами дослідження, авторським колективом приведено результати моделювання стійкості функціонування енерго- й ресурсо-ємних та наукоємних галузей і виробництв у ретроспективному періоді. Розкрито: а) перешкоди на шляху підвищення надійності функціонування та цілеорієнтованого розвитку регіональних соціально-економічних систем; б) проблеми ресурсно-функціонального забезпечення реального сектору економіки за роки незалежності; в) тенденції та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку базових видів економічної діяльності національного господарства; г) результати оцінювання негативних наслідків недостатності розвитку та забезпечення збалансованості функціонування національного фінансового ринку на первинному рівні реалізації функціоналів реального сектору української економіки у площині фінансового забезпечення процесу суспільного виробництва, зокрема, на макроекономічному рівні у контексті підвищення рівня ефективності формування та використання національних заощаджень. Саме, із цього і запропоновано конкретний комплекс заходів, які наповнять український фондовий ринок привабливими активами для реалізації стартів його, дійсно, масованого розвитку, включно з швидшим запровадженням накопичувальної пенсійної системи, як джерела масових довгострокових інвестиційних ресурсів.

Авторами наукового видання за оригінальними модельними вирішеннями, розробленими за використання сформованої мультирівневої системи відносних показників, побудовано довгостроковий прогноз (до 2030 року) основних макроекономічних показників України у разі реалізації на практиці детермінант стратегії макросистемної еволюції держави, концепт якої передбачає забезпечення її переходу до сталого розвитку. Представлено й обгрунтовано варіанти імовірного розвитку суспільно-політичної ситуації в Україні. Визначено перспективні напрями реалізації національних економічних і суспільно-політичних інтересів у контексті деструктивних кліматичних зрушень. Сформульовано принципи, форми, механізми, важелі і регулятори: а) безпечної реінтеграції населення та територій за умов нагромадження військово-економічного конфлікту на сході країни; б) конституційні положення формування нової політичної системи влади в Україні; в) глокалізації державного фінансового ринку у контексті елімінації й упередження загроз економічній безпеці тощо.

Видання становить інтерес для: а) політиків, фахівців і професіоналів, державних службовців та науковців, які опікуються вирішенням системних суспільно-політичних, економічних, фінансових, екологічних і медико-соціальних проблем сталого розвитку держави та її регіонів; б) викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, спеціалістів у галузі техніко-економічного планування та суспільно-політичного прогнозування.

УДК 338.27:519.71:330.46

ISBN 978-617-7571-46-8

© В. В. Микитенко, Ю. Б. Порохнявий,
Д. О. Микитенко, С. М. Шкарлет,
П. Д. Рогов, В. Ю. Худолей, І. М. Крейдич,
І. М. Лицур, А. О. Гаркуша, Л. І. Ільчук,
В. В. Корнєєв, Н. М. Шелудько, 2019
© ЧНТУ, МНТУ, 2019

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	8
ПЕРЕДНЄ СЛОВО	9
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ АКТИВІВ ДЕРЖАВИ (передмова)	12
РОЗДІЛ 1. ЛЮДИНА В СИСТЕМІ СОЦІУМУ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ТА ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ	17
1.1. Концепти формування «життєвого простору» людини і нації у географічній, історичній та соціально-політичній площині	17
1.2. Світовий, європейський та український досвід реалізації вихідних положень теорії «життєвого простору»	42
1.3. «Життєвий простір» доби державної незалежності: чинники, складові та географічні територіальні виміри	60
1.4. Геоелекономічні, політичні та ментальні чинники забезпечення «життєвого простору» української державності	75
Висновки до розділу 1	81
Список використаних джерел до розділу 1	85
РОЗДІЛ 2. ЛЮДИНА - СУСПІЛЬСТВО – ДЕРЖАВА: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ	91
2.1. Єдність і різноманіття існування окремих «світів» і «мікросвітів» регіонів України у контексті національної ідентичності та християнських цінностей українського етносу	91
2.2. Елементи безпеки особи, як запорука успішного розвитку національного державотворчого проекту	106
2.3. Конститутивно-ключові параметри розвитку та становлення особи в системі сучасного українського державотворення	120
2.4. Загрози національним інтересам і національній безпеці України у контексті порушень прав та свобод людини і громадянина	128
Висновки до розділу 2	143
Список використаних джерел до розділу 2	146
РОЗДІЛ 3. ЗДОБУТКИ ТА ВТРАТИ: ПРОБЛЕМИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	150
3.1. Суспільно-політичні та духовно-моральні детермінанти сучасної управлінської кризи	150
3.2. Об'єктивні та суб'єктивні соціально-економічні диспропорції у розвитку держави та її регіонів: управлінський вимір	169
3.3. Криза українського соціуму та геополітичний вибір держави	198
3.4. Передумови агресії Російської Федерації проти України та втрат: уроки та висновки щодо упередження й елімінування загроз і ризиків	217

Висновки до розділу 3	228
Список використаних джерел до розділу 3	234
РОЗДІЛ 4. ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ	241
4.1. Результативність управління розвитком стратегічного потенціалу держави: виміри та проблеми забезпечення.....	241
4.2. Моделювання стійкості функціонування енерго- й ресурсємних та наукоємних галузей і виробництв	262
4.3. Перешкоди на шляху забезпечення надійності цілеорієнтованого розвитку регіональних соціально-економічних систем	278
4.4. Ресурсно-функціональне забезпечення функціонування реального сектору економіки за роки незалежності.....	304
4.5. Роль мінерально-сировинної складової природного багатства у забезпеченні національної безпеки	330
Висновки до розділу 4	340
Список використаних джерел до розділу 4	345
РОЗДІЛ 5. ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВИМІРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УТВОРЕННЯ	356
5.1. Формування територіальних природно-господарських округів та переформатування соціально-економічного простору України	356
5.2. Тенденції та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку базових видів економічної діяльності	367
5.3. Розвиток соціальної сфери та якість життя: економічний зиск держави від збереження працездатності особи.....	403
5.4. Когнітивно-інформаційний ресурс сталого розвитку та фінансово-економічна площа регенерації українського соціуму	426
5.5. Глокалізація функціонування національного фінансового ринку у контексті упередження реальних загроз економічній безпеці.....	436
Висновки до розділу 5	449
Список використаних джерел до розділу 5	455
РОЗДІЛ 6. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ В РЕСУРСНИХ ОБМЕЖЕННЯХ ПРИ НАРОЩЕННІ ЗАГРОЗ І РИЗИКІВ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ	473
6.1. Системний аналіз макроекономічної динаміки та структурних зрушень за використання методів процесного управління.....	473
6.2. Дослідження розвитку складних систем за використання методів процесного управління задля досягнення загальної рівноваги	482
6.3. Прийоми коригування та спрямування розвитку соціально-економічної системи до генерування якісних ознак стійкості і надійності функціонування	496

6.4. Інституціональний консенсус розвитку ринку праці та інституційні детермінанти його модернізації	511
6.5. Механізм сталого фінансування потреб національної економіки, безпеки і оборони держави	517
Висновки до розділу 6	532
Список використаних джерел до розділу 6	539
РОЗДІЛ 7. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЕЛІМІНУВАННЯ РЕАЛЬНИХ ЗАГРОЗ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	544
7.1. Прогнозні можливості щодо забезпечення суспільно-політичної стабільності та сталого розвитку	544
7.2. Безпечна реінтеграція тимчасово окупованої території: світовий досвід ліквідації наслідків військових конфліктів із залученням парамілітарних структур (міжнародних миротворчих сил).....	559
7.3. Інваріантний розвиток подій в Україні у контексті реалізації власних інтеграційних перспектив	574
7.4. Прогнозні моделі макроекономічного регулювання в Україні.....	586
7.5. Провідні положення формування нової політичної системи влади	609
Висновки до розділу 7	626
Список використаних джерел до розділу 7	629
ДОМІНАНТИ СТРАТЕГІЇ МАКРОСИСТЕМНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕРЖАВИ (Замість післямови)	637
ДОДАТКИ	647
Додаток А. Людина в системі соціуму у контексті історичних та дослідницьких підходів	647
Додаток Б. Людина і суспільство в Україні: особливості взаємозв'язку та взаємодії	657
Додаток В. Здобутки та втрати: проблеми незалежної України	682
Додаток Г. Детермінанти трансформації соціально-економічних вимірів та перспективи забезпечення збалансованого розвитку державного утворення	686
Додаток Д. Практичні рекомендації щодо елімінування реальних загроз сталому розвитку держави	702
Додаток З. Домінанти стратегії макросистемної еволюції держави	763

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВДВ	Валова додана вартість
ВЕД	Види економічної діяльності
ВООЗ	Всесвітня організація охорони здоров'я
ВРП	Валовий регіональний продукт
ВТО	Всесвітня торгівельна організації
ЄС	Європейське співтовариство
ЗВТ	Зона вільної торгівлі
ЗЕД	Зовнішньоекономічна діяльність
ЖКГ	Житлово-комунальне господарство
ІСІ	Інститути спільного інвестування
МГМ	Медико-генетичний моніторинг
МВФ	Міжнародний валютний фонд
МЕА	Міжнародне енергетичне агентство
МЗС України	Міністерство збройних сил України
МОЗ України	Міністерство охорони здоров'я України
НАТО	North Atlantic Treaty Organisation (Організація Північноатлантичного договору)
НГ	Національне господарство
НЕІ	Національні економічні інтереси
НПС	Навколишнє природне середовище
НЕСЕС	Національна соціально-економічна система
ОВЗ	Основні виробничі засоби
ОБСЄ	Організація по безпеці та співпраці в Європі
ОДКБ	Організація договору про колективну безпеку
ООН	Організація об'єднаних націй
ОТГ	Об'єднанні територіальні громади
ПЕК	Паливно-енергетичний комплекс
ПЕР	Паливно-енергетичні ресурси
ПКС	Паритет купівельної спроможності
ПСР	Потенціал сталого розвитку
РПК	Регіональний промисловий комплекс
РСЕ	Реальний сектор економіки
РФ	Російська Федерація
США	Сполучені штати Америки
СРСР	Союз Радянських соціалістичних республік
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СП	Стратегічний потенціал
СР	Сталий розвиток
УРСР	Українська радянська соціалістична республіка
ФПГ	Фінансово-промислова група
ЄС	Європейське співтовариство
ТНК	Транс національна компанія
ТПВ	Технологічна підготовка виробництва
ТПГО	Територіальний природно-господарський округ
ШОС	Шанхайська організація співробітництва

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Моє переднє слово, перш за все, безпосередньо звернено до шановного Читача, оскільки, гортаючи перші сторінки цієї книги, палітурка якої все ще відчуває подих типографської фарби, вважаю за необхідне подякувати всій команді видавництва, тим дбайливо-майстерним й професійним рукам, які, власне, й сприяли виданню колективної монографії, у змісті якої розкрито результати науково-прикладних міждисциплінарних досліджень. Поряд із цим, вважаю за доцільне відзначити та підкреслити наступне:

серед сірої маси однотипних і, до болю схожих одна на одну, «лозунгових» програм щодо подальшого суспільного та соціально-економічного розвитку України, які виносяться на широкий загальний останнім часом, та які відрізняються лише обличчям політичних лідерів на обкладинках, на замовлення яких і здійснювалося упорядкування й обґрунтування відповідних напрямів і шляхів їх реалізації, з'явилась нова, дещо незвична, а можливо, навіть, й контрверсійна за змістовністю стратегія державного управління. Проте, необхідно наголосити на такому: це є визначальна мультидисциплінарна розробка. Тобто, результат праці, яка сформована і репрезентована за усталеними науково-прикладними канонами щодо розкриття, систематизації та вирішення фундаментальних науково-прикладних проблем. Це – науково-прикладна розробка «Незалежна Україна в координатах сталого розвитку», що пропонується українській громаді і науковій спільноті даним авторським колективом.

Слід визнати, що авторський колектив, науково-прикладна діяльність якого має безпосереднє відношення до створення, функціонування та подальшого розвитку Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая, для себе свідомо відмовився від затертих та набридлих спільноті політичних і економічних кліше та різних, запозичених у міжнародних консультантів, «ізмів» для того, аби нарешті щиро запропонувати оригінальні ідеї, які б сприяли формуванню своєї рідної, вітчизняної – **автентичної української національної державотворчої політики**.

Тобто, засвідчу: дослідниками мається на увазі – розроблення такої макросистемної політики, яка б ґрунтувалася на непохитній основі української ідентичності та органічно витікала із засадничих якостей українського національного характеру. Політики, яка б:

а) повторювала та втілювала у собі найбільш позитивні конститутивно-ключові риси українського народу;

б) дійсно допомагала становленню сильної, успішної, розвиненої та процвітаючої країни від початку її теперішньої державної незалежності до загальнонаціонального українського успіху у прийдешніх часах і поколіннях;

в) однозначно сприяла свідомому виробленню чіткої і обґрунтованої стратегічної мети діяльності та розвитку суспільства із усвідомленням своєї історичної перспективи і з обов'язковим врахуванням нашої ментальності, де присутня потужна та найбільш раціональна складова.

Поряд із вказаним, вважаю за доцільне визнати і підтвердити, що авторський колектив приклав достатньо системних зусиль і навів у роботі детальні обґрунтування позицій, які репрезентовані у розділах цього наукового видання, що б сформувати, визначити й розкрити змістовність нової політики сталого розвитку (тобто, стратегічний інструментарій реалізації домінант національної стратегії сталого розвитку), яка б:

а) сприяла формуванню: ефективно діючих інститутів державної влади; соціальної солідарності і справедливості та гуманізації суспільства на засадах гарантування й забезпечення реальних і рівних прав;

б) убезпечила б генерування в межах національної соціально-економічної системи синергетичних типу умов до забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку в ресурсних обмеженнях;

в) за наслідками її реалізації, створювала певне «вікно можливостей» для української держави та української нації, загалом, задля здійснення необхідного маневру, як у питаннях вибору для неї найбільш сприятливої моделі соціально-економічного розвитку, так і щодо характеру і глибин зовнішньої взаємодії із своїми стратегічними партнерами (старими та новими);

г) не була пов'язана з будь-якими зовнішніми владними замовленнями і, яка не стане у подальшому інструментарієм знуцання над суспільством, людиною, громадянином та особою, рівно, як і над державністю з боку самої системи влад, оскільки, автори даного науково-прикладного дослідження ніколи не були при владі та й не приймали участі у ганебному розкраданні народної власності і народних коштів.

Авторський колектив не цікавить політика, в яку граються балакучі державні й регіональні пройдисвіти-корелянти, фінансові спекулянти, герої світських хронік та «дешеві» політичні популісти. У цій розробці дослідники висувають та обґрунтовують оригінальні ідеї, які мають забезпечити прихід до системи державної влади, дійсно, нової генерації людей. Адже, насправді політика (яку всі ми так звикли не безпідставно вважати брудною справою, особливо, у нашій країні) – це всього лише мистецтво – мистецтво вмілого, але професійного й системного управління державою, державними справами.

Історія засвідчує і підтверджує об'єктивність авторського переконання про те, що успіхів досягали не ті, хто висував лозунги чи багато говорив, а саме ті, хто мав цілісний й системний світогляд, що дозволяв би бачити й сприйняти фундамент усього комплексу, існуючих в державі, суспільних, політичних, соціальних, екологічних, медичних, економічних та іншої природи проблем.

Тож, відомо, що не маючи масштабного розуміння загальної суспільно-політичної ситуації, неможливо побачити глибинні її основи, визначити історичні фази й динаміку розвитку національних природно-господарських систем, здійснювати відповідні суспільно корисні перетворення, забезпечити загальнонаціональну консолідацію з метою побудови, оптимальної для України, моделі еволюційної економіки.

Можливо, представлене наукове видання і репрезентовані у ньому науково-прикладні здобутки – це є воанням поодиноких, які ще здатні реально оцінити те, що відбувається сьогодні як в Україні, так і в межах світогосподарської системи, і де їхні голоси тонуть серед організованого лементу наближених, які «обліпили» владну та державну «вертикаль». При цьому, не суть важливо, якій «кольоровій гамі» останні віддають перевагу і яку сповідують політичну ідеологію та інше.

Маю надію, що результатом широкого та відкритого обговорення, запропонованих авторським колективом ідей і розробок щодо макросистемної еволюції нашої держави у декількох пріоритетних площинах, стане спільна загальнонаціональна позиція, яка так необхідна, наразі, для досягнення головної мети – покращення якості життя всіх тих, хто проживає на цій благословенній Всевишній землі - Україні.

Дорогі співвітчизники!

Не можна надалі байдуже спостерігати за бідами України, які спричинені хибними й системними соціально-економічними, політичними і гуманітарними помилками теперішніх і ретроспективних часів політичних діячів. Адже, українці століттями спостерігали власне національне поневолення та приниження. Тож, переконаний, що настав саме той час у багатовимірному просторі наявних проблем і загроз, який:

- а) вимагає від усіх нас повернення Вітчизни українському народу;
- б) підтримує відродження довіри людей до влади та власної держави;
- в) спонукає до відкритого діалогу, активних виважених і продуманих політичних кроків, у першу чергу, суб'єктів державного управління.

Тож, користуючись нагодою, хочу підкреслити, що попереду у всіх нас ще багато не вирішених та складних державотворчих питань.

Отже, мусимо вирішувати їх разом, спільними зусиллями та спільною конструктивною співпрацею. Причому як на науково-теоретичному рівні, так і у практичній площині щодо впровадження у життя виважених і обґрунтованих державотворчих ідей та пропозицій. І той, хто взявся за їх вирішення, дає урок не лише професійної майстерності, але й урок власної гідності, справжнього патріотизму. І так важливо, щоб питання, які розглядаються і розкриті у цій праці, сприймалися в оточуючому світі, як питання нагального цивілізаційного вибору нашої нації та країни, загалом.

*Радник при Дирекції Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України»,
академік НАН України, д.е.н., проф.,
Заслужений діяч науки і техніки України О. М. Алимов.*

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ АКТИВІВ ДЕРЖАВИ (ПЕРЕДМОВА)

Нагальним є визнати, що складні процеси глобалізації та суперечливі геополітичні зміни у сучасному світі, необхідність пошуку найбільш оптимальної моделі функціонування організаційної структури управління Україною загалом, як сучасної самостійної, незалежної та успішної держави, проведення відповідних реформ в усіх сферах нашого суспільства, нагально потребують пошуку неординарних політичних, соціально-економічних та управлінських рішень, а також, відповідно, й перегляду багатьох, традиційно усталених, підходів й стереотипів, які є притаманними для вітчизняної системи державного управління на сучасному етапі розвитку національного господарства. Зазначене зумовлює необхідність: розробки науково обґрунтованої державної політики, спрямованої на захист життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави; пошуку та використання принципово нових концептуальних управлінських дій (кроків) до її формування та реалізації в умовах ресурсних обмежень при постійному нарощенні суспільно-політичних загроз і ризиків сталому розвитку держави та її регіонів.

«Незалежна Україна в координатах сталого розвитку» як науково-прикладна розробка є, за змістовністю, саме тією монографією, яка присвячується комплексу складних і, доволі суперечливих, сьогоденних суспільних проблем, а також розробленню й обґрунтуванню оптимальних для України шляхів та методів подальшої розбудови національної державності. Предметом системного дослідження автори обрали комплекс питань, довкола яких точиться, наразі, гостра дискусія, як серед українських науковців, політиків, державних службовців органів влади і місцевого самоврядування, так і вітчизняних та закордонних кіл експертного середовища, відповідно, й вирішення яких потребує поєднання наукового знання фахівців із різних галузей знань із практикою державного управління.

Колектив авторів не належить до тих, хто обирає обтічні форми для своїх висновків із метою уникнути критики на свою адресу. Емпірична та теоретична база, яка є доступною, дозволила проаналізувати системні проблеми, які досліджуються з онтологічної, гносеологічної, методологічної та аксіологічної точок зору, зробити власні висновки і запропонувати авторські підходи до їх розв'язання й вирішення. На переконання авторів монографії, цінність цієї мульти-дисциплінарної праці полягає не лише у тому, що її положення та висновки можуть слугувати науково-теоретичною основою для подальших наукових системних досліджень, але є певною інтегрованою базою системних уявлень про теперішні суспільні процеси, як необхідної складової у практичному використанні при розробці й реалізації інституційних, економічних, політичних та соціальних стратегій суспільно-політичного розвитку в умовах швидкоплинних державотворчих трансформаційних процесів.

Ця наукова праця створювалася, звичайно, не з метою надати суспільству безліч рецептів на всі випадки подальшого державотворення чи як панацея від можливих помилок. Ми впевнені, що жоден із державних, чи то політичних діячів ще не зміг би скористатися чужим планом дій у своїй діяльності. То що ж тоді міститься у цій книзі? Поради щодо створення власної стратегії? Можливо.

Тож у науковому виданні, майже для кожної ключової сфери державного управління, надаються інституційні, аналітичні та прогнозні висновки щодо основного лейтмотиву подолання наявних протиріч і загроз. Тобто те, що, на авторське переконання, має лишитися лише в позитивному активі державотворчих устремлінь. Ключові моменти, на яких ми зупиняємося кожного разу і репрезентуємо, звичайно, є орієнтовними та обґрунтованими з авторського погляду. Їх можна реалізувати у будь-який спосіб, а може, і не тільки їх. Окремо хотілося б зазначити і про визначені й розкриті у роботі прогнозні сценарії ймовірного перебігу різних за природою подій в межах України. Ми вважаємо, що основним і найкращим, за результатами їх дослідження, є: а) можливість елімінування комплексу реальних загроз і ризиків сталому розвитку; б) унеможливлення, або попередження найгіршого, більш негативного розвитку ситуації як для суспільства, нації, держави, так і для окремо взятого громадянина України.

Згідно з поставленою метою – визначального концепту формування і реалізації в ресурсних обмеженнях державної політики – у пропонованому дослідженні проаналізовано і визначено реперні точки, актуальну проблематику та подальший маршрут українського державотворення. При цьому, автори монографії поширюють, обґрунтовують та удосконалюють, викладені у попередніх наукових розробках («Феноменологічні альтернативи економічного зростання України» та «Макросистемна еволюція української економіки»):

а) концепт комплексного дослідження і системного вирішення соціально-економічних, суспільно-політичних, техніко-технологічних, екологічних та медико-соціальних проблем;

б) модель розбудови економіки України соціетального типу;

в) процедури сформування національної соціально-економічної системи з новим фазовим портретом та цільовими функціоналами задля елімінування ризиків і загроз у контексті спрямування її магістральної траєкторії до перспективних кутів розвитку.

Беззаперечно, у центрі уваги залишаються також і ключові проблеми щодо забезпечення індивідуальної стійкості та надійності функціонування виробничо-економічних систем, енергоефективності національної економіки та дієвості механізмів державного регулювання, проте, розглядаються вони у поглибленому аналітико-фактографічному й суспільно-політичному контексті. Так, зокрема, обґрунтовано принципи сталого фінансування потреб державного розвитку, включаючи національну економіку, безпеку і оборону, за рахунок формування правового інституту громадянської власності на природні ресурси та механізмів суверенного фінансування надходженнями від природної ренти. Подано характеристику суверенного фонду та фонду громадянських дивідендів як інститутів накопичення державних коштів та управління державними і особистими фінансовими активами в умовах соціально-економічної та воєнної кризи. Обґрунтовано і доведено, що за умов ефективного вилучення природної ренти надходження, які можуть бути спрямовані на виплату громадянських дивідендів та створення фонду суверенного добробуту, можуть складати не менше, ніж 150 млрд. грн. щорічно. Впровадження запропонованих механізмів дозволить на довгострокову перспективу створити надійне й сучасне джерело сталого фінансування перспективних державних потреб в особливий період (воєнної загрози чи воєнної кризи), певним чином підвищити рівень добробуту населення країни.

У монографії ми прагнемо знайти рішення застарих проблем: держава і особа людини–громадянина; громадяни-суспільство і держава; держава і ринок; приватний і

державний сектор; приватна ініціатива і межі державних та національних інтересів; формування необхідних умов цивілізованого розвитку підприємництва; активізація інноваційно-інвестиційної діяльності; забезпечення безпеки як особи, людини, громадянина, так і нації та держави загалом; вартість життя й економічний зиск держави від збереження працездатності економічно активного населення. Ця проблематика, на сьогодні, набуває особливого значення і стає вирішальним фактором, який спроможний у подальшому визначати перспективи сталого розвитку суспільства і держави.

І, у цьому контексті, власне, прийшов час переглянути роль держави не як центрального органу планування, а як засновника необхідних сучасним комплексним ринкам структур та інституцій задля надання їм можливості ефективного функціонування, заради успіху й процвітання української нації. У даних просторово-часових координатах у роботі представлено нові ідеологічні засади інституціонального зрізу національної культури, політики й наявного стратегічного потенціалу, загальнонаукові принципи стратегії макросистемної еволюції, домінанти розвитку української макрогенерації, життєві цикли української темпосистеми за роки незалежності. Побудовані та репрезентовані у монографії прогнози основних макроекономічних показників розвитку економіки до 2030 року (у разі реалізації стратегії макросистемної еволюції держави) обраховані за використання оригінальних модельних рішень, які розроблено на основі сформованої мультирівневої системи відносних показників оцінювання-прогнозування масштабів потенціалу сталого розвитку, вихідних елементарних складових зі складу стратегічного потенціалу держави, енергоефективності національної економіки, сталого водокористування тощо.

Реалізація на практиці моделі макросистемної еволюції має забезпечити розроблення і застосування об'єктивного стратегічного набору у площині генерування умов і системних ознак сталого розвитку держави та її регіонів в ресурсних обмеженнях при постійному нарощенні суспільно-політичних та військово-економічних загроз і ризиків українському державотворенню.

Теоретичним засобом розбудови нової регіональної карти, у відповідності до вимог Угоди про асоціацію України з країнами-членами ЄС – є авторська концепція реформування системи адміністративно-територіального устрою за форматом десяти територіальних природно-господарських округів. На авторське переконання – це єдиний спосіб формування та розвитку Україною національного варіанту еволюційної економіки в умовах транснаціоналізації світогосподарської системи та створення на наших теренах суспільства постіндустріального рівня з уникненням (або ж елімінуванням) неочікуваних наслідків, криз і депресій. Тож, з цією метою:

а) розроблено схему взаємозалежності та взаємодії між чотирма базовими площинами (матеріальною, соціальною, факторною й інституціональною) системи просторового управління природно-ресурсними активами в Україні;

б) удосконалено структурно-логічну схему добру форм і засобів просторового управління з деталізацією змістовності характеристик когнітивно-інформаційного потенціалу комунікаційних мереж;

в) розвинуто методологічно важливі положення використання методів логічного проектування та врахування детермінант процесного управління при визначенні найвагоміших регресорів ресурсно-функціонального, організаційно-економічного та нормативно-правового впливу, застосування яких і дозволяє встановити пріоритетні

об'єкти докладання зусиль задля раціоналізації процесів природокористування в ресурсних обмеженнях.

Рекомендації дослідників, що напрацьовано й обґрунтовано у цій площині, можуть бути використані при розробленні комплексу дієвих практичних заходів щодо децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, як одного з ключових напрямів державної політики у питаннях забезпечення сталого розвитку України та гарантування її національної безпеки.

Водночас, на авторське переконання, стабільну суспільно-політичну ситуацію в країні здатний забезпечити відкритий та чесний і прозорий діалог влади, як центральної, так і місцевих органів виконавчої влади за «круглим столом» із постійними консультаціями з громадськістю щодо найбільш актуальних та важливих питань у площині забезпечення сталого розвитку держави. Тобто, з питань щодо:

- а) зниження градусу суспільного протистояння в українському суспільстві;
- б) встановлення громадянського миру, спокою, відновлення та збереження територіальної цілісності;
- в) забезпечення достатнього рівня безпеки вразливих верств населення;
- г) вирішення релігійних і міжетнічних проблем;
- д) реалізації комплексу дієвих заходів, спрямованих на консолідацію суспільства в питаннях утвердження української державності та розбудови громадянського суспільства тощо.

Користуючись нагодою, авторський колектив засвідчує свою готовність до подальшої конструктивної співпраці (у тому числі, шляхом надання пропозицій та рекомендацій теоретичного і практичного спрямування, а також і у площині удосконалення законодавства) щодо вирішення актуалізованих питань у сфері перезавантаження існуючої системи українського державотворення з усіма небайдужими громадянами, які мають активну громадянську позицію і з тими, хто поділяє з авторським колективом стурбованість теперішнім загостренням суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в державі.

Адже разом із Вами, шановний Читачу, ми всі – українці. Це наша країна. Вона для нас – не лише вулиці великих мегаполісів, гамірні дороги, нові провулки у нових мікрорайонах наших міст і містечок, під'їзди багатоповерхівок, квартири, садочки та магазини. Україна - жива держава; організоване довкілля; дух минулих століть; пам'ять про наше минуле і плани на майбутнє. У цій країні ростуть наші з вами діти, ходять до школи та здобувають освіту. Ми любимо красиві та ошатні парки, затишок родинного вогнища і теплоту материнських рук. Ми готові захищати рідну землю і справами доводити свою любов до України. А ще, Україна – це щирі та добрі люди. Зрештою, Україна – це ми з вами. І, головне у цій площині – це наше ставлення один до одного, порозуміння та консолідація, попри усі наявні в межах державного утворення соціально-економічні, суспільно-політичні, інституційні, екологічні, ресурсні зміни й обмеження.

Водночас, авторський колектив приймає і розуміє: щоб мати комфортний та затишний життєвий український простір, навіть у межах своєї «малої Батьківщини», громаді будь-якого населеного пункту України не потрібна вказівка на те і на життєстверджуючу діяльність не потрібно дозволу центральної влади. А потрібно лише одне – соратники й однодумці. Це люди, що мають системне мислення, сучасну свідомість та нові підходи до життя; які спроможні знаходити та залучати новітні

можливості й резерви для розвитку і просування суспільно значимих справ у теперішній складній політичній та соціально-економічній ситуації; які грамотно, професійно й упевнено можуть вирішувати поточні питання в масштабах свого населеного пункту, області, й зрештою, країни. Саме за цим принципом ми і сформували наш авторський колектив, що поставив перед собою питання з вирішення комплексу міждисциплінарних завдань за аналітичним форматом «Як і для чого робити зміни та повне переформатування й перебудову системи українського державотворення?». Адже, як багато ми говоримо про недоліки і проблеми нашого життя – і як мало зусиль докладаємо до того, щоб насправді змінити стан справ на краще на різних рівнях управління, навіть у нашому будинку, районі, місті й державі, загалом.

Але ж, це наша земля, наша Рідна Вітчизна, наше рідне місто, наші люди: тож неможливо, аби хтось прийшов сторонній і помахом «чарівної палички» відразу вирішив усі наші проблеми. Зрушити у визначеному напрямі «візок» існуючих проблем ми можемо лише самі, з нашої доброї волі, з нашого бажання. Ось чому авторський колектив вирішив підготувати до друку цю монографію – з метою максимального донесення своїх ідей та поглядів до широкого українського громадського загалу задля подальшого пошуку і згуртування однодумців навколо провідного концепту розбудови в Україні еволюційної економіки. Впевнені, що цей між-дисциплінарний шлях для більшості людей є близьким та зрозумілим, він обіцяє бути надзвичайно складним, проте, винятково захоплюючим і продуктивним. Тільки людина, її стабільна, творча енергія та процвітання є найголовнішою цінністю у нашому житті. Вважаємо і надалі вважатимемо вказане основною детермінантою подальшої науково-прикладної діяльності нашого авторського колективу.

При цьому, пропонована монографія не є оглядовою, тому в ній не наведені погляди окремих дослідників, суб'єктів державного управління різного рівня або ж політичних діячів чи представників експертного середовища, яке обслуговує, так називану, національну «політичну еліту», зокрема, щодо проблематики забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку чи розробки стратегії соціально-економічного розвитку України й інше.

Авторський колектив не вступає у дискусію з українськими та іноземними вченими, фахівцями з державного управління, а репрезентує результати свого мультидисциплінарного науково-прикладного дослідження, обґрунтовуючи власну точку зору щодо вирішення проблем національного суспільно-політичного й соціально-економічного поступу шляхом кардинальних суспільних, інституціональних, технологічних і організаційно-економічних демократичних перетворень. Тому маємо сподівання, що вказане зорієнтує творчих читачів і дозволить дійти власних висновків щодо реальних загроз і ризиків сталому розвитку нашої держави, досягнути їх сутність і зміст, простежити логіку викладення матеріалу в межах багатопроблемного наукового видання, а державних службовців – таки спонукає до вираженого прийняття управлінських рішень.

І насамкінець. Щиро дякуємо усій команді видавництва за ентузіазм та творчий підхід, докладений до появи на світ цієї міждисциплінарної наукової праці. Вдячні надзвичайним людям – читачам, які, як ми сподіваємось, здатні забезпечити об'єктивність бачення і розуміння ситуації, що склалася наразі в Україні, та перспективи впровадження у практику подальшого національного державотворення запропонованих авторами ідей, рекомендацій і пропозицій.

РОЗДІЛ 1.

ЛЮДИНА В СИСТЕМІ СОЦІУМУ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ТА ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ

1.1 Концепти формування «життєвого простору» людини і нації у географічній, історичній та соціально-політичній площині

Слід признати, що інтеграційні суспільно-політичні та соціально-економічні процеси, які відбуваються, наразі, в Україні повинні б були характеризуватися двома головними рисами: стабільністю і передбачуваністю як зовнішньої, так і внутрішньої політики. При цьому, провідний контекст формування комплексу заходів у цій бінарній площині має виходити, виключно, з національних інтересів, визначених, виходячи з багатовимірного простору нагальних проблем функціонування нашого державного утворення, які визначаються домінантами, проголошеними в межах гранично загального, інтегрального документа вищої державної ваги – Стратегією національної безпеки України [1]¹. Вказане стосується [1] і:

- а) забезпечення захищеності життєво важливих потреб людини, суспільства і держави;
- б) духовного та інтелектуального розвитку особистості, а також зростання добробуту населення;
- в) збалансованості освітніх, наукових та виробничих ресурсів;
- г) ефективності функціонування базових видів економічної діяльності;
- д) необхідного рівня інвестицій в інтелектуальну сферу;
- ж) ефективного й синхронного використання системи механізмів регулювання будь-якої природи ринків;
- з) диверсифікації суспільних, інформаційних та економічних зв'язків тощо. Тож, саме виходячи з наведених засад слід розглядати концепт «життєвого простору» людини і української нації сьогодення та формування і запровадження у практику відповідного типу державної політики забезпечення національної безпеки щодо реалізації та захисту національних інтересів. Є також доречним зауваження, що у цьому контексті, на сьогодні країни індустріальної цивілізації використовують, як правило, геополітичний підхід у забезпеченні національної безпеки, тоді як постіндустріальні держави – геоекономічний.

Вступивши у XXI століття світова спільнота вважає своїм ключовим завданням формування умов для створення кращого світу для всіх людей, у якому не буде місця політичній, соціальній, економічній, класовій, етнічній, расовій та гендерній нерівності. На цьому наголошується у Декларації тисячоліття – підсумковому документі прийнятому Організацією Об'єднаних Націй в останньому році другого тисячоліття [2], який і визначає основні концептуальні геополітичні ідеї та підходи у міжнародних відносинах до співіснування людства у XXI ст. Водночас, людство увійшло в нове століття не лише з вражаючими досягненнями, але й з низкою багатьох невирішених гострих проблем світового рівня. Серед них – вимоги забезпечення й гарантування елементарної соціальної

¹ Рішенням Ради національної безпеки і оборони України 6 травня 2015 року, введеним в дію Указом Президента України від 26.05.2015 року № 287, схвалено Стратегію національної безпеки України (змістність та базові дефініції деталізовано у Додатку А.1).

справедливості, - не лише як необхідної складової демократії, але й як незаперечного права кожної особи, людини, нації та держави щодо реалізації можливостей організації суспільних відносин на принципах справедливості, рівного доступу до наявних природних ресурсів, рівноправного розподілу національних багатств без врахування національних, культурно-духовних, соціально-економічних та інших відмінностей.

Разом із тим, вважаємо за доцільне зазначити, що успішне існування будь-якої суверенної країни неможливе без усвідомлення та розуміння її національною елітою доктринального процесу у площині формування власного геостратегічного концепту «життєвого простору», з визначенням базових національних інтересів держави². Беззаперечно, формування концепту «життєвого простору» нероздільно пов'язане з такими складовими, як людина, нація та державність у географічній, історичній та соціально-політичній площині геополітичного виміру.

Ні для кого не є таємницею, що впродовж значного проміжку історичного часу питання геополітичного виміру формування основ будь якої державності у вітчизняному історичному просторі розглядалося, виключно, як псевдонаукові положення, що мали невірний, реакційний, анти людський, характер, та які, здебільшого, спрямовувалися лише на: «обґрунтування доцільності» і роздмухування військових конфліктів та воєн; поневолення інших народів із захопленням силою чужих державних територій та національних земель; спрощення доступу до їхніх ресурсів і активів.

Дійсно, історія геополітики складна і суперечлива у контексті розвитку загальнолюдської цивілізації, особливо впродовж буремних подій ХХ ст., коли її окремі теоретико-методологічні положення та концептуальні засади, а саме, більшою мірою, ідеї формування «життєвого простору» у геополітичному вимірі, почали використовуватись в системі практичних міжнародних відносин, як обґрунтування закономірностей агресій держав, спрямованих на необхідність доступу до ряду життєво важливих природних ресурсів, таких як земля, вода, природні копалини (газ, нафта тощо), а також людського соціального капіталу.

Перебіг сучасних світових геостратегічних тенденцій однозначно засвідчує про те, що чинник боротьби за ресурси – природні і людські є ключовим у геополітичному вимірі. Багаті на природні ресурси країни мають геостратегічну перевагу і намагаються за доброї та мудрої політичної волі і раціонального державотворчого менеджменту використати їх у забезпеченні й гарантуванні власних національних економічних та політичних інтересів. Проте, країни, які все ж таки позбавлені такої можливості, намагаються використати інші переваги, а саме: надання відповідної фінансової допомоги урядам країн, які на сьогодні, є зацікавленим у цьому, перш за все з чіткими геополітичними розрахунками - підтримки та збереження «дружніх» для них політичних режимів (устрою), а також демонструючи постійну воєнно-політичну могутність та переваги ескалації військової сили поблизу міждержавних кордонів з сусідніми країнами. Зрештою саме такий геополітичний підхід нині і спричиняє актуалізацію проблем, так званих, «заморожених конфліктів» та підживлення й розгортання внутрішньополітичних

² Які мають відображати фундаментальні цінності і прагнення нації, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також шляхи їх створення і способи задоволення, у тому числі цивілізовані), основних груп існуючих або потенційних загроз цим інтересам та головних превентивних шляхів їх усунення.

тенденцій до суверенізації окремих національних анклавів на території суверенних держав. Тим самим створюючи, фактично, сприятливі умови задля практичної реалізації великих геостратегічних прагнень щодо відродження або забезпечення власного домінування на відповідній території з використанням усіх доступних засобів (фінансово-економічного, технологічного) впливу чи то, навіть, і військової сили.

Проявом такого підходу на сьогодні, є показовою ситуація з «подвійним» використанням (застосуванням) економічно розвиненими країнами Заходу «нової» моделі міжнародних відносин, відомої у сучасній геополітиці як «development cooperation», що, зрештою, за своєю сутністю є продовженням неоколоніальної геостратегії у сучасних геополітичних реаліях розбудови теперішнього світоустрою. Визнаємо, що з одного боку ця модель передбачає взаємовигідну економічну кооперацію країн із різними економічними потенціалами (*за умови їх приналежності до «закритого клубу» держав, так званого, «золотого мільярда»*)³. Тож, менша частина людства почала вважати себе, з середини ХХ ст., представниками країн «золотого мільярда». Насамперед, це глобальні фінансово-економічні та політичні еліти, економічно розвинених країн Заходу (Великої Британії, Франції, Німеччини та США)⁴, які не бажають ділитися своїми геоекономічними і геополітичними правами та солідними багатствами з населення менш економічно розвинених країн. Звідси, і деякі геоекономічні та геополітичні теорії, які стосуються, зокрема, «загрози перенаселення Землі», а також реалізація їх у практичній площині. І, як наслідок, імовірно, у цій площині: штучне провокування хвилі епідемій, голоду та воєн, як найбільш дієвих інструментів вирішення глобальних питань людства. Тож, як результат – необхідність керування народжуваністю «туземного населення» інших, менш економічно розвинених та бідніших країн.

З іншого боку, реалізація цієї моделі передбачає наступне:

з метою домінування та збереження ресурсної бази, особливо за теперішніх умов зростаючої фінансово-економічної конкуренції з Китаєм, більшість країн Заходу почали використовувати формулу надання прямої фінансової допомоги країнам, які мають багаті природні ресурси із одночасним закріпленням сфери свого домінування (тобто, економічного впливу) у таких регіонах, які є значно багатшими на природні ресурси.

У цьому випадку мова не йде про фінансові інвестиції задля розвитку національних економік, менш економічно розвинених країн, особливо у пріоритетних наукоємних виробництвах, а застосування своєї «фінансової ін'єкції», насамперед заради підтримки «дружніх» політичних режимів у таких країнах. Так наприклад, лише бюджет Міністерства економічного розвитку Німеччини передбачає виділення у 2018 р. на таку допомогу майже 8 млрд. євро, які плануються спрямувати, перш за все, африканським країнам на політичну підтримку їх урядів. Оскільки, сучасна німецька економіка

³ Мова йде про поділ людства на жителів «цивілізованих країн», які отримують соціальні гарантії, мають умови для особистого розвитку і, при цьому, виробляють більшу частину світового споживчого продукту. А, також, і про жителів «третього світу», позбавлених соціальних гарантій і доступу до ресурсів особистісного розвитку. Слід вказати, що у рамках світових правлячих еліт склався абсолютно новий концептуальний консенсус бачення майбутнього. В основі цього консенсусу лежить ідея поступового демонатажу системи соціальних гарантій для «золотого мільярда», «опускання» населення розвинутих країн практично до рівня «третього світу».

⁴ Так названому концепті сталого розвитку - «провідні країни світу»

базується на переробці та виробництві власне сировини з африканських країн, існують закономірні побоювання про те, що через нестачу ресурсів із цих країн, німецька економіка може швидко втратити свій потенціал та потужність не тільки на внутрішньому національному ринку, але й у гео економічному вимірі. До того ж, приклад Німеччини та її досвід почали широко застосовувати й інші країни Європи, навіть і ті, хто ще знедавна був об'єктом зовнішньої допомоги. Це, зокрема, Польща та Чехія.

З цього, слід зазначити, що такий підхід на сьогодні активно застосовується країнами ЄС і до України. Достатньо вказати: ще у 2015 р. офіс комісара ЄС із питань Європейської політики сусідства Й. Хана здійснив консолідований аналітичний огляд ключових очікувань офіційного Брюсселя від основних напрямів роботи українського уряду у площині отримання політико-економічного зиску щодо сприяння Україні у надання відповідної фінансової допомоги [3]⁵. Тобто, чергового траншу МВФ, який є традиційною вотчиною політико-економічних інтересів та дієвим геополітичним (більшою мірою, ідеологічним) інструментарієм впливу клану Д. Рокфеллера на глобальні процеси у світі.

Щодо визначення ключових напрямів і тенденцій світоглядно-методологічного сприйняття й ідентифікації змістовності «життєвого простору» необхідно зважати на існування декількох таких ідеологічних течій.

Перша – це спрощено (ліберально-неоколоніальна ідеологія) їхньої планетарної геостратегічної моделі, що базується на «трьох Д», яка, у кінцевому рахунку, має привести теперішню систему світоустрою до, так названого, Нового Світового Порядку, що також має безпосереднє відношення і до соціально-економічних та суспільних процесів, які на сьогодні є притаманними для напрямів розвитку та виникнення певної природи криз в межах сучасної української держави:

При цьому, необхідно признати примарність концепту корелянтів окремих країн світу щодо депопуляції населення. Мається на увазі їхнє переконання щодо негативного впливу зростання чисельності населення на всі планетарні системи, яке, начебто, стає небезпечно загрозливим, насамперед для потужних економічно розвинених країн Європи та, безпосередньо, для США (!). Таку думку поділяють багато відомих представників західного суспільства, особливо політичної та фінансово-економічної еліти. Наприклад, Гіллари Клінтон і Білл Гейтс. У всіх їхніх «переконаннях» є одна спільна риса, яка їх і об'єднує – це, начебто: у світі сьогодні 6,8 млрд. чоловік; чисельність населення стрімко наближається до 9 млрд.; якщо розвинені західні демократичні суспільства та їх країни дійсно добре попрацюють над новими вакцинами, медично-санітарною допомогою, допомогою у сфері репродуктивного здоров'я, то, можливо, вдасться знизити стрімке зростання чисельності населення на Землі на 10,0-15,0% (а, це, начебто, сприятиме суттєвому зниженню антропогенного навантаження людства на всі планетарні системи життєзабезпечення та убезпечить сталий розвиток світогосподарської системи).

⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 травня 2014 року за № 452-р «Про підписання Угоди про фінансування (Контракт для України з розбудови держави)» - розкрито та визначено сутнісні ознаки у Додатку А.2.

Практично, у плані побудови нової моделі світоустрою представники таких «еліт» основні свої когнітивно-інформаційні зусилля зосереджують на реалізації положень філософської теорії транс гуманізму фінансової допомоги ⁶.

Тобто, спрямовують на активізацію та стимулювання міжнародного інтелектуального та культурного руху на підтримку необмеженого використання досягнень сучасної науки і технологій задля вдосконалення людських розумових і фізичних можливостей – однак, лише для представників найбільш економічно розвинених країн Заходу. З цього, зазначимо, що транс гуманісти покладаються саме на біотехнології та інші передові технологічні розробки для «розв’язання суспільних глобальних проблем». Зброя, використовувана ними для досягнення визначених орієнтирів та перемоги – це теорія і практика конвергенції (взаємопроникнення) держав із різним економічним, політичним та релігійним і духовно-культурним устроєм на засадах формування основ суспільства з цифровою економікою.

У цій площині визнаємо об’єктивним наступне твердження:

стосовно України й українців - це новий соціальний, медичний, екологічний експеримент, розпочатий у XXI сторіччі. Саме він спрямований на руйнування основ традиційно існуючої системи світосприйняття суспільних відносин (під прикриттям нагальної необхідності проведення низки відповідних реформаційних заходів, інкорпорації до доктринальних основ спроби викривлення національного світоустрою), з метою не підвищення рівня та якості життя, а навпаки, штучними методами забезпечити темпи його сповільнення (суттєвого зниження) для більшої частини корінного населення України. і, начебто, це, у кінцевому рахунку, сприятиме його природному зменшенню у межах від 18,0 до 28,0 – 30,0 млн. чол. на цій території.

У цьому контексті, цікавим є спостереження, яке проголошено директором відділу стратегії «Warsaw Enterprise Institute» (та радником компаній польського оборонпрому) Анджея Талаги, яке він виклав виданню «Rzeczpospolita» у середині 2017 року.

Зокрема, польський експерт зазначає, що у найближчі 20 років держава Україна може припинити своє фізичне існування, оскільки перетвориться у степ без людей і цю територію, ймовірно, візьме під свій контроль Росія, або ж Захід. За його словами власне у 2017 році ООН не випадково віднесла Україну до держав, яким найбільш загрожує процес шаленої депопуляції населення [4]⁷.

У аспекті цієї проблематики декілька слушних зауважень висловив і український політик та громадський діяч, Голова Верховної Ради України у 1994–1998 рр. та 2006–2007 рр. Олександр Мороз, у ексклюзивному коментарі у «Новости Украины – From-UA» щодо оцінки ним сучасної демографічної ситуації в Україні. За його відвертими

⁶ Транс гуманізм – це раціональний, заснований на усвідомленні досягнень та перспектив науки світогляд, який визнає можливість та бажаність фундаментальних змін в стані людини за допомогою передових технологій з метою ліквідації страждань, старіння, смерті та значного поліпшення фізичних, розумових та психологічних можливостей людини (детермінанти розвитку і змістовність деталізовано у Додатку А.3).

⁷ «На Україну насувається справжня катастрофа. Демографічна криза у поєднанні з економічним занепадом створюють геополітичну діру. В українців є багато причин тікати з рідної країни. Зростання ВВП України у 2016 році становило 2,0%. Очікувалося, що у 2017 р. економіка зросте ще на 2,2%, але це надто повільний рух у напрямку відновлення країни (деталізовано і розкрито у Додатку А.4).

словами «Влада промахнулася, позакривавши всі канали інформації, але не звернула увагу на одну статистику, яка фігурує в урядових документах — споживання хліба на душу населення. Вийшло, що середньостатистичний українець споживає хліба 25 кг за рік, це при тому, що в Росії — 53 кг, в Болгарії — до 70 кг, у Польщі — більше 50 кг, в Німеччині — більше 50 кг. Ми ж прекрасно розуміємо, що при збідненні самої структури харчування в її складі більше хліба споживається. Це що, українці стали менше хліба і зберігають фігуру? Та ні. Справа в тому, що сьогодні у нас населення близько 25 мільйонів», - додає Олександр Мороз [5]⁸.

Друга – ідеологія деіндустріалізації (підлегла транснаціональним корпораціям США «вузька» Агро спеціалізація, на прикладі практичної діяльності потужної корпорації «Monsanto», для ряду держав, через втрату земельного суверенітету і виробничо-технологічної бази суверенної країни, багатої на родючі землі та інші виробничо-промислові потужності).

При цьому, де раціоналізація свідомості і поведінки мас (засилля маніпулятивних партійно-політичних технологій, спрямованих на відчуження свідомості та поведінки громадян до власної держави і державотворчих процесів, примітивізація освіти, вихолощення академічної науки, стимулювання девіантних субкультур, на противагу традиційній національній моралі, класичній культурі, уставлених суспільних звичаїв й поведінці та народному мистецтву притаманних відповідній національній території, з руйнуванням традиційного інституту сім'ї та тотальної деградації населення у духовному і моральному вимірі).

У наведеній вище ситуації, мов, зокрема, йшла про те, що у разі позитивної динаміки вирішення українськими урядовцями питань щодо скасування заборони на експорт необробленої деревини, покращення бізнес-клімату (у тому числі шляхом усунення санітарних і фіто санітарних обмежень у торгівлі, насамперед, продуктами тваринного походження, швидкої верифікації наявних державних активів і державних закупівель) ЄС, обіцяє поступове сприяння представникам малого і середнього бізнес-середовища України у розширенні ринків збуту їхньої продукції до країн-членів ЄС та можливого надання додаткової фінансової допомоги країні з боку МВФ у рамках відомої західної програми фінансової допомоги під умовною назвою «*Контракт для України з розбудови держави*».

При цьому, поза предметом забезпечення та гарантування, власне національних інтересів української сторони з боку ЄС, на авторське переконання, залишилась низка ключових проблемних питань, а саме:

- а) Угода про асоціацію України з країнами-членами ЄС [6] не є першим кроком у напрямі інкорпорації (вступу) України до ЄС і не надає жодних прав у цьому контексті;
- б) не гарантується вільний та повний доступ українських робітників на ринок ЄС;
- в) держави - члени ЄС не зобов'язані забезпечувати всебічну фінансову підтримку України;

⁸. За інтерпретацією О. Мороза: «Ми не називаємо цю цифру, але, фактично, половини людей вже немає, причому, як правило, людей продуктивного віку. Це надзвичайно гостра проблема». Зазначає О. Мороз у своєму інтерв'ю [5].

г) не передбачається надання колективних гарантій безпеки України та не покладаються обов'язки щодо повноцінного широкомасштабного військового співробітництва, насамперед, військово-технічної та технологічної кооперації країн-членів ЄС із Україною.

З цього приводу, мусимо визнати наступне: дійсно, за певних історичних умов (у відповідності до чітко визначеної геостратегічної мети та поставлених геополітичних цілей) впровадження у життя проекту забезпечення «життєвого простору» людини, нації та держави, щонайменше, спроможний стосуватися питань зміни загальної структури етнічного складу корінного населення у тій чи іншій країні зокрема, або зменшення кількості населення на відповідній географічній території земної кулі, взагалі. Такий підхід зумовлюється, насамперед, необхідністю хеджування низки ризиків у розгортанні глобальних геостратегічних проектів потужними економічно розвиненими країнами.

На що слід звернути увагу у цьому контексті:

- не випадково, влада такої країни як Китай, на сьогодні пропонує світовій спільноті терміново розглянути питання щодо необхідності здійснення жорстких обмежувальних заходів стосовно народжуваності дітей у багатьох країнах світу. Зокрема, за їхніми спостереженнями, світ не звертає увагу на Африку, а це «бомба з діючим часовим механізмом», в країнах цього континенту нині є найбільша народжуваність дітей, а відтак і неконтрольоване зростання населення вражаючими темпами. Тим більше, що тільки в Індії, на сьогодні, за підрахунками китайських демографів вже проживає майже 1 мільярд 212 мільйонів чоловік, а дітей там народжується у три рази більше ніж в Китаї, який декілька років поспіль здійснює жорсткі заходи обмежувального характеру щодо зростання народонаселення;

- за рядом, доволі тривожних, аналітично прогнозних оцінок Інституту демографічних досліджень Франції [7]⁹ у 2050 році чисельність населення Землі може сягнути 9,701 млрд. чол. На тлі такого невпинного зростання населення світу і поступового «старіння» суспільств розвинених країн Європи, зберігається глибока поляризація в розвитку й рівня життя між багатими та бідними країнами. Відбувається також і деградація довкілля, погіршується доступ до природних ресурсів, насамперед, для країн, що розвиваються;

⁹. До кінця XXI ст. на планеті проживатиме близько 11 млрд осіб. За результатами розрахунків вчених, межу у 6 млрд було пройдено в 1999 р., а вже через 12 років (у 2011 р.) населення планети збільшилося ще на 1 млрд. осіб. На сьогодні, так званий, сумарний коефіцієнт народжуваності становить, у середньому, по світу 2,5 дитини на одну жінку, але цей показник у окремих регіонах варіюється. Найбільш висока народжуваність зареєстрована в Нігерії - 7,6 дитини на одну жінку, тоді як в Боснії і Герцеговині - лише 1,2. Французькі дослідники роблять висновок, що до 2050 р. чверть населення Землі буде зосереджена на Чорному континенті й становитиме там 2,435 млрд. осіб. При цьому Європа стане єдиною частиною світу, населення якої буде скорочуватися (з 740 млн осіб у 2013 р. до 726 млн у 2050 р.). Нагадаємо, що зараз світовим лідером за кількістю населення є Китай (1,36 млрд людей або 19,0 % від загального населення планети), на другому місці - Індія (1,27 млрд. осіб - 17,4 %) [02.10.2013 р. «Українські новини»].

- відповідно до прогнозно-аналітичних оцінок різних структур ООН [8]¹⁰ – до 2030 року майже половина населення Землі буде страждати на відсутність питної води, внаслідок чого людство змушене буде щорічно витрачати до 200 млрд дол. США, на здійснення процесу опріснення води із світового океану.

Таким чином, можна підсумувати:

а) демографічна проблематика містить всі ознаки тотальної всеосяжності й багатогранності і у контексті міжнародної та національної систем безпеки стоїть поряд з такими їх фундаментальними основами, як енергетика та забезпечення продуктами харчування населення. І, вона є безмежною, оскільки охоплює всі сторони та аспекти сучасного людського буття. Тому, шлях до стабілізації, збільшення, або зменшення народонаселення у будь якій із відомих у світі способів не може вичерпуватися лише рамками самої демографічної науки і закінчуватися межами пропонованих політичних рішень по напрямках, що є дотичними до неї. Широка представленість і репрезентація цієї проблематики у засобах масової інформації та низці наукових як вітчизняних так і закордонних публікацій (робіт) структур ООН¹¹ не дає повного розуміння глибинних основ демографічних питань. Оскільки, демографічні процеси для всього світу завжди були, є і залишатимуться ще й питаннями великої політики, а точніше геополітики;

б) якщо прогнози, про які дослідники зазначали вище, почнуть збуватися, то тоді, з великою долею ймовірності, може наступити час, коли окремі нації та держави почнуть жорстку боротьбу за поділ до вільного доступу до існуючої бази природних ресурсів із метою гарантованого життєзабезпечення функціонування найбільш комфортної моделі свого «життєвого простору», з подальшим ужорсточенням усіх видів конкурентної боротьби.

Отож, крім вказаного, за умов перебігу таких подій, Фонд дикої природи США (WWF) висловив, доволі фантастичне, припущення¹², що тільки для повноцінного

¹⁰. За прогнозами: до 2030 р. суттєві зміни у глобальному виробництві та споживанні та кумулятивний вплив зміни клімату загострять проблему дефіциту природних ресурсів. Проблеми з постачанням природних ресурсів безпосередньо впливають на спроможність урядів ефективно працювати в основних напрямках своєї діяльності, включаючи забезпечення економічного процвітання, безпеки, соціальної цілісності і екологічної стабільності. До 2030 р. 1 млрд. людей проживатимуть у районах, де буде спостерігатися дефіцит водних ресурсів, якщо застосовувати сценарій згідно з яким виробництво ведеться звичайними темпами [7; 8].

¹¹. Окремі аспекти з цієї проблематики знайшли своє відображення у комплексних наукових дослідженнях Дж. Борхаса, Р. Брубейкера, Д. Елітиса, Д. Мессі, Дж. Солта. Вагомий внесок зробили вітчизняні науковці у дослідженні найрізноманітніших аспектів демографічної проблематики сучасної України та її взаємозв'язку з подальшим розвитком соціально-економічної сфери держави. На окрему увагу заслуговують праці українських дослідників: Е. Лібанової, В. Гаєця, А. Гайдуцького, І. Гнибіденка, О.Чернеги, М. Шульги та інших.

¹². Всесвітній фонд дикої природи (WWF) міжнародна неурядова організація (заснована 9.04.1961 р.) - працює для збереження навколишнього середовища, збільшення біологічного різноманіття та зменшення впливу людства на довкілля. На сьогодні, це найбільша в світі природоохоронна організація яка має більше 5 млн. постійних прихильників по всьому світу. Вони працюють в більш ніж 100 країнах, підтримуючи близько 1300 проектів по збереженню природи. Вчені, що співпрацюють з WWF, а також інші, незалежні наукові організації визначили 238 еко- регіонів, які представляють найбільшу біологічну цінність. Поточна стратегія Всесвітнього фонду дикої природи полягає у відновленні популяцій 36 видів тварин (видів або груп видів, які важливі для їх екосистеми або людей, в тому числі слонів, тунців,

забезпечення потреб людства у продуктах харчування у найближчі 20-50 років необхідно буде здійснити колонізацією двох планет, які мають бути за своїми розмірами співставленими із Землею.

З врахуванням вище викладеного, передбачаємо, що важливими питаннями геополітики на короткострокову перспективу стане потреба у вирішенні низки наступних проблемі, які пов'язані з:

суперництвом за водні ресурси, оскільки за низкою міжнародних наукових досліджень [9; 10] із середини 2015 року, майже, половина населення планети проживає в країнах з обмеженим водопостачанням;

питаннями вільного доступу та розподілу водних ресурсів, що, із великою долею ймовірності, все частіше ставатиме причиною конфліктних ситуацій, у тому числі і на міждержавному рівні;

тим, що на сьогодні недостатньо зрозумілими для усього людства є наслідки теперішніх змін кліматичних умов на території більшості країн світу (ймовірно внаслідок глобального потепління).

На авторське переконання, безпрецедентне загострення світової боротьби за природні і людські ресурси, дійсно, здатне дестабілізувати ситуацію на глобальному і регіональному рівнях (і це підтверджено низкою й ґрунтовних розробок українських науковців [10 – 13]. І, поряд зі встановленням політ економічного контролю за важливими енергетичними і природними ресурсами та ринками, особливо країн третього світу та країн із перехідними економіками, «розвинуті держави» прогнозовано збільшуватимуть внутрішні запаси основних енергетичних ресурсів: нафти, газу, ядерного палива тощо. Це може і здатне, у будь-який час, дестабілізувати та розбалансувати світові стратегічні енергетичні ринки. Поряд із цим, активізація боротьби за доступ та освоєння природних ресурсів і, відповідно, шляхи їхнього постачання, збільшуватиме конфлікто-генність між державами та націями. А, це, у подальшому, спровокує загрози міжнародного тероризму й розповсюдження зброї масового ураження та засобів її доставки. Усе це, на сьогодні вже породжує гостре геоекономічне суперництво за сфери впливу між глобальними світовими гравцями.

Тож засвідчимо, що нині, у цій площині, ключовою поки що є боротьба за контроль над енергетичними ресурсами, що посилює напруженість і конфліктність, насамперед, у Чорноморсько-Каспійському регіоні, де присутні також і національні, зокрема енергетичні інтереси України. Так, зокрема, родовище енергоносіїв поступово перетворить Кавказ і Центральну Азію на потенційно небезпечні регіони можливої конфронтації як між різними державними утвореннями регіону, так і світовими геополітичними «гравцями». ¹³ Хоча, відомий датський еколог Ломборг Бьєрн вважає» [14] що існуюча паніка щодо можливого перенаселення земної кулі є, занадто, перебільшеною, з огляду на відповідну зацікавленість у геоекономічній площині

китів, дельфінів і морських свиней), та вирішені екологічних проблем в 6 областях: вуглецеві викиди, оброблювані землі, пасовищні землі, рибальські, лісові та водні ресурси.

¹³ Оскільки, власне на цій території знаходяться колосальні запаси вуглеводнів - Іранська, Бакинська, Грозненська нафта. Великі запаси нафти та газу які є у морському шельфі Каспію та належать Російській Федерації (Дагестану), Казахстану, Туркменістану і є придатними для їх потужного промислового видобування.

окремих країн та їх політиків, перш за все потужних економічно розвинених країн демократичного Заходу.

У цій площині достатньо пригадати ситуацію, яка мала місце у листопаді 2017 р., коли за повідомленням ряду світових ЗМІ [15] (Додаток А.5) у Швейцарському селі Альбінен у кантоні Вале населення почало скорочуватися настільки стрімко, що за переїзд туди європейським мігрантам регіональна влада почала пропонувати 60 тис. євро. На переконання Ломборг Бьєрн існує інший розвиток подій, ніж той, на якому наполягають «провідні ідеологи»: I) нафта і газ також не спроможні раптово закінчитися, оскільки, не повністю досліджено їхні колосальні запаси у світі; II) з 1949 року відсоток людей які потерпають від голоду неухильно зменшується з 45,0 до 18,0 %; III) лісні масиви у світі не зменшуються, незважаючи на їх системну вирубку; IV) забруднення оточуючого природного середовища за останні 20 років активно сповільнюється¹⁴. Тож, певним чином узагальнюючи, визнаємо таке:

розвиток загальносвітових демографічних процесів, разом із такими природними катаклізмами як засуха, повінь, нестача продовольства та питної води тощо, не лише призведуть до збільшення навантаження на існуючі світові екосистеми, але й доведуть до нових конфліктів, пов'язаних із цими проблемами. А, саме із небезпекою поширення епідемій і пандемій, особливо їх нових типів і модифікацій, з високими летальними ризиками та швидким розповсюдженням на значних територіях, посиленням соціальної нестабільності, внаслідок швидкого розвитку панічних реакцій населення з одного боку, а з іншого – із загостренням боротьби за контроль над фармакологічними ринками і технологіями, зростання злочинності та зрештою неконтрольованим збільшенням міграційних процесів (потоків).

Варто, у цьому аспекті також звернути увагу і на наступний, доволі чутливий, внутрішньодержавний нюанс: чинники згуртованості між собою людей у межах обрисів ліній державних кордонів тієї чи іншої країни, соціологи називають «пов'язуючим соціальним капіталом» («bonding social capital») та «мостовим соціальним капіталом» («bridging social capital»).

Суспільства з «пов'язуючим» соціальним капіталом, як правило, мають більш згуртовані громади, проте, вони ізольовані одна від одної, що, неодмінно, породжує значний фактор суспільної напруженості. Прикладом тому слугують такі територіальні складові колишньої єдиної держави як Югославія, які на сьогодні відомі нам, як самостійні державні територіально-адміністративні одиниці. Це, зокрема, Боснія чи Косово. Стосовно останнього, то саме політико-економічний клан Д. Ротшильда продовжує активну світову боротьбу за енергетичні та сировинні ресурси і зараз намагається активно «входити» у Косово, яке, по суті, є «сербським Кувейтом» з величезними покладами олова, цинку, золота й вугілля.

«Мостовий» соціальний капітал, що має репрезентувати потужність зв'язків між різними етнічними групами населення у межах відповідної геоекономічної території за їхньою соціальною, культурною чи то, навіть, і релігійною складовою – є найбільш

¹⁴ Правда, як підкреслює і сам дослідник-еколог, ситуація, у будь який момент, може суттєво змінитися з огляду на дію різних чинників, особливо через непередбачуваний суто людський фактор з чіткою політико-ідеологічною мотивацією.

складним для державотворчого процесу у межах тієї чи іншої самостійної державної одиниці. Принаймні цього, поки що, успішно добитися (зробити) нікому не вдалося у повній мірі та у повному обсязі в межах гарантованої системної державотворчої стійкості.

Тож, не випадково, дослідження які здійснювалися на замовлення британського міністерства внутрішньої політики (Home Office) впродовж декількох років поспіль, довели [16]: чим більш етнічно різноманітна територія, тим менше люди довіряють один одному. Коли «пов'язуючий» соціальний капітал переважає, то «мостовий» – суспільний конфлікт стає неминучим. Тому, не випадково піддаються сумніву та гострий науковій й політичній критиці практики «політкоректності» концепцій щодо взаємовигідної асиміляції мігрантів із країн Близького Сходу та Афро-азійського походження з місцевим корінним населенням у державах сучасного Європейського союзу.

Світові практики поповнення трудових ресурсів, будь-якою країною, а особливо ЄС за рахунок «афро-азійських народів» засвідчили, що останні, практично, не в змозі повною мірою (в силу своєї національної специфіки – культури, народних і побутових звичаїв, релігійних переконань) адаптуватися до культурного простору країни перебування, внаслідок чого створюючи свої національні анклавні, недоступні навіть для контролю державним та місцевим органам влади. Тим більше, що в нинішню епоху мобільних телефонів, Інтернету і доступних авіа перельотів, мігранти-прибульці не втрачають зв'язків з історичною батьківщиною і переносять свої побутові звичаї на нову країну проживання. Їх тактика доволі проста, послідовна та жорстка: приєднуючись до вже існуючих у Європі громад, вони створюють чисельну більшість в окремих регіонах. Після цього встановлюють там свої порядки, не звертаючи уваги на місцеве законодавство (приклад – Косово та Франція). Існуючі сьогодні проблеми з мігрантами у Німеччині, Франції та у «плавильного казана» - США та інших країн – також є прямим тому свідченням.

Отже, на авторське переконання, на сьогодні, проблема міжкультурних та міжрасових колізій залишається значуща як для американського суспільства, так і багатьох країн Європейського союзу, а психологічна сумісність з іншими расовими угрупованнями не стала притаманною для вихідців з країн Близького Сходу та Афро-азійського походження. Відтак, одним із ключових ресурсів у контексті забезпеченого визначення «життєвого простору» держави та нації залишатиметься саме людський (чинник) потенціал. Адже, на сьогодні, багато розвинутих країн, не володіючи, майже, ніякими природними ресурсами, є лідерами інноваційного прогресу, передусім, за рахунок власне людського, соціального капіталу, де першочергового значення набувають питання виваженого підходу до довгострокової демографічної програми, ефективної міграційної політики, а також розвиток освіти, науки і культури тощо.

Водночас, саме ефективна реформа секторів пов'язаних із розвитком людського потенціалу, насамперед, освіти та охорони здоров'я (головні конкурентні переваги сучасної високорозвиненої країни забезпечуються високою якістю людського потенціалу й тими факторами, які безпосередньо пов'язані з життєдіяльністю людини) у більшості історичних випадків стають головним пріоритетом у здійсненні докорінної модернізації національної державності на принципах «конкурентоздатна освіта» - «конкурентоспроможна особистість» - «конкурентоздатна економіка». Не випадково нині відбувається активний процес переорієнтації фінансових ресурсів провідними

країнами Заходу на розвиток ефективної освіти, проведенні фундаментальних досліджень в інноваційних сферах, заохочені до імміграції провідних спеціалістів та кваліфікованих молодих робітників.

Враховуючи демографічні тенденції на Європейському континенті і, як це не прикро, в Україні, питання кваліфікованої, мотивованої та мобільної робочої сили, як найбільш цінного соціального ресурсу, набуває також додаткової гостроти. Тому, не заангажований, системний та послідовний підхід із органічним науковим поєднанням і світосприйняття та розуміння економічних, геополітичних, демографічних, культурних підходів сприятиме, власне, вимальовуванню контурів, у якому та чи інша нація і держава спроможна визначити своє місце на сучасній міжнародній політичній карті світу, а також забезпечити повноцінне функціонування найбільш оптимальної моделі державного механізму з використанням власного «життєвого простору».

У більшості досліджень різних часів, та у різних країнах світу, власне, геополітику розглядали, виключно, під кутом зору політичних концепцій ідеології расизму, мальтузіанства, соціал-дарвінізму та, навіть, не одноразово зазначалось, що це псевдонаукові дослідження, які обґрунтовували доктрину німецького фашизму та глобальне протистояння лідерів світових супердержав під час так званої «холодної війни». Разом із тим, географічне положення держави, конфігурація її національної території, з відповідними обрисами ліній державних кордонів, розмірів акваторії, наявності природних мінеральних ресурсів, відповідного клімату, а також расові та національно-релігійні риси і традиції (структура) місцевого населення – є одним із тих об'єктивних чинників, які слугують визначальними у визначенні як внутрішніх, так і зовнішньополітичних векторів державотворчого процесу.

Іншими словами, географічне та гео- кліматичне положення тієї чи іншої держави чи державного утворення, яке є визначально основоположним та вихідним, рівно як і її ресурси, у тому числі людський (соціальний капітал), сприяють створенню відповідних ситуативних, або стратегічних міждержавних союзів та міжнародних коаліцій у питаннях доступу до необхідних природних ресурсів та гарантованого забезпечення функціонування власного внутрішнього ринку з можливостями широкого та вільного виходу на зовнішні ринки з відповідними товарами та послугами.

Прагматичне пристосування, рівно як і вдале використання реального геополітичного середовища, допомагає державі та нації уникати зайвих зовнішньополітичних конфліктів і забезпечує локалізацію чинників внутрішньополітичної нестабільності. І, у цьому контексті, важко не погодитись з тезою про те, що зрештою, ми маємо: «розуміти, у подальшому, геополітику за наукову теорію, яка є основою політичної концепції, що визначає використання природно-географічних підходів і даних для обґрунтування національних та коаліційних інтересів держав і воєнно-політичних союзів» сповільнюється [17], навіть, за умов сучасного міжнародного буття. Тобто, маємо визнати, що у наш час, геополітика є складовою частиною загальнополітичного мислення, яка має визначати ключові тенденції та наявні глобальні проблеми людства з подальшою перспективою його розвитку на засадах загальнолюдських цінностей, з урахуванням яких представники світового інтелектуального співтовариства намагаються здійснювати оцінку процесів сьогодення та визначити обриси (засадничі принципи, та

моделі) нової системи світоустрою, у площині реалізації напрацьованих наукових поглядів та ідей в практиці сучасних міжнародних відносин.

Насправді, геополітика як наука, за сучасних умов розвитку людського суспільства, має надавати для національних політичних лідерів відповідь на одне ключове питання: то яким же шляхом йти у майбутнє, нації і державі? Розширювати території за рахунок сусідніх держав, шляхом війни чи економічної неокolonіальної політики, чи створювати у своїй країні такі умови для забезпечення життєдіяльності народу, щоб він міг жити адекватно наявним природним багатствам та затраченим інтелектуальним зусиллям і трудовим ресурсам. Водночас, на наш погляд, справедливим є і те, що обґрунтування будь якого монопольного права на світову гегемонію є однією з основних причин виникнення геополітичних концепцій у історичному вимірі. Панамериканізм, панславизм, пангерманізм, панісламизм, а також євразійство це всі ті геополітичні доктрини, які у різні історичні часи, за тих чи інших обставин намагались довести науково право однієї нації чи релігійній спільноті домінувати у світі над іншими народами та країнами.

Наразі, категоріями геополітики, здебільшого, стають планетарні простори різних історичних епох із вибудовуванням масштабних цивілізаційних державотворчих проєктів, спрямованих на опанування нової ресурсної бази у нових обрисах територіальних меж, задля гарантованого функціонування найбільш раціональних моделей «життєвого простору» у процесі подальшого розвитку й розквіту тієї чи іншої держави. Таким чином, слід підтвердити, що будь яка держава, яка хоче зберегти життєздатність своєї нації мусить стратегічно планувати свою внутрішню та зовнішню політику з урахуванням органічного поєднання геополітичних, кліматичних, демографічних, економічних, культурних, освітніх та інших чинників й векторів дії забезпечення довгострокових національних інтересів. При цьому, необхідно також визнати і про те, що провівши аналітичний огляд наукових праць (за основоположними віхами у становленні даної галузі науки) у площині яка є предметом дослідження, особливо в частині інтересу до проблемних аспектів вітчизняного державотворчого процесу, на авторське переконання, доцільно виокремити наступні етапи розвитку вихідних положень теоретичних концептів «життєвого простору» у надбанні світової геополітичної думки. Власне, такий підхід і спроможний надати нам на сьогодні можливість визначити чітке місце та роль сучасної української держави у світі, можливі її геополітичні орієнтири та внутрішньополітичні й зовнішньополітичні вектори свого подальшого розвитку у теперішньому часі що стрімко змінюється.

У зв'язку з чим, доречно звернути увагу на наступні періоди.

Перший етап: Період з початку XVII до середини XIX століття, який характеризується початковими першими припущенням політичної думки про те, що існуючі у світі політичні та правові системи необхідно оцінювати з урахуванням тих умов, за яких вони сформувалися природнім шляхом (Шарль Луї Монтеск'є «Про дух законів» [18]).

Відтак, політичні та правові системи об'єктивно мають бути пристосовані до життя і характеру людей, які вони регулюють, а цей характер людського буття є продуктом, перш за все географічних умов та визначається насамперед кліматом над відповідною географічною територією тієї чи іншої країни. Пізніше, Йоган Готфрід фон Гердер доповнюючи це припущення, висловив думку, щодо посилення чинника географічних

умов через уроджених людських якостей, а саме національних звичаїв. Виходячи з цього твердження, саме він спромігся наблизитися до розуміння детермінації політичної системи держави та її суспільно-політичного й економічного буття під впливом національної культури. Очевидно, слід зауважити, що власне становлення людини, як особи повноцінного громадянина та її участі у політичній системі певної держави має розглядатися через призму впливу та звичаїв національної культури.

Виходячи саме із цих перших геополітичних уявлень, у першій половині XIX сторіччя німецьким мислителям - економісту Ф. Лісту, філософу Й. Фіхте та правознавцю К. Небеніусу вдалося дещо трансформувати вище зазначені погляди у розвиток відповідної ідеї створення великого економічного простору у Європі, задля цивілізованого вирішення питання щодо зменшення впливу стримуючих чинників (митних бар'єрів та державних кордонів) з метою інтенсифікації взаємовигідних міжнародних контактів, в першу чергу вільного доступу Німеччини до держав і регіонів багатих на природні ресурси, як цього конче історично потребувала німецька державність.

Другий етап. Кінець XIX та початок XX століття, це період впровадження закладених у попередні роки вихідних положень ідеї «життєвого простору» в основі науково-теоретичної концепції Ф. Ратцеля щодо простору, як головної сили держави, який пов'язує між собою політику та географію тієї чи іншої держави («Політична географія» 1817 р.) [19]. Необхідно зазначити, що незвичність сприйняття вихідних положень «життєвого простору» у тлумаченні Ф. Ратцеля полягала, насамперед, у питанні ставлення до держави, власне як до живого організму та цілком закономірно передбачала відмову від концепції «непорушності кордонів»¹⁵.

Зрештою, у історичній ретроспективі держави ведуть (і вестимуть) постійну боротьбу за «життєвий простір» (тобто територіальні експансії) заради свого фізичного існування разом із відповідною нацією, що, у кінцевому рахунку, є одним із головних способів піднесення могутності самого державного організму. Наразі, такий науковий підхід на сьогодні дає нам можливість стверджувати таке: за певних умов, дії доволі негативних (зовнішніх та внутрішніх) чинників територія держави та її кордони фізично можуть змінюватися, що є природнім просторовим процесом. При цьому, сама нація залишається жити, як і держава в дещо інших територіально фізичних межах (чи не є доволі красномовним прикладом у цьому плані сучасна українська державність?). І головне у цьому процесі, є те, що, власне, характер держави розвивається з характером народу та ґрунту (і не лише земельних ресурсів), до якого прив'язується держава та її нація. До цього ж додається все те, що людина створила на цьому ґрунті землі та всі спогади, які нероздільно пов'язані безпосередньо з цією землею в межах певних фізичних кордонів.

Таким чином, спочатку, таке суто географічне поняття як «національна територія», перетворюється за цими світ логічними концептами в духовний і емоційний зв'язок мешканців певної країни в державну історію їхньої країни, в історію державотворчої нації. При цьому, як вважають дослідники, ситуація існування народу та нації без «життєвого простору», або в обмежених його кордонах, логічно, призводить до прагнення придбати, або значно розширити такий простір (тобто, придбати, або

¹⁵ Яка, на сьогодні, переважною більшістю провідних країн світу та їх політиками узята за основу сучасних міждержавних відносин.

розширити і можливо навіть і відвоювати землі, насамперед, шляхом воєн, або політико-дипломатичними чи економічними методами). Адже, простір це – життя, а забезпечення великого життєвого простору – це забезпечене та гарантоване, більш комфортне, життя у будь-яких його проявах і вимірах.

Разом із тим, Ф. Ратцель припускав можливість, і був, здебільшого, переконаний щодо того, що, власне, потреба людини, нації та держави, беззаперечно, полягає у великому життєвому просторі, а його ефективне використання – є природнім прагненням людини та нації, яке і повинна реалізовувати держава, як організуюча форма узгоджених суспільних інтересів.

Тож, саме такий підхід став, нажаль, основою нарощення агресивності у міжнародних відносинах у геополітичних орієнтирах ХХ сторіччя. Відтак, при розбудові та формуванні світо- устрою, за таким підходом мали б домінувати великі континентальні держави, які, природно, займають такий простір у межах Північної Америки, Євро-Азійської Росії, Австралії та Південної Америки. Не випадково, саме за таким підходом власне Ф. Ратцелю належить авторство у формуванні ще однієї геополітичної концепції «світової держави» або «Weltmacht». У відповідності до проведених ним емпіричних системних узагальнень історії та географії європейських країн, дослідник довів що, максимальна географічна експансія держав, зрештою має привести до збігу меж державних кордонів та меж континентів. І відповідно, долю континентальної держави він насамперед пророкував Німеччині. (Чи не у цьому сенсі, деякі вітчизняні сучасні політики та національно-державні діячі так були і залишаються до нині зорієнтованими на Німеччину?).

Окрім цього, необхідно також зазначити, що з погляду геополітичних реалій сьогодення, особливу зацікавленість, у прогностичному вимірі, складає оцінка Ф. Ратцелем майбутнього значення Тихоокеанського басейну, який дослідник не безпідставно вважав «океаном майбутнього». На його переконання цей величезний океанічний район, у історичному вимірі, стане не раз ареною жорстких міждержавних протистоянь і зіткнень між багатьма країнами світу. Держави, які матимуть можливість панування на просторах Тихого океану, будуть у змозі панувати і на світових просторах у геоекономічній та геополітичній площинах.

Слід також додати: після першої світової війни, об'єктивно постало питання щодо потреби інтернаціоналізації економічного життя на Європейському континенті у регіональному та континентальному вимірі. Німецьку геополітичну доктрину «Серединної Європи»¹⁶, яка була сформульована Ф. Науманом (1915 р.) і містила положення щодо застосування сили зброї задля домінування Німеччини на континенті, почали активно використовувати політичні кола низки європейських країн (з можливості її пристосування до практики взаємовигідної кооперації у межах доцільного економічного єднання європейських країн шляхом довгострокових та короткострокових договірних відносин). Втім, ця ідея не мала успіху, внаслідок відомих подій у Німеччині, які мали місце на початку 20-тих років ХХ ст.

¹⁶. Середина Європа — потужний політико-економічний простір між Францією та Росією — з одного боку, та між Балтійським і Середземноморським простором — з іншого.

Проте, введення в науковий обіг терміну «геополітика», сучасна наука завдячує, насамперед, шведському політичному діячу та досліднику Рудольфу Челлену (1864-1922 рр.) [20]. Саме він намагався з'ясувати шляхи можливої розбудови держави як живого організму, через вдосконалення системи державного управління. Розмірковуючи над проблемою могутності державного організму та анатомії сили держави, дослідник прийшов до висновку щодо необхідності поєднання декількох складових політики у єдину систему державної могутності. Це, за його визначенням: економіка, демографія, соціальна політика, влада як така та геополітика. Власне, оптимальне поєднання цих складових у історичному та просторовому вимірі і створює належний рівень могутності держави, як єдиного цілісного живого організму.

Подальший розвиток зазначених ідей знайшов своє відображення наприкінці XIX сторіччя у низці наукових розробок американського історика морської стратегії Альфреда Таєр Мехена (1840-1914 рр.) і, зокрема у його праці «Вплив морської сили на історію» (1660-1783 рр.) [21]¹⁷. Цінність дослідження полягає у тому, що дослідник відзначав один цікавий історичний факт. Історичні долі країн та народів, у значній мірі, мають залежність та визначаються саме морською могутністю держав, які доповнюються відповідними параметрами (географічним розташуванням, природними ресурсами, кліматом, чисельністю населення, державним устроєм та національним характером). У разі оптимального поєднання цих чинників, має змогу діяти формула морської могутності держави (військовий флот, торговельний флот та військово-морські бази для їх захисту). Фактично, ці наукові геополітичні дослідження у світі були сприйняті та визнані як геополітична концепція «атлантизму». У розвиток цих поглядів, необхідним є зауваження щодо наукових напрацювань американського геополітика голландського походження Ніколоса Спайкмена (1893-1943 рр.), який здійснив наукове обґрунтування такої геополітичної категорії як «серединний океан» (Додаток А.6). В якості такого, дослідник вважав Атлантику, а американський та європейський берег, на його думку, складає основу економічної та технологічної найрозвиненішої людської цивілізації на чолі з США, як двигуна «атлантичного співтовариства». Де Європа, виконує функцію лише розумового додатку. А відтак, логічно, повинен зменшуватись суверенітет європейських держав на користь панівного становища США.

Третій етап. Період першої половини XX століття, ознаменувався пануванням геополітичної доктрини К. Хаусхофера (1869-1946 рр.) щодо необхідності поділу світу вздовж меридіанів на глобальні економічні регіони, який увійшов у геополітику під

¹⁷. Фактично, з Альфреда Таєра Мехена започатковується американська геополітична школа наукових досліджень, яка суттєво вплинула на формування американської військової стратегії та зовнішньої політики США впродовж XX ст. Зокрема, дослідник одним з першим виділив *планетарні геополітичні структури*, передбачивши домінування США в «північній континентальній напів-сфері» та світі загалом. Для цього, за його поглядами, на першому етапі США необхідно інтегрувати довкола себе всю Західну півкулю. Боротьба США з Росією, Китаєм, частково Німеччиною — головне стратегічне завдання морської цивілізації (передусім, американо-британського альянсу). З цією метою, А. Таєр Меген запропонував перенести на планетарний рівень «принцип анаконди», який передбачав блокування доступу супротивника до морських узбережжя та створення перепон на шляху утворення ворожих коаліцій. Ця ідея була втілена США в концепції «передових рубежів» 1981 р.

назвою так званого «пан регіоналізму» [22]¹⁸, обґрунтованого у низці його наукових праць різних років. Виділення пан регіонів спричинено об'єднанням держав (наддержавні утворення) на основі спільних соціально-політичних та економічних проблем (блоків), вважав цей дослідник геополітики. Однак, слід зазначити, що на практиці, такий підхід означає, на нашу думку, лише одне – здійснення панування одних країн над іншими. Хоча, ця геоекономічна структура, фактично, включала величезні макро регіони, багаті природними ресурсами, проте, з пануванням більш потужного державного, або наддержавного утворення.

За існуючими геополітичним поглядами К. Хаусхофер розділив світ на три з півночі на південь орієнтованих регіонів, кожен із яких складався з відповідного ядра і периферії. Ці уявлення мали наступну геополітичну та геоекономічну схему на засадах світосприйняття концепту пан регіоналізму (рис. 1.1): I - Пан-Америка з ядром США; II - Євро-Африка з ядром Німеччина; III - Пан-Азія з ядром Японія, а в периферію включена була Австралія.

І, вже трохи пізніше, до цієї схеми (див., наведено авторами на рис. 1.1), дослідник долучив (інкорпорував) і Росію (Пан-Росія) з її сферою пріоритетного історичного впливу на Іран, Афганістан та Індостан (рис. 1.2). При цьому, кожен із пан регіонів, на переконання дослідника, потенційно володіє економічною самодостатністю у повній мірі. Ця модель (див., рис. 1.2) виглядає цікавою і завершеною, особливо у контексті того, що кожна з центральних держав як ядро – включала величезні функціональні регіони, які багаті на природні ресурси¹⁹.

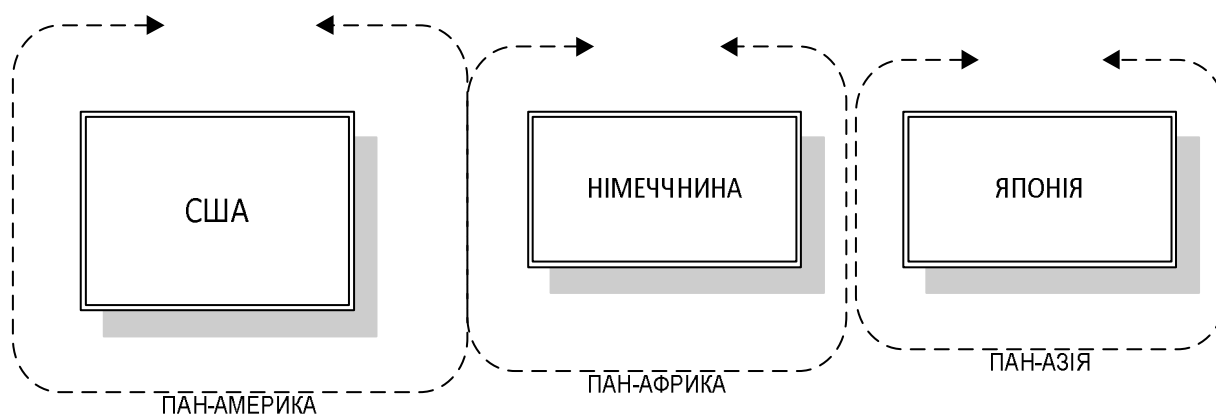

Рис. 1.1 Розбудова геополітичної схеми світо- устрою за К. Хаусхофером на засадах пан регіоналізму

Очевидним є і те, що нинішня модель міжнародних відносин (будь-якої природи), у певній мірі, використовує саме вказані положення при розробленні та реалізації політики, відомої як неоколоніалізм у стосунках між більш і менш економічно розвиненими державами.

¹⁸. «Межі в їх географічному і політичному значенні» (1927 р.), «Про геополітику: роботи різних років» (1928 р.), «Статус-кво і оновлення життя» (1939 р.) [22 – 24].

¹⁹ У певній мірі ця концепція є дієвою на сьогодні у розумінні проведення відповідної політики провідними розвиненими країнами Заходу, відомої під назвою «development cooperation», у сучасних міжнародних відносинах, про яку вище вже зазначалось.

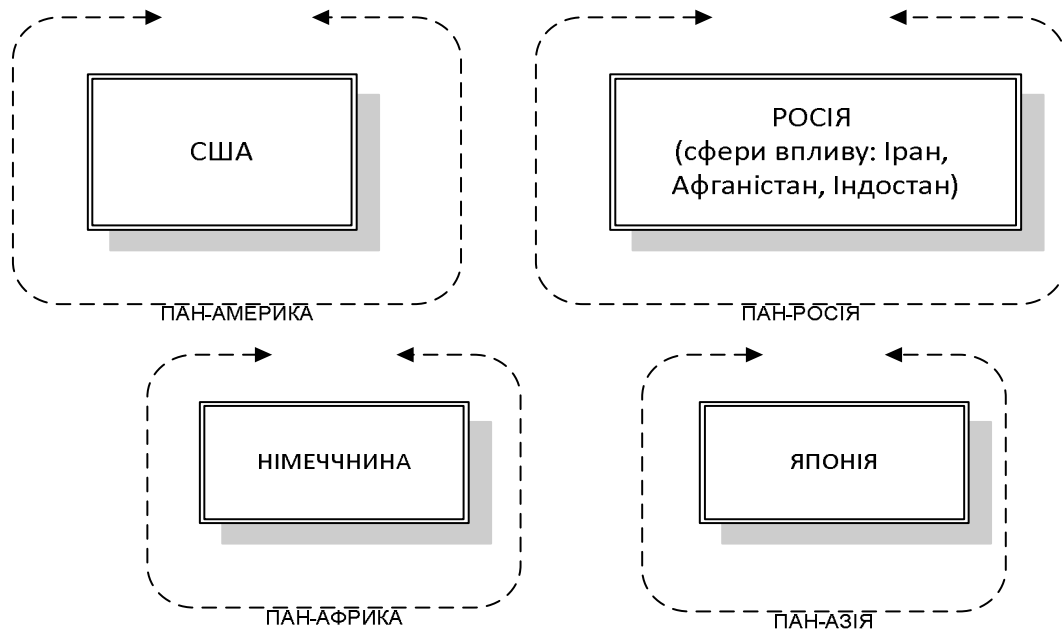

Рис. 1.2 Удосконалений формат гео- політичної та економічної схеми сучасної світоустрою, побудованої на засадах панрегіоналізму

У цьому контексті необхідно звернути увагу і на те, що К. Хаусхофер [24] не безпідставно був переконаний, що саме ключовою силою держави, яка є її внутрішнім «двигуном» рушійної сили у контексті подальшого розвитку – є забезпечення безпеки у розвитку та поширенні життєвого простору. І, відповідно, вказане забезпечує зростання економічної могутності та, як наслідок, – незалежності. Засобами реалізації положень вказаного підходу – стали процеси поглинання менш економічно розвинених та дрібніших країн (за своїми територіальними контурами). Власне, виходячи із таких принципів, К. Хаусхофер вважав та стверджував таке: перше: основою Німеччини – є Центральна Європа; друге: шлях для подальшого зростання могутності та економічної незалежності Німеччини й Європи – є реалізація німецької територіальної експансії на Схід.

Поряд із вказаним, необхідно й підкреслити, що вагомий внесок у розробку й поширення геополітичних ідей та положень, особливо щодо концепції планетарної гегемонії США, зробив англійський дослідник міжнародних відносин сер Хелфорд Маккіндер» [25 – 28]²⁰. Спробуємо здійснити детальний опис тих геополітичних концепцій, які покладені, власне, у визначення та обґрунтування провідної ролі США, навіть, за теперішніх реалій міжнародного буття, завдячуючи саме цьому досліднику геополітики. Адже, для України при виробленні її зовнішньополітичної доктрини у

²⁰. У 1887 р. виходить важлива праця Маккіндера «Предмет та методи географії» [25], у якій обґрунтовував залежність геополітичної ситуації від фізико-географічних умов країни та її географічного положення, а політичної ситуації - від взаємодії природи та суспільства. А, у 1902 р. вийшла публікація «Британія та Британські Моря» [26] (англ. Britain and The British Seas), яка включала перший повний геоморфологічний опис Великобританії. У 1904 році видано його головну працю «Географічна вісь історії» [27] (англ. Geographical pivot of history), в якій, власне, Маккіндер вводить поняття Хартленда. А, у 1943 році виходить остання, третя праця Маккіндера – «Земна куля і досягнення миру» [28], де кардинально переглядається майбутнє світовий устрій після закінчення Другої світової війни.

подальшому, надзвичайно важливе значення матиме з'ясування власне тих чинників зовнішньополітичної концепції США, що лежать в основі їх політики по відношенню щодо колишнього СРСР, теперішньої Російської Федерації, Західної і Східної Європи, Близького і Середнього Сходу, а також Південно-Східної Азії. Загальновідоме формулювання концептуальних геополітичних поглядів географа Х. Маккіндера зводиться до цікавої формули²¹:

*хто править Східною Європою – той панує над Хартлендом;
хто править Хартлендом – той панує над Світовим островом;
хто править Світовим островом – той панує над світом.*

При цьому, у відповідності до його поглядів і переконань, Світовим островом вважається територія трьох континентів - Європи, Азії, Африки, що оточується Світовим океаном. І, Хартленд - тлумачиться як «Серцевинна земля» - «вісьовий регіон», де присутня центральна та стратегічна позиція, територія якого обмежується Північним Льодовитим океаном та морями з Півночі - Каспійським морем і Байкалом із Півдня та, досить нестійкими, кордонами із Заходу та Сходу. Відповідно до цієї геополітичної концепції, власне, територію Хартленда займає – Росія. Тож, вона контролює Східну Європу, а, відтак, вносить відповідний дисонанс у світовий баланс сил, що обмежує експансіоністські амбіції інших держав, які займають центральну стратегічну позицію. Це так звані країни внутрішнього півмісяця – Німеччина, Австрія, Туреччина, Індія і Китай, та зовнішнього півмісяця – Велика Британія, Канада, США, Південна Африка, Австралія та Японія.

Таким чином, Х. Маккіндером обґрунтовувалась позиція протистояння з Росією та групою східноєвропейських держав, які контролюються Росією. А відтак, це, у свій час, поставило на порядок денний питання щодо необхідності об'єднання зусиль переважної частини держав двох півмісяців. А, це, у практичній площині, спонукало до утворення та утвердження як дієвої системи протидії Росії та захисту іншої частини Європи під «парасолькою» такого військово-політичного блоку як НАТО. Крім цього, ця позиція доповнювалась і відповідними поглядами та концептуальними положеннями, яка була у свій час висунута Н. Спайкменом щодо наявності Римленда – («берегової зони», одночасно, яка є і прикордонною зоною, смугою та кордоном між могутністю сухопутних держав – теллуократії та могутності морських держав - талоссократії). На переконання більшості геополітиків [29; 30]²²: «Римленд» - це

²¹ Узагальнено – хто править Східною Європою – той панує над світом.

²² Д. Мейнінг випускає монографію «Хартленд і Римленд в євразійській історії» [29] (1956), де він пропонує розділити євразійський берег на три типи за своєю геополітичною орієнтацією. У. Кірк у своїй книзі «Географічна вісь історії» (1965 р.) [30] висунув гіпотезу, що головну роль у структурі «Римленда» будуть грати вищі культурні сектори внутрішнього півмісяця, які мають атлантичну орієнтацію, - Західна Європа, Пакистан і Туреччина. Натомість, **визнаємо**:

геополітичний прогноз Д. Мейнінга щодо орієнтації більшості країн «Римленда» виявився у подальшому дещо помилковим - Східна Європа, Прибалтика, Ірак, Іран, Югославія, Пакистан не раз змінювали свій геополітичний вектор. Таким чином, «Римленд» на нашу думку, виявляється занадто проблемною і нестійкою геополітичною зоною. Незважаючи на безліч спроб неонатлантістів створити геополітичну модель цієї території, жодна з них поки не була підтверджена в ході розвитку геополітичної історії.

найбільш розвинений та складний і насичений культурою «життєвий простір» в історії розвитку людської цивілізації. Саме останній суттєво вплинув на формування зовнішньої політики ряду країн і, за певним збігом обставин, ставав частиною або теллуократії, або талоссократії.

У цій відповідності, Спайкмен Н. висунув нову геополітичну формулу²³:

хто контролює Римленд – той панує над Євразією;

хто панує над Євразією – той контролює (формує) долю світу.

Згідно поглядів Н. Спайкмена, Римленд це, так званий, «маргінальний півмісяць», який охоплює, насамперед, морські країни Європи, Близький та Середній Схід, Індію, Південно-Східну Азію, Китай. Тож, у цьому аспекті, необхідно додати, що близькосхідна політика США, впродовж значного проміжку історичного часу, опосередковано і визначалась саме такими геополітичними підходами, переконаннями, концептами.

Четвертий етап. Друга половина XX століття, насамперед, ознаменувалася тим, що у 1968 році інтелектуали Європи спроміглися об'єднати свої зусилля щодо намагань у пошуку прикладів наукового передбачення дня прийдешнього для людства у геоекономічному та геополітичному вимірі (у площині напрацювань відповідних геостратегій) у відомому форматі «Щорічних доповідей» під орудою такої організаційної міжнародної структури як «Римський клуб». Це, зокрема, й репрезентовано у таких розробках як «Зіткнення з майбутнім» А. Тофлера, «Людство біля поворотного пункту» М. Месаровича і Е. Пестеля, «Цілі для людства» Е. Ласло, «Межі росту» Д. Медоуза та ін. – детально – Додаток А.7):

Варто, у цьому аспекті, акцентувати увагу на тому, що геополітика у цей період отримала новий поштовх для свого розвитку та поглиблення. Перш за все, не як суто теоретична наукова галузь, а як фундаментальна прикладна наука з практичним впровадженням певних ідей та концептуальних поглядів. Насамперед, ми маємо на увазі, власне, 60 - ті рр., коли тогочасний президент Франції Ш. Де Голь запропонував власну французьку геополітичну стратегію, яка передбачала посилення франко-німецького співробітництва²⁴ та втягування у зону добросусідських конструктивних відносин і колишнього Радянського Союзу. Він сформулював визнану і до сьогодні геополітичну конструкцію відому як ідея Великої Європи (тобто, «Європейська Вітчизна» - «від Атлантики до Уралу»), суперечки та дискусії навколо якої не вщухають і по нині. Ця геополітична модель, вбачалася її ініціатором, як суверене континентальне стратегічне утворення єдиного Європейського простору.

Безумовно, впровадження у життя такої геополітичної концепції, на наше переконання, це, свого роду, відповідний план для Європи, який, зрештою, має бути корисним для всіх країн та народів Європейського континенту, рівно як і спроможний принести користь теперішньому і майбутньому поколінню європейців та американців. Хоча, наразі також ніхто не в змозі визначити, а також – і яких саме форм може набути така Європа. Очевидно, що за фактом свого існування – це має (мало було) стати створення (формування) єдиної та неподільної євроатлантичної та євразійської зони гарантованої

²³ Узагальнено: хто контролює Римленд – той править світом.

²⁴ При цьому, слід зазначити, що Ш. Де Голль був завзятим французьким націоналістом та германофобом.

безпеки від Ванкувера і до Владивостока. Тож, на наш погляд, це питання набуватиме особливого значення, виходячи з того, що характер новітніх викликів та реальних загроз, які мають транскордонний асиметричний характер, істотно зменшує можливості для, переважної більшості, держав самостійно протистояти таким загрозам у сьогоденні та у прийдешніх часах, як у цілому у світі, так і зокрема на Європейському континенті.

Заслугують на увагу і погляди та переконання бельгійського дослідника міжнародних відносин Жана Тіріара щодо взаємовигідного міждержавного співробітництва²⁵. Саме у 60- роки він очолював загальноєвропейський радикальний рух «Юна Європа», що дало йому змогу пізніше публічно висловити нову геополітичну концепцію на підставі Великих Просторів, щодо світового значення Європейських країн, яким необхідний процес об'єднання у єдину велику імперію, яка буде здатна протистояти експансії США. Тільки за таких умов, країни Європи зможуть бути процвітаючими та могутніми, якщо це буде єдина континентальна Держава-нація європейців. А, з початку 70 рр. XX ст. відбулася суттєва трансформація концепції панрегіоналізму у ідею соціально-географічного простору у формі єдиної, нерозривної просторово-часової організації (Т. Хегерstrand, проф. Лундського університету, Швеція) [31]. Сам на цьому просторовому рівні відбуваються контакти індивідуумів один із одним, а також із предметами та знаряддями праці. Життєве оточення має всі компоненти, з якими контактує людина, а, отже, припускаємо і держава, чи то, навіть, держави у процесі циклів своєї життєдіяльності. При цьому, соціально-географічний простір функціонує та розвивається завдяки взаємодії двоєдиних його частин – соціальної та природної. Що, зрештою, становить як ціле орієнтований розвиток держави, повноцінного живого організму, так і окремого індивідууму – особи, людини та громадянина, а також і нації на певній державотворчій території.

Не можна оминати розробки, репрезентовані у 90 рр. XX ст., які ознаменувалися новими геополітичними концепціями і ймовірними моделями нового світового устрою. У цьому аспекті необхідно зазначити: власне, у цей період в межах політики атлантизму відбувалося протистояння двох провідних геополітичних концепцій. Перша з них – виходила з того, що моноцентричний світ який виник внаслідок падіння СРСР не є стійким та безальтернативним. Передбачалося, що у недалекому майбутньому світоустрій повернеться до моделі полі центричності та формування на Євразійському континенті нових міждержавних угруповань та блоків, які будуть спиратися на традиційні цивілізаційні виміри. Фактично, ця концепція була своєрідним продовженням позиції Хартленда, орієнтованою на конфронтаційні відносини та відповідну міждержавну поведінку країн у цьому регіоні. Яскравим представником цих поглядів і одним із сучасних та впливових геополітиків у світі був Самуель Хантінгтон (світоглядно-методологічні положення - Додаток А.8)

²⁵ Ж.Тіріар вибудовував свою теорію на ідеї «автаркії великих просторів», яка визначала, що повноцінний стратегічний та економічний розвиток держави можливий тільки в тому випадку, якщо вона володіє достатнім геополітичним масштабом і великими територіальними можливостями. Пізніше, аналізуючи розвиток геополітичної ситуації, дослідник дійшов висновку: масштаб Європи вже не достатній для того, щоб звільнитися від американської таласократії. При цьому Тіріар прийшов до радикального висновку про те, що для тогочасної Європи було б краще вибрати радянський соціалізм, ніж англосаксонський капіталізм. Так з'явився проект «Євро-радянської Імперії від Владивостока до Дубліна».

Друга геополітична концепція – виходила з визначальної позиції, що з закінченням доби «холодної війни» та краху Радянського Союзу ситуація у світі стає без блоковою та без конфронтаційною, насамперед, у військово-політичному вимірі. Отже, світ єдиний. На основі цього припущення будується концепція неомондіалізму і Єдиного світоустрою, метою якого є подолання усіх форм геополітичної диференціації (геоекономічних, геополітичних, національних, етнічних, культурно-цивілізаційних та державних).

Поряд із цим, мондіалістські ідеї на різних етапах історії людства, висували у свій час представники різних релігійних течій та політичних сил, зокрема, помірковані соціалісти, комуністи та інтернаціоналісти-глобалісти²⁶. Їх усіх об'єднувала одна ідея – це ідея інтернаціоналізації людства. Власне, на такій геостратегічній платформі і має бути сформована загальнолюдська цивілізація в основі якої покладаються принципи ліберальної демократії. Таке геополітичне бачення світоустрою належить, зокрема, і американському геополітику японського походження Ф. Фукуямі²⁷.

В останні роки XX століття у геополітичній науковій думці було здійснено теоретико-методологічне обґрунтування двох підходів до концепту розуміння цієї геостратегічної платформи. Тож, перший підхід – був відомий як модернізована теорія конвергенції, вона була розроблена групою аналітичних дослідників на чолі з З. Бжезинським²⁸ і передбачає ймовірність подолання існуючого ідеологічного та геополітичного дуалізму часів «холодної війни», шляхом формування нового типу цивілізаційного людського надбання, яка б увібрала в себе все найкраще від капіталізму та соціалізму, як якісно нової системи суспільних відносин.

Другий підхід – відзначався наявністю припущення щодо можливості просування людства від «темної епохи» та «темних часів», де основою були «Закони сили» - аж до «світлої епохи» – тобто, розумного суспільного устрою «Закони розуму» (вільна ринкова економіка, західна сучасна цивілізація та ліберально-демократична ідеологія). Представником цього підходу і є Ф. Фукуяма. Його погляди викладені у статті «Кінець історії», в якій він, власне, і запропонував свою версію розвитку людства.

Слід зазначити, що, на противагу такій моделі світового устрою, професор державного управління та директор Інституту стратегічних досліджень Гарвардського університету

²⁶ Філософи - Ян Коменський та Томас Гоббс, російський письменник Федір Достоевський та французький мислитель Огюст Конт, класики марксизму - К. Маркс і Ф. Енгельс, партійні та політичні діячі доби Радянської Росії – Л. Троцький та М. Бухарін.

²⁷ Фукуяма (Fukuyama), Френсіс (1952) – американський політолог, футуролог. Серед відомих наукових праць «Великий крах. Людська природа й відтворення соціального порядку» (1999), «Наше постлюдське майбутнє. Наслідки біотехнологічної революції» (2002); «Сильна держава: управління й світовий порядок у XXI столітті» (2004).

²⁸ Теорія конвергенції виникла у свій час, під впливом науково-технічної революції на рубежі 1950-1960-і рр. з огляду на необхідність запобігти глобальній ядерній конфлікт між двома ворогуючими соціальними системами (капіталізм і соціалізм). Термін «конвергенція» походить (від лат. *Convergere* - зближувати) запозичений з біології, де він означає зближення в процесі еволюції ознак далеких за походженням груп організмів, придбання ними схожого будови в результаті існування в однакових умовах. До представників цієї теорії відносяться: Р. Арон (Франція), Дж. Гелбрейт, П. Сорокін, У. Ростоу (США) та Д. Стрейч (Великобританія), Я. Тінберген (Нідерланди), О. Флейтхеймон (ФРН). Прихильники теорії конвергенції стверджували: економічні, політичні та ідеологічні відмінності між капіталізмом і соціалізмом поступово згладжуються, а у перспективі обидві системи мають тенденцію до повного злиття (або до зближення за З. Бжезинським і С. Хантінгтоном).

С. Хантінгтон висловив припущення про дещо «замріяність» та достатню необґрунтованість таких поглядів, оскільки глобальна перемога сил атлантизму є лише поверхневою і, відповідно, не торкається глибинних цивілізаційних протиріч у історичному, культурному та інших геополітичних вимірах. Не випадково свої погляди на цю проблему він виклав у статті з промовистою назвою «Зіткнення цивілізацій». При цьому, дослідник прогнозує обґрунтованість великої вірогідності виникнення міждержавних конфліктів, що належать до різних пластів цивілізаційних вимірів. Головний мотив полягатиме не лише у тому, що Захід спроможний і надалі нав'язувати свої цінності іншим націям та народам і країнам, але й у проблемі дії обмежувальних ресурсних чинників, а також економічного відродження Китаю та активізації у геополітичному вимірі мусульманського світу з його історичними та традиційними укладами життєдіяльності.

Безумовно, геополітичну концепцію С. Хантінгтона всебічно критикують представники неомондіалізму, які переконані у проголошенні неминучої та повної планетарної інтегрованості усіх націй і держав до уніфікованої єдиної моделі світового устрою, відомого під назвою Новий Світовий Порядок – детально у Додатку А.9. Так, у 1921 р. американським бароном Ф. Морганом, за ініціативи сімейств Д. Ротшильдів та Д. Рокфеллерів, була створена Рада з питань міжнародних відносин, яка займалася розробкою американської геостратегії з метою створення світового урядування. Проте, пізніше, у 1954 році було створено ще одну організацію – Більдербергський клуб. А, у 1973 році представниками Більдербергського клубу була створена Трьохстороння комісія (Трилатераль) Ключовим завданням її є об'єднання зусиль під егідою атлантизму три лідируючих у технологіях і ринковій економіці Великих Просторів – Американський (Північна і Південна Америка), Європейський та Тихоокеанський. Слід визнати, що главою найважливіших мондіалістських груп - Більдерберга і Трілатералю - є високопоставлений член CFR, найбільший банкір Девід Рокфеллер, власник «Чейз Манхеттен бенк»²⁹.

Слід також зазначити, що в останні роки ХХ сторіччя набуває поширення нова версія неомондіалізму, де пріоритетність надається економічній реальності по відношенню до простору, нації та держави, яка поступово здатна перетворити існуючу систему світоустрою в єдину раціонально-функціональну машину нового суспільного організму. Її автором вважають Ж. Атталі³⁰. За його переконаннями, власне, оточуюча

²⁹ Крім нього, у центрі всіх мондіалістських проєктів стоять незмінні аналітики, геополітики і стратеги атлантизму Збігнев Бжезинський і Генрі Кіссінджер. Туди ж входить і знаменитий Джордж Болл. Основна лінія всіх мондіалістських проєктів полягала в переході до єдиної світової системи, під стратегічної домінацією Заходу і «прогресивних», «гуманістичних», «демократичних» цінностей. Для цього створюються та формуються по вьому світу паралельні наднаціональні структури, які з політиків, журналістів, інтелектуалів, фінансистів, аналітиків і т.д., здійснюють підготовку суспільного «грунту» (свідомості, суспільної та науково-політичної думки) для широкого оприлюднення цього мондіалістського проєкту «світового представництва». Так як без підготовки він спроможний натрапити би на потужний психологічний та культурний й релігійний опір народів і держав, які не бажають розчиняти свою самобутність у планетарному *melting pot*.

³⁰ Жак Атталі, радник колишнього президента Франції Н. Саркозі і колишній глава ЄБРР, розмірковуючи про нездатність національних еліт вирішувати тогочасні проблеми 30- х років ХХ століття, неодноразово відмічав, що такі помилки будуть притаманні і теперішнім національним елітам сьогоденних державних утворень, а відтак спочатку людство буде воювати, внаслідок чого має загинути триста мільйонів, а потім всі прийдуть до розуміння

економічна реальність та панування ліберально-демократичної ідеології з ринковою економікою здатні привести весь світ до одного знаменника – зникне геополітичний дуалізм і самоліквідуються геополітичні реалії. А, новий світ, що сформується – буде базуватися на геоекономічних реаліях, а не на географічних, історичних, цивілізаційних та інших складових. За поглядами Ж. Атталі, перспективними центрами нових економічних просторів мають стати:

- Американський простір, в якому обидві Америки будуть об'єднані в одну фінансово-промислову зону;
- Європейський простір, який має бути сформований внаслідок економічного об'єднання Європи;
- Тихоокеанський регіон, де існують декілька конкуруючих між собою економічних центрів (Токіо, Тайвань, Сінгапур, Малайзія).

Як вважає Ж. Атталі [32], цим просторовим центрам не буде притаманне геоекономічне та геополітичне суперництво, оскільки їм будуть властиві тотожні економічні та ідеологічні моделі.

П'ятий етап I, насамкінець маємо відзначити розробки і теперішнього етапу у розвитку та становленні геополітики, як науки з відповідними геополітичними концепціями, поглядами, обґрунтуваннями та ідеями. У цьому аспекті необхідним є акцентування уваги на наступному.

Перша половина ХХІ століття у розвитку та становленні геополітичних концепцій і підходів за сучасних умов розвитку світоустрою відзначається спробами пошуку практичних можливостей реалізації геополітичних поглядів, пропонованих Ж. Атталі [32], власне, у геоекономічному просторовому вимірі. А, саме, щодо запровадження, перш за все, управлінських механізмів забезпечення сталого розвитку суспільств і держав у економічних просторах.

Підведення підсумків функціонування світового господарства у перших двох десятиліттях ХХІ століття, насамперед – це: а) посилення глобальної економічної конкуренції; б) скорочення темпів зростання світового багатства та потужна загальносвітова економічна криза на межі 2000-х – 2010-х років й наступна рецесія тощо. Вони дозволяють зробити висновок про те, що на сьогодні існуючі організаційно-економічні механізми управління економікою та суспільно-політичним простором (як на глобальному, так і на глокальному, регіональному і локальному рівнях) неспроможні забезпечити сталість розвитку світової економіки, світогосподарської та соціальної системи, загалом.

Також, як засвідчила практика, потужного управлінського підґрунтя у вигляді дієвих організаційних (інституціональних) структур для формування економіки та суспільства у контексті їхнього сталого розвитку як у світі, так, навіть, й у розвинутих країнах, на даний час поки що не сформовано, незважаючи на загальновизнану його триєдину економіко-соціально-екологічну концепцію. Саме спроби створення такої структури, з наголосом на фінансовому її спрямуванні і стали одним із каменів

необхідності здійснення кардинальних реформ у безпековій сфері і встановленні світового уряду, як гаранта миру та стабільності, то чи не краще вже зараз поміркувати про необхідність введення світового урядування.

спотикання на Саміті Ріо-2012. Проте, певні зрушення у цьому напрямі сталися вже завдячуючи проголошенню на Саміті ООН у 2015 році – четвертого імперативу сталого розвитку. А, саме – управлінської його складової.

У цьому контексті зазначимо, що відповідними рішеннями ООН основна відповідальність за створення системи управління сталим розвитком, по-суті, покладена саме на національні уряди. Отже, управлінський напрям в забезпеченні реалізації цілей сталого розвитку (ЦСР-2015) зайняв і повинен мати чільне місце серед імперативних завдань як національної політики у контексті забезпечення сталого розвитку, так і регіональної (маємо на увазі на перспективний період наступного десятиліття – до 2030 року).

Таким чином, визнаємо, що на сьогодні, фактично, у контексті вирішення геополітичних та геоekonomічних проблем повинно було сформовано оновлену (удосконалену) управлінську складову за системами імперативів розвитку суспільства на ХХІ століття, які, в основному, і було окреслено на саміті в Ріо-де-Жанейро ще чверть століття тому. І, ця система повинна мати виражений просторовий характер і реалізуватися за чотирма основними вимірами сталого розвитку. тобто, у чотирьох базових системах, що мають просторову основу³¹. А, саме – в економічному, соціальному, природно-ресурсному та інституціонально-управлінському просторах (рис. 1.3), що відрізняє авторський підхід від проголошених у попередніх геополітичних обґрунтуваннях, обґрунтованих за використання формату існування певного державного утворення (наддержавного) на обмеженій території (у обмеженому просторі).

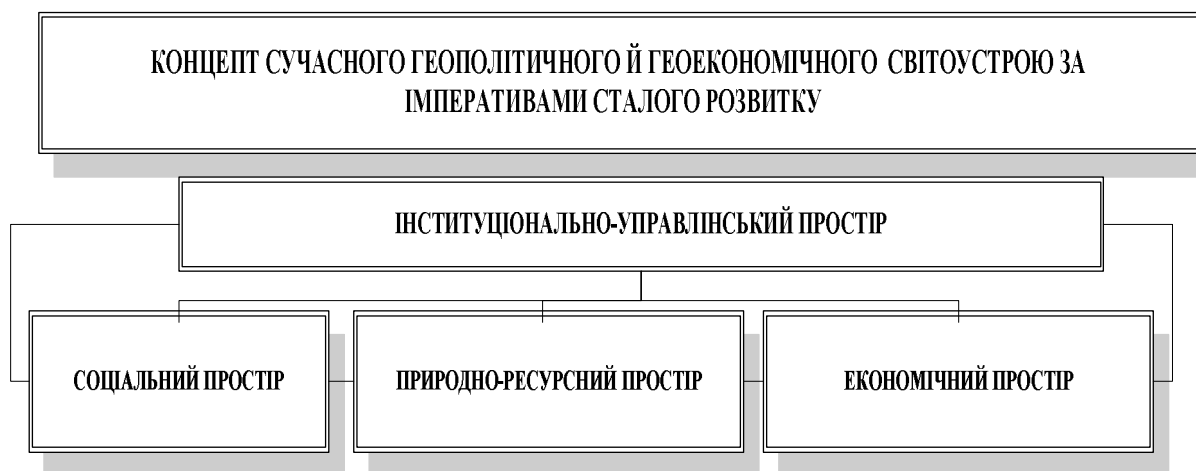

Рис. 1.3 Розбудова нового формату концепту «життєвого простору» за імперативами сталого розвитку

Таким чином, розглядаючи геополітичні концепції світоустрою та результати їхнього практичного впровадження у життя, не важко збагнути і те, що всі вони, за своєю сутністю, перш за все, спрямовані на утвердження та подальший розвиток формату розбудови «життєвого простору» окремо взятої держави, нації та людини у державотворчому національному проекті у межах відповідного цивілізаційного вибору і, відповідно, розглядаються як правило у геостратегічному та геоekonomічному вимірі.

³¹ Деталізовано дослідниками у наукових працях [68; 72].

На противагу вказаному, за авторськими обґрунтуваннями (деталізовано дослідниками у попередніх працях [33 – 37], об’єктом дослідження «життєвого простору» за імперативами сталого розвитку є процеси – взаємозалежності та взаємовпливи, які мають місце між чотирма конститутивно-ключовими просторами: соціальним, природно-ресурсним, економічним, інституціонально-управлінським. Причому, саме останній (інституціонально-управлінський простір) має можливість та здатен, залучаючи специфічні важелі і регулятори когнітивно-інформаційного, фінансового, організаційного та іншої природи впливу, забезпечити максимально комфортні умови життєдіяльності як особи, так і соціуму, у цілому. У цьому контексті слід вказати на те, що оскільки об’єктом регулювання і коригування стають взаємозалежності, відносити та комунікації (між просторами), то завдяки раціоналізації логістичних зв’язків, пере форматуванню каналів і мереж, оптимізації інформаційних систем – можна буде досягти вирішення нагальних геополітичних і геоекономічних проблем сучасності, усунувши певні ризики і загрози.

1.2. Світовий, європейський та український досвід реалізації вихідних положень теорії «життєвого простору»

З приведених вище обґрунтувань, визнаємо об’єктивним наступне твердження авторів монографії:

динамічний розвиток ключових тенденцій теперішнього геополітичного світоустрою та, власне, умова подальшого існування самої української державності, вносить на порядок денний питання розгляду, дослідження, визначення, формування та утвердження «життєвого простору» (життєздатного, стійкого і надійного) для сучасної України.

І, у цьому контексті, доречно зацентувати увагу на наступних (найбільш вагомих) аспектах цієї проблематики, які систематизовано авторами даного видання у таблиці 1.1. Тож, зрозумілим є, що з викликами сьогодення (*ризиками та загрозами*) стикаються усі країни світу, у тому числі і Україна – держава яка існувала впродовж значного історичного проміжку часу без власної цілісної і дієвої парадигми забезпечення та гарантування власної міжнародної безпеки.

Таблиця 1.1

Проблемні умови у площині формування національного життєвого простору в ресурсних обмеженнях при нарощення суспільно-політичних загроз і ризиків

Пріоритет	Сутнісні ознаки
1	2
Перше	Засвідчимо: сучасний світоустрій визначається жорсткою боротьбою провідних світових геополітичних центрів, які реально формуються чотирма глобальними акторами – США, ЄС, РФ, Китаєм. При цьому, відбувається децентралізація стратегічного домінування США та ЄС в сторону інтенсивного нарощування динаміки економічного розвитку країн групи БРИКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай та Південно-Африканська Республіка).

Закінчення табл. 1.1

1	2
Друге (деталізовано у Додатку А.10)	Визнаємо: основні виклики та загрози для світової стабільності впродовж найближчих років насамперед зосереджуватимуться, в управлінні глобальною економікою. Світова економіка, при загальній тенденції до інтернаціоналізації і зростання, стає все більш нестабільною, а динаміка її розвитку менш передбачуваною. При цьому, слід зауважити наступне: на сьогодні все більша частина національного державного суверенітету перерозподіляється між регіональними, національними і всесвітніми регулюючими інститутами, що набувають функцій суб'єктів міжнародного права. У цьому процесі значно зростає роль і вагомість впливу транснаціональних компаній (ТНК), які своїми діями можуть звести нанівець очікуваний ефект економічним заходам, що вживаються національними урядами, або, навіть, і використати їх на шкоду певній країні (державного утворення).
Третє	Підтвердимо: існуючі нині зовнішньополітичні доктрини та міжнародні практики вже не спроможні у повному обсязі забезпечувати дієві гарантії міжнародної безпеки та не можуть вважатися адекватними стосовно дії новітніх симетричних і асиметричних ризиків та загроз.

*Джерело * Визначено та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження, що деталізовано у попередній науковій праці [36]*

Однак, слід зважати і на те, що системний аналіз поточної зовнішньополітичної ситуації у світі і навколо України характеризується постійними ускладненням та засвідчує поступове нарощування конфлікт генних проблем, які містять у собі значну кількість загроз та потенційно небезпечних й складних викликів. Оцінити їх окремо чи у сукупності, навіть, альтернативними прогнозами є доволі нереалістичним завданням і для найпотужніших «інтелектуально – мозкових» центрів, які на сьогодні є всесвітньо визнаними та відомими. Разом із тим, все очевиднішим стає той факт, що значна частина існуючих зовнішньополітичних проблем для сучасної української держави має штучне походження та використовується як внутрішніми, так і зовнішніми політичними гравцями задля стимулювання та активізації тиску (опосередкованого впливу) на Україну.

Також зрозумілим є і те, що на українську політику і, у подальшому, системно впливатимуть зовнішні чинники різної природи. Особливо ті, які знаходяться в управлінні вищого державного та воєнно-політичного керівництва окремих держав (*газ, нафта, транспортні коридори, новітні технологічні рішення та підходи у розвитку управління соціально-економічною та суспільною сферою людського буття, інформаційні та грошові ресурси, національні меншини тощо*). За оцінками авторів даного дослідження, саме вони і ставатимуть одним із вагомих чинників системно прогнозованого посилення українських кризових трендів у світовій геополітиці.

Крім цього, стан і перспективи розвитку «життєвого простору» сучасної України, на нашу думку, буде визначатися дією ряду глобальних геополітичних викликів і загроз наступного характеру. Тож, з цього, сукупність викликів та загроз забезпеченню переходу нашої держави та її регіонів до сталого розвитку, на авторське переконання, доцільно розділити на дві умовні групи (табл. 1.2).

З урахуванням зазначеного дослідниками у табл. 1.2, засвідчимо про наступне: глобальні прогнозні оцінки свідчать про те, що, у середньостроковій перспективі, боротьба провідних світових геополітичних центрів, які реально сформовані чотирма глобальними акторами – США, ЄС, РФ, Китаєм, буде проходити або за сценарієм інтенсивних економічних (торговельних, валютно-курсних воєн між державами «великих економік», одним з проявів якої є масоване скуповування КНР на різних

континентах енергетичних активів та більш активне використання нею ресурсного фактору у конкурентній боротьбі) або, у раз неефективності економічних методів протидії – за сценарієм ініціювання локальних війн та конфліктів.

Таблиця 1.2

Бінарна сукупність конститутивно-ключових чинників найвагомішого впливу на формування життєвого простору на теренах нашої держави

Група	Склад потенційно-факторних детермінант розбудови життєвого простору України
Перша	до належатимуть загальні виклики і загрози, які на сьогодні постали перед усіма країнами світу та пов'язані з глобалізацією політичної, економічної й інших сфер життєдіяльності світової спільноти, насамперед це посилення міжнародного тероризму та організованої злочинності у різних її формах та проявах; релігійними й етнічними конфліктами; розповсюдженням зброї масового ураження (ЗМУ) та засобів її доставки; значним подорожчанням енергоносіїв; інтенсифікацією наркотрафіку через території проблемних країн та нелегальною міграцією; екологічними й демографічними проблемами; торгівлі людьми; зростанням рівня бідності для значної кількості країн світу тощо.
Друга	до цієї групи загальних прогнозованих чинників геополітичного впливу на Україну, на нашу думку, слід передусім віднести: недостатньо сприятливий загальний розвиток подій у світі та в Європі, зокрема, і у країнах, які є наближеними до державних кордонів України.

Джерело * Ідентифіковано та систематизовано авторами даного дослідження

Тож, на сьогодні, власне це ми вже можемо спостерігати. Очевидно, що вище зазначені тенденції у подальшому, матимуть всі підстави до загострених форм розвитку, а саме, суверенних дефолтів, швидких скупок транснаціональними компаніями окремих економік, не спроможних обслуговувати власні зовнішні і внутрішні борги, відсутності алгоритму стримування криз перевиробництва та процесів «перегріву великих економік, не подолання структурних перекосів на фінансово-економічних ринках, наявних розбіжностей в політиці протекціонізму у поєднанні із жорсткою конкуренцією в умовах гострої необхідності забезпечення глобальної безпеки і стійкого соціально-економічного розвитку. Однак, у цьому контексті засвідчимо:

реакція світової спільноти на, доволі, негативні прогнозні оцінки визначатиметься, насамперед, двома всесвітньо глобальними, геоекономічними та геополітичними трендами.

По-перше, нинішня світо-система знаходиться у точці біфуркації й сьогодні, фактично, перепрограмовуються її ключові параметри, а саме, здійснюється глобальний перехід ряду провідних економічно розвинених країн на «рейки» нового світового економічного і технологічного укладу. У свій час, остання світова фінансово-економічна криза, ядра капіталістичної світо-системи чітко продемонструвала, що ідеологія фінансових спекуляцій вичерпала себе. І це не дивно, адже останніми десятиліттями великий міжнародний капітал здебільшого переймався не створенням нових виробництв – підприємств, фабрик та заводів, а отриманням грошей з «повітря». Акції, гра на біржі, курсові коливання – сам вони стали приносити бізнесу основний прибуток. Звісно цей шлях був доволі спокусливий для великого капіталу. Проте, реальність довела згубність такої філософії. Виявилося що у світі у чотири (4 !!) рази більше цінних паперів та акцій, а ніж реальних (матеріально-промислових) активів, які могли б виступати в ролі їх «гарантійного забезпечення». Рано чи пізно дана диспропорція мала б була «вибухнути» потужною кризою. І, сталося це декілька років тому (ретроспективний період 2008-2009 рр.), коли почався процес банкрутства найбільших банків та компаній світу. Ситуація була настільки критичною, що урядам

провідних країн світу довелося терміново брати на себе відповідальність за борги приватного сектору. І, відповідного, у нього довелося «вливати» сотні мільярдів доларів США. Це дозволило, певною мірою, загальмувати процес економічного падіння. Загальмувати, а не подолати його.

Відтак, ринковий фундаменталізм, який вважався ліберальними економістами панацеєю від усіх бід, показав свою обмеженість. Фактично, великий бізнес приватизував прибутки та соціалізував витрати. Окремі країни настільки захопилися «віртуалізацією» власних економік, що, наразі, вже перейшли межу виправданого ризику. Як результат, зовнішній борг має виплачуватися впродовж декількох наступних поколінь. Не дивно, що за такого перебігу подій світові лідери почали процес переорієнтації великого національного та транснаціонального капіталу на повернення до «реального» сектору економіки. Але не вчорашнього, а завтрашнього дня. Так, зокрема, у розвинутих країнах економічна криза наразі почала долатися впровадженням нових технологій та інноваційних проривних технологічних рішень. Мова йде про індустрію генної інженерії, нанотехнологій тощо. Розвинені країни стали на шлях інтенсивного використання й альтернативних джерел енергії та впровадження енергоефективних технологій. Запровадження та використання цих технологій, відповідно, сприяє створенню нових виробничих потужностей, освоєння яких забезпечує прорив у підвищенні ефективності економіки і переходу до нового етапу її зростання, дозволяє освоювати нові ринки тощо. Більш того, саме такі політико-економічні заходи сприяли і реалізації у життя нових підходів та управлінських рішень у соціально-економічній та політичній сфері людського буття у цих країнах (Додаток А.11).

По-друге, наразі, йде процес поступового геополітичного «перезавантаження» світу. Все більше сумнівів викликає [38] спроможність претендування США на одноосібне лідерство, які з «сюзерена» все більше набувають ролі «першого серед рівних». При цьому, Сполучені Штати, як ключова країна ядра світогосподарської системи намагається виправити недоліки нинішньої версії капіталізму шляхом запровадження системи регуляторних стримувань та противаги. Адже, маючи у володінні фактично більшу частку світового капіталу, вона не може його не контролювати, а тому в ідеалі їй потрібен контроль над усім світом. Тому, ця країна й орієнтована, як держава на відповідну експансію під різними геоekonomічними та геополітичними лозунгами та концепціями. Водночас, виникає питання чи є можливим реалізувати глибинні системні зміни у самих Сполучених Штатах, не кажучи про впровадження загальносвітового регуляторного режиму. Адже, жоден уряд розвинутих країни не вживатиме настільки жорсткі заходи, що можуть призвести до еміграції космополітичних, за суттю, фінансових інституцій у менш вибагливі місця. І, відповідно, на авторське переконання, нас чекатиме багатополярний світ, який скоріш за все оформлюватиметься на підставі нових міжнародних правил і принципів співіснування. Цілком зрозумілим є те, що цей процес буде довготривалим та проходитиме у серйозних «геополітичних муках». І ці прояви ми маємо також змогу спостерігати вже на сьогодні. Зокрема:

поглиблюється криза Євросоюзу, яскравим свідченням якої стали результати голосування населення у Великій Британії за якнайскоріший вихід країни із зони ЄС; зростання політичної ролі, ваги та суспільного авторитету низки популістських, авторитарних та євро скептичних політичних сил у ряді країн-членів ЄС;

трансформаційні процеси зовнішньої політики ЄС від ціннісно-орієнтованої до реалізації практик спрямованих на безпосереднє забезпечення більш матеріального інтересу;

ісламський Схід перетворився на «порохову бочку», що спровокувало масові хвилі мігрантів до держав ЄС з низкою відповідних політичних, економічних, соціальних, гуманітарних, безпекових та світоглядних проблем;

принцип непорушності існуючих державних і міждержавних кордонів перестав викликати «священний трепет». А, низка міжнародних організацій у сфері забезпечення та гарантування безпеки перестала ефективно виконувати свої функції, переймається лише «лозунговими» заходами;

загострилися давні та виникли нові міжрелігійні, міжетнічні, міждержавні конфлікти. А, тероризм відіграє роль глобального чинника цілеорієнтованого впливу як на систему міжнародної безпеки взагалі, так і на національні системи забезпечення внутрішньополітичної безпеки ряду країн, зокрема.

Звісно, що це не повний перелік існуючих проблемних питань. Однак, він дає можливість усім нам побачити, що ми стоїмо на порозі нового світо порядку і стаємо свідками формування та появи нової системи світо устрою. У той же час, зарано говорити про схід зі сцени Сполучених Штатів та ЄС. Дійсно, світ стоїть перед необхідністю докорінних економічних, соціально-політичних та інших змін. Не випадково, виступаючи ще у 1994 році Девід Рокфеллер на Раді ООН з підприємництва красномовно заявляв, що світ стоїть на порозі глобальної трансформації і потрібна лише правильна масштабна криза, яка спричинить те, що нації приймуть за новий світовий порядок. З цього, ключовим завданням нового світового порядку – є глобалізація світу у єдину систему управління політичними лідерами і економічними власниками «вільного світу»³². Ймовірним є і те, що основною ознакою нового світового порядку виступатиме саме чітке розділення держав за регіональним інтеграційним принципом. Іншими словами – кожна країна мусить робити повинний вибір на користь того чи іншого міждержавного політико-економічного об'єднання, яке сприймається та контролюється відповідним угрупованням світової фінансово-політичної та економічної еліти. Лише за таких умов, можливо окремим націям та державам вдасться, відносно безболісно, пережити буремний період становлення нового світового порядку з новим економічним та технологічним укладом.

При цьому, необхідно зацентувати увагу і на такій доволі незвичній обставині. Існуючий теперішній світовий ринок золота, який впродовж значного проміжку історичного часу був відповідним еталоном всесвітнього матеріального багатства став занадто «дрібним» для представників сучасного клану Ротшильдів, та, здебільшого, малоцікавим для них. Справа полягає ще й у тому, що у 1972 р. Рокфеллерам вдалося таки «відв'язати» американську національну грошову одиницю-долар USD від еквіваленту золотого стандарту, тим самим, ціни на золото у світі різко впали. Друкрський станок приватної Федеральної резервної системи США почав штампувати американську валюту без її підкріплення золотим номіналом [38]. А, це, у свою чергу спричинило ситуацію з розгортанням потужної гонки у споживанні товарів та послуг

³² Тобто, глобальними фінансово-політичними елітами світу, які згуртовані навколо двох впливових політико-економічних кланів Д. Ротшильда та Д. Рокфеллера.

(споживацьке західне суспільство), і як наслідок – сформувало, здебільшого, формат віртуальної економіки, про яку вже мова йшла вище. Поряд із цим, вказане створило необхідні умови відходу Ротшильдів зі світового ринку золота. І, однією з причин відходу Ротшильдів із світового ринку золота, на сьогодні, також вважають їхнє бажання щодо зосередження на фінансово-економічних операціях злиття і поглинань. Давид де Ротшильд неодноразово у публічних виступах підкреслював: банк «Rothschild» вестиме більш агресивну політику у сферах фінансування нерухомості, видобутку природних ресурсів, фінансування корпоративних злиттів і поглинань. Це, дійсно, може бути правдою. Адже, цей ринок особливо актуальний не тільки за часів світової фінансово-економічної кризи, але й у період «світового переформатування», коли є можливість скуповувати збанкрутілі підприємства за безцінь у будь-якій державі світу. І до речі, посилювати напрям корпоративних злиттів Ротшильди почали заздалегідь, за чотири роки до відомої світової фінансово-економічної кризи 2008 р., щоб зустріти її з підготовленими фахівцями

На додачу визнаємо: впродовж останніх 10 років, власне, Ротшильди почали цікавитися питаннями скупки привабливих сільськогосподарських земель, насамперед, чорноземів та природними запасами чистої прісної питної води, рівно як і виробництвом екологічної сільгосппродукції у різних країнах світу. Наразі, Ротшильди утримуються публічно коментувати свої плани відносно подальшої долі України. Зрозуміло, що саме від їхнього рішення, значною мірою, залежатиме: який може бути подальший перебіг подій у найближчому майбутньому стосовно України (і навколо неї) у світових геоекономічних та геополітичних маневрах провідних гравців світу (з огляду на те, що Україна має найбільший в Європі орний земельний клин, поклади уранових руд та інших цінних родовищ, а також транзитно-логістичні коридори між ЄС, РФ та Азією, відповідні ємні ринки, тощо – див., Додаток А.12).

Крім зазначеного вище, вважаємо за доцільне звернути увагу на таке: слід враховувати і дію наступних чинників, які суттєво впливатимуть на подальший перебіг подій як в цілому у світі, так і безпосередньо в Україні (або навколо неї) у площині геополітичного виміру.

По-перше, на день сьогоднішній, політико-економічний клан Рокфеллерів виступає за збереження існуючої фінансово-економічної ситуації у світі з ключовим домінуванням позиції американського долара, як основної міжнародної валюти у здійсненні будь-яких зовнішньоекономічних операцій.

По-друге, на противагу такій позиції, Ротшильди ратують за створення потужних нових валютних зон (новий поштовх для економіки), у тому числі юаня та рубля. МВФ за – створення Центробанку та відповідних центробанків.

Тож, звідси, можна розглядати на практиці, різні геостратегічні шляхи вирішення існуючих світових проблем-накопичених боргових зобов'язань у міждержавних стосунках.

З цього, *перший сценарій* – це збереження теперішньої валютної системи та списання усіх боргових зобов'язань через війну (сценарій нанесення потужного військового удару по Сирії, та війна у відповідь з боку Ірану, який намагатиметься нанести такий же адекватний військовий удар по Ізраїлю). І тоді, імовірно, що у вирії війни можливо буде списати всі існуючі борги, оскільки, у цей конфлікт будуть втягнуті майже всі потужні геополітичні гравці світу). А війна, як відомо, дієвий

«двигун» для відповідного «розігріву» світової економіки (більш детально, представлено авторами монографії, надалі, зокрема, у пп. 3.3), насамперед у технологіях військово-промислового комплексу та відповідного вирішення складних демографічних проблем у гео економічних та геополітичних масштабах.

Другий сценарій передбачає наступне: створення нових валютних зон, появу нових валют і, у тому числі, крипто валют (і золота).

Водночас, вважається, що нинішній феномен президентства Д. Трампа, полягає виключно лише у тому, що це є тимчасовим поверненням Америки до своїх внутрішніх державотворчих проблем³³. Саме у цьому сенсі і вбачається «вигідність» президентства Д. Трампа для Росії – і у її форматі, для В. Путіна, який мріє відродити стару імперську міць на «споконвічних територіях» і – ширше – на просторах Євразії. Втім, лобі «вільного світу», очевидно, продовжуватиме консолідувати зусилля публічного тиску на Д. Трампа впродовж всієї його президентської каденції заради зміни пріоритетів та інтересів у існуючих національних геостратегіях.

Окрім цього, проявом суттєвих геополітичних змін у світі, які відбуваються, на сьогодні є процес поступового формування нової - двополярної моделі світового устрою на чолі зі США та КНР. Так, зокрема, у сучасному світі дійсно відбувається збільшення колосального розриву між передовими, розвиненими країнами і країнами які стрімко деградує за економічними, соціальними та іншими загальноприйнятими показниками. Проте, не все так однозначно.

На сьогодні у світі відбувається шалений прорив двох інтенсивно розвиваючих країн: Індії та Китаю. І, гегемонія Заходу реально може бути припинена, внаслідок процесу поступового відродження Сходу. Америка все більше в'язне у війні з мусульманським світом, що зрештою не сприяє її зміцненню та не посилює її. Вона перестала бути «плавильним казаном», окремі її етнічні групи, насамперед, «латиноси», «китайці», «індуси», які живуть за американськими законами і стандартами, навчилися функціонувати самостійно, зберігаючи власні традиції, культуру та мову у межах своїх національних (етнічних) громад та анклавів. Тож, щодо останнього, зазначимо:

невпинне нарощування економічної могутності Китаю, включення низки далекосхідних та африканських країн до орбіти свого впливу свідчать про поступове зміщення ваги економічного розвитку від Заходу до Азіатсько- тихоокеанського регіону. Безумовно, економічна могутність дає можливість конвертувати її у геополітичні переваги. Вже зараз Китай є другою, після США, військово-морською державою. При цьому, останні події красномовно доводять, що обидві супердержави – нинішня і майбутня поступово та активно готуються до прийдешнього глобального протистояння.

³³ І, не випадково, до його виборчої програми увійшли наступні пункти: (відміна «чіпування» населення, а також боротьба з тероризмом ІД, що фактично є програмою боротьби з глобалістами Нового Світового Порядку, які мають на меті фізичну і духовну редукцію людства). Він ознаменував відновлення внутрішньо- і зовнішньо американського примату «умовних Ротшильдів». На даному етапі історичного розвитку світогосподарської системи вони поставили під сумнів безпечність надв'язуваного глобального світо- устрою, ефективність його торговельних і міжнародно-політичних несучих конструкцій, погодилися на відхід від доктрини агресивного американо- центризму і примусової світової інтеграції, взамін обрали більш рівноважну концепцію партнерського макро- регіоналізму.

Таким чином, виходячи з сьогоденних реалій, в рамках побудови ними сфер свого геополітичного впливу основна боротьба сторін ведеться саме за країни т. зв. «третього світу» з економіками, що розвиваються. Насамперед, це стосується країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону та Південно-Східної Азії, що набувають все більшого значення як потужні центри зосередження світової економічної діяльності. І, у контексті наведених процесів, найбільш активну позицію займає Китай як нова динамічна наддержава світового рівня, що проводить послідовну та цілеспрямовану політику з досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. Реалізація такої політики здійснюється Пекіном за широким спектром напрямів, з наданням пріоритетної уваги роботі у різного роду міжнародних структурах, які створюються КНР або відповідають китайським інтересам. Серед них особливе місце займають стратегічна китайська ініціатива «Пояс і шлях» (рис. 1.4) та Шанхайська організація співробітництва (ШОС).

З цього, «Пояс і шлях» (див., рис. 1.4), переважно, використовується КНР для включення його партнерів до своєї економічної системи, а ШОС — до контрольованого ним політико-безпекового простору. По суті, саме завдяки сформованого об'єднання (ШОС), КНР і створює протидію воєнно-політичному впливу США у світі. І, незважаючи на спільне заснування ШОС Китаєм, РФ, Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном та Таджикистаном (2001 р.), перевага потенціалу КНР у всіх сферах швидко дозволила Пекіну зайняти пануюче положення в цій організації³⁴. У такій ситуації, на боці КНР виступатиме РФ, яка, традиційно, намагається і намагатиметься використовувати загострення американо-китайських наддержавних відносин у своїх інтересах. Тобто, для розпорошення зовнішніх політичних та фінансово-економічних зусиль США та відвернення їх уваги від України.

З огляду на життєву важливість даних проблемних на міжнародному рівні площин (і, у т.ч. для режиму В. Путіна), президент РФ може піти також і на свідоме провокування напруженості в АТР та Південно-Східній Азії, включаючи надання допомоги терористичним організаціям та підбурювання керівництва КНДР до відновлення її ракетно-ядерної програми. Загалом, Російська Федерація у глобалізаційному світовому проекті за сценарієм Китаю стоїть, дещо, відокремленою. Її головна роль — це стратегічний тил. В офіційних документах вказане позиціонування розглядається не інакше, як ідея забезпечення співробітництва «Поясу і шляху» з Євразійським економічним союзом. А, практична реалізація цього проекту відома як «Великий чайний шлях» до складу якого входять Китай, Монголія, Казахстан та Російська Федерація.

³⁴ Довідково: на теперішній час Китай вносить найбільший вклад у фінансування заходів ШОС, що надає йому можливість визначати їх спрямованість. Водночас високий рівень міжнародного авторитету Китаю та його військові і фінансово-економічні можливості обумовлюють привабливість ШОС також і для інших країн. Зокрема, в 2017 р. до ШОС приєдналися Індія та Пакистан. Крім того, країнами-спостерігачами організації є Афганістан, Білорусь, Іран та Монголія, а її партнерами по діалогу — Азербайджан, Вірменія, Камбоджа, Непал, Туреччина та Шрі-Ланка.

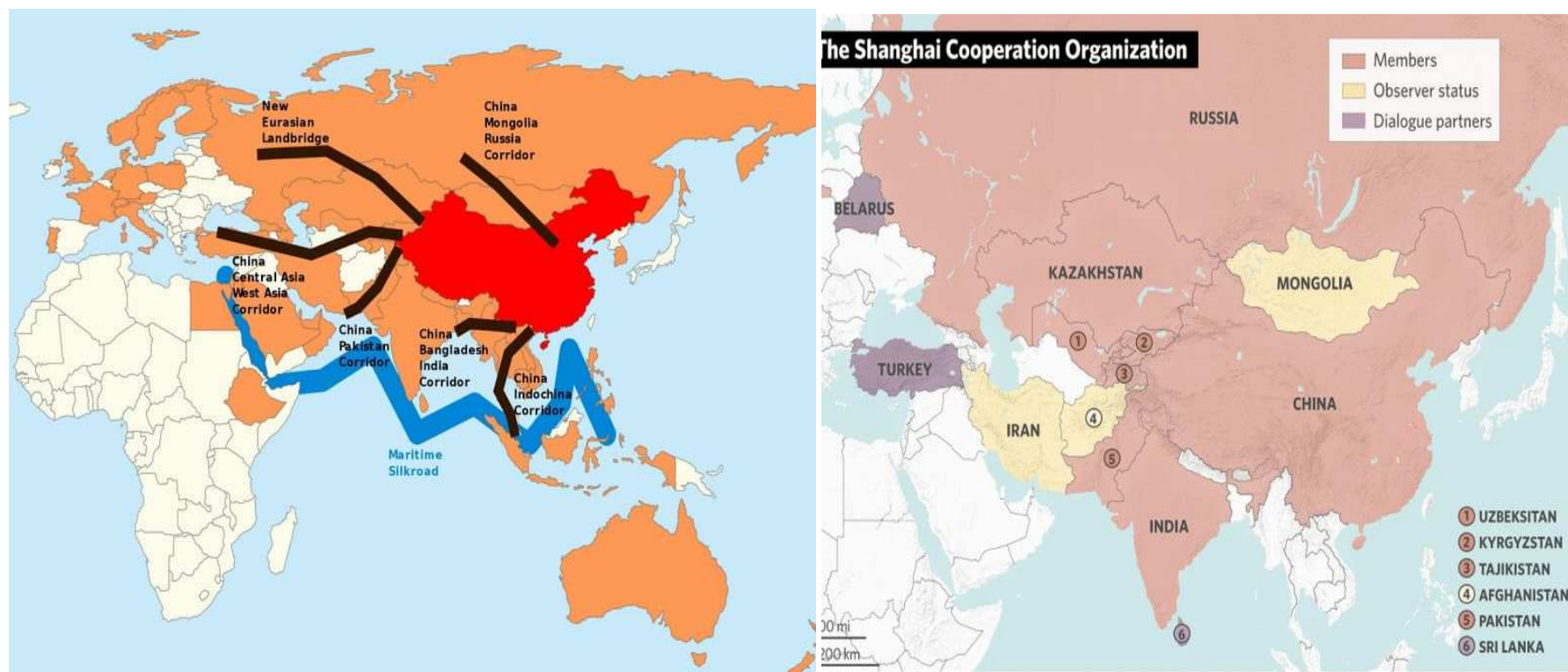

Рис. 1.4 «Пояс і шлях», що використовується Китаєм для включення та подальшої інкорпорації потенціалу партнерів до своєї економічної системи, а ШОС — до контролюваного ним політико-безпекового простору

Прогнозованим, у цьому контексті, є ситуація, власне, подальшої активізації на пострадянському просторі, зокрема в країнах Центральної Азії, Пекіна, який використовуючи майданчик Шанхайської організації співробітництва намагатиметься спонукати економічну взаємодію з державами колишнього СРСР шляхом запровадження як фінансових засобів стимулювання так і наданням доступу до низки проривних технологічних рішень (технологій та інвестицій) у різних сегментах економічного зростання³⁵.

Очевидним є також і те, що теперішній перебіг подій у сучасному міжнародному середовищі що відбувається в умовах глобалізації світового розвитку, відзначається, як ми вже зазначали вище, жорстким процесом міждержавних протистоянь щодо володіння ринками збуту та сировинними ресурсами. І тут, на наше переконання, ми торкаємося ще однієї і дуже великої проблеми. Можливо, найбільшої з усіх нам відомих. Бо ж, зворотною стороною медалі процесів глобалізації стали процеси активної локалізації.

Справа полягає у тому, що у багатьох країнах світу відбувається процес поступової втрати своєї суверенності як у площині політичного так і фінансово-економічного та зовнішньополітичного виміру. Монополію єдиного актора міжнародної геополітики супердержав, як вже підкреслювалось раніше, поступово перебирають ТНК та впливові неурядові організації і міжнародні фінансові інституції. На найбільші з них вже припадає більш ніж 2/3 обсягу світової торгівлі. У розвитку глобальних економічних процесів ТНК безпосередньо зацікавлені в процесі роздрібнення суверенних, соборних країн. Чим більша роздрібненість, тим менше здатності до опору. Для досягнення ними абсолютної влади дробляться організаційні, людські і соціальні інститути сучасних традиційних держав.

Процес подальшої фрагментації національних держав, безумовно, має значний дестабілізуючий потенціал. Визнання деякими країнами незалежності у свій час Косово та відповідне рішення Міжнародного Суду ООН щодо цього краю, фактично не забезпечує пошуку компромісів у розв'язанні «заморожених конфліктів» в інших кутках світу. Він надає нове дихання ревізіонізму, етнічному націоналізму та сепаратистським силам, які вже використовують цей прецедент задля легітимізації свої політичних та територіальних апетитів. При цьому, перебіг подій на Близькому Сході – «Іракський глухий кут» та «Іранське питання» - здатні суттєво радикалізувати мусульманський світ і перейти на своєрідний «півмісяць ісламської експансії»³⁶. І, відповідно, під покровом глобалізації (інтернаціоналізації) йде поступове перетворення теперішніх національних країн на окремі, слабо пов'язані між собою національні анклавні – своєрідні торгові (торговельні) центри. Особливо їх цінність зростатиме на міжрегіональних перехрестях торговельних шляхів, що слугуватиме відповідним

³⁵ Наприклад, ми знаємо, що Китай використовує технології «Siemens» і певною мірою він є авангардною країною у побудові швидкісних залізниць. Американці вважають, що Китай обігнав у відносному застосуванні цих швидкісних залізниць навіть Америку. І, відповідно, цілком очевидним є також і те, що КНР принципово зацікавлена у використанні досягнень саме фундаментальної науки з пострадянського простору з метою доопрацювання певних технологій, які матимуть як стратегічне значення, так і цілком утилітарний характер щодо виробництва певних вузлів, агрегатів та елементів сучасного обладнання.

³⁶ Його західний край знаходиться на теренах колишньої Югославії (Косово), східний – у Чечні, а середина припадає на кримський півострів (виходом з такої ситуації може стати реалізація добре відомого в історії міжнародних відносин принципу – «мир в обмін на територію»).

(додатковим) стимулом для формування нового світового порядку у економічному, політичному та соціальному вимірі, не кажучи вже про можливість отримання надприбутків із такої геоекономічної конфігурації.

У цьому сенсі власне зумовлюється зростання на теперішньому демократичному Заході нової ідеології, яку сформулював економіст Пол Ромер, щодо функціональної побудови міст та міських мегаполісів, як вздовж усього прикордоння між бідними та багатими країнами, так і власне і у країнах «Третього світу», відомих як «чартерні міста». Його концепція полягає у тому, що створюються анклав «Першого» світу у «Третьому», фактично, сам П. Ромер [39] пропонує створення нових Гонконгів по всій площині земної кулі. Реалізація цієї ідеї полягає у тому, що на «пустому місці» у бідних країнах створюється високотехнологічне місто, яке є невідконтрольним національному уряду і яке фактично належить групі акціонерів, у якості яких виступають потужні міжнародні корпорації (детально розкрито у Додатку А.13).

І, враховуючи останнє, необхідно також зазначити, що специфікою геополітичного становища України є те, що, наразі, існує й є наявною гостра суперечність між політичною орієнтацією на Захід із домінуванням традиційних економічних інтересів на Сході. При цьому, необхідно зазначити, що власне геостратегічне положення РФ, очевидно, найкраще підходить для її домінанто - панівного становища на євразійському континенті. А, відтак, Росії історично уготована роль, імовірно, одного із лідерів Євразії, одночасно з економічним впливом на Європу, оскільки, саме вона є ключовим постачальником енергоносіїв для теперішніх країн ЄС.

Декілька суттєвих зауважень мусимо зробити щодо нафтогазової теми особливо у контексті взаємостосунків РФ та України. Оскільки, зрештою, ці стосунки також є частиною великої геоекономічної та геополітичної гри та протиборства, до якого долучена й Україна, можливо навіть і поза своєї волі. Загалом, проблематика нафтогазової теми у взаємовідносинах між РФ та Україною досить широко представлена як у вітчизняних та закордонних ЗМІ, так і у наукових дослідженнях [40 – 46]. Однак, мусимо звернути увагу лише на наступні детермінанти, які, не так широко, висвітлюються як на сторінках мас-медійних друкованих публікацій, так і на шпальтах відповідних наукових видань. Спершу, звертає на себе увагу неодноразово агресивна риторика російських високопосадовців по відношенню до України, аж до залякування, з боку Росії за цією проблематикою. Так, зокрема, у свій час, офіційний представник «Газпрому» С. Купріянов неодноразово заявляв, що коли всі заплановані трубопровідні проекти РФ будуть реалізовані, то транзитне значення України зрештою мусить впасти до нуля. Проте, системний аналіз засвідчує, що не все так однозначно, як про наголошують в РФ. По-перше, ще пройде довгий час для нарощування технічних потужностей, які необхідні для повноцінного функціонування як «Північного потоку», «Південного потоку» та «Північного потоку - 2». А, щодо останнього, то необхідно зважати на таке:

перше: із 03.05.2018 р. у німецькому Лубміні почалося будівництво газової приймальної станції у рамках проекту будівництва російського газопроводу «Північний потік – 2». А, з кінця 2019 р., зазначений газотранспортний коридор повинен транспортувати близько 55 млрд. куб. м російського природного газу щорічно з РФ через Балтійське море до ФРН. Хоча, Федеральний канцлер ФРН Ангела Меркель і заявляла, що проект «Північний потік-2» не може бути реалізований без збереження

України як країни-транзитера. Однак, на практиці, введення в експлуатацію газопроводу, дійсно, здатне позбавити нашу державу статусу основного транзитера російського газу в Європу (і мільярдів дол. США прибутків). З іншого боку – «Північний потік-2» таки посилить залежність Європи від російських енергоносіїв.

по-друге, західні фахівці, не випадково у свій час, прогнозували суттєве збільшення споживання газу Європою. За їхніми аналітичними прогнозами лише до 2015 року (Г. Шрьодер це спрогнозував ще у 2010 р.) [47]³⁷ збільшення мало становити приблизно 200 млрд. куб. м. Відтак, такі аналітично прогнозні оцінки надають можливість, нам зазначити наступне: названі трубопроводи розраховуються лише на постачання додаткових обсягів газу. І, у цьому, на наш погляд криється головна сучасна геоекономічна та геополітична інтрига – протиставлення між такими потужними політичними гравцями в світі, як США та Росія.

Тобто, весь газ із РФ, країн Центральної Азії і, навіть, Ірану за ймовірним планованим задумом В. Путіна має дістатися не Роттердаму і китайській фабриці XXI ст., а енергетиці Європи. І, це, можливо, свідомий геополітичний вибір В. Путіна на користь союзу РФ з «роялями», а не ілюмінатів чи «Синів Завіту». Хоча, на авторське переконання, є очевидним і те, що США нараховують (і далі нараховуватимуть) свої зусилля у напрямі недопущення нормалізації відносин РФ із Іраном. Оскільки, об'єднання на газовому ринку цих країн сьогодні (що вже давно прогнозувалося), ймовірно, здатне стати, фактично, смертю для НАТО - так як більшість країн-членів блоку жорстко прив'язані до поставок російського газу.

Тож, більшою мірою і надалі, США будуть продовжувати наполягати на недопущенні збереження системи укладення двосторонніх газових угод для країн Європи з РФ. На думку США, Європа повинна виступити єдиною в питанні взаємин у газових справах із РФ. Однак, цього важко домогтися, так як в умовах, будь-яких, кризових економічних ситуацій, європейські країни будуть раді піти на угоду з РФ, лише б отримати необхідний для економіки газ за ціною трохи нижче за ринкову.

Разом із тим, Європа на сьогодні, активно вивчає питання ширшого використання скрапленого (зрідженого) газу. Є сподівання, що це може сприяти значному зменшенню споживання російського продукту. У той же час, очікують, що з активізацією виходу США на ринок зрідженого газу, він спроможний буде, значно, здешевлюватися. А це призведе до зниження цін на російський газ, а також поставить під сумнів доцільність добудови відповідних газо гонів. Росія вже відповіла знижкою газу для Європи на 10,0%, у свій час, саме виходячи із аналізу цієї ситуації. Слід також зауважити, що існують й інші доволі несподівані нюанси цієї проблематики.

По-перше, енергоємність природного газу удвічі перевищує сланцевий (скраплений, зріджений), по-друге – видобуток сланцевого газу характеризується величезною екологічною шкодою, а свердловини «живуть» не більше 5-7 років, по-третє, для сланцевого газу потрібно дуже дорога інфраструктура зрідження і наступної

³⁷ Колишній канцлер Німеччини та голова керуючої ради оператора проекту Nord Stream 2 АГ Герхард Шредер вважає, що у Європи немає особливої альтернативи, покрити ці обсяги. При цьому, прогнозується, що з кінця 2019 р. газотранспортний коридор «Північний потік-2» повинен транспортувати близько 55 млрд. кубометрів російського природного газу щорічно з Російської Федерації через Балтійське море до Німеччини [47]

газифікації. Наразі на думку американських аналітиків нинішнє, санкційне положення Росії, незважаючи на існуючий потенціал її збройних сил, все ще спроможне «зіграти» все більш значущу загрозу для глобального домінування США.

Чим це все обумовлено? У першу чергу - змінюється геостратегічний контекст. За останні роки стало особливо очевидним, що ера нафти ймовірно здатна наближатися до можливого свого завершення, насамперед у її технологічному використанні (враховуючі нові технологічні розробки «холодного термоядерного синтезу», які не є широко впровадженими у життя»). Констатація цього факту і прийняття його в якості однієї з аксіом в сценарному плануванні аналітиків Пентагона, змушує їх кардинально переглядати прогнози розвитку воєнно-політичної обстановки у світі в найближчі десятиліття.

Сьогоднішня система світо порядку влаштована таким чином, що «кров цивілізації» - нафта, контролюється військовою та економічною потугою США. Від етапу розвідки і видобутку, до переробки і формування ринків збуту готової продукції, визначення ціни - весь цикл сьогодні контролюється саме американськими компаніями³⁸. Однак, ситуація почала поступово змінюватися у перші роки XXI століття. Саме тоді і було чітко усвідомлено, що запаси нафти, ймовірно, можуть бути на критичній межі, а альтернативні джерела енергії (такі як біопаливо, вітроенергії, холодний синтез тощо) ще не можуть бути використані в достатньо потужних промислових масштабах. І, власне, у цій площині – саме газ стає найбільш придатним заміном для нафти на сьогодні у цій ситуації. Очевидним є те, що саме використання газу матиме низку переваг і дозволить отримувати більш високі показники економічного розвитку. Він є найбільш екологічно чистим джерелом енергії. Його запаси набагато перевершують запаси нафти і дозволять забезпечити потреби сучасної цивілізації (при збереженні темпів споживання), як мінімум, ще впродовж 250 років³⁹. І, це вже буде не «світ нафти», в якому США посіли перші позиції, а це - «світ газу», в якому позиції США є слабкими. Тим більше, що інфраструктура та правила ринку газу останні десятиліття складалася без активної участі США.

Усе вищевикладене призводить американських аналітиків до висновку про неминуче зростання впливу РФ у найближчі десятиліття. Тож, якщо не вжити активних і дієвих заходів, то вже до 2019 р. прогнозується, що від російського газу залежатимуть 91,0% його поставок до країн центральної та східної Європи. Це дозволить РФ використовувати цей інструмент як ефективний важіль політичного тиску з величезним геоекономічним та геостратегічним маневруванням у вибудовуванні власної концепції «життєвого простору» та моделі світо устрою [50; 51] ⁴⁰. А, чим намагатиметься відповісти на ці виклики Україна, залишатиметься поки що відкритим питанням⁴¹.

³⁸ Сьогодні американська військова машина контролює 70,0% нафтоносних районів Землі. І вся подальша геополітика ХХ ст. будувалася навколо основних нафтоносних районів.

³⁹ За версією аналітиків Пентагона зміна ролі природного газу вихід його на лідируючі позиції в світі, неминуче спричинить за собою і передел всієї системи світо- устрою.

⁴⁰ За висновками російських аналітиків (її виклав, зокрема, заступник голови «Газпрому» Олександр Медведєв), частка «Газпрому» у постачанні газу в Європу досягає рекордних 35,0%, а з часом, ця частка здатна буде перевищити 40,0 %, оскільки попит в Європі на газ зростає, видобуток цієї сировини в Нідерландах і Великобританії падає, а темпи зростання виробництва в Норвегії, ймовірно, почнуть знижуватися після 2025 р. На його думку, американські постачання будуть «маленькими, дорогими і будуть спрямовані, переважно, в Азію». При цьому, існує аналітична

У цьому контексті зазначимо, зокрема, у листопад 2017 р. міланський банк «Rothschild» виграв тендер на надання «Нафтогаз» послуги з децентралізації (розпродаж оптом і в роздріб). Тепер уся газотранспортна діяльність і пошук партнерів для управління українською ГТС (нашим національним надбання – трубою) переходить у руки Ротшильдів. Залишається відкритим питання якою стане державна політика, а точніше навіть стратегія і тактика України у цій світовій геополітичній боротьбі та геоекономічній конфігурації у газовому питанні? Наразі це питання залишатиметься одним із ключових при розробленні відповідних державних стратегій і має при його опрацюванні залучити широкий професійний загал з пошуку найбільш оптимального варіанту його розв'язання. Але те що ми спроміглися його окреслити все ж таки надає надію на його вирішення за нових політичних та економічних умов подальшого розвитку України.

У свій час, Захід надав величезного поштовху до економічного розвитку КНР, послабивши могутність Радянського Союзу та створивши відповідні умови для динамічного зростання РФ. Китай, відкинувши ідеологічні догми, спромігся сформувати за цей час абсолютно новий інноваційний тип економіки, тим самим завдаючи удару по могутності США⁴². Єдиним виходом задля утримання позиції США у світі, за таких умов є постійна геополітична та геостратегічна гра на терезах існуючих протиріч між РФ та Китаєм (і США). «Піднімаючи» за певних умов РФ, США «опускають» КНР, і навпаки, при цьому, вміло «граючи» на фінансово-економічних та торговельних інтересах із ЄС⁴³.

Натомість, в силу існуючих обставин впродовж всієї історії сучасного державотворення, Україна змушена задовольнятися, переважно, роллю лише об'єкта політики, можливо, у більш кращому варіанті «молодшого партнера» більш потужних в економічному та воєнно-політичному плані країн і угруповань. Із різним ступенем

модель, яка демонструє, що Європа скоро відчує значний дефіцит газу і – що ще гірше – значне зростання цін», – підкреслює Медведєв [48].

Більш того, незабаром «Газпром» почне постачати газ до Китаю. Російська компанія хоче досягти, щонайменше, 10,0% частки на місцевому ринку до 2025 р. (підкреслює інформаційно-аналітичне агенство «Reuters» [49]). Відтак, від Росії буде потрібно неймовірна стійкість, виваженість у прийнятті рішень і виборі союзників, прагнення утримати ті позиції, які багато в чому, завдяки долі, сьогодні знаходяться в російських руках.

⁴¹ Хоча, слід зазначити, що у зв'язку з деякими кризовими коливаннями на газовому ринку, компанія InterNaftGasProm Pars (INGP-Pars, основний офіс у Тегерані), що є консорціумом українських та іранських підприємств, ще 20.02.2012 р. підписала контракт з компанією Petroleum Engineering and Development Company (PEDEC, дочірнє підприємство Державної іранської нафтової компанії NIOC) про інвестування 800 млн. дол. США у розробку нафтових родовищ Koohmond, Boushkan і Kouhkalі в Ірані. Окрім цього, Нафтогаз планував підписати з німецькою компанією RWE короткостроковий контракт на поставку в Україну через трубопроводи Словаччини спотового газу, купленого в Європі. Нафтогаз мав відповідний намір поки імпортувати з Європи близько 3 млн. куб. м. газу на добу. Але саме цей факт спроможний був вплинути на подальші позиції України в переговорному процесі з Газпромом. Більш того, слід зауважити, що «Газпром» також вів у свій час переговори з німецькою RWE зі створення альянсу саме в електроенергетиці.

⁴² Динаміка форсованого економічного розвитку Китаю надає підстави стверджувати про те, що в найближчому часі власне Китай досягне світового економічного панування, послабляючи тим самим панівні позиції США у світі.

⁴³ Однак, засвідчимо про таке: Україна у цій геополітичній грі виступає як своєрідний балансуєчий механізм – певні, незначні, проте дещо вагомні «шальки» на геоекономічних та геополітичних терезах США.

вірогідності можливо передбачати три наявні традиційні політичні варіанти геополітичної орієнтації України, кожний із яких має відповідний потенціал щодо істотного впливу на міжнародну геополітику взагалі і зокрема, на її європейський вектор.

Разом із тим, авторський колектив пропонує зовсім інший підхід, який геоекономічно та геополітично спроможний поламати уставлені традиційні підходи до векторів зовнішньополітичної орієнтації України у недалекому майбутньому. Вектори які є дещо незвичними та можливо навіть й занадто контрверсійними у традиційному геополітичному світосприйнятті України, проте власне походить із сучасного раціоналістичного розуміння її геополітичного та геоекономічного положення.

Тож, цілком очевидно, що новий світо порядок може бути сформований як за активної участі України, так і без врахування її інтересів. І мова, у цьому аспекті, повинна йти про забезпечення реальної незалежності України та її здатності бути активним гравцем, а не простим спостерігачів процесів, які наразі радикально змінюють наш світ. А відомий, так званий, закон «незнижуваної ентропії» (невизначеності) має всеосяжний вплив на світовий порядок, і як правило, наслідком його дії є низка світових трендів, викликів і загроз, за умов яких молода демократія нашого суспільства і, власне, держава України має сформувати умови та механізми реалізації власних національних інтересів (побудову моделі необхідного «життєвого простору»), в основу яких, беззаперечно, мають бути покладені загально визнані права і свободи особи, людини і громадянина та їх гарантування й забезпечення усіма конституційними засобами.

У зв'язку з визначенням і описаним вище, доречно розглядати також ці процеси і під кутом зору дії нових симетричних і асиметричних загроз як у сьогоденні так і на перспективу. Так, зокрема, як вже раніше зазначалося, система міжнародних відносин кардинально змінюється у напрямі формування багатопольного світу. При цьому, слід вказати на основні тенденції й умови функціонування світогосподарської системи у цій площині (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Основні потенційно-факторні ознаки функціонування та розвитку сучасної світогосподарської системи *

Ключові ознаки	Змістовність глобалізаційних рис
1	2
загострюються глобальні проблеми людства.	Відбувається доволі жорстка конкурентна боротьба за енергоносії, родючі землі, продукти харчування та питну воду; ускладнення демографічної ситуації («старіння» Європи, збільшення хвиль міграційних потоків) та значне збільшення населення планети (за рахунок Азійських країн); глобальні кліматичні зміни (посухи, буревії, підтоплення); розповсюдження соціально небезпечних хвороб тощо.
зростає потенціал конфліктності у світі.	Збільшується розрив між багатими та бідними країнами (населенням); зберігається високий рівень терористичної активності; неконтрольоване розповсюдження зброї масового ураження і технологій подвійного призначення; шалено зростають витрати на оборону, мілітарні структури та розробку для них нових видів озброєння; збільшується рівень міжетнічних конфліктів; поширюється радикальний фундаменталізм; наркотрафік, піратство, торгівля людьми, міжнародна організована злочинність тощо.

Закінчення табл. 1.3

1	2
збільшується могутність нових центрів сили, прогнозується поступове переміщення центру економічного впливу зі Заходу на Схід.	Не виключається активне й цілеспрямоване перенесення промислових потужностей і цілих економічних галузей (базових виробництв), насамперед із новітніми технологічними рішеннями до країн Азійського регіону. І, як наслідок – стимулюється розвиток нових галузей соціальної практики, соціальних підходів до розбудови економічної та фінансової діяльності, з зростанням попиту на високо кваліфікаційну підготовку, освіту та впровадження ІТ технологічних проривних рішень в усіх сферах суспільного буття.
не виключається можливість циклічного повторення (розгортання) світової фінансово-економічної кризи, яка здатна негативно вплинути на усі сторони міжнародного життя.	Так, слід визнати наступне: за оцінками експертів, зокрема, директора Міжнародного Валютного Фонду Крістін Лагард та ряду вітчизняних науковців з Національного Інституту стратегічних досліджень, а саме Я. А. Жаліло, О. С. Бабаніна, Я. В. Белінської світова фінансово-економічна криза, ймовірно, матиме шанс до повторення. А, її наслідком стане суттєва перебудова світової фінансової системи та світової економіки, у цілому. Це, у свою чергу, призведе до: а) суттєвих трансформацій світової політичної системи; б) зростання, так званого, «національного економічного егоїзму», прояви якого ми вже можемо спостерігати сьогодні; в) відносного послаблення існуючих міжнародних та транснаціональних структур на користь національних.

*Джерело * Визначено та систематизовано авторами дослідження*

У цьому контексті визнаємо, що прогнозований вплив зазначених чинників і ознак (див., табл. 1.3) на Балто-Чорноморсько-Каспійський регіон, чільне місце в якому посідає саме Україна, надає підстави для висновку, що

у недалекій часовій перспективі цей регіон, цілком реально, може перетворитися у своєрідну «геополітичну провінцію». А, середовище безпеки навколо України, ймовірно, здатне втратити цілковиту пріоритетність для країн Заходу у контексті першочергового розв'язання накопичення існуючих та подолання проблемних перешкод у перспективі. І, з огляду на зазначене слід констатувати наявність низки специфічних викликів, небезпек та реальних загроз і для України (табл. 1.4).

Таким чином, зважаючи на деталізацію детермінант (див., табл. 1.4), які унеможливають надійність і стійкість, а також ініціюють посилення тенденцій до змін у конфігурації безпекового середовища на глобальному, регіональному та субрегіональному рівнях, необхідно визнати ще один аспект у перебудові світогосподарської системи: це нові, заявлені Російською Федерацією на Сході України (окремі райони Донецької та Луганської областей а також в АР Крим) практичні підходи (агресивного характеру) до забезпечення власної національної безпеки і реалізації та розширення власного життєвого простору.

Таблиця 1.4

Четверіада найвагоміших зовнішніх загроз і ризиків для України у контексті забезпечення її переходу до сталого розвитку

Загрози і виклики	Змістовність та ідентифікація умов виникнення
1	2
Вже стало зрозумілим, що, наразі, міжнародна правова система підтримки загальноєвропейської та світової безпеки потребує не стільки удосконалення, скільки кардинального оновлення.	Засади нової системи ще не визначені, але вже відбувся демонтаж традиційно існуючої системи. Росія фактично своїми діями – анексією АР Крим, як частини суверенної території України та окупацією частини території на її Східних теренах спричинила ініціювання нагальної необхідності створення нової системи міжнародної безпеки, перегляду ключових рішень ОБСЄ, ревізії низки міжнародних договорів, у тому числі і у сфері контролю над озброєннями (Україна є повноправним членом зазначених договорів).

1	2
Членство України в ООН, ОБСЄ, Раді Європи, партнерські відносини з НАТО та ЄС не створили для неї надійних механізмів для гарантування та забезпечення національної безпеки у міжнародному вимірі.	Країни – гарантії або ігнорують так гарантії, або тлумачать їх як юридично необов'язкові. Повноцінного і рівноправного діалогу України щодо реалізації положень Будапештського меморандуму з боку країн гарантів – підписантів не вийшло. Адже, гарантії, отримані Україною у 1994 році у зв'язку з її відмовою від ядерної зброї, інституційно не були оформлені та фактично на сьогодні не виконуються.
Процес Євроінтеграції залишається складним та доволі суперечливим напрямом цивілізаційного розвитку, не зважаючи на те, що це завдання на протязі останніх років було, є і залишається одним із зовнішньополітичних пріоритетів української держави.	Провідні країни Європи та США демонструють недостатню готовність всебічно вирішувати це питання з урахуванням насамперед економічних інтересів України. Є підстави вважати, що на даний час відсутні нові підходи та має місце певний «інтелектуально-вольовий» вакуум, який власне визначається захистом інтересів та пріоритетів Євросоюзу.
На відносини України з Євросоюзом суттєво впливає проблема східної політики Європи – неспроможність ефективно узгоджувати в режимі реального часу вимоги безпеки та ускладнення, пов'язані з розвитком процесів демократизації в сусідніх країнах.	У середньостроковій перспективі ЄС вимагатиме від східних держав насамперед безпеки, а отже – передбачуваності. З іншого боку, фундаментальним інтересам Європи відповідає демократія, що у тактичному вимірі пов'язується із зростанням викликів, насамперед національно – екстремістської спрямованості, активізації популістських та екстремістських політичних структур з окремими елементами мілітаристсько – шовіністичним психозом незначної частини населення. На цей час збалансувати ці дві складові у європейській політиці її керівникам стосовно східних країн не вдається у повній мірі та у повному обсязі.

*Джерело * Визначено та сформульовано авторами дослідження*

Відтак, нині залишатиметься актуалізованим питання щодо визначення, формування та реалізації не лише адекватних заходів у сфері забезпечення національної безпеки України, але й у площині побудови власне конфігураційної стратегії (засад, принципів та життєздатної моделі) «життєвого простору» сучасної України.

Разом із тим, необхідно враховувати і ту обставину, що у подальшому, будь який стабільний (сталий, надійний, стійкий тощо) розвиток Української держави, яка обиратиме шлях «перезавантаження» у всіх сферах свого державного буття, можливий лише за умов збалансованої взаємодії між сучасними геополітичними полюсами світу – США, ЄС та Російської Федерації, у «затиснутих лещатах» яких на сьогодні, в силу різного роду обставин, і опинилася Україна. А, надалі, це має убезпечити країну, у першу чергу, від різного роду геополітичних та геоекономічних потрясінь (за останній час країна стала своєрідним «тестовим майданчиком» з відпрацювання моделей протистояння світових «глобальних акторів» у контексті побудови нової геополітичної конструкції світу).

Водночас, як вже зазначалось раніше, одним із головних геостратегічних чинників у сучасних геополітичних процесах, особливо для країн зі значними або економічно домінуючим аграрним сектором, виступає непередбачуваність кліматичних змін у природньому оточуючому середовищі. При цьому, боротьба за більш сприятливе місце у новій геополітичній конфігурації світо устрою вимагатиме від країн ще більш жорсткої конкуренції за ресурсну базу, причому, навіть, за такі базові ресурси як вода (у найближчій перспективі), земля та їжа.

Тож, відповідно, проблема продовольчої безпеки, загалом, і населення України, зокрема, ставатиме однією з центральних в економічному, політичному і соціальному житті

держав. А, низький рівень забезпечення та гарантування продовольчої безпеки сприятиме доступності для активного зовнішнього впливу, що безумовно становитиме загрозу для національних інтересів і пріоритетів самостійних суверенних держав, які за таких обставин піддаватимуться дії жорсткого контуру зовнішнього управління. Така ситуація здатна призводити до тривалих продовольчих криз та посилення глобальної боротьби за біологічні ресурси, особливо ресурси зерна та прісної води. Особливо небезпечним для України є те, що ця проблема стрімко наближається до її кордонів. Не випадково, як зазначила Тетяна Адаменко⁴⁴ (канал 112 укр. телебачення): «Через 10 років в Україні прогнозується початок посухи, за умов теперішніх темпів підвищення середньорічної температури та зменшення ефективності опадів. Посуха буде спостерігатися у районах, для яких вона не була раніш притаманною. Це ми могли спостерігати у 2010 р. та 2015 р., коли посуха у другій половині літа відбувалася на території Івано-Франківської, Львівської та Волинської обл., чого раніше ні коли такого там не було». Зазначене підтверджується і низкою системних досліджень, які проведені у Великій Британії, Німеччині і ін. країнах світу. Вчені доводять і репрезентують моделі розвитку ситуації у майбутньому. За їх даними, лише до 2040 р. від повеней постраждає не менше 156 млн жителів Азії, 12 млн людей у Південній Америці і 35 млн осіб в Африці. В Європі найбільшій загрозі піддаються Німеччина, Польща, Швеція і країни, що оточують Балтійське море⁴⁵.

Виходячи з вище наведеного, вбачаємо, що політикам, науковцям слід: а) рішуче відійти від спрощеного розуміння процесів, які відбуваються і в окремих країнах, і в усьому світі; б) відмовитися від політики короткотермінових національних інтересів; в) об'ємно бачити і сприйняти реальні перспективи – власне національну та світову. При цьому, орієнтуючись на загальноприйняті стандарти економіки, демократії та політики, маємо робити ставку на власні сили і власний інтелектуальний та соціальний потенціал. Тож, у контексті вирішення насущних проблем щодо елімінування загроз і ризиків, забезпечення сталого розвитку нашої держави та поглиблення й усталення її життєвого простору, для України необхідно врахувати вже існуючий досвід реалізації на практиці (як український, так і світовий) вихідних положень сучасної теорії «життєвого простору», який дозволив окремими державним утворенням сформувати свій стратегічний потенціал, досягти надійності і стійкості функціонування національних соціально-економічних систем.

⁴⁴ - керівник відділу агрометеорології Гідрометеорологічного центру України.

⁴⁵ І не випадково, одна із старіших страхових компаній Великої Британії «Lloyds» оприлюднила у 2017 р. доповідь, яка розроблена фахівцями Інституту стійкого розвитку при університеті Енгеля Раскіна за сприяння уряду Англії та США про катастрофічні наслідки непередбачуваних погодних природних катаклізмів – деталізовано авторами монографії у Додатку А.14.

1.3 «Життєвий простір» доби державної незалежності: чинники, складові та географічно територіальні виміри

Досвід системних історичних досліджень засвідчує: намагання та будь які спроби применшення чи підсилення групи окремих чинників та факторів у процесі розвитку держави і національних державотворчих процесів призводять до значного спотворення наукової істини, об'єктивної сутності становлення нації і держави як такої. У цій відповідності признаємо: як визнав і обґрунтував, у свій час, вітчизняний історик О. Дубина «достатньо, навіть, побіжного погляду на історію, щоб зрозуміти, що на українські землі завжди тиснула група геополітичних факторів, причому, здебільшого, негативних [50]. Безумовно, «життєвий простір» України доби державної незалежності у різні історичні часи слід оцінювати, виходячи з її геополітичного положення, з урахуванням усього комплексу дії різновекторних політичних, економічних, соціальних, воєнних та гуманітарних чинників і складових географічно територіального виміру.

З урахуванням комплексної дії усіх чинників, слід зауважити, що Україна, як державне утворення (і, відповідно, її соціально-економічна система) у різні історичні часи своєї державності, фактично, знаходилась у центрі Європи, мала добре пристосовані сухопутні та водні зв'язки із своїми сусідами і країнами, які розташовувалися на певній відстані від неї і завжди виступала як посередницька ланка в економічних, насамперед торговельних відносинах між країнами які знаходились на півночі та півдні, на заході та сході від неї (деталізовано авторами даного дослідження у попередній роботі [51; 52]).

Відтак, транзит вантажів та транзитні потоки соціального капіталу, обслуговування цього транзиту визначили її геополітичний та гео економічний профіль у становленні необхідного життєвого простору. Доречною, у цьому контексті, є теза одного із засновника геополітичної школи політології Р. Челлена [20] про те, що розподіляючи реальну політику на три сфери знань, слід враховувати і те, що, власне, ключове завдання геополітики, як і гео економіки полягатиме у з'ясуванні реального становища держави у світі, її місця у конфліктах світової геополітичної системи на час теперішній та стосунків з іншими державами у історичному минулому, державних кордонів і прикордонного терену держави. Тобто, державотворча історія різних народів залежить, передусім, від географічного положення їхніх теренів та відповідного гео економічного потенціалу, формування, нарощення і освоєння якого повинно відбуватися лише за врахування сукупної дії внутрішніх і зовнішніх чинників та факторів цілеорієнтованого впливу. Враховуючи реальне становище України та її географічне положення у різні часи державотворення та на різних етапах її політичної історії, серед країн, які впливали на формування тієї чи іншої конфігурації її життєвого простору слід зазначити: Польщу, Угорщину, Чехію, Румунію, Туреччину, Білорусію, Литву, Росію та Німеччину. Варто також підкреслити, що вагомість впливу цих держав у різні історичні часи та за різних політичних, воєнних, економічних й гуманітарних обставин спричинив появу та відповідну дію у сучасності, так званих, геополітичних «пасток» - найбільш проблемних регіонів держави із своєю своєрідною психологічною ментальною культурою світосприйняття взагалі, і України як держави, зокрема.

Системний аналіз появи у історичній ретроспективі геополітичних «пасток» - Закарпаття, Придністров'я, Одещини, «Новоросії», Криму і Донбасу дає підстави стверджувати: формувалися і виникали вони не стихійно, а цілком закономірно, з відносно «доброї волі» та «щедрого» задуму їх фундаторів із далеким геополітичним «прицілом». Історична закономірність їх появи та утворення, як правило, зводиться до появи саме на межі (теренах) прикордоння з метою стимуляції внутрішньополітичних відцентрових державотворчих процесів. Не випадково, у свій час, В. Липинський у листі до братів-хліборобів [53] зазначив: поневолення історичних земель України у значній мірі спричинялось за рахунок перемози над нацією то одного то другого сусіда.

Більш того, найбільш красномовно, на наш погляд, цю тезу ілюструє історичний досвід періоду доби Хмельниччини. Доки Богдан Хмельницький орієнтувався на власний народ, козацько-селянське військо здобувало блискучі воєнно-політичні та дипломатичні перемоги. А перманентний пошук козацькою воєнною та політичною верхівкою зовнішніх, більш впливових державницьких покровителів призводив до того, що Україна завжди ставала «яблуком» розбрату між найбільшими та могутнішими державами Європи. Зрештою, політичний та соціально-економічний егоїзм козацької старшини та її різновекторні, доволі часто діаметрально протилежні геополітичні орієнтації призводили до втрати української державності та розчленування єдиної України на різні шматки псевдо державних утворень, спричинивши в кінцевому рахунку суцільну державницьку Руїну. Власне, чи не є, це нині добрим приводом замислитися теперішній українській політичній еліті над такими трагічними сторінками вітчизняної історії, заради усвідомлення та унеможливленого здійснення власне таких зовнішньополітичних помилок у сьогоденні та в майбутньому процесі оновлення української державності.

Причину такого стану речей, з нашої точки зору, потрібно шукати не лише у внутрішніх проблемах, але й у тому, що Україна одна із тих, небагатьох держав світу, як потенційно здатна забезпечити себе всім необхідним для сталого та динамічного розвитку й збалансованого функціонування національного господарства. Саме цьому сприяють:

а) вигідне географічне розташування (через територію історично проходили міжнародні торговельні шляхи, яким на заміну пізніше прийшли міжнародні транспортні коридори);

б) унікальні природно-кліматичні умови і, не менш унікальні, родючі землі та розмаїття природних ресурсів (які включають у себе не тільки традиційні енергоносії (вугілля, нафту, газ), але й значний ресурс для розвитку альтернативної енергетики на сьогодні.

Разом із тим, наша територія водночас є погано керованою і не лише з погляду дій центральної влади у історичній ретроспективі, але й з огляду на діаметрально протилежні гео- політичні й економічні орієнтації різних регіонів країни та власного населення. Адже незважаючи на спроби суспільної консолідації, Україна перманентно знаходиться в тенденції розпаду, що складає й складало в упродовж усього періоду державотворення основний виклик та ключову небезпеку державності.

Обґрунтоване пояснення цієї ситуації, на думку авторського колективу, необхідно шукати у двох вимірах.

Перший, лежить у площині розвитку динаміки історичних подій, у безпосередній взаємодії з чинником геополітичних орієнтацій тодішньої правлячої військово-політичної еліти, яка уособлювала державотворчі устремління української нації. У цьому ключі, побіжний ретроспективний історико-геополітичний погляд, наприклад засвідчує: а) так

зване польське та білоруско-литовське проникнення в Україну, здебільшого, відбувалося завдяки організаційним структурам римо-католицької церкви; б) румунське проникнення завжди орієнтувалося на молдавське населення Буковини; в) угорське проникнення традиційно здійснювалося на теренах Закарпаття, внаслідок споріднених тісних родинних, економічних та культурно-духовних зв'язків з місцевим населенням; г) чеське проникнення забезпечувалося всебічною підтримкою «тутешнього» - місцевого русинського населення у районах прикордоння; д) так звані, «пантюркістські» кола Туреччини традиційно були зорієнтовані на кримських татар; ж) німецьке проникнення – завдячувалося здійсненням низки історичних переселень німців із Росії в Україну; з) російське проникнення – панславізм та орієнтації як на російськомовне населення, так і споконвічну політичну дружбу зі «старшими братами». І, як наслідок – кожна з держав-сусідів, що нині межує з Україною мають до неї історично чи то політично складені територіальні претензії, які здебільшого гуртуються на історичному або політико-ідеологічному підґрунті.

Так, зокрема: Польща претендує – на Львів і значну частину Галичини; Угорщина – на Закарпаття; Румунія з Молдовою на Буковину, Подністров'я та Одещину; на додачу, Росія – має тепер вже «свій інтерес» в Криму, Новоросії, Донбасі та Слобожанщині; навіть Білорусь має претензії на Полісся. При цьому, у Польщі, Словаччині, Румунії та Білорусії ці претензії висувають здебільшого ультранаціоналістичні політичні сили. Угорщина веде активну підготовку до реваншу, переважно в напрямі «північ-південь», що ймовірно у подальшому втягне її у конфлікт із Словаччиною та Румунією. Молдова сама є об'єктом територіальних зазіхань. Лише державне керівництво Росії прямо висловлює свої претензії та визначає їх межі.

Відповідно до теорії геополітичної динаміки Р. Коллінза [54], яка визначає геополітичні моделі сучасних держав, держави які перебувають у центрі політичної ойкумени (центрові держави), зазнають постійного напруження уздовж всього периметру своїх кордонів. Згідно цієї моделі, дослідник визначає Україну як центрову державу. І, у цьому контексті, слід підкреслити, що однією з визнаних геополітичних передумов можливого державного розпаду є наявність міжетнічних конфліктів з розпалюванням та підживленням вогнища сепаратизму вздовж кордонів держави. Найбільш показовим прикладом, у такій ситуації, власне, є регіональний сепаратизм, який, здебільшого, ґрунтується не на етнічній основі, а має лише адміністративні та економічні коріння. Створюються так би мовити «адміністративний» ринок, який пов'язує місцеву бюрократичну верхівку з відповідними популістськими лозунгами та діями політичних регіональних лідерів, які орієнтуються переш за все на конкретні фінансово-економічні зиски представників місцевих бізнес-угруповань. При цьому, внутрішні обставини набувають іноді вирішального значення, особливо у випадку коли центральна влада занепадає, а сусідні держави стрімко посилюються (що до речі, в окремих випадках ми можемо спостерігати на прикладі вище зазначених регіонів нашої держави).

На переконання авторів даного дослідження, існує ймовірно висока небезпека, що при послідовному «підогріві» цієї ситуації та певній роботі «зовні» такі претензії спроможні призвести до подальшого територіального розколу України. Ці регіони добре відомі – Закарпаття, Буковина та навіть Галичина. Така позиція здатна остаточно розшматувати єдину крану навпіл, створивши умови для існування різних територіальних частин країни, як окремих самостійних державно-територіальних

утворень власне із своїм, притаманним їм - «життєвими просторами» (що в українській історії відбувалося вже не раз). З огляду на перебіг деяких внутрішньополітичних процесів у країні, особливо у її прикордонні⁴⁶, такий розвиток подій спроможний стати реалістичним сценарієм утворення декількох самостійних державних одиниць в межах сучасної української держави. Хоча, перебіг подій за таким сценарієм є трагічним і не бажаним варіантом розвитку ситуації для України. Найбільш показовою, у плані гіпотетично прогнозованого розвитку ймовірного перебігу подій за цим сценарієм, на нашу думку, на сьогодні, є ситуація що пов'язується з реалізацією впродовж значного проміжку часу, а точніше з 1995 року проекту дії асоціації «Єврокарпатського регіону» на сучасних державних теренах України.

З огляду на твердження, які приводяться згідно концепції Коллінза слід зважати на змістовність проголошеного [55] концепту: «Сьогодні вже майже не робиться секрету з того, що ідея заснування міжнародної асоціації «Карпатський Єврорегіон», в орбіту впливу якої за кращих часів її існування було втягнуто 22 адміністративні одиниці України, Польщі, Словаччини, Румунії та Угорщини зініціювала американо-європейсько-японська неурядова, некомерційна, освітня та дослідницька організація – Нью Йоркський Інститут досліджень «Схід-Захід»... Втім, як твердять закарпатські учасники «КЄ» у [55], віднедавна, проектом став опікуватися ще й фонд братів Рокфеллерів. Тож, за таких обставин не дивно зацікавитися Закарпаттям, тим паче, що «між американським бізнесом та об'єднаною Європою, в який домінує Німеччина, назріває жорстке зіткнення за нові ринки збуту та джерела сировини й дешевої робочої сили».

Як зазначають автори цього невеличкого дослідження [55] (які є родом із Закарпаття), позитивна віддача від цієї ідеї та практичної діяльності асоціації на той час власне була нульовою, оскільки значних транскордонних, взаємовигідних економічних проектів для реалізації так і не було розроблено. Натомість, саме завуальована політична діяльність і стала реальним підґрунтям утворення цього проекту. «Нині по кількох роках існування «Карпатського Єврорегіону», можна констатувати, що саме завуальована політика й стала реальним підґрунтям асоціації. І саме політичні дивіденди планували отримати від реалізації цього проекту деякі з його учасників... Досвід другої світової війни показав, що в разі політичної нестабільності Угорщина по можливості намагатиметься повернутися до старих кордонів, експлуатуючи проблему «закордонних» угорців. Цілком очевидно, що «Карпатський Єврорегіон» є одним із цілого комплексу пізніших векторів, які проводили до однієї політичної мети, бо хоч кордони не змінилися, це не означає, що Угорщина відмовилася від бажання впливати на прикордонні території. І спроби такого впливу можна поділити на політичні та економічні [55]. У зв'язку з чим, також мусимо висловити дещо не зовсім звичне припущення.

Можливість утворення у цьому регіоні України на її історичних теренах ще одного державного утворення під своєрідною опією фонду братів Рокфеллерів, ймовірно пов'язується з намаганням останніх, штучно сконструювати деяке державне утворення,

⁴⁶ Тобто, все те що на сьогодні пов'язується, насамперед, із захистом власних національних інтересів з боку таких країн як: Угорщини, Румунії та Польщі на державних теренах України і має відношення до національних меншин які компактно проживають на цих територіях у історичному, культурному, мовному вимірі та вимірі отримання подвійного громадянства, окрім українського.

виходячи з розуміння сутності природи і характеру новітньої держави та її можливої ідеології у контексті практичної реалізації ідей нового світового порядку. Оскільки у сучасному Західному світі існує своєрідна філософська криза традиційних уявлень (суспільних та державницьких ідеологій) щодо ролі та місця держави як такої, за умов формування нового світоустрою. У цій площині необхідним є також врахування і такого достатньо потужного геоекономічного та геополітичного чинника, як знаходження на цій території власне «газового ветеля» на діючій українській ГТС та газотранспортних розподільних підстанцій, які можливо використовувати як своєрідний дієвий важель тиску (впливу) Заходу, особлив США на Росію, у подальшому геостратегічному газовому протистоянні з нею. Ймовірніше за все, це може стати зворотнім процесом відповіді Росії щодо використання нею «газового фактору» - ціни, схем постачання, строків дії контрактів, наявності посередників тощо, супроти України.

Необхідно наголосити також і на тому, що на додачу до вже існуючих та самопроголошених, на сьогодні, так званих, державних утворень, відомих всім нам, як «ДНР/ЛНР», на території України, може виникнути ситуація практичної реалізації у її теперішніх територіальних межах Дніпропетровської, Запорізької, Одеської, Херсонської та Миколаївської областей ще одного квазідержавного утворення, яке користуватиметься підтримкою зовсім не РФ, а іншої, не менш впливової та потужної країни світу, перш за все не за економічними показниками, а за геополітичними лобістськими спроможностями. Тож, на сьогодні, є імовірною і гіпотетична можливість виникнення такого державного утворення на історичних та державних теренах українських земель, що прогнозовано пов'язується, насамперед, із дією власне світових негативних геополітичних чинників. А, саме, пов'язаних із багатьма чинниками, у т. ч. і з фундаментальними [71] та, відповідно, із: різкими змінами природних умов (за критичними показниками температури повітря, придатного для комфортного та безпечного проживання людини) у межах певної географічної території; відповідно, нестачею ключових життєво необхідних ресурсів. Зокрема, питної води і багатих на чорнозем земель, а також динамікою зовнішньополітичних процесів – стрімкою ескалацією військової напруги, зростанням можливості застосування зброї масового ураження. І, як наслідок, зникнення з політичної карти світу у звичних на сьогодні для нас, у територіально-географічних межах такої сучасної держави (можна вважати, нового державного утворення) як Ізраїль. І, на підтвердження розвитку подій за таким ймовірним сценарієм, слугують окремі аналітико-прогностичні оцінки американської розвідки та їх системний аналіз, які неодноразово також оприлюднювались і на сторінках різних мас-медійних видань [56] (детально – у Додатку А.15).

Зокрема, припускалось, що до 2025 року держава Ізраїль, ймовірно, може припинити своє фізичне існування у звичних межах державних кордонів, оскільки, за оцінками департаменту Близького Сходу спецслужб США, Ізраїлю загрожує два геополітичні фактори: сусіди, у яких набирають силу прихильники течії радикального ісламу та масовий від'їзд ізраїльтян на постійне місце проживання до країн Європи та Північної Америки, внаслідок погіршення природних умов на території країни (коли стовпчик термометра декількох років поспіль починає невпинно повзти за позначку у 50 ° тепла). І коли держава Ізраїль буде слабкішою за її сусідів - арабських країн та втратить фінансову і воєнно-економічну підтримку Заходу, насамперед США, її

ісламські сусіди зроблять все можливе для того щоб ця територія знову стала театром активних бойових дій, і не тільки чергової арабо-ізраїльської війни⁴⁷.

До того ж, за іронією долі, для нашої країни такий варіант розгортання подій може стати з уявно прогнозовано-гіпотетичного, цілком реалістичним, враховуючи сучасне становище української держави та нації, дію геополітичних й геоекономічних факторів у історичному, культурному, духовному та соціально-економічному вимірі (*засновники сучасної держави Ізраїль – Голда Меїр та Бен-Гуріон, як раз були вихідцями, власне, з території України*).

Другий вимір це незадовільний стан керованості суспільно-політичними, соціально-економічними, та іншої природи процесами, які мають місце в Україні, та їх слід шукати не лише у зовнішніх проблемах, але й у тому, що здебільшого для суспільства взагалі, і для української еліти зокрема, є притаманним нераціональне використання у просторово-часовій площині - історичного виміру існуючого життєвого простору української державності⁴⁸, з помилковими політичними вадами у геополітичній орієнтації. На наш погляд, у цій площині існують власне три (ймовірно, навіть, вже історично) істотні політичні вади у геополітичній орієнтації:

1) Відмова від ототожнення змісту, форми та сутності політичного державницького поступу з об'єктивними обрисами власного життєвого простору української нації у процесі побудови основ (розбудови) сильної держави. Усі успішні державні модернізації як старі на зразок - голландської, британської, або французької, так і нові – японська, корейська, тайванська та китайська – це здебільшого авторитарні модернізації, з вирішальною роллю держави, в управлінні розвитком і достатньо жорстким сороченням простору для демократичних процедур та практик.

2) Розрахунок на Західний або Східний досвід та їх активної допомоги у будівничому українському державотворчому проєкті. А, поза тим як існує нагальна потреба у спиранні на власні сили (здебільшого, перемоги забезпечуються єднанням і орієнтацією на власні), заради творення власного «Великого Українського простору» як Великої Національної Мети, в межах якого кожен громадянин України відчував би себе упевненим і захищеним, як у себе вдома, так і у будь якій точці світу⁴⁹. Все це логічно призвело до того, що впродовж значного проміжку часу суспільство не сприймало і не розуміло змісту словсполучення українські «національні інтереси». Оскільки, державні очільники не спромоглися чітко визначитися чи то є інтереси всього населення, чи лише української

⁴⁷ **Довідково:** 6.12.2017 р. Президент США Дональд Трамп оголосив про визнання Єрусалима столицею Ізраїлю. Д. Трамп (президент США) заявив (Reuters): «Я вирішив, що настав час офіційно визнати Єрусалим столицею Ізраїлю. Хоча, попередні президенти робили це головною обіцянкою своєї кампанії, вони не змогли про це оголосити. Сьогодні я оголошую... Єрусалим – не лише серце трьох великих релігій, але тепер серце однієї з найбільш успішних демократій у світі». Заява та дії Д. Трампа викликали хвилю осуду в арабських країнах, тим самим загостривши існуючі протиріччя і суперечки навколо відносин між Ізраїлем та рядом арабських країн та США [Ресурс доступу: <https://tsn.ua/svit/tramp-oficiyno-ogolosiv-provizznannya-yerusalimu-stoliceyu-izrayilyu-1057020.html>]

⁴⁸ Деталізовано авторами монографіх у попередніх працях [68; 72].

⁴⁹ А турбота про українців за кордоном і закордонних українців має стати одним з національних першочергових пріоритетів, так само як і розширення українського інформаційно - культурного простору (присутність) у Європі та у світі.

нації, чи є окремим інтересом окремих громадян чи окремого громадянина. Так, не помітно, країна поступово перейшла до фразіології мультинаціональної держави. І, навіть, коли перший Президент України у 1992 р. зауважив про природні процеси відродження почуттів національної самосвідомості, як повернення до власних витоків національних інтересів, ніхто так і не спромігся розтлумачити, а власне до яких саме слід «повернутися».

3) Культивування міфологій «демократизації», замість посилення зворотніх тенденцій на певном історичному відрізку кризового стану державотворення, які за своїм змістом та сутністю зовсім протилежні від фундаментальних принципів демократії, індивідуалізму та лібералізму. Оскільки, немає нічого згубнішого для держави як слабкість політичної влади. І, якщо припустити правильність висловленого нами твердження про те, що тенденції розпаду державності (попри всі процеси сприяння суспільній консолідації) складають основний виклик і небезпеку держави то варіантом здійснення невідкладних практичних заходів могло б бути зосередження усієї повноти політичної влади в руках однієї людини з її персональною політичною відповідальністю. Адже, в усі важкі часи, навіть найбільш демократично розвинені народи тимчасово делегували свої права окремим політичним і військовим діячам, щоб вони могли зосередити в єдине ціле усі наявні ресурси країни та вивести її з важкого стану. На жаль, цього не склалося в Україні, перш за все саме з персональною політичною відповідальністю. І, як наслідок – Україна не стала насправді незалежною державою. Можливо сьогодні знову виникає потреба в надійних засобах реалізації національних пріоритетів, готовність справжнього державного господаря до впровадження національних інтересів у життя?

Разом із тим, розглядаючи питання «життєвого простору» доби сучасної державної незалежності України, слід, на авторське переконання, виходити перш за все, з розуміння дії низки міжнародних чинників, які сприяли появі України як незалежної суверенної держави на Європейських теренах.

Міжнародне становище сучасної України, на думку авторів, сформувалося під впливом трьох головних чинників, які, скоріш за все, мають історичний та цивілізаційний характер (і суттєво вплинули на усі країни Східної, Центральної та Західної Європи). Передусім – це факт закінчення холодної війни на теренах Європи (тобто, припинення тривалого протистояння, яке мало ідеологічний та військово-політичний характер). Наслідки припинення цього протистояння вплинули на загальну міжнародну ситуацію в Європі впродовж значного проміжку історичного часу. Другим – найважливішим чинником щодо умовливлення формування «життєвого простору» сучасної України стали наслідки хвилі демократичних революцій у Східній Європі 1989 р. й утворення незалежних демократичних держав на теренах колишньої сфери впливу Радянського Союзу. Третім, з нашої точки зору, найголовнішим чинником у форматі розбудови національного «життєвого простору» стали процеси, які розпочалися після дезінтеграції Радянського Союзу у 1991 році.

Усі ці три чинники, так чи інакше, сформували відповідне міжнародне становище України, як суверенної самостійної держави у центрі Європи з власним, доволі життєздатним «життєвим простором». Водночас, відновлення Української держави, як засвідчили роки її становлення, відбувалося у надзвичайно складних як зовнішніх, так і внутрішніх умовах. Зовнішні – це відсутність стабільності як на східних, так і, певною

мірою, на західних кордонах України, власне відсутність того стрижня, який зовнішніми чинниками міг би гарантувати національну безпеку України у тому розумінні, як вона формувалася концептуально, внаслідок палких дискусій та політичних суперечок, що тривали у цей час в державі. Зауважимо, що ситуація також ускладнювалася ще й тим, що внутрішнє становище в Україні впродовж значного періоду політичного часу було також далеке від стабільності. Однак, наразі, ґрунтовний аналіз історичних форм української державності та її «життєвого простору», об'єктивно спонукав представників тогочасної політичної державотворчої еліти до вироблення власної державної моделі геополітичної орієнтації, яка б спиралась, головним чином, на історичні традиції української нації і державності. І у цьому аспекті необхідно зазначити наступне. Одним із найважливіших завдань зовнішньої політики України, визначеним у схвалених Верховною Радою України (02.07.1993 р.) Основних напрямках зовнішньої політики, став курс на подолання штучного відриву України від Європи, повернення її до кола європейських держав. Фактично, це стало не гаслом, а визначенням обрисів «життєвого простору» доби сучасної державної незалежності України. Підкреслимо, що саме таким документом державної ваги, Україна на міжнародній арені фактично окреслила юридичне закріплення свого «життєвого простору» у межах Європейського континенту, як органічної частини Європи та у подальшому розглядатиме стосунки з європейськими державами, як один із найголовніших пріоритетів своєї зовнішньої політики. На наш погляд, у цьому контексті необхідно відзначити також і те, що, очевидно, сама поява України (як незалежної держави на терені Східної Європи) ознаменувала один із найважливіших геополітичних чинників впливу на тогочасну європейську ситуацію. Переконані, що поява в Центральній-Східній Європі такої держави як Україна, стала ймовірно за все найбільшим з часів Потсдама і Ялти геополітичним зсувом у Європі. Це також вплинуло на формування загальної міжнародної ситуації не тільки в цій частині Європи, але й на європейську політику в цілому.

Разом зі тим, враховуючи динаміку частоти зміни зовнішньополітичних орієнтирів української влади, під дію різновекторних політичних та ідеологічних чинників, впродовж усіх років державної незалежності української держави, доцільно у цьому контексті розглянути можливість формування низки геополітичних уявлень щодо ймовірно можливих геостратегічних моделей вибудовування «життєвого простору» з врахуванням наявної української специфіки у площині гео економічного, геополітичного та цивілізаційно-культурного вибору. Тож, засвідчимо наступне: специфікою геополітичного становища України є те, що впродовж усього новітнього періоду державної незалежності існує наявна гостра суперечність між політичною орієнтацією на Захід із домінуванням традиційних економічних інтересів на Сході. За нашими оцінками, наразі, традиційно у державотворчому вимірі були здатні існувати (та існували) наступні моделі геополітичних орієнтирів у формуванні «життєвого простору» сучасної української держави (навіть і в ресурсних обмеженнях).

Перша модель – передбачала позаблокову або нейтральну систему формування та існування «життєвого простору» України. Ключовою її формулою очевидно стала стратегічна ціль - відігравати роль стабілізуючого елементу у міжнародних відносинах у європейському вимірі. Така позиція мала задовольняти, зрештою, потужних геополітичних гравців як на Заході, так і на Сході. При цьому, цей підхід дозволяв

здійснювати вищому державно-політичному та воєнному керівництву України максимально гнучку зовнішню політику, уникаючи при цьому, прийняття суттєвих зовнішніх військово-політичних зобов'язань.

Друга модель – передбачала і передбачає формування національного «життєвого простору» у прозахідній орієнтації (з поступовим приєднанням її до системи євроатлантичних і західноєвропейських політичних союзів). Зрештою, таке модельне рішення зініціювало та у певній частині й спровокувало посилення кризи у відносинах між Заходом і Росією.

Третя модель – передбачала формування відповідного «життєвого простору» з геополітичною орієнтацією і цілковитого залучення України до сфери російського геополітичного впливу. Наслідками такої моделі, цілком реально, могло б стати власне геополітичний розкол української нації та власне самої України як держави. Водночас, з погляду сучасного світоустрою і спостережуваних тенденцій, про які вже йшла мова раніше, найбільш раціональним, є врахування також і наступних концептуальних засад у площині ідентифікації вірогідних перспектив геополітичного розвитку світового співтовариства, загалом, і зокрема, можливого визначення та побудови «життєвого простору» України у відповідній перспективі. Відтак:

I) геополітика Атлантизму: цілком закономірно здатна буде характеризуватися можливостями та устремліннями її керманців на подальше істотне обмеження автономії Європи з ослабленням Євразійської ідентичності для виключення можливості появи нових суверенних геополітичних суб'єктів. Сьогодні ми це також спостерігаємо;

II: формування нової біполярності: імовірно, здатне проявитися в результаті китаїзації Євразії, яка в найближчій перспективі ще не матиме достатніх шансів стрімко реалізуватися;

III) вибудовування Євразійського простору як певної системи світоустрою в силу своєї ідеології: відносної реалістичності, раціональності та оптимальності матиме за певних умов також відповідний шанс. При цьому, не виключено, що ймовірна поліцентрична Євразія може вибудовуватися з автономних цивілізаційних блоків. Відтак, у цій площині, більш ніж імовірно, що Україна, з огляду на зазначені тенденції, у недалекому майбутньому змушена буде обиратиме для себе як один з можливих варіантів - варіант поліцентричної Євразії як одна із складових автономних цивілізаційних блоків.

Безумовно, це лише певне припущення, теоретична модель. Проте, якщо врахувати і той факт, що власне геополітично Україна окрім того всього, посідає ще й чільне місце на перехресті Європи та Азії, то стає зрозумілим, що за звичай, зі сходу на захід, з півночі на південь у цьому перехресті обов'язково мають йти зустрічні потоки технологій, знань, товарів, сировини та навіть енергії. Звісно логістика геостратегії підказує, що оптимальним центром перетину цих потоків об'єктивно слугує Україна, як центр перехресття двох геостратегічних осей: глобального транспортного коридору «Схід»-«Захід» та другої геостратегічної віссі «Північ»-«Південь». У будь-якому випадку, нова структура світоустрою, яка вже поступово почала формуватися зацікавлена в Україні, як у центрі перетину цих двох нових геополітичних осей. З усвідомленням власне цієї геостратегічної моделі в самій Україні та при вдалому використанні геополітичних та гео економічних переваг сучасного життєвого простору

української державності, Україна спроможна посісти найвигідніше становище у цьому геополітичному коридорі – розвивати власні технології, отримуючи відповідну сировину, а з іншого – отримувати нові технологічні рішення, знання та товари й послуги, що дозволить гідно йти по шляху до процвітання і знаходити своє місце у світовій економіці. Водночас, вдало обраний геополітичний орієнтир для розширення та поглиблення життєвого простору України дозволить Києву найбільш ефективно реалізовувати власні національні інтереси з огляду і на світові глобалізаційні процеси.

Як вже зазначалось раніше, ключовим завданням нового світового порядку є глобалізація світу у єдину систему управління політичними лідерами і економічними власниками «вільного світу». У зв'язку з чим, маємо припустити, що це означитиме лише одне: національні держави світу, особливо на Європейському континенті, мають шанс стати лише відповідними штатами у складі єдиного світового урядування. На сьогодні ми вже почали спостерігати у більшості європейських країн розгортання доволі штучного процесу зростання сепаратистських тенденцій із подальшою хаотизацією усього суспільно-політичного та соціально-економічного європейського простору, особливо під час шаленої хвилі мігрантів з ісламських країн у 2013 - 2016 рр. І, якщо перемогу зможуть отримати ті угруповання світові еліти, які зацікавлені спиратися у своїх глобалістичних намірах перебудові теперішнього світоустрою на політичний іслам, як інструмент переформатування світу, то у Європі, з великою долею ймовірності, можемо прогнозувати отримання ситуації поступового розгортання громадянської війни між ісламськими діаспорами та корінним європейським населенням. У цій площині, підтвердимо: «форпостом» такої війни, ймовірно, здатна стати сучасна мусульманська Албанія⁵⁰.

Як один із можливих наслідків протидії таким подіям, розглядаємо варіант – це утворення потужного союзу декількох держав – Німеччини, Франції та частини Північної Італії. Фактично, у геополітичному просторі історичного виміру, це стане відтворенням на сучасному Європейському континенті «Священної Римської імперії часів Карла Великого»⁵¹. Не випадково, саме 10.05.2018 року президента Франції Еммануеля Макрона нагородили премією Карла Великого⁵² за бачення «Нової Європи» (повідомило міжнародне інформаційне агентство «Укрінформ» [57]. Е. Макрон, звертаючись до національних лідерів країн Євросоюзу закликав Європу бути більш амбіційною силою у економічній та фінансовій сфері, а також: «бути ще більш

⁵⁰ Албанія є у повній мірі залежною від США. Для України, яка історично склалася як християнська держава, мусульманський чинник ніколи не вважався за відповідний пріоритет.

⁵¹ Хоча, де-факто, це буде все ж таки – Велика Німеччина.

⁵² Премія Карла Великого - престижна європейська премія за внесок в об'єднання Європи. Присуджується щороку з 1950 р. німецьким містом Ахен особам, які зробили великий внесок у реалізацію ідеалів, під якими започатковано премію. Названа на честь Карла Великого, засновника Франкської імперії та, фактичного засновника, Священної Римської імперії, який керував державою з Аахена. Лауреати Премії Карла Великого нагороджуються спеціальною грамотою, медаллю та символічною нагородою у 5 тис. євро. На аверсі пам'ятної медалі зображені сам імператор і старовинна печатка Аахена XII ст., на реверсі гравірується заслуга конкретного лауреата перед європейськими народами. З 2008 р. премія вперше присуджується у двох категоріях: не лише заслуженим політикам, видатним громадським і державним діячам, але й молодим людям у віці від 16 до 30 років. Лауреатів визначає спеціальний конкурс молодіжних проєктів, що проводиться преміальним фондом спільно з Європейським парламентом.

наполегливими у інтеграційних європейських процесах, особливо в частині формування спільного бюджету та утворення посади міністра фінансів ЄС».

Ймовірно, геоекономічним продовженням цього проекту, на авторське переконання, має стати геополітичний проект «Великої Європи від Лісабону і Ванкувера до Владивостока», який не раз озвучувався раніше європейськими політичними діячами ще з 70-х років ХХ ст., відомого у історичній площині, як період європейського «detente». Таким чином, слід визнати, що у сучасному світі є сили, які зацікавлені у знищенні кореневої системи традиційних країн, - чи то України, чи то, Росії, чи то Німеччини, або Франції. Однак, коментарі та пояснення на цю тему, у більшості європейських національних засобах масової інформації, покликані ще більше «затуманити» становище, позбавити народ будь-якої логічної опори та розуміння протікання таких геополітичних процесів. А, у проведенні державної політики у такому руслі, дії національних еліт, здебільшого, також зорієнтовані на приписи так званої «передової» світової думки, яка ці процеси насамперед пов'язує з інтернаціоналізацією усіх сторін людського соціально-економічного та політичного буття, формуванням єдиного загальнолюдського простору з єдиними для всіх загальновизнаними цінностями, політичними правилами та стандартами.

При цьому, і в Україні, всі ми, на сьогодні, вже перестали помічати, що грубе втручання із-за кордону у наші внутрішні справи стало вже звичною політичною нормою. Хоча, свого часу ще Дж. Вашингтон у «Прощальній промові до нації 17.09.1796 р.» [58] слушно підкреслював одну провідну тезу із своїх ключових думок. А, саме, щодо нагальної необхідності пильності нації по відношенню до іноземних порадишів, зазначаючи що власне має бути пильність вільного народу проти віроломних інтриг іноземного впливу і повинна бути постійно пробуджена нація та її національна свідомість. Оскільки, історія та досвід доводять, що іноземний вплив є зазвичай найбільш згубним ворогом національного урядування у захисті та збереженні власне національних пріоритетів та інтересів.

Нині, на наш погляд, проблема полягає у тому, що США вже давно перетворилися з супердержави – на базову основу того самого «вільного світу» (що включає як політичні так і економічні геостратегічні концепції) з подальшого переформатування, звичного для нас, устрою сучасного світу. За задумами окремих лідерів глобалістів, насамперед із США (Збігнева Бжезінського та Генрі Кіссінджера,) саме системне впровадження у життя низки відповідних концепцій має привести світ до формування єдиного трансатлантичного ринку, розбудови і утворення нової геоекономічної та геополітичної конструкції. Тобто, «життєвого простору» єдиних Сполучених Штатів Америки та Європи. При цьому, цей життєздатний і просторий «життєвий простір» (європейської та американської еліти - Ротшильдів) це, фактично, вся Європа з знаходженням (узгодженням) спільної мови з Китаєм, Індією та Росією – тобто всією Євразією⁵³.

⁵³ Не випадково, головний інвестиційний банк групи Д. Ротшильдів «Goldman Sachs» ще у 2005 році передбачив швидке економічне зростання Китаю до 10,0% у рік, що спричинило перенесення його центральної операційної бази до цієї країни. Ця група має намір також перенести фінансовий центр світу з Вашингтону до Пікіну та утворити (G-2), - новий світовий гегемон, у якому США стануть лише одним із молодших партнерів.

Тож, виходячи із цієї геополітичної та гео економічної карти сучасного світоустрою, як авторами даного дослідження вказувалося ще у [33; 63 – 70], найважливішим гео економічним проектом – саме для України – у недалекому майбутньому має стати забезпечення не лише альтернативних потужностей та інфраструктури постачань нафти і газу (із зустрічним продажем вітчизняної продукції), але й створення, розбудова та функціонування на належному рівні мережі національних транспортних коридорів транснаціонального значення (з відповідною інфраструктурою їх життєзабезпечення).

Слід підкреслити, що секрет імовірного успіху України, як економічно процвітаючої, європейської країни (з великою долею ймовірності), на наш погляд, може критися у геополітичних та гео економічних переплетіннях інтересів ключових світових геополітичних гравців на полі глобалізаційного виміру. Особливо, це є важливим у контексті, як вже зазначалось вище (див., пп. 1.2), своєрідних «торговельних центрів» - тобто, хабів між окремими слабо пов'язаними між собою національними державними анклавами. У даному випадку це стратегічні інтереси (Європи, США, Великобританії і, навіть, й Китаю) у відтворенні на теренах українських земель, так називаної, моделі оновленого історичного «шовкового шляху» - тобто, транзитного переміщення товарів та послуг із Європи до Китаю, і навпаки⁵⁴.

Доречно припустити і те, що до 2020 року, у цьому аспекті, бажаним було б через південно-західний регіон України «запустити» потужний транспортний коридор для товарів та послуг із Азії у Європу (!). Той самий, відомий в історії, «шовковий шлях», але вже у новому, більш сучасному форматі⁵⁵.

Судячи із певних фінансово-економічних проектів, які були запропоновані урядовцям країни (західними стратегічними партнерами України) ще на початку 2015 року – існує висока ймовірність зацікавленості у такому проекті як з боку Великобританії (митниці), так і США (інвестиції) та Китаю. Для цього потрібна лише швидка практика і стандартизація процедури розмитнення товарів на митницях України та унеможливлення відповідних корупційних проявів із боку митників (і, відповідних правоохоронних структур України)⁵⁶. Виходячи з цього, припускаємо, що саме таку модель економічної незалежності та державного суверенітету України спроможні (здатні) захищати 18 країн Європи на території України. (!). Тож, транспортний коридор «нового шовкового шляху» логічно проходитиме через територію декількох держав – Польщі, Угорщини та Словаччини. У цілому, скоріш за все, Одеса, як величезне портове місто, а фактично один із чорноморських хабів за перебігом подій цього сценарію спроможне стати дійсно

⁵⁴ В якості прикладу можна привести: середньоазіатська бавовна, яка за радянських часів йшла через український перевалочний комплекс, нині – ВАТ «Іллічівськзовніштранс», сьогодні у більшості випадків проходить через порти Балтійських країн; балканські вина потрапляють до Москви не через Україну, а через довгий ланцюжок з Румунії через Угорщину, Словаччину, Польщі та Білорусії (як відомо, транспортна логістика через РФ займає 30 діб, а через Іллічівськ - 9 діб).

⁵⁵ У травні 2017 р. у Пікіні відбувся саміт глав держав – учасників ініціативи «Економічний пояс Шовкоюй шлях» Україна не була на цьому заході репрезентована на найвищому державному рівні. А, Президент Білорусії О. Лукашенко був присутнім. І ще були німці, власне тому, що німецький експедитор «DB Schenker» пропонував себе у якості оператора нового транспортного коридора.

⁵⁶ І, чи не тому часом була висловлена пропозиція у свій час до Уряду А. Яценюка з боку західних партнерів про необхідність передачі українських митниць в концесію до ряду приватних британських компаній.

вільною економічною зоною, за таким же історичним типом розвитку фінансово-економічних відносин як Гонконг.

І ще одне зауваження у цьому ключі. Можливо навіть й оголошення у свій час в Україні у 2016 році – «року англійської мови» пов'язувалося саме з такими перспективами. Існує велика ймовірність того, що саме такий геополітичний проект відтворення за нових умов південного шовкового шляху здатне не тільки вивести Україну у доволі привабливу та потужну європейську державу у відповідності до її геополітичного розташування та наявності потужного транзитного коридору, але й фізично зберегти українську державу та націю у її теперішніх державних кордонах. Адже як відомо, чим більша країна - транзитний оператор вантажів та послуг, тим більше каналів товаропотоку і тоді відбувається закономірне переміщення різнопрофільного міжнародного бізнес-середовища на таку територію. А це, зокрема, морські та річкові торговельні порти, аеропорти, розвиток інфраструктури прилеглих до них територій, трубопроводи, ймовірно і офшорні банки, зрештою й наукоємні виробничі потужності та альтернативні джерела енергопостачання, врешті-решт, зростання міжнародного авторитету України.

У підсумку, визнаємо: такий можливим є сталий економічний розвиток та процвітання, поживавлення внутрішнього ринку з вирішенням нагальних соціально-економічних питань щодо зниження рівня безробіття, формування нових робочих місць та стрімке підвищення життєвого рівня для більшості пересічних громадян країни, не кажучи вже про встановлення чітких правових правил політичної «гри» в межах країни за ради економічного піднесення⁵⁷.

Виходячи з вище викладеного, все очевиднішим стає те, що Україна має пристосуватися саме до китайської концепції розвитку стосунків із країнами пострадянського простору. Оскільки, на превеликий жаль, за останні 20 років в Україні відбулися суттєві втрати у сфері високих технологій і, на сьогодні, країна змушена, заради свого фізичного виживання, перетворюватися на своєрідний «хвіст» до економіки Китаю. Тож, відповідно, ключовим питанням, яке залишатиметься актуальним для України на найближчий проміжок часу у визначенні суспільного порядку денного, це пошук можливих шляхів розвитку держави у подальшому: технологічний та економічний уклад країни за умови побудови нової системи світоустрою. На наш погляд, зрештою, без значного поглиблення українсько-китайських відносин, Україна не здатна буде самотужки вирватися з існуючої «матриці» перманентної технологічної деградації та деіндустріалізації останніх 26 років, провести модернізацію країни та створити умови для переходу на новий інноваційний розвиток своєї економіки. Так, наприклад (і це є визначальним, для країни), на сьогодні ні одне з

⁵⁷ Тим більше, що у цьому контексті цікавим є прогнозні показники міжнародних експертів, зокрема на думку аналітиків інвестиційного банку Goldman Sachs у найближчий час буде спостерігатися зміцнення української валюти в межах 25 грн/дол. США. У звіті банку відзначається, що така тенденція буде зберігатися до кінця 2018 року і складатиме ймовірно таку комбінацію: 24,8 грн/дол. США (натяк потенційним інвесторам, щодо можливих перспектив інвестування коштів в Україну за умови впровадження у життя саме такого глобального геополітичного та гео економічного проекту). Нагадаємо, що прогнозний курс гривні на кінець 2018 рік у проекті закону Про Державний бюджет України на 2018 рік, підготовлений Кабінетом Міністрів України, становить 30,1 грн/дол. США.

відомих нам інтеграційних об'єднань у Європі та Євразії не надало нам чіткої відповіді на пріоритетніші питання: щодо місця та ролі ракетобудівної промисловості України у глобальному європейському поділі праці.

При цьому, основні зовнішньополітичні гравці по периметру кордонів України, як і через Атлантику, так і найближчі сусіди, в силу різних стратегічних обставин та причин, продовжують бути зацікавленими у економічній та технологічній деградації України. Фактично, лише Китай спроможний надати останній шанс Україні – утримати планку високотехнологічного розвитку, відстоюючи своє місце під сонцем на інших умовах, аніж сільськогосподарська «провінція» сучасної цивілізованої Європи. І, якщо раніше Україна, дійсно, була спроможна самотужки проводити самостійну високотехнологічну політику, то сьогодні, саме Китай має зацікавленість в Україні через транспортні транснаціональні коридори, а отже – може виступити тим локомотивом, який здатний потягнути за собою українську економіку.

І ще одне, на що слід звернути увагу. До речі, відомим є проект (ще з часів проголошення сучасної державної незалежності України) «Міжмор'я» – «Балтика–Чорне море» у найближчий час може внести на порядок денний питання про його інституційне оформлення в союз відповідних держав «Intermarium» (долучення деяких країн Адріатики, а також як вигідний партнер (Україна) і для країн Середземномор'я – маючи запаси залізної та марганцевої руди, граніту та каоліну) – який спроможний відкрити ще один новий транзитний шлях в Європу від Балтики до острова Зміїний через територію України. Більш того, володіючи руслами річок Дунаю, Дніпра та Дністра, притоками Чорного моря, Україна ймовірно у змозі створити ще один не менш унікальніший місток не тільки для товарів, сировини та послуг для усієї Європи, але не менш унікальний енергетичний місток: Грузія – Азербайджан – Туркменістан – Чорне море. Очевидним є також і те, що у співпраці із Заходом, національним корелянтам слід переводити акценти з односпрямованих кредитно-донорських заходів на партнерську промислово-технологічну взаємодію. У цій площині, актуальним залишатиметься також і завдання щодо прогнозування можливих вигід для України у підтримці при проведенні державами Заходу тієї чи іншої геополітичної лінії, особливо при виявленні областей перетинання спільних інтересів. Водночас, наша територія, незважаючи на такі сприятливі та унікальні гео- економічні й політичні чинники, здебільшого, впродовж всієї своєї історії розвитку та становлення державності була (і є донині), як вже зазначалось вище, погано керованою і не лише з погляду дій центральної влади у історичній площині⁵⁸.

Можливо саме це змушуватиме державних керманів шукати відповідні шляхи у подальшому, щодо запровадження новітніх управлінських підходів у питаннях забезпечення та гарантування суспільно-політичної стабільності в Україні через необхідність кардинального оновлення «правил» як економічної так і політичної гри.

Безумовно, на наш погляд, впровадження у життя такого підходу вже на сьогодні, нагально вимагає здійснення кардинального переформатування усієї системи життя України, власне через «перезаснування» України, як держави в усіх площинах її державницького буття. У цьому аспекті, доречним, на нашу думку, є розгляд питання у площині можливості практичної реалізації ідеї Пола Ромера (наведено у [58]), зокрема,

⁵⁸ Зазначимо і підтвердимо й наступне (!!!!), на що і слід звернути увагу: ще й з огляду на діаметрально протилежні геополітичні та гео економічні орієнтації, як власного населення, так і її теперішньої політичної, фінансово-економічної та військової еліти.

щодо розбудови в Україні «чартерних міст» (незважаючи на контроверсійність пропонованого концепту у пошуку ймовірних шляхів розв'язання геополітичних проблем).

За умови реалізації такого геостратегічного проекту, припускаємо можливість вирішення, у подальшому, для України низки найбільш гострих суспільно-значущих питань, які систематизовано дослідниками у табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Перелік проблемних площин, елімінування яких забезпечується внаслідок розбудови на теренах України «чартерних міст»*

№ зп	Сутність та зміст переспетив розв'язання проблеми
1	Гарантованого забезпечення міжнародної (національної) безпеки України, оскільки навряд чи хтось зможе застосувати у тому числі збройне захоплення держави, у якій «сходяться» (знаходяться) переплетіння інтересів потужних та впливових міжнародних корпорацій, а також відповідних екстериторіальних одиниць (утворень) – «чартерних міст» на яких розповсюджується відповідний міжнародний імунітет;
2	Унеможливлення впливу будь-яких терористичних проявів та загроз;
3	Збільшення притоку іноземних інвестицій та їх гарантованого застосування без корупційної складової державного і приватного менеджменту, що зрештою надасть поштовх для економічного піднесення та зростання в цілому країни і як наслідок – довіри до влади і урядування як з боку власної нації так і закордонних країн;
4	Розширення та збагачення різних контурів і векторів зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності української держави;
5	Збагачення та зростання інтелектуального потенціалу на теренах України;
6	Розвиток та запровадження нових високотехнологічних моделей управління містом та його системою інфраструктури життєдіяльності, у тому числі і у соціальній площині;
7	Розвиток найрізноманітніших сегментів національної економіки на основі нових інноваційних проривних технологічних та управлінських рішень;
8	Формування на території країни міцного міжнародно-фінансового «вузла», який спроможний буде знаходити вільні грошові ресурси для розвитку цікавих та пріоритетних національних та міжнародних економічних проектів;
9	Забезпечення гарантованого функціонування системи державного управління, у тому числі правоохоронної і судової системи в національних інтересах розвитку подальшого державотворення;
10	Поступова зміна ментальної та психологічної поведінки населення щодо усвідомлення можливості функціонування (державності) і держави у загальновизначених, цивілізованих та демократичних нормах і стандартах.

*Джерело * Сформульовано, обґрунтовано та систематизовано авторами даного дослідження*

Безумовно, запровадження (розбудова) такого проекту передбачатиме складну роботу у багатьох сферах державного будівництва і вірогідну зміну деяких положень Основного Закону – Конституції України. У цьому аспекті можливо стане за необхідне скористатися певним досвідом уряду Гондурасу, який у 2011 р. спромігся внести зміни до Конституції країни у частині визначення так званих «Regiones especiales de desarrollo (RED) – регіонах особливого розвитку, під якими розумілися міста-хартії, тобто «чартерні міста».

Таким чином, у різні історичні періоди Україна, а точніше окремі її частини належали до різних державних утворень з притаманними їм «життєвими просторами» у політичній, соціально-економічній та культурній й ідеологічній площинах. Натомість, ми на сьогодні гідні того, щоб зосередити всі свої зусилля на внутрішньому оновленні України, вдосконалюючи всі її системи життєдіяльності і прагнучі до того ідеалу, українського «життєвого простору», який був би комфортним, справедливим і щасливим для усіх, взагалі, і для кожної особистості зокрема, здійснивши повністю перезавантаження її державності. І це вимагатиме великої відповідальності і праці кожного, усіх державних та громадських структур з визначенням та облаштуванням своєї ролі і місця у сучасному та прийдешньому світоустрої у всіх його складових.

1.4 Геоекономічні, політичні та ментальні чинники забезпечення «життєвого простору» української державності

Україна – це наш життєвий простір. У кожного громадянина нашої держави є своє уявлення про існування українського життєвого простору, про його майбутнє та історичне минуле, які соціальні психологи називають напругою потреби. Ця напруга, в ідеалі, породжує прагнення до Великої та Величної Національної Мети – як особистої, так і суспільної. Відсутність такої мети, як відомо, робить здебільшого населення будь-якої країни «сліпим», оскільки завжди спонукає націю знаходитись виключно в межах матеріальних цінностей, а не у державотворчих пріоритетах. З часом, така держава та нація приречені на поступове вимирання, оскільки відсутні чіткі, зрозумілі та масштабні загальнонаціональні цілі та державотворчі орієнтири.

З цього, на наше переконання, описове визначення «життєвого простору» української державності та його вибудовування у привабливій перспективі є неможливим без розуміння не тільки геоекономічних, політичних, але й ментальних чинників його забезпечення, які зрештою складають засадничі підвалини національної ідентичності. Отже, спробуємо поділитись результатами своїх міркувань і досліджень, та спільними зусиллями визначити й описати цей простір із погляду власного життєвого досвіду та, беззастережно, спираючись, у першу чергу, на глибині засади народної мудрості, з врахуванням історичних традицій життя українського етносу.

Так, із чого ж починається наша рідна Вітчизна - Україна? Традиційно, чи не з малюнка в букварі, чи все таки з рядка державної ваги документа для громадянина країни, його паспорта? Можливо, не все так пафосно, масштабно та велично. Можливо, Батьківщиною треба вважати зовсім не країну і, навіть, не місто, у якому ми народилися та ті чотири стіни будинку, у якому ми зробили свої перші кроки та вимовили прості й до болі знайомі й рідні слова – «мамо», «тато». А, можливо, наша Батьківщина саме там, де нам затишно і комфортно у будь-який час і будь-яку пору року та за будь-яких життєвих обставин, там де власне ми з гордістю й упевненістю можемо стверджувати, що це наш комфортний життєвий простір.

Слід визнати і той факт, що в історичній ретроспективі український життєвий простір доцільно порівняти з традиційною *українською селянською садибою* – символом гармонії людини і природи, де усе утримується в порядку, де все є на своїх місцях, максимально є пристосованим до життя, праці й відпочинку. А, обов'язкова ділянка землі не лише дає основу для прожитку, але ще й, неодмінно, радує різнобарв'ям кольорів і пташиних співів під чистим сяйвом блакитного неба з промінчиками золотистого сонця. *Рідна Матінка-Земля* завжди була у центрі світосприйняття українців, як символ безсмертної родючої сили і відновлення життя. Одвіку, відмічалась непересічна тяга українців до праці на рідній землі, з особливим шанобливим ставленням до людей такої праці. Адже, сама найпродуктивніша праця – це праця на власній землі. З цього, ми, повною мірою, усвідомлюємо сакральне значення, яке українська громада надає землі, як болісно вона ставиться до того, аби священна українська земля не потрапила у чужі та недбайливі руки.

Відтак, маємо боротися за збереження найбільшого багатства українців – землі в руках селян, сільських та міських громад. Очевидним є те, що державна програма

розвитку аграрного сектору має передбачати повернення Україні статусу світової житниці, залучення її до світових програм вирішення глобальної безпекової продовольчої проблеми. У контексті останнього, слід виражено у політико-юридичному сенсі ставитися до питання реалізації ідеї зробити землю товаром, оскільки, здійснення такого політико-економічного акту без достатнього обґрунтування може остаточно знищити не тільки українську державність, але й її націю. Приклад минулої приватизації загальнонародних промислових об'єктів у перші роки державної незалежності України, засвідчив певну утопічність ідеї, загальнонаціонального добробуту за якої очікувалося значне підвищення фінансово-матеріального стану нашого населення. Є ризик, що земля за існуючих теперішніх політико-економічних умов перейде у руки спекулянтів та відвертого криміналітету, які мають намір створити нові канали відмивання «тіньової» економіки та її капіталів. Між тим, українські запаси чорноземів, враховуючи їхню всесвітню значущість варто було б вважати одним з основних державних стратегічних ресурсів, який здатний дати абсолютну додаткову вартість.

Необхідно пам'ятати про головне – про те, що земля для нашого народу, як і хліб вирощений на ній⁵⁹, завжди виступає важливим психологічним фактором, оскільки в українському міфологічному сприйнятті вони беззастережно пов'язується з «Вірою», «Ідеалами», «Мораллю» та перспективами «Добробуту» і людського «Щастя». Це стратегічний фундамент нашої стабільності, а збереження земельного фонду має розглядатися не інакше, як невід'ємної складової національної безпеки України. Тому, з врахуванням гостроти зіткнення інтересів у вирішенні земельної проблеми необхідним є зважений, обережний та багатоплановий підхід до врегулювання відносин у цій галузі українського буття. Вирішення цього питання поспіхом, внаслідок політичної чи то навіть чергової революційної доцільності може призвести до кричущої несправедливості, що здатне стати не тільки суттєвим подразником для окремих політиків, але й спричинити моральний, політичний та соціальний «вибух» в самому українському суспільстві.

Перетворення сьогодні землі в товар на догоду тим, хто зараз долучений до нинішнього економічного стану, остаточно зможе перетворити державу в країну третього світу. Наприклад, країни Балтії вже практично позбавлені своєї землі. Вона майже вся скуплена країнами Євросоюзу. За висновками їхніх експертів ціна на неї, після вступу в ЄС, істотно зросла на неї [59] (деталізовано авторами у Додатку А.16. Тож, з цього, визнаємо таке:

у світі на сьогодні панують дві концепції формування сучасних земельних відносин. Концепція еволюційної соціалізації землеволодіння, коли права хлібороба на землю все більше зводяться до специфічних функцій землекористування. Цим курсом прямують США, розвинуті країни Європи, Китай та В'єтнам. В останніх, продається не сама земля, а лише право на її користування, що припиняє спекуляцію землею, забезпечує хліборобові повну власність на зроблену ним продукцію. В Ізраїлі, наприклад, земля використовується на правах оренди, а закон чітко регламентує її ефективність використання. Результат першого курсу – це зростання (підвищення рівня) ефективності сільськогосподарського виробництва, підсумки іншого – його спад,

⁵⁹ Зазначимо, що не випадково, слова всенародної вдячності, тим хто працює на українській землі та вирощує хліб набули визнання у літературному вислові «Хвала рукам, що Хлібом пахнуть!»

продовольча залежність від імпорту⁶⁰. Інша концепція – це модернізація земельних відносин із посиленням частки приватної власності на землю. Цим напрямом саме йдуть арабські, латиноамериканські, азіатські та африканські країни, а також країни пострадянського простору.

Із земельними відносинами, безпосередньо, пов'язані *проблеми продовольчої безпеки країни*, ефективність сільськогосподарського виробництва, соціальне та демографічне благополуччя населення, питання соціально-політичної стабільності суспільства, можливості його еволюційного розвитку чи наростання суспільного невдоволення. Систематичне зростання, у загальному обсязі, споживання нацією продуктів харчування імпортного походження створює пряму загрозу національній економічній та соціальній безпеці і, відповідно, ініціює нарощування низки суттєвих ризиків. Наслідки для країни, що опиняється на «імпортній продовольчій голці», можуть бути зовсім непередбачуваними та катастрофічними. Достатньо, у цій площині, зауважити, що за існуючими міжнародними граничними значеннями розвитку суспільства, які вважаються у світі катастрофічними, показник частки імпортних продуктів харчування у економічній незалежній самостійній державі не повинен складати 30,0% [60]⁶¹. В іншому випадку, це буде означати лише масштабну стратегічну залежність країни від імпорту, а отже й втрату економічної незалежності не тільки держави, але, у цілому і нації, загалом.

Також очевидним є те, наші чорноземи здатні прогодувати населення Європи. Тому, при зовнішній демонстративній незацікавленості, іноземний капітал, насправді продовжує посилено лобіювати питання перетворення землі в товар. Його основна мета – законсервувати українське поле та остаточно закріпити продовольчу залежність України від більш економічно розвинених країн. Слід нагадати, що до 1916 р. у Києві знаходилася світова хлібна біржа. На наш погляд, це свого роду історичний натяк на потенційну можливість вироблення Україною відповідного політико-економічного проекту, який здатний на перспективу вивести українську державу на чільне місце у світі.

Поряд із цим, визнаємо, що *екологічність і чистота* від початку закладені в матриці світосприйняття *українця* і схемі життєдіяльності українського села. Нині ця важлива риса українського народу має бути покладена в основу високотехнологічного сільськогосподарського виробництва екологічно чистої продукції, що здатна значно зміцнити наші позиції на світовому продовольчому ринку, перевантаженому хімічно забрудненим та генетично модифікованим товаром. Як відомо, ще за радянських часів через низку факторів (доброзичливості і професіоналізму лікарів, м'якого клімату, наявності цілющих мінеральних та чистих джерельних вод тощо) Україна *отримала звання всесоюзної здравниці*. Очевидним є те, що нашою метою має стати розвиток (більшою мірою, переформатування) національної галузі охорони здоров'я до рівня,

⁶⁰ Наприклад, до земельної реформи що відбулася 30-40 років тому, арабські країни задовольняли свої потреби у сільгосппродуктах, приблизно, на 80,0-95,0%. Нині цей показник (на принципах домінування приватної власності на землю) дорівнює значно менше – тобто, від сили 40,0-60,0%.

⁶¹ **Довідково:** При цьому, не випадково аналітики «LEAP» прогнозують **нестачу енергії, їжі, води** насамперед в районах, залежних від імпорту продовольства у випадку будь яких природних чи техногенних катастроф.

який дозволив би нам по праву називатися *всесвітньою здравницею*. Всі необхідні ресурси для цього в Україні є.

Нині більшість українських партій – і лівих, і як не диво, правих – невтомно не перестають говорити про повернення до ідеї суспільної справедливості (соціальної, економічної, політичної, моральної та навіть історичної) в українському державотворчому процесі⁶².

Ми переконані, що для української ментальності у розумінні власного національного життєвого простору, ключову позицію посідає саме *справедливість*, яка нерозривна від співчуття – особливої чутливості до нестатків та смутку власне простої людини. Адже, без цієї притаманної українцям якості справедливості перетворюється на більшовицьке гасло: «усе взяти й поділити» тобто на заздрість та жорстокість. І, як це не дивно, впродовж останніх декілька років ми стали свідками появи нового феномену, під умовно назвою «мажори», який, поза соціально-політичним контекстом, дедалі частіше на сьогодні стає центром формування негативних суспільних настроїв та яскравими прикладами сучасної суспільної й державної анти моральності у будь якому прояві та у будь-якій суспільній площині буденного життя.

У побудові національного життєвого простору існує власна дієва стратегія суспільної підтримки, яка засновується на докорінних українських традиціях *турботи і вишанування кожного члена громади*, як одного з визначальних ментальних чинників. Разом із тим, така важлива якість української ідентичності як *працьовитість* – нині використовується проти самих же ж людей, українського соціуму. Праця українця оцінюється як одна з найдешевших в Європі⁶³. Тисячі наших співвітчизників працюють майже по всьому світові⁶⁴, але не повертаються на Батьківщину тому що не знають, як знайти тут роботу та захистити свої права.

Варто, також звернути увагу і на те, що за тими ж таки міжнародно визнаними граничними значеннями розвитку суспільства, які вважаються катастрофічними у світовій практиці, якщо рівень безробіття в країні складає 8,0 - 10,0% [63], що неминуче означає лише одне – зростання рівня частки соціально-знедоленого населення. Очевидно, необхідно розробити на найвищому державному рівні зі статусом національного пріоритету спеціальну державну програму вирішення проблеми зайнятості і захисту прав працівника, яка створить можливість кожному українцю

⁶² З огляду та врахування навіть і того факту, що в країні нині утворилося величезне соціальне дно з жебраків, бездомних та безпритульних, яке ставить під сумнів усі соціальні досягнення української держави за всі її роки незалежності та провокує соціальний неспокій і різке зростання побутової злочинності на всіх рівнях.

⁶³ Однією з найбільш гострих проблем є глибока диспропорція між вартістю життя і фактичною ціною праці. Наявність цієї проблеми зумовлена тим, що в Україні протяго усього часу соціально-економічних трансформацій, включаючи навіть період економічного зростання, не відбувалося кардинального реформування оплати праці, коли б мінімальна заробітна плата виступала б у ролі фактичного соціального стандарту праці, а залишається лише суто технічним нормативом для розрахунку зарплати у бюджетній сфері відповідно до можливостей виконавчої частини бюджету. Наслідком такої політики стала ситуація, коли рівень заробітної плати в Україні фактично здебільшого є набагато нижчим, ніж у розвинутих країнах ЄС у 5,6- 19,7 разів.

⁶⁴ Серед тих, хто виїздить на роботу за межі України, основна кількість працюючих припадає на РФ, а серед інших країн найбільше працівників за наймом припадає на Польщу, Чехію, Словаччину, Іспанію, Португалію, Грецію, Кіпр, Німеччину та Велику Британію.

реалізувати споконвічну мрію про достойну і вільну працю на рідній землі (Додаток А.17). Тож, останні двадцять шість років кожна політична партія неодмінно висуває гасло «подолання безробіття і створення нових робочих місць». Але, насправді, вирішення цієї проблеми не зрушилось ані на крок. З цього, є необхідність підняття рівня оплати праці на виробництві. У цьому зв'язку, необхідно докладати максимальних зусиль для відновлення в Україні справжнього профспілкового руху метою і змістом діяльності якого є захист інтересів людини праці.

Одвіку, відмічалась особлива тяга українців до *Знання*, особлива пошана до людей освічених та компетентних у своїй справі. Освітню революцію, що відбулася в країні в останні десятиліття, ми розглядаємо як прояв глибинної сутнісної риси української ідентичності. У формуванні етнічної самосвідомості головна роль належить мережі освітній комунікації, якою передається від покоління до покоління інформація та знання про власну етнокультурну подібність та відмінність від сусідів. Однак, нині абсолютна більшість українських юнаків і дівчат до 25 років отримала або прагне отримати вищу освіту: тож, час говорити про загальну вищу освіту в Україні (!).

Позиція по цьому питанню наступна: слід негайно спинити ганебну практику встановлення перешкод на шляху людей до освіти. Водночас, вважаємо, що запровадження кредитно-модульної болонської системи вищої освіти сприяє лише низькій якості української освіти. Оскільки вона формує у молоді людини «калейдоскопічний світогляд», робить її дезорієнтованою, не спроможною встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в подіях, сформувати цілісну картину світу. Очевидним, є необхідність відокремлення освіти від економічної залежності, та її спрямування у більш критичну площину, яка має бути спрямована у першу чергу на інтереси суспільства, а не лише на інтереси глобального капіталу⁶⁵. Для того, щоб громадяни України з високим рівнем освіти змогли знайти собі гідне робоче місце необхідні швидкі й ефективні дії по переведенню економіки на високотехнологічні рейки, впровадженню інноваційних технологій, розвитку інтелектуальних наукоємних галузей, тобто широка всебічна модернізація економіки, яка можлива лише за умови повного та остаточного перезаснування усієї державної системи життєдіяльності України, як держави.

Невід'ємними національними якостями українців є *душевна щирість і людяність*. Натомість, нині спостерігаємо всебічне відчуження людей в нашій країні, їх відірваність один від одного і громади; зневіра людей у ефективність спільних дій на благо всіх і кожного, що набули небаченого масштабу. Необхідна система ефективних заходів, спрямованих на відновлення життя української громади, оптимізацію відносин між людиною і суспільством, відтворення багаторівневого партнерського зв'язку між державою та населенням, підприємствами і робітниками, а також людьми між собою. Громадські ініціативи і громадський контроль мають стати дієвими важелями впливу суспільства на владу, перш за все, у ключових сферах життєдіяльності людини – в царині захисту громадянських прав, свободи слова, соціальної безпеки, медицини, освіти тощо.

⁶⁵ Україна поки що ще має достатній масштаб науково-промислового потенціалу [66 – 72], і тому, українські науково-технічні кадри мають можливість і повинні ефективно протистояти економікам інших країн.

Пошана до людей старшого покоління складає одну з ключових засад української культури та міцний фундамент формування комфортного життєвого простору української державності за будь-яких історичних часів. Забезпечення гідної старості – важливе завдання української держави, яке досі не виконане. Достойний пенсійний стандарт українці матимуть тоді, коли всі пенсіонери, а не тільки окремо обрані. Для збільшення розміру пенсій ми пропонуємо цілеспрямовано направляти до Пенсійного Фонду кошти, що надходять до держави як рента за використання природних ресурсів, а також інтелектуального капіталу які зрештою є загальнонаціональним надбанням.

Розбудовою нерукотворного храму, автори дослідження переконані у цьому, є також і розвиток української національної культури. У цій площині, необхідно виходити з того, що в народній творчості, народних звичаях і обрядах закодована змістовність і генетична основа української нації, що століттями знищувалася фізично й духовно. Метою подальшого державотворчого процесу має стати оживлення життєдайних джерел української народною культури, виявлення та підтримка народних талантів, збереження багатой культурної спадщини українського народу. Розвиток української культури і надалі має перебувати у центрі уваги і турботи української спільноти та окремо взятої місцевої, чи то навіть і регіональної громади.

Не можна не вказати про таку рису українського національного характеру як *скромність*. Багато з тих, хто називає себе українською елітою, в реальності, сприймаються нашими співвітчизниками не інакше, як височки і шахраї. В душі українського народу одвічно присутній образ людини, насправді гідної всенародної поваги – образ скромного невтомного трударя, мудрого, щирого серцем, завжди відкритого до добрих справ і допомоги тим, хто її потребує.

Україна, як відомо з сивих давен історії, ніколи не була серед загарбників, поневолювачів інших народів. Однак, і *свою свободу виборювала самовіддано*, не знижуючи напруги національно-визвольної боротьби упродовж століть.

Власне потрібно враховувати і той історичний факт, що українці завжди і при всіх обставинах залишалися не тільки «гречкосіям», але й *Воїнами* – боронителями власної Землі, Родини, Народу, Державності. Якім були є і завжди будуть притаманні найкращі людські риси – мужність, вірність, витримка, відповідальність та почуття обов'язку, як під час воєнних лихоліть, так і у мирні, буденні дні, які вірно несуть службу на варті миру, навіть і у ці складні теперішні дні. Сьогодні у часи важких для нашої держави і суспільства випробувань, наші доблесні українські Воїни з честю виконують військовий та службовий обов'язок у служінні Українському народові, звичайно вирішують покладені на них завдання, мужньо захищаючи історичне право України на свободу та демократію та яких з радістю чекають на повернення до дому у їх рідних сім'ях, де їх люблять та шанують.

Все це тому, що *свобода, людська гідність і рівноправ'я* складають ціннісне ядро української національної ідентичності. Неухильно дотримуючись конструкції української ментальності українська держава завжди проголошувала і проголошує рівноправне взаємовигідне партнерство та добросусідство з іншими народами як єдино вірний зовнішньополітичний курс національної державності. Разом із тим, за роки незалежності відхилень влади від лінії зовнішньополітичного партнерства в бік поступливості національними інтересами чи навпаки некомпетентної «твердолобості»

було більше, ніж прикладів справжнього отримання переваг від плідної міжнародної співпраці. На жаль і нинішня влада своєю безглуздою, а іноді навіть і не далекоглядною політичною поведінкою взагалі тягне країну у глухий кут системної міжнародної ізоляції та у світі націю виставляє як блазнів. Відтак, реалізація, справді, всебічно виваженої та мудрої стратегії міжнародної співпраці створить можливість докорінно змінити зовнішньополітичну ситуацію навколо України, перетворити нашу державу на привабливого гравця світових економічних, політичних і культурних відносин. Це можливо лише за умови нового світосприйняття та розуміння ключових глобальних процесів, які на сьогодні відбуваються у сфері міжнародних відносин та продуманої поведінки державних очільників щодо вибудовування власне найбільш оптимальної моделі життєвого простору України у сьогоденні та на історичну перспективу.

Висновки до розділу 1

За результатами світоглядно-концептуального обґрунтування вихідних положення теорії «життєвого простору», деталізації та систематизації сучасного досвіду запровадження у практику відповідного концепту, ідентифікації змісту і сутності національного життєвого простору за роки незалежності, отримано низку висновків та обґрунтовано ряд пропозицій, сформульовано імовірні варіанти розвитку подій, основними з яких є наступні.

1. Визнано, що новий поштовх до проведення подальших ґрунтовних геополітичних досліджень у сучасному науковому просторі надають глобалізаційні процеси, які, на сьогодні, переживає людство. Встановлено, що все очевиднішим є той факт, що людство стає єдиним суб'єктом історії, а майбутнє світової спільноти має базуватися не лише на матеріальному виробництві, а, насамперед, на утвердженні гуманістичних цінностей із самовдосконаленням людини, що спроможне убезпечити кризу людської цивілізації, як її дієвий запобіжник. З'ясовано, що наш час дає приклади інтелектуального осмислення шляхів можливого розвитку теперішньої земної цивілізації, де в центрі Всесвіту, по праву, має бути людина, духовність та технократизм, що унеможливлуватиме виникнення соціальних революцій, а допомагатиме народам нашої планети шукати шляхи порозуміння один із одним, зміцнювати мир у контексті забезпечення сталого розвитку.

2. Встановлено, що для сучасної системи існуючих геополітичних координат притаманний високий рівень динамізму у міжнародних відносинах. З початком нового тисячоліття, як підкреслено дослідниками, суттєво змінилася розстановка сил на світовій арені: виникають нові центри впливу, з'являються нові країни-регіональні лідери. Тектонічні плити, (геополітичні концепції, погляди та ідеї) на яких покоївся світовий порядок після Другої світової війни та перехідного періоду після завершення «Холодної війни», зсунулися і ми стаємо свідками появи нових геополітичних та геоекономічних реалій. Поряд із цим, засвідчено, що конкуренція за ресурси розвитку та природно-господарський потенціал, на сьогодні, поступово трансформуються у конкуренцію за виживання. І ця гострота позначається як на багатосторонніх, так і на двосторонніх міждержавних стосунках. Все частіше в різних регіонах світу виникають «точки напруги», навколо старих територіальних суперечок, особливо в регіонах

спільного сусідства, претензій щодо вільного доступу до природних ресурсів, впливу на торговельні маршрути і так далі.

3. Доведено і обґрунтовано, що Сучасна Україна є відображенням тих складних процесів, що на сьогодні відбуваються у світі. Перед нашою державою стоять схожі виклики та відкриваються подібні можливості. Ми не в змозі відгородитися від викликів глобальних процесів, а тому маємо мислити «глобально» та діяти «локально». При цьому, розуміючи, що наше державне утворення, без сумніву, не є глобальним гравцем, а є лише регіональною країною, і тому треба зважити на можливість своєї ресурсної бази, наявність можливостей та визначених чітких цілей і пріоритетів.

Засвідчено, що базовим підґрунтям для визначення стратегії розвитку України за нових геополітичних реалій має стати чітке усвідомлення меж та потенційних можливостей життєвого простору України у всіх його геостратегічних вимірах та площинах.

4. Підтверджено, що описовий життєвий простір України – визначається насамперед її унікальним гео- кліматичним положенням та володінням, майже, усім спектром природних ресурсів, що, зрештою, створював впродовж тривалого історичного часу і створює до нині для нашої держави як великі можливості для реалізації власного потенціалу так і формує традиційну низку стійких ризиків та загроз українській державності. Внаслідок чого, у історичній ретроспективі життєвий простір української державності в геополітичному та гео- економічному вимірі, неодноразово перетворювався в об'єкт боротьби за наявні ресурси, між різними акторами зовнішньополітичної сцени. І як це не сумно визнавати, у такій боротьбі Україна як держава, рівно як і українська нація не раз ставала дріб'язком, розмінною монетою та великих перехрестях чужих геополітичних та геоekonomічних інтересах. І як наслідок – Україна весь час втягувалась в чужу геополітичну гру, не відігріваючи власної ролі.

Водночас, признано наступне: з огляду на перебіг як внутрішніх так і зовнішньополітичних процесів, Україна у найближчій перспективі, напевно не в змозі претендувати на роль однієї з впливово потужних європейських держав, що відповідало б її потенційним геополітичним можливостям. Однак, визнано, що географічне розташування України на сьогодні обумовлює її факторну перевагу як країни - транзитера не тільки енергоресурсів, зокрема нафти та газу, але як держави потенційно спроможної стати потужним транспортним оператором з розвиненою логістичною структурою мережі транснаціональних транспортних коридорів⁶⁶.] Значні резерви реалізації транзитного і зовнішньоекономічного потенціалу України, наразі, залишились поки що невикористаними у повній та достатній мірі.

Засвідчено, що благополучне геополітичне розташування України не є якимись історичним прокляттям, чи то економічною й політичною не зручністю, яка здатна породжувати зовнішньополітичні проблеми, зараз, сьогодні, завтра, чи у далекому історичному минулому, а навпаки – системною перевагою, унікальним положенням між Заходом і Сходом, між двома берегами великих цивілізаційних державотворчих проєктів, що дісталось Україні за велінням долі та Всевишнього. Поряд із цим, визнано, що ми не зможемо змінити ані плін історії, ані своє геополітичне розташування. Україна

⁶⁶ За оцінками фахівців, через несприятливі умови національного дорожнього господарства, країна щорічно втрачає десь 2 млрд. дол. США від транзитних можливостей вантажопотоку.

сформувалася саме такою, якою вона є, саме в тих обрисах і тих територіальних межах, які зрештою сформували і нас - українців як націю. Отже, Україна не просто важлива геополітична вісь євразійського простору. Вона була і залишається геостратегічним магнітом і для Заходу, і для Сходу, і Півночі, і для Півдня. Крім цього, Україна не в змозі асоціювати себе виключно тільки з однією з тих частин єдиної загальнолюдської цивілізації, забувши, або розвернувшись у протилежний бік від іншої частини цієї цивілізації. І якщо Україна як держава не буде спроможна у найближчий час визначитися зі своїм дійсним геополітичним місцем «життєвого простору», який вона займає історично по праву долі, то це неминуче призведе до того що з сучасної політичної карти світу доволі швидко та безглуздо щезне амбітна держава у центрі Європи.

5. Щодо зовнішнього виміру, насамперед, у безпековій площині, то авторами підтверджено, що для нас, на сьогоднішній момент, головним завданням має стати процес виведення нашої держави з конфронтаційних зон, які існують явно чи не явно між провідними геополітичними гравцями світу. І, у цьому ключі поставлено дослідниками низку закономірних запитань, які стосуються: що ж ми можемо запропонувати провідним світовим геополітичним гравцям для того, щоб вийти із конфронтаційної зони на шлях подолання існуючих перешкод та забезпечити повноцінну участь України у формуванні нового континентального політичного та економічного ландшафту?

6. Засвідчено та ідентифіковано певну сукупність геополітичних та геоекономічних переваг, які, наразі, таки має наша держава. Зокрема, у розділі визнано наступні переваги: а) потужний коопераційний і коаліційний потенціал, що охоплює вигідне геополітичне розташування у центрі Європи та слов'янського світу (що робить особливо привабливим виробництво, орієнтоване на кооперацію з європейськими підприємствами та на європейські ринки з європейськими орієнтирами в економічних правилах і стандартах); б) масштабні запаси природних і мінеральних ресурсів; в) статус транзитного вузла Євразії (три з дев'яти транс'європейських транспортних коридорів проходять через українську територію. І не варто забувати також і про Чорне море, яке може стати ще одним шляхом транзитних можливостей України); г) ємний внутрішній ринок; д) висока якість людського капіталу (високий рівень освіти та виробничої культури населення); ж) конкурентоспроможний рівень розвитку фундаментальних наук і деяких унікальних високотехнологічних виробництв тощо.

Признано і обґрунтовано, що існує об'єктивна можливість Україні виступати своєрідним «містком» між Заходом та Сходом, сприяти налагодженню високого рівня кооперації між основними геополітичними гравцями власне саме на європейському континенті. «Місток» між Заходом і Сходом, зрештою може стати потиском рук Сходу й Заходу, Півдня й Півночі, єдністю право-й лівобережжя України, зв'язком минулого та майбутнього, шляхом добробуту, злагоди миру й прогресу. «Вікно можливостей» для України у цьому плані є доволі широким. Засвідчено, що перебуваючи на перетині геополітичних та геоекономічних векторів, Україна здатна відіграти суттєву роль у глобальних та європейських політичних, економічних і безпекових процесах. Для цього потрібно мати лише політичну волю, стати сильною та ефективною державою, пройти через низку продуманих та виважених і вкрай таких необхідних системних реформ.

7. Наголошено і обґрунтовано, що одним із найбільш реалістичних виходів із існуючої ситуації, є необхідність формування ефективно діючих інститутів державної

влади, шляхом здійснення кардинального «перезавантаження», власне, самої України, як державного утворення на тлі теперішніх негативних тенденцій, в обставинах, коли духовне і економічне процвітання країни стає обов'язковою передумовою її приналежності до кола тих, з ким у світі будуть рахуватися. Зазначене запропоновано виконати за урахуванням і на основі інкорпорації до національних детермінант ендогенного зростання імперативів сталого розвитку, розкритих у взаємозв'язків чотирьох просторів: соціального, природно-ресурсного, економічного та інституціонально-управлінського. У цьому контексті зазначено, що саме останній (інституціонально-управлінський простір) має можливість та здатен, залучаючи специфічні важелі і регулятори когнітивно-інформаційного, фінансового, організаційного та іншої природи впливу, забезпечити максимально комфортні умови життєдіяльності як особи, так і соціуму, у цілому. З'ясовано і доведено, що, оскільки, об'єктом регулювання і коригування за імперативами сталого розвитку стають взаємозалежності, відносити та комунікації (між просторами), то завдяки раціоналізації логістичних зв'язків, пере форматуванню каналів і мереж, оптимізації інформаційних систем – можна буде досягти вирішення нагальних геополітичних і геоекономічних проблем сучасності, усунувши певні ризики і загрози. Зазначене обумовило висновок щодо нагальної необхідності не лише перебудови національної системи державного управління за використання концепту сталого розвитку, а й, оптимізуючи взаємозв'язки, вибудувати новітню мережу діалогу між різними рівнями управління, об'єктами виробничо-господарської діяльності, архітектурними компонентами соціуму тощо.

8. Визнано, що, власне, людина має перебувати в центрі уваги державної влади, а її права і свобода та всебічний розвиток творчих сил, з почуттям справедливості, яке є глибоко закоріненим в надрах душі нашого народу та в його споконвічних традиційних політичних, релігійних, культурних і соціальних інститутах, має не лише гарантуватися, але й реально забезпечуватися оновленими державними механізмами та інституціями. Оскільки, гармонійне поєднання індивідуальних і суспільних зусиль в умовах дійсно вільного державного життя скріплюватиме ріст та силу української нації в усіх її проявах та площинах. Адже, нині Україна потребує духовного, ідейного, етичного та політичного і соціально-економічного оновлення.

9. Підтверджено, що пріоритетним на сучасному етапі розвитку національної соціально-економічної системи, завданням суспільного відродження і регенерації України має відповідати якісно реформована система державної влади. Саме таку систему слід вибудувати, виходячи з того, що нам необхідно зосередитися на собі, на внутрішньому (ендогенно спрямованому) будівництві країни та суспільства. Бо, як відомо, без сильної системи державного і регіонального управління неможливо подолати потужні сьогоденні ерозійні державотворчі процеси, процеси руйнування засадничих основ сучасної української державності. Стверджено, що, власне, оновлений державний лад мусить виростати з духовності нації, а джерелом державної влади все ж таки мусить стати народ-суверен.

Визнано і підтверджено наступне:

якщо Україна не буде в змозі зрушити з точки «мертвого стояння» та не вийде із існуючих координат геополітичної сейсмології, то існує ймовірна можливість повної деномінації самої української державності. Українська Держава це безцінна спадщина,

яку ми маємо зберігати за всяку ціну. І насамкінець необхідно також зазначити і таке. Безумовно, за таких умов для нас надзвичайно важливим виглядає питання нашого європейського майбутнього. Це надаватиме нам багато можливостей. У цьому контексті, показано і обґрунтовано, що успіх на цьому шляху буде залежати від усіх нас, від нашої готовності бути єдиним народом та спільно долати існуючі перешкоди. Нам варто не забувати про це. І готуватися до важкої і масштабної праці, адже наше майбутнє залежить тільки від нас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до Розділу 1

1. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс] // Указ Президента України від 26.05.2015 року за № 287. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
2. Гринько С. «Саміт тисячоліття» / С. Гринько / Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./ Редкол. Л. В. Губерський (голова) та ін. — Київ: Знання України, 2004 — Т.2. — 812 с.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 травня 2014 р. № 452-р «Про підписання Угоди про фінансування (Контракт для України з розбудови держави)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/452-2014-%D1%80>.
4. Анджей Талага «Не варто бити Україну. Вона і так ледве жива...» [Електронний ресурс] / А. Талага// Портал: replyua.net 20.07.2017, 18:52. – Режим доступу: <https://wz.lviv.ua/article/203601-ne-var-to-byty-ukrainu-vona-i-tak-ledve-zhyva>.
5. Олександр Мороз «Новости Украины – From-UA» 02.08.2017 року [Електронний ресурс]. / О. Мороз. – Режим доступу: <https://from-ua.com/news/434475-oleksandr-moroz-ro yasniv-navischo-lyudi-pri-vladi-vdayut-nibi-viryat-v-boga.html>.
6. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони «Щодо обсягу тимчасового застосування окремих частин цієї Угоди» [Вербальна нота]; Угоду про Асоціацію ратифіковано із заявою парламенту України за Законом № 1678-VII від 16.09.2014; Щодо тимчасового застосування з 1 січня 2016 року Угоди [Лист Міністерства закордонних справ України № 72/14-612/1-2980 від 30.11.2015 р.].
7. Прогнозні оцінки Інституту демографічних досліджень Франції [Електронний ресурс] // «Українські новини» (2.10.2013 року). – Режим доступу: <https://ukranews.com/ua/news/212903-francuzki-vcheni-naselennya-zemli-perevyshhyt-97-mlrd-do-2050-roku>.
8. OECD – 2008. «Environmental Outlook to 2030» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd-ilibrary.org/fr/environment/oecd-environmental-outlookto-2030_9789264040519-en.
9. Кризи українського соціуму та геополітичний вибір держави: управлінський вимір [Електронний ресурс] / В. В. Микитенко, С. М. Шкарлет// Економіка. Управління. Інновації: електронний фаховий журнал. – 2014 – № 1.: Електронне наукове фахове видання. – Житомир, вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2014. - № 1 (11). – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_70.pdf.

10. Стукало Н. В. Глобальні виміри сталого розвитку [Електронний ресурс] / Н. В. Стукало // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія»: Збірник наукових праць ЛНТУ. – Випуск 7 (28). – Ч. 2. – 2010. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_etei/2010_7_2/33.pdf.
11. Туниця Ю. Ю. Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Туниця // Вісник НАН України. – 2008. – № 2. – С. 8 – 24. – Режим доступу: http://nbu.gov.ua/UJRN/vnanu_2008_2_2.
12. Лібанова Е. М. Демографічні перспективи України: 2000–2075 роки / Лібанова Е. М., Макарова О.В., Позняк О.В. та ін. // Зайнятість та ринок праці: Міжвідомчий наук. зб. – Київ: РВПС України НАН України, 1999. – Вип. 11. – С. 126–141.
13. Екологічна та природно-техногенна безпека України: регіональний вимір загроз і ризиків: Монографія / С. П. Іванюта, А. Б. Качинський. – Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ: НІСД, 2012. – 305 с.
14. The Sceptical Environmentalist: Measures the Real State of the World; Перекл. з англ. Т. Пасмурової. – Bjorn Lomborg. Cool It: The Skeptical Environmentalist's Guide to Global Warming. – Вид. дім «Питер», 2008. – 432 с.
15. «Як живуть у селі Швейцарії, за переїзд туди хочуть платити 60 тис. євро: Відео.» [Електронний ресурс] / DW Made for minds (переклад) // «Українська правда», 23 листопада 2017 року. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/11/23/227619/>.
16. Чередниченко О. Т. Проблема демографії у контексті забезпечення національної безпеки України [Електронний ресурс]. / О. Т. Чередниченко, 2011. – Режим доступу: www.dsaua.org/index.php?option=com_content...id.
17. Національна безпека України: історія і сучасність: монографія / За наук. ред. д. і. н. О. М. Гончаренка. — Київ: УНЦПД, 1993. — 68 с.
18. Шарль Луї Монтеск'є. Про дух законів [Електронний ресурс] / Ш. Л. Монтеск'є, (1748 р.). – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/2458/32/>.
19. Фрідріх Ратцель. «Politische Geographie [Електронний ресурс] / Ф. Ратцель (1897 р.). – Режим доступу: <https://www.geopolitica.ru/article/fratcel>.
20. Челлен Р. Государство как форма жизни: монография [Електронний ресурс] / Р. Челлен. – Москва: Издательство: Российская политическая энциклопедия, 2008. – Режим доступа: <https://yury-krugovyyh.livejournal.com/74596.html>.
21. Альфред Таєр Мехена. Вплив морської сили на історію [Електронний ресурс] / А. Таєр Мехена. – Режим доступу: http://society.polbu.ru/tihonravov_geopolitics/ch14_i.html.
22. Хаусхофер К. Межі в їх географічному і політичному значенні [Електронний ресурс] / Клаус Хаусхофер (1927). – Режим доступу: <https://helpiks.org/8-96571.html>.
23. Хаусхофер К. Про геополітику: роботи різних років (1928). [Електронний ресурс]. / К. Хаусхофер. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2680.html>.
24. Хаусхофер К. Статус-кво і оновлення життя (1939) [Електронний ресурс]. / К. Хаусхофер. – Режим доступу: <https://www.livelib.ru/work/1002401612/reviews-statuskvo-i-obnovlenie-zhizni-karl-haushofer>.
25. Маккіндер Х. Предмет та методи географії (1887) [Електронний ресурс]. / Х. Маккіндер. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/famousgeographers/31-zarubizhni-geografi/810-makkinder-khelford-dzhon>.

26. Маккіндер Х. Британія та Британські Моря (1902) [Електронний ресурс]./ Х. Маккіндер. – Режим доступу: <http://www.geograf.com.ua/istoriya-sg/729-geopolichnij-napryamok-anglo-amerikanskoji-geografichnoji-shkoli>.
27. Маккіндер Х. Географічна вісь історії (1904) [Електронний ресурс]. / Х. Маккіндер. – Режим доступу: <http://studies.in.ua/shpora-geopolitika/2398-20-helford-maknder-teorya-hartlenda.html>.
28. Маккіндер Х. Земна куля і досягнення миру (1943) [Електронний ресурс]./ Х. Маккіндер. – Режим доступу: <http://pid.atwebpages.com/makkinder-hgeograficheskaya-istorii.html>.
29. Мейнинг Д. Хартленд і Римленд в євразійській історії (1956). [Електронний ресурс]./ Д. Мейнинг. – Режим доступу: <http://moyaosvita.com.ua/geografija/geopolitichni-modeli-policentrichnogo-svitu/>.
30. Кірк У. Географічна вісь історії (1965) [Електронний ресурс]. / У. Кірк. – Режим доступу: <http://moyaosvita.com.ua/geografija/geopolitichni-modeli-policentrichnogo-svitu/>.
31. Голиков А. Вступ до економічної і соціальної географії / За наук. ред. А. Голикова, Я. Олійника, А. Степаненко — Київ: Вид-во Либідь 1996. — 129 с.
32. Жак Атталі. «Коротка історія майбутнього» [Електронний ресурс]./ Ж. Атталі. – Режим доступу: <https://www.livelib.ru/author/227339-zhak-attali>.
33. Формування нової регіональної карти України: методологія розбудови / В. В. Микитенко // Управління розвитком складних систем: Збірник наукових праць. – Київський національний університет будівництва і архітектури МОН України, 2015. – № 22 (2). – С. 141 – 148.
34. Формування системи механізмів управління природними ресурсами в умовах євроінтеграційних процесів: Монографія / І. К. Бистряков, Д. М. Клиновий, Н. В. Коржунова, В. В. Микитенко та інші; за наук. ред. М. А. Хвесика. – Київ: ДУ Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, 2017. – 680 с.
35. Методологічні засади управління природно-ресурсними активами у просторі стратегічного потенціалу держави/ В. В. Микитенко// Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції «Викладання економічних дисциплін в умовах глобалізаційних та інтеграційних перетворень» (01.06.2018 р., м. Харків). – Харків: Харківський національний автомобільно-дорожній університет. – 132 с. [С. 25 – 27].
36. Формування територіальних природно-господарських округів та переформатування соціально-економічного простору України / В. В. Микитенко, Д. О. Микитенко // Економічний Вісник Донбасу: науковий журнал. - № 1 (51). – Київ – Старобільськ: Відділ інформатизації наукової діяльності ІЕП НАН України, 2018. – [С. 31 – 39].
37. Інституціоналізація процесів забезпечення сталого розвитку держави та її регіонів: Монографія / [О. М. Алимов, В. В. Дружиніна, А. О. Касич, В. В. Микитенко та ін.]. – Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2014. – 487 с.
38. Монетарная власть в современном мире: кто бросит вызов доллару?: Монография / В. П. Вишнеvский, Е. Н. Вишнеvская, Н. М. Шелудько: ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины». – Киев: Академперіолика, 2017. – 200 с.
39. Китти Сандерс «Чартерные города: попытки реализации»// «Хвиля» (13.06.2015 р.). – Режим доступу: www/hvylya.net.

40. Тенденції енергоспоживання добувних галузей та проблеми складних систем енергетики / Микитенко В. В. // Проблеми науки: науково-практичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 30 – 36.
41. Енергетична безпека держави: розширена реальність та інституціональний погляд / Микитенко В. В. // Вугілля України: науковий журнал. – 2005. – № 6. – С. 5 – 9.
42. Енергоефективність промислового виробництва: Монографія / В. В. Микитенко – Національна академія наук України. – Київ: Вид-во Інституту економіки НАН України, 2004. – 282 с.
43. Корегування енергетичної політики держави в умовах транснаціоналізації світової економіки / Микитенко В. В. // Вісник економічної науки України: науковий журнал, № 2 (14). – 2008. – С. 110 – 117.
44. Коридори еволюції української економіки та інкорпорація зовнішньоекономічних впливів при прогнозуванні траєкторії її розвитку/ Микитенко В. В. // Економічний вісник Донбасу: науково-виробничий журнал, № 4 (14), 2008. – С. 52 – 69.
45. Енергоефективність: стратегічний ресурс трансформації виробничо-економічних відносин: Монографія / [О. М. Алимов, О. О. Демешок, І. А. Ігнат'єва, В. В. Микитенко та ін. / за науковою редакцією В. В. Микитенко]. – Київ: Київський національний університет технологій та дизайну МОНмолодьспорту України, 2012. – 734 с.
46. Цільові функціонали стратегування та формування стратегії управління забезпеченням енергоефективності функціонування промисловості / В. В. Микитенко, В. Ю. Худолей// Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць. – Київ: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2013. – С. 41 – 48.
47. Герхард Шредер. Проект «Nord Stream 2» AG. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2018/05/25/prorosiyskyy_shreder_u_sanktpeterburzi_argumentiv_protiv_pivnichnogo_1331959.
48. Олександр Медведєв. Газпром лякає [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2018/02/10/gazprom_lyakaie_yes_yevropi_vzhe_skoro_brakuvatyme_gazu_a_ssha_ne_dopomozhut_1262945.
49. «Reuters» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2018/02/10/gazprom_lyakaie_yes_yevropi_vzhe_skoro_brakuvatyme_gazu_a_ssha_ne_dopomozhut_126294.
50. Геополітичні долі України / За ред. д. і. н. О. К Дубини. — Київ: Академія наук України, Інститут історії, 1992. — 300 с.
51. Структурні трансформації економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: Монографія / О. І. Амоша, М. Г. Білопольский, Л. М. Кузьменко, В. В. Микитенко та ін. – Інститут економіки промисловості НАН України, ТНЕУ МОНмолодьспорту України. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ МОНмолодьспорту України. 2011. – 848 с. .
52. Інноваційно-інвестиційні напрями формування ефективної системи управління економікою за євро інтеграційних процесів: Монографія / [В. В. Микитенко, Л. С. Ладонько, О. О. Демешок, С. М. Шкарлет та ін.]/ Чернігівський національний технологічний університет. - Ніжин, ТПК «Орхідея», 2014. – 623 с.
53. В'ячеслав Липинський «Листи до братів-хліборобів» [Електронний ресурс] / В. Липинський. – Київ-Філадельфія, 1995. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3615/file.pdf>.

54. Collins Randall. Macrohistory: Essays in sociology of the long run. — Stanford univ. press, 1999. — 328 p. (Коллінз Рэндалл. Макроистория: очерки социологии большой длительности [Електронний ресурс] / Перевод с англ. д. филос. н. проф. Н. С. Розова. — Москва: УРСС, 2015. — 504 с. — Режим доступа: www.politconcept.sfed).

55. Сусіди Угорці і Брати Рокфеллери. Хто стоїть за проектом «Карпатського Єврорегіону: аналітично-інформаційний збірник / Олег Диба, Олександр Лавер. — Київ: «Демос», 1995 — № 7(16). — 16 с.

56. Сайт «Військова панорама» 4 вересня 2012 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://wartime.org.ua/3223-zrayil-buti-chi-ne-buti.html>.

57. Макрон отримає премію Карла Великого в Ахені [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2457306-makron-otrimae-premiu-karla-velikogo-v-aaheni.html>.

58. Промови, що змінили світ: Міжнародний фонд «Єдиний світ» / За ред. Е. Прутник — Харків: Фоліо 2009. — 43 с.

59. Романовська О. Матеріалами проекту «Популярна економіка: моніторинг реформ» (№ 11) 28 травня 2013 року [Електронний ресурс] / Олександра Романовська. — Режим доступу: http://cost.ua/files/land-reform/case-ukraine_land_reform.pdf.

60. Індикатори національної безпеки України: визначення та застосування їх критичних значень / За ред. д. т. н., проф. А. Б. Качинського. — Київ: Національний інститут стратегічних досліджень 2013. — 78 с.

61. Філософія інтеграції: Монографія / За заг. ред. В. Д. Бондаренка, Ф. Г. Ващука. — Ужгород: ЗакДУ, 2011. — 273 с. — (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; Вип. 18).

62. Національна парадигма сталого розвитку України: Препринт. [О. М. Алимов, І. К. Бистряков, І. М. Лицур, В. В. Микитенко, М. А. Хвесик та ін. / За заг. ред. д.т.н., проф. заслуженого діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. — Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. — 72 с.

63. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь: Монографія / Алимов О. М., Бистряков І. К., Гесць В. М., Лібанова Е. М., Жулинський М. Г., Микитенко В. В., Хвесик М. А. та ін. // кер. авт. колективу Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. — Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. — 412 с.

64. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України: Монографія / [Алимов О. М., Бистряков І. К., Драган І. В., Микитенко В. В. та ін. / за наук. ред. академіка НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». — Київ: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2013. — 45 с.

65. Сучасні напрями економічного забезпечення раціонального природокористування в Україні: Монографія / за наук. редак. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С. О. Лизуна; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». — Київ: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2013. — 64 с.

66. Розбудова в Україні економіки соціетального типу в контексті її сталого розвитку /О. М. Алимов, В. В. Микитенко/ Перший етап модернізації економіки

України: досвід та проблеми: Монографія. / О. М. Алимов, О. І. Амоша, Л. М. Кузьменко, В. В. Микитенко, О. О. Демешок та ін.; за заг. ред. В. І. Ляшенко; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2014. – 798 с. [С. 132 – 159].

67. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь: Монографія / [О. М. Алимов, І. К. Бистряков, О. В. Гребенюк, О. О. Демешок, І. В. Драган, Е. М. Лібанова, І. В. Лицур, В. В. Микитенко, М. А. Хвесик та ін.; за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика]. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. – 776 с.

68. Просторово-часовий ресурс трансформації української економіки / Микитенко В. В., Алимов О. М. // Продуктивні сили України: науково-теоретичний економічний журнал – Київ: РВПС України НАН України, 2009. - № 2 (006). – С. 5 – 20.

69. Організаційно-економічна палітра сучасних умов варіативності трансформаційних змін в межах соціально-економічної сфери держави / В. В. Микитенко, В. Ю. Худолей // Вісник МНТУ: Серія економіка: Збірник наукових праць. – Київ: Вид-во МНТУ ім. акад. Ю. Бугая МОНмолодьспорту України, 2012. – № 3 (7). – С. 5 – 16.

70. Світоглядні трансформації процесів еволюційної інтеграції: макроекономічна модель формування потенціалу сталого розвитку /В. В. Микитенко// Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища [збірник наукових праць]. – Київ: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2014. – 134 с. [С. 116 – 123].

71. Заставний Ф. Д. Географія України: монографія /Ф. Д. Заставний. – У 2-х. кн. – Львів. «Світ», 1994. – 472 с.

72. Переформатування просторової системи управління природно-ресурсними активами/ І. К. Бистряков, В. В. Микитенко// Економіка природокористування і сталий розвиток: науковий журнал. – Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", 2018. – № 1 – 2 (20 – 21). – 234 с. - [С. 37 – 43].

РОЗДІЛ 2.

ЛЮДИНА - СУСПІЛЬСТВО – ДЕРЖАВА: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ

2.1. Єдність і різноманіття існування окремих «світів» і «мікросвітів» регіонів України у контексті національної ідентичності та традиційних християнських цінностей українського етносу

Україна матиме можливість реалізувати свій наявний та доволі потужний потенціал й посісти достойне місце у новому світоустрої лише за умови, якщо ми всі українці (нація) спільними зусиллями виробимо консолідоване бачення майбутнього нашої держави⁶⁷. Але для цього нам необхідно дійти суспільної згоди у вирішенні ключового питання щодо визначення своєї національної ідентичності - «так хто ми все таки є?». Таке питання, на наш погляд, закономірно постає внаслідок наступних історичних та геополітичних обставин.

По-перше, в геополітичних умовах, які складаються за сьогодення, становлення (чи то, навіть, формування і утворення чи переформатування) міцної, сильної української державності та її нації для певних сил «світової за куліси» не є вигідним, з огляду на ті спроби та процеси вибудовування моделі нового світо устрою, про які ми вже зазначали раніше⁶⁸.

При цьому, боязкі спроби окремих вітчизняних політичних керманців та державних лідерів якось зменшити впливи на Україну цих негативних процесів для національного державотворення, як правило ні до чого доброго не призводять. І не можуть у принципі призвести, оскільки боротьба ведеться з їх наслідками, а не причинами. Очевидно, що осмислення глибинних основ виникаючих державотворчих проблем їм не під силу, оскільки ці діячі повинні мислити світовими категоріями і не боятися цього, бути здатними побачити першопричини наших бід, а не лише тимчасово та вибірково здійснювати локалізацію їх наслідків. Не маючи масштабного, геополітичного розуміння ситуації неможливо побачити і її не менш глобальні геостратегічні основи. «Дрібне, політично містечкове» мислення, автоматично подрібнює й політичну мету та відповідний політичний інструментарій. Відтак, такі

⁶⁷ Власне, у цьому контексті – це спільне бачення механізмів (у тому числі, і регуляторів, важелів та інструментарію) забезпечення й гарантування нашої, як колективної так і індивідуальної безпеки та стабільності у суспільстві, яка визначатиметься суспільною злагодою, миром й благополуччям, а також у подальшому примноженні добробуту.

⁶⁸ На авторське переконання, теперішнє та майбутнє України, фактично, проглядається у двох, ймовірно можливих варіантах розвитку подій. А, саме (вказане деталізовано у Додатку Б.1):

Варіант 1. Встановлення зовнішньої, так би мовити демократичної «диктатури», - жорсткого контура системи зовнішнього управління державою.

Варіант 2. Органічне поєднання його з першим варіантом – і доповнення місцевою «диктатурою» за історичним зразком – Албанії (розквітом «жлобської» клептократії та реанімацією непотизму (кумовства) середньовічного зразка).

Очевидно, що на сьогодні ми маємо поєднання саме цих двох варіантів у поточному розвитку нашої державності. Відтак, майбутнє: як закономірний наслідок реалізації дії саме цих двох варіантів «убезпечення» теперішнього стану країни. Тож, надалі, ймовірний перебіг можливих подій також за двома сценаріями (деталізовано наслідки у Додатку Б.1).

політики не здатні досягнути масштабні геополітичні процеси та не спроможні поставити завдання, а тим більше вирішувати їх, рівно як і налагодити механізми державного управління, щоб усі його ланки працювали як одне єдине ціле, заради національних інтересів та пріоритетів України й української нації.

По-друге, необхідним є врахування тієї обставини, що віки української бездержавності, національного гноблення, приниження та поразок суттєво змінили психологічний стан і тип сучасної української нації⁶⁹.

Тим самим, Україну та українців, штучно підведено під прірву «безнадійності», неспроможності нацією навіть на ментальному, духовному та політичному рівні творити осмислено-свідоме державотворення. Хоча, тривалий час певним національним Ідеалом, відповідною національною Мрією була Ідея Державної самостійності⁷⁰.

Разом із тим, зазначимо наступне:

як відомо, Україна - неоднорідна, з непростю, але дуже багатою історією, культурою та традиціями, складна й багатонаціональна держава. Її регіони істотно відрізняються за своїм гео економічним та геополітичним становищем, історією, національним складом, мовою, ставленням населення до різних аспектів суспільного буття, народних звичаїв та традицій, культурних і духовних основ життя [3]. Ці фактори, на нашу думку, обумовлюють специфічні риси нашого народу, його розмаїття, але й разом з тим органічно складають єдність у його національній ідентичності⁷¹.

Безумовно, єдність національної ідентичності насамперед виокремлюється не тільки у географічно-територіальних й регіональних (місцевих) межах чи то навіть наявності державних кордонів, але й і у розумінні сутності національного державотворчого «Ідеалу». У даному випадку, на наш погляд, доцільно зважати на те, що поряд з ідеєю державної самостійності (у часи бездержав'я) у її органічному поєднанні таким національним ідеалом впродовж століть для України та українців незаперечно була

⁶⁹ На привеликий жаль: найбільш типовим рисами української нації за таких обставин (коли було нанесено ніщивного удару по основам національного буття) стають: провінційність та другорядність – тепер ми це називаємо єдиним комплексом «меншовартості» та «шароварства». І як наслідок – бездумне копіювання та наслідування чужих зразків у побуті, економіці, політиці, культурі і моралі. Окрім цього, цей комплекс уперто продовжу наві'язуватися усім українським громадянам на всіх рівнях, у вигляді присутньої думки, що українській нації зазвичай притаманними є «нецивілізованість», «своєрідне дикунство», «політична незграбність» тощо, у той же час, сама Україна опиняється у колі впливу дещо своєрідних політичних та фінансово-економічних угруповань, які складаються із тимчасових прибічників її державної незалежності (деталізовано дослідниками у Додатку Б.2).

⁷⁰ На авторське переконання, самостійність для нашої нації має стати одним із ключових моментів побудови України, як Великої та Величної держави, котра зможе досягти максимальних успіхів і бути територією комфортного проживання у всіх сферах сучасного людського буття. З цього, автори погоджуються і підтримують твердження Г. Костенко [1], що розкрито і систематизовано авторами у Додатку Б.3.

⁷¹ У цьому аспекті цікавим є твердження вітчизняного дослідника Т. С. Шульги [2] про те, що «Передусім слід сказати, що міжрегіональні відмінності не є скільки-небудь новим явищем в історії України. Протягом тисячолітнього розвитку не тільки вся територія сучасної України, а й навіть вся територія розселення предків найбільшого з етносів, що її населяють, тобто українців, майже ніколи не була об'єднана в межах однієї держави (фактично, Україна в сучасних кордонах уперше опинилась під однією владою лише 1945 року; тоді під контроль одного режиму уперше потрапила майже вся українська етнічна територія)..» [2].

Свобода, незважаючи на регіони та місцевість, незважаючи на те, що це була Лівобережна, чи то Правобережна Україна. Свобода, як особиста – індивідуальна, так і свобода – держави, нації⁷². Як особистість, нація, зрештою, також має свою свідомість, своє обличчя, свою долю й шлях. У цьому сенсі свобода нероздільно пов'язується з такими етичними, моральними та духовними й політичними категоріями національної ідентичності, які завжди були притаманні українському етносу як краса своєї рідної землі, добро й добробут своєї нації і держави.

Водночас, слід зважати і на те, що наявність певних регіональних особливостей (юридичний статус, політичні показники) є характерною рисою сучасних суспільних та соціально-економічних реалій України⁷³. Дійсно, на так званому українському «регіональному», рівні здебільшого домінує особливий тип місцевої - суспільної й політичної міфології. В ній «наші» неодмінно і в усьому переважають не наших, тобто – «чужих».

І у цьому зв'язку важко не погодитись із низкою слушних зауважень та пропозицій і практичних рекомендацій, висловлених вітчизняними науковцями, зокрема, О. Кривицькою [29] щодо системного дослідження дихотомії «свій» / «чужий» у контексті реалізації положень теорій кордонів та порубіжжя.⁷⁴

При цьому, на авторське переконання, навряд чи людство, взагалі, і українство, зокрема, зможе коли-небудь досягнути повної уніфікації своїх звичаїв, традицій і культури та побуту. Скоріш за все, й надалі зберігатимуться певні відмінності у життєвих укладах тієї чи іншої частини держави, того чи іншого народу, етнічної групи, нації. Тим більше, що власне для України і українського соціуму вони зумовлюються також й історичною наявністю існування так званих мікросвітів «міста» і «села» у площині, насамперед морально-духовних, ціннісних моделей людської поведінки, політичного та економічного світосприйняття життя й побуту, народних традицій й звичаїв [3].

⁷² Найвищим типом людської спільноти – є нація. Її буття обіймає всі напрямки людської життєдіяльності. Свобода – найвищий прояв можливості самореалізації як людини, особистості, індивідуума, громадянина, так і нації, в цілому. Становлення справжньої Української Держави вимагатиме вільного розвитку особистості, людини та громадянина і мають стати тривким надбанням сучасної української державності, з відродженням людської гідності та національної гордості за долю народу. Відтак, необхідністю є створення нової соціально-економічної системи, сильної Української Держави, яка б була спроможна зберегти єдність історично розрідненої країни.

⁷³ З одного боку, для сучасної Української держави найбільш яскравими та неповторними регіональними особливостями є нашарування різних культурно-історичних пластів, які співвідносяться з своєрідним економічним регіонуванням, а саме: є відносно розвинений індустріальний Схід, який здебільшого є російськомовним, з іншого - південь, де переважає промислово-аграрне виробництво, і як наслідок змішана мова, та змішані побутові культурні і духовні звичаї й традиції, щось середнє між російською та українською національною ідентичністю (специфічність та особливості формування та розвитку національних культурно-історичних пластів наведено – у Додатку Б.4).

⁷⁴ Зокрема, слід зважати на таке: «Суспільно-політична криза прискорила процес негативної мобілізації у соціокультурному просторі, сформувала в ньому конфігурацію «свої» / «чужі» / «інші». За умови надто швидкої зміни ціннісних матриць суспільства актуалізується порубіжний стан ідентифікаційних систем, ментальний простір з переплітанням маркерів «свій» / «чужий». Це ставить перед науковцями безліч проблем, пов'язаних з оцінкою того, що відбувається в країні» (деталізовано у Додатку Б.5).

Важливим аспектом у цій площині, на авторське переконання, є головне завдання для представників національної інтелектуальної еліти про те, щоб забезпечити суспільство від генерування, а державу та її державну «машину» - від застосовування і використання, за будь-яких обставин політичного буття, деконсолідуючих стратегій у духовно-моральній площині. До того ж, як і у площині історичної національної пам'яті чи то, навіть, у соціо-культурній площині та у просторі поведінки окремого індивідууму, або ж соціальних груп національної спільноти. Адже, єдність незалежної України – є найважливішою політичною цінністю, надбанням усього українського народу, внаслідок тих трагічних національних втрат та розчарувань, які випали на його долю впродовж тисячолітньої національної історії.

У цьому контексті необхідно зауважити таке:

на даний момент, незважаючи на солідні й системні наукові дослідження (окремий доробок представлено у роботах [3 – 6]) щодо історичного та культурного надбання української нації, питання мікросвітів українського «села» і «міста» у висвітленні їхньої ролі щодо формування національного життєвого простору, більшістю дослідників, які опікуються даною проблематикою, розглядається доволі побіжно та і не знайшло ще свого ґрунтового наукового висвітлення й дослідження у найрізноманітніших площинах. Водночас, враховуючи надзвичайну вагу цієї проблематики зупинимось лише на деяких його ключових аспектах, насамперед у вимірах співвідношення з тенденціями глобалізму та їх наслідками для національної культури, духовності й моралі [8].

І це, признаємо, не випадково. Адже, ідеологи глобалізму, як вже неодноразово зазначалось (деталізовано у [9; 11]), прагнуть за будь-яку ціну уніфікувати існуючий життєвий простір та його мешканців, а також окремого індивідууму до відповідних стандартів та моделей ціннісно-суспільної поведінки та орієнтацій, які визначені ними у відповідній матриці глобального світо устрою. Основна мета якого, у кінцевому рахунку, спрямовується на зниження ефективності функціонування національних органів державної влади як в «центрі» так і на місцях, що в кінцевому рахунку призводить до загальнонаціональної системної кризи з важкими соціально-економічними та політичними наслідками.

Відтак, ключовими проявами останньої на визначальні суспільно-політичні зрушення сьогодення безпосередньо є: деморалізація суспільства; занепад духовності, моралі та культури; розчинення національної самобутності у морі витонченого загальнолюдського ідеалу; розквіт нетрадиційних релігій й церковних організацій.

При цьому, нагальним є признати, що тотальна державотворча криза в Україні – є унікальним явищем, що таки посвідчує про розпад суспільства та нації. У цій площині, для України, таке становище це, у першу чергу, слабкість національної державотворчої ідеї, споживча психологія суспільства, брак знань й історичного досвіду самостійного державницького існування, низький інтелект щодо обґрунтованості західних порад західними порадиниками і некритичності сприйняття їх українським політичним та інтелектуальним істеблїшментом. Так, признаємо і те, що в офіційних сьогоденних уявленнях про майбутнє українського суспільства таки домінує абстрагування від морально-етичних, правових та психологічних основ української нації. І, саме у цьому,

виживання української нації стало питанням і проблемою номер один : бути нам як нація чи не бути ?

Безумовно, спочатку пропонуємо сприйняти і зацентувати увагу на відповідній специфіці цієї проблематики. Зокрема, на нашу думку, розглядаючи ці мікро- світи, слід зазначити наступне: життєвий простір українського міського та сільського мікросвіту необхідно розуміти перш за все, як довкілля, в якому, і під впливом якого проходять всі історично-життєві процеси людського повсякденного буття. Беззаперечним стає і те твердження, що для «сільського» мікросвіту, навколишнє довкілля це перш за все – життєдайна сила природи, землі й сонця, а також живого тваринного світу. Небезпідставно українське село у всі часи і за всіх політичних та економічних, суспільних й державних трансформацій не випадково називали й називатимуть і надалі душею України⁷⁵, душею її нації, де зберігатиметься безцінний скарб народних звичаїв та традицій. Саме у народних звичаях, культурі та творчості закодована генетична основа української нації. А українська душа, особливо у сільських невтомних трударів, на безкрайніх ланах рідної землі широко відкрита до народного співу і танцю, інших проявів національної творчості (гончарства, теслярства, ткацтва та інших домашніх ремесел і народно-прикладного декоративного мистецтва). Однак, що ж стосується мікросвіту міста, то для нього, за нашими спостереженнями, найбільш притаманним у цьому сенсі є звичний та найбільш зручний і пристосований до його потреб урбаністичний підхід – з можливістю безпечного і комфортного проживання, за умови зручності транспортних комунікацій, безперешкодного доступу до мереж зв'язку, об'єктів інфраструктури життєзабезпечення.

Не випадково, розглядаючи варіанти подальшого урбаністичного розвитку сучасного міста в Україні, та його інфраструктури акцентуємо увагу на таких нюансах, як нагальної необхідності надзвичайно цікавого симбіозу між новітніми технологіями та стародавньої культури; високого рівня організації громадських заходів; повернення культурних цінностей; розширення міських рекреаційних зон: парків, скверів, зелених оазисів, міських та приміських пляжів.

Одним словом місто – має бути комфортним та безпечним, у якому приємно буди жити, з добре налагодженою роботою громадського транспорту, розширеною мережею маршрутів і графіків руху та відсутністю недоречних новобудов у його історичній частині в стилі хай-тек.

Разом із тим, як відзначає вітчизняна дослідниця М. Кармазіна у своїй роботі «Алгоритм дослідження політичних ідентичностей у сучасній Україні (на прикладі ідентичностей міста / міської громади як політичного співтовариства) [30]: «аналіз особливостей геополітичної локалізації міста у межах держави викликана тим, що ідентичність мешканців міських громад формується та змінюється під впливом груп чинників, зумовлюючи певну унікальність кожного міста /міської громади (case-study)».

⁷⁵. Визнаємо, що в усі часи мандривників приваблював м'який клімат України, неповторні місцеві краєвиди та гостинність мешканців української землі, особливо, мальовнича сільська природа, з її цілющою життєдайною силою та з привітними людьми, які залюбки діляться своїми пізнаннями щодо народних звичаїв та традицій у різних видах сільської праці, місцевої кухні та національного побуту (розкрито у Додатку Б.6).

І, відповідно, з урахуванням результатів ґрунтового авторського дослідження цієї проблематики, ми також указуємо і на такі висновки:

а) важливою складовою яка має забезпечити комфортні умови щоденної життєдіяльності та буття як окремого індивідууму, так і міської громади у просторово-часовій площині є міський життєвий простір;

б) у просторово-часовій площині міста, надзвичайно важливу роль відіграють та займають його суспільно значимі історичні (пам'ятні) місця і дати, а також відповідні історико - ідейні символи суспільного місцевого наративу;

в) міський життєвий простір піддається перманентним впливам як внутрішніх, так і зовнішніх чинників різних культур та субкультур, у різні історичні часи та епохи. Наслідком такого впливу є просторово-предметний, соціальний та ментальний рівень урбаністичної культури, співіснування та життєвих правил і звичаїв.

Зазначені висновки спонукають нас до розмірковування та системного розуміння того, що для міського мікросвіту притаманними є питання які пов'язуються насамперед із соціальною структурою розселення міської громади, яка власне визначатиме й концепти суспільної поведінки та моралі. Водночас, чітко прослідковується різниця існування, а точніше співіснування між мікросвітом «села» та «міста». І ця різниця, на авторське переконання, полягає, насамперед, не тільки у розумінні природних умов, але й середовища реалізації життєвих інтересів; умов та рівнів життя, питань приватності життя, його соціальних параметрів; повсякденності й свят, а також роллю держави та місцевої регіональної влади у вирішенні питань демографії та екології.

При цьому, очевидним є те, що має існувати дещо, що зрештою має якщо не зрівняти у єдиній площині ці мікро- світи, то хоча б зробити їх максимально тотожними і об'єднуючими у рамках єдиного національного державотворчого (проекту) процесу. На наш погляд, та глибоке переконання, таким має бути чи то навіть і стати гуманітарний вимір життєвого простору для індивідууму, особи, людини, громади та нації. І у першому і у другому випадку мікросвіт міста та села у гуманітарному вимірі життєвого простору має передбачати комфортні та безпечні умови життя його мешканців. Мова на наш погляд і наше глибоке переконання, безпосередньо, має йти про забезпечення безпечного середовища для проживання людей. І, у цьому сенсі, підкреслимо таке: благополуччя громадян, нації та держави за умови побудови сучасної цивілізованої держави є ключовою філософією оновленого, перезаснованого українського державотворення.

Власне, цей процес повинен відбуватися з метою формування та створення сприятливих умов життя: у першу чергу покращення екологічної ситуації⁷⁶, що є необхідною умовою разом із захистом здоров'я нації, враховуючі сьогоденні реалії українського буття. При цьому, на наш погляд мова повинна йти не лише про якісну та успішну модернізацію системи охорони здоров'я, а й розгортання широкої та доступної мережі профілактично-лікувального, рекреаційного та туристичного спрямування⁷⁷,

⁷⁶ Тобто, забезпечення зеленими зонами загального користування, запровадження єдиної загальнодержавної системи утилізації сміття в екологічно прийнятний спосіб та знешкодження токсичних відходів, поліпшення санітарного стану водопостачання та оновлення магістральних ліній водогонів й водопровідних й каналізаційних мереж.

⁷⁷ Перш за все, унеможливлення масового розповсюдження інфекційних захворювань, у тому числі туберкульозу, гепатиту тощо.

особливо у площині популяризації сільського (зеленого) українського еко- туризму («Зелений коридор», «Зелене кільце» – своєрідна візитна картка українського села, уздовж всього шляху від західного кордону України до Києва та Криму).

Більш того, національне сільське господарство, за таких умов, є важливим джерелом добробуту громадян та задоволення людських біологічних потреб у повній мірі. На наш погляд, держава повинна у цьому аспекті застосовувати й активно використовувати проектний підхід⁷⁸ у розвитку села, і його комфортного життєвого простору задля проживання громади та окремого індивідууму. Також на наше переконання, необхідним вбачається повернення в українське село промислового способу організації виробництва. Зрештою, це має сприяти розвитку великого товарного сільського господарства, організованого у єдину систему повного циклу від «лану й ферми» до кінцевого споживача» - як вітчизняного так і закордонного.

У цій площині, окремим пріоритетом стають галузі науки, суспільної практики та індустрії, які пов'язані, власне, із життям та здоров'ям людини. У цьому контексті відзначмо, що саме такий вид відпочинку як спорт - на загальнонаціональному рівні має перетворитися на стиль життя широких верств населення. Сприяння та популяризація спорту та здорового способу життя, власне є національною традицією та має бути загальнонаціональним обов'язковим пріоритетом в оновленій державній системі України.

Не можемо й оминати увагою питання глобалізації та його вплив на об'єднавчі внутрішні процеси існуючих національних мікросвітів «міста» та «села». Глобалізація у цьому контексті не є новиною, проте складно переоцінити її вплив на наше життя особливо у подальшому. Адже сучасні засоби зв'язку та транспорту значно звузили час і простір. Віднині немає для людства далеких та неосяжних місць. Ми дізнаємося про те, що відбувається у світі майже за умов перебігу подій у режимі реального часу⁷⁹. Однак, з цього, засвідчимо, що в нас вже не має розкішного резерву часу, довго розмірковувати над відповіддю викликам дня, адже необхідною є миттєва реакція, спрямована в першу чергу на захист інтересів, людини, особи, громадянина та держави. Інтернет змінив спосіб, яким ми спілкуємося, навчаємося та працюємо. Глобальна мережа, фактично стала платонівською «сферою ідей», та надає безліч можливостей для розвитку і самореалізації особистості й суспільства.

Знання та інновації мають стати ключовим елементом економічного ресурсу, який має бути задіяний одночасно і у місті і в сільській місцевості, що потребуватиме не лише нового типу освіти, а й відповідної інфраструктури. Ще раз хочемо підкреслити, що Україна має належати до числа країн, які роблять ставку на інновації, безперервний приріст знань. Нам потрібна здорова й освічена нація.

Перифразуючи відомий лозунг «капіталізм – це комп'ютеризація та інформатизація усієї країни», маємо визнати що доступ до швидкісного Інтернету у будь-якому куточку держави, незалежно від регіону та місцевості має стати практичною реальністю. Через доступні книжки та пропагування читання, навіть за допомогою «мережі світового павутиння» ми повинні стати однією з найбільш читаючих націй, та

⁷⁸ Тобото, планувати куди і навіщо ідуть грошові суми.

⁷⁹ Так званий ефект «СіЕнЕн» докорінно змінив уяву про те, як працює приватний сектор, та як мають працювати уряди різних країн на різних континентах земної кулі.

створити сприятливі умови для синергії зусиль освітніх, науково-дослідницьких інституцій з підприємництвом. І, у цьому аспекті, Україна має належати до числа тих країн, які робитимуть ставку на інновації, безперервний приріст знань. Та, на превеликий жаль, на сьогодні специфічною рисою для сталого розвитку України у об'єднанні її громадян та їх мікросвітів «міста» та «села» у єдиний загальнонаціональний життєвий простір стала лише чорнобильська складова⁸⁰.

Зупинимось ще на одному гуманітарному аспекті українського мікросвіту міста та села, але в площині дії глобалізаційних чинників та тенденцій, а саме у питаннях відношення і ставлення до жінки - матері, бабусі, дружини, дочки. Зазвичай це різні підходи та різне світосприйняття цих категорій в українських мікро світах «села» й «міста». Для мікросвіту українського села, виходячи з глибинних народних традицій багатовікової культури і духовно- моральних пріоритетів нації, притаманним є шанобливе та поважне ставлення до жіноцтва. І це не є випадковим. Історичні корені такого підходу, насамперед з нашої точки зору, полягають в ототожненні жінки – з Україною. Адже якщо задатися питанням визначити космічну наповненість того, що ми називаємо «Україною», то якраз це філософія жінки, жінки-матері.

Перше, що впадає в очі при вході в Софійський собор, це величезна мозаїка із зображенням Діви Марії, як головного персонажа поклоніння. Таке поклоніння жінці йде ще від дохристиянських часів з їхнім обожнюванням Праматері, засновниці всього сущого на Землі. Тому, не випадково основний здобуток творчості видатних українських філософів, поетів, письменників - це філософія матері, філософія жінки, що йде на будь-які жертви заради любові, заради своїх дітей, заради щастя близьких (ну а там, як прийдеться, то й заради чоловіка). Відтак, актуалізованим залишатиметься питання щодо нагальної необхідності відродження української родини - з популяризацією національної цінності традиційної української родини з її моральними історичними цінностями та пріоритетами дружньої української сім'ї.

А, щодо мікро- світу міста, тим більше сучасного й урбаністичного – існує протилежна позиція, яка, здебільшого, визначається поблажним ставленням до жінки, що є наслідком реалізації відповідних геополітичних та гео економічних стратегій й тактик, які ми вже окреслювали дещо раніше. Безумовно, маємо враховувати, що за роки незалежності суттєвої зміни зазнав економічний ландшафт мікросвіту міста та села. Де основним чинником виступив процес приватизації та розвитку приватної ініціативи.

І, відтак, ми погоджуємось також і з тим, що сучасні реалії сьогодення, насамперед у місті визначають роль жінки також як нової економічної сили, особливо це добре видно по світосприйняттю сучасного міста. Оскільки, жінки у сучасному економічному житті привносять цінні якості до ринку, а саме – уміння гармонійно поєднувати інтереси сім'ї, родини, суспільства та бізнесу. Чи добре це у площині збереження

⁸⁰. Квітневої ночі 1986 року неподалік українського міста Чорнобиля мирний атом вийшов з-під контролю людини і обпалив своїм вогнем крилом великі території й серця мільйонів громадян України та наших сусідів, кинувши зловісну тінь на всю планету. Час притишив пекучий біль, але не зменшив його у серцях людей, постраждалих від цієї техногенної катастрофи, яка завдала значних людських втрат і гіркоту від завданої ядерним лихом матеріальної шкоди (розкрито у Додатку Б.7).

надбань національної моралі сприйняття світо устрою? Вказане залишатиметься відкритим питання і надалі, власне, і для нас.

Такий же світоглядний підхід притаманний у різних методологічних концептах щодо світосприйняття питань родинного затишку і тепла, виховання дітей, навіть і у поведінці щоденних побутових звичок. У більшості випадків, розуміння та тлумачення таких підходів полягатиме у глибинній різниці ставлення та відношення до цих питань, що пов'язується насамперед з можливістю компактного проживання на відповідній території та розвинених комунікаційних людських зв'язків на основі моралі, духовності та відповідних національних цінностей. Зазвичай, не виконання, чи то навіть зневажливе ставлення до цих надбань культурного національного пласту у мікросвіті села піддається гострому суспільному осуду з боку членів місцевої громади, сусідів та зрештою родичів, чого не має може бути і не має взагалі, у мікросвіті міста, тим більше сучасного – урбаністичного з його триваючою діалектикою.

Відтак, ніхто не запитує звідки ти, ніхто не дивиться на тебе, як на чужого. Зрештою, нікому до тебе немає діла, в хорошому позитивному сенсі. Ти вільна людина, вільного міста і вільної держави. Адже, наша країна віддавна замислювалася власне як простір свободи, як союз вільних людей, відповідальних одне перед одним і непримирених до деспотії. Утім, якщо зважати на те, що в основі наших національних українських звичаїв та традицій, а також духовно – моральних засад покладені християнські цінності, то слід звернути увагу і на те, що християнин ніколи не покине того, хто потребує допомоги, будь то у місті, чи у невеликому містечку, або селі. Зазвичай, це і є притаманним для мікросвіту села й міста. Водночас, те, що у традиційному мікросвіті українського села, з точки зору суспільної моралі та історичних національних звичаїв і традицій, здебільшого, вважалося диким, неприпустимим, страшним огидним і мерзенним – стає узвичасним, буденним явищем, елементом людського повсякденного життя у мікросвіті міста, тим більше сучасного. А, за деяких теперішніх суспільно-політичних обставин, навіть, і національною «гордістю».

Разом із тим, повертаючись до питання регіонального (місцевого) розуміння «наших» і «чужих» у загальнонаціональному контексті та використання його, як політичної технології, доцільним, на авторське переконання, є необхідність звернути увагу на наступне:

такий стан речей впродовж тривалого історичного часу логічно призводив до розмежування суспільства на окремі регіональні групи, які почали використовувати запозичений штамп у «друзів» України, що одні з них мають вважати і не безпідставно, що на її економічних («наших») здобутках «паразитує» інші – («чужинці») [9 – 11]. При цьому, чинником, який негативно, проте, надзвичайно істотно вплинув (та і на сьогодні ще впливає) на такі суспільні настрої / процеси є посилення соціальної та політичної напруги, викликаной критичним рівнем різниці у регіональних рівнях доходів населення⁸¹, що насамперед викликано галузевою диференціацією структури промисловості у регіональному розрізі⁸², слабкістю середнього класу (а на сьогодні,

⁸¹ До вказаного включимо наступне: відмінність рівня заробітної плати в регіональному розрізі, тобто регіони, в яких історично розвинуті високотехнологічні наукоємні галузі, мають традиційно вищий середній розмір заробітної плати.

⁸² Економіку значної кількості існуючих регіонів України визначають лише одна-дві галузі, що, здебільшого, є сировинними або виробляють проміжну та низько технологічну продукцію – про вказане буде доведено та деталізовано у Розділі 4 даного дослідження.

фактично, його знищенням) та стрімким розширенням ареалу бідності⁸³, позбавленням у правозастосовній практиці дії принципу рівності усіх громадян України перед законом (щодо останнього, то це є незалежним від регіонального рівня)⁸⁴.

Звичайно, скоріш за все, населення у різних регіонах України й надалі зберігатиме певну відмінність у своїх укладах життя. Але ці відмінності не мають мати нічого спільного з відцентровими державотворчими тенденціями, спрямованими на «розшматування» (розмежування) єдиної країни на окремі «національні квартали».

Водночас, визнаємо таке: об'єктивно існуючі диспропорції у розвитку різних регіональних соціально-економічних систем України та політичні спекуляції навколо наявних соціокультурних відмінностей, у більшості випадків штучно сформованих (етнічних, мовних, релігійних та інших), призводять до накопичення небезпечних тенденцій міжрегіонального відчуження (який є недостатньо контрольованим процесом на сьогодні), провокування сепаратистських настроїв, формування реальної загрози цілісності українського суспільства та держави [9].

У цій відповідності визнаємо: за всіх відмінностей між регіонами України – світоглядних, психологічних, ментальних, політичних та соціально-економічних, як такий «розкол» українського суспільства та країни, на наше глибоке переконання, є швидше за все продуктом «елітарних ігор» і політ технологій, категорією спекулятивних політичних дійств. Коли політичні партії, блоки та окремі політичні лідери спекулюють на існуючих розбіжностях у лозунгах та закликах до спільноти, то, по суті, вони сприяють лише роздробленню суспільства, а не його об'єднанню, при цьому, не маючи та не надаючи аргументів суспільно корисної дії (характеру) [10; 11].

Проте, яким би гострими не було суперництво регіональних еліт, ні в якому разі, на нашу думку, не можна допускати переростання його у ворожість та агресивність⁸⁵, яка ще б підсилювалася із-за кордону, відповідною допомогою, у тому числі і зі зброєю в руках іноземних військовиків. І, у цьому аспекті необхідно відмітити, що власне 24 серпня 1991 року Верховна Рада України, усвідомлюючи відповідальність перед попередніми,

⁸³. На авторське переконання, нам необхідна комплексна виважена стратегія подолання бідності (частка зарплати в товарах і послугах, за теперішніх умов економічного розвитку, 6,0 – 8,0 % та є, чи не найнижчою, нині у світі), яка б спиралася на солідарне зусилля всього українського народу, перш за все – на широку систему благодійності, яка у контексті національного культурного пласту та моральних і духовних орієнтирів нації завжди, за всіх часів, особливо скрутних, була притаманна поведінці та менталітету українства.

⁸⁴. При цьому, для сучасної України у правозахисній практиці притаманним є ситуація обмеженості прав і свобод особи, людини і громадянина для більшості з відсутністю їх гарантій з одного боку і необмежені можливості та безвідповідальність для меншості, навіть до можливості безкарно грабувати і вбивати людей.

Для того, щоб виправити ситуацію, на наш погляд і глибоке переконання, необхідним є лише одне – сформувати масову переконаність у невідворотності кари за злочини, про що раніше вже зазначалось. Очевидним, враховуючи теперішні правові жахи та безкарності необхідним є нова відповідальність за зловмисні дії: за вбивство – смерть, а за великі крадіжки та хабарі – довічне ув'язнення. Дійсно жорсткі міри, зате дієві, які спроможні приймати рішення за законом, а не з волі численних тлумачів права та законності.

⁸⁵. Незалежно від того, хто призначається на роль «п'ятої» колони – російськомовні громадяни чи так звані «нащадки бандерівців» – це марнославство, що ще більше розколює суспільство, стримує, та відверто гальмує процес внутрішньої консолідації та стає на заваді успішного й стабільного розвитку української державності.

нинішніми і прийдешніми поколіннями українців, прийнявши Акт проголошення державної незалежності України, фактично, здійснила впевнений крок до справжнього відродження української нації, її національної самобутності, власне, у межах її історичного життєвого простору, який склався на цей час та у її державотворчому вимірі.

Нагальним вважаємо та мусимо обов'язково визнати і той факт, що Україна як держава, не успадкувала готової системи державного управління і відбулася лише за суто формальними ознаками (кордони, керівні органи, військо) без системного підходу до понять та визначень «національні інтереси» та «державний устрій». Впродовж значного періоду історичного часу відбувався так званий «перехідний період» від формальних ознак української держави до стабільної соціально-політичної та економічної системи. Сьогодні результати наукових досліджень [4; 5] відзначають багатовікові демократичні традиції у становленні й розвитку українського суспільства. Не заперечуючи такий висновок, на наш погляд, слід, усе таки, визнати, що морально-духовні цінності, етично - культурні засади, та патріотичні традиції населення України є більш сталі та мають глибші історичні коріння.

Основним моментом, на який, на нашу думку, потрібно загострити увагу – є наступна позиція. Без розуміння сутності споконвічних традиційних (християнських) цінностей українського етносу, які є його засадничими підвалинами, не можливо визначити площину формулювання національної ідентичності, притаманною українському етносу. Власне, мова повинна йти про ті цінності і пріоритети які традиційно та безпосередньо нині та історично об'єднує (об'єднувало) націю незважаючи на різні регіональні особливості у розвитку різних частин земель України [8].

І, у цьому контексті, слід підкреслити і наголосити на наступному: з погляду загальнолюдської оцінки та духовного виміру українського етносу, ці цінності та етичні засади доцільно виділити у таку моральну групу – «Істина, Краса, Добро й Добробут»⁸⁶, які беззаперечно втілюються і втілювалися у життя у різні часи та у різних епохах у межах взаємовідносин «Людина – Родина – Суспільство та Державність» у історичній ретроспективі. Тож, саме ці поняття складають собою не теперішній ідеологемний конструкт, за допомогою якого сучасну людину втягують у віртуальний мета простір, де вона здатна «обертатися» без надії вийти коли не будь за його дозволені межі, оскільки, найбільшим надбанням сучасності стає «світ ілюзій» у віртуальній площині самосвідомості.

Натомість, для України та українців найбільш притаманними національними рисами та ментальними чинниками у забезпеченні «життєвого простору» української державності та незважаючи на різні регіональні, тобто місцеві відмінності, були, є, і залишатимуться надалі понятійні категорії, які пов'язуються власне із сім'єю (родиною). Адже, останнє є основою суспільства, а її благополуччя, та стійкість є справжньою ознакою міцності національної державності. А, краса, добро та добробут традиційно пов'язувався із особливою та відповідальною роллю жінки в українському суспільстві. Жінка це, передусім, – мати, вихователька молодого покоління і основа

⁸⁶. Однак, їх можна оцінювати, відповідно, й по-різному.

родини, берегиня її роду⁸⁷, і тому, в українській державі, позиція жінки у сучасному суспільстві та її праця, очевидно, має бути закріплена та гарантована окремим законом.

Водночас, глибоку занепокоєність викликає і той факт, що донині влада України так і не визначилася з державною стратегією розвитку та підтримки української сім'ї. Така стратегія, на наш погляд, повинна базуватися на традиційних для України духовно-моральних християнських цінностях і для традиційному для нашого народу розумінні сім'ї⁸⁸.

Відтак, найвищими цінностями українців, незважаючи на різні мікро світи споконвіку, були людське життя, людська гідність, родинні любов і злагода. Іноземні порадики при владі, за останній час, досить довго, вчать нас шанувати ідеї лібералізму, лівого і правого мондіалізму та й ще багато чого, навіть, і дещо чудернацького із світового надбання політичної та філософської думки, як колись московські правителі вчили будувати комунізм⁸⁹. Але, у серці кожного українця живе і завжди буде жити найкраща суспільна матриця – наша українська родина, прообраз рідної автентичної держави, якій ще тільки належить відбутися [8].

Зрештою, на наше глибоке переконання, та виходячи із славетної історії доби української державності, саме «Людина – родина – суспільство»: – може стати тією концептуальною тріадою, яка спонукатиме українців до відновлення національної величі та могутності державної незалежності сучасної України у перспективі її успішного економічного, соціального, політичного та гуманітарного виміру й подальшого розвитку державотворчого проекту. Тим більше, адже, основні цінності які передаються із покоління в покоління закладаються саме у родині та сім'ї, разом із історичною пам'яттю народу, - славним минулим наших предків, споконвічними національними цінностям добра та справедливості і духовною істиною одкровення Божого слова та заповітам прашурів.

На жаль, слід визнати таке: нині роль сім'ї та родини, її статус у нашому суспільстві суттєво недооцінюється. І, якщо порівнювати українське суспільство з живим організмом, руйнівні наслідки таких підходів можна кваліфікувати як суспільну

⁸⁷. У суспільній свідомості внаслідок дії сьогоденних закордонних моральних стандартів - відсутній привабливий образ молодої матері. Саме такий підхід сприяє демографічній кризі більшою мірою, ніж низка інших чинників. Як наслідок - однією із сьогоденних українських демографічних проблем «старіння» країни є якраз катастрофічне зменшення кількості дітей у сім'ях, що спричиняє демографічну кризу, яка створює власне загрозу національній безпеці.

⁸⁸. Тим більше, що навіть на сьогодні у більшості європейських країн і до нині є міцними, власне ,традиційні сімейні християнські цінності та традиції. А сімейна політика держави – один із головних важелів та провідний регулятор, за допомогою якого можна вирішувати демографічну проблему, яка нині також постає перед нацією та державою доволі гостро і відчутно, бо фактично на сьогодні ми всі спостерігаємо за шаленим процесом депопуляції українців як нації.

⁸⁹. Така позиція, у значній мірі, викликана нав'язуванням перш за все українському соціуму на державному рівні не притаманних йому морально-духовних орієнтирів й відповідних підходів, насамперед, щодо сімейних цінностей, під прикриттям власне їх європейськості. За такими діями, Україна здатна поступово, проте впевнено втратити свій величезний культурно-історичний, духовний потенціал, скочуючись до стану, так званого, «сомалійського бандустану». Зрештою, це може стати свідченням того, що цивілізаційний проект «Держава Україна» може бути доведений до межі повного абсурду та остаточного краху національної державності.

політравму (тобто сукупність багатьох травм і ушкоджень, не сумісних із продовженням життям), наслідки якої будуть відчуватися доволі тривалий проміжок часу.

Власне, нині маємо відстоювати проект перезаснування держави, максимально прилаштованої до української ідентичності й етики української родини, кожен член якої усвідомлює і цінує свої місце та роль у добрій спільній справі. У центрі такого державотворчого проекту, на переконання авторського колективу має бути ідеологія принципу соціального партнерства, взаємовиручки і взаємодопомоги, які історично склалися всередині української громади, що сповідується українцями ще за славетних козацьких часів.

Одвіку, іноземці відмічали особливу духовність українців, нашу надзвичайну чутливість до християнських одкровень та істини. Тож, вважаємо, що подальша розбудова української державності не можлива поза фундаментом християнських цінностей. Нас, без перебільшення, можна вважати християнською країною, яка докладає усіх можливих зусиль до того, щоб кожна людина в Україні знайшла свою дорогу до Храму.

Відтак, проблематику формування комфортного життєвого простору української державності, у контексті національної ідентичності та традиційних християнських цінностей українського етносу у розумінні єдності та різноманіття існування окремих «світів» та «мікросвітів» регіонів України, на наш погляд, для пересічного українця доречно розглядати у психологічно-емоційному, духовно-ментальному і гуманітарному, політико-історичному, соціально-економічному та мотиваційному вимірі (площині) [8]. Мотиваційний вимір, насамперед, пов'язується із відчуттям своєї співпричетності, необхідності та корисності для усього суспільства, держави і конкретним людям. У гуманітарному та духовно-ментальному – з чітким визначенням ворогів та друзів України. У цій площині, заради справедливості, необхідно зауважити, що «Бог», як над цінність тут не спрацьовує, оскільки, є категорією абсолюту. А, «Справедливість», стоїть дещо нижче за рангом, оскільки, несе занадто емоційне навантаження, проте є, безумовно, певним національним «Ідеалом», в усіх його вимірах, особливо у моральному та соціальному сенсі.

Що ж стосується психологічно-емоційного виміру, то, насамперед, для нього характерним із огляду на, здебільшого, трагічні сторінки вітчизняної історії, є бажання, щоб було якомога більше приємних новин і якомога менше неприємних подій у житті суспільства та держави, а, відтак, і у житті окремого громадянина. З цього, у площині соціально-економічного та політико-історичного виміру, притаманним є бажання уявного щасливого суспільства і справедливої власної держави. У цьому сенсі, у суспільній думці, соціальні норми повинні збігатися з юридичними. Закони мають визначатися і діяти для всіх однаково на дії, а не вибірково чи на словах і папері.

Окрім цього, на думку авторського колективу, найбільшу з внутрішніх загроз для сучасної України, складає послідовне і неухильне руйнування основ духовного життя суспільства, нищення його історичних та культурних традицій, звичаїв, моралі та моральності, і зрештою, його психологічного та ментального фундаменту. Тобто, у цьому контексті, йдеться про інтенсивну ре-соціалізацію, що призводить до психологічного демонтажу усіх попередніх здобутків національного досвіду, утвердження почуття меншовартості у масовій свідомості українського соціуму [11].

З цього, як наслідок таких процесів – розірваний природний зв'язок поколінь. Старшим, у нинішню епоху, немає чого передавати молодшим. Вони живуть у різних

епохах, оскільки, потужні сучасні трансформаційні процеси призвели до нищівного руйнування традиційності. Це порушило передачу накопиченого досвіду наступному поколінню. А, слідування основоположним моральним цінностям, в основі яких лежить набутий культурно-історичний досвід – є важливим регулятором взаємин між людьми. Відтак, сіючи не порозуміння та ворожнечу між поколіннями батьків і дітей, дідусів, бабусь та онуків суспільство фактично йде до свого швидкого виродження. Ось чому, саме традиційність було обрано модераторами побудови нової системи світо устрою – в ній об'єктом руйнації та перетворення є ціннісні установки народу в результаті чого вони мають бути замінені на цінності більш низького рівня.

Варто також наголосити і на тому, що поступова втрата духовних орієнтирів суспільством і окремою особистістю, яка відбувалася впродовж численних соціальних експериментів продовж 26 років розбудови державності, і які, доволі часто, декларувались як необхідні демократичні суспільні трансформації, призвело до суттєвої суспільної деградації, втрати почуття національної самоідентифікації та національної згуртованості, руйнуванню традиційного світосприйняття, формуванню споживацьких настроїв і відповідної соціально-політичної психології, утвердженню почуття меншовартості та відчуженню від держави й соціуму [8 – 11].

На думку видатного дослідника (філософа) М. Поповича [12], втрата життєвих цінностей та духовних орієнтирів українцями за останні роки сягнула 80,0%. А, системне викривлене ідеологічне «бомбардування» свідомості пересічних громадян, насамперед молоді, спричинило зміну традиційного світосприйняття – і породило, фактично, суспільну психологію споживацького суспільства. На фундаменті чужої світоглядної бази активно формується світоглядний світлий міф про те, що суспільство споживання, це добре, а темний – про традиційне засноване на культурно-історичній спадщині, моралі, моральності тощо. Адже, кожна людина свій етичний вибір в житті повинна вільно робити на фундаменті культурно-історичного досвіду свого народу.

Наведене вище свідчить лише про те, що в українському суспільстві організовано «опосередковане» формування (розбудова) нової, неприйнятної для нас, соціально-культурної парадигми, носієм якої мають стати найбільш вразливі верстви – представники молодого покоління.

На авторське переконання, необхідною умовою задля подолання існуючих диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів, є розроблення та реалізація активної державної регіональної політики у політичній площині децентралізації⁹⁰. При цьому, на особливу увагу держави заслуговують, так звані, «депресивні» регіони, яким не вдається відновити промисловий потенціал. Впровадження у життя вище зазначеного, на рівні якісних, нових, творчих креативних ідей спроможне забезпечити перетворення українського (регіонального) демографічного ресурсу на безцінний

⁹⁰. Вказане авторами даного видання вище – потребує впровадження на загальнодержавному рівні нової регіональної політики, передусім щодо застосування принципово інших форматів відносин між «центром» і «регіонами», відмову від патерналістських очікувань останніх, щодо гарантованої та регулярної державної допомоги, перехід регіонів та громад до системного освоєння власних ресурсів, розкриття та ефективної реалізації внутрішнього — економічного, інфраструктурного та соціального потенціалу розвитку тощо (деталізація мети реформи та засобів і важелів її реалізації у Додатку Б.8).

загальнонаціональний людський капітал. Адже, цивілізованість держави визначається саме розвитком та станом людського потенціалу.

Одним із напрямів реалізації вказаного твердження можуть стати регіональні (місцеві) програми розвитку малих міст, де бізнес мав би можливість взяти участь у вирішенні проблем цих територій через пошук та залучення інвестицій, створення нових робочих місць, активізацію підприємницької діяльності, модернізацію існуючої міської інфраструктури життєдіяльності, розвиток культури, доброчинності, меценатства, освіти, інформатизації та благодійництва [10; 11]. Реалізація практичних заходів, на нашу думку, може бути здійснена за окремим напрямом, як то, наприклад впровадження, «Народної програми відновлення комфорту життя та підвищення його якості», «Програм генетичного здоров'я нації» тощо⁹¹. А, ідеологія програм на авторське переконання, має передбачати узагальнення та реалізацію пропозицій і побажань місцевої громади (за рівнем «будинки» – «вулиця» – «мікрорайон» – «населений пункт»). Практично, всі три рівні (конститутивна-ключова тріада) автономні, вони не перетинаються не залежать один від одного та не підпорядковані один одному).

Чинниками ефективності, за такого підходу, є кристалізація громадської думки щодо існуючих «больових» проблемних точок та шляхів їх розв'язання з одночасною актуалізацією громадської активності та співучасті людей у розвитку свого будинку, мікрорайону, міста, регіону та країни. Складовими механізмами реалізації вище зазначеної програми можуть також стати наступні громадські ініціативи під умовними назвами: «Повернемо собі наші вулиці, парки, сквери і дороги», «За створення нових робочих місць та «зелених зон» відпочинку і дозвілля», «За справедливе ставлення до громадян похилого віку та з обмеженими фізичними можливостями» тощо.

Корисним, у цьому плані, є запозичення Україною відповідного досвіду провідних конгресменів-республіканців (зокрема, Ньюта Гінгріча та Діка Армі) у процесі введення передвиборчої боротьби у США в 90-ті роки XX ст., відомого під назвою, як відповідні політичні ініціативи, а саме «Контракт з Америкою» (документ). «Контракт» став, власне, політичною платформою для республіканських кандидатів до Конгресу, публічною обіцянкою вести державні справи інакше [13]⁹². Зрештою, саме це стало внутрішньополітичним порядком денним для усієї країни, темою майбутніх політичних і соціально-економічних перетворень та базовою запорукою щодо здійснення незворотних суспільних змін у США.

⁹¹ Якщо держава цього не забезпечує, або не спроможна забезпечити на належному рівні, то громадяни просто не бачитимуть сенсу в існуванні такої держави. Адже, найважливішою метою держави – є гарантоване забезпечення відтворення та зростання здорового і високоосвіченого населення своєї країни.

⁹² Обмірковуючи суть і змістовність доктринального документу («Контракту»), лідери-республіканців зосередилися на питаннях, які були популярні і серед республіканців у Палаті представників, і серед виборців, про що свідчили численні опитування громадської думки. Більша частина республіканських кандидатів зробила «Контракт» і його положення центральною темою своїх виборчих кампаній. – Контракт із Америкою. Переклад. - № 50. Програма сприяння парламентам України 14 травня 1997 року [13].

2.2. Елементи безпеки особи, як запорука успішного розвитку національного державотворчого проекту

Розглядаючи у історичній ретроспективі проблематику особливостей взаємодії та взаємозв'язку людини і суспільства в Україні, у контексті світової науково-теоретичної думки та політичних практик, необхідно визнати і те, що цей процес нероздільно пов'язаний з формуванням основ громадянського суспільства. При цьому, маємо наголосити та визнати таке [19 – 21]: проблема власне формування громадянського суспільства і цивілізованої демократичної держави, насамперед пов'язується з безпекою особи, реальними можливостями не тільки гарантування, але й забезпечення у повному обсязі її прав і свобод як з боку держави, влади і суспільства, так і з боку міжнародних і міждержавних безпекових інституцій та відповідних організацій.

Водночас, на авторське переконання, з огляду на теперішню нестабільність українського суспільства та у подальшому глобальних його трансформацій, саме безпека особи («*human security*») має посідати особливе місце в структурі суспільних національних українських цінностей. Згідно з положеннями відомої теорії мотивації (за домінантами А. Маслоу), яка обумовлює ієрархією потреб людини - безпека особи, поряд з фізіологічними потребами (в їжі, одязі тощо), є однією із головних її потреб.

Нині «*human security*» за визначенням ряду провідних зарубіжних і вітчизняних науковців й експертного середовища [19 – 22] передбачає як фізичний захист кожної окремої людини, так і завдання безпечного виживання людства взагалі і нації зокрема. За цих умов, особливого значення набуватиме вивчення та узагальнення набутого іншими державами досвіду щодо забезпечення і гарантування безпеки особи та втілення його у вітчизняні практики сучасного державотворчого процесу.

Гарантування безпеки особи, людини та громадянина має стати абсолютним пріоритетом, стратегічною метою і тактичним завданням органів державної влади усіх рівнів у вирішенні питання забезпечення політичної та соціально-економічної стабільності за умови повного «перезаснування» України як держави та оновлення її владної вертикалі. І, у цьому аспекті, на наш погляд необхідно звернути увагу (і, відповідно, обов'язково використати) на існування загальновідомих критеріїв – власне, елементів забезпечення та гарантування безпеки особи, людини, громадянина і нації, які є визнаними та впроваджуються у життя у багатьох демократичних цивілізованих державах світу (табл. 2.1).

З цього, мова піде про наступне: не випадково, у доповіді «Програми ООН з розвитку» [14], що ще у 1994 р. було виокремлено сім елементів безпеки особи, які є базовими і мають бути обов'язковими у визначенні національних пріоритетів (цінностей) у державних системах забезпечення та гарантування безпеки.

Зрештою, впровадження у життя саме цих загальновизнаних ООН базових елементів безпеки особи в суспільно-політичному, соціально-економічному та гуманітарному вимірі життєвого національного простору здатне у подальшому забезпечити та гарантувати сталий розвиток України. Адже, саме через безпеку особи, у широкому розумінні цього поняття, потенційно здатні реалізовуватися і всі інші можливості людини та громадянина (а, саме: на життя, на свободу, на самореалізацію).

Таблиця 2.1

Загальновизнані базові елементи національної безпеки особи, які мають бути враховані та застосовані в Україні при розробленні і реалізації у практиці управління доктрин і стратегій різного роду *

Сфера безпеки	Загальновизнані елементи безпеки особи, реалізація яких стає імовірною у разі забезпечення достатнього рівня для певної сфери
Економічна безпека:	гарантування матеріальних умов розвитку особи: засвідчимо: очевидним є те, що для України не менш актуальним стає і мінімізація рівнів безробіття;
Продовольча безпека:	достатня кількість харчів: визнаємо наступне: актуалізованим залишатиметься питання максимального збереження фонду українських чорноземів;
Медико-соціальна безпека:	Відсутність, або мінімізація шкідливих екологічних чинників: підкреслимо: актуальним для України залишатиметься питання забезпечення та гарантування вільного доступу до медичної допомоги з метою унеможливлення подальшої депопуляції корінного населення України та призупинення хвилі масових міграційних процесів;
Безпека людини	Захист від тортур, війни (терористичних подій), кримінальних загроз, поширення наркотиків тощо: наголосимо: забезпечення принципу невідворотності покарання за злочини проти людяності залишатимуться актуальними з огляду на перебіг внутрішньополітичних процесів сьогодення;
Безпека співтовариств	Збереження традиційних культур та етнічних груп тощо: підкреслимо: нагальну необхідність забезпеченням мультикультуралізму в ідентичному українському національному соціо- гуманітарному просторі;
Політична безпека	Достатні політичні права і відсутність політичного гноблення: визнаємо: забезпечення права на відкритий суспільний діалог між владою (державою), громадянами (суспільством) та бізнес - середовищем.
Безпека нації	Сталий розвиток держави та її регіонів

*Джерело ** Визначено та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження за доповіддю «Програма ООН з розвитку» 1994 року – джерело [14].

Все очевиднішим та зрозумілішим стає теза про те, що безпека особи передбачає не лише фізичний захист кожної людини, а, більшою мірою, реалізацією здатності кожної людини до повноцінного життя та гарантування відповідних умов для цього, як з боку самої людини, громадських організацій, суспільства, так і – держави, міжнародного співтовариства, міжнародних організацій тощо. А, завдання влади та державо-політичних інституцій країни після її «перезавантаження» насамперед полягатиме у всебічному забезпеченні безпеки особи, людини та громадянина, шляхом усунення реальних та потенційних загроз для життя і здоров'я населення України. При цьому, подальше здійснення будь-яких соціально-економічних трансформацій українського суспільства, на наше глибоке переконання, доцільно здійснювати лише на основі «людино центричної» моделі, яка є характерною для країн, що обрали демократичний шлях свого розвитку та стали соціально-орієнтованими за змістом та формою свого існування.

Водночас, слід признати, що кожен український політик та державний діяч, із нашої точки зору, повинен керуватися принципом «україно- центричності». Будь-яка політична дія - політика, чиновника а також і пересічного громадянина України повинна розглядатися виключно з позиції її корисності та доцільності як для українського соціуму зокрема, так і для української держави безпосередньо. І, у цьому контексті, не повинно бут місця короточасним економічним зискам чи то політичним й ідеологічним вигодам. При цьому, хочемо наголосити, що властиві українському державному менталітетові такі

характерні риси, як повільність й обережність з реалізації вище окресленої моделі та принципу державотворчого процесу у випадку їх психологічного «затягування» можуть призвести до втрати легітимності не тільки державності, а й незалежності.

Разом із тим, виникає закономірне запитання: а, чому поспіль, впродовж усіх 26 років державної незалежності України, власне, саме ці загальновідомі принципові елементи забезпечення та гарантування безпеки особи не були реалізовані у політичних, соціально-економічних, ідеологічних та гуманітарних практиках вітчизняного державотворення? Адже, розвиток суспільно-політичних процесів в Україні продовж становлення державної незалежності завжди характеризувався високим динамізмом, а також розширенням спектра власне непарламентських форм та методів політичної боротьби, проведенням різноманітних вуличних акцій та маршів протесту.

Відповідь на це питання, на наш погляд, необхідно шукати у розумінні п'яти наступних ключових причин, які мають місце на сучасному етапі загальноекономічного й суспільно-політичного розвитку, що деталізовано і розмежовано авторами за пріоритетністю у контексті забезпечення переходу держави до сталого розвитку та репрезентовано дослідниками у табл. 2.2.

Поряд із цим, відповідь на ці питання, необхідно також шукати у розумінні деяких доволі специфічних вимірах (мета просторах) державного розвитку сучасної України. Проведений інформаційно-аналітичний та системний науковий аналіз дозволяє нам зазначити наступне (табл. 2.3):

Таблиця 2.2

Потенційно-факторні детермінанти й мотиваційні чинники де-еволюційного розвитку національної соціально-економічної системи *

Пріоритетність	Сутність та зміст деструктивного чинника, що перешкоджає забезпеченню переходу держави та її регіонів до сталого розвитку
I	Сучасна Україна як і українська політика – це арена колосального перерозподілу вкраденої народної власності, якої без перебільшення не знала світова історія.
II	Фактичне домінування примітивного «привласнюючого» господарювання – збиральництва.
III	Державний бандитизм, який полягає у тому, що увесь тягар утримання видатків держави лежить на більшості громадян. Але цього уникає меншість, саме яка з успіхом привласнила вкрадене загальнонаціональне добро – матеріальні й нематеріальні загальнонаціональні активи.
IV	Системна та тотальна руйнація каналів комунікативних зв'язків між владою, державою та її громадянами, внаслідок відсутності консолідуючої та стабілізуючої загальнонаціональної ідеї та дієвої політичної сили, яка б користувалася беззастережним визнанням електорату і спроможна була б об'єднати населення країни навколо її реалізації.
V	З останні роки стрімко сформувався, доволі спотворений, тип політичної культури і суспільної поведінки, який не визнає та не сприймає серйозного й системного суспільного аналізу та наявних об'єктивних наукових аргументів.

*Джерело * Сформульовано, обґрунтовано та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження*

Таблиця 2.3

Світоглядно методологічне обґрунтування специфічності державного розвитку сучасної України*

Конститутивно- ключові простори державного розвитку	Особливості трансформації державотворчого процесу за певним виміром державного розвитку в межах національної соціально-економічної системи
1	2
Перший вимір – ідеологічний	розкриває проблему відсутності стратегічного розуміння та бачення глибинних суспільних процесів розвитку країни у представників вищого корпусу державного менеджменту.

Закінчення табл. 2.3

1	2
Другий вимір – політичний	посилення системної та цинічної боротьби представників так званої вітчизняної еліти навколо намагань ще більшої «капіталізації» своїх політичних дивідендів у державній владі, отриманих під час виборчих процесів внаслідок відверто шахрайських дій з електоратом (нацією – народом) та перетворення їх у доступ до можливостей безкарного розкрадання загальнонаціонального добра й грабування держави і доведення більшої частини українського народу до стану відвертого зубожіння
Третій вимір – духовно-моральний та політико-ідеологічний	духовно-моральна та політико-ідеологічна криза нинішнього державотворчого проекту в Україні, який розбудований політичними елітами під назвою «Україна – пострадянської доби».
Четвертий вимір – інституціональний	пов'язується із втратою основ, підвалин та засад, рівно як і функцій держави і української державності.
П'ятий вимір - ціннісно-світоглядний	ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства та втрата ним духовних і моральних орієнтирів.
Шостий – мета концептуальний вимір	відсутність науково-обґрунтованої та політично виваженої концептуальної моделі державотворення.

Джерело Сформульовано та систематизовано авторами даного видання

Перший вимір – ідеологічний рівень, який розкриває проблему відсутності стратегічного розуміння та бачення глибинних суспільних процесів розвитку країни у представників вищого корпусу державного менеджменту. Власне, ми з упевненістю можемо констатувати той факт, що більшість державних діячів та вітчизняних політиків у силу різних обставин (а про ключові ми вже зазначали раніше у першому розділі цієї праці) страждали на відсутність стратегічного бачення розвитку держави та суспільства насамперед на довгострокову перспективу, не маючи (чи то, навіть, і не бажаючи мати) базової ідеології, яка б у першу чергу структурувала внутрішньо – і міжпартійні відносини. А, замість цього, процвітав (і, надалі, процвітає) «карикатурний та плагіатний» політичний плюралізм (наявність великої кількості політичних партій – програми яких практично однакові), який став характерною ознакою теперішньої державно-політичної системи України⁹³. Незважаючи, навіть, на те, що посилена, цивілізована та демократична, правова й ідеологічна конкуренція між партіями, які є дієвим інструментом захисту інтересів виборців, а також широка участь громадян у політичних процесах є запорукою довгострокової суспільно-політичної стабільності в державі.

Другий вимір – політичний рівень, його дія спрямована на посилення системної та цинічної боротьби представників, так званої, вітчизняної «еліти» навколо намагань ще більшої «капіталізації» своїх політичних дивідендів у державній владі, отриманих під час виборчих процесів внаслідок відверто шахрайських дій із електоратом (нацією – народом) та перетворення їх у доступ до можливостей безкарного розкрадання

⁹³ Довідково: з 1990 р. до сьогоднішнього дня в Міністерстві юстиції України зареєстровано 432 політичні сили. З них: припинили свою діяльність 78 партій (кожна п'ята). За оцінкою фахівців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. В. Кураса, із понад 160 партій, зареєстрованих протягом 2014-2017 рр. Тож, на 01.01.2018 р. змінили свою назву понад 30,0%. При цьому, 40 із них, двічі перейменовували; вісім — тричі. Численні перейменування дають підстави говорити передусім про те, що не слід шукати в назвах, як і в програмах, нинішніх політичних сил в Україні ідеологію або «високі ідеї»: спочатку назва «для продажу», потім — назва «на злобу дня», або для задоволення власних амбіцій.

загальнонаціонального добра й грабування держави і доведення більшої частини українського народу до стану відвертого зубожіння [24].

Крім того, перманентна боротьба вітчизняних фінансово-промислових груп та політичних угруповань (лідерів численних політичних партій, рухів та об'єднань) навколо політичної постаті першої особи держави, неспроможність ними чітко визначитися з параметрами політичної системи керівництва країною та моделлю державного устрою, ігнорування вирішення актуальних проблем економіки країни та політична безвідповідальність набули характеру послідовного «нагромадження політико-правових невизначеностей», які призвели до поступової втрати держави своєї провідної ролі у суспільстві та організуючого впливу державних інституцій на суспільство [23; 24]. Зокрема, непоодинокими стали випадки недостатньої чутливості регіональних органів влади до нагальних проблем місцевих громад, невміння а іноді навіть і небажання корегувати прийняття управлінських рішень з суспільними очікуваннями та настроями, у структурі яких протестна складова поступово все більше ставала і стає однією з найголовніших компонентів, недосконалість інформаційно-аналітичної роботи місцевих структур. А також, і неспроможність, у повному обсязі, спрогнозувати перспективи подальшого розвитку регіонів та підвищення суспільно-політичної напруженості, яка проявляється у широкому діапазоні негативно-деструктивних настроїв значної частини працездатного населення: від тривожності, напруженості й агресії, до соціальної апатії, песимізму та бажанням емігрувати в Росію або на Захід, зрештою, сприяють істотному зменшенню кількості прибічників влади як такої, як на Сході, Південному Сході так і на Заході України.

Водночас зазначимо: це також процес створення першими особами держави «під себе особисто і для себе» найрізноманітніших політичних проектів – партій, рухів та об'єднань, які успішні лише за умови, коли їх лідери перебувають при владі. Як тільки зникають з владного «олімпу» ці особи, так такі політичні проекти просідають у рейтингах майже до нуля, а юрба численних політичних прибічників у повному складі здатна «спливати» на політичну поверхню у наступних подібних утвореннях.

Безумовно, маємо розуміти, що за наявних обставин мав би відбуватися процес упровадження розумного державного менеджменту спрямованого, власне, на скорочення тих галузей, де державний фактор досі відіграє певну, дедалі менш ефективну, роль із необхідністю комбінуванням повернення монополій власне у тих сферах, які є, виключно, компетенцією держави. Тож, наразі, очевидним стало і те, що у кінцевому підсумку вище окреслена ситуація призвела до розгортання широкомасштабної кризи теперішнього державотворчого українського процесу.

Третій вимір – духовно-моральна та політико-ідеологічна криза нинішнього державотворчого проекту, який розбудований політичними елітами під назвою «Україна - пострадянської доби». У цьому контексті, на наш погляд, ми маємо зробити одну суттєву засторогу. Справа полягає у тому, що теперішня ситуація, яка склалася у державі цілком реально здатна призвести до непередбачуваних наслідків – руйнації не тільки основ української державності, але й її фактично повного і остаточного її знищення. При цьому, вважаємо, що усвідомлення справжніх причин і механізмів того що відбувалося та відбувається, чітка послідовність політичних, економічних та соціальних дій без лукавства й захланності є запорукою досягнення нової перспективи

народу і країни, бо за цієї умови матимемо шанс отримати нові політичні та соціально-економічні орієнтири й нову соціальну (суспільну) базу підтримки у можливості дійсно відбудови української державності за духом і змістом та суттю.

Отже, змушені визнати, що криза розвитку національно-будівничого проекту під назвою держава Україна відбулася не тому що цей проект не вірний, чи не потрібний для нації, а тому, що його виконавці на загальнодержавному рівні у різні часи здебільшого були не адекватними суспільним викликам, очікуванням та вимогам часу [21]. Зокрема, спроектований (за часів Української Радянської Соціалістичної Республіки) апарат державного управління на час державної незалежності України не лише морально застарів, а й вичерпав свій потенційний інтелектуальний, комунікаційний та управлінський ресурс. Більш того, засвідчимо таке: бюрократична еліта, яка залишилась в Україні, фактично, при владі, очолила і взяла під своє «крило» процес вибудовування громадянської української політичної нації, за зразками СРСР та соціально-економічними «збоченими» моделями найгірших економічних стосунків напівколоніальних країн. Власне, для них це був процес що пов'язувався, насамперед, із необхідністю самозбереження у нових, незвичних та, дещо невизначених, умовах життєдіяльності. І, як один із наслідків, цього процесу - серед політичного середовища останніх років ми звикли бачити не вибір нових «облич» - державних управлінців і корелянтів вищої вишколи, здатних керувати непростим державним і соціальним механізмом, як то Україна, а лобістів певних політичних чи бізнесових структур, чиновників минулих часів, здатних лише забезпечувати комфортне та безпечне життя собі та своїм рідним і близьким [24].

Визнаємо, що за останні роки українського державотворення ми побачили різну за змістом політику і різних політиків. Одні, проголошували і не дотримувались ідеалів обов'язків та честі, інші – сіяли розчарування та зраду. Були і є ті, хто розглядає країну та її народ, виключно, як відповідний бізнес-проект. Залишаються у вітчизняній політиці і ті, хто вже давно перетворився з носіїв державної влади – у слухняних виконавців чужої політичної та економічної волі (і за близького та далекого заокеанського зарубіжжя)⁹⁴. Тож, теперішня українська політична еліта у повній мірі дискредитувала себе і має, як найскоріше, відійти в минулу історію, оскільки, не відповідає ні інтелектуальному, ні освітньому, ні когнітивно-інформаційному рівню суспільної свідомості і, відповідно, його першочерговим потребам й інтересам. Внаслідок цього, Україна, фактично, поступово втрачала свою економічну та політичну самостійність, скочуючись до стану напівколоніального утворення у форматі легалізованого, у той чи інший спосіб, жорсткого контуру зовнішнього державного управління.

Четвертий вимір – інституціональний, який пов'язується із втратою основ, підвалин та засад, рівно як і функцій держави і української державності. На нашу думку, Українська держава у сенсі політичного утворення, впродовж останніх років (а,

⁹⁴ Яскравим прикладом ідеологічного занепаду державотворчого проекту сучасної України, як це не дивно, є Основний Закон (Конституція України, 1996 р.) [15]. Зокрема, вона спромоглася містити у своєму тексті низку обтічних формулювань щодо державного устрою, політичної системи та навіть такого ідеологемного підходу як питання українська нація. Замість цього, слово «нація» була внаслідок політичних компромісів замінена на словосполучення український народ, а точніше навіть на народ України (Додаток Б.9).

можливо, навіть, і спочатку власне отримання незалежності) все більше втрачала повноцінні ознаки держави і перетворювалася на організацію з «викачування» ресурсів.

І, як наслідок – Україна поступово, проте невпинно, втрачала контроль над своєю територією та ставала неспроможною, у повному обсязі, підтримувати і забезпечувати власну безпеку. А, отже, і не може повноцінно виконувати внутрішні і зовнішні (ендо- й екзо- генно спрямовані) функції, які власне притаманні державі.

Фактично, українська держава поступово, проте упевнено, перетворювалася на зразок «занепадаючої держави», що, зрештою, підтверджують відповідні міжнародні рейтинги «недієздатності» державних інституцій та «крихкості» власне самої держави. На тлі цих процесів, відбувалось посилення тенденції щодо зниження, а, здебільшого, навіть й нівелювання механізмів реалізації принципу верховенства права. Зрештою, у підсумку, за роки таких політичних та економічних дій правлячої еліти картина вимальовується дещо гнітюча. Країну позбавили ядерної зброї і дієздатної армії, втратили фінансову та зовнішньополітичну незалежність, довгий проміжок часу держава знаходиться у стані тривалої соціально-економічної кризи і перманентної політичної нестабільності, громадяни країни опинилися у стані відчуження до власної держави, значно впала якість освіти і науки, розвивається глибока духовна й моральна деградація народу тощо.

Окрім цього, з 2011 року за методологією Міжнародної організації праці (МОП) Україна стабільно потрапляє до найбільшої групи держав зі значним потенціалом виникнення внутрішнього конфлікту чи занепаду, а отже поступово знаходиться в тенденції розпаду, що складає основний виклик і небезпеку державності [19; 20].

Тим більше, що продовжує набирати («обертів») сил, майже неконтрольований, процес поглиблення «регіоналізації» держави. Те, що він є штучним процесом – сумнівів не викликає ні у кого. Прогнозованим, на наш погляд, за таких обставин і суспільно-політичних умов, ставатиме ситуація, коли «Центру» все менше вдаватиметься впливати на представників регіональних еліт і приводити їхні дії у відповідності з законами та інтересами держави (що до речі ми можемо вже спостерігати неодноразово на різних прикладах місцевого «самоуправства»), що також виступатиме додатковим фактором ризиків і загроз⁹⁵.

На авторське переконання, слід очікувати і ймовірного загострення політичних стосунків у взаємовідносинах українських еліт, які мають різновекторні як політичні, так і фінансово-економічні інтереси.

Одночасно, за таких умов, у структурах влади, ми прогнозуємо виникнення ситуації «адміністративного ринку», коли регіони та чисельні адміністративно-державні відомства і їх керівники, виходячи з власних, насамперед, виборчих потреб та політичних уподобань, намагатимуться самотійно «конструювати» власну лінію подальшої політичної та економічної поведінки, як в межах регіону, так і в державі. Відтак, така ситуація, на наш погляд, об'єктивно, у подальшому, потребуватиме кардинального перегляду відносин центрального і місцевого бюджетів, доки ще місцеві громади, взагалі, не відмовилися фінансувати «центральну» владу, як таку, що є загальнодержавною.

⁹⁵ На сьогодні політичні та фінансово-промислові еліти Харкова, Дніпропетровська, Львова, Кривого Рогу, цілком здатні, змагатися за політичну владу із «Центром».

Водночас, процеси сьогоденного розмивання українського державного суверенітету відбуваються не лише за рахунок дії внутрішніх негативних чинників та загроз, але й завдяки інтернаціональним (глобалізаційним) процесам, про що ми вже зазначали раніше⁹⁶. А, що ж стосується певних здобутків, які оцінюються сукупно у суспільній свідомості та науковій думці, то на наш погляд, вони є, занадто, скромними – так оцінює, звичайно, невелика група людей, які задоволені результатами «державного розвитку». Очевидно, власне, вони і на сьогодні володіють майже 85,0% національних багатств. Проте, інша – значна частина населення платить занадто високу ціну за такі, доволі примарні, явища як сучасна «демократія», «права людини», «плюралізм», «свобода». Адже, за своїм ставленням, власне, ці слова «лозунговими діями національної політичної еліти» спаплюжені та дискредитовані, оскільки, для більшості населення України, вони ототожнюються з бідністю, злиднями та стрімким зубожінням [17; 18].

Припускаємо: те, що нині відбувається у країні – на краще, оскільки, болючий процес взаємних, іноді необґрунтованих, а, часом, і обґрунтованих звинувачень, що лунають із різних регіонів, може стати процесом очищення, внаслідок якого Україна вийде з хронічного міжрегіонального відчуження.

П'ятий вимір – ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства та втрата ним духовних і моральних орієнтирів. У цій відповідності слід визнати, що Україна на шляху теперішнього державотворчого процесу стикається із традиційною для себе (політиків, державних діячів та громадянського суспільства) ситуацією, яка пов'язується, насамперед, із ціннісно-світоглядним розшарування українського соціуму, і як наслідок – відсутністю національної єдності та порозуміння, частковою втратою національних духовних орієнтирів, а, відтак, і стійких підвалин державності та державотворення.

Відсутність єдності у позиціях різних груп політичних та фінансово-економічних еліт щодо реалізації, дійсно, стратегічних напрямів розвитку країни, подальша шалена політизація даного питання (у т. ч., це можливо шляхом інспірування різного роду ідей місцевого чи то, навіть, і регіонального економічного сепаратизму, які періодично озвучуються окремими представниками місцевої та регіональної суспільної думки, лідерами політичних сил та рухів) сприяє формуванню великої низки стійких (реальних і потенційних) ризиків. А, саме:

- а) інспіруванню та ескалації громадянського конфлікту;
- б) подальшого поширення сепаратистських настроїв, які, логічно, призводять до посягань на територіальну цілісність і недоторканість державних кордонів України, її суверенітет та соборність тощо.

Окрім цього, мусимо також зазначити і про той факт, що за час становлення сучасної української державності, політичне протистояння у верхніх ешелонах влади не раз виходило за межі здорового глузду, здорової політичної конкуренції, що,

⁹⁶ Завдячуючи економічній глобалізації, особливо функціонування надпотужних ТНК та зростання ролі наднаціональних організацій в управлінні економікою і зовнішньо- політичними й економічними процесами, збільшуючи ризики послаблення системи державної влади, формуючи сприятливі передумови до часткової втрати державного суверенітету і незалежності. Ось чому для держави і надалі залишатиметься актуалізоване питання пошуку адекватної відповіді на виклики ТНК, гармонізації власних національних інтересів з економічними, фінансовими та політичними інтересами ТНК.

здебільшого, притаманне суспільствам розвиненої демократії [23 - 24]. Надто загострені політичні дискусії між владними очільниками, іноді нагадують ледь не бойові дії, серйозно позначаються не тільки на падінні авторитету провідних політичних гравців у суспільстві, але й суттєво підривають міжнародний авторитет України. Врешті, результатами такого протистояння є негативний вплив на самі підвалини української державності⁹⁷. При цьому, з боку окремих політичних сил мають місце спроби легітимізувати у суспільній думці силові методи щодо вирішення існуючих політичних, гуманітарних, економічних, екологічних та соціальних проблем.

Зазначимо: біда у тому, що, внаслідок таких неадекватних політичних підходів, радикалізуються суспільно-політичні настрої як в Західній, так і в Східній частині України. А, це не сприяє громадянській єдності суспільства, подоланню низки існуючих протиріч, підвищенню якості життя.

Тож, з метою мінімізації, елімінування та нейтралізації наслідків таких негативних суспільно-політичних процесів, ймовірно у перспективі, на широкий український загал, на наш погляд, слід очевидно спробувати внести у якість відповідної суспільної ініціативи тезу, про те, що, власне, Стратегію національної безпеки України, як вагомий концептуальний документ державної ваги, слід розглядати як основу політико-правової платформи для пошуку політико-ідеологічного консенсусу між різними вітчизняними групами фінансово-економічних та політичних «еліт»⁹⁸.

Фактично, з нашої точки зору, Стратегію національної безпеки України слід розглядати, як саме правову основу координації зусиль держави і суспільства при розв'язанні широкого кола питань національної безпеки на тривалу історичну перспективу. При цьому, вважаємо, що враховуючи необхідність здійснення принципово нових акцентів у плануванні та реалізації внутрішньої і зовнішньої політики України, слід передбачити кардинальне оновлення (зміни та уточнення) галузевих доктрин, концепцій, стратегій і програм у різних сферах суспільного буття України, здійснення конкретних заходів щодо протидії та нейтралізації загроз національним інтересам України у контексті зміцнення національної єдності вітчизняного соціуму [19 – 21].

Водночас, необхідно визнати і той факт, що українське суспільство ще не є консолідованим, достатньою мірою, щодо розуміння власного історичного минулого та майбутнього, до якого слід прагнути, шляхів і механізмів його наближення . А,

⁹⁷ Окремі політичні сили не виключали і на сьогодні не виключають можливості свідомої відмови від пошуку загальнонаціонального політичного компромісу з широкого кола проблемних питань суспільного життя країни (статусу російської мови, аспектів історичної спадщини, збереження культурних цінностей та шанобливого ставлення до деяких контраверсійних сторінок вітчизняної історії та суспільних подій сучасності).

⁹⁸ Із-за політико-ідеологічних розбіжностей та різновекторних фінансово-економічних інтересів впродовж тривалого проміжку історичного часу не було пролонговано дію ризиків щодо «правильності» реалізації «життєво» важливих та необхідних національних інтересів. І як наслідок – основні пріоритети та стратегічні цілі суспільства у сфері національної безпеки, які мали б відображатися у керівних документах вищої державної ваги не узгоджуються між собою, що передусім залежить від якості їх опрацювання робочими органами суб'єктів забезпечення національної безпеки, оскільки порушено дієве функціонування ключового ланцюга в системі стратегічного планування та забезпечення національної безпеки, як системоутворюючу державну інституцію – РНБО України.

боротьба за історичну пам'ять, все частіше, стає сферою набування дешевого політичного «капіталу» та отримання влади різними політичними силами, насамперед, популістського характеру. Негативні процеси розколу українського суспільства, які мали місце останнім часом, а, особливо, які яскраво проявляються під час виборчих компаній різних виборів, залишаються неподоланими та неуможливленими у політичному ландшафті України.

Джерелом підживлення відповідних ризиків у цій ситуації є наступний фундаментальний чинник: ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства, яке обумовлюється культурно-історичними відмінностями у розвитку окремих регіонів нашої держави та доповнюється відповідним впливом найгірших зразків масової культури та посиленням фактору зубожіння значної частини населення (про що ми вже відзначали раніше та наголошено у попередніх наукових розробках [6 – 11]).

Наведене авторами даного наукового видання вище свідчить про те, що в українському суспільстві організовано (тобто, ціле орієнтовано певними суб'єктами) формування нової, неприйнятної для нас, соціально-культурної парадигми, носієм якої стають найбільш вразливі верстви – це представники молодого покоління.

Не випадково діячі вітчизняної культури, представники традиційних релігійних конфесій України, спільно з демографами, б'ють на сполох. Виходячи з цього, у подальшому, будь-яка національна специфіка перетворень має мислитися як спадкоємиця цінностей, створених впродовж всієї української історії, що повинна не тільки зберегти зв'язки суспільства з ними, але й ґрунтовно розвивати та зміцнювати їх.

Разом із тим, за останній час, з нашої точки зору, відбулися і позитивні зрушення суспільної свідомості від національно-державницького романтизму – у бік здорового прагматизму у сфері реалізації та захисту власних національних інтересів. Особливо помітним це стало у розрізі активізації волонтерських рухів спрямованих не лише на забезпечення збройного захисту Батьківщини під час російської агресії на Східних теренах України, але й з розвитку соціальних ініціатив найрізноманітнішого напрямку.

У подальшому, вважаємо, що особливістю розвитку громадянських ініціатив та суспільно-політичної ситуації в Україні ставатиме процес формування і появи низки рухів, які не матимуть яскраво виразної та чіткої політичної орієнтації, проте, їх спрямованість засвідчуватиме про розвиток ініціатив громадянського суспільства й самоорганізацію населення задля удосконалення політичної, соціальної і гуманітарної ситуації у державі. Як приклад, загальнонаціональний рух ошуканих банками (фінансовими установами) громадян України під назвою «Взаємодопомога» тощо. Навіть, обмежений аналіз громадської активності у царині розробки та прийняття державних управлінських рішень стратегічного характеру, свідчить про наявність потужного креативу, який залишається не витребуваним. Задіяння організаційного, когнітивного та інтелектуального потенціалу суспільства у цьому напрямі відкриває нові можливості для формування та реалізації ефективної державної політики.

Водночас, мусимо також констатувати, що суспільство знаходиться у стані очікування не тільки відкритого і чесного діалогу влади з населенням із цих та низки інших, не менш болючих, проблемних питань, але й конкретних чітких і зрозумілих дій із боку державної влади, які б, власне, спиралися насамперед на довіру пересічних громадян країни.

Шостий мета концептуальний вимір – відсутність науково-обґрунтованої та політично виваженої концептуальної моделі державотворення. За авторськими аналітичними оцінками та результатами системного просторового аналізу надбань і здобутків за роки незалежності, логіка провідних суб'єктів державотворчих процесів, яка була присутня ще на початковому етапі становлення української державної незалежності поступово, особливо впродовж останніх років, почала трансформуватися у вимушені (залежно від обставин) політичні імпровізації формування та дії, як політичної системи, так і системи державного управління (тобто державної влади). Такі дії обумовлювалися, здебільшого, власними ідеологічними уподобаннями (більшою мірою, викривленими) та приватними фінансово-економічними інтересами. І, як наслідок – усталені цивілізовані механізми неконфліктної ротації державно-політичних еліт та співпраці між ними у до- та пост- виборчий період, які довели свою життєздатність у країнах зрілої демократії, в Україні перестали спрацьовувати впродовж останнього часу, породжуючи порушення синергії у діях «гілок влади» і певну невідповідність державної політики стану й очікуванням суспільства. При цьому, все це відбувалося на фоні потужного й перманентного перетягування відповідного «державного канату» владних повноважень у трикутнику взаємодії між «Президентом України» (як Главою Української держави), «Верховною Радою України» (як Парламентом країни) та «Урядом» (як найвищим органом виконавчої влади).

Тим більше, що суто у вітчизняних традиціях на зміну плинності урядів, що раніше спричиняв непослідовність у проведенні державної політики прийшло протистояння гілок державної влади, підсинюване недостатньо чітким визначенням їх функцій та компетенцій.

Очевидним є те, що така ситуація у підсумку також сприяла формуванню системної політичної кризи. А доволі часі необґрунтовані політичні заяви та заполітизовані коментарі з боку деяких керівників та представників органів державної влади, політичних лідерів, лідерів парламентських депутатських груп та міжфракційних об'єднань, які не рідко виходять за межі їх компетенцій та суперечать національному чинному законодавству інтерпретуються пересічними громадянами країни і міжнародними експертним середовищем як відсутність у політичній еліті чітко усвідомлених та визначених на нормативно-законодавчому рівні й підтриманих суспільством стратегічних перспектив подальшого суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку України.

Власне, маємо зважати і на ту обставину, що не спроможний керівник держави та найвища посадова особа центрального органу виконавчої влади за умов перманентної політичної боротьби, перетягування «канату» владних повноважень, маючи, здебільшого, владу на один день, будували плани на місяць чи рік. Короткострокові державні, чи то навіть урядові програми, при відсутності глобального напрямку набувають руйнівного для суспільства і держави характеру.

І справа полягає, у цьому випадку, лише у сутності та дієвості організації системи державної влади. Від неї, власне, і залежатиме формування типу свідомості та моделі поведінки керівника. Адже, люди завжди виконують певні правила, які диктує система організації державної влади. Відтак, здійснивши спробу заміни системи, на нашу думку, можливо змінити й ставлення і поведінку людей, у т. ч і державних керманичів, топ-менеджерів.

Водночас, те всеохоплююче протистояння гілок державної влади, підсилюване недостатньо чітким визначенням їх функцій та компетенцій, неодноразово за роки незалежності призводило до системної кризи державного управління й функціонування країни, власне, як цілісної держави [20; 21]. Внаслідок чого, може зазначити про таке: суспільно-політична ситуація у різні часи та за різних політичних керівників влади «кризово вибухала», сприяючи поступовій втраті відносної суспільно-політичної стабільності та прогнозованості. Не випадково, за нашими оцінками, впродовж триваючого проміжку часу у сфері державного управління спостерігалось дві суперечливі тенденції.

Зокрема, з одного боку, внаслідок внесення необґрунтованих змін, як до Основного Закону країни, так і до чинного законодавства – були розпочаті мало пов'язані між собою реформи. А, з іншого – збільшувалось розбалансування існуючої системи державного управління.

Водночас, неузгодженість дій та рішень різних гілок влади призводила до відсутності прийняття єдино правильних обґрунтовано виважених стратегічних державних рішень. Тим більше, що державні центри прийняття стратегічних рішень, за роки незалежності так і не вдалося оптимально «розвести» за ієрархічними рівнями державного управління, засадами та компетенціями. А, існуюча система управління, внаслідок цього, практично стала неадекватна сучасним викликам та загрозам, власне, національним інтересам та національній безпеці⁹⁹. З цього, виникла парадоксальна ситуація, коли неузгодженість дій та рішень різних «гілок» влади призвели до відсутності єдиного керівництва силами і засобами національної безпеки.

Зокрема, частина їх була підпорядкована Главі держави, а інша – керівникові Уряду. Це породило латентні організаційно-управлінські та політико-правові непорозуміння та конфлікти, що власне є неприпустимим з огляду на гарантування дієвого функціонування всієї системи забезпечення національної безпеки¹⁰⁰.

Очевидно, що такий стан і розбалансованість системи управління національною безпекою, за реаліями сьогодення, не є доречним та у більшій мірі характеризується як відверте державне безглуздя, оскільки не сприяє ефективному використанню сил та засобів національного безпекового сектору.

На цьому фоні, на наш погляд та глибоке переконання, для України набуватимуть нового звучання проблеми суттєвого удосконалення організаційно-правових засад системи управління національною безпекою (наприклад, на сьогодні у національному

⁹⁹ Особливо неефективною в Конституції 1996 р. [15] була подана найголовніша ланка влади – виконавча. В Україні виконавчу владу здійснюють одночасно Президент і його адміністрація та Прем'єр-міністр і Уряд держави. У зв'язку з цим: постійно виникають суперечки і нездорова атмосфера у взаємодії між ними, яка проектується на все управління державою; це подвоює виконавчий апарат держави і робить його утримання невиправдано дорогим. Виникають ситуації безвідповідальності і перекидання вини за існуючі труднощі з однієї гілки виконавчої влади на іншу.

¹⁰⁰ Наприклад, під контролем Президента України опинилися Збройні Сили України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони. Кабінетом Міністрів України на чолі з Прем'єр-міністром вдавалося контролювати поліцію, Національну гвардію України, Державну прикордонну службу України, Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації, систему цивільного захисту, Митну службу, Державну авіаційну адміністрацію та систему космічного спостереження.

законодавстві не існує навіть чіткого та зрозумілого поняття «військового формування», яке місило б ознаки, за якими його можна було б відмежувати від суміжних понять – «правоохоронні органи», «воєнізовані формування», «озброєні формування» тощо). Більш того, збільшилось розбалансування існуючої системи управління у сфері забезпечення національної безпеки, викликане внесеними змінами до Конституції України та подальшими намаганнями знехтувати цими змінами.

Достатньо зазначити, що перманентні конституційні зміни, певною мірою, то послаблювали, а то і, навпаки, підсилювали позиції Президента України у внутрішньополітичній сфері, зокрема у питаннях національної безпеки і оборони. На цьому фоні, аналогічні процеси відбувалися і на позиціях Прем'єр-міністра України, який будучи представником коаліції депутатських фракцій (депутатської більшості) отримував можливість гарантованої співпраці з парламентом без посередництва Президента, та ставав таким чином цілком самодостатньою політичною фігурою, контролюючи економічні та значною мірою й внутрішньополітичні процеси, або навпаки отримував блокування своєї діяльності з боку пропрезидентської більшості. І, з цього відповідно, слід признати, що ситуація впродовж тривалого історичного часу загострюється також і тим, що зазначені проблеми переносяться на нижчий рівень державного управління – місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, сприяючи, тим самим, управлінському хаосу та підсилюючи елементи суспільного невдоволення, руйнуючи громадянський мир, злагоду та суспільно-політичний спокій в українському суспільстві.

Тож, певним чином узагальнюючи наведені вище авторські обґрунтування та змістовність формату конститутивно-ключових вимірів функціонування нашої держави (див. вище, зокрема, у табл. 2.3) на сучасному етапі розвитку національної соціально-економічної системи, можна репрезентувати процесно-замкнений цикл взаємодії та взаємозв'язків між шістьма національними домінантами, перебудова яких (із ознаками сталого розвитку), забезпечить:

- по-перше, достатній рівень національної безпеки (а в її межах, і основних компонент останньої – склад яких, див. вище, у табл. 2.1);

- по-друге, перехід держави та її регіонів до сталого розвитку;

- по-третє стійкість і надійність функціонування світогосподарської системи та, відповідно, й позитивно вплине на глобальну безпеку.

Тож, об'єктами локалізації зусиль не лише українського соціуму, а й, у першу чергу, суб'єктів державного управління – є суспільно-політичні виміри перебудови мета простору функціонування та розвитку України – рис. 2.1¹⁰¹.

¹⁰¹ Авторська інтерпретація ключових просторів державного розвитку [31].

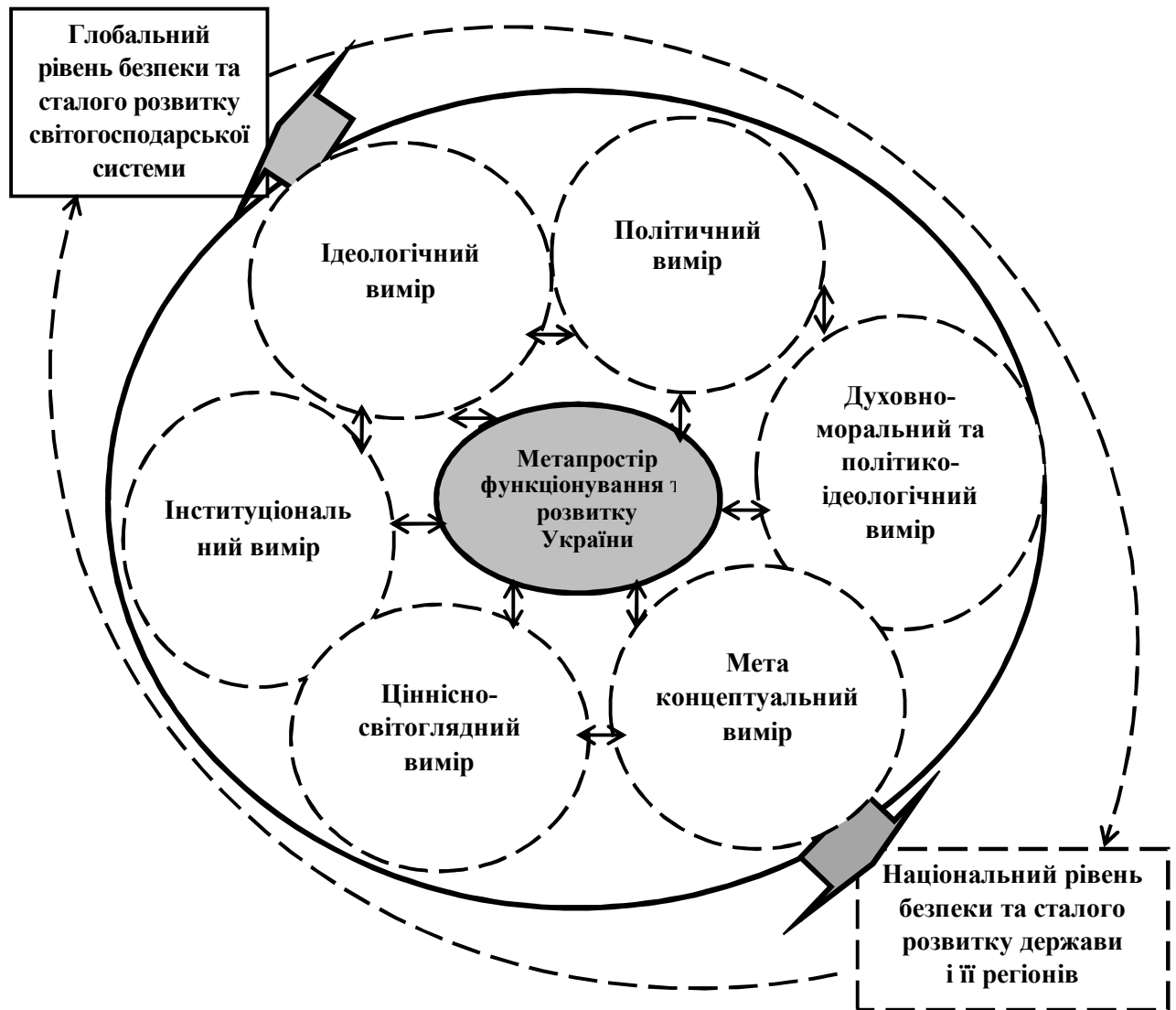

Рис. 2.1 – Конститутивно-ключові простори державного розвитку на сучасному етапі функціонування національної соціально-економічної системи

Відтак, нагальність удосконалення та переформатування усієї політичної системи країни не викликає, на сьогодні, сумнівів ні у кого.

Можна також стверджувати і про те, що розуміння доцільності проведення таких політичних кроків сформувалося, загалом, і в українському суспільстві. Адже, недосконала та, багато навіть і у чому, викривлена модель організації та реалізації дії державного механізму, дедалі більше стримує поступальний рух у всіх галузях суспільного буття і життєдіяльності соціуму. Однак, найбільш гостро це відчувають саме пересічні громадяни, на рівні повсякденного життя, що прямо чи опосередковано позначається під час вирішення будь-яких питань життєзабезпечення суспільства з боку існуючої системи організації влади.

2.3. Конститутивно-ключові параметри розвитку та становлення особи в системі українського державотворення

Вважаємо за доцільне наголосити на тому, влада завжди була, є та залишається тим ключовим і системним елементом суспільних відносин, який намагатиметься максимально глибоко проникнути у життя і свідомість кожного учасника суспільних дій – громадянина, людини, особи. При цьому, кожна особа, в межах будь якого державного утворення, є унікальною та неповторною у своїх характеристиках і проявах, але, водночас, є представником людської особи, взагалі, особи як такої, особи як родової характеристики людини та особи, власне, як громадянина того чи іншого державного утворення.

Головними механізмами регуляції державою суспільної поведінки особи громадянина були і залишаються: а) соціально-економічна політика; б) правові та адміністративні механізми; в) ідеологія; г) освітні та культурно-інформаційні підходи; д) зовнішньополітичні вектори. Розглядаючи, у цьому контексті, питання становлення особи, в історичній ретроспективі українського державотворення, слід зауважити наступне:

впродовж значного проміжку часу українській владі вдавалося створювати всеохоплюючу суспільну ілюзію, що найважливішою цінністю в новітньому державотворенні є особа людини та її життя. Відповідно до Конституції України людина, її права та життя є найвищою суспільною цінністю. (ст. 1.) [15]¹⁰². На при великий жаль це твердження залишалось лише суто декларативним підходом у реалізації багатьох напрямів владної державної політики. Незважаючи, навіть, на те, що свобода вибору для становлення та розвитку особистості у процесі державотворення стала новим, порівняно з радянським чинником регулювання не тільки економічної поведінки, але й повсякденних соціальних і політичних практик. Проте, впровадження у життя постулату свободи вибору особи в Україні, за нашими аналітичними висновками, проявляється вкрай суперечливо та неоднозначно. Оскільки:

по-перше, хронічна бідність значної частини населення України зробила на практиці доволі ілюзорним можливість свободи вибору та системно провокує зростання невдоволення значної частини населення своїм соціально-політичним становищем, владою та державою;

по-друге, реалії сьогодення засвідчують і підтверджують про психологічну неготовність, а для певних соціально-демографічних верств населення, навіть, і про їхню нездатність адаптуватися, повно мірою, до нових суспільних умов, що за мету якраз і ставлять забезпечення найбільш вищого рівня свободи особи, людини та громадянина;

по-третє, держава, за таких викривлених підходів, всіляко намагається зменшити свою відповідальність, передусім, перед своїми ж громадянами, перекладаючи, власне, на «їх плечі» тягар відповідальності за власну свободу вибору, а отже власне і за стан та рівень свого життя, безпеку.

При цьому, зважаючи на комплекс показників громадської думки та оцінку соціально-економічного розвитку України впродовж останніх 26 років державної незалежності, можемо припустити, що, у цілому, більшість українського суспільства

¹⁰² Конституція України – С. 1.

вже усвідомила сформований порядок суспільних відносин, проте не сприймає його як за звичну норму повноцінного та стабільного життя соціуму, громади, особи у демократичній, правовій і соціально орієнтованій державі [18 – 20]. Засвідчимо, що неприйняття ситуації, насамперед, визначається: а) негативним ставленням пересічних громадян країни до стрімкого падіння рівня та якості свого життя; б) тотальним наростанням кризових явищ у системах життєзабезпечення – охорони здоров'я, соціального забезпечення, житлово-комунальної сфери, освіти та науки тощо.

Крім того, вирізняється ускладненим соціально-психологічним станом українського соціуму, коли завищені суспільні очікування приходять у суперечливість із реальними соціально-економічного буття в Україні, а саме, бездумного та невинновданого демонтажу української соціальної системи та відсутності гарантованої рівності усіх перед Законом.

Саме незадоволення особистих інтересів особи, громадянина, людини невідворотно призводить суспільство до нестійкого стану, що, у свою чергу, спричиняє такі негативні соціальні явища, як зростання правопорушень, проявів неповаги до загальнонаціональних цінностей, тощо. Відтак, нестабільність в сучасному українському суспільстві на наш погляд, проявляється у:

- 1) неузгодженості характеру відносин між соціальними інститутами;
- 2) постійній зміні правил і норм взаємовідносин між політичними, соціальними інститутами та між соціальними групами і окремими особистостями.

Все це, логічно, призводить до зростання аморфності державних структур та втрати суспільством ряду ознак своєї суверенності, стійкості та до поступової його хаотизації. І, у цьому контексті, закономірно для нас має постати питання: а, власне, якою ж за формою (типом) має бути сучасна держава, у тому числі, безпосередньо, й в Україні?

На нашу думку та глибоке переконання, вітчизняний політикум перед цим сам собі й суспільству мають надати чітку відповідь на ключове питання:

а яку власне ми державу маємо будувати : етнонаціональну, національну, ліберальну чи соціальну? Зрештою, а за сучасних глобалізаційних трансформацій та процесів якою мусить бути та держава і з якими функціями, повноваженнями, особливо у частині взаємовідносин з особою, індивідумом, громадянином, суспільством та нацією, у цілому?

Це фундаментальні питання стратегії, бачення розвитку перспектив проекту нового державотворення України. Відповідь на нього має дати розуміння та роз'яснення багатьох суспільних проблем, і, зокрема, найголовнішої – міри індивідуальної свободи особистості в цій державі. Зрештою, це автоматичне вирішення і низки інших болючих питань: свободи совісті, самовираження, функцій мистецтва та культури, форми і змісту освіти, розподілу ресурсів (у тому числі і щодо проблемних аспектів у відношенні до подій і ситуації на Східних теренах України у Донецькій та Луганській областях, та з АР Крим), структури капіталу. А, ширше – необхідності та змісту нового суспільного договору. На жаль, мусимо лише визнати:

нині в українському соціумі не лише готовності відповісти на ці питання не має, а й, навіть, поставити його самим собі, поміж представників сьогоденного політикуму, не вистачає мужності. Як, і до речі, серед бюрократії, вищого корпусу державного менеджменту. Хоча, уся відповідь та розмірковування представників теперішньої еліти «обертається», здебільшого, навколо питань щодо великих сподівань на зміну уряду та

персоналій у ньому. За нашими переконаннями, поки світоглядний горизонт політиків зберігатиметься та збігатиметься з горизонтом планування у часовому проміжку на рік-півроку, зміни персоналій, як і зміна уряду, не матиме великого значення.

Що ж стосується нашого бачення напрямів і механізмів вирішення цієї проблематики, то дозволимо собі висловити наступні міркування.

Спершу зазначимо наступне: з погляду перспектив розуміння сутності сучасної держави і державності у контексті, знову таки, глобалізаційних підходів, які проводяться сучасною світовою елітою політика глобальної уніфікації веде до розмивання державного суверенітету, зменшення, а, точніше навіть, до знищення держави і державності як такої, та утвердження відповідних наддержавних утворень (про що вже зазначалось раніше). У цьому плані красномовно це засвідчує відповідна вереснева 1994 року Каїрська конференція (на відміну від Бухарестської 1974 року та Мехіко 1984 року), яка виступила за усунення держави і суспільства з головних позицій державотворення, а саме, відповідальності і забезпечення демографічних перетворень, які мають сприяти процесу розвитку. Разом із тим, беззаперечним є також і позиція, що такий підхід уніфікації має вести у безвихідь. Оскільки, виживання і розвиток людства безпосередньо залежить від максимального розмаїття і різноманіття народів та етносів, які цивілізацій [21].

Очевидно, що такі підходи є штучними, які спроможні швидко привести людство до виснаження природного, інтелектуального, творчого і економічного потенціалу не лише окремої країни, але й людства, взагалі. Тим більше, якщо до уваги взяти теорію та практику «золотого мільярду», про яку ми також вже вели мову (див., пп. 1.1), то зрозуміло, що такий підхід до держави та державності має забезпечувати лише одне – штучне зменшення населення низки країн світу, задля, власне, забезпечення існування цього золотого мільярду (останні - мають обслуговувати транспортні коридори для постачання сировини цим країнам).

У нашому розумінні, функція оновленої державності (держави) має розглядається лише, виключно, під кутом зору наступних принципових позицій.

Перше. Сутність державного устрою повинна бути в можливо найкращій розв'язці проблеми влади та її організації. При цьому, на наше глибоке переконання, державний лад мав би виростати, безпосередньо, з духовності нації, а джерелом влади повинен стати народ-суверен. Влада має розділитися на: – законодавчу, виконавчу та судову. Глава держави – вибраний прямим голосуванням, як найвищий репрезентант цієї влади. Разом із тим має бути чітко визначено, чи він має уособлювати також виконавчу влади і нести персональну політичну відповідальність, як господар країни, чи Глава держави має бути лише гарантом забезпечення Конституційних основ державності. Державна адміністрація має будуватися за принципом професійної кваліфікованості, а не за принципом партійних квот чи уподобань.

Друге. Людина повинна, беззаперечно, бути в центрі уваги державної влади, а її фундаментальні права та свободи, як і всебічний розвиток, мають бути не лише гарантовані, але й забезпечені законом. У цій, майже платонівській, картині справедливого світу держави і державного устрою (в ідеальній державі Платона всі витрати брали на себе раби і військовополонені), повинна існувати ще одна формула – це бажання нації та кожного окремого індивідууму особистою працею брати участь у

створенні особистого, так і суспільного світлого майбутнього, адже, з нього, власне, і складається суспільство та держава.

При цьому мусимо визнати і той факт, що людина є істотою суспільною, проте, це не може бути остаточною гарантією того, що кожний окремих індивідуум беззастережно отримає певні блага, зокрема матеріальний добробут і достаток, а також загальну шану і повагу у суспільстві лише виключно із цього положення. Тільки за умови активної життєвої позиції, людини, її працелюбності, а головне спроможності свідомо захищати свої фундаментальні законні права та інтереси визначають її статус поміж інших, дають можливість досягнути найамбітніших цілей. А, запорукою гармонізації індивідуальних прагнень та їх трансформації в суспільні інтереси може бути лише усвідомлене спільне прагнення до справедливості у ставленні членів громади одне до одного. І, у цьому сенсі, роль таких інститутів як громада, спільнота, суспільство та власне держава у історичному розвитку людства переоцінити дуже складно. Адже, саме на основі підходу рівноправної гармонізації інтересів окремих індивідуумів та їх трансформацій у загальний спільний консенсусний інтерес в історії людства виникає така системна організація як держава, що, зрештою, створює підстави та умови для справедливого розподілу ресурсів поміж усіма без винятку членами людської спільноти.

Зазначимо, що у розвиненому суспільстві та демократичній, правовій й соціальній державі під загальним добробутом розуміють не лише майнові статки, але й рівень доступу людини до соціальних благ гарантованих державою і безпосереднім роботодавцем. Це і доступ до безкоштовного та якісного медичного обслуговування, і можливість для кожного члена суспільства здобувати сучасну освіту, підвищувати кваліфікацію, будувати професійну кар'єру, а також гарантоване право на комфортний відпочинок та особисту безпеку і ще безліч ознак що є притаманними справедливому суспільству і справедливій державі, які безпосередньо вкладаються у поняття якості сучасного життя. Саме тому справедливе суспільство і держава це – завжди стабільність, безпечність та заможність.

Відтак, нам потрібен новий тип держави, вільної від панування капіталу над нею. Очевидним шляхом до утвердження такої держави має стати новий суспільний договір (контракт - альянс) між державою, громадянином, суспільством та бізнесом, що зрештою має бути побудований на прозорості та взаємній довірі, внаслідок перезаснування існуючої сучасної української державності. Влада у такій державі, в апріорі, не може ґрунтуватися на страху, зокрема на страху перед бідністю, хворобами, безпорадністю. Нова модель державного устрою має реалізовувати принцип соціальної справедливості та високий рівень соціальних гарантій. При цьому, держава, у нашій ситуації, має повернутися лише до виконання притаманних тільки їй загальнодержавних функцій. А, саме: оборони, безпеки, правопорядку та гарантування й забезпечення загальнонаціональних соціальних державних зобов'язань, залишаючи широке поле для духу індивідуальної свободи і підприємництва, а також й творчості у питаннях реалізації особистості людини та громадянина.

Перезаснована українська держава має реалізовувати в країні не лише права людини, а й головне право – бути Людиною. По-перше, це держава стає вільною від нічим не обмеженого свавілля мізерної меншості за рахунок повного безправ'я переважної більшості громадян. По-друге, це держава, в якій люди не бояться, що їхня родина безпосередньо

зіткнеться, з бандитизмом самої держави. Тільки така держава, що забезпечуватиме таке право бути своїм громадянам, насамперед - Людиною, може розраховувати на справжній правопорядок у країні. Тільки такій державі і такій владі добровільно та свідомо підкорятимуться громадяни. Такої держави народ не буде боятися (!).

Отже, «Людина» та її інтереси повинні бути й стати у центрі усього новітнього державотворчого процесу. При цьому, на сьогодні в Україні, на наш погляд, потрібне духовне, ідейне та етичне оновлення Людини. Історично, розуміння прав та обов'язків людини впливає не лише із вищих категорій добра і зла, не лише окремої людини, а також безпосередньо як в родині так і в нації. А, на національному – правовому рівні права людини, особи, та громадянина, розуміння їх сутності, а також і їх обов'язків мають вагоме історичне підґрунтя-джерела¹⁰³. Таким чином, поєднуючи гармонійно індивідуальні та суспільні зусилля в умовах вільного державного життя, скріплюється ріст та сила української нації, кожного окремої особи – громадянина та індивідуума.

Зрештою, зрозумілим, є і те, що Програма «перезавантаження» та подальшого відродження України має здійснюватися виключно на підставі укладання своєрідного нового Суспільного договору (Основного Закону – кардинально оновленої Конституції України), де ключовим положенням має стати забезпечення «Соціального Альянсу» між бізнесом (соціально-відповідальним та патріотично налаштованим), владою і суспільством, з чітким визначенням взаємної відповідальності Української Держави та вітчизняного бізнес-середовища по відношенню до громадян України.

На наш погляд, «Соціальний Альянс» полягатиме в обов'язку підприємців проводити таку політику та приймати такі рішення й слідувати таким напрямкам діяльності, які, насамперед, необхідні з погляду цілей і цінностей громадян, суспільства та держави. Одним з основних пріоритетів економічної стратегії має бути малий та середній бізнес. Адже, власний бізнес надає можливість проявитися таким важливим якостям українського характеру, як ініціативність, хазяйновитість, робоча кмітливість і завзятість. Водночас, підкреслимо, що саме працелюбність, організованість, хазяйновитість і прагнення до справедливості, насамперед соціальної та моральної є традиційно притаманні українському народові, нашій нації.

Тож, українській нації не потрібно видумувати та шукати якісь зразки та моделі національної ідеї – ця ідея споконвіку власне закладена у душі нашої нації – ідея справедливого суспільства та справедливої національної державності з най широкими можливостями для самореалізації особи, людини, громадянина та нації. Разом з тим, маємо звернути увагу і на ще один доволі чутливий та значний аспект державотворчого процесу.

Відтак, враховуючи сучасне становище української державності, вкрай необхідним та доцільним є вироблення чіткої і однозначної стратегічної мети подальшого розвитку суспільства, з обов'язковим врахуванням національної ментальності, де присутня потужна ірраціональна складова. Адже, нині українське суспільство, виходячи з того стану в якому воно перебуває поспіль вже останні 26 років державної незалежності і про ключові риси якого ми вже вели мову, на сьогодні, на превеликий жаль не бачить

¹⁰³ Зокрема, які окреслені у «Русский правді», «Литовському Руському Статуті» та в кодексі, зібраним у «Права, по котрим судиться», де як відомо, відсутнє було невірництво, а родина, спільнота переважала над егоїзмом окремої особи, а також не було смертної кари.

своїї історичної перспективи у подальшому своєму розвитку. Оскільки, форми та методи побудови держави віддавали стихійністю і в очах пересічних громадян доволі сильно та потужно себе дискредитували, а відтак і не призвели до відчутних позитивних змін у житті наших співгромадян.

З огляду на зазначене вище твердження, Україні потрібен неупереджений, виважений та критичний аналіз ситуації яка склалася з відкритим та чесним суспільним діалогом. У цьому сенсі потрібна чесна розмова про розкриття причин допущених помилок та невдач, визначення нагальних потреб суспільства а головне – визначення справжніх цілей та завдань соціально-економічного та духовно-культурного розвитку, а також вибір релевантних засобів і методів для його здійснення.

І у цьому плані, чи не першим практичним кроком у цій площині, на наше глибоке переконання, має стати формування Загальнонаціональної соціально-економічної та політичної Програми, під можливою умовною назвою «Єдність України - запорука системного та стійкого розвитку нашої держави». Реалізація такої Програми слугувала б добрим дороговказом подальшого успішного економічного розвитку України та має передбачати комплекс ефективних і цілеспрямованих заходів соціального, економічного та гуманітарно-інформаційного напрямку за участю органів державної влади та місцевого самоврядування, з активним залученням широкого громадського загалу із спрямуванням зусиль всього суспільства на подолання існуючих та накопичених небезпечних тенденцій міжрегіонального відчуження, подолання сепаратистських настроїв та унеможливлення реальної загрози цілісності українського суспільства та держави.

Одним з вагомих компонентів цієї Програми, на наш погляд має стати проблематика розвитку національного малого та середнього бізнес-середовища як у регіональному, місцевому так і в загальнодержавному вимірі. За існуючими підрахунками малий та середній бізнес здатний створювати не менш половини робочих місць в Україні. Більша частина з яких, буде організована в секторі інтелектуальної і творчої праці. Відтак, необхідним є послідовне зниження податкового навантаження на малий та середній бізнес. Вважаємо, що існуючий Податковий Кодекс є недосконалим і таким, що потребує перегляду в напрямку створення більш сприятливих умов для розвитку бізнесу в Україні.

Практично, запровадження ідеології «Соціального Альянсу» має стати порядком денним (темою) і запорукою здійснення кардинальних змін у суспільстві та державі. У цьому контексті, доречно зазначити наступне: у свій час, а саме у 50-ті роки ХХ століття канцлер Федеративної Республіки Німеччина Конрад Аденауер власне у практичній площині започаткував політичну ідеологію Соціального Альянсу. Він розробив нову модель громадянсько-політичного устрою для повоєнної Німеччини – Християнсько-Соціальну Модель, яка стала дієвою альтернативою як комуно-соціалістичним та нацистським тоталітарним схемам державного управління, так і дикому капіталізму часів Веймарської республіки¹⁰⁴.

¹⁰⁴ Основи теорії та практики соціального ринкового господарства були викладені Аденауером та його соратниками в Дюссельдорфських тезах ХДС/ХСС 1948 р. і, відтоді, тільки розвивалися й уточнювалися, не зазнаючи принципових змін. Головну ідею тез Аденауер сформулював наступним чином: «нова структура економіки має ґрунтуватися на врахуванні того факту, що час необмеженого панування капіталізму минув». Йшлося, насамперед, про

Оприлюднення Загальнонаціональної Програми Дій (її ключові політичні тези та доктринальні положення надаються авторами у Додатку Б.10 до цього розділу), спрямованої на фінансово-економічне, технологічне та соціальне відродження України, яка за своїм змістом та сутністю має стати програмою економічного націоналізму¹⁰⁵. Це ставить Україну перед вибором і обґрунтуванням одного із двох можливих сценаріїв подальшого загальноекономічного, соціального, демографічного, технологічного та іншої природи розвитку. а, саме, АБО:

1) забезпечити інноваційний прорив із виходом на прискорене економічне зростання й досягнення на цій основі високих соціальних стандартів,

2) піти шляхом підтримки та вдосконалення традиційних виробництв, посилюючи, при цьому, існуючі застарілі технологічні уклади та розвиваючи усталені виробничі відносини (стагнація).

Слід признати і те, що імовірність уточнення домінант загальнонаціональної Програми Дій (див, Додаток Б.10) за урахування процедур із дефолту (науково-аналітичні викладки та обґрунтування для України – Додаток Б.11), є великою для національної соціально-економічної системи, що обумовлює потребу у деталізації комплексу дефолтних заходів та доцільних для використання механізмів реструктуризації заборгованості, забезпечення певного рівня стійкості соціально-економічного середовища.

Тож, узагальнимо окремі аспекти: на сьогодні, в державі стихійно реалізується другий сценарій.

Досвід останніх десятиліть успішного розвитку ряду країн свідчить про те, що успішно впоратися з такою проблемою можливо лише за умови продуманого формування й запровадження системних інноваційних процесів у національній економіці (створення національної інноваційно-інформаційної системи функціонування економіки за концептом сталого розвитку)¹⁰⁶.

Для розгортання та управління системними інноваційними процесами (більшою мірою, когнітивно-інформаційними) соціальний капітал та етика, що забезпечує його накопичення, стають механізмами проривної сили так само, як базисні технологічні інновації спроможні спричинити економічні прориви в цілих країнах та макро- регіонах глобальної економіки. Ці гуманітарні чинники є більш потужними, навіть за фінансові

збільшення частки робітників та інших осіб найманої праці у «розподілі спільного пирога», «депролетаризації» трудящих шляхом утворення майна в руках найманих працівників, а також про гідний рівень життя для безробітних та непрацевдатних.

¹⁰⁵ Тобто, захистом від зовнішніх сил, які не піддаються контролю, за зразком Національного Акту Відбудови Промисловості США часів «Нового курсу» Ф. Д. Рузвельта, або за зразком соціально-економічної програми Конрада Аденауера та Лі Куан Ю.

¹⁰⁶ Слід зазначити, що саме сучасні та успішні країни Азії власне пішли таким шляхом – шляхом «наздоганяючого розвитку» вибудовування національної інноваційно-інформаційної системи розвитку економіки. Взагалі, це стало загальним правилом як для комуністичного Китаю, так і для прозахідних Японії, Південної Кореї, Тайваню, Гонконгу. Вони запозичували (здійснювали трансфер) наукові розробки, впроваджували найсучасніші технології, просто копіювали американські, європейські та навіть й радянські новітні технологічні інноваційні розробки, управлінські рішення та технологічні підходи. При цьому, державна влада здійснювала контроль над національними ресурсами й промисловими підприємствами незалежно від форми власності.

інструменти. Очевидним є також і те, що здійснення таких заходів неможливо реалізовувати без свідомого та комплексного переформатування всієї системи державного управління, як одного із механізмів суспільно-політичної трансформації України у новому її політичному, соціальному, економічному, когнітивно-інформаційному та гуманітарному вимірі із забезпеченням відповідного потужного інформаційно-пропагандистського забезпечення.

Отже, одним із головних векторів діяльності оновленої держави та влади має стати спрямування зусиль щодо актуалізації та пріоритетності ідеї соціальної відповідальності бізнесу, яка полягатиме у підвищенні значущості нематеріальних факторів економічного зростання, пов'язаних із розвитком саме людського потенціалу. Соціально-відповідальний бізнес має стати прикметою нової моральної економіки. Визначення цієї економіки – соціетальна модель побудови економічних відносин. Ця економіка, також повинна відрізнятись високою благодійною та корпоративною культурою.

Хибним є погляд про те, що капітал транснаціональний, а тому не обмежений ніякими кордонами, моральними рамками національних інтересів. Це не так! Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що їхні кампанії працюють у тісному співробітництві з державними інститутами, які забезпечують бізнесу найкращі умови для експансії в інші держави.¹⁰⁷ Тож, для реалізації цього завдання нам потрібно докласти максимум зусиль і сформувати, на підставі неформальних договірних зобов'язань, альянс між патріотичним рухом та бізнес-структурами різного рівня, що стане «двигуном» нового шляху розвитку української держави та суспільства¹⁰⁸.

Поряд із цим, зазначимо, що політика економічного відродження України має базуватись на засадах ідеї економічного патріотизму (українського економічного націоналізму – протекціонізму) **«Національному розвитку – власні сили»**. Українська громада має всіляко сприяти процесу консолідації зусиль бізнесменів будь якого напрямку діяльності, для яких слово **«УКРАЇНА»** не пустий звук, а осмислена категорія, та ставити за мету знаходити і популяризувати таких представників бізнес-спільнот, які гідно несуть прапор своєї країни, утверджуючи її у кожній точці земної кулі.

Основою у таких підходах, на наше глибоке переконання, має стати політичне бажання створити максимальні умови, коли людина, громада матимуть можливість само реалізовуватися, заробляти та керувати країною в загальнонаціональних інтересах. Окрім цього, реалізація таких заходів вимагатиме як нових політичних обличь, або політичних структур і механізмів, які будуть здатні взяти на себе керівництво країни, така і наявності лідера з жорсткою політичною волею і згуртованої команди професіоналів. У цьому контексті має бути спільна та злагоджена співпраця між владою і громадою. Тож, якщо ми як нація хочемо вижити і зберегтись в історії як народ і як країна, для нас не має іншого шляху окрім здійснення перезаснування держави, де основною цінністю має бути лише Людина та її права.

¹⁰⁷ Зі свого боку ТНК, на «освоєних» ними територіях, реалізують інтереси своєї держави, що полягають не лише в економічній діяльності. При цьому, слід мати на увазі, що ТНК проводять дипломатичну, розвідувальну і, навіть, підривну діяльність.

¹⁰⁸ На жаль, український бізнес, зазвичай, поглинений, виключно, гонитвою за прибутками. Таким чином, зводиться нанівець почуття української вкоріненості, здатність розглядати свою долю в нерозривному поєднанні з нашим історичним минулим, а свої здобутки - як продовження справ попередників на благо країни.

І, якщо держава не зможе своїм громадянам забезпечити ключове право – бути, насамперед, Людиною, то вони (громадяни), цілком природно, прагнутимуть стати громадянами зовсім іншої держави, де, власне, це право буде не тільки гарантоване а й забезпечене відповідними державними діями, відповідною державною політикою тощо.

Водночас, мусимо зауважити, що на першому етапі реалізації низки відповідних заходів (нормативно-правових актів), спрямованих на оновлення та оздоровлення усього суспільного та державного українського організму, очевидно не уникнути вирішення ключового питання – щодо необхідності жорсткої мобілізації усіх наявних ресурсів та можливостей. У цьому плані, імовірно здається, необхідність вибудовування держави за зразком кооперативного принципу «одна організація – один лідер».

Державна організація, на такому етапі, має будуватися і за зразками найкращих передових світових розвинених країн, які проходили цей шлях, вибираючись із трясовини «тотального державоблуду» за єдиним жорстким ієрархічним принципом. Не випадково, рано чи пізно, суспільство мусить мати, чи таки визнати національний авторитет відповідного політичного діяча, якщо воно має потенціал до консолідації і до свого державного існування. Оскільки, немає нічого згубнішого для держави та нації, у такий період, як слабкість усієї системи державної влади, про що ми вже раніше зазначали.

Ймовірно (висловимо можливо, навіть дещо контroversійну тезу), що заради збереження нації та подальшого існування державності, політична влада може бути зосереджена в руках однієї людини (наприклад, Президента), як ключової політичної постаті в країні. Тим більше, що в усі важкі часи, навіть найбільш демократично розвинені народи, тимчасово делегували права окремим політичним та військовим діячам, щоб вони могли зосередивши в єдине ціле усі наявні ресурси країни вивести її з тяжкого кризового стану.

За нашими міркуваннями, саме Президент має нести персональну політичну відповідальність перед народом за долю країни. Він би міг її отримати шляхом відповідної угоди між гілками влади, або, безпосередньо, від носія цієї влади – народу, через референдум. При цьому, протистояння різних гілок влади, що сприяє їхній неефективній роботі – усувається.

У разі порушення чи не виконання певних угод зі сторони Президента, ради на місцях можуть організувати захист прав громадян через відповідний тиск народних мас на особу Президента. Безумовно, це лише наше припущення та бачення. Втім це питання, на наш погляд, заслуговує на увагу, навіть із огляду на те, що ми спроможні окреслити і окреслили наявну проблему у такому, дещо навіть не звичному, ракурсі державотворення.

2.4. Загрози національним інтересам і національній безпеці у контексті порушень прав та свобод людини і громадянина

Визнання, дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина є священним обов'язком будь-якої цивілізованої демократичної, правової держави, взагалі, і України, зокрема. З набуттям Україною державної незалежності, у свій час, було офіційно проголошено необхідність її побудови як правової держави, орієнтованої на загальнолюдські цінності [12]. Це стало принциповим напрямом подальшого розвитку

України на засадах демократичної держави і необхідною умовою входження України до світової європейської спільноти, де найвищою цінністю державного будівництва і суспільно-політичного життя є неухильне гарантування і забезпечення прав людини й громадянина та збереження і розширення громадянських свобод.

Високі стандарти Загальної декларації прав людини були, повною мірою, закріплені в нормах чинно діючої Конституції України. Конституція проголосила Україну соціальною, правовою державою, в якій людина її життя і здоров'я визначаються найвищою соціальною цінністю, а права людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (частина четверта статті 43, частина третя статті 46 та стаття 48) [15]. Тому, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, що логічно знайшло своє подальше відображення у низці законодавчих та нормативно-правових актах української держави. Українське законодавство у цій сфері відповідає кращим світовим зразкам та стандартам. Зокрема, в Україні визнаються та гарантуються права і свободи людини та громадянина згідно з загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права, про що засвідчують відповідні правові норми Основного Закону – Конституції України.

Однак, за нашими системними аналітичними спостереженнями, наявне демократичне законодавство у сфері прав людини, не може не турбувати, оскільки є відсутність дієвого та ефективного механізму забезпечення та гарантування захисту прав людини, що призводить до масових та системних порушень прав і свобод людини, а, інколи, навіть, і унеможлиблює їх реалізацію у повному обсязі з боку самої держави та її органів. Практика дотримання Конституції та Законів України свідчить про те, що мають місце непоодинокі факти виходу державних інституцій за межі конституційного та правового поля, особливо, в частині звуження конституційних прав окремих категорій громадян на достойний життєвий рівень. Це є, на сьогодні, основною правовою перешкодою на шляху затвердження та зміцнення основ демократичної і правової держави, якою позиціонує себе Україна в Основному Законі.

Існуюча ситуація, на наш погляд, ускладнюється також і через неподолану проблему наявної бідності для більшості громадян України, яка стала системним явищем, що також є порушенням прав людини, насамперед, у частині забезпечення достойних умов її соціально-економічного буття. Достатній рівень життя, що забезпечує свободу від бідності, зрештою, є невід'ємним правом кожної людини і громадянина будь-якої держави [17 – 19]. А, саме: бездумний демонтаж «соціального спадку колишньої УРСР»; звуження життєвого простору для представників «малого» та «середнього» бізнесу; зростання безробіття і боргів із виплатою заробітної плати; звуження змісту та обмеження обсягу вже існуючих соціальних прав і свобод, визнаних за часів державної незалежності України; створення умов, за яких громадяни не доживають до пенсійного віку, а, доживши, отримують пенсію, яка не забезпечує їх гідне існування; створення умов, за яких громадяни не можуть побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду за свої законно зароблені гроші, що знаходяться на депозитних рахунках «проблемних» банків, або кредитних спілок та інших фінансових установах – все це створює, фактично, загрозу фізичному існуванню людини та громадянина. Тим самим, порушуючи узвичаєне право на безпечне життя та здоров'я людини і громадянина України.

Більш того, необхідною складовою конституційного права на забезпечення життєвого рівня – є положення щодо унеможливлення звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів, або внесення змін до чинних законів [20]. За статтею 22 Конституції України це не допускається, окрім, за умови, введення у дію відповідно до пункту 31 частини першої статті 85 та пункту 19 статті 92 Конституції України надзвичайного стану (стаття 64 Конституції України).

Разом із тим, саме звуження або призупинення визначених та гарантованих Конституцією України таких соціальних прав, фактично, стало політичною і правовою нормою у практичній діяльності, майже усіх без винятку, складів Уряду України, незважаючи, навіть, на їх політичне забарвлення чи то, маркування. Згідно зі статтею першою Основного Закону, Україна, поки що, залишається соціальною державою.¹⁰⁹ При цьому, слід враховувати і те, що головною рисою соціальної сфери і, відповідно, реалізованої державою соціальної політики, впродовж усього часу новітньої української незалежності, є орієнтованість на патерналізм (захист та допомогу держави). Так наприклад, біля третини всього населення України має пільги або права на різні види соціальної допомоги від держави. Надання пільг і компенсацій в Україні регулюється більше ніж 49 базовими законодавчими та нормативно-правовими актами, за якими діють понад 20 видів пільг [18 – 20]. У той же час, не прийнято жодного нормативно-правового акту, який би визначав єдиний методологічний та методичний підхід до надання пільг і компенсацій. Обсяг пільг, за висновками експертного середовища, у монетарному вигляді складає 150 млрд. грн. на рік (дорівнює 18,75 млрд. доларів США) [17].

Політичний популізм, впродовж значного проміжку часу, яким, у переважній більшості випадків, керуються законодавці при встановленні пільг, іноді перетворюється на відверте соціальне глузування¹¹⁰. А, надання громадянам все більшої кількості пільг та компенсацій, зрештою, призводить до зворотного ефекту – закономірних вимог населення щодо подальшого розширення пільг і зростаючого невдоволення через неспроможність отримувати їх у повному обсязі. Разом із тим, існуючі соціальні практики доводять, що Україна не забезпечує виконання цього положення Основного Закону у повній мірі та у повному обсязі за загальноприйнятими критеріями соціальної держави, як реальні доходи населення, подолання величезного розриву між бідними і багатими, рівень безробіття та бідності тощо.

Більш того, прийняття Закону України Про Державний бюджет на 2018 рік із одночасним внесенням змін та визнання такими, що втратили чинність, деякі законодавчі акти України, які встановлювали і передбачали надання пільг, гарантій та

¹⁰⁹ Соціальна держава, це держава, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Важливими економічними засадами функціонування соціальної держави є соціальна орієнтація економіки. Тобто, соціальне ринкове господарство має створити «розкішний пиріг» для задоволення соціальних потреб населення, а потім його «перерозподіляти» на основі «щедрого соціального законодавства» шляхом активної й адресної соціальної політики найбільш незахищеним верствам населення у соціальному вимірі.

¹¹⁰ Загалом, чинна система державних соціальних стандартів та гарантій не є цілісною, поки що не спрямована на забезпечення конституційних норм і не приведена у відповідність до європейських стандартів. Діючі соціальні стандарти не відповідають сучасним економічним реаліям та можливостям держави [17].

компенсацій відповідним верствам населення (у тому числі і щодо зниження рівня оплати праці та соціального захисту окремих категорій працівників), введення обмеження у частині надання пільг, компенсацій, гарантій, пенсій, соціальної допомоги сім'ям із дітьми, інших виплат категоріям громадян, зрештою, - є також порушенням норм чинної Конституції України, що звужує конституційне право цих категорій (і, навіть, інших груп) населення на достатній життєвий рівень.

Кількість споживачів пільг і компенсацій, з урахуванням тих, хто має на них право за кількома законами, становить, за експертними оцінками, близько 19, 5 млн. осіб, або 49,5% дорослого населення України [19; 20]. При цьому, необхідно зауважити і на те, що у Рішенні Конституційного Суду України від 20 березня 2002 року № 5-рп (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) зазначено, що для більшості категорій громадян України, пільги як такі не є пільгами, а гарантіями та іншими засобами забезпечення професійної діяльності і ефективного функціонування відповідних державних органів.

Для значної кількості громадян України (у тому числі і для військовослужбовців) пільги, компенсації і гарантії – право, що передбачене чинним законодавством, і є також додатком до основних джерел існування, необхідною складовою конституційного права на забезпечення життєвого рівня. Звуження змісту та обсягу цього права, шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів за статтею 22 Конституції України, не допускається. Зупинення його дії можливе лише за умови введення відповідного пункту 31 частини першої статті 85 та пункту 19 статті 92 Конституції України – надзвичайного стану (стаття 64 Конституції України). Разом із тим, відповідне рішення Конституційного суду України у 2012 році покінчило з системою державних зобов'язань та пільг, успадкованих ще за часів колишнього СРСР. Тож, суспільство небезпідставно стурбоване соціально-економічною ситуацією у державі. Інакше і не може бути в країні, в якій соціальної допомоги потребують близько 20 мільйонів людей, що, практично, становить половину населення країни. Відтак, низкою непродуманих та поспішних урядових кроків (більшою мірою, помилкових і не професійних) здійснюється руйнація існуючого інституту державно-правового соціального захисту, без введення відповідних компенсаторних механізмів, що об'єктивно формує підґрунтя для соціального невдоволення та подальших суспільних збурень із непередбачуваними політичними наслідками.

Україна поступово, проте впевнено, також стає лідером пострадянського простору з майнового розшарування, що не може бути основою для політичної стійкості суспільства, його подальшого безпечного стабільного соціально-економічного розвитку, а також широкої суспільної підтримки реалізації будь-яких реформ. Показники рівня бідності, за авторськими аналітичними спостереженнями та висновками, погіршуються, насамперед, через зниження показників рівня життя населення, реальні доходи якого, з урахуванням цінового фактору, зменшуються, що значно звужує купівельну спроможність і веде до зубожіння населення. Окрім того, слід зазначити, що, зрештою, на сьогодні, зайнятість в Україні не виконує свою основну соціальну функцію і не захищає людину від бідності [17 – 20]. Власне, у сучасних українських реаліях за різними оцінками фахівців існуюча в Україні заробітна оплата не виконує свої основні функції – стимулювання праці та відтворення

виробничої сили, стимулюючи тим самим, зростання бідності населення¹¹¹. При цьому, теперішня економічна політика Уряду спрямовується на «затягування пасків» і торкається, насамперед, найбідніших, що, зрештою, спроможне привести до зменшення кількості населення країни внаслідок різкого погіршення його соціально-економічного стану (неспроможність оплатити послуги ЖКГ, продуктів харчування та першої побутової необхідності, медицини тощо).

Існуюча ситуація у площині соціально-економічного розвитку української державності, впродовж останнього десятиріччя, об'єктивно вимагала від найвищого політичного керівництва країни забезпечення нагального проведення широкомасштабних політичних та соціально-економічних трансформацій українського суспільства. Зволікання із проведенням кардинальних реформ, відсутність політичної волі, сприяє формуванню потенційних чинників, які, у подальшому, цілеспрямовано руйнуватимуть підвалини національної державності. Моніторинг за ходом реалізації реформ в Україні (які були широко задекларовані ще у 2014 р.) дає підстави нам зробити окремі припущення, а саме, вони (реформи): а) у недостатній мірі добре підготовлені як концептуально, так і технологічно; б) хаотичні за своїм змістом; в) ідеологічно неузгоджені; г) не підкріплені достатньо а ні у ресурсному плані, а ні у кадровому, а ні в інформаційному. Зокрема, стартовий майданчик для уряду у проведенні реформ існував, а от час для їх проведення, як зазначає більшість експертів, було безповоротно втрачено (!).

А, друга половина 2014 р., всупереч задекларованим планам, так і не стала періодом початку масштабних перетворень в країні, більшість із них забуксувала ще на старті. Незважаючи, навіть, на те, що Уряд А. Яценюка ще у травні 2014 р. підписав відповідну Угоду з президентом Єврокомісії Ж. Барозу на отримання відповідного гранту у сумі понад 355 млн. євро під умову нагального проведення реформ спрямованих на удосконалення існуючої системи державного управління під романтичною назвою «Контракт для України на будівництво держави» (за аналогією з американською передвиборчою програмою Б. Клінтона у 1994 р., широко відомою під назвою «Контракт з Америкою» [13]). Зазначимо, що ця Угода передбачала проведення восьми ключових державних реформ, а саме: а) конституційна реформа; б) антикорупційна реформа; в) децентралізація системи влади; г) судова реформа; д) реформа міліції та правоохоронних органів; ж) дерегуляція бізнесу; з) освітня реформа; к) реформа державної служби.

Разом із тим, не були вчасно внесені змін до податкового законодавства (замість податкової реформи – відбулося лише чергове підвищення податків), ані пенсійна та інші реформи, за цей час, так і не сприяли покращенню добробуту громадян країни. При тому, що населення віднеслося до ідеї започаткування реформ, здебільшого, з розумінням. У подальшому, громадська думка еволюціонувала від позитивного ставлення (оптимістичних очікувань) до песимізму і недовіри щодо методів, засобів і змісту впровадження проголошених корелянтами реформ. Тож, причиною поступового звуження та зниження підтримки реформ є відсутність системи інформування й

¹¹¹. Питома вага заробітної плати у структурі доходів населення щороку знижується: з 41,7% у 2011 році до 39,0% - у 2015 році [17].

просвіти населення, системне вивчення його думки щодо розв'язання найбільш актуальних проблем країни [22; 23].

Очевидним є також і те, що існує брак відповідної системності у процедурах та механізмах проведення реформ. Внаслідок чого, об'єктивно відбувається поступове звуження соціальної бази їх підтримки. Системні помилки «урядових організаторів реформ» призвели до того, що, майже, кожна соціальна група українського суспільства отримала цікаві (не привабливі) «подарунки» від влади. Власники квартир – підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги. Малі підприємці – зміни до системи оподаткування, які, зрештою, погіршили для них умови ведення бізнесу. Автомобілісти – «захмарну» вартість палива. Пенсіонери – скасування низки існуючих пільг та компенсацій тощо. При цьому, переважна більшість, громадян країни відчула суттєве зростання цін на товари першої необхідності, а обмеження та «заморожування» рівнів заробітної оплати, зрештою, цілком логічно не здатне, у повній мірі, компенсувати зростання інфляційних хвиль у країні.

З цього, зрозуміло, що за умови всебічного «консервування» зарплат, добробут громадян і надалі буде «падати». Більш того, з початку 2014 р. борги по виплаті заробітної оплати зросли на 156,0%. Відтак, спостерігається реальне збідніння населення. Тож, за даними щорічних (і щомісячних) моніторинрів соціально-економічної ситуації, частка бідних, за самооцінками громадян зросла з 40,0 % до 65,0%. Така тенденція простежується в усіх вікових категоріях. Причинами такого становища, на думку більшості фахівців експертного середовища, є, передусім, те, що «формула», яка була визначена за задумами їх ініціаторів, вже на початку старту реформ і витримується впродовж наступних кроків (тобто, «спочатку реформи, а потім вирішення соціальних завдань»), виявляється не просто помилковою, а й глибоко деструктивною. На практиці, у дійсності, вона зводиться (звелася) до добре відомого: «реформи за рахунок соціальних чинників»¹¹².

Бездумний демонтаж існуючої соціальної системи, зростання дефіциту державного бюджету на соціальні програми, небажання олігархату «ділитися» з населенням, «звуження життєвого простору» для представників малого та середнього бізнесу – зменшує можливості влади для подальшого утримання суспільно-політичної рівноваги. І, як наслідок, сприяє розчаруванню і накопиченню на відповідних політико-партійних брендах тягаря негативних суспільних асоціацій. Зрештою, це змушує верстви населення коливатися між протестом і байдужістю (аномією). З того, різкий контраст між багатими та бідними, витратами влади на своє утримання і на соціально незахищені прошарки населення, зумовлюватимуть формування «революційної ситуації», коли «верхи не зможуть, а низи більше не захочуть» жити за таких умов.

На жаль, урядова команда «реформаторів» «успішно доводить», що не враховує важливість соціального чинника у процесі реалізації реформаторського курсу. Це, власне, призводить до поступової втрати суспільної підтримки у проведенні започаткованих реформ та, ймовірно, здатне стати одним із дієвих чинників подальшої

¹¹² Зрештою, соціально виважені та продумані реформи – політичне «вікно» суспільних очікувань та можливостей, які так необхідні для динамічного та поступального розвитку суспільства і держави.

дестабілізації суспільно-політичної ситуації в країні. Підтримка та порозуміння з боку громадськості (і окремого громадянина) змісту реформаторських зусиль влади – є необхідною умовою їх успішного втілення у життя. Більш того, відчуття безпосередньої причетності громадян до здійснення реформ, забезпечує їх успішне та безперервне здійснення й досягнення мети. Натомість, маємо: поступове зростання негативного суспільного ставлення населення до заходів щодо проведення широкомасштабних реформ, зокрема, і взагалі до влади, як такої, наприклад у питаннях поспішного прийняття рішень щодо підвищення тарифів ЖКГ.

Останнім часом вже простежується цільова організація акцій протесту проти низки урядових рішень, які сприяють зростанню суспільного (соціального) напруження у трудових колективах підприємств бюджетної сфери, зокрема у закладах освіти, охорони здоров'я, культури та спорту, в яких тривалий час зберігається дія таких деструктивних чинників, як: а) низький рівень оплати праці та її несвоєчасна виплата; б) затримка з виплатами відпускних, допомоги на оздоровлення, винагороди за досягнення у праці та сумлінне виконання службових обов'язків; в) недостатнє бюджетне фінансування, неповна зайнятість тощо.

Посиленню суспільно-соціальної напруги додають деякі урядові рішення, які спрямовуються на банкрутство та закриття низки виробничих потужностей у різних регіонах країни. Окрім цього, у ряді регіонів України відбуваються постійні протестні акції спрямовані на справедливий розгляд обласними та районними радами питань щодо розподілу бюджетних коштів на соціальні програми та видатки (м. Харків, м. Кривий Ріг Дніпропетровської області та інші)¹¹³. А, регіональна та місцева влада, у питаннях забезпечення суспільно-політичної ситуації, не приділяє належної уваги питанням соціального діалогу між усіма соціальними партнерами – державою, роботодавцями та представниками працівників - профспілками, шляхом забезпечення відкритого діалогу місцевих органів виконавчої влади з населенням за «круглими столами», у прямих теле- і радіо ефірах, постійних консультаціях із громадськістю з найбільш актуальних та важливих питань розвитку регіонів. І, слід вказати, що саме соціальне партнерство – визнаний механізм реалізації прав громадян в демократичному суспільстві, оскільки, надає можливість великим групам суспільства брати участь у формуванні соціально-економічної політики держави.

Декілька слів мусимо приділити і питанням системного розгляду та опису ситуації у політичній площині. Тож, оцінюючи нинішні суспільно-політичні настрої у суспільстві, змушені констатувати про таке: у громадській думці посилюється розуміння того, що Українська держава, поступово починає втрачати ознаки державності. А, саме: немає Конституції (доктринальних засад), яку виконують та шанують; «гілки» державної влади атрофувалися і, практично, зберігають тільки свої зовнішні ознаки; судова гілка влади та правоохоронні органи перестали виконувати функції дотримання законності і стали ресурсом у політичній боротьбі; Глава держави не досягнув справжнього відновлення керованості державного управління.

¹¹³ Соціальний діалог – найважливіша складова соціальної безпеки і запорука суспільно-політичної стабільності.

Все це відбувається на тлі загального зубожіння народу та відсутності потужної інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо напрямів та перспективи впровадження у життя реформаційних заходів [22 – 24]. При цьому, більшість пересічних громадян країни пов'язують не сприйняття реформ із темою поступового зростання соціальної напруженості у сучасному українському суспільстві. Більш того, саме тематика ескалації суспільної напруженості і конфліктного соціального потенціалу суспільства починає використовуватися, власне, як засіб дискредитації самої ідеї реформ. Разом із тим, на наш погляд, зростання суспільного невдоволення, у значній мірі, обумовлюється поєднання соціально-економічних чинників із чинниками політичного спрямування (як внутрішнього так і зовнішнього характеру).

До деструктивної дії перших чинників та потенційно-факторних детермінант ми відносимо наступні. До основних чинників внутрішнього порядку, що за існуючих умов і у подальшому можуть призводити до ускладнення соціально-економічної ситуації у трудових колективах підприємств, установ та організацій, насамперед доречно віднести:

подальше збереження низького рівня заробітної плати, майже, у переважній більшості усіх категорій працівників; невідповідність тарифних ставок (посадових окладів) рівню, встановленому чинним законодавством, нормативно-правовими актами, Генеральною, галузевими угодами; збереження невиклат та її зростання, а також порушення термінів виплати заробітної плати; невиклата соціальних пільг населенню, яке законодавчо має на це право; порушення роботодавцями трудових прав і соціальних гарантій найманих працівників у зв'язку з встановленням нових або зміною існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту у ході реорганізації, реструктуризації виробництва тощо; триваюча на окремих підприємствах, в установах, організаціях – практика застосування вимушеної неповної зайнятості, робота в умовах неповного робочого дня (тижня), відпустки без збереження заробітної плати; порушення роботодавцями законодавства про працю; не врегулювання чи несвоєчасне, мало результативне реагування роботодавців на вимоги найманих працівників або профспілок щодо захисту їх соціальних та трудових прав, невиконання рішень примирних органів (примирних комісій, трудових арбітражів).

Зберігатиме свою деструктивну дію і у подальшому процес зростання кількості безробітних [17 – 20])¹¹⁴. При цьому, все очевиднішим стає також і те, що політичні мотиви, у недалекому майбутньому, можуть бути серйозною причиною участі населення в акціях соціального збурення та суспільних конфліктах. Ці мотиви, насамперед,

¹¹⁴ Так, у 2016 р. кількість зайнятого населення зменшилась, порівняно з 2013 р. (після 2010 р. цей рік характеризується найкращими показниками економічної активності населення віком 15-70 рр.) більше як на 3 млн. осіб (на 15,7%) і становила, майже, 16, 3 млн. осіб. А, кількість усього економічного активного населення за цей період зменшилась майже на 2,9 млн. осіб (на 13,8 %) і становила, близько, 18 млн. осіб.

Рівні зайнятості та економічної активності населення знизились відповідно з 60,2% та 64,9% у 2013 р., до 56,3 % та 62,2 % всього населення відповідної вікової групи у 2016 р. Кількість безробітного населення віком 15-70 рр. зросла за вказаний період на 168 тис. осіб, (на 11,1 %), і становила близько 1,7 млн. осіб. Рівень безробіття населення зазначеної вікової групи, визначений за методологією Міжнародною організацією праці (МОП) підвищився на 2 пп. і становив 9,3 % економічно активного населення відповідної вікової групи [17].

підживлюватимуться соціально-економічними чинниками. З цього можна зробити висновок, що на цей час, уже, принаймні мінімально, формуються групи соціальних та економічних інтересів, які спроможні боротися проти існуючої владної системи, проти запроваджених методів і механізмів реалізації «так званих, соціальних та інших реформ».

У цьому контексті, на нашу думку, не є виключенням формування, за таких умов, потужної політичної сили ліворадикального спрямування на платформі, власне, відновлення соціальної справедливості та соціального захисту людей праці України. І, для потенційних учасників такого руху, не матиме принципового значення питання механізмів інспірування та фінансового підживлення рухів такого гатунку (із-за кордону, чи всередині країни). Наразі, не є виключенням, з нашої точки зору, також і формування інших форматів протестних рухів, які можуть бути завуальовані в інші організаційні форми, особливо у контексті реалізації та впровадження у життя задумів із децентралізації влади. Прикладом цього, може слугувати ситуація, яка розгорталася у межах Запорізької області, де місцеві активісти висувають лозунги надання області спеціального екологічного статусу (Закону про спеціальний екологічний статус Запорізької області бути!). Водночас, на наше глибоке переконання, треба чітко усвідомлювати, що сам процес «передачі» «Центром» влади на місця суттєво збільшувався у «вазі» напередодні розгортання виборчої кампанії до органів місцевого самоврядування.

Головна битва за місцеву владу відбувалася між представниками інтересів центральної київської влади та місцевими і регіональними фінансово-промисловими угрупованнями, які мали власні економічні, соціальні та політичні інтереси в регіоні. Це, у свою чергу, загрожує виникненню на місцях «удільних князівств», розбудови та формування відповідного адміністративно-бюрократичного «ринку», який діятиме за власними правилами та законами і який не буде, у більшості випадків, орієнтуватися на центральну київську владу. При цьому, головними напрямками критики дій центрального українського керівництва (з боку суспільства і спільноти) стають наступні суспільно-політичні твердження, які можна згрупувати у чотири основних блоки: «Влада нічим не відрізняється від попередньої, як і ті, хто зараз є опозицією»; «Вони однаково дотримуються принципу, що людина повинна платити за все»; «Формування органів влади на всіх рівнях у державі здійснюється за принципом особистої відданості, найвищим посадовим особам країни»; «Відсутність реальних кроків у виконанні обіцяного».

Більш того, практично жодна, з соціально-політичних позицій, виборчої президентської та парламентської кампаній, за нашим баченням, не перебуває на сьогодні у стані активного виконання. Серед вагомих причин критики діяльності органів влади, як засвідчують дослідження, можна виділити і ті, що викликані власними помилками представників органів влади. А, саме:

а) нинішні керівники, державні корелянти, не позбулися стилю роботи часів своїх попередників;

б) для них головним так і залишається якомога швидше заявити, пообіцяти, а не продумати шляхи виконання, забезпечити кінцевий результат;

в) вони не складають єдиної, цілісної і монолітної політичної команди однодумців, а, навпаки, часто суперечать один одному у публічних заявах та виступах і ведуть один проти одного провокаційні «інформаційні війни».

Отже, вбачаємо, з огляду на існуючі обставини, та засвідчуємо наступне:

перше, потенціал довіри населення до влади знизився. Життя підтверджує, що ситуація погіршується, настрої протесту ростуть, а перспектив щодо вирішення низки суспільних конфліктів пересічні українці не бачать;

друге, симбіоз і нагромадження ендегенних ризиків, зокрема, економічної кризи, акції протесту, погіршення криміногенної ситуації та поглиблення реваншистських політичних настроїв ряду політиків, насправді, є передумовами до силового варіанту подальшого перебігу подій;

третє, переважна частина українського суспільства, за нашими спостереженнями та аналітичними висновками, нині перебуває у депресивному стані та стані соціального розпачу, з іншого – такі настрої стимулюють зростання потенціалу громадського протесту. Бо ж, народ надто стомився від: а) несправедливості (відсутності реформи суду, прокуратури та міліції); б) зниження рівня життя (відсутності ефективних та соціально справедливих економічних реформ); в) затяжної війни без оголошення війни (відсутності стратегії щодо Росії у військовому, політичному та економічному аспектах); г) помилок у кадровій політиці (відсутності реформ у державній службі);

четверте, майже, кожний другий дорослий громадянин України, перебуває у стані високого і гіпер високого рівня стривоженості. Тобто, знаходиться у стані, коли неможливо приймати раціональні рішення і пристосовуватися до нестабільних умов життя. Не випадково, МОП віднесла Україну до списку тих держав, у яких присутній найвищий ризик соціальної стурбованості. Разом із Україною, слід вказати, що до переліку таких держав потрапили також Мексика та Перу. З цього, представники МОП (Міжнародної організації праці) зазначають, що ще з 2010 р. випадки соціальної стурбованості були зареєстровані майже у 25 країнах і пов'язані вони, як правило, з наслідками світової фінансово-економічної кризи;

п'яте, у сучасних умовах функціонування національної соціально-економічної системи, за існуючою тривожною тенденцією у суспільно-політичному житті, деформується соціально-психологічний клімат у суспільстві. У масовій свідомості переважають негативні почуття. Очевидно, що такий психологічний стан населення сприятиме виникненню конфліктного типу суспільної поведінки;

шосте, потенціал протестних настроїв, судячи з динаміки проведення і результатів реформ, та розвитку соціальної і суспільно-політичної ситуації, з великою долею ймовірності, на нашу думку, у найближчій перспективі матиме схильність до зростання. Причинами цього є: а) погіршення рівня життя більшості громадян в умовах ускладнення фінансово-економічної ситуації в країні; б) реалізація урядових заходів щодо різкого скорочення витрат на соціальну сферу; в) соціальна позиція МВФ щодо умов надання чергового фінансового займу у 40 млрд. дол. США (у 2015-2018 рр.), що передбачає скорочення видатків на бюджетну сферу на 3,0% та чисельності державних службовців на 20,0%, (150 тисяч людей може стати безробітними), підвищення ціни на газ та комунальні послуги для населення у 6 разів, впродовж 2015-2017 рр., підвищення пенсійного віку для чоловіків до 65 років (сьогодні 60 років).

Таким чином, погіршення соціально-економічної ситуації в країні та можливість різкого зниження суспільного самопочуття, закономірно, призводитиме до радикалізації суспільних настроїв і зростання вербальної готовності громадян до участі

в акціях протесту для захисту своїх законних прав. Оскільки, погіршення матеріального стану є головною причиною, яка може примусити населення «вийти на вулицю» для вираження протесту. Звичайно, є сумніви, щодо того, наскільки реальною є ця готовність населення «вийти на вулицю» і брати участь у відкритих акціях громадянського протесту. Проте, не враховувати це було б помилкою. При цьому, слід зважати на ту обставину, що соціальна напруженість має чітку регіональну специфіку. Так, зокрема, у Києві та інших великих містах і обласних центрах, найімовірніша участь населення в акціях протесту. Навпаки, в малих містах і селах – це менш реально. Разом із тим, у цілому населення не схвалює конфліктні форми вираження свого невдоволення – вуличне безладдя, погроми, створення незаконних збройних формувань, незаконні страйки, голодовки протесту тощо.

Однак, населення, в основному, намагається дотримуватись саме легітимних форм проведення соціальної боротьби – звернення з вимогами до органів влади, критика у пресі, законні мітинги, демонстрації і страйки, а також, відповідно, збір підписів під колективними зверненнями тощо. Слід також зауважити і те, що в українському суспільстві поширення нині набуває і така, дещо нова, та несподівана форма соціально-політичного протесту, як «моральний протест»: коли більшість наших співгромадян отримують відверте задоволення і жваво коментують всілякі казуси представників державної влади, супроводжуючи коментарями, далеко не морального плану, у вигляді фольклорного надбання усної народної творчості [21].

Тож, масштабний суспільно-соціальний конфлікт у прихованій, неявній, проте латентній стадії в українському суспільстві, все ж таки, реально існує. З огляду на особливості теперішнього часу, він виражається у викривлених, предконфліктних відносинах, між владою, державою і населенням. Про його існування свідчить, хоча б, процес поступового, проте, невпинного «падіння» авторитету держави та державних інституцій в очах пересічних українців, а також окремих гілок державної влади.

З цього, імовірний прогноз розвитку подій: логічно витікає, що українське суспільство на сучасному етапі свого розвитку, перебуває на межі серйозного соціального, суспільно-політичного та економічного катаклізму. Ймовірні сценарії можливого перебігу суспільно-політичних подій є наступними.

По-перше, визнаємо, на нашу думку, соціальний «вибух» за таких обставин може бути трьох видів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Імовірні сценарію розвитку суспільно-політичної ситуації в Україні
та нагромадження ендегенних соціальних ризиків ***

Сценарії	Змістовність суспільно-політичної активності та напрямів дестабілізації та радикалізації соціально-економічної ситуації
Сценарій 1.	Спонтанний, ніким і нічим не керований соціальний «вибух», - «війна всіх», проти «всіх»
Сценарій 2.	Спровокований, «вибух, заради вибуху».
Сценарій 3.	Спрямований, або ж керований соціальний «вибух».

*Джерело * Визначено, сформульовано та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження*

Сценарій 1. Спонтанний, ніким і нічим не керований соціальний «вибух», - «війна всіх», проти «всіх». Приводом до спонтанного соціального «вибуху» можуть слугувати

будь-які резонансні суспільні події, які є найбільш болючими у контексті само сприйняття та суспільного самовизначення соціальної справедливості. У цьому контексті достатньо хоча б згадати про наявність такого явища, як *«мажори»*.

Сценарій 2. Спровокований, «вибух, заради вибуху». Каталізатором спровокованого соціального «вибуху» можуть слугувати: запровадження нових тарифів за комунальні послуги (*їх різке та суттєве підвищення*), у т. ч. і за спожитий газ для населення; зростання оплати у сегменті транспортних перевезень; зростання цін на продукти харчування, продовження пенсійної реформи, як психологічний «удар» по патерналістському менталітету більшості населення України ін. Серйозний соціальний конфлікт на теренах нашої держави може спровокувати саме питання реалізації (подальшого провадження) земельної реформи. Колосальна соціальна несправедливість у розв'язанні цього складного і, доволі суперечливого, питання, здатна стати тим суттєвим подразником не лише для суспільства загалом, але й для низки вітчизняних політиків, зокрема, що власне здетонує соціальний «вибух», заради «вибуху».

У цьому контексті, існує ще один доволі потужний соціальний чинник, який здатний максимально спровокувати «вибух, заради вибуху». Мова, насамперед, йде про збільшення кількості осіб, які складають переселенців із зони проведення бойових дій у Донецькій і Луганській областях (за попередніми підрахунками їх на сьогодні налічується понад один мільйон осіб). Слід зазначити, що за інформацією правоохоронних органів у місцях компактного розташування переселенців/тимчасово переміщених осіб зі Сходу (табори «Святі Гори», «Перлина Донбасу», «Ястребок», «Супутник») поступово зростає рівень соціального напруження, який викликаний не тільки соціально-побутовими та фінансовими проблемами, але й посиленням у цьому соціальному середовищі антиукраїнських настроїв і збільшенням випадків побутового хуліганства й агресії на ґрунті зловживання тимчасово переміщеними особами алкогольних напоїв.

Сценарій 3. Спрямований, або ж керований соціальний «вибух». Оформлений у, більш – менш, зрозумілу організаційну форму із приблизно прогнозованими результатами. У цьому контексті необхідно зазначити і таке. Наразі в Україні вже сформувалися радикальні політичні сили, які спроможні «розкрутити» в своїх інтересах відкритий суспільний конфлікт, довівши його до агресивної стадії. Сценарій означатиме використання радикалами (популістами) масового соціального незадоволення з метою тиску на владу. Небезпека цих дій у тому, що вони можуть перерости у неконтрольовані акції протесту на зразок подій у Греції та Вірменії тільки, ймовірно, з набагато гіршими наслідками.

За таким сценарієм перебіг подій можливий також і у наступному руслі. З великою долею ймовірності припускаємо, що великі маси населення спроможні вийти на вулиці міст і містечок України (внаслідок не тільки незадоволення своїм соціально-економічним становищем, але й не менш безуспішного для України розгортання військових дій навколо Донецької і Луганської областей з подальшими величезними людськими втратами, як військовослужбовців так і цивільного населення), де почне панувати хаос і безладдя. Імовірно на політичній арені за таких обставин і у цей час може з'явитися особа, яка візьме на себе усі владні повноваження і встановить «відносний» порядок.

Не виключено, що у ході таких надзвичайних подій, на роль «батька нації» може претендувати мало відома особа у політиці, але, яка у ключовий момент «засвітить» себе неординарними вчинками, що набуде значного резонансу в суспільстві та отримає відповідну підтримку і визнання з боку, представників насамперед «силового блоку» - Національної гвардії, загонів територіальної оборони, Збройних Сил України, правоохоронних структур тощо. Найшвидше це може бути діяч радикального - опозиційного плану. У такій іпостасі, можуть виступити як окремі командири добровольчих батальйонів України, «так і радикально налаштований політик і група патріотично налаштованих професійних військових» зі складу офіцерського корпусу Збройних Сил України.

У даному випадку, це все буде дуже схоже на здійснення «військового заколоту». При цьому, необхідно відзначити одну цікаву особливість, чим більше незадоволених у цій ситуації і приводів для незадоволення, тим вищий може бути рівень відкритої або латентної підтримки збройних змовників, здатних запропонувати стомленому суспільству «рецепт» доволі простого й швидкого вилікування від будь-якої суспільної хвороби, за допомогою однієї «пігулки» – *зброї та армійського порядку і дисципліни*. Натомість, слід у цьому процесі також враховувати і деструктивну дію зовнішнього чинника, насамперед з боку Російської Федерації.

Відтак, визнаємо, для того щоб Україна дійсно стала демократичною, соціальною і правовою державою, як це визначає Конституція України [15], потрібно, щоб людина, її життя, і здоров'я, чесність і гідність, недоторканість і безпека були не тільки проголошені найвищою соціальною цінністю, але й стали реальністю повсякденного життя в українській державі.

У свій час, мусимо признати, що саме ст. 7 колишнього законодавчого акту України «Про основи національної безпеки», не випадково визначала ключову політико-правову диспозицію держави у питаннях дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. Зокрема, порушення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування Конституції і Законів України, прав і свобод людини і громадянина, у тому числі при проведенні виборчих кампаній, недостатня ефективність контролю за дотриманням вимог Конституції і виконання законів України були віднесені до загроз національним інтересам та національній безпеці України. У цій відповідності визнаємо наступне: на авторське переконання, вважаємо, що неухильне додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, захист конституційного устрою, вдосконалення системи політичної влади з метою зміцнення демократії, духовних та моральних підвалин суспільства, підвищення ефективності функціонування політичних інститутів влади має стати одним з основних напрямів державної політики.

Особливо, вказане твердження актуалізоване стосується площини політичного виміру забезпеченого гарантування фундаментальних прав і свобод людини і громадянина. Проте, неупереджений підхід дає достатньо підстав стверджувати, що на сьогодні в державі виразно спостерігається тенденція також і до поступового згортання основоположних конституційних прав, зокрема на проведення масових зборів та демонстрацій, на вільний доступ до інформації і свободу вираження поглядів. Не випадково, саме у цій царині, відносин між державою, громадянами і громадянським суспільством спостерігається доволі жвава дискусія щодо відповідного законодавчого

акту, який регламентує права та обов'язки сторін щодо проведення мирних зборів [26; 27]. Безумовно, кожна із зацікавлених сторін відстоює свої позиції – громадяни і громадянське суспільство на широкий арсенал найрізноманітніших форм і методів позапарламентської політичної боротьби, тобто умовно кажучи «вуличних правил» висловлення політичного та соціального протесту, а держава – на більш регламентованих на унормованих правил.

Очевидним є те, що політична мудрість полягатиме у пошуку суспільно-політичного компромісу з доволі широкого кола суперечливих законодавчих і нормативно-правових позицій та реальних життєвих політичних практик. Мали і мають місце непоодинокі випадки переслідувань та дискримінації певних осіб через їхні політичні переконання.

Особливо, такі негативні тенденції, яскраво проявляються під час проведення виборчих кампаній різних рівнів. При цьому, виборчі кампанії стають серйозним випробуванням на демократизм, громадянськість та забезпеченням пошанування прав людини, насамперед для держави та її інститутів. Як правило, більшість кампаній носить доволі надмірний конфліктний та непрозорий суспільний характер, схильність її окремих учасників до екстремістських дій. Зокрема, організатори виборчих змагань широко використовують «брудні» технології, дію яких відчують на собі не тільки лідери перегонів, але й пересічні громадяни – виборці. Так, з метою створення атмосфери духовного дискомфорту та готовності до радикальних дій, окремими організаторами виборчих перегонів в обіг суспільної думки навмисне запускались небезпечні ярлики для політичних опонентів – «націоналістичні відморозки», «бандерівці», «східняки» та інші. І, як наслідок таких дій – суспільні настрої стрімко поляризуються, частина виборців, потенційно, готова і, навіть, спроможна до радикальних дій, спрямованих на силове відстоювання власних електоральних симпатій та уподобань [21].

Очевидним фактом стає і те, що вища державна влада України у такий період розвитку суспільно-політичних процесів в країні, не в змозі у повному обсязі, забезпечити втілення в життя відповідних норм Конституції та Законів України, ігноруючи виборчі права своїх громадян, а правоохоронні та інші силові структури не менш стрімко політизуються.

Передвиборча тематика стає вагомим складовою у діяльності всіх гілок влади в Україні, у першу чергу – законодавчої та виконавчої, що суттєво знижує її ефективність у реалізації нею своїх конституційних повноважень. Передвиборча агітація у більшості випадків ведеться з порушенням законодавства, кандидати для посилення її ефективності нерідко залучають тіньові кошти. Для забезпечення «замовного» рівня електоральних симпатій та демонстрації відданості «потрібному» лідеру органами державної влади та місцевого самоврядування доволі часто використовується адміністративний ресурс. Крім того, з виборчих діляниць усуваються спостерігачі та представники засобів масової інформації, людей залякують, незаконно затримують, викрадають та б'ють.

У громадських активістів та журналістів відбирають диктофони, касети, матеріали, розбивають відеорекамери, фотоапарати, знищують плівки із зафіксованими на них порушеннями. Блокується доступ народних депутатів до виборчих діляниць. Перебіг виборчих кампаній, здебільшого, здійснюється з порушеннями з боку органів державної влади та місцевого самоврядування Конституції і Законів України, прав і свобод людини і

громадянина. Ефективність контролю за дотриманням Конституції і виконанням законів України з боку державних органів, у цьому випадку, є недостатнім. Це засвідчують численні факти суспільно-політичного життя держави в період виборчих перегонів.

За теперішніх політичних реалій, українські громадяни також, значною мірою, позбавлені механізмів забезпечення реальної політичної конкуренції та основних громадянських свобод, а саме: відсутні недоторканність особистості, захисту від поліцейського свавілля, є обмеженими свобода слова, свобода зібрань тощо. Не випадково, за низкою існуючих міжнародних рейтингів соціально-економічного процвітання та наявності громадянських прав і свобод, Україна на 2018 рік виглядає, доволі, непривабливою.

Таким чином, враховуючи чисельні випадки порушення конституційних та законних прав громадян із боку судової системи, органів прокуратури, правоохоронних органів, посадових осіб та службовців усіх рівнів державної влади і місцевого самоврядування, автори вимушені констатувати: держава в особі державних органів та органів місцевого самоврядування не лише не забезпечує захист і реалізацію прав та свобод громадян, але й сама, нерідко, створює умови для порушення та порушує Конституцію і Закони України.

Окрім цього, нині залишається не вирішеною проблемою в Україні і щодо забезпечення дотримання прав людини та основоположних свобод, включаючи право людей на доступ послуг у сфері юстиції і правосуддя на тимчасово окупованих РФ територіях Донецької і Луганської областей та Автономної Республіки Крим і м. Севастополя (з огляду на масовий характер порушення прав людини – громадян України на цих територіях). Вказане стосується, у т.ч, і права на життя мирних громадян України, які стали заручниками терористів на окупованій території Донбасу, а також і у питаннях незаконного позбавлення свободи, жорсткого поводження, вбивств та поранень, зникнень безвісти тощо. Слід також урахувувати і нагальність вирішення питання у площині захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, компенсації збитків унаслідок російської окупації території нашої країни та, знищення майна громадян.

Тож, зазначимо: важливою проблемою є формування дієвого механізму захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб, шляхів реалізації їх правових, особистих, політичних, економічних, соціальних, культурних та екологічних прав і свобод. Очевидно, вказане має спонукати органи державної влади до більш активного розгляду можливості ініціювання і, відповідно, внесення змін та доповнень до Законів України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» й інше.

Крім того, варто також наголосити: слабкість і розпорошеність інституцій громадянського суспільства [32], низька результативність організаційно-правових та інформаційних механізмів узгодження інтересів держави, особи і суспільства, не дозволяє належним чином також реалізовувати їхній потенціал стосовно забезпечення та гарантування, у повному обсязі, основоположних прав і свобод людини та громадянина. Незважаючи навіть на те, що за теперішніх умов розвитку суспільно-політичної ситуації, питання прав людини у державі набуватиме нового змісту. Вперше

воно підкріплюється і ознаменовується активним рухом громадян за свої конституційні права, про що красномовно свідчить статистика формування та утворення правозахисних організацій в країні за останній час, які у площині реальних практик, діють у різних напрямках цієї проблематики.

Чи не вперше, за останні роки в Україні, є можливість реального забезпечення гарантованих прав людини, особи, громадянина на основі загальновизнаних ООН семи елементів безпеки особи в українській державі та крокувати шляхом вільного суспільного розвитку, що базується на нормах права, взявши курс на побудову правової держави, в якій вищою цінністю буде – особа конкретної людини, громадянина та її безпека. Тож, певним чином підсумуємо і наголошуємо: утвердження та забезпечення прав і свобод людини, громадянина – є головним обов'язком і зобов'язанням державної влади перед громадянами України. А, це означає, що саме держава, створена нею система управління та регулювання різної природи діяльності, перебуває на службі народу і людині. Тож, кожен має бути рівнем перед Законом [26 – 28]. Наразі, українське суспільство перебуває, водночас, і в контексті глобалізаційних перетворень, у власній зоні соціально-економічної турбулентності.

Висновки до розділу 2

За результатами світоглядно-концептуального обґрунтування вихідних положень теорії та практики взаємозв'язку й взаємодії людини і суспільства та їх особливостей під час становлення та розвитку державотворчих процесів в Україні у історичній ретроспективі та, з урахуванням діючих чинників сьогодення, а також враховуючи деталізацію й систематизацію вагомості впливу оточуючого зовнішнього середовища, авторами отримано низку висновків та сформульовано ряд пропозицій із урахуванням ймовірних варіантів розвитку подій і Україні, основними з яких є наступні:

1. Встановлено, що пострадянський простір, куди входить й Україна є сферою, виключно, особливих інтересів, так званих, проектантів сучасного світо устрою щодо формування відповідних основ (засадничих підвалин) нового світового порядку. Тож, на національних теренах реалізується достатньо проста стратегія, яка повинна розглядатися у площині запровадження у практику управління певних тактичних кроків.

Перший фундаментальний поступ – припускає реальну можливість створення й активізацію дії деструктивних механізмів поділу/перерозподілу національних багатств під контролем невеликої групи зденаціоналізованих внутрішніх олігархічних груп. Другий – підготовку до завершення ліквідації економічної та політичної незалежності української державності, з активним включенням сформованих внутрішніх олігархічних груп у міжнародну систему олігархічних зв'язків та підпорядкованості.

Тож, у розділі визнано, засвідчено і підтверджено:

а) бінарні тактичні кроки цілеорієнтованого деструктивного впливу активно упроваджуються у життя, шляхом реалізації вектору знецінення ролі особистості, людини, громадянина та нації, загалом, у державотворчому процесі вже поспіль 26 років незалежності України;

б) вказане обумовлює подальшу дискредитацію самої ідеї державності, що також проглядається через призму зневажливого, а, подекуди, й негативного ставлення до

історичних основ національного культурно-духовного та морального надбання українського народу.

2. З'ясовано, що певним суспільно-політичним та фінансово-економічним силам, як мають місце як всередині самої України, так і поза її межами, (виконуючи волю своїх іноземних господарів та, так називаних, «ширих друзів, радників і партнерів» українців), дуже хочеться, щоб подальший розвиток нашої держави пішов шляхом поглиблення політико-ідеологічного протистояння між Сходом і Заходом України, як географічними регіонами єдиної країни, з посиленням тенденцій щодо розділення нації за мовними, релігійними та іншими принципами.

Визнано, що тисячолітня присутність нашого народу у цьому світі, дає всі підстави стверджувати: ми вийдемо на шлях розвитку і цивілізованого життя, оминаючи ці брудні брили суспільного розбрату, завдячуючи саме багатовіковим надбанням культурної спадщини українства, яка, здебільшого, завжди була доволі толерантною до мовних, культурних, релігійних та інших національних розмаїть. Адже, Україні випала така історична доля, що вона завжди перебуває на межі, на краю та кордоні між лісом і степом, між морем й суходолом, між землеробською цивілізацією з хоробрими боронителями власної Землі, родини і державності та кочовим варварством, між Сходом та Заходом.

3. Визнано і підтверджено, що, незважаючи на певну відсутність державно-політичної практики, впродовж значного періоду історичного часу та наявності окремих тенденцій, які засвідчують поглиблення духовно-моральної кризи сучасного українського соціуму, є всі підстави визнавати:

український етнос, завдячуючи тисячолітнім глибинним пластам національної самобутньої культури та моральним і національним цінностям, ідеалам та пріоритетам, у найближчий час спроможний (здатний) стати сильною політичною нацією з об'єднанням громадян у єдиній національній свідомості, з світоглядною логікою здорового глузду. Однак, головним завданням дійсних національних лідерів має стати політичне й моральне виховання, навчання та опіка свого народу до часу його сформування у повну політичну свідому націю з дикими етапами сучасного державотворення.

Засвідчено, що подальший успіх на цьому шляху можливий лише за умови процесу обопільної взаємодії держави, національних та соціальних груп і окремого індивідууму щодо досягнення бажаного рівня у захисті національних пріоритетів та інтересів як від прихованих загроз, так і очевидних небезпек.

4. Доведено і обґрунтовано, що в умовах глобалізації, коли культура, мова, освіта й релігія перетворюються на дієвий чинник геополітики, національні освітні заклади покликані виступати, власне, у ролі відповідних «заслінок» національної совісті та моралі, цінностей й пріоритетів. При цьому, дух волі, що споконвіку живе в університетах у студентства та молоді, має виступати необхідною та фундаментальною передумовою (генератором) для розвитку, власне, сучасного національного суспільства, стрижень котрого – воля і фундаментальні права людини та громадянина і, відповідно, їх не тільки і не стільки декларування, а й гарантування та забезпечення.

Показано, що без цього ми не зможемо мати істинної, а отже – й твердої національної політики, національної цивілізованої правової держави та будемо історично приречені залишатись аутсайдерами на узбіччі сучасних цивілізаційних процесів.

5. Підтверджено, що орієнтуючись на соціетальну модель виробничо-господарських і економічних відносин та загальноприйняті стандарти політики, демократії, економіки – ми маємо робити, разом із тим, ставку, насамперед, на власні сили і власний інтелект. У цьому контексті, саме тому критично важливим є – перезаснування держави, з кардинальним переформуванням її політичної та соціально-економічної системи, що надасть можливість заново наповнити артерії її державницьких інституцій новою кров'ю, когнітивно-інформаційними засобами рушійної сили. Лише прозорою чесною та адекватною політикою можливо зміцнити демократичні устої держави.

Водночас, підтверджено про наступне: інструментарій державного управління має бути скерований на вирішення конкретних проблем певної особи, людини, громадянина, суспільства, нації та держави, загалом. Лише такий підхід дозволить реалізовувати амбітну програму стратегічних трансформацій українського соціуму та реалізовувати головну роль політики й політків – служіння власному суспільству і державі.

Разом із тим, засвідчено, що держава має дбати про соціально вразливі верстви населення – сприяючи, тим самим, зміцненню нації духовно, фізично та матеріально. Ми мусимо відновити механізми, так званого, «соціального ліфта», надавши можливість талантам, якими так багата наша земля, реалізовувати свій потенціал на благо всього українського суспільства і держави.

6. Визнано та обґрунтовано, що спекуляції окремих представників «еліт» і «радників» на тему поділу країни за географічним, регіональним, мовним, релігійним чи будь-якими іншими принципами – є не лише контпродуктивними, але й, за своєю суттю, антидержавницькими. Країна ставатиме лише сильнішою, якщо її громадяни, незалежно від походження, віри та мови, матимуть рівні можливості до самореалізації. Більш того, саме такий підхід дозволить вивільнити значну суспільну та індивідуальну енергію, яка є вельми необхідною у подальших процесах національного державотворення. Для цього наші зусилля (у напрямів розквіту України та забезпечення її сталого розвитку), мають бути дієвими та послідовними, а віра – незламна і свята.

7. Наголошено, що Держава це не лише Свобода, але й, передусім, порядок. Для того, щоб Україна стала справжньою державою, сильною, шанованою, потрібен проект розбудови держави Україна у її перезавантаженні з:

- а) оновленим суспільним договором,
- б) новими цивілізованими та ендогенно спрямованими підходами до процесів сучасного державотворення.

Саме останні і мають спиратися, переважно, на справжню довіру українського народу, на генетичну основу української нації – її духовні джерела, які знаходяться у її споконвічних народних звичаях, традиціях, моральних й етичних орієнтирах.

Тож, у цьому контексті, визнано за нагальну необхідність – провадження політики кардинального перезавантаження держави і запуску нового державотворчого проекту «Держава Україна «з новим суспільним договором. Оскільки, Україна у її теперішньому стані, підійшла до такої фази свого розвитку, коли важко й неможливо щось удосконалювати, чи то, навіть, і лагодити. А, необхідно будувати й розбудовувати усе з початку, тобто з нульової відмітки. При цьому, політичні, управлінські фінансово-економічні, військові, наукові та культурні еліти на сьогодні мають чітко усвідомити, що перспектива країни, як незалежної держави, можлива лише за умови кардинального

перезавантаження і перебудови усіх суспільно-економічних стосунків, усього комплексу державних відносин та інститутів за форматом здійснення нового суспільного договору – Конституції України з новими сферами політичної відповідальності і, навіть, із новим адміністративно-територіальним устроєм держави та її територіальним утворенням (з новою регіональною картою).

8. Підтверджено, що головним критерієм успіху у подальшому державотворенні – є лише підвищення рівня конкурентоспроможності. Конкурентоспроможним має стати все: українська економіка і політика, освіта та наука, охорона здоров'я і спорт, пенсійне забезпечення і соціальна допомога, армія та спецслужби, мистецтво і масова культура, кіно і ЗМІ, та, навіть, й українська культура, власне, у світовому контексті людської цивілізації.

9. Наголошено та підкреслено про таке:

еліти, які орієнтуються на життєво важливі національні інтереси свої країни, здатні та спроможні забезпечити своїм державам і громадянам стале економічне зростання, суспільно-політичний спокій, духовні орієнтири тощо.

З цього доведено, що наразі виникає нагальна необхідність:

а) перетворити регіональні особливості розвитку України з дезінтеграційного фактору на об'єднуючі системи;

б) сформулювати загальнонаціональні принципи відкритого суспільно-політичного діалогу та соціально-економічного розвитку України.

Тож, важливо складовою розвитку громадянського суспільства та його найбільш яскравим проявом – має стати дійсне місцеве самоврядування, як:

а) сучасний приклад громадянської активності й самоорганізації нації;

б) один із дієвих показників та детермінантою процесів створення дійсної демократичності держави і суспільства;

в) вияв індивідуальної і колективної - національної свободи й порядку.

Визнано, що на сьогодні і у подальшому, саме влада та політична опозиція мають проявити не лише політичну відповідальність, але й здатність до самокритики та цивілізованого, правового діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до розділу 2

1. Костенко Г. Ф. Концептуальні засади національної безпеки України / Г. Ф. Костенко // Народна Армія: всеукраїнське видання. - 30 листопада 1995 року. – С. 5.

2. Шульга Т. С. Територіальний чинник в історії України доби незалежності: теорія та практика / Т. С. Шульга // Життєвий простір України: політичний та гуманітарний виміри (1991 – 2010 роки): Монографія. – Національна академія наук України, Інститут історії України. – Київ: Інститут історії України, 2012. – С. 232.

3. Життєвий простір України: політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 роки): Монографія / Касьянов Г. В., Барановська Н. П., Падалка С. С., Кубальський О. Н., Ковпак Л. В., Шульга Т. С. – НАН України, Інститут історії України. – Київ: Інститут історії України, 2012. – 261 с.

4. Пономарьов А. П. Українська етнографія: курс лекцій; навчальний посібник для студентів ВНЗ / А. П. Пономарьов. – Київ: Вид-во «Либідь», 1994. – 316 с.

5. Наулко В. І. Культура і побут населення України: Монографія / В. І. Наулко. – Київ: Вид-во «Либідь», 1993. – 288 с.
6. Енциклопедія українознавства. Загальна частина: Перевидання в Україні / НАН України, Інститут української археографії; НТШ ім. Т. Г. Шевченко у Сарселі (Франція); Фундація Енциклопедії України в Торонто (Канада). — Київ. — Т. 1. — 1994. — XVI, 400 с.; Т. 2. — 1995. — С. 369-800; Т. 3. — 1995. — С. 801-1230.
7. Мала Енциклопедія етнодержавознавства // [редкол.: Римаренко Ю. І. (відп. ред.) та ін.]. – НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ: Довіра, «Генеза», 1996. – 942 с.
8. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії // За редакцією Ю. І. Римаренка, І. Ф. Кураса. – Інститут держави і права АН України, Інститут мовознавства АН України, Інститут національних відносин і політології АН України, Інститут української мови АН України, Інститут філософії НАН України, Міністерство України у справах національностей та міграції. – Київ: Товариство «Знання України», 1993. – 188 с.
9. Кармазіна М. Між історією та політикою: Монографія / М. Кармазіна. – Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 560 с.
10. Духовне життя українського суспільства: теоретико-методологічні та онтологічні проблем розвитку: Монографія // За редакцією М. Михальченка, В. Скотного. – У 3-х кн. – Київ-Дрогобич: Інформаційно-ред. відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. – 319 с.
11. Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження: Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. – Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – 192 с.
12. Попович М. Бути людиною: Монографія / М. Попович. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. – 336 с.
13. Контракт з Америкою. Програма сприяння парламентам України; переклад [Електронний ресурс]. // Інформаційний Вісник Програми сприяння парламентам України. - № 50, 14 травня 1997 року. – Режим доступу: http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/broshura_misceve_samovryaduvannya_0.pdf.
14. Програми ООН з розвитку: 1994 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1962>.
15. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
16. Історично-географічні дослідження в Україні: Збірник наукових праць / Ред. кол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.), Т. А. Балабушевич, М. Ф. Дмитрієнко, О. Є. Маркова, Ю. А. Пінчук, Є. П. Степанович (відп. секр.). – НАН України, Інститут історії України. – Ч. 3 – Київ: Вид-во «Наукова думка», 1994. – 208 с.
17. Зайнятість, праця та соціальний захист населення: вітчизняний та зарубіжний досвід: Монографія // За ред. к.е.н., проф. Т. М. Кір'ян. – Міністерство соціальної політики України; Національна академія наук України, Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення. – Київ, 2017. – 245 с.

18. Соціальні технології: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні: Монографія // За ред. В. В. Барабаша. – Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України та Національної академії наук України. – Київ-Херсон: Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2008. – 340 с.

19. Гошовська В. А. Соціальна домінанта національної безпеки: актуальні проблеми: Монографія / В. А. Гошовська. – Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України та Національної Академії наук України. – Київ: Видавничий Дім «Корпорація», 2004. – 196 с.

20. Соціальна безпека: пошук нової парадигми: збірник наукових статей. – Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України та НАН України. – Київ: Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України та НАН України, 2004. – 172 с.

21. Духовні засади розвитку людства в епоху глобалізації та українська перспектива // Матеріали науково-практичної конференції. – Національна академія управління. – Київ: Вид-во НАУ, 2005. – 288 с.

22. Ситник Г. П. Актуальні питання підвищення ефективності державного управління у сфері національної безпеки України / Г. П. Ситник // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки: науковий журнал; за ред. Г. П. Ситника. – № 3-4 (11-12). – 2016. – С. 3 – 25.

23. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Монографія / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2000. – 304 с.

24. Циганов В. В. Політична безпека і безпечна політика: Складові, ознаки, стан, тенденції: Монографія / В. В. Циганов. – Київ: Вид-во Ніка-Центр, 2006. – 112 с.

25. Руденко М. Д. Енергія прогресу Вибрані праці з економії, філософії і космології: Монографія / М. Д. Руденко. – Київ: ТОВ Видавництво «Кліо», 2015. – 678 с.

26. Розподіл повноважень між гілками влади в умовах суспільно-економічної кризи: Доповіді, презентації та дискусії [Електронний ресурс] // Науково-практична конференція (м. Київ, 7-9 квітня 1997 року). – 192 с. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_83_84/rudych_vlada.pdf.

27. Питання відкритості влади. Програма сприяння парламентам України: заповіт [Електронний ресурс]. – Київ, 1997. – Режим доступу: <https://www.libr.dp.ua/PDP/PDParlam.htm>.

28. Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: навчальний посібник/ Г. П. Ситник. – у 3 ч. – Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. – Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ: Вид-во НАДУ, 2010. – 208 с.

29. Кривицька О. В. Дихотомія «свій» / «чужий» у контексті теорій кордонів та порубіжжя/ О. В. Кривицька // Наукові записки. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, 2015. - № 2 (76). - 2015 – 196 с.

30. Кармазіна М. С. Алгоритм дослідження політичних ідентичностей в сучасній Україні (на прикладі ідентичностей міста/міської громади як політичного співтовариства / М. С. Кармазіна // Наукові записки. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса № 3 (77) 2015 – 4 с.

31. Переформатування просторової системи управління природно-ресурсними активами/ І. К. Бистряков, В. В. Микитенко// Економіка природокористування і сталий розвиток: науковий журнал. – Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", 2018. – № 1 – 2 (20 – 21). – 234 с. - [С. 37 – 43].

32. Від сильного громадянського суспільства до сталої громадської участі: аналітичний огляд [Електронний ресурс]. – Фонд демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/vid-silnogo-gromadyanskogo-suspilstva-do-staloi-gromadskoi-uchasti>.

РОЗДІЛ 3

ЗДОБУТКИ ТА ВТРАТИ: ПРОБЛЕМИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

3.1. Суспільно-політична та духовно-моральна детермінанти сучасної управлінської кризи

Аналізуючи проблематику здобутків та втрат України за час новітнього державотворення, а також здійснюючи пошук можливих варіативних шляхів вирішення існуючих проблем сьогодення, спершу слід звернути увагу на з'ясування першопричин теперішнього стану речей. І, у цьому контексті, на наше глибоке переконання, коренем наявних державотворчих негараздів та сьогоденних проблем за різними площинами державотворення, є ніщо інше, як багатогранні прояви тотальної управлінської кризи – у запровадженні помилкових форм, методів, шляхів і засобів, які були обрані вітчизняним політикумом із перших днів та років державної незалежності України, і які до речі, успішно й до нині застосовуються в національних системах управління вітчизняного соціуму [1 – 3]. Зокрема, автори переконані, що:

не забезпечено на загальнодержавному рівні обґрунтовану розробку та запровадження в національних управлінських системах організаційно-логічної схеми взаємозалежності та взаємодії чотирьох конститутивно-ключових площин (матеріальної, соцієтальної, факторної та інституціональної) в межах загальнонаціональної системи просторового управління природно-ресурсними, соціальними, інтелектуальними та фінансово-економічними активами і, відповідно, медико-демографічним державотворчим потенціалом України;

не є сформульованими та не запровадженими методологічно важливі положення використання методів логічного проектування й інтерпретації та врахування детермінант процесного управління для визначення переліку найбільш вагомих регресорів ресурсно-функціонального, організаційно-економічного та нормативно-правового впливу на загальну когнітивно-інформаційну систему й підсистеми українського соціуму.

У цьому контексті достатньо звернути увагу на той факт, що на загальнодержавному рівні, навіть, відсутня відповідна система моніторингу заяв і виступів лідерів парламентських фракцій у Верховній Раді України, програмних документів партій (блоків), які очолюються їхніми партійними лідерами щодо проблемних питань національної безпеки і оборони та оприлюднення ними свого бачення подальшого стратегічного розвитку держави [11]. Більш того, на сьогодні, управлінська криза вітчизняного соціуму демонструє свою глибину та зрештою доволі неочікувану суспільну - соціально-економічну та політичну прірву з потужними негативними наслідками, як для подальшого існування української державності, нації, так і окремого індивідууму. Хоча, заради справедливості, необхідним є визнання того факту, що поштовх цим негативним процесам був даний на українській території саме українськими державотворчими «політичними силами», як і беззастережне розуміння того, що, власне, найбільш вагомим здобутком цих державотворчих сил є, повстання

України, як самостійної, незалежної суверенної держави поспіль багатьох років бездержавних поневірянь¹¹⁵.

У цьому сенсі, насамперед, для нас залишатиметься цікавим питання розуміння логіки та зростаючої динаміки цієї всеохоплюючої кризи, із з'ясуванням дії її чинників та факторів, з метою подальшого здійснення як можливої локалізації так і нейтралізації її згубних наслідків, а також унеможливлення її виникнення та дії у майбутньому. Водночас, рівень існуючих проблем, що спричинили кризу, змушують нас зробити висновки про їх довгострокове походження та довготермінове протікання у відповідних системах національного управління, тобто визнання фактору неефективного підходу щодо визначення національних пріоритетів та інтересів, а у подальшому здійснення низки стратегічних помилок в реалізації державою відповідних напрямів державної політики [10]. Зокрема, не запроваджено застосування в межах сучасного управлінського інструментарію (і, відповідно, не враховано при його розробленні) саме процесної методології стратегічного управління у сфері державного управління вітчизняним соціумом, за якою передбачається паритетність щодо визначеності та розробленості: а) моделі комунікацій; б) місії; в) ключових компетенцій; г) відповідного типу механізму¹¹⁶ (а також важелів і регуляторів).

Поряд із цим, зазначимо, що досягнення цілей у площині управління природно-ресурсними, соціальними, інтелектуальними та фінансово-економічними активами передбачає використання також і засобів проектування логістичних та комунікаційних систем (мереж), які слід розмежувати за пріоритетністю на три класи та використовувати у відповідності до поставлених завдань у площині українського державотворення (табл. 3.1). А, рішення щодо їхнього застосування, на авторське переконання, у практиці управління повинно (обов'язково) прийматися з метою попереднього визначення, а не за результатами ідентифікації, і упередження (усунення) ризиків та загроз у сфері державного управління соціумом. Оскільки, в результаті «недолугого» управління природно-ресурсними, соціальними, інтелектуальними та фінансово-економічними активами в Україні виконання (не виконання) суб'єктами управління різного рівня своїх цільових функцій та обов'язків, розвиток як національної соціально-економічної, так політичної і управлінської систем управління (а в їхніх межах відповідних логістичних та комунікаційних мереж) має усі ознаки нестійкості та ненадійності функціонування.

¹¹⁵ «На історичних скрижалях України записано чимало вікопомних подій. Однією з них є Всеукраїнський грудневий референдум 1991 року, яким наш народ перед усім світом заманіфестував свою непохитну волю: не гинути і не скітати, а жити, повноправним, самостійним державним життям. Ще раніше в літку того ж року, Верховна Рада України проголосила Україну Суверенною Державою» - із виступу Петра Дужого на пленарному засіданні Першого Всеукраїнського Збору Конгресу Українських Націоналістів. – Газета «Шлях перемоги» - 3 липня 1993 року ч. 27 (2047) С-5. (деталізовано дослідниками у Додатку В.1).

¹¹⁶ У контексті розв'язання поставленого у даному дослідженні завдання – це, у першу чергу, сучасні механізми формування дієвої просторової системи управління природно-ресурсними активами та соціально-демографічним потенціалом українського соціуму на наслідками переформатування регіональної карти держави (деталізовано змістовність у Розділі 5, пп. 5.1).

Засоби і методи проектування логістичних та комунікаційних систем і мереж у контексті забезпечення результативності управління природно-ресурсними, соціальними, інтелектуальними та фінансово-економічними активами в державі *

Аналітичні	Імітаційні	Оптимізаційні
Рекомендовано застосовувати для системної оцінки й аналізу існуючих логістичних та комунікаційних систем і мереж. Комплекс методів і засобів базується на стандартних процедурах обчислення та формалізації. За їх використання розглядають протікання й динаміку логістичних (комунікаційних) процесів і операцій в умовах визначеності та нарощення рівня ризику.	Рекомендовано застосовувати при проектуванні спрямованості, режимів і характеристик логічних і комунікаційних систем та мереж, дія яких відбувається в умовах невизначеності. Зазначене дозволяє приймати і обґрунтовувати управлінські рішення у разі наявності декількох альтернатив. Методи і засоби імітаційного моделювання найбільш ефективні за умови, коли параметри (фактори) логістичної системи чи комунікаційної мережі є випадковими величинами (оскільки останні підпорядковуються різним законам розподілу), а матеріальні, когнітивно-інформаційні та супутні потоки являють собою випадкові стаціонарні та нестаціонарні процеси в межах певного простору взаємозалежностей і взаємодії (вирішується за використання засобів геометричної економетрики).	Оптимізаційні методи і засоби спираються на різні види програмування (лінійне, нелінійне, цілочисельне, динамічне тощо), які деталізовано у відповідних розділах дослідження операцій. Проектування логістичних і комунікаційних систем (мереж) за використання оптимізаційних методів та засобів застосовується при вирішенні завдань конфігурації ланцюгів взаємозв'язків, поставок (розміщення об'єктів інфраструктури, виробництв, глобальних інформаційних мереж, терміналів тощо); виборі більш раціональних схем транспортування (інформування, трансляції, трансформації тощо); розв'язанні, так званих, виробничо-транспортно-складських завдань; формуванні стратегій управління інформаційним потенціалом, запасами, видобутком ресурсів у багаторівневих логістичних системах.

Джерело Сформульовано та систематизовано авторами наукової праці

На наш погляд, маємо також необхідність розглянути це більш детальніше та прискіпливіше, лише з огляду ключового впливу на формування основ української державності та на підставі здійснення відповідної авторської методології узагальненої систематизації розвитку наявної ситуації. За основу пропонуємо взяти як існуючі системи національного управління за сферами реалізації відповідних напрямів державної політики, так і теоретичні сфери національної безпеки за різними рівнями суспільного - соціально-економічного, політичного й державного буття сучасної України. Відтак, основна домінанта:

Держава: Система управління та державне будівництво – сфера державної безпеки. У далекому 1991 році, за збігом деяких політичних обставин і без значної суспільно-політичної напруги та національної боротьби, виникла Українська держава, з дуже неоднорідним етнічним складом і, ще більш різнополярними, політичними устремліннями, наявними ворогуючими між собою православними релігійними конфесіями. До того ж, із двома основними мовами спілкування за двадцятьма сімома адміністративними та територіальними утвореннями, які дісталися у спадок від колишньої УРСР (із нерівномірно населеними територіями), з усталеною системою управління та, відповідним притаманним радянському соціуму, шаблонами і стереотипами у площині суспільно-політичного, соціально-економічного та морально-духовного, культурного освітнього і зовнішньополітичного мислення. При цьому, у

весь цей час майже до 2000 року - «двигуном» державницьких змін, як раз були, найбільш яскраві та талановиті у своєму роді представники радянської школи бюрократичної та партійно-апаратної системи управління у тісній взаємодії з вихідцями корпусу комсомольських кадрів та «червоного директорату» [4].

Власне, вони й задавали тон у державному будівництві та будували незалежну і самостійну Українську Державу за зразками колишнього Радянського Союзу (у т.ч. й у управлінському форматі, який був для них звичним та притаманним). І як наслідок: так всі ми досі і не можемо зрозуміти, то яка все таки у нас держава – унітарна чи федеративна, соціальна, ринкова чи все таки ліберально- демократична з елементам транзитного м'якого авторитаризму? Враховуючи сьогоденні, доволі модні, політологічні тренди щодо невизначеності стану відповідного суспільного процесу, або навіть й об'єкту / суб'єкту (наявності так званого компоненту «чорного лебедя»), ризикнемо припустити, що ми отримали, дещо своєрідне, гібридне державне утворення, чи то, навіть, й гібридну державу. На наш погляд, таке визначення та його походження логічно витікає із ситуації, коли у суспільстві на сьогодні існує паралельне і не залежне одне від одного, двох, або більше тлумачень та розумінь держави як такої, та функціонування її «державного організму». Найбільш яскравими свідченнями цього явища, на сьогодні, є приклади функціонування так званої «Бурштинової республіки»¹¹⁷, яка, до речі, наочно демонструє як паралельно можуть співіснувати та функціонувати практично два «державні організми» у територіальних межах однієї країни, не говорячи вже про всім нам відомі ДНР/ЛНР (ОРДЛО), або з прикладу недалекого історичного минулого у АР Крим, так званого періоду президентства Юрія Мешкова.¹¹⁸

Висновок із цих прикладів, полягає, на нашу думку, лише в одному – якщо держава та її органи управління не в змозі нічого контролювати, або її, як такої взагалі не існує та не має, то замість неї починає діяти щось інше, й очевидним стає поява своєрідного замітника держави та його державного механізму управління (деталізовано дослідниками у Додатку В.2 до розділу).

¹¹⁷ Житомирське громадське об'єднання «Наш Бурштин» у липні 2016 р. за підтримки місцевих активістів із Волинської та Рівненської областей провели міжрегіональний форум на якому висловили рішучу вимогу до центральної київської влади передати повноваження з видобутку бурштину місцевій владі. Аргументація висловленої вимоги полягає у тому, що Волинська, Житомирська та Рівненська області можуть жити як Арабські Емірати, враховуючи потенційні можливості отримання колосальних матеріальних, насамперед фінансових прибутків від процесу видобутку та реалізації бурштину у цих областях України (деталізовано у Додатку В.1 до розділу.).

¹¹⁸ 13.10.1993 р. Верховна Рада Криму утворила нову посаду, яка офіційно отримала назву «Президент Республіки Крим». У зв'язку з цим рішенням, на січень 1994 року були призначені президентські вибори, на яких президентом був обраний Юрій Мешков. Проте вже 17.03.1995 р., згідно з *Законом України Про скасування Конституції і деяких законів Автономної Республіки Крим* посада була скасована. Офіційною причиною цього стало необхідність «*приведення Конституції і законів Автономної Республіки Крим у відповідність з Конституцією і законами України і з метою забезпечення верховенства Конституції і законів України на всій її території та захисту державного суверенітету України*». 2 липня 2011 року Ю. Мешков повернувся до Криму після 16 років вигнання в Москві. Після чого, тодішній чинний прем'єр-міністр Автономії Василь Джарти заявив, що проти екс-президента Криму буде порушено кримінальну справу.

Геополітика: Система управління зовнішніми справами країни – сфера зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної безпеки. У цьому контексті, ситуація виглядає ще більш заплутаною і не зрозумілішою, а ніж із «державою». Насамперед, Україна ні би то вважається географічним центром Європи, чи все таки є геополітичним центром Євразії. Ми до сьогоднішнього часу ні як не спроможні визначитися чи все таки ми є «грунтовою» - телурократичною, чи «морською» - таласократичною державою. Україну слід вважати Європейською чи все таки Євразійською державою. Як наслідок, «Самостійна Україна» чи все таки «Велика Україна», у геополітичних орієнтаціях та політико-ідеологічних векторах зовнішньополітичних устремлінь, як державних провідників на різних епохах розвитку сучасної історії української державності, так і в позиціях очільників політичних партій, громадських рухів та об'єднань [2]. Відтак, поки що Україна навіть не має чітко сформульованої та зрозумілої й виразної політики співпраці та захисту навіть тих українців, які проживають поза межами її державних кордонів, як на її етнічних землях так і у різних куточках світу [3]. І не дивно, що впродовж усього часу теперішньої української незалежності здійснюються системні наміри та неодноразові спроби різнопланового «підкорення» України як шляхом так і під гаслами «необхідності захисту прав національних меншин», «забезпечення політичної стабільності» та «відновлення спільного економічного простору» з боку різних країн світу, у тому числі й найближчих сусідів по прирубіжному прикордону [2].

Водночас, через особливості процесу становлення державної незалежності України у площині протікання світових міжнародних процесів, про які ми вже зазначали раніше, Україна не тільки являє собою об'єкт особливих геополітичних зацікавлень, але й стала ареною активних та жорстких протидієв дій практично усіх основних світових геополітичних сил. Наразі, ми не розглядаємо тепер активну геополітичну дію Японії чи Китаю, або арабського світу, а лише підкреслюємо що в міжнародній політиці України та у відповідних програмних документах більшості політичних сил держави виразно помітні лише впливи й присутність як «проросійських» так і «прозахідних» сил [12]. Наразі, динаміка внутрішньополітичних суперечок та партійних дискусій дозволяє простежувати їхню кореляцію із відповідною зацікавленістю ключових світових геополітичних гравців, рівно як і початкових візитів новообраних українських державних керівників¹¹⁹.

Державне управління суспільним розвитком – внутрішньополітична сфера.

А) Влада та інституціональний розвиток. На превеликий жаль, державна влада України вже котрий час поспіль, упродовж незалежності стає суспільним посміховиськом. Здебільшого населення країни вважає, що просто як такої влади в Україні не існує, а точніше вона – відсутня у розумінні державотворчої владної сили [10]. Саме це стало основною причиною того, що впродовж значного проміжку історичного часу показники довіри до всіх без винятку державних інституцій та політиків в теперішній Україні перебувають у стабільній негативній площині¹²⁰, за

¹¹⁹ Спершу Москва, чи Вашингтон, або Брюссель - кому, що ближче та є до вподоби душі, виходячи з власних політичних та ідеологічних міркувань й устремлінь.

¹²⁰ Соціологічні дані, які отримані та аналітично узагальнені соціологічною групою «Рейтинг», внаслідок проведення широкомасштабного загальноукраїнського соціологічного

винятком лише церкви на сьогодні, та Збройних сил України. Заради справедливості значимо: за всю історію державної незалежності був лише один випадок і період, коли діяльність Верховної Ради України, як найвищого законодавчого органу країни, сприймалася, переважною більшістю населення України, позитивно. Це період, пов'язаний із відомими подіями осені-зими 2014 року, коли, власне, парламент ситуативно відігравав стабілізуючу роль у суспільстві. Взагалі, Верховна Рада ані нинішнього, ані минулих скликань не спромоглася бути відповідальною через свою олігархічну природу, яка продукує політичну та економічну корупцію, та через ідеологічне протистояння поміж групами депутатів різних політичних сил. Хоча на думку переважної частини населення, нинішню оліхократію – владу натовпу має змінити справжня демократія – влада народу.

Сьогодні влада, у т.ч. і на місцевому рівні, лише формально належить виборцям: за наявності різноманітних політичних технологій виборцеві сьогодні відводиться роль «масовки» - спостерігача¹²¹. На наш погляд, не існує також доволі дієвих політичних важелів впливу населення на владу¹²², після виборів у частині виконання навіть передвиборчих програм та обіцянок політичними силами та їх репрезентантами [10]. Така ситуація (у загальнонаціональному масштабі ставлення українського соціуму до влади) визначається, насамперед тим, що на нашому українському пострадянському просторі люблять щедротно присягати на вірність та вшановуванню демократичних цінностей, а відразу ж після офіційного вступу на посаду (інавгурації) люто та, чи з неменшим й чималим завзяттям, творять прямо протилежне, забуваючи не лише про демократичні цінності, але й про національні інтереси та пріоритети у розвитку добробуту власного народу, нації, окремого громадянина і держави, загалом [7]. Пояснення у цьому випадку у нас лише одне. Це відсутність достатнього кадрового резерву дійсних патріотів державників, рівновіддалених від кланових інтересів та здатних забезпечити ефективну діяльність управлінських структур під час об'єктивно ротації владних органів за результатами чергових виборів. За таких умов, вертикаль

дослідження, яке проводилось на замовлення американського Міжнародного республіканського інституту - (IRI), на весні 2018 року, засвідчують, що Верховна Рада України під керівництвом спікера парламенту А. Парубія побила всі рекорди народної недовіри, оскільки 88,0% українців негативно оцінюють діяльність Верховної Ради, при цьому 27,0 % скоріше не схвалюють, а 61,0% взагалі не схвалюють її діяльність. Власне, такі результати не є дивними, оскільки саме парламент за допомогою низки законів на законодавчому рівні закріплює неоліберальний курс теперішньої влади, за якої держава повністю відмовляється від своїх соціальних функцій перед своїми громадянами, насамперед перед пересічними українцями, у частині забезпечення та гарантування якісних умов освіти, всеохоплюючої системи забезпечення охорони здоров'я та дієвого соціального захисту, найбільш нужденних соціальних верств українського соціуму.

¹²¹ Практично виборчий процес уже давно в країні перетворився у політичний фарс, коли замість справжнього народного волевиявлення, політики занурюються у виборчі «електоральні жнива», зокрема, лідери партій та «партейок» проводять для олігархів аукціони виборчих «щедрот» за прохідні місця у партійних списках, політтехнологи вдень та вночі невтомно займаються «фасуванням» нових порцій політичного бруду, а партійні функціонери «освоюють» численні тіньові партійні фонди, сприймаючи виборців як електорат, який спроможний надати лише відповідний відсоток голосів, і не більш того.

¹²² За нашими аналітичними спостереженнями, враховуючи теперішні реалії політичної системи, в українського народу фактично відсутні дієві механізми усунення від державного керма корумпованої влади та її політичних і державних очільників.

системи державного управління починає втрачати свою ефективність, а, здебільшого, пристосовується лише до системи кланового регулювання політичних, економічних, фінансово-майнових та інших інтересів відповідних фінансово-економічних внутрішньополітичних і зовнішніх гравців. Зрештою, це призводить до неконтрольованого зниження ступеню впливу держави та державної влади і на регіональні процеси. А також: неминуче веде до суб'єктивного трактування керівниками усіх ланок влади своїх владних повноважень, а також неспроможності політичного «Центру» забезпечити виконання на місцях широко оприлюднених різного роду передвиборчих планів [10].

Б) Еліта у тому числі фінансово-промислова та політична система й громадянське суспільство. Необхідним є визнання про те, що в Україні упродовж із 1994 року поступово, проте впевнено, складалася система територіально-галузових кланів, яка і до нині діє не в інтересах держави й народу, а, насамперед, з метою задоволення власних, егоїстичних потреб представників найрізноманітніших фінансово-економічних та політичних вітчизняних угруповань¹²³. За таких умов головною формою функціонування державної влади, як вже підкреслювалось дещо раніше, стає адміністративно-клановий ринок, який має стійке регіональне представництво, істотно спотворює конституційне визнання нашої держави як «демократичної», «соціальної», та «правової» [7]. При цьому, з одного боку, політична еліта вцент загрузла у підкилимних, брудних торгах за посади і за розподіл фінансових й матеріальних ресурсів. А, з іншого, впродовж всієї історії незалежності вдається до підкупу виборців, застосовуючи різні технологічні прийоми, аби отримувати підтримку народних голосів на виборах, що успішно їй вдається впродовж значного проміжку часу. Трагедія, на наш погляд, полягає також і у тому, що відбулося зростання політичних партійних команд з обслуговуванням інтересів кримінального фінансово-промислового капіталу, у тому числі і через клановість українських політичних партійних систем [12]. Наразі, між українськими партіями немає жодної різниці, якщо безумовно дивитись очима пересічного українського громадянина через призму його інтересів та інтересів суспільства і держави.

Програма будь - якої партії може бути здійснена тоді, коли в державі діє влада. Влада передбачає відповідальність, а її як раз і не вистачає. Натомість, це веде до непредставлення інтересів громадян та громади в управлінні майном; не приймаються рішення, які усувають наявні болючі соціально-економічні проблеми для громадян і

¹²³ Із умовної історії становлення української олігархії та клановості фінансово-промислових груп: президентська каденція Л. М. Кравчука – становлення й розвиток сировинно-експортної моделі економіки України; президентська каденція Л. Д. Кучми – розвиток і розквіт української олігархії; президентська каденція В. А. Ющенко – період умовного олігархічного національного консенсусу; каденція президентства В. Ф. Януковича – завершення періоду національного олігархічного консенсусу та започаткування правління «Сім'ї». Цей період також ознаменувався тим, що Віктор Янукович виявився першим з Глав України, хто спромігся завести у державну владу свій особистий олігархічний клан, який повністю складався із дітей, їхніх співробітників, і особисто відданих Президенту «охоронців» і менеджерів. Настала епоха «Сім'ї». Янукович прийшов до розуміння того, що можна спиратися лише на найближче коло відданих людей, при цьому перейшовши від тактики «втиснення» бізнес-інтересів свого клану між інтересами інших ФПГ – до захоплення та перерозподілу великих майнових економічних і фінансових активів.

громад; не скасовуються правила, які сприяють корупції; не здійснюється захист від усілякого роду зловживань; не дбається про безпеку як для окремого громадянина, так і для громади, суспільства, нації та держави в цілому і зокрема¹²⁴. Зрештою, непереконливість та традиційні сумбурні дії політичних команд української еліти посилюють нездатність владних структур змінювати ситуацію на краще, стрімко підсилюючи недовіру населення до влади, як такої, незалежно від її кольорового формату, тим самим позбавляючи її права подальшої легітимності, взагалі, і зокрема, у суспільній свідомості [10].

Г) *Нація. Народ. Населення. Громадяни. Суспільство.* За нашими аналітичними оцінками представники українських політичних кіл за весь час існування державної незалежності сучасної України так і не спромоглися зрозуміти, що справжнім та дієвим гарантом державної незалежності та українського державотворення є не Збройні Сили і флот держави, ні Міністерство закордонних справ та Національний банк з національною грошовою одиницею, а власне саме народ держави, переконаний та впевнений у перевагах своєї незалежності, вихований на позиціях державотворчої національної ідеології та політики. У цьому контексті ми маємо також зазначити лише наступне:

Пробуджена нація за будь-яких обставин прагнучиме до побудови правової держави і громадянського суспільства з дієвими механізмами контролю над владою, яка має бути прозорою, публічною та демократичною. Натомість, на сьогодні український народ, як носій національної державності і єдиний хто має виключне право на державність на своїй території й досі не є конституційований як єдиний і справжній суверен держави.¹²⁵ Замість нього, діюча Конституція визнає іншого суверена – народ України [5]. Оскільки цей народ не існує, то це, закономірно, надає правові підстави владі перебирати на себе всі його виняткові права, без погодження із дійсним сувереном.

Неправоздатність народу як суверена, доводить існуючу ситуацію до логічного завершення. І, як наслідок, ми не в змозі дати відповідь на питання: а що, власне, всіх нас об'єднує, як народ, у межах тієї території на якій ми всі проживаємо на теренах сучасної України? Зрештою, якщо ми здійснюємо впродовж усіх років незалежності будівництво української політичної нації, то тоді ми маємо зрозуміти й усвідомити сутність і природу кожного окремого індивіда – громадянина України, як основного будівничого матеріалу, який не тільки сплачує державні податки, але й здійснює свої

¹²⁴ Суспільство та кожний окремо взятий громадянин України, об'єктивно зацікавлений у тому, щоб рівень його життя та добробуту, захисту його фундаментальних прав та свобод максимально був наближений до загальновизнаних та прийнятих європейських стандартів. Всі ми зацікавлені у тому, щоб податки були максимально справедливими та витрачалися лише на суспільні потреби: на забезпечення безпеки та гарантування правопорядку, на доступну високоякісну освіту та сучасну систему охорони здоров'я, на безпечно облаштовані дороги та покращення екологічної ситуації як в межах держави взагалі, так і зокрема кожного окремого населеного пункту тощо.

¹²⁵ Українська держава витікає з етнічного та історичного права українців. Зокрема, у перших статтях Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. – документі, який тепер незаслужено мало згадують та цитують, навіть й науковці, проголошується, що українська держава здійснює право української нації на своє самовизначення; український народ складають громадяни України незалежно від походження, віросповідання тощо. Це означає, що українська етнічна нація створює власну державу, в якій формується народ - політична нація, інтереси держави тоді стають національними інтересами.

громадянські права в рамках державної системи з гордовитою й величною назвою Україна. Очевидним має бути те, що представники цієї єдиної нації мусять мати спільні ментальні риси, спільну систему поведінки, спільні цінності, спільні інтереси [3; 4]. Втім, тут і починається, на наш погляд, саме цікаве та дещо й те, що є малопрогнозованим й малозрозумілим із позиції логіки здорового глузду у площині розбудови державності та державним управлінням українським соціумом.

По-перше: у свідомості більшості громадян, Україна асоціюється, насамперед, саме з Батьківщиною: землею своїх рідних - предків та нащадків, з землею, традицій та духовно-моральних, генетичних й історичних та культурних зв'язків теперішнього, майбутнього та минулого поколінь. У той же час, більшість українців не сприймають державу, як власну державну систему відповідних ієрархічних взаємозв'язків, або бюрократичного апарату державної машини та машин насильства і примусу, що діє в межах усталених законів на відповідній території під назвою Держава Україна.

По-друге: до цього на додачу, із урахуванням геополітичних та гео економічних чинників, існує «проросійськи» налаштований Схід, «проєвропейський» Захід, і, власне, свій проєкт «України» по Центру держави, про що ми також вже зазначали раніше. І не випадково, ще на початку розбудови державності, доволі популярною, майже в усіх регіонах країни, була теза та ідея федеративного (земельного) устрою України, як держави. Разом із тим, населення відчуває певну ностальгію за стабільністю життя періоду СРСР, з тотальним відчуттям власної незахищеності, емоційно ставлячись до існування бідності та соціального зубожіння¹²⁶, при цьому, усвідомлюючи наявну корупцію у власній державі, як невід'ємну складову частину теперішнього суспільного життя. І завтра, якщо ситуація буде погіршуватися такими нестримними темпами, як це відбувається на сьогодні, утримати регіони у єдності, доволі історично розрізненій країни, буде ставати все важче й важче, з урахуванням й наявності управлінської кризи вітчизняного соціуму.

Окрім цього, як вже нами зазначалось та підкреслювалось, проблема єдності українського суспільства, становлення його як політичної нації постає нині актуалізованою, вимагаючи на наше глибоке переконання, зрештою, її визнання, як сучасної національної ідеї, з урахуванням того, що б українці мали можливість бачити оточуючий світ, власне з точки зору українських національних інтересів та пріоритетів [12].

У цьому контексті доречним, як вже неодноразово підкреслювалось, існує нагальна необхідність започаткування відповідної роботи щодо розробки та прийняття Загальнонаціональної програми «Єдність України» (*«Єдність України - запорука системного та стійкого розвитку нашої держави»*), яка б передбачала здійснення комплексу ефективних та цілеспрямованих державних заходів за участю органів державної влади та місцевого самоврядування, з активним залученням неурядових організацій, передусім молодіжних, організацією в ЗМІ відповідної широкої пропагандистської кампанії, спрямованої насамперед на потужний процес «сшивання» у єдину країну, її різносторонніх та різновекторних регіонів. Завданням такої

¹²⁶ Те, що ми сьогодні маємо - витіснення значної частини людей за межу бідності, різке соціальне розшарування, яке практично не залишило місця для формування й розвитку середнього класу, як основи подальшого стабільного розвитку державності і суспільства.

Програми, на наш погляд має стати – проведення виваженої державної політики, спрямованої на збереження соціально-політичної стабільності в країні та подолання існуючих протиріч й об'єктивно соціально-економічних диспропорцій у розвитку регіонів України, політичних спекуляцій навколо наявних соціокультурних відмінностей. Мобілізація зусиль у цьому напрямку, з нашої точки зору дозволить: - започаткувати реалізацію ініціатив щодо повноцінного відновлення політичної й соціальної ролі держави та влади в українському суспільстві й забезпечення громадянської єдності суспільства, засад стимулювання розвитку регіонів. Це, на наше переконання, надасть можливість: - використати «нетрафаретні» тези та прийоми державної пропагандистської машини¹²⁷. Програма об'єднання України має стати першочерговою як для держави, так і свідомо необхідною для усього українського суспільства. Процес єднання країни має бути культовим, у всіх вимірах та площинах суспільного буття українського соціуму (визнано у [3]).

Тож, у межах цієї Програми, на підставі запровадження системних підходів, могли б бути, також включені та зреалізовані наступні не лише загальнодержавні, але й регіональні суспільно-значимі проекти, як то: «Автодороги України», «Залізниця України», «Питна вода України», «Ліфти України», «Комунальний сектор України», «Генетичне здоров'я нації» тощо. Такий підхід надасть можливість акумулювати та заощадити кошти Державного бюджету України з метою їх більш раціонального використання, або, у перспективі, сформувати «Фонд національного добробуту». Ефективним було б проведення комплексу заходів щодо розвитку та забезпечення єдності внутрішнього ринку та зміцнення економічних зв'язків регіонів, розвитку транспортних коридорів, які б сприяли стимулюванню безпосередніх економічних зв'язків між історичними регіонами України, розвитку господарської інфраструктури на основі високих наукомістких технологій тощо. І, якщо для чогось і може існувати державна пропагандистська машина, то власне саме для цього. Замість «культу сили» має бути «культ єдиної та заможної» в усіх значеннях цього слова України¹²⁸. При цьому, колосальну увагу слід приділити молоді, з огляду на розвиток тих деструктивних суспільних процесів, які фактично привели українську сучасну молодь у стан депресії, байдужості та здебільшого девіантної поведінки. І у цьому контексті, беззаперечно, маємо звернути увагу, що нами вже зазначалось раніше, і на болючу та дразливу для суспільства сьогоднішню проблему моральної справедливості у питанні українських «мажорів» (соціологічні опитування, як нам відомо, засвідчують, що українці високу цінують поняття справедливості). Свою роль у процесі об'єднання країни, як справедливо ще у грудні 2004 року на шпальтах газети «Дзеркало тижня» відзначила Юлія Мостова у статті «Україна розбилася на щастя?»¹²⁹, беззаперечно, має відіграти і

¹²⁷ Хоча б, на кшталт такої тези Ф. Д. Рузвельта: «Ринковому хаосу – адміністративний заслін».

¹²⁸ Якщо Сполучені Штати за весь період їхнього державного розвитку називають «плавильним казаном націй», то в Україні, враховуючи реально існуючі суспільні протиріччя має бути створений великий «казан», в якому слід переплавити існуючі суспільно-політичні та соціально-економічні протиріччя та сформувати відчуття толерантності, цікавості й гордості не лише за «малу, а й за велику» Батьківщину, під гордовитою й шляхетною назвою Україна - моя рідна країна.

¹²⁹ Приїжджаючи до Києва з інших регіонів України, люди повинні бачити як можна та потрібно жити в їхній ж державі. Столицею необхідно пишатися і робити все можливе для того, щоб різниця між Києвом й іншими регіонами у соціально-економічному, культурному та

столиця – місто Київ. Тож, впровадження у життя вище окреслених концептуальних ідей (ініціатив) спроможне забезпечити перетворення українського (регіонального) демографічного ресурсу на безцінний загальнонаціональний людський капітал.

Державне управління економічним розвитком – *сфера забезпечення економічної безпеки*.

А) Політична економіка, як продовження й доповнення Бізнесу у політиці. Діюча в Україні з 2000 рр. модель політико-економічних відносин зрештою є сумішню олігархічно-корупційного і державно-монополістичного капіталізму та стоїть на перешкоді оновлення деградованих підприємств та можливої капіталізації інноваційних підприємств – двох процесів, які, на наш погляд, є шляхом відновлення конкурентоспроможності національної економіки. При цьому, потужний національний бізнес – є, переважно, сировинний та, здебільшого, сконцентрований в руках вузької групи людей, які контролюють більшу частину керівного складу усіх органів державної влади. Таке становище створює ситуацію не тільки тотального контролю над управлінською системою держави на користь олігархічної меншості, але дозволяє їй безкарно та безжалісно утримувати надприбутки за рахунок «викачування» з країни наявних ресурсів, знищуючи сировинну базу та руйнуючи соціальну сферу країни, при цьому не міняючи структурну економіки у відповідності до сьогоденних вимог часу та потреб запровадження технологічного укладу нового порядку [6].

Б) Сфера соціальної політики та соціальних управлінських технологій - соціальна безпека. Слід наголосити і на тому, що вітчизняна економіка, яка базується на принципі низької вартості робочої сили, об'єктивно не в змозі забезпечувати високі стандарти споживання та якісне відтворення робочої сили, що у підсумку призводить до різкого зниження трудової мотивації, зумовлює відплив шаленими темпами найбільш мобільних й економічно активних громадян до праці в інші-закордонні держави, а для громадян які залишаються в Україні, формує своєрідну ін'єкцію «наркотичної залежності» від державних соціальних допомог (субсидійних виплат) [6].

Разом із тим, перманентне посилення дестабілізаційних суспільно-політичних процесів упродовж усього періоду розвитку української державності, значною мірою підживлюється реальними загрозами соціально-економічного плану, які є здебільшого наслідком неефективної управлінської політики в діяльності центральних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. До них, у першу чергу, необхідно віднести: неадекватне ситуації фінансово-грошова й кредитна політика фінансових установ країни та адміністративне втручання і регулювання цін на зерновому, продовольчому ринку та ринку паливно-мастильних матеріалів; зниження ефективності дії механізмів соціального захисту населення, внаслідок стрімкого зростання цін та тарифів на тлі перманентної фінансово-економічної кризи; відсутність належного реагування на різке посилення негативних тенденцій щодо зниження темпів розвитку національної промисловості у різних її секторах та сегментах [7].

духовному плані максимально стиралися, і це має стати беззаперечним прикладом безцінного та практичного досвіду можливостей стирання існуючих граней наявних розбіжностей життя у сучасному українському місті та селі.

На окрему увагу заслуговує недостатня результативність діяльності органів державної влади з упередження та усунення наслідків техногенних та природних катастроф, зокрема затягування розв'язання проблем житлово-комунального комплексу країни і його очевидне колапсування у осінньо-зимовий період [7]. Окрім цього, відсутність у системі державного управління соціальною сферою нових ідей щодо розбудови сучасної системи соціально-трудова відносин в Україні, зокрема наявної оптимальної моделі діючих пілг і гарантій окремими категоріям громадян з реальними можливостями Державного бюджету тощо [7].

Державне управління у сфері національної безпеки – *сфера національної безпеки і оборони*. За роки незалежності в Україні була розроблена значна законодавча та нормативно-правова база, яка визначає засади і механізми реалізації державної політики, спрямованої на захист національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз у всіх сферах національної безпеки і оборони країни. Це дозволяє стверджувати, про оформлення та функціонування у рамках законодавчого й нормативно-правового поля держави єдиної системи забезпечення національної безпеки України. Водночас, ця система – органи державної влади (як суб'єкти забезпечення національної безпеки) є недостатньо гнучкою та оптимальною з точки зору оперативного реагування на виклики та загрози сьогодення, які постають у контексті забезпечення та гарантування національної безпеки, як держави загалом, так і суспільства, зокрема [12]. Слід також зазначити, що за роки незалежності не було здійснено жодних ретельних спроб системно-функціонального дослідження діяльності усієї системи та приведення її у відповідність до потреб сьогодення, що зрештою призвело не тільки до дублювання окремих функцій її складовими частинами, але й до певної втрати керованості та дієвості впливу її механізмів у реалізації відповідних завдань державного управління сферою національної безпеки.

Відтак, існуюча структура впродовж значного проміжку часу не в змозі у повній мірі забезпечувати координацію зусиль усіх державних інститутів з реалізації державної політики у питаннях гарантування ефективної політики національної безпеки, а саме у підходах щодо ідентифікації видів дестабілізації суспільно-політичної системи; безпекових викликів та можливостей становлення належного економічного та соціального врядування; підходах щодо конструювання технології державного реагування на загрози в гуманітарній сфері у контексті формування загальноукраїнської ідентичності в сучасних умовах державотворення тощо.

Зазначені аналітико-прогностичні висновки логічно прослідковуються за рубриками наведеної авторським колективом узагальненої й систематизованої карти управлінських ризиків у сфері національної безпеки (табл. 3.2), яка, насамперед, зачіпає лише фундаментальні основи руйнації існуючої української державності у просторово-часовій площині сьогодення.

**Узагальнена карта управлінських ризиків і загроз у площині
забезпечення національної безпеки***

Характеристика ризику і загрози	Виміри та спрямованість дії ризику і загрози	Наслідки ризику (загрози)
1	2	3
Низька ефективність процедури розробки, узгодження та прийняття стратегічних управлінських рішень у сфері державного управління національною безпекою та обороною	Відсутність сприйняття державними особами та політичними лідерами країни цілісної картини бачення та розуміння сучасних процесів й тенденцій геополітичного та гео економічного простору навколо України, місця та ролі України у цих процесах, внаслідок наявності у відповідних державних інституціях так званих «агентів впливу змін», як активних лобістів інтересів іноземних держав.	Низька ефективність системи управління сектором національної безпеки і оборони; відсутність чітких дій по реагуванню на впливи, загрози і виклики державності; послаблення Воєнної організації держави та занепад її оборонно-промислового комплексу; відсутність нових державотворчих ідей; відсутність стратегічного бачення перспектив національного розвитку.
Необґрунтоване з точки зору загальнонаціональних інтересів зниження управлінської ролі й функції держави у забезпеченні та гарантуванні її національної безпеки і оборони	Спрямовування стратегічних воєнно-політичних інтересів США, Євросоюзу та Росії, а також регіональних інтересів країн-сусідів (у першу чергу, Румунії, Угорщини, Польщі та Туреччини) на Україну без активної протидії цьому власне самої української держави. У цьому контексті політика США щодо нашої держави спрямовується на реалізацію стратегії, згідно якої Україні відводиться одна з ключових ролей щодо протистояння з РФ на теренах СНД, з подальшим розширенням присутності американського чинника на українських теренах та поступового введення її в орбіту інтересів США і ЄС, зі зменшенням економічної залежності України від РФ. З іншого боку: створення та посилення «опорних точок» російського впливу на теренах української держави; закріплення залежності української економіки від російських енергоносіїв; розширення російського капіталу на українських галузевих ринках; організація розгортання на території України відповідної організаційно-інформаційної мережі низки громадських «проросійських» структур, як інструменту дієвого впливу РФ на Україну із збереженням базування Чорноморського флоту РФ на території України у АРК, з дислокацією відповідних військових частин.	Активне застосування США та провідними державами ЄС стратегії непрямих дій, спрямованих на послаблення національної державності та формування сприятливих умов для реалізації високо-прибуткових інвестиційних проектів на українській території з метою отримання у подальшому контролю над стратегічними галузями економіки; отримання контролю над нафто-газотранспортною системою України та над нафтогазовими коридорами, що пов'язують Каспійський регіон і Європу. Криміналізація парамілітарних та радикальних суспільно-політичних структур націоналістичного напрямку, застосування ними у їхній активній політичній діяльності відвертих методів кримінального тероризму. З іншого боку: створення підґрунтя для збройного вторгнення через інспірування сепаратистських настроїв, доведення їх до закритичного високого рівня; надання проросійському протестному руху масовості – захоплення адміністративних будівель із формуванням незаконних паралельних органів самоврядування та оголошення ними звернення за допомогою до керівництва РФ.
Загроза зміни проходження лінії державного кордону України внаслідок втрати державою контролю та управління прикордонною політикою	Дезінтеграція та фрагментація державного простору України, з актуалізацією проблем етнічного націоналізму і сепаратизму, автономізації етнічно однорідних регіонів.	Формування та зростання політичного екстремізму, міжнародного тероризму з релігійним фундаменталізмом. Послаблення державної влади, зростання ролі наднаціональних організацій в управлінні територією та політико-економічною системою, формування передумов до втрати державою свого суверенітету.

Закінчення табл. 3.2

1	2	3
Втрата управлінських можливостей щодо ефективного захисту територіальної цілісності держави та недоторканості і незмінності її державних кордонів	Поширення сепаратизму у форматі ідей федералізації держави та деструктивні дії окремих органів місцевого самоврядування.	Створення підґрунтя для збройного вторгнення через інспірування сепаратистських настроїв; Анексія РФ Кримського півострова; Створення самопроголошених «народних республік» на території Південного Сходу України.

Джерело Сформульовано та систематизовано авторами наукового видання

Більш того, необхідним є визнання також і того факту, що існуюча система управління «силовими» відомствами України, зрештою, неспроможна забезпечити і у повній мірі та у повному обсязі захист як держави та окремого громадянина на належному та достатньому рівні. Головна причина такої ситуації – це вкрай неефективна кадрова політика, і як наслідок - непрогнозовані, деструктивні процеси у державному управлінні цієї сфери, що зрештою призвело до трагічних наслідків – втрати відповідної території України та поступової морально-духовної деградації значної частини молодого покоління в Україні [12].

На ці два аспекти цієї проблематики звернемо особливу увагу із врахуванням теперішньої ситуації в державі та необхідності пошуку шляхів із її виходу. Мова, у цьому аспекті, повинна, перш за все, йти про передумови агресії РФ проти України та тих втрат, які зазнала Україна, внаслідок цього, а також про розвиток несприятливих і тривожних суспільно-політичних тенденцій в сучасному молодіжному середовищі України, які здатні негативно вплинути на розвиток всіх державотворчих процесів.

Одним із основних нинішніх завдань української державності залишатиметься питання врегулювання суспільної (соціальної) поведінки різних верств населення, передусім представників молодого покоління¹³⁰. Це завдання набагато ускладнюється за умов сучасної нестабільності, що переживає українське суспільство і де молодь за певних соціально-економічних та політичних обставин цілком реально може стати одним з дієвих дестабілізуючих чинників руйнації державності¹³¹. Незважаючи, навіть, на те, що сучасна українська молодь, особливо студентство у більшості своїй є деполітизоване. Причина – втрата на день сьогоднішній політичних орієнтирів та авторитетів, відсутність чіткої суспільної та особистої мети у житті, громадська апатія і розгубленість, зневіра у власні сили, розчарування у сучасних політичних партіях і державних діячах [10]. Натомість, в силу різних обставин, та у різні проміжки часу неодноразово здійснювалися активні і не безуспішні спроби залучення української молоді віком від 16 до 30 років до

¹³⁰ Молодь є специфічною соціально-демографічною групою, яка посідає особливе місце в соціальній структурі суспільства та відіграє значну роль у громадсько-політичному житті держави та соціуму.

¹³¹ В умовах суспільної та соціально-економічної кризи молодь стає однією з найбільш вразливих категорій. Проте, враховуючи об'єктивні психологічні особливості, що притаманні молоді, вона має найбільшу соціальну, професійну та життєву перспективу, необхідну в умовах виходу з кризового стану і за певних обставин спроможна стабілізувати ситуацію у соціумі.

реалізації суспільних збурень, як одного з найбільш мобільних інструментів політичного та суспільного тиску на владу і владні інституції¹³².

У світі цей процес, доволі відомий та знаний під назвою «молодіжний балдж» - соціально-суспільне та демографічне явище, за якого молодь віком від 15 до 29 років становить особливо велику частку населення, що за певних несприятливих політичних, соціально-економічних та культурно-гуманітарних умов (високі очікування освіченої молоді у достатній мірі не задовольняються у плані роботи за рівнем освіти та якості життя) виводить молодь на вулицю і перетворює її на ключовий чинник суспільного протесту та політичних збурень. Взагалі, існує декілька суспільних механізмів, за допомогою яких молодіжний балдж може підвищувати вразливість держав до громадянських конфліктів і загалом послаблювати існуючу суспільно-політичну стабільність у державі, рівно як і навпаки – виступати амортизуючим чинником соціуму, сприяючи та каналізуючи такі необхідні суспільству зміни практично у всіх сферах державного буття. Проте, надзвичайно важливим, у цьому контексті, залишатиметься питання щодо з'ясування справжніх причин утворення, формування та зростання молодіжного балджу [13].

Зазвичай, формуванню молодіжного балджу сприяють різке зростання безробіття, нестача житла тощо, що зумовлює посилення радикальних протестних настроїв серед активно незайнятих людей молодого віку¹³³. Не випадково, Національна розвідувальна Рада США ще у 2004 році визнала молодіжний балдж одним із чинників (поряд із слабким урядом, неефективною економікою і проявами релігійного екстремізму), що здатний спричинити внутрішні конфлікти у певних регіонах світу. Зокрема, у доповіді ЦРУ «Тривалі демографічні тенденції: трансформація геополітичного ландшафту» (2001 р.) стверджується: зростаючий молодіжний балдж у світі, що розвивається, може призвести до політичних, економічних чи соціальних негараздів; молодіжний балдж у країнах із високим рівнем безробіття та низькою ефективністю функціонування уряду створює підґрунтя для конфліктів і формування радикальних політичних рухів (як правого, так і лівого спрямування). Неосвічені безробітні молоді чоловіки охоче вступають у повстанські рухи чи кримінальні банди, що виявляються надзвичайно привабливими на тлі відсутності перспектив легальної зайнятості. Нарешті, такі молоді люди ефективно сприймають радикальні ідеології, поповнюючи лави терористів. Чи не найбільшу роль у радикалізації молоді – і без того найактивнішої версти суспільства, - а також у її орієнтуванні на протизаконні види діяльності відіграє економічна несоціалізованість та байдужість у цілому суспільства і держави до їхніх проблем¹³⁴.

¹³² Визнаємо, що в українському законодавстві молоддю вважаються громадяни віком від 14 до 35 років.

¹³³ Підтвердженням цьому слугує та увага, з якою до цієї проблематики впродовж значного проміжку часу ставиться низка експертів фахового середовища Національної розвідувальної Ради США, Центрального розвідувального управління, Британського Міністерства оборони, західних наукових закладів та «фабрик думок», які оприлюднюють ряд відповідних прогнозно-аналітичних матеріалів (доповідей) з цієї тематики.

¹³⁴ Яскравими прикладами зв'язку між молодіжним балджем та громадянським конфліктом є: курдська збройна боротьба проти турецького уряду, що розпочалась ще у 1984 році; сингаплезьке національне повстання 1970-х і тамільський бунт 1980-х у Шарі-Ланці; вуличні рухи 1977-1979 рр.

У розвиток вище зазначеного, необхідним є визнання такого факту: зростаючий молодіжний балдж, що неухильно розвивається в Україні (особливо швидко зростає чисельність молоді серед міського населення, яке в найбільшій мірі схильне до насильства, агресії та радикалізму) за умов не подолання високого рівня безробіття та низької ефективності функціонування Уряду у вирішенні гострих соціально-економічних проблем, створює підґрунтя для конфліктів і формування радикальних молодіжних рухів і політичних організацій (як ліворадикальних, так і право радикальних).

У цьому контексті, певного поширення набуває небезпечний процес у площині формування саме неконтрольованих політизованих молодіжних загонів, так званих «штурмовиків», або, як їх ще називають по народному, «тітушок» (за експертними оцінками, на території України діє понад 20 тоталітарних організацій, активними членами яких є молодь). З цього, не можна оминати увагою і питання у площині зростання ролі та ваги у суспільно-політичному житті країни представників молодіжних фан-клубів спортивного спрямування, насамперед, футбольних вболівальників, або як їх ще називають «футбольних фанів», «футбольних ультрас». З цього, мова, насамперед, йде про «Ультрас Динамо», «Ультрас Шахтар», «Ультрас Бандерштат» та багато інших ¹³⁵.

Сучасні революції трапляються не там, де багато бідних, голодних і погано освічених людей, констатують фахівці, а там, де, має місце наявність значної кількості освіченої молоді, незадоволеної своїм соціальним і політичним становищем, роботою, перспективою росту та зрештою станом справ у державі. Отже, для подальшого розвитку української державності лишатиметься актуалізованим завданням із гарантування, власне, соціальних «ліфтів» для молоді, які мають забезпечувати молоді її соціалізацію у суспільному, політичному, соціальному, економічному і духовно-культурному вимірі. Саме безробіття і низькі зарплати, зумовлюють різке зростання кількості молодих людей, які потенційно є соціально невдоволеними своїм становищем. Це і призводить до стихійних бунтів та спланованих суспільних збурень від актів терору до громадянських (бунтів) і повстань. Щодо останнього, то необхідно зазначити: такі процеси цілком можливі для українських реалій, за умов відсутності сьогоденної системної і цілеспрямованої роботи з різними прошарками української молоді (у т. ч. і нехтуванням проблемними питаннями патріотичного виховання підростаючого покоління). Достатньо лише визнати: вчорашні студенти залюбки поповнюють ряди як радикальних політичних угруповань (активно приймаючи участь в лавах «громил», які атакують магазини та офіси), так і «рейдерських загонів» (стаючи на шлях неприхованого та відвертого криміналу). Внаслідок чого стаємо свідками парадоксальної ситуації: освітній процес із задоволенням відтворює агресивних

в Ірані і, як наслідок, - повалення шахського режиму; громадянська боротьба у Алжирі, що розгорілась у 1991 році; початкова стадія конфлікту у Північній Ірландії.

¹³⁵ Футбольний фанатський рух, з кожним роком набирає «обертів» і вже показав себе громадсько-активною, досить добре організованою спільнотою. Як потужну, масову, організовану силу фанати вперше заявили про себе під час акцій на захист родини Павліченко. При чому, ці акції були наймасовішими неполітичними акціями в країні від часів Податкового майдану 2010 року. Така сила може становити серйозну загрозу, якщо фанати захочуть вийти на вулицю з метою провокування суспільних збурень.

невігласів; ті, хто хоче навчатися та піднімати економіку країни, сприяючи її розвитку у науковому та технологічному вимірі, кинуті на призволяще і знаходяться самі по собі.

Складність ситуації полягає ще й у тому, що в Україні на сьогодні є величезна група молоді, яка має дійсно бойовий досвід у зоні проведення антитерористичної операції на східних теренах України та є, доволі, чутливою до реалій сьогоденного мирного життя в Україні (це, насамперед, у питаннях встановлення і відновлення соціальної, політичної та моральної справедливості). Не можемо не відзначити у цьому аспекті діяльність «ДУК – Правий сектор», «Тризуб ім. Степана Бандери», «Патріот України», «С_14» та ін. Ця ситуація від держави вимагатиме здійснення, насамперед, низки заходів із психологічної реабілітації таких молодих людей. Ймовірно, корисним, у цьому аспекті, має стати відповідний досвід Франції у межах низки реалізації цікавих державних програм, як то наприклад, «Оборона: другий шанс» (соціальна та професійна адаптація молоді віком від 18 до 22 років, які не мають професійної підготовки) «Кадети республіки» (навчання молоді віком від 18 до 26 років за спеціальностями з подальшим призначенням на допоміжні посади у поліцейських підрозділах), «Професійна підготовка», «Добровільна цивільна служба» тощо¹³⁶.

Натомість, традиційна діяльність системи органів державної влади в Україні (Мінмолодьсім'ї, відділів із молоді і сім'ї, областей і райдержадміністрацій) впродовж тривалого проміжку часу була, здебільшого, орієнтована на, так звану, «соціальну адаптацію» молоді.¹³⁷ З цією метою, у свій час, відповідне профільне Міністерство неодноразово затверджувало різні державні програми під загальною назвою «Молодь України», які спрямовувалися на всебічну підтримку громадянської активності молоді, формування необхідних для цього правових, гуманітарних та економічних передумов, надання соціальних гарантій тощо. У руслі «соціальної адаптації» молоді пропонувалася низка заходів, серед яких: гарантування молодій людині першого робочого місця; пільгове кредитування на будівництво чи купівлю житла ін. Таким чином, загальнодержавна молодіжна політика, у різні періоди часу, мала конкретне наповнення відповідно до того, який документ діяв у той чи інший період. Не відкидаючи необхідності і важливості цих та інших заходів, слід зазначити:

їх реалізація є надзвичайно складним та суперечливим процесом, а за сьогоденних умов навіть і неможлива внаслідок відсутності достатніх, або наявних коштів у Державному бюджеті країни. Окрім того, реальне гарантування, наприклад, першого робочого місця у теперішніх умовах, неминуче зачіпляє права та інтереси й інших

¹³⁶ Наразі, нинішній досвід державної молодіжної політики РФ свідчить про те, що влада у РФ, на сьогодні, приділяє значну увагу цій проблематиці і робить колосальні зусилля спрямовані на консолідацію молоді навколо провладних кіл російських еліт.

¹³⁷ Правову основу молодіжної державної політики в Україні зосереджено в базових законодавчих актах: «Декларація про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», закони України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю». З метою посилення ефективності та результативності реалізації державної політики розроблено і прийнято ряд нормативно-правових актів, які зосереджуються на окремих спеціалізованих сферах, до яких відносяться закони України: «Про додаткові заходи забезпечення працевлаштування молоді», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про освіту», тощо. Основні права й обов'язки молоді, як і інших громадян України, зафіксовані в Конституції України (зокрема, у Ст. 53).

категорій населення, що лише підсилює соціальну напругу у суспільстві. Соціальні «реверанси» на адресу молоді, в умовах відсутності надійних механізмів їх реалізації, здатні лише поглиблювати і підсилювати відчуження та недовіру молоді у ставленні до держави [7]. Тим більше, що високі очікування освіченої української молоді не можуть бути задоволені найближчим часом, а економічна криза вітчизняної економіки лише погіршує ситуацію з нехваткою робочих місць.

На практиці ж, більшість із молоді не знаходять відповідної роботи, а доступна робота низької кваліфікації – їх не задовольняє. Насамкінець освічена молодь, розчарована у власних очікуваннях, озлобляється проти держави та стає небезпечною для суспільної стабільності, миру й злагоди у соціумі. Крім того, проблематика патріотичного виховання за таких обставин значно відходить у суспільну «тінь» і поступово невілюється. Тому, на наш погляд, з метою сталого патріотичного виховання української молоді, вкрай важливим є розгляд і вирішення питання з розробки спеціалізованих військово-патріотичних освітніх та інформаційних програм для учнівської й студентської молоді (під можливо умовною назвою «Українська молодь – Збройним Силам України» тощо). Реалізація запропонованих заходів, на наш погляд, здатна відвернути значну частину української молоді від деструктивних суспільно-політичних процесів, які насамперед пов'язуються із відвертою її криміналізацією, забезпечуючи тим самим унеможливлення дії деструктивного розвитку молодіжного балджу для українського соціуму та держави. Справа також полягає у тому, що політичні протистояння останніх років (поряд із патріотично налаштованими громадянами), породили цілий прошарок, таких собі, молодих «професійних» революціонерів. Ця маргіналізована група, яка не притримується якогось певного ідеологічного спрямування, воєнізованими групами та колонами на відповідні специфічні замовлення пересувається у просторі і часі, заробляючи гроші рейдерськими атаками та захопленням й привласненням чужих найрізноманітніших матеріальних активів¹³⁸. Очевидно, що органи правопорядку мали б зацікавитися цією проблемою, визначити не тільки виконавців, але й замовників таких дій, рівно як і джерела надходження коштів на реалізацію таких дій та притягти винних до відповідальності у відповідності до чинно діючих законів держави.

У цьому аспекті, загрозами для національної безпеки також залишатимуться сьогоденні деструктивні суспільні процеси, які пов'язуються з радикалізацією та криміналізацією парамілітарних структур, у т. ч і українського козацтва, з активним долученням до їх діяльності представників молодого покоління. У цілому, в країні за останній час склалася ситуація, коли органи державної влади не приділяли достатньої уваги молоді, її проблемам особливо в контексті системного цілеспрямованого патріотичного виховання і як наслідок – наявність таких деструктивних суспільних процесів. Очевидним є також і те, що органи державної влади, які опікуються молодіжною проблематикою, мають вживати більш дієвих заходів щодо: а) активізації процесу активнішої реінтеграції в мирне життя учасників протестних рухів та

¹³⁸ Підкреслимо: така нерозбірливість у підходах да діях цієї, так би мовити, «патріотично» налаштованої молоді вносить у суспільну свідомість «бацилу» загальної продажності, аморальності, нетривкості всього сущого і ця ситуація руйнує суспільну свідомість, позбавляючи її об'єднуючих складових.

організацій, насамперед, радикального спрямування; б) нагального розв'язання у цьому контексті проблематики нелегального володіння зброєю, готовності здавати таку зброю представникам правоохоронних органів, здійснювати роззброєння та інтегрування у мирне й повсякденне життя українського соціуму.

Не можна оминути і той факт, що ряд суміжних із Україною, держав (передусім Румунія, Угорщина та Польща) приділяють значну увагу розвитку інформаційно-освітнім програмам для української студентської молоді, які є представниками етнічних національних меншин, що компактно проживають на теренах України, відповідно сприяючи їхньому навчанню та вихованню, насамперед, у вигідному для їхніх національних інтересів руслі. Зрештою, такі процеси окреслюють коло потенційних небезпек, викликів і загроз, власне, для національної безпеки України [13]. І, у цьому випадку є нагальна необхідність опрацювання питання доцільності утворення державного вищого навчального закладу (на кшталт: «Російського Університету Дружби народів ім. П. Лумумби» (РУДН) або відповідних факультетів та учбових груп – у діючих ВНЗ) для представників національних меншин (насамперед, румун, угорців, гагаузів, болгар і поляків) для їх щільнішої реінтеграції в національний культурно-освітній та інформаційний простір України з метою унеможливлення деструктивних іноземних інформаційних та освітніх впливів, підвищення патріотичного виховання і самоідентифікації, власне, як громадян самостійної соборної Української Держави.

Таким чином, висловимо припущення, що неконтрольований державою фактор молодіжного балджу та чинник інтенсивної урбанізації діючи сумісно здатні породжувати у сукупності особливо сильний дестабілізуючий вплив на суспільно-політичну ситуацію в державі і в українському соціумі, навіть в умовах досить стабільного економічного зростання та може розглядатися й оцінюватися, насамперед як конфліктогенний фактор, що сприяє виникненню суспільних протистоянь, формуванню радикалізму та насилля, сприяти безпосередній руйнації основ національної державності. За таких умов, очевидним є необхідність вжити низку стратегічних заходів спрямованих на удосконалення державної молодіжної політики в частині: існуючої нормативно-правової бази з питань формування й реалізації державної молодіжної політики; залучення молоді до розроблення пропозицій щодо вдосконалення механізмів реалізації державної молодіжної політики; підвищення рівня громадської активності та патріотичної свідомості молоді тощо. Тим більше, що молодь України в цілому має значний реформаторський потенціал настроїв і прагнень. Цей потенціал в сенсі реформаторського спрямування на 6,0-8,0% кращий, ніж, у середньому, по всім категоріям населення. Сьогодні ми маємо виходити з того, що, власне, патріотичне виховання молоді – це має бути комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, сім'ї, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до України, турботи про благо народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, незалежності.

3.2. Об'єктивні та суб'єктивні соціально-економічні диспропорції у розвитку держави та її регіонів: управлінський вимір

Поряд із зазначеним вище у площині системно-універсальних проблем в межах національної соціально-економічної системи, набуті нею за роки незалежності, підтвердимо і те, що світовий досвід переконує: в нових геоекономічних та геополітичних умовах процеси забезпечення переходу нашої держави та її регіонів до сталого розвитку слід детально розглядати з урахуванням попередніх здобутків українських науковців та прорахунків суб'єктів управління різного рівня при розробці та запровадженні різного роду політик (і, у першу чергу, в наслідок реалізації економічних і соціальних реформ в Україні, які реалізовано останнім часом). Вказане і обумовить об'єктивне визначення переліку деструктивних факторів впливу на основні параметри розвитку національного господарства та детермінант, врахування яких у практиці управління дозволить усунути перешкоди з метою регенерації економічних вимірів та режимів функціонування національної соціально-економічної системи.

З цього зазначимо, що дослідження кризових явищ в економіці та оцінка позитивних і негативних подій, які мають місце в межах нашого державного утворення, дозволить встановити перелік пріоритетних об'єктів для локалізації зусиль задля розвитку стратегічних галузей і виробництв.

Порівняння динаміки економічного зростання окремих держави світу за визначальним показником валового внутрішнього продукту (рис. 3.1) на душу населення дозволяє підтвердити, що в Україні останнім позначилася де еволюційна тенденція щодо зниження масштабів стратегічного потенціалу сталого розвитку. Вказане зумовлює нагальність ідентифікації умов, напрямів і факторів, які, наразі, суттєво перешкоджають збалансованому розвитку держави, елімінують спроможність національної природної та соціальної систем забезпечувати потреби економіки в продукції, насамперед, реального (бюджето- формуючого) сектору, заважають нарощенню виробничих потужностей промислових підприємств, науково-технологічному зростанню та соціальній безпеці сталого розвитку.

Тобто, відмова від врахування й визнання «національних здобутків», висвітлених через призму основних складових концепції «сталого розвитку» (економічної, соціальної, екологічної та інституціональної) не можна встановити місце України у світовому поділі праці та здійснити пошук і залучення наявних резервів для спрямування до перспективних кутів національного державотворення.

Поряд із цим, суб'єктам управління, які, наразі (у майбутньому) опікуються (опікуватимуться) проблемами соціально-економічного й суспільно-політичного розвитку не слід виправдовувати не достатньо низький рівень економічної безпеки держави проблемами і перешкодами, що набуті іншими економіками (для прикладу, приводять значення ВВП на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності – рис. 3.2).

Однак, на момент проголошення незалежності Україна володіла всім необхідним для перетворення у високорозвинену державу масштабами природно-ресурсного потенціалу стратегічного характеру (уран, титанова губка, кольорові і лужні метали, залізна руда, вугілля та інші), потужним науковим і виробничим потенціалом,

високоякісними трудовими ресурсами. Тим не менш, протягом останніх двадцяти шести років економічний розвиток мав більшою мірою, спадаючий характер за трьома етапами реалізації завдань, поставлених суб'єктами управління різного рівня.

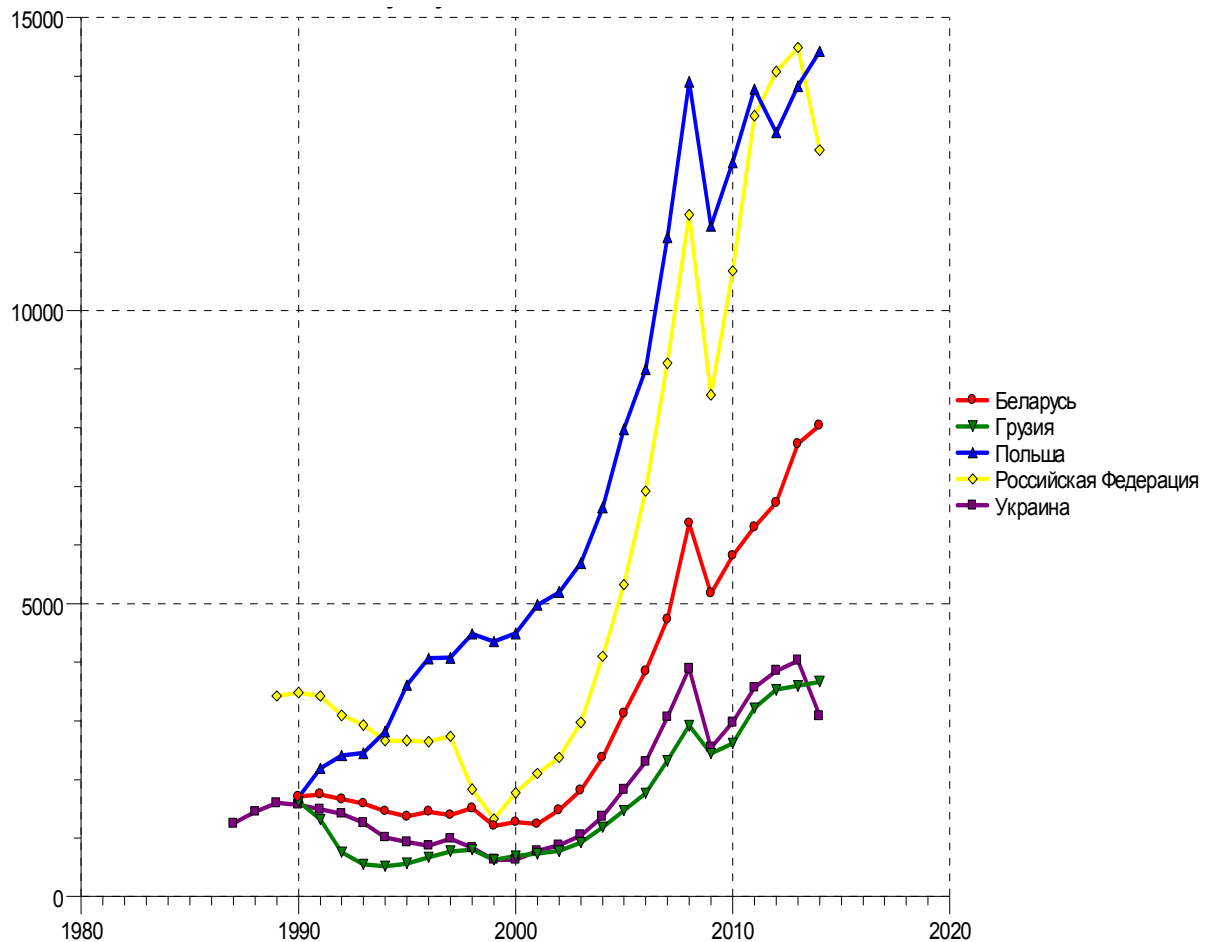

Рис. 3.1 Динаміка обсягів валового внутрішнього продукту на душу населення в Україні у порівнянні з окремими країнами світу у 1985 – 2016 рр. (за даними, приведеними у джерелах [51 – 53])

Фахівці та аналітики Світового банку [51; 52] засвідчують і стверджують про те, що такий показник є найгіршим результатом у світі за останні двадцять п'ять років розвитку світової економічної систем. Із 166 країн, що розкрили повну статистику валового внутрішнього продукту за період 1991–2016 рр., він знизився лише в п'яти країнах. І Україна у цьому списку значно «випередила» всі інші країни, тобто: Молдову (ВВП якої знизився на 29,0 %), Грузію (знизався на 15,4 %), Зімбабве (на 2,3 %) і ЦАР (на 0,94 %) [51; 54, с. 9; 55 – 58].

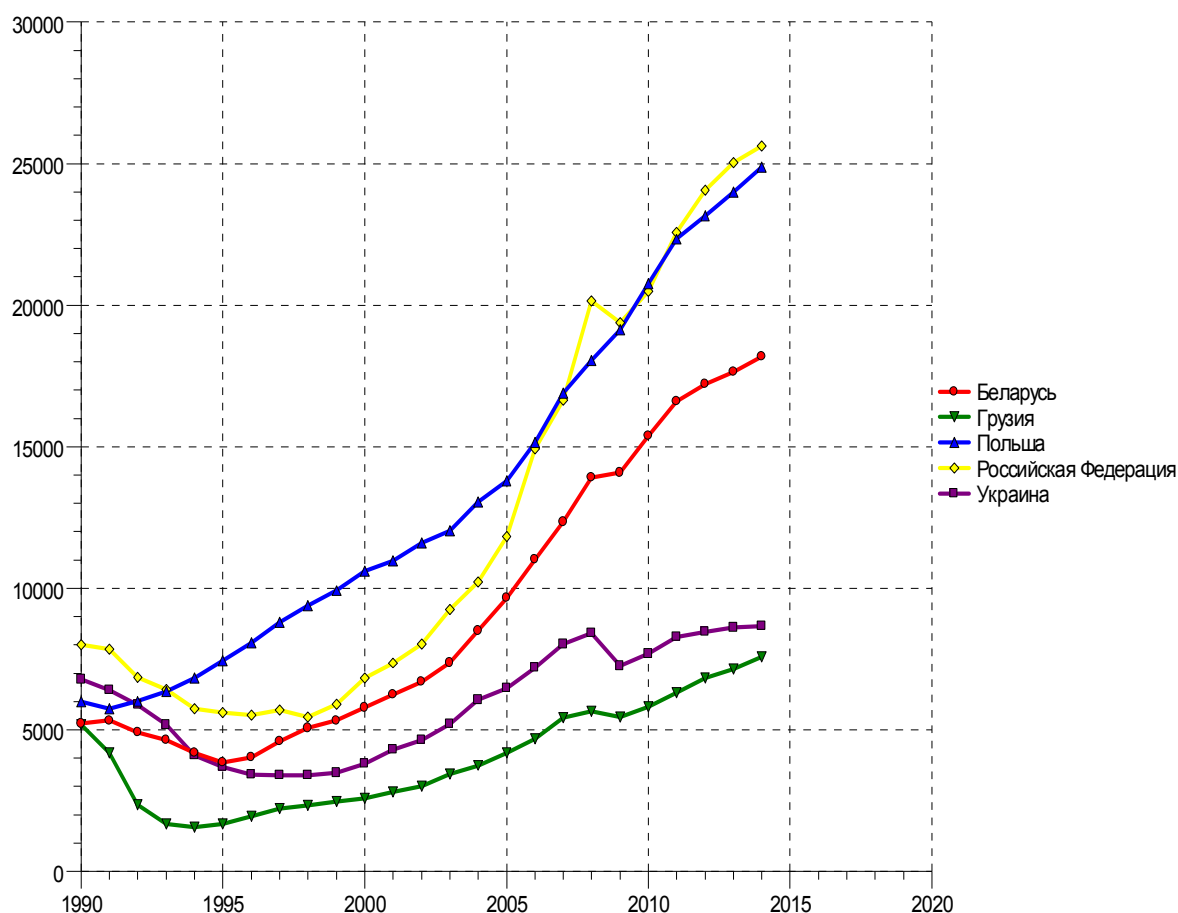

Рис. 3.2 Динаміка реального валового внутрішнього продукту на душу населення окремих країн світу у перерахунку з ПКС

Визначаючи в якості перемоги і нових звершень, останнім часом державні корелянти пропагують “певне” зростання обсягів ВВП – чи то на 1,5% чи то на 2,5%. А, за державними “доктринальними” програмами розвитку лозунгово наголошують на можливість нарощення обсягів ВВП на 4,0 – 5,0 %. При цьому, дійсно, наводять дані, які висвітлені державною службою статистики щодо обсягів ВВП, динаміки тощо.

Однак, слід вказати і те, що економіко-статистичні дані (їх розробники оригінальної програми, виконаної за даним дослідженням, більш детально репрезентують, надалі, у Розділі 4) приводяться у фактичних (реальних) цінах, без будь-яких порівнянь. Що, дійсно, дає певне викривлення й не об’єктивність оцінок, а, відтак, не адекватність сприйняття результатів, так названих, соціальних і економічних реформ. Для прикладу, на рис. 3.3, нами представлено реальну динаміку змін за цим базовим і визначальним макроекономічним показником у перерахунку за дол. США.

Дійсно, зміни та зрушення у цій площині розвитку національної економічної системи мали/ мають 4 (чотири) етапи. Найгірші умови та стрімке падіння відбувалося у 1990 – 2002 рр., коли Україна втратила більшу частину економічного потенціалу (див., рис. 3.3), потім етап 2002 – 2009 рр.

Надалі, з 2009 по 2013 рік – відбувалась певна стабілізація економічного розвитку, однак, надалі – суцільні руйнівні коливання, аж до цього часу. Невже, визначаючи циклічність суспільно-політичних подій та зрушень, можна дійти висновку про те, що

завершується економічний цикл функціонування нашого державного утворення. А, підстав для цього, як свідчить економічна теорія та практика державного управління – достатньо.

Країна знаходиться на краю не лише національної, а й світової фінансової прірви, бо не здатна генерувати системні чинники та елімінувати руйнівні тенденції. Свідченням останнього твердження – є економетричні й просторові візуалізації трансформаційних зрушень (рис. 3.4 та рис. 3.5), які вимагають від нагального призупинення еволюційного спрямування до неперспективних конусів соціально-економічного розвитку з урахуванням раціональності витрат для максимізації цільових результатів.

Тож, як видно зі свідчень, приведених дослідниками на рис. 3.4 та на рис. 3.5 – неперспективний де еволюційний цикл розвитку нашого державного утворення у економічній площині, майже, завершений, а, попередня діяльність державних корелянтів, які визначили й використовували «пошкоджений» управлінський інструментарій мала усі ознаки неприйнятності щодо критеріїв цінності результатів. Засвідчимо, зокрема, про просторово-часову динаміку силових трансформацій, які мали місце (див., рис. 3.4.).

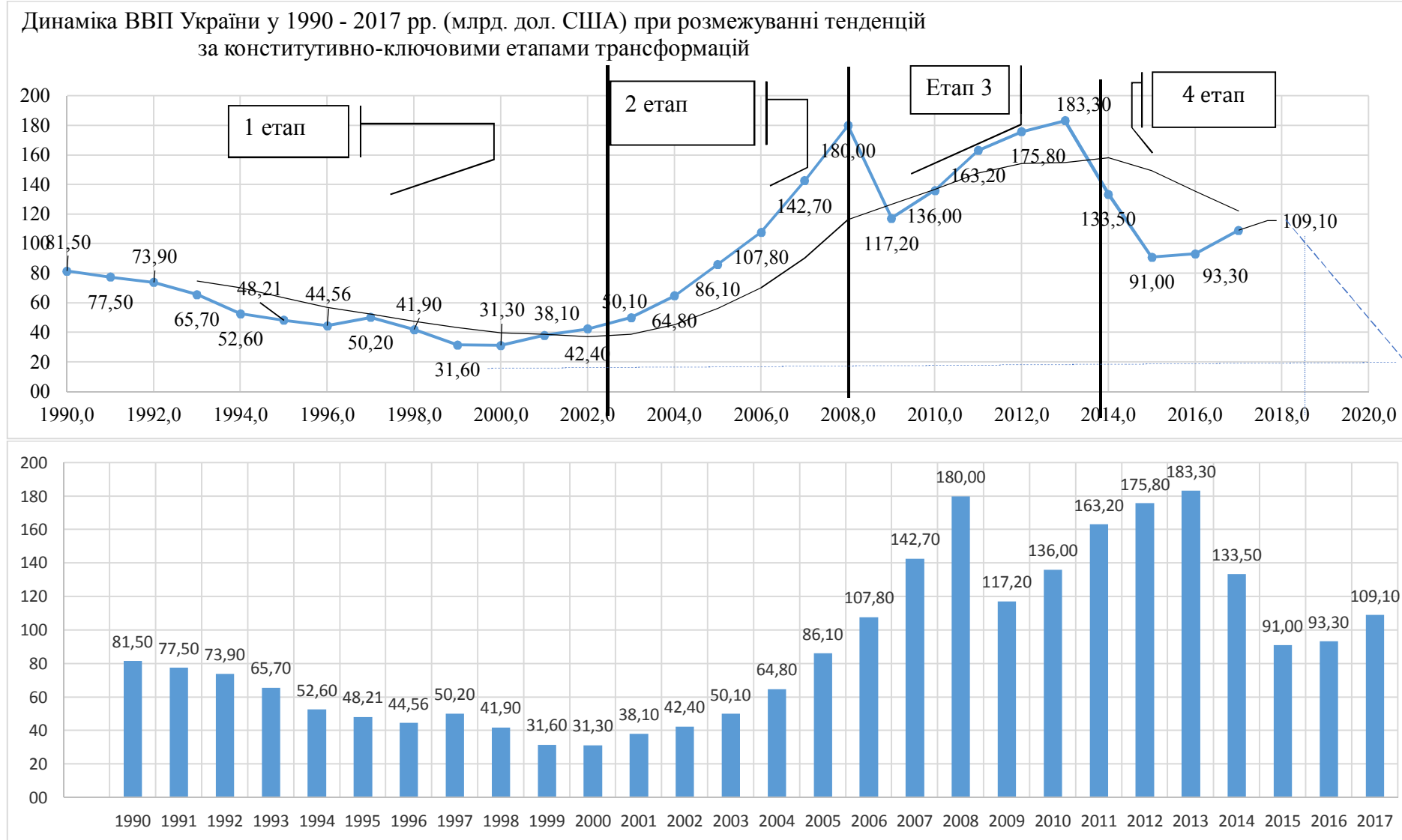

Рис. 3.3 Динаміка ВВП України у 1990 – 2017 рр. у порівняльних цінах (млрд. дол. США)

Відтак: етап 1 – це, 1990 – 2002 рік (12 років); етап 2 – це, 2002 – 2008 рр. (6 років); етап 3 – це, 2008 – 2013 рр. (5 років); етап 4 – це, 2013 – 2017 рр. (4 роки). Скорочення термінів циклічної стагнації результативності управління за кожним наступним етапом, поступовість виникнення кризових передумов і глибини падіння обумовлює зменшення часу до (можна вважати) заключного «п'ятого» ексцесу вже протягом 3-х наступних років (тобто, до середини 2020 року, і ковзна модель підтверджує впевненість дослідників у цій рушійній та руйнівній динаміці – див., вище – на рис. 3.3).

При цьому, розглядаючи візуалізацію за пелюстковою діаграмою (див., рис. 3.4 та рис. 3.5) можна визнати про таке: кожен із чотирьох замкнених циклів динаміки обсягів ВВП України на душу населення та їх накладення один на одного, можна графічно представити внутрішні мета простори соціально-економічного розвитку держави (рис. 3.6).

З цього, здійснивши проектну інтерпретацію динамічності зрушень у обсягах ВВП України на душу населення за чотирма етапами розвитку національної соціально-економічної системи (рис. 3.7), за використання методу побудови фрактальних графів, отримаємо багаторівневий внутрішній мета простір чотирьох замкнених циклів (рис. 3.8), який і використаємо задля ідентифікації графічного образу динамічності змін у обсягах ВВП України на душу населення у 1990 – 2017 рр. із прогностичними вимірами на певний період упередження (у 2018 – 2021 рр.).

Слід вказати і на те, що при прогнозуванні масштабів розвиненості простору за п'ятим етапом (2017 – 2020 рр.).

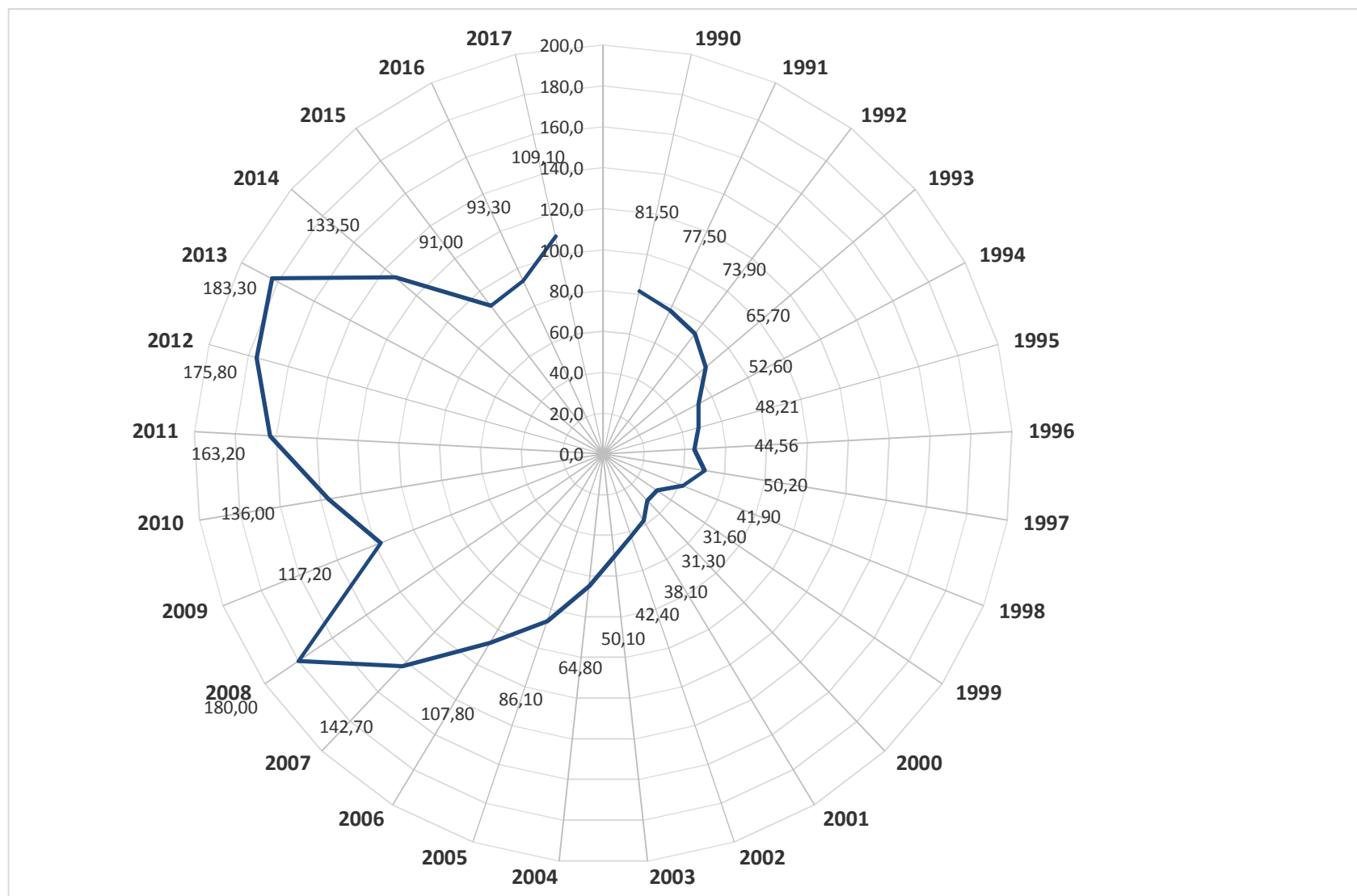

Рис. 3.4. Структурно-функціональні зрушення та динаміка обсягів ВВП України протягом 1990 – 2017 років (у порівняльних цінах, млрд. дол. США – побудовано авторами за даними [59])

ВВП на душу населення України
у 1990 - 2017 рр. (дол. США)

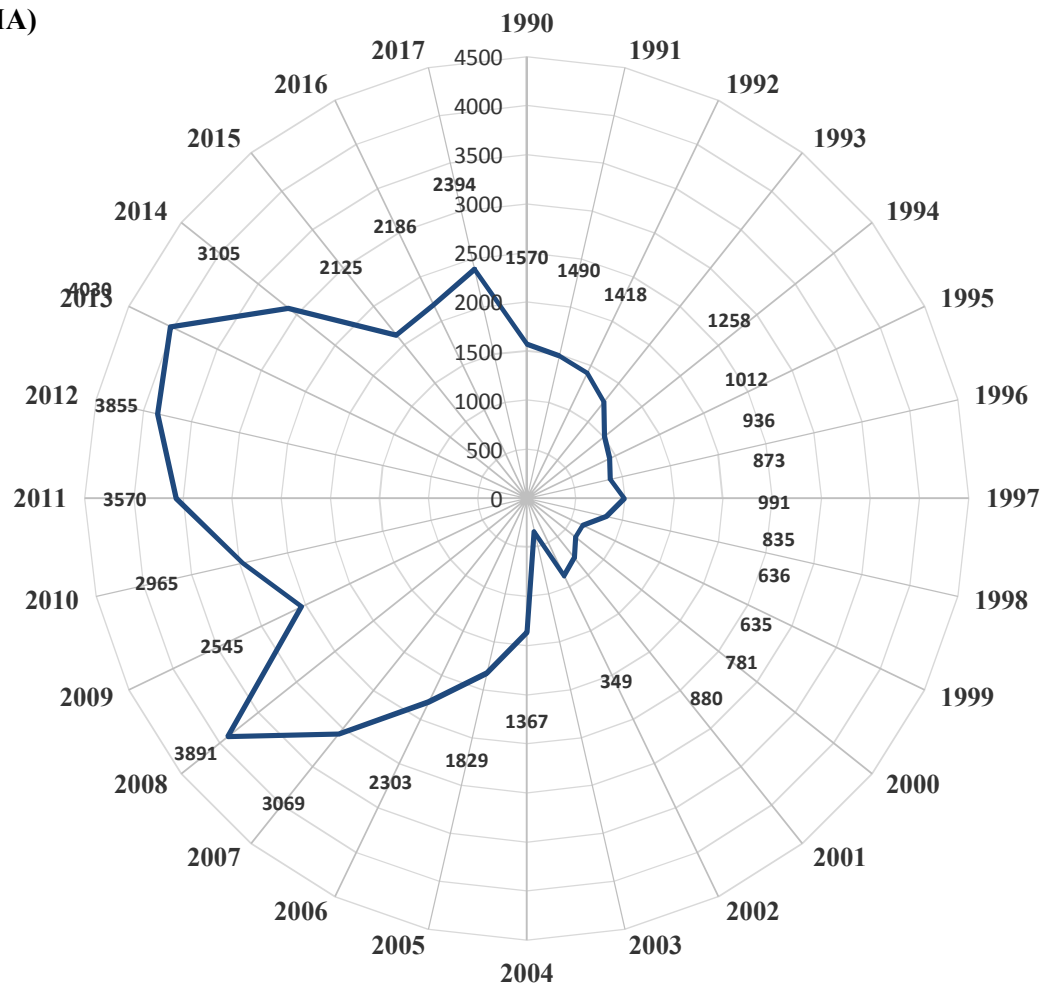

Рис. 3.5. Структурно-динамічний цикл зміни обсягів ВВП України на душу населення у 1990 – 2017 роках
(побудовано за даними [59], дол. США)

Тож, використовуючи метод аналізу структурних зрушень, представляємо динаміку обсягів ВВП України на душу населення за кожним із етапів у вигляді площини. Значення абсолютного макроекономічного показника за кожним роком має у просторі власні осі координат, а їхня взаємопов'язаність і певний вектор, спрямованість останніх пролонговано, що і дозволило встановити імовірнісні виміри на період 2018 – 2021 рр.

З цього, зазначимо, що за сучасних умов функціонування національного господарства та розвитку національної соціально-економічної системи можливими є, принаймні, два еволюційні варіанти (автори визнали б їх як де еволюційні з неперспективними конусами розвитку), що відтворюють попередню динаміку розвитку державного утворення, загалом (див., рис. 3.8). Вважаємо за доцільне й посвідчити і про той факт, що обидва варіанти є, для нашої країни, неперспективними (недалекосяжними), зокрема, щодо забезпечення надійності функціонування й переходу держави до сталого розвитку. А, фактор диференційного зсуву у вимірах ВВП на душу населення (у 2020 та 2021 рр.) між варіантом А та Б залежить від співвідношення між темпами приросту ВДВ за базовими галузями і виробництвами та ВВП, загалом.

У разі, забезпечення позитивної динаміки приросту й ущільнення взаємозв'язків при результативності управління й макроекономічного регулювання, імовірним стає Варіант А (однак, і забезпечення цього варіанта розвитку подій, не дозволить елімінувати негативні тенденції). Сумно визнавати, що значення диференційного зсуву у обсягах ВВП на душу населення за варіантом Б (див., рис. 3.7) є, найбільш, вірогідним. При цьому, як відомо зі свідчень, приведених у [60], значення диференційного зсуву у обсягах ВВП при декомпозиції приросту ВДВ (валова додана вартість) та ВРП (валовий регіональний продукт) тісно корелює, більшою мірою, лише зі ступенем узгодженості та ефективності економічної, соціальної та екологічної політики, яку проводять суб'єкти управління різного рівня.

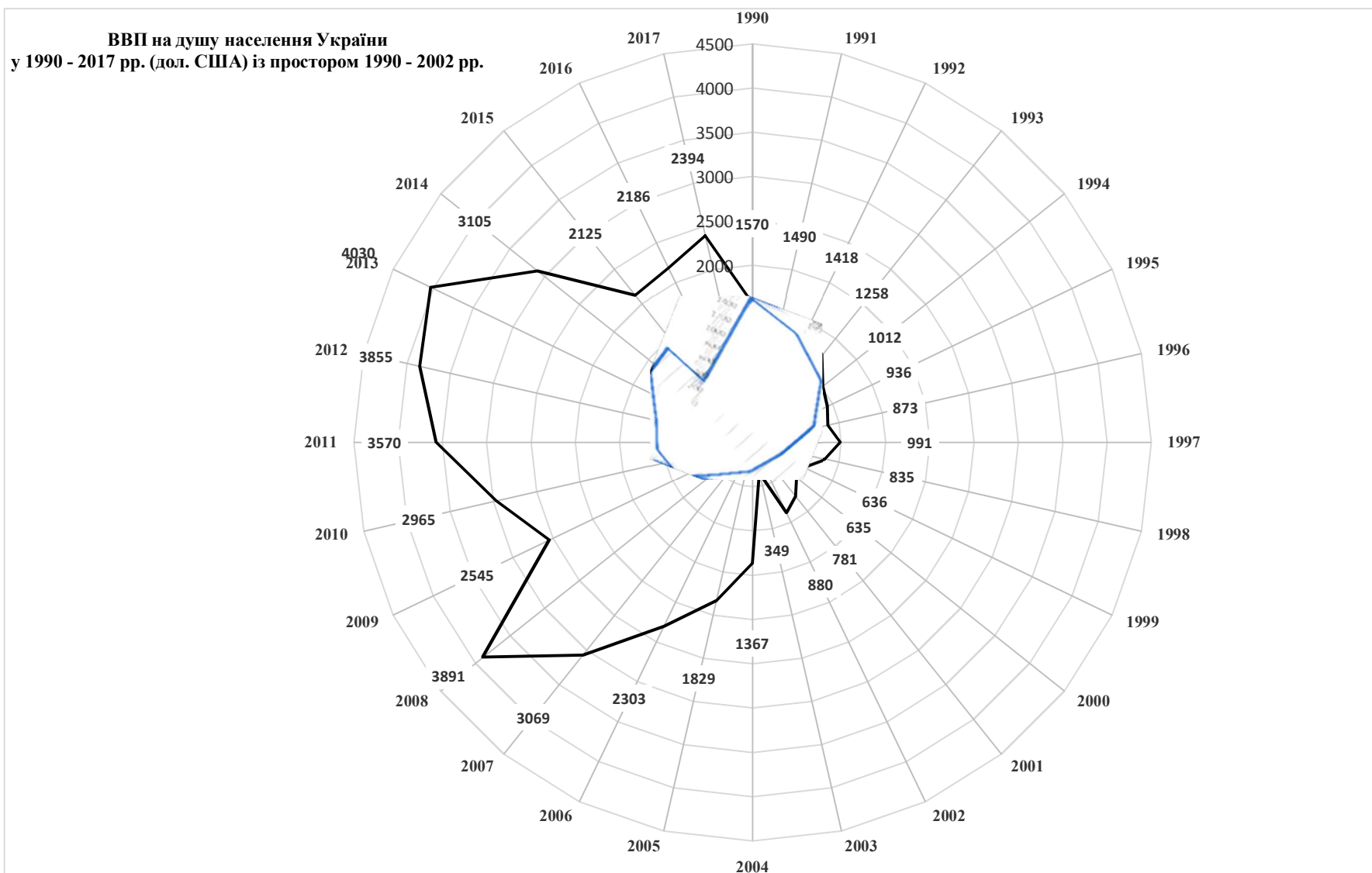

Рис. 3.6. Візуалізація за пелюстковою діаграмою динамічності обсягів ВВП України за повним циклом 1990 – 2017 рр. і мета простором вихідного циклу 1990 – 2002 рр.

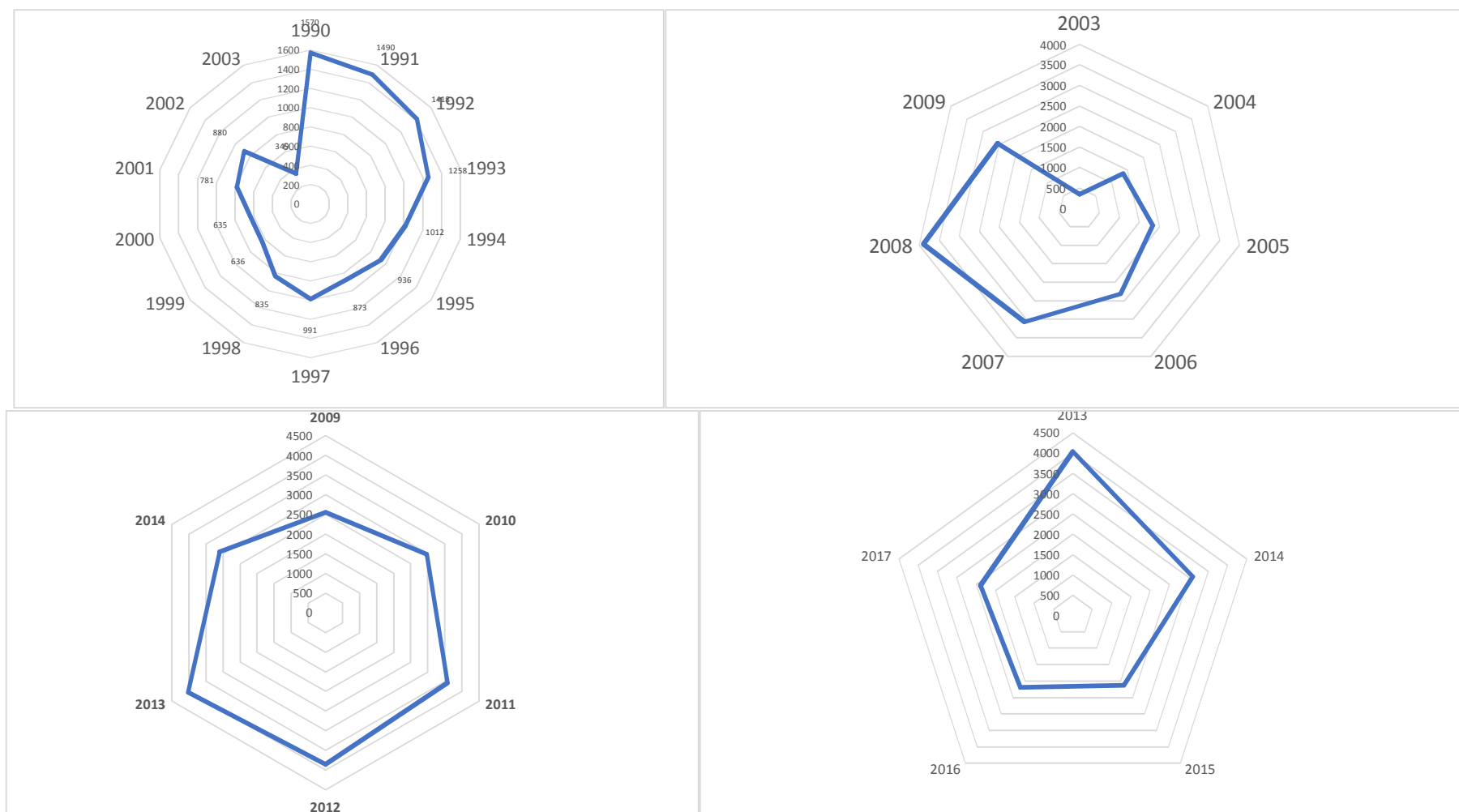

Рис. 3.7. Проектна інтерпретація динамічності зрушень у обсягах ВВП України на душу населення за чотирма етапами розвитку національної соціально-економічної системи (період 1990 – 2017 рр.)

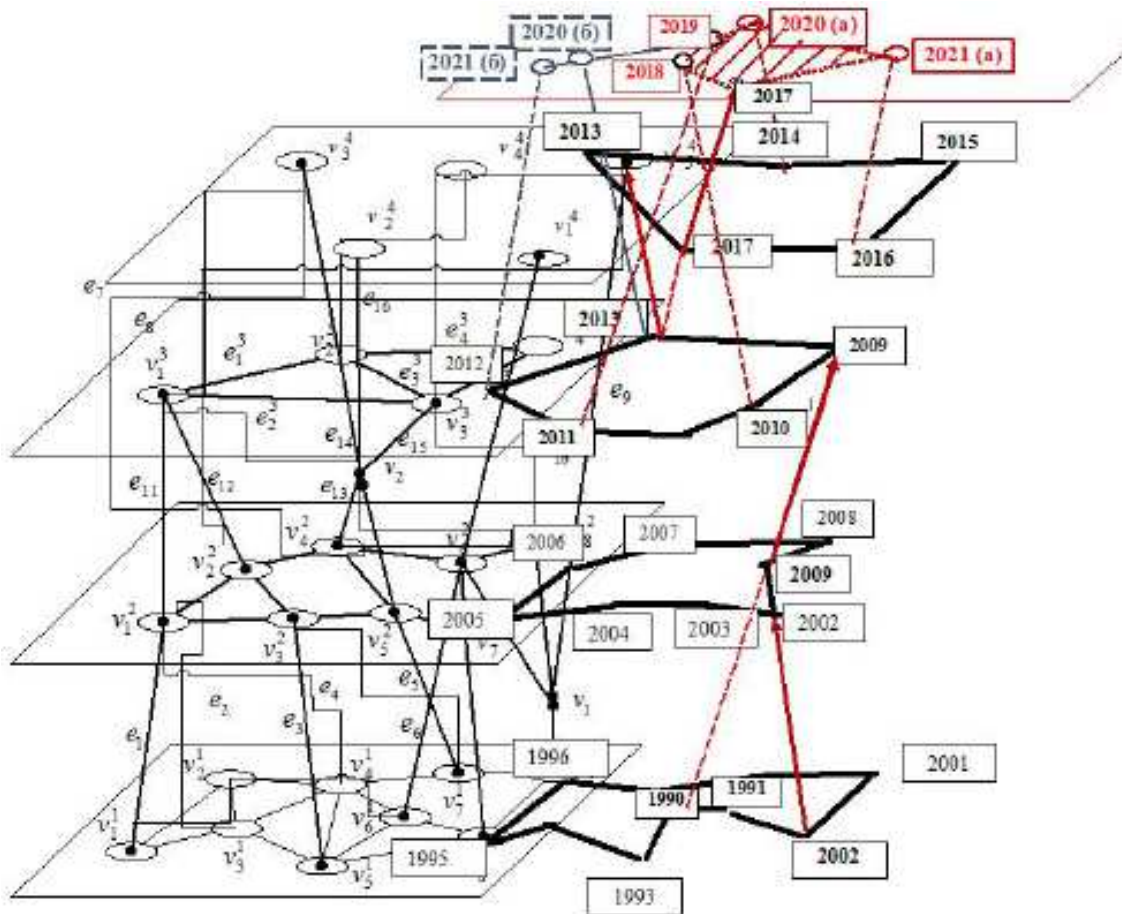

Рис. 3.8. Мета простір чотирьох замкнених циклів ідентифікації графічного образу динаміки обсягів ВВП України на душу населення у 1990 – 2017 рр. з прогностичними вимірами 2018 – 2021 рр.

У цьому контексті, надзвичайну вагу в умовах високо централізованої моделі формування бюджету (слід признати, що саме ця ознака бюджето-формування має місце в державі), мають міжбюджетні трансфери, поділ-перерозподіл яких в умовах «проголошеної децентралізації влади» необхідно раціоналізувати у надзвичайно скорочені терміни.

Як видно з рис. 3.9, внутрішній мета простір динамічності зсуву такого показника як ВВП України на душу населення, має вигляд воронки¹³⁹, відтворюючи поступове скорочення життєвих циклів (хоча, і з певним зростанням кількісного значення, однак, вказане обумовлене підвищенням науко місткості продукції та послуг і суттєвим впливом геополітичних і гео економічних чинників світогосподарської системи) без поновлення вимірів надійності функціонування державного утворення (рис. 3.9). Тож, признаємо, що обидва прогностні варіанти подальшого розвитку національної соціально-економічної системи, які репрезентовані дослідниками на рис. 3.9,

¹³⁹ Зазначимо, що, певним чином, об'єктивних трансформацій у п'яти вимірному просторі, які мають місце в державі не можливо (складно) не тільки спроектувати й візуалізувати – лише за одним абсолютним макроекономічним показником (наприклад, обсягами ВВП чи ВДВ або ж ВРП). Оскільки, останній формується та формалізується лише за єдиною віссю координат (див., наприклад, на рис. 3.3).

визначають руйнацію (у короткостроковій – за Варіантом А, у середньостроковій перспективі – за варіантом Б) соціально-економічного, а й відтак, і суспільно-політичного простору. А, внаслідок останнього, без нагального переформатування взаємозв'язків і взаємозалежностей із налагодженням комунікаційних мереж, імовірним є знищення державного устрою, загалом.

Переконання окремих дослідників (більшою мірою, це державні службовці) у тому, що провідним рушієм у цій площині повинно стати зниження ставки кредитування інвестиційних та інноваційних програм у контексті технологічної модернізації реального сектору та інших бюджето формуючих видів економічної діяльності (сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку тощо) – надмірно оптимістичні.

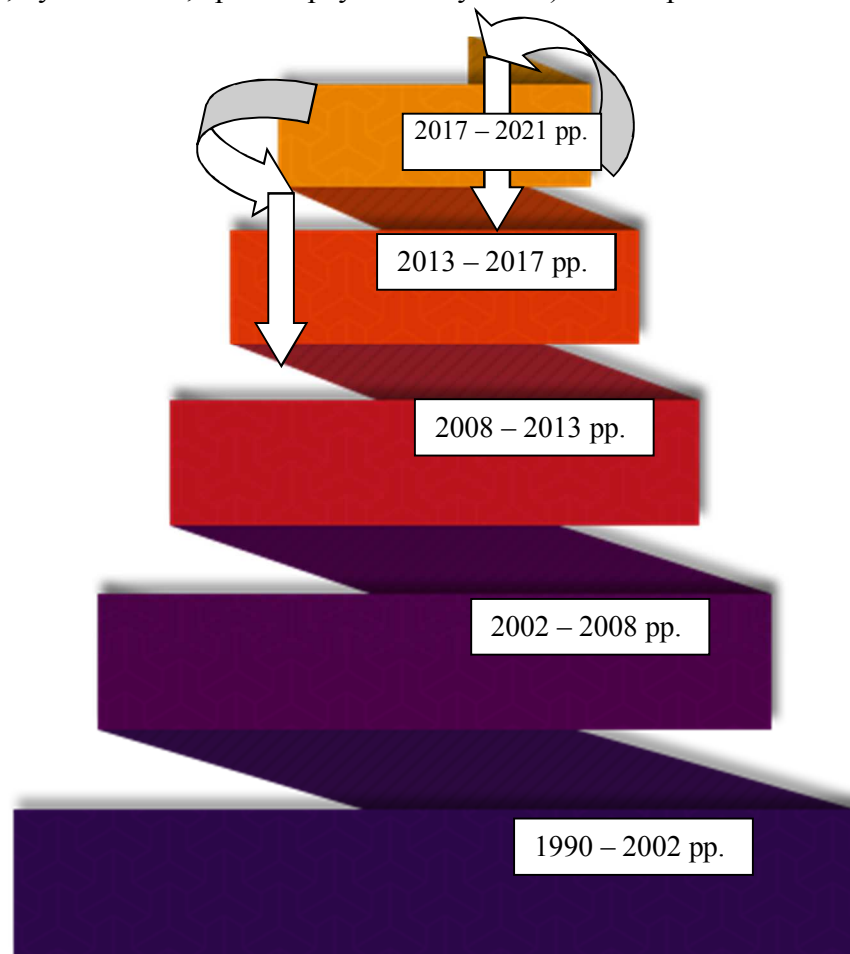

Рис. 3.9. Багатовимірний замкнений простір динамічності зсуву обсягів ВВП України на душу населення у 1990 – 2017 рр. та імовірні два де- еволюційні варіанти розвитку подій в державі до 2021 року

І, ледве, з цього, можна очікувати, що навіть ефективні (певною мірою) реформи (щодо децентралізації; інвестування; реформування державної та регіональної влади, поліції, прокуратури, суддів й інше; створення нових відомств і міністерств, органів по боротьбі з корупцією тощо) можуть призвести до уніфікації, зупинити вказану інерційність руху.

Крім вказаного, враховуючи сучасний рівень і якість життя населення України (тобто, на початок 2018 року), а також рівень середньої заробітної плати (рис. 3.10) в Україні у порівнянні з окремими країнами світу (з країнами Європи), можна признати,

що, навіть, попри самі оптимістичні прогнози щодо зростання обсягів ВВП на 15,0 – 20,0 % - питання приєднання й інкорпорації у європейський простір нашої держави не прийматиметься європейською співдружністю як визначення достойного і рівноправного стратегічного партнера у найближчій перспективі.

Оскільки, глибинні соціально-політичні, економічні та національно-державні зміни у країнах ЄС та у колишніх соціалістичних країнах Центральної і Східної Європи мають об'єктивно більш складну гаму наслідків і проблем подальшого розвитку. Одним із яких, виступає необхідність коригування масштабів розвиненості стратегічного потенціалу економік країн Центральної і Східної Європи і, вже, у відповідності як із суспільно-політичними реаліями постіндустріального періоду функціонування світогосподарської системи, так і виникнення нового співвідношення сил у Європі і світі, загалом.

Бо саме останнє і визначається саме руйнуванням біполярної системи геостратегічного та гео економічного протистояння по осі «Схід – Захід» із поступовим переформатування і, відповідно, формуванням поліцентричної та кількоповерхової (багатовимірної) системи міждержавних стосунків (ситуативних), у тому числі зі значно складнішою гаммою суспільно-політичних і підприємницьких симпатій та антипатій. Однак, не слід узагальнювати свідчення, приведені на рис. 3.10 і мультиплікативно переносити їх на усю територію нашої країни, адже виміри соціально-економічного розвитку регіональних соціально-економічних систем є відмінними (вказане деталізовано у обчислено дослідниками та репрезентовано у попередніх працях [48; 49; 51; 65]). Тож, з огляду на низький життєвий рівень населення (див., рис. 3.5 та 3.10) та відсутність сталої економічної політики в державі (і, відповідно, збалансованої стратегії розвитку національного господарства), нарощення техногенного навантаження та загостренні екологічних ризиків, особливо, у місцях зосередження найбільш прибуткових і експортно орієнтованих виробництв, необхідним є вивчення інформаційних аспектів руху якісних структурно-динамічних параметрів поведінки саме реального сектору.

Зауважимо, що гостра необхідність світоглядно-методологічного та науково-практичного переосмислення сутності та змісту існуючої системи оцінювання соціально-економічної нерівності, а також всебічної деталізації особливостей функціонування багатокомпонентної системи держави в умовах ресурсних обмежень та вагомості трансформуючого впливу різноспрямованих параметрів економічної динаміки на організаційну, комунікаційну, інтелектуальну, галузеву та продуктову структури (наведено надалі, у пп. 3.3), конвергентні та виробничо-господарські процеси в регіонах зумовлюють надзвичайну актуальність розв'язання вказаного завдання в межах даного дослідження. А, для реалізації процедури оцінювання соціально-економічної нерівності розвитку, розглянемо реальний сектору у розрізі регіонів, використовуючи структурно-динамічний підхід до формування системи показників відповідно до єдиного критерію оцінювання-прогнозування ефективності управління забезпечення економічної безпеки (обґрунтовано авторами у роботі [65]). Вказане дозволить розробити процедури, які можуть стати у нагоді корелянтами, які опікуються досліджуваними проблемами, зокрема, щодо визначення:

1) складу та економічної сутності більш дієвого інструментарію елімінації загроз соціальній безпеці задля інтенсифікації процесів вирівнювання параметрів соціально-

економічної нерівності розвитку не лише в державі чи у промисловості, але і межах окремих регіональних соціально-економічних системах (комплексах, районах тощо);

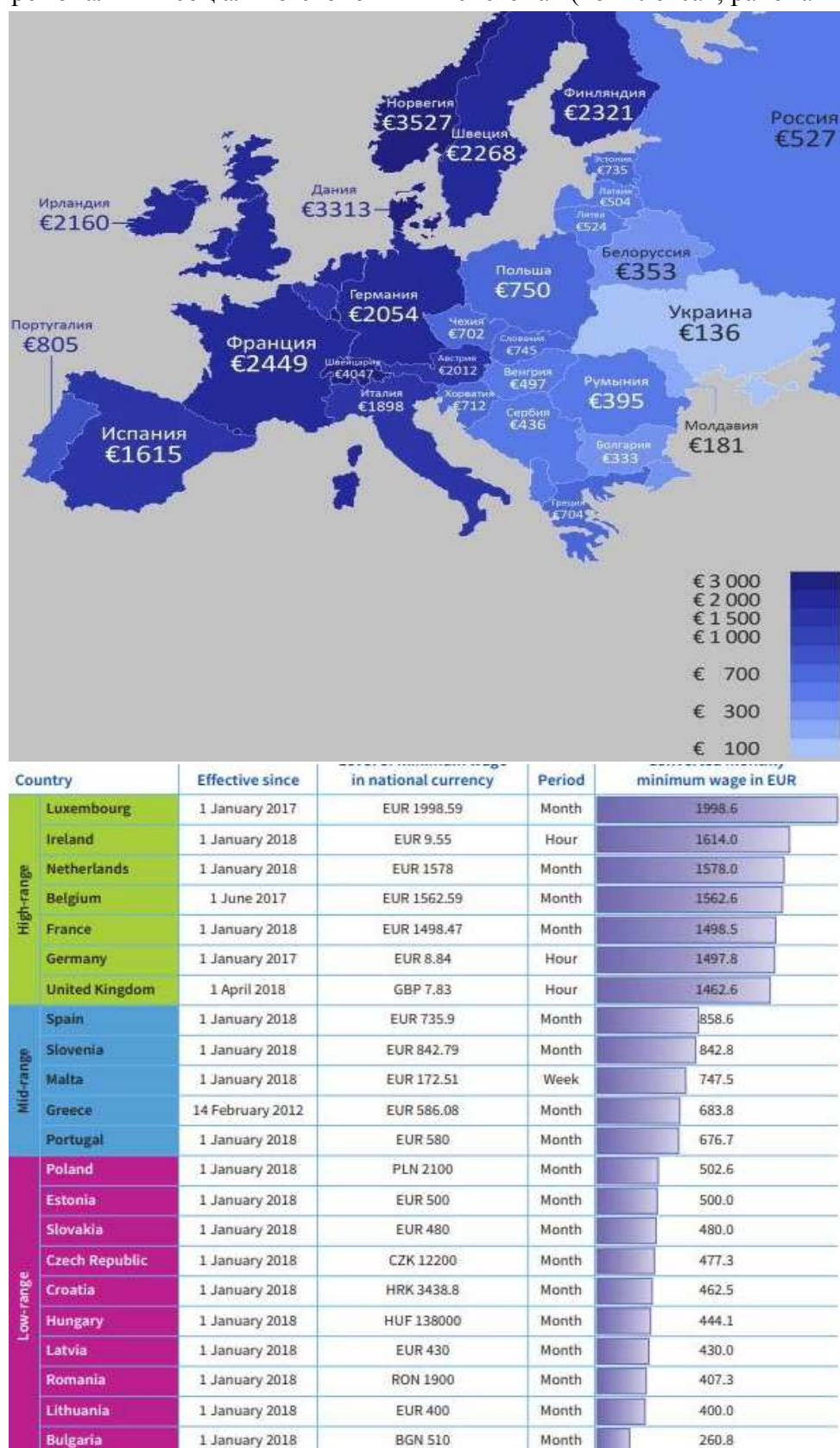

Рис. 3.10. Середній рівень заробітної плати України у порівнянні з іншими європейськими країнами та країнами, членами СНД [66]

2) найбільш пріоритетних об'єктів для докладання зусиль для ініціювання процесів цілеорієнтованого (за пріоритетом певного регіону чи держави, загалом) розвитку окремих видів економічної діяльності.

Тому, для розробки й обґрунтування складу та ієрархії системи показників ідентифікації вимірів соціально-економічної нерівності розвитку, авторами вважали за потрібне обґрунтувати межі якісних зрушень у внутрішньому середовищі національної соціально-економічної системи (деталізовано у [65]), а також побудувати комплекс адаптивних моделей для обчислення агрегованого інтегрального показника-індикатора. З цього, слід зазначити, що вирішення проблем формування об'єктивного інформаційно-методичного забезпечення й упровадження аналітичних процедур щодо оцінювання-прогнозування соціально-економічної нерівності розвитку вимагало також:

- а) по-перше, комплексного, багатоаспектного осмислення структури усталеної й використовуваної перманентно системи макроекономічних показників; б) застосування комбінованих методів провадження порівняльного аналізу безрозмірними величинами.

Для того щоб об'єктивно визначити основні складові комплексу показників-індикаторів соціально-економічної нерівності, який запропоновано до запровадження під час здійснення процедур оцінювання-прогнозування якісних параметрів розвитку, авторами встановлено склад структурно-динамічних параметрів усієї сукупності ознак. У цьому контексті виділено й обґрунтовано найбільш впливові регресори (тобто, показники соціально-економічної нерівності розвитку), що характеризують структурну якість функціонування національного господарства (як на рівні регіональних виробничо-економічних систем, так і окремих галузей та виробництв).

Тож, на першому етапі діагностики параметрів соціально-економічної нерівності розвитку виокремимо основні потенційно-факторні ознаки й ресурсні потенціали зі складу усієї сукупності макроекономічних показників промисловості. Це дозволило здійснити формалізацію універсальних моделей (а також їх інкорпорацію до моделей структурного типу задля вирішення завдання щодо підвищення рівня ефективності управління забезпечення економічної безпеки), згрупувати основні показники соціально-економічної нерівності розвитку з урахуванням їх належності до потенційно-факторних ознак відповідно до:

- 1) природи виникнення соціально-економічної нерівності;
- 2) сукупних властивостей і ознак виробничо-економічних систем;
- 3) існуючих в їхніх межах цільових підсистем управління для виокремлення найвагоміших цільових функціоналів у відповідності до положень обґрунтованої у роботі стратегії макросистемної еволюції економіки України (наведено надалі, у пп. 3.3).

Застосування запропонованого нами експертно-логічного методу (методу логічного проектування) при розрахунках наявності та вагомості впливу зазначених параметрів на різні складові загальної системи управління дозволило при уточненні порогових значень відносних показників забезпечити об'єктивність процедур щодо отримання кількісних оцінок їхнього впливу. Зауважимо, що для оцінки соціально-економічної нерівності розвитку можна було б запропонувати для використання декілька вже визнаних у системі національних рахунків (СНР) абсолютних макроекономічних показників, які характеризують ці процеси. А саме, наприклад: 1) середньомісячну пенсію працівника; 2) ВВП на душу населення; 3) витрати і ресурси домогосподарств; 4) споживання

продуктів харчування; 5) забезпеченість та видатки на охорону здоров'я працівників; 6) обсяг та джерела інвестицій в основні виробничі засоби; 7) обсяг експорту або імпорту продукції національної промисловості чи зовнішньоекономічного обігу тощо. Проте, дослідники вважали за потрібне врахувати, крім усталеного переліку (наприклад, середньомісячного розміру заробітної плати працівників), і такі виміри:

1) можливість придбання працівником кількості кв. м (m^2) житлової площі для покращання власних житлових умов і якості життя населення;

2) масштаби змін середньомісячної заробітної плати у працівників;

3) ВДВ на працівника промисловості (оскільки, саме реальний сектор є бюджето формуючою детермінантою сталого розвитку держави);

4) частку працівників реального сектору з середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче / або вище прожиткового мінімуму.

З цього, за результатами їх узагальнення ми маємо можливість отримати та побудувати типізовану структурну модель ідентифікації / прогнозування (на певний термін упередження) параметрів соціально-економічної нерівності розвитку регіонів України. За результатами розрахунків слід признати, що сучасні кризові явища в межах національної соціально-економічної системи суттєво вплинули і на показники середньомісячної зарплати працівників¹⁴⁰.

А, що стосується результатів економіко-статистичного аналізу обсягів ВДВ на одного працівника, то найнижчі його значення у Закарпатській області, а найвищі, зрозуміло, у м. Київ. Загалом, лише у шести регіонах значення показників перевищують середній рівень по Україні (крім м. Києва, ще у Дніпропетровському, Донецькому, Запорізькому, Полтавському і Харківському регіоні). Ці розрахунки дозволили здійснити в межах дослідження розподіл регіонів за таким фактором, як «ВДВ на одного працівника промисловості» - та визнати його в якості найбільш вагомого регресору, який впливає на виміри збалансованості функціонування національного господарства (рис. 3.11).

Відмітимо що результати диференціації за фактором ВРП на одну особу (рис. 3.12), дозволили засвідчити, що продуктивними є м. Київ, Київська область, а також Дніпропетровська та Запорізька області. Останні мають також і достатньо високий рівень наступних інтегральних значень показників: зовнішньоекономічної активності; електроефективності промислового виробництва; ефективності управління забезпечення економічної безпеки. Поряд із цим, і забезпечують відносно високий обсяг ВРП на душу населення (у м. Київ становить понад 10 тис. дол. США).

¹⁴⁰ Найвища, зокрема, як відомо, є у м. Києві. Вона, останнім часом перевищувала середній рівень по Україні, майже, у 2,5 рази. За даними Державної служби статистики України, другий за величиною показник середньомісячної зарплати є у Дніпропетровському, Запорізькому та Київському регіонах. А, у Волинському, Житомирській, Тернопільській та Чернігівській областях – він було найнижчим. До того ж, лише у семи областях та містах із усіх перерахованих – приведені значення показника є вищим середнього рівня (зазначене свідчить про асиметричний розподіл прибутку за регіонами, а також рівня зарплат).

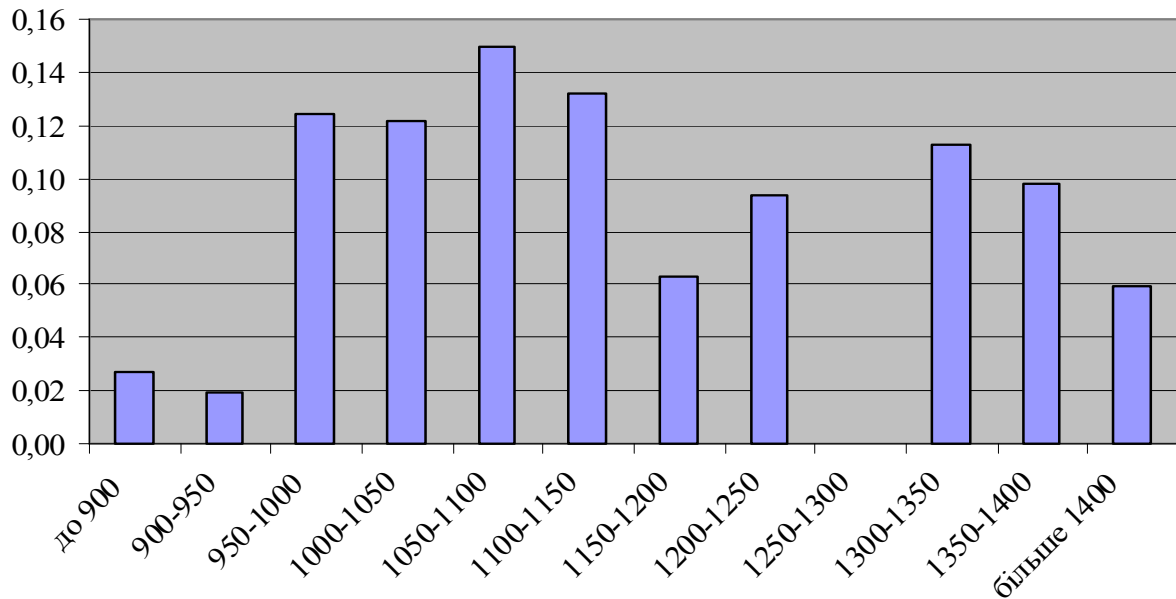

Рис. 3.11 Диференціація масштабів (обсягів) ВДВ на одного працюючого та частка населення, зайнятого у промисловості

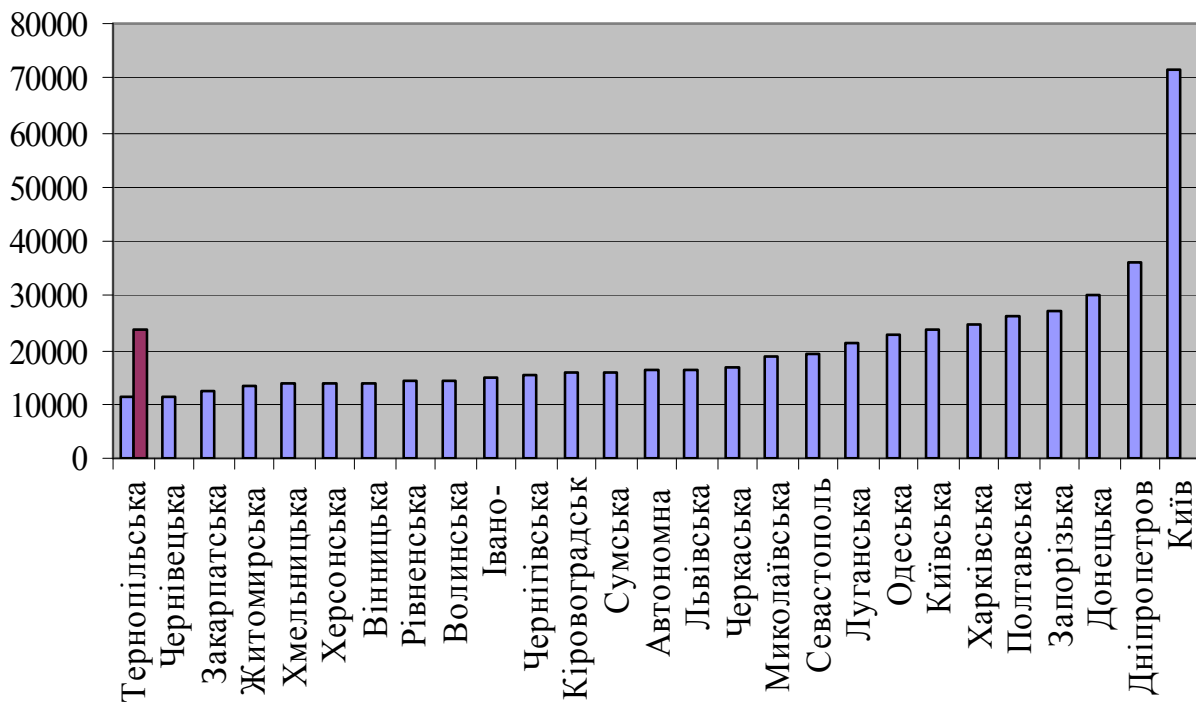

Рис. 3.12. Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу в порядку зростання (червоним – узагальнений показник по Україні)

Щоб дослідити інші можливості ідентифікації вагомості впливу окремих управлінських вимірів на параметри диференціації та виміри соціально-економічної нерівності розвитку у регіонах України, автори врахували базові ознаки, які свідчать про можливості поліпшення житлових умов працівників (обґрунтування процедур добору, обґрунтованого переліку абсолютних і відносних показників та алгоритми їхнього обчислення приведено у [65], де і було деталізовано доцільність розробки п'яти-рівневої системи відносних показників оцінювання-прогнозування ефективності управління

регіональним соціально-економічним розвитком), оскільки, переконані у тому, що слід оцінити саме доступність населення до покращення житлових умов, як один із факторів рівня і якості життя. Тобто, це можливість придбати/ купити за заробітну плату працівника реального сектора економіки певну кількість кв. м. житла (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Купівельна спроможність працівників, що зайняті у реальному секторі економіки України по житлу за місячну заробітну платню *

Держава та регіони (області)	Купівельна спроможність працівника по житлу за місячну зарплатню, кв./м міс						
	2006	2007	2008	2009	2010	2012	2014
Україна, загалом	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,6	0,4
<i>Регіони із відносно високими можливостями</i>							
Житомирська	1,0	0,9	0,7	0,6	0,8	0,8	0,7
Кіровоградська	0,9	0,9	0,6	0,8	0,8	0,8	0,7
Миколаївська	0,7	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7
Запорізька	0,9	0,7	0,6	0,5	0,7	0,7	0,7
Івано-Франківська	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Сумська	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6
Херсонська	0,7	0,8	0,6	0,7	0,7	0,7	0,6
Чернівецька	0,7	0,8	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7
Дніпропетровська	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7
Донецька **	0,7	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7	0,6
Луганська **	1,2	1,1	0,9	0,9	1,0	1,0	0,6
<i>Регіони із відносно середніми можливостями</i>							
Закарпатська	0,7	0,8	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6
Львівська	0,6	0,7	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
Полтавська	0,7	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6
Черкаська	0,6	0,8	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6
Київська	0,6	0,6	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4
Рівненська	0,6	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Харківська	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5
Хмельницька	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5
Чернігівська	0,6	0,6	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Вінницька	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6
Тернопільська	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6
<i>Регіони із низькими потенційними можливостями по житлу</i>							
м. Севастополь **	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,2	0,3
АРК **	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,2	0,3
Волинська	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Одеська	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
м. Київ	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3

* Джерело. Розраховано авторами даного дослідження за даними Державної служби статистики України.

** Свідчення приведено дослідниками станом на 2014 рік

Тож, з огляду на приведені у табл. 3.3 розрахункові дані, автори узагальнили результати обчислень, згрупувавши їх за трьома відносними групами (для України). Звісно, купівельна спроможність по житлу в Україні є низькою, проте, можна виокремити декілька регіонів, за якими працівники за заробітну платню протягом двох-трьох років могли б дозволити собі придбати хоч однокімнатну (старт-квартиру) (Житомирська, Кіровоградська та Миколаївська). Однак, зауважимо, приведені у табл. 3.3 результати свідчать про те, зокрема, що хоча доходи працівників у м. Київ - є

найвищими по Україні, однак, купівельна спроможність по житлу є однією з найнижчих у державі. Тож, наприклад, у 2014 році, у середньому, вони мали можливість придбати лише 0,3 кв. м. житлової площі (за місячну зарплату). А, у Дніпропетровській області, Івано-Франківській, Запорозькій та деяких інших – можна було придбати більш ніж у 2 рази (питання стоїть саме у вартості 1 кв. м., що суттєво різниться за регіонами).

До того ж, і до цього часу (до 2017 р.) можливості суттєво знизилися і у Київській області (у 2010 – 2012 рр. – 0,5 кв. м, у 2014 р. – 0,4 кв. м). Враховуючи, навіть, результати «репрезентативного» моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України, наприклад, за 2017 рік, які розповсюджуються на офіційних сайтах Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [67], Кабінету Міністрів України [68; 69], слід признати і той факт, що за наслідками функціонування реального сектору (рис. 3.13), сільськогосподарського виробництва (рис. 3.14), інвестиційної (рис. 3.15 та 3.16) та зовнішньоекономічної діяльності (рис. 3.17 і 3.18), рівень і якість життя, загалом, суттєвого погіршилися, а споживчі ціни в Україні продовжують мати сталу тенденцію до постійного зростання (рис. 3.19).

З цього, вважаємо, що суб'єктам як державного, так регіонального рівня управління, які опікуються проблемами вирівнювання соціально-економічних показників в регіонах, слід добирати для аналізу специфічні параметри та формувати власну систему порівняльних показників задля об'єктивного відображення рівня і якості життя населення України. Позаяк, саме останні мають не аби який вплив на більшість агресивних процесів і деструктивних зрушень (демографічні, міграції, когнітивно-інформаційні, освітянські, інтелектуальні, науково-технічні, техногенні, суспільно-політичні тощо), які, наразі, набули ознак реальних загроз і ризиків як економічній, так і національній безпеці, загалом.

З цього, можна репрезентувати (наведено на рис. 3.20) перелік конститутивно-ключових об'єктів локалізації зусиль у контексті реалізації авторської стратегії макросистемної еволюції української економіки (детально розкрито, надалі, у Розділі 6) задля забезпечення переходу нашої держави та її регіонів до сталого розвитку. Їх, на авторське переконання, слід виділити у кількості одинадцяти просторів, базовими яких, для розвитку саме національної соціально-економічної системи є такі чотири площини:

а) економічний просторовий та часовий континуум, географічне положення країни (12,0%);

б) масштаби природно-ресурсного потенціалу держави (12,0%);

в) інноваційно-інвестиційна політика у державі та її регіонах, технологічна здатність галузей і виробництв (11,0%);

г) структура національного господарства (11,0%).

Щодо останніх (структурні детермінанти), то вони, частково, переважають над іншими динамічними процесами, зокрема:

науково-технічною діяльністю та підготовкою (перепідготовкою) кадрів (9,0%);

вимірами дієвості системи державного управління, її комунікаційними і логічними зв'язками, ієрархічним конструюванням (9,0%);

масштабами інтелектуального капіталу (9,0%).

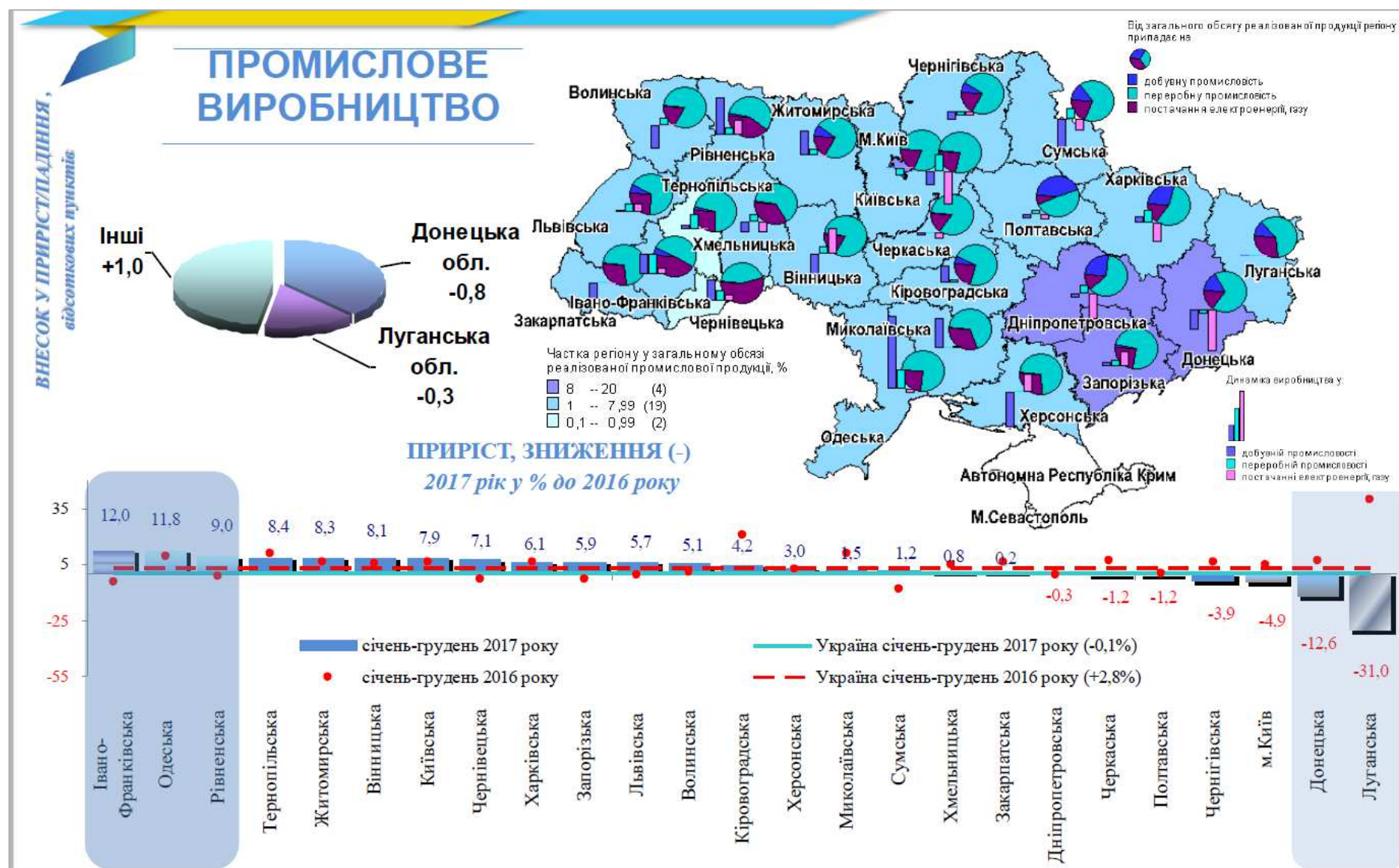

Рис. 3.13 Тенденції промислового виробництва за регіонами України у 2017 році

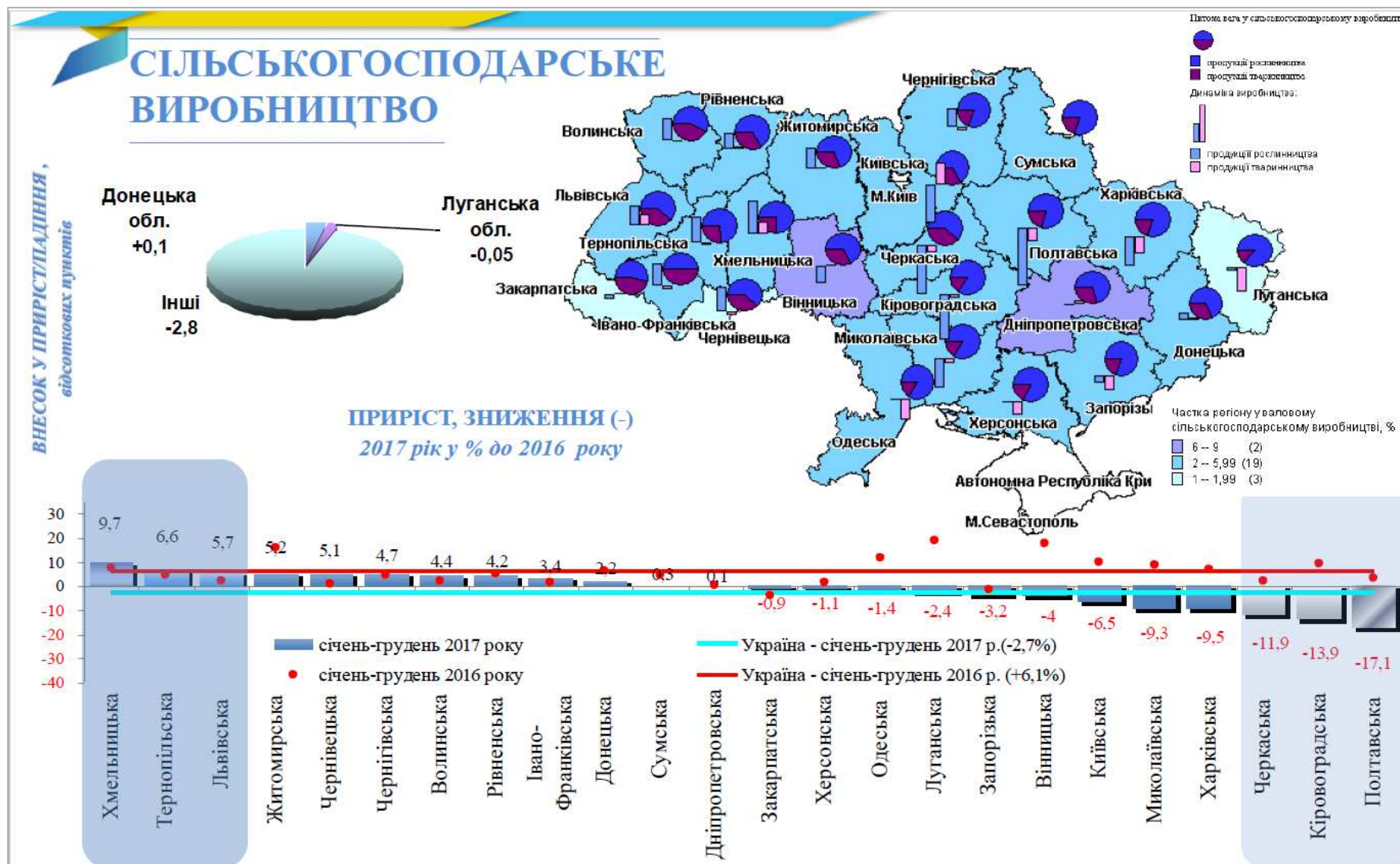
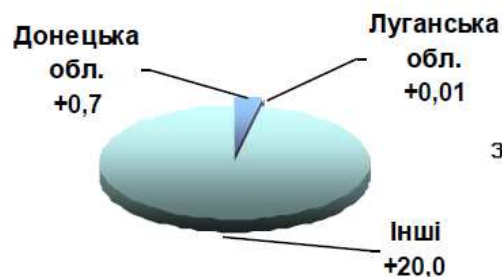

Рис. 3.14 Регіональний розвиток сільськогосподарського виробництва в Україні у 2017 році

КАПІТАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ (9 міс. 2017 року)

ПРИРІСТ, ЗНИЖЕННЯ (-)

січень-вересень 2017 року у % до січня-вересня 2016 року

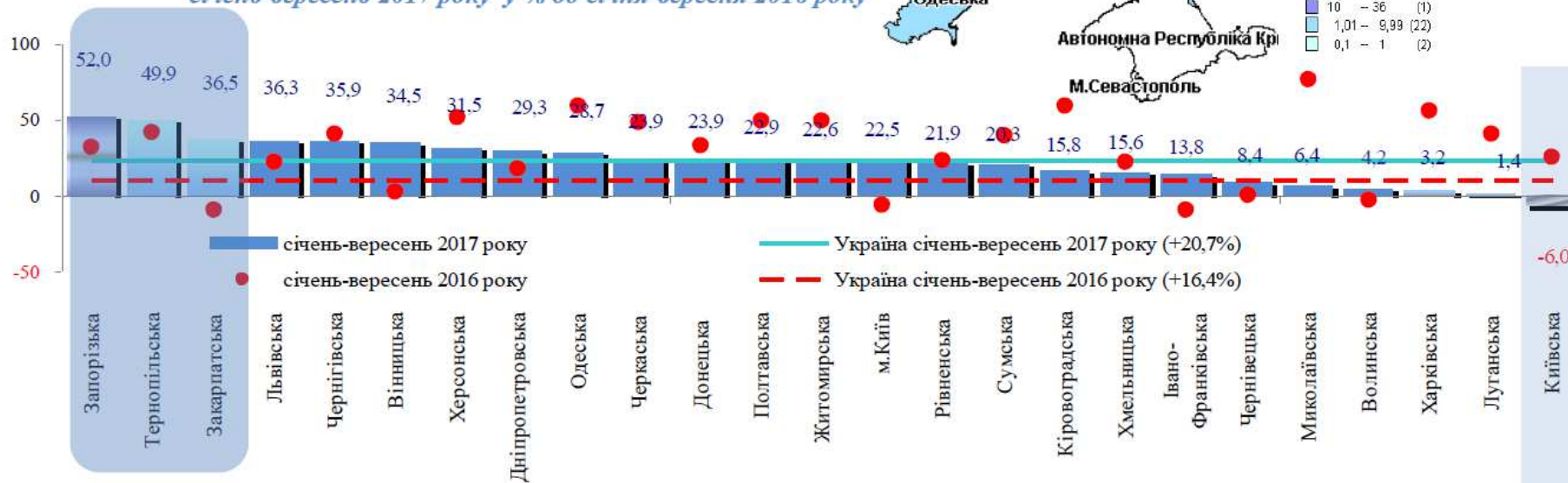

Рис. 3.15 Капітальні інвестиції за регіонами держави у 2017 році

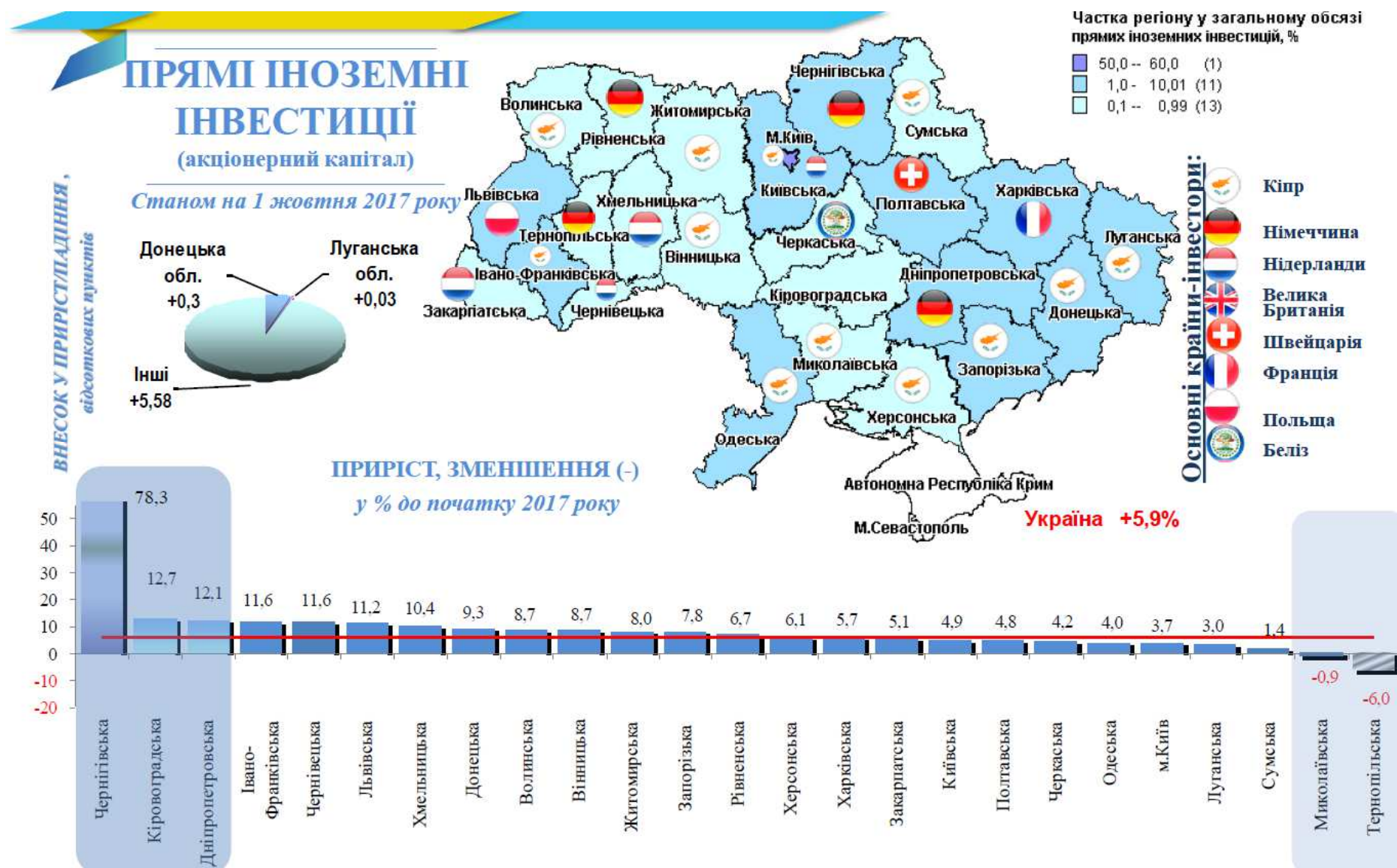

Рис. 3.16 Прямі іноземні інвестиції у 2017 році у регіональному розрізі

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ТОВАРАМИ (сальдо)

Частка регіону у зовнішній торгівлі товарами, %

- 10,01 – 37 (2)
- 1,01 – 10 (16)
- 0,01 – 1 (7)

Частка експорту та імпорту у зовнішній торгівлі товарами регіону, %

- експорт товарів
- імпорт товарів

САЛЬДО ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ у січні-листопаді 2017 року, млн. дол. США

Рис. 3.17 Результативність зовнішньоекономічної діяльності за регіонами України у 2017 році (імпорт-експорт)

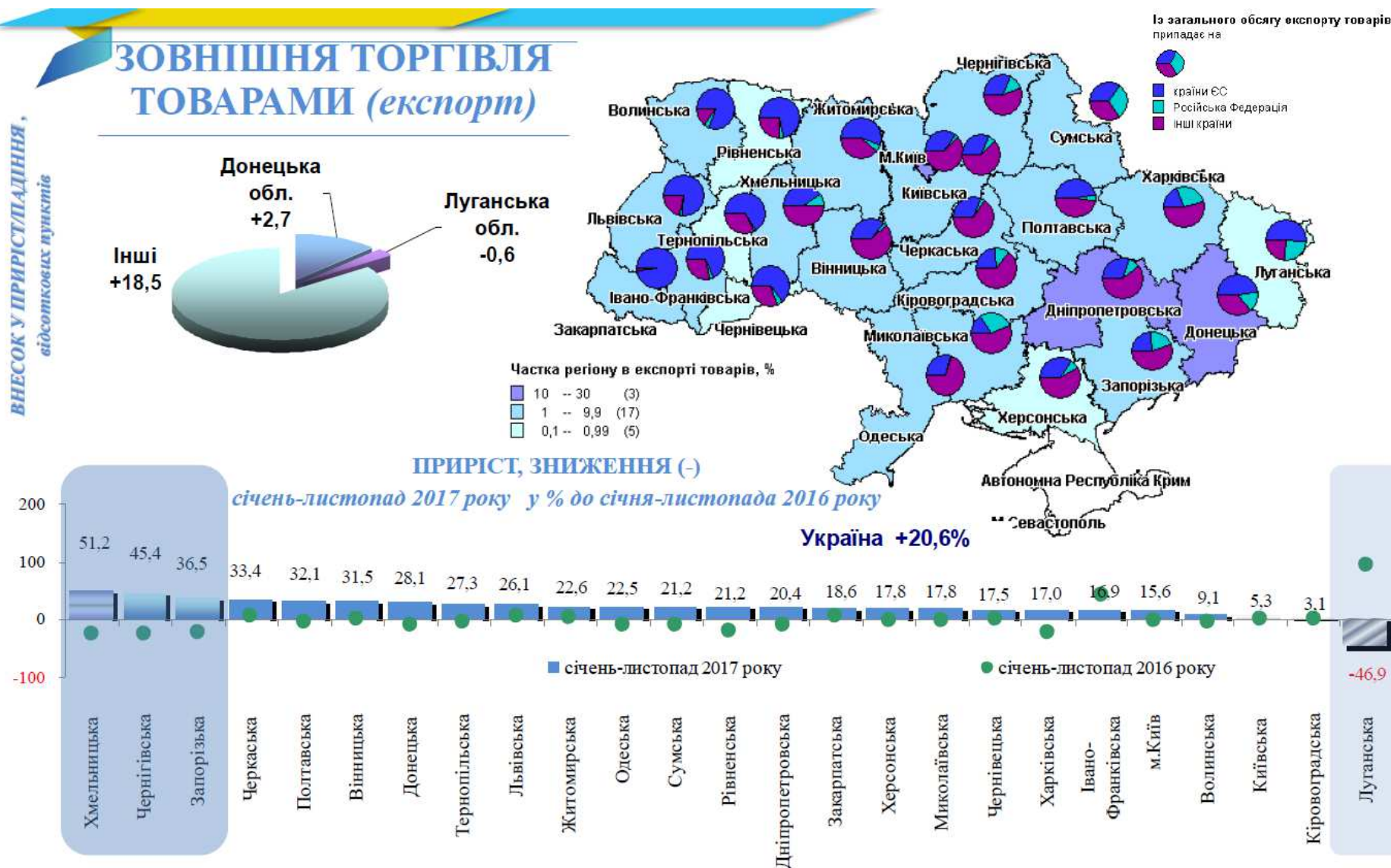

Рис. 3.18 Результативність зовнішньоекономічної діяльності за регіонами України у 2017 році (експорт)

ГРУДЕНЬ 2017 р. до ГРУДНЯ 2016 р.

СПОЖИВЧІ ЦІНИ (до грудня попереднього року)

Індекс споживчих цін, %

- 115 – 116 (2)
- 113 – 114,99 (21)
- 112 – 112,9 (2)

Зміна споживчих цін на

- продукти харчування та безалкогольні напої
- житло, вода, електроенергія, газ

ПРИРІСТ, ЗМЕНШЕННЯ (-) СПОЖИВЧИХ ЦІН
у грудні 2017 року у % до грудня 2016 року

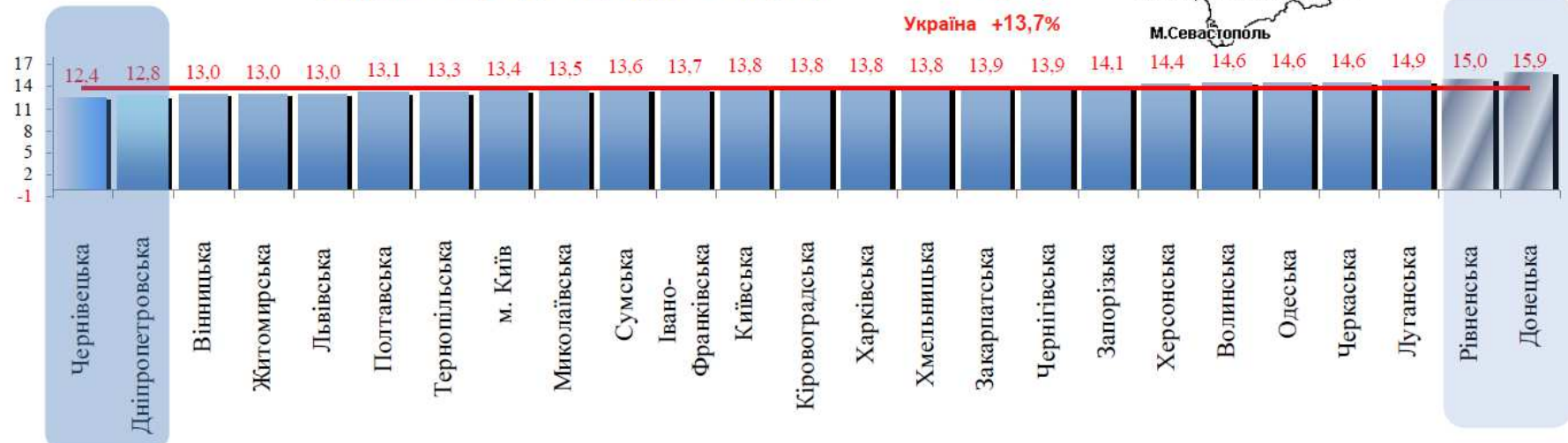

Рис. 3.19 Зростання споживчих цін за регіонами України у 2017 році

Поряд із зазначеним, вважаємо, що продовжуючи системні економетричні дослідження в межах зазначеної проблематики (у тому числі, більшою мірою, розкритої надалі, у пп. 3.3), переконані про таке:

суб'єктам управління різного рівня не слід відмовлятися і від сприйняття та врахування (однак, за врахування існуючих умов функціонування національного господарства) сучасного концепту (намагання) різних державних утворень щодо застосування саме військових формувань задля вирішення власних соціально-економічних, природно-ресурсних і суспільно-політичних проблем (див., вказане деталізовано авторами даного дослідження вище – у пп. 3.1). Особливо, це є важливим у площині можливого усунення (упередження чи елімінування) реальних техногенних загроз і ризиків які мають місце в державі;

проте, не підлягає сумніву і той факт, що категорія «збройна боротьба» може стати не лише предметом військової, а й економічної науки і економіки природокористування, бо саме такий вид силового «спротиву», у її традиційному розумінні, доводить, що останнім часом у світовому суспільно-політичному просторі останнє використовується широко і «ефективно» (зокрема, щодо вирішення (або ж, усунення) будь-якої природи проблем в межах не лише одного державного утворення, а на світовій мапі.

У цій відповідності, визнаємо і підтвердимо наступне: проблематика щодо імовірного (потенційно допустимого/припустимого) застосування військової сили в межами економічного, технологічного, міграційного, демографічного чи природно-ресурсного змагання між державами¹⁴¹ може мати системне усвідомлення (прийняття) на традиційно-діалектичних методологічних засадах та певну доцільність їх застосування, навіть, у нових реаліях України.

У той же час, визнаємо таке: діяльнісна методологія, інкорпорована до управлінських технологій процесного типу (деталізація засад яких обґрунтована та розвинута, зокрема, у працях [61 – 65]) дозволяє адекватно висвітлювати новітні суспільно-політичні проблеми шляхом виокремлення і подальшого осмислення специфічної форми людської взаємодії як із довколишнім, так і соціально-економічним середовищем, у площині ущільнення комунікацій задля підвищення рівня і якості життя населення, зміст якої складають доцільні зміни і перетворення національної соціально-економічної системи та суспільно-політичного простору нашої держави у контексті забезпечення її переходу до сталого розвитку.

¹⁴¹ У тому числі і миротворча діяльність збройних сил, подолання екстремальних ситуацій природного або техногенного походження, обмеження деструктивних міграційних потоків, верифікаційна діяльність військових фахівців щодо підвищення рівня інформаційної безпеки економік, боротьба з наркобізнесом та ін.

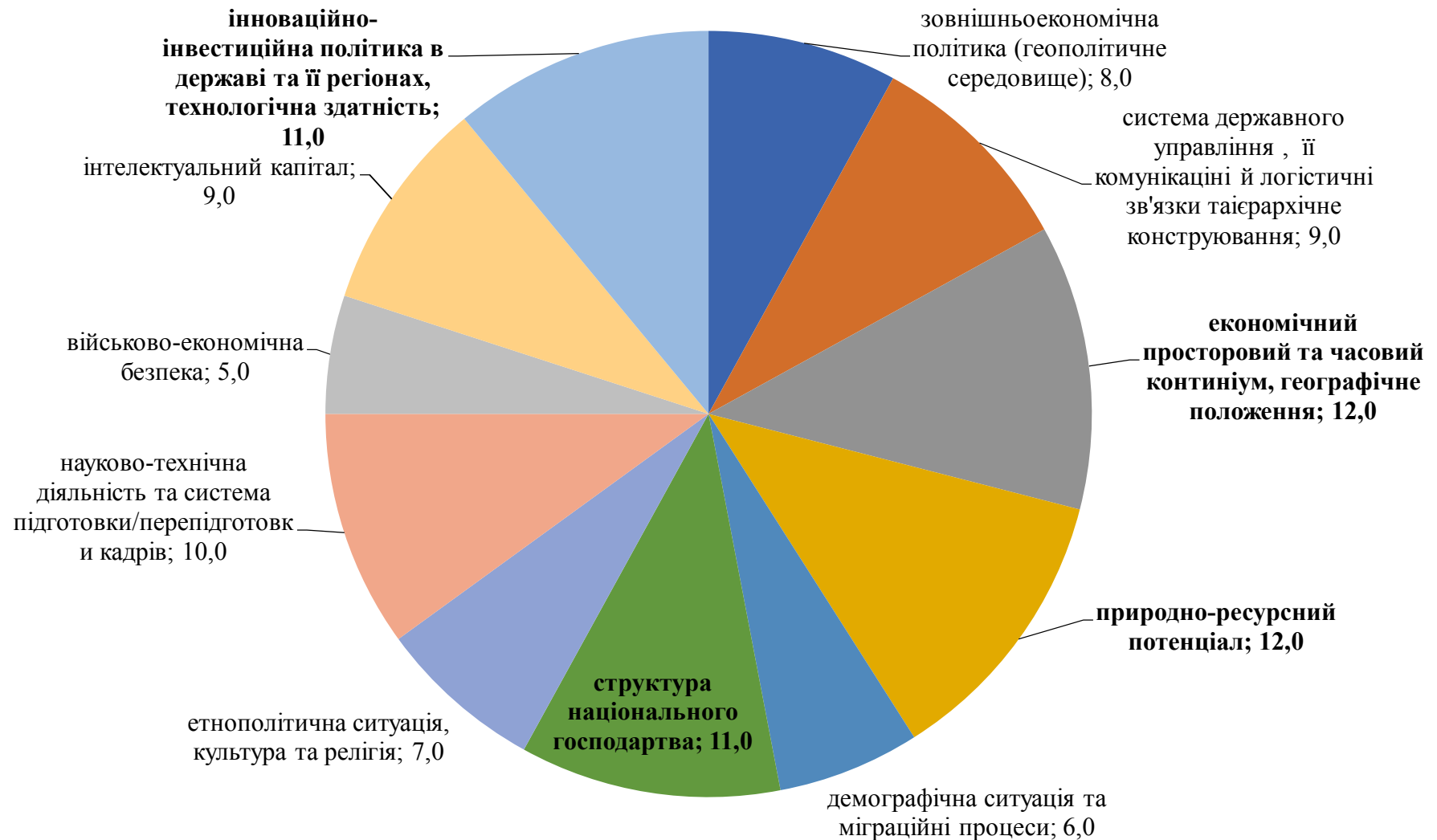

Рис. 3.20 Еніграмма конститутивно-ключових об'єктів локалізації зусиль за домінантами стратегії макросистемної еволюції української економіки

3.3. Кризи українського соціуму та геополітичний вибір держави

Розглядаючи питання щодо існування будь-якої природи системно-універсальних криз в Україні, у тому числі і управлінської, слід признати, що в умовах глобалізації та транснаціоналізації світогосподарських відносин необхідним для нашої держави є дотримання рівноваги між управлінськими функціями держави, темпами розвитку національної економіки, громадянським суспільством і процесом його демократизації та децентралізації [31, с. 90 – 95], оскільки вказане відбувається, наразі, на різних за природою засадах державотворення. Поряд із цим, останнє передбачає ефективне делегування повноважень об'єднаним територіальним громадам (ОТГ), інституціям регіональних соціально-економічних систем і, на авторське переконання, повинно бути спрямоване на:

а) розбудову нової регіональної карти держави за форматом територіальних природно-господарських округів (ТПГО)¹⁴²;

б) запровадження альтернативних демократичних процедур у сфері державного управління; в) економічне співробітництво різних рівнів управління та політичних еліт і зацікавлених у стійкості та надійності функціонування національного господарства груп; г) виховання українського соціуму із високими культурними і громадянськими ознаками щодо мотивування до забезпечення ендегенно спрямованого розвитку національної соціально-економічної системи та загальноекономічного зростання.

На авторське переконання, вважаємо таке: у сучасних умовах реалізації інтеграційного вибору нашої держави, при перманентному нарощенні загроз і ризиків її сталому розвитку, демократизація суспільства та децентралізація влади, нажаль, не приведе до суттєвих змін у якості людського життя, якщо добротність виконання суб'єктами державного та регіонального управління цільових функцій не стане головною і вищою метою національних економічних інтересів. З цього випливає необхідність формування нового як регіонального та національного, так і міжнародного порядку реалізації простору цільових функціоналів у площині процесно-замкненого управління у сфері забезпечення надійності і стійкості функціонування національного господарства та досягнення достатнього рівня як економічної, соціальної, демографічної, так і національної безпеки. Вказане повинно поєднати зусилля урядових структур різних держав світу та глобального громадянського суспільства, загалом, а також убезпечити поглиблення демократії із захистом прав людини та загальнолюдських цінностей. Це дозволить перетворити систему управління в умовах глобалізації світогосподарських відносин на раціональний комплекс норм, інститутів і практик, які визначатимуть межі допустимої поведінки організацій і компаній на глобальному, регіональному і національному рівні.

Перш за все, вказане стосується організації та поширення діяльності на території України різного напрямку економічної діяльності транснаціональних компаній (ТНК), які суттєво зменшили б монополію нашої держави на прийняття рішень і виконання владних функцій. Поряд із цим, передбачає постійне удосконалення та використання традиційних інструментів макроекономічного регулювання (митні збори, експортні субсидії,

¹⁴² Зазначене авторами даного наукового видання деталізовано у площині об'єктивного отримання імовірних параметрів розвитку ТПГО, описаних й розкритих дослідниками, надалі (зокрема у Розділі 4, пп. 4.2) та формалізованих у окремих рубриках Розділу 5 (зокрема, у пп. 5.1).

валютний курс, ставка рефінансування тощо). При цьому, в умовах жорсткої конкуренції між країнами за доступ до природо-ресурсного потенціалу інших держав та цільового спрямування прямих іноземних інвестицій на ці цілі, відбувається інтернаціоналізація таких сфер національно-державної компетенції, як податкова, технологічна, інтелектуальна, трудова і соціально-економічна політика, енергетика, законодавство, освіта, професійна підготовка і перепідготовка управлінських кадрів тощо.

Слід признати і те, що безсистемність і різноманітність суспільно-політичних трансформацій, конфліктогенність яких генерується національною політичною елітою за підтримкою підконтрольних мас-медіа, особливої актуальності, стосовно розв'язання проблем у сфері забезпечення результативності управління процесами формування, нарощення та раціоналізації використання потенціалу сталого розвитку України, набуває вирішення низки науково-прикладних завдань, зокрема, щодо розроблення і запровадження у практику дієвих управлінських технологій задля елімінації деструктивних зовнішньоекономічних впливів і суспільно-політичних потенційно-факторних детермінант, накопичення яких і обумовлює негативний перебіг подій, які мають місце в державі.

На переконання авторів даного дослідження, необхідно не лише дефініційно чітко репрезентувати інваріантність характеру процесів забезпечення переходу України до сталого розвитку [32 – 34], а й відмовитися від статичності трактування таких усталених (у ретроспективних періодах) міжнародних постулатів як [35]: «непорушність державного економічного суверенітету», «право націй на самовизначення та створення незалежної економіки», «демократизація світового порядку», «необхідність надання допомоги нерозвиненим країнам», «багатополярність / однополярність світу», «тероризм як головна загроза міжнародній/ національній / глобальній економічній безпеці».

Поряд із цим, дослідники переконані, слід одночасно деталізувати й оновити дефініційне визначення домінант сучасної політекономії, контекст яких, враховуючи кардинальні суспільно-політичні зрушення в Україні, змінився у останні чотири роки (2014 – 2018 рр.). Однак, релятивізм їхнього світоглядно-методологічного осмислення і практичного застосування, нажаль, стає нормою глобальної економічної, політичної та військово-економічної гри наддержавних утворень «без правил»¹⁴³. Їх можна було б назвати (визнати) ефемерною діяльністю - «імітацією світової спільноти ігрищ у демократію». Відповідно до цих процесів включилися і національна політична еліта (що активно приймає участь у цих облудних діях), світові мас-медіа і, навіть, більшість нових для українського політичного простору, «яскраві» національні особистості (політичні «провідники»), які би не суттєвими були людські втрати (які, наразі, на жаль, мають місце) ...

Науковому осмисленні складної, об'ємної і багатоаспектної проблеми щодо з'ясування своєрідності руху процесів управління потенціалом сталого розвитку в нашій державі з урахуванням детермінант глобалістичної трансформації вихідних суспільно-політичних положень і принципів економіки та управління національним

¹⁴³ Прикладом є не лише зовнішня політика РФ по відношенню до України, а й об'єктивне намагання, навіть, вже давно визнаних у світі, так називаними, «демократами», й інших «провідних» країн, таких як США, Великобританія, Франція (зокрема, слід вказати і на останні події у квітні 2017 року – щодо бомбардування Сирії).

господарством, присвячено низку праць українських та іноземних вчених-економістів і політологів [36 – 40]. Однак, недостатньо вивченими залишилися такі питання щодо сформування дієвої технології управління потенціалом сталого розвитку саме України в умовах переманеного нарощення глобалізаційних загроз, військово-економічних і суспільно-політичних ризиків.

З цього, вважаємо за доцільне сформувати оптимізаційний комплекс засобів, методів та інструментарію процесно-замкненого управління у контексті перебудови соціально-економічного простору держави задля забезпечення надійності функціонування національної соціально-економічної системи з імовірним усуненням (елімінуванням) деструктивних факторів впливу на процеси українського державотворення в ресурсних обмеженнях при реальних загрозах суспільно-політичному устрою України.

У цьому зв'язку, переконані, що перш за все, необхідно встановити особливості (і, відповідно, вагомість) впливу глобального економічного, військового, технологічного, природно-ресурсного простору та політичних детермінант, які мають місце у світі, на:

а) територіальний простір нашої держави (шляхи і засоби вирішення проблем більш деталізовано у Розділі 5, пп. 5.1);

б) кількісно-якісні та структурно-функціональні трансформації в межах національної соціально-економічної системи (вказане оцінено й проаналізовано, зокрема, макроекономічні виміри функціонування національного господарства у контексті реалізації завдань суб'єктами управління різного рівня у пп. 3.2 та у Розділі 4);

в) стійкість функціонування та розвитку базових галузей і виробництв, що є конститутивно-ключовими у бюджетно формуванні (репрезентовано надалі, зокрема, у Розділі 4, пп. 4.2 та у Розділ 5, пп. 5.2) й інше.

Оскільки, маємо такі, дійсно не позитивні, умови функціонування, коли на очах нашого покоління, яке звикло до єдиних позицій у площині адекватного реагування світового співтовариства на процеси демократизації, інтеграції та цільового спрямування (управління) соціально-економічними трансформаціями, відбулася зміна їхнього трактування – тобто, ці детермінанти перетворилися лише у «лозунгові політичні гасла»¹⁴⁴.

¹⁴⁴ Наприклад, свідченням зазначеного – є силове сприяння суб'єктів РФ виходу Абхазії та Південної Осетії зі складу Грузії та стрімке визнання їхньої незалежності, що примножилося й нагромадилося, так називаним, «м'яким захопленням» території Автономної Республіки Крим (АРК) вже у березні 2014 року. Вказане, і це є очевидним, вже вийшло за межі виконання нагальних міждержавних умов і вимог до забезпечення «достатнього рівня міжнародної безпеки» (!!).

Тож, попередні військово-економічні та суспільно-політичні події світового значення (у тому числі і стосовно України за останній роки) означають:

а) окремі державні утворення, характеризуючи свою місію як «демократизація світогосподарської системи та захист суспільства», у дійсності, є державами, які «переступили» через положення ялтинсько-потсдамської системи світового устрою;

б) розвиток двополосного світу, що у другій половині ХХ століття, що визначав і убезпечував певний рівень сталості та структурування міжнародних інститутів, блоків і груп держав, - нівелювався остаточно;

в) світова система економічного порядку, у її попередній якості безпечного співіснування, втратила дієздатність – при цьому, основні міжнародні інститути (такі, як ООН, ОБСЄ та регіональні організації), які гарантували достатній рівень безпеки, перестали бути стабілізуючим чинником світової економічної політики;

г) змінилась вагомість і сама роль самих українських державних інституцій, які не можна вже охарактеризувати і визнати такими, що є самодостатніми у площині вільної реалізації не

Звідси, визнаємо і засвідчимо, що наслідком нагромадження вказаних вище де-еволюційних явищ і небезпечних суспільно-політичних процесів є –

руйнування норм сучасного державотворення;

нагромадження (вагомості) деструктивного впливу і зростання ролі адміністративно-силових акцій із «компенсації загального стану недосконалості функціонування і розвитку держави»;

неозброєність, сприйнятливість і відкритість світогосподарської системи до об'єктивного (або ж опосередкованого) впливу геополітичних блоків (так називаних, імперій нового типу, які стали носіями «сумнівного суверенітету» держав і наддержавних об'єднань, федерацій, спільнот тощо).

Автори даного дослідження наголошують і підкреслюють, що задля визначення й обґрунтування пріоритетних на сучасному етапі розвитку України об'єктів локалізації зусиль у контексті формування, нарощення та раціоналізації використання потенціалу сталого розвитку (відповідно, і забезпечення стійкості та надійності національної соціально-економічної системи) – слід враховувати:

а) магістральні тенденції сучасної еволюційної трансформації економічної системи і політичної карти світу¹⁴⁵;

б) позитивний досвід використання у практиці господарювання певної природи управлінських засобів задля освоєння/ реалізації державою саме свого геополітичного і економічного потенціалу у контексті забезпечення гідного її місця в системі міжнародних відносин;

в) результати науково-прикладних розробок національної науки та їх запровадження у практику суспільно-політичної діяльності.

лише зовнішньої, але й внутрішньої соціально-економічної, фінансової, екологічної, технологічної та демографічної політики.

¹⁴⁵ Мова іде про примарні трансформації, які відбулися останнім часом в Україні після ускладнення її вимірів щодо динамічності й змістовності спрямування, точніше, обумовлення без альтернативності реалізації нашою державою «інтеграційного вибору» та визначення (схилення/ викривлення) напрямів її «соціально-економічного розвитку», внаслідок застосування, так називаними «провідними країнами світу», адміністративно-силових акцій із коректування базових національних пріоритетів. Саме вказані наддержавні утворення і санкціонували розповсюдження аномальних когнітивно-інформаційних засобів та «порочне» трактування сутності і змісту економічної, соціальної та політичної спрямованості розвитку країн пострадянського простору.

Поряд із цим, необхідно визнати й наступний факт: імперські плани геополітичних блоків репрезентують, далеко не примітивний, сценарій перерозподілу і безперешкодного доступу до ресурсної бази суверенних держав (і, наразі, у першу чергу України). При цьому, вони не гребують:

а) силовим коригуванням і пригнобленням вольових характеристик національних суб'єктів державного управління, реалізованого шляхом: опосередкованого застосування технологічно-силових методів продавлення власних економічних інтересів військовою присутністю; масованого просування вигідної інформації та замовчування невідповідної; тенденційної інтерпретації поточних подій; руйнування адекватного уявлення про навколишню реальність;

б) передислокацією, масштабним руйнуванням (реформуванням) системи державного управління та імплантацію до національних процесів державотворення чужорідних і відверто ворожих (для України) організаційних форм, інституцій, громадських об'єднань (у т. ч., непридатного для українського соціуму управлінського інструментарію);

в) примушуванням до нееквівалентного товарного обміну, ініціювання різного роду "антидемпінгових розслідувань", введенням торговельних бар'єрів, валютних експансій тощо.

Репрезентуючи сформульовані авторами у попередній роботі [35] чотири концептуальні (ключові) підходи, так називаних, транснаціональних векторів найвагомішого впливу на розвиток національної соціально-економічної системи, існування яких обумовлено (погоджено)¹⁴⁶ опосередкованою домовленістю між суб'єктами трьох центрів «наддержавного коригування», визнаємо їх в якості глобальних просторів міжнародного потужного регулювання (табл. 3.1) соціально-економічних, виробничо-господарських, техніко-технологічних, військово-економічних, суспільно-політичних і зовнішньоекономічних та іншої природи процесів¹⁴⁷. Наразі, з урахуванням пріоритетності для світогосподарської системи та вагомості впливів на процеси державотворення зазначених чотирьох глобальний просторів (див., табл. 3.4), поетапну адаптацію й удосконалення управлінського інструментарію цілеорієнтованого розвитку саме національної економіки до сучасних реалій можна визначити лише в якості часткової реалізації національних економічних інтересів.

Реформи і у енергетичній, і у економічній, і у соціальній сфері нашої держави, які були започатковані ще у 2005 – 2013 рр. (окремі, навіть, і раніше), нажалі, не забезпечують їхньої результативності, а «успіхи» українських корелянтів, які мали місце у глобальних політичних і, начебто, зовнішньоекономічних масштабах (у тому числі і щодо підтримки режимів анти-терору та нерозповсюдження ядерної зброї тощо), щодо українських нинішніх реалій, як виявилось – не є визначальними для України.

Таблиця 3.4

**Обґрунтування змісту глобалізаційних просторів міжнародного регулювання
соціально-економічних, суспільно-політичних, техніко-технологічних,
зовнішньоекономічних та іншої природи процесів [35]**

Площини 1	Трактування квінтету глобальних площин з точки зору національної безпеки 2
І – глобальної ядерної безпеки	є сформований геополітичний простір забезпечення ядерної безпеки, що виник у ХХ ст. у відповідь на інтенсифікацію ядерних приготувань певної низки «самодостатніх» держав. Підтвердимо, що у зв'язку з підтриманням неядерного статусу: інкорпорація України до цієї компоненти втрачена без вороття і, наразі, лишається лише примарна імовірність приєднання до процесів нарощення цього потенціалу, які генеруються іншими суверенними державами. При цьому, ілюзія «гарантів» безпеки має свій очевидний приклад, що стосується «анексії» АР Крим РФ у березні 2014 р. і генерування сепаратистських настроїв та поширення «федералістичних» настроїв у Донецькій (аж до реальних силових військових дій), Харківській, Луганській, Херсонській та інших регіонах України (у 2014 р.). Звідси, підтвердимо, що пріоритетним напрямом регенерації національної промисловості – є концентрація зусиль на розбудові важкого машинобудування, енергетичного машинобудування та авіа-, автомобіле, приладо і судно-будівельних підприємств, електроніки та космічного ракетного комплексу і, відповідно, галузей оборонно-промислового комплексу. Тобто, подальше нарощення обсягів випуску промислової продукції та технологічної модернізації основних виробничих засобів задля становлення військово-транспортної авіації; ракетного озброєння авіаційної та бронетанкової техніки; високоточного озброєння; танків та броньованих машин; радіолокаційних станцій, систем супутникової навігації та електронної протидії; боєприпасів; танкового та авіаційного двигуно-будування; військових кораблів та патрульних катерів.

¹⁴⁶ Пан-Америка, Німеччина, Франція (див., Розділ 1 пп. 1.1).

¹⁴⁷ Вони, як свідчить, наразі, практика міждержавного і регіонального управління, сучасного державотворення, вивисуються над національними рівнями і, відповідно, обумовлюють визначний впливу і корегування економічної політики локальних, по відношенню до них, національних соціально-економічних систем, у тому числі, і на управлінський інструментарій суверенних держав.

Закінчення табл. 3.4

1	2
II – економічний	до нього слід віднести глобальну сферу діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК), фінансово-економічні, енергетичні, інформаційні, кадрові та інші можливості яких, у багатьох випадках, суттєво перевищують ресурсну і географічну конкурентоспроможність більшості суверенних держав світу. З огляду на зазначене та визнані науковою спільнотою пріоритети щодо розвитку ключових технологій виробництва і генерування енергії в контексті розбудови інноваційних ознак в межах енергетичного комплексу держави, вважаємо, що є нагальна необхідність локалізації зусиль в Україні на наступних напрямках розбудови та запровадження у практику господарювання: високотехнологічних атомних і вітрових електростанцій, вугільних установок із супер-зверх критичними параметрами пару; парогазових електростанцій із внутрішньо цикловою газифікацією вугілля та із газифікацією біомаси; теплових насосів нового покоління та перетворювачів сонячної енергії в електричну; концентраторів сонячної енергії та уловлювання і поховання CO ₂ на теплових електростанціях і теплоенергетичних центральних;
III – антитерористичний	цей простір було сформовано та розбудовано вже після трагічних подій у США, які відбулися 11.09.2001 р. (відповідно, потребує розроблення і реалізації цільових програм за першими двома глобальними пріоритетами);
IV – глобальний простір політичного протистояння	використовує власні критерії впливовості, концентрації ресурсів, широкої компетенції та інституційного розвитку утворюють декілька міжурядових організацій. До них належать: ООН, НАТО, Велика вісімка (G-8, кількість держав, що входять до її складу, її формат вже змінено до вигляду G-7), і, відповідно, дозвано – Євросоюз (його суспільно-політичний вплив за межами Європи не є суттєвим). Врахування загроз, які генеруються цим системоутворюючим просторовим фактором, передбачає потребу щодо суттєвого коригування когнітивно-інформаційної діяльності в Україні та реалізації соціальної або ж економічної політики, у т. ч. і у сфері нарощення інтелектуального капіталу тощо за рахунок ущільнення взаємодії, розвитку комунікаційних зв'язків та інформаційних безпечових технологій.

Джерело *Обґрунтовано й узагальнено авторами даного дослідження, що репрезентовано у попередній науковій праці авторів наукового видання [35]

Щодо врегулювання периферійних і регіональних соціально-економічних конфліктів, намагання підвищити рівень енергетичної безпеки чи то енергетичної незалежності, то ні один із використовуваних наразі управлінських засобів – не дозволив отримати позитивного ефекту¹⁴⁸.

Відтак, вважаємо, що починаючи з лютого 2014 року і до цього часу, суто економічні, соціальні, екологічні, технологічні та енергетичні аспекти управлінської діяльності поповнилися системними проблемами, які обумовлені нарощенням військово-політичних загроз і ризиків як ендегенної, так і екзогенної природи. Оскільки, «провідні держави» світу:

¹⁴⁸ Що стосується розв'язання нагальних економічних, екологічних, соціальних і медико-соціальних, демографічних, технологічних, та ін. проблем в Україні (підтвердимо наступне: їх, нажаль, не під силу вирішити національним суб'єктам державного управління – не здатні), то їх стає все більше.

Зокрема, усталені українські інституції вже не у змозі вирішити завдання щодо: раціоналізації поділу/перерозподілу ресурсів; сформування надійної системи забезпечення енергетичної безпеки та підвищення енергоефективності функціонування реального сектору економіки; врегулювання відносин між імпортерами та експортерами вуглеводів тощо. Адже, управлінська результативність залежить, більшою мірою, від здатності самих суб'єктів та інституцій шукати і використовувати компроміс із проблемних питань, які у XXI столітті є нездоланими (тим більш, у стосунках із егоїстично налаштованими державними утвореннями).

1) розглядають, наразі, «миро- будівництво» та його реформування у якості головного напрямку координації власних технологічних, комунікаційних і економічних зусиль. При цьому, глави найбільш впливових державних утворень виробляють (практикують) «узгоджені між собою» підходи (без урахування об'єктивних стану речей і критеріїв) стосовно запобігання¹⁴⁹ різної природи суттєвих і визначальних конфліктів, дестабілізації та «м'якого» приєднання (інкорпорації, захоплення, анексії тощо) до своїх територій пост- конфліктних зон;

2) маючи чималі фінансові, матеріальні, військові, кадрові, інформаційні, комунікаційні та іншої природи резерви й ресурси, наддержавні утворення «не поспішають» взяти на себе тягар (не відбувається з їхнього боку реальної інкорпорації до конфліктогенного середовища та помірковане втручання) чи відповідальність за розв'язання серйозних глобальних фінансово-економічних криз чи соціально-економічних проблем;

3) у своєму внутрішньополітичному середовищі мають і свої істотні суперечності, які, помітно, загострюються після військово-економічних подій, що розгорталися, наприклад, на Північному Кавказі, Криму чи Сирії.

Тому, приведені вище трактування та фактичні дії не повинні дозволяти національним корелянтам сприймати будь-які «завірення» про імовірнісну когнітивно-інформаційну чи фінансову підтримку загальноекономічного і соціального розвитку (нашої держави чи країн, які знаходяться у скрутних умовах), як об'єктивну й універсальну силу, яка реально спроможна забезпечити стабільність, збалансованість, стійкість до загроз та загальноекономічне відродження на локальній території (і, навіть, у якості певного генератора «демократизації» світового розвитку чи спрямування глобальних тенденцій до формування умови чи генерування ознак щодо сталого розвитку світу, у цілому).

Таким чином, як і українська, так і планетарна соціальна, демографічна і, загалом, економічна стабільність (похідними від якої є: передбачуваність, прозорість, прогнозованість світових суспільно-економічних трансформацій) залишається лише абстрактним побажанням. З цього, необхідно визнати:

суверенні держави, а в їхніх межах недержавні соціально-економічні та політичні актори й суб'єкти господарювання, у своїй діяльності у площині визначення та реалізації національних економічних пріоритетів (НЕІ), напрямів соціально-економічного розвитку чи локалізації зусиль щодо формування масштабів розвиненості потенціалу сталого розвитку – мають враховувати одну нагальну потребу – у захисті лише власних економічних і державотворчих досягнень, раціоналізації освоєння власного людського та інтелектуального капіталу. Оскільки, наразі, має місце об'єктивна імовірність появи на світовій мапі нових (складно організованих) наддержавних утворень (пан-держав), чинниками «народження» яких, у більшості випадків, стають (є) саме військово-силові акції різної якості та агресивності¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Суб'єкти «наддержавних утворень» (так називані, провідні країни світу) при «узгодженні» позицій спрямовують усі свої фінансові, дипломатичні, організаційні можливості – на усунення від залучення до процесів розв'язання власних соціально-економічних проблем незалежних/суверенних країн. Тож, у більшій мірі, діяльність останніх (так називаних, аспірантів) спрямовується у напрямі вирішення будь-якої природи завдань лише на власну користь із урахуванням своїх інтересів.

¹⁵⁰ Признаємо, крім вказаного вище і те, що сучасний калейдоскоп світових перетворень, пов'язаних із утворенням нових «наполовину визнаних» держав, демонструє тенденцію до

У цій відповідності, суб'єктами управління, фахівцям і професіоналам, які опікуються питаннями забезпечення енергетичної, соціальної та економічної безпеки нашої держави, слід враховувати наступний факт:

урізноманітнення світової політичної карти новими державними утворення відбувається на тлі подальшого нарощування військових бюджетів, практично, усіма країнами світу.

Відтак, інтенсифікація процесів у напрямі модернізації як реального сектору економіки, так і національного господарства та реструктуризації останнього, форсованого розвитку національного оборонного комплексу, виходить на перший план у сфері забезпечення як сталого розвитку держави, так і реального захисту державності в Україні, у цілому.

Поряд із вказаним вище, слід признати наступне:

- *Європейський Союз, досягнувши очевидних успіхів у формуванні принципово нової моделі розбудови міждержавних суспільно-політичних і економічних відносин, наразі, вже вступив у більш складний період власного розвитку.* Тобто, інтеграційні процеси на теренах Європи (в ЄС), які подолали загрозливі наслідки двох світових війн та створили нову економічну культуру в межах національних економік (однак, слід признати, що їх сформовано з дієздатних промислових комплексів, у більшій мірі, транснаціональних компаній), до яких інкорпоровано різні види економічної діяльності ще й і декількох суверенних держав – мають тепер вже, певною мірою, і відцентровані ознаки та тенденції;

- *спостерігається неготовність країн Євросоюзу виробити узгоджену зовнішню економічну політику, оскільки, наразі, існують відмінні бачення суб'єктів державного управління щодо реалізації економічних пріоритетів у сфері забезпечення як економічної, так і національної безпеки.* Даються взнаки щодо відсутності спільної Європейської Конституції та невизначеності у пріоритетах у площині розбудови базових видів економічної діяльності для ЄС, які посилились після прийняття десяти останніх нових членів (вбачаємо, що не всі з них, повною мірою, об'єктивно відповідають критеріям членства у цій спільноті).

Певним чином підсумовуючи вище наведені викладки, підтвердимо і про таке: *загальна дестабілізація системи міжнародних економічних (і, відповідно, політичних) відносин, пов'язана, у більшій мірі, з усталеним формуванням «лозунгового чинника» суб'єктивного визнання (невизнання) нових державних утворень в якості суверенних суб'єктів, що й обумовлює високий рівень дестабілізації цілих макро- регіонів.*

При цьому, вагомим коригуючим фактором дерегулювання процесів у сфері управління формуванням, нарощенням та раціоналізацією використання потенціалу сталого розвитку (що стосується для України) у контексті реалізації проголошеного

невпинного ускладнення світового простору. Саме це і обумовлює нагальну потребу у розробленні та запровадженні на практиці нової когнітивно-інформаційної парадигми стимулювання цілеорієнтованого розвитку регіональних соціально-економічних систем, які формують організаційно-економічне підґрунтя з новою якістю та здатностей до сталого розвитку держави, у цілому.

Відтак, враховуючи постійне нарощення міліарних чинників і традицій щодо спрямування перебудови світогосподарської системи до неперспективних кутів розвитку (силовими засобами), неважко передбачити, що, і надалі, буде умотивуватися вихід на геополітичну арену нових «незалежних держав» – тобто, лише у силовий спосіб. Зазначене загрожуватиме економічній безпеці не лише окремих країн, а й цілих макро- регіонів і, відповідно, елімінуватиме забезпечення переходу до сталого розвитку і України та її регіонів, у цілому.

нашою державою інтеграційного вибору, стала тріада потенційно-факторних детермінант, які, у своїй сукупності, обумовлюють, у першу чергу, суттєве зниження як рівня національної безпеки, загалом, так і економічної та соціальної, зокрема. А саме:

а) посилися економічний паритет (суб'єктивне побажання суб'єктів управління наддержавних утворень) щодо активного застосування військової сили задля розв'язання економічних, природно-ресурсних, соціальних і технологічних проблем;

б) реабілітовано (відновлено), у світоглядно-методологічній свідомості державних корелянтів, відчуття корисності (доцільності) залучення воєнних акцій, спрямованих на захист національних економічних інтересів суверенних держав;

в) реставрованою у державних механізмах (у площині формування потенціалу сталого розвитку) різних держав світу виявилась увага, більшості політичних еліт, щодо силового нагромадження потенціалу оборонно-наступальних структур (за пріоритетом для власних цілей).

У цьому зв'язку, зазначимо, насамперед, щодо збройних сил та необхідності їх повного організаційно-економічного забезпечення, достатнього для виконання не лише оборонних завдань (це, наразі, в Україні також відкрито проголошується), а й наступальних і погрожуючих (зазначене камуфлюється під «лозунговою безпековою політикою» та «демократичною» оборонною риторикою наших корелянтів).

Приведені факти підтверджені, вже усталеною (протягом 2005 – 2017 рр.), силовою аксіомою досягнення «результативності» у сфері коригування фазової траєкторії розвитку світогосподарської системи:

наявність високо- технологічно (більшою мірою прогресивно) озброєних (як за масштабами, так і за високотехнологічним обладнанням) формувань (у тому числі створених, начебто, для самооборони), здатних адекватно (неадекватно) реагувати на загрози економічного і соціального характеру, а також готовність вищого керівництва будь-якої держави світу до їхнього використання – продовжують залишатись ознаками «високого» авторитету та впливовості у сучасних процесах генерування властивостей до надійності, збалансованості, стійкості та сталості розвитку країни, загалом.

Тобто, наразі, головною рушійною силою розвитку людства і світогосподарської системи стали не процеси всебічного розширення, поглиблення та інтенсифікації вироблення і практичного застосування знань (когнітивно-інформаційні процеси), а, навпаки, - нарощення вимірів обороноздатності державного утворення, і, саме, у реальному трактуванні її цільового призначення¹⁵¹. Тож, зазначене у зовнішньо- та внутрішньо- економічних і суспільно-політичних відносинах продовжує:

а) відігравати роль коригуючого стратегічного інструментарію забезпечення економічної (а, також і енергетичної) безпеки України (проте, із суб'єктивним впливом – а, у реальності, допускає лише нагромадження загроз міжнародній безпеці);

б) стало (і є) засобом підтримання міжнародного іміджу.

Однак, приведене, у площині забезпечення стабільності функціонування усієї світогосподарської системи – не належить до більш дієвих важелів і регуляторів економічного механізму формування та реалізації колективних миротворчих зусиль у

¹⁵¹ Довідково: вказане постійно стверджується та проголошується у засобах масової інформації, а також і претендентами на посаду Президента України.

контексті забезпечення сталого розвитку (маємо на увазі за імперативами сталого розвитку у чотирьох конститутивних просторах «економіка – екологія – соціум – інститути»).

Підсумовуючи вище зазначене авторами даного дослідження, підкреслимо: у дійсності, розгортання дискусії щодо визначення найбільш імовірних напрямів реалізації дії «специфічних функцій» Збройних Сил України при розв'язанні економічних, екологічних, техніко-технологічних, природно-ресурсних та соціально-економічних проблем – стали і є, більш ніж, імовірним. Однак, їхнє використання у неопорній площині, як відомо, потребує особливого законодавчого закріплення (прийняття відповідних нормативно-правових актів, які, наразі, в країні відсутні) щодо розширення простору функціоналів сучасної системи застосування внутрішніх військ.

Поряд із цим, реальність розвитку суспільної та політичної свідомості в державі у контексті реалізації інтеграційного вибору України вимагає оперативної юридичної фіксації їхніх цільових завдань із метою унеможливлення суб'єктивного трактування мети, способів та наслідків залучення військових частин і підрозділів у вирішення проблем подальшого внутрішнього соціально-економічного розвитку нашої країни [34; 41; 42]. А, це є першорядним завданням для фахівців, які опікуються військово-економічною проблематикою, ресурсним забезпеченням діяльності збройних сил, а також і для суб'єктів управління у сфері енергетичної, природно-ресурсної, соціальної та економічної безпеки (також і у сфері підвищення рівня енергоефективності функціонування національного господарства [43 – 46]. З цього, вважаємо за доцільне вказати про наступне:

окрім зазначених, варіантів внутрішньо економічного (не бойового) чи суспільно-політичного застосування збройних сил України з урахуванням конкретно-історичних умов реалізації стратегії макросистемної еволюції національної економіки та держави¹⁵², у цілому, існують і інші, управлінські засоби та технології, результативність яких вже доведено багаторічною практикою застосування. Цьому можуть зарадити також і постійні відкриті діалоги суб'єктів управління на різних рівнях за використання розвинених комунікаційних мереж та глобальних когнітивно-інформаційних систем, що є обов'язковою детермінантою ущільнення внутрішньо системної взаємодії й взаєморозуміння в Україні.

Пропонуємо державним і регіональним корелянтам (у табл. 3.5), які опікуються проблемами сталого розвитку, сформульовані домінанти взаємозв'язку глобальних і національних економічних проблем сучасності, розкритих за авторським обґрунтуванням у площині можливостей (допустимості) застосування збройних сил України для їхнього вирішення. Вказане узагальнено авторами даного дослідження за результатами вивчення сучасної практики державотворення і реалізації будь-якого типу соціально-економічної політики на теренах певних соціально-економічних систем, інструментарій яких було запроваджено в ресурсних обмеженнях¹⁵³. Зазначимо, у

¹⁵² Доцільність реалізації саме такого сценарію розвитку подій проголошено дослідниками у цій монографії (детально обґрунтовано переваги у Розділі 7).

¹⁵³ Проте, на переконання авторів даного дослідження, явищем більш високого порядку, яке перевищує вагомість і пріоритетність щодо розв'язання внутрішньодержавних проблем у площині соціально-економічного і природно-ресурсного розвитку (яке використовується корелянтами задля суб'єктивного витлумачення існуючої тенденції щодо нарощення військово-економічного потенціалу), є: формування корелятивної залежності між сукупністю найбільш

цьому контексті, що сформульовані авторами умови (і передумови) та рекомендації обґрунтовано за результатами інтерпретаційного проектування стратегічного інструментарію процесного управління (у морфологічній матриці виконано за використання методу логічного проектування) для сучасної системи економічної безпеки України з урахуванням інваріантності інтеграційних процесів, які, наразі, мають місце у світогосподарській системі та еволюційних зрушеннях в межах держави.

Таблиця 3.5

Визначення щільності взаємозв'язку глобальних і національних соціально-економічних проблем сучасності у контексті використання можливостей задля їх розв'язання із застосуванням збройних сил (або задля їх елімінавання)

Глобальні економічні проблеми сучасності	Імовірність застосування збройних сил для їх вирішення	Глобальні економічні проблеми сучасності	Імовірність застосування збройних сил для їх вирішення
1	2	3	4
<i>Група соціально-політичних проблем сталого розвитку</i>		<i>Група економічних та енергетичних проблем сталого розвитку</i>	
війни і миру	Надвисока	усунення загроз ресурсній, енергетичній та економічній безпеці	Надвисока
призупинення гонки озброєнь	Надвисока	боротьба з організованою злочинністю, наркобізнесом	Висока
поступового роззброєння	Надвисока	енергетичне, сировинне та продовольче забезпечення населення	Середня
мирного розв'язання регіональних та міжнародних конфліктів	Надвисока	раціоналізація демографічної ситуації; цільова демократизація суспільства	Низька
розбудови ненасильницького миру на засадах демократизації суспільства	Висока	боротьба з економічною відсталістю та кризами, усунення регіональних соціально-економічних диспропорцій	Низька
<i>Група еколого-економічних проблем сталого розвитку</i>		<i>Група суспільних і медико-соціальних проблем сталого розвитку</i>	
покращення стану повітря та атмосфери землі	Висока	здоров'я і безпека населення	Висока

гострих наднаціональних проблем, що об'єднуються терміном «глобальні проблеми сучасності», та можливостями застосування збройних сил щодо їхнього спрощення, мінімізації або ж, в окремих випадках, щодо їхнього унеможливлення у разі нарощення екологічних, економічних, технологічних, ресурсних, техногенних чи енергоекономічних загроз сталому розвитку і не лише для України, а й світогосподарської системи, загалом.

Тому, якщо за основу такої гіпотези прийняти в якості основи класифікацію найбільш гострих, динамічних і комплексних соціально-економічних і суспільно-політичних проблем усієї цивілізації (запропоновану дослідниками В. Козаченком та К. Рубелем у [44]), то, наразі, об'єктивно спостерігається суперечлива тенденція, зокрема, щодо посилення військового фактору у їх фрагментарному вирішенні на фоні загального процесу накопичення (і ускладнення підстав) «лозунгового» мотивування доцільності тієї чи іншої міри застосування силових засобів у цій площині.

Закінчення табл. 3.5

1	2	3	4
елімінування та зниження ризику техногенних аварій із значним анти екологічним потенціалом, усунення техногенного навантаження НПС	Висока	рівень і якість життя, медична безпека, духовний розвиток людини, права і свободи, демографічна політика, внутрішня та зовнішня міграція	Висока
попередження й усунення негативного впливу виробничо-господарської діяльності реального сектору на НПС	Середня	екологічна освіта, інформаційна діяльність, захист когнітивно-інформаційних процесів руху знань	Висока
удосконалення природоохоронного законодавства	Середня	гармонізація відносин людини з природою	Середня
зменшення забруднення навколишнього НПС	Середня	законотвора діяльність та забезпечення соціальної безпеки	Середня
Кольорова «лінійка ідентифікації» можливостей застосування збройних сил щодо вирішення загальних проблем в межах національної соціально-економічної системи у контексті забезпечення переходу держави до сталого розвитку			
Надвисока	Висока	Середня	Низька

Джерело * Визначено, систематизовано у табличному вигляді, узагальнено та розмежовано за лінійкою ідентифікації авторами даного дослідження, що деталізовано у попередніх наукових роботах [35; 44; 46]

З огляду на приведені у табл. 3.2 свідчення й розмежування (їхній перелік можна продовжувати і надалі) підстав для застосування існуючого потенціалу збройних сил для українських можновладців більш ніж достатньо. Тож, перспективи у площині нарощення агресивності подальших подій в Україні, несанкціонованих порушень суспільного порядку, «порочного» провадження нормотворчої діяльності та «удосконалення» інструментарію державотворення – є реальними, нажаль.

Поряд із вказаним вище, слід зважати і на те, що набувають розгалуження відцентрові тенденції для державних утворень синтетично глобалізованих, це, наприклад, можна спостерігати і усвідомити за багатьма свідченнями (зокрема, у [47]), якими підтверджено:

перехід до розбудови міждержавних соціально-економічних відносин (і, відповідно, процесів силової інкорпорації держав до єдиного об'єднання) із урахуванням принципу багато полярності (останній напрям вималювався і затвердився вже після світової фінансово-економічної кризи у 2008 - 2009 рр.), зумовив суттєве посилення тенденцій регіоналізму і федералізації у світі. Цьому сприяла не лише необхідність пошуку внутрішніх (взаємовигідних) соціально-економічних і демографічних вирішень, але й ментальна, культурна та історична близькість (або ж відмінність) регіонів (макрорайонів) окремих держав і наддержавних об'єднань.

У цій відповідності маємо зазначимо: представники одного регіону мають більше спільного у поглядах на питання гарантування суверенітету, отримання законності, справедливості, що дозволяє швидше знайти компроміс, необхідний для визначення та реалізації єдиної економічної і соціальної політики. З метою захисту національних економічних інтересів від зовнішнього впливу, що особливо відчутно, наразі, в Україні,

макро- регіони (зокрема, можна такими вважати і територіальні природно-господарські округи) можуть стати новими центрами зростання (регенерації) чи генерування системних ознак до стійкості та резистентності до загроз і ризиків різної природи. Оскільки, більше інвестують у розвиток саме регіональних (місцевих) механізмів співпраці, посилюючи, тим самим, стійкість регіональної соціально-економічної системи та регіональне лідерство. А, багатоваріантність, комплексність, взаємозалежність і нестандартність більшості ситуацій у суспільно-політичному розвитку в умовах глобалізації заставляє зрозуміти усіх суб'єктів:

а) управлінські рішення, прийняті або ж вже реалізовані на практиці, зазвичай, не можна класифікувати і розмежовувати за двома якісними ознаками – як хороші або погані (вони, зазвичай, є і будуть компромісними);

б) успішність управлінських вирішень в сучасних умовах господарювання і суспільно-політичної нестабільності в державі визначається за паритетом мінімізації ризиків при максимізації корисності.

Звідси, зміст і характер нової технології управління буде і повинно спрямовуватися не на об'єкт, а на сам процес прийняття рішень¹⁵⁴ та ущільнення комунікаційних зв'язків, що залежатиме від необхідності вирішення нагальних регіональних (державних, місцевих тощо) проблем із поступовим підвищенням (у замкненому циклі вимог до результативності управління) рівня складності, у тому числі і щодо:

а) встановлення глобальної, національної і регіональної рівноваги;

б) протекціонізму у світовій, національній, міжнародній і регіональній торгівлі;

в) подолання фіскальних диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів держави, між різними видами економічної діяльності, між прошарками суспільства тощо.

Крім приведеного, ефективне запровадження (реалізація) процесів інтеграції та виконання функцій управління забезпеченням як національної економічної, так і міжнародної безпеки, стримується і іншою складною системою прийняття рішень соціумом та неприйняттям населенням країни системно-універсальних заходів, затверджених (більшою мірою, проголошених) на міжнародному чи національному рівнях. Розв'язання цієї проблеми полягає у широкому діалозі, інформуванні і розбудові світової, національної та регіональної громадської думки щодо необхідності тих чи інших змін, уточнення норм і цінностей глобального суспільства в інтересах національних (і, відповідно, регіональних, місцевих) економічних інтересів.

З цього, підкреслимо, що на думку авторів даного дослідження, з цією метою нагальним є розробка (поступове уточнення за пріоритетами) і використання упереджувачого управлінського інструментарію процесно-замкненого типу. Саме його застосування не лише дозволить відсторонитись (уникнути) суб'єктам державного управління від адміністративно-силових домагань залучити збройні сили задля вирішення нагальних проблем у внутрішньому середовищі національної соціально-економічної системи, а й упередити масштабні фінансові витрати, кадрові та трудові втрати (і, особливо, щодо зростання останніми роками масштабів вимушеної

¹⁵⁴ Відповідно, підвищуються вимоги до особистих здатностей, якостей, підготовки і професіоналізму суб'єктів управління різного рівня. Набуття останніми критичного мислення, комунікативності, психічної і психологічної стійкості тощо.

смертності) задля їхнього спрямування у законодавчу площину реалізації завдань щодо нагальної стабілізації соціально-економічної ситуації в Україні.

Звідси, з огляду на репрезентовані авторами цієї розробки у табл. 3.5 результати ідентифікації імовірності (потенційної можливості) використання військового інструментарію та озброєнь (опрацьованих на основі застосування методів логічного та інтерпретаційного проектування [33]), пропонуємо до використання морфологічну матрицю (табл. 3.6) паритету процесного інструментарію. Саме врахування (розмежованого за вагомістю і значимістю) управлінського інструментарію процесного типу у діяльності суб'єктів державного управління дозволить сформувати інформаційно-методичну основу для усунення передумов із залучення збройних сил до вирішення соціально-економічних, техніко-технологічних, природно-ресурсних, демографічних і зовнішньоекономічних проблем в Україні.

Тож, з огляду на свідчення, приведені дослідниками у морфологічній матриці (див., наведено у табл. 3.6) та формалізації результатів проектування (представлено на рис. 3.21) можна підтвердити і наголосити про наступному:

задля забезпечення надійності, стійкості (і, відповідно, сталості) національної соціально-економічної системи, стабілізації (гармонізації) соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в державі необхідно побудувати (розробити, удосконалити важелі та регулятори) специфічний механізм формування стратегії соціально-економічного розвитку держави процесно-замкненого типу¹⁵⁵ та відповідного ж типу модель макроекономічного регулювання¹⁵⁶ із нагальним запровадженням (розбудови) у практику об'єктивної системи ідентифікації та моніторингу конститутивно-ключових вимірів функціонування національного господарства, що є пріоритетним на сучасному історичному етапі його функціонування в ресурсних обмеженнях і перманентних кризах (доведено у [32 – 34]). І, відповідно, використання такої управлінської технології відповідає принципам макросистемної еволюції та передбачає максимізацію ефективності при мінімізації витрат та синергетичне генерування ефектів у суміжних із об'єктами локалізації зусиль.

¹⁵⁵ Визначеність його важелів та регуляторів, а також склад прикладного інструментарію було подано вище авторами даного дослідження – див., у табл. 3.3.

¹⁵⁶ Модель макросистемної еволюції економіки держави, деталізовано авторами даного дослідження у Розділі 6.

Таблиця 3.6

Морфологічна матриця паритету використання процесного управлінського інструментарію в контексті усунення передумов для залучення збройних сил до вирішення соціально-економічних, техніко-технологічних, зовнішньоекономічних та іншої природи проблем

Конститутивно-ключові напрями економічної безпеки задля елімінування можливостей застосування збройних сил у розв'язанні глобальних проблем		Перелік процесних управлінських засобів, застосування яких унеможлиблює (мінімізує потребу) застосування збройних сил							Вагомість силового чинника з урахуванням рівня застосування збройних сил	
		Визначеність		Наявність		Дієвість	Технології			
		моделі макроекономічного регулювання ¹⁵⁷	механізму формування стратегії соціально-економічного розвитку держави	бенчмаркінгу та білінгових систем	ідентифікації та моніторингу	системи стратегічного управління	управління за результатами	сценарного планування		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Соціально-політичні	війни і миру (НВ)	1,0	1,0	0,9	0,6	1,0	0,8	0,7	6,00	6,00
	призупинення гонки озброєнь (НВ)	0,9	1,0	0,9	0,5	1,0	0,9	0,9	6,10	6,10
	поступового роззброєння (НВ)	0,8	0,8	0,8	0,6	1,0	0,8	0,9	5,70	5,70
	мирного розв'язання регіональних та міжнародних конфліктів (НВ)	0,6	0,6	0,6	0,8	0,6	0,6	0,6	4,40	4,40
	розбудови ненасильницького миру на засадах демократизації суспільства (В)	0,8	0,9	0,9	0,6	0,7	0,8	0,5	5,20	4,16
Економічні та енергетичні	усунення загроз ресурсній, енергетичній безпеці (В)	1,0-	1,0	0,8	0,8	1,0	1,0	0,8	6,40	5,12

¹⁵⁷ Більшою мірою, рекомендована авторами до застосування (впровадження) у практиці управління та господарювання модель макроекономічного регулювання для України – є саме моделлю макросистемної еволюції економіки держави (деталізовано, надалі, у Розділі 6). Відповідно, за визначеністю – є потреба у розробці (чи удосконаленні) відповідного типу механізму формування стратегії макросистемної еволюції економіки України.

Продовження табл. 3.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	боротьба з організованою злочинністю, наркобізнесом (В)	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	5,60	4,48
	енергетичне, сировинне і продовольче забезпечення (С)	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	6,40	3,84
	раціоналізація демографічної ситуації та цільова демократизація суспільства (Н)	0,7	0,7	0,5	0,7	0,5	0,6	0,6	4,30	2,15
	боротьба з економічною відсталістю та кризами (Н)	1,0	1,0	0,8	1,0	1,0	1,0	1,0	6,80	3,40
Еколого-економічні	покращення стану повітря та атмосфери землі (В)	1,0	1,0	0,8	1,0	0,8	0,8	0,5	5,90	4,72
	зниження ризику техногенних аварій із значним анти екологічним потенціалом, усунення техногенного навантаження НПС (В)	1,0	1,0	0,8	1,0	1,0	1,0	0,9	6,70	5,36
	попередження й усунення негативного впливу виробничо-господарської діяльності реального сектору на НПС (С)	1,0	1,0	0,8	1,0	1,0	0,9	0,9	6,60	3,96

Продовження табл. 3.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Суспільні та медико-соціальні	удосконалення природо-охоронного законодавства (С)	0,8	1,0	0,8	1,0	0,8	0,9	0,7	6,00	3,60
	зменшення забруднення НПС (С)	1,0	1,0	0,9	1,0	0,8	0,9	0,8	6,40	3,84
	здоров'я і безпека населення (В)	0,6	1,0	0,8	0,8	0,5	0,5	0,6	4,80	3,84
	рівень життя, медична безпека, духовний розвиток людини (В)	0,6	0,7	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	3,90	3,12
	екологічна освіта, інформаційна діяльність (В)	0,6	0,6	0,5	1,0	0,8	0,6	0,7	4,80	3,84
	гармонізація відносин людини з природою (С)	0,6	0,5	0,5	0,8	0,5	0,5	0,8	4,20	2,52
	законотворча діяльність, підвищення рівня соціальної безпеки (С)	0,9-	1,0	0,5	1,0	1,0	1,0	0,8	6,20	3,10
	Вагомість засобів процесного управління для стабілізації соціально-економічної ситуації з урахуванням інваріантності інтеграційних процесів	16,6	17,6	14,8	16,4	16,2	15,8	15,0	112,40	83,25
Пріоритет за МЛП		II пріоритет	I пріоритет	VII	III – й	IV –й	V – й	VI – й		

Джерело* Визначено, систематизовано, обраховано (за використання методу логічного проектування) та узагальнено дослідниками за [35], що детально розкрито авторами даного дослідження у попередніх наукових працях [48 – 50]

Тож, з огляду на ранжування, проведене за використання методу логічного проектування, встановлено таке:

провідним пріоритетом є розроблення дієвого механізму формування стратегії соціально-економічного розвитку держави (процесно-замкненого типу – див., стратегії макросистемної еволюції економіки України – ваговий коефіцієнт 17,6);

другим – розробка відповідного типу моделі макроекономічного регулювання (див., моделі макросистемної еволюції економіки держави – ваговий коефіцієнт 16,6);

третім пріоритетом – є забезпечення об’єктивної ідентифікації (оцінювання та прогнозування за використання адекватних реальним процесам методичних підходів) вимірів і основних макропоказників, а також удосконалення прикладного інструментарію та проведення перманентного моніторингу ключових параметрів розвитку нашої держави (ваговий коефіцієнт становить 16,4).

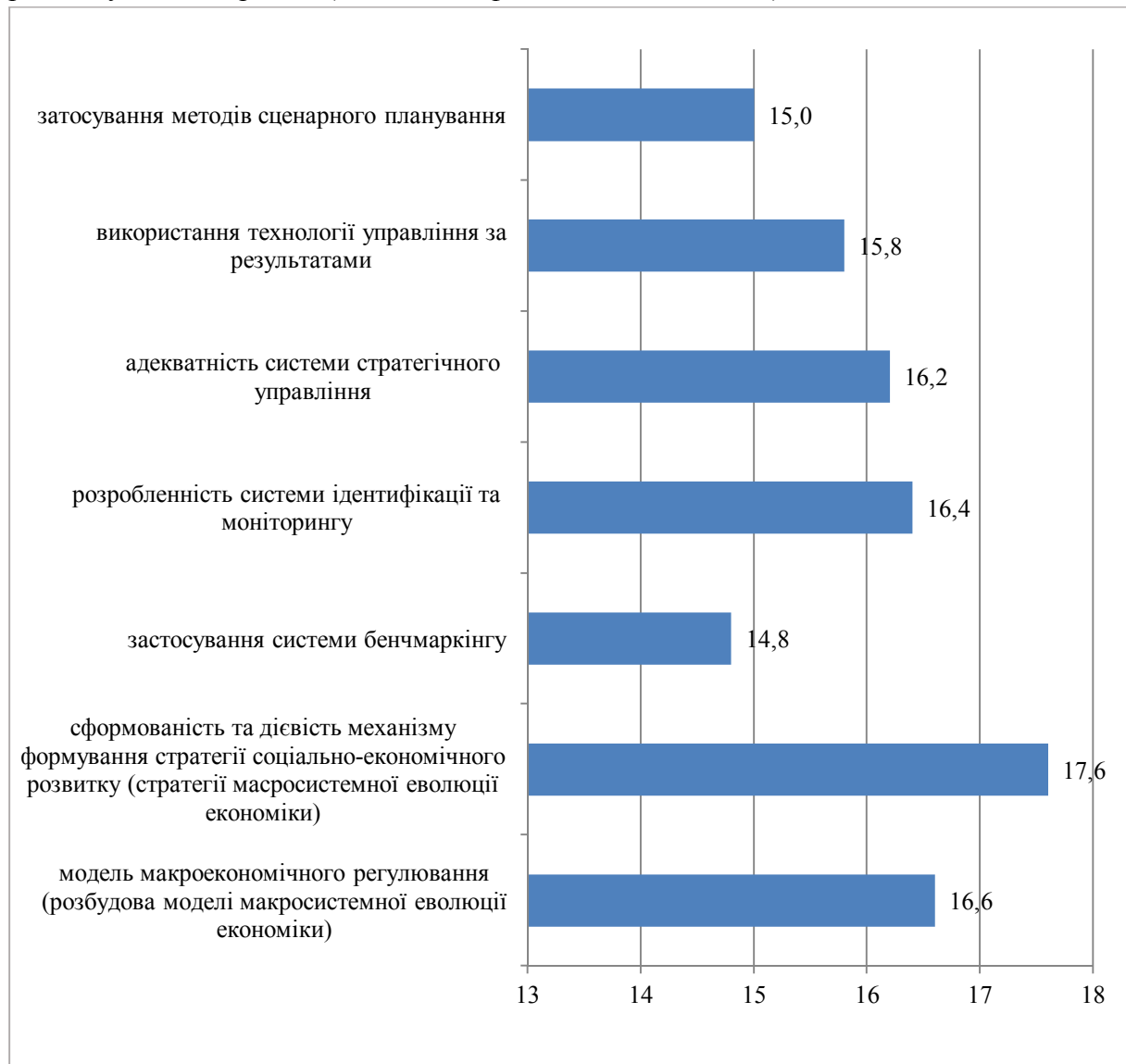

Рис. 3.21 Пріоритетність розроблення та використання у практиці державного управління стратегічного інструментарію процесно-замкненого типу

I, надалі, опрацювання системи стратегічного управління на різних рівнях (ваговий коефіцієнт 16,2), управлінського інструментарію за результатами (15,8), стратегування і сценарного планування (15,0) тощо. У підсумку, навряд чи буде перебільшенням наступне твердження:

хоча, наразі, уряди все більшої частини держав світу розглядають збройні сили як технічно забезпечений, здатний до швидкої рефлексії й усунення нових соціально-економічних проблем і ризиків, мобільний інструмент негайного впливу на загрозливі ситуації у екологічній, енергетичній, природно-ресурсній, соціальній та суспільній площині, однак, у переліку історично й соціально обґрунтованих цільових функціоналів засвідчено (це є визнаним у всіх основоположних доктринах і нормативно-правових актах нашої держави) таке: призначення будь-якої армії світу – лише в усуненні зовнішньої агресії. Останнє не повинно втрачати свої позиції та домінанти, а визначати, виключно, єдиний напрям функціонального застосування високо підготовлених, професійних і організованих до силового втручання фахівців та технічного потенціалу.

Таким чином, фізичне спрощення небезпечної ситуації щодо розв’язання суспільно-політичних, соціально-економічних, природно-ресурсних чи будь-якої іншої природи внутрішніх проблем держави за рахунок застосування збройних сил у площині забезпечення (або ж підвищення рівня екологічної, енергетичної чи соціально-економічної безпеки) задля досягнення певної рівноваги в межах соціально-економічної системи – не слід сприймати в якості задовільного засобу переходу держави і її регіонів до сталого розвитку.

Поряд із цим, слід додати, що сучасна «демократизація, екологізація, модернізація чи цивілізаційний поступ тощо» як системи державного управління України, так і європейського простору, загалом, а також застосовувані на даний час на теренах ЄС санаційні регулятори щодо упередження чи усунення української кризи – є суперечливим і, більшою мірою, тимчасовим явищем. А, взаємодія останнього з іншими геоекономічним та геополітичними реаліями не має однозначної аргументації – це стосується їхньої об’єктивізації, виключно, в якості благодійного і благотворного впливу на трансформацію українського соціуму та еволюцію світового суспільства, у цілому¹⁵⁸.

Тож, у даному параграфі авторами систематизовано напрацювання як теорії економіки та управління національним господарством, так і сталого розвитку, розкритих із урахуванням сучасних процесів інтеграції України у єдине поле прогресивних країн

¹⁵⁸ Не зайвим є підкреслити і про таке:

наразі, універсалізм західної демократії, маючи беззаперечні здобутки перед (раніше), так і не став глобальною цінністю для більшості представників політичних еліт як в Україні, так і в європейських країнах;

руйнування двополюсного світу не призвело до посилення магнетизму західної цивілізації та феномену обов’язкового інтеграційного економічного зростання, яка несподівано для себе відчула прогрес спочатку антиамериканських, а дещо пізніше – і анти європейських настроїв (на арабському Сході, Україні, КНР, Азії, Африці тощо);

пошук, добір та застосування, включно, адекватних для національної соціально-економічної системи засобів, способів і важелів регулюючого впливу (вважаємо, процесно-замкненого типу) на коригування еволюційної траєкторії розвитку національного господарства – *таки залишається найбільш пріоритетним завданням інваріантного розв’язання як економічних, так і екологічних, енергетичних, природно-ресурсних, демографічних і соціальних проблем щодо забезпечення переходу до сталого розвитку нашої держави та її регіонів.*

світу та нарощення глобалізаційних процесів із метою визначення пріоритетних напрямів забезпечення національної безпеки, у цілому та економічної безпеки держави, зокрема. Зазначене виконано за урахування методологічних положень процесного управління у контексті реалізації алокаційних засад елімінації реальних загроз і соціально-економічних ризиків сталому розвитку держави та її регіонів. Поряд із цим, розкрито особливості впливу глобального економічного простору та нинішньої військової політики щодо силового впливу окремих наддержавних утворень на розвиток національної соціально-економічної системи. При цьому, у дослідженні доведено, що:

а) система державного управління, наразі, є нездатною забезпечити позитивну динаміку процесів українського державотворення, що передбачає потребу у перманентному елімінуванні локальних суспільно-політичних протистоянь та міжрегіональних конфліктів, які недостатньо /не піддаються регулятивним впливам із боку світового співтовариства;

б) є нагальна необхідність щодо локалізації зусиль суб'єктів управління різного рівня на пріоритетних для реалізації національних економічних інтересів щодо розвитку базових видів економічної діяльності, що, з еволюційної точки зору, мають чіткий рівень і високу здатність до генерування факторів «надійності та стійкості функціонування економіки України»;

в) існує потреба щодо запровадження у практику саме технології цілеорієнтованого управління потенціалом сталого розвитку процесно-замкнутого типу задля реалізації оптимального для нашої держави варіанту розвитку подій у найближчі терміни упередження.

3.4. Передумови агресії Російської Федерації проти України та втрат: уроки та висновки щодо упередження й елімінування загроз і ризиків

Як авторами неодноразово зазначалось вище, суспільно-політична ситуація в Україні, загалом, залишається відносно прогнозованою та керованою з боку органів державної влади й управління. Разом із тим, перебіг подій у внутрішньополітичному житті України впродовж останнього часу характеризується хиткою внутрішньою стабільністю, яка може бути порушена, у будь-який момент [15]. На даний час, досить складно, з упевненістю, визначити саме той чинник, що у подальшому здатний спровокувати різке загострення суспільно-політичної ситуації та ті владні інституції, на які, у першу чергу, це буде спрямовуватися. Тож, наразі, однією з основних проблем теперішнього політичного життя України, є збереження конфліктогенного потенціалу Донбаського регіону в умовах його активної підтримки і підживлення з боку Російської Федерації та неприхованої участі у ньому її збройних сил, а також дією фактору анексії РФ території Автономної Республіки Крим.

Водночас, вперше за історію новітньої незалежності нашої держави, українському суспільству доводиться звикати жити у фактичному стані інспірованого ззовні громадянського конфлікту, військової агресії, що безумовно відображається на характері ризиків, викликів і загроз національній безпеці та впливатиме на процес подальшого прогнозування у недалекому майбутньому перебігу і розвитку можливих політичних, соціально-економічних та військових подій як в Україні так і довкола неї. Незважаючи на

різні оцінки і прогнози стосовно вирішення конфлікту на Донбасі та Луганській області, а також щодо значної української територіальної втрати АР Крим, загальновизнаним є те, що імовірна безпечна реінтеграція (або ж, подальша ескалація кризової ситуації) спроможна радикально змінити сценарії державного будівництва і детермінанти реалізації стратегії формування владних відносин в Україні. А, отже, здійснювати як безпосередній, так і опосередкований вплив на подальші перспективи забезпечення сталого розвитку української держави та українсько-російські відносини, зокрема.

І, у цьому аспекті, виникає питання щодо визначення реальних передумов, причин і наслідків цих трагічних подій для України. На наш погляд, необхідним є саме окреслення комплексної дії низки чинників, факторів та передумов, упродовж усієї історії теперішнього періоду новітньої державної незалежності України, які спричинили виникнення такої ситуації. З цього, слід зробити українському соціуму відповідні висновки з засвоєнням певних державотворчих уроків із цієї трагічної сторінки вітчизняної історії.

Виходячи з цього, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на наступному.

Перше. Ідеологічний вимір передумов агресії РФ проти України у площині історичного чинника та винесення з нього відповідного уроку: Для широкого кола російського населення завжди характерним було несприйняття українських глибинних державотворчих процесів, повне нерозуміння того, що незалежність України – не випадковий збіг обставин, а об'єктивний результат усього історичного процесу¹⁵⁹, пов'язаного, насамперед, із розвитком та становленням української державності. Тому, Україна сприймалася не як закордон, у повному і остаточному значенні та розумінні цього слова, а як частина єдиного російського культурно-політичного простору, яка, в силу зовсім несприятливих (чужих і деструктивних впливів) не надовго відійшла від Російської Федерації, проте, в силу своєї спорідненості і взаємозалежності, все таки змушена буде повернутися й інкорпороватися до Росії. Відтак, Україна – це найважливіша, після Росії, держава пострадянського простору, яку російський соціум і, відповідно, й російська влада вважала та вважає зоною власного як політичного, так і геостратегічного впливу.

Не випадково, ще у перші роки незалежного розвитку України, ліберально-олігархічні кола Росії допускаючи теоретично її суверенітет, сподівалися на відновлення єдиної держави на нібито ліберально-демократичних цінностях та світових інтеграційних тенденціях, запевняючи і себе, і міжнародні кола у тому, що «*Україна не відбудеться як повноцінна держава*» через брак історично-політичних традицій, економічний крах, внутрішній розбрат та неспроможність української нації і її політичної та фінансово-економічної еліти до конструктивного державотворення [18 – 19]. Ось чому, впродовж всієї сучасної історії українського державотворчого процесу в інформаційній політиці

¹⁵⁹ Практична реалізація ідеї української державності в потенціалі завжди була здатна порушити ідеологічну міфологію величі російської історії, особливо як історії великої імперії на пост-радянському просторі, а тому в її запереченні російські політики з різних ідеологічних таборів переважно завжди були здатні до монолітного об'єднання. З огляду на це, факт проголошення незалежності України у 1991 році та її подальше політичне відокремлення від Росії викликали різну, але здебільшого негативну реакцію російських політичних кіл: від офіційного визнання, але деякої розгубленості, навіть образи з боку ліберальних політиків, до агресивних випадів на адресу українського керівництва, про державницьких партій та організацій з боку комуністичних та великодержавницько-шовіністичних середовищ російського соціуму.

РФ занадто довго та активно поширювалися думки про абсолютну випадковість незалежності України, яка склалася в результаті одномоментного збігу інтересів «націоналістів і комуністичної української номенклатури».

Саме виходячи із цього, прагнення примусити Україну до нових «інтеграційних проєктів» відбувалось протягом усієї новітньої історії нашої держави, шляхом поступового завдання водночас як політичних та економічних втрат Україні, зокрема через нав'язування боргів та економічної залежності від постачань російського газу, жорсткої позиції щодо Чорноморського флоту, прагнення цілком контролювати ситуацію у Криму та через впливи на різні політичні фігури в середні самого українського політикуму, низкою хвиль необґрунтованих територіальних претензій тощо. Особливо резонансними в російських інтелектуальних колах і водночас особливо цинічними щодо «розв'язання українського питання» є підходи, висунуті російським ідеологом «неоевразійства» О. Дугінім. Згідно за цими концептуальними підходами та «євразійськими уявленнями», Росія, з огляду на свою історію та географічне розміщення, втілює особливий шлях, а російський народ, поєднуючи слов'янські, угро-фінські та тюркські етнічні компоненти, є особливим – і європейським і азійським «суперетносом», що дає йому особливе право творити не національну державу, а велику континентальну імперію, представляти і поєднувати різні етнокультурні орієнтації, насамперед спираючись на багатовікову історію України-Русі, де власне теперішня Росія є спадкоємницею історичних традицій Київської Русі.

Проте, справжні наміри Росії щодо колишніх республік СРСР і, у першу чергу щодо України, розкрив затверджений 14.09.1995 р. Президентом РФ Указ про «Стратегічний курс Росії з державами-учасниками Співдружності Незалежних Держав». Відповідно до його змісту, Росія заявила про своє: а) природньо-історичне геополітичне «право», фактично, не визнавати суверенітету і територіальної цілісності країн СНД; б) не дотримуватися принципу невтручання у їх внутрішні справи; в) надавати право різним державним структурам Росії втягувати незалежні держави у ті політичні, економічні, військові інтеграційні процеси, які ведуть до повного розмивання атрибутів національної державної незалежності. Однак, попри окремі агресивні зовнішньополітичні випадки, ідеологічні диверсії, геополітичний тиск Росії на Україну впродовж 90-х рр. ХХ ст., загалом, мав несистемний та носив лише суто фрагментарний характер і, у першу чергу, пов'язувався лише, виключно, з політико-ідеологічною кон'юнктурою внутрішньополітичного ринку РФ у контексті підготовки та проведення низки виборчих політичних циклів.

Проте, ситуація докорінно змінилася з утвердженням в Росії, починаючи з 1999 року, авторитарного режиму В. Путіна, якому вдалося призупинити дезінтеграційні процеси в самій Росії і відновити політику жорсткої централізації та активно започаткувати процес з пошуку перспектив «збирання земель колишнього Радянського Союзу»¹⁶⁰. Пізніше і в самій Росії і на Заході навіть заговорили про нагальну необхідність відновлення «ліберального російського імперіалізму». На

¹⁶⁰. Ключовим моментом у цьому процесі стало збройне відновлення у 2000 році контролю центральної російської влади у Чечні, що супроводжувалось великими людськими втратами (деталізовано дослідниками у Додатку В.4. цього розділу).

перший план у цьому аспекті знову було піднята офіційна доктрина часів царської Росії про єдиний російський народ як історичне поєднання «великоросів», «малоросів» та «білоросів», що в геополітичному вимірі мало засвідчувати і необхідність об'єднання в єдину російську державу і України, і Білорусі під егідою РФ.

Для посилення цієї аргументації, окремі російські ідеологи почали використовувати поняття російсько-православної цивілізації, яка не охоплює окремі народи, а є єдиною спільністю, а значить за такою єдиною великою спільністю має стояти і єдина велика держава. До розвитку цієї теорії у цей час було залучено й керівництво Російської православної церкви (РПЦ). Зокрема, патріархом РПЦ Кирилом (В. Гундяєвим) було презентовано проект «Руського Міра», - певної морально-духовної та культурно-політичної ідеології РПЦ спрямованої також на відновлення Російської імперії як оновленої наддержави, ідеологічними підвалинами якої беззаперечно мають бути історичні¹⁶¹ та релігійні «складові»¹⁶², які не залишали місця для культурної та політичної ідентифікації українців та білорусів. Причому, використовуючи своє становище як патріарха РПЦ, Кирило (В. Гундяєв) упродовж 2009–2010 рр. безпосередньо здійснював активний психологічний тиск на деякі політичні кола України проросійської орієнтації з метою практичної реалізації свого геополітичного проекту та прагнучі обмежити і до того доволі вузьку автономію Української православної церкви Московського патріархату.

Таким чином, ані російські демократи, ані російські реакціонери, ані російські націоналісти – ніхто у Росії ні на мить не допускав та не допускає думки, про те, що Україна зможе і повинна стати самостійною державою. Вона ж як «ядро» великої держави Росії, її історична колыска. Отже, на всіх ідеологічних рівнях російська державна пропагандистська машина почала доволі системно та методично «доводити» великі соціально-економічні переваги імперій, мовляв, і майбутнє світу за імперіями, безпідставно трактуючи ці положення, як, нібито, найбільш дієві на сьогодні закони геополітики¹⁶³ тощо. При цьому, історична ретроспектива вказує, що рушійною силою розвитку Росії завжди виступали імперські (неоімперські) амбіції її вищого державного та військово-політичного керівництва. Не випадково в *«Стратегії національної безпеки Російської Федерації до 2020 року»* чітко зазначається, що Росія - *«Світова держава»*, *«Лідер світової економіки»* тощо. Відтак, *«Россия будет великой, либо ее не будет вообще»*.

Друге. Геополітичний вимір передумов агресії РФ проти України у площині зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних чинників: Водночас, системного характеру набуває геополітичний тиск Росії на Україну у зовнішньополітичній та економічній сферах з використанням і прямих провокацій¹⁶⁴ і найрізноманітніших економічних важелів. Так, наприклад, постійна залежність України від постачань газу з Росії, особливо у питаннях ціни за газ, стали своєрідною, проте доволі дієвою основою політико-економічного (тиску) впливу на вище державно-політичне українське керівництво. З цією метою усіяко нав'язувався і проект ЄСП (*Єдиного економічного*

¹⁶¹ Тобто, «общая история», «общая победа».

¹⁶² Тобто, «общая религия», «общая духовность».

¹⁶³ Тобто, «закон просторової експансії» та «закон формування континентальних імперій».

¹⁶⁴ Зазначимо, що фактичні події, які мали місце навколо острова Тузла восени 2003 року красномовно про це свідчать.

простору). Наразі, Росія також здійснювала різноманітні кроки, щоб обмежити свою залежність від транзиту газу територією України, розробляючи варіанти побудови обхідних газопроводів та пропонуючи різні, насамперед західним партнерам України численні схеми приватизації української газотранспортної системи. Одночасно, здійснюючи поступове, проте доволі продумане та системне зміцнення свої економічні позиції в Україні, через приватизацію великої кількості українських підприємств, розширення присутності в українській економіці російських фінансово-промислових груп, Росія намагалася усіляко зменшити обсяги українського імпорту, встановлюючи різноманітні митні та інші обмеження. Цікавим у цьому аспекті є ситуація щодо збільшення обсягів присутності російського капіталу на внутрішньому українському ринку, упродовж останніх 10 років. Зокрема, експансія російського капіталу набула значних масштабів. Лише на початок 2012 року дев'ять російських банків зосередили у своїх руках 15,5% активів всієї банківської системи України і 16,3% кредитних та інвестиційних ресурсів. Серед них, найбільші в Росії: «Банк Москви», «Альфа-банк», «Сбербанк Росії» (з активами 300 млрд. дол. США), «Внешторгбанк» та інші.

Очевидно, що ймовірне кредитування Уряду України власне рядом російськими фінансовими установами - банками, підконтрольними Кремлю, стало непомітною, проте відчутною загрозою для всієї української держави. Адже за умов неочікуваних, проте системних інфляційних стрибків - банки України здебільшого виявлялися в критичному становищі, а російські банки, викуповуючи борги українських підприємств, легко, проте впевнено і системно встановлювали контроль і над банківською, і над виробничою сферою України, особливо в частині стратегічних галузей української економіки. Існують обґрунтовані і не безпідставні припущення, що російські банки собі в збиток реалізуючи такі тактико-стратегічні задумки офіційного Кремля, видавали відносно дешевші кредити, особливо якщо в цьому були замішані інтереси впливових українських політиків та високопосадовців у цьому. Росія та російські промислово-фінансові структури усілякими методами впродовж усієї історії теперішньої незалежності України, небезпідставно намагалися посилити існуючі «опорні фінансово-економічні точки російського впливу» з метою завершення досягнутого істотного «прориву» у процесі примусового повернення якщо не всієї України то хоча б частини її територій до сфери російського впливу, а відтак, формування замкнутої системи залежних політичних, економічних, інформаційних та інших позицій України у стосунках із РФ та забезпечення «дочірнього» економічно-політичного статусу цієї окремої території.

Зрештою, це вдалося успішно зреалізувати власне на території Донецької й Луганської областей, а також на території АР Крим, як регіонів найбільш близьких до РФ по прикордонному порубіжжю, а головне за умови відсутності достатньої уваги з боку державних інституцій України у цьому питанні та цій проблематиці [19].

Третє. Культурно-гуманітарний вимір підготовки агресії РФ проти України у площині інформаційного забезпечення: У цілому, в культурно-інформаційній сфері, Росія зайняла жорстку позицію щодо збереження в Україні привілейованих позицій російської мови, керуючись принципом: «пределы распространения русского языка – это границы нашего Отечества». Крім того, РФ швидко зуміла взяти під контроль більшість українських засобів масової інформації (ЗМІ – телебачення, пресу,

книговидавання), нав'язуючи суспільству бачення структури українського етнокультурного середовища крізь призму поділу країни на україномовне і російськомовне населення та розпалюючи між ними антагоністичні настрої¹⁶⁵.

Слід також наголосити і на тому, що на фоні існуючих внутрішньополітичних проблем України (упродовж тривалого історичного часу) та неспроможності з боку політичної еліти і вищого державного менеджменту країни у повному обсязі забезпечити керованість і передбачуваність розвитку суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у державі, окремі регіони України (насамперед східні та південно-східні) поступово стали ареною активної діяльності зовнішніх сил – РФ, зі створення ситуації керованої нестабільності. У цих регіонах тривалий час саме і відбувалося поглиблення ціннісно-світоглядного розшарування українського суспільства, внаслідок спекуляцій на цій проблематиці, як з боку вітчизняних, так й іноземних громадсько-політичних структур і окремих політиків. Впродовж останнього часу, на тлі загострення суспільно-політичної ситуації в країні, відмічалось зростання активності іноземних держав та внутрішніх радикально налаштованих сил у розпалюванні сепаратистських настроїв в Україні (насамперед, у південних та південно-східних регіонах нашої держави), а також у формуванні громадської думки щодо нагальної необхідності зовнішнього втручання у розвиток внутрішньополітичних подій в Україні. Метою діяльності таких деструктивних сил була і є ідея щодо поглиблення розколу українського суспільства задля створення передумов федералізації України та відокремлення певних територій нашої держави для їх «возз'єднання» з історичною прабатьківщиною (РФ). При цьому, поступово відбувалася також подальша радикалізація позицій РФ у гуманітарній сфері щодо цілого ряду гострих суспільних питань для України й української нації: стосовно Голодомору, історії Другої світової війни, мовної політики України і посилювалася відповідна ідеологічна кампанія у російських ЗМІ щодо зростання «націонал-фашизму» в Україні, «наступу» на права російськомовного населення тощо [18].

Заради справедливості необхідним є визнання і того факту, що періодично загострювалися проблем навколо функціонування культурних установ (бібліотек, культурних центрів) в обох країнах¹⁶⁶. Поглиблювалися розбіжності і в підходах сторін

¹⁶⁵ На українському телебаченні було відновлено активну пропаганду російського патріотизму, великими накладками почали друкуватися в Росії псевдонаукові праці, які містили різні спекуляції щодо походження та самобутності української нації. Активний інформаційний наступ було розпочато і проти трактування історичних подій в українських підручниках історії з позицій українського державотворення, ролі окремих лідерів українського національно-визвольного руху. Так само активно нав'язувалися й радянсько-російські методологічні підходи до розуміння процесів формування території України, зокрема «підкреслення» нібито штучності об'єднання деяких українських регіонів в межах єдиної державної території (мовляв, це заслуга Й. Сталіна і М. Хрущова), відсутності об'єктивних історично-географічних передумов її існування з позицій українського державотворення тощо.

¹⁶⁶ Нові умови взаємовідносин, які все таки об'єктивно потрібно формувати між Україною і Росією, при обов'язковому врахуванні анексії АР Крим та трагічних подій, що відбуваються нині на Донбасі, вимагають невідкладного визначення насамперед нових пріоритетів та диверсифікації шляхів у діяльності Національного культурного центру України у Москві, який покликаний представляти Україну в культурно-інформаційному просторі Росії (деталізовано дослідниками у Додатку В.5).

до вирішення питань задоволення культурно-освітніх, мовних та інформаційних потреб українців, які проживають в Росії, та росіян, які проживають в Україні. У будь-якому разі, досягнення позитивного результату внаслідок проведення з боку вищого державно-політичного керівництва обох країн, вираженої державної політики за цими напрямками спроможне було б убезпечити ситуацію від обопільних трагічних кроків у історії двох держав та їх націй. Втім, результатом таких деструктивних процесів стало те, що поступово, проте, впевнено українське суспільство почало ще більш розмежовуватися не лише за регіонально-історичними відмінностями, внаслідок недолугої у більшості випадків власної державної політики, але й в результаті цілеспрямованих недружніх дій сусідньої країни. І, як наслідок – незабаром з'явилися та, і з року в рік, посилювалися регіонально-політичні суперечності [23].

Четверте. Політичний вимір агресії Росії супроти України у площині геостратегічного забезпечення: Особливо штучно, як з боку РФ, так і з боку України (насамперед, її офіційних політичних кіл), нагніталось регіональне протистояння за наступними «розподільчими» межами суспільного протистояння та несприйняття за площинами: НАТО чи Росія; державна мова українська чи українська і російська тощо. Як наслідок, однією із ключових складових комплексу дій РФ проти України, останнім часом, почали активно використовуватися, так звані, «політичні війни», які реалізовувалась, зокрема, через активізацію різних проявів сепаратизму (насамперед, регіонального і місцевого походження). Причому, це стосувалося не лише надання всебічної допомоги антиукраїнським організаціям, але й активне підбурювання до сепаратизму різних етнічних середовищ. А, саме, закарпатських русинів, угорців та румун, гагаузів та румун на Одещині.

Однак, попри відносно незначний розмах сепаратистських рухів, російські ЗМІ намагалися системно й цілеспрямовано усіляко підвищити їхнє значення та можливості. Велике значення, у цій площині, надавалось Москвою також і активізації проросійських громадсько-політичних структур в Україні (у т.ч. і парамілітарних козацьких формувань та навколоцерковних об'єднань – різноманітних православних братств)¹⁶⁷.

Цілком імовірно, що плани РФ сягають за межі України, і що офіційна Москва, у такий спосіб, здійснює заходи, спрямовані на підготовку Росії до глобальної боротьби (війни) за ресурси й людський демографічний потенціал та захисту власних

¹⁶⁷ По-перше, в Україні тільки на 2014 рік діяли 14 офіційно зареєстрованих «проросійських партій», які притримувалися «проросійську» ідеологію формування на теренах країн СНД «руського миру». Агентами такого впливу виступали Російська православна церква, «Комуністична партія України», «Комуністична партія робітників і селян», «Прогресивна соціалістична партія», «Родина», «Руський блок», «Союз Лівих Сил», «Слов'янська партія», «Вітчизна» тощо.

По-друге, здійснювалася інформаційно-пропагандистська підтримка, проросійських організацій в Україні з боку російських мас-медіа. Метою їх пропаганди стало ефективне просування ідеї зближення південних та південно-східних територій нашої держави з РФ. Не випадково, ще у листопаді 2013 р. РФ розпочала формування в Україні «Південного фронту», задля консолідації всіх політичних сил та рухів у південних та східних регіонах нашої країни довкола ідеї їх приєднання до РФ, або отримання більш широкої політичної та економічної автономії від України.

національних інтересів¹⁶⁸. Вказане передбачає, з російської сторони, активне використання та «підсилювання» тез щодо існуючих ідеологічних, історичних, релігійних і мовних відмінностей між населенням Заходу, Сходу, Півночі та Півдня України. Тобто, з недопущенням консолідації української нації, унеможливленням «ментальної й політичної інтеграції» українців на платформі «Єдина країна» - «Единая страна». З цією метою, впродовж тривалого часу, здійснюється низка заходів, спрямованих, передусім, на збереження суттєвих проблем в системі вітчизняного державного будівництва та управління, гальмування політичних та економічних реформ, а також і на підтримку антиукраїнської діяльності ряду політичних сил в Україні (насамперед, у питаннях активної протидії процесу європейської інтеграції та дезінтеграції території України шляхом створення ймовірних «сірих зон» та «заморожених» конфліктів).

Для створення умов із залучення України до проектів євразійської інтеграції та приєднання до процесу розбудови «руського мира» Росією застосовуються – механізми надання фінансової допомоги, дипломатичні канали, програми освітнього обміну та діяльність російських культурних центрів¹⁶⁹. Для формування стійкої проросійської ідентифікації мешканців Південно-східних регіонів України, РФ – застосовується спрощений механізм надання російського громадянства мешканцям цих регіонів. Прийняті у вересні 2013 р. Держдумою поправки до закону «Про громадянство Російської Федерації» передбачають спрощений механізм надання російського громадянства іноземцям та особам без громадянства, які приїжджають до Росії в рамках державної програми зі сприяння добровільному переселенню співвітчизників. І, насамкінець необхідним, з нашої точки зору, є підкреслення того факту, що саме 2012 рік став визначальним роком у контексті втягування України у сферу інтересів свого сусіда – РФ. Ми маємо на увазі, насамперед потенційний розгляд питань участі чи не участі України у Митному та Євразійському союзах¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Вказане, на даний час, визнано, оцінено і сприйняте не лише українськими фахівцями, науковою спільнотою та професіоналами в Україні, а й засвідчувалося, детально обґрунтовувалося у науково-аналітичних дослідженнях та міжнародними експертами [23 – 30].

¹⁶⁹ Ключова роль у цьому контексті відведена агентству «Росспівробітництво», витрати на фінансування якого до 2020 року передбачається значно збільшити (зокрема, з 2,0 млрд. дол. США до 9,5 млрд. дол. США).

¹⁷⁰ Політика Москви з Києвом у цей час будувалася на необхідності втягування України в інтеграційні процеси в бік Росії більш глибоко, аніж вони були до того. При цьому, можливості В. Януковича, як українського президента протистояти В. Путіну, і загалом російському капіталу, виявилися доволі обмеженими, внаслідок його непередбаченої внутрішньополітичної та зовнішньополітичної лінії поведінки. Разом з тим, страх російської еліти перед «помаранчевим українським прикладом», змусив В. Путіна зайнятися українським питанням через особисте «приручення» самого Януковича, або ж здійснення активного пошуку йому заміни. *(Захід теж у цей час, виходячи із власних геостратегічних інтересів почав сприяти «витисканню» України в бік Росії, з метою активного формування дестабілізуючих факторів існуючої державності).* Хоча існує й протилежна думка. В Янукович ні в якому разі не зміг допустити проникнення російського капіталу в свою «вотчину». Відомо, що присутність російського капіталу в Україну, за часів В. Януковича завжди було найменшим саме в Донецькій області. На той час стан справ відносин з Росією, залежав від питання ГТС, і торгівлі війни тому є красномовним підтвердженням. Варто наголосити, що протистояння у «сирній війні» з боку України у той же час набуло характеру асиметричної відповіді. «Сирні» та інші

Це, у першу чергу, підтверджувалося широкістю і гостротою суспільних дискусій серед політикуму, фахівців та у ЗМІ. А, по-друге, відповідними тогочасними заявами власне політиків першого ешелону та керівників держави. У той же час, синхронно відбувалися доволі цікаві геополітичні та геостратегічні процеси (власне, саме на українських теренах), на яких слід зацентувати увагу, задля розуміння трагізму виниклої (пізніше) ситуації. Зокрема, тогочасна державна влада України, попри шалену динаміку «розкрутки» процесу євроінтеграційних устремлінь, зрозуміла, що «ловити» успіх в Європі України нема чого (і керівництво ЄС може порушити, навіть, попередні домовленості, набуті ще у 1996 – 2000 рр.). Свідченням чого, на наш погляд, стали дві доволі прикметні події, на які мало хто, у той час, у суспільстві звертав увагу.

Відтак, зазначимо за бінарною конститутивною площиною таке:

К. Грищенко, як один із найбільш фахових українських дипломатів, в одній із своїх статей у газеті «Дзеркало тижня» зробив доволі несподіване, проте, сенсаційне зізнання. Його ключова думка зводилась до наступних розмірковувань: а) ідеологічний імпульс європейського єднання, який тривалий час був визначальною характеристикою розвитку на континенті, іде на спад; б) в європейських політичних колах існує думка, що проект «Єдина Європа» відбувся вже остаточно і назавжди (і Україну у ньому не чекають, як рівноправного, насамперед економічного партнера); в) на противагу цьому проекту («Єдина Європа»), Росія є частиною «українського світу» і «завжди буде для нас одним із полюсів тяжіння»;

синхронно із цим (10.03.2012 р.) у «Подробностях», на одному з найбільш рейтингових вітчизняних телеканалів виступив экс-міністр економіки В. Суслов, який заявив: а) економіка Україна, у порівнянні з європейською, не конкурентоспроможна; б) Європа розглядає Україну лише як великий ринок збуту для європейських підприємств; в) інтеграція до ЄС означитиме лише остаточне знищення машинобудування та основної частини – стратегічного сегменту українського промислового потенціалу. А, в системі європейського розподілу праці, Україна залишиться виробником-постачальником деяких видів сировини, особливо сільськогосподарської.

Однак, трохи раніше із цими заявами, у Брюсселі, під час політичних консультацій на тему «Україна-ЄС: просування вперед», сенсацією стало відверте зізнання тогочасного Секретаря РНБО України А. Ключова про те, що Україні не виключає повноправного членства в Митному союзі (!).

Водночас, ці виступи кореспондувалися із раніш оголошеними заявами самого В. Путіна (а також і багатьох російських та українських експертів) стосовно окреслення нової стратегії Росії щодо України і, яка на той час, зводилася до наступних ключових позицій – тріади російського концепту:

активне просування Росії на український ринок із отриманням відповідного контролю над стратегічно важливими промисловими об'єктами і, навіть, цілими галузями та виробництвами;

активна протидія українській владі, її курсу на євроінтеграційні устремління. і, у цій

«війни» необхідно розглядати в ключі прагнення Росії до зміцнення свого впливу в пострадянському регіоні, особливо на теренах України.

площині, РФ робитиме спроби спрямовані на суттєве послаблення позиції команди В. Януковича на парламентських виборах;

активний розвиток гуманітарного аспекту впливу на цю ситуацію. Так, наприклад, за особистою вказівкою В. Путіна, була надана допомога Києво-Печерській Лаврі з відновлення Успенського собору. Беззаперечно, що така ініціатива була здатна штовхнути Україну у вир міжконфесійного (а, у даному випадку, ще й міжнаціонального) протистояння з непередбачуваними наслідками! До того ж, слід згадати й надактивну діяльність Патріарха Московського Кирила, який поставив за мету знищити незалежність УПЦ МП. А, саме, в офіційних документах: а) Священного Синоду російської церкви зникла, навіть, назва «Українська Православна Церква»; у постановах Синоду, відтепер, свідчилося лише про те, що Патріарх відвідав Київську, Харківську, Луганську єпархію Російської православної церкви.

Аналізуючи усі наведені події, наголоси та репрезентації (з позиції сьогодення), необхідним є відзначення і сприйняття декількох важливих моментів, що є і будуть значущими для забезпечення сталого розвитку нашої держави. *По-перше*, Москва «боляче» сприйняла процес євроінтеграційних устремлінь України. І, насамперед, як потенційний чинник можливого розширення зони впливу НАТО на території України та як безпосередній намір США наблизитися до кордонів Росії, послабити її економічні, воєнні та політичні зв'язки з сусідніми країнами, насамперед з Україною, а отже й можливості впливати на світові процеси. *По-друге*, Чорне море, за таких обставин, на переконання російського політичного та воєнного істеблішменту, потенційно здатне буде отримати статус внутрішнього «озера» НАТО, і зокрема, США (що суттєво ускладнить діяльність ВМС Росії в його акваторії та в акваторії Азовського моря - [14]).

Вищевикладене, пояснює, доволі жорстку, реакцію Росії на активізацію євроатлантичного курсу України. При цьому, щоб не допустити євроінтеграції України, Росія, з середини 2013 року, здійснювала потужний політичний і економічний тиск, змусивши экс-президента В. Януковича відмовитися від підписання Угоди з ЄС на саміті Східного партнерства у Вільнюсі (листопад 2013 р.). Це рішення стало іскрою, від якої вибухнула політична криза в Україні (хвилі протестів, що перетворились у революцію). Повалення режиму В. Януковича і перехід влади до опозиції стали стратегічною поразкою політики Росії, метою якої було блокування процесу євроінтеграції України і включення її до інтеграційного проекту Євразійського Союзу. Тим самим, на думку провладних російських політтехнологів, це становило потенційну загрозу для внутрішньополітичної стабільності в Росії та могло зашкодити іміджу президента В. Путіна як ефективного лідера. Здійснені недружні дії РФ супроти України, є, насамперед, реакцією на Євромайдан, євроінтеграційні сподівання, переважної більшості, українського суспільства.

Разом із тим, фактично «миттєва», реакція РФ на події в Україні надає нам підстави стверджувати: офіційним Кремлем заздалегідь пророблялися різні варіанти впливу на розвиток ситуації задля збереження «власних» інтересів, недопущення вступу Києва до НАТО, «захисту інтересів російськомовного населення» тощо, тобто збереження України у сфері впливу, «привілейованих інтересів» РФ, збереження та втілення в життя ідеї «руського мира». Тож, першим, і, найбільш сприятливим, варіантом для дестабілізації ситуації в Україні і, відповідно, підвищення рейтингу В. Путіна та укріплення позицій у

російському суспільстві Кремлівської верхівки – стала анексія РФ території АР Крим. Фактично, цей «процес» став неоголошеною офіційно і не оформленою юридично відкритою інтервенцією з боку РФ. При цьому, дії Росії у внутрішній і зовнішній політиці мали, скоріше, тактичний, ніж стратегічний характер. І, спроби дестабілізувати ситуацію на Кримському півострові дали «позитивний» результат.

А, реакція розбалансованої української влади, слід признати, була слабкою, світова спільнота довго опам'ятовувалася від відвертого потурання міжнародного права. Основними рисами відповідної операції стали:- сприяння формуванню проросійських настроїв серед населення АР Крим та м. Севастополя, створення у нього відчуття загрози від політики центральної влади, нібито, захопленої «радикальними націоналістами». Це забезпечило активну підтримку агресора з боку певної частини місцевих мешканців та пасивність більшості кримчан. Основними інструментами, для досягнення відповідного результату, стали: а) пропаганда у ЗМІ та тривала робота по створенню мережі «дружніх» парамілітарних організацій; б) швидкий темп операції, який утруднював організацію заходів протидії ще дуже слабкою українською центральною владою, тиск на неї загрозою повномасштабного військового вторгнення; в) використання «позицій» впливу у місцевих органах влади, правоохоронних органах, військових частинах і з'єднаннях для підтримки операції та її політичного забезпечення.

Ключовим, для успіху операції на теренах АРК, стали:

а) фактичний перехід на бік агресора голови та значної частини депутатського корпусу Верховної Ради АР Крим, що дозволило «легітимізувати» на початку переважно силову операцію та забезпечити можливість інтерпретувати події, як «ініціативу кримчан»;

б) «Агенти впливу» агресора у правоохоронних органах забезпечили їх пасивність на початкових етапах операції, а, пізніше, протидіяли відновленню контролю центру над їх діяльністю;

в) взаємодія підрозділів спеціального призначення РФ із воєнізованими організаціями, що складалися як і з місцевих мешканців, так і спеціально підвезених громадян Росії, у захопленні чи блокуванні стратегічних об'єктів (будівля Верховної Ради АР Крим, аеропорти, паромна переправа в Керчі, військові частини Збройних сил та внутрішніх військ України).

При цьому, була створена масштабна ситуація, коли представники правоохоронних органів не могли припинити відповідні дії через наявність переваги у силах і засобах нападників;

втручання підрозділів Збройних сил України (ЗСУ) блокувалось через ризик жертв серед цивільного населення з числа протестуючих, які «живим щитом» оточували військові частини;

швидке нарощування військового угруповання РФ у Криму, забезпечення його військової переваги над українським угрупованням, що за певний час практично унеможливило організований опір агресору на Кримському півострові.

Тож, у цілому ж, застосування нових методів військової агресії (гібридної війни) призвело до швидкого захоплення Кримського півострову, фактично, без ведення бойових дій чи навіть збройних зіткнень, а відтак – практично без втрат. Водночас, масштаб залучення підрозділів силових структур РФ не дозволив приховати факт

здійснення агресії від світової спільноти. Позиція РФ щодо ситуації у Криму була підтримана переважно залежними від неї країнами та режимами, які перебувають у міжнародній ізоляції (*деталізовано у Додатку В.6 до цього розділу*).

У подальшому, як відомо, російське керівництво вирішило діяти схожим чином і в Донбасі – рефлекторно, без чітко сформульованої мети. Окрім однієї, але найважливішої – збереження України у фарватері своєї політики. Дії Росії в Криму стали сигналом для проросійських сил у Східній і Південній Україні, які, за підтримки Кремля, розпочали кампанію за автономію окремих регіонів. Направлені з РФ «активісти» брали участь у демонстраціях і становили основу груп, які штурмували будинки обласних адміністрацій і пробували установити в них нових «губернаторів». За великим рахунком, на відміну від АРК, Донбас, за нашими аналітичними розрахунками та розумінням, зовсім Москві і не потрібен. У жодному вигляді, навіть у придністровському варіанті (задля реалізації якого потрібно було б брати регіон на повне забезпечення). А це, поряд із поточними проблемами анексованого і невизнаного світом Криму, вже стало невід'ємним тягарем для російського бюджету, потерпаючого від міжнародних санкцій, несприятливої ситуації на ринку енергоносіїв та, викликаній ними ж, стагнації російської економіки. Проте, у президента Росії на відміну від його «західних партнерів» зовсім інше (часом, непередбачуване та незрозуміле для них) розуміння й сприйняття розрахунку витрат і вигоди. Тож, вбачаючи у прозахідному курсі Києва смертельну загрозу для своїх інтересів, він може не зупинитися, навіть, перед дуже високою політичною та економічною ціною її нейтралізації.

Очевидно, що остаточною метою Росії – є повернення контролю над Україною (чи шляхом анексії частини території та встановлення контролю над певними регіонами, чи ж шляхом військової агресії). Але, все ж таки, ціль одна – не дозволити Україні бути повністю самостійною. Про відродження Радянського Союзу чи створення Євразійського союзу В. Путін говорив неодноразово, і це його особисте бачення майбутнього. І, у цих проектних планах, власне, чільне місце посідає Україна, як ключова детермінантна геоекономічна й геополітична позиція.

Висновки до розділу 3

За результатами системного аналізу здобутків та втрат держави за роки незалежності визначено і розкрито основні етапи еволюційного поступу українського державотворення, сформульовано передумови у площині сучасного геополітичного спрямування суспільно-політичного розвитку у єдине поле провідних країн світу. Поряд із цим, описано об'єктивні та суб'єктивні соціально-економічні диспропорції у розвитку держави та її регіонів, які, наразі, мають місце. Розкриті передумови агресії Російської Федерації проти України та втрат, ідентифіковано імовірні уроки та висновки у площині упередження й елімінування загроз і ризиків забезпеченню переходу держави до сталого розвитку. При цьому, ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства деталізовано з урахуванням імовірного запровадження у практику державного управління заходів із гармонізації міжконфесійних і міжетнічних відносин як запоруки консолідації соціуму, визначено духовні орієнтири у площині

відродження культурних цінностей як основи для перезавантаження системи державотворення, порозуміння та поєднання суспільства.

1. За результатами системного інформаційно-аналітичного аналізу здобутків та втрат України за період новітнього періоду державної незалежності України та, з урахуванням комплексу діючих чинників сьогодення, а також внаслідок деталізації й систематизації вагомості впливу оточуючого зовнішнього середовища, авторами отримано низку висновків та сформульовано ряд пропозицій із урахуванням ймовірних варіантів подальшого розвитку ситуації та перебігу подій в Україні.

Так, зокрема, встановлено, що ключовими причинами втрат української державності на сучасному етапі її розвитку є застарілі управлінські підходи щодо розвитку вітчизняного соціуму у всіх системах національного управління, а також невідповідність управлінських рішень викликам, загрозам та потребам сьогодення, рівно як і відсутність чіткої та зрозумілої національно-державної стратегії, в розбудові країни. Внаслідок чого, Україна як держава та її соціум, отримали суспільну структурну кризу, характерними ознаками якої стали: а) системна протидія реалізації життєво важливим інтересам суспільства в окремих ланках та сегментах державного управління як всередині країни, так і поза межами її державних кордонів; б) відсутність у вищого державного та воєнно-політичного керівництва країни чіткої, зваженої та реалістичної програми дій щодо нейтралізації чи зниження рівня відповідних загроз; тощо.

2. Засвідчено і підтверджено, що вітчизняна управлінська система українського соціуму характеризується суттєвою розбіжністю між задекларованими владою суспільними ідеалами та практиками їх втілення у реальне життя – нормами, механізмами та інституційними спроможностями державного механізму управління. Ця система по великому рахунку відтворює старий адміністративний тип управління суспільними процесами. Більш того, за висновками експертного вітчизняного середовища, *«в ній зберіглися деякі елементи командно-адміністративної системи, хоча з'явилися і почали функціонувати нові політичні інститути»*.

Визнано, що у пропагандистських цілях українська влада неодноразово вдавалася до застосування ірраціональних управлінських політичних стратегій щодо українського соціуму. При цьому, спосіб у який українській владі вдавалося поспіль здійснювати управління соціумом, вже рішуче не влаштовує українське суспільство, насамперед, представників молодого покоління. Оскільки, молодь, попри, політичну апатію та суспільний песимізм добре обізнана із принципами і механізмами державного управління у розвинених країнах, внаслідок інтенсивного інформаційного та комунікаційного обміну. Відтак, доведено, що національна система управління соціумом має бути кардинально трансформована до найкращих демократично визнаних світових зразків розвинених країн та має відповідати: а) наявному стану суспільних відносин, що обумовлюється його культурно-історичним досвідом та перехідними особливостями; б) держава мусить відмовитися від централізованого способу управління суспільним розвитком; в) пріоритети та цілі управління соціумом мають відпрацьовуватися у широкому суспільному діалозі з усіма зацікавленими сторонами.

3. З'ясовано і розкрито, що боротьба за східний (євразійський) і західний (євроатлантичний) вектори політичної та економічної інтеграції в національних системах управління вітчизняним соціумом є лише похідними від включення держави в

інтернаціональні процеси транснаціонального співробітництва і глобалізації. І у цьому контексті ініціатори глобалізації застосовують найрізноманітніші форми та методи впливу на національні державні утворення – від «агентів впливу змін у законі», до «стратегії непрямих дій» послаблення державності.

У цій відповідності визнано, що перехід від економічної автаркії до фронтальної інтернаціоналізації усіх форм життєдіяльності держави, здебільшого піддається сумнівам вибору між тоталітарним Сходом і ліберальним Заходом. Засвідчено, що орієнтація на власні сили та геополітичну ідентичність і національні інтереси є визначальним фактором державотворення та зовнішньополітичної діяльності.

4. Показано, що нова національна система управління українським соціумом має сформуватися внаслідок широкоформатного процесу перезаснування української сьогоденної держави. При цьому, ідея перезаснування, або перезавантаження держави не є, чимось, новим і незвичним у світовій історії розвитку більшості країн світу. Найбільш яскравим прикладом такої ситуації, є історія сучасної Французької республіки. Зокрема, державний устрій, що нині діє у Франції, прийнято називати П'ятою республікою, в політичній основі якої лежить філософія ідеології голлізму – прагнення до національного ідеалу, який уособлює віру в те, що всі хто має спільну історію і культуру, повинні бути автономними об'єднаннями на своїй батьківщині та відрізнятися від інших¹⁷¹ (деталізовано у Додатку В.7 до розділу.).

Процес перезапуску української державності має ґрунтуватися та забезпечувати наступні незмінні її підвалини: а) формування нової політичної еліти метою якої має стати управління державою в інтересах усього українського суспільства, а не окремо взятої її частини; б) унеможливлення всевладдя партійних бюрократично-олігархічних верхівок, як спосіб наближення партій до людей; в) обмеження адміністративного втручання держави у економічні, соціальні та політичні процеси - що має сприяти загальносвітовій тенденції розвитку громадянського суспільства та самоврядування; г) формування системного контролю за діяльністю влади.

5. Доведено і підтверджено про те, що система державного управління, наразі, є нездатною забезпечити позитивну динаміку як соціально-економічного розвитку, так і процесів українського державотворення, загалом. Визнано, що вказане вимагає перманентного елімінування локальних суспільно-політичних протистоянь та міжрегіональних конфліктів, які недостатньо (більшою мірою, не-) піддаються регулятивним впливам із боку світового співтовариства.

¹⁷¹. Сучасне тлумачення Голлізму полягає у тому, що основою успішності національного державотворчого проекту має бути відданість нації власним національним інтересам через самостійництво та національно-визвольний рух і як виняткову його форму – ідеологічну зверхність. Найголовнішим постулатом політичної філософії голлізму є безумовний пріоритет національного фактору та абсолютизацію чинника сили, як головних рушійних моментів суспільного розвитку. Голлістська ідея характеризує теперішню французьку націю, як єдину систему існуючу в тисячолітньому далекому минулому і майбутньому, що з'єднує в абстрактній єдності містичної віри особливий й неповторний образ Франції у національному колориті культури, історії, традицій та звичаїв. При цьому, необхідно засвідчити про те, що ключовим положенням голлізму стало твердження про домінування примату національних інтересів над іншими - економічними, політичними ідеологічними тощо. Саме це допомогло здолати численні хвилі суспільних криз, спрямувати енергію французького соціуму на подальший розквіт нації та державності.

Признано доцільність та нагальність локалізації зусиль суб'єктів управління на пріоритетних для реалізації національних економічних інтересів видах економічної діяльності, що, з еволюційної точки зору, мають чіткий рівень і високу здатність до генерування ознак щодо надійності функціонування реального сектору економіки України та регіональних соціально-економічних систем. Доведено потребу у запровадженні у практику специфічної технології цілеорієнтованого управління потенціалом сталого розвитку процесно-замкненого типу задля реалізації оптимального для нашої держави варіанту розвитку подій у короткостроковій перспективі.

3. Аналіз наведених у даному розділі економіко-статистичних даних щодо нерівності соціально-економічного розвитку регіонів України та системних обґрунтувань із деталізацією чинників деструктивного впливу свідчить про те, що в українському суспільстві нарощується рівень суспільної (соціальної) напруженості, яка зумовлена, насамперед, соціально-економічними, а вже у іншій площині, політичними чинниками. Встановлено, що на сьогодні, ситуація в країні щодо забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку виходить із під контролю. Поряд із цим, слід зважати і на те, що опитування громадської думки чітко фіксують значне зростання невдоволення населення кризовим соціально-економічним станом суспільства. Засвідчено, що потенціал забезпечення (досягнення певної міри) стабільності в українському суспільстві поки що існує, він ще здатний нейтралізувати негативні дії конфліктних чинників, що перешкоджає забезпеченню переходу держави і її регіонів до сталого розвитку. При цьому, громадська думка здатна досить жваво реагувати на будь-якої природи позитивні зміни, які відбуваються у межах національної соціально-економічної системи.

6. Визнано і підтверджено, що більшість населення схвально ставляться до заходів спрямованих на відновлення життєдіяльності країни, усвідомлюючи необхідність певних перетворень, спрямованих саме на зміцнення української державності і захист українських громадян та національних інтересів (цінностей). Проте, й засвідчено, що слід бути реалістом – об'єктивні умови для конфліктного розвитку подій досить вагомі і мають схильність посилюватися. Наголошено, що подальше здійснення соціально-політичних і соціально-економічних трансформацій українського суспільства бажано було б здійснювати на підставі розробки і запровадження у практику національного державотворення нового «Суспільного договору» між державою (владою) її Громадянами (суспільством) та Бізнесом (бізнес-середовищем) у форматі укладання своєрідного «Соціального Альянсу», з чітко визначенням взаємної соціальної відповідальності Української Держави та вітчизняного бізнес-середовища стосовно громадян України.

7. Доведено, що одним із дієвих механізмів забезпечення внутрішньополітичної безпеки і стабільності у процесі реалізації кроків у площині регенерації українського соціуму та національної економіки має стати активізація з боку держави соціального діалогу із соціальними партнерами (держави, роботодавців та представників працівників – профспілок), у тому числі і у площині розбудови в державі нових галузей суспільної та соціальної практики (інформаційного ринку, ринку знань, інформаційного менеджменту тощо).

8. Виходячи із пріоритетності завдань щодо нагальної необхідності соціально-політичної консолідації українського суспільства, а також досягнення відчутних

позитивних результатів, визнано за необхідне передбачити та розробити механізми запровадження (відновлення) національного інституту соціального бюджету, який би охоплював всі соціальні витрати незалежно від джерел фінансування. Поряд із вказаним, доведено потребу у розробленні, адаптації та відпрацюванні методологічних засад формування на місцевому і регіональному рівні - *регіональних моделей соціального бюджету*. Такий підхід сформує можливість здійснити низку організаційно-розпорядчих, нормативно-правових заходів спрямованих на започаткування нової стратегії соціальної політики держави, яка повинна базуватись на засадах забезпечення конституційно визначених соціальних гарантій та реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку України. З цією метою запропоновано: а) у сфері удосконалення соціального захисту населення запровадження необхідного комплексу соціальних гарантій, які держава повинна надавати всім членам суспільства на мінімально прийнятному рівні для створення однакових стартових можливостей; б) у сфері соціальної підтримки населення необхідно покласти принципи адресного надання соціальної допомоги лише тим домогосподарствам, фактичні прибутки або споживання яких знаходиться нижче фактичного прожиткового мінімуму; в) у сфері зайнятості праці та збереження трудо-ресурсного потенціалу розробити і затвердити загальнодержавну програму «Гідної праці» у межах якої утворити тристоронню комісію для вироблення спільних консолідованих рішень щодо шляхів реформування системи оплати праці. У тому числі і щодо: *забезпечення ефективного податкового регулювання заробітної плати; удосконалення методики встановлення розміру прожиткового мінімуму для забезпечення максимальної відповідності цього стандарту реальної вартості споживчого «кошика» та реальної заробітної плати; національного механізму управління нормуванням праці;*

Засвідчено, що у сфері охорони здоров'я державна політика повинна передбачати збільшення бюджетних витрат одночасно із запровадженням системи страхової медицини, а у сфері освіти – визнано першочерговим державним завданням – це забезпечення витрат на освіту й істотне підвищення ефективності діяльності.

9. Систематизовано напрацювання сучасної політ економіки, економічної теорії та теорії економіки та управління національним господарством, розкритих із урахуванням сучасних процесів інтеграції України у єдине поле прогресивних країн світу та нарощенням глобалізаційних процесів із метою визначення пріоритетних напрямів забезпечення національної безпеки, у цілому та економічної безпеки держави, зокрема. Розкрито особливості і вагомість глобального економічного простору та сучасної військової політики щодо силового впливу окремих наддержавних утворень на розвиток національної соціально-економічної системи, яка функціонує в ресурсних обмеженнях при суттєвому нарощенні загроз і ризиків. Зазначене виконано за урахування методологічних положень процесного управління у контексті реалізації алокаційних засад елімінації реальних загроз і соціально-економічних ризиків сталому розвитку держави та її регіонів.

Визнано необхідним задля забезпечення надійності, стійкості (і, відповідно, сталості) цілеспрямованого процесів забезпечення переходу держави до сталого розвитку) національної соціально-економічної системи, стабілізації (гармонізації) соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в державі слід: а) побудувати (розробити)

механізм формування стратегії соціально-економічного розвитку держави процесно-замкненого типу в якості стратегічного інструментарію макросистемної еволюції економіки України; б) розробити відповідного типу модель макроекономічного регулювання із важелями та регуляторами здатними до нагального запровадження у практику об'єктивної системи ідентифікації та моніторингу конститутивно-ключових вимірів функціонування національного господарства, що є пріоритетним на сучасному історичному етапі його функціонування в ресурсних обмеженнях і перманентних кризах.

10. Розкрито особливості впливу глобального економічного простору та нинішньої військової політики України щодо усунення силового впливу окремих наддержавних утворень на розвиток національної соціально-економічної системи. Поряд із вказаним, доведено: а) система державного управління, наразі, є нездатною забезпечити позитивну динаміку процесів українського державотворення, що передбачає потребу у перманентному елімінуванні локальних суспільно-політичних протистоянь та міжрегіональних конфліктів, які недостатньо /не піддаються регулятивним впливам із боку світового співтовариства; б) нагальну необхідність локалізації зусиль суб'єктів управління на пріоритетних для реалізації національних економічних інтересів щодо розвитку базових видів економічної діяльності, що, з еволюційної точки зору, мають чіткий рівень і високу здатність до генерування факторів «надійності та стійкості функціонування економіки України»; в) потребу у запровадженні у практику саме технології цілеорієнтованого управління потенціалом сталого розвитку процесно-замкненого типу задля реалізації оптимального для нашої держави варіанту розвитку подій у найближчі терміни упередження.

11. Доведено і обґрунтовано, що першочерговим комплексом заходів у площині суспільно-політичного розвитку в державі та стабілізації економічного простору мають стати: а) активні заходи виведення економіки України з тіні, стимулювання розвитку підприємництва, подолання корупції та бюрократизму; б) стимулювання органів влади до активної співпраці з бізнесом щодо створення нових робочих місць та підвищення заробітної плати. Реалізація запропонованих для впровадження заходів, на авторське переконання, може мати позитивний вплив на підвищення ефективності реалізації системних реформ у суспільстві, підтримку громадянського миру і злагоди, а та суттєве зниження існуючих рівнів суспільного, насамперед соціального невдоволення значної частини громадян країни.

12. Доведено і обґрунтовано, що в сьогоденних умовах намагання залучити зовнішньополітичних гравців на поле внутрішньополітичної конкуренції здатне лише привести до нехтування національними інтересами та практично звуженням відповідного коридору власних можливостей щодо майбутнього стабільного розвитку соціуму і держави. А відтак, необхідним є відновлення курсу на реалізацію власної стратегії національної безпеки і оборони в контексті базових геостратегічних та геополітичних інтересів та пріоритетів. У цьому аспекті надзвичайно важливим вбачається створення дієвої державної системи антикризового менеджменту та формулювання концептуальних основ подальшої стабільності Української держави – з визначальними факторами стабільності політичної, та соціально-економічної ситуації, з параметрами сталого розвитку держави і суспільства.

13. Визнано, що утримання України у зоні власного впливу було і залишається стратегічною метою російської закордонної політики, яка реалізовувалася переважно через чергові проекти економічної та політичної реінтеграції частини пострадянського простору (найновіший із них — Митний Союз, який у 2015 році має перетворитись у Євразійський Союз). Цей союз є особистим, пріоритетним проектом президента В. Путіна, а участь у ньому України — невід’ємна умова його успіху. З цієї точки зору підписання Україною Угоди про асоціацію і всеосяжну зону вільної торгівлі з Європейським Союзом були і є викликом для стратегічних інтересів Росії та загрозою створення Євразійського Союзу. Саме це підштовхнуло владу РФ до радикальних дій, активізації і підтримки сепаратистських рухів в Криму, на сході та півдні України, які Росія системно та методично культивувала ще з 90-х років минулого сторіччя, відкритого збройного втручання у внутрішні справи України. Проте, головна її ціль полягає не у заволодінні територіями, а у поваленні нинішньої української влади, недопущенні інтеграції України у ЄС та НАТО, створення, «по-можливості», з України протекторату Російської Федерації.

При цьому, встановлено, що зосередженість російських зусиль у певний час мала схильність до переорієнтування виключно з уваги від української політичної та фінансово-економічної еліти на масову обробку суспільної свідомості в Україні. З цього, засвідчено, що об’єктами такого впливу виступали у різні часи: а) етнічні росіяни; б) російськомовне населення; в) інтелектуальна та творча еліта; г) «м’які державні незалежники». Показано безсумнівність застосування у подальшому вищим державно-політичним керівництвом РФ по відношенню до України і політичної технології «м’якої сили», що міститиме всі ознаки системного підходу і полягатиме у здійсненні ненав’язливих культурних та гуманітарних проектів, які створюватимуть принципово нові інструменти впливу, дія яких не залежатиме від політичної кон’юнктури будь-якої з країн СНД.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до розділу 3

1. Костенко Г. Ф. Концептуальні засади національної безпеки України / Г. Ф. Костенко // Народна Армія: всеукраїнське видання. – 30 листопада 1995 року. – С. 5.
2. Життєвий простір України: політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 роки): Монографія / Касьянов Г. В., Барановська Н. П., Падалка С. С., Кубальський О. Н., Ковпак Л. В., Шульга Т. С. – НАН України, Інститут історії України. – Київ: Інститут історії України, 2012. – 261 с.
3. Кармазіна М. Між історією політикою: Монографія / М. Кармазіна. – Національна академія наук України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 560 с.
4. Суспільні інтереси в Україні: груповий вимір, зміст, шляхи узгодження: Аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – 192 с.
5. Конституція України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

6. Зайнятість, праця та соціальний захист населення: вітчизняний та зарубіжний досвід: Монографія) // За ред. к.е.н., проф. Т. М. Кір'ян. – Міністерство соціальної політики України; Національна академія наук України, Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення. – Київ, 2017. – 245 с.

7. Гошовська В. А. Соціальна домінанта національної безпеки: актуальні проблеми: Монографія / В. А. Гошовська. – Центр перспективних соціальних досліджень Міністерства праці та соціальної політики України та Національної Академії наук України. – Київ: Видавничий Дім «Корпорація», 2004. – 196 с.

8. Ситник Г. П. Актуальні питання підвищення ефективності державного управління у сфері національної безпеки України/ Г. П. Ситник // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки: науковий журнал; за ред. Г. П. Ситника. - № 3-4 (11-12). – 2016. – С. 3 – 25.

9. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Монографія / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус. – Ірпінь: Акад. ДПС України, 2000. – 304 с.

10. Циганов В. В. Політична безпека і безпечна політика: Складові, ознаки, стан, тенденції: Монографія / В. В. Циганов. – Київ: Вид-во Ніка-Центр, 2006. – 112 с.

11. Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України: навчальний посібник/ Г. П. Ситник. – у 3 ч. – Ч. 3: Державна політика та основи стратегічного планування забезпечення національної безпеки. – Національна академія державного управління при Президентові України. Київ: Вид-во НАДУ, 2010. – 208 с.

12. Національна безпека України (сутність, структура та напрямки реалізації): Монографія / О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, М. І. Панов. – Харків: Фоліо, 2002. – 271 с.

13. Почепцов Г. Национальная безопасность стран переходного периода – Киев, 1996 – 38 с.

14. Смолянчук В. Військова могутність України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку. Політологічний аналіз досвіду 1990- х років – Київ: Вид-во Перун, 2000. – 191 с.

15. Бакуменко В. Д. Державне управління. Словник-довідник / Уклад: В. Д. Бакуменко. – Київ: УАДУ, 2002. – 228 с.

16. Концептуальные положения стратегии противодействия основным внешним угрозам национальной безопасности Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Москва: Институт оборонных исследований, 1995. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=27264537>.

17. Россия и ее соседи: Научные доклады. – Московский Центр Карнеги [Электронный ресурс]. – Вып. 1. – Москва: Изд-во «МЦК», 1995. – Режим доступа: [http://old.libfl.ru/about/dept/religion_centre/Rashkovskii_%20Russia%20\(1\).pdf](http://old.libfl.ru/about/dept/religion_centre/Rashkovskii_%20Russia%20(1).pdf).

18. Российско-украинские отношения: преемственность и развитие. Одесса 1996 Материалы международной конференции «Круглый стол российских и украинских ученых (23-24 мая 1996г.).

19. Росія, яку ми... Позиції політичних сил Росії стосовно майбутнього України й Співдружності Незалежних Держав та позиції політичних сил України стосовно Росії: аналітична доповідь [Електронний ресурс]. – Український Незалежний Центр

Політичних досліджень. – Режим доступу: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=9&Itemid=213&lang=ua.

20. Смолянук В. Ф. Геополітична «міміка» планети. Категорія державно-політичної незалежності у перспективному висвітленні/ В. Ф. Смолянук, Ю. Б. Порохнявий// Народна Армія: всеукраїнське видання. – 5.09.1997 року. – С. 6 – 7.

21. Сіденко В. С. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО Інтеграційні перспективи України: Аналітичне дослідження / В. С. Сіденко, І. І. Жовка, Г. М. Немиря, Г. М. Перепелиця; За заг. ред. І. І. Жовка. – Інститут Євро-Атлантичного співробітництва. – Київ: ІЄАС, 2007. – 84 с.

22. Беттс Ричард К. Системы для мира или причины войны / Беттс Ричард К. // Оборонная политика. Политика обеспечения мира и безопасности. Материалы к курсу / RAND-AAAS. – Киев: 1992. – 29 с.

23. Особливості виконавчої влади в пострадянській Україні / Монографія / О. О. Кордун, К. О. Ващенко, Р. М. Павленко; За заг. ред. О. О. Кордуна. – Київ, МВУП, 2000. – 193 с.

24. Смолянук В. Ф. Політична система України: Джерела стабільності та чинники дестабілізації / В. Ф. Смолянук// Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки, 2016. – Вип. 3-4 (11-12). – 37 с.

25. Європейська безпека на порозі змін. висновки для України. - Український Незалежний Центр Політичних досліджень. – Режим доступу: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=10:dva-roki-nezakonno-okupac-krimu-schodal&catid=16&lang=ua&Itemid=186.

26. Хэнсон С. Эволюция постсоветских режимов / С. Хэнсон // Pro et contra. – 2011. - № 5. – С. 105–120.

27. Зелена Книга. Державна політика щодо Криму: Монографія / Тищенко Ю., Каздобіна Ю., Жумаділов А., Свиридова Д., Тимочко М., Вуйко В., Боярунець В., Жданова І., Аджієва Є.; За заг. ред. Ю. Тищенко. — Київ: ТОВ «Агентство» Україна», 2018. — 88 с.

28. Бодрук О. С. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти: Монографія / О. С. Бодрук. — Київ: Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2001. — 300 с.

29. Цілісність сектору безпеки. – ДКЗС (Женевський центр демократичного контролю над збройними силами) це фонд, мета якого полягає у покращенні урядування у секторі безпеки шляхом проведення реформ. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://securitysectorintegrity.com/uk/%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82/%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0/>.

30. Біла книга 2015: щорічник. Збройні сили України: гол. робочої групи І. Руснак. — Київ, МОУ та Генеральний штаб ЗСУ, 2015. — 105 с.

31. Гідденс Еміль. Нестримний світ. Як глобалізація перетворює наше життя: Монографія / Еміль Гідденс. – Київ: «Альтерпрес», 2004. – 100 с.

32. Шкарлет С. М. Формування стратегії сталого розвитку економіки України бінарного типу / Микитенко В. В., Шкарлет С. М. // Економіст: науковий та громадсько-політичний журнал, 2012. - № 1. – Науково-дослідний центр інновацій та конкурентоспроможності, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – Київ, 2012. – С. 7 – 16.

33. Микитенко В. В. Формування багаторівневої системи показників-індикаторів ідентифікації сталого розвитку / В. В. Микитенко // Український соціум: наука – освіта – виробництво: Збірник наукових праць. / [О. М. Алімов, С. М. Шкарлет, В. Ю. Худолей та ін.]; за ред. д.е.н., проф. В. В. Микитенко. – Вип. 1. – Київ: МНТУ ім. Ю. Бугая, Асоціація ТЕК України, Вид-во ПП Вишемирський, 2012. – С. 30 – 36.

34. Шкарлет С. М. Чинники генерування результативності технологій управління забезпеченням економічної безпеки у промисловості / В. В. Микитенко, С. М. Шкарлет // Тріада національного відродження: наука – освіта – виробництво: Збірник наукових праць / [О. М. Алімов, О. О. Демешок, С. М. Шкарлет, В. Ю. Худолей та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф. В. В. Микитенко. – Вип. 2. – Київ, МНТУ імені акад. академіка Ю. Бугая, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2012. – 144 с. [С. 11 – 16].

35. Микитенко В. В. Інваріантні виміри теорії політичної економії та практики управління в контексті реалізації технології цілеорієнтованого формування потенціалу сталого розвитку України / В. В. Микитенко, О. М. Алімов// Економіст: міжнародний економічний науковий та громадсько-політичний журнал, 2014. - № 4. – Київ: Науково-дослідний центр інновацій та конкурентоспроможності, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». 2014. – С. 6 – 12.

36. Алімов О. М. Технології управління стратегічним потенціалом розвитку України / Микитенко В. В., Алімов О. М. // Електронний науковий фаховий журнал ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»: Національне господарство України: теорія та практика управління, Електронне наукове фахове видання 2011. - № 1 (1). Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NacGosp/2011/Alimov_Mikitenko.pdf.

37. Смоляннюк В. Ф. Десуверенізація та економічна безпека України: динаміка взаємозалежності [Електронний ресурс] // Матеріали круглого столу: державна політика забезпечення національної безпеки України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання, м. Київ, 19.02.2013 р., 2013. – Київ: НАДУ при Президентові України. – Режим доступу: <http://nationalsecurity.org.ua/2013/04/10/kruglijj-stil-19-02-2013-derzhavna-politika-zabezpechennya-nacionalno%D1%97-bezpeki-ukra%D1%97ni-aktualni-problemi-ta-shlyakhi-%D1%97kh-rozvyazannya/>.

38. Данилишин Б. М. Феноменологічні альтернативи економічного зростання України: Монографія / Данилишин Б. М., Микитенко В. В. – У 2 т. – Т. 1. – Київ: РВПС України НАН України, Вид-во ЗАТ «Нічлава», 2008. – 336 с.

39. Бушуєв В. В. Апокаліпсис-2012 і нова енергетична цивілізація / В. В. Бушуєв // Ефективне антикризове управління: науковий журнал, 2012. - №5 (68). – С. 42 – 51.

40. Энергетическая Стратегия и экономическая политика Евросоюза до 2020 года. – Москва: Изд-во «Энергия», 2011. – 196 с.

41. Микитенко В. В. Формування набору стратегій для розробки адаптивних технологій управління забезпеченням економічної безпеки / О. В. Гребенюк, В. В. Микитенко // Вісник

економічної науки України: науковий журнал. – Донецьк, Академія економічних наук України, ІЕП НАН України, 2011 - № 1 (19). – С. 79 – 88.

42. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку: Монографія / За ред. акад. НАН України В. М. Гесьця. – Київ: Інститут економічного прогнозування. – Київ: Фенікс, 2003. – 565 с.

43. Гриценко А. І. Чи може Українська Армія виконувати внутрішні функції? / А. І. Гриценко // Національна безпека і оборона. – 2005. – № 1. – С. 48-52.

44. Козаченко В. М. Глобальні проблеми сучасності: Україна та світ / В. М. Козаченко, К. В. Рубель// Военная мысль: науковий журнал – Київ: Вид-во «КВІУЗ», 1998. – С. 7 – 8.

45. Рада національної безпеки і оборони України. Національний інститут стратегічних досліджень. Національний інститут українсько-російських відносин. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. – Київ: НІУРВ, 1999. – 384 с.

46. Бжезинський З. Велика шахівниця. Америка: її провідна роль та геостратегічні орієнтири / З. Бжезинський // Всесвіт. – 1999. – № 2. – С. 132.

47. Зміна пріоритетів у системі міжнародної безпеки під впливом світової фінансової кризи. Аналітична записка НІСД При Президентові України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

48. Микитенко В. В. Організаційно-економічна палітра сучасних умов варіативності трансформаційних змін в межах соціально-економічної сфери держави / В. В. Микитенко, В. Ю. Худолей // Вісник МНТУ: Серія економіка: Збірник наукових праць. – Київ: Вид-во МНТУ ім. акад. Ю. Бугая МОНмолодьспорту України, 2012. - № 3 (7). – С. 5 – 16.

49. Микитенко В. В. Кризи українського соціуму та геополітичний вибір держави: управлінський вимір [Електронний ресурс] / В. В. Микитенко, С. М. Шкарлет // Економіка. Управління. Інновації: електронний фаховий журнал. – 2014 – № 1.: Електронне наукове фахове видання. – Житомир, вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2014. – № 1 (11). – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_70.pdf.

50. Микитенко В. В. Гоекономічне позиціонування України: економічні інтереси в контексті сучасного класифікаційного аналізу директив ЄС та формалізації обсягів і масштабів зусиль [Текст] / В. В. Микитенко, О. О. Демешок// Економіка Криму: науково-практичний журнал. - Сімферополь, Вид-во ТНУ ім. В. Вернадського МОН України, 2014. – № 1 (46). – С. 8 – 14.

51. World Development Indicators [Electronic resource]// The World Bank: WorldDataBank. – Mode of access: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>).

52. База ВООЗ даних «Здоров'є для усіх». – Режим доступу: <https://gateway.euro.who.int/ru/hfa-explorer/>.

53. База даних макроекономічного розвитку країн світу Світового банку. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.

54. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньо-строковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах [Електронний ресурс]. / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський –

Київ: НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», Вид-во «Політехніка», 2016. — 184 с. — Режим доступу: <http://wdc.org.ua/sites/default/files/WDC-IASA-FORESIGHT-2016.pdf>.

55. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти [Електронний ресурс] / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. / – Київ: НТУУ «КПІ», 2015. – 136 с. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/sites/default/files/WDC-IASAFORSIGHT-UA.pdf> (Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності, 2016 Вип. 14. – С. 103)

56. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналітична доповідь / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла; Національний інститут стратегічних досліджень – Київ: НІСД, 2014. – 132 с.

57. Kurtz W. Ukraine Is On The Brink Of Total Economic Collapse / W. Kurtz, S. Look // Business Insider. [Electronic resource]. – Sep. 21, 2014. – Mode of access: <http://www.businessinsider.com/ukraine-is-on-the-brinkof-total-economic-collapse-2014-9#ixzz3Iy5vm8UL>.

58. Державна служба статистики України: Національні рахунки України за 2014 – 2015 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

59. Побудовано за даними Світового банку. World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.

60. Мельніков Р. М. Теоретичні основи регулювання регіонального розвитку: зарубіжні підходи та можливість їх використання: Монографія/ Р. М. Мельніков. – Москва: Вид-во РАГС, 2007. – 250 с.

61. Микитенко В. В. Розроблення концепції управління прискореними циклами діяльності підприємств на оновлених методологічних засадах / Микитенко В. В., Гращенко І. С. // Інвестиції: практика та досвід: науково-виробничий журнал. – Київ, РВПС України НАН України, 2008. – № 4. – С. 19 – 23.

62. Микитенко В. В. Структурно-динамічні виміри функціонування реального сектору економіки України в контексті його інкорпорації до зовнішньоекономічної діяльності країн Митного та Європейського союзу [Електронний ресурс] / І. В. Драган, Р. В. Кузьменко, В. В. Микитенко // Ефективна економіка: електронне фахове наукове видання. – Дніпропетровський державний аграрний університет МОН України, 2013. – № 7. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2209&p=1>.

63. Микитенко В. В. Неоіндустріалізація виробничо-господарської діяльності в Україні: проблеми та перспективи забезпечення / Микитенко В. В. // Модернизация хозяйственного механизма сквозь призму экономических, правовых и инженерных подходов [Сборник материалов VI Международной научно-практической конференции] (г. Минск, Беларусь; 03.03.2015 г.). – Минск, Белорусский национальный технический университет Министерство образования Республики Беларусь, 2015. – 510 с. – [С. 329-332].

64. Микитенко В. В. Збалансування та розвиток реального сектору економіки: цільовий концепт та проблеми забезпечення/ О. М. Алімов, В. В. Микитенко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів: Сучасний стан розвитку економіки, управління та рекламної діяльності України (м. Івано-Франківськ, 02.04.2015 р.). – Івано-Франківськ, Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2015. – 258 с. – [С. 247 – 252].

65. Микитенко В. В. Економічна безпека промисловості: цільовий функціонал та технології управління: Монографія / Микитенко В. В. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», МНТУ ім. академіка Юрія Бугая МОН України, 2012. – 650 с.

66. Економіко-статистичні дані Євро фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurofound.europa.eu/network-of-european-correspondents>.

67. Соціально-економічний розвиток регіонів України: Рубрика: діяльність Міністерства економічного розвитку і торгівлі. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Sotsialno-ekonomichniiRozvitokRegioniv>.

68. Кабінет Міністрів України: Про схвалення діяльності КМУ за 2017 рік. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250057723>.

69. Результати моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів України. – Режим доступу: <http://old.kharkivoda.gov.ua/ru/36/92952>.

РОЗДІЛ 4.

ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

4.1. Результативність управління розвитком стратегічного потенціалу держави: виміри та проблеми забезпечення

У контексті вище зазначеного вище (див., пп. 3.2 даного дослідження), вважаємо за необхідне признати і те, що, наразі, корелянтам різного рівня управління соціально-економічним розвитком України слід зважати на доцільність використання у своїй діяльності усталених (їхня результативність доведена практикою господарювання) положень інституційної теорії Дугласа Норта [1 – 8] та принципів інституціональної теорії (за урахування їхнього предметного поля, деталізованого у праці [9]) у контексті розбудови (чи збереження) достатніх масштабів стратегічного потенціалу економіки України на сучасному етапі її розвитку.

Визначальні принципи, які використовуються до аналізу вимірів результативності управління економічною, соціальною та іншими сферами діяльності в Україні засвідчують та підтверджують про таке:

саме від якості та здатностей державних інституцій залежить технологічний розвиток не лише національного господарства, загалом, а й життєздатність країни та національна безпека. Однак, сучасна система державного і регіонального управління, на це час, проводить деструктивну практику та спрямовує діяльність лише на, так називане, організаційне «реформування» державних інституцій (що опікуються проблемами формування стратегічного потенціалу) та провадженням «лозунгової політики» реструктуризації економіки.

При цьому, слід визнати і те, що суб'єкти державного управління, на жаль, не займаються (й не опікуються) проблемами провадження (у тому числі із розробкою та добором) комплексу прогресивних і дієвих заходів задля генеруванням системних ознак в межах національної соціально-економічної системи (НСЕС) задля кардинальної регенерації (відродження, нарощення тощо) виробничих потужностей базових галузей і технологічного зростання економіки України, загалом, модернізації реального сектору. Оскільки, політична еліта, на цей час, більшою мірою, зайнята та переймається лише силовим (або ж опосередкованим) коригуванням державної економічної політики і провадженням змін у:

- а) вихідні положення Конституції України;
- б) процедури реалізації місцевих виборів;
- в) внутрішню коаліційну боротьбу і так називаному, «викриттю й елімінуванню корупційних схем попередників» тощо (розкрито у [10]).

І, тому, як визнано за результатами економіко-статистичних досліджень, приведених авторами у пп. 3.1 – 3.2 цієї роботи, саме у 2014 – 2017 рр. в Україні відбулося суттєве погіршення макроекономічних показників майже за усіма секторами економічної діяльності. І, як результат – обсяг реального ВВП знизився як за підсумками 2014 р., на 6,8% (засвідчено за [11]), так і у 2015 р. та 2016 рр., і, лише у 2017 році намітилася певна позитивна динаміка у напрямі стабілізації динаміки в межах національного господарства. При цьому, як видно з економіко-аналітичних звітів, представлених Державною службою

статистики України та Національним банком України, номінальний ВВП у останньому звітному році (наведено динаміку у табл. 4.1) становив лише 2982,9 млрд. грн. (у перерахунку у доларову еквіваленті – це 109,2 млрд. дол. США).

Як відзначалося авторами даного дослідження вище (див., пп. 3.1, 3.2), вивчати зрушення у площині економічної стабільності, зазвичай, державні корелянти намагаються за фактичними економіко-статистичними даними, що спотворює оцінки економічної спроможності держави щодо забезпечення переходу до сталого розвитку. Тож, економіко-статистичний аналіз, здійснений за порівняльними цінами (табл. 4.2) – все ж таки свідчить про те, що Україна, на даний час, не втратила набутий до 90 роках ХХ ст. економічний потенціал, хоча, суттєво відстала у технологічному та економічному розвитку від провідних країн світу.

Так, за роки незалежності, темпи зростання ВВП становили 134,0%, трохи більшим є зростання ВВП на душу населення (рис. 4.1) – що становить 152,0%. Однак, соціальний та когнітивно-інформаційний потенціал держави за останні чотири роки, майже, зруйнований, що обумовлено не лише міграційними процесами, а й недовістю медико-соціальної допомоги.

Поряд із зазначеним можна підтвердити і про таке:

наразі, постійно відбувається (має місце): а) технологічне й фізичне зношення виробничих потужностей та транспортної інфраструктури; б) розрив виробничо-господарських і міжрегіональних зв'язків, і не лише через воєнне й суспільно-політичне протистояння на сході країни, а й у зв'язку з відсутністю професіоналізму у корелянтів і топ-менеджерів, їхнім скривленим ціле поляганням (авторами даного дослідження вказано й акцентовано саме про останній мотив у суб'єктів державного й регіонального управління з надзвичайною коректністю (!)). Зазначене і призвело до суттєвого падіння обсягів промислового виробництва (у середньому за останні чотири роки становить – понад 12,1%), експорту промислової продукції та послуг та інше;

останнім часом також мало місце: а) зменшення обсягів виробництва хімічних речовин і хімічної продукції (на 14,2%), металургії (на 14,5%), машинобудування (на 20,6%); б) падіння рівня реальної заробітної плати (з огляду на зростання курсу валют), майже, у всіх секторах і це відбулося в умовах погіршення споживчих настроїв населення та високої інфляції, що і спричинило звуження внутрішнього споживчого попиту. Тож, саме внаслідок останнього, внутрішній товарообіг України знизився на 12,6%, як і, відповідно, попит на українську промислову продукцію – на 25,4 % - як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;

в Україні не створено достатніх організаційно-економічних, техніко-технологічних та фінансово-економічних умов (при надзвичайному рівні корумпованості системи державного й регіонального управління та зростання частки тіньової економіки, яка перевищила допустимий рівень і вже становила понад 62,0% [20]) задля активізації процесів формування, нарощення та раціоналізації використання стратегічного потенціалу держави.

Тож, можна засвідчитись про те, що динаміка обсягів та структурно-динамічні показники формування валової доданої вартості за базовими видами економічної діяльності (табл. 4.3) свідчать про вкрай негативні заходи, передбачені в межах політики реструктуризації національної економіки, яка проводилася як у 1996 – 2000 рр., так і у 2004 – 2010 рр.

Таблиця 4.1

**Валовий внутрішній продукт України за категоріями кінцевого використання (у фактичних цінах)
протягом 1990-2017 рр. (млрд. грн.)***

Показники	Ретроспективний період, роки												
	1995 (трлн.крб.)	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Валовий внутрішній продукт	5451,6	170,1	441,5	948,1	913,3	1082,6	1302,1	1411,2	1454,9	1586,9	1988,5	2383,2	2982,9
Кінцеві споживчі витрати, у т.ч.	4165,0	128,0	337,9	758,9	772,8	914,2	1113,0	1247,3	1350,2	1430,0	1709,2	2007,2	2552,5
домашніх господарств	2709,4	92,4	252,6	582,5	581,7	686,1	865,9	962,6	1057,8	1120,9	1317,1	1544,6	1921,0
некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства	296,1	3,9	4,7	7,3	7,1	8,2	9,7	9,2	10,8	12,9	15,8	18,9	22,9
сектору загального державного управління, у т. ч.	1159,5	31,7	80,5	169,2	184,0	220,0	237,4	275,5	281,7	296,2	376,3	443,7	608,5
індивідуальні споживчі витрати	713,8	19,6	49,4	105,9	120,2	143,9	155,1	183,8	189,1	183,0	220,9	251,7	353,6
колективні споживчі витрати	445,7	12,1	31,1	63,3	63,8	76,1	78,1	87,4	88,1	113,2	155,5	192,1	255,0
Валове нагромадження основного капіталу	1269,2	33,4	97,0	250,2	167,6	195,9	241,8	275,3	264,3	212,6	316,8	518,2	618,9
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	178,7	-42	2,37	14,4	-12,3	3,6	27,7	2,3	-36,1	-12,1	47,2	148,6	141,3
Придбання за виключенням вибуття цінностей	6,7	0,1	0,2	0,4	0,5	0,4	0,5	0,8	0,2	0,3	0,2	0,9	0,2
Експорт товарів і послуг	2566,3	106,2	227,3	444,9	423,6	549,4	708,0	719,5	681,9	771,1	1045,9	1176,0	1430,2
Імпорт товарів і послуг	-2734,3	-97,6	-223,6	-520,6	-438,9	-580,9	-788,9	-834,0	-805,7	-826,8	-1083,4	-1316,0	-1618,7

*Джерело: Тут і надалі: складено авторами дослідження за економіко-статистичними даними Державної служби статистики України (у перерахунку у порівняльних цінах) та результатами міжнародних аналітичних оглядів [11 – 19].

Таблиця 4.2

Обсяг валового внутрішнього продукту України у 1990 – 2017 рр. та ВВП на душу населення *
(у порівняльному перерахунку за дол. США, дані світового банку)

Макроекономічні показники	Ретроспективний період, роки														Темп росту, % (2017/1990 рр.)
	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Валовий внутрішній продукт, млрд. дол. США	81,5	48,2	31,3	86,1	180,5	117,2	136,0	163,2	175,8	183,3	133,5	91,0	93,3	109,2	134,0
ВВП на душу населення, дол. США	1570	936	363	1829	3891	2545	2965	3570	3855	4030	3105	2125	2186	2394	152,5

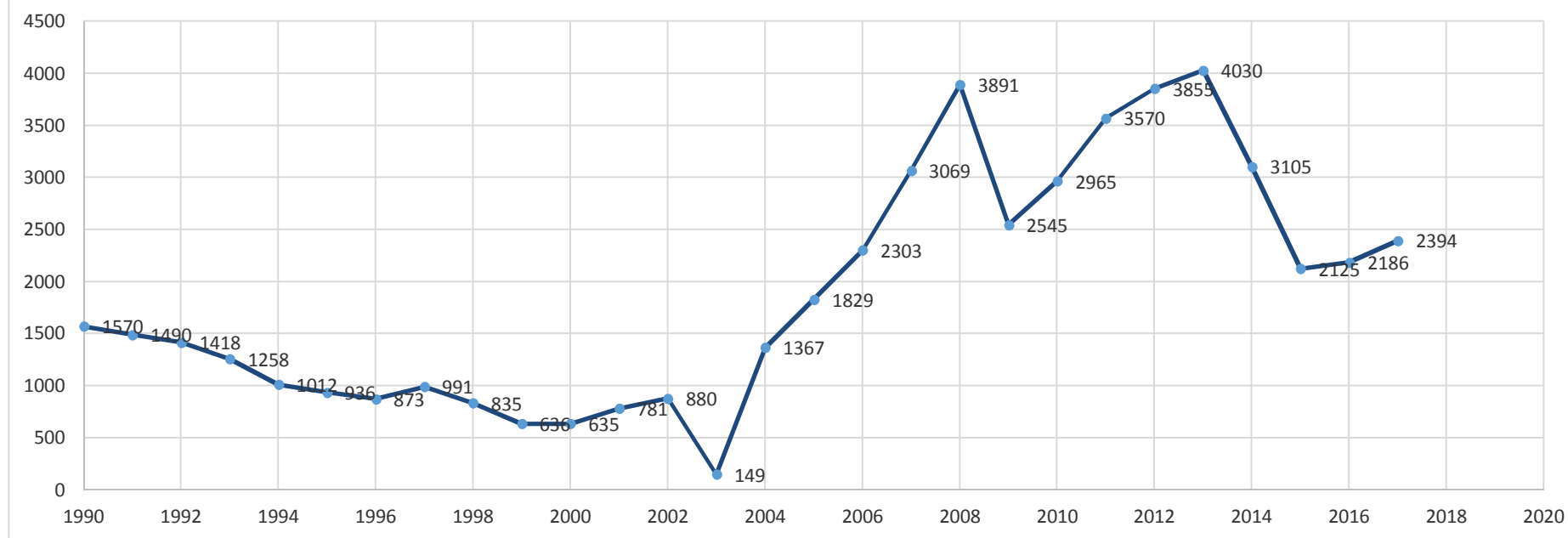

Рис. 4.1 Обсяг ВВП України на душу населення у 1990 – 2017 рр. (у дол. США)

Відтак, як видно з даних, наведених дослідниками у табл. 4.3, на початку, так називаної, «перебудови» бюджето формуючими галузями були промисловість (44,0%)¹⁷², сільське господарство (25,5%), будівництво (8,5%) та діяльність транспорту й інфраструктури (7,9%) – рис. 4.2.

Рис. 4.2 Провідні бюджето формуючі види економічної діяльності в Україні у 1990 році (за даними Державної служби статистики)

¹⁷² В межах якої, відповідно, частками у загальному обсязі ВДВ володіли: добувна промисловість – 11,8%; переробна промисловість – 17,0%; виробництво та генерування електроенергії, газу та води – 15,2%.

Таблиця 4.3

**Динаміка обсягів та структура валової доданої вартості за основними видами економічної діяльності
за період 1990-2016 роки (у фактичних цінах)***

Види економічної діяльності		Ретроспективний період, роки												
		1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сільське госп-во, мисливство, лісове господарство	млрд.грн.	40,7 млн.крб.	727,9 млрд.крб.	29,4	40,5	65,2	65,8	82,6	110,6	111,7	132,3	131,7	154,1	255,0
	%	25,5	14,9	13,6	8,4	7,9	8,3	8,7	9,9	9,2	10,4	11,7	14,2	13,0
Добувна промисловість	млрд.грн.	19,4	412,9	8,5	17,9	54,3	40,7	65,6	87,1	83,2	83,0	68,8	68,2	94,7
	%	11,8	8,5	4,7	4,6	6,6	5,1	6,9	7,8	6,9	6,5	5,7	5,6	5,4
Переробна промисловість	млрд.грн.	27,2	826,0	35,6	86,9	164,7	141,9	158,5	166,4	184,9	173,9	167,7	176,7	248,2
	%	17,0	16,9	19,7	22,3	20,0	17,8	16,6	14,9	15,2	13,7	14,0	14,0	14,3
Виробництво і розподілення електроенергії, газу та води	млрд.грн.	24,3	448,6	11,2	15,2	28,8	31,8	35,0	45,0	47,9	48,3	38,4	40,4	52,1
	%	15,2	9,3	6,2	3,2	3,5	4,0	3,7	4,0	3,9	3,8	3,2	3,2	3,0
Будівництво	млрд.грн.	13,6	375,3	7,3	16,4	29,2	21,5	32,5	37,2	39,1	36,4	32,3	29,1	45,1
	%	8,5	7,7	4,0	4,2	3,5	2,7	3,4	3,3	3,2	2,9	2,7	2,3	2,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутове виробництво і предметів особистого вжитку	млрд.грн.	7,2	288,8	22,4	56,0	131,3	130,0	164,8	203,8	216,7	229,1	218,0	229,7	317,7
	%	4,5	5,9	12,4	14,4	15,9	16,3	17,3	18,2	17,9	18,1	18,2	18,3	18,3
Діяльність транспорту та зв'язку	млрд.грн.	12,2	654,6	24,6	47,4	87,1	97,1	111,0	133,2	129,8	134,8	121,0	130,0	201,4
	%	7,6	13,5	13,6	12,2	10,6	12,2	11,6	11,9	10,7	10,6	10,1	10,3	11,6
Освіта	млрд.грн.	5,2	276,4	8,9	20,9	43,5	49,2	55,7	62,1	75,1	78,1	71,9	73,2	90,3
	%	3,3	5,7	5,4	5,4	5,3	6,2	5,8	5,5	6,2	6,2	6,0	5,8	5,2
Охорона здоров'я, надання соціальної допомоги	млрд.грн.	3,8	230,1	6,0	14,0	29,2	34,6	42,2	45,8	53,7	57,2	51,5	49,2	64,2
	%	2,3	4,7	4,7	3,6	3,5	4,3	4,4	4,1	4,4	4,5	4,3	3,9	3,7
Інші види економічної діяльності, загалом	млрд.грн.	6,7	40,7	29,3	80,8	227,4	234,8	252,1	274,3	311,2	333,2	288,7	282,7	397,6
	%	4,2	4,7	16,2	20,8	27,6	29,5	26,4	24,5	25,7	26,3	24,1	22,4	22,9
Оплата послуг фінансових посередників	млрд.грн.	-0,3	-124,3	-2,8	-7,4	-36,5	-50,8	-45,8	-45,7	-40,1	-37,9	-41,4	-47,3	-49,6
	%	-0,2	-2,5	-1,3	-2,0	-4,4	-6,4	-4,8	-4,1	-3,3	-3,0	-2,0	-3,7	-2,9
Усього (в основних цінах)	млрд.грн.	159,8	4874,3	180,5	388,6	824,2	796,5	954,2	1119,8	1213,3	1268,4	1198,0	1262,1	1736,2
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Джерело: за економіко-статистичними даними Державної служби статистики України (у перерахунку у порівняльних цінах) та результатами міжнародних аналітичних оглядів [11 – 19].

Що має національна економіка станом на початок 2018 року?

Базовими генераторами процесів, які обумовили трансформацію структури валової доданої вартості, зокрема, стали: розвиток інших видів економічної діяльності (їхня частка досягла 22,9%); торгівля та ремонт автотранспорту, побутове обслуговування (становила 18,3%); переробна промисловість (14,0%) та сільське господарство (13,0%) – рис. 4.3. Тож, з огляду на те, що сумарні втрати (*Total loss*), яких зазнала Україна у 2013–2017 роках сукупно визначаються: падінням економіки — біля 30,0%; втратою території з масштабом понад 41,8 тис. кв. км (тобто, 6,9 %); втратою населення — біля 5 млн. осіб (а це становить вже понад 13,0 %) [21, с. 6], то за прогнозними обґрунтуваннями міжнародних організацій [22; 23], кризові явища в Україні і надалі носитимуть резонансний і тривали характер.

Загалом, військовий конфлікт на сході України виявив технологічну і виробничу вразливість національної соціально-економічної системи, загалом. Проте, останнє стосується промислового регіону (у східних областях), у першу чергу вугільної, металургійної, машинобудівної та хімічної промисловості, що і забезпечували значну частину внутрішнього промислового виробництва та експортний потенціал. Ці види економічної діяльності зазнали величезних останнім часом втрат і, поряд із цим, було знищено низку транспортно-логістичних об'єктів [23]. З цього, сфери обслуговування (невиробнича), такі як торгівля та ремонт та інші види економічної діяльності у структурі ВДВ почали займати провідне та переважаюче значення (див., рис. 4.3).

Рис. 4.3. Бюджетно формуючі види економічної діяльності в Україні у 2017 році
(за результатами аналізу аналітичних оглядів та економіко-статистичних даних
Державної служби статистики [15; 23; 25])

Крім цього, у зв'язку з суттєвим падінням обсягів промислового виробництва, спотворилася і структура економічно зайнятого населення за базовими видами економічної діяльності в Україні (табл. 4.4). Суттєве зменшення зайнятості економічно активного населення, слід особливо відзначити, відбулося у реальному секторі (загалом, останнім часом, 2010 – 2016 рр. – на 28,0%, а за 2014 – 2016 рр. – на 14,0%) та у будівництві (за 2010 – 2016 рр. – на 14,9%, а за 2014 – 2016 рр. – на 2,4%).

Проте, оскільки, побудові технології вдосконалено, у сфері надання послуг продуктивність зросла при, майже, не змінній участі активного населення (збільшилась кількість на 0,6%). Зайнятість у сільському господарстві, на противагу використовуваних застарілих технологій, які існують в Україні, зросла, загалом, на 14,3% (див., табл. 4.4 та рис. 4.4). Однак, прогнозна динаміка до 2020 року та деструктивні міграційні процеси визначають набуття загальних негативних тенденцій у структурі економічно активного населення (див., рис. 4.4, коефіцієнти детермінації на рівні 0,77 – 0,94).

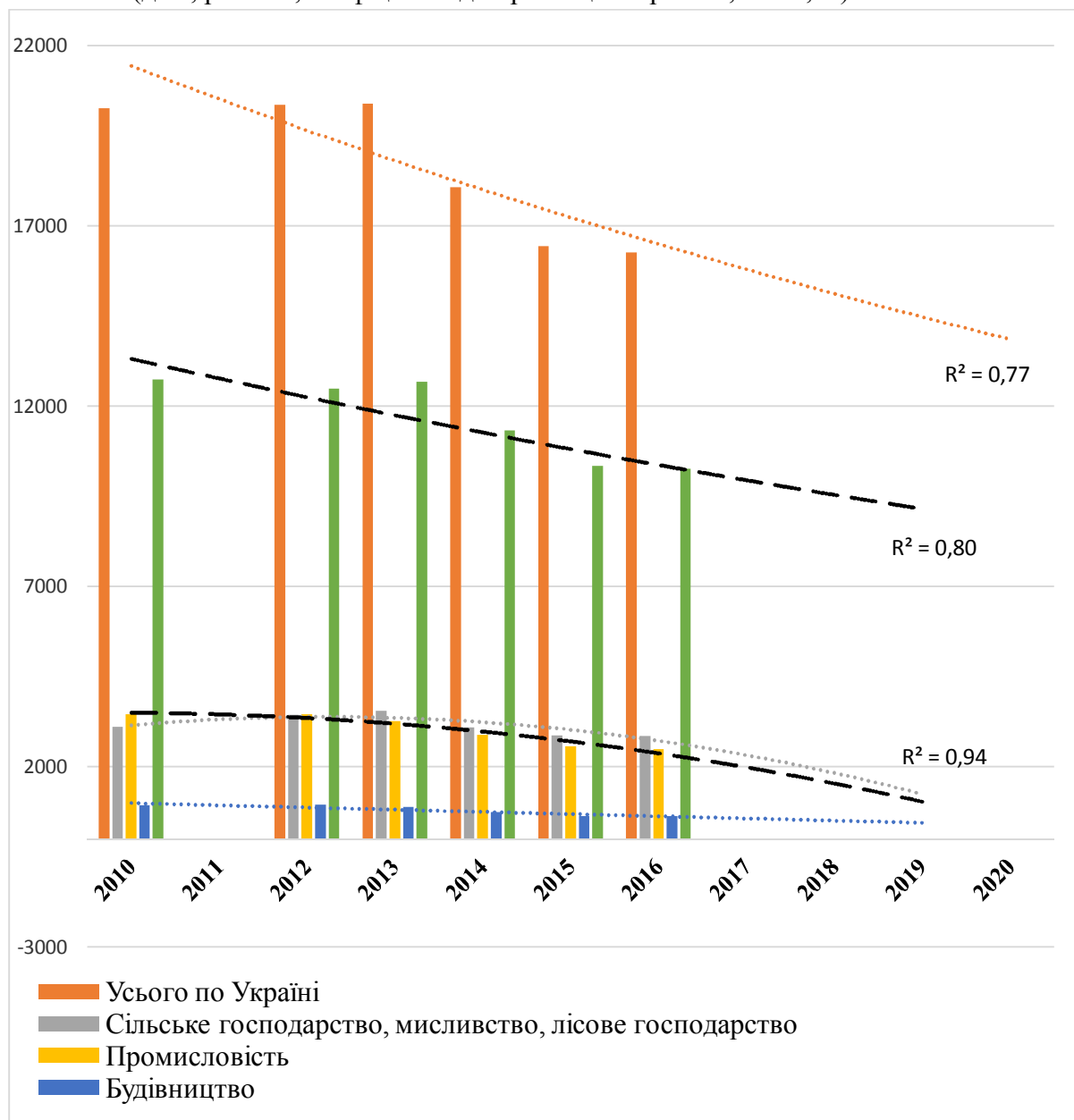

Рис. 4.4 Зайняте населення України та його структура у 2010 – 2016 рр. із імовірними тенденціями до 2020 року

У цій відповідності признаємо, що лише усунення (елімінування) у скорочені терміни системно-універсальних перешкод і конститутивно-ключових проблем (які набуті протягом останнього – четвертого етапу розвитку національної соціально-економічної системи – 2013 – 2017 рр.) на шляху забезпечення високої результативності управління соціально-економічним розвитком – є провідним напрямом реформування й оновлення сучасної системи макроекономічного регулювання в державі. Вказане потребує обов'язкового врахуванням специфіки та особливостей регіонального і міжрегіонального поділу природо-ресурсного потенціалу в Україні, обсягів інвестицій в основний капітал та міжрегіональних особливостей їх розподілу (поділу) у площині цілеорієнтованого розвитку, у першу чергу, для регіональних соціально-економічних систем, що мають занижені темпи загальноекономічного розвитку.

При цьому, як визначалося дослідниками вище (див., у Розділі 3, пп. 3.2), ціле орієнтованому розвитку національного господарства, поряд із внутрішніми та окремими зовнішніми проблемами (наприклад, у площині зростання темпів міграції економічно активного населення), перешкоджають, наразі також і інші чинники деструктивного впливу. А, саме: а) глобальні виклики українському державотворенню і надмірна «політизація» системи управління при прийнятті рішень (на державному і регіональному рівнях), які унеможливають перехід держави та її регіонів до *сталого розвитку*; б) нарощення процесів транснаціоналізації промислового виробництва; в) суттєве підвищення рівня енергоємності ВВП, загалом; г) фізична та моральна зношеність основних виробничих засобів; д) і тотальна недовіра сучасної системи державного управління. З цього, доцільним є вказати на те, що у суб'єктів державного і регіонального управління та місцеві корелянти, які опікуються проблемами формування стратегічного потенціалу, порочний досвід провадження управлінських заходів при відсутності здатностей до обґрунтованого вибору рішень щодо локалізації зусиль за пріоритетними об'єктами. Сучасний менеджмент не вдало скористався досвідом й інструментарієм «перебудови і переформатування» усіх елементів планової економіки до ринкової, який було набуто провідними країнами світу у цій площині (доведено у [23]) протягом останніх років. Тоді, з огляду на результати економіко-статистичного аналізу (див., деталізовано вище, у пп. 3.1 – 3.2 та окремий доробок репрезентовано авторами у [24]) слід вказати на чотири об'єктивні фази¹⁷³, так названого, «економічного розвитку» національного господарства, загалом, які, суттєво вплинули на динамічність і збалансованість функціонування усіх видів економічної діяльності України.

¹⁷³ Їх, зазвичай, рекомендується враховувати при обґрунтуванні та прийнятті управлінських рішень для визначення пріоритетного переліку заходів із макроекономічного регулювання.

Таблиця 4.4

Структура економічно зайнятого населення в Україні та його розмежування за базовими сферами економічної діяльності у 2010-2016 роках, тис. осіб

Види економічної діяльності	Одиниці виміру	Ретроспективний період, роки						Темпи росту 2016/ 2010, %	Темпи росту 2016/ 2014, %
		2010	2012	2013	2014	2015	2016		
					без тимчасово окупованих територій				
Усього по Україні	Тис. осіб	20266	20358	20404	18073	16443	16277	80,3	90,1
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Тис. осіб	3116	3448	3558	3091	2871	2867	92,0	90,7
	%	15,4	16,9	17,4	17,1	17,5	17,6	114,3	102,9
Промисловість	Тис. осіб	3462	3468	3275	2898	2574	2495	72,1	86,1
	%	17,1	17,0	16,1	16,0	15,7	15,3	89,5	95,6
Будівництво	Тис. осіб	943	948	889	746	642	645	68,4	86,5
	%	4,7	4,6	4,4	4,1	3,9	4,0	85,1	97,6
Обслуговування та послуги	Сфера надання послуг								
	Тис. осіб	12745	12494	12682	11338	10356	10270	80,6	90,6
	%	62,9	61,5	62,1	62,7	63,0	63,1	100,3	100,6

* Джерело: Узагальнено та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження за даними, представленими у офіційних збірниках та економіко-статистичних свідченнях Державної служби статистики України [21; 22]

Перша фаза «вільне падіння» – суттєве зменшення обсягів випуску промислової продукції та ВВП держави (у 1991–2000 рр.), яка пов’язана із розвалом планової економіки та розривом коопераційних і зовнішньоекономічних зв’язків із колишніми республіками СРСР. Однак, було створено новий формат співпраці – тобто, в межах СНД;

Друга, так називаного, «динамічного зростання» чи «регенерації» (у 2000–2007 рр.), коли відбулося певне становлення підвалин ринкової економіки в Україні, покращився бізнес клімат, зросли обсяги інвестиції в основні виробничі засоби, а кон’юнктура на зовнішніх ринках – сприяла динамічному збільшенню промислового виробництва та обсягу експорту (одна, підвередимо, лише в обмеженій групі матеріаломістких та енергоємних галузей реального сектору економіки держави);

Третя, «кризова фаза». Її ознаки відбилися, зокрема, у площині фінансово-економічного забезпечення, загрозливої суспільно-політичної та соціальної і демографічної ситуації, корумпованості системи державного і регіонального управління (і, надалі, за усіма гілками влади). Вона розпочалася ще у 2008 – 2009 рр. і продовжує загострюватися сучасними деструктивними тенденціями аж до 2013 року.

Однак, крім викликів, які були обумовлені подальшим нарощенням глобальної фінансово-економічної кризи 2008 – 2009 рр., протягом останнього часу сформувався четвертий етап кризового функціонування національного господарства. При цьому, як відомо, суттєвою загрозою для збалансованості та надійності національної економічної системи (яка вже достатньо інтегрована у світові фінансові та товарні ринки) стало нарощення суспільно-політичних і військово-економічних загроз і ризиків українського державотворенню, які виникли та існують, наразі, (2013 – 2016 рр.).

Однак, у державних корелянтів сприйняття особливостей макроекономічної динаміки за циклами та викликів, які набула за роки незалежності національна соціально-економічна систем, є викривленим. Не визначені й не вирішені проблеми, набуті в Україні за кризою 2008 – 2013 рр., продовжують створювати й генерувати численні бар’єри процесам забезпечення результативності управління розвитком стратегічного потенціалу та макроекономічного регулювання в Україні. Тим більш, при суттєво недорозвиненій системі економічного врядування та регулювання виробничо-господарської діяльності, втраті системоутворюючих важелів і регуляторів у площині забезпечення міжрегіональної й міжгалузевої взаємодії (доведено дослідниками у попередні працях [26 – 28]).

Однак, зменшенню обсягів ВДВ у реальному секторі та деградації промислового потенціалу країни, наразі, могли би зарадити умови для генерування системних ознак до позитивних зрушень за рахунок залучення інноваційного потенціалу, потужність якого є визнаною детермінантою сталого розвитку. У цьому контексті репрезентація тенденцій у інноваційній сфері є красномовним показником можливостей і резервів у соціально-економічному відродження, навіть, за скрутних умов і ресурсних обмежень.

Тож, враховуючи місце нашої держави (яке сформувалося протягом останнього – четвертого етапу розвитку національної соціально-економічної системи – 2013 – 2017 рр.) у рейтингу країн світу за глобальним інноваційним індексом (табл. 4.5) та технологічну готовність промислового виробництва до нововведень, можна засвідчити про те, що хоча економіка України зайняла лише 63 – у 2014 р. і, відповідно, 71 місце із 144 країн – у 2013 р., а у 2016 р. — піднялася на 56 місце [29 – 32], однак, знайшла можливість ініціювати позитивні зрушення у контексті розбудови сталого розвитку та убезпечення переходу у напрямі формування економіки інноваційно-інформаційного типу (визнаємо

дане, однак, з певним упередженням). Враховуючи те, що економіка України за Глобальним індексом інновацій у 2017 р. піднялася вже на 50 місце, однак, така наша система, загалом, відноситься до групи країн із доходом на душу населення нижче середнього, можна вважати «певним», але не значним досягненням, поряд із підвищенням значення за цим індексом у 2016 р. (мала 56 місце у глобальному інноваційному рейтингу).

При цьому, слід визнати – не достатній рівень визначеності місця держави за інноваційним глобальним рейтингом та надзвичайно низькі значення ВВП на душу населення в Україні (див., вказані свідчення й обґрунтування наведені у пп. 3.2). Останні дозволяють признати про існування тенденцій щодо поступового зниження темпів надійності функціонування національної економіки і стійкої тенденції у суспільно-політичному середовищі до генерування/ виникнення нових викликів і загроз сталому розвитку нашої держави і, особливо, для окремих її регіонів (маємо на увазі східні та південні). До цього, додаємо ще й таке твердження, яке не залишає неприємного осад у перспектив надійності у майбутньому:

динаміка показника валового внутрішнього продукту України у розрахунку на одну особу – за цим показником (див., макроекономічні виміри і зрушення за увесь період незалежності, наведено авторами вище, у пп. 3.2) у 1990 році Україна посідала 94 місце з 183 країн. Проте, у 2016 році країна опустилася вже на 129 місце з 188 країн [23, с. 10; 29 – 32]).

З цього, визнаємо, що більшою мірою, деструктивний вплив на виміри сталості національної соціально-економічної системи мають низькі значення ефективності провадження інноваційної діяльності (рис. 4.5). Особливо, слід звернути увагу на зменшення кількісного значення коефіцієнту інноваційної ефективності (відмічене різке зниження його у 2015 – 2017 рр.) у зв'язку з проведенням, наданий час, у державі «лозунгової» інноваційної політики та впровадженням у практику господарювання лише організаційних новацій (реформування й оновлення складу інституцій, суб'єкти яких опікуються проблемами інвестиційно-інноваційного забезпечення).

Поряд із цим, автори дослідження переконані у цьому, слід зважати і на те, що значення індексу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, який визначає здатність економіки зростати у довгостроковій перспективі свідчить про таке: падіння рівня конкурентоспроможності України з 67-го місця у 2006 році на 79-те у 2015 році, а надалі, у списку, з понад 144 країн, Україна за 2016-2017 рік посіла лише 85-е місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій [32 – 34]). Поряд із цим, існуюча динаміка у зрушеннях базових макроекономічних показників та інших індикаторів соціально-економічного розвитку України – вона є не стійкою, схильною до істотного недодержання усталеної цілеорієнтованої динаміки [23; 29 – 31].

Тим більш, зважаючи на існуючу (доволі ресурсо-ємну й низького рівня наукоємності) технологічну структуру реального сектору економіки України (табл. 4.6) у порівнянні з структурно-динамічними вимірами країн-членів ЄС, необхідно підтвердити і про те, що низько технологічними видами економічної діяльності є в Україні більшість виробництв (77,6%), які виконують, наразі, свої завдання на теренах держави. А, вказане обумовлює потребу у здійсненні поглибленого економіко-статистичного аналізу ретроспективних макроекономічних показників і когнітивно-інформаційних тенденцій, які мали місце в межах реального сектору економіки України.

Таблиця 4.5

Рейтинг окремих країн світу за глобальним інноваційним індексом у 2012-2017 рр. та місце України (репрезентовано показники за четвертим етапом розвитку¹⁷⁴ національної соціально-економічної системи¹⁷⁵ *

Окремі країни світу	Рейтинг окремих країн світу за Г І І					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Швейцарія	1	1	1	1	1	2
Швеція	2	2	3	3	2	2
Великобританія	5	3	2	2	3	4
Нідерланди	6	4	5	4	9	3
США	10	5	6	5	4	9
Фінляндія	4	6	4	6	5	5
Гонконг	8	7	10	11	12	14
Сінгапур	3	8	7	7	6	6
Данія	7	9	8	10	8	8
Ірландія	8	10	9	8	7	10
Японія	25	22	21	19	10	11
Китай	34	35	30	29	25	22
РФ	51	62	49	48	12	26
Україна	63	71	63	64	56	50
Білорусь	78	77	55	53	65	88

* Джерело Тут і надалі, формалізовано, систематизовано та узагальнено авторами даного дослідження у табличному вигляді за даними, які приведені у джерелах [29 – 34].

¹⁷⁴ див., ідентифіковано часові межі та терміни вище, у пп. 3.2.

¹⁷⁵ Глобальний інноваційний індекс публікується щорічно з 2007 р. Його готують Корнельський університет, школа бізнесу INSEAD і Всесвітня організація інтелектуальної власності. Експерти складають рейтинг на підставі 81 критерію, починаючи з рівня науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт та кількості патентних заявок до обсягу витрат на освіту. У доповіді також враховують нові політичні показники інноваційної діяльності, включаючи податкові пільги, політику в області імміграції, освіти та інтелектуальної власності.

Рис. 4.5. Ключові детермінанти формування й ідентифікації складових глобального інноваційного індексу України у 2011 – 2017 рр.

Результати економіко-статистичного аналізу основних інноваційно-інвестиційних зрушень (табл. 4.6) у промисловості України, ретроспективної динаміки обсягів виробництва і реалізації промисловості продукції за останні шістнадцять років (за період 2001 – 2016 рр.) дозволяють признати про таке: відмова від залучення й використання у основних виробничо-господарських відносинах інноваційних детермінант та різної природи білінгових систем управління і надалі буде ініціювати (нагромаджувати) руйнівні умови функціонування базових секторів економіки, що й обумовить подальше зменшення масштабів розвиненості промислового потенціалу (рис. 4.6).

Поряд із цим, слід вказати, що національна соціально-економічна систем має надзвичайно короткі терміни (мається на увазі на упередження) для відновлення позитивної динаміки. І, це, лише три роки (2018 – 2020 рр.) з огляду на результати проектного моделювання, які приведено дослідниками вище (див., Розділ 3, пп. 3.2 на рис. 3.5 – 3.7). Проте, з цього засвідчимо: вивчаючи динамічність зрушень за вказаним макроекономічним показником у період 2001 – 2016 рр. у порівняльних цінах (млн. дол. США) можна признати (див., свідчення на рис. 4.6), що результативність функціонування реального сектору економіки має, майже відповідну циклічність, визначену й розмежовану дослідниками за чотирма етапами у пп. 3.2 щодо обсягів ВВП України (див., наведено дослідниками вище, на рис. 3.4), зокрема за: 1) етапом II (період 2002 – 2008 рр.); 2) етапом III (період 2008 – 2013 рр.); 3) етапом IV (це, зокрема, період 2013 – 2017 рр.).

Таблиця 4.6

**Технологічна структура галузей і виробництв реального сектору економіки України у порівнянні
з промисловими технологіями, які використовувалися в країнах-членах ЄС
(періоди для порівняння 2010 та 2016 роках) ***

Технологічна структура промисловості України та реального сектору економік країн ЄС	Рівень промислових технологій			
	Ретроспективний період, роки			
	2010		2016	
	країни ЄС	Україна	країни ЄС	Україна
<i>Усього</i>	100,0	100,0	100,0	100,0
Низький рівень технологічності (low technology)	27,0	37,0	26,0	30,0
Середньо-низько технологічні (medium-low technology)	28,0	51,4	27,0	47,6
<i>Частка низько технологічних, загалом</i>	55,0	88,4	53,0	77,6
Середньо високотехнологічні (medium-high technology)	34,0	10,4	35,0	19,1
Високотехнологічні (high technology)	11,0	1,2	12,0	3,3
<i>Частка високотехнологічних, загалом</i>	45,0	11,6	47,0	22,4

* Джерело: Тут і надалі, систематизовано та узагальнено авторами даного дослідження у табличному вигляді за даними статистичних джерел, наведених у [32 – 34]

Таблиця 4.7

**Економіко-статистичний аналіз когнітивно-інформаційних зрушень в межах реального сектору економіки України
за останні п'ятнадцять років (2001 – 2016 рр.) ***

Ретроспективний період, роки	Частка економічно активного населення, яке зайнято у реальному секторі економіки, %	Науко місткість у промисловості на одного працюючого у реальному секторі економіки	Науко місткість промислових технологій	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн. (фактичні ціни)	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. дол. США.	Зношеність основних виробничих засобів у промисловості, %
2001	18,90	1,67	7,12	210842,7	39483,65	45,60
2002	18,80	1,65	6,77	229634,4	43164,36	47,80
2003	18,60	1,47	5,84	289117,3	54243,40	48,80
2004	17,50	1,20	4,72	400757,1	79673,38	48,30
2005	17,60	1,29	5,05	468562,6	92784,67	50,40
2006	17,80	1,17	4,55	551729,0	109253,27	52,50
2007	17,90	1,31	4,12	717076,7	141995,39	54,50
2008	17,90	1,31	3,55	779126,8	113410,01	56,40
2009	17,60	1,23	3,12	668956,0	83724,16	59,30
2010	17,10	1,15	3,01	1065850,5	134407,38	59,53
2011	17,00	1,14	2,56	1331887,6	167112,62	61,13
2012	16,10	1,00	3,12	1400680,2	175304,16	62,73
2013	16,00	0,97	3,45	1354745,4	169555,12	64,34
2014	15,70	0,92	2,54	1428839,1	91008,86	65,94
2015	15,30	0,86	2,61	1776603,7	75632,34	67,54
2016	15,20	0,85	2,52	2158030,0	82304,73	69,15

Джерело* Узагальнено та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження

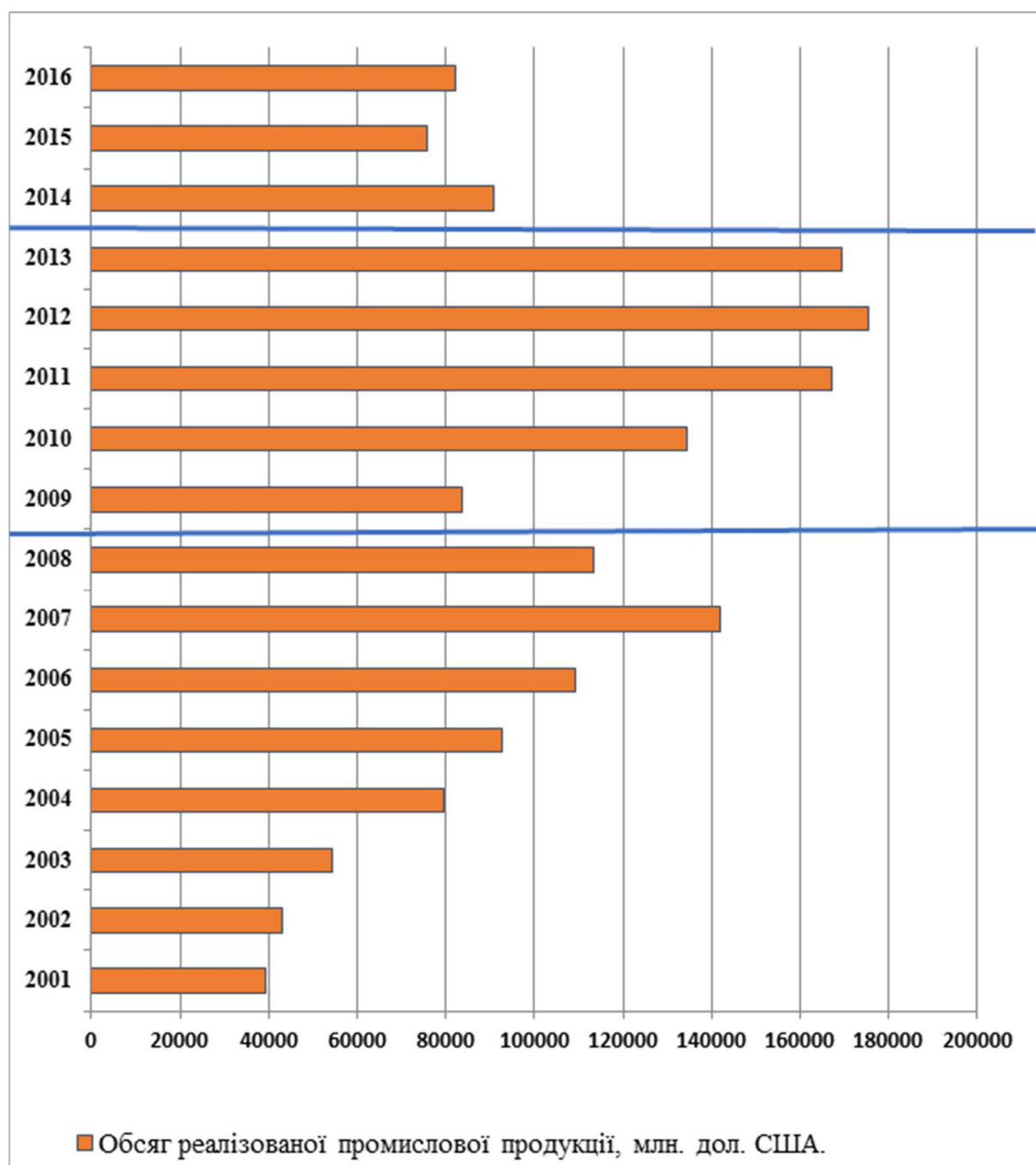

Рис. 4.6. Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції за останні п'ятнадцять років (період, 2001 – 2016 рр., у перерахунку при порівнянні за млн. дол. США)

Проте, слід вказати і на наступний факт: формалізація динаміки макроекономічних показників за пелюстковою діаграмою (рис. 4.7) з проекцією зміни у обсягах реалізованої продукції галузями і виробництвами реального сектору – і відтворює відповідний формат структурно-динамічних зрушень за обсягами ВВП України на душу населення (див., вище, наведено на рис. 3.6), наприклад, за тими ж самими етапами (II-м, III-м, IV-м) – реконструкцію структурно-динамічних зрушень (у 1990 – 2017 рр.) за цим макроекономічним показником наведено авторами на рис. 4.8.

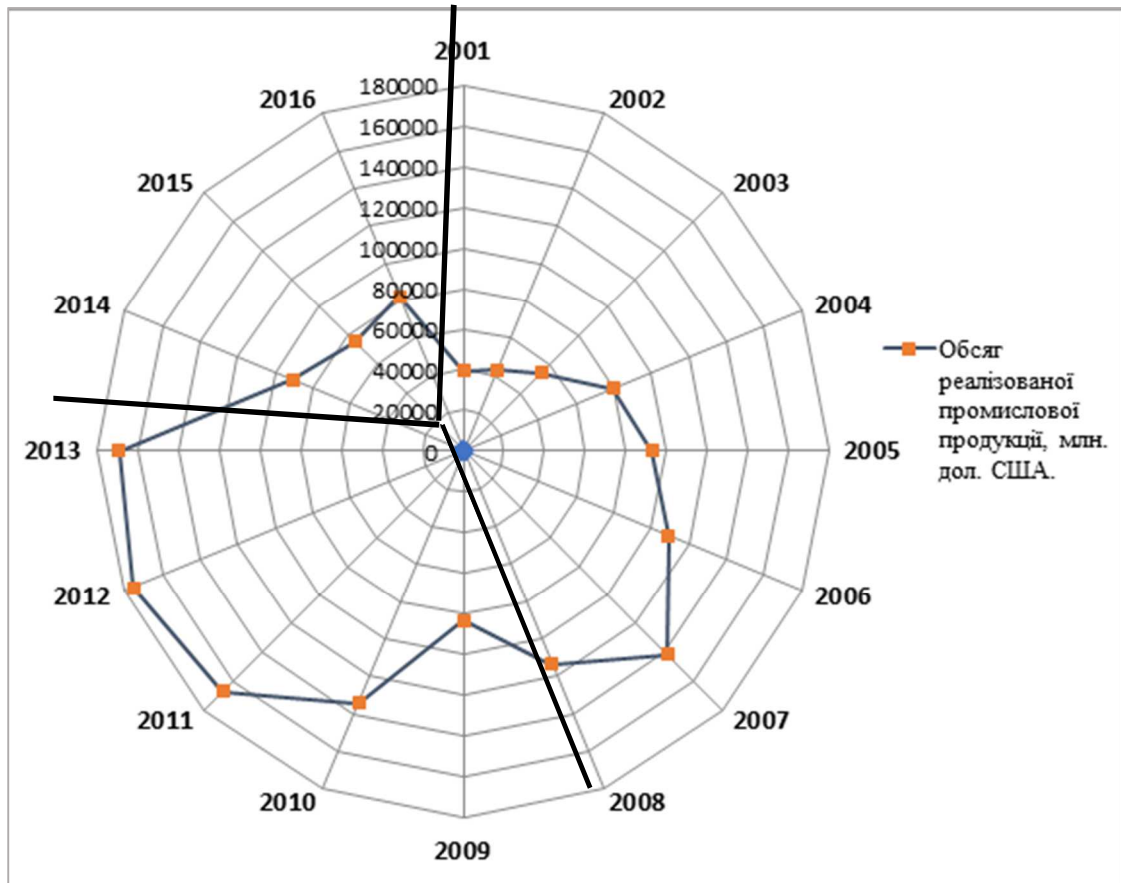

Рис. 4.7. Динамічність зрушень у обсягах реалізованої промислової продукції у 2001 – 2016 рр. (за пелюстковою діаграмою)

Тож, відповідність рівнів соціально-економічного розвитку держави, загалом, обумовлена результативністю функціонування реального сектору економіки, який не лише є основною бюджето формуючою детермінантою, а й конститутивно-ключовим фактором підвищення рівня і якості життя населення, стратегічним ресурсом розвитку українського соціуму, загалом.

З цього, вважаємо недостатнім визначення загальної динаміки 2001 – 2016 рр., у цілому, а більш детально зупинитися на обсягах реалізованої продукції базовими для України галузями і виробництвами, розмежувавши їх за двома природними основами: енерго- й ресурс- ємними (металургія та оброблення металу; вугільна; хімічна та нафтохімічна; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води та ін.); наукоємними (харчова, паперова, інші види економічної діяльності тощо).

При цьому, зазначимо, що, як і нами було прийнято й засвідчено вище (див., вище, наведено у пп. 3.2), для здійснення системного макроекономічного аналізу, у разі намагання отримати об'єктивні результати, вважаємо за доцільне використовувати економіко-статистичні оцінки у порівняльних цінах (або, прирівнявши дані у цінах певного року, або ж, перерахувавши їх за курсом відповідного року – у дол. США).

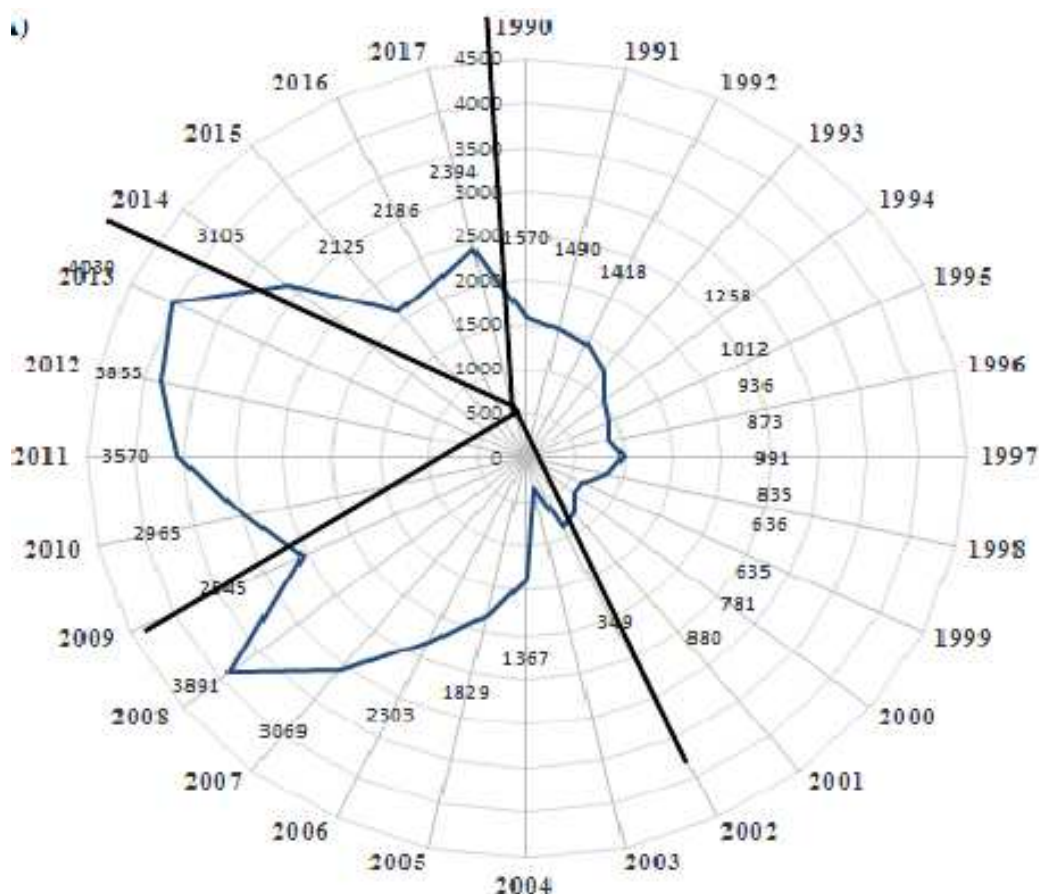

Рис. 4.8. Реконструкція структурно-динамічних зрушень у обсягах ВВП України на душу населення у 1990 – 2017 рр. (за пелюстковою діаграмою)

Таким чином, представимо структурні зрушення у обсягах реалізованої продукції окремо, енерго- й ресурсо-ємними та наукоємними галузями і виробництвами протягом останніх п'ятнадцяти років (період, 2002 – 2016 рр.) у порівняльних цінах 2016 року за схемою, приведеною на рис. 4.9. З цього, використовуючи поліноміальні прогностичні вирішення (короткостроковий теоретичний прогноз на період упередження до 2020 р.), засвідчено, що більш імовірною є тенденція щодо зростання у обсягах реалізованої промислової продукції енерго- й ресурсо-ємних галузей при певній стабілізації наукоємними. Однак, загальної динаміки вказане не змінює.

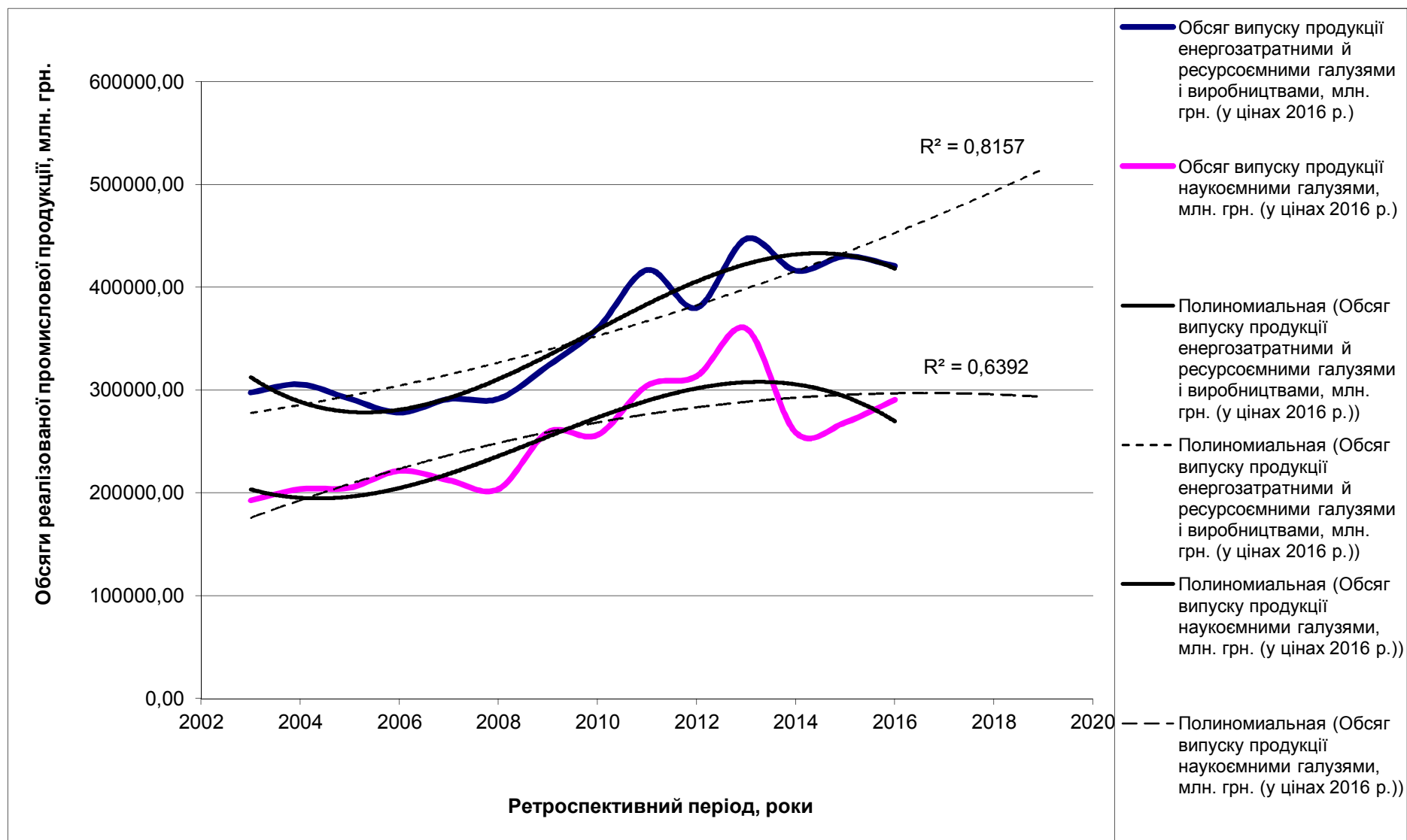

Рис. 4.9. Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції за енерго- й ресурсоемними та наукоємними галузями у 2002 – 2016 рр. із прогностичними тенденціями до 2020 року

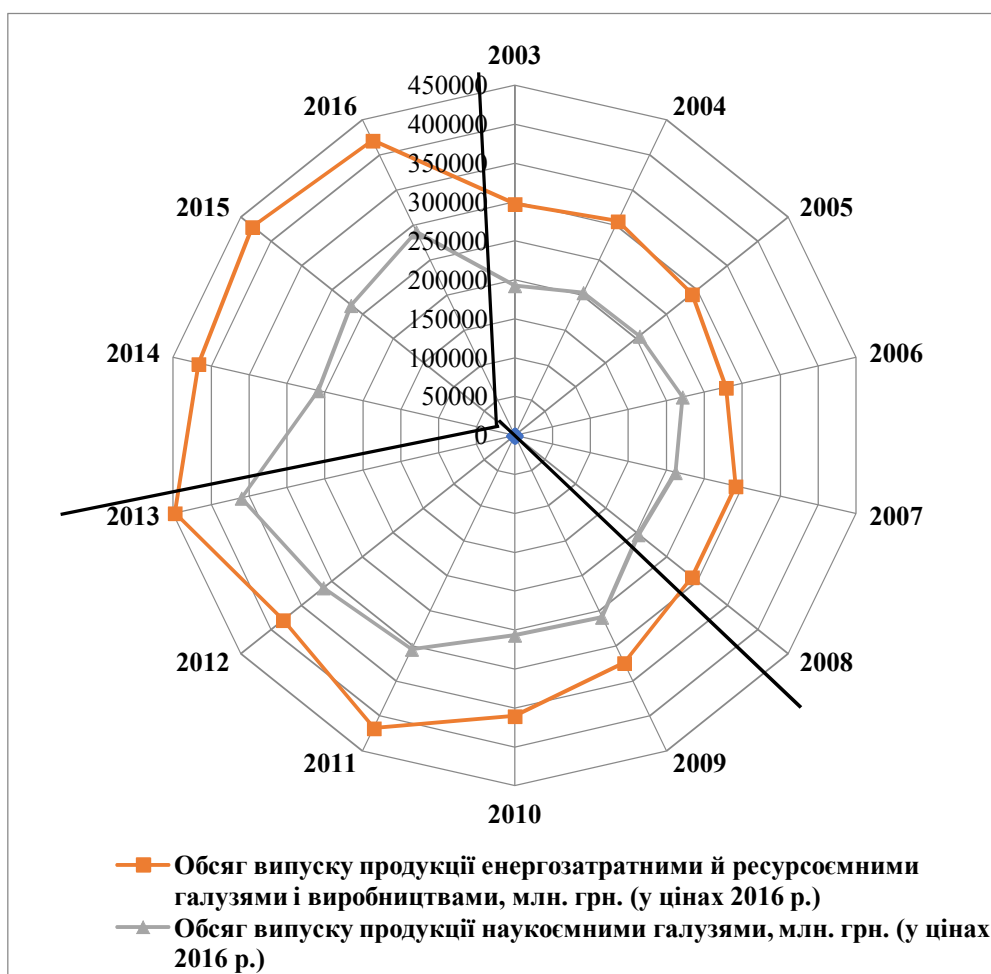

Рис. 4.10. Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції за енерго- й ресурсоємними та наукоємними галузями і виробництвами у 2002 – 2016 рр.
(за результатами формалізації пелюсткової діаграми)

Репродукція вказаних і окреслених вище структурно-динамічних зрушень (окремо), які мали місце у 2001 – 2016 рр. в Україні у площині ідентифікації реальних тенденцій у обсягах реалізованої промислової продукції (рис. 4.9) та формалізація прогнозних тенденцій до 2020 р. (теоретично можливих), відповідно, засвідчують про таке:

діяльність кожного з двох сегментів окремо (за простором результативності функціонування в межах національної соціально-економічної системи), переважним чином, не впливає на кардинальність зсувів за таким макроекономічним показником як обсяги ВВП України на душу населення, а лише за фактом реалізації усієї сукупності цільових функціоналів – тобто, у цілому, за обома сфера діяльності реального сектору економіки (тобто, за наслідками функціонування як енергозатратних і ресурсоємних видів економічної діяльності, так і наукоємних). Однак, як авторами даного наукового видання доведено і встановлено, що суттєво меншою є частка у обсягах реалізованої продукції наукоємних виробництв (див., рис. 4.9; 4.10) та виміри стійкості (більшою мірою, це нестійкість) функціонування саме цього сегменту реального сектору економіки України. Зазначене, відповідно, вимагає, більш детального дослідження рівнів стійкості та надійності функціонування як кожного сегменту реального сектору окремо за попередній період, так і, загалом, у промисловості України.

4.2. Моделювання стійкості функціонування енерго- й ресурсоємних та наукоємних галузей і виробництв

Об'єктивним, у контексті вирішення поставленого у даному дослідженні завдання, є підвередити про наступне: забезпечення стійкості та надійності функціонування реального сектору економіки України вимагає ініціювання системних умов для впровадження у практику господарювання нових (удосконалених) засобів і важелів, а також і активного залучення когнітивно-інформаційних процесів та розбудови дієвих комунікативних мереж у їх виробничо-господарську діяльність (поряд із технологічною модернізацією, раціональним інвестиційно-інноваційним забезпеченням).

Оскільки, базовими положеннями, приведеними, зокрема, у [35] визнано, обґрунтовано та доведено наступне, що задля вирішення поставленого у економіко-статистичних розробках (як і у даному науково-прикладному дослідженні) надзвичайно актуального завдання, явно, не достатнім лише сформування певної математично-інформаційної бази, а потрібними є ще й вивчення та ідентифікація вимірів стійкості функціонування виробничо-економічних систем. Останню, щодо базових видів економічної діяльності, можна охарактеризувати як безперервність за певним параметром.

У цій відповідності звернемося до принципів економетричних підходів до вивчення та формалізації вимірів стійкості функціонування складних систем, які опрацьовано та обґрунтовано основоположником сучасних якісних досліджень динамічних властивостей систем О. М. Ляпуновим. Він у роботі [36] подав ґрунтовне визначення поняття «стійкість виробничо-економічних систем», визначив порогові межі та сформував відповідну систему відносних показників.

Для проведення системних макроекономічних досліджень вже узвичаєними стали економетричні засоби дослідження, які використовують змістовне наповнення поняття «стійкість» (саме, за параметрами й алгоритмами О. Ляпунова). Тому, надалі мова піде про представлення моделі якісної поведінки виробничо-економічної системи (за системою диференціальних рівнянь). У такому вигляді можна також представити не лише діяльність ресурсо- й енерго- ємних галузей і виробництв (чи, наукоємних), а й більшість соціально-економічних процесів, які мають місце в державі. Тобто, автори даного дослідження пропонують їх формалізувати у такому вигляді та форматі як, наприклад, репрезентовано у [37].

Проте, необхідно зважати і на те, що формалізація й ідентифікація лише самих вагових коефіцієнтів та структурних часток – є, для визначення спрямованості структурно-динамічних зсувів в Україні та стійкості функціонування національної соціально-економічної системи, недостатньою. Тож, усталені методичні підходи вимагають їх перевірки практикою щодо адекватності відображення дійсності у ресурсних обмеженнях, які мають місце в державі. Тому, вважаємо, що на даний час, явно недостатньо розробок щодо побудови адекватних і адаптивних модельних вирішень у площині формалізації мета простору реалізації дії цільових функціональні національної соціально-економічної системи.

На переконання авторів дослідження (доведено у попередній праці [38]), для поглибленого й системного дослідження стійкості функціонування економічної системи слід деталізувати щільність зв'язку між основними факторами впливу неї та

проранжувати останні. Зазначені положення і обумовили необхідність опрацювання динамічності зрушень основних макроекономічних показників (див., деталізовано вище, у табл. 4.1, 4.2, 4.3 та 4.6, 4.7). У тому числі, дослідниками у цій розробці враховано масштаби фінансових витрат на науково-дослідні та науково-технічні роботи; обсяги інвестування в основний капітал національної економіки; виміри перерозподілу фінансових потоків для забезпечення алокаційної ефективності функціонування реального сектору економіки протягом 2001 – 2016 рр. Тож, зазначене і стало основою для побудови процесно-алокаційного типу моделі розвитку національного господарства на базі всебічного розширення та поглиблення процесів інформатизації, модернізації відносин та інтелектуалізації розширеного виробництва в державі (при нарощенні й освоєнні когнітивно-інформаційного потенціалу сталого розвитку реального сектору економіки, який входить до переліку потенціалів, віднесених до потенціалів системно-універсального функціонування).

Компаративний аналіз макроекономічних показників (обсягів та структури ВДВ за галузями і виробництвами), приведених вище (див., у табл. 4.3) дозволяє отримати наступний висновок: у порівнянні з 2013 р. фінансування інноваційних змін та когнітивно-інформаційних аспектів забезпечення руху національної соціально-економічної системи (розроблення засобів сформування інтелектуального потенціалу, механізмів добору оптимізаційних проектів, застосування прогресивних технологій управління у всіх галузях тощо) зменшилося по відношенню до обсягів інвестицій в основний капітал. І, це, відповідним чином, зумовило деградацію наукового потенціалу в межах інших бюджетно формуючих видах економічної діяльності, як то агропромислового комплексу (АПК), будівництві, транспорті, фінансовій сфері тощо.

А, у промисловості, загалом, основним чином, скорочення відповідних показників (це, більш ніж у 2 рази) вплинуло, зокрема, на зменшення темпів економічної динаміки у переробній промисловості і обумовило нестійкість її функціонування на четвертому етапі розвитку національної соціально-економічної системи (тобто, саме у більш наукоємних видах економічної діяльності реального сектору економіки України).

Приведені вище факти, свідчення об'єктивної ідентифікації тенденцій трансформаційних змін у площині фінансування цілеорієнтованого розвитку науково-технологічного, інтелектуального й інноваційного потенціалу реального сектору продемонстрували набуті умови, за якими і відбулося нарощення диспропорцій у структурі промисловості України.

Деталізація сучасних структурних пропорцій (для прикладу, у табл. 4.8, наведено структурні виміри 2015 – 2017 рр., які ні чим не відрізняються від тенденцій 2010 – 2013 рр.) та феномену поступового ресурсного обмеження й елімінування тенденцій щодо активізації запровадження у практику господарювання процесів забезпечення стійкості функціонування національної виробничо-економічної системи (і врахування вже досягнутих вимірів) та інноваційно-інформаційних змін як у наукоємних галузях промисловості, так і в межах енерго- й ресурсо- ємних – дозволяє констатувати про таке :

1) на даний час розірвано ланки замкненого циклу убезпечення стійкого розвитку національного господарства - «наука-виробництво»;

2) не врахування особливостей їхньої взаємодії та ролі фундаментальних і галузевих наук в інтелектуалізації економічно-виробничих відносин зумовить радикальне погіршення макроекономічної, соціальної та політичної ситуації в державі;

3) а за їхніми наслідками, відповідно, – імовірнісними стають деструктивні суспільні трансформації, руйнація механізмів інформаційного ринку, маргіналії українського соціуму.

Таблиця 4.8

**Структура фінансування науково-дослідних та науково-технічних робіт
за галузями реального сектору економіки України у 2015 – 2017 рр.**

(за порівняльними цінами 2017 р.)

Ретроспективний період, роки	Розмежування виробничо-економічних систем реального сектору економіки за двома природними основами	
	Наукоємні галузі	Енерго- й ресурсовитратні
	частка фінансування галузей у загальній структурі витрат, %	частка фінансування галузей у загальній структурі витрат, %
2015	71,67	28,33
2016	73,98	26,02
2017	71,46	28,54

Джерело: Систематизовано та узагальнено авторами дослідження за даними Державної служби статистики України.

З огляду на дані, приведені у табл. 4.8, на інтенсифікацію й нарощення когнітивно-інформаційного та інтелектуального потенціалу в наукоємних галузях виділяється більш ніж 71,0% інвестицій (тобто, у їх технологічну модернізацію). Але, перерахунок макропоказників у порівняльних цінах 2017 року засвідчив про те, що обсяги фінансування у реструктуризацію наукоємних галузей реального сектору зменшувався щорічно (на рівні 500 – 600 млн. грн., у цінах 2017 р.) При цьому, визнаємо, що зменшувалися, відповідно, і обсяги інвестицій на впровадження інновацій та розробку прогресивних проектів у енерго- й ресурсо- витратних галузях і виробництвах (на рівні 350 – 400 млн. грн., у цінах 2017 р.). З цього, кваліметрична оцінка обсягів та структури інвестицій в оновлення основного капіталу національного господарства за 2001 – 2016 рр. дозволяє засвідчити, що у реальному перерахунку існує також негативна динаміка.

У цій відповідності, очевидним є наступний факт:

відсоток інвестиційних витрат у нарощення обсягів випуску продукції наукоємних галузей (порівняно із 2001 р.) збільшився у реальних цінах (але зменшився у порівняльних); темпи зношеності основних виробничих засобів продовжують зростати (це означає, що інвестиційне забезпечення інноваційно-інтелектуальних процесів є явно недостатніми);

у відродження (регенерацію) виробничого потенціалу енергоємних та ресурсовитратних галузей і надалі інвестуються певні кошти на їх оновлення, хоча, наукоємність промислової продукції у цих галузях так і підвищується, оскільки, темпи зношеності основних виробничих засобів суттєво перевищують динаміку реструктуризації;

не налагоджуються міжгалузеві зв'язки та взаємодія між галузями і виробництвами, рівень інформатизації комунікаційних мереж є недостатнім.

З цього, слід порівняти вагомість впливу на вище зазначені макроекономічні показники функціонування реального сектору обсягів інвестиційних витрат (відповідно, і на обсяги реалізованої продукції) при поширенні й поглибленні когнітивно-інформаційних процесів.

З даних, наведених дослідниками на рис. 4.9 видно, що обсяги випуску та реалізації промислової продукції зростають, але частка наукоємної значно є нижчою від енерго- й ресурсо- місткої. Вона тримається, майже, на одному рівні у співвідношенні $1,0 \div 1,5$ протягом останніх етапів розвитку реального сектору економіки. У цілому, приведені дані та аналіз інформаційних ресурсів доводить невтішний для нас висновок, а саме: на фоні неорганічності інкорпорації нашої країни до європейського науково-технологічного простору, інноваційний, інформаційний та інтелектуальний потенціал України за усіма параметрами, істотно занепадає.

За розробленою схемою (бінарною, наведено і деталізовано надалі у параграфі) системного аналізу результатів функціонування економічної системи реального сектору держави авторами запропоновано дослідити її поведінку на стійкість. Для цього використали наступні процедури (їхнє обґрунтування деталізовано й описано авторами даного дослідження у попередніх наукових працях [38 – 43]), які реалізували за двома алгоритмами. Вказане розроблено й обґрунтовано задля формування відповідної системи критеріальних показників з оцінювання-прогнозування, визначення вимірів стійкості функціонування промисловості України в сучасних умовах господарювання та здійснення подальшої експериментальної дослідної перевірки розроблених модельних вирішень на адекватність реальним виробничо-господарським процесам.

Спосіб 1 – обґрунтування критеріїв та визначення вимірів стійкості функціонування реального сектору економіки держави у загальному випадку (за двома групами галузей і виробництв).

1 крок. Визначення обмеженого переліку змінних. Розглянемо замкнену виробничо-економічну систему (промисловість), яка містить у собі дві цільові підсистеми: а) енерго- й ресурсо- ємні галузі та виробництва; б) наукоємні. Позначивши їх діяльність через: X - обсяг реалізованої промислової продукції наукоємними галузями; Y - обсяг реалізованої промислової продукції енерго- й ресурсоємних.

2 крок. Визначення й формалізація диференціалів найвагоміших змінних.

Визначимо їх в якості $\frac{dx}{dt}$ і $\frac{dy}{dt}$ за формулами вигляду (4.1):

$$\begin{aligned}\frac{dx}{dt} &= \frac{x_t - x_{t-1}}{1 \ 0 \ 0 \ 0}; \\ \frac{dy}{dt} &= \frac{y_t - y_{t-1}}{1 \ 0 \ 0 \ 0}.\end{aligned}\tag{4.1}$$

Таким чином, ми можемо встановити темпи зростання обсягів реалізованої промислової продукції за досить малий відрізок часу:

$\frac{1}{1000}$ року – тобто, це значення є терміном часу, меншим за годину.

3 крок. Побудова моделі. Методом найменших квадратів побудуємо матрицю коефіцієнтів системи диференціальних рівнянь. Для розв'язання поставленої науково-прикладної задачі скористаємося методом поступового наближення. Це означає, що послідовно вводитимемо з кожним наступним кроком більш високі ступені змінних.

Перший випадок, коли у правій частині системи диференціальних рівнянь (як для наукоємних, так і для ресурсо- й енерго- ємних галузей і виробництв) присутня лише лінійність: відтак, отримали рівняння вигляду (4.2), що побудовані з коефіцієнтами детермінації 0,588 та 0,748, відповідно (для наукоємних – x , для ресурсо- й енергоємних – y):

$$\begin{aligned}\frac{dx}{dt} &= -26,34808946033 + 0,0008510219275x - 0,0003389251382y + \varepsilon_1; \\ \frac{dy}{dt} &= -41,19661401306 - 0,0002582357748x + 0,0004672024875y + \varepsilon_2.\end{aligned}\quad (4.2)$$

4 крок. Знаходження центру координат.

4.1. випадок. Знаходимо центр координат функціонування усієї виробничо-економічної системи (промисловості, загалом) у точці (x_0, y_0) , який визначає особливий розв'язок із системи математичних рівнянь (4.3) і, відповідно, репрезентують результати діяльності як наукоємних, так і енерго- й ресурсо- ємних галузей і виробництв:

$$\begin{cases} -26,34808946033 + 0,0008510219275x_0 - 0,0003389251382y_0 = 0, \\ -41,19661401306 - 0,0002582357748x_0 + 0,0004672024875y_0 = 0. \end{cases}\quad (4.3)$$

З цього, отримали наступні виміри координат для промисловості України: наразі, при дослідженні вимірів стійкості функціонування реального сектору економіки України (і, наукоємних, і ресурсо- й енергоємних галузей і виробництв, загалом) центр координат (за результатами функціонування обох досліджуваних груп) знаходиться на площині:

$$(x_0, y_0) = (84728,83811; 135009,19379)$$

5 крок. Дослідження вимірів стійкості функціонування виробничо-економічної системи (промисловості, загалом).

Щоб отримати параметри стійкості виробничо-економічної системи у випадку, передбаченого центром координат із вимірами (4.3), знайдемо власні числа з лінійної частини за формулою вигляду (4.4):

$$\begin{vmatrix} 0,0008510219275 - \lambda & -0,0003389251382 \\ -0,0002582357748 & 0,0004672024875 - \lambda \end{vmatrix} = 0.\quad (4.4)$$

$$(0,0008510219275 - \lambda)(0,0004672024875 - \lambda) - 0,0003389251382 \cdot 0,0002582357748 = 0.$$

Вказане дозволило отримати наступні значення:

$$\lambda_1 = 0,000380689, \lambda_2 = 0,000937535$$

Це свідчить про наступне: досліджувані (отримані) параметри виробничо-економічної системи (промисловості, загалом) засвідчують про певні ознаки

нестійкості її функціонування в сучасних умовах господарювання і, надалі, поступове нівелювання позитивних рис до переходу сталого розвитку.

На противагу вказаному, розглянемо *випадок 2*, коли матриця стійкості побудована у вигляді системи другого порядку (за формулою вигляду (4.5)) з многочленами другого порядку, за якими визначені нами коефіцієнти детермінації становлять 0,636 та 0,855, відповідно.

$$\begin{aligned}\frac{dx}{dt} &= 16,08804052 - 0,000799436x + 0,000194804y + \\ &+ 3,80798 \cdot 10^{-8} x^2 - 3,81368 \cdot 10^{-8} xy + 1,02524 \cdot 10^{-8} y^2; \\ \frac{dy}{dt} &= -134,1850019 - 0,00027371x + 0,001423942y + \\ &+ 5,43306 \cdot 10^{-8} x^2 - 6,94078 \cdot 10^{-8} xy + 1,98226 \cdot 10^{-8} y^2.\end{aligned}\quad (4.5)$$

Особливі точки координат цієї системи координат (x_0, y_0) , знаходимо із наступної системи математичних рівнянь (4.6)

$$\begin{cases} 16,08804052 - 0,000799436x_0 + 0,000194804y_0 + \\ + 3,80798 \cdot 10^{-8} x_0^2 - 3,81368 \cdot 10^{-8} x_0 y_0 + 1,02524 \cdot 10^{-8} y_0^2 = 0, \\ -134,1850019 - 0,00027371x_0 + 0,001423942y_0 + \\ + 5,43306 \cdot 10^{-8} x_0^2 - 6,94078 \cdot 10^{-8} x_0 y_0 + 1,98226 \cdot 10^{-8} y_0^2 = 0. \end{cases}\quad (4.6)$$

За результатами перетворення отримаємо наступні координати:

$$(x_0, y_0) = (63496, 75875; 122742, 9808),$$

$$(x_0, y_0) = (93904, 42713; 148538, 9087)$$

та особливу криву стійкості функціонування промисловості України, у вигляді вирішення, що відтворює ознаки стійкості:

$$y_0 = -173564,5945 + 2,517336192x_0.$$

Для отримання (визначення) параметрів стійкості досліджуваної виробничо-економічної системи, знайдемо власні числа лінійної частини – їх формалізуємо за формулами вигляду (4.7) і (4.8):

$$\begin{vmatrix} -0,000799436 - \lambda & 0,000194804 \\ -0,00027371 & 0,001423942 - \lambda \end{vmatrix} = 0. \quad (4.7)$$

$$(-0,000799436 - \lambda)(0,001423942 - \lambda) + 0,000194804 \cdot 0,00027371 = 0.$$

(4.8)

Це свідчить про можливість обчислення параметрів, які становлять:

$$\lambda_1 = -0,000775212, \lambda_2 = 0,001399717.$$

Їхні значення (набуття значень із «-») вказують (підтверджують) на існування ознак нестійкості функціонування промисловості.

Необхідно вказати і про наступне:

при поглибленому вивченні та моделюванні вимірів стійкості функціонування будь-яких видів економічної діяльності (як наукоємних, так і ресурсо- й енерго- ємних) слід мати на увазі, що у разі подальшого поступового наближення, варто було б побудувати більш складну модель – у вигляді системи другого порядку, проте, вже з многочленами третього порядку. Звідси, ми можемо отримали рівняння у вигляді формули (4.9) з коефіцієнтами детермінації для обох груп галузей і виробництв 0,999 (наукоємних) та 0,998 (ресурсо- й енерго- ємних), відповідно.

$$\begin{aligned} \frac{dx}{dt} &= -3524,255528 + 0,096658417x - 0,002737948y - \\ &- 1,67427 \cdot 10^{-6} x^2 + 1,02462 \cdot 10^{-6} xy - 2,90969 \cdot 10^{-7} y^2 - \\ &- 3,02245 \cdot 10^{-11} x^3 + 6,98791 \cdot 10^{-11} x^2 y - 4,90019 \cdot 10^{-11} xy^2 + 1,1228 \cdot 10^{-11} y^3; \\ \frac{dy}{dt} &= 886,0523978 - 0,007080083x - 0,011253989y + \\ &+ 3,05878 \cdot 10^{-7} x^2 - 3,42712 \cdot 10^{-7} xy + 1,82708 \cdot 10^{-7} y^2 + \\ &+ 3,71345 \cdot 10^{-11} x^3 - 7,21879 \cdot 10^{-11} x^2 y + 4,65767 \cdot 10^{-11} xy^2 - 1,01306 \cdot 10^{-11} y^3. \end{aligned} \quad (4.9)$$

Звідси, центр координат функціонування обох груп галузей за системою рівнянь (4.9) (з многочленами третього порядку) знаходиться у точці (x_0, y_0) , який вишукуємо за формулою вигляду (4.10):

$$\begin{cases} -3524,255528 + 0,096658417x_0 - 0,002737948y_0 - \\ -1,67427 \cdot 10^{-6} x_0^2 + 1,02462 \cdot 10^{-6} x_0 y_0 - 2,90969 \cdot 10^{-7} y_0^2 - \\ -3,02245 \cdot 10^{-11} x_0^3 + 6,98791 \cdot 10^{-11} x_0^2 y_0 - 4,90019 \cdot 10^{-11} x_0 y_0^2 + 1,1228 \cdot 10^{-11} y_0^3 = 0; \\ 886,0523978 - 0,007080083x_0 - 0,011253989y_0 + \\ + 3,05878 \cdot 10^{-7} x_0^2 - 3,42712 \cdot 10^{-7} x_0 y_0 + 1,82708 \cdot 10^{-7} y_0^2 + \\ + 3,71345 \cdot 10^{-11} x_0^3 - 7,21879 \cdot 10^{-11} x_0^2 y_0 + 4,65767 \cdot 10^{-11} x_0 y_0^2 - 1,01306 \cdot 10^{-11} y_0^3 = 0. \end{cases} \quad (4.10)$$

Отже, отримуємо наступні вирішення:

$$(x_0, y_0) = (77220, 07728; 139136, 1316),$$

$$(x_0, y_0) = (139320, 4409; 86420, 86507),$$

$$(x_0, y_0) = (89746, 26063; 126345, 7757)$$

та особливі криві функціонування складної системи за ретроспективний період (2003 – 2016 рр.)

$$y_0 = 55493,56244 + 1,072041476x_0,$$

$$y_0 = -57404,92572 + 1,804239618x_0,$$

$$y_0 = 70096,11997 + 1,344893232x_0.$$

Результати дослідження виробничо-економічної системи на стійкість функціонування за увесь період формалізуємо при перетворенні за розрахунками власних чисел лінійної частини (4.11) та (4.12):

$$\begin{vmatrix} 0,096658417 - \lambda & -0,002737948 \\ -0,007080083 & -0,011253989 - \lambda \end{vmatrix} = 0. \quad (4.11)$$

$$(0,096658417 - \lambda)(-0,011253989 - \lambda) - 0,002737948 \cdot 0,007080083 = 0. \quad (4.12)$$

Ці перетворення і дозволяють отримати їх кількісні значення на рівні:

$$\lambda_1 = -0,011433326, \lambda_2 = 0,096837754.$$

Відтак, вказане свідчить про те, що виробничо-економічна система є нестійкою в сучасних умовах господарювання (коефіцієнт набули від'ємного значення «-»).

6 крок. Висновок щодо вимірів стійкості функціонування промисловості, загалом, при поглибленому дослідженні відповідних параметрів наукоємних та ресурсо- й енергоємних галузей і виробництв (результати моделювання за способом 1 використано й апробовано дослідниками на практиці, що було репрезентовано науковій спільноті у працях [44 – 49] і обговорено на конференціях різного рівня).

Як відомо: використання методу поступового наближення, введення вищих ступенів припиняється, якщо знаки коефіцієнтів, перед попередньо введеними найвагомішими змінними, змінюються.

Вказане підтверджено авторами за результатами розрахунків на приведеному вище прикладі за **способом 1**. Хоча, подальше введення більш високих (вищих) ступенів математичної логіки дослідниками не було припинено. Однак, приведені обчислення вимірів стійкості додатково формалізували негативні риси щодо існування суттєвих ознак нестійкості функціонування виробничо-економічної системи, загалом.

Спосіб 2 – обґрунтування системи показників оцінювання-прогнозування та вагомості впливу набутих масштабів інноваційного, технологічного, наукового та інтелектуального потенціалі на параметри стійкості функціонування виробничо-економічних систем (формування, опрацювання та застосування даного алгоритму детально описано авторами даного дослідження у попередніх роботах [50 – 54]).

1 крок. Визначення змінних. Повторюється з кроком 1 за способом 1 (x – наукоємні галузі і виробництва; y – ресурсо- й енергоємні).

2 крок. Визначення та формалізація моделей, що відтворюють зміни у обсягах реалізованої промислової продукції (2003 – 2016 рр.) для досліджуваної сукупності (двох груп) галузей і виробництв (тобто, енерго- й ресурсо- ємних та наукоємних) у часі. З цього, отримаємо моделі вигляду (4.13) та (4.14) – графічний образ яких і приведено авторами даної роботи вище (див., на рис. 4.8). Тобто, це модельні рішення вигляду (4.13) – для наукоємних видів економічної діяльності, а (4.14) – енерго- й ресурсоємних.

$$x = 241379661377,26 - 360519908,125036t + 179478,343139104t^2 - 29,781624208t^3, \quad (4.13)$$

$$y = 315299267358,827 - 468765828,480343t + 232280,675001565t^2 - 38,361247165t^3 \quad (4.14)$$

Результати моделювання доводять, що моделі побудовано з коефіцієнтами детермінації 0,82 (наукоємні галузі) та 0,64 (ресурсо- й енергоємні галузі і виробництва), відповідно.

3 крок. Знаходження кількісних значень похідних. За результатами трансформації наведених вище модельних вирішень (формалізованих і обґрунтованих за кроком 2), отримали рівняння вигляду (4.15) та (4.16), за якими й обчислили темпи приросту обсягів реалізованої промислової продукції за досліджуваними групами галузей і

виробництв (обоба) за одиницю часу. Для наукоємних розрахунки проведи за (4.15), а для енерго- й ресурсо- ємних – за моделлю (4.16).

$$\dot{x} = -360519908,125036 + 358956,686278209t - 89,344872623t^2, \quad (4.15)$$

$$\dot{y} = -468765828,480343 + 46456135,000313t - 115,083741494t^2. \quad (4.16)$$

Результати економетричних обчислень і перетворень щодо темпів приросту обсягів реалізованої промислової продукції за обоба групами галузей і виробництв за одиницю часу (протягом, зокрема, останніх тринадцятих років 2003 – 2016 рр., що ж досить репрезентативним періодом для дослідження і моделювання зрушень) - внесемо в узагальненому вигляді та систематизуємо у таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Темпи приросту обсягів реалізованої промислової продукції наукоємних та енерго- й ресурсо- ємних галузей і виробництв (у порівняльних цінах 2016 р.) за одиницю часу*

Ретроспективний період, роки	Темпи приросту обсягів реалізованої промислової продукції видами економічної діяльності	
	наукоємними галузями і виробництвами, $\dot{x}$	енерго- й ресурсоємними галузями й виробництвами, $\dot{y}$
2003	3854,341	-2103,465
2004	6235,640	3158,673
2005	8438,250	8190,643
2006	10462,170	12992,446
2007	12307,401	17564,081
2008	13973,941	21905,549
2009	15461,792	26016,849
2010	16770,953	29897,982
2011	17901,425	33548,947
2012	18853,207	36969,745
2013	19626,298	40160,375
2014	20220,701	43120,838
2015	20636,413	45851,134
2016	20873,436	48351,261

Джерело * Розраховано та формалізовано авторами даного дослідження за оригінальними модельними вирішеннями

4 крок. Побудова моделі оцінювання-прогнозування вимірів стійкості функціонування галузей і виробництв. Застосовуючи метод покрокового наближення, апроксимуємо темпи приросту обсягів реалізованої промислової продукції наукоємних та енерго- й ресурсо- ємних галузей і виробництв методом найменших квадратів. Вказане дозволяє обчислити параметри трансформацій та певної спрямованості зрушень в межах досліджуваної сфери економічної діяльності у реальному секторі економіки – тобто, за обоба групами галузей і виробництв за формулою вигляду (4.17).

Математичне рівняння для обох груп галузей і виробництв побудовано з коефіцієнтами детермінації на рівні 0,793 та 0,794, відповідно:

$$\begin{aligned}\frac{dx}{dt} &= -19258,5325878617 + 0,1794348693x + 0,0445677424y + \varepsilon_1; \\ \frac{dy}{dt} &= -41381,6514467869 + 0,3538249896x + 0,0881740995y + \varepsilon_2.\end{aligned}\quad (4.17)$$

5 крок. Центр координат цієї системи рівнянь засвідчує про набуття параметрами певного стану – точки інтелектуальної трансформації виробничо-господарських процесів у промисловості (у досліджуваних групах галузей і виробництв) у координатах (x_0, y_0) для певного випадку, що знаходимо за формулою вигляду (4.18):

$$\begin{cases} -19258,5325878617 + 0,1794348693x_0 + 0,0445677424y_0 = 0, \\ -41381,6514467869 + 0,3538249896x_0 + 0,0881740995y_0 = 0. \end{cases}\quad (4.18)$$

Звідси, засвідчимо про таке:

центр координат трансформаційних процесів у реальному секторі економіки, за результатами провадження (певною мірою, цілеорієнтованої) інноваційної, інтелектуальної, технологічної та науково-прикладної діяльності у промисловості, загалом знаходиться у точці:

$$(x_0, y_0) = (118028,6771; -4307,886274)$$

6 крок. Дослідження параметрів стійкості функціонування складної системи. Щоб детально визначити, за результатами моделювання, й дослідити параметри виробничо-економічної системи на стійкість у контексті формування й раціоналізації освоєння її інноваційного, технологічного, наукового та інтелектуального потенціалів, знайшли власні числа лінійної частини за формулою вигляду (4.19):

$$\begin{vmatrix} 0,1794348693 - \lambda & 0,0445677424 \\ 0,3538249896 & 0,0881740995 - \lambda \end{vmatrix} = 0.\quad (4.19)$$

$$(0,1794348693 - \lambda)(0,0881740995 - \lambda) - 0,0445677424 \cdot 0,3538249896 = 0.$$

Звідки й встановлюємо наступне: за результатами провадження інвестиційно-інноваційної діяльності у промисловості набуто виміри стійкості на рівні:

$$\lambda_1 = 0,000195678, \lambda_2 = 0,267413290$$

Вказані кількісні значення свідчать про те, що наразі, виробничо-економічна система є розбалансованою та має ознаки до нестійкості функціонування, а інвестиційно-інноваційна діяльність є не результативною.

Доцільним, у цій площині, розглянути і інший випадок, коли матриця побудована у вигляді системи другого порядку з многочленами другого порядку (4.20). Її формалізовано авторами з коефіцієнтами детермінації для галузей і виробництв на рівні 0,880 (для наукоємних) та 0,881 (для ресурсо- й енергоємних), відповідно.

$$\begin{aligned}\frac{dx}{dt} &= -60921,18212 + 0,11811x + 0,55277y + \\ &\quad -3,16411 \cdot 10^{-5} x^2 + 3,96741 \cdot 10^{-5} xy - 1,35842 \cdot 10^{-5} y^2; \\ \frac{dy}{dt} &= -123507,70064 + 0,23286x + 1,08999y + \\ &\quad -6,23738 \cdot 10^{-5} x^2 + 7,82096 \cdot 10^{-5} xy - 2,67786 \cdot 10^{-5} y^2;\end{aligned}\quad (4.20)$$

де коефіцієнти становлять (за результатами авторських розрахунків):

$$a = 0,55277;$$

$$b = -0,11811 - 0,55277 = -0,67087;$$

$$c = 0,23286;$$

$$d = -0,23286 - 1,08999 = -1,32285.$$

Зазначимо, що особливі точки цієї системи координат за наслідками провадження інвестиційно-інноваційної діяльності у площині технологічної модернізації та інтелектуалізації промислового виробництва (x_0, y_0) можна знайти за наслідками побудови рівняння вигляду (4.21)

$$\begin{cases} -60921,18212 + 0,11811x_0 + 0,55277y_0 + \\ -3,16411 \cdot 10^{-5}x_0^2 + 3,96741 \cdot 10^{-5}x_0y_0 - 1,35842 \cdot 10^{-5}y_0^2 = 0, \\ -123507,70064 + 0,23286x_0 + 1,08999y_0 + \\ -6,23738 \cdot 10^{-5}x_0^2 + 7,82096 \cdot 10^{-5}x_0y_0 - 2,67786 \cdot 10^{-5}y_0^2 = 0. \end{cases} \quad (4.21)$$

Отже, з цього, за результатами перетворення отримуємо розв'язки щодо стійкості функціонування виробничо-економічної системи, яким є особливі криві траєкторії функціонування реального сектору:

$$y_0 = -4671135,369 + 0,327702671x_0,$$

$$y_0 = -47121291,39 + 17,76880418x_0.$$

Відтак, щоб дослідити виміри стійкості функціонування промисловості за параметрами формування й освоєння її інноваційного, науково, технологічного та інтелектуального потенціалів в наслідок реального інвестиційного забезпечення трансформаційних процесів, знайдемо власні числа з лінійної частини за формулами вигляду (4.22) та вирішенням (4.23):

$$\begin{vmatrix} 0,11811 - \lambda & 0,55277 \\ 0,23286 & 1,08999 - \lambda \end{vmatrix} = 0. \quad (4.22)$$

$$(0,11811 - \lambda)(1,08999 - \lambda) + 0,55277 \cdot 0,23286 = 0. \quad (4.23)$$

Звідси й знаходимо кількісні значення параметрів стійкості, які дорівнюють за авторськими розрахунками:

$$\lambda_1 = 0,276299876, \lambda_2 = 0,931793878$$

Ці кількісні значення свідчать про те, що сучасна (досліджувана група галузей і виробництв) виробничо-економічна система держави – є нестійкою (оскільки, існує суттєва відмінність у кількісних значеннях коефіцієнтів).

У цій відповідності визнаємо про таке:

якщо побудувати модель функціонування виробничо-економічної системи з урахуванням досягнутих масштабів (та результатів освоєння) її інноваційного, науково, технологічного та інтелектуального потенціалів у вигляді системи рівнянь другого порядку з многочленами третього порядку (формула вигляду (4.24)), то отримаємо рівняння з коефіцієнтами детермінації для обох груп галузей і виробництв 0,988 (для наукоємних: $\frac{dx}{dt}$) та 0,988 (для ресурсо – й енергоємних: $\frac{dy}{dt}$), відповідно.

$$\begin{aligned}
\frac{dx}{dt} &= 352942,60562 - 10,47554x + 0,10796y - \\
&+ 3,47549 \cdot 10^{-4} x^2 - 3,23110 \cdot 10^{-4} xy + 1,03470 \cdot 10^{-4} y^2 - \\
&+ 6,46435 \cdot 10^{-9} x^3 - 1,45313 \cdot 10^{-8} x^2 y + 1,02824 \cdot 10^{-8} xy^2 - 2,39438 \cdot 10^{-9} y^3; \\
\frac{dy}{dt} &= 692473,48364 - 20,64931x + 0,21031y + \\
&+ 6,85177 \cdot 10^{-4} x^2 - 6,37022 \cdot 10^{-4} xy + 2,04008 \cdot 10^{-4} y^2 + \\
&+ 1,27381 \cdot 10^{-8} x^3 - 2,86363 \cdot 10^{-8} x^2 y + 2,02642 \cdot 10^{-8} xy^2 - 4,71898 \cdot 10^{-9} y^3.
\end{aligned} \tag{4.24}$$

При цьому, центр координат досліджуваної виробничо-економічної системи (за параметрами стійкості функціонування) знаходиться у точці (x_0, y_0) , який віднаходимо за формулою вигляду (4.25):

$$\begin{cases}
352942,60562 - 10,47554x_0 + 0,10796y_0 + \\
+ 3,47549 \cdot 10^{-4} x_0^2 - 3,23110 \cdot 10^{-4} x_0 y_0 + 1,03470 \cdot 10^{-4} y_0^2 - \\
+ 6,46435 \cdot 10^{-9} x_0^3 - 1,45313 \cdot 10^{-8} x_0^2 y_0 + 1,02824 \cdot 10^{-8} x_0 y_0^2 - 2,39438 \cdot 10^{-9} y_0^3 = 0; \\
692473,48364 - 20,64931x_0 + 0,21031y_0 + \\
+ 6,85177 \cdot 10^{-4} x_0^2 - 6,37022 \cdot 10^{-4} x_0 y_0 + 2,04008 \cdot 10^{-4} y_0^2 + \\
+ 1,27381 \cdot 10^{-8} x_0^3 - 2,86363 \cdot 10^{-8} x_0^2 y_0 + 2,02642 \cdot 10^{-8} x_0 y_0^2 - 4,71898 \cdot 10^{-9} y_0^3 = 0.
\end{cases} \tag{4.25}$$

Отже, за результатами перетворень отримуємо такі координати:

$$(x_0, y_0) = (-99000, 62251; -15223, 50099),$$

$$(x_0, y_0) = (-88125, 23801; -5623, 405601),$$

$$(x_0, y_0) = (186879, 1845; 302981, 7345),$$

$$(x_0, y_0) = (180902, 9746; 303044, 5506),$$

$$(x_0, y_0) = (261033, 6863; 304236, 4898)$$

та особливі криві, які відтворюють (репрезентують) параметри стійкості функціонування обох груп галузей і виробництв за одиницю часу:

$$y_0 = 62469,54701 - 8,084677766x_0,$$

$$y_0 = -16075,80249 + 0,805305633x_0.$$

Надалі, для поглиблення досліджень у площині ідентифікації параметрів стійкості системи за результатами інвестиційного забезпечення процесів формування й освоєння її інноваційного, наукового, технологічного та інтелектуального потенціалів, віднайдемо власні числа лінійної частини (за модельними вирішенням вигляду (4.26) і (4.27):

$$\begin{vmatrix} -10,47554 - \lambda & 0,10796 \\ -20,64931 & 0,21031 - \lambda \end{vmatrix} = 0. \tag{4.26}$$

$$(-10,47554 - \lambda)(0,21031 - \lambda) + 0,10796 \cdot 20,64931 = 0. \tag{4.27}$$

При перетворенні і віднаходимо параметри стійкості внаслідок сформування, використання та трансформації наявного інноваційного, науково та інтелектуального потенціалів виробничо-економічної системи, які, наразі, дорівнюють

$$\lambda_1 = -10,68024006, \quad \lambda_2 = 0,415013203$$

Вказані значення свідчать про те, що з огляду на сучасні ознаки й умови фінансово-інституційно-інноваційного забезпечення: а) рівні реструктуризації не дозволяють (не забезпечили) стійкості функціонування дослідженої групи виробничо-економічних систем; б) виробничо-господарська діяльність є неорганічною; в) за розрахунковими коефіцієнтів ми (з від'ємним значенням) виробничо-економічна система є нестійкою.

7 крок. Висновок щодо результатів моделювання вимірів стійкості функціонування базових для України галузей і виробництв.

Результати дослідження рівня розвиненості виробничо-економічних систем держави з урахуванням масштабів фінансового забезпечення процесів формування, нарощення, освоєння та трансформації інноваційного, інтелектуального, технологічного та наукового потенціалів за ознаками стійкості (за модельним рядом Ляпунова [36]) посвідчують про існування ключових факторів деструктивних зрушень (перетворень) в реальному секторі економіки держави та розбалансованість функціонування як наукоємних, так і ресурсо- й енерго-ємних галузей в виробництв на сучасному етапі розвитку національного господарства (результати авторських обґрунтувати та пропозиції щодо подальшого масштабнішого застосування оригінальних моделюючих вирішень у практиці управління – деталізовано у роботах [55 – 57]).

Обчислені за результатами моделювання, межі вагомості впливу обсягів інвестиційного забезпечення трансформацій наявного інноваційного, інтелектуального, технологічного та наукового потенціалів промисловості. Тож, визначені напрями вкладення інвестицій у інноваційне відродження (регенерацію) основних виробничих засобів обох груп галузей і виробництв у контексті гарантування певного загальноекономічного прискорення, дозволи здійснити добір критеріїв та сформувати систему показників для оцінювання-прогнозування масштабів потенціалів саме системно-універсального функціонування, при цьому, і розрахувати порогові значення стійкості функціонування промисловості, що є основою детермінантою бюджету формування в нашій державі.

Поряд із цим, слід вказати і на таке:

на авторське переконання, першорядним чинником руйнації стратегічного ресурсу забезпечення стійкості економіки України (у першу чергу реального сектору) - є щорічне зменшення фінансування інноваційних зрушень, які не убезпечено відповідними частками виконаних науково-дослідних робіт у наукоємних галузях реального сектору економіки (хоча, інвестиційно-інноваційне забезпечення має переважну частку, понад, фінансуванням нововведень у ресурсо- й енерго-ємних галузей – див., свідчення, приведені у табл. 4.7). При цьому, необхідно підтвердити:

у всьому комплексі соціально-економічних інноваційних перетворень саме фактор комунікаційного ущільнення взаємозалежностей та взаємозв'язків за різними рівнями управління і міг би обумовити всебічну інтелектуалізацію суспільно-політичного та реально-економічного простору України, а також самої царини державного управління

і макроекономічного регулювання розвитку національного господарства. Вказане можна забезпечити шляхом активної інформатизації промислового виробництва на основі сучасних комп'ютерних технологій та телекомунікаційних мереж.

З цією метою, надалі, розробники вважали за потрібне, використовуючи вихідні положення геометричної економетрики поглибити й підвердити об'єктивність наведеного твердження. Відтак, за результатами формалізації та перетворення економіко-статистичних даних (див., вище, представлено у табл. 4.7) було розроблено й побудовано модель щільності взаємозв'язків і взаємозалежностей між витратами на модернізацію виробництва, обсягами випуску та реалізованої промислової продукції і, відповідно, науко місткістю промислових технологій.

Таким чином, нами отримано два модельних вирішення (за їхньої формалізації і наведено результати моделювання – рис. 4.11) на основі сформованої системи відносних показників (інтегральних та узагальнених інтегральних значень) з відмінним складом найвагоміших регресорів впливу на рівні стійкості функціонування реального сектору економіки України з метою визначення пріоритетних об'єктів докладання зусиль у контексті набуття промисловістю ознак збалансованості й органічності.

Вказане, зокрема, можна посвідчити і про таке:

за результатами апробації і дослідної перевірки на адекватність розроблених модельних рішень, можна стверджувати про те, що рівняння об'єктивно відтворюють імовірні технологічні зрушення та когнітивно-інформаційні трансформації в межах реального сектору економіки (модель побудована за фактичними даними, наведеними вище, див., у табл. 4.7), що можуть мати місце в реальному секторі при цілеспрямованому докладанні ресурсів і зусиль. Формалізована модель має вигляд формули (4.28):

$$\ln Y = 3265,241 + 0,262 \ln X_1 + 0,338 \ln X_2 - 0,292 \ln X_3 + \varepsilon \quad (4.28)$$

де Y - обсяг реалізованої промислової продукції, X_1 - обсяг інвестицій в основний капітал промисловості, X_2 - середньорічна кількість найманих працівників у промисловості, X_3 - рівень науко місткості використовуваних промислових технологій (отримано за результатами розрахунку інтегрального значення показника науко місткості у промисловості на одного працюючого), ε - стохастична складова, обрахована за урахування рівня нестійкості функціонування промисловості, загалом (за способом 1).

Аналіз результатів застосування у практиці управління моделі (4.28) дозволив засвідчитись і про таке: саме обсяг реалізованої промислової продукції (у грошовому еквіваленті) зростає (див., табл. 4.7), не дивлячись на те, що науко місткість промислових технологій все одно зменшується. З урахуванням вказаного, і було переформалізованого модель вигляду (4.28) та побудовано іншу – тобто, уточнену модель вигляду (4.29), в якій об'єктивно враховує взаємозв'язок та встановлено щільну залежність (із коефіцієнтом детермінації 0,789 для ресурсо- й енерго-ємних, 0,959 – для наукоємних видів економічної діяльності) між рівнем науко місткості промислових технологій із показником – обсяги реалізованої продукції (!).

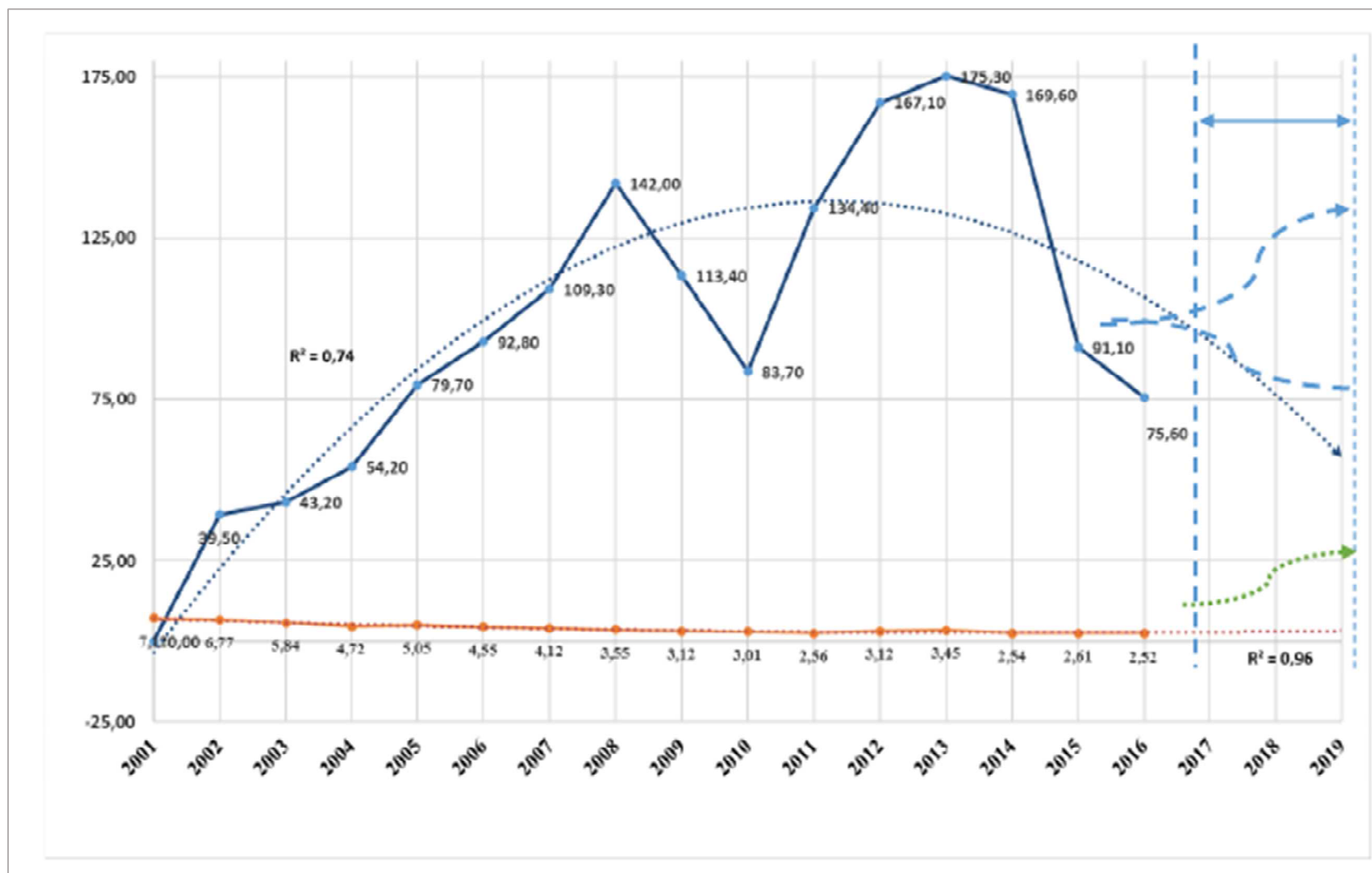

Рис. 4.11. Взаємозалежність між показниками обсягу реалізованої промислової продукції з вимірами наукомісткості промислових технологій (базових галузей і виробництв) в Україні впродовж 2001 – 2017 рр. та імовірні варіанти (два) розвитку подій до 2020 р.

Звісно, можна признати, що, наразі, серед споживачів існує потреба лише у продукції, життєвий цикл якої має більш далекосяжним із відповідним запасом міцності й прогресивності.

Відтак, якщо пролонгувати (реконструювати) дані другої моделі та визначитись із прогностичним терміном для її застосування у прикладному управлінському інструментарії, то прогностичний формат модельного рішення матиме вигляд формули (4.29):

$$\ln Y = 5395925,555 + 0,097 \ln X_1 - 0,278 \ln X_2 - 0,673 \ln X_3 + \varepsilon \quad (4.29)$$

де Y - обсяг реалізованої промислової продукції, X_1 - обсяг інвестицій в основний капітал промисловості, X_2 - середньорічна кількість найманих працівників у промисловості, X_3 - рівень науко місткості промислових технологій (показник розраховано за інтегральним значенням науко місткості у промисловості на одного працюючого), ε - стохастична складова, обраховано за вимірами нестійкості функціонування промисловості, визначеними з урахуванням масштабів формування й освоєння інноваційного, технологічного, наукового та інтелектуального потенціалів реального сектору економіки (див., вище, спосіб 2).

Тож, авторами даного наукового видання, за наслідками моделювання параметрів нестійкості функціонування реального сектору та прогнозування обсягів реалізованої промислової продукції до 2020 р. (див., рис. 4.8), встановлено і обґрунтовано максимально допустимий термін (див., рис. 4.10) щодо активізації інвестиційно-інноваційної діяльності та запровадження у практику господарювання проєктів у площині ініціювання цілеорієнтованих кардинальних зрушень за наслідками технологічної модернізації й оновлення промислового виробництва як у наукоємних, так і в межах ресурсо- й енерго- ємних галузей і виробництв. І, цей термін, за авторськими підрахунками, є суттєво обмеженим для відновлення стійкості функціонування промисловості (навіть, до рівня 2013 р.), бо становить не більше трьох (3-х) років (тобто, протягом 2018 – 2020 рр.).

Зазначений висновок щодо авторських обґрунтувань у площині розбалансованості функціонування національної промисловості та у її внутрішньому середовищі наукоємних і енерго- й ресурсо- ємних галузей і виробництв та, відповідно, нагальної необхідності (до 2020 – 2012 рр.) у запровадженні політики з кардинальної перебудови й модернізації реального сектору економіки – підтверджують результати авторських припущень (див., Розділ 3, пп. 3.2, на рис. 3.8 і 3.9). Вказані передбачення демонструють, що як і за простором чотирьох замкнених циклів (ідентифікація графічного образу – див., у пп. 3.2 на рис. 3.8) динаміки обсягів ВВП України на душу населення у 1990 – 2017 рр., прогностичні виміри стійкості функціонування реального сектору у 2018 – 2021 рр. – є невтішними та такими, що вказують на імовірність тотального руйнування економічного, технологічного, інноваційного й інтелектуального простору промисловості України, загалом.

Як видно з приведеного вище (див., пп. 3.2 на рис. 3.8), внутрішній мета простір динамічності зсуву такого показника як ВВП України на душу населення, має вигляд воронки, відтворюючи реальне скорочення життєвих циклів, у тому числі і виробничо-економічних систем без поновлення вимірів стійкості реального сектору економіки та надійності функціонування державного утворення, загалом (див., рис. 3.9). А,

обраховані у даному параграфі рівня стійкості як окремо наукоємного й ресурсо- й енерго- ємного секторів промисловості, так і реального сектору економіки, у цілому – дають підстави стверджувати про таке:

зустрічний прогноз (період упередження до 2020 р.) параметрів стійкості функціонування реального сектору (знизу) та обсягів ВВП України на душу населення засвідчують про перехід держави до життєвого етапу «занепад», термін якого є обмеженим і не перевищуватиме і трьох років. Тож, ці обидва прогнозні варіанти (зустрічні), репрезентовані дослідниками як даному параграфі, так і у пп. 3.2, визначають та допускають подальшу руйнацію (див., у пп. 3.2 у *короткостроковій перспективі* – за *Варіантом А*, у *середньостроковій перспективі* – за *варіантом Б*) соціально-економічного, а й відтак, і суспільно-політичного простору України. А, внаслідок останнього, без нагального переформатування взаємозв'язків і взаємозалежностей із налагодженням комунікаційних мереж і глобальних інноваційно-інформаційних систем, знищення державного устрою, загалом.

З цього, провідним рушієм у цій площині системи макроекономічного регулювання повинно стати не лише локалізація ресурсів і резервів на технологічній модернізації реального сектору та інших бюджето формуючих видів економічної діяльності (сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку тощо), а й:

а) переформатування систем державного й регіонального управління за алокаційним форматом ущільнення міжгалузевої, виробничо-господарської та міжрегіональної взаємодії;

б) підвищення ефективності реформ (щодо децентралізації; інвестування; реформування державної та регіональної влади, поліції, прокуратури, суддів й інше; створення нових відомств і міністерств, органів по боротьбі з корупцією тощо);

в) призупинення інерційності руху до руйнації та де еволюційного розвитку подій в державі до 2020 р.

4.3. Перешкоди на шляху забезпечення надійності цілеорієнтованого розвитку регіональних соціально-економічних систем

Подальше й детальне та поглиблене і системне дослідження інноваційного потенціалу національного господарства (за урахування результатів реального експертного оцінювання та рейтингування, що приведено у працях [47 – 49]) вказує на існування іншого комплексу системно-універсальних перешкод як у сфері управління соціально-економічним розвитком нашої держави та в межах регіонів, так і процесами формування стратегічного потенціалу в регіональних соціально-економічних системах України. Зауважимо, що зокрема, за результатами обґрунтувань встановлено, що за результатами постійних «реформувань» та інституційних перетворень Україна знаходилась на 117 місці у 2013 р., а у 2016 році – вже на 85 місці). І, як визнано і доведено авторами у роботах [32; 57 – 61], українська економіка та соціально-економічна сфера, наразі, суттєво відстає від провідних країн (за досліджуваною сукупністю держав світу) за наступними критеріями:

соціально-економічного розвитку національної економічної системи, а, саме:

а) зручності сплати податків (139 місце); б) простоти організації бізнесу (95 місце);

в) ліквідації перешкод і системних проблем (134 місце); г) ефективності державного регулювання (118 місце); д) якості економічного регулювання (110 місце); ж) верховенства закону (111 місце);

за інфраструктурним параметрами: національне господарство займає 93 місце, що пояснюється, у тому числі, енергоємністю функціонування української економіки (107 місце), а у її межах – промисловості, у цілому;

за показниками розвитку внутрішнього ринку: Україна займає 68 місце. При цьому, існує (за визначеними показниками-індикаторами) значне відставання інтенсивності конкуренції (рис. 4.11) та спостерігається:

а) за відповідним відносним показником – і значний спад на локальному рівні (116 місце);

б) відмова від захисту економічних інтересів внутрішніх і зовнішніх інвесторів (91 місце), за яким, наразі (2014 – 2015 рр.), відмічається постійне суттєве падіння кількісних значень ([58 – 61]).

Щодо зміни позиції України за глобальним індексом конкурентоспроможності¹⁷⁶ протягом 2015 – 2017 рр. (і, відповідно, за останній четвертий етап розвитку національної соціально-економічної системи, дані приведено на рис. 4.12 – 4.14), то слід засвідчити і те, що згідно з даними міжнародних досліджень¹⁷⁷, Україна погіршила свої позиції у 7 з 12 основних показників. Найбільше втрачено (мінус 17 пунктів) за складовою «Ефективність ринку праці», по 9 пунктів втрачено за показниками, що характеризують розвиток фінансового ринку країни та охорону здоров'я і початкову освіту, за розвитком інфраструктури та іншими складовими Індексу глобальної конкурентоспроможності. А, за деякими позиціями наша країна у поготів - «очолює» списки з кінця, зокрема, за міцністю банків нам другий рік поспіль присвоєно останнє місце серед оцінюваних країн світу, з поміж 138 країн за регулюванням фондових бірж ми отримали передостаннє місце; за інфляційними змінами – 136, за якістю доріг – 134.

¹⁷⁶ Вже традиційно, рейтинг у 2017 році очолила Швейцарія. До десятки найконкурентоспроможніших, як і в попередньому періоді, увійшли США, Сінгапур, Нідерланди, Німеччина, Гонконг, Швеція, Великобританія, Японія та Фінляндія.

¹⁷⁷ Які опубліковані Всесвітнім економічним форумом, зокрема, за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 (The Global Competitiveness Index), Україна посіла 85-е місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій (у попередньому рейтингу займала ще 79-у позицію).

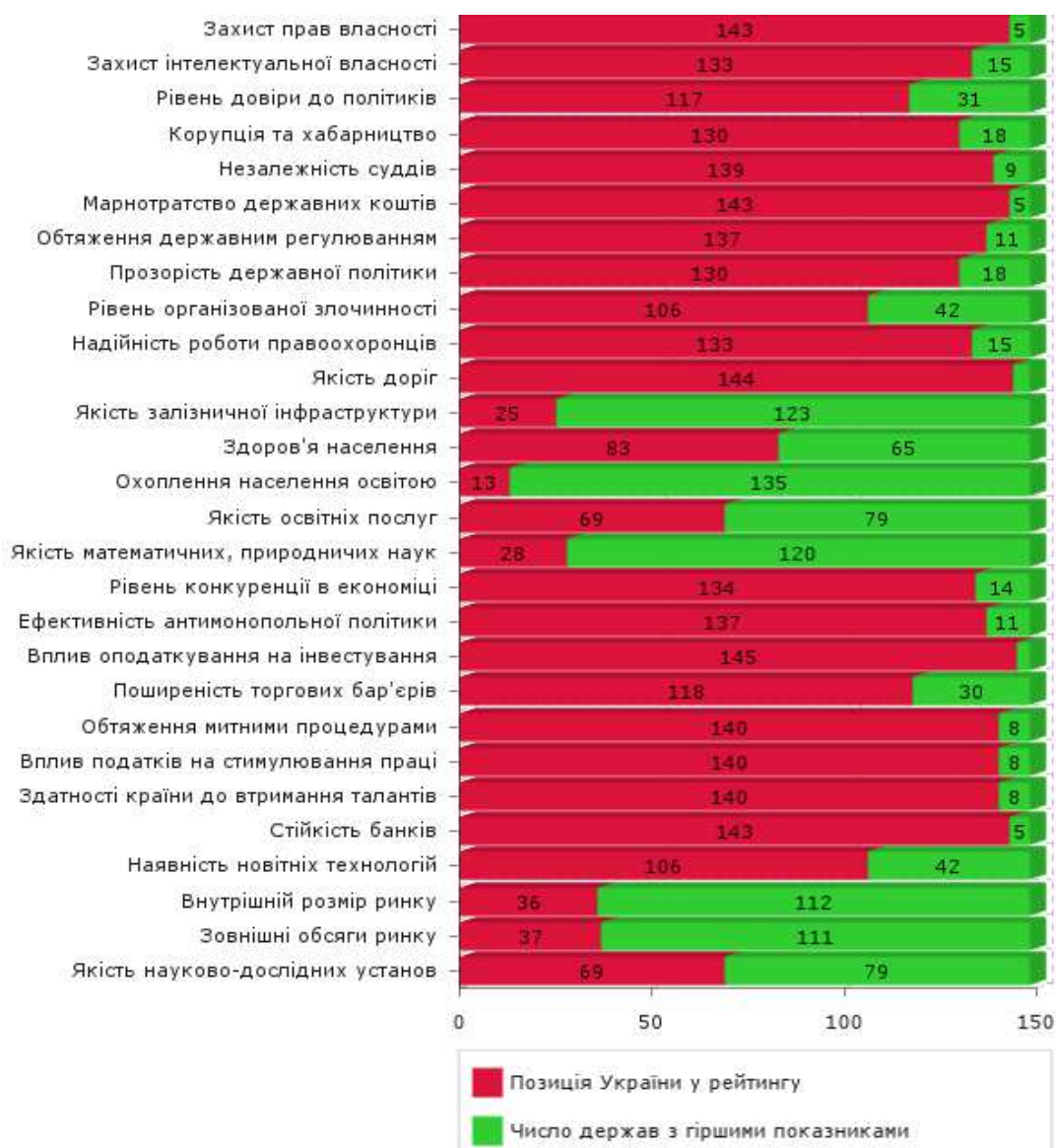

Рис. 4.11. Рейтинг економіки України серед досліджуваної сукупності (148 країн) країн світу за складовими глобального індексу конкурентоспроможності у 2014 – 2016 рр. (формалізовано за даними, приведеними у джерелах [62; 63])

Тож, як і зазвичай, негативними факторами для ведення бізнесу у нашій країні визначено (в порядку зменшення): корупцію, політичну нестабільність, інфляцію, неефективну державну бюрократію, ускладнений доступ до фінансів, часту зміну урядів, високі податкові ставки, складність податкового законодавства, регулювання валютного ринку, невідповідну якість інфраструктури, обмежувальне регулювання ринку праці, недостатню здатність до інновацій, злочинність та крадіжки, погану етику робочої сили, низьку якість охорони здоров'я та недостатню освіченість працівників.

Позиції України та деяких країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності	2012-2013 (з 144 країн)	2013-2014 (з 148 країн)	2014-2015 (з 144 країн)	2015-2016 (з 140 країн)	2016-2017 (з 138 країн)
Україна	73	84	76	79	85
Грузія	77	72	69	66	59
Туреччина	43	44	45	51	55
Росія	67	64	53	45	43
Польща	41	42	43	41	36

Рис. 4.12. Рейтинг України за глобальним індексом конкурентоспроможності серед окремих країн світу у 2012 – 2017 рр.

(тут і надалі, за приведеними у науково-статистичних джерелах [58 – 63])

ІНДЕКС ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ	2015-2016 (140 країн)	2016-2017 (138 країн)		ТРЕНД (10 останніх досліджень)
		місце в рейтингу	індекс	
	79	85	4,0	
ОСНОВНІ ВИМОГИ	101	102	4,0	
ІНСТИТУЦІЇ	130	129	3,0	
ІНФРАСТРУКТУРА	69	75	3,9	
МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	134	128	3,2	
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА	45	54	6,0	
ПІДСИЛЮЮЧІ ПРОДУКТИВНОСТІ	65	74	4,0	
ВИЩА ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА	34	33	5,1	
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ТОВАРІВ	106	108	4,0	
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ	56	73	4,2	
РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ	121	130	3,0	
ТЕХНОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ	86	85	3,6	
РОЗМІР РИНКУ	45	47	4,4	
ІННОВАЦІЇ ТА ФАКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	72	73	3,5	
ВІДПОВІДНІСТЬ БІЗНЕСУ СУЧАСНИМ ВИМОГАМ	91	98	3,6	
ІННОВАЦІЇ	54	52	3,4	

ІНДЕКС ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ	2015-2016 (140 країн)	2016-2017 (138 країн)	2017-2018 (137 країн)		ТРЕНД ЗА ІНДЕКСОМ (10 останніх досліджень)
	місце в рейтингу			значення індексу*	
	79	85	81	4,1	
ОСНОВНІ ВИМОГИ	101	102	96	4,2	
ІНСТИТУЦІЇ	130	129	118	3,2	
ІНФРАСТРУКТУРА	69	75	78	3,9	
МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	134	128	121	3,5	
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА	45	54	53	6,0	
ПІДСИЛЮЮЧІ ПРОДУКТИВНОСТІ	65	74	70	4,1	
ВИЩА ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА	34	33	35	5,1	
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ТОВАРІВ	106	108	101	4,0	
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ	56	73	86	4,0	
РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ	121	130	120	3,1	
ТЕХНОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ	86	85	81	3,8	
РОЗМІР РИНКУ	45	47	47	4,5	
ІННОВАЦІЇ ТА ФАКТОРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ	72	73	77	3,5	
ВІДПОВІДНІСТЬ БІЗНЕСУ СУЧАСНИМ ВИМОГАМ	91	98	90	3,7	
ІННОВАЦІЇ	54	52	61	3,4	

* / індекс оцінюється за шкалою від 0 до 7, більше значення якого є кращим

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за основними складовими)		2014-2015 (144 країни)	2015-2016 (140 країн)	2016-2017 (138 країн)
		76	79	85
Основні вимоги		87	101	102
ІНСТИТУЦІЇ		130	130	129
Державні установи		131	130	132
-право власності		135	131	130
-етика і корупція		120	107	109
-зловживання впливом		131	125	127
-марнотратство державних витрат		138	134	129
-безпека		124	132	123
Приватні установи		120	110	123
-корпоративна етика		98	76	106
-підзвітність		127	130	130
ІНФРАСТРУКТУРА		68	69	75
Транспорта інфраструктура		88	91	91
-якість усієї інфраструктури		75	82	88
-якість доріг		139	132	134
-якість залізничної інфраструктури		25	28	34
-якість портової інфраструктури		107	108	96
-якість інфраструктури повітряного транспорту		99	97	103
Електрика і телефонна інфраструктура		51	54	62
-якість постачання електроенергії		69	75	86
-кількість абонентів мобільного зв'язку/ 100 жителів		33	32	26
-кількість абонентів фіксованого зв'язку/ 100 жителів		45	44	47
МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ		105	134	128
Баланс державного бюджету, % від ВВП		99	104	25
Валові національні заощадження, % від ВВП		134	124	99
Інфляція, зміна за рік у %		75	134	136
Державний борг, % від ВВП		66	110	113
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА		43	45	54
Охорона здоров'я		82	82	83
-рівень захворюваності на туберкульоз / на 100 000 жителів		90	88	91
-поширеність ВІЛ, % дорослого населення		106	104	111
-дитяча смертність / 1000 новонароджених		54	53	51
-очікувана тривалість життя		88	87	92
Початкова освіта		32	34	50
-якість початкової освіти		40	45	51
-зарахування до початкової освіти		31	33	57

Підсилювачі продуктивності	67	65	74
ВИЩА ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА	40	34	33
Частка освіти	14	14	11
-зарахування до закладів середньої освіти	41	39	53
-зарахування до закладів вищої освіти	13	14	11
Якість освіти	65	46	46
-якість освітньої системи	72	54	56
-якість математичної та природничої освіти	30	38	27
-якість шкіл менеджменту	88	87	93
-доступ до Інтернету в школах	67	44	35
Навчання за місцем роботи	88	74	85
-доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних закладів	84	78	77
-ступінь підготовки персоналу	92	74	94
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ТОВАРІВ	112	106	108
Конкуренція	125	122	118
Якість умов попиту	70	68	83
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ	80	56	73
Гнучкість	89	66	73
-гнучкість визначення заробітної плати	77	71	81
-вплив оподаткування на стимули до роботи	135	121	124
Використання талантів	70	58	69
-здатність країни утримувати таланти	132	114	127
-здатність країни залучати таланти	130	97	93
РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ	107	121	130
Ефективність	109	113	124
-доступність фінансових послуг	123	123	116
-фінансування через місцевий ринок капіталу	108	118	127
-простота доступу до кредитів	87	87	112
-наявність венчурного капіталу	97	102	123
Надійність і довіра	100	120	128
-міцність банків	138	140	138
-регулювання фондових бірж	127	135	137
ТЕХНОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ	85	86	85
Технологічні запозичення	114	103	97
-наявність новітніх технологій	113	96	93
-освоєння технологій на рівні фірм	100	100	74
-прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	127	117	115
Використання інформ.-телеком. технологій	69	80	78
-інтернет користувачі, % населення	82	80	80
-абоненти фіксованого широкосмугового Інтернету / на 100 жителів	68	72	64
-пропускна здатність Інтернету, кб / с / на 1 користувача	50	64	68
-активні абоненти мобільного широкосмугового зв'язку / на 100 жителів	107	121	130
РОЗМІР РИНКУ	38	45	47
Розмір внутрішнього ринку	37	46	48
Розмір іноземного ринку	38	39	38

Інновації та фактори вдосконалення		92	72	73
ВІДПОВІДНІСТЬ БІЗНЕСУ СУЧАСНИМ ВИМОГАМ		99	91	98
Чисельність місцевих постачальників		80	61	62
Якість місцевого постачальника		83	80	79
Стан розвитку кластерів		128	124	125
Ширина ланцюга створення вартості		79	70	97
Управління міжнародним розповсюдженням		82	86	91
Модернізація виробничого процесу		95	68	71
Межі маркетингу		79	81	80
ІННОВАЦІЇ		81	54	52
Здатність до інновацій		82	52	49
Якість науково-дослідних інститутів		67	43	50
Витрати компаній на дослідження і розробки		66	54	68
Співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробці		74	74	57
Державні закупівлі високотехнологічної продукції		123	98	82
Наявність вчених та інженерів		48	29	29

Рис. 4.13. Рейтинг України за дванадцятьма складовими глобального індексу конкурентоспроможності (2015 – 2017 рр.) (репрезентовано за даними, узагальненими з джерел [58 – 63])

Тому, враховуючи надзвичайно низький рівень конкурентоспроможності України та інноваційної здатності економіки держави (див., табл. 4.5), відбулося і падіння індексу інвестиційної привабливості та поступова деградація макроекономічних параметрів розвитку реального сектору економіки. Тож, слід, у ресурсних обмеженнях, сконцентрувати організаційно-економічні та техніко-технологічні резерви і системно-універсальні ресурси та можливості різної природи задля забезпечення цілеорієнтованого¹⁷⁸ зростання економіки лише в межах обмеженого переліку областей, регіонів, районів тощо.

Так, наприклад, на авторське переконання, необхідно, у перше чергу, здійснити перебудову регіональної карти держави за форматом територіальних природно-господарських округів (доведено дослідниками у попередній науковій роботі [64]). При цьому, слід враховувати (одночасно із визначенням особливостей й умов функціонування) і вимоги, які передбачено вихідними положеннями рубрик Угоди про Асоціацію з країнами-членами ЄС [65] як, у цілому, так і, зокрема, викладених у положеннях Розділу 4 (Глава 10, ст. 267 «Національна система державної допомоги»). Вони, зокрема, стосуються набрання чинності принципів гармонізації територіально-адміністративного устрою нашої держави до рівня NUTS-II задля формування адекватного базису територіально-економічного поділу регіонів (доведено і деталізовано, згідно рекомендацій [66 – 69], щодо доцільності розбудови в десяти макро- регіонів, що формалізовано за каскадними формами організації міжгалузевої та міжрегіональної взаємодії – розкрито у попередніх роботах [24; 26 – 28]).

З огляду на зазначене дослідниками вище (див., пп. 3.2 та 4.1) та обґрунтованість рекомендації, викладених в Угоді про асоціацію з ЄС [65], необхідно прийняти наступне: визначеність специфічних ознак і характеристик, які набуватимуть територіальні природно-господарські округи (деталізовано як у вимогах усталеної системи стандартизації і регіоналізації NUTS (*Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes*), так і у доробку [26; 27], дозволили (за обґрунтуваннями, наведеними авторами у [43; 57; 64]) встановити та підтвердити об'єктивність наступних тверджень (їх розкрито, зокрема, у [70]):

по-перше, територіально суміжні регіони, з відповідними фазовими траєкторіями і ресурсно-функціональними показниками реального сектору економіки, який функціонує в їхніх межах, при інкорпорації до єдиної інституційної основи за урахування факторів «паритетність спрямованості виробничо-господарської, інноваційно-інвестиційної, техніко-технологічної та зовнішньоекономічної діяльності», дозволяє здійснити розбудову єдиної комунітарної інституції. Вказане й уможливить:

- а) раціоналізацію використання стратегічного потенціалу у суміжних регіонів (і, відповідно, енерговитрат);
- б) технічну модернізацію та оптимізацію завантаження виробничих потужностей;
- в) зростання рівнів інноваційної здатності та технологічної конкурентоспроможності регіональної економіки;

¹⁷⁸ І, відповідно, й регенерації (за прискореною динамікою ініціювання й активізації структурно-динамічних зрушень) національного господарства у 2018 – 2020 рр.

г) генерування в регіонах системних ознак до сталого розвитку за рахунок підвищення результативності управління забезпеченням енергетичної, екологічної, організаційної, технологічної та економічної ефективності функціонування;

по-друге, у разі одночасного використання системно-комплексних, об'єктно-цільових і структурно-інформаційних принципів при формуванні адекватної реальним процесам системи управління забезпеченням енергетичної, екологічної, організаційної, технологічної та економічної ефективності функціонування промисловості (в межах певного територіального природно-господарського округу) забезпечується синхронізація (на низових ланках) процесів промислового зростання і регенерації регіонального промислового виробництва за рахунок:

а) ущільнення міжгалузевої взаємодії між суміжними регіонами;

б) спрощення доступу до природних ресурсів в їхніх межах;

в) генерування алокаційного ефекту і взаємо- стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку для сформування в межах територіальних природно-господарських округів промислового виробництва інноваційно-інформаційного типу.

Звідси, можна певним чином підсумувати про те, що розмежування територіальних природно-господарських округів слід здійснювати з урахуванням сучасних умов ринкової економіки та ресурсних обмежень, які існують, наразі, в державі. Тобто, вважаємо, що слід признати і те, що:

а) ринкові міжгалузеві та між- суб'єктні відносини в межах реального сектору економіки України, самі по собі, не забезпечують оптимального розподілу виробництва та раціональне розміщення продуктивних сил;

б) регіональна соціально-економічна та промислова політики (і, відповідно, їхній стратегічний інструментарій щодо управління забезпеченням соціальної, енергетичної, екологічної, технологічної, організаційної та економічної ефективності функціонування виробничо-господарської системи певного регіону) не може: підміняти вже визнані ключові положення глобальних економічних змін та доцільність запровадження комунітарних інтеграційних об'єднань, запобігти або компенсувати недоліки і помилки національної структурної та регіональної соціально-економічної політики (які визначені та затверджені, наприклад, у проголошених і прийнятих Стратегіях і державних доктринах).

У цьому контексті зазначимо, що на авторське переконання, *територіальний природно-господарський округ (ТПГО)* – це нова територіальна одиниця (макро- регіон) України, яка утворюється за рахунок інкорпорації до її єдиного формату обмеженої кількості суміжних і споріднених за визначальними характеристиками, соціально-економічними, демографічними, медико-соціальними і виробничо-господарськими показниками регіонів. При цьому, архітектоніку ТПГО слід виконати з урахуванням реалізації в Україні сучасної політики децентралізації та пропонується здійснити на основі вже існуючої регіональної диференціації національного багатства за каскадним форматом організації суспільно-політичної, ресурсно-функціональної, виробничо-господарської, міжрегіональної та міжгалузевої взаємодії. Вказане буде реалізовано з метою: підвищення результативності регіонального і місцевого управління; раціоналізації освоєння стратегічного потенціалу регіонів, у цілому та природо-

ресурсного, економічного, соціального, управлінського, медичного, екологічного і виробничого потенціалів, зокрема.

При цьому, за наслідками переформатування регіональної карти України (у вигляді табл. 4.10 із базовими макроекономічними показниками у табл. 4.11), загальна економічна, екологічна, технологічна чи соціально-економічна політики для формалізованих (в якості нової інституційно-територіальної структури) каскадних форм (макро- регіонів) стають частиною структурної політики держави і, відповідно, регіональна промислова та адміністративно-територіальна політики визначатимуть оптимальні характеристики, а також середньо- і довгостроковий характер удосконаленої змістовності Стратегії сталого розвитку України та її регіонів.

Таблиця 4.10

**Структура територіальних природно-господарських округів (ТПГО) України
зادля формування нової регіональної карти ***

Територіальний природно-господарський округ	Тип ТПГО	Області, які включено до ТПГО
Івано-Франківський	Бінарної спрямованості ТПГО	Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська
Вінницький		Вінницька, Житомирська, Хмельницька
Черкаський		Черкаська, Кіровоградська, Полтавська
Тимчасово окуповані ТПГО **		
Кримський, Донецький	Бінарний формат	АРК, м. Севастополь, Донецька та Луганська області
Київський	Масштабної інваріантної спрямованості	Київська, Чернігівська, м. Київ
Львівський		Львівська, Волинська, Рівненська
Одеський		Одеська, Миколаївська, Херсонська
Харківський		Харківська, Сумська,
Дніпропетровський		Дніпропетровська, Запорізька

Джерело * Визначено, обґрунтовано та запропоновано авторами даного науково-прикладного дослідження.

Примітка: ** Кримський та Донецький ТПГО – є тимчасово окупованими територіями.

Об'єктивність зазначеного вище підтверджено останніми тенденціями у світі та падіння темпів соціально-економічного розвитку регіонів (зокрема, зважаємо на рівень за 2016 р.), які суттєво відрізняються від параметрів макроекономічної динаміки в Україні, що мали місце, наприклад, до 2014 року. Поряд із цим, посвідчимо і про те, що розбудову сучасних територіальних природно-господарських округів здійснено за результатами розмежування територіального простору держави за 10 інституціональними одиницями. Структурно-функціональний контент останніх обґрунтовано за використання економіко-статистичних, демографічних і фінансово-економічних принципів, усталених у країнах ЄС положень за форматом NUTS-II (два з формалізованих ТПГО є, наразі, тимчасово окупованими – це Кримський і Донецький). При цьому, за вимогами Угоди:

а) кількість населення повинна складати в межах певного територіального округу (для NUTS-II) 3,6 – 4,6 млн. чоловік;

б) площа становити в межах 50,0 – 80,0 тис. кв. км.

Тож, кожен із спроектованих авторами ТПГО займатиме, приблизно, однакову територію, матиме згідно до вимог Угоди, відповідні масштаби розвиненості стратегічного потенціалу (у тому числі, і належні масштаби природо-ресурсного,

матеріального, медико-соціального, інфраструктурного, виробничо-господарського та інших груп потенціалів регіонів, інкорпорованих до нової макро територіальної одиниці).

Таблиця 4.11

Окремі макроекономічні показники розвитку територіальних природно-господарських округів України станом на початок 2017 року*

Формат певного ТПГО	Населення, млн. осіб	ВРП, млрд. грн.	ВРП на душу нас., млн. грн	Обсяг реалізації промислової продукції, млрд. грн.	Індекс промислової продукції	Площа, тис. кв. км
<i>Бінарної спрямованості ТПГО</i>						
Івано-Франківський	4,6	129,0	28,0	68,9	102,2	48,6
Вінницький	4,1	169,4	41,1	101,7	105,5	77,0
Черкаський	3,7	185,2	50,1	149,6	108,9	74,3
<i>Масштабної інваріантної спрямованості ТПГО</i>						
Дніпропетровський	5,0	307,4	61,8	415,5	95,3	59,1
Київський	5,7	592,9	104,4	225,4	105,5	59,8
Львівський	4,7	161,6	34,1	104,2	101,4	62,1
Одеський	4,6	180,4	39,3	101,5	107,4	86,4
Харківський	3,8	169,8	44,6	146,7	98,7	55,2

*Джерело * Узагальнено, формалізовано та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження за даними [71; 72]*

З цього, ґрунтуючись на розробках, представлених у попередніх наукових працях [73; 74] та зважаючи на рекомендації щодо розробки цільового програмного забезпечення [74 – 76], авторами враховано проведене експертним Бюро економічних та соціально-економічних технологій Дослідницького центру «Бест» [77] рейтингування регіональних соціально-економічних систем України за базовими секторами економіки України (табл. 4.12) задля ідентифікації ознак донорів і реципієнтів між сформованими територіальними природно-господарськими округами (див., табл. 4.12). Отже, авторами визнано і засвідчено про таке:

а) що кількість регіональних систем-донорів за класом бінарної спрямованості (БСК) ТПГО – їх кількість становить, за результатами статистичної експертної оцінки – 7, реципієнтів – також 7;

б) за класом каскадів масштабної інваріантної спрямованості (МІСК) ТПГО існує, дещо інша, тенденція: донорів – 5, реципієнтів – 8.

Відтак, певним чином підсумуємо економіко-статистичні свідчення, які, наразі, приведено дослідниками у цьому параграфі. Так, зокрема:

середній рейтинг регіонів за двома класами територіальних природно-господарських округів (клас бінарної спрямованості – БСК – 13 регіональних систем, клас масштабної інваріантної спрямованості – МІСК – 13 регіональних систем) – можна вважати узагальнюючим показником за відносними значеннями характеристик (вимірів) ідентифікації масштабів розвиненості стратегічного потенціалу регіональних соціально-економічних систем, на який мають вплив сукупність чинників соціально-економічного, енерго- економічного, демографічного, природно-ресурсного й еколого-економічного розвитку новостворених ТПГО, загалом;

поряд із цим, варто відмітити і певну неоднорідність у темпах техніко-технологічного, енергетичного, природно-ресурсного і соціально-економічного розвитку

окремих регіонів, які інкорпоровано до ТПГО. Так, наприклад, в межах бінарного формату ТПГО, зокрема, у Вінницькому (а серед ТПГО масштабної інваріантної спрямованості, зокрема, у Київського) – склад формуючих потенціалів (груп, які включено до комплексу елементарних потенціалів зі складу стратегічного потенціалу) узагальнено й відтворюють характеристики двох регіонів донорів та одного реципієнта;

у той же час (див., табл. 4.12), у зв'язку з набутими умовами функціонування регіональної економіки та існуючих рівнів освоєння / використання їх природно-ресурсного активу на Сході країни, будемо вважати, що Донецький каскад, наразі, сформовано в якості територіального природно-господарського округу, який складається з двох реципієнтного типу регіональних соціально-економічних систем (деталізацію й обґрунтування послідовності реалізації етапів формування територіальних природно-господарських округів буде представлено у Розділі 5).

У відповідності до свідчень, приведених у табл. 4.12, можна й необхідно узагальнити результати експертних оцінок, розрахунків та ідентифікації рейтингових оцінок задля визначення, пріоритетного для певного регіону чи ТПГО, комплексу перешкод на сучасному шляху забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку. Однак, як визнано буде дослідниками надалі, розбудова нового формату територіальної карти України (у разі її запровадження у практику державного й регіонального управління) дозволить використати системоутворюючі важелі та регулятори, тим самим, викликати коректуючий вплив на процеси формування стратегічного потенціалу і, відповідно, забезпечити раціоналізацію поділу/перерозподілу природних ресурсів, резервів і можливостей в межах національної економічної системи держави, загалом.

Таблиця 4.12

**Рейтингові оцінки за основними макроекономічними показниками розвитку
регіональної економіки України за базовими секторами у 2016 році ***

Регіони/ територіальні природно-господарські округи		Базові сектора економіки			Рейтингування		
		Промисловість	Сільське господарство	Енергетичний потенціал, тис. т.у.п.	Сумарний рейтинг	Місце у рейтингу	Тип регіону
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Рубрика 1. Клас ТПГО бінарної спрямованості</i>							
Івано-Франківський каскад ТПГО	Івано-Франківська	39	40	165,9	59	11	Р
	Закарпатська	67	43	88,1	68	4	Д
	Чернівецький	45	27	58,7	70	2	Д
	Тернопільська	44	33	129,4	57	13	Р
Черкаський каскад ГПГО	Черкаська	56	37	201,4	59	10	Д
	Полтавська	24	31	494,2	39	24	Р
	Кіровоградська	31	31	144,4	58	12	Р
Вінницький каскад ТПГО	Вінницька	62	30	127,5	71	1	Д
	Хмельницька	33	33	236,7	54	16	Р
	Житомирська	48	40	129,0	65	7	Д
Кримський каскад ТПГО**	Комплекс АРК	40	30	235,0	60	9	Д
	м. Севастополь	48	33	58,7	71	2	Д
Донецький каскад ТПГО**	Донецька	51	32	2186,8	53	17	Р
	Луганська	32	28	1384,5	38	25	Р
Узагальнений рейтинг значень системно-універсальних характеристик ТПГО		44	33	402,9	59	II	7 – Д 7 – Р
<i>Рубрика 2. Клас ТПГО масштабної інваріантної спрямованості</i>							
Львівський каскад ТПГО	Львівська	35	33	402,9	52	19	Р
	Волинська	66	39	82,2	66	6	Д
	Рівненська	31	39	219,8	50	21	Р
Київський каскад ТПГО	Територіальний природно-господарський комплекс м. Київ	86	33	2665,3	76	1	Д
	Київська	92	32	353,6	56	14	Р
	Чернігівська	61	36	116,7	67	8	Д
Одеський каскад ТПГО	Одеська	81	32	189,0	72	3	Д
	Миколаївська	43	32	207,6	53	18	Р
	Херсонська	61	22	83,8	67	5	Д

Закінчення табл. 4.12

1	2	3	4	5	6	7	8
Харківський каскад ТПГО	Харківська	51	33	571,4	50	19	Р
	Сумська	49	31	181,3	55	15	Р
Дніпропетровський каскад ТПГО	Дніпропетровська	49	26	2629,9	45	23	Р
	Запорізька	39	27	1003,5	49	20	Р
Узагальнений рейтинг значень системно-універсальних характеристик МІСК		57	33	669,8	58	I	5 – Д 8 – Р

Джерело * Узагальнено авторами та систематизовано у табличному вигляді за даними, отриманими у статистичних джерелах та економіко-статистичних консалтингових електронних ресурсах, зокрема, і у [71; 72; 77].

** Рейтингові оцінки приведено для вказаного переліку регіонів (Донецька, Луганська області та АРК і м. Севастополь) станом на початок 2014 року.

Важливим аспектом, на твердження авторів, є врахування показника «енергетичного потенціалу» (див., табл. 4.14), заощадження та раціоналізація освоєння якого в межах певного ТПГО дозволить сформувати достатні резерви для підвищення рівня енергоефективності (тож, вагомість – тобто, коефіцієнт вагомості при ідентифікації рейтингових оцінок матиме більше кількісне значення). З цього, зокрема, можна підтвердити наступне:

серед ТПГО бінарної спрямованості найбільший енергетичний потенціал (дані наведено станом на початок 2014 р.) мав Донецький ТПГО, а серед масштабної інваріантної спрямованості – має Дніпропетровський. Вищезазначені рейтингові свідчення (див., табл. 4.12) щодо вимірів регіонального соціально-економічного розвитку України слід враховувати при експертному визначенні проблем та перешкод для кожного регіону у контексті вирішення завдань щодо забезпечення збалансованості та надійності функціонування економічних, природних, енергетичних та іншого типу систем. Тож, сформулюємо наступне твердження (яке обґрунтовано у попередній науковій роботі авторів даного дослідження [64]):

за умови проведення, надалі, діяльності з енергетичного заощадження, вказані ТПГО матимуть реальну можливість до забезпечення переходу регіонів у стан донорів, що кардинально покращить ситуацію, у тому числі і у вимірах організації виробничо-господарської, міжгалузевої та міжрегіональної взаємодії (у короткостроковому періоді).

Відтак, певним чином підсумовуючи результати наведених науково-прикладних розробок і системних досліджень, висунемо наступну гіпотезу:

запровадження у практику державного управління (навіть, в умовах ресурсних обмежень і постійного нарощення суспільно-політичних загроз сталому розвитку) нового регіонального поділу соціально-економічних систем України, заснованого на принципах NUTS (тобто, на засадах ущільнення виробничо-господарської, міжрегіональної та міжгалузевої взаємодії на комунітарних засадах) – дозволить досягти і в межах держави, і в її регіонах наступних цільових орієнтирів сталого розвитку.

А, саме, щодо потенційної можливості:

а) поступового зменшення соціально-економічної нерівності розвитку регіонів у відповідності до затверджених Концепцією Державної регіональної економічної політики цільових положень задля підвищення результативності управління забезпеченням економічної безпеки України;

б) генерування процесів збалансованого соціально-економічного розвитку держави та її регіонів шляхом підвищення економічної ефективності функціонування промисловості у регіонах;

в) максимально ефективного регіонального управління обмеженими фінансовими, виробничими, природними і інформаційними ресурсами, що за умов стимулювання і створення добровільних територіальних природно-ресурсних об'єднань, дадуть змогу створити умови задля вирішення специфічних місцевих завдань у контексті забезпечення збалансованого розвитку регіональної економіки, загалом (визнано у роботах [78 – 81]).

Відтак, узагальнюючи результати економіко-статистичного аналізу і наявного ресурсно-функціонального забезпечення управління процесами формування, нарощення, трансляції, трансформації та використання стратегічного потенціалу України визначимо

вагомість факторів прямого впливу на масштаби розвиненості сукупних граничних ресурсів, резервів і можливостей різної природи, розмежувавши їх на шість груп (рис. 4.12, що виконано за авторськими методичними підходами [78; 81 – 83]).

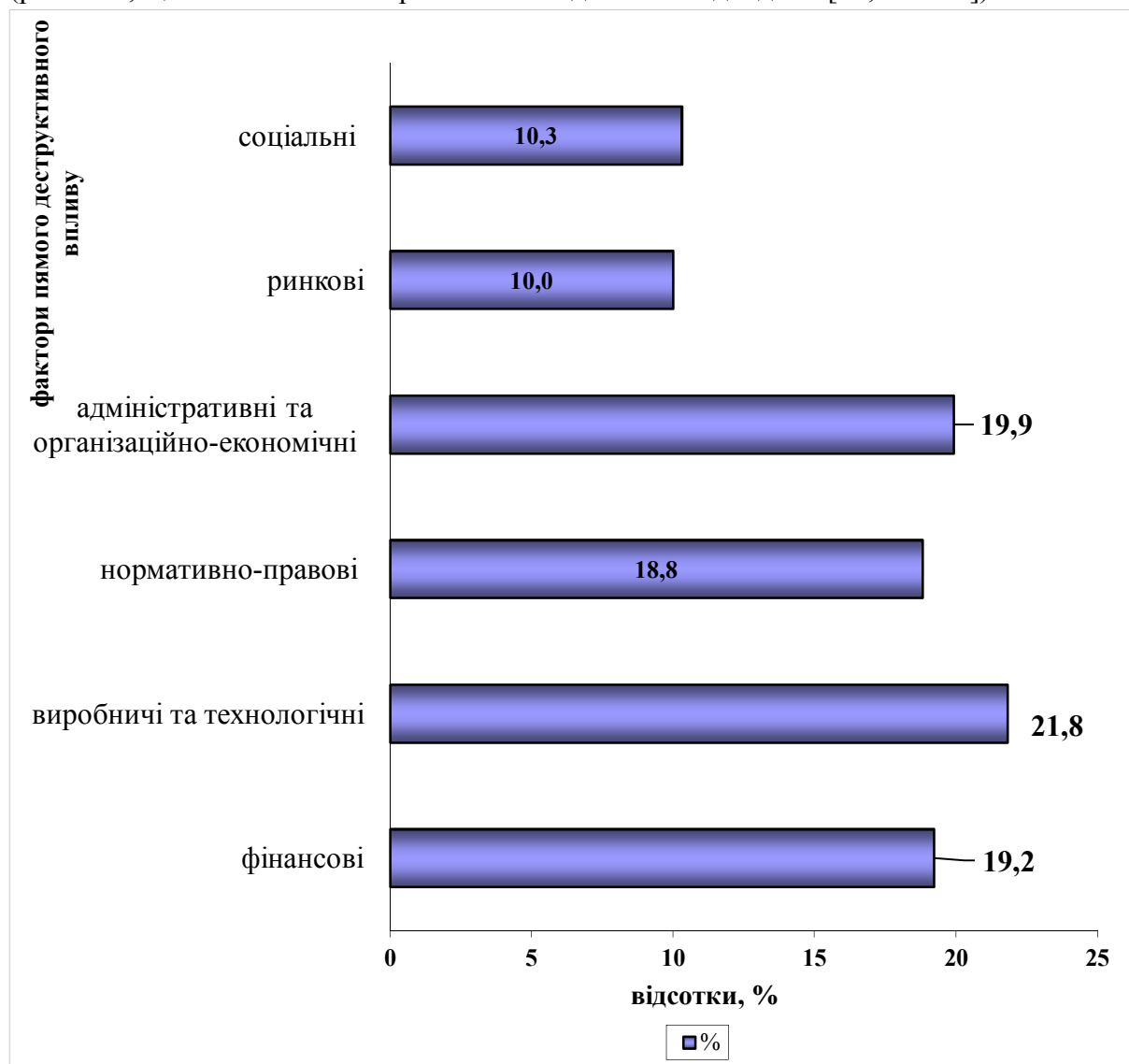

Рис. 4.12. Вагомість деструктивного впливу конститутивно-ключових факторів на масштаби стратегічного потенціалу економіки України, загалом, та в її регіонах, зокрема (визначено та формалізовано авторами даного науково-прикладного дослідження)

З огляду на формалізацію (див., наведено на рис. 4.12) узагальнених результатів експертно-економетричного оцінювання підтвердимо про таке:

наразі, найвагомішими перешкодами на шляху забезпечення високого рівня результативності управління розвитком стратегічного потенціалу економіки держави та її регіонів – є використовувані корелянтами (недієві) виробничо-технологічні (вагомість їхнього впливу становить 21,8%), а також адміністративні та організаційно-економічні важелі і регулятори (на рівні 19,9%), які, поряд із фінансовими чинниками (які досягли 19,2%) перешкоджають як збалансованому функціонуванню реального сектору економіки України, так і переходу держави та її регіонів до сталого розвитку.

При цьому, слід признати і про те, що на сучасному історичному етапі розвитку національного господарства, нормативно-правові фактори промислового виробництва (18,8%) та соціальні (10,3%), внаслідок не дієвого застосування (тобто більшою мірою, не виконання цільових завдань) суб'єктами управління, що опікуються проблемами формування стратегічного потенціалу, обумовлюють виникнення де еволюційних передумов у площині зменшення масштабів стратегічного потенціалу України та підвищення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище (НПС), і, як наслідок, падіння рівня і якості життя населення.

З огляду на зазначене, дослідники вважають за доцільне, надалі, при оцінюванні масштабів розвиненості стратегічного потенціалу України та вимірів результативності управління його розвитком в регіонах враховувати перспективи (реальні можливості) щодо забезпечення надійності функціонування національної соціально-економічної системи (відповідно до положень визнаної тріади сталого розвитку: «економіка – екологія – соціум - інституціоналізація») та підвищення (кількісного значення рівня) індексу людського розвитку (ІЛР). Звідси, визначаючи вагомість сприйняття окремими елементами соціально-економічної системи України, загалом, і регіонах, зокрема падіння масштабів розвиненості стратегічного потенціалу (рис. 4.18) можна підтвердити наступне:

встановлено які саме потенційно-факторні детермінанти є, наразі, найвагомішими та обумовлюють виникнення де еволюційних передумов для руйнації шести приведених вище (див., на рис. 3.22) базових елементів національної соціально-економічної системи.

Вказане виконано дослідниками (рис. 4.13) за використання методу логічного проектування (МЛП), розроблення та обґрунтування якого репрезентовано авторами у попередніх роботах [83; 84].

Використання для цілей обґрунтування комплексу пріоритетних заходів (у контексті поставленої в даній роботі мети) саме удосконаленого методу логічного проектування (який адаптовано авторами задля об'єктивної ідентифікації перешкод на шляху формування стратегічного потенціалу держави та її регіонів – див., розкрито у [85] та деталізовано у попередніх роботах [80; 81; 84]) дозволяє встановити комплексно пріоритетний перелік різної природи об'єктів для локалізації зусиль і резервів.

Тож, поряд із свідченнями, приведеними на рис. 4.11 – 4.13, визнаємо суттєві потреби у ліквідації екологічних загроз, які ініційовано в результаті провадження виробничо-господарської діяльності базових галузей (ресурсо- й енерго-ємних з фізично застарілими та зношеними промисловими технологіями) регіональної економіки (рис. 4.14). Вказане, відповідно, обумовлює зростання в Україні кількості професійних захворювань (рис. 4.15) та смертності від нещасних випадків на виробництві (рис. 4.16) протягом останніх років (у порівнянні з іншими державами світу).

З цього, можна підтвердити і про наступне

навіть суттєве падіння обсягів промислового виробництва (у 2013 – 2016 рр.) та руйнація промислового і технологічного потенціалів реального сектору в регіонах держави (у тому числі і у зв'язку з суспільно-політичними та військово-економічними подіями, які відбуваються, наразі), внаслідок недолугої економічної, медико-соціальної та екологічної політик в Україні, при істотному рівні зношеності основних виробничих засобів (див., табл. 4.6), і обумовлюють саме нагромадження соціально-економічних та

інституційних реальних загроз і ризиків одночасно як економічній і екологічній, так і соціальній та технологічній безпеці України.

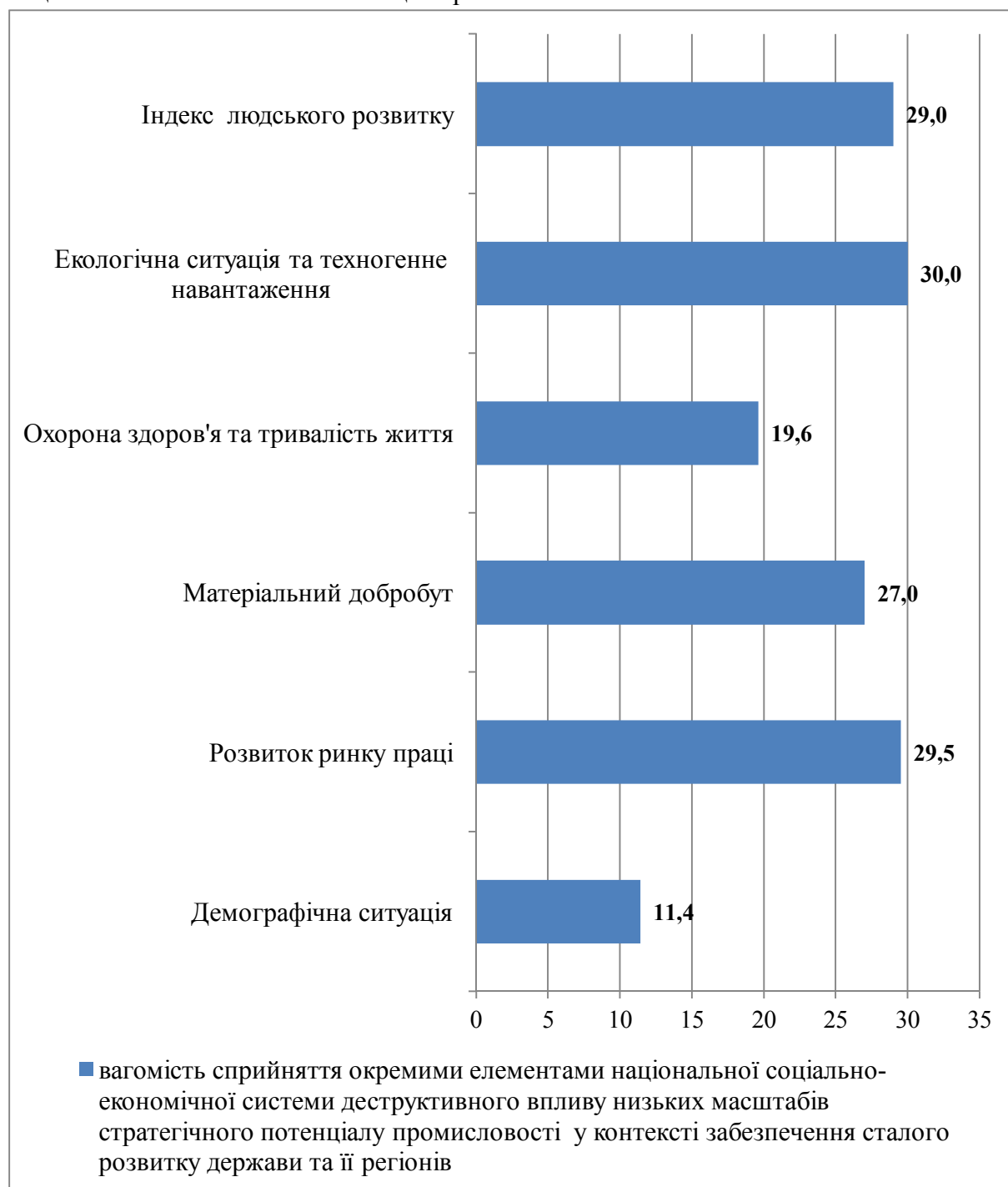

Рис. 4.13. Ідентифікація сприйняття окремими елементами соціально-економічної системи деструктивного впливу зменшення масштабів стратегічного потенціалу регіонів із урахуванням вимог до забезпечення переходу до сталого розвитку (авторська розробка)

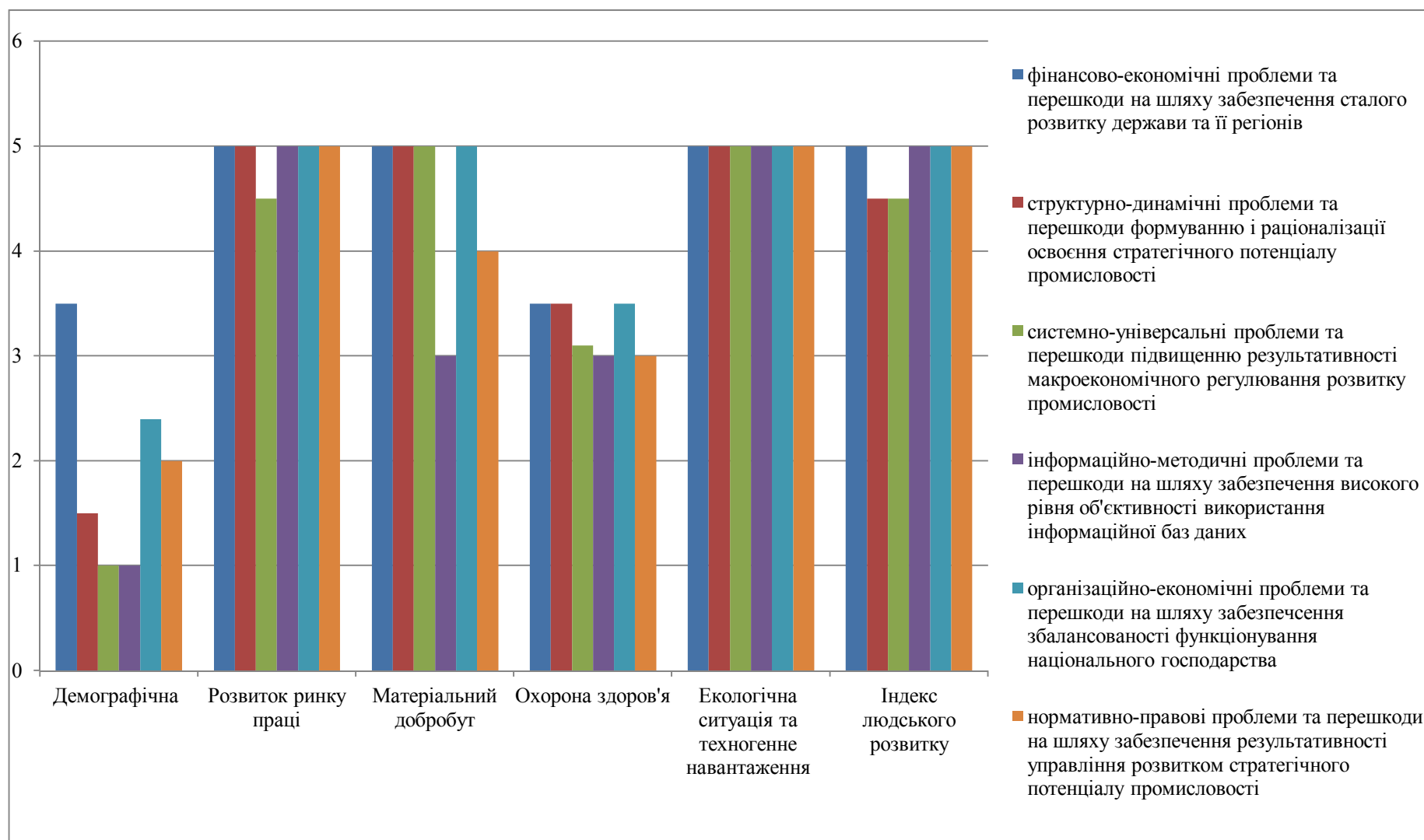

Рис. 4.14. Визначення вимірів вагомості впливу шести груп найвагоміших проблем і перешкод забезпеченню результативності управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості на базові елементи національної соціально-економічної системи
(обчислено за використання МЛП та візуалізовано дослідниками)

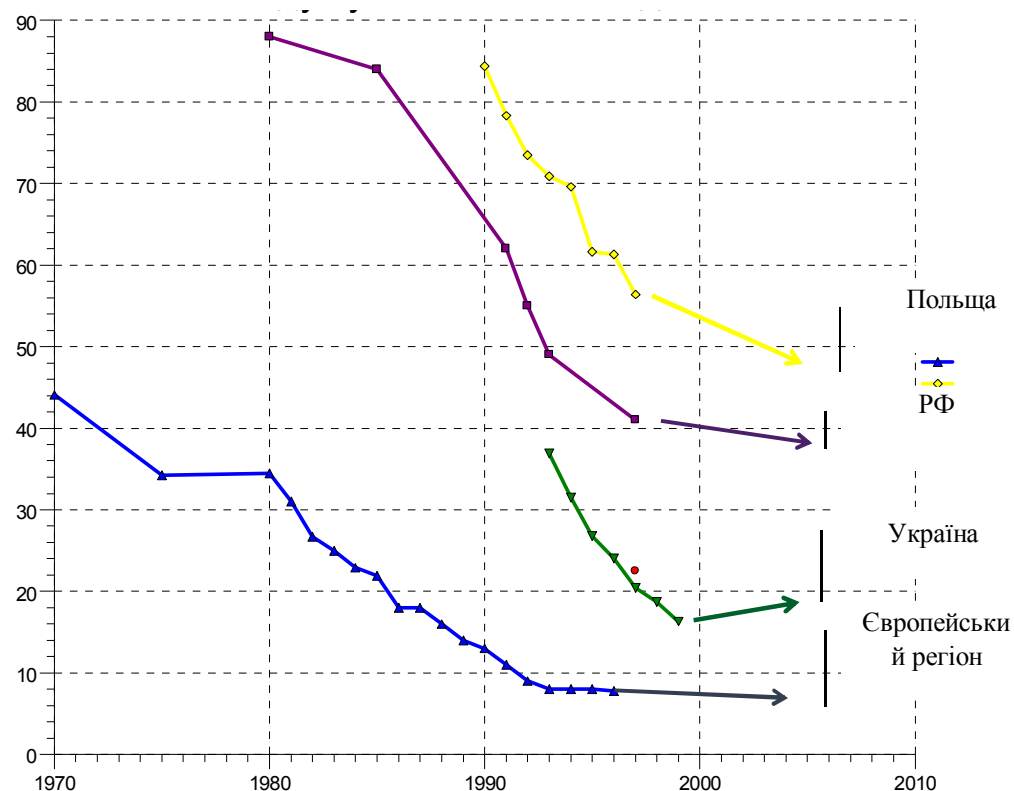

Рис. 4.15. Обсяги викидів двоокису сірки на душу населення в Україні та окремих країнах світу у період 1970 – 2015 рр., кг / рік
(тут і надалі, представлено за даними ВООЗ [86])

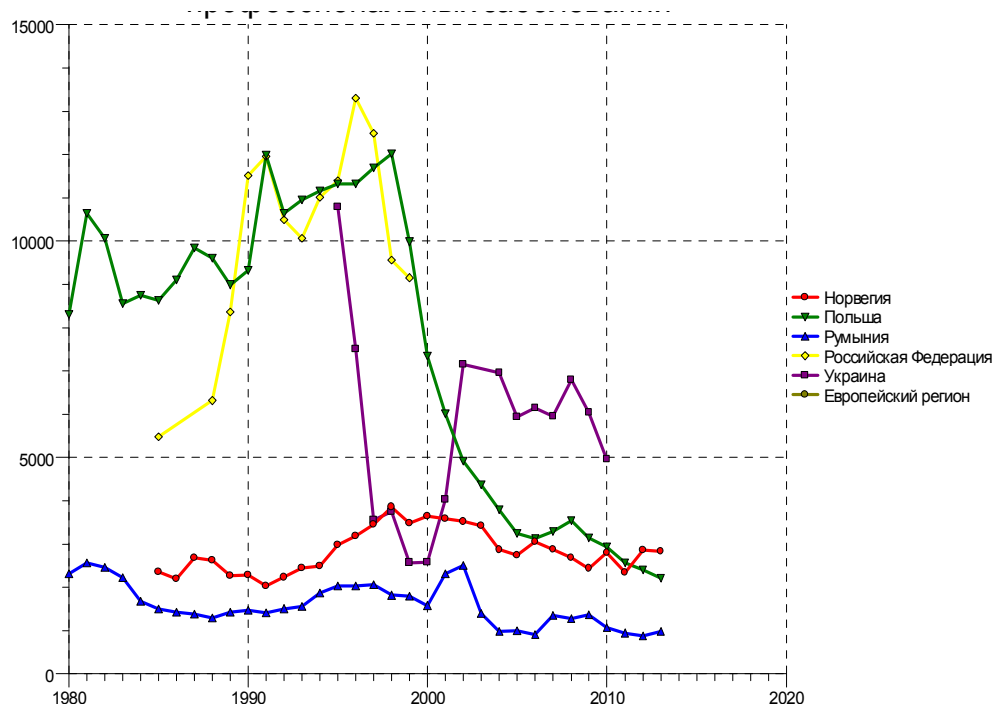

Рис. 4.16. Кількість професійних захворювань на промисловому виробництві у порівнянні за відповідними показниками окремих країн світу
(приведено за свідченнями [86])

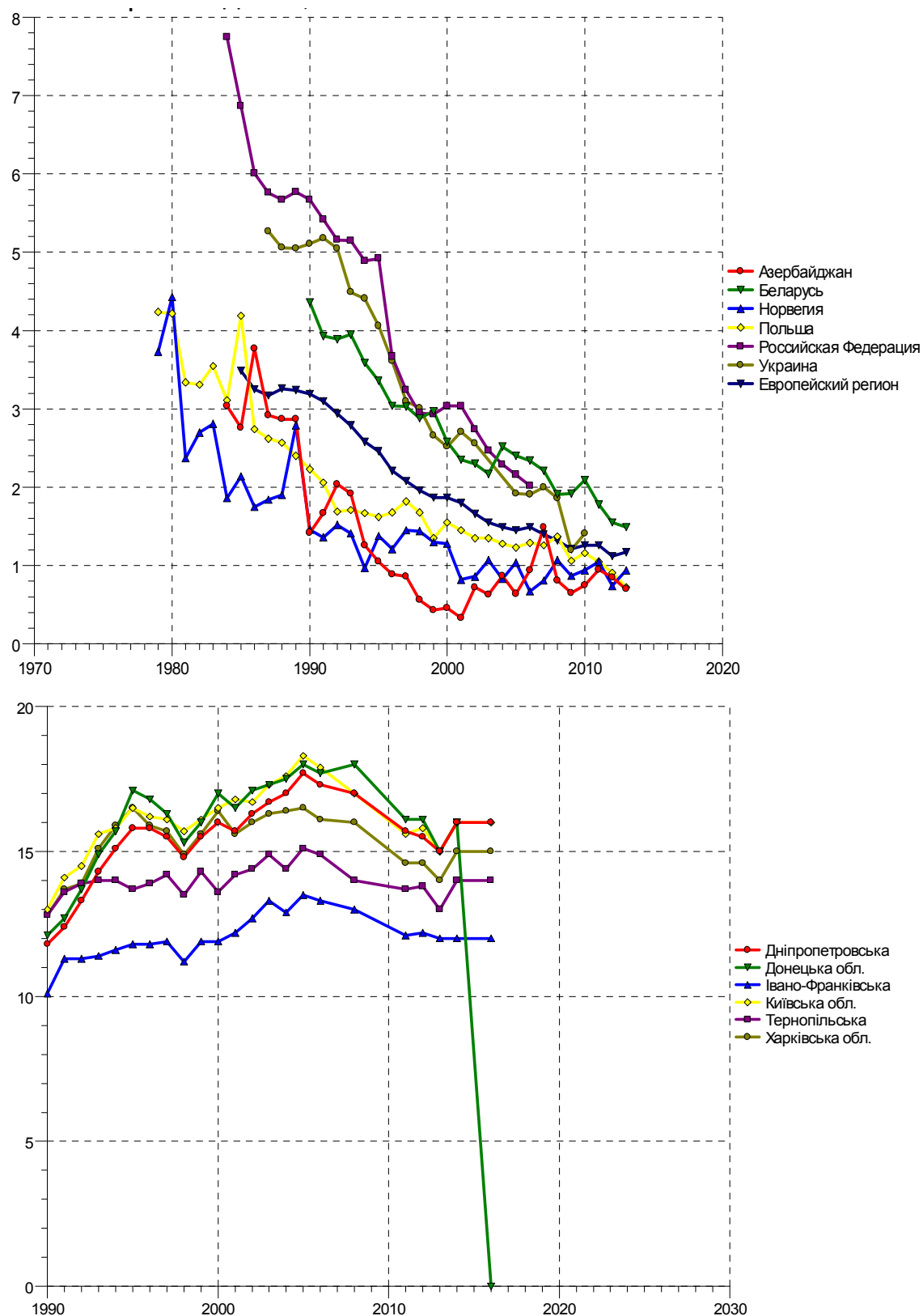

Рис. 4.17. Смертність від нещасних випадків на виробництві на 10 000 населення у 1980 – 2015 рр. в Україні у порівнянні з країнами світу та за окремими регіонами (приведено за даними [86])

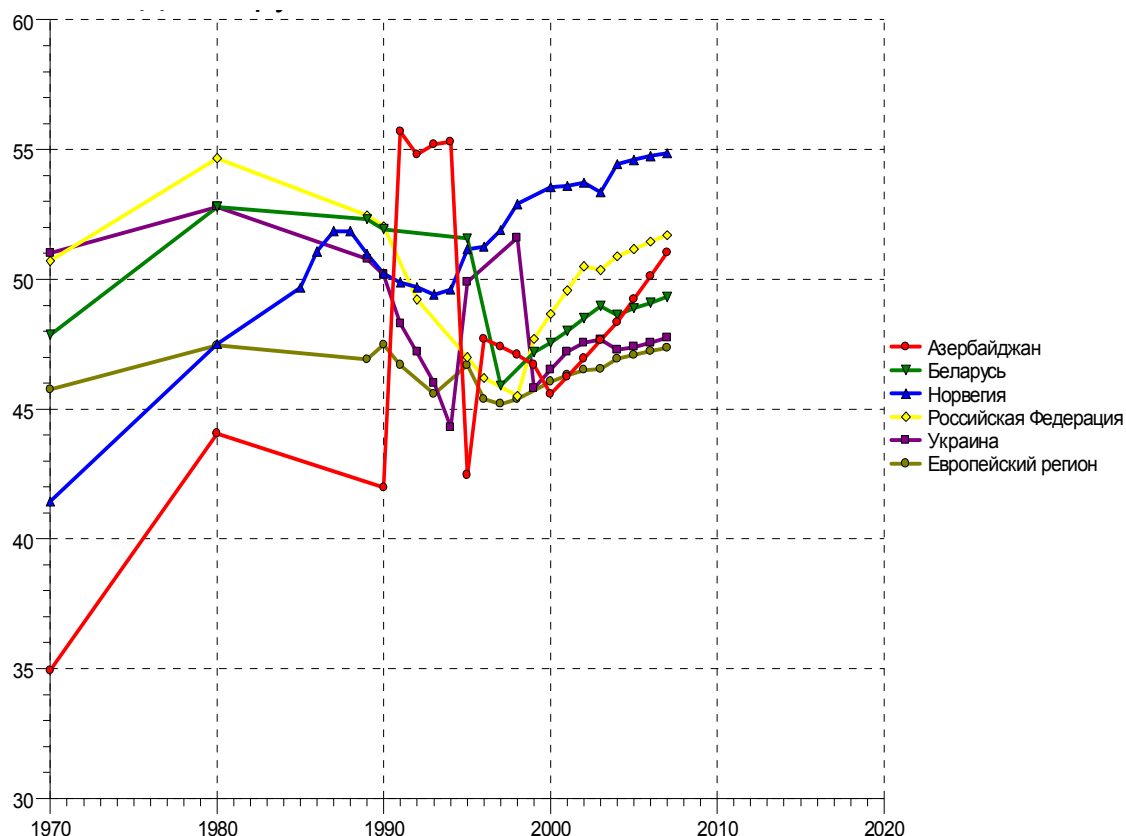

Рис. 4.18. Частка працездатного населення у 1970 – 2014 рр. в Україні та окремих країнах світу, % (тут і надалі, за даними ВООЗ [86])

Так, зокрема, досягнення критичного рівня щодо частки працездатного населення (рис. 4.18), зростання в Україні з 2013 року захворюваності на злоякісні новоутворення (рис. 4.19) та психічні розлади (рис. 4.20), а також кількості інвалідів у працездатному віці (рис. 4.21).

Зазначені вище умови й набуті деструктивні характеристики функціонування національної соціально-економічної системи та нестійкість реального сектору економіки (див., обчислено у пп. 4.2), відповідно, відтермінують у часі перехід нашої держави та регіонів до сталого розвитку. І, як підсумок, унеможлиблюється, відтак, спрямування розвитку економіки України, загалом, у єдине поле сучасного поступу передових країн світу до постіндустріального етапу, в основі якого лежить визнана у світі інноваційно-інформаційна модель промислового зростання («Industry 4.0») й підвищення рівня та якості життя населення, загалом.

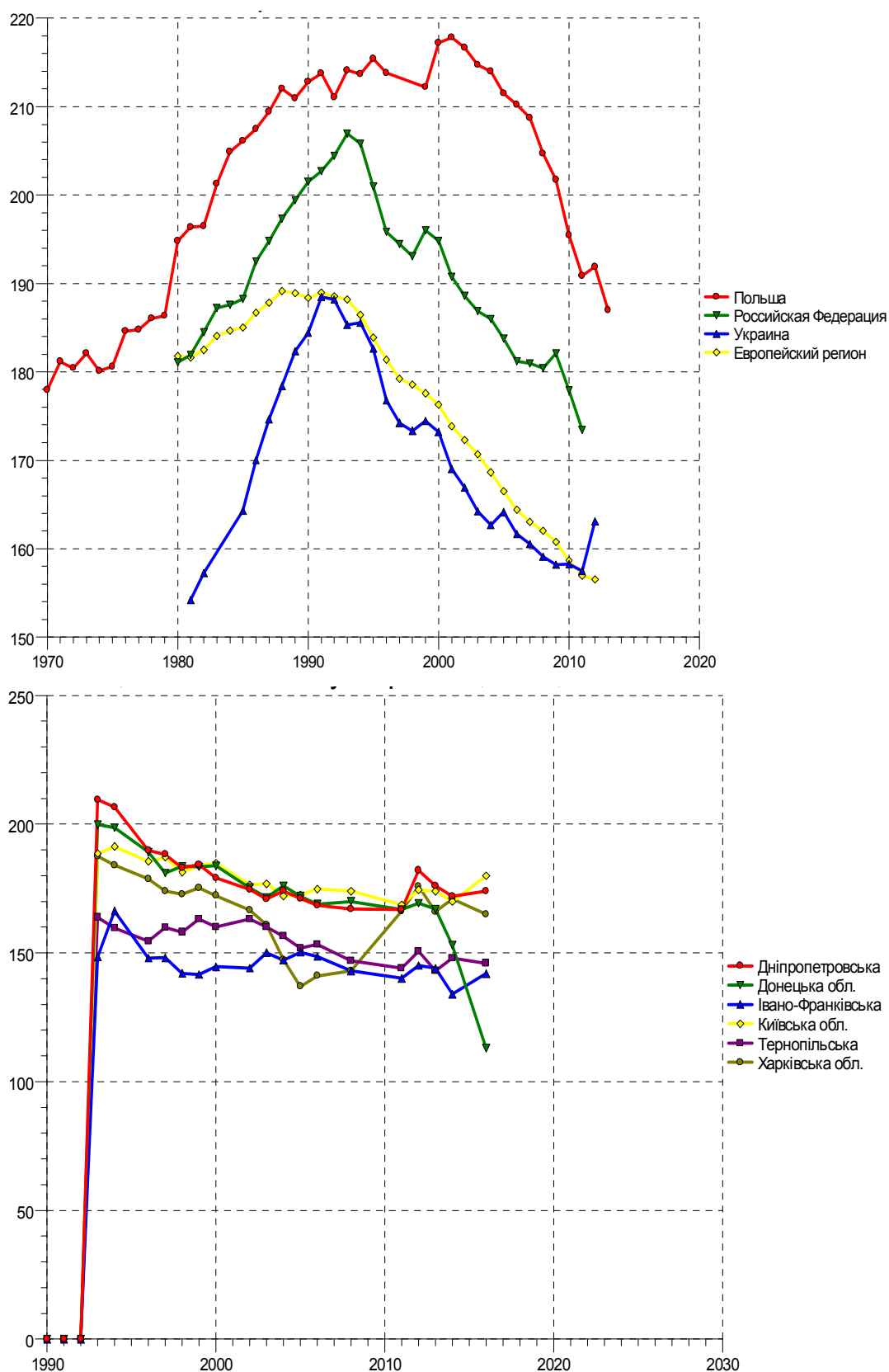

Рис. 4.19. Різке зростання захворюваності населення в Україні на злоякісні новоутворення у порівнянні з окремими країнами світу і за окремими регіональними соціально-економічними системами

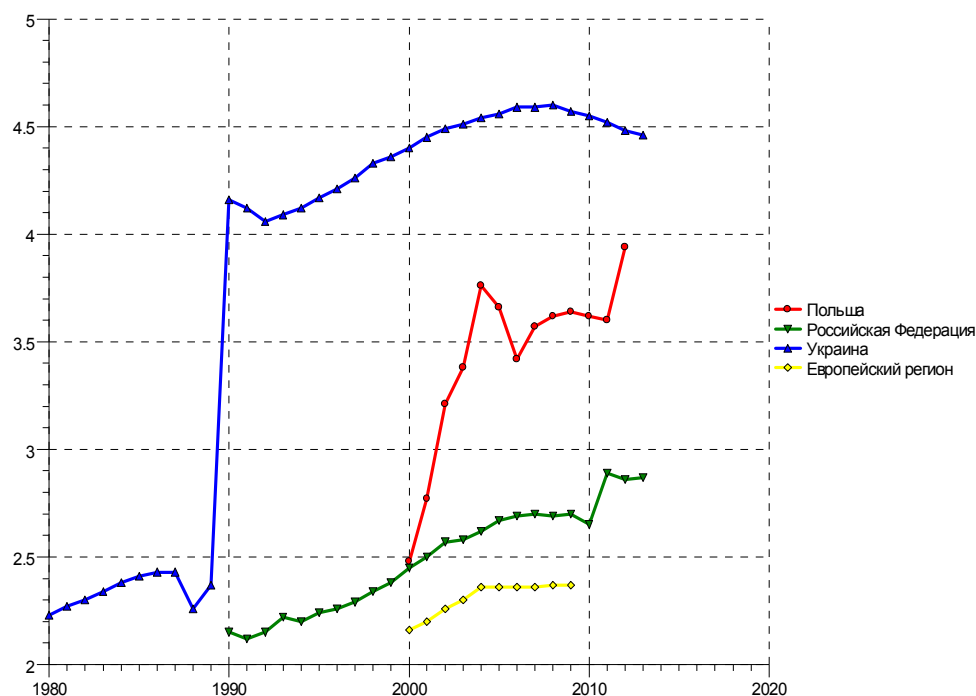

Рис. 4.20. Рівень психічних розладів у населення України у порівнянні з іншими країнами світу

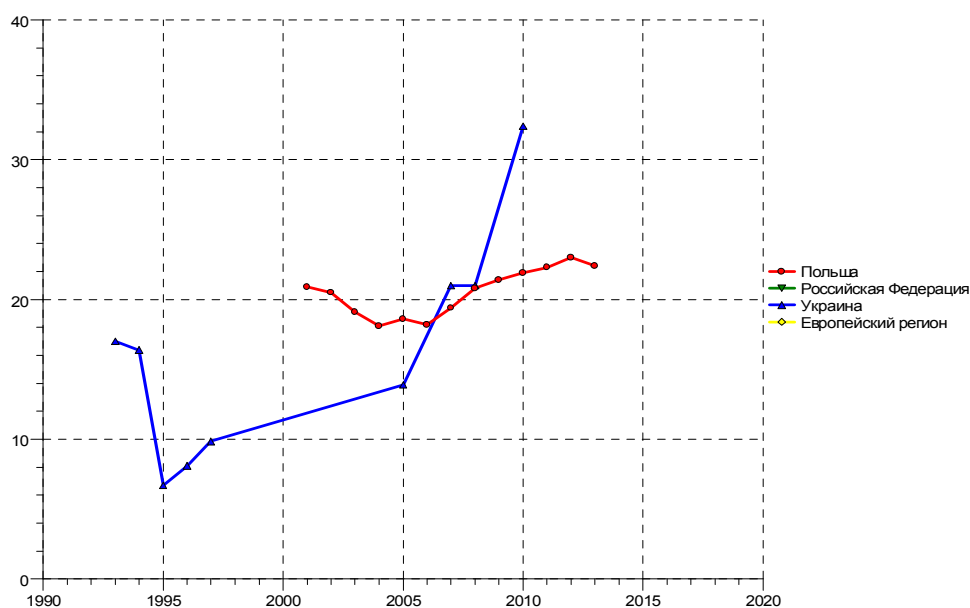

Рис. 4.21. Зростання в Україні кількості інвалідів працездатного віку

Тож, певним чином підсумовуючи результати, які представлено авторами у цьому параграфі та у Розділі 3 можна, з неупередженим переконанням, поцінити, так названу, результативність управлінських дій, які провадилися у ретроспективному періоді у площині формування стратегічного потенціалу держави та в регіонах України. При цьому, проголошені корелянтами лозунги щодо «досягнення високого рівня результативності управління розвитком стратегічного потенціалу України» у контексті забезпечення її переходу до сталого розвитку не передбачали, навпаки, завершеності, тому і мають, наразі, «невтішні» досягнення.

4.4. Ресурсно-функціональне забезпечення функціонування реального сектору економіки за роки незалежності

У сучасних умовах функціонування національного господарства (НГ) при ресурсних обмеженнях і постійному нарощенні глобалізаційних тенденцій та суспільно-політичних загроз українському державотворенню, однією з найважливіших сфер, яка дозволяє забезпечити достатній рівень економічної безпеки держави – стає управління розвитком стратегічного потенціалу реального сектору – промисловості. Необхідно відмітити, що у територіальній, галузевій, технологічній та інноваційній структурах державного регулювання економіки, промисловість займає абсолютно лідируючі позиції, тому, системне дослідження та науково-практичне осмислення особливостей управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості повинно відігравати важливу роль, особливо у світлі її технологічної відсталості відносно найближчих європейських партнерів (розкрито у [87]). У цьому контексті засвідчимо наступне:

перехід до використання в межах загальної системи управління національною промисловістю інноваційно- й когнітивно- інформаційних важелів та регуляторів впливу на сукупні граничні ресурси, резерви і можливості різної природи реального сектору дозволить не лише регенерувати масштаби промислового потенціалу держави, а й наростити випуск наукоємної продукції, здійснити розбудову базових для кожного регіону видів економічної діяльності та підвищити конкурентоздатність промисловості, принаймні, до обсягів і рівня випуску промислової продукції, хоча б у 2012 – 2013 рр. Проте, можна признати, що однією з важливих передумов до відновлення позитивної динаміки та досягнення певного (стабільного) економічного зростання є забезпечення національної безпеки, провідною компонентою якої є політична її детермінанта [20; 32; 67].

За умов відносно стабільного функціонування промисловості (інерційності розвитку), протягом попередніх політичних циклів, і забезпечувався певний рівень рівноважного функціонування економіки. Хоча, необхідно відмітити, відбулося і поступове зменшення темпів загальноекономічного розвитку реального сектору внаслідок політичного переформатування і недолугої реструктуризації, що обумовлене кардинальною перебудовою регіональної політичної системи держави. Але, у 2013 – 2016 рр.¹⁷⁹ відбувся суттєвий спад інноваційної конкурентоспроможності та технологічної здатності реального сектору і руйнування системно-універсальних умов його функціонування (тобто, за вимірами існувала достатньо висока нестійкість функціонування виробничо-економічних систем, загалом), що перешкоджає, наразі, забезпеченню переходу держави та її регіонів до сталого розвитку (відповідні свідчення наведено і обґрунтовано вище, див., у пп. 4.1).

З огляду на економіко-статистичні ілюстрації, приведені у табл. 4.11, слід вказати на існування ознак і «силового примусу» політичних еліт до поступового винищення базових галузей, зокрема і національного промислового виробництва, загалом. Так, зокрема, звернемо увагу на негативні тенденції, які мали місце 2014 р. (за це період, порівняно з тенденціями 2013 р.), коли відбулося суттєве падіння у 2014 – 2016 рр. обсягів випуску промислової продукції (у порівняльних цінах за даними Державної служби статистики України воно становило, майже, на 16,3 %).

¹⁷⁹ Встановлено за результатами економіко-статистичного аналізу динаміки основних макроекономічних показників у порівняльних цінах.

Таблиця 4.11

Макроекономічні показники ефективності функціонування промисловості України та її базових видів економічної діяльності у 2008 – 2016 рр. (у фактичних цінах)*

Макроекономічні показники	Ретроспективний період, роки								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Основні макроекономічні показники промисловості</i>									
Випуск промисловістю, млрд. грн., з них	920,85	792,47	1033,19	1267,42	1323,59	1350,13	1130,70	1776,61	2158,03
Добувна	91,55	78,49	117,71	154,93	168,06	165,96	130,48	191,60	240,15
Переробна (разом, із вип. продукції іншими видами економічної діял-ті)	751,620	628,23	812,07	977,46	1007,68	1042,22	860,81	1139,21	1312,73
Виробництво електроенергії, газу, води	77,69	85,75	103,32	135,03	147,85	143,94	139,41	424,71	580,35
ВДВ по промисловості, у цілому; млрд. грн., з них	256,90	224,52	276,28	319,60	321,63	344,68	271,45	488,26	651,92
Добувна	54,34	40,68	65,55	87,078	83,20	82,99	68,05	113,04	152,54
Переробна	164,74	141,88	158,48	166,38	184,94	173,94	152,02	287,35	379,41
Виробництво електроенергії, газу, води	28,80	31,81	34,98	45,01	47,86	48,34	39,12	67,36	88,66
Інші види економічної діяльності промисловості	9,03	10,16	17,27	21,13	25,63	39,71	12,26	20,51	31,31
<i>Інноваційно-інвестиційна діяльність у промисловості України</i>									
Впровадження нових технологічних процесів, од	1647,0	1893,0	2043,0	2510,0	2188,0	1576,0	1369,0	1217,0	3489,0
Капітальні інвестиції, млрд. грн.	233,08	151,78	189,06	259,93	293,69	267,73	223,70	84,17	108,64
Інноваційні витрати, млрд. грн.	12,00	7,95	8,05	14,33	11,48	9,56	9,14	13,81	23,30

Джерело* тут і надалі, репрезентовано та систематизовано авторами дослідження у табличному вигляді за даними Державної служби статистики України [25; 71; 72; 77; 88; 89].

Поряд із цим, відбулося і зменшення обсягів ВДВ (у порівняльних цінах 2013 року) по промисловості – на 21,5 %. Особливості провадження інноваційно-інвестиційної діяльності за 2014 – 2016 рр. свідчать про таке:

частка промислових підприємств, які активно займалися інноваційною діяльністю становила 18,4%, у т. ч. здійснювали технологічні інновації – 11,8% (з яких, 5,7% – продуктові та 10,3% – процесові), нетехнологічні – 13,4% (з яких, 8,7% – організаційні та 10,2% – маркетингові);

найвища частка інноваційних підприємств була серед інформаційних та телекомунікації (22,1%), переробної промисловості (21,9%), фінансової та страхової діяльності (21,7%), а також у сфері архітектури та інжинірингу (20,1%). При цьому, вища, за середню по країні, частка підприємств із технологічними інноваціями була у: переробній промисловості (15,6%); постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (12,6%); сферах архітектури та інжинірингу, наукових досліджень та розробками, рекламною діяльністю – 13,2%; а щодо нетехнологічних інновацій, то серед підприємств фінансової та страхової діяльності (18,0%), інформації та телекомунікації (17,3%), переробної промисловості (15,3%);

більше половини підприємств із технологічними інноваціями придбали машини, обладнання та програмне забезпечення для виробництва нових або ж значно поліпшених продуктів та послуг. При цьому, майже третина, здійснювали діяльність для запровадження нових або суттєво вдосконалених продуктів або процесів (рис. 4.22), таку як техніко-економічне обґрунтування, тестування, розробка програмного забезпечення для поточних потреб, технічне оснащення, організація виробництва тощо;

майже 70,0% загального обсягу інноваційних витрат підприємства спрямували на придбання машин, обладнання і програмного забезпечення; 15,0% – на виконання внутрішніх НДР; 9,1% – на придбання зовнішніх НДР (рис. 4.23). У 2016 р. витрати на інновації в основному здійснювались за рахунок власних коштів (89,5% загального обсягу фінансування), коштів іноземних інвесторів (3,1%) та інших джерел (2,9%).

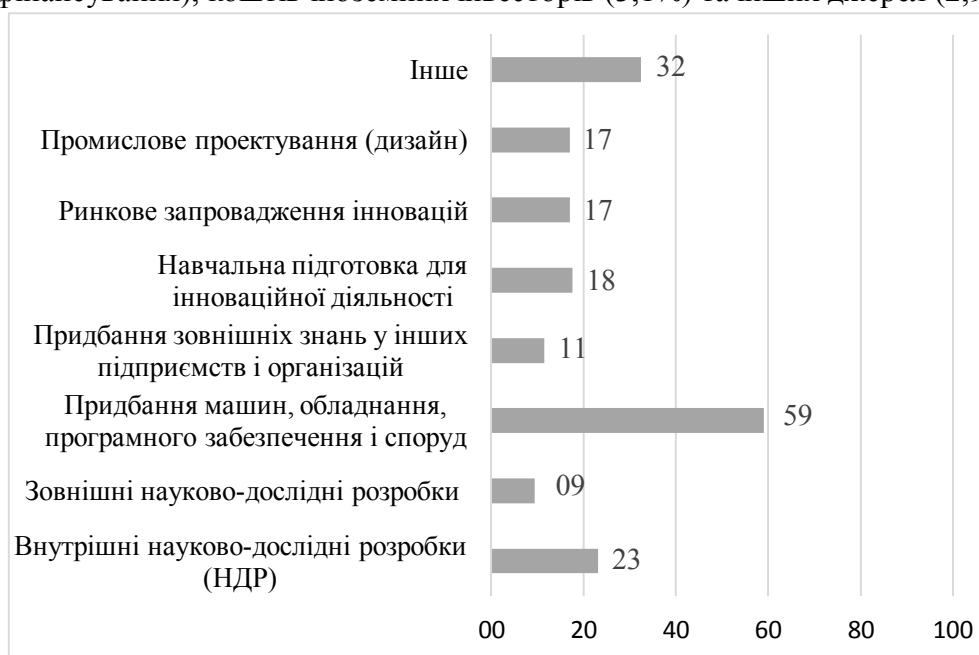

Рис. 4.22 Структурний розподіл промислових підприємств із технологічними інноваціями у 2014–2016 рр. за напрямками інноваційної діяльності
(% до загальної кількості підприємств із технологічними інноваціями)

Рис. 4.23 Структура розподілу інноваційних витрат підприємств із технологічними інноваціями (за видами витрат, %)

Хоча, найважливішими партнерами по впровадженню інновацій у підприємств залишалися постачальники обладнання, матеріалів або ж програмного забезпечення, а також клієнти і споживачі (13,7%), частка підприємств, які співпрацювали з науковими організаціями, становила вже 8,4% (проти 3,4% у 2013 році). Однак, зміна пріоритетів у напрямі асоціації нашої держави з Європейським союзом поставила перед реальним сектором економіки України не лише важливе, а й надзвичайно термінове завдання щодо кардинальної модернізації й екологізації галузей і виробництв та реструктуризації промисловості за паритетом мінімізації ресурсо- й енерго-ємності. Зауважимо, що модернізація виробництв є необхідною умовою за любого інтеграційного вибору. Тож, її реалізація вимагає ущільнення зв'язків із регіональними технологічними лідерами, оскільки, обумовлена вимушеним розривом міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків із РФ.

Зазначимо, що сучасні умови господарювання (при нарощенні загроз і ризиків) та наслідки суспільно-політичних (деструктивних) зрушень в державі обумовили руйнування її економічного потенціалу і, відповідно, винищення стратегічного потенціалу промисловості. А, «досягнення» (негативні, можна вважати) у площині провадження постійної реструктуризації системи макроекономічного регулювання розвитку реального сектору економіки України та реалізації комплексу адміністративно-силових акцій (політичними елітами) щодо усунення «загального стану недосконалості» при використанні дипломатичних можливостей коригування економічних засад національної безпеки – призвели до суттєвого зменшення обсягів ВВП і падіння ВВП на душу населення (рис. 4.24).

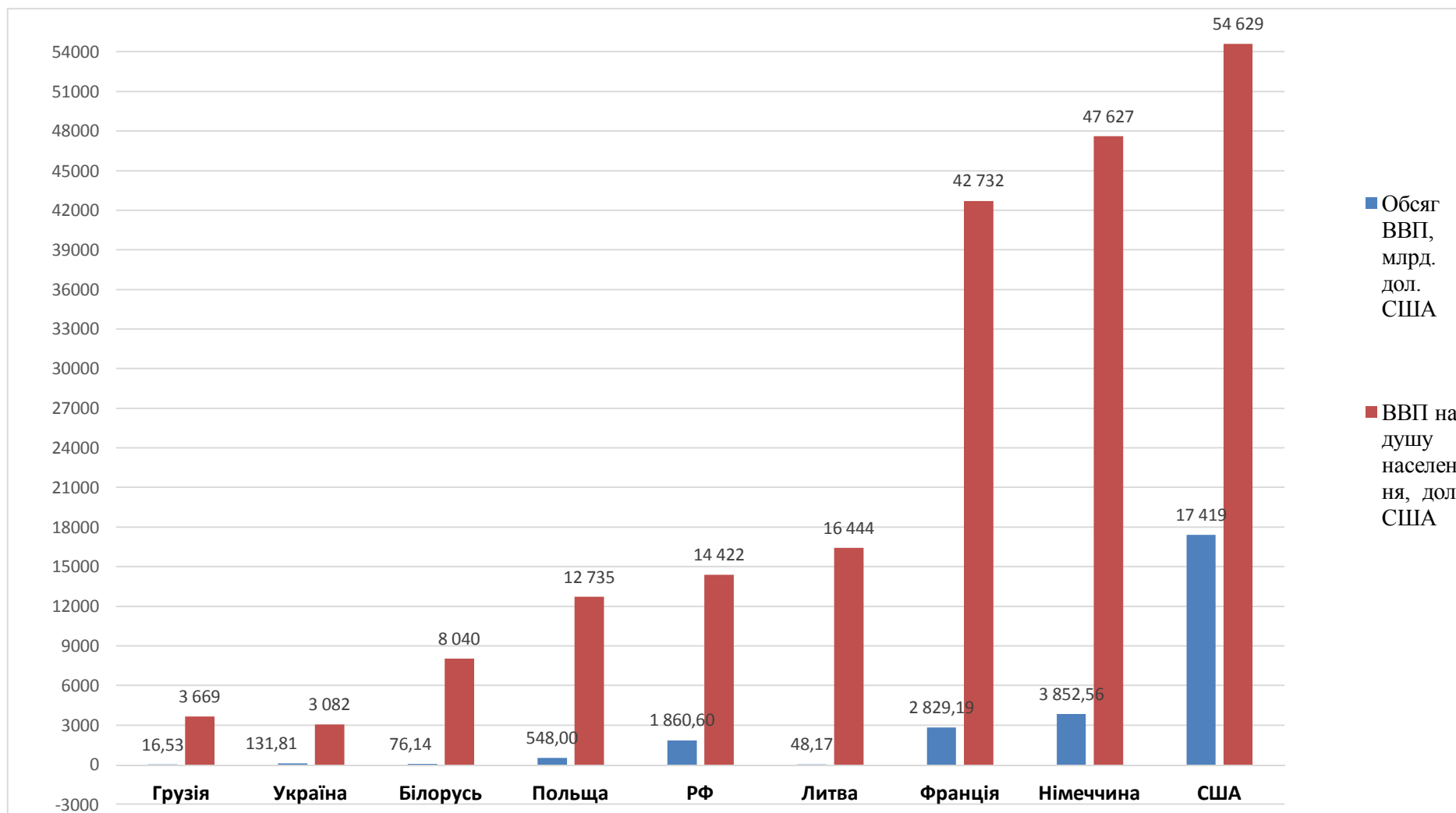

Рис. 4.24. Порівняльна статистика України з окремими країнами світу за обсягами ВВП та ВВП на душу населення у 2016 році (за даними [12 – 14; 16 – 19; 25])

Таблиця 4.12

**Ретроспективна динаміка обсягів валового внутрішнього продукту України у порівняльних оцінках
за період 2013 – 2016 рр. (млрд. грн., реальні ціни) ***

Квартали року	Номинальний ВВП **				Реальний ВВП ***				Різниця (реальний / номінальний, «+ / -» %)			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
<i>період</i>												
I кв.	302,86	315,54	375,53	455,64	303,54	308,66	301,05	423,46	+0,18	- 2,18	-19,83	-7,1
II кв.	353,03	372,77	455,25	535,32	340,63	334,42	335,20	473,63	- 3,64	-10,29	-26,37	-11,5
III кв.	394,73	428,16	563,91	669,17	386,54	374,82	408,11	581,36	- 2,12	-12,46	-27,63	-13,1
IV кв.	404,31	443,09	584,78	723,05	380,05	336,23	385,93	555,98	- 6,38	-23,12	-34,00	-23,1
Усього	1454,93	1566,73	1979,46	2383,18	1410,61	1365,12	1430,29	2034,43	-3,05	-18,59	-27,74	-14,6

Джерело * Побудовано та узагальнено авторами даного дослідження за даними Державної служби статистики України і економіко-статистичних свідчень аналітичних бюро [77; 89].

** ВВП у реальних цінах без урахування інфляції.

*** Загальний обсяг ВВП, що враховує лише зміну обсягів промислового виробництва.

Так, економіко-статистичний аналіз параметрів номінального й реального ВВП України протягом 2013 – 2016 рр. підтверджує нарощення суттєвої різниці між ними. Тенденції разючі: з кожним роком відхилення збільшуються (табл. 4.12): 2013 рік – «- 3,05»; 2014 рік – «- 18,59»; 2015 рік – «- 27,74». Чим відзначився 2016 рік? Адже за міжнародними порівняннями, обсяг національної тіньової економіки оцінюється на рівні від 52,8 % до 62,3 % [89]. Якщо в Україні у 2013 р. у тіні опинилось 250 млрд. грн. бюджетних коштів, то, відповідно, у 2014 р. їх було 1523,77 млрд. грн., а у 2015 р. – вже 2273,77 млрд. грн. (за скромними обчисленнями)¹⁸⁰. Порівняння різниці між номінальним і реальним ВВП України дозволяє підтвердити: не лише посилення державного контролю забезпечить вирішення проблем щодо формування стратегічного потенціалу держави, але й потрібна регенерація її реального сектору; поки що досягнення макроекономічних показників і тенденцій розвитку хоча б на рівні 2010 – 2013 рр. – повинно стати цільовим орієнтиром для розробки і запровадження у практику господарювання цільових програм і комплексу виробничо-господарських заходів у промисловості України.

Зважаючи на людські та природні ресурси, елементарні компоненти факторного потенціалу, які, наразі, є ще доступними для освоєння, в нашій державі при ефективному й активному проведенні програми реформування та налагодження процесів щодо забезпечення стійкості функціонування реального сектору, є можливість швидкої регенерації та зростання не лише промисловості, але й підвищення рівня життя населення (засвідчено у [86]). Отже, виходячи з вищезазначеного, одним із першочергових завдань для системи управління розвитком як промисловості, так і національного господарства, загалом – є нагальна реструктуризація реального сектору на засадах формування й нарощення достатніх масштабів розвиненості стратегічного потенціалу на інноваційно-інформаційній основі.

При цьому, доцільним, на переконання авторів розробки, є використання детермінант активізації розбудови інноваційної економіки як економічної доктрини, що визначає загальноприйняті положення теорії економіки та управління національним господарством за урахуванням можливості інкорпорації руху знань, технологій, підприємництва та інновацій до моделі управління розвитком *стратегічного потенціалу* (СП), а не розглядатися як незалежні сили, важелі та регулятори, які, практично, не схильні до сприйняття політичних зрушень, які мають місце в державі [85; 87]. Позаяк, відомо, що інноваційно спрямована економіка повинна бути заснована на двох фундаментальних принципах:

- 1) головною метою економічної політики – є стимулювання й нарощення продуктивності завдяки розбудови наукоємних секторів;
- 2) забезпечення стійкості та збалансованості функціонування реального сектору економіки є можливим лише у разі нарощення, трансляції та повного освоєння як стратегічного потенціалу промисловості, так і інноваційного потенціалу національного господарства, загалом.

¹⁸⁰ Визнано державними суб'єктами управління, що репрезентовано ними за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

І, останнє стає можливим лише у разі оперативного реагування суб'єктів, які опікуються проблемами формування стратегічного потенціалу, на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі режимів функціонування національного господарства. Відтак, досліджуючи економіко-статистичні параметри розвитку промисловості у попередній період, наприклад, у 2008 – 2016 рр. (див., табл. 4.11) можна відмітити лише про незначне їхнє коливання, протягом 2008 – 2013 рр. Однак, із візуалізацією чотирьох (неоднакових за вимірами і характерами криз) періодів при перманентному падінні індексу споживчих цін на продукцію та послуги із 2008 р. до 2012 р. і його зростанні у 2013 р. та поступовому зростанні, у 2008 – 2013 рр., обсягів ВВП на душу населення (див., деталізовано вище, у пп. 4.1). А, саме із: а) значним «провалом» (відхиленням від усталеної динаміки) у 2009 р., що обумовлено, як відомо, деструктивним впливом на економіку України світової фінансово-економічної кризи; б) виходом на достатній рівень загальноекономічної динаміки у 2013 р.; в) початком суттєвого спаду у національному господарстві саме з 2014 р.

Звідси, просліджуючи динамку обсягів випуску промислової продукції, кількісних значень ВДВ по промисловості, можна встановити об'єктивні причини об'єктивізації спаду як у 2009 р., так і у 2014 р. Так, зокрема, можна підтвердити, що обсяг випуску продукції промисловістю впав з 920,8 млрд. грн. (у 2008 р.) до 792,4 млрд. грн. (у 2009 р.). Найбільше (як видно з даних, які приведено вище, див., табл. 4.11) впали значення показника по переробній промисловості – а, саме: на 17,0%. Однак, вже у 2010 р., цей показник, загалом, по промисловості України, перевершив докризовий, і становив – на рівні 1009,28 млрд. грн. Схожа ситуація виникла також і відносно обсягів валової доданої вартості (ВДВ) промисловості. Так, зокрема, можна підтвердити і про те, що обсяг ВДВ впав із 256,9 млрд. грн. (у 2008 р.) до 224,5 млрд. грн. (у 2009 р.) (тобто, майже на рівні 13,0%).

Однак, найбільше падіння за ВДВ показала вже добувна промисловість (це становило майже 25,0%). Варто признати, що в обох кризових ситуаціях (маємо на увазі щодо розвитку суспільно-політичних і фінансово-економічних подій в Україні) такий вид економічної діяльності як виробництво електроенергії щорічно збільшував випуск своєї продукції, близько, 10,0%. Що стосується іншого періоду розвитку національної промисловості, то відмітимо наступне: саме із 2013 р. стають видимими ознаки початку поступового нарощення економічної, суспільно-політичної (і, слід визнати і демографічної) кризи. Так, зокрема, випуск промислової продукції у 2014 р. суттєво скоротився (вже на 219,4 млрд. грн.), що є наслідком синхронного накопичення низки негативних факторів – політичної та економічної природи, провадження військових дій у промислових центрах України (Донецькій та Луганській областях).

Отже, фактичне падіння обсягів промислового виробництва із 2011 р. до 2014 р. (у після кризовий період) склало понад 136,72 млрд. грн. Причому, знову, як і під час кризи 2008 – 2009 рр., найбільше падіння відбулося саме у сфері добувної промисловості (на рівні аж 17,4% у 2014 р. у порівнянні з 2013 р.). Проте, засвідчимо і про таке: відмінністю нинішньої економічної кризи (2014 – 2017 рр.) – є, суттєве падіння обсягів виробництва електроенергії (у 2014 р. порівняно з 2012 р., практично, на 5,8 % - саме цей показник був, відносно, стабільним за інших рівних умов функціонування реального сектору у 2008 – 2013 рр.).

З іншого боку, вказана негативна динаміка є зрозумілою, оскільки, вона обумовлена наслідками суспільно-політичних загроз і проведення АТО на сході України (там зосереджена значна частина не лише енергетичного та енергогенеруючого сектору, але й добувної промисловості та машинобудування, у цілому, які є базовою й фундаментальною основою для забезпечення надійності функціонування національного господарства).

Поряд із вказаним вище авторами (див., пп. 4.2), слід засвідчити і про надзвичайно високий ступінь зношеності основних виробничих засобів промисловості України, який досяг, наразі, 77,3 – 82,7 %

Досить визначальною (помилковою) і характерною, на думку дослідників, є ситуація із динамікою впровадження нових технологічних процесів. Так, наприклад, протягом 2008 – 2011 рр. відбувалось поступове (можна вважати, що певною мірою, стабільне) зростання кількості впроваджених інновацій. Однак, вже у 2012 р. – відбулося падіння їхньої кількості (на 13,0%), а наступного, 2013 р., падіння мало більше значення – а, саме: 28,0%. Також спостерігаємо падіння у 2012 р. обсягу загальних інноваційних витрат – на рівні 2,8 млрд. грн. (тобто, становить, майже, 20,0%), що пояснювалось загальними нестабільними світовими цінами на металопродукцію і, відповідно, зменшення цього показника у 2013 році до 17,0% (проте, пояснювалось корелянтами – у зв'язку з початком затяжної суспільно-політичної, військової та фінансово-економічної кризи в Україні).

У цьому контексті необхідно визнати і про наступне: здійснений вище економіко-статистичний аналіз дозволяє підтвердити, що суттєве скорочення обсягів випуску промислової продукції у 2013 – 2016 рр. відбулося ще через існування низки об'єктивних причин, серед яких (крім, військово-економічних проблем і суттєвих ресурсних обмежень, які мають місце):

по-перше, як обчислено й засвідчено у [87] та деталізовано у працях [67; 70] мають місце: а) несприятлива для вітчизняних виробників кон'юнктура світових товарних ринків, що зумовила слабкий зовнішній попит та зниження цін на основну вітчизняну експортну продукцію (зокрема, у чорній та кольоровій металургії, машинобудуванні та хімічній промисловості); б) високі ціни на імпортовану сировину для окремих видів економічної діяльності (особливо, зростання цін на природний газ і нафту); в) демаркетингові умови й обмеження, які виникли за наслідками реалізації

комплексу заходів, які впроваджені РФ для захисту власного ринку;

по-друге, слід відмітити і наступне: а) низка політично умотивованих дискримінаційних дій щодо українських експортерів як зі сторони країн ЄС, так і РФ; б) суттєве скорочення інвестиційної активності вітчизняних промислових підприємств та їхня збитковість; в) фізичне руйнування промислового потенціалу у східних регіонах України.

При цьому, узагальнюючи результати вивчення загальноекономічної динаміки, обстеження макроекономічних показників функціонування промисловості за регіонами (у період до настання системної суспільно-політичної й військово-економічної кризи 2013 – 2014 рр. – табл. 4.13) та аналізу зниження обсягів ВРП (обсяги ВРП за регіонами у 2015 р. – рис. 4.18) за окремими областями – вважаємо, що можна підтвердити саме про нагальну потребу у системному дослідженні загальної ситуації, яка має місце в державі, оцінюванні сучасних енерго-, еколого- й соціально-економічних параметрів розвитку реального сектору України.

Оскільки, як і масштаби розвиненості стратегічного потенціалу, промисловості так і рівень її економічної безпеки визначається, одночасно, досягненими вимірами екологічної, соціальної та енергетичної забезпеченості галузей і виробництв в межах реального сектору. А, останнє, визначається саме рівнем *енергоефективності* (ЕЕ) їхнього функціонування. У цій відповідності засвідчимо про наступне: аналіз результативності функціонування базових галузей промисловості дозволяє підтвердити, що протягом останніх років (а, саме, у 2008 – 2014 рр. і, особливо у 2013 – 2016 рр.) в Україні постійно зменшувалися обсяги видобутку нафти (при виснаженості національних родовищ на 85,0 – 90,0%). Звідси, можна підтвердити і про те, що, наразі, якість сировини також суттєво знизилася.

Рис. 4.18. Обсяги валового регіонального продукту України у 2015 р., млн. грн.
(репрезентовано за даними [71; 72])

Критичний рівень інвестування у реформування, інжиніринг й модернізацію національного *паливно-енергетичного комплексу* (ПЕК) – і є причиною наявності застарілих і неефективних технологій для переробки нафти (хоча, наразі, нафтопереробні заводи не належать державі, тому вона не має можливості на них впливати - засвідчено за економіко-статистичними оцінками, наведеними у [87, с. 124]). Поряд із наведеними (див., у табл. 4.13) оціночними свідченнями, необхідно враховувати (зادля об'єктивного визначення масштабів розвиненості стратегічного потенціалу реального сектору) і виміри результативності функціонування вітчизняної як добувної промисловості, у цілому, так і вугільної промисловості, зокрема. До речі, для останньої, наразі, характерна низька продуктивність видобутку і генерації (табл. 4.14) та висока собівартість енергії (різної етіології) і, відповідно, низькі рівні: а) рентабельності виробництва; б) ефективності інвестиційної діяльності; в) реалізації процесів модернізації та технологічного оновлення.

Таблиця 4.13

**Основні макроекономічні виміри та рейтингові оцінки результатів функціонування промисловості
в регіонах держави у 2014 р. (із порівнянням до відповідного періоду 2013 року) ***

Регіони держави/ області	Загальне рейтингове місце	Економічний розвиток	I. Економічний розвиток								Інвестиційна та інноваційна діяльність	II. Інвестиційна та інноваційна діяльність							
			1. Індекс промислової продукції, % до 2013 р.		2. Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одиницю населення, грн.		3. Темп зростання (зменшення) обсягу експорту товарів, % до 2013 р.		4. Коефіці- єнт покриття експортом імпорту			5. Темп зростання (зменшення) обсягу капітальних інвестицій, % до 2013 р.		6. Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій із державного бюджету) у розрахунку на одиницю населення наростаючим підсумком, грн.		7. Темп зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій, % до обсягів у 2014 р.		8. Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одиницю населення наростаючим підсумком, дол. США	
			%	місце	грн.	місце	%	місце		місце		місце	місце	%	місце	грн.	місце	%	місце
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
АР Крим	2	21	98,5	18	2690,4	19	162,2	3	0,46	25	5	107,9	15	8606,9	2	100,3	12-13	750,2	4
Вінницька	5	4	110,3	3	3091,6	14	113,5	10	1,60	8	21	100,9	20	2920,3	15	100,6	10	153,8	21
Волинська	14	11	102,5	10-11	2382,7	22	83,4	20	0,49	23	14	121,4	6	2933,3	14	98,9	22-23	345,1	14
Дніпропетровс ька	3	6	98,6	17	15186,3	1	99,7	12	2,00	5	3	93,9	21	5999,0	4	103,2	7	2629,2	1
Донецька	4	20	90,8	22	11917,2	2	87,9	18	3,61	2	7	112,4	11	5961,8	5	100,3	12-13	731,3	5
Житомирська	20	8	115,5	1	2868,5	16	115,1	9	1,57	9	20	110,1	13	1919,4	25	99,8	17	284,5	16
Закарпатська	18	7	101,8	12	1700,2	23	98,2	13	0,68	20	25	81,4	25	1958,3	24	99,7	18	324,2	15
Запорізька	12	12	99,9	15	9945,8	4	88,4	17	1,92	6	11	101,6	19	3273,1	11	103,4	5	654,0	9
Івано- Франківська	23	9	90,3	23	3692,0	11	46,0	25	0,96	17	16	114,2	9-10	3455,4	9	98,0	24	457,2	11
Київська	9	5	99,1	16	5554,2	7	115,4	8	0,47	24	2	118,2	7	11080,0	1	100,1	14-15	1070,6	2
Кіровоградськ а	21	2	113,5	2	3303,1	13	332,7	1	7,03	1	10	122,0	4	4253,0	8	102,7	8	107,3	23
Луганська	6	25	88,6	24	7752,2	5	61,6	24	2,05	4	12	123,6	3	3186,1	12	100,0	16	371,0	12
Львівська	19	23	93,1	19	2857,0	17	92,9	16	0,53	22	22	86,8	24	3060,5	13	99,1	20-21	646,1	10
Миколаївська	10	19	102,5	10-11	4691,7	9	77,5	22	1,44	12	17	102,3	17	3370,6	10	101,9	9	212,3	19

Закінчення табл. 4.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Одеська	1	15	102,6	8-9	2715,7	18	206,7	2	0,67	21	4	153,5	1	5471,2	6	100,1	14-15	685,2	8
Полтавська	7	3	100,1	14	10311,4	3	87,5	19	2,75	3	1	143,3	2	6708,0	3	106,7	3	687,0	7
Рівненська	8	17	105,4	4	3527,2	12	95,5	15	1,69	7	23	105,5	16	2172,2	21	97,3	25	251,9	17
Сумська	25	14	102,6	8-9	4217,2	10	72,8	23	1,17	15	9	101,7	18	2233,9	20	109,3	2	368,6	13
Тернопільська	17	18	104,5	6	1651,3	24	145,9	4	1,41	14	18	121,7	5	2845,0	16	98,9	22-23	59,1	25
Харківська	11	24	91,4	21	5444,8	8	96,0	14	0,91	18	8	114,2	9-10	4719,1	7	100,4	11	798,6	3
Херсонська	24	13	101,7	13	2432,7	21	125,0	6	1,55	10	24	87,9	23	2018,3	23	99,1	20-21	223,0	18
Хмельницька	15	10	92,2	20	2677,7	20	135,7	5	1,42	13	19	92,8	22	2427,0	18	104,4	4	165,0	20
Черкаська	13	1	104,6	5	5714,7	6	83,2	21	1,52	11	13	118,0	8	2508,7	17	99,4	19	691,2	6
Чернівецька	22	16	103,2	7	1165,3	25	104,4	11	0,87	19	15	111,8	12	2244,4	19	103,3	6	73,5	24
Чернігівська	16	22	88,3	25	2926,9	15	122,1	7	1,15	16	6	108,0	14	2138,9	22	112,6	1	110,1	22

Джерело * Узагальнено і систематизовано за свідченнями, приведеними на офіційному сайті та статистичних збірниках Державної служби статистики України і, відповідно, у офіційному економіко-статистичному джерелі [25; 77]

Відтак, засвідчимо наступне: у більшості своїй, підприємства ПЕК України – є дотаційними і низькорентабельними, які не здатні здійснити кардинальну реструктуризацію своєї виробничої та технологічної бази, зазначене обумовлює (у т. ч., і у зв'язку з надзвичайним рівнем зношеності їх ОВЗ) суттєве техногенне навантаження на *навколишнє природне середовище* (НПС) регіональних соціально-економічних систем і низькі рівні енергоефективності функціонування національного господарства, у цілому.

Як видно з даних, приведених авторами даного дослідження у табл. 4.14, що у 2013 р. і на подальшу перспективу (до 2016 р., включно) суттєво скоротилися обсяги видобутку: а) природного газу (порівняно з 2009 р. – це, більш ніж 15,0 тис. т. н.е. – тобто, на 37,26 %); б) сирої нафти (на 1,54 тис. т.н.е); в) вугілля і торфу (на 7,91 тис. т.н.е); г) атомної енергії (на 2,32 тис. т.н.е); д) біопалива й відходів (на 0,60 тис. т.н.е) та гідро електроенергії (на 0,34 тис. т.н.е). Однак, зросло виробництво нафтопродуктів (на 5,87 тис. т.н.е.).

Слід відмітити ще дві красномовні тенденції. Перша стосується дійсного зменшення обсягів енергоспоживання у 2013 – 2016 рр. (до рівня 2011 – 2012 рр. більш ніж на 30,0%). Друга, - це зменшення частки енергоспоживання промисловості України у загальних обсягах енергоспоживання (з 33,5÷34,0% до 29,0%) в країні. І, вказана динаміка була б позитивною, однак, більшою мірою, обумовлена падінням обсягів виробництва. Тож, не вдаючись ще й щодо системного аналізу масштабів втрат, які мали місце у площині саме ресурсно-функціонального забезпечення національного господарства, загалом, і реального сектору, зокрема, необхідно визнати і те, що енерговитрати домашніх господарства поступово (постійно протягом останніх років) таки зростали, як і витрати сфери послуг (невиробничого сектору діяльності) – бо останній у загальній структурі вже має майже 10,0%.

Зазначене, у першу чергу, пов'язано на лише з падіння обсягів промислового виробництва та проведенням військових дій на Сході країни (і, відповідно, втрат тимчасово окупованої території – АРК), а й із:

- а) певним рівнем (однак, не достатнім для закриття) виснаженості розвіданих на території України нафтогазових родовищ;
- б) відсутністю дієвої програми *геологорозвідувальних робіт* (ГРР);
- в) і, відповідно, відсутністю прямого бюджетного фінансування ГРР (що складає з держбюджету мізерну частку – 0,01 %).

Наразі, пряма участь (вплив) корелянтів національної системи державного управління у геологічних дослідженнях (виконання робіт та їхнє бюджетне фінансування) в межах *паливно-енергетичного комплексу* (ПЕК), зазвичай, обмежується стадією загально- геологічного вивчення надр (тобто, проведенням, так названих, *регіональних геологічних досліджень* – РГД). Тож, у відповідності до зазначеного вище, слід признати таке:

державні геологічні служби та об'єднання здійснюють відповідні розробки силами своїх виробничих підрозділів, що входять до їхнього складу та/або розміщують замовлення щодо РГД у наукових організаціях і недержавних геологорозвідувальних підприємствах. Проте, слід враховувати і те, що за оцінками фахівців, вітчизняні поклади природного газу є достатніми для забезпечення споживання в Україні, у повному обсязі, але, потребують локалізації фінансованих витрат задля активного провадження ГРР і РГД на газonosних територіях в регіонах держави (визнано авторами даного дослідження і підтверджено за даними [85, с.223; 87]).

Таблиця 4.14

**Ретроспективна динаміка обсягів виробництва ПЕР та кінцевого споживання енергоресурсів
в Україні за період 2009 – 2016 рр. ***

Види енергоресурсів	Виробництво різних видів ПЕР, млн. т.н.е								Кінцеве енергоспоживання, млн. т.н.е.							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Вугілля й торф	37,64	34,96	33,72	40,35	40,26	40,66	27,34	29,73	10,81	7,93	8,37	9,41	9,61	8,67	6,03	6,31
Сира нафта	4,35	3,98	3,59	3,41	3,42	3,17	2,85	2,81	-	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10
Нафтопродукти	2,52	1,68	3,36	6,56	5,93	7,65	7,70	8,39	13,21	11,59	12,23	12,24	12,15	11,28	9,46	9,63
Природний газ	40,79	55,23	46,84	43,02	39,44	33,41	26,06	25,60	34,15	25,60	28,40	29,19	26,61	24,93	16,02	15,67
Атомна енергія	23,57	21,77	23,39	23,67	21,85	23,19	22,99	21,25	-	-	-	-	-	-	-	-
Гідроелектроенергія	1,00	1,03	1,13	0,94	1,19	0,73	0,46	0,66	-	-	-	-	-	-	-	-
Вітрова, сонячна енергія	0,04	0,04	0,04	0,01	0,10	0,14	0,14	0,13	-	-	-	-	-	-	-	-
Біопаливо і відходи	1,43	1,48	1,56	1,52	1,88	1,93	2,10	0,83	1,21	1,01	0,98	1,04	1,03	1,12	1,29	1,72
Електроенергія	-	-	-	-	-	-	-	-	11,61	10,26	11,53	12,02	11,84	11,83	10,23	10,10
Теплоенергія	-	-	-	1,00	0,75	1,00	0,57	0,60	12,31	11,16	12,48	11,95	11,87	11,70	7,53	8,21
Усього	84,26	79,34	78,71	85,49	85,91	76,93	61,51	63,60	67,56	74,01	75,85	73,11	69,56	61,46	50,83	51,65
Кінцеве енергоспоживання в Україні у 2009 – 2016 рр. за видами і сфера економічної діяльності																
№ з.п	Види і сфери економічної діяльності	Один. виміру	Ретроспективний період, роки													
			2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016						
1	Загальне кінцеве енергоспоживання, із нього	тис. т.н.е.	67555	74004	75852	73107	69557	61460	50831	51645						
2	Промисловість	тис. т.н.е.	22629	25327	26253	24845	21864	20570	16409	14955						
3	У % до підсумку	%	33,5%	34,2%	34,6%	34,0%	31,4%	33,5%	32,3%	29,0%						
4	Транспорт	тис. т.н.е.	12396	12627	12611	11448	11280	10327	8750	9165						
5	у % до підсумку	%	18,3%	17,1%	16,6%	15,7%	16,2%	16,8%	17,2%	17,7%						
6	Домашнє господарство	тис. т.н.е.	22084	23813	23604	23466	23495	20384	16554	17586						
7	у % до підсумку	%	32,7%	32,2%	31,1%	32,1%	33,8%	33,2%	32,6%	34,1%						
8	Сектор послуг	тис. т.н.е.	4176	4643	4802	5037	5745	4663	3838	4856						
9	у % до підсумку	%	6,2%	6,3%	6,3%	6,9%	8,3%	7,6%	7,6%	9,4%						
10	Сільське, лісове та рибне господарство	тис. т.н.е.	1994	2036	2246	2195	2242	2016	1961	2142						
11	у % до підсумку	%	3,0%	2,8%	3,0%	3,0%	3,2%	3,3%	3,9%	4,1%						
12	Інші види діяльності	тис. т.н.е.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	31,0						
13	у % до підсумку	%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%						
14	Неенергетичне використання енергії	тис. т.н.е.	4269	5547	6008	6116	4932	3500	3318	2910						
15	у % до підсумку	%	6,3%	7,5%	7,9%	8,4%	7,1%	5,7%	6,5%	5,6%						

*Джерело: Систематизовано за даними Державної служби статистики України та результатами аналітичних розробок Національного Інституту стратегічних досліджень при Президентові України [25; 89 – 93]

Примітка: дані наведено за 2014-2016 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення АТО.

Тому, здійснимо й об'єктивізацію комплексу різних за природою проблем, які і обумовлюють:

а) помірковане провадження виробничо-господарської діяльності у сфері нафто- і газо- видобутку та її обмеження лише *регіональними геологічними дослідженнями* загального характеру;

б) безсистемну розвідку нафто- і газо- носних родовищ лише недержавними видобувними компаніями (тобто, здійснення робіт із пошуку та попередньої глибинної розвідки);

в) обмеження діяльності із нафтогазової інженерії спеціалізованих геологорозвідувальних об'єднань – деталізовано дослідниками і фахівцями, що опікуються проблемами регіональних геологічних досліджень у наукових джерелах [85; 87], де визначено наступну тріаду проблемних площин, (її репрезентовано, систематизовано і узагальнено авторами у табл. 4.15), що унеможливають, наразі, досягнення збалансованості функціонування видобувної промисловості і, відповідно, підвищення рівня енергетичної безпеки держави (відтак, і її енергетичної незалежності), у цілому.

З огляду на існування та постійне накопичення, зокрема, саме останнім часом (у 2013 – 2017 рр.) тріади конститутивно-ключових проблем, деталізованих авторами даної роботи (розмежовано за сутністю із урахуванням причин їхнього виникнення – див., у табл. 4.15), поряд із ними, є перешкоди й інформаційно-методичного, організаційно-економічного та нормативно-правового характеру. Їхня вагомість і пояснює економічну деструктивну динаміку (табл. 4.16), яка мала місце у 2013 – 2014 рр., що встановлено за результатами функціонування видобувної промисловості (див., тенденції 2009 – 2014 рр. – з них, суттєве падіння кількісних значень за цим виміром – наведено у табл. 4.16., зокрема, за стовп. 7) за базовими макроекономічними показниками видобувної промисловості України.

Приведені дослідниками дані (див., табл. 4.16) дозволяють засвідчитись і про таке: індекс виробництва продукції видобувної промисловості – був вищим, ніж по промисловості, загалом; проте, не за усередненими значеннями; і, відповідно, рентабельність її функціонування – також є вищою (середнє, 12,1, табл. 4.16, стовп. 8), ніж по реальному сектору економіки України, у цілому (див., свідчення, які наведено авторами у табл. 4.16 – середнє значення, 4.30 – табл. 4.16, стовп. 8).

Таблиця 4.15

Визначення комплексу пріоритетних на сучасному етапі розвитку національного господарства проблем забезпечення результативності управління розвитком видобувної промисловості України *

Тріада базових проблем, що перешкоджають збалансованому функціонуванню національної видобувної промисловості		
Інформаційно-методичні	Організаційно-економічні	Нормативно-правові
Геологічна інформація, отримана та вироблена на стадії виконання РГД, є суспільним товаром, однак, таким, що не може ефективно вироблятися на ринках. Такого роду товари (послуги) реально надаються недержавними компаніями (має приватний характер), а ін. слід представляти за ринковими цінами. Однак, вона потрібна, передусім, економічним суб'єктам, які використовують її у процесі розробки родовищ та видобутку ПЕР. Потрібно забезпечити: а) безпосередню участь у їхньому виробництві системи державного управління; б) державне фінансування; в) діяльність із метою вільного доступу інформації усім користувачам безкоштовно / за цінами, що не перевищують витрат, пов'язаних із його зберіганням, тиражуванням і поширенням. Крім загального геологічного вивчення надр, державні геологічні служби повинні виконувати функції щодо: а) збору, зберігання, обробки і надання геологічної інформації (яка отримується ними та ін. організаціями); б) розробки та виробництва та/або фінансування виробництва; в) збору і зберігання ін. інформації (екологічної, про стан водних ресурсів, земну поверхню, техногенні процеси); г) видачі ліцензій, укладення концесійних угод із суб'єктами, що збираються вести ГРР; д) контролю за дотриманням гірничого законодавства. Відтак, визнаємо таке: першочергове право на подальше використання нафтових і газових родовищ у більшості країн надається тим, що їх відкрили / розвідали. Вони: а) отримують право на подальшу розвідку і видобуток корисних копалин на цій ділянці; б) можуть продати права спільно з отриманою геологічною інформацією про запаси будь-якій іншій фізичній / юридичній особі; в) і лише у тому випадку, якщо суб'єкт, що інвестував у розвідку, впродовж певного терміну, не скористався своїми правами, вони можуть бути передані ін. особам. При такому порядку ведення геологічних досліджень і здійснення ГРР немає підстав для того, щоб стягувати з учасників гірничої діяльності плату за їхнє ведення за рахунок державного бюджету (формально стягувалася в Україні до 2011 р. і продовжує стягуватися і до тепер).	Діяльність у сфері провадження ГРР пов'язана зі значними ризиками, а, оскільки, отримувана геологорозвідувальна інформація, певною мірою є суспільним товаром, то система державного регулювання розвитку РСЕ повинна: а) стимулювати її виробництво і забезпечувати вільний доступ до геологічної інформації різних суб'єктів соціально-економічних відносин; б) розширити доступ до ліцензій і спростити умови задля ведення геологічної розвідки силами і коштами недержавних компаній та приватних осіб. Вони повинні мати можливість отримання прибутків від ГРР, оскільки: - сама по собі геологічна інформація про наявність у межах певної ділянки запасів, придатних до експлуатації, мало коштує за відсутності прав на їхню розробку; - економічний суб'єкт, що інвестує у ГРР, повинен отримати права на розробку відкритих і розвіданих запасів, а також можливість вільної передачі цих прав спільно з геологічною інформацією іншим суб'єктам економічної діяльності за погодженими цінами. Для стимулювання ГРР використовується: а) прискорена амортизація витрат (до одноразового списання на витрати по видобутку корисних копалин); б) інвестиційні пільги спеціалізованим компаніям, що ведуть ГРР на свій ризик. Фінансуються державні геологічні установи із коштів державних бюджетів, зазвичай, із загального фонду. Що ж до власне геологорозвідувальних робіт, то вони, за рідкісними винятками, здійснюються приватними інвесторами.	У зв'язку з тим, що існують суттєві інвестиційні ризики у ГРР, а отримана за їхньою реалізацією інформація може використовуватися іншими корелянтами, то імовірним є сформування позитивних умов, за якими суб'єкти управління можуть забезпечити стимулювання ГРР і РГД шляхом використання різних податкових пільг і спеціальних положень. Так, зокрема: а) якщо ГРР не принесла позитивних результатів (тобто встановлено, що подальша розвідка і видобуток корисних копалин на цьому родовищі є недоцільними), то суб'єкт господарювання, зазвичай, не може продати геологічну інформацію іншим суб'єктам і отримати відповідні прибутки; б) якщо суб'єкт ГРР впродовж певного часу не використав і права на родовище, і отримав геологічну інформацію, то, зазвичай, втрачає ці права і зобов'язаний передати інформацію державі, з тим щоб її можна було надавати іншим користувачам. Відтак, задля стимулювання / перейняття відповідних ризиків, компаніям, які проводили ГРР, що не принесла позитивних результатів, дозволяється списувати витрати, пов'язані з її проведенням, на зменшення оподаткованого прибутку від інших гірничих проектів та видів господарської діяльності. Як свідчить досвід діяльності державних геологічних служб різних країн світу, їхні функції у ХХІ ст. змінилися. Якщо раніше, вони, у тій чи іншій мірі, брали участь у ГРР, то зараз, практично, її не ведуть (у зв'язку з тим, що у більшості країн надра є достатньо вивченими, дослідницька діяльність вважається неефективною). У перелік їхніх завдань входить лише те, що не можуть виконати приватні інвестори.

*Джерело * Систематизовано дослідниками за результатами авторських наробок і обґрунтувань та за аналітичними розрахунками, приведеними у наукових джерелах [94 – 101].*

Таблиця 4.16

Основні макроекономічні показники функціонування видобувної промисловості України і виміри ефективності та результативності розвитку у ретроспективному потенційно-факторному періоді дослідження, 2009 – 2014 рр. *

Макроекономічні показники добувної промисловості України	Ретроспективний період, роки						Середнє значення за досліджуваний період (шість років – 2009 – 2014 рр.)
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Індекс виробництва продукції видобувної промисловості, %	102,6	95,7	89,4	103,7	107,2	101,9	102,0
у тому числі, видобуток паливно-енергетичних корисних копалин	97,4	100,3	94,3	96,9	108,4	103,5	101,3
видобуток корисних копалин, окрім, ПЕР	109,6	90,1	82,8	114,3	105,7	99,7	103,4
Індекс промислового виробництва, у цілому, %	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	98,2	102,6
Питома вага реалізованої добувної промисловістю продукції у загальній кількості промислової продукції, %	7,9	9,4	8,3	10,0	11,0	10,5	8,9
Операційні витрати на одиницю реалізованої продукції добувної промисловості, коп. / грн.	90,0	78,7	102,6	83,0	74,1	н/д	89,8
у тому числі, видобуток паливно-енергетичних корисних копалин	105,3	99,0	120,6	102,7	91,5	н/д	102,8
видобуток корисних копалин, окрім, ПЕР	98,7	58,5	81,3	63,9	56,3	н/д	77,9
Операційні витрати на одиницю реалізованої промислової продукції, у цілому, коп. / грн.	93,7	93,4	97,1	96,0	95,0	н/д	94,8
Інвестиції у основний капітал добувної промисловості, млрд. грн.	12,14	16,77	13,92	15,69	24,29	31,55	14,19
у тому числі, видобуток паливно-енергетичних корисних копалин	8,58	10,99	10,27	11,63	16,60	23,29	10,21
видобуток корисних копалин, окрім, ПЕР	3,56	5,78	3,65	4,06	7,69	8,27	3,99
Частка інвестицій в основний капітал добувної промисловості у порівнянні з показниками реального сектору економіки України, у цілому, %	18,90	21,90	24,10	28,20	27,30	30,60	23,90
Питома вага ВДВ добувної промисловості у обсягах ВДВ реального сектору економіки України, у цілому, %	16,00	21,90	19,00	25,30	29,20	28,10	19,80
Рентабельність операційної діяльності національної добувної промисловості, %	11,40	23,50	4,20	14,80	17,30	14,70	12,10
Рентабельність операційної діяльності промисловості, загалом, %.	5,80	4,90	1,70	3,50	4,70	3,30	4,30

Джерело * Тут і надалі. Сформовано, обраховано і систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження за свідченнями, приведеними у науково-прикладних і економіко-статистичних джерелах [87; 89 – 93]

Відтак, можна визнати і про те, що рівень динамічної стійкості функціонування добувної промисловості України, наразі, (і, відповідно масштаби її стратегічного потенціалу) – є вищими за кількісним значенням, ніж по промисловості України, загалом. Вказане вище можна посвідчити і економіко-статистичними даними й розрахунками, які стосуються показників результативності провадження інноваційно-інвестиційної діяльності, які наведеними авторами у табл. 4.17 (ці розрахунки деталізовано у [102 - 104]).

Таблиця 4.17

Базові показники інноваційно-інвестиційної діяльності видобувної промисловості України у 2009 – 2014 рр.

Макроекономічні показники добувної промисловості України	Ретроспективний період, роки						Усереднене значення за досліджуваний період
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Питома вага інноваційних підприємств до загальної кількості підприємств у добувній промисловості, %	5,9	5,5	6,5	8,6	7,5	6,5	6,80
Витрати на впровадження інновацій у видобувній промисловості, млн. грн.	262,3	461,5	248,1	991,2	645,0	744,1	558,70
Частка коштів під-в у заг. обсязі фінансування інноваційної діяльності у добувній промисловості, %	43,9	83,2	87,7	95,1	77,6	83,1	78,40
Питома вага витрат на інновації в інвестиціях в основний капітал добувної промисловості, %	1,6	3,3	1,6	4,1	2,0	2,5	2,50

Переконані, що саме на процесах раціоналізації використання стратегічного потенціалу видобувної промисловості слід зосередити системно-універсальні, виробничо-господарські й фінансово-економічні зусилля. Зазначене, певним чином, сформує умови і задля трансляції і трансформації національного стратегічного ресурсу та, як визнано авторами вище, і підвищення рівня енергетичної безпеки держави, у цілому.

У відповідності з цим, підтвердимо таке:

хоча, питома вага інноваційно активних підприємств добувної промисловості (у 2009 – 2014 рр.) становить на рівні 6,8 % (див., табл. 4.17), а, питома вага витрат на інновації у добувній промисловості в інвестиціях в її основний капітал – досягає лише 2,5%, однак, її частка ВДВ у галузевій структурі реального сектору України, наразі, дорівнює більш ніж 20,0% (найвища, у 2014 р. – 28,1%). Звідси, враховуючи частку видобувної промисловості (за обсягами ВДВ, обчислених у фактичних цінах) у галузевій структурі національної промисловості, можна признати її (з огляду на потенційно-факторні детермінанти, сформовані у 2014 р. – на рівні 24,1 %), базовою й конститутивно-ключовою для формування, нарощення й трансформації масштабів стратегічного потенціалу і, відповідно, такою, що суттєво забезпечує умови для досягнення стійкості та збалансованості функціонування реального сектору економіки України. А, й відтак, і забезпечення достатнього рівня економічної безпеки держави у сучасних умовах функціонування національного господарства.

Поряд із вказаним видом економічної діяльності (зі складу видобувної промисловості), до технологічної структури ПЕК України інкорпоровано (функціонують) і підприємства, які належать до такого виду як виробництво електроенергії, газу та води (у 2014 р. у фактичних цінах за обсягами ВДВ – у загальній структурі займає цей вид діяльності мав – понад 14,1 %). І, тому, підтвердимо той факт, що саме локалізація зусиль на темпах

розвитку цих двох фундаментальних (базових для української економіки) видів економічної діяльності (оскільки, у загальній сумі за обсягами ВДВ цих двох видів економічної діяльності в межах реального сектору економіки у фактичних цінах – становили, зокрема, у 2014 р., 38,2%) – є пріоритетним виробничо-господарським, організаційно-економічним, техніко-технологічним та системно-універсальним завданням для суб'єктів державного і регіонального управління.

При цьому, визнаємо таке, що враховуючи динаміку обсягів випуску промислової продукції в межах ПЕК держави та реального сектору економіки, загалом, слід підтвердити про наступне:

по-перше, за обсягами випуску промислової продукції галузі ПЕК у структурі промисловості складають (за урахування перерахунку, здійсненого у порівняльних цінах – найбільш стабільного періоду їх функціонування) у 2009 – 2014 рр. становить 22,9 – 23,9%;

по-друге, за обсягами ВДВ підприємства, що належать до ПЕК, мали (у 2009 – 2014 рр.) частку в межах 38,2 – 44,2 %;

по-третє, слід зважати на суттєву суспільно-політичну, соціальну й економічну роль процесів забезпечення збалансованості функціонування галузей ПЕК України для сучасного державотворення, які дають, майже, 50,0 % ВДВ та 25,0 % обсягу промислової продукції (тобто, рентабельність їхньої виробничо-господарської діяльності складає, понад, 200,0%). І, при цьому, в Україні існують суттєві поклади не лише енергетичних копалин, а й інших мінерально-сировинних ресурсів, що уможливорює реальні перспективи подальшого розвитку та забезпечення збалансованості функціонування добувної промисловості у разі раціоналізації освоєння природо-ресурсного потенціалу;

по-четверте, необхідно враховувати і кількісну зміну частки ВДВ промисловості у загальній структурі ВВП (зокрема, у 2009 – 2014 рр.) у контексті забезпечення надійності функціонування національного господарства, у цілому. Так, зокрема, з огляду на економіко-статистичні свідчення, частка ВДВ промисловості України: а) найвищою була у 2009 р. (32,2%); б) суттєво знизилася у 2010 р. (28,2 %); в) найнижчою вона стала у 2013 р. (21,3 %), генеруючи, тим самим, деструктивні тенденції в межах реального сектору, які і мали місце у 2014 – 2017 рр.

Звідси, вважаємо, наразі, існує нагальна потреба при визначенні комплексу пріоритетних заходів обов'язкове врахування частки обсягів ВДВ:

а) реального сектору, у цілому, у загальному обсязі ВВП країни (і, відповідно, для здійснення ґрунтованого аналізу, слід передбачити структурні її зміни як у ретроспективному періоді, так і у прогностному). Однак, як відомо з тверджень, приведених у [87; 98; 100; 104], її значення, для кожної з держав світу, за урахуванням рівня *технологічної підготовки виробництва* (ТПВ) до провадження новацій, може різнитися, хоча, за іншими макроекономічними показниками функціонування промисловості, економіка певної країни може мати ознаки, за якими її буде віднесено до груп «країн-лідерів» або ж «помірних інноваторів».

Так, зокрема, на авторське переконання, можливим є й обернене ранжування – тобто, тих країн, економічна система яких – є відстаючою чи на перехідному етапі (табл. 4.18). Для прикладу, зазначимо, що за урахування значень частки ВДВ промисловості, у 2014 р., Україна прирівнюється до Угорщини, однак, остання має відміну від нашої держави, галузеву структуру. У більшій мірі, структура реального сектору Німеччини, відповідає українській, тому, засвідчимо: слід зважати на її

кількісні значення (ВДВ на рівні 23,8 % - див., табл. 4.18) задля обґрунтування орієнтирів загальноекономічного розвитку економіки;

б) ПЕК України – у загальній структурі ВВП держави займає провідні позиції. Звідси, слід вказати і на те, що, наразі, з огляду на авторські розрахунки, у структурі ВВП України, функціонування підприємств ПЕК дозволяє отримати додаткові обсяги ВДВ, які становлять (розрахунки за період 2008 – 2014 рр.) в межах 9,1 – 11,8 % (найнижче значення структурно-динамічного виміру засвідчено у 2009 р., а, найвище – у 2012 р., що становить 11,8 %).

Таблиця 4.18

**Частка валової доданої вартості промисловості у загальній структурі
ВВП окремих країн світу у 2013 – 2014 рр. ***

Країна світу	Частка ВДВ промисловості у ВВП держави	Країна світу	Частка ВДВ промисловості у ВВП держави
Азербайджан	55,4	Польща	24,5
Норвегія	35,6	Німеччина	23,8
Казахстан	34,6	Австрія	22,3
Білорусь	30,2	Литва	22,1
Чехія	29,4	Швейцарія	21,2
Румунія	29,2	Швеція	20,9
РФ	28,2	Італія	19,3
Угорщина	27,4	Іспанія	15,8
Україна	27,1	Молдова	15,5
Узбекистан	26,3	Англія	15,4
Словаччина	25,9	Греція	15,3

*Джерело * Систематизовано за свідченнями, представленими у міжнародних статистичних порівняннях, приведених у [58 – 63].*

Однак, низька технологічна оснащеність підприємств ПЕК і високий рівень зношеності їх основних виробничих засобів (ОВЗ) ([25; 85; 90 – 92; 99 93; 98; 104]) призвели до критичних енерговитрат як при їхньому транспортуванні, так і при розподіленні за базовими видами економічної діяльності національного господарства (макроекономічні показники ПЕК наведено у табл. 4.19), поступовій зміні структури енергоспоживання з 2014 року до 2016 року. Зокрема, за останні два роки у структурі енергоспоживання в Україні:

вугілля і торфу: а) побутовий сектор зменшив свою частку у 2 рази (див., табл. 4.19, стовп. 3); б) торгівля та послуги, навпаки, підвищили у 2 рази; в) неенергетичне споживання, також, майже у 2 рази збільшило використання;

нафтопродукти: а) промисловість суттєво зменшила енергоспоживання (у 4,9 рази – див., у табл. 4.19, стовп. 5), а транспорт, майже, залишився на тому ж рівні (72,5 у 2014 році до 71,13 – у 2016 році); б) інші види економічної діяльності (торгівля та послуги, побутовий сектор, сільське господарство) у структурі енергоспоживання нафтопродуктів – наростили;

біопаливо: за цим видом ПЕР, крім торгівлі та послуг, усі зменшили споживання, що дозволяє визнати: альтернативні технології енергоспоживання ще є не розповсюдженими в межах бюджету формуючих видів економічної діяльності; загальна структура енергоспоживання протягом останніх двох років (2014 – 2016 рр.) також частково змінилася: використання нафтопродуктів – зросло на 3,0; зменшилося споживання природного газу (на 5,0%); збільшилося споживання електроенергії (на 3,0%) і частково, біопалива (на 1,4%). Динаміка зрушень в межах національного господарства зрозуміла.

Таблиця 4.19

**Порівняння часток обсягів енергоспоживання в Україні за видами економічної діяльності
та за категоріями енергоспоживачів у 2014 році та у 2016 році, %***

Споживачі енергетичних ресурсів	Період, роки	Види енергоресурсів						
		Вугілля і торф	Сира нафта	Нафтопродукти	Природний газ	Біопаливо і відходи	Електроенергія	Тепло-енергія
Промисловість	2014	85,60	-	9,10	17,50	3,40	42,60	33,80
	2016	85,25	-	1,83	15,83	2,96	42,53	28,96
Транспорт	2014	0,10	-	72,50	9,20	3,90	6,30	-
	2016	0,10	-	71,13	8,93	2,52	9,78	-
Побутовий сектор	2014	8,40	-	0,30	54,20	89,10	30,10	39,80
	2016	4,35	-	1,19	59,25	87,35	30,58	40,41
Торгівля та послуги	2014	1,30	-	0,8	2,3	2,20	18,10	24,00
	2016	2,49	-	1,09	3,73	8,23	18,10	29,25
Сільське господарство	2014	0,10	-	12,4	0,80	1,40	2,90	2,40
	2016	0,10	-	14,82	0,85	1,16	2,99	2,97
Неенергетичне використання	2014	4,50	100,00	4,90	16,00	-	-	-
	2016	7,69	100,00	6,61	11,38	-	-	-
Усього споживання енергоресурсів	2014 - 2016	100,0	100,0	100,0	100,0	99,9	100,0	100,0
Частка споживання певного енерго-ресурсу у загальному обсязі енергоспоживання, %	2014	12,5	-	16,2	35,9	1,6	17,0	16,8
	2016	12,0		19,0	30,0	3,0	20,0	16,0

*Джерело: Складено, обраховано та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження за даними Державної служби статистики України [90].

Відтак, підтвердимо, що найбільшим і найвагомішим фактором, для забезпечення надійності та збалансованості функціонування національного господарства, існує потреба у раціоналізації використання природного газу різної етіології. Особливо гострою проблема щодо підвищення рівня енергоефективності (ЕЕ) функціонування існує для підприємств промислової та комунальної теплоенергетики (визнано і засвідчено у роботах [69; 87; 105]), де в схемах централізованого теплопостачання втрати при виробництві і генеруванні (наприклад, на котельнях) сягають до 22,0 – 25,0 %, а, при транспортуванні теплової енергії – до 25,0 – 29,0 %. Хоча, слід визнати і про те, що найбільші перевитрати / втрати природного газу різної етіології при виробництві теплоенергії, використаної енерго- споживачем – допускається на рівні лише 30,0 % (вказане деталізовано у [70; 82]).

Тому, надалі, з метою раціоналізації енерговикористання і, враховуючи сучасні системно-універсальні проблеми, зокрема, щодо ефективності та забезпечення результативності функціонування промисловості України, у цілому, нагальним завданням – стає нарощування обсягів видобутку власних джерел паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), у т. ч. і за рахунок:

а) генерування нетрадиційних відновлюваних джерел енергії (хоча, зазначений напрям енергоефективності і пропагується суб'єктами державного управління, однак, лише у лозунговій площині);

б) нарощення масштабів інноваційного потенціалу реального сектору економіки. Оскільки, як відомо і підтверджено, зокрема у [85; 87] (і за оцінками експертів), лише у 2013 – 2014 рр. понад 45,0% від обсягів інвестування, спрямованого на підвищення енергоефективності функціонування національних економік, світова відновлювальна енергетика дозволила отримати суб'єктам господарювання прибуток на рівні не меншому ніж 322 млрд. дол. США (прогнозний щорічний приріст до 2020 р. складатиме на рівні 8,5% [93]).

З наведеного вище, підтвердимо про таке: авторами посвідчено існування достатньо широкого переліку різних за природою проблем і перешкод на шляху формування стратегічного потенціалу як реального сектору економіки України, так і національного господарства, загалом. За результатами їх ідентифікації та проведеного економіко-статистичного аналізу і моделювання макроекономічної динаміки за урахування ретроспективних тенденцій (деталізовано у пп. 4.1 – 4.4) встановлено основний комплекс проблем щодо формування, нарощення та використання в Україні стратегічного потенціалу, зокрема, у промисловості – деталізовано фінансово-економічні, виробничі та організаційні, системно-універсальні, соціальні, ринкові та структурні (рис. 4.19).

Зазначене вище свідчить про таке: невизначеність майбутніх умов функціонування, зокрема, реального сектору, у повній мірі, залежить від:

по-перше, об'єктивності ідентифікації обмеженої сукупності найвагоміших проблем і перешкод при формуванні стратегічного потенціалу;

по-друге, визначеності й розробленості, за результатами оцінки останніх, комплексу заходів та інструментарію задля елімінування їхнього впливу на бюджетно формуючі галузі і виробництва;

Поряд із вказаним вище, вважаємо за доцільне здійснити деталізацію та розмежування переліку проблем і перешкод за трьома групами (фінансово-економічною,

інформаційно-методичною, виробничою) потенційно-факторних детермінант (рис. 4.20) і, відповідно, встановити обмежений перелік найбільш вагомих із них (рис. 4.21), що й дозволить розробити комплекс заходів щодо реалізації в межах відповідного типу стратегічного набору (структурно-інформаційного) як для промисловості, у цілому, так і для реального сектору в регіонах, зокрема.

Проблеми формування стратегічного потенціалу промисловості				
Фінансово-економічні Необґрунтованість витрат на оновлення та реструктуризацію галузевої і технологічної структури, екологізацію промислового виробництва. Відсутність: а) єдиної структури для ТЕО інноваційних, соціальних і екологічних проєктів; б) інвестицій на модернізацію виробництва; в) оборотних коштів. Високі банківські ставки на кредити. Неплатежі за використання природних ресурсів (у т.ч. і енергетичних).	Виробничі та організаційні Зношеність і застарілі ОВЗ. Енергоємна структура й технологічне навантаження виробництва на НПС. Пріоритет інвестицій на підвищення продуктивності праці. Системні втрати технологічні, виробничі та комерційні, а також при транспортуванні та розподілі ресурсів і резервів РСЕ. Відсутність мотивації щодо впровадження екологічних, енергоефективних і енергозберігаючих проєктів. Монополія постачальників. Необґрунтованість витрат, які, зазвичай, спрямовуються на мало-затратне та низько ефективне реформування.	Системно-універсальні Ототожнення політики СР лише з проблемами ПЕК, енергетичної і екологічної безпеки РСЕ. Ціна на ресурси визначається адміністративними рішеннями. Відсутні: а) механізм управління розвитком СПП; б) безперервна системи моніторингу та паспортизації РСЕ за фактором «масштаби СПП»; в) адекватної системи оцінювання-прогнозування масштабів СПП із урахуванням життєвого етапу НГ; Пріоритетність громіздких, багатовимірних і перенавантажених структур управління.	Нормативно-правові Неадекватні: а) нормативно-правова база стандартизації, що не адаптована до вимог ЄС; б) інформаційно-методичне забезпечення. Відсутність нормативних актів щодо обліку витрат і втрат. Безкарність за неплатежі тощо. Соціальні Низькі: а) інформованість; б) масштаби ПСЛР; Відсутність: а) узагальнених баз даних; б) адекватної системи підготовки кадрів у сфері формування СПП. Низький рівень висвітлення проблем СПП та зв'язку у панці "освіта-наука-виробництво".	Ринкові та структурні Лобюванням інтересів окремих виробників. Відсутність: а) досвіду і культури проведення маркетингових досліджень, бізнес і стратегічного планування, менеджменту і білінгу проєктів та консалтингової діяльності; б) взаємозв'язку між системою державного управління і бізнесом. Нераціональні витрати покриваються суспільством. Надлишкове споживання природних ресурсів, і резервів виробництва, а також втрати у мережах і логістиці, що покриваються споживачами.

Рис. 4.19. Комплекс найвагоміших проблем щодо формування стратегічного потенціалу промисловості України на сучасному етапі розвитку національного господарства (авторська ідентифікація)

А, за наслідками виконання приведеного вище переліку (для прикладу) організаційно-економічних, фінансово-економічних, інформаційно-методичних і виробничих заходів – імовірним стає відтворення (і, у подальшому, й підтримання базового структурно-інформаційного концепту) адекватної реальним процесам послідовності (узагальнена схема наведена дослідниками – на рис. 4.22) у площині формування стратегічного потенціалу з урахуванням розробленої у даному дослідженні системи упереджувальних (порівняльних) відносних показників оцінювання-прогнозування обчислення та формалізація яких дозволяє визначити як реальні масштаби стратегічного потенціалу промисловості, так і результативність, і ефективність управління його розвитком;

Фактори деструктивного впливу та бар'єри на шляху формування СПП України	Визначальні сфери промисловості, що забезпечують формування стратегічного потенціалу (ФРАГМЕНТ МАТРИЦІ)												сума факторів по групі	вага впливу факторів за умов запровадження	
	структура пром.-сті	економічна	технологічна	технічна	інноваційна	ресурсна	управлінська	інформаційно-методична	соціальна	пріоритети	частка пріоритетності й вагомості впливу	% вагомості та сили впливу групи			Групи факторів впливу
відсутність коштів на оновлення виробництва та нових управлінських технологій	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,8	0,6	0,3	4,8	53,33	70,96	фінансово-економічні, інформаційно-методичні	57,48	51,24
високі банківські ставки та витрати й зусилля на нарощування капіталу	0,4	1,0	1,0	0,0	1,0	1,0	0,5	0,6	1,0	6,5	72,00				
відсутність наукового обґрунтування необхідних обсягів фінансових ресурсів та конкретних місць концентрації зусиль	0,5	0,5	0,9	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6	0,8	5,9	65,56				
нерозробленість фінансово-економічного механізму забезпечення результативності	0,5	0,3	0,4	0,5	0,4	0,6	0,8	0,8	0,6	4,9	54,44				
ринкова вартість капіталу та неплатежі за витрачені природні та викопні ресурси	1,0	1,0	1,0	0,5	1,0	1,0	0,8	0,6	0,3	7,2	80,00				
рівень цін на імпортовані ресурси	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	1,0	8,8	97,78				
відсутність достатнього обсягу інвестицій на системну модернізацію та політику екологізації	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	1,0	0,3	4,8	53,33				
не сформовано систему відносних показників та не обґрунтовано їхні порогові значення	0,8	0,9	0,9	0,8	0,0	0,8	0,9	1,0	0,7	6,8	75,56				
відсутнє моделювання ситуацій і передпроектне прогнозування для попередження деструктивних зрушень	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,9	1,0	0,8	7,8	86,67	60,78	виробничі	54,7	48,76
пріоритет інвестицій на підвищення продуктивності праці та продуктивності інновацій	0,5	1,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,8	1,0	1,0	4,9	54,44				
не визначеність термінів окупності-доходності нововведень та екологізації виробництва	0,5	0,2	0,5	0,5	0,4	0,8	0,7	1,0	0,0	4,6	51,11				
втрати при транспортуванні та розподілі, а також технологічні та комерційні	0,5	0,5	0,5	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,8	6,6	73,33				
відсутність мотивації щодо впровадження інноваційних і екологічних проектів та проведення фундаментальних досліджень	1,0	0,5	0,6	1,0	0,5	1,0	0,8	0,8	0,5	6,7	74,44				
відмова від впровадження політики сталого розвитку продуктивних сил за каскадним форматом	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	8,0	88,89				
диспропорції та невідповідна галузева структура	0,5	0,3	0,5	1,0	0,5	0,8	0,5	0,8	1,0	5,9	65,56				
низька ефективність технологічних процесів	0,3	0,3	0,0	0,3	0,5	1,0	0,5	0,6	1,0	4,5	50,00				
використання неефективного обладнання і машин (у т. ч. низькоенергоєфективного)	0,3	0,3	0,0	0,3	0,5	0,9	0,9	0,6	0,0	3,8	42,22				
застарілість ОВЗ та енергоємність галузей і виробництв	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,9	0,9	0,6	0,0	4,9	54,44				
монополія постачальників ресурсів при відмові від формування власних резервів	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	1,0	0,5	0,8	0,0	4,8	53,33				

Рис. 4.20. Обґрунтування вагомості впливу факторів і чинників фінансово-економічної, інформаційно-методичної та виробничої природи на процеси формування стратегічного потенціалу промисловості (визначено та систематизовано дослідниками за використання методу логічного проектування)

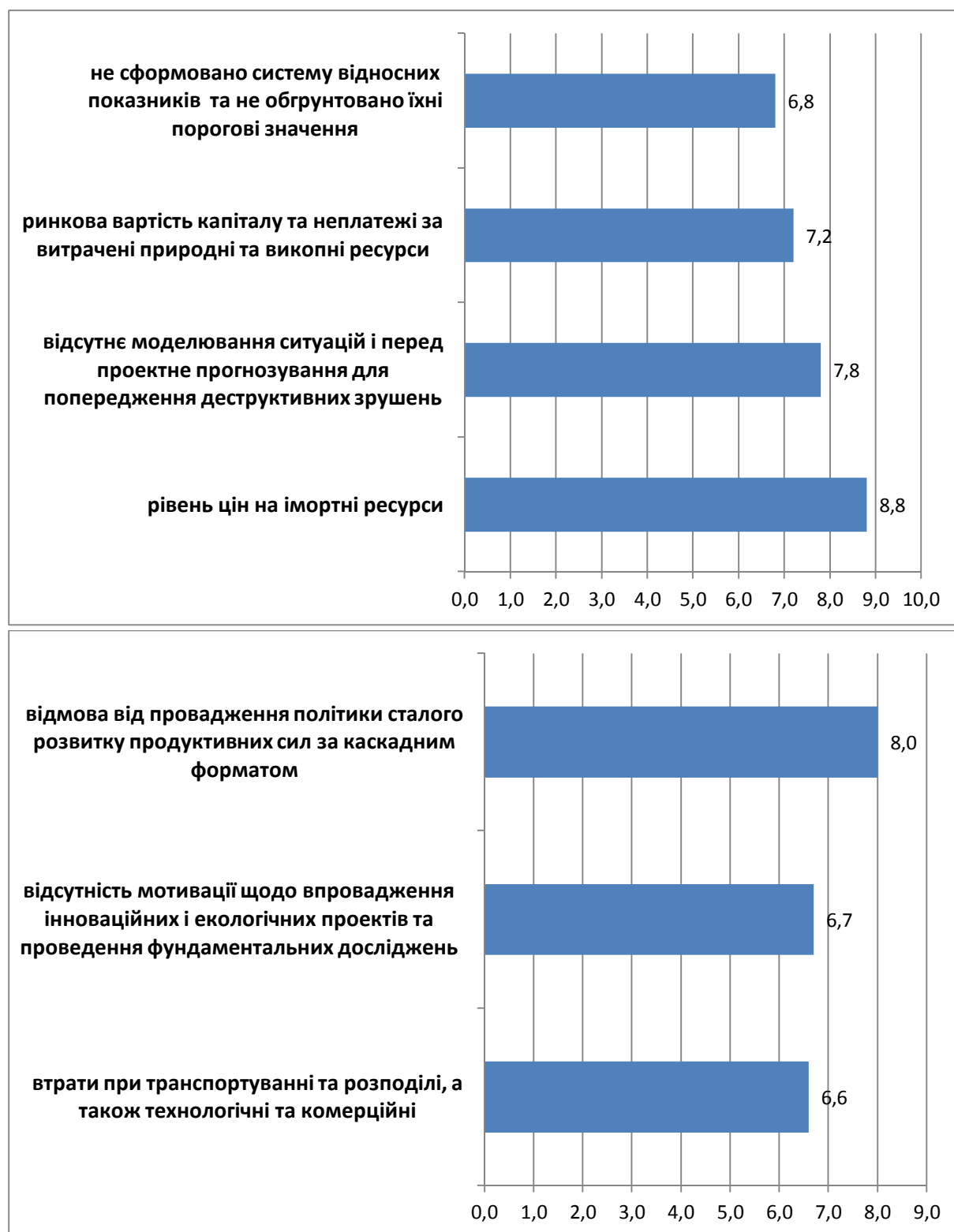

Рис. 4.21. Ідентифікація найвагоміших фінансово-економічних, інформаційно-методичних і виробничих потенційно-факторних детермінант деструктивного впливу на формування стратегічного потенціалу промисловості України
(авторська розробка)

Рис. 4.22. Визначеність та склад системно-універсальних процесів формування стратегічного потенціалу промисловості України, розкритих на засадах структурно-інформаційної концепції
(авторська розробка та обґрунтування)

по-третє, залежить від побудови сучасної системи управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості та забезпечення збалансованості її функціонування в ресурсних обмеженнях (і, відповідно, в умовах суттєвої невизначеності зовнішнього середовища функціонування національного господарства).

Вказане й засвідчене дослідниками вище дозволяє також стверджувати і про те, що запровадження системи управління стратегічним потенціалом промисловості у практику управління та реалізація дії її функціоналів вимагатиме надалі перманентного аналізу результатів моделювання у діапазоні сучасних як об'єктивованих, так і невизначених умов-обмежень (статичних і динамічних) реалізації їхнього простору. Звідси, засвідчуємо авторське обґрунтування (деталізовано дослідниками у [70; 105]): задля розроблення та виконання процедур із моделювання рекомендовано залучити до модельних рішень додаткові критеріальні показники з оцінювання вимірів результативності моделей в умовах невизначеності (апарат теорії ігор, оцінки стійкості рекомендацій, методи логічного проектування та моделювання тощо).

4.5. Роль мінерально-сировинної складової природного багатства у забезпеченні національної безпеки

Слід признати, що на початку XXI століття сучасний світ визначається посиленням складних і суперечливих процесів, які впливають на розвиток та функціонування всіх суб'єктів глобального простору. Політичні протистояння, військові конфлікти, боротьба за ресурси, спекулятивні операції, які здатні поставити на межу банкрутства не тільки пересічні підприємства, але найбільші транснаціональні корпорації, такі, як Lehman Brothers Holdings, Motorola чи Enron, становлять суттєву загрозу не тільки для країн, що розвиваються, але й для лідерів світового рівня. Складність ситуації зумовлюється тим, що подібні явища і процеси відбуваються на фоні значних асиметрій та кризових проявів соціально-економічного розвитку, які формуються, не зважаючи на систему реалізованих заходів. Поряд з цим, глобальний простір генерує і процеси позитивного рівня, до числа яких належать поліпшення ресурсного обміну, полегшення взаємодії між суб'єктами міжнародної діяльності, налагодження добросусідських контактів, що сприяє зниженню конфронтації та ін.

Враховуючи наявність таких діаметрально протилежних тенденцій, можливо відзначити, що нове століття формує нові можливості, а також ризики і загрози, які необхідно враховувати кожній державі для забезпечення свого сталого розвитку. Серед таких факторів провідне місце належить природно-ресурсним. З однієї сторони, природний капітал є потужним фактором економічного розвитку (приклад – країни Перської Затоки, Норвегія), де за рахунок природної ренти було побудовано потужні економіки та системи соціального забезпечення громадян цих країн. З іншої сторони, наявність природних багатств є чинником небезпеки, у т.ч. – військової (приклади – Сьєрра-Леоне, Демократична республіка Конго та ін.).

Наприклад, на сьогодні населення Демократичної Республіки Конго є одними з найбідніших у світі за показником ВВП на душу населення (біля 200 дол. США на мешканця), проте за природними багатствами це одна з найбагатших країн світу: вартість мінеральних ресурсів оцінюється на 24 трлн. доларів США [106]. Ця країна, за експертними оцінками є більше, ніж на порядок багатшою за Україну по вартості мінерально-сировинних ресурсів (колумбіт-тантал, нафта, газ, кобальтові та мідні руди) і в 10 разів біднішою за нашу державу за показником ВВП на душу населення. До того ж, за останні 25 останніх років ця африканська країна пережила три кровопролитні війни, окупацію приблизно половини території сусідніми країнами, що в результаті забрало життя біля 5 млн. її мешканців. Усі експерти відмічали, що основною причиною як для сусідніх з Конго руандійських, угандійських та бурундійських окупантів, а також закулісних, опосередкованих учасників цих війн, що тим чи іншим чином підтримували або повстанців, або окупантів, або уряд (головним чином Бельгії, а також США, Китаю, Судану, Центральноафриканської республіки, Лівії тощо), були природні багатства конголезців, у першу чергу стратегічні родовища танталових руд – “металу майбутнього”, що є стратегічно важливою сировиною для мікроелектроніки. Доля Конго – це жива ілюстрація, так названого, “ресурсного прокляття”. Отже, хоча наявність природного багатства не може бути вибором країни, проте її вибором є характер і стратегія розпорядження природними ресурсами, які можуть призвести як до

краху держави, так і до її процвітання. Наразі, очевидно, Україна знаходиться на роздоріжжі між одним та другим шляхами. Щодо цього, вчені зазначають: “Добре живуть не ті країни, які володіють більшим багатством на душу населення, а ті, яким вдається залучити це багатство у ринковий обіг” [107].

Важливо відмітити, що змістовні характеристики наведених вище світових процесів пов’язуються, по-перше, з наявністю або відсутністю ресурсів різного походження (природних, фінансових, просторових, інтелектуальних, технологічних і технічних та ін.), які і виступають джерелом розвитку глобальних процесів, а по-друге – з політикою країни по відношенню до наявного природного багатства, яка і визначає роль та місце країни в глобальному процесі. Природно-ресурсна складова виступає першоосновою, становим хребтом національного багатства кожної країни, прийнятні показники та характеристики якого на сьогоднішній день виступають гарантом функціонування держави, не зважаючи на глобальний несприятливий фон. Природні ресурси як складова національного багатства формують природне багатство країни, яке вимагає ретельного економічного дослідження. Тож, необхідно визначити стратегічну роль мінерально-сировинної складової природного багатства в національній безпеці держави та запропонувати засади сталого розвитку вітчизняної мінерально-сировинної бази в умовах сучасних викликів у сфері національної безпеки.

Мінеральна сировина є однією зі складових сукупного природного капіталу, який прийнято називати природним багатством, що в свою чергу є складовою національного багатства. Наголошуємо, що не всі природні ресурси є капіталом, а лише ті, які активно включені або можуть бути безпосередньо залучені в господарський обіг на даному етапі розвитку національного господарства. Показники національного багатства для країн світу вагомо диференціюються, що залежить, насамперед, від його наявної структури – елементів, що його формують. За розрахунками дослідників встановлено, що чим багатшими є країни, тим вищою є частка вироблених та нематеріальних активів відносно обсягів природних ресурсів. У найбагатших країнах, за оцінками фахівців Світового банку, частка природного капіталу у національному багатстві на початку XXI ст. становила лише 2 %, питома вага фізичного капіталу – менше 20 %, а нематеріального капіталу – 80 %. Хоча, на нашу думку, загальний тренд не формує виключну картину відносно пріоритетності тієї або іншої складової багатства. Наприклад, питома вага природного капіталу у структурі національного багатства Росії становить 44,5 %, Норвегії – 11,6 %, Канади – 10,7 %. Для Китаю, який є основним конкурентом США, природний капітал становить 23,7 % від всього національного багатства країни. Щодо України, то останні дослідження вчених (ДУ “Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України”) показали, що вартість природного багатства України (природних ресурсів, що можуть виступати на сьогодні в якості активного природного капіталу, залученого у господарський процес) з урахуванням екосистемного капіталу сягає величини у 1,06 трлн грн. Наголосимо, що це не сукупна вартість природних ресурсів країни, виміряна у цінових характеристиках, а вартість саме багатства, як економічної категорії, що характеризує лише активний і готовий для безпосереднього залучення у господарський обіг капітал. При цьому поресурсна структура природного багатства за часткою ресурсу в загальній вартості становить: водний капітал – 6,43 % (67 979,9 млн грн); земельний – 44,68 (473 181,3 млн грн) відповідно; лісовий – 7,98 %

(84 457,1 млн грн); мінеральний – 24,83 % (262 970,0 млн грн); екосистемна складова природного багатства – 16,08 % (170 342,4 млн грн); сумарна вартість природного багатства, з урахуванням екосистемного капіталу для України в цілому розрахунково укрупнено оцінена у 1 058 930,7 млн грн.

Як видно, частка мінерально-сировинної складової у сумарній вартості природного багатства України поступається лише земельному природно-ресурсному капіталу. На сьогодні мінерально-сировинний комплекс України забезпечує життєдіяльність майже всіх галузей національної економіки. В системі національної безпеки в якості однієї з її складових суттєве значення має національна мінерально-сировинна безпека. Гарантоване та довгострокове забезпечення економічної безпеки країни може бути здійснено тільки шляхом створення національної мінерально-сировинної бази для задоволення поточних і перспективних потреб національної економіки. Національна економічна безпека, безумовно, відображає стан економіки, що забезпечує достатній рівень соціального, політичного та оборонного потенціалу [108]. У свою чергу, економічна безпека включає в себе сировинну та енергетичну. За визначенням професора А. Перчика [109], забезпечення сировинної безпеки – це комплекс заходів держави, яка є розпорядником мінерально-сировинних ресурсів, в який входять пошук та розвідка з метою збільшення кількісних запасів сировини; раціонального використання ресурсів як в процесі видобування (максимально можливе вилучення), так і в процесі безпосереднього використання (глибинна переробка корисних копалин, прибуток від експорту товарної мінерально-сировинної продукції та ін.). Тож, роль мінерально-сировинних ресурсів для функціонування системи національної безпеки та оборони важко переоцінити. Наразі, можна виділити 4 сфери мінерально-сировинного комплексу, які є визначальними факторами сталості розвитку та загальної безпеки країни, включаючи її військову безпеку.

Перша сфера – це стратегічні запаси енергоресурсів (вугілля, газ, нафта). Мінеральні енергосировинні ресурси складають становий хребет господарства будь-якої економічно-потужної сучасної країни та визначають її енергетичну безпеку як у мирний так і, що особливо важливо – у військовий час. За цими ресурсами Україна, насамперед, відрізняється потужними вугільними покладами, українські нафта і газ у змозі забезпечити лише окремі внутрішні потреби, наприклад газ – потреби комунального господарства.

Друга сфера – металеві руди – чорних (залізо, марганець), кольорових легких (мідь, алюміній, титан, цинк та ін.), важких (ванадій, свинець, ртуть, уран та ін.), благородних (золото, срібло, платина та ін.), рідкісних, рідкісноземельних та інших металів. Ці ресурси є виключно важливими для забезпечення важкого машинобудування, включаючи транспортне, енергетичне та ін., підприємств оборонного комплексу, що випускають як важку військову техніку, так й інші види зброї та озброєння, які широко використовують чорні і кольорові метали, у першу чергу – сталі з відповідними характеристиками. Україна здатна забезпечити себе повністю чорними та частково окремими кольоровими металами (титан, цирконій ін.).

Третя сфера – нерудні будівельні матеріали і сировина (будівельне каміння, пісок, цементна, цегляна, скляна сировина та ін.), які широко використовуються для виробництва будівельних матеріалів і конструкцій, а також у металургії (наприклад, вогнетривкі глини) та в інших галузях у спорудах різного профілю. Ці ресурси широко

використовуються для житлового та промислового будівництва, розбудови і відновлення шляхів та шляхопроводів, фортифікаційних споруд, інших об'єктів цивільної та військової інфраструктури. Особливого значення набуває ця сфера для відновлення і розвитку господарств, постраждалих від стихійних лих, аварій, катастроф та військових дій у регіонах країни.

Четверта сфера – це, сировина для хімічної промисловості, яка використовується для виробництва штучних матеріалів із заданими властивостями, мінеральних добрив, харчових добавок, барвників, пластичних мас, штучної шкіри, гуми тощо. Синтетичні матеріали з мінеральної сировини знаходять широкий попит у виробництві більшості сучасних споживчих товарів, предметів першої необхідності, у багатьох галузях машинобудування, у першу чергу – у приладобудуванні, у транспортній сфері, в хіміко-фармацевтичній галузі тощо. В оборонному комплексі важливе значення мають синтетичні компоненти та композити на їх основі практично в будь-якій сфері, включаючи виробництво боєприпасів, транспортних і бойових машин, засобів протихімічного та протирадіаційного захисту, сучасних бронежилетів і касок, шин та інших гумових виробів, взуття, одягу тощо. Ступінь економічної безпеки, пов'язаної з функціонуванням цієї сфери, забезпечується не тільки наявністю відповідних родовищ копалин та видобувних виробництв, але й розвитком потужних і сучасних високотехнологічних переробних виробничих ланок і відповідної інфраструктури (наприклад, аміакопроводів). Наша країна має щодо цього достатньо позитивні перспективи, зважаючи на наявність власної як сировинної, так і переробної бази. Проведене дослідження показало, що до основних проблем національної та, зокрема, економічної і воєнної безпеки, які обумовлюють появу відповідних загроз та ризиків сталому розвитку мінерально-сировинного комплексу, відносяться наступні.

I) нерівномірний територіальний розподіл мінерально-сировинних ресурсів по території країни, який виник у результаті дії об'єктивних природних чинників і не може бути суттєво змінений втручанням людини. Висока територіальна концентрація стратегічно-важливих ресурсів в окремих регіонах, особливо – у прикордонних, створює небезпеку їх втрати або втрати над ними контролю через чинники військового характеру (бойові дії, наявність непідконтрольних уряду територій, окупаційні дії).

II) наявність великої кількості мінеральних відходів, що становить небезпеку екологічного характеру і може нести певні загрози життю та здоров'ю людей, знижує екологічний потенціал території, зменшує площу сільськогосподарських і рекреаційних земель у регіонах, де вони знаходяться. Наявність відходів може бути як негативним, так і позитивним фактором, оскільки вони можуть відноситися до складу родовищ корисних копалин техногенного походження, та за умов відповідного поводження з ними, бути джерелом цінної, стратегічної сировини.

III) відтворення запасів мінеральної сировини. Оскільки мінеральні ресурси відносяться до категорії вичерпних та невідновлюваних, їх відтворення відбувається не через природні процеси відновлення, як наприклад, лісових чи водних ресурсів, а через розвідку (дорозвідку) родовищ корисних копалин, що ведеться безпосередньо людиною і вимагає відповідних витрат, які доволі часто можуть виявитися марними через відсутність очікуваних обсягів чи якості покладів копалин у родовищах.

ІУ) проблема недосконалого оподаткування діяльності гірничовидобувних підприємств. На сьогодні доходи підприємства оподатковуються поза залежністю від якості та умов видобування мінеральної сировини за однаковою ставкою податку. Це створює, з однієї сторони, загрози згорання діяльності чи банкрутства для підприємств, що знаходяться в гірших гірничовидобувних умовах, або мають справу з первинною сировиною (руда, вугілля) гіршої якості. З іншої сторони, для підприємств, що знаходяться в найкращих умовах, таке оподаткування призводить до присвоєння ними лівової частки гірничої ренти та недоотримання бюджетом країни значних надходжень. Докладне дослідження цих проблемних питань [114 – 116] показує і дає можливість деталізувати можливі шляхи вирішення вказаних проблем безпеки, пов'язаних із мінерально-сировинним комплексом.

Так, щодо першого – тобто, територіального розподілу мінеральних ресурсів - визначено наступне. За станом на 01.01.2013 р. орієнтовна агрегована вартість запасів мінерально-сировинних ресурсів України дорівнює 262,97 млрд грн. або 32,87 млрд дол. США (по курсу НБУ на 01.01.2013 р. 1 дол. США = 8 грн). Зазначимо, що вартісна оцінка балансових запасів корисних копалин України здійснювалась методом дисконтування грошових потоків. З цього, для забезпечення раціонального використання природних ресурсів, а також сталого економічного розвитку регіонів на їх основі, потрібні не тільки натуральні, фізичні дані про кількість та якість природних ресурсів, але й вартісні дані. Це обумовлене тісною залежністю ефективності суспільного виробництва від цінності (споживчої вартості) мінерально-сировинних ресурсів, що залучаються в господарський обіг. Як свідчать результати економічної оцінки мінерально-сировинних ресурсів на регіональному рівні [110], майже 9/10 усіх корисних копалин держави зосереджено в Донецькому (54,5 %), Придніпровському (29,4%) та Карпатському (4,1%) економічному районах. Серед адміністративних областей першими є Донецька (31,5 %), Дніпропетровська (26,5 %) та Луганська (22,9 %), що охоплюють 4/5 величини оцінки сумарних мінеральних ресурсів України. Ці економічні показники використано в розрахунку вартості мінерально-сировинних ресурсів по адміністративних областях (табл. 4.20, рис. 4.23). Звертаємо увагу на той факт, що частка мінерально-сировинного потенціалу від сумарного природно-ресурсного потенціалу та частка вартості мінерально-сировинного потенціалу кожної області в загальній вартості мінерально-сировинного потенціалу України взяті з роботи В. П. Руденка [110]. На сьогодні в Україні у значних обсягах ведеться видобування кам'яного вугілля (1,7 % загального видобутку у світі), товарних залізних (4,5 %) та марганцевих (9,0 %) руд, урану, титану, цирконію, графіту (4,0 %), каоліну (18,0 %), бром, вохри, нерудної металургійної сировини (кварцитів, флюсових вапняків і доломітів), хімічної сировини (кам'яних і калійних солей), облицювального каменю (гранітів, габро, лабрадоритів), скляного піску тощо.

Таблиця 4.20

**Вартість мінерально-сировинної складової природного багатства
в розрізі регіонів України по варіантах**

Область, регіон	Частка області в сумарному природно-ресурсному потенціалі України, %	Частка вартості мінерально-сировинного потенціалу області в його загальній вартості в Україні, % *	Вартість мінерально-сировинного потенціалу області, млрд грн.
Україна	28,3000	100,00	262,97000
Донецька	8,9100	31,56295	83,00109
Луганська	6,4800	22,95487	60,36442
Дніпропетровська	7,5000	26,56814	69,86624
Запорізька	0,7940	2,81268	7,396505
Полтавська	0,4000	1,416967	3,726198
Сумська	0,0900	0,318818	0,838396
Харківська	0,6000	2,125451	5,589298
Житомирська	0,1590	0,563245	1,481165
Київська	0,1500	0,531363	1,397325
Чернігівська	0,3940	1,395713	3,670306
Кіровоградська	0,3280	1,161913	3,055483
Черкаська	0,1750	0,619923	1,630212
Миколаївська	0,0827	0,292958	0,770392
Одеська	0,0680	0,240884	0,633453
Херсонська	0,0475	0,168265	0,442486
Вінницька	0,0753	0,266744	0,701457
Тернопільська	0,0261	0,092457	0,243134
Хмельницька	0,0929	0,329091	0,865411
Волинська	0,0160	0,056679	0,149049
Рівненська	0,0880	0,311733	0,819764
Закарпатська	0,0753	0,266744	0,701457
Івано-Франківська	0,1676	0,593709	1,561277
Львівська	0,8491	3,007868	7,90979
Чернівецька	0,0658	0,233091	0,612959
АРК	0,5950	2,107739	5,542721

* Розраховано авторами за даними [110, с. 119-120].

**Рис. 4.23. Вартість мінерально-сировинного потенціалу регіонів України,
групування регіонів за зростанням значення**

В Україні видобувається також вуглеводнева сировина (нафта, газ, газовий конденсат), буре вугілля, торф, цементна сировина, тугоплавкі та вогнетривкі глини, сировина для виробництва будівельних матеріалів, йод, бром, різноманітні мінеральні води, дорогоцінне і коштовне каміння, п'єзокварц тощо. У відносно незначних обсягах здійснюється видобування нікелевих руд, золота, скандію, гафнію, бурштину, цеоліту, фосфатної сировини тощо. Поряд із цим, існує можливість для забезпечення як своїх власних потреб, так і експорту таких важливих корисних копалин та продуктів їх переробки, як залізо, марганець, титан, цирконій, сіль калійна, сіль кухонна, глина бентонітова, графіт, каолін, флюсова сировина, глина для вогнетривів, декоративно-облицювальні матеріали.

Незважаючи на наявність в надрах країни значної кількості запасів сировини паливно-енергетичного напрямку, а саме газу, нафти, коксівного вугілля тощо, внутрішні потреби держави власним видобутком не задовольняються. З близького та далекого зарубіжжя в Україну імпортуються нафта, газ, боксити, кольорові, рідкісні та рідкісноземельні метали, плавиковий шпат тощо. Так, зокрема, за станом на 01.01.2013 р. за даними Державного науково-виробничого підприємства “Державний інформаційний геологічний фонд України”, в надрах України виявлено понад 20 тис. родовищ і проявів з 117 видів мінеральної сировини, з яких 11742 родовища мають промислове значення та враховуються Державним балансом запасів корисних копалин. Промисловістю освоєно понад 4777 родовищ з 99 видів корисних копалин, що містять від 40 до 75,6 % розвіданих запасів різноманітних корисних копалин. На базі цих родовищ діє понад дві тисячі гірничодобувних, збагачувальних і переробних підприємств. В резерві перебуває 6965 родовищ, або 59,3 %. Водночас відсоток залучення у розробку розвіданих запасів за категоріями А+В+С1 по окремих гірничопромислових регіонах коливається від 7,5 (марганцева руда) до 93,6 % – нафта (Дніпровсько-Донецький регіон). Мінерально-сировинний потенціал гірничопромислових районів України наведено в табл. 4.21 (розподіл мінерально-сировинної бази України на гірничопромислові райони умовний). Довідково зазначимо, що до категорії А належать детально розвідані запаси корисних копалин, до категорії В – попередньо розвідані родовища, до категорії С1 включають запаси розвіданих родовищ складної геологічної будови, а також слабо розвідані запаси мінеральної сировини.

Отже, як показує проведений нами аналіз, для мінерально-сировинної складової природного багатства спостерігається значна територіальна диференціація та регіональна асиметрія (описується законом Парето – 18/85), а саме – 15,0 % областей належить 85,0 % вартості мінеральних ресурсів. При цьому, найвищий рівень локалізації мінеральних ресурсів України у південно-східних регіонах, у т.ч. на тимчасово окупованих і неконтрольованих урядом України територіях (Донецька, Луганська обл.), втрати мінеральних ресурсів в АРК склали 5,5 млрд. грн., або 2,1 % мінерально-сировинного потенціалу. Втрати мінеральних ресурсів в Донецькій та Луганській обл. вимагають окремого дослідження, але, очевидно, є вагомими. Також, необхідно звернути увагу на високий рівень локалізації мінерально-сировинних ресурсів стратегічного, у т.ч. оборонного значення (вугілля, металеві руди) у трьох областях (Донецькій, Луганській та Дніпропетровській). Це вимагає посилення заходів із забезпечення безпеки та оборони цих регіонів, прискореного повернення неконтрольованих урядом територій Донеччини та Луганщини під контроль центральної влади.

Таблиця 4.21

Мінерально-ресурсний потенціал гірничопромислових регіонів і районів України, млн. тонн*

Гірничопромисловий регіон, район. Адміністративна область	Вид корисних копалин	Кількість родовищ за станом на 01. 01. 2012 р.			Розвідані (балансові) запаси за категоріями А+В+С ₁ за станом на 01.01.2012 р.		
		всього	що розробляються	Частка залучення у розробку	Всього	Що розробляються	Частка залучення у розробку, %
Донецький гірничопромисловий регіон (Донецька, Луганська)	Вугілля кам'яне	849	378	44,5	28077,1	7773,1	27,7
Західно-Донецький гірничопромисловий регіон (Дніпропетровська)	Вугілля кам'яне	56	10	17,8	10871,2	1007,7	9,3
Львівсько-Волинський гірничопромисловий регіон (Львівська, Волинська)	Вугілля кам'яне	37	14	37,8	1110,4	334,3	30,1
Дніпровсько-Донецький гірничопромисловий регіон (Чернігівська, Полтавська, Сумська, Харківська обл.)	Нафта	111	80	72,1	70,9	66,4	93,6
	Газ природний млрд м ^{3**}	192	123	65,1	840,2	738,4	87,8
	Конденсат газовий	148	102	68,9	59,7	52,5	87,9
Передкарпатський гірничопромисловий регіон (Львівська, Івано-Франківська)	Нафта	47	31	65,9	41,1	35,4	86,1
	Газ природний	96	61	63,5	129,9	109,9	84,6
Криворізький гірничопромисловий регіон (Дніпропетровська, Кіровоградська)	Руди залізні	34	22	64,7	13065,5	10174,4	77,8
Кременчуцький залізорудний район (Полтавська)	Руди залізні	6	5	83,3	5342,4	4137,6	77,4
Білозірський залізорудний район (Запорізька)	Руди залізні	8	4	50,0	2507,5	1008,2	40,2
Нікопольський марганцеворудний район (Дніпропетровська, Запорізька)	Руди марганцеві	4	3	75,0	2186,2	165,6	7,5

*Джерело: Розраховано за економіко-статистичними даними Державного науково-виробничого підприємства "Геоінформ України";

** газ вільний+газова шапка+газ розчинний.

Щодо другого питання – про мінеральні відходи, то згідно з даними Державної служби статистики України, щорічне утворення мінеральних відходів зростає (значна їх кількість техногенного походження утворюється саме добувною промисловістю), а обсяги їх утилізації зменшуються. Так, зокрема, у 2010 р. було утворено 307214,1 тис. т мінеральних відходів (79,6 % від загальної кількості утворених), а утилізовано, оброблено (перероблено) – 104202,0 тис. тон (або 33,9 %) відповідно. У 2011 році ці показники становили 317817,7 тис. тон та 106322,6 тис. тон, (33,45 %), у 2012 р. – 327407,8 тис. та 98069,0 (29,9 %); у 2013 р. – 328180,9 та 97791,2 тис. тон (29,8 %), відповідно.

Як видно з наведеної статистики, така негативна тенденція, з одного боку, призводить до зменшення залучення мінеральних відходів техногенного походження як вторинної сировини у господарський обіг, а з іншого – до збільшення техногенного навантаження на довкілля. Отже, проблема відходів вимагає якнайскорішого вирішення, а враховуючи критичне забезпечення національної економіки багатьма стратегічними ресурсами, залучення відходів у господарський обіг, нарівні з екологічним, матиме й високо позитивний економічний ефект. Основними завданнями, які необхідно вирішити у цій царині, є: залучення інноваційних технологій, що дозволяють вилучати цінні компоненти зі вторинної сировини; знаходження інвестицій для освоєння техногенних родовищ; інституціональні питання, пов'язані з питаннями власності на техногенні родовища корисних копалин тощо; недопущення переходу сфери використання техногенних родовищ корисних копалин у сферу тіньової економіки.

Щодо третього питання – відтворення мінеральних ресурсів - необхідно зазначити наступне. З метою забезпечення відтворення вітчизняної мінерально-сировинної бази, а відтак і економічної та національної безпеки, в Україні у 2011 р. була затверджена Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 р., якою зокрема передбачено збільшення видобутку газоподібних, рідких та твердих горючих копалин, а також руд рідкісних та рідкісноземельних металів [111]. Однак, через складне становище економіки, що зумовлює недостатні обсяги проведення геологозйомочних, пошукових і розвідувальних робіт, темпи та обсяги відтворення власної мінерально-сировинної бази не відповідають потребам країни. Через нестачу коштів обсяги проведення геологорозвідувальних робіт скоротилися у 3–4 рази. Починаючи з 1994 р., приріст розвіданих запасів більшості стратегічних видів корисних копалин не компенсує їх видобуток. Подальше зволікання із вжиттям дієвих заходів зумовить нестачу деяких видів власної мінеральної сировини, зниження рівня захисту національних інтересів. Крім традиційного імпорту нафти, газу, деяких кольорових і рідкісних металів, коксівного вугілля, магнезиту, плавикового та польового шпату, Україна вже сьогодні ввозить сірку, яку до 1992 р. експортувала щороку в обсягах 1,5 – 2,9 млн т. Стан фінансування геологорозвідувальних робіт наведено в табл. 4.22.

Таблиця 4.22

Динаміка виконання геологорозвідувальних робіт за кошти Державного бюджету України за період з 1990 року по 2015 рік, (млн грн)*

	Ретроспективний період, роки								
	1990	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виконання геологорозвідувальних робіт за кошти Державного бюджету	934,45	465,30	453,44	538,59	441,76	694,93	198,68	90,35	89,89

* Джерело: Державна служба геології та надр України.

На авторське переконання, при вдосконаленні нормативно-правової бази управління сферою надрокористування необхідно врахувати, що головним ланцюгом системи відтворення мінерально-сировинної бази в Україні має стати механізм примусового ведення дорозвідки родовищ гірничодобувними компаніями у межах виділених їм ділянок надрокористування. При цьому надрокористувачу повинні надаватися державою податкові пільги при сплаті рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин у розмірі, що дорівнює витратам на дорозвідку. Зазначене може бути реалізовано шляхом внесення змін та доповнень до пп. 4 чинного Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615 [112]. Таким чином, можна стверджувати, що механізм примусової дорозвідки родовищ корисних копалин та одночасне збільшення з боку держави фінансування геологорозвідувальних робіт дозволить забезпечити відтворення вітчизняної мінерально-сировинної бази.

Щодо четвертого – ефективного оподаткування та стягнення платежів за використання мінерально-сировинних ресурсів до бюджету країни: слід змінити діючу систему платежів за використання надр для видобування корисних копалин, що базується на відносних показниках (у відсотках від вартості товарної продукції гірничого підприємства), на систему, яка базується на принципі рентного доходу (вилучення на користь держави надлишку в надрокористувачів. Надлишок – різниця між отриманим надрокористувачем прибутком і середньо-нормальним прибутком по галузі (підгалузі) у гірничодобувній промисловості, що забезпечить диференціацію цих платежів в залежності від гірничо-геологічних та гірничотехнічних умов видобування корисних копалин. Такий підхід забезпечить об'єктивний розподіл очікуемого доходу від розробки родовищ між учасниками процесу надрокористування (державою як розпорядником природного ресурсу і надрокористувачами), забезпечить кореляцію між вартістю мінерально-сировинних ресурсів і платежами за їх використання (така кореляція в Україні відсутня) та одночасне збільшення надходжень коштів до Державного бюджету, і, тим самим, буде сприяти сталому розвитку вітчизняної сфери надрокористування [113].

Таким чином, виконання на державному рівні вищезазначених економіко-організаційних заходів дозволить отримувати приріст запасів корисних копалин, раціональне та ефективне їх використання і тим самим забезпечить мінерально-сировинну і відповідно, національну безпеку України¹⁸¹. Відтак, дослідниками показано, що з однієї сторони, природний капітал є потужним фактором економічного розвитку країн, де за рахунок природної ренти було побудовано потужні економіки та системи соціального забезпечення громадян цих країн. З іншої сторони, для багатьох країн, у першу чергу – тих, що розвиваються та пострадянських, наявність природних багатств є чинником небезпеки (більшою мірою, військової). Виявлено коло проблем, що стосуються мінерально-сировинної безпеки як складової національної безпеки країни та сталого розвитку мінерально-сировинного комплексу, а саме: значну асиметрію розподілу мінерально-сировинних ресурсів по території країни, наявність

¹⁸¹ Більш детально розкрито та репрезентовано авторами даної монографії у попередніх наукових роботах, зокрема, у [113 – 116].

великої кількості мінеральних відходів, проблему відтворення запасів мінеральної сировини, недосконале оподаткування діяльності гірничовидобувних підприємств.

При цьому, відзначено, що мінерально-сировинний комплекс України відіграє важливу роль в економіці держави, а саме: забезпечує життєдіяльність майже всіх галузей національної економіки і визначає їх сталий розвиток. Вартість мінеральних ресурсів складає 24,83 % від сумарної вартості природного багатства України і в абсолютному грошовому вимірі сягає на 1 січня 2013 року 262 970,0 млн грн. (32,8 млрд. дол. США за курсом на дату оцінку). Визначено, що для мінерально-сировинної складової природного багатства спостерігається значна територіальна диференціація та регіональна асиметрія, яка описується законом Парето (18/85), найвищий рівень локалізації мінеральних ресурсів України у південно-східних регіонах, у т.ч. на тимчасово окупованих і неконтрольованих урядом України територіях (Донецька, Луганська області), високий рівень локалізації мінерально-сировинних ресурсів стратегічного значення у Донецькому, Луганському та Дніпропетровському регіонах вимагає посилення заходів із забезпечення їх безпеки та оборони. У наслідок, окреслено напрями інституціонального реформування вітчизняної сфери надрокористування для забезпечення мінерально-сировинної безпеки, раціонального надрокористування та сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу, включаючи сферу поводження з техногенними відходами мінеральної сировини, розвідки копалин й відтворення мінерально-сировинної бази, а також ефективного оподаткування сфери використання мінеральних ресурсів в Україні.

Висновки до розділу 4

За результатами виконання системних досліджень і розв'язання економіко-статистичних завдань, ґрунтовного макроекономічного аналізу структурно-динамічних параметрів розвитку національного господарства та реального сектору економіки у площині активізації можливостей щодо формування, нарощення і раціоналізації використання стратегічного потенціалу України у сучасних умовах функціонування національної соціально-економічної було репрезентовано низку ресурсно-функціональних проблем задля досягнення високого рівня результативності управління розвитком сукупністю граничних ресурсів, резервів і можливостей задля забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку. Основою для висновків у цій площині стали свідчення за результатами провадження аналізу основних макроекономічних показників та структурно-динамічних вимірів функціонування промисловості та наукоємних і енерго- й ресурсо-ємних видів економічної діяльності, оцінювання й прогнозування щільності взаємозалежності інноваційно-інвестиційної діяльності реального сектору та масштабів його стратегічного потенціалу з інтегрованим оглядом конкурентного потенціалу як у внутрішньому середовищі функціонування, так і на міжнародному ринку.

Поряд із вказаним, з'ясовано й охарактеризовано низку системно-універсальних проблем і перешкод на шляху забезпечення результативності й ефективності управління розвитком стратегічного потенціалу економіки України з розмежуванням їхнього значення за пріоритетами.

Зазначене дозволило дійти низки науково-прикладних, практичних і методологічних висновків та рекомендацій, основними з яких є наступні.

1. Обчислення основних макроекономічних тенденцій розвитку національного господарства, структурних зрушень, індексів промислового виробництва, а також врахування наслідків запровадження нових технологій управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості, у цілому та реального сектору регіональної економіки, зокрема, протягом 2009 – 2016 рр. дозволили засвідчити вагомість впливу сучасних процесів стійкості та надійності розвитку реального сектору у контексті забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку. Доведено, що існує потреба у нагальному визначенні основних напрямів структурно-динамічних зрушень, коригування діяльності суб'єктів управління у цій площині задля локалізації зусиль на обмеженому переліку елементарних потенціалів (зі складу стратегічного потенціалу), за урахування яких і сформовано групи матеріальних, факторних потенціалів і потенціалів системно-універсального функціонування.

Визнано, що суттєве скорочення обсягів випуску промислової продукції мало місце у 2013 – 2016 рр., що обумовлено існуванням, у першу чергу, низки об'єктивних суспільно-політичних проблем, серед яких:

а) несприятлива для вітчизняних виробників кон'юнктура світових товарних ринків, що зумовила слабкий зовнішній попит та зниження цін на основну вітчизняну експортну продукцію (зокрема, у чорній та кольоровій металургії, машинобудуванні та хімічній промисловості);

б) високі ціни на імпортовану сировину для окремих видів економічної діяльності (особливо, зростання цін на природний газ і нафту);

в) демаркетингові умови й обмеження, які виникли за наслідками реалізації комплексу заходів, які впроваджені, зокрема, саме РФ для захисту власного ринку.

Поряд із цим, слід визнати, що, наразі, в межах національної соціально-економічної системи існують і суб'єктивні та потенційно-факторні чинники та перешкоди, які формують умови щодо подальшої деградації стратегічного потенціалу промисловості України. А, саме:

- низка політично умотивованих дискримінаційних дій щодо українських експортерів як зі сторони країн-членів ЄС, так і РФ;

- суттєве скорочення інвестиційної активності вітчизняних промислових підприємств та їхня збитковість; в) фізичне руйнування промислового потенціалу у східних регіонах у зв'язку з проведенням АТО.

2. У розділі встановлено й засвідчено про: а) низьку результативність й енергоефективність функціонування паливно-енергетичного комплексу країни з низькою продуктивністю видобутку і генерації та високою собівартістю енергії (різної етіології) при надзвичайно низьких рівнях: рентабельності виробництва; ефективності провадження інвестиційної діяльності; реалізації процесів модернізації та технологічного оновлення виробництва саме національної видобувної промисловості;

б) дотаційність і низьку рентабельність ПЕК України, загалом;

в) відсутність дієвих програм у сфері запровадження та активізації геологорозвідувальних робіт.

Саме останнє і дозволило обґрунтувати та сформулювати комплекс пріоритетних заходів щодо забезпечення (і, відповідно, й підвищення) достатнього рівня результативності управління розвитком добувної промисловості у інформаційно-методичній, організаційно-економічній та нормативно-правовій площині.

3. Доведено доцільність локалізації зусиль державних і регіональних суб'єктів управління, які опікуються проблемами формування стратегічного потенціалу видобувної промисловості, на модернізації, регенерації та темпах розвитку гірничодобувних підприємств і на виробництві електроенергії, газу та води. Оскільки, встановлено, що у загальній сумі за обсягами ВДВ цих двох видів економічної діяльності в межах реального сектору економіки у фактичних цінах – становили протягом останнього часу 38,2%). Однак, враховуючи обсяги випуску промислової продукції в межах ПЕК держави та реального сектору, у цілому (які були перераховані у розділі у порівняльних цінах), авторами підтверджено про таке, що за:

а) обсягами випуску промислової продукції галузі ПЕК у структурі промисловості складають (за урахування перерахунку, здійсненого у порівняльних цінах – найбільш стабільного періоду їхнього функціонування) у критичному періоді (2009 – 2014 рр.) становив 22,9 – 23,9%;

б) обсягами ВДВ підприємств, які належать до ПЕК, мали частку в межах 38,2 – 44,2 %;

в) за урахування важливої суспільно-політичної та соціально-економічної ролі для України (і, у тому числі, і для сучасного державотворення) процесів забезпечення збалансованості функціонування саме галузей ПЕК, які дають, майже, 50,0 % ВДВ та 25,0 % обсягу промислової продукції (тобто, рентабельність їх виробничо-господарської діяльності складає, понад, 200,0%) – то, на теренах нашої державі слід розвивати й нарощувати саме видобуток енергоресурсів та раціонально освоювати природно-ресурсний потенціал. І, зазначимо, не лише енергетичних, а й інших мінерально-сировинних ресурсів (неенергетичних матеріалів). Зазначене розширює перспективи розвитку та забезпечення збалансованості функціонування добувної промисловості, однак, лише у разі раціоналізації освоєння природо-ресурсного потенціалу.

4. Запропоновано, з метою забезпечення надійності функціонування реального сектору економіки України та досягнення стійкості функціонування національної соціально-економічної системи, звернутися до світового досвіду провадження економіко-статистичного аналізу у площині ідентифікації кількісного значення частки ВДВ промисловості у загальній структурі ВВП (у роботі проаналізовано основні показники для 22 країн світу). Так, зокрема, підтверджено, що протягом останніх років (2009 – 2016 рр.) частка ВДВ промисловості України: а) найвищою була у 2009 р. (32,2%); б) суттєво знизилася у 2010 р. (28,2 %); в) найнижчою вона стала у 2013 – 2015 рр. (21,3 %), генеруючи, тим самим, деструктивні тенденції у межах не лише реального сектору держави, а й у національному господарстві, загалом.

Тож, вивчивши світові тенденції щодо частки ВДВ, за урахуванням рівня технологічної підготовки виробництва до провадження новачків, а також макроекономічні показники, за якими дослідниками здійснено розмежування країн на групи «країн-лідерів» або ж «помірних інноваторів» та відстаючих чи на перехідному етапі – визнано і доведено

за цими показниками Україна прирівнюється до Угорщини, однак, остання має, на відміну від нашої держави, менш енергоємну галузеву структуру промисловості, а останнє суттєво впливає на ідентифікацію динаміки реальних макроекономічних показників світовою спільнотою.

Однак, засвідчено, що у більшій мірі, структура реального сектору Німеччини, відповідає українській, тому, визнано пріоритетом – враховувати кількісно-якісні параметри функціонування Німеччини (ВДВ на рівні 23,8 %) задля обґрунтування орієнтирів загальноекономічного розвитку національної соціально-економічної системи і, відповідно, реального сектору економіки.

5. Узагальнивши результати економіко-статистичних і експертних оцінок макроекономічних параметрів розвитку національної промисловості, рівнів її інноваційної здатності та технологічної конкурентоспроможності, визнано об'єктивним наступне: серед головних системних чинників, які обумовлюють суттєве падіння промислового виробництва та певну деградацію реального сектору економіки України: а) незадовільні умови провадження виробничо-господарської та економічної діяльності (у т. ч., і внаслідок руйнації інфраструктури та традиційних господарських й зовнішньоекономічних зв'язків із країнами членами СНД); б) розширення обмежень у фінансовій і монетарній сферах; в) збереження цінової нестабільності та загальної економічної невизначеності функціонування національного господарства; г) суттєве зниження доходів і добробуту населення, а, отже, і рівня платоспроможного попиту; д) нарощення загроз і ризиків внаслідок суспільно-політичної й військово-економічної трансформацій національної соціально-економічної системи.

6. Підтверджено, що за ретроспективний період, практично, не відбувалось діяльності у сфері забезпечення технічної підготовки виробництва до впровадження інновацій, а інші види інноваційних витрат в реальному секторі економіки України, поступово зменшувалися (зокрема, негативна тенденція із 4,93 млрд. грн. у 2008 р. до 0,69 млрд. грн. – у 2014 році, не забезпечила формування системно-універсального підґрунтя для активізації діяльності у інноваційно-інформаційній сфері). При цьому, здійснивши поглиблену порівняльну оцінку кількісних значень індексів інфляції (індексу споживчих цін) в Україні та цін виробників промислової продукції при визначенні рівня компарації та динамічності їхніх змін призначено: а) споживча інфляція в Україні (індекс інфляції) у січні – квітні 2015 р. і, надалі, до кінця 2017 року постійно прискорювалася і, відповідно, суттєво перевищила прогнозовані очікування. З'ясовано також і те, що мало місце суттєве зростання індексу цін виробників промислової продукції в Україні у 2014 – 2016 рр.

З цього, обґрунтовано та репрезентовано наступне передбачення, що на кінець 2018 рр. – слід очікувати подальшого погіршення виробничих, техніко-технологічних і макроекономічних показників промисловості, насамперед, у II-му півріччі 2018 р. (з огляду на період необхідної адаптації бізнесу до нових нормативно-правових умов, а також на так званий «ефект бази»). За поліноміальним трендом розраховано падіння ВДВ на певний період упередження, яке може скласти від 10,0 % до 12,0 %.

7. Узагальнюючи результати ретроспективного економетричного аналізу, авторами даного дослідження засвідчено і підтверджено, що побудований короткостроковий прогноз свідчить про таке: порівняно високу чутливість до суспільно-політичних змін у

зовнішньому середовищі функціонування як реального сектору економіки України, так і національного господарства, загалом. Поряд із цим, визнано, що основні макроекономічні показники розвитку промисловості (більшою мірою, це обсяги випуску промислової продукції та ВДВ), внаслідок існування низки об'єктивних і суб'єктивних факторів, визначають деградаційну тенденцію у проблематиці забезпечення надійності та збалансованості функціонування і не лише національної промисловості, а й економіки, у цілому. Тому, рекомендовано, в ресурсних обмеженнях при нарощенні військово-економічних загроз, локалізувати зусилля на процесах регенерації окремих елементів стратегічного потенціалу задля убезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку й, хоча б, певного підвищення стандартів якості життєдіяльності населення.

Крім зазначеного, доведено, що надзвичайно високу чутливість базових видів економічної діяльності реального сектору економіки до суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій, зокрема, у площині, яку демонструють показники кількості впроваджених нових технологічних процесів, обсяги капітальних інвестицій та інноваційних витрат. Визнано, що враховуючи оціночну й прогнозу динаміку подальших змін у цій площині та об'єктивні закономірності останніх рекомендовано - використати в якості результуючої ознаки задля можливого досягнення цільового – тобто, потенційно доступного – рівня масштабів розвиненості стратегічного потенціалу промисловості задля генерування умов щодо його обов'язкового нарощення у середньостроковій перспективі (до 2020 – 2030 рр.).

З'ясовано: зовнішньоекономічний потенціал реального сектору економіки України, який, на жаль, вже не має суттєвого масштабу для розвитку, а результативність управління його розвитком низькі значення. При цьому, коефіцієнт покриття експорту промислової продукції імпортом, за окремими регіонами у досліджуваному періоді ледь досягав 3,0 %. Тож, враховуючи загальноекономічну динаміку останніх років щодо обсягів та структури прямих іноземних інвестицій в основні виробничі засоби промисловості, а також їхнього розподілу за регіонами держави, нами підтверджено про те (за урахування умов приєднання України до зони вільної торгівлі - ЗВТ), що, наразі, існують реальні передумови для активізації діяльності, освоєння нових ринків збуту і, відповідно, певного нарощення обсягів експорту промислової продукції за галузями переробної промисловості.

8. Показано, що з однієї сторони, природний капітал є потужним фактором економічного розвитку країн, де за рахунок природної ренти було побудовано потужні економіки та системи соціального забезпечення громадян цих країн. З іншої сторони, для багатьох країн, у першу чергу – тих, що розвиваються та пострадянських, наявність природних багатств є чинником небезпеки, у т.ч. – військової. Виявлено і розкрито коло реалних проблем, що стосуються мінерально-сировинної безпеки як складової національної безпеки країни та сталого розвитку мінерально-сировинного комплексу, а саме: значну асиметрію розподілу мінерально-сировинних ресурсів по території країни, наявність великої кількості мінеральних відходів, проблему відтворення запасів мінеральної сировини, недосконале оподаткування діяльності гірничовидобувних підприємств.

9. Відзначено і доведено, що мінерально-сировинний комплекс України відіграє важливу роль в економіці держави, а саме: забезпечує життєдіяльність майже всіх

галузей національної економіки і визначає їх сталий розвиток. Вартість мінеральних ресурсів складає 24,83 % від сумарної вартості природного багатства України і в абсолютному грошовому вимірі сягає на 1 січня 2013 року 262 970,0 млн грн. (32,8 млрд. дол. США за курсом на дату оцінку). Визначено, що для мінерально-сировинної складової природного багатства спостерігається значна територіальна диференціація та регіональна асиметрія, яка описується законом Парето (18/85), найвищий рівень локалізації мінеральних ресурсів України у південно-східних регіонах, у т.ч. на тимчасово окупованих і неконтрольованих урядом України територіях (Донецька, Луганська області), високий рівень локалізації мінерально-сировинних ресурсів стратегічного значення у Донецькому, Луганському та Дніпропетровському регіонах вимагає посилення заходів із забезпечення їх безпеки та оборони.

Окреслено напрями інституціонального реформування вітчизняної сфери надрокористування для забезпечення мінерально-сировинної безпеки, раціонального надрокористування та сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу, включаючи сферу поводження з техногенними відходами мінеральної сировини, розвідки копалин й відтворення мінерально-сировинної бази, а також ефективного оподаткування сфери використання мінеральних ресурсів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до розділу 4

1. North, Douglass C. 1955. "Location Theory and Regional Economic Growth". *Journal of Political Economy*, 63: PP. 243 – 258.
2. North, Douglass C. 1981. *Structure and Change in Economic History*.
3. New York: Norton.
4. North, Douglass C. 1984. "Government and the Cost of Exchange". *Journal of Economic History*, 44: PP. 255–264.
5. North, Douglass C. 1986. "Is It Worth Making Sense of Marx?". *Inquiry*, 29: PP. 57–64.
6. North, Douglass C. and Rutten, Andrew. 1987. "The Northwest Ordinance in Historical Perspective". In Klingaman, D. and Vedder, R. (eds.). *Essays on the Old Northwest*. Athens: Ohio University Press.
7. North, Douglass C. and Thomas, Robert P. 1973. *The Rise of the Western World: A New Economic History*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. North, Douglass C. and Weingast, Barry W. 1989. "The Evolution of Institutions Governing Public Choice in 17th Century England". *Journal of Economic History*, 49: PP. 803–832.
9. North, Douglass C. Forthcoming. "Institutions, Transaction Costs, and the Rise of Merchant Empires". In Tracy, James D. (ed). *The Political Economy of Merchant Empires*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Дементьев В. В. Сучасна теорія інститутів: ідентифікації предметного поля / В. В. Дементьев // *Економічна теорія: науковий журнал*; ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – Київ: ІЕІП НАНУ, 2015. – № 1. – С. 26 – 49.
11. Данилишин Б. М. Грянет ли украинский технологический Армагеддон [Электронный ресурс] / Б. М. Данилишин. – Режим доступа: <http://nv.ua/opinion/danylyshyn/grjanet-li-ukrainskij-tehnologicheskij-armageddon-61150.html>.

12. Річний звіт Національного Банку України за 2015 рік. – Національний банк України. – Київ: НБУ, 2016. – 212 с. – [С. 26].
13. Інтегрований огляд інформації щодо стану певних соціально важливих товарних ринків за 2012 – 2017 рр.: аналітична доповідь [Текст]/ Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – Київ: ЦКДППП, 2017. – 279 с.
14. Інтегрований огляд інформації щодо позитивних та негативних наслідків вступу України до ЗВТ: аналітична доповідь / Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – Київ: ЦКДППП, 2017. – 63 с.
15. Інтегрований огляд інформації щодо загроз економічній безпеці (зокрема, на прикладі Російської Федерації): аналітична доповідь [Текст]/ Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – Київ: ЦКДППП, 2017. – 49 с.
16. Кількість підприємств та частка обсягів реалізації найбільших виробників на певних товарних ринках по областях України за 2017 рік: аналітична доповідь. – Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – Київ: ЦКДППП, 2017. – 252 с.
17. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014-2016 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) [Електронний ресурс]. / ІАС. – 2016. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalnaotsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi>.
18. World Development Indicators [Electronic resource]// The World Bank: WorldDataBank. – Mode of access: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>).
19. База ВООЗ даних "Здоров'є для усіх». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://gateway.euro.who.int/ru/hfa-explorer/>.
20. База даних макроекономічного розвитку країн світу Світового банку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.
21. Черевко О. В. Детінізації економіки: аналіз, оцінка та механізм зниження рівня тіньової економіки: Монографія / О. В. Черевко. – Вид. 2-ге, розш.. – Київ: Видавничий Дім «Корпорація», 2015. – 194 с.
22. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2000-2012 рр. (КВЕД-2005) Статистична інформація / Державна служба статистики. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
23. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012-2016 рр. (КВЕД-2010). Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
24. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання: аналітична доповідь / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла; Національний інститут стратегічних досліджень – Київ: НІСД, 2014. – 132 с.
25. Микитенко В. В. Інформаційно-методичний інструментарій оцінювання результативності макроекономічного регулювання розвитку каскадного формату організації виробничо-господарської взаємодії [Текст] / Р. В. Кузьменко, В. В. Микитенко // Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць. – Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", 2016. – 236 с. - [С. 197 – 209].

26. Основні макроекономічні показники України. Державна служба статистики. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
27. Розбудова в Україні каскадних форм організації виробничо-господарської та міжгалузевої і міжрегіональної взаємодії / В. В. Микитенко, О. М. Алимов / Економічні та виробничо-економічні системи в координатах сталого розвитку: Монографія / за ред. А. О. Касич, М. М. Хоменко. – Кременчук, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського МОН України, Кременчуцька міська друкарня, 2015. – 228 с. [С. 5 – 19].
28. Макроекономічне регулювання розвитку каскадних форм організації виробничо-господарської та міжрегіональної взаємодії / О. М. Алимов, О. О. Демешок, В. В. Микитенко/ Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2015: Монографія [Текст] [Акулов-Муратов В. В., Алимов О. М., Андерсон В. М., Демешок О. О., Микитенко В. В., Шкарлет С. М. та ін.]. – НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», НТУУ «Київський політехнічний інститут»; Інститут телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Вища економіко-гуманітарна школа, Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук. ред. проф. Хлобистова Є. В. – Черкаси, 2015 – 538 с. [С. 154 – 166].
29. Механізм стратегічного управління забезпеченням функціонування каскадів регіональних соціально-економічних систем: Препринт / О. М. Алимов, О. В. Гребенюк, О. О. Демешок, І. В. Драган, І. М. Лицур, В. В. Микитенко. – Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2016. – 64 с.
30. Kurtz W. Ukraine Is On The Brink Of Total Economic Collapse / W. Kurtz, S. Look // Business Insider. [Electronic resource]. – Sep. 21, 2014. – Mode of access: <http://www.businessinsider.com/ukraine-is-on-the-brinkof-total-economic-collapse-2014-9#ixzz3Iy5vm8UL>.
31. Державна служба статистики України: Національні рахунки України за 2014 - 2015 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
32. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014-2015 рр. (частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації) [Електронний ресурс]. / ІАС. – 2015. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalnaotsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi>.
33. Смаглюк А. А. Галузева та технологічна структури економіки України [Електронний ресурс] / А. А. Смаглюк // Теорія та практика державного управління. — Вип. 2 (49). — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/2/08.pdf>.
34. Bloomberg "These Are the world's Most Innovative Economies. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.globalinnovationindex.org/>.
35. Економіко-статистична база даних. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://uifuture.org/uk/post/ukraina-pidnalasa-na-6-pozicij-u-globalnomu-innovacijnomu-indeksi_305.
36. Лепа Р. М. Теоретичне забезпечення сталого розвитку підприємств / Лепа Р. М., Філіпішин І. В., Цопа Н. В. // Вісник Донбаської машинобудівної академії (Збірник наукових праць). №2 (12). – Краматорськ, 2008. – С.175 – 177.

37. Ляпунов А. М. Общая задача об устойчивости движения: Монография / А. М. Ляпунов. – Москва-Ленинград, Гос. изд. техн.-теорет. литературы, 16-е тип. Союзполиграфпрома в Мек., 1950. – 472 с.

38. Милованов В. П. Неравновесные социально-экономические системы: синергетика и самоорганизация: Монография / В. П. Милованов. – Москва: УРСС. – 2001. – 264 с.

39. Микитенко В. В. Моделі управління поведінкою виробничо-економічної системи для забезпечення індивідуальної надійності її функціонування / Микитенко В. В., Кузьменко Г. Г. // Економічна кібернетика. Міжнародний науковий журнал. – Донецьк, ДонНУ МОН України, 2009. - № 1-2 (55 – 56), 2009. – С. 43 – 54.

40. Микитенко В. В. Моделі розвитку виробничо-економічних систем в контексті активізації процесів модернізації промисловості / Микитенко В. В., Шкарлет С. М. // Матеріали і доповіді міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток легкої промисловості в умовах активізації євроінтеграційних процесів», м. Київ, 29.10.2010 р. – Київ: РВПС України НАН України, 2010 – С. 103 – 106.

41. Микитенко Д. О. Верифікація варіативних прогнозів із перевіркою адекватності розроблених модельних вирішень за використання експериментального ряду агрегованих показників / Микитенко В. В., Микитенко Д. О. // Нове в економічній кібернетичі. Зб. наук. статей. / Під загальною ред. Ю. Г. Лисенко; Донецький національний ун-т. // Моделі корпоративного менеджменту; - Донецьк, ДонНУ МОН України, 2008. – № 2. – С. 15 – 33.

42. Микитенко В. В. Формування оціночних і прогнозних концептуально-аналітичних моделей результативності управління реструктуризацією промисловості / В. В. Микитенко, Л. М. Кузьменко / Стратегічні пріоритети розвитку промислового сектору України: Монографія / під загальною редакцією к.е.н., доц. І. А. Косач. - Чернігівський національний технологічний університет. - Ніжин, ФОП Лук'яненко В. В., ТПК «Орхідея», 2015. – 260 с. [С. 35 – 48].

43. Микитенко В. В. Моделювання розвитку багатокомпонентних систем в контексті модернізації економіки держави / Микитенко В. В. // Матеріали міжнародної конференції «UKR-POWER - 2010» «Комплексне вирішення проблем енергозбереження у промисловій та комунальній енергетиці»(м. Ялта, червень 22 – 27, 2010 року). – АТЕКУ та Ін-т технічної теплофізики. – Ялта, вид-во Асоціація ТЕКУ, 2010. – С. 85 – 95.

44. Микитенко В. В. Моделі ефективного управління розвитком економічної системи та наслідки їхнього запровадження у практику державного управління / Микитенко В. В., Левицький С. І. // Економічна кібернетика. Міжнародний науковий журнал. – Донецьк, ДонНУ МОН України, 2008. – № 3 – 4 (51 - 52). – С. 4 – 16.

45. Микитенко В. В. Системно-функціональний ресурс промислового зростання в Україні: Монографія / [Данилишин Б. М., Микитенко В. В., Онікієнко В. В. та ін.] / Під ред. д.е.н., проф. Б. М. Данилишина – Київ: РВПС України НАН України, 2009. – 540 с.

46. Микитенко В. В. Інформаційно-методичний інструментарій оцінювання результативності макроекономічного регулювання розвитку каскадного формату організації виробничо-господарської взаємодії / Р. В. Кузьменко, В. В. Микитенко // Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць. – Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", 2016. – 236 с. - [С. 197 – 209].

47. Микитенко В. В. Інформаційно-методичний простір формування набору стратегій для забезпечення економічної безпеки держави / Микитенко В. В. // Виклики та можливості впровадження електронного урядування в умовах кризи: Збірник матеріалів [За заг. редакцією доктора наук з державного управління С. А. Чукут, канд. наук з державного управління О. В. Загвойської]. – Київ, НАДУ, 2010. – 179 с. – С. 97 – 122.

48. Микитенко В. В. Ціннісно-орієнтоване моделювання управління забезпеченням і реалізацією природоохоронної політики в державі / Агросвіт. Науково-практичний журнал / Микитенко В. В., Кузьменко Г. Г. / – К.: РВПС України НАН України. – № 18. – 2009. – С. 2 – 10.

49. Микитенко В. В. Інтерпретація моделюючих рішень щодо визначення тривалості циклів модернізації виробництва з урахуванням його технічної підготовки / Микитенко В. В. // Економічна кібернетика. Міжнародний науковий ж-л. – Донецьк, ДонНУ МОН України, 2009. – № 5 – 6 (35 – 36). – С. 10 – 24.

50. Микитенко В. В. Формування стратегічної моделі державного регулювання природокористування в ринкових умовах господарювання в просторового соціально-економічного розвитку / Микитенко В. В., Драган І. В., Кузьменко Р. В. // Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал. – Київ: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2013. – №14. – С. 57-60.

51. Микитенко В. В. Макроекономічні моделі розвитку інтелектуального потенціалу промислового виробництва: критерії, оцінка та прогноз /Микитенко В. В. // Проблеми ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектора економіки України, 2008. – Київ: РВПС України НАН України, 2008. – С. 60 – 76.

52. Микитенко В. В. Моделювання ефективності інноваційних витрат у промисловому виробництві / Микитенко В. В., Ладонько Л. С. // Національне господарство України: теорія та практика управління. Збірник наукових праць. – Київ: РВПС України НАН України, 2009 – 264 с. – С. 62 – 74.

53. Микитенко В. В. Макроекономічні моделі розвитку інтелектуального потенціалу промислового виробництва: критерії, оцінка та прогноз / Микитенко В. В. // Проблеми ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектора економіки України, 2008. – Київ: РВПС України НАН України, 2010. – С. 60 – 76

54. Микитенко В. В. Оптимізаційні моделі макроекономічного регулювання інноваційних процесів на різних рівнях управління промисловістю / Микитенко В. В., Ладонько Л. С. / Ефективна економіка: науковий електронний журнал [Електронний ресурс], № 2. – 2011. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=16>.

55. Микитенко В. В. Оцінювання інформаційного потенціалу національної промисловості в контексті забезпечення достатнього рівня її економічної безпеки / О. В. Гребенюк, В. В. Микитенко // Проблеми системного підходу в економіці: Зб. наук. праць. – Вип. 36. – К.: Вид-во НАУ МОНмолодьспорту України, 2011. – С. 163-172.

56. Микитенко В. В. Інноваційні підходи до оптимізації виробничо-економічних систем у паливно-енергетичному комплексі України / Микитенко В. В., Кузьменко Г. Г. // Проблеми науки: науково-практичний журнал – Київ, 2009. - № 1. – С. 39 – 44.

57. Микитенко В. В. Прогноз економічного зростання національного господарства при активізації його інноваційного розвитку / Микитенко В. В. // „Україна – Латвія – Білорусія – ЄС: сучасний стан і перспективи”: Збірник матеріалів міжнародного наук.-практ. семінару. – Херсон – Рига – Гомель: Херсон, ХНТУ МОН Ук-раїни, ПП Вишемирський, 2010. – С. 210 – 218.

58. Микитенко В. В. Світоглядні трансформації процесів еволюційної інтеграції: макроекономічна модель формування потенціалу сталого розвитку / В. В. Микитенко// Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища [збірник наукових праць]. – Київ: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2014. – 134 с. [С. 116 – 123].

59. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://scontent.fiev12-1.fna.fbcdn.net/v/t1.0-9/29433136_2094618073898093_4124346906962821120_o.png?_nc_cat=0&oh=42189425e9d3ce9bf2c91e9e0ccc4841&oe=5B6B89D5.

60. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytyngu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>.

61. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://scontent.fiev12-1.fna.fbcdn.net/v/t1.0-9/29433136_2094618073898093_4124346906962821120_o.png?_nc_cat=0&oh=42189425e9d3ce9bf2c91e9e0ccc4841&oe=5B6B89D5.

62. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytyngu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>.

63. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>.

64. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2016-2017>.

65. Микитенко В. В. Формування територіальних природно-господарських округів та переформатування соціально-економічного простору України / В. В. Микитенко, Д. О. Микитенко // Економічний Вісник Донбасу: науковий журнал. - № 1 (51). – Київ – Старобільськ, Відділ інформатизації наукової діяльності ІЕП НАН України, 2018, 1 – [С. 31 – 39].

66. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Ратифікована Законом України № 1678-VII від 16.09.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

67. Національний стандарт України. Системи екологічного керування: вимоги та настанови щодо застосовування (ISO 14001:2004, IDT) ДСТУ ISO 14001:2006. – Київ: Держспоживстандарт України, 2006. – 39 с.

68. Капіталізація природних ресурсів / [за заг. ред. д.е.н., проф., академіка НААН України М. А. Хвесика]. – Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 268 с., С. 107-117.

69. Про схвалення розроблених Міністерством аграрної політики та продовольства планів імплементації деяких актів законодавства ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1144-2014-%D1%80>.

70. Шкарлет С. М. Кризи українського соціуму та геополітичний вибір держави: управлінський вимір [Електронний ресурс] / В. В. Микитенко, С. М. Шкарлет// Економіка. Управління. Інновації: електронний фаховий журнал. – 2014 – № 1.: Електронне наукове фахове видання. – Житомир, вид-во Житомирського державного

університету ім. І. Франка, 2014. – № 1 (11). – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_70.pdf.

71. Формування системи механізмів управління природними ресурсами в умовах євроінтеграційних процесів/ І. К. Бистряков, Д. М. Клиновий, Н. В. Коржунова, В. В. Микитенко та інші; за ред. М. А. Хвесика. – Київ: ДУ Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, 2017. – 680 с.

72. Статистичний збірник «Регіони України» 2017. Частина 1; за редакцією І. Є. Вернера, відп. за випуск М. Б. Тімоніна. – Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 322 с.

73. Статистичний збірник «Регіони України» 2017. Частина 2; за редакцією І. Є. Вернера, відп. за випуск М. Б. Тімоніна. Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 687 с.

74. Микитенко В. В. Методичні підходи до моніторингу основних компонент економічної та соціальної безпеки держави: Монографія / Микитенко В. В., Микитенко Д. О.; під заг. ред. Л. І. Ільчука. – Київ: Центр перспективних досліджень НАН України та Міністерства соціальної політики України, Ви-во „Салютіс”, 2007. – 189 с.

75. Микитенко В. В. Інформаційно-методичне забезпечення економічних досліджень: Цільове програмне забезпечення оцінки, прогнозу макроекономічних показників та енергоефективності промислового виробництва А. С. 21784 Україна / заявник і власник А. С. / Микитенко В. В. – Опубліковано: «Офіційний бюлетень авторське право і суміжне право», 2007. – № 13. – 3 с.

76. Микитенко В. В. Макроекономічне регулювання процесів забезпечення енергоефективності: методологія оцінки і прогнозу, методичні підходи та практичний інструментарій: Науковий твір А. С. 21673 Україна / заяв. і влас. А. С. 21673 Україна / Микитенко В. В. – Опубл.: «Офіційний бюлетень авторське право і суміжне право». – 2007. – № 12. – 4 с.

77. Микитенко В. В. Інформаційно-методичне забезпечення економічних досліджень: Цільове програмне забезпечення оцінки, прогнозу макроекономічних показників та рівня енергоефективності промислового виробництва – (MINErgo v. 4.1) А. С. 21784 Україна / заявник та власник А. С. / Микитенко В. В. – Опубліковано: «Офіційний бюлетень авторське право і суміжне право», 2007. – № 13. – С. 3.

78. Узагальнена економіко-статистична база даних дослідницького центру «Бест». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edr.dominus.kiev.ua/catalog/35677167>.

79. Микитенко В. В. Захист інформаційно-методичної бази даних суб'єктів господарювання та напрями підвищення рівня інформаційної безпеки / Гребенюк О. В., Микитенко В. В. // Вісник економічної науки України: науковий журнал. – Донецьк, ІЕП НАН України, 2010. - № 2 (18). – С. 79 – 82.

80. Микитенко В. В. Ресурсне та методичне забезпечення реструктуризації основних компонент соціально-економічної системи держави / Микитенко В. В., Ладонько Л. С. // Збірник наукових праць НДЕІ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України: Формування ринкових відносин в Україні, 2010. – № 6 (109). – С. 38 – 44.

81. Микитенко В. В. Інформаційно-методичний простір формування набору стратегій для забезпечення економічної безпеки держави / Микитенко В. В. // Виклики та можливості впровадження електронного урядування в умовах кризи: Збірник матеріалів

[За заг. редакцією доктора наук з державного управління С. А. Чукут, канд. наук з державного управління О. В. Загвойської]. – Київ, НАДУ, 2010. – 179 с. – С. 97 – 122.

82. Микитенко В. В. Методичний підхід до оцінювання-прогнозування результативності та ефективності макроекономічного регулювання розвитку / В. В. Микитенко// Актуальні питання забезпечення стійкого розвитку національного господарства (23.10.2015 – 26.10.2015 рр.). – Кременчук: Кременчуцький національний університету імені Михайла Остроградського, Вид-во: Пресс-Лайн, 2015. – 184 с. [С. 13 – 17].

83. Микитенко В. В. Науково-методичні основи забезпечення сталого розвитку виробничо-економічних систем / В. В. Микитенко// Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Імплементція інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу» (22.03.2018). – Харків: Харківський державний університет харчування та торгівлі, 2018. – Секція 1 Науково-практичні заходи організації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку підприємств. – 384 с. (С. 45 – 52).

84. Микитенко В. В. Нерівноважна система управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості України: проектування та самоорганізація [Електронний ресурс] / В. В. Микитенко, О. О. Демешок// Економіка, управління, інновації: Електронне наукове фахове видання. – Житомир, вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2013. - № 1 (9) – С. 40. Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I&S21COLORTERMS=0&S21STR=EJ000036/2013/1; Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_40.pdf.

85. Микитенко В. В. Агрегована оцінка та проектування стратегічного потенціалу промисловості / Микитенко В. В. // Соціально-економічні напрямки розвитку регіонів в контексті сучасних процесів міжнародної інтеграції. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених. – Херсон: ХНТУ МОН України, ПП Вишемирський В. С. – 2006. – С. 84 – 90.

86. Економічна безпека промисловості: цільовий функціонал та технології управління: Монографія / Микитенко В. В. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», МНТУ ім. академіка Юрія Бугая МОН України, 2012. – 650 с.

87. Узагальнена база даних ВООЗ за регіонами України – Програма «Здоров'я для усіх». [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://medstat.gov.ua/ukr/news.html?id=203>.

88. Демешок О. О. Стратегічний потенціал промисловості України: проблеми та перспективи формування: Монографія [Текст] / О. О. Демешок. – ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». – 2016 – 496 с.

89. Інформація щодо стану здійснення державно-приватного партнерства (станом на 06.01.2015 р.) [Електронний ресурс] / Департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку державно-приватного партнерства. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc354c59-cb8f-4660-b7d51acdf35f0ab7&title=InformatsiiaSchodoStanuZdiisnenniaDerzhavnoPrivatnogoPartnerstva>.

90. Макроекономічні показники розвитку національної економіки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2016>.
91. Паливно-енергетичні ресурси України – 2016: статистичний збірник/ Державна служба статистики України. – Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 193 с.
92. Загальне постачання первинної енергії за 2007 - 2016 роки¹ <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
93. Кінцеве енергоспоживання за 2007 - 2016 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/sg/ekolog/ukr/k_ensp_u.html.
94. Реальний сектор економіки України: пріоритети розвитку в умовах зміни вектора економічної політики: аналітична доповідь / [Собкевич О. В., Шевченко А. В., Михайличенко К. М., Русан В. М., Белашов Є. В. та ін.]. – Київ: НІСД, 2017. – 40 с.
95. Жикаляк Н. В. Государственное регулирование рентных отношений в горной промышленности Украины: моногр. / Н. В. Жикаляк. – НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, ИЭП НАН Украины, 2013. – 548 с.
96. Жикаляк М. В. Реформування системи державного регулювання гірничої промисловості України в частині прав власності на мінеральні ресурси / М. В. Жикаляк // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії: зб. наук. праць. – Краматорськ: ДДМА, 2013. – № 1(30). – С. 184-189.
97. Жикаляк Н. В. Плата за недра в целях добычи полезных ископаемых: основные направления реформы / Н. В. Жикаляк // Развитие экономических методов управления национальной экономикой та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. – Донецьк: ДонДУУ, 2013. – Т. XIV. – С. 113-120. – (Серія "Економіка"; вип. 259).
98. Жикаляк Н. В. Общие принципы экономической политики в отношении налогообложения горной промышленности [Электронный ресурс] / Н. В. Жикаляк // Вестник Донбасской государственной машиностроительной академии: сб. научн. труд. – 2014. – №3 (15 E). – С. 300-310. – Режим доступа: [http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/science_vesnik/%E2%84%963\(15%D0%95\)_2014/nomer_3\(15E\)_2014.html](http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/science_vesnik/%E2%84%963(15%D0%95)_2014/nomer_3(15E)_2014.html).
99. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь: Монографія / [О. М. Алимов, І. К. Бистряков, О. В. Гребенюк, О. О. Демешок, І. В. Драган, Е. М. Лібанова, І. В. Лицур, В. В. Микитенко, М. А. Хвесик та ін.; за наук. ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика]. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. – 776 с.
100. Жикаляк М. В. Ефективна рентна політика при видобуванні паливно-енергетичних ресурсів / М. В. Жикаляк // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2014. – № 1(45). – С. 136-144.
101. Кизим Н. А. Перспективы укрепления энергетической безопасности Украины путем развития нетрадиционной газодобычи [Електронний ресурс] / Н. А. Кизим, Т. И. Салашенко, Л. М. Борщ // Problems of Economy, 2016. – 2016. № 6/1. – Вип. 2. – Режим доступу: <https://web.b.ebscohost.com/abstract?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=22220712&AN=117762172&h=Nxm%2fFh4KBBKvgNAiuxcnxP%2bUFQWjOCFD9fI3ApxntnPX0N2EI2qVxYOxVA%2bGWgrxBNbMQIUAIInt3YtEfDr03Xw%3d%3d&crl=c&resultNs=AdminWebAuth&resultLocal=ErrCrlNotAuth&crlhashurl=>

login.aspx%3fdirect%3dtrue%26profile%3dehost%26scope%3dsite%26authtype%3dcrawler%26jrnl%3d22220712%26AN%3d117762172.

102. Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування. Матеріали і доповіді Четвертої міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. (6–10 листопада 2017 р., м. Трускавець). – Державна комісія України по запасах корисних копалин (ДКЗ). – Київ: ДКЗ, 2017. – Т. 1. – 303 с.

103. Еколого-економічні та техніко-технологічні проблеми розбудови в державі промислової та комунальної теплоенергетики інноваційного типу / В. В. Микитенко // Економіка Криму: науково-практичний журнал Академії економічних наук України. – Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського МОН України та Академії економічних наук України, 2013. - № 3 (44). – С. 53 – 60.

104. Микитенко В. В. Інваріантність фазової траєкторії розвитку промисловості України в контексті імплементації до національного законодавства вихідних положень директив ЄС / В. В. Микитенко // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «UKR-POWER: Відхід від газової залежності: енергоефективне використання традиційних енергоресурсів - альтернативна та відновлювальна енергетика», м. Київ, 20-21.03.2014 р. – Київ, Вид-во Асоціації теплоенергетичних компаній України та НТУУ «КПІ» МОНмолодьспорту України, 2014. – С. 25 – 37.

105. Хлобистов Є. В. Екологізація енергетики у забезпеченні сталого розвитку держави» / [Гусєва І. І., Сегеда І. В., Хлобистов Е. В.]; науковий редактор д.е.н., проф. Є. В. Хлобистов. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2015 – 351 с.

106. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: Монографія / О. М. Алимов, О. О. Демешок, Л. С. Ладонько, І. М. Лицур, В. В. Микитенко, С. М. Шкарлет та ін. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. – 520 с.

107. Congo with \$24 Trillion in Mineral Wealth BUT still Poor [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webcitation.org/6HZflglyQ>.

108. Гуриєв С. Богатство, капіталізація и рост / С. Гуриєв, К. Сонин // Эксперт. – 2003. – №24. – Режим доступу: <http://www.expert.ru/printissues/expert/2003/24/24-ex-kapital2/>.

109. Шоломинцев А. Г. Роль природных ресурсов в обеспечении экономической безопасности регионов стран / А. Г. Шоломинцев, Е. М. Казаков, Е. Л. Андреева // Экономика региона. – 2008. – №3. – С.113 – 129.

110. Перчик А. И. Горное право: Учебник. Изд. 2-е перераб. и доп. / А. И. Перчик // М.: Издательский дом «Филология три», 2002. – 525 с.

111. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: у 3-х ч. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с.

112. Закон України № 3268-VI від 21 квітня 2011 року «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 44. – с. 457.

113. Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами [Текст]: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05. 2011 № 615 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 45. – с. 1832; № 54. – с. 2151.

114. Матюха В. В. Плата за користування надрами як основний елемент економічного механізму управління вітчизняним фондом надр / В. В. Матюха // Механізм регулювання економіки. – №1. – 2013. – С.54 – 60.

115. Рогов П. Д. Регіональна асиметрія просторової організації природного багатства як чинник національної безпеки та оборони України/ І. К. Бистряков, П. Д. Рогов, Д. В. Клиновий, В. О. Пугач // Наука і оборона, № 3/4, 2015. – С.34 - 39.

116. Рогов П. Д. Стратегічна роль мінерально-сировинної складової природного багатства в національній безпеці держави / І. К. Бистряков, П. Д. Рогов, Д. В. Клиновий, В. В. Матюха // Наука і оборона, № 1, 2016. – С. 18 – 23.

117. Рогов П. Д. Стратегічний механізм сталого фінансування потреб національної економіки, безпеки і оборони України / І. К. Бистряков, П. Д. Рогов, Д. В. Клиновий, Р. І. Тимошенко // Наука і оборона, № 2, 2017. – С. 17 – 26.

РОЗДІЛ 5.

ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВИМІРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УТВОРЕННЯ

5.1. Формування територіальних природно-господарських округів та переформатування соціально-економічного простору України

Нагальним є признати і підтвердити про те (визнано і доведено авторами вище, див., у Розділах 3 та 4), що у сучасних умовах господарювання як техніко-технологічний та виробничо-господарський рівень результативності функціонування регіональних соціально-економічних систем та національного господарства, у цілому, так і соціально-економічний, демографічний і технологічний розвиток держави та її регіонів – обумовлює нагальну потребу у розробленні та запровадженні у практику управління концепції перебудови регіональної карти України на засадах використання у вихідних її домінантах усталених в країнах-членах ЄС економіко-статистичних принципів класифікації територій¹⁸². При цьому, на авторське переконання, раціоналізація просторової організації природно-виробничих і соціально-економічних систем в Україні (у т.ч. і регіональних) уможливить генерування умов і передумов задля забезпечення переходу держави до сталого розвитку у стислі терміни.

У цій відповідності засвідчимо, що врахування принципів, при формуванні нової регіональної карти держави, за форматом NUTS-II, які передбачені вимогами, викладеними в Угоді про асоціацію України з країнами-членами ЄС (змістовність вимог, передбачених в Угоді, деталізовано у Додатку Г.1) [1], забезпечить переформатування територіального простору України за десятьма-вісьма територіальними господарськими округами, побудованими за каскадним форматом організації соціально-економічної, виробничо-господарської, міжрегіональної та міжгалузевої взаємодії. Реалізація на практиці вказаного євроінтеграційного формату просторової організації держави та її регіонів і дозволить сформувати достатні організаційно-економічні, технологічні, медико-соціальні, природо-ресурсні та виробничо-господарські умови для збереження еволюційної стійкості соціально-економічних вимірів функціонування макро- регіонів, досягти збалансованості функціонування реального сектору і при раціоналізації освоєння і трансформації соціального, демографічного, природно-ресурсного та інших видів потенціалу каскадів, регіонів та територіальних громад.

Дослідженню питань щодо удосконалення адміністративно-територіального устрою державних утворень (у т.ч. і України) присвячують свої праці чимало вчених-економістів. Так, зокрема, у площині розвитку історичної регіоналістики відомими є розробки ¹⁸³, В. Антоновича, Д. Багалія, М. Грушевського, О. Колотієвського,

¹⁸² Тобто, усталених на європейській території економіко-статистичних положень NUTS – системи *Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes*.

¹⁸³ Історична регіоналістика – це міждисциплінарний напрям наукових досліджень, що вивчає процеси життєдіяльності людських спільнот і комунікативних зв'язків у територіальній площині, у межах регіонів, що історично склалися; аналізує взаємодію географічних,

О. Шпенглера, А-Дж. Тойнбі та інших видатних дослідників. А, серед українських дослідників, які приділяють особливу увагу реформуванню економічного простору нашої держави: О. Алимов, О. Амоша, М. Долішній, М. Паламарчук, Л. Шевчук та інші. Поряд із цим, проблеми районування території України висвітлювались у наукових працях таких вчених, як А. М. Ващенко, К. Г. Воблий, І. А. Горленко, О. Т. Дібров, М. І. Долішній, Ф. Д. Заставний, Л. М. Карецький, С. С. Мохночук, М. Д. Пістун, В. А. Поповкін, О. О. Шаблій й інші [2 – 5].

Використовуючи різні підходи авторами були висловлені особисті пропозиції стосовно раціоналізації системи районування території України та удосконалення адміністративно-територіального устрою. Тож, їх пропозиції відрізняються характерними відмінностями, які пояснюються та обумовлені індивідуальною оцінкою й добром ключових факторів, які були прийняті дослідниками за основу при виділенні певної території в регіон.

Так, зокрема, за обґрунтуваннями М. М. Паламарчука, наприклад, територію України запропоновано поділити на три економіко-географічні райони: Донецько-Придніпровський (8 областей), Південно-Західний (13 областей), Південний (3 області та Автономна Республіка Крим). Іншим дослідником, М. Д. Пістуном враховані інший пріоритетний комплекс факторів¹⁸⁴, що впливає на адміністративно-територіальний поділ території України. У відповідності до такого підходу ним виділено 9 економіко-географічних регіонів України: Столичний (або Київський), Центральний, Придністровський, Донецький, Подільський, Північно-Східний, Карпатський, Північно-Західний (Волинський), Причорноморський. В. А. Поповкін на території України також виділяє 9 природно-економічних районів: Карпатський, Поліський, Київський, Подільський, Північний, Харківський, Придніпровський, Південний, Донецький.

У цій відповідності слід вказати, що у роботах М. І. Долішнього запропоновано виділити на території нашої держави наступні 6 регіонів: Центральний, Західний, Донеччина, Придніпров'я, Причорномор'я та Харківщина [6 – 8]. Тож, у попередніх дослідженнях і розробках науковцями, більшою мірою, визначувалось та підсумовувалось про те, що:

- формалізовані за їхнім доробком і обґрунтуваннями економіко-географічні райони у майбутньому мають стати основою для утворення в Україні нових, значно більших за площею адміністративних областей;
- районування та адміністративно-територіальне реформування пов'язані, більшою мірою, з загальним станом окремих галузей національного господарства і його динамікою, з наявністю та масштабами освоєння природного, технологічного та ресурсного потенціалу;
- при економіко-географічному районуванні мають використовуватися об'єктивні показники соціального, демографічного, технологічного, природо-ресурсного та економічного змісту за тривалий період часу, що і дозволяє всебічно оцінити ключові фактори, які і мають вагомий вплив на виділення окремої території в певний регіон, область тощо.

суспільно-політичних, соціальних, економічних, демографічних, екологічних, соціокультурних та інших процесів у регіональному вимірі.

¹⁸⁴ А, саме, визнаємо, що це: рівень соціально-економічного розвитку території, просторова диференціація природи, національно-історичні, соціальні, інфраструктурні та культурно-етнографічні особливості, політичні фактори.

Однак, з огляду на кардинальні зміни та трансформації, які відбуваються наразі в межах національної соціально-економічної системи, нарощення масштабів як екологічних та техногенних ризиків сталому розвитку, так і суспільно-політичних загроз українському державотворенню, у цілому, проблема розбудови нової регіональної карти України – стала перед суб'єктами державного управління першорядною і нагальною.

Тож, з огляду на зазначене, метою даного дослідження також стали розробки є обґрунтування теоретико-методологічних засад формування регіональної карти за форматом територіальних природно-господарських округів і практичних рекомендацій щодо її запровадження задля забезпечення екологічної рівноваги, економічної ефективності використання природо-ресурсного потенціалу та соціальної справедливості в Україні. При цьому, засвідчимо, що формування в Україні нової регіональної карти повинно бути однозначно спрямовано на розбудову формату, спроектованого у відповідності до вимог, передбачених у базових положеннях Угоди про асоціацію України з країнами-членами ЄС.

Тож, задля розв'язання проблеми, визначеної у даному дослідженні, нами використано наступні методи та теоретичні підходи:

системного комплексного аналізу, абстрактно-логічний, факторний, графоаналітичний, економічного аналізу, економіко-статистичний, фрактальних графів, геометричної економетрики, побудови морфологічних матриць, послідовних випадковостей, диференціального числення, економіко-математичного моделювання, інтерпретаційного проектування. Доцільність їхнього застосування обумовлено врахуванням у розробці широкої кількості факторів і чинників впливу на більшість потенційно-факторних ознак, які формують масштаби стратегічного потенціалу України.

У цій відповідності слід зазначити, що об'єктивне розв'язання поставленої у даному дослідженні багатоаспектної і міждисциплінарної проблеми (яка є надзвичайно важливою для України та сучасної системи національної безпеки) передбачало сформулювання та поступове вирішення цілого комплексу науково-прикладних завдань. А, саме:

розроблення ціннісно-орієнтованої концепції формування, нарощення, трансляції та раціоналізації освоєння як природо-ресурсного, так і стратегічного потенціалу в регіонах держави, у цілому (поряд із визначенням і розвитком понятійно-категоріального апарату);

обґрунтування та визначення послідовності запровадження у практику технологій ціннісно-орієнтованого управління забезпеченням результативності функціонування нових територіальних одиниць – тобто, *територіальних природно-господарських округів* (ТПГО);

формування та реалізація комплексу заходів, важелів і регуляторів щодо убезпечать генерування в межах ТПГО системних ознак до сталого природокористування та підвищення рівня і якості життя населення;

розробка методичних підходів до оцінювання-прогнозування результативності макроекономічного регулювання соціально-економічного розвитку новостворених територіальних природно-господарських округів та нарощення у їхніх межах масштабів стратегічного потенціалу та потенціалу сталого розвитку;

визначення кількості та формату територіальних природно-господарських округів і пріоритетних напрямів (параметрів) їхнього соціального, економічного, технологічного,

демографічного і суспільно-політичного розвитку задля раціоналізації просторової організації природно-виробничих систем та інших.

Тож, цю низка завдань і було сформульовано та визнано пріоритетними, однак їхнє розв'язання вимагало детального вивчення та адаптованого застосування принципів і методологічних підходів із різних галузей знань. У відповідності до нами зазначеного, при ідентифікації складових стратегічного потенціалу (і, відповідно, для різних регіонів держави) було застосовано у даній розробці вихідні положення теорій:

історичної регіоналістики; районування територій та адміністративно-територіального поділу державних утворень; розвитку продуктивних сил і регіональної економіки; економіки природокористування та сталого розвитку; комплексної оцінки та управління природними ресурсами; соціальної медицини; управління розвитком стратегічного потенціалу держави та її регіонів (як у цілому, так і когнітивно-інформаційного потенціалу, зокрема); оцінювання національного багатства; формування каскадів регіональних соціально-економічних систем; макросистемної еволюції економіки; оцінювання та прогнозування потенціалу сталого розвитку; інституціональної економіки; ціннісно-орієнтованого управління розвитком складних систем; супрематизму в економіці; територіальної кластеризації економіки та інших.

Відтак, засвідчимо, що не відхиляючи традиційні підходи до результативності функціонування регіональних соціально-економічних систем, авторами запропоновано новий концепт формування та реалізації дії системи сучасних територіальних природно-господарських округів (рис. 5.1).

Тож, їхнє врахування у процесі розбудови нових територіально-адміністративних одиниць України і забезпечить:

а) переформатування територіального простору нашої держави за десятьма (наразі, розглядається у дослідженні – за вісьма) територіальними природно-господарськими округами;

б) формування достатніх організаційно-економічних, технологічних, природо-ресурсних, виробничо-господарських інформаційних умов для збереження еволюційної стійкості, збалансованості функціонування;

в) підвищення рівня і якості життя населення України.

Таким чином, авторами даного дослідження запропоновано до сформування на теренах нашої держави десять ТПГО, складові яких репрезентовано дослідниками у Розділі 4 (див., вище, у Розділі 4 – наведено дослідниками у табл. 4.8, а також – там же – репрезентація основних макроекономічних параметрів розвитку проектного формату територіальних природно-господарських округів).

Поряд із цим, задля розроблення, у подальшому, комплексу під стратегій соціально-економічного розвитку на перспективу до 2030 року, перелік територіальних природно-господарських округів розмежовано за двома ознаками (їх віднесено до двох класів - бінарної спрямованості та масштабної інваріантної спрямованості¹⁸⁵). Їхнє розмежування

¹⁸⁵ У даному дослідженні авторами наведено лише окремий перелік з проаналізованого складу основних макропоказників за ТПГО. Детальні розрахунки медико-соціальні, екологічні та економіко-статистичні виміри за 49 різної природи потенціалами регіонів (зі складу стратегічного потенціалу України, у цілому) значно перевантажили б викладення результатів даного дослідження і ускладнили б їх сприйняття науковою спільнотою.

за двома класами передбачало врахування цілого комплексу системоутворюючих факторів і детермінант (рівень і якість життя населення; раціональність освоєння природо-ресурсного потенціалу; рівень результативності регіонального управління; спрямованість і активність виробничо-господарської та зовнішньоекономічної діяльності; сприйнятливість до інноваційних та когнітивно-інформаційних зрушень тощо).

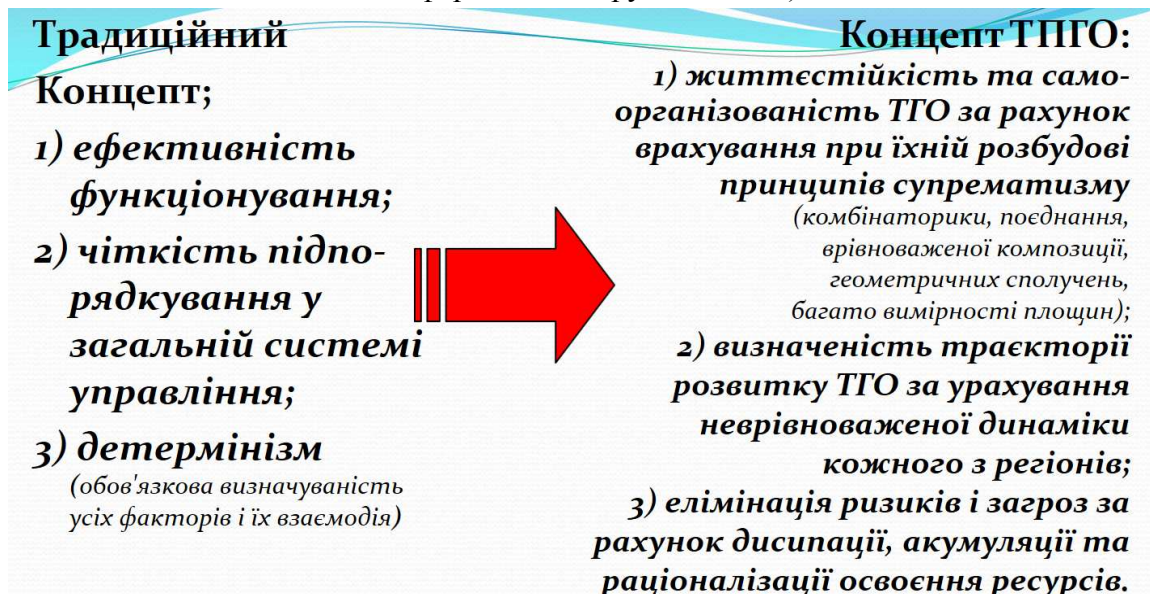

Рис. 5.1. Вихідні положення ціннісно-орієнтованої концепції формування територіальних природно-господарських округів в Україні за каскадним форматом організації міжрегіональної взаємодії

Тож, візуалізацію узагальнених процесів інкорпорації різної природи потенціалів трьох областей до єдиного формату Одеського територіального природно-господарського округу для переформатування екологічного, економічного, інституціонального та соціального простору України (вказане наведено авторами в якості прикладу) – наведено дослідниками на рис. 5.2.

Слід підтвердити, що з огляду на проведений аналіз щільності міжрегіональних взаємозв'язків (для прикладу, представлено на рис. 5.2 свідчення по Одеському ТПГО) слід підтвердити про таке:

наразі, взаємодія існує, більшою мірою, лише на рівні використання матеріальних потенціалів.

У цій відповідності признаємо, що масштаби національного багатства за регіонами та промислового потенціалів [10; 11] (див., вище, площа 1 на фрактальному графі, рис. 5.2), обсяги освоєння демографічного, соціального, інвестиційного (див., площа 3 на фрактальному графі, рис. 5.2), і потенціалу сталого розвитку, у цілому, формалізовано з урахуванням доробку, репрезентованого авторами даного дослідження у [12; 13]).

Проте, як відомо, досягнення соціальної справедливості, забезпечення соціальної, економічної, технологічної, екологічної безпеки – є не можливим без реалізації потенціалів системно-універсального функціонування (управлінського, наукового, кадрового тощо), які, нажалі, є не реалізованими у регіональних соціально-економічних системах та й міжрегіональна взаємодія, майже, відсутня (див., площа 4 на фрактальному графі. рис. 5.2).

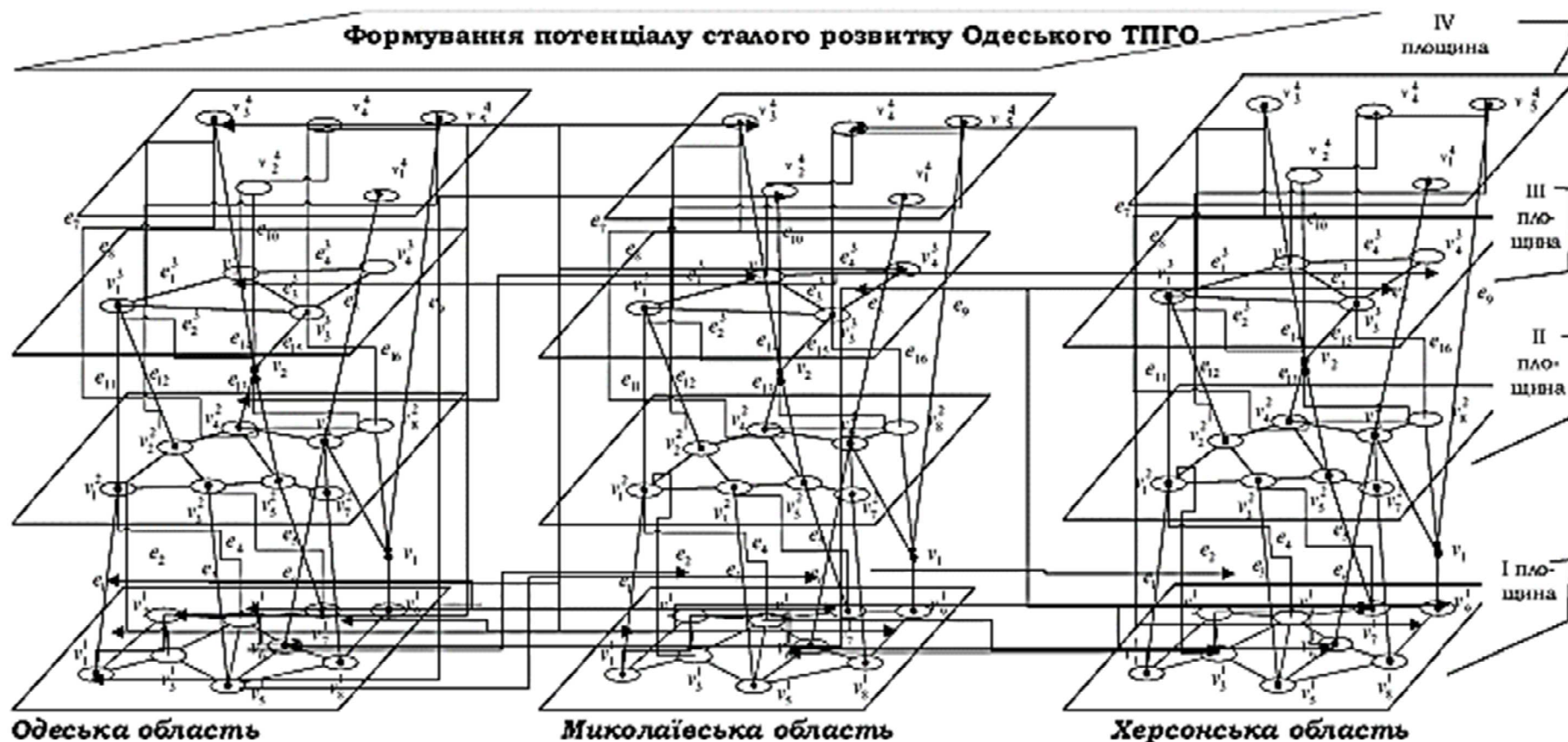

Рис. 5.2. Інкorporація потенційно-факторних детермінант Одеської, Миколаївської та Херсонської областей до ресурсно-функціонального простору потенціалу сталого розвитку Одеського територіального природно-господарського комплексу (ТПГО)

Зазначені виміри можна спостерігати – на візуалізації масштабів розвиненості усіх чотирьох груп потенціалів зі складу стратегічного (на прикладі Одеського територіального природно-господарського округу) – на рис. 5.3, що репрезентовано авторами за результатами економіко-статистичних розрахунків (2014 – 2018 рр.).

Відтак, як видно з даних на рис. 5.3, найменші значення мають потенціали системно-універсального функціонування (суб'єкти управління та заходи, які ними проводяться та зніщуються – є не дієвими і низько результативними) та глобальні. Факторні поступово (протягом 2014 – 2018 рр.) знижувалися (саме за досліджуваний період) за рахунок суттєвого падіння вимірів інвестиційного, екологічного, медико-соціального та економічного. Матеріальні потенціали (оскільки, мають певний опір до негативних трансформацій та «спротив» до нераціонального видобутку / освоєння), поки що, залишаються у сталими (протягом 2014 – 2018 рр.).

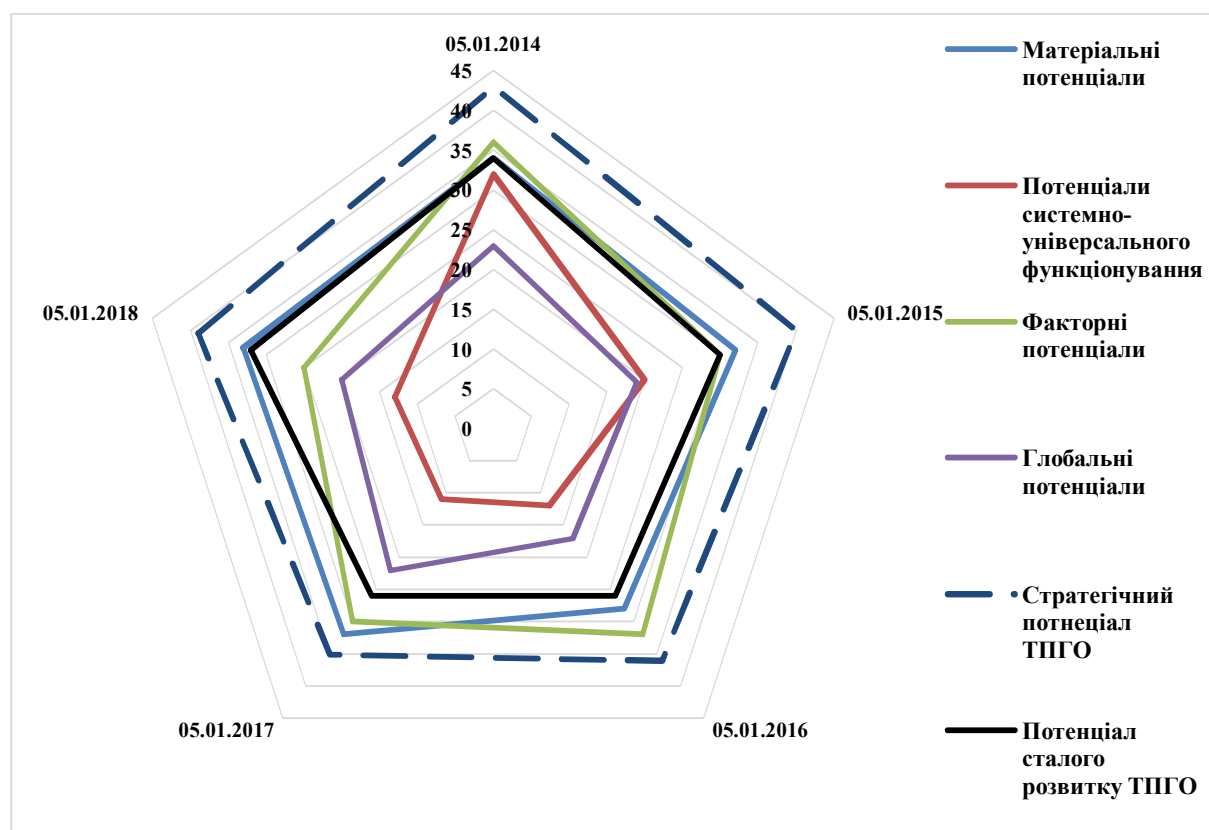

Рис. 5.3. Імітаційне проектування та візуалізація масштабів розвиненості різної природи потенціалів Одеського ТПГО (за період 2014 – 2018 рр.)

Взагалі, масштаби стратегічного потенціалу ТПГО суттєво перевищують кількісне значення потенціалу сталого розвитку (див., рис. 5.3) Одеського макро регіону, отже, при інкорпорації до даного формату трьох областей (Одеської, Миколаївської та Херсонської), є перспективи до активізації та нарощення темпів соціально-економічного розвитку (однак, за умови ущільнення виробничо-господарської, міжрегіональної та міжгалузевої взаємодії при стимулюванні розвитку потенціалів системно-універсального функціонування).

У цій відповідності зазначимо: об'єктивного варіанту розв'язання цієї багатоаспектної проблеми у площині забезпечення позитивної динаміки при переформатуванні регіональної карти держави за каскадним форматом - можна досягти лише за наслідками вирішення завдань у багатошаровому просторі потенціалу сталого розвитку (рис. 5.4).

У цій відповідності, авторами було обґрунтовано замкнений цикл (за чотирма етапами) із розроблення і поступового реалізації комплексу когнітивно-інформаційних заходів та інструментарію з макроекономічного регулювання соціально-економічного розвитку ТПГО з перевіркою їх на адекватність реальним процесам (різним за природою), які відбуваються, наразі, в державі (рис. 5.5). І, ця інноваційна замкнена схема (у чотири етапи виконання організаційно-економічних, економетричних, управлінських, регулюючих і контролюючих заходів і процедур) дозволяє об'єктивно умотивувати новий формат диференціації регіонів (розбудови нової регіональної карти) у контексті досягнення ефективності функціонування, соціальної справедливості та екологічної безпеки в державі.

Тож, певним чином підсумовуючи результати даної науково-прикладної розробки, визнаємо, що авторами у цій розробці було

розвинено вихідні положення теорії сталого розвитку, її понятійно-категоріального апарату на засадах реалізації ціннісно-орієнтованої концепції формування територіальних природно-господарських округів задля забезпечення рівноваги в державі між компонентами системи: природа – економіка – соціум;

систематизовано економічні умови та комплекс чинників ідентифікації ключових складових потенціалу сталого розвитку України та її регіонів;

розроблено інноваційну схему диференціації регіонів та обґрунтовано формат нової регіональної карти України з урахуванням вимог, передбачених в Угоді про асоціацію з ЄС щодо досягнення ефективності функціонування, соціальної справедливості та екологічної безпеки в нашій державі;

визначено економічну сутність базових показників-індикаторів результативності управління розвитком стратегічного потенціалу і потенціалу сталого розвитку територіальних природно-господарських округів задля формалізації макроекономічної моделі оцінювання-прогнозування їх соціально-економічного розвитку в ресурсних обмеженнях;

розроблено замкнений алгоритм побудови та реалізації оптимальної для України моделі переформатування адміністративно-територіального устрою за використання домінант ціннісно-орієнтованої концепції формування територіальних природно-господарських округів.

Рис. 5.4. Багатошаровий просторовий контент потенціалу сталого розвитку Одеського територіального природно-господарського округу

У підсумку визнаємо об'єктивним наступне твердження:

для України як державно організованого довкілля, наявні зовнішні та внутрішні гео-економічні, геополітичні, суспільно-політичні та просторові зрушення, соціальна переорієнтація, глобалізація та транс націоналізація економічних і ресурсно-функціональних обмінів при зниженні рівня результативності державного та регіонального управління - вказують на нагальну необхідність проведення докорінних змін у площині формування нової регіональної карти (за форматом територіальних природно-господарських округів) задля:

- а) оптимізації масштабу природно-економічного простору;
- б) раціоналізації освоєння природо-ресурсного потенціалу регіонів;
- в) нагального гарантування соціальної безпеки й підвищення рівня і якості життя населення – і, відповідно, забезпечення надійності українського державотворення.

При цьому, дослідниками з'ясовано та встановлено передумови і, відповідно, доведено, що Україна — є державним утворенням: а) з явно недостатньо розвиненою і неякісною системою управління регіональною економікою і її територіальними комплексами; б) суб'єкти управління використовують у практиці, зазвичай, застарілі управлінські технології, що спитаються на недієві світоглядно-методологічні основи оцінювання-прогнозування вимірів результативності та ефективності функціонування.

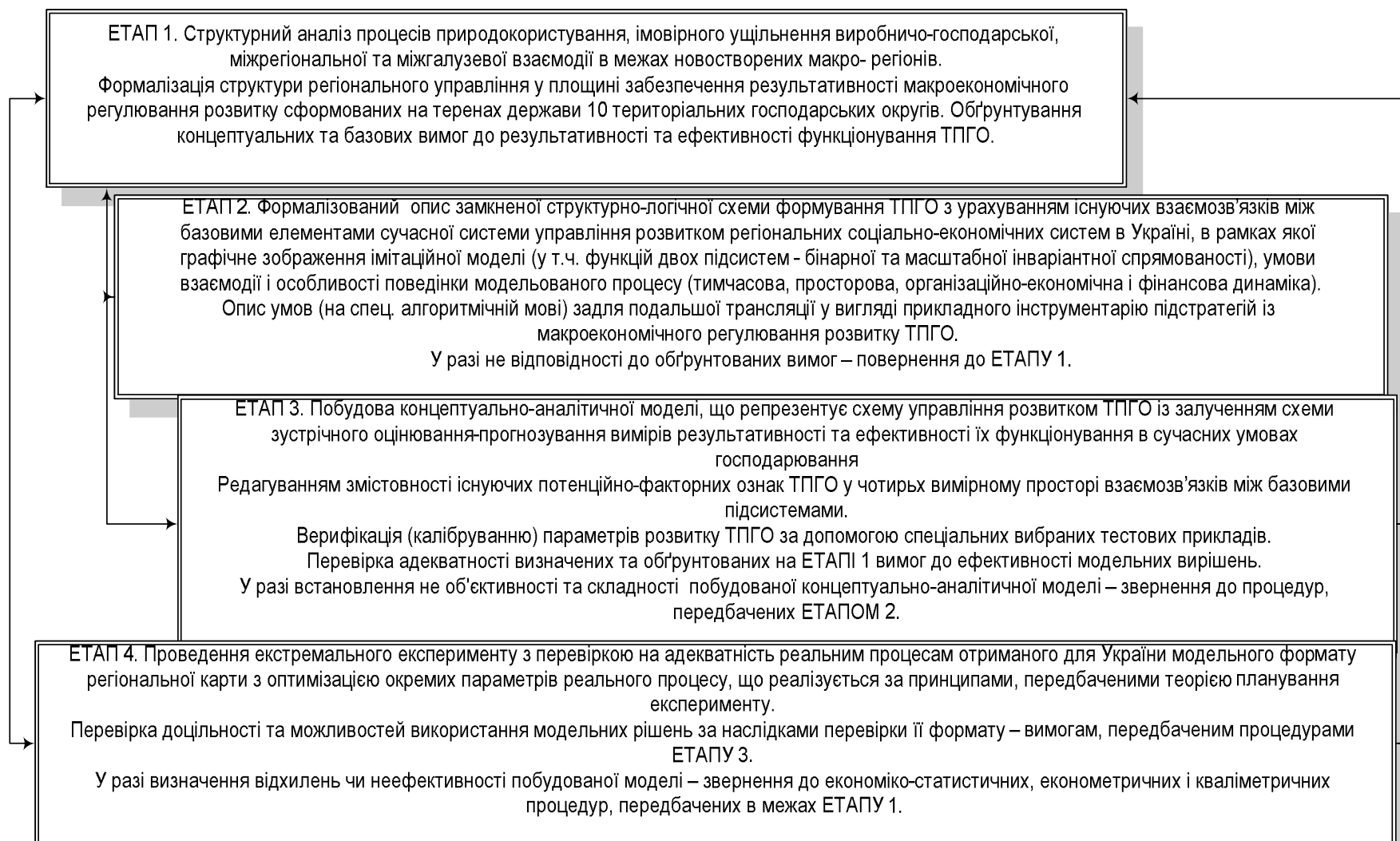

Рис. 5.5. Замкнена схема перевірки на адекватність реальним процесам концептуально-аналітичної моделі нової регіональної карти України за форматом територіальних природно-господарських округів

Тож, переконані, що проблема, у більшій мірі, становить не у відсутності як відповідного виміру дієвості у «вертикалі», яка опікується проблеми забезпечення збалансованого функціонування національного господарства чи у поганій підпорядкованості регіональних корелянтів - «центру». А, саме у низьких рівнях результативності управління регіональним соціально-економічним розвитком (про наголошувалося авторами цієї розробки у [14]), соціальним захистом і професіоналізму суб'єктів різного рівня, які опікуються проблемами забезпечення переходу до сталого розвитку держави та її регіонів¹⁸⁶.

5.2. Тенденції та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку базових видів економічної діяльності

Поряд із зазначеними вище (див., Розділ 3 та Розділ 4) тенденціями розвитку національного господарства і соціальної сфери України, вирішення нагальних проблем у площині забезпечення результативності управління розвитком її стратегічного потенціалу та формування адекватного конкурентного середовища в державі потребує розробки та реалізації комплексу дієвих заходів, спрямованих на (визнано і доведено у [18]): а) досягнення об'єктивності та адекватності використовуваного методичного і прикладного інструментарію; б) стимулювання кардинальної модернізації основних виробничих засобів, а не лише ПЕК, а й інших базових видів економічної діяльності; в) активізації впровадження енергозберігаючих технологій, енергетичного обліку та енергетичного аудиту, а також програмного забезпечення і прогресивних екобезпечних промислових технологій; г) галузевої, територіальної, технологічної та комунікаційної реструктуризації економіки України; д) модернізацію транспортних мереж та суттєвого зменшення втрат різних видів ресурсів при їхньому транспортуванні та розподіленні (і, відповідно, при генеруванні) тощо.

Проте, досягти зазначеного вище можна лише за наслідками провадження ефективної інноваційно-інвестиційної політики при захисті добросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності, що є одним із пріоритетних напрямів реалізації державної промислової стратегії.

Так, зокрема, на впровадження інновацій у 2014 – 2015 рр. (за даними [19 – 21]) підприємства базових видів економічної діяльності витратили (у фактичних цінах) менше, ніж у 2013 р. (2013 р. – 9,56 млрд. грн.) 7,70 млрд. грн., у тому числі (наведено й засвідчено авторами у табл. 5.1 і на рис. 5.6) на: а) придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 5,1 млрд. грн. (або 66,5% від загального обсягу інноваційних витрат); б) провадження внутрішніх та зовнішніх науково-дослідних розробок – 1,7 млрд. грн. (становить 22,8%); в) придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 47,20 млн. грн. (або становить 0,6 %); г) інші інноваційні витрати становили 0,8 млрд. грн. (становить 10,1%).

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності в межах національного господарства (у першу чергу вказане стосується промисловості України) протягом 2012 –

¹⁸⁶ Апробацію науковій спільноті приведених наукових положень і обґрунтувань здійснено у попередній науковій праці авторів даного дослідження [15 – 17].

2015 рр. так і залишились власні кошти підприємств (так, зокрема, у 2014 р. – становила на рівні 70,8 %). При цьому, (як видно з I-ї рубрики, представленої у фактичних цінах – див., у табл. 5.1), обсяг фінансових витрат: а) державного бюджету України та місцевих бюджетів становив на рівні лише 349,8 млн. грн. (або 0,39 %); б) вітчизняних та іноземних інвесторів дорівнював – 146,9 млн. грн. (або 0,19 %); в) отриманих за різними кредитами для модернізації, становив – 561,1 млн. грн. (або 6,5 %). Проте, враховуючи динаміку змін індексів цін виробників промислової продукції та рівнів сучасної інфляції в Україні (наростаючим підсумком – на рис. 5.7, а ґрунтовний аналіз динаміки змін індексу інфляції в Україні у 2013 – 2016 рр. наведено надалі, у табл. 5.11), можна отримати й об’єктивну оцінку інноваційних витрат та вимірів раціональності їхнього використання (зокрема, у 2008 – 2014 рр. – див., табл. 5.10, рядки 8 – 14) за урахування обчислень, які здійснено автором у порівняльних цінах: зокрема, наведених і перерахованих авторами даного дослідження за 2013 рік, протягом якого наявними були певні системні ознаки, що свідчили про позитивні тенденції у площині стабілізації й збалансованості функціонування національного господарства (зокрема, вказане вище ґрунтовно доведено, деталізовано й розкрито у роботі [22]).

Зазначені узагальнення і макроекономічні виміри дозволяють визнати про наступне: з огляду на свідчення, які наведено авторами даного дослідження на рис. 5.6 – протягом 2008 – 2015 рр. відбувалась постійне зниження обсягів інноваційних витрат (особливо у період 2013 – 2015 рр., яке і, надалі, відбувалося, аж включно, до кінця 2016 р.). Зазначені тенденції і обумовили зменшення частки інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції в Україні (так, зокрема, особливе падіння відбулося у 2014р. ; із 5,9% у 2008 р. до 2,5% - у 2014 р.). А, у 2015 р. на інновації суб’єкти господарювання витратили на: а) придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 91,2% загального обсягу інноваційних витрат; б) внутрішні науково-дослідні розробки – лише 5,3%; в) придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – лиш 0,8%.

При цьому, перерахунок обсягів інноваційних витрат за порівняльними цінами (див., наведено вище, у II-рубриці табл. 5.11, зокрема, у цінах 2014 р., оскільки, у 2010 – 2013 рр. мала місце більш стабільна динаміка, про що свідчать зміни основних макроекономічних показників реального сектору економіки держави) дозволяє підтвердити таке:

виняткове падіння відбулося (стосовно зменшення обсягів фінансування інноваційних зрушень у промисловості), більшою мірою, у площині інформатизації промислового виробництва (див., рис. 5.6 – де засвідчено про падіння обсягів інноваційних витрат – зокрема, із 14,29 млрд. грн. у 2008 р. до 4,13 млрд. грн. – у 2014 р. – хоча, за часткою – мало місце певне їх збільшення) та придбання програмного забезпечення для досягнення високого рівня результативності реалізації дії сучасних систем управління розвитком реальним сектором економіки як України, так і в регіонах, у цілому і, відповідно, її стратегічного потенціалу, зокрема.

Таблиця 5.1

Результати провадження інноваційно-інвестиційної діяльності у промисловості України у 2008 – 2014 рр. *

Ретроспективний період, роки	Питома вага підприємств, що			Витрати на інноваційну діяльність, у т. ч. за напрямками і окремими джерелами фінансування, млрд. грн.							Впроваджено технологічних процесів, кількість		Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань		Питома вага реалізованої інновац. продукції до загального обсягу пром.-ої продукції, %
				пріоритетні напрями					джерела						
	впроваджували інновації, %	займалися інноваційною діяльністю, %	усього	дослідження і розробки	придбання ін. зовнішніх знань	придбання обладнання і програмного забезпечення	підготовка винаходів до новачій та ін. інновац. витрати	частка власних коштів, %	частка бюджетного фінансування, %	Усього	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Усього	з них нові види техніки		
Рубрика I. Фактичні ціни															
2008	1	10,80	13,00	12,00	1,24	0,40	7,70	2,66	72,60	3,30	1647	680	2446	758	5,90
2009	2	10,70	12,80	8,00	0,84	0,10	5,00	2,06	51,60	1,20	1893	753	2685	641	4,80
2010	3	11,50	13,80	8,10	1,00	0,10	5,10	1,90	47,70	0,80	2043	479	2408	663	3,80
2011	4	12,80	16,20	14,30	1,07	0,30	10,50	2,43	75,80	1,00	2510	517	3238	897	3,80
2012	5	13,60	17,40	11,50	1,19	0,04	8,10	2,17	73,30	2,00	2188	554	3403	942	3,30
2013	6	13,60	16,80	9,56	1,63	0,08	5,50	2,35	69,70	0,20	1576	502	3138	809	3,30
2014	7	12,10	16,10	7,70	1,70	0,05	5,10	0,80	70,80	0,39	1743	447	3661	1314	2,50
Рубрика II. Порівняльні ціни, розраховано за цінами 2014 року															
2008	8	10,80	13,00	22,28	2,30	0,76	14,29	4,93	72,60	3,30	1647	680	2446	758	5,90
2009	9	10,70	12,80	14,59	1,53	0,19	9,12	3,76	51,60	1,20	1893	753	2685	641	4,8
2010	10	11,50	13,80	12,44	1,54	0,15	7,83	2,92	47,70	0,80	2043	479	2408	663	3,80
2011	11	12,80	16,20	19,24	1,44	0,41	14,13	3,26	75,80	1,00	2510	517	3238	897	3,80
2012	12	13,60	17,40	15,41	1,59	0,05	10,85	2,92	73,30	2,00	2188	554	3403	942	3,30
2013	13	13,60	16,80	9,56	1,63	0,08	5,50	2,35	69,70	0,20	1576	502	3138	809	3,30
2014	14	12,10	16,10	6,24	1,38	0,04	4,13	0,69	70,80	0,39	1743	447	3661	1314	2,50

Джерело * Обчислено, узагальнено та систематизовано авторами даного дослідження за даними, приведеними у статистичних джерелах [19 - 21; 23]

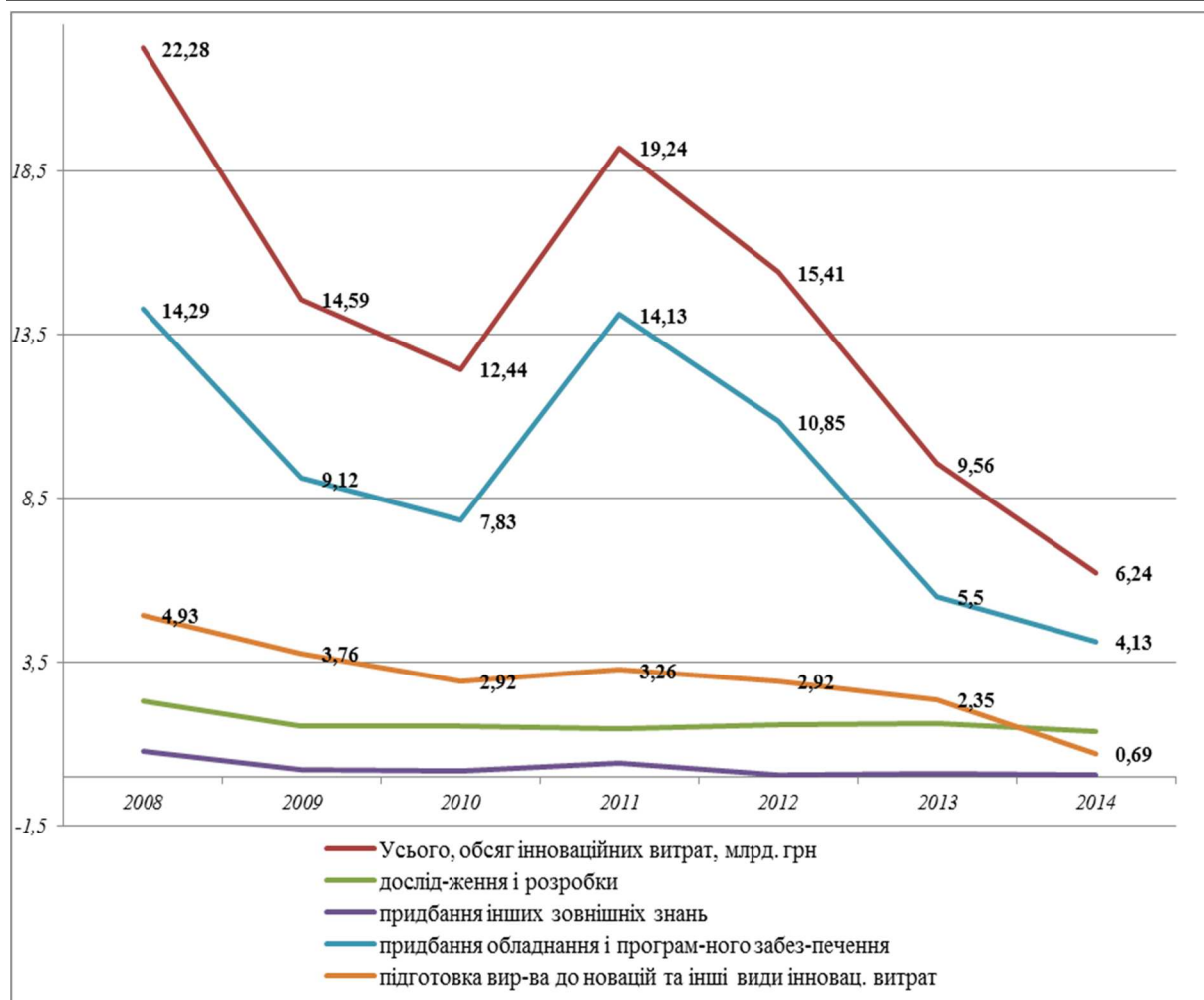

Рис. 5.6. Динаміка обсягів інноваційних витрат у модернізацію й реструктуризацію промисловості України у 2008 – 2014 рр.

(побудовано за свідченнями, наведеними у [19; 20; 23])

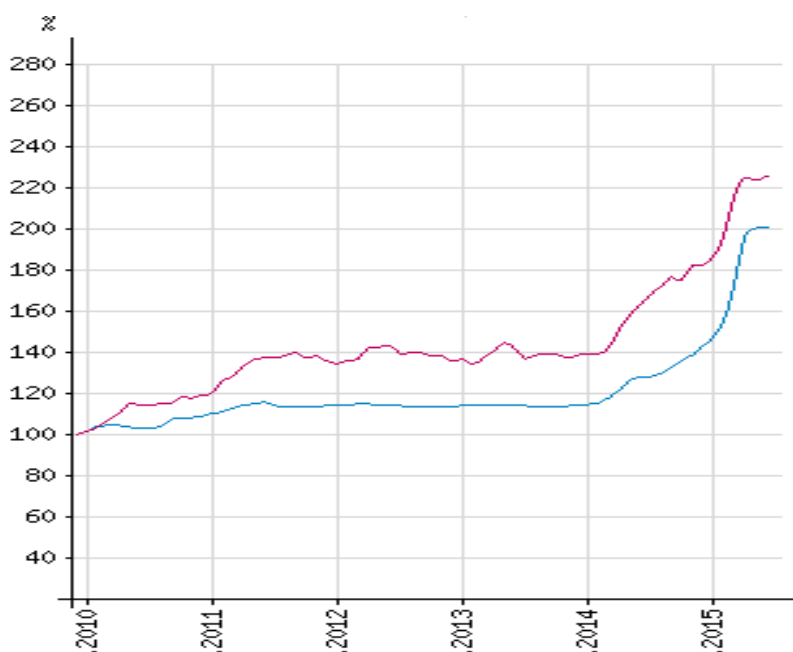

Рис. 5.7. Порівняння динаміки індексів цін виробників промислової продукції та інфляції в Україні у 2010 – 2015 рр. і на подальшу короткострокову перспективу
(візуалізовано авторами за даними [19])

**Динаміка зміни індексів інфляції в Україні за ретроспективний період
(зокрема, у 2013 – 2016 рр.) ***

Період: місяць певного року	Ретроспективний період, роки			
	2013	2014	2015	2016
Січень	100,2	100,2	103,1	100,9
Лютий	99,9	100,6	105,3	99,6
Березень	100,0	102,2	110,8	101,0
Квітень	100,0	103,3	114,0	103,5
Травень	100,1	103,8	102,2	100,1
Червень	100,0	101,0	100,4	99,8
Липень	99,9	100,4	99,0	99,9
Серпень	99,3	100,8	99,2	99,7
Вересень	100,0	102,9	99,3	107,9
Жовтень	100,4	102,4	103,2	110,2
Листопад	100,2	101,9	103,1	108,7
Грудень	100,5	103,0	101,2	113,5
У цілому, за рік	100,5	124,9	143,3	200,0

*Джерело * Узагальнено авторами за даними економіко-статистичних обґрунтувань Державної служби статистики України за урахування оцінок Державної фіскальної служби України [24; 25].*

Звідси, враховуючи результати макроекономічного огляду, що проведено фахівцями Національного банку України (детально описано у [22]) можна відзначити окремі негативні зрушення у сфері промислового виробництва з метою розроблення комплексу заходів задля усунення подальшої деструктивної динаміки та зростання індексу інфляції.

Так, зокрема як визнано й засвідчено у [26] та деталізовано у [22; 27]:

а) наприклад, у 2016 р. (особливо, у III кварталі 2016 р.) прискорилося промислова інфляція – до 18,90 % р/р, що зумовлено підвищенням цін у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря та в добувній промисловості (це частково було компенсоване уповільненням зростання цін, зокрема, саме у переробній промисловості);

б) у добувній промисловості протягом 2015 – 2016 рр. суттєво підвищилися ціни у добуванні металевих руд, що пов'язано зі зростанням світових цін на залізну руду. При цьому, признаємо, що, дещо, прискорилося зростання цін у: добуванні сирої нафти та природного газу на (тлі певного підвищення світових цін на нафту); виробництві продуктів нафто- перероблення (хоча, воно, дещо, уповільнилося протягом 2016 р., однак, залишилося, все ж таки, достатньо високим – детально оцінено, проаналізовано й показано вказану динаміку у [26; 28]);

в) зменшився приріст цін у: металургійному виробництві, що, зокрема, пояснюється уповільненням зростання цін (зокрема, за попередній період руйнування промислового потенціалу 2014 – 2015 рр.) у галузі видобування металевих руд як попередньої ланки металургійного виробництва; у хімічній промисловості – переважно, через вплив зовнішніх факторів і, у т. ч., зокрема, у зв'язку із падінням світових цін на добрива.

Відтак, узагальнюючи результати економіко-статистичних і системних експертних оцінок макроекономічних параметрів розвитку національної промисловості слід підтвердити і про те, що серед головних системних чинників, які обумовлюють суттєве падіння виробництва та певну деградацію реального сектору економіки України залишаються (приведено за урахування результатів економетричного аналізу за науково-прикладними розробками [22; 29 – 32] і свідчень та обґрунтувань, приведених

у [22; 28; 33]) такі: а) незадовільні умови провадження виробничо-господарської та економічної діяльності (у т. ч., і внаслідок руйнації інфраструктури та традиційних господарських й зовнішньоекономічних зв'язків із країна СНД); б) розширення обмежень у фінансній і монетарній сферах; в) збереження цінової нестабільності та загальної економічної невизначеності функціонування національного господарства; г) суттєве зниження доходів і добробуту населення, а, отже, і рівня платоспроможного попиту; д) нарощення загроз і ризиків внаслідок суспільно-політичної й військово-економічної трансформацій національної економічної системи.

Тому, вважаємо, що у 2018 – 2019 рр. слід і надалі очікувати погіршення виробничих і макроекономічних показників промисловості (з огляду на період необхідної адаптації бізнесу до нових нормативно-правових умов і фінансних вимог, а також на так званий «ефект бази») - падіння ВДВ може скласти від 10,0 % до 12,0 %. Крім зазначених деструктивних чинників, слід підтвердити і про те, що за ретроспективний період, практично, не відбувалось діяльності щодо технічної підготовки виробництва до впровадження інновацій, а інші види інноваційних витрат в реальному секторі економіки України поступово зменшувалися (зокрема, відбулося падіння із 4,93 млрд. грн. у 2008 р. до 0,69 млрд. грн. – у 2014 році). При цьому, здійснивши поглиблену порівняльну оцінку кількісних значень індексів інфляції (індекс споживчих цін - ІСЦ) в Україні та цін виробників промислової продукції (наприклад, що є більш показово, у 2015 р.) при визначенні рівня корпорації й динамічності їхніх змін (табл. 5.12) признаємо об'єктивним наступне:

а) споживча інфляція в Україні (індекс інфляції) у 2015 – 2016 рр. прискорилося та суттєво перевищила прогнозовані очікування¹⁸⁷.

Таблиця 5.12

**Порівняння індексів споживчих цін та цін виробників промислової
продукції в Україні, зокрема, у 2015 році ***

Період, місяць певного року	Індекс споживчих цін (індекс інфляції)		Індекс цін виробників промислової продукції		Різниця
січень	103,1	3,10	102,3	2,30	0,80
лютий	105,3	8,60	104,8	7,20	1,40
березень	110,8	20,30	110,5	18,50	1,80
квітень	114,0	37,10	104,0	23,20	13,90
травень	102,2	40,10	99,6	22,70	17,40
червень	100,4	40,70	100,6	23,40	17,30
липень	101,3	41,10	101,6	23,60	17,50
серпень	99,2	40,78	102,5	24,19	16,59
вересень	99,3	40,50	102,9	24,90	16,31
жовтень	103,2	41,80	104,9	26,12	15,68
листопад	103,1	42,93	105,2	27,48	15,45
грудень	101,2	43,30	105,9	29,11	14,19
за 2015 рік, усього	143,3		129,2		14,19

Джерело * Обчислено, узагальнено і систематизовано у табличному вигляді авторами за даними, приведеними у джерелах [19; 23; 34; 35].

¹⁸⁷ Зокрема, слід признати, що кількісні значення ІСЦ із січня до квітня 2015 р. збільшилися аж на 37,1% (див., дані наведено дослідниками у табл. 5.12), а до відповідного періоду минулого року – вже становили понад 42,7%.

Найбільше прискорення припало на березень та квітень 2015 р., що було пов'язано з відображенням у цінах пікової девальвації гривні наприкінці лютого 2015 р. У той час, міжбанківський курс досяг 30 грн. за дол. США (станом на 26.02.2015 р.), тоді як готівковий суттєво перевищував цей рівень (у зв'язку з існуванням об'єктивних і суб'єктивних вторинних ефектів та з підвищенням тарифів у сфері житлово-комунального господарства). У т. ч. і через методологічні особливості відображення вагомості впливу цін на природний газ у ІСЦ, у квітні споживча інфляція перевищила 60,0% (у річному вимірі) до попереднього року (однак, у травні сповільнилася). Тому, ІСЦ на кінець 2015 р. і становив 143,3 (і це для 2018 – 2019 рр. також може бути не межею). Зауважимо, що заплановане на 2015 р. (за передбаченнями суб'єктів державного управління) – ІСЦ було визначено на рівні 139,3 (і це суттєво є нижчим, ніж досягнутий). Звідси: на кінець 2016 р. – ІСЦ досягнув 190,0, а у 2017 р. негативні наслідки накопичувалися (рис. 5.8);

б) зростання індексу цін виробників промислової продукції в Україні у 2014 – 2016 рр.: так, зокрема, досягнувши у квітні 2015 р., рекордного рівня (23,2% - див., табл. 5.12), певним чином, зростання сповільнилося до 22,7,0% у травні (це, авторами зазначено у річному вимірі). Хоча, визнаємо, що цей індекс і заплановано було корелянтами на кінець 2015 р. на рівні 123,6 (проте, ці значення було досягнуто ще у липні 2015 р.).

Визнаємо, у цій відповідності про таке (детально викладено й обґрунтовано у роботі [36]): отримані за результатами моделювання (див., вище, наведено на рис. 5.8) коефіцієнти детермінації (на рівні 0,754 та 0,911) підтверджують об'єктивність авторських передбачень, розрахунків і методологічних обґрунтувань, зокрема, визначених на кінець 2016 р.

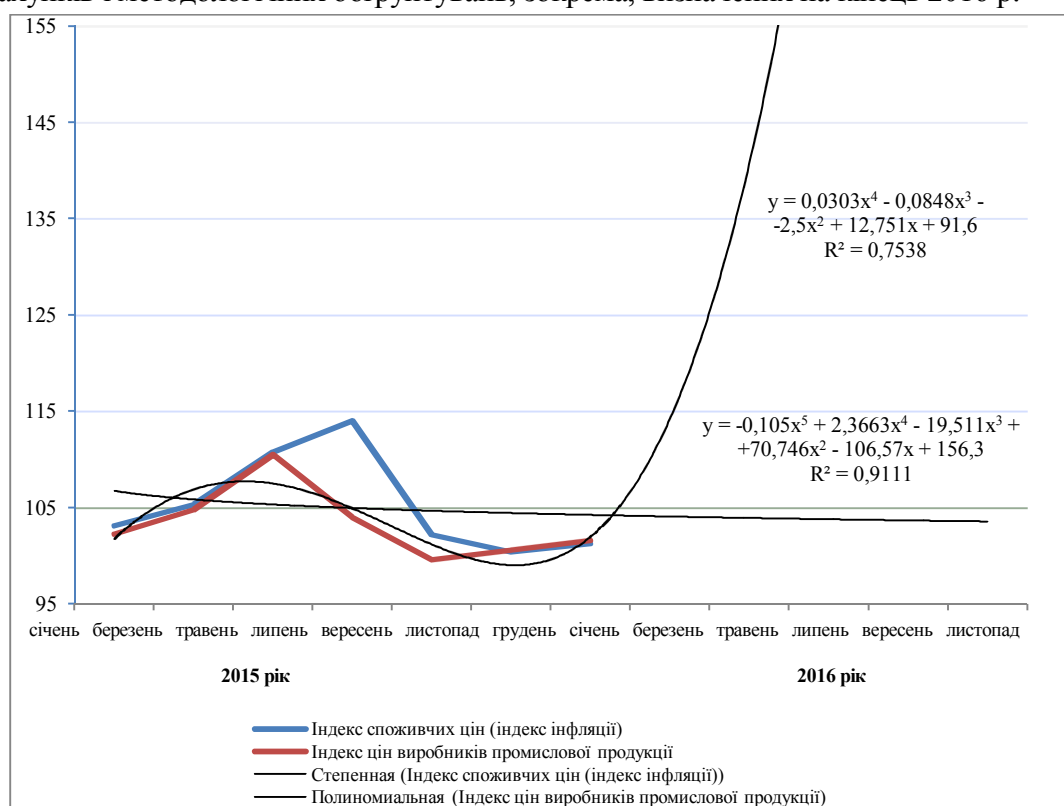

Рис. 5.8. Формалізація ретроспективних та побудова прогнозних значень індексів інфляції в Україні та цін виробників промислової продукції у 2015 – 2016 рр.
(побудовано і візуалізовано авторами за даними статистичних джерел [19 – 21; 23 – 26])

Відтак, підтвердимо наступне: прикметною ознакою сучасного історичного етапу розвитку реального сектору економіки України та національного господарства, у цілому – є виробнича-господарська діяльність підприємств, усіх без винятку галузей та виробництв, як відкритих незбалансованих систем із низькими рівнями результативності макроекономічного регулювання їх розвитку та управління масштабами їх стратегічного потенціалу (і, відповідно, енергоефективності функціонування). Оскільки, функціонують вони, наразі, в умовах ресурсних обмежень у нестійкому зовнішньому середовищі (взагалі, загрозливому, для провадження виробничо-господарської діяльності) при мінімальних витратах фінансових та суб'єктно-об'єктних резервів на провадження процесів реструктуризації, а також і на інноваційно-інформаційну трансформацію основних виробничих засобів.

У цій відповідності підкреслимо, що різно-векторні інтеграційні процеси, які мають, наразі, місце в державі, сформували передумови щодо виникнення реальних загроз і негативних змін у базових видах економічної діяльності України. І, їхнє відображення та об'єктивна ідентифікація стали можливими лише за результатами економіко-статистичних оцінок. Тому, авторами у цій роботі і засвідчено і наголошено про нагальну необхідність щодо визначення та формалізації міри залежності базових макропоказників між собою (із розмежуванням за досліджуваними періодами з лагом у п'ять років, зокрема, у 2006 – 2011 рр., 2007 – 2012 рр., 2008 – 2013 рр. і надалі, так і 2011 – 2016 рр.). З цього, у систематизованому табличному вигляді нами репрезентовано щільність цих взаємозв'язків, зокрема, між обсягами випуску інноваційною продукцією та загальним випуском промислової продукції, обсягами ВДВ промисловості України із кількістю впроваджених нових і прогресивних технологічних процесів, обсягами капітальних інвестицій та загальних інноваційних витрат протягом ретроспективного періоду за урахування певних лагових вимірів реалізації вказаних вище тенденцій (використано модельні рішення, приведені й обґрунтовані у [37]).

Звідси, вважаємо за доцільне признати, що за економіко статистичними свідченнями, узагальненими та репрезентованими авторами вище, див., у табл. 5.10, можна представити кореляційну матрицю, формалізовану між базовими значеннями параметрів, як показано у табл. 5.13. Тобто, наступні виміри – макроекономічні показники зводимо до їхніх відносних значень. А, саме: а) випуск промислової продукції; б) кількість впроваджених нових технологічних процесів; в) обсяг ВДВ промисловості, у цілому; г) обсяг капітальних інвестицій; д) обсяг інноваційних витрат.

Таблиця 5.13

**Кореляційна залежність між окремими макроекономічними показниками
промисловості протягом п'ятирічних періодів її функціонування ***

Макроекономічні показники	Ретроспективні періоди (лаг у п'ять років), роки					
	2006-2011	2007-2012	2008-2013	2009-2014	2010-2015	2011-2016
1	2	3	4	5	6	7
Випуск промислової продукції / впровадження нових технологічних процесів	0,08	0,54	0,95	0,87	0,85	0,88
Випуск промислової продукції / обсяг капітальних інвестицій	0,97	0,71	0,78	0,8	0,71	0,85
Випуск промислової продукції / обсяг інноваційних витрат	0,93	0,58	0,72	0,51	0,65	0,68

Закінчення табл. 5.13

1	2	3	4	5	6	7
ВДВ / впровадження нових технологічних процесів	-0,01	0,43	0,92	0,81	0,65	0,88
ВДВ / обсяг капітальних інвестицій	0,98	0,81	0,81	0,84	0,75	0,8
ВДВ / обсяг інноваційних витрат	0,93	0,69	0,75	0,51	0,65	0,75

Джерело: * Обчислено та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження за статистичними даними, приведеними у [19; 38 – 40].

Їхня формалізація здійснена із лагом у п'ять років. Так, зокрема, на рис. 5.9 (а і б) візуалізовано, за дистрибутивно-лаговими моделями змішаного типу, сучасні макроекономічні залежності між базовими вимірами реального сектору України, які побудовано й відтворено за ретроспективними даними за урахування п'ятирічних змін, починаючи з 2006 р. Зазначене дозволить отримати об'єктивні значення оцінок вагомості впливу окремих показників на динамку розвитку промисловості, а також об'єктивно охарактеризувати ретроспективні й поточні тенденції у площині надійності та збалансованості функціонування у 2006 – 2014 рр.

З огляду на результати моделювання взаємозалежностей та щільності взаємозв'язку між вихідними результуючими шістьма макроекономічними показниками національної промисловості можна признати, що III-й етап (а, саме, період 2008 – 2013 рр.) характеризується більш стійкими взаємовідношеннями між досліджуваною групою базових параметрів розвитку базових видів діяльності України (див., рис. 5.9.а) і, майже, рівномірним сталим розвитком за усіма сегментами та секторами промисловості (див., рис. 5.9.б). Зазначене було обумовлене не лише активізацією й нарощенням інноваційно-інвестиційної діяльності (див., на рис. 5.6.), а й цілеспрямованим суб'єктивним впливом систем державного і регіонального управління із локалізацією зусиль у контексті цілеорієнтованого розвитку базових для кожного регіону (і, відповідно, провідних для національного господарства) галузей і виробництва. Зі свідчень і розрахунків, репрезентованих авторами на рис. 5.9.б, видно, що за III-м етапом (2008 – 2013 рр.) щільність взаємозв'язків між відносними значеннями базових макроекономічних показників становить $[0,72 \div 0,95]$. І, найтісніша залежність, яка мала місце у цей період саме між обсягами випуску промислової продукції та кількістю впроваджених технологічних процесів (становить на рівні 0,95).

Більш щільніша (і, це вже зрозуміло у якому взаємозв'язку, на якій підставі та з чим пов'язаною) залежність мала місце на I-му етапі (2006 – 2011 рр.) – зокрема, між обсягами ВДВ та капітальних інвестицій (0,98). Тож, досягнення, певною мірою, сталих тенденцій функціонування та розвитку реального сектору економіки України впродовж III-го етапу (не дивлячись на вагомість впливу світової фінансово-економічної кризи) було уможливлено залученням і використанням наявних у промисловості резервів і ресурсно-функціональних можливостей. Це і дозволило зберегти базові галузі та виробництва, а також забезпечило їх результативність.

А, IV етап, за періодом 2009 – 2014 рр. (див., рис. 5.9.б) характеризується не лише синхронністю падіння обсягів інноваційних витрат (див., вище, наведено у табл. 5.10) та випуску промислової продукції, а й кількісним зменшенням кореляційного зв'язку між цими показниками (0,51).

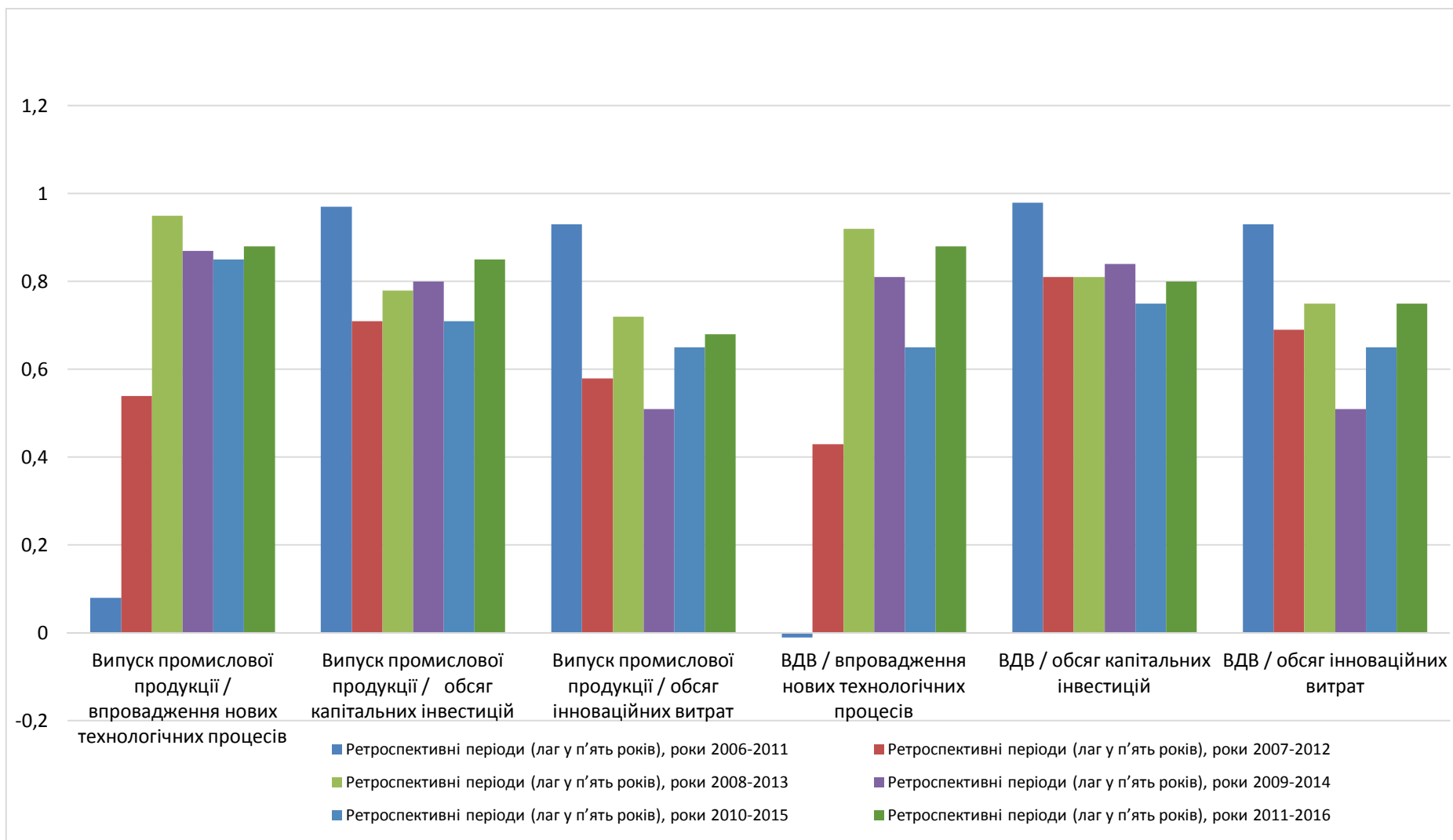

Рис. 5.9 (а)

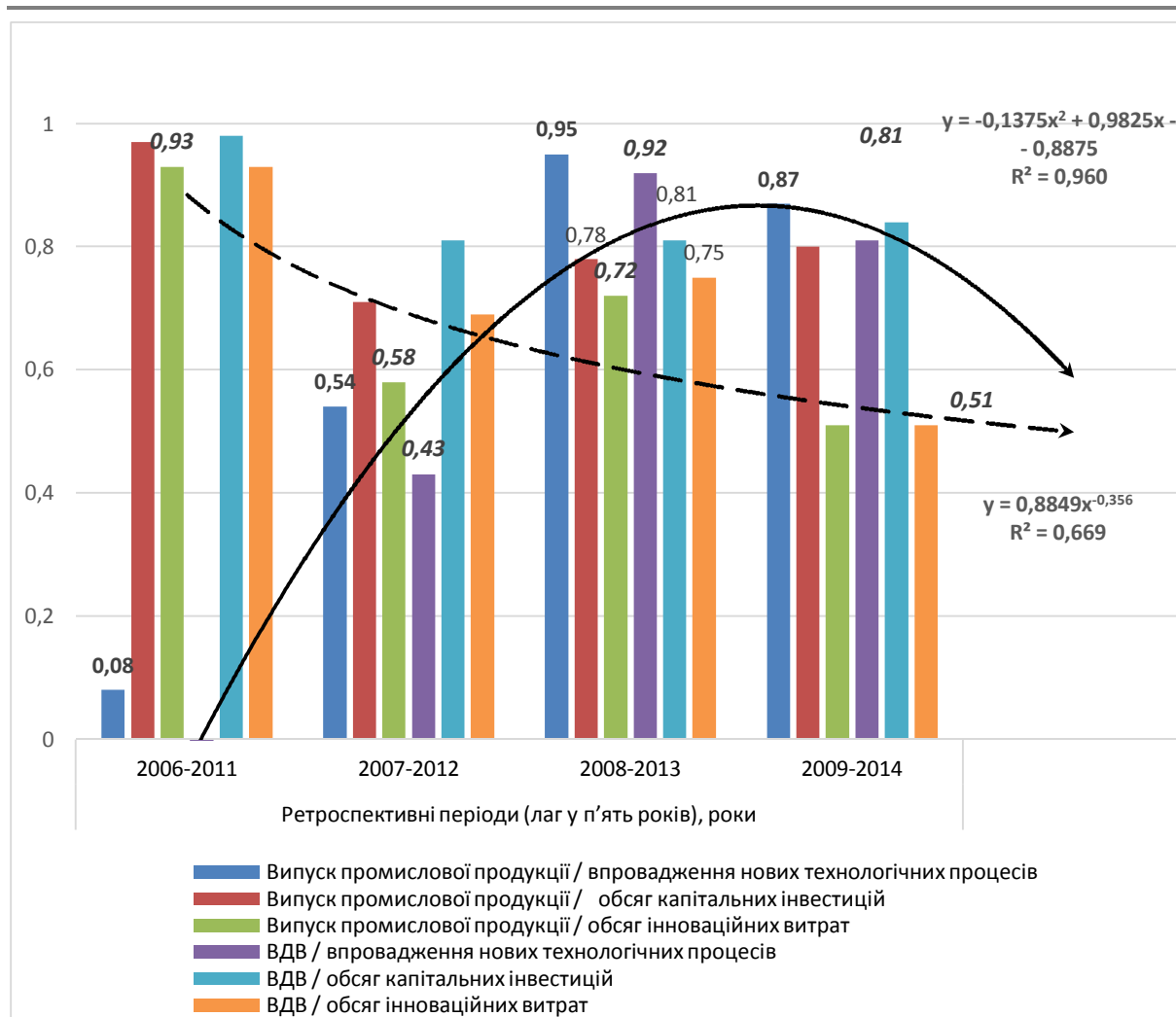

Рис. 5.9 (б). Відтворення залежності між базовими макроекономічними показниками розвитку промисловості України за дистрибутивно-лаговими моделями змішаного типу (авторська розробка та інтерпретація)

Приведені свідчення ілюструють наступну закономірність:

промислова динаміка, останнім часом (2013 – 2018 рр.), втративши запас міцності та вичерпавши у повній мірі внутрішні ресурси, резерви й можливості щодо сталого розвитку, більшою мірою, стала схильна сприймати й реагувати на суспільно-політичні, соціальні та системні деструктивні (автори переконані і, відповідно, позитивні впливи) зрушення в державі, ніж на інноваційно-інвестиційні процеси та активізацію процесів реформування. Саме останній напрям реструктуризації визнано першорядним державними і регіональними корелянтами, оскільки, його реалізація не потребує фінансових та інших видів витрат, а, певним чином, дозволяє стверджувати й наголошувати про те, що на теренах держави провадяться різної природи «реформи» (лозунгові). Проте, на авторське переконання, лише від кількості реальних технологічних змін, кардинального технічного оновлення і когнітивно-інформаційної перебудови промислового виробництва і, відповідно, системи управління розвитком стратегічного потенціалу буде залежати подальша життєздатність економіки України

(доведено науковцями та авторами даного дослідження у [41 – 48]) при раціоналізації використання її природно-ресурсного потенціалу.

Відтак, моделі, які наведені на рис. 5.9.б, відтворюють динамічність параметрів щільності взаємозв'язку у 2006 – 2016 рр. між: а) обсягами ВДВ і кількістю впроваджених технологічних процесів (коефіцієнт детермінації 0,96); б) обсягами випуску промислової продукції та інноваційних витрат (0,67) – дозволяють визначити й підтвердити про:

пріоритет – розбудову в межах держави економіки на інноваційно-інформаційних засадах у контексті забезпечення переходу її регіональних промислових комплексів та регіонів, у цілому, до сталого розвитку;

існування реальної загрози: у разі подальшої відмови національних суб'єктів управління від нагальної реалізації політики формування і раціоналізації використання стратегічного потенціалу на засадах кардинальної модернізації промисловості держави (навіть у ресурсних обмеженнях і при нарощенні загроз і ризиків), оновлення базових виробництв, суттєвого збільшення інноваційних витрат і, відповідно, кількості впроваджених нових технологічних процесів – подальше падіння й руйнування національного промислового виробництва вже буде не можливо упередити і, відповідно, запізно зупиняти. Тобто, наразі, можна підтвердити і про те, що базові види економічної діяльності України у 2016 р. знаходилися на такому життєвому етапі функціонування як «занепад - руйнування»;

найбільші (у кількісному значенні) коефіцієнти кореляції – між основними макроекономічними показниками промисловості та кількістю впроваджених технологічних процесів, капітальними інвестиціями. Ці відносні значення знаходяться в межах (як видно з розрахунків) від 0,80 (тобто, випуск промислової продукції/ капітальні інвестиції) до 0,87 (випуск продукції/ впровадження нових технологічних процесів). Однак, в ситуації, яка має, наразі, у площині освоєння інноваційних витрат (див., табл. 5.13) кореляційна залежність є суттєвою (за обґрунтуваннями, передбаченими економетричними положеннями – суттєвою є залежність, яка є вищою, ніж 0,51), проте, відносно, невеликою – на рівні 0,51.

Поряд із вказаним, зауважимо й засвідчимо про таке (продовжуючи враховувати економетричні постулати):

інноваційні витрати мають надзвичайно суттєвий вплив на сучасні обсяги випуску продукції (0,93) і ВДВ (0,93), проте, не на рівень капітальних інвестицій (за 2008 – 2016 рр.) – вказане деталізовано й розкрито у [22; 49]. Оскільки, у 2006 – 2011 рр.: зв'язок обсягу ВДВ до капітальних інвестицій становив 0,98, а у 2007 – 2012 рр. – 0,81; у 2008 – 2013 рр. та 2009 – 2014 рр. – 0,81 та 0,84;

існує суттєвий вплив і взаємозалежність між інноваційними витратами та обсягами ВДВ (однак, із відставанням на певний період – тобто, 4 – 6 років) у 2006 – 2011 рр.; 2007 – 2012 рр.; 2008 – 2013 рр.; 2009 – 2014 рр. – що складають, відповідно за кількісними значеннями: 0,93; 0,69; 0,75; 0,51;

слід передбачати, що макроекономічні зрушення за наслідками реструктуризації й оновлення настають із певним лаговим запізненням і, відповідно, одночасного ефекту забезпечити не мають можливості, оскільки потребують часу на освоєння та адаптацію.

З огляду на приведені вище економіко-статистичні дослідження (див., табл. 5.13) та дані, представлені у табл. 5.14 (і свідчення про результативність інвестиційно-інноваційної діяльності у промисловості – рис. 5.10 – більш детально проаналізовано у Додатку Г.2), вважаємо, що корелянтам, які опікуються проблемами забезпечення збалансованості функціонування національної промисловості та формуванням її стратегічного потенціалу (в ресурсних обмеженнях) слід враховувати наведені взаємозалежності при розробленні національних програм і доктрин (визнано у [37]).

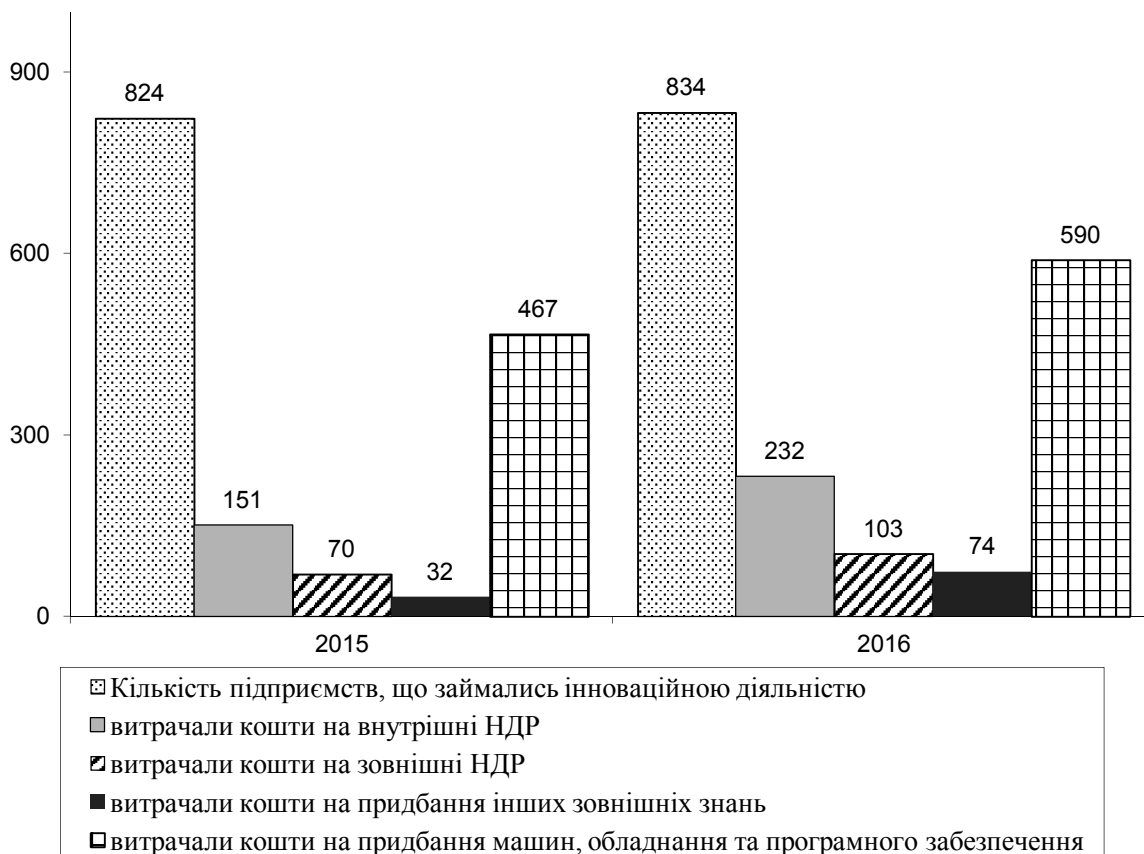

Рис. 5.10 Інноваційна діяльність підприємств базових галузей і виробництв України у 2015 – 2016 рр., од.

Тож, певна позитивна динаміка упровадження інноваційно-інвестиційної діяльності таки існує, однак, з огляду на свідчення (рис. 5.11), на розвиток комунікаційних мереж і зв'язку не спрямовувалися кошти (систематизовано у Додатку Г.3). З цього, необхідно вказати про те, що узагальнені дослідниками дані (у табл. 5.13 та табл. 5.14) обумовлюють наступний висновок про те, що вихідною умовою для розрахунку короткострокового прогнозу окремих/ базових макроекономічних показників промисловості, що визначають умови для формування її стратегічного потенціалу будуть і, відповідно, такі припущення щодо об'єктивної імовірності у разі забезпечення надійності функціонування економіки України та розбудови достатніх масштабів розвиненості її стратегічного потенціалу. А, саме щодо, стабілізації загальноекономічної динаміку у промисловості та елімінування суспільно-політичних загроз функціонуванню національній економічній системі на сучасному етапі її розвитку.

Таблиця 5.14

**Результати провадження виробничо-господарської діяльності промисловості України
та виміри її інноваційно-інвестиційної активності у 2009 – 2016 рр. ***

Базові макроекономічні показники реального сектору економіки держави	Ретроспективний період, роки							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Випуск промислової продукції, млрд. грн., з них	792,47	1009,28	1256,74	1272,54	1266,18	1130,70	1124,91	2128,9
ВДВ, млрд. грн.	214,36	266,64	286,38	306,54	305,00	271,45	274,53	446,9
Впровадження нових технологічних процесів, одиниць	1893	2043	2510	2188	1576	1369	1217	3489
Капітальні інвестиції, млрд. грн.	151,78	189,06	259,93	293,69	267,73	223,70	176,33	232,30
Інноваційні витрати, млрд. грн.	7,95	8,05	14,33	11,48	12,56	9,14	13,81	23,23

*Джерело * Обчислено та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження за даними [19; 50]*

2015

2016

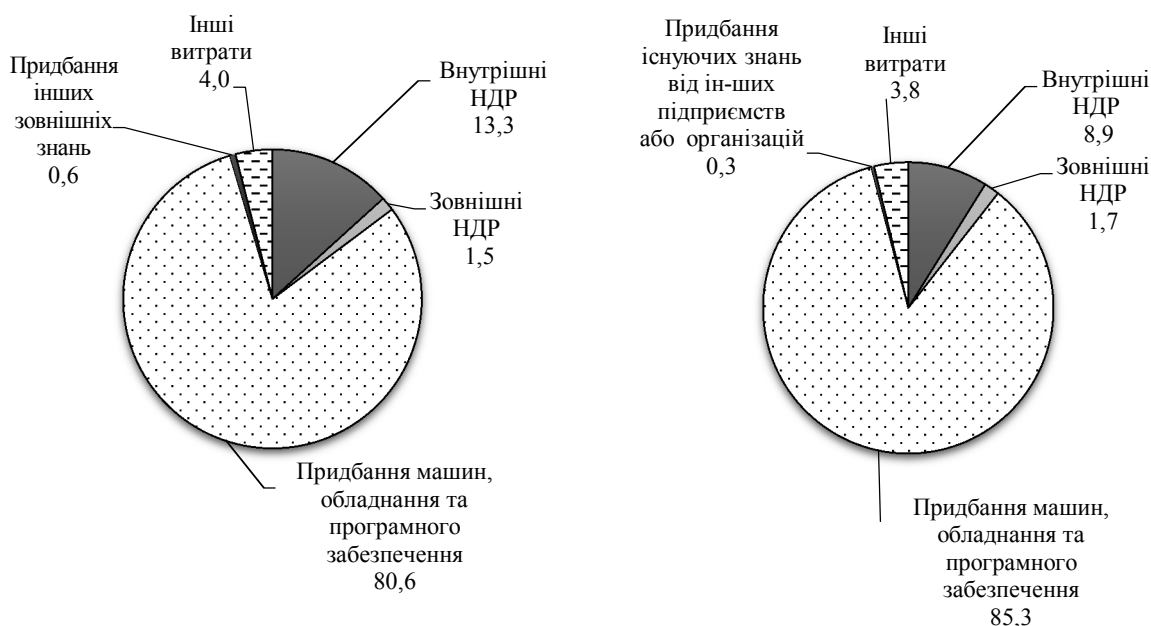

Рис. 5.11. Структура розподілу загального обсягу інноваційних витрат за напрямками виробничо-господарської діяльності базових галузей і виробництв у 2015 – 2016 рр., %

Крім вказаного, і щодо поступової регенерації промислового потенціалу та відновлення виробничо-економічних зв'язків на всій території з забезпеченням тісної взаємодії / співпраці з міжнародними фінансовими та інвестиційними фондами. Отже, відмітимо що за основними макроекономічними тенденціями (2015 – 2016 рр.), хоч і очікувалося незначне падіння обсягів випуску промислової продукції (у ціновому еквіваленті), однак, визначені виміри (із урахуванням підвищення їхньої вартості та ІСЦ) дозволяють підтвердити про імовірність негативних тенденцій (у перерахунку за порівняльними цінами):

- щодо обсягів випуску продукції промисловості України спад (коефіцієнт детермінації 0,699) у 2016 – 2017 рр. становить 5,7 млрд грн. (або на 0,5% - репрезентовано на рис. 5.12);
- за обсягами ВДВ по промисловості – імовірно є, певною мірою, стабілізація (однак, отримані відхилення та динаміка ВДВ може сформуватися лише за наслідками зростання цін виробників промислової продукції (і, відповідно, лише на 0,1% - вказане наведене на рис. 5.13).

Проте, більш розгорнутий аналіз сучасних тенденцій у цій площині дозволяє їх визнати в якості неявних (або ж непередбачуваних) трансформацій основних макроекономічних зрушень (більшою мірою, негативних) у базових галузях і виробництвах при поступовій схильності до суттєвого спаду в межах національної економічної системи. Так, зокрема, на кінець 2016 р. – відбулося певне збільшення кількості впровадження нових технологічних процесів, порівняно з 2015 р. і тим більш із 2014 р. (прогнозоване значення відтворює негативну динаміку у більш, ніж у 2 рази –

з 1369 до 607 одиниць – рис. 5.14). Поряд із цим, падіння у 2014 р. обсягів капітальних інвестицій (з 223,7 до 176,3 млрд. грн.), або на 45,0% (це у порівнянні зі значеннями, досягнутими в межах реального сектору України у 2013 році), обумовлює нагальність локалізації зусиль саме у даному напрямі інноваційно-інвестиційної діяльності.

Інноваційні витрати також зазнають суттєвих змін – прогнозоване падіння на 16,0%. З огляду на свідчення, які візуалізовано авторами дослідження на рис. 5.10 (їхні прогнозно-аналітичні значення репрезентовано із коефіцієнтом детермінації на рівні 0,699) – можна визнати про те, що представлені вище параметри та імовірні динамічні зрушення основних макроекономічних показників – є, у більшій мірі, об'єктивними і відповідають сучасним умовам функціонування промисловості України.

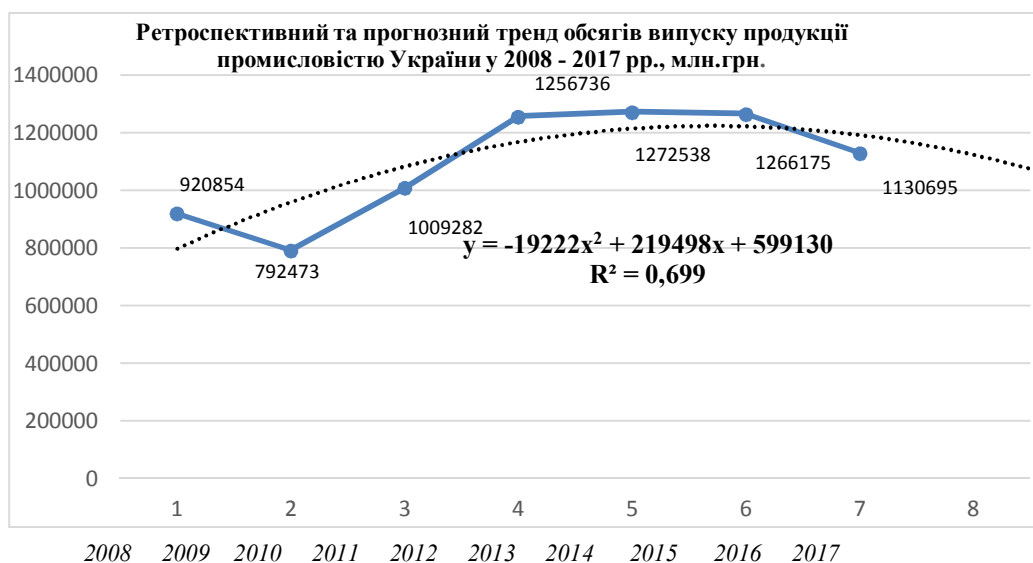

Рис. 5.12. Дослідно-експериментальна оцінка ретроспективних та прогнозно-аналітичних значень обсягів випуску промислової продукції в Україні (тут і надалі, побудовано за даними [19; 50])

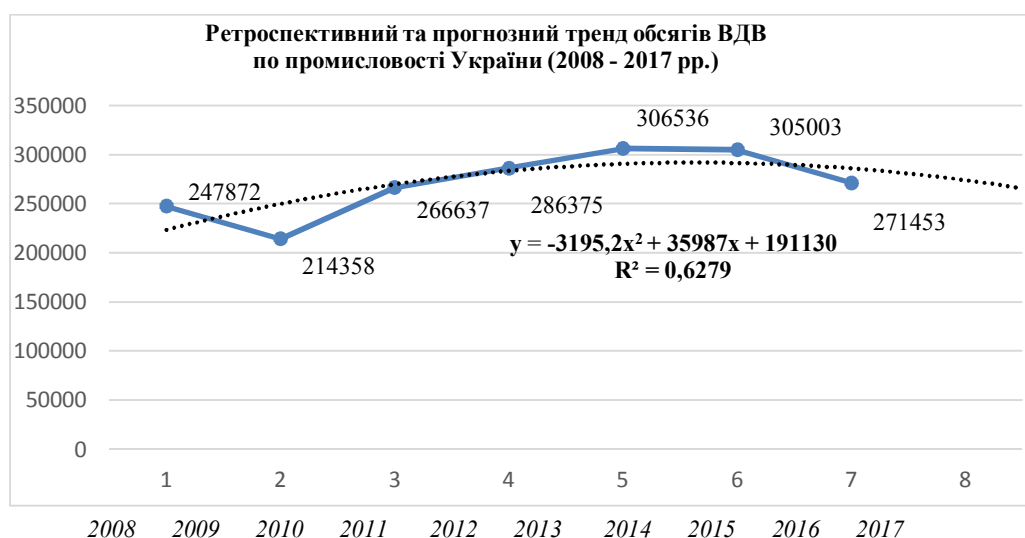

Рис. 5.13. Дослідно-експериментальна оцінка ретроспективних та короткострокових прогнозно-аналітичних значень обсягів ВДВ у промисловості України у 2008 – 2016 рр. (побудовано за даними [19; 50])

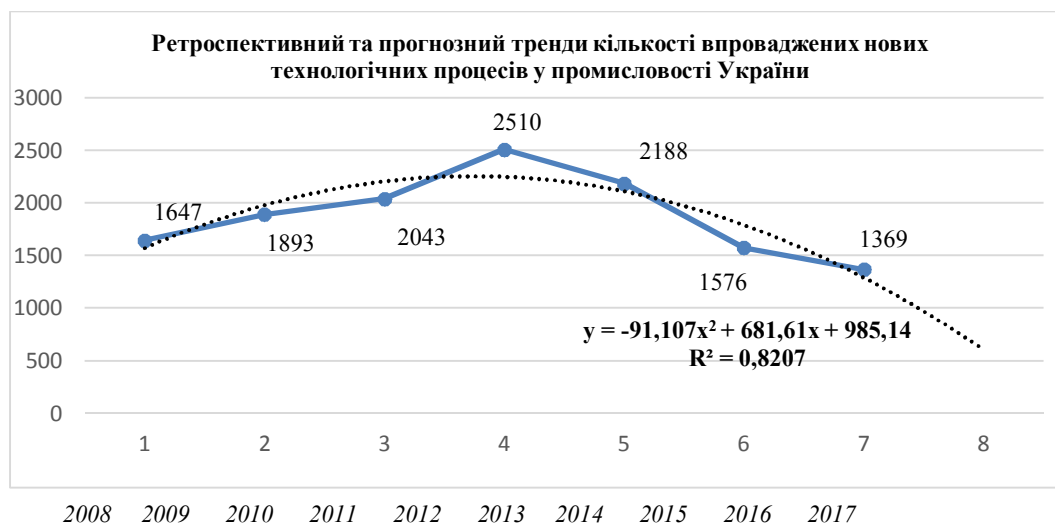

Рис. 5.14. Дослідно-експериментальна оцінка ретроспективних та прогнозно-аналітичних значень кількості впровадження нових технологічних процесів у промисловості України у 2008 – 2017 рр. (побудовано за даними [19; 50])

Відтак, визнаємо об'єктивним наступне:

побудова короткострокових прогнозних значень (до 2017 р.), за ретроспективними лаговими трендами (2009 – 2014 рр.), обсягів ВДВ (див., рис. 5.13) та кількості впроваджених нових технологічних процесів (див., рис. 5.1) дозволяє засвідчитись про те, що репрезентовані негативні тенденції – є, у більшій мірі, імовірними, оскільки, моделі мають достатньо високі коефіцієнти детермінації (обчислено, що вони становлять, відповідно, 0,628 – див., рис. 5.11; 0,821 – див., рис. 5.14).

А, щодо висновків, отриманих за результатами поглибленого економіко-статистичного дослідження ретроспективних значень основних макроекономічних показників та вимірів інноваційної активності, які стосуються сучасних умов функціонування економіки та можливостей щодо формування достатніх масштабів її стратегічного потенціалу, то признаємо:

у наслідок нагромадження різних за природою загроз фінансово-економічної, військової та суспільно-політичної кризи (протягом 2013 – 2016 рр.), які мають місце, наразі, в державі, виникли/ згенеровано суттєві обмеження щодо нарощення масштабів стратегічного потенціалу, у цілому та її інноваційного й інвестиційного потенціалів, що обумовлює потребу у пошуку і використанні вільних ресурсів і резервів, які могли б бути спрямованими на нагальне введення технологічних інновацій.

Тому, існує потреба у розробленні та реалізації оптимальної для України політики управління розвитком стратегічного потенціалу задля раціоналізації інноваційних відносин, з відбором найбільш прогресивних технологій за урахування не лише отримання економічної ефективності функціонування базових видів економічної діяльності у короткостроковому періоді, але й довгостроковому, включно, із забезпеченням національних економічних інтересів та достатнього рівня економічної безпеки й, відповідно, у її межах, екологічної, енергетичної та соціальної безпеки. Однак, зрозуміло, що технологічний рівень реального сектору економіки за регіонами є не однорідним, наявною є інвестиційна (рис. 5.15) й інноваційна нерівність розвитку

(як і масштабів розвиненості їх стратегічного потенціалу). Тож, певним чином підсумовуючи результати економіко-статистичних оцінок функціонування промисловості та їхнього моделювання, слід признати таке:

було обрано декілька базових показники, які відтворюють параметри інноваційної здатності та технологічної спроможності реального сектору економіки, а також досліджено вагомість їхнього впливу на обсяги випуску промислової продукції та ВДВ, а, й відтак, і на темпи формування стратегічного потенціалу. У відповідності з цим, визнаємо, що впровадження нових технологічних процесів та капітальні інвестиції у основні виробничі засоби базових видів економічної діяльності, безпосередньо, і суттєво впливають на економічну складову функціонування національного господарства, загалом, а інноваційні витрати (репрезентовані з лагом у 4-6 років) – на масштаби його стратегічного потенціалу. Вказане й засвідчене вище авторами підтверджено існуючими тенденціями, які мають місце у промисловості України останнім часом (за даними статистичних джерел Державної служби статистики України [19; 33; 51 – 53] та економіко-статистичної звітності Національного банку України [34]).

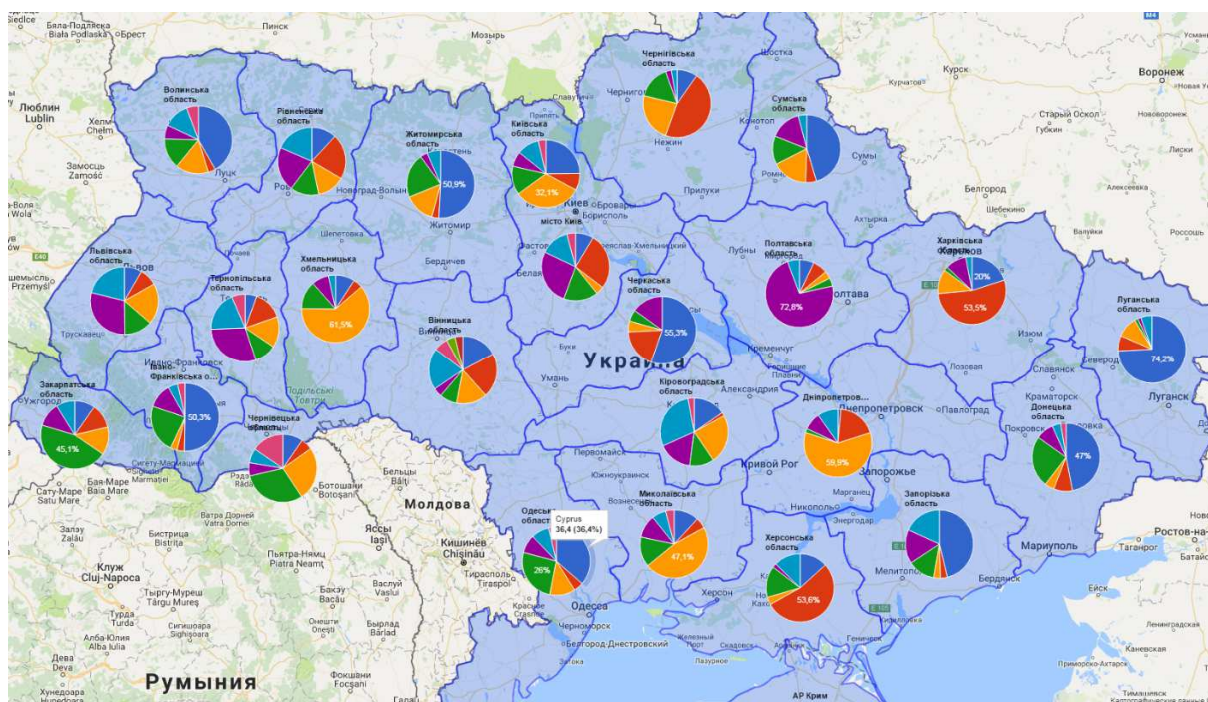

Рис. 5.13. Обсяг та структура інвестицій у основні виробничі засоби промисловості за регіонами України у 2015 р. (візуалізовано за [51])

Признаємо (порівнюючи два «визначальні» для руйнації періоди):

так, у 2015 р., порівняно з 2014 р.: а) індекс промислової продукції, загалом, по Україні, становив лише 79,5%; б) у добувній промисловості і розробленні кар'єрів – випуск промислової продукції суттєво зменшився – тобто, аж на 24,5%; в) у переробній промисловості – індекс промислової продукції становив лише 80,3%; г) на підприємствах із виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – випуск продукції зменшився на 12,9%; д) у текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів – індекс промислової продукції становив 90,2%; ж) у

промисловості з виготовлення виробів із деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності – обсяги виробництва продукції зменшилися, загалом, на 13,6%; з) на підприємствах із виробництва коксу та продуктів нафто- перероблення – індекс промислової продукції становив 59,0%; к) у виробництві хімічних речовин і продукції – випуск зменшився на 21,4%; л) у виробництві основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів – індекс промислової продукції досяг 86,8%; м) на підприємствах із випуску гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – індекс виробництва – 87,4%; н) у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів (крім машин і устаткування) - випуск зменшився на 25,8%; п) у машинобудуванні (крім ремонту і монтажу машин і устаткування) - індекс промислової продукції – 76,1%; р) у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – випуск промислової продукції зменшився на 15,6%.

Таким чином, з огляду на сучасну макроекономічну динаміку, яка має місце (або ж мала) в межах національного господарства та реальну галузеву структуру промисловості за регіонами України (наприклад, на кінець 2014 року – її наведено авторами на рис. 5.16) і, відповідно, деструктивні зрушення, що відбулися останнім часом (тобто, протягом 2014 – 2015 рр.) – слід признати, що випуск промислової продукції, зокрема, у добувній промисловості, який зменшився лише у 2015 р. на 24,5 % відбувся у зв'язку з руйнуванням промислового потенціалу Донецької та Луганської областей (за наслідками провадження на їхній території військових дій – тобто, проведення АТО і, надалі, операцій об'єднаних сил – ООС).

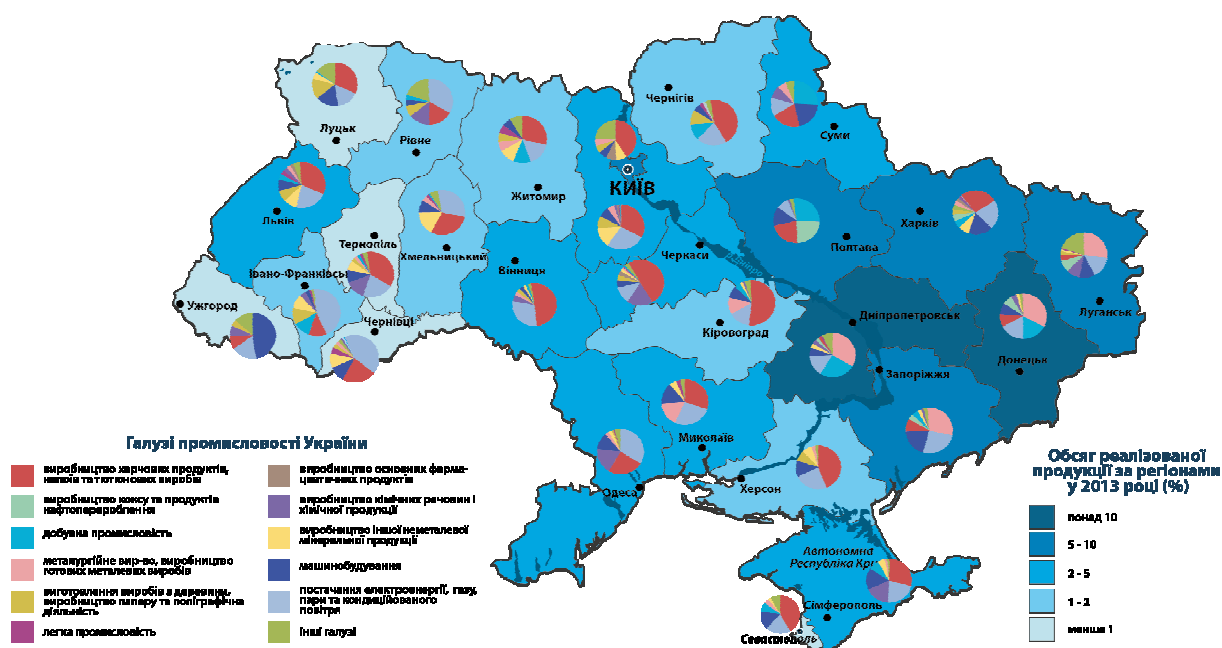

Рис. 5.16. Галузева структура промисловості України за регіональними соціально-економічними системами (візуалізовано за даними ([51]).

Вказане посвідчено авторами за даними Державної служби статистики України, які узагальнено у табл. 5.15. Значення окремих із регіональних промислових комплексів (Львівської, Дніпропетровської, Рівненської, Чернівецької та ін. регіонів), наразі, відтворюють деструктивну макроекономічну динаміку в межах базових галузей і

виробництва: зокрема, за останні роки (протягом 2012 – 2016 рр. – див., табл. 5.15, стовп. 6-7). Відтак: промислові регіони, де, в основному, зосереджено базові види економічної діяльності (більша частина добувної промисловості та виробництва і генерування води, газу та електроенергії), які зазнали суттєвої суспільно-політичної та військово-економічної кризи, втратили загальноекономічні тенденції, що обумовлювали перехід нашої держави до сталого розвитку. Зазначене і обумовило зменшення кількісних значень індексу промислової продукції за вказаними видами діяльності: добувна промисловість – 86,3 (див., деталізовано у табл. 5.15, ряд. 2); постачання електроенергії, газу, пари і води – 93,4 (табл. 5.15, ряд. 13).

При цьому, машинобудування (важке, у більшій мірі, – див., наведено свідчення у табл. 5.15, рядок 11) теж мало зменшення індексу промислової продукції (79,4), як і інші базові для України виробництва (енерго- й ресурсоемні). Зокрема: а) коксу та продуктів нафто- перероблення (78,7 – див., наведено у табл. 5.15, ряд. 12); б) металургійне (85,5 – див., табл. 5.15, ряд. 10); в) хімічної продукції (85,8 – ряд. 9). З огляду на свідчення, які приведено дослідниками у другій рубриці табл. 5.15 (див., у ряд. 37 – 40), падіння індексу промислової продукції в Україні обумовлено суттєвим зниженням кількісних значень останнього у промисловості (і, відповідно, регіональних промислових комплексів) саме за регіонами Донецької і Луганської областей, а також і в межах АР Крим. А, падіння (зменшення рівнів) результативності провадження зовнішньо-економічної діяльності за усіма видами промислової продукції склало (за базовими групами) за останні три роки понад 53,7% (загалом, обсяг експорту продукції промисловості України, що деталізовано авторами на рис. 5.16, упав на 60,3%). З цього, визнаємо наступне:

на авторське переконання можна підтвердити про те, що деструктивний суспільно-політичний вплив внутрішніх факторів промислового виробництва, відповідно, перешкоджав і убезпеченню (хоча б, достатнього) рівня результативності провадження зовнішньо-економічної діяльності базових галузей і виробництв (рис. 5.17). Як видно з економіко-статистичних даних і розрахунків автора та за результатами моделювання короткострокового прогностичного тренду до 2018 р., імовірними, надалі, є три варіанти розвитку подій (усі є не бажаними).

Однак, кожен із цих варіантів засвідчує про подальшу негативну динаміку провадження експортних операцій (див., рис. 5.17, коефіцієнт детермінації, у середньому, становить на рівні 0,96).

При цьому, найбільш вірогідним для подальшого розвитку і функціонування базових галузей України, за авторськими розрахунками, є, нажаль, песимістичний сценарій (коефіцієнт детермінації – 1,0; див., рис. 5.18). За ним авторами прогнозується суттєве зменшення експорту промислової продукції на кінець 2018 року (за урахування відповідної негативної динаміки щодо обсягів випуску промислової продукції та оновлення асортименту, характеру інвестицій в основні виробничі засоби та змістовності політики модернізації, обсягів інноваційних витрат та кількості проваджених нових технологій) – до 18,34 млрд. дол. США.

Таблиця 5.15

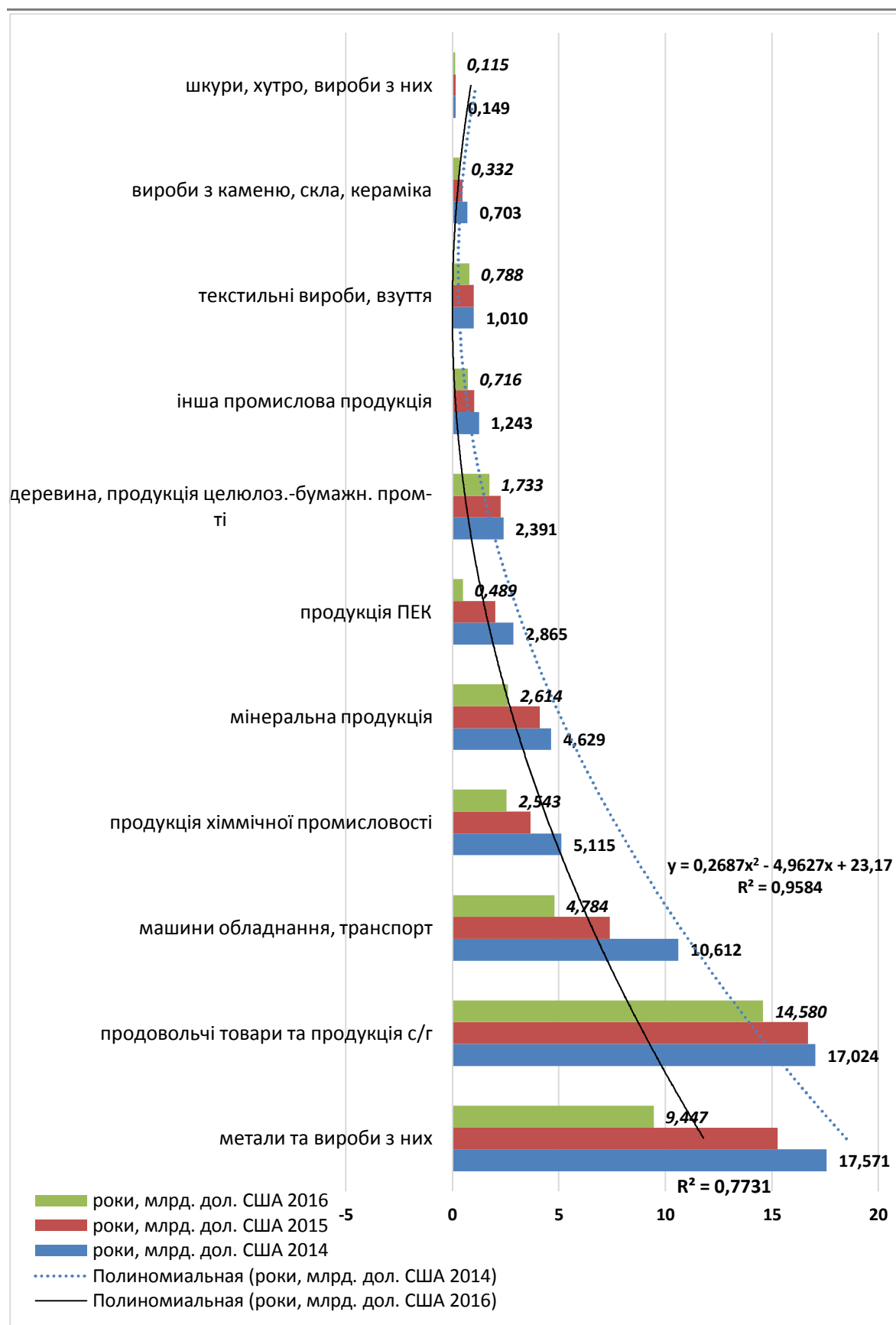
Динаміка індексів промислової продукції за базовими видами економічної діяльності та за регіонами України
(у % до попереднього року)*

Види економічної діяльності промисловості / регіони держави (за убаванням показників)		Ретроспективний період, роки				
		2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7
Промисловість, у цілому	1	99,5	95,7	89,9	86,6	102,8
Добувна та переробна промисловість, у цілому	2	99,1	95,3	89,3	85,8	102,9
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	3	101,9	100,6	86,3	85,5	99,8
Переробна промисловість, у т.ч.	4	98,0	92,9	90,7	86,9	104,3
Вир-во харч. продуктів, напоїв і тютюн. виробів	5	101,0	94,9	102,5	88,8	104,4
Текстильне вир-во, вир-во одягу і шкіри	6	93,4	94,2	98,6	91,6	102,2
Виготовлення виробів із деревини, поліграф. продукції	7	100,9	102,5	96,0	88,7	102,0
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої продукції	8	94,0	97,6	91,2	92,3	108,5
Вир-во хімічних речовин і хімічної продукції	9	96,2	83,1	85,8	84,1	101,1
Металургійне вир-во, вир-во готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування	10	96,4	94,7	85,5	83,9	106,8
Машинобудування (без ремонту машин і устаткування)	11	96,7	86,8	79,4	85,4	102,0
Вир-во коксу і продуктів нафто-перероблення	12	81,6	89,2	78,7	78,1	108,7
Постачання електроенергії, газу, води, пари та кондиційованого повітря, у т.ч. за регіонами держави (області)	13	102,0	98,6	93,4	88,0	102,5
<i>Регіональні промислові комплекси, що за результатами 2016 р. мали достатній приріст обсягів реалізації промислової продукції</i>						
Кіровоградська	22	107,5	106,6	100,8	83,0	120,3
Миколаївська	21	99,5	96,5	101,4	91,1	110,5
Тернопільська	14	102,1	99,5	116,5	92,4	110,3
Одеська	23	96,9	100,6	99,7	95,6	109,2
Черкаська	31	94,9	95,2	94,7	90,6	106,3
Київська	20	96,8	99,1	101,6	92,7	106,2
Закарпатська	16	101,4	96,9	106,1	79,7	105,9
Харківська	30	97,6	94,5	94,8	88,0	105,8
Чернігівська	26	98,1	89,6	97,2	91,1	105,8
Житомирська	15	116,6	113,4	107,1	109,8	105,3
Вінницька	17	107,1	110,4	105,4	104,1	105,3
<i>Регіональні промислові комплекси, що за результатами 2016 р. не знизили обсягів реалізації промислової продукції</i>						
Хмельницька	25	101,2	97,6	97,8	95,6	104,8
м. Київ	36	95,9	89,9	85,9	94,5	104,4

Закінчення табл. 5.15

1	2	3	4	5	6	7
Херсонська	29	104,7	92,4	96,4	97,8	102,0
Волинська	19	94,5	102,9	103,2	98,6	100,2
Полтавська	32	100,0	94,7	92,9	95,7	100,1
<i>Регіональні промислові комплекси, що за результатами 2016 р. знизили обсяги реалізації промислової продукції</i>						
Львівська	27	101,6	101,2	97,2	98,3	99,3
Дніпропетровська	34	102,2	98,5	92,5	92,0	99,3
Рівненська	18	96,7	91,4	103,7	100,5	98,2
Чернівецька	33	96,8	103,7	92,9	98,3	96,9
Запорізька	28	96,8	97,1	96,8	95,3	96,9
Івано-Франківська	24	101,2	95,3	98,9	89,2	95,5
Сумська	35	95,6	107,0	88,1	98,3	91,1
Донецька	37	94,6	93,6	68,5	65,3	106,4
Луганська	38	92,5	91,1	58,0	34,0	139,0
АРК, надалі, області	39	98,7	100,8	...	...	...
м. Севастополь	40	95,0	112,7	...	...	...

Джерело * Узагальнено, сформовано та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження за свідченнями Державної служби статистики України [54].

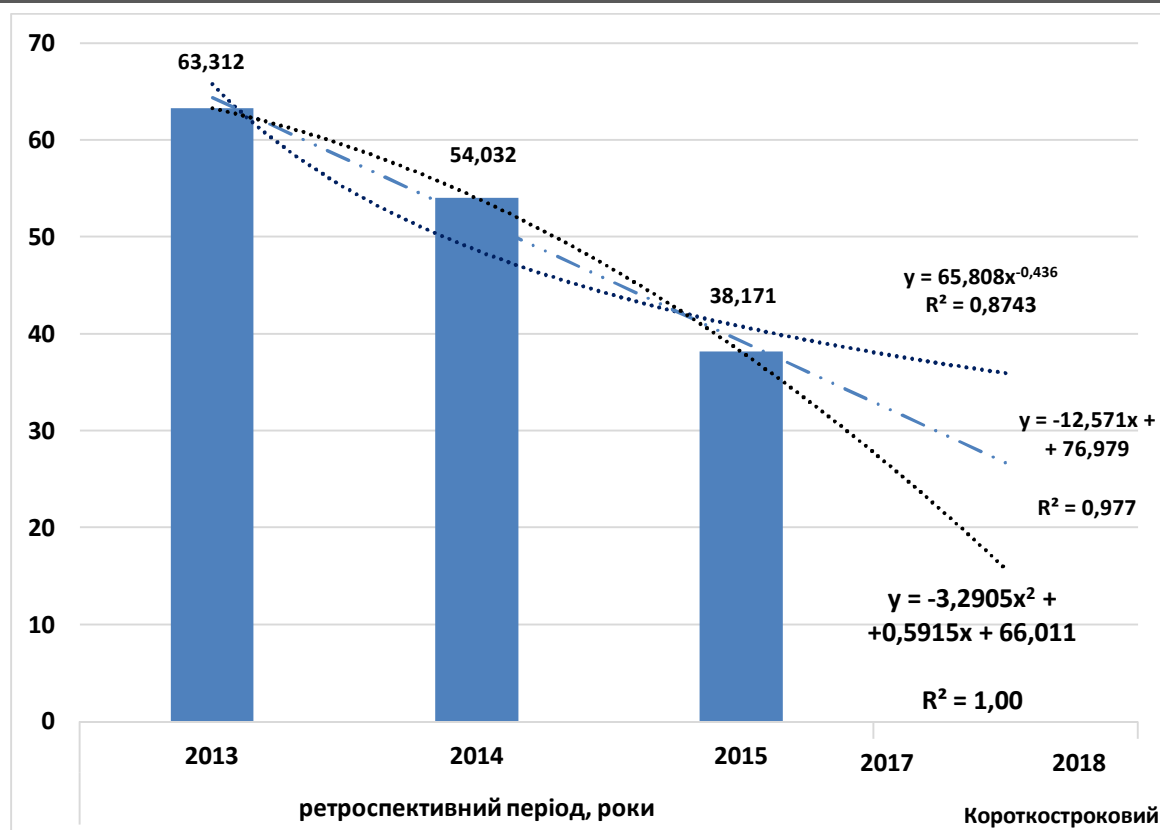

Рис. 5.18. Динаміка обсягів експорту України промислової продукції у 2013 – 2016 рр. і на подальшу перспективу, млрд. дол. США

Певним чином підсумовуючи результати економетричного аналізу, засвідчимо про те, що побудований короткостроковий прогноз свідчить про:

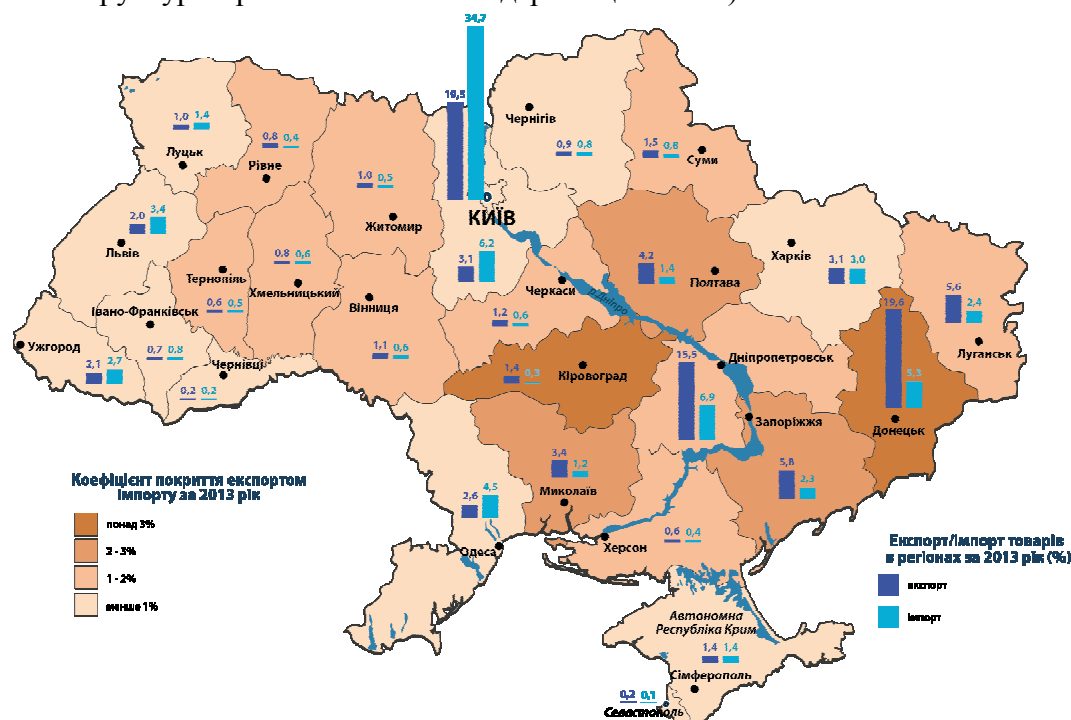
- порівняно високу чутливість до суспільно-політичних змін у зовнішньому середовищі функціонування реального сектору економіки. При цьому, основні макроекономічні показники розвитку промисловості (більшою мірою, це обсяги випуску промислової продукції та ВДВ) внаслідок виникнення низки об'єктивних і суб'єктивних факторів характеризують і розкривають де градаційну тенденцію щодо забезпечення надійності та збалансованості функціонування на лише національної промисловості, а й економіки України, у цілому. Тому, у ресурсних обмеженнях і при нарощенні військово-економічних загроз (за трьома регіональними системами) доцільно локалізувати зусилля на процесах регенерації стратегічного потенціалу задля убезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку й, хоча б, певного підвищення стандартів якості життєдіяльності населення;

- вищу чутливість до суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій, на відміну від обсягів випуску промислової продукції та ВДВ, демонструють показники кількості впроваджених нових технологічних процесів, обсяги капітальних інвестицій та інноваційних витрат. Виразувану динаміку подальших змін у цій площині та об'єктивні закономірності останніх слід використати в якості результуючої ознаки задля можливого досягнення цільового – тобто, потенційного доступного – рівня масштабів розвиненості стратегічного потенціалу та генерування умов щодо його нарощення у середньостроковій перспективі (до 2030 р.);

- враховуючи загальноекономічну динаміку останніх років щодо обсягів та структури прямих іноземних інвестицій в ОВЗ промисловості (див., рис. 5.13), а також їхнього розподілу за регіонами держави, можна підтвердити про те (за урахування умов приєднання України до зони вільної торгівлі - ЗВТ), що, наразі, існують реальні передумови щодо певного підвищення обсягів експорту промислової продукції. Хоча, зовнішньоекономічний потенціал РСЕ держави має не великий масштаб розвиненості, однак, коефіцієнт покриття експорту промислової продукції імпортом, за окремими регіонами досягав 3,0 % (рис. 5.19).

Тож, об'єктивним є признати, що формування відповідних організаційно-економічних засад (умов щодо підвищення обсягів і диверсифікації експорту промислової продукції та раціоналізації інвестиційної діяльності в межах реального сектору економіки) уможливить подальші структурні зрушення та генерування в межах держави системоутворюючих ознак, що забезпечать умови задля розвитку конкурентного середовища. Так, наразі, частка промислових підприємств, що діяли на, ринках певних типів наприклад (засвідчено за [53, С. 7 – 10]):

монополізованих – складає 6,7%; із конкурентною структурою – 53,1%; із ознаками домінування – 25,8%; олігопольних ринках – 14,4 %. Поки що (як визнано у [53, С. 9]), високий та дуже високий конкурентний тиск із боку підприємств СНД відчувають більш ніж 33,0% суб'єктів господарювання у промисловості, а з боку суб'єктів країн ЄС – 38,3%. Тому, більш ніж 71,3% промислових підприємств розглядали високу конкуренцію як стримуючий фактор щодо нарощення їхнього стратегічного потенціалу, у цілому, і виробничого та інноваційного потенціалів, зокрема (оскільки, вони призводять до зменшення прибутків і вільних коштів задля реструктуризації галузевої структури промисловості та модернізації її ОВЗ).

Як видно зі свідчень, приведених авторами і обґрунтованих у аналітичних джерелах [56 – 58], сприйнятливість промисловості України до зростання впливу іноземної конкуренції постійно зростала, це відбувалось протягом 2008 – 2017 рр. не рівномірно. Зазначене потребує деталізації змістовності й характеру ретроспективних тенденцій та визначення закономірностей елімінування комплексу проблем і перешкод на шляху формування, нарощення й раціоналізації використання стратегічного потенціалу України. Приміром, у 2009 – 2010 рр. спостерігалось певне послаблення інтенсивності конкуренції по відношенню до української експортної промислової продукції з боку закордонних виробників, що провадять свою діяльність в країнах СНД (див., рис. 5.18). Однак, із більшою імовірністю (коефіцієнт детермінації 0,55), до кінця 2016 р. і у 2017 р. цей тиск може підвищитись і, майже, зрівняється, однак не порівняється з вимірами інтенсивності виробників, що провадять свою виробничо-господарську діяльність на ринках ЄС.

Признаємо, що певне падіння інтенсивності конкуренції на ринках ЄС відбувалось ще і у 2009 р. (що пов'язано з загрозами світової фінансово-економічної кризи – див., рис. 5.20). А, наприклад, у короткостроковому прогностному періоді (тобто, вже до кінця 2016 р.) він, безумовно, зростатиме (як видно зі свідчень, приведених дослідниками на рис. 5.20 – де, коефіцієнт детермінації становить на рівні 0,69). А, от на внутрішньому ринку (див., динамічні трансформації, показані на рис. 5.20) – імовірним є, певне, послаблення інтенсивності конкуренції з боку національних товаровиробників промислової продукції (за розрахунками - коефіцієнт детермінації становить 0,67).

Відтак, слід підтвердити і про таке (обґрунтовано і доведено у [2]):

отримані авторами даного дослідження економіко-статистичні свідчення дозволяють ідентифікувати надзвичайно низький рівень результативності державного регулювання суб'єктів природних монополій.

Так, зокрема, аналіз негативного впливу, що здійснюють високі тарифи природних монополій на розвиток промислового виробництва за період 2008 – 2014 рр., засвідчує, що вплив цього фактору постійно посилюється [314, С. 73]. І, особливо відчутно – протягом другою половини 2014 р. і у 2015 р., коли на світових ринках зафіксовано не стійкість цін на природних газ, нафту та нафтопродукти, а в Україні суттєво загострилися протиріччя між ключовими монополістами енергетичного ринку. Але, не всі групи підприємств однаково відчувають цей тиск та здатні елімінувати його задля формування стратегічного потенціалу. І, як можна передбачити та, відповідно, підтвердити за використання модельних вирішень, обґрунтованих для проведення системного аналізу [59; 60], найбільш сприйнятливими є такі види економічної діяльності як: а) виробництво електроенергії, газу та води (47,0 – 48,2 %); б) виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (45,0 – 49,2%); в) виробництво транспортного устаткування (34,8 – 37,2 %); г) виробництво електричного та електронного устаткування (становило на рівні 36,2 – 37,8 %); д) текстильної промисловості (48,2 – 49,1 %).

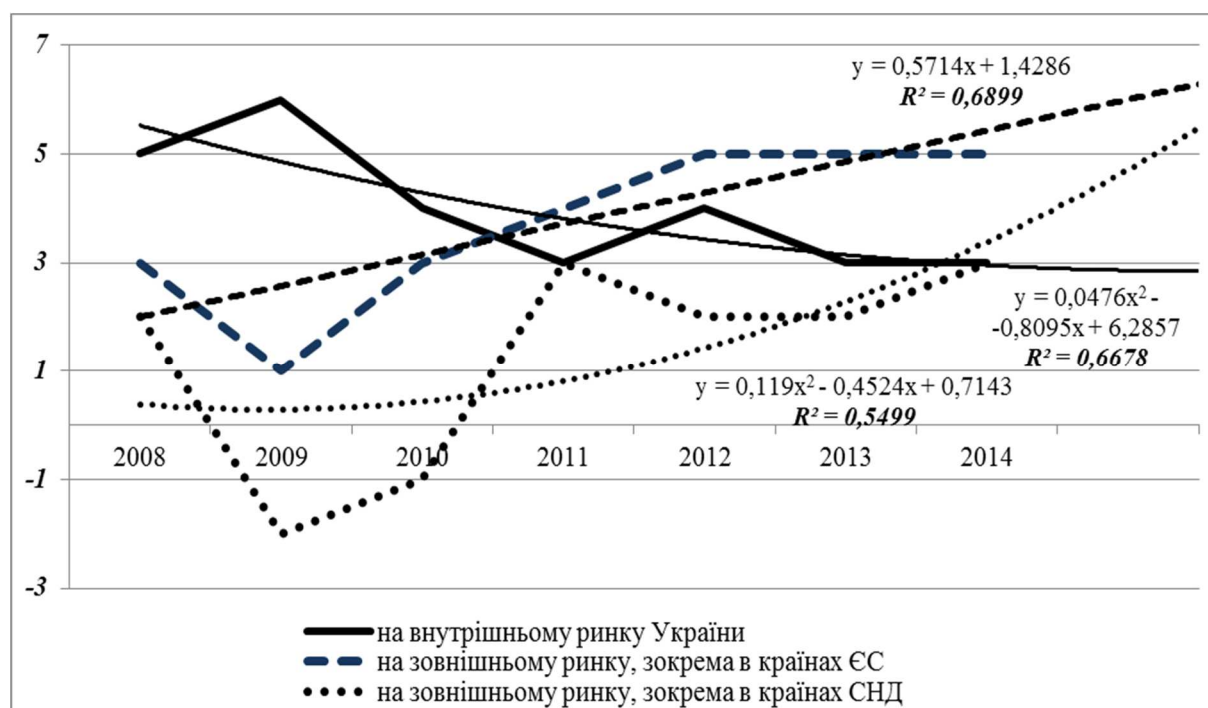

Рис. 5.20. Ретроспективні трансформації та короткострокові прогнозні зміни вимірів інтенсивності конкуренції в межах реального сектору економіки України
(побудовано авторами за даними, приведеними у статистичних джерелах [55 – 58])

При цьому, необхідно признати, що суттєво сприйнятливими до дій природних монополій стали (і, надалі, будуть) промислові підприємства, які займаються обробкою деревини та виробів із неї – тобто, до 27,2 – 28,0 %. Зазначене й обумовило суттєве падіння експорту промислової продукції останньої галузі та інших видів економічної діяльності у 2013 – 2016 рр. (див., рис. 5.15). Однак, у деяких базових для України видах економічної діяльності вдалося знизити негативний вплив природних монополій, це, зокрема: а) виробництво паперу та картону – із 47,2 % – до 14,1%; б) металургія – із 43,8 % - до 29,9 %. А, найменший вплив із боку природних монополій відчують галузі з вторинної переробки (від 1,0 % до 17,0 %) та з виробництва коксу і продуктів нафто- перероблення (від 11,8 % – до 13,9 %).

Остання група відчула спад впливу природних монополій (зокрема, у 2014 р.), однак, у 2015 р. він знову відчутно виріс (наразі, його відчують понад 27,% підприємств [56]). Таким чином, можна підтвердити: суб'єктам державного управління, які опікуються проблемами формування стратегічного потенціалу базових видів економічної діяльності в Україні, слід локалізувати суттєві зусилля (за наслідками моніторингу) і залучити резерви задля усунення порушень чинного законодавства про захист економічної конкуренції. І, відповідно, органам влади, місцевого самоврядування, адміністративно-організаційного управління і контролю слід запобігати вчиненню будь-яких неправомірних дій, які можуть мати негативний вплив на конкуренцію на внутрішньому ринку України.

Поряд із зазначеним вище, вважаємо за доцільне визнати і про визначальний факт диференціації структурних зрушень, які мають місце в реальному секторі економіки. Як

визначалось авторами дослідження у пп. 3.2 та пп. 3.3, реалізація мета простору обсягів ВВП України (формалізується у бінарній системі координат) відтворює реальні зміни, які відбуваються в межах національної соціально-економічної системи. Отже, у цій відповідності слід встановити щільність зв'язку між зсувами у масштабах ВВП на душу населення та обсягами фінансування інноваційної діяльності. Тож, використовуючи економіко-статистичні данні щодо, наприклад, динаміки ВВП на душу населення у 2000 – 2017 рр. та обсягів фінансування інноваційних зрушень, побудуємо їхній бінарний ряд (рис. 5.21). і, у підсумку: ні ретроспективні тенденції, ні прогнозні – не співпадають (!!!).

Однак, визначимо, за результатами побудови та використання лагових моделей (за етапами, які формалізовано дослідниками у пп. 3.3), візуальний простір взаємозалежності й взаємодії цих макроекономічних показників – є взаємозв'язаним і, як визначалося вище, загалом, відтворює динамічність зсувів (зрушень) у ретроспективному періоді.

Відтак: мета простір динамічності зсувів між ВВП на душу населення та обсягами фінансування інноваційної діяльності в Україні (пелюстковий розв'язок і геометрична візуалізація): рис. 5.20 – період 2000 – 2017 рр.; рис. 5.21 – період 2002 – 2009 рр.; рис. 5.22 – період 2009 – 2013 рр.; рис. 5.23 – період 2013 – 2017 рр. Щодо надзвичайно щільної взаємозалежності між проаналізованими у дослідженні базовими макроекономічними показниками, то це питання не є відверто очевидним. Певна відповідність існує, наприклад у 2009 – 2013 рр. (див., рис. 5.22) та у 2013 – 2017 рр. (див., рис. 5.23). Однак, у цілому, збіги, більшою мірою, відсутні.

Про що може свідчити графічне відтворення вказаної динаміки, зокрема, репрезентоване дослідниками на рис. 5.24 – 5.27¹⁸⁸: а, саме про те, що технологічна модернізації базових видів економічної діяльності певним чином, дійсно, впливає на рівень і якість життя населення, однак, імовірно, з запізненням. Тож, зростання обсягів ВВП на душу населення, наприклад, у 2008 р., 2013 р. та у 2017 р. (див., рис. 5.22), більшою мірою, було забезпечено за рахунок освоєння саме потенціалів системно-універсального функціонування. А, саме, за наслідками: а) налагодження взаємозв'язків і комунікацій (відповідно, систем і мереж) між різними рівнями управління; б) ущільнення міжгалузевої, міжрегіональної та виробничо-господарської взаємодії й інше. З цього, здійснивши побудову прогнозу імовірних технологічних зрушень (табл. 5.16), можна обґрунтувати теоретичні обсяги реалізованої промислової продукції (див., табл. 5.16, ст. 2), науко місткість промислових технологій та технологічну структуру реального сектору. Зазначене і стало основою для розробки авторами теоретичного прогнозу обсягів випуску промислової продукції енерго- й ресурсоемними та наукоємними видами економічної діяльності до 2020 року (рис. 5.28).

¹⁸⁸ Рис. 5.24 Мета простір динамічності зсувів між ВВП на душу населення та обсягами фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2009 – 2013 рр.

Рис. 5.25 Мета простір динамічності зсувів між ВВП на душу населення та обсягами фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2013 – 2017 рр.

Рис. 5.26. Відсутність усталеної динаміки між етапами інвестиційно-інноваційного забезпечення за визначальними детермінантами збалансованості функціонування базових галузей і виробництв у 2006 – 2017 рр.

Рис. 5.27. Прогнозні трансформації за структурою формування ВДВ у 2020 р. порівняно з 2017 р.

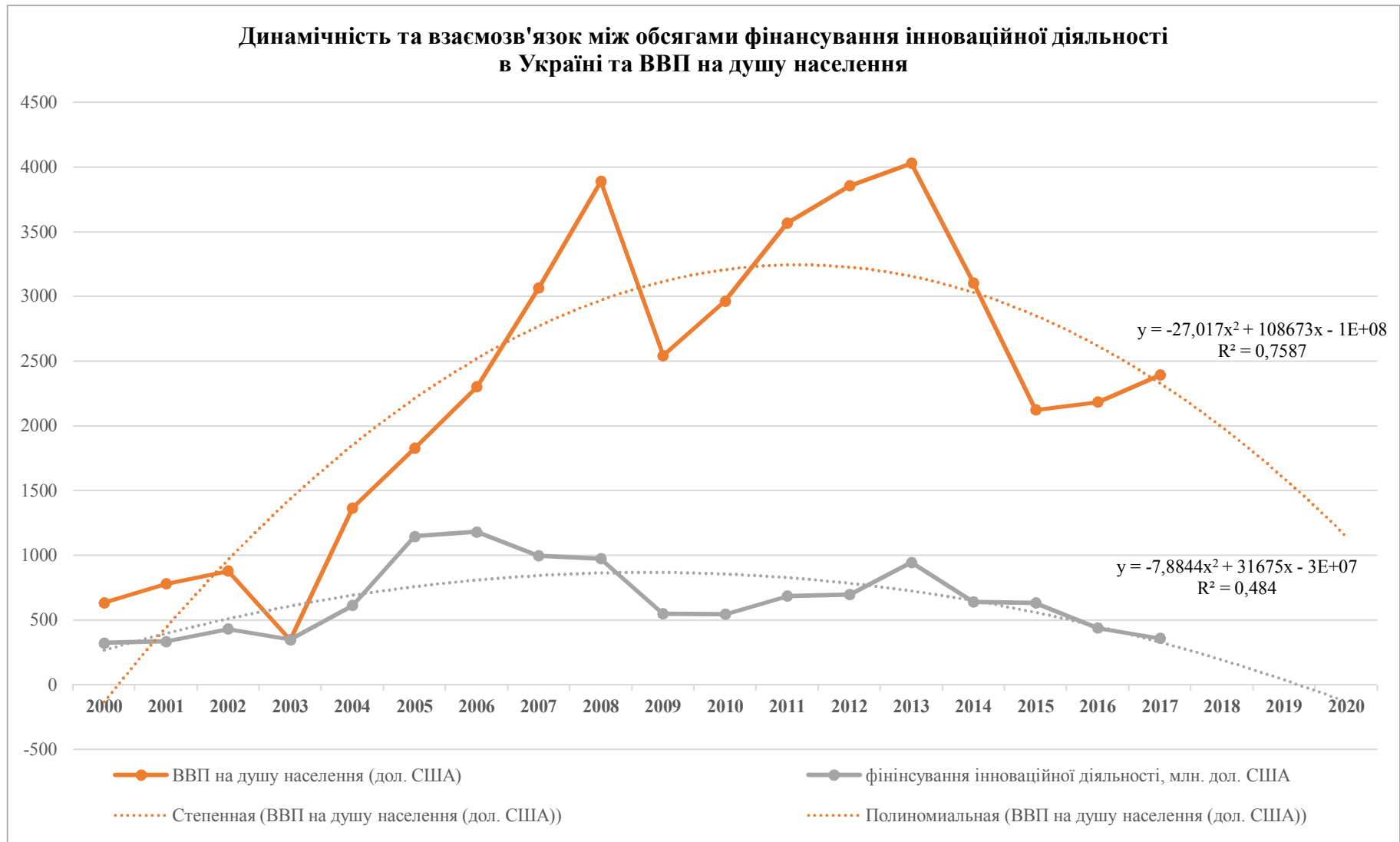

Рис. 5.21. Динаміка обсягів фінансування інноваційної діяльності та ВВП на душу населення у 2000 – 2017 рр. із прогностичними значеннями до 2020 року (у порівняльних цінах, дол. США)

Рис. 5.22. Мета простір динамічності зсувів між ВВП на душу населення та обсягами фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2000 – 2017 рр.

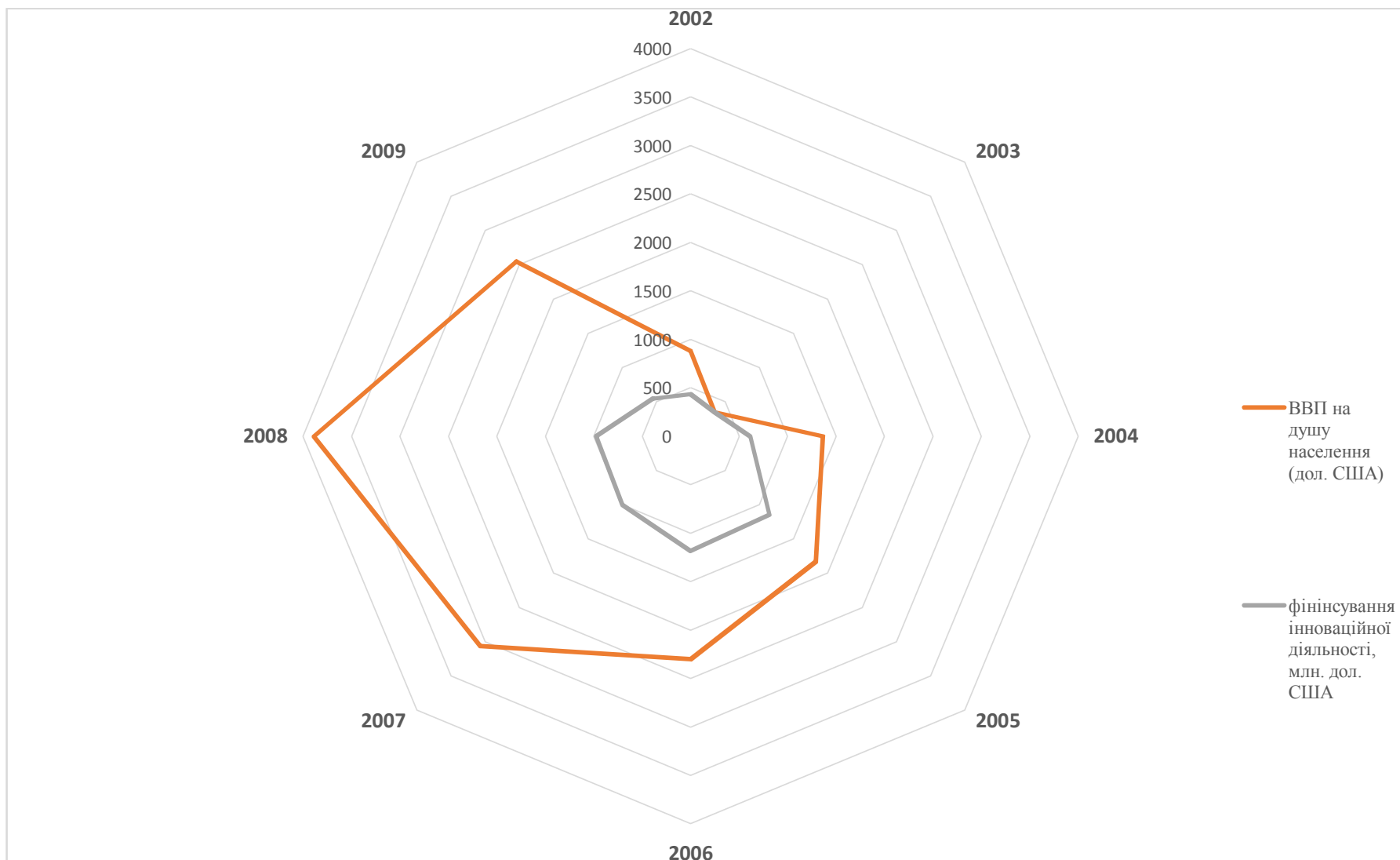

Рис. 5.23. Мета простір динамічності зсувів між ВВП на душу населення та обсягами фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2000 – 2009 рр.

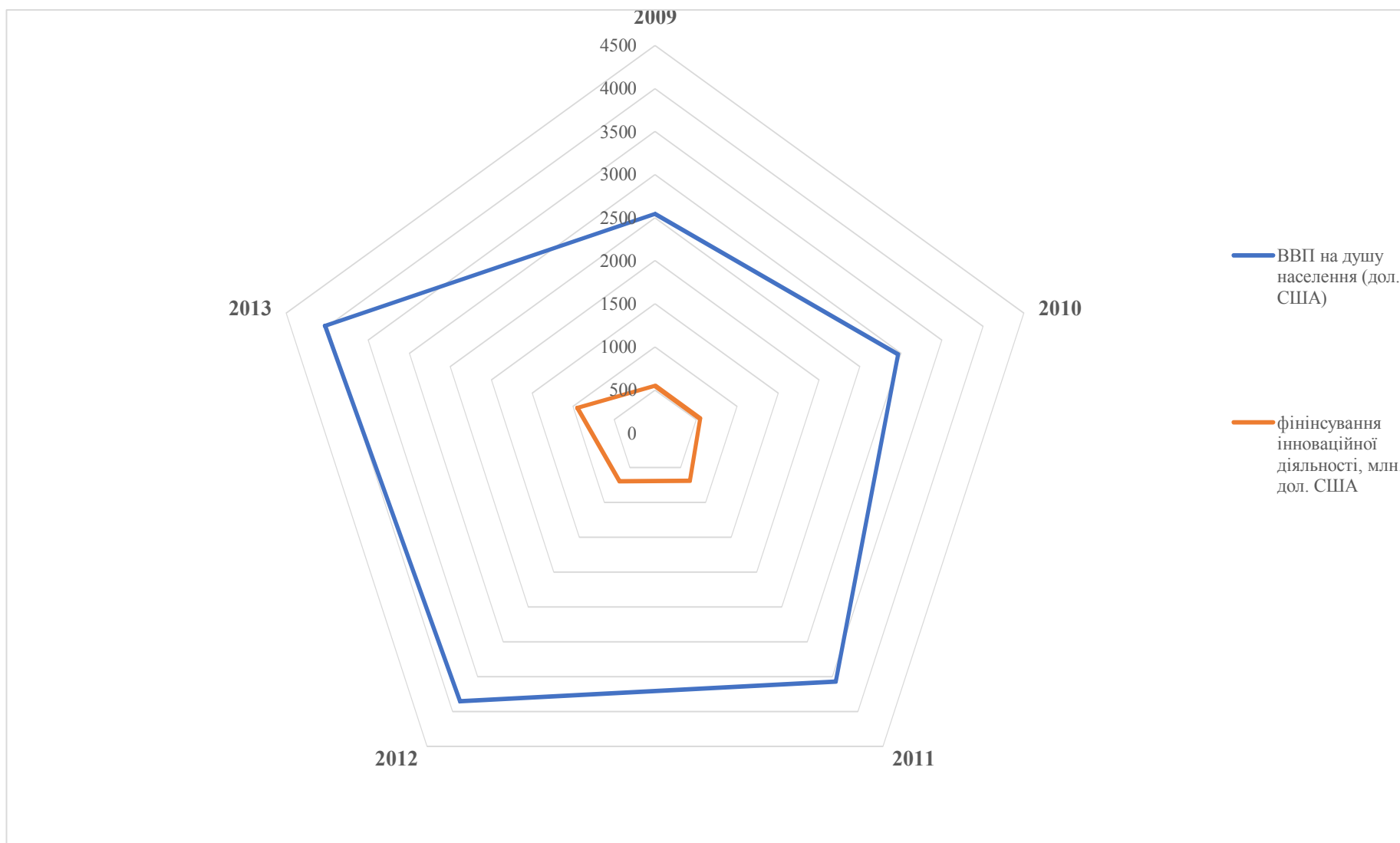

Рис. 5.24. Мета простір динамічності зсувів між ВВП на душу населення та обсягами фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2009 – 2013 рр.

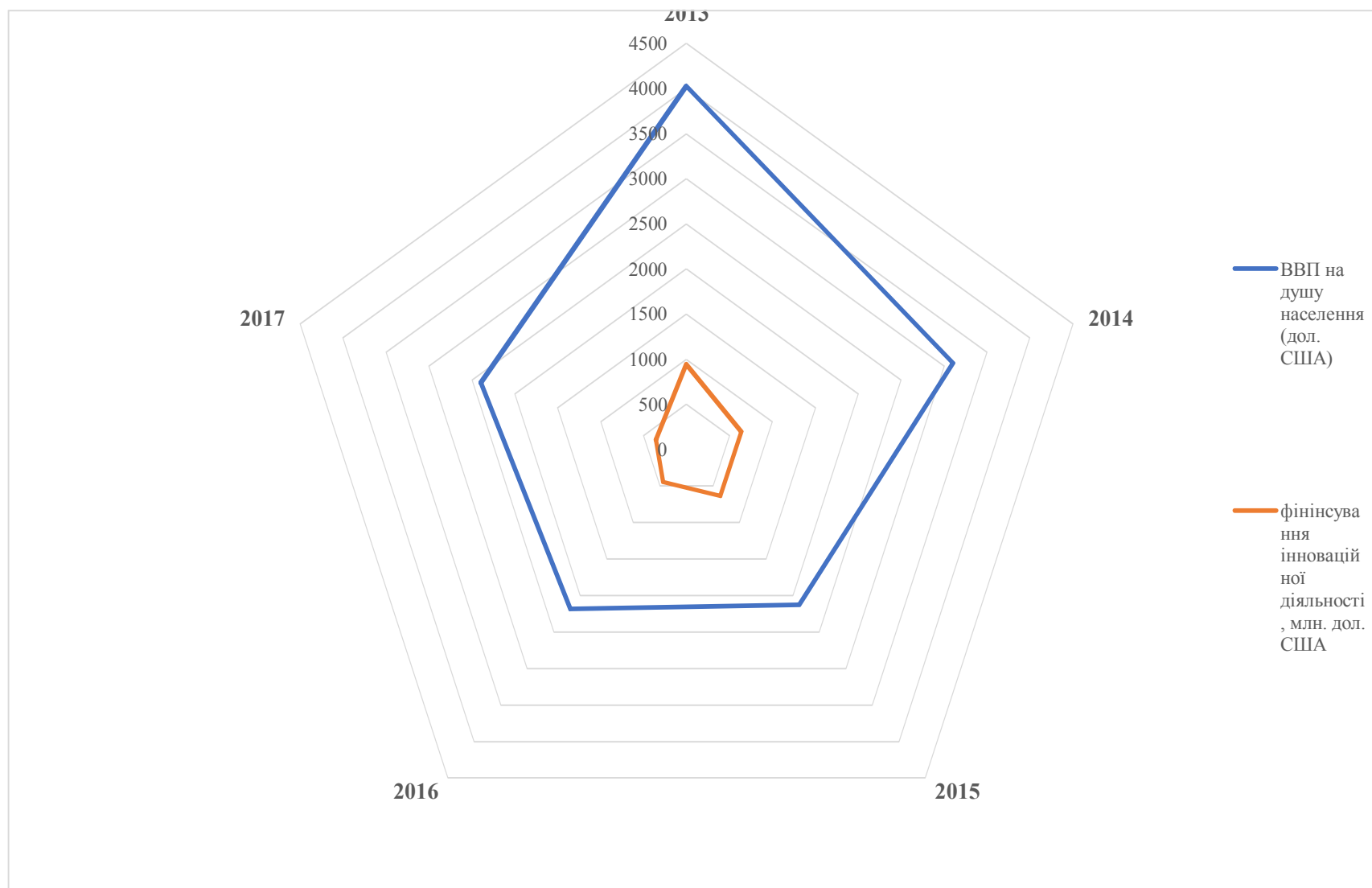

Рис. 5.25. Мета простір динамічності зсувів між ВВП на душу населення та обсягами фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2013 – 2017 рр.

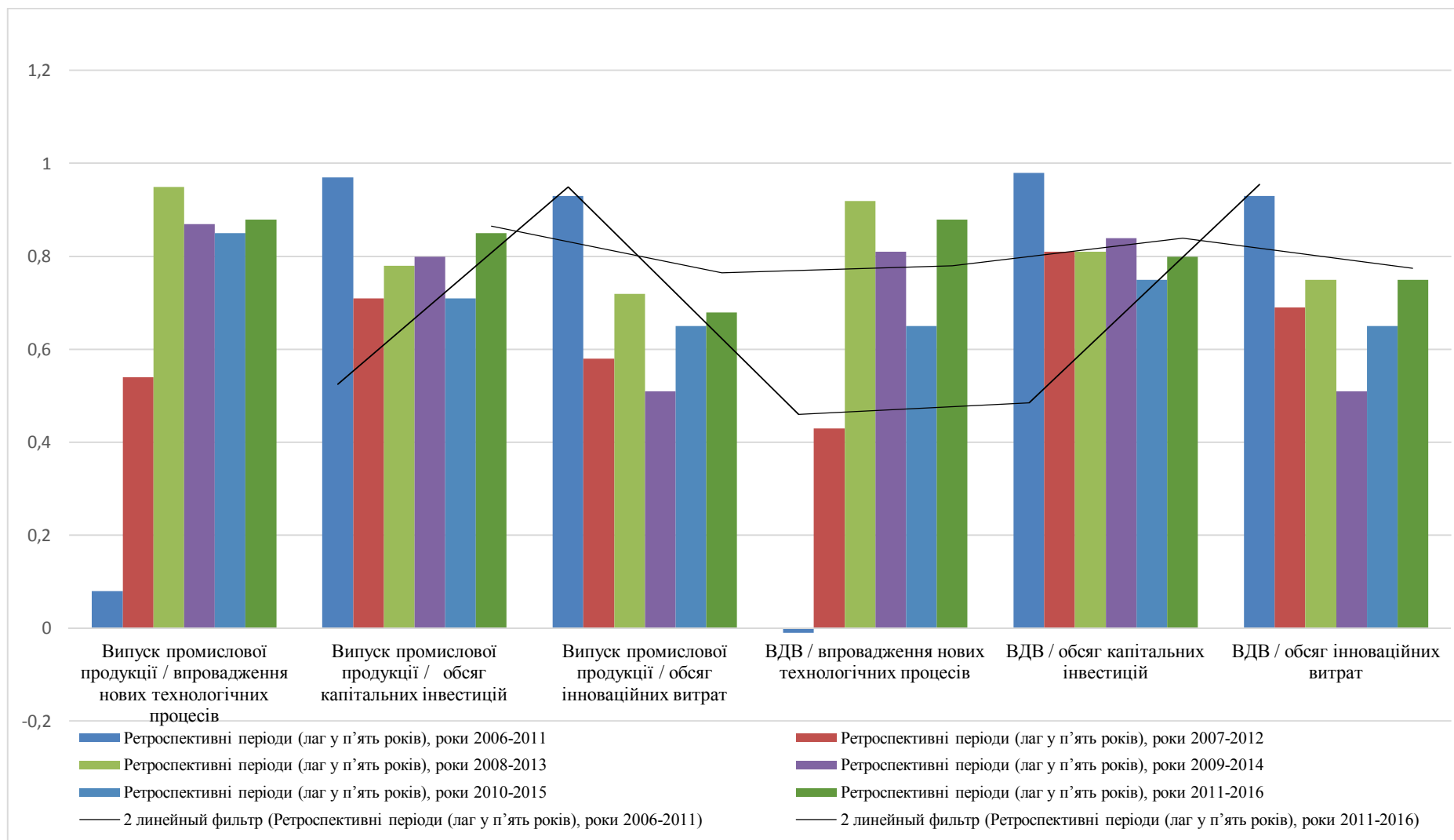

Рис. 5.26. Відсутність усталеної динаміки між етапами інвестиційно-інноваційного забезпечення за визначальними детермінантами збалансованості функціонування базових галузей і виробництв у 2006 – 2017 рр.

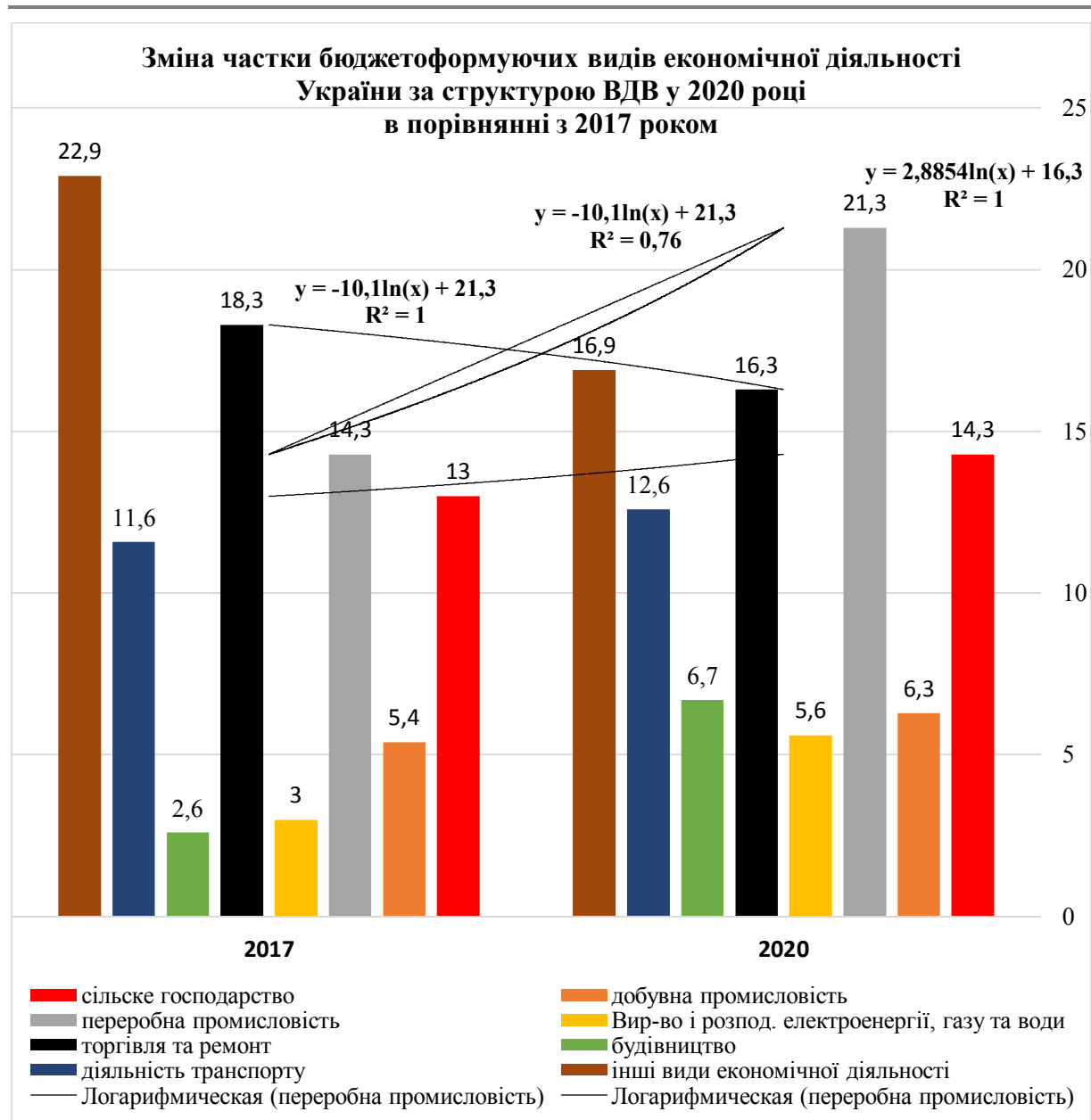

Рис. 5.27. Прогнозні трансформації за структурою формування ВДВ у 2020 р. порівняно з 2017 р. (побудовано авторами даного дослідження)

Таблиця 5.16

Ретроспективна та прогнозна динаміка основних макроекономічних і технологічних вимірів функціонування промисловості України (період 2001 – 2020 рр.) (побудовано авторами даного дослідження за оригінальними прогнозними модельними рішеннями)

Період, роки		Обсяг реалізованої промислової продукції	Наукомісткість промислових технологій	Технологічна структура реального сектору економіки, %	
		млрд. дол. США	відносне значення	Низько-технологічні	високо-технологічні
ретроспективний період, роки	2001	39,5	7,12	-	-
	2002	43,2	6,77	-	-
	2003	54,2	5,84	-	-
	2004	79,7	4,72	89,0 %, у т.ч. низько технологічних - 39,0%; середньо-низько технологічних - 50,0%	11,0 %, у т.ч: середньо-високо-технологічних - 10,2 %; високо-технологічних - 0,8%
	2005	92,8	5,05		
	2006	109,3	4,55		
	2007	142	4,12		
	2008	113,4	3,55		
	2009	83,7	3,12	88,4 %, у т.ч. низько технологічних - 37,0%; середньо-низько технологічних - 51,4%	11,6 %, у т.ч: середньо-високотехнологічних - 10,4 %; високо-технологічних - 1,2%
	2010	134,4	3,01		
	2011	167,1	2,56		
	2012	175,3	3,12		
	2013	169,6	3,45		
	2014	91,1	2,54		
	2015	75,6	2,61		
	2016	82,3	2,52	77,6 (30,0/47,6)	22,4 (19,1/3,3)
	2017	93,0	2,57		
Прогнозний період, роки	2018	97,5	2,89	73,5 (26,3/47,2)	26,5 (20,5/6,0)
	2019	116,8	3,12		
	2020	136,8	3,36		

Джерело * Побудовано, обчислено та розраховано авторами даного дослідження за використання оригінальних модельних рішень структурного типу, опрацьованих на методологічних підходах, розроблених авторами і репрезентованих у наукових працях [61; 62]

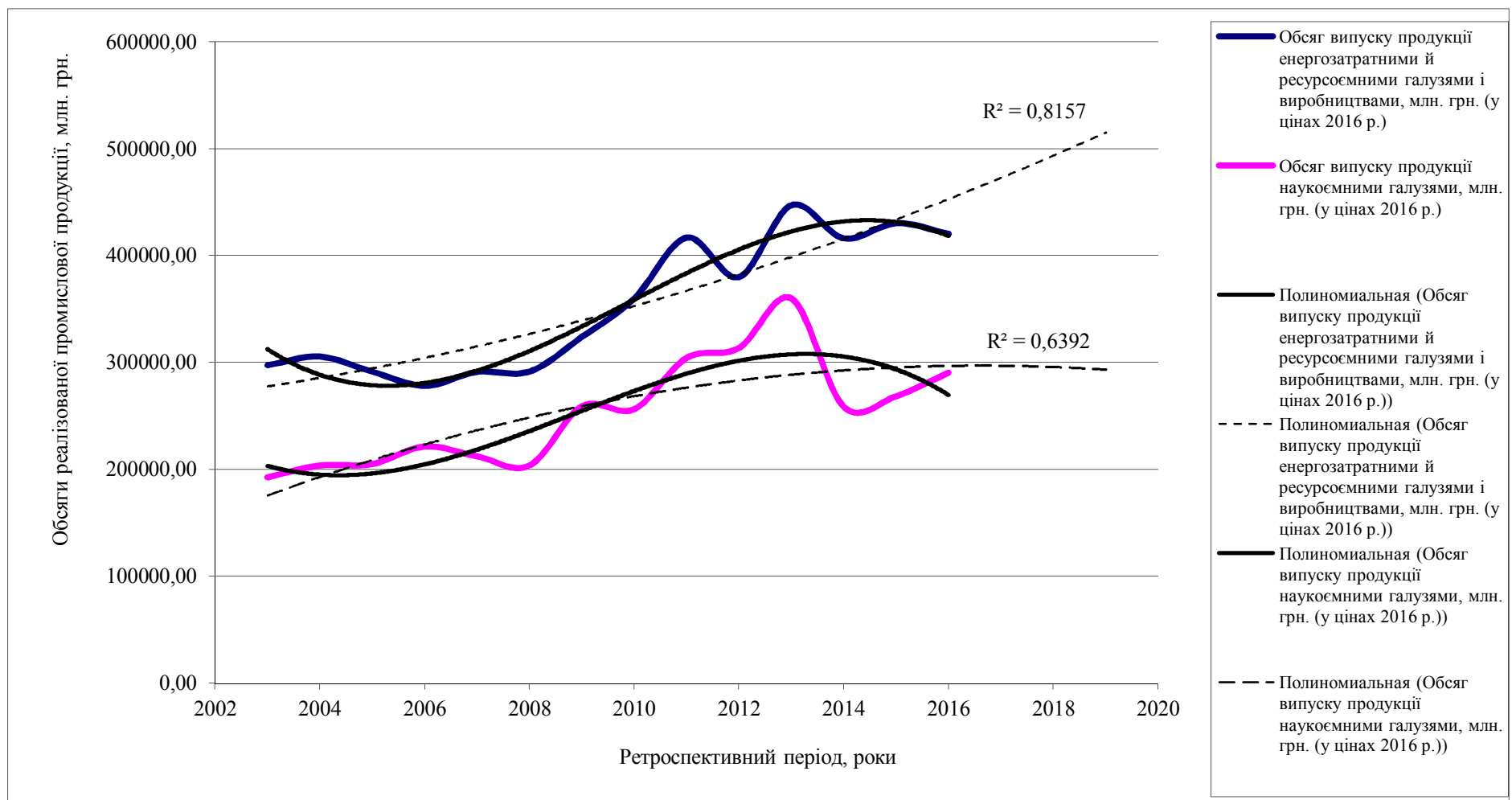

Рис. 5.28. Ретроспективна та прогнозна теоретична динаміка обсягів випуску промислової продукції енерго- й ресурсоемними та наукоємними видами економічної діяльності до 2020 року

5.3. Розвиток соціальної сфери та якості життя: економічний зиск держави від збереження працездатності особи

Як деталізовано та розкрито вище (див., у пп. 5.1 – 5.2), а також репрезентовано й обґрунтовано сучасні передумови і чинники (у Розділі 3 та 4) щодо забезпечення переходу держави до сталого розвитку, то слід визнати, що за роки незалежності відбувся суттєвий спад рівня і якості життя населення. Вказане стосується не лише зниження соціально-економічних показників, руйнування культурологічних засад українського соціуму та зовнішньою міграцією населення, а й рівнем медико-соціальної допомоги населенню, який, останніми роками суттєво знизився. Так, зокрема, за даними Державної служби статистики України [19] впродовж 1991-2017 рр. в країні спостерігалось погіршення медико-демографічної ситуації, перевищення у два рази показників смертності над народжуваністю, скорочення чисельності населення та різке зниження сумарного коефіцієнта народжуваності до величин, що неспроможні забезпечити відтворення поколінь (до 1,1 у 2001 р. та до 1,7 у 2016 р.). На думку вчених, Україна вже перетнула критичну межу, за якою починаються руйнівні процеси і втрата сприятливих демографічних перспектив [63 – 66]. Демографічна криза відбувається на фоні деградації довкілля, складних соціально-економічних умов і погіршення стану здоров'я населення, що потребує комплексного аналізу її причин із урахуванням соціально-економічних, медико-організаційних чинників тощо.

Відомо, що умови життя населення позначаються на біологічних характеристиках людських популяцій, у т. ч. і на стані генофонду, можливостях адаптації до умов довкілля. У дослідженнях засвідчено й показано негативний перебіг генетичних процесів серед населення України з накопиченням патологічних генів, порушенням оптимуму внутрішньо популяційної гетерозиготності, значним тягарем генетично зумовлених репродуктивних втрат і вродженої патології (доведено у [67]).

Поряд із цим, зазначимо, що у сучасних умовах: а) нарощення викликів та загроз для рівня і якості життя населення України, загалом, для здоров'я нації; б) обмежених ресурсів охорони здоров'я та витрат на культурно-освітній розвитку українського соціуму; в) незадовільного стану здоров'я та постаріння населення; г) несприятливий вплив соціально-економічних детермінант кризових явищ у суспільно-політичних процесах – в Україні відбувається подальше загострення демографічної кризи, зниження працездатності, скорочення очікуваної тривалості життя.

Поряд із цим, негативні економічні наслідки різної природи трансформацій в межах національної соціально-економічної системи полягають ще й у зменшенні: а) економічного прибутку держави від зниження життєвої активності окремих людей внаслідок скорочення обсягів їхнього внеску до валового внутрішнього продукту; б) витрат на фінансування лікувально-профілактичних заходів із відновлення здоров'я і збереження трудової діяльності; в) рівня раціональності поділу/перерозподілу коштів для соціального забезпечення непрацюючих прошарків населення.

І хоча, на даний час встановленню економічного еквіваленту вартості людського життя присвячено низку розробок [68 – 73], однак, питання економічного внеску людини у ВВП із метою обґрунтування та прийняття управлінських рішень в соціальній площині та у системі охорони здоров'я висвітлені недостатньо, поряд із цим,

відсутня офіційно визнана методика розрахунку [74]. До цього ще й додаємо і те, що в межах існуючої системи спостереження за генетично обумовленими розладами не здійснюється оцінка її економічної ефективності, а дієвість медичної складової – оцінюється лише опосередковано. За даних умов соціальний розвиток держави, а в її межах і система організації охорони здоров'я мають обмежені можливості щодо виявлення хворих із генетичними розладами та визначення реальної поширеності генетично зумовленої патології.

Зростання комунікаційного рівня та ущільнення соціальних зв'язків у площині суспільно-політичних відносин сучасної людини не лише в Україні, а й у глобальному світі, зумовлює поступове зростання її власної залежності від держави та суспільства. Тотальна зміна вектору економічного розвитку, перехід до умов ринкової економіки та недолуге «реформування» системи охорони здоров'я вимагають проведення оцінки низки неосяжних активів, зокрема, вартості людського життя, здоров'я, свободи, невід'ємних прав людини й можливості народження особою її інтелектуального капіталу тощо (як визнано і доведено авторами у [75]). Основою таких трансформацій є перехід від управління на основі видатків до управління за концептом «видатки-результативність». Зокрема, у медичній площині даний аспект має реалізуватися через соціальну та економічну результативність проведення лікувально-профілактичних заходів, у цілому та медико-генетичної допомоги, зокрема. Оскільки, медико-генетична ефективність може й повинна оцінюватись із позицій зниження рівня репродуктивних втрат, смертності, інвалідності, то зрозуміло, що економічні критерії, у цьому випадку, мають бути пов'язаними з економічним еквівалентом вартості життя людини та результативністю соціально-економічної політики, загалом.

Саме тому розробка цього питання є надзвичайно актуальною і проблемною площиною у контексті забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку. Вказане визначається необхідністю оцінки таких параметрів як розмір компенсації заподіяної шкоди (моральної та матеріальної), відшкодування при страхуванні життя, екзогенних та ендогенних катастроф, а також економічним обґрунтуванням витрат бюджетних коштів, зокрема, у межах системи охорони здоров'я (на кшталт, оцінка ефективності проведення заходів із медико-генетичного моніторингу, встановлення загальної вартості лікування та реабілітації хворих, прибуток держави від збереженої трудової діяльності особи внаслідок проведеного успішного лікування чи профілактики вроджених вад). Відсутність таких розрахунків суттєво ускладнює економічне обґрунтування лікувально-профілактичних заходів в нашій державі, а також не дозволяє реально (об'єктивно) оцінити необхідний обсяг бюджетних коштів, що має бути виділений на їх проведення. Зазначене вимагає негайного опрацювання.

На сьогодні в Україні не існує офіційно визнаної та адекватної методики визначення вартості людського життя [80]. Хоча, в наукових і економіко-статистичних джерелах останніх років питання піднімалось багатьма науковцями і у зазначеному напрямі були досягнуті суттєві здобутки [68; 71; 72; 76 – 79]. Однак, розпочаті у 1997 – 2000 рр. системні дослідження у цій площині, які таки і були проведені в Україні, так і не були завершені й досі. Тож, ні корелянти, ні науковці так і не змогли дати остаточну оцінку вартості людського життя особи в нашій державі [69; 80; 81]. У цьому зв'язку, виходячи з наведеного вище, автори і вважали за доцільне висвітлити основні існуючі

концепції оцінки вартості людського життя та визначити найбільш адекватну методiku його оцінки для подальшого застосування в економічному обґрунтуванні різноманітних лікувально-профілактичних заходів, у т.ч. і при проведенні медико-генетичного моніторингу в Україні [75]. З цього, визнаємо, що питання вартості людського життя не є новим та розробляється вченими не одну сотню років. Так, першим офіційно визнаним документом, що регламентує розміри виплат, які стягувались з винуватця смерті на користь сім'ї загиблого, був Кодекс Хаммурапі (Вавілонія, ~ 1790 р. до н. е.) [82]. Відтак, з того часу виникла низка методичних і концептуальних підходів до визначення еквіваленту людського життя, кожен із яких обґрунтовано використовували в певний проміжок часу за конкретних умов.

На сьогодні в Україні законодавчо закріплена низка дещо суперечливих норм, які надають тільки приблизне уявлення щодо оцінки людського життя з боку держави. Ці норми визначаються Законами України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [83], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, що призвели до втрати працездатності» [84], «Про національну поліцію» [85], Повітряним Кодексом України, Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок та умови державного обов'язкового страхування життя і здоров'я суддів» [86], розміром страхової суми за договорами добровільного страхування життя та здоров'я тощо. Загалом, зазначимо, суми грошових відшкодувань коливаються в межах 20 – 300 тис. грн. (іноді, за рішенням суду, й перевищують вказані ліміти). Виключенням з цього правила і положення, передбачені Законом України «Про статус народного депутата України» [87], за яким «життя і здоров'я народного депутата підлягають обов'язковому державному страхуванню за рахунок бюджетних призначень на забезпечення діяльності Верховної Ради України на суму десятирічного грошового утримання народного депутата» (ст. 30 п. 1). Щодо саме останнього, то необхідно підтвердити таке: зазначені пільги та переваги депутатського корпусу є принизливим, на загал, для населення України. Хоча, слід об'єктивно визнати, що базовий недолік вказаних нормативно-правових актів полягає саме у галузевому їх застосуванні. Тож, узагальнена їх дія не може бути перенесена на медичну й соціальну сферу з метою оцінки ефективності, переважно, лікувально-профілактичних заходів.

Існують дослідження, в яких пропонують встановити граничну вартість людського життя, виходячи з даних щодо прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної платні [74]. Відома і ціла гама різних концепцій та концептів, що визначають еквівалент вартості людського життя за різними підходами [88]. А, саме: а) теорія людського капіталу; б) оцінка вартості людського життя на основі відшкодувань та страхових премій; в) опосередкована оцінка вартості життя з урахуванням немонетарних загальних витрат; г) оцінка інвестицій суспільства, спрямованих на зменшення ризику передчасної смерті людини; д) готовність людини платити за зменшення ризику смерті; ж) оцінка через призму загальнонаціонального багатства; з) використання різноманітних соціальних опитувань; к) біохімічна теорія оцінки; л) анатомічна теорія; м) ресурсний метод; н) визначення приватного капіталу та непрямой вартості; п) метод

видатків на виховання дитини; р) сума середніх грошових доходів населення у розрахунку на 1 померлого; с) оцінка вартості людського життя за гендерним фактором; т) втрата національної економіки у випадку втрати життя; ф) екстраполяція розрахунків, виконаних в інших державах, на місцеві умови.

Вважаємо за доцільне зупинитися на окремих із них, задля вивчення й адаптації досвіду до реальних умов функціонування національної соціально-економічної системи. Так, зокрема:

Теорія людського капіталу сформульована Т. Шульцем у 1961 р., як розкрито у [68]. Її основу складає припущення, що користь окремої людини для суспільства в цілому залежить від її здатності приймати участь у процесі суспільного виробництва. Втрата життя, таким чином, пов'язана зі зниженням виробничого потенціалу суспільства. А в якості міри вартості життя запропоновано було використовувати сумарну заробітну плату, що недоотримана з причини передчасної смерті. Теорія отримала широке розповсюдження, але мала певні недоліки [75], а саме: а) виникла необхідність розділення за показником: кому саме причинявся збиток: суспільству (нетто) чи сім'ї й суспільству (брутто); б) теорія не брала до уваги неповну зайнятість населення та існування системи соціального захисту (якщо людина отримувала допомогу по безробіттю, то її передчасна смерть призводила до позитивного ефекту – скорочення державних видатків); в) вона мала дискримінаційний характер по відношенню до віку працівника та його прибутків (чим молодший працівник та вищі його прибутки, тим більше оцінюється вартість його життя).

Однак, попри наведене, дана теорія, не дивлячись на окремі прорахунки і недоліки, таки стала основою для розробки й обґрунтування низки програм щодо розрахунку вартості людського життя, які нині використовуються страховими компаніями.

Оцінка на основі відшкодувань та страхових премій. Ця концепція використовується переважно страховими компаніями. Вона спирається на описану авторами «теорію людського капіталу» і бере за основу рівень прибутку окремої особи [88]. За загальноприйнятою практикою сума, на яку страхується життя, додатково може залежати від наступних факторів, а, саме: суб'єктивної оцінки вартості життя з погляду самої людини; величини ризику передчасної смерті при різних видах діяльності.

Тож, аналізуючи існуючі наукові здобутки у площині оцінки вартості життя, можна виділити такі недоліки зазначеної концепції: перше: страхова премія ніяким чином не знижує ризик передчасної смерті особи; друге: застрахований (клієнт страхової компанії) діє в інтересах членів власної родини чи близьких осіб; третє: недоліки, характерні для концепції «теорії людського капіталу» - це громадянські позови до страхових компаній, які, як правило, супроводжуються оцінкою життя з погляду «людського капіталу» з наступним намаганням стягнути зі страховика (певного суб'єкта) недоотриманий прибуток особи) [75].

Різні варіації методик і методичних підходів, заснованих на даній концепції, широко представлені визнаними іноземними фахівцями і професіоналами, дослідниками у мережі Internet [89 – 94]. Так, за деякими з них [93; 94], вартість життя варіюється в межах ~ 390 – 586 тис. дол. США, а з поправкою на інфляцію, вже досягає ~ 1млн 380 тис. дол. США.

Опосередкована оцінка з урахуванням немонетарних загальних витрат. Теорія заснована на аналізі політичних рішень, спрямованих на зменшення кількості випадків

передчасної смерті та наступному порівнянні отриманого ефекту з виробничими витратами суспільства та збитками. Детально розрахунки і обґрунтування за цією теорією наведено у [68].

Оцінка інвестицій суспільства, спрямованих на зменшення ризику передчасної смерті. Основу концепції складає співвідношення зменшення ризику загибелі людини та витратами на запровадження певних заходів зі зменшення впливу/вагомості певного небезпечного фактору [68; 95]. Проте, запровадження цієї концепції ще вимагає її подальшого вдосконалення.

Оцінка готовності платити за зменшення ризику смерті. Метод заснований на визначенні наступних параметрів: зміна суб'єктивного сприйняття ризику смерті та вартості дій/ заходів, що призводять до цієї зміни [96]. Її застосування пов'язане з певними обмеженнями. Так, зокрема: а) у випадках, коли небезпеці підлягає все населення (а не конкретний індивідум), методика не дозволяє провести оцінку грошового еквіваленту життя людини з урахуванням всього населення та всіх вікових груп [74]; б) існує можливість суб'єктивного викривлення ризику (переоцінка та недооцінка ризику, невизначеності малих ризиків, які відрізняються на порядок (наприклад, 0,0001 та 0,00001 [68])).

Зазначене дозволяє поставити під сумнів коректність застосування цієї концепції у розрізі оцінки вартості життя населення України.

Оцінка через призму загальнонаціонального багатства. У вихідному стані концепція визначала, що основним джерелом національного багатства – є праця та природа, природні ресурси тощо. Наразі, вона переглянута та трактує національне багатство як суму нагромадженого природного та людського відтворюваного капіталу. Однак, вказана теорія, сама по собі, не дає конкретних оцінок вартості життя людини [68].

Оцінка шляхом різного роду соціальних опитувань. Концепція має ряд обмежень, пов'язаних з суб'єктивною оцінкою людиною вартості свого життя. Наприклад, визначити грошову суму, за яку людина буде згодна піддати себе певному виду ризику [74], скоротити життя на рік, запропонувати суму за викуп із полону [96] тощо. Тож, як свідчить досвід [96], розмір грошового еквіваленту життя, в такому разі, може суттєво відрізнятися, наприклад, в залежності від регіону проживання певної особи. Зокрема, на час проведення дослідження цей показник в РФ варіював в межах 1,5 – 2,4 млн. руб. [96]

Біохімічна теорія. Запропонована А. Порджес у 1985 р. Відповідно до неї вартість тіла людини оцінюють за її вартістю хімічних складових на основі біржових котирувань. Станом на 2006 рік це дорівнювало досить не значні відхилення - 4,50 дол. США [74].

Анатомічна теорія (за цим методичним підходом оцінка здійснюється за вартістю складових тіла людини) була запропонована у 2002 році і визначала вартість людського життя оцінкою суми, що може бути отримана при продажі людських органів. Таким чином, вартість здорового людського тіла може бути оцінена приблизно у 45 млн. дол. США [74].

Ресурсний метод обчислення вартості людського життя полягає у наступному: економічний еквівалент, що розраховується, є дисконтованим потоком майбутніх доходів за вирахуванням майбутніх витрат на самого себе [96]. Зрозуміло, що дана оцінка, отримана шляхом такого розрахунку, буде залежати від віку особи, термінів активної трудової діяльності, ризику смерті та очікуваних доходів.

В основу методу визначення приватного капіталу та непрямой вартості лежать розрахунки, що базуються на витратах на лікування, реабілітацію, страхові виплати тощо [74]. Зазначений метод застосовується переважно страховими компаніями у їхніх власних модифікаціях.

Метод видатків на виховання людини. Сутність зазначеного підходу полягає у тому, що вартість людського життя розраховується як сума прямих видатків сім'ї на виховання дитини сумарно з втраченими можливостями, які пов'язані з альтернативним інвестуванням вкладених коштів [96]. Застосування цього методу пов'язане з такими недоліками: а) при підрахунку залишається незрозумілим, необхідно враховувати вартість вкладень на момент самих вкладень, чи на певний час; б) яким віком дитини обмежувати граничний термін вкладень; в) людське життя важить більше, ніж кількість коштів, витрачених на її виховання.

Сума середніх грошових доходів населення у розрахунку на одного померлого. Відповідно до зазначеного методичного підходу фізична суть економічного еквіваленту життя людини являє собою суму середніх подушних доходів, що знаходяться в розпорядженні населення країни, в розрахунку на одного померлого [72].

Тож, узагальнюючи досвід використання систематизованих алгоритмів і методичних підходів, то, зокрема, розрахунок вартості життя певної особи може бути здійснений за формулою вигляду (5.1):

$$E_n = E_0 \exp \left[- \left(\frac{t_x - c}{a} \right)^b \right], \quad (5.1)$$

де E_n – економічний еквівалент вартості життя людини віком n ; E_0 – вартість життя новонародженого; t_x – вік людини, щодо якої здійснюється розрахунок; a – параметр масштабу; b – параметр форми; c – параметр зсуву.

Загалом, a , b та c являють собою параметри щільності розподілу ймовірностей віку людей, що проживають в країні та розраховуються за затвердженими нормами [72; 97]. Причому, вартість життя новонародженого (E_0) (визначено і обґрунтовано у [98]) відповідає за змістовністю елементам, формалізованим у вигляді формули (5.2).

$$E_0 = \frac{E(T_x)}{\exp \left[- \left(\frac{T_x - c}{a} \right)^b \right]}, \quad (5.2)$$

де T_x – середній вік людей, що проживають в країні.

Перевагою пропонованого до використання методичного підходу є можливість розрахунку як еквіваленту вартості життя новонародженого, так і людини будь-якого віку. З наведених математичних рівнянь зрозуміло, що вартість людського життя з віком буде знижуватися. Поряд із цим, переваги зазначеного методу надають йому потенціалу можливого застосування в медичній галузі з метою як визначення економічної ефективності лікувально-профілактичних заходів, так і обґрунтування витрат бюджетних коштів. Адже визначення обох описаних показників є необхідним для проведення розрахунків в системі охорони здоров'я.

Однак, вважаємо, що слід зупинитися і на можливих недоліках застосування вказаного методу на практиці. А саме, пропонований підхід [72] залишає поза увагою ряд факторів, що можуть мати вплив на величину оцінку вартості життя. Тож, автори переконані, що не враховано:

– економічну активність людини (а отже, залишено поза увагою недоотриманий національний дохід, що потребує врахування при оцінці заходів, наприклад, за результатами провадження медико-генетичних заходів, спрямованих на зменшення частоти народження дітей із вродженими аномаліями, вчасного їх лікування тощо);

– рівень / якість життя людей ц різних соціальних прошарках / регіонах, що мають різний доступ до якісної освіти, рівня медичного обслуговування, відрізняються рівнем особистого (та регіонального) вкладу в сукупний національний дохід.

За пропонованим підходом, вартість життя новонародженої дитини, людини віком 20, 60 та 80 років, наприклад, у Російській Федерації відповідно склала 7,8; 6,0; 1,2 та 0,35 млн. руб. (станом на початок 2013 р.), а у США – 7,5; 5,3; 2,7 та 0,39 млн. дол. США, відповідно (на 2012 р.).

Оцінка за гендерною теорією. Концептуальний підхід за цією теорією ставить на меті визначення повних витрат на відтворення людини крізь призму гендерних відносин. При цьому, враховується й те, що гендерний фактор справляє суттєвий вплив на формування людського капіталу як на національному рівні, так і у домогосподарствах [68; 99]. Відтак, повні видатки на відтворення людини пропонується описувати формулою (5.3):

$$C = C_n + C_h, \quad (5.3)$$

де C – загальні витрати на відтворення людини; C_n – витрати національного рівня; C_h – витрати на рівні домогосподарств.

Деталізований та розгорнутий варіант формули матиме вигляд (5.4):

$$C = (P_{n+h} + E_{n+h}^g) \gamma^g + \Delta_n^g + M_n^g + m_{n+h}, \quad (5.4)$$

де, P – фізіологічні витрати (одяг, харчування, житло, безпосередні витрати на підтримання здоров'я); E – соціальні витрати (освіта, підвищення культурного рівня тощо); Δ – недоотримання національного прибутку внаслідок заміщення професійної праці домогосподарською; M – вартість смерті (малюкова, дитяча, доросла); m – витрати на просторову мобільність (включно з витратами на адаптацію мігрантів в економічно більш розвинених районах); n – індекс національного рівня витрат; h – індекс витрат на рівні домогосподарств; g – індекс впливу гендерного фактору за змінну; γ – індекс соціальної групи (включно з можливою поправкою на черговість народження дитини внаслідок дії принципу економії на масштабі в рамках домогосподарства).

Вважаємо, що зазначений підхід також може бути адаптований до використання при визначенні обсягів інвестування у комплекс заходів, що сприяють підвищенню безпеки та якості життя, а також безпосередньо в медичній галузі в рамках завдань, визначених метою даної роботи.

З наведеного вище можна дійти наступних тверджень (які репрезентовано дослідниками у попередній праці [75]):

– більшість концепцій не є суто теоретичними, хоча, окремі з них навіть не мають визнаних результатів розрахунку. Це можна пояснити, по-перше, складністю проведення розрахунків (неможливо врахувати усі детермінанти вартості життя). А, по-друге, необхідністю оперування якісними статистичними даними, що зазвичай відсутні;

– як теоретичні, так і прикладні аспекти вирішення порушеної проблематики мають найбільш результативний розвиток у країнах Європи та Сполучених Штатах Америки; окремі спроби були проведені на теренах Російської Федерації; Україна в питаннях визначення вартості людського життя на сьогодні не має визнаних та практично застосованих методик; сліпа екстраполяція даних, отриманих в інших країнах, є необґрунтованою; можливим є проведення розрахунків за існуючими концепціями; однак, результати такого роду досліджень не висвітлені, можливо, через зазначений вище брак достовірної статистичної інформації.

Безумовно, приведений перелік концепцій до оцінки економічного еквіваленту вартості людського життя не є вичерпним. Однак, він відображає основні підходи та тенденції, що існують у світі, до вирішення зазначеного питання. Інші методики, як правило, є складовими вказаних концепцій або ж окремими їх випадками. Тож, стає зрозумілим, що зазначене питання в нашій державі не розроблене та вимагає вирішення (як засвідчено авторами у попередніх роботах [100; 101]), зокрема, для застосування в медичній та соціально-економічній галузях, одночасно, з метою: а) проведення розрахунків для економічного обґрунтування витрат бюджетних коштів із метою забезпечення ефективного реформування та розвитку системи охорони здоров'я в Україні; б) оцінки ефективності виконання в державі лікувально-профілактичних заходів (зокрема, для економічного обґрунтування результатів задля підвищення ефективності провадження медико-генетичних заходів в державі).

Узагальнюючи наведені концепції та методичні підходи, можна прийти до висновку, що вартість життя дуже заможної людини може бути тотожною сукупній вартості життя усіх жителів невеликого міста [75]. Однак, людина є не лише виробником матеріальних благ, а її професійна діяльність – лише частина життя, яке є значно ширшим та «дорожчим» за людський капітал. Можливо, тому, попри намагання низки вчених, єдина загальноприйнята формула досі й не була винайденою. І, напевно, буде. Адже, навіть комп'ютерне моделювання, застосування нейронних мереж і інші науково-прикладні розробки у цій площині та у сфері «штучного інтелекту» не можуть врахувати усіх аспектів соціальної, психологічної та духовної складових суспільно-політичної та комунікативної і соціальної людини. Тож, вирішення цієї проблеми вимагає опрацювання якісно нових підходів.

Віддаючи належне внеску кожної описаної теорії економічного еквіваленту вартості життя, вбачалося за доцільне уникнути гостро дискусійних моментів та сфокусувати уваги лише на окремому аспекті, а саме: на оцінці економічного зиску держави від збереженої трудової діяльності особи внаслідок проведеного успішного лікування чи профілактики виникнення вроджених вад, репродуктивних втрат (з метою подальшого його використання для встановлення економічної ефективності медико-генетичної допомоги та інших лікувально-профілактичних заходів), представивши його як різницю сумарного вкладу особи у ВВП держави за період трудової діяльності та витрат державного бюджету, пов'язаних із забезпеченням життєдіяльності індивіда [75; 102].

Відповідно до теорії екстраполяції, з метою встановлення економічного зиску держави від збереженої працездатності особи можна провести спробу перенести розрахунки, отримані у інших державах [3; 80], на наші реалії, хоча, імовірно, вказане

буде не зовсім коректним. Сутність такого підходу полягає у твердженні, що збільшення прибутку у N разів пов'язане зі збільшенням вартості життя у $\sqrt{N}$ разів.

Зокрема, наприклад, ВВП США у 2009 р. на душу населення склав 46 млн. дол. США [103], а України – 6,3 млн. дол. США, що у 7,3 рази менше. Тож, з розрахунку випливає, що вартість життя мешканця України у $\sqrt{7,3} \approx 2,7$ рази менша. Виходячи з того, що вартість свого життя американці оцінюють від 4 млн дол. США [68], то порівняльна вартість життя однієї особи в Україні становитиме від 1480 тис дол. США. Але, зазначений розрахунок методом екстраполяції, у дійсності, об'єктивно не відображає реального зиску держави від профілактики народження дітей із вродженими вадами розвитку, врятування життя, реабілітації хворого тощо. Це ускладнює використання методу екстраполяції з метою проведення розрахунків для їх застосування у медико-соціальній сфері.

Як вже стало зрозумілим, найбільш оптимальним вбачається розрахунок еквіваленту вартості людського життя крізь призму оцінювання економічного зиску держави від збереженої трудової діяльності особи внаслідок проведеного успішного лікування чи профілактики виникнення вроджених вад і подальших репродуктивних втрат тощо. Така модель може бути представлена у вигляді різниці сумарного вкладу особи у ВВП держави за період трудової діяльності та витрат державного бюджету, пов'язаних із забезпеченням життєдіяльності людини [102].

Наведене можна представити у вигляді формули (5.5):

$$E = \sum_{i=1}^{16 < n < 59} \frac{GDP_i}{N_{wi}} - \left(\sum_{i=1}^{16 < n < 59} \frac{C_i}{N_{wi}} + \sum_{i=1}^{0 < n < 16} \frac{Ed_i}{N_{edi}} + \sum_{i=1}^{0 < n < 67} \frac{SOC_i}{N_i} \right), \quad (5.5)$$

де, E – економічний зиск держави (зменшення витратної частини державного бюджету); GDP_i – валовий внутрішній продукт (англ.: gross domestic product) у певному періоді, i ; N_{wi} – кількість працюючого населення, віком 16-59 років у певному періоді, i ; C_i – касові витрати соціального спрямування у певному періоді, i ; Ed_i – видатки на освіту у певному періоді, i ; N_{edi} – кількість населення віком до працездатного (до 16 років включно) у певному періоді, i ; SOC_i – інші соціальні витрати (соціальний захист, охорона здоров'я, видатки на духовний й фізичних розвиток тощо) у період i ; N_i – загальна кількість населення у певному періоді, i .

Засвідчимо і про те, що вихідні макроекономічні показники, що використовувалися нами для розрахунків, у систематизованому вигляді наведені у табл. 5.17. Адекватність запропонованої моделі додатково забезпечувалася розрахунками з урахуванням паритету купівельної спроможності населення шляхом нормалізації отриманих на кожному етапі дослідження у порівняльних одиницях до курсу долару США [102].

Прогнозування змін (для прикладу, на період до 2021 року) наведених показників із плином часу на задану тривалість проводили за допомогою інтегрованого статистичного модулю програми Microsoft® Office Excel® 2010 за використання динаміки макроекономічних показників за попередні 17 років (у період 2000 – 2017 рр.). Тож, отримані за результатами перетворень формалізовані моделі поведінки (динамічності зрушень) макроекономічних показників за досліджуваний період представлені у табл. 5.18.

Таблиця 5.17

Вихідні макроекономічні показники для розрахунку економічного зиску держави від збереженої трудової діяльності особи*

Ретроспективний та прогнозний періоди, роки	Вихідні макроекономічні та соціальні показники								
	Кількість населення, тис. осіб	Кількість населення працездатного віку, тис. осіб	Кількість населення у віці до працездатного, тис. осіб	ВВП України, млн. грн.	Загальні видатки держбюджету, млн. грн.	Касові витрати на соціальну допомогу, млн. грн.	Видатки на освіту, млн. грн.	Інші видатки соціального спрямування, млн. грн.	Курс дол. США станом на січень, грн/дол. США
<i>Ретроспективний період</i>									
2000	49115	16591,42	8824,81	170070,00	33946,53	12097,38	2959,34	7701,71	5,22
2001	48664	16438,94	8743,7	204190,00	41961,07	14953,49	3658,02	9520,03	5,43
2002	48241	16296,14	8667,75	225810,00	49498,47	17639,56	4315,1	11230,10	5,30
2003	47823	16155,01	8592,68	267344,00	55907,51	19923,53	4873,82	12684,17	5,33
2004	47442	16026,3	8524,23	345113,00	72215,69	25735,21	6295,51	16384,13	5,33
2005	47101	15910,91	8462,85	441452,00	117394,61	41835,43	10234,05	26634,23	5,31
2006	46749	15792,24	8399,73	544153,00	140199,36	49962,27	12222,09	31808,12	5,05
2007	46466	15696,47	8348,79	720731,00	174631,52	62232,72	15223,77	39620,01	5,05
2008	46192	15604,11	8299,67	948056,00	253207,88	77885,65	22073,78	57447,24	5,05
2009	45963	15526,79	8258,54	913345,00	274156,44	85341,00	23900,00	62200,00	7,70
2010	45439	15349,582	8164,29	1082569,00	377 842,80	88390,62	23838,98	63541,19	7,93
2011	45128	15244,571	8108,43	1316600,00	416 853,60	99799,09	25879,36	61162,81	7,95
2012	44817	15139,685	8052,65	1408889,00	492454,66	54 590,21	101560,95	74595,33	7,99
2013	44506	15034,388	7996,64	1454931,00	505843,81	61 702,23	105 538,70	84914,02	7,99
2014	43686	14926,434	7939,22	1 566 728,00	430 217,78	77 148,87	100 109,53	85273,59	11,89
2015	42058	14815,685	7880,31	1 979 458,00	576 911,41	95 882,17	114 193,49	89448,32	21,86
2016	41305	14703,189	7820,48	2383182,00	684883,73	143764,62	129 437,71	97683,68	25,55
2017	40493	14587,065	7758,71	2982920,00	698897,23	162345,33	131258,35	101405,27	26,62
<i>Прогнозний період</i>									
2018	39644	14471,556	7697,27	3048 544,24	696537,71	161986,32	138996,67	104806,97	28,60
2019	38781	14359,175	7637,50	3084723,35	749937,32	147862,20	141503,67	111704,25	29,26
2020	37947	14256,726	7583,01	3308988,00	803259,18	156378,73	154336,71	117970,54	30,63
2021	37119	14143,883	7522,99	3593522,16	855533,74	164532,89	167404,57	123800,72	31,81

* Джерело Складено та систематизовано у табличному вигляді авторами за даними [28; 59; 153 - 155].

Таблиця 5.18

**Формалізовані моделі поведінки досліджуваних величин
на основі динаміки за 2000-2017 роки**

Показник	Модель	Коефіцієнт детермінації (R^2)
Населення всього	$y = 0,0475x^2 - 334,34x + 49200$	>0.999
Населення працездатного віку	$y = 57,389x^2 - 114727x + 2E+07$	>0.999
Населення віком до працездатного	$y = 472,07x^2 - 69626x + 9E+06$	0,999
ВВП	$y = 100,4x^2 + 101093x - 80893$	0,999
Видатки державного бюджету	$y = 1E+07x^2 + 3E+10x - 6E+10$	>0.999
Касові видатки	$y = 1E+07x^2 + 1E+10x - 2E+10$	0,999
Видатки на освіту	$y = 5E+07x^2 + 2E+09x - 1E+09$	0,986
Інші видатки соціального спрямування	$y = 2E+06x^2 + 7E+09x - 1E+10$	>0.999
Курс 1 дол. США	$y = 0,0004x^2 + 0,3207x + 3,7342$	0,997

Джерело Побудовано авторами даного дослідження, оригінальні модельні вирішення обґрунтовано, формалізовано та репрезентовано у попередніх наукових працях [109 - 111]

Наведені моделі дозволили скласти таблиці прогнозованих значень макроекономічних показників та розрахувати мінімально можливий та максимально допустимий економічний зиск держави від збереження трудової діяльності людини за формулою вигляду (5.5)¹⁸⁹. Зазначене і стало основою для авторських висновків та пропозицій щодо можливості регенерації системно-універсальних ознак суспільно-політичного й економічного простору нашої держави [104] за наслідками перебудови сучасної системи охорони здоров'я, у цілому, та надання медико-генетичної допомоги, зокрема, із новою якістю та технологічними рішеннями. А саме, за отриманими розрахунками встановлено наступне (вказане деталізовано у попередніх наукових працях авторів монографії [105 – 108]):

- імовірний зиск держави від збереження трудової активності однієї особи становить $E = 6\,212,8 \div 11\,354,7$ тис. грн.;

- врахувавши паритет купівельної спроможності на кожному з етапів проведення розрахунків, отримали імовірний зиск держави від збереження трудової активної особи у порівняльних цінах, який становить, у середньому, в межах $E = 493,6 \div 835,9$ тис. дол. США.

Як випливає з представлених у табл. 5.17 та табл. 5.18 розрахункових даних, економічний зиск держави від збереження трудової діяльності людини (з урахуванням купівельної спроможності) є співставними із проведеною оцінкою вартості життя, що розраховувалася за окремими он-лайн системами. Отже, за авторським переконанням, профілактичний напрям системи охорони здоров'я є і може бути обґрунтований економічною доцільністю у контексті забезпечення переходу держави до сталого

¹⁸⁹ Слід вказати і на таке: в Україні за часи незалежності так і не було проведено перепису населення і до цього часу Держана служба статистики України надає за цим показником лише наближені до реального стану статистичні дані. За даними різних досліджень, у тому числі й фахівців ДУ «Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України». Всесвітній банк засвідчує (за даними Держслужби статистики України), що кількість населення, наразі, складає на рівні 42 млн. осіб. – більш детально описано і розкрито авторами у Додатку Г.4.

розвитку при поступовому підвищенні рівня і якості життя населення в наслідок активізації діяльності з надання медико-генетичної допомоги (зазначене обґрунтовано та доведено авторами дослідження у попередніх наукових роботах [112 – 115]).

Алгоритм виконання розрахунку, за авторським методичним підходом, обсягів економічного зиску держави від збереження трудової діяльності певної особи пропонується проводити за такими п'ятьма етапами його реалізації (рис. 5.29). А, саме (описано й формалізовано дослідниками у попередній роботі [116], а детальні обґрунтування й методологічні засади оцінювання-прогнозування економічного зиску держави від збереження працездатності особи розкрито у [117 – 119]):

- 1) формування комплексу абсолютних макропоказників;
- 2) побудова моделей динамічних змін макроекономічних показників;
- 3) включення прогнозних показників до математичної моделі оцінювання прибутку держави від (див., рішення вигляду (5.5));
- 4) обчислення прибутку держави;
- 5) уточнення розрахунків з урахуванням паритету купівельної спроможності.

Рис. 5.29. Послідовність реалізації удосконаленого методичного підходу до оцінювання економічного зиску держави від збереженої працездатності певної особи (авторська розробка)

Звісно, ми признаємо, що наведений підхід не позбавлений окремих недоліків, що розкрито нами у [102], і, відповідно, вимагає подальшого системного уточнення й удосконалення комплексу методів розрахунку задля використання при формуванні й обґрунтуванні державного бюджету України та інкорпорації сформованого комплексу показників до системи національних рахунків. При цьому, визнаємо (вказане більш ґрунтовно розкрито у попередніх роботах [120 – 124]):

- статистичні дані щодо величини ВВП наводяться з урахуванням того, що близько 2/3 підприємств за видами економічної діяльності не звітують стосовно прибутків у повному обсязі перед Державною службою статистики України, а більша частина економіки країни перебуває «у тіні»;

- розрахунки, приведені у цій роботі авторами, надають усереднену оцінку незалежно від рівня доходу та вкладу конкретної особи у ВВП, її зайнятості у конкретній сфері соціально-економічної системи;

- методичний підхід заснований на прогностичних розрахунках;
- на вихідні макроекономічні показники впливає низка суб'єктивних чинників, які, зазвичай, не піддаються логічному обґрунтуванню та визначаються, здебільшого, політичними тенденціями;
- розрахунки залежать від структури видатків державного бюджету, системи статистичної звітності, яка існує в Україні, приросту обсягів ВВП, рівня інфляції тощо;
- у методичному підході при розрахунках не враховано прибутки/ видатки місцевих бюджетів, зокрема, тих економіко-статистичних даних, які репрезентовано авторами на рис. 5.30 – 5.34.

Однак, розроблений авторами методичний підхід все ж є не ефемерною спробою визначити вартість людського життя в Україні, а конкретною оцінкою економічного зиску нашої держави від збереженої трудової діяльності особи. А саме це й повинно бути основою для обґрунтування та прийняття управлінських рішень, що обумовлює можливість його використання як одного з критеріїв економічної ефективності лікувально-профілактичних заходів, які опрацьовуються Міністерством охорони здоров'я, а суб'єкти управління якого намагаються реформувати діяльність у контексті перебудови національної соціально-економічної політики.

Поряд із цим, варто навести подальші перспективи удосконалення авторського підходу. Оскільки, як відомо, на даний час ще неможливо оцінити конкретний вклад окремої особи у ВВП, то доцільним вбачається внесення до розрахунків коефіцієнту регіонального соціально-економічного розвитку, виконання бюджетів і субвенцій на соціально-економічний розвиток регіонів, адже кожна область (район, місцевість) має різний рівень економічного зростання/ занепаду та активність щодо проведення політики децентралізації (зокрема, за урахування рівнів і додаткових регресорів, приведених, наприклад, на рис. 5.28 – 5.32).

Рис. 5.30. Динаміка зростання частки і обсягів місцевих бюджетів у контексті реалізації політики децентралізації в Україні (період 2014 – 2018 рр.)
(тут і надалі, приведено за даними [125])

Підсумовуючи наведені вище викладки, варто наголосити на тому, що порушене у цьому дослідженні питання ще є гостро дискусійним через певну аморальність спроби виразити життя людини у грошовому еквіваленті [75]. І, крім того, існуючі на сьогодні методологічні засади оцінювання-прогнозування та окремі підходи до формалізації вартості людського життя, не можуть слугувати універсальним інструментом. Отже, матимемо, відповідно, і різну масову частку сумарного вкладу у обсяг ВВП, що, певним чином, позначиться і на поділ/ перерозподіл інвестицій у перебудову регіональних як соціально-економічних, так і систем управління охороною здоров'я, у цілому, та за сільськими територіями – рис. 5.35 (вказане визнано і обґрунтовано авторами у попередній роботі [126]). Їх потрібно розглядати як окремі (галузеві) випадки оцінки за конкретних умов, що можуть бути використані в конкретних цілях [75].

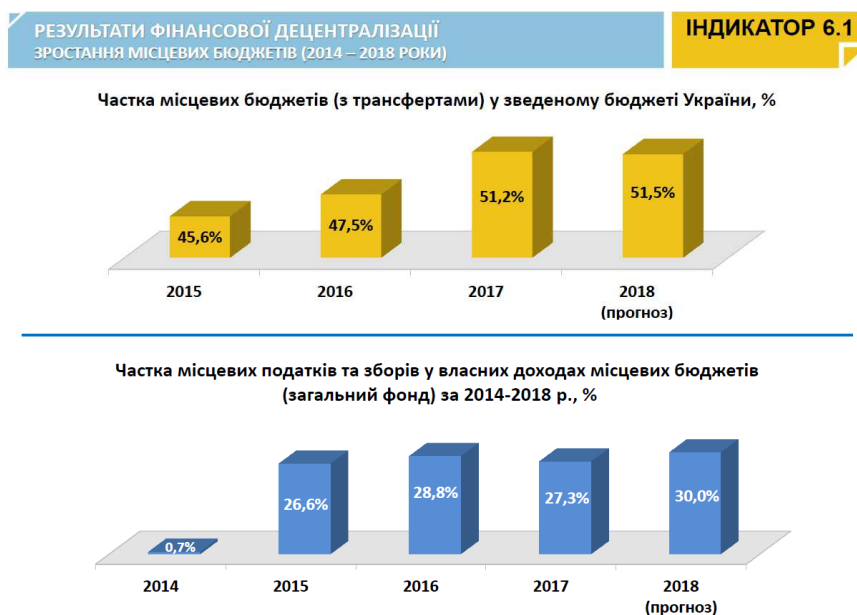

Рис. 5.31. Частка місцевих бюджетів у державному бюджеті України (2015 – 2018 рр.)

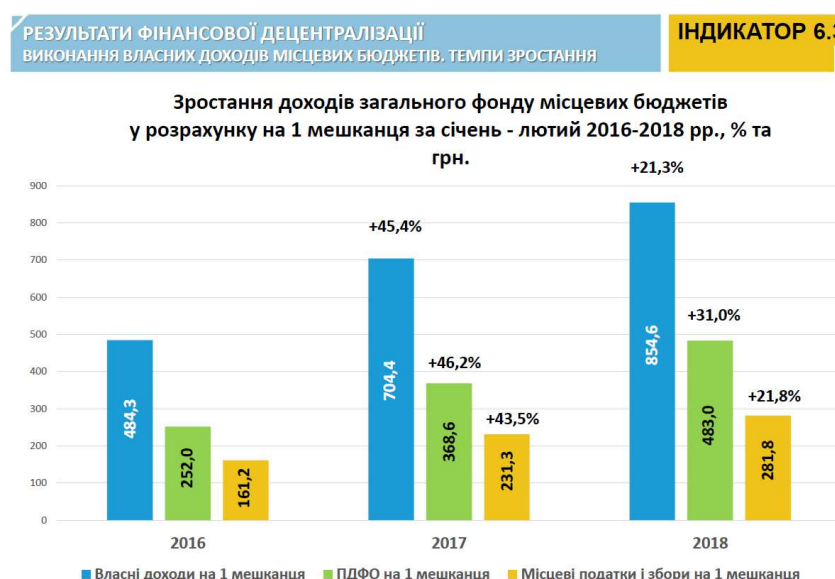

Рис. 5.32. Зростання доходів загального фонду місцевих бюджетів у розрахунку на 1 особу (2016 – 2018 рр.)

РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ВИДАТКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

ІНДИКАТОР 6.4

Рис. 5.33. Обсяги видатків місцевих бюджетів у 2017 – 2018 рр.

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА
СУБВЕНЦІЯ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ОКРЕМИХ ТЕРИТОРІЙ

ІНДИКАТОР 7.2

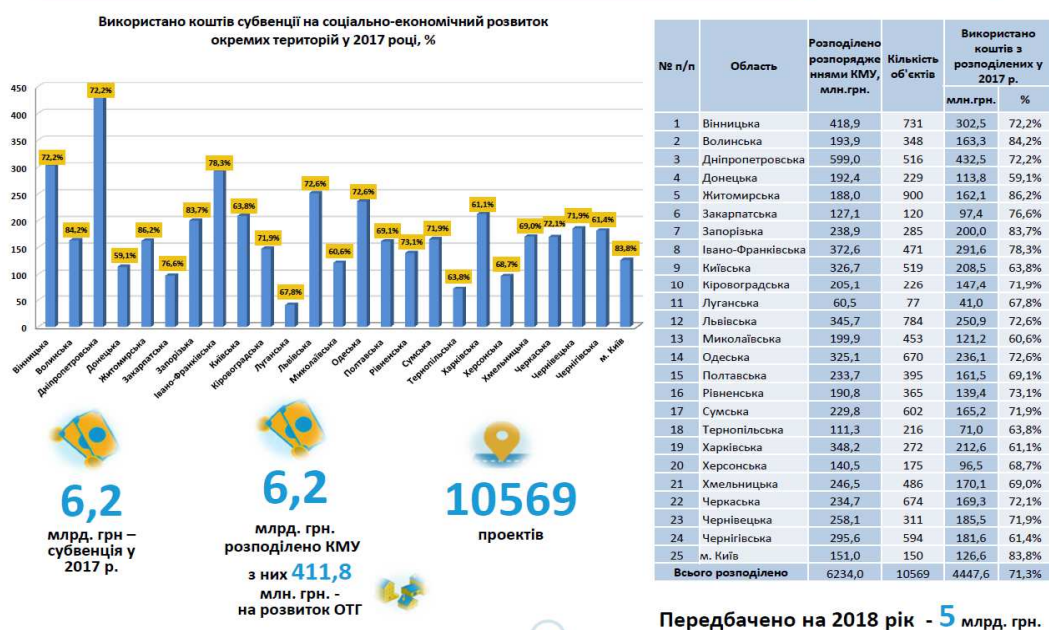

Рис. 5.34. Ефективність використання субвенцій на соціально-економічний розвиток територій (2017 р.)

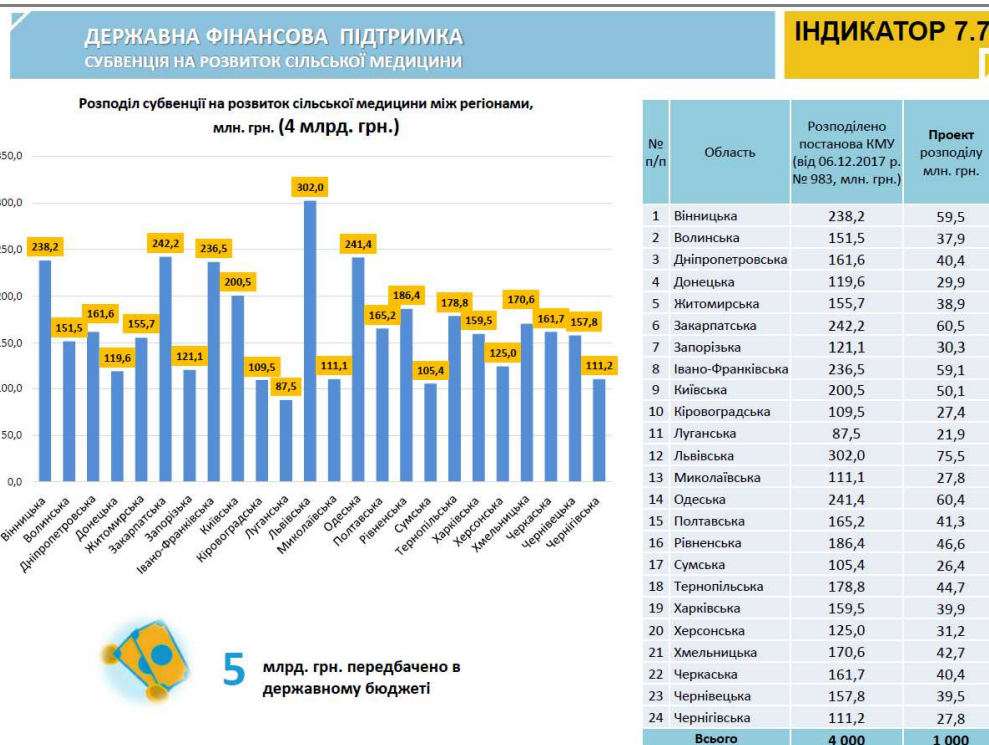

Рис. 5.35. Розподіл субвенцій на розвиток сільської медицини між регіонами у 2017 році

Тож, запропонований у цьому дослідженні методичний підхід до визначення вартості життя, що базується на прогностичній оцінці економічного зиску держави від збереженої працездатності особи, має обґрунтовані підстави щодо його використання як одного з критеріїв соціально-економічної ефективності лікувально-профілактичних заходів. У цій відповідності, розглянемо один зі пріоритетних напрямів переходу від сухих прикладних даних та медичної статистики на рівень загальнодержавних інтересів [127]. Так, загалом, нами було показано, що репродуктивні плодові втрати, у середньому, у 2008-2014 рр. становили $8,2 \pm 0,4\%$ зареєстрованих вагітностей¹⁹⁰. При цьому, величина експресованого генетичного тягаря репродуктивних втрат серед них була оцінена нами на рівні $3,4 \pm 0,2\%$ від числа бажаних вагітностей, тобто $40,85 \pm 0,35\%$ від кількості репродуктивних втрат.

Як вже зазначалось вище, в умовах ринкової економіки та обмежених ресурсних можливостях, що притаманні не лише медичній галузі, та несприятливого перебігу генетико-демографічних процесів вкрай необхідне відновлення загальнодержавної програми медико-генетичного моніторингу стану здоров'я населення [127]. З цього, прийняття саме такого рішення, вважаємо, є економічно обґрунтованим і нагальним для вирішення завдань у площині розбудови в Україні соціально орієнтованої держави. Отже, признаємо: при середній тривалості очікуваного життя для обох статей (у 2009-2016 рр.) при народженні - 69,44 років [128], щорічні збитки через експресовану генетичну компоненту складають, принаймні, $1230885,1 \pm 64321,6$ людино-років за рахунок плода / рік. Тож, щорічний недоотриманий прибуток у цій площині

¹⁹⁰Зазначимо, що до числа бажаних вагітностей відносили: кількість абортів у строк 12-22 тижнів вагітності, самовільних викиднів першого триместру, завмерлих вагітностей незалежно від строку, мертвонароджень та пологів у звітний період.

(теоретичний – у табл. 5.19.) дорівнює у середньому $167,6 \pm 6,7$ млрд. грн.¹⁹¹ (або $11,8 \pm 0,55$ млрд. дол. США)¹⁹². Зазначимо і те, що табл. 5.19 складена з урахуванням виплат на пенсію дітям-інвалідам при ВВР, оскільки вони також включені до соціальних видатків державного бюджету. Враховуючи попередньо розрахований нами економічний зиск держави від продовження тривалості життя одного індивіда [75], економічний еквівалент збитків лише від експресованих генетичних розладів, що спричиняють встановлені середньорічні збитки у людських ресурсах, становитиме у 2018 – 2020 рр. понад $227,6 \pm 5,7$ млрд грн., або ж на рівні $8,8 \pm 0,5$ млрд дол. США¹⁹³.

Іншими словами, якби всі генетично асоційовані репродуктивні втрати були б реалізовані до дітонародження, а діти вирости й прожили б економічно активне життя, то державний бюджет за весь період життя цих народжених протягом року дітей отримав би зазначений сумарний прибуток. Зрозуміло, що кумуляційний ефект від відновлення програми МГМ, спрямованої на збереження та відновлення генофонду нації, хоч і мав би відстрочений у часі ефект, проте був би набагато більшим [127]. А приріст його, за найоптимістичнішими прогнозами, міг би характеризуватися експоненційним ростом (зумовлено додатковим економічним ефектом від народження нащадків [127]). Так, зокрема, для порівняння, наприклад, оцінка економічних втрат від інвалідності дорослого населення у Нижегородській обл. (РФ) за 2002-2012 рр., за даними [129], збільшились у 4,76 разу, досягнувши 15,00 % ВРП (валовий регіональний продукт – ВРП), що потягло збільшення суми призначених пенсій в 5,87 разу. Тож, вказане, і обумовлює нагальну необхідність подальшого поглибленого дослідження процесу формування інвалідності, вивчення чинників ризику, пошуку ефективних шляхів профілактики.

Відтак, зазначимо, що у сучасних умовах функціонування національної економіки обґрунтування та прийняття управлінських рішень повинно значною частиною базуватися на економічній ефективності проведених заходів. На жаль, існуючий підхід до провадження медико-генетичного моніторингу (МГМ) не передбачає оцінювання ефективності та окупності використання коштів, медичної ефективності, критерії чого, наразі, лишалися не розробленими [130]. На додачу, визнаємо таке: існуючі в реаліях сьогодення неформальні взаємини «пацієнт-лікар», недофінансування системи охорони здоров'я та неповнота звітної документації МОЗ України унеможливають розрахунки загальної вартості лікування хворих з генетичною патологією протягом їхнього життя та відповідних витрат державного та місцевих бюджетів. Зведення цієї інформації воедино є проблематичним навіть в межах одного обласного управління охорони здоров'я (деталізовано – Додаток Г.5).

Враховуючи попередньо проведені нами у цьому параграфі обґрунтування та розрахунки щодо обсягів прибутку державного бюджету від збереженої працездатності особи [102], прямі видатки держбюджету разом із недоотриманими прибутками в нашій країні через втрачену працездатність хворого будуть становити близько 6 млн 275 тис грн на особу, хвору на муковісцидоз, або, з урахуванням паритету купівельної спроможності, 502 тис. 300 дол. США (більш детально розрахунки витрат – див., Додаток Г.5).

¹⁹¹ Див., табл. 5.19, стовпчик 12.

¹⁹² До цього, слід вказати ще на один аспект: сучасні технології ПГД-діагностика зробили рішучий крок, останнім часом діагностичний рівень зростає, що обумовлює зростання відповідного рівня діагностування генетичних захворювань.

¹⁹³ За авторським теоретичним прогнозом, отриманими за формулою вигляду (5.5).

Таблиця 5.21

**Недоотриманий дохід державного бюджету України через втрачену працездатність особи працездатного віку
(економічно активного населення) внаслідок генетичного тягара ***

Показник	Ретроспективний період, роки										Середній показник/рік
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Абсолютний показник недоотриманого прибутку, млрд грн.	110,17	103,00	116,00	105,00	107,92	118,92	214,87	275,83	299,91	326,77	167,6±6,7
- з урахуванням паритету купівельної спроможності, у перерахунку за млрд дол. США	8,75	8,21	9,21	8,33	12,51	13,88	14,06	13,62	15,73	15,31	11,8±0,55

Джерело * Обчислено та систематизовано у табличному вигляді авторами дослідження, що розраховано за оригінальними модельними вирішеннями вигляду (5.5).

Підкреслимо, що наведені розрахунки стосуються лише: а) експресованого (а не прихованого) генетичного вантажу, що реалізується ще на етапі ембріонального розвитку; б) тієї частини генетичного вантажу, яка вилучається з популяції під впливом природного добору [127]. А, обчислені та встановлені показники є яскравим підтвердженням необхідності відновлення програми загальнодержавного медико-генетичного моніторингу з пропонуванням нами раніше [75] блоком оцінювання медичної та економічної ефективності¹⁹⁴. Тож, з цього, представлені авторами результати дослідження можуть стати однією з підстав для формалізації методичних основ оцінювання вартості людського життя, економічного зиску держави від відновленої працездатності особи, необхідності профілактики вроджених/спадкових хвороб, а також встановленню чітких критеріїв визначення медичної та економічної ефективності лікувально-профілактичних заходів. Уявляється, що вирішення порушених у роботі питань допоможе спрямуванню тенденцій системи охорони здоров'я саме у профілактичний напрям, а отже, сприятиме вчасній діагностиці та корекції аномалій розвитку, обумовлюючи збереження генофонду населення, рівня його здоров'я та трудового потенціалу.

І, слід признати, що реалії вітчизняної системи охорони здоров'я унеможливають виконання точних розрахунків вартості лікування хворих на генетичну патологію та визначення відповідних бюджетних витрат, а відтак і адекватне оцінювання економічної ефективності системи медико-генетичної допомоги [130]. Однак, навіть орієнтовні розрахунки витрат та недоотриманих прибутків держбюджету, проведені нами у [75], дозволяють констатувати про те, що встановлена величина генетичного вантажу вимагає вжиття заходів із протидії спадковій передачі мутацій та подальшого обтяження генофонду, зокрема й ширшого запровадження методів преімплантаційної генетичної діагностики ембріонів як однієї з форм профілактики успадкування генетичної аномалії. Тож, з огляду на отримані дані стає зрозумілою нагальна необхідність виконання заходів з профілактики спадкової передачі генетичних порушень і народження дітей з генетичною/вродженою патологією. За спостереженнями [136], профілактика вродженої патології по відношенню до її подальшого лікування є у 23 рази дешевшою. Профілактичний напрям системи охорони здоров'я, принаймні в розрізі генетичної патології, у разі реалізації ефективної системи медико-генетичного моніторингу та надання медико-генетичних послуг може бути економічно обґрунтованим [130; 136; 137].

Таким чином, зазначимо наступне: об'єктивним є визнати, що відсутність ефективної соціальної, медичної та демографічної політики в Україні і надалі породжує підвищення рівня небезпеки щодо розвитку негативних тенденцій депопуляції населення та соціальних катаклізмів, зумовлених зниженням рівня і якості життя населення. Справжнім національним лихом стала в Україні бідність широких прошарків населення та соціальна незахищеність значної його частини, зростання бідності, погіршення

¹⁹⁴ А, зокрема, сучасні тенденції перебігу генетичних процесів в популяціях України характеризуються усталеними негативними тенденціями, які супроводжуються поступовим збільшенням величини генетичного тягаря. Це відбувається на фоні такої особливості існуючої на сьогодні організації системи охорони здоров'я як недостатня розробленість методичних засад оцінювання економічної ефективності лікувально-профілактичних заходів, що утруднює оцінку необхідного обсягу державного фінансування на реалізацію конкретних проектів [127].

фізичного і духовного здоров'я населення, моральна деградація особи, сім'ї, суспільства; депопуляція (див. вище, деталізовано авторами у пп. 3.2). Суперечливими тенденціями відзначається саме ситуація у сфері охорони здоров'я, зокрема, материнства і дитинства (табл. 5.20). Хоча із початку 90-х рр. спостерігається стала тенденція до зменшення показника материнської смертності, однак стан репродуктивного здоров'я жіночого населення України і надалі продовжує погіршуватися. Так, зокрема, рівень безпліддя жінок дітородного віку фахівці оцінюють приблизно в 7,9%.

Таблиця 5.20

Основні показники-індикатори здоров'я матері та дитини в Україні*

Основні медико-соціальні показники	Ретроспективний та прогнозний періоди, роки						
	1990	2000	2004	2006	2010	2015	2020
Кількість жінок, померлих від ускладнень вагітності та пологів, на 100 тис. народжених	32,4	24,7	22,0	15,7	12	10	8
Кількість абортів на 1000 жінок фертильного віку, од.	82,6	34,1	23,2	18,7	18	15	12

* Джерело. Подано авторами за даними статистичного щорічника

Високою нині є частка осіб із патологіями, які традиційно вважаються хворобами старості, а саме новоутвореннями, хворобами системи кровообігу, нервової, кістково-м'язової і сечостатевої систем. Продовжує залишатися невиправдано високою через неадекватне ставлення суспільства до алкоголізму як медичної проблема смертності жінок від онкологічних захворювань. Зазначені тенденції мають помітний негативний вплив не лише на демографічну ситуацію, спричиняючи подальше зниження народжуваності, підвищення смертності, зменшення життєвого і трудового потенціалу, а й на темпи соціально-економічного розвитку України. і, на додаток – відбувається посилення процесів депопуляції та погіршення трудо-ресурсного забезпечення надійності і стійкості функціонування національної економіки. Отже, слід признати основні причини негативних змін у стані здоров'я населення та суспільній діяльності із задоволення його медико-санітарних і медико-соціальним потреб українського соціуму (основні показники системо охорони здоров'я України – табл. 5.21):

- недостатність фінансового і, насамперед, бюджетного забезпечення системи охорони здоров'я (більш детально економіко-статистичні показники системи охорони здоров'я України у порівнянні з окремими країнами світу – наведено авторами дослідження у Додатку Г.6;

- відсутність комплексу затверджених державних стандартів надання медичної допомоги, розробку якого передбачає чинний з 2000 р. Закон «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», а також нормативно-правова неврегульованість механізмів багатоканального ресурсного забезпечення суспільно необхідних потреб населення у медичній допомозі (різних рівнів складності), державного замовлення на її надання, розвитку ринку платних медичних послуг;

- застарілість та фізична зношеність значної частини медичного обладнання, невідповідність площ, ресурсного забезпечення і кадрового потенціалу більшості дільничних та районних лікарняних закладів відповідним санітарним нормам і галузевим нормативам, що спричиняє підвищення рівня невдоволеності населення організацією їх роботи, обсягами і якістю безоплатної медичної допомоги, що

надається на їх базі, а також проблеми організації лікувально-профілактичного процесу на первинному, вторинному і третинному рівнях надання медичної допомоги, в тому числі в частині: неузгодженості діяльності стаціонарної та амбулаторно-поліклінічної ланок державного і комунального секторів системи охорони здоров'я; незадовільних темпів впровадження сімейної медицини на засадах загальної лікарської практики;

- поглиблення регіональних диспропорцій у розвитку стаціонарної та амбулаторно-поліклінічної ланок системи охорони здоров'я та необґрунтоване скорочення мережі стаціонарних медичних закладів (економіко-статистична база детально описана у Додатку Г.6, основні показники – див, у табл. 5.21);

- недостатній, зважаючи на невідповідність нормативам, рівень розвитку інфраструктури амбулаторно-поліклінічної допомоги в переважній більшості регіонів України, а також стрімке та неадекватне темпам розвитку мережі лікарських амбулаторій скорочення інфраструктури фельдшерської допомоги, насамперед у сільських системах розселення (детально- Додаток Д.6);

- неукомплектованість, постаріння і повільне оновлення матеріально-технічної бази швидкої медичної допомоги, нестача кадрів цієї ланки системи охорони здоров'я, пов'язана насамперед з низькою заробітною платою її працівників, а також стрімке скорочення обсягів оновлення і розбудови інфраструктури медичної допомоги (статистичні дані – у Додатку Г.6 та [138]);

- неефективність та недовіра використовуваних технологій у сфері формування кадрового забезпечення (державного і комунального секторів) системи охорони здоров'я, результатами якої, насамперед, є: нерівномірність розподілу кадрів (як лікарів, так і середнього медперсоналу) за регіонами, незадоволення потреб у дільничних терапевтах і педіатрах, не забезпеченість лікарями сільського населення; невідповідність чисельності, структури і кваліфікації медичних кадрів завданням щодо реформування системи охорони здоров'я, недостатня сформованість інституту лікарів загальної практики (сімейної медицини); обмежена поширеність методик оплати праці медперсоналу за якісні показники роботи (а саме показники здоров'я населення) – детально економіко-статистичні показники – наведено у Додатку Г.6.

- недостатнє медикаментозне забезпечення державних, комунальних закладів системи охорони здоров'я та соціально вразливих верств населення (у т. ч. основними життєво необхідними препаратами: інсулінами, імуномодуляторами, протитуберкульозними ліками ін.), насамперед через невідповідність вартості лікарських засобів прожитковому рівню, громіздкість, бюрократизованість, тінізацію і корумпованість тендерної системи закупівель;

- негативні прояви у режимах функціонування і при розвитку сучасного ринку платних медичних послуг, зумовлені корумпованістю й незадовільною ефективністю діяльності з їх ліцензування та контролю якості, масштабною практикою «тіньових» і відсутністю належного контролю за використанням цільових платежів (насамперед, у вигляді примусово-«добровільних» внесків пацієнтів до фондів окремих закладів та фондів допомоги в лікуванні різних захворювань) у державному і комунальному секторах системи охорони здоров'я.

**Основні ретроспективні та прогнозні показники функціонування
і розвитку системи охорони здоров'я України**

Вихідні медико-соціальні показники	Ретроспективний та прогнозний періоди до 2020 року							
	1990	1995	2000	2004	2006	2010	2015	2020
Рівні забезпеченості кожних 10 тис. населення:								
лікарняними ліжками, од.	135,5	125,1	95,0	95,7	95,6	95,5	96	96
плановою ємністю амбулаторно-поліклінічних закладів, відвідувань за зміну	173,1	189,0	198,4	209,6	214,8	225	240	245
лікарями всіх спеціальностей, осіб	44,0	45,1	46,2	47,4	48,4	50	52	50
середнім медичним персоналом, осіб	117,5	116,5	110,3	110,9	106,1	103	110	118

Однак, поряд із реальними проблемами, власне, системи охорони здоров'я, негативний вплив на стан здоров'я населення здійснюють: а) низький рівень доходів значної частини громадян, що не дозволяє сформувати збалансований харчовий раціон, якісно відпочивати, купувати необхідні медикаменти, користуватися платними лікувально-оздоровчими послугами; б) незадовільна екологічна ситуація в багатьох регіонах України, брак фінансування на подолання та пом'якшення наслідків техногенних аварій і стихійних лих, поліпшення безпеки праці; в) неефективність державної політики щодо розв'язання проблем пропагування та поширення здорового способу життя, боротьби з курінням та зловживанням алкоголем (насамперед серед дітей, підлітків і молоді) як причинами низки небезпечних хвороб, масового залучення населення до занять фізкультурою і спортом за місцем проживання.

У цьому контексті у Додатку Г.7 висвітлені та визначено основні важелі і регулятори реалізації медико-соціальної та демографічної політики в Україні, а також розкрита змістовність комплексу заходів (нагальних для реалізації) щодо підвищення рівня народжуваності та зростання середньої тривалості життя населення (щоб уникнути критичних демографічних наслідків та елімінувати загрози у цій сфері, які прогнозуються науковцями [139; 140]). Зазначене, дійсно слід проваджувати синхронно з урахуванням гендерного паритету на ринку праці України і визнання суб'єктами управління, які опікуються проблемами охорони здоров'я на розбудову дієвої системи моніторингу.

Тож, певним чином, підсумовуючи результати даного науково-прикладного напрацювання зазначимо в якості рекомендацій:

Оцінка економічних втрат на рівні держави від реалізації генетичного тягаря потребує розробки уніфікованого підходу з оцінки економічного еквіваленту вартості життя. А їх зменшення – запровадження якісно нової моделі системи медико-генетичного моніторингу в Україні. У даному параграфі наведено системний аналіз наукової літератури стосовно соціального та медичного значення проблеми безплідності; чинників, що сприяють її виникненню; ролі генетичного тягаря у настанні цього явища; преімплантаційної генетичної діагностики як одного з провідних підходів до індивідуальної профілактики успадкування генетичної аномалії, а також основним положенням медико-генетичного моніторингу, включно зі завданнями, які на нього покладені, та механізмами спостереження за генетично зумовленою патологією. Тож,

визнаємо, що отримані у ході даного дослідження результати щодо оцінювання вартості життя та розрахунки економічного зиску держави від збереження працездатності особи дають підстави рекомендувати:

Зокрема, для суб'єктів управління системи МОЗ України:

по-перше: а) ініціювати винесення на засідання Ради національної безпеки і оборони України питання про сучасний стан генофонду населення України та шляхи профілактики його деградації; б) розробити перелік, порядок надання та компенсації вартості лікувально-діагностичних послуг в рамках системи загальнообов'язкового соціального медичного страхування, враховуючи компенсацію неінвазивних пренатальних тестів та інвазивних генетичних діагностик вагітним групи високого ризику вроджених аномалій плода, а також системи компенсації преімплантаційної генетичної діагностики ембріонів носіям генетичної патології; в) запровадити в практику охорони здоров'я розроблену функціонально-структурну модель системи медико-генетичного моніторингу;

по-друге: а) розробити проект державної цільової медико-соціальної програми генетичного моніторингу в Україні на період 2018-2022 рр. із включенням до нього процедур із запровадження у практику загальнодержавних реєстрів репродуктивних втрат, вродженої та спадкової патології, безплідних подружніх пар та обстежень донорів статевих клітин на носійство генетичної патології; б) розширити перелік станів, які підлягають додатковому обліку та аналізу в рамках медико-генетичного моніторингу для оцінки стану генофонду населення, шляхом реєстрації випадків первинної безплідності, репродуктивних втрат, випадків перинатальної смерті, багатоплідних вагітностей, вродженої/спадкової патології, результатів обстежень донорів статевих клітин на носійство генетичної патології, оцінки маси і зросту новонароджених та співвідношення їх за статтю;

по-третє: а) доповнити кваліфікаційні характеристики лікарів первинного контакту (лікаря-педіатра, лікаря-терапевта, лікаря-акушер-гінеколога), у розділі «Завдання та обов'язки» положенням про необхідність проведення профілактичної роботи серед населення з виявлення ранніх і прихованих форм генетичних захворювань і факторів їх ризику; б) включити до функціональних обов'язків лікарів загальної практики-сімейної медицини, лікарів-педіатрів охоплення моніторинговими заходами молодих людей віком до 17 років включно; в) забезпечити перехід від неонатального скринінгу методами імуно-флуоресцентного аналізу до мас-спектрометричного дослідження;

по-четверте: а) удосконалити нормативну базу з питань медико-генетичної допомоги в Україні з урахуванням сучасних можливостей пренатальних інвазивних, неінвазивних досліджень, неонатального скринінгу методом мас-спектрометрії, у т. ч. наказу МОЗ України від 31.12.2003 р. № 641/84 «Про удосконалення медико-генетичної допомоги в Україні»; б) забезпечити впровадження профілактичної стратегії зміцнення здоров'я ВООЗ (health_ promotion) в частині попередження генетично зумовленої патології на індивідуальному, груповому та популяційному рівнях; в) створити єдиний медико-інформаційний простір для функціонування системи медико-генетичного моніторингу та ведення реєстрів на базі e_Health.

Для корелянтів і Департаментам охорони здоров'я обласних, міських державних адміністрацій: впровадити в регіональній системі охорони здоров'я України опрацьовану авторами даного дослідження у [126] функціонально-структурну модель системи медико-генетичного моніторингу.

Головним лікарям закладів охорони здоров'я: 1) посилити взаємозв'язок і наступність у роботі закладів охорони здоров'я України різних рівнів для підвищення якості медико-генетичного моніторингу; 2) забезпечити якісну профілактику генетично зумовленої патології в первинній ланці охорони здоров'я, виявлення факторів ризику можливих проявів хромосомної та іншої генетично зумовленої патології, зокрема, під час підготовки до та ведення вагітності, первинної профілактики розладів репродукції з подальшим скеруванням пацієнтів на медико-генетичне консультування; 3) продовжити модернізацію матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я з метою підвищення доступності та якості медико-генетичного моніторингу.

Вищим навчальним закладам системи МОЗ України та МОН України: доповнити навчальні програми до- та післядипломної освіти лікарів питаннями з медичної генетики та медико-генетичного моніторингу для забезпечення безперервного професійного розвитку; розробити та впровадити на профільних кафедрах цикли тематичного удосконалення з громадського здоров'я, популяційної генетики та лабораторних досліджень методами мас-спектрометрії.

5.4. Когнітивно-інформаційний ресурс сталого розвитку та фінансово-економічна площа регенерації українського соціуму

У межах даного дослідження було враховано положення не лише принципи синергетики, системно-комплексного, процесно-функціонального, ресурсного та інших підходів, а й медичної генетики та соціальної медицини у контексті оцінювання-прогнозування економічного зиску держави від збереження працездатності особи (див. вище, у пп. 5.3). І, зазначені трактування є обґрунтованими та доцільними для обов'язкового врахування, бо осмислення, формалізація й розкриття оптимальної для України моделі соціально-економічного розвитку можлива лише за наслідками системного наукового опрацювання складної, об'ємної та багатоаспектної проблеми щодо своєрідності руху національної соціально-економічної системи в умовах ресурсних обмежень при постійному нарощенні суспільно-політичних загроз і ризиків сталому розвитку. Тож, застосовуючи вихідні положення економічної генетики¹⁹⁵ - матеріальне виробництво, управління, суспільну діяльність, генерування нововведень і рух знань розглядаємо як ресурсний базис національної соціально-економічної системи, а розвиток національного господарства, у світлі економічної генетики, уявляємо, як безперервну низку закономірних еволюційних змін і революційних перетворень.

¹⁹⁵ Це новий науковий напрям, теоретичну і методологічну основу якого складають уявлення про перетворення елементів економіки на основі спадковості і мінливості, а також удосконалені методи регулювання і управління їх розвитком відповідно до виявлених законами макросистемної еволюції держави.

Оскільки, в основу економічної генетики покладено уявлення про циклічність розвитку базових структур економіки (первинних виробничих осередків), середовища їх функціонування і відповідної їм інституційної сфери, то зазначене дозволяє (у т. ч. і підтвердити приведений вище генеральний концепт розвитку України за усіма сферами): а) сформулювати стратегічні цілі; б) врахувати проблеми поточного розвитку; в) розробити об'єктивні підходи до вдосконалення механізму прийняття рішень із розвитку національного господарства, які тісно ув'язані з характеристиками і особливостями економ- генетичної періодизації.

Як відомо, за класифікацією, яка запропонована М. Д. Кіндратієвим [141], національна соціально-економічна система і особливості періодизації її розвитку можуть бути розглянуті з трьох точок зору:

1) економічної статистики, де характерною є концепція **рівноваги** взаємно пов'язаних елементів економічної дійсності;

2) економічної динаміки, де провідною є концепція процесу мінливості (постійної трансформації) економічних елементів та **стійкості** їх зв'язків;

3) економічної генетики, для якої за авторським переконанням (викладено у попередній роботі [142]) і, як було встановлено та доведено у цьому дослідженні, характерна концепція процесу перетворень (перевтілень) елементів національної соціально-економічної системи і їх зв'язків, розглянутих у площині забезпечення **надійності** функціонування складної системи.

Тож, із точки зору базових положень економічної генетики, періодизація розвитку національної соціально-економічної системи визначається природними етапами перетворень формату і простору управління, організації виробничо-господарської діяльності, реформування якої відбувається при активній боротьбі за виживання у природному середовищі з певною розмірністю «с», зумовленими нею, властивостями спадковості і мінливості їхнього розвитку. Елементи економіки, у кожному перевтіленні, набувають нових властивостей, які кардинально відрізняють їх від попереднього етапу функціонування за характером, специфікою і формам організації відтворювального процесу.

Оскільки, будь-яка економіка складається з своєрідних «клітинок» (первинних виробничих осередків, то вони, у своїй сукупності, і створюють всі генетичні ознаки, особливості та характеристики, за якими і функціонує та розвивається *національна соціально-економічна система* (НСЕС). У прийнятому визначенні, як і виробничо-економічна система, так і певна галузь чи виробництво само відтворюються. Вони, крім цього, мають власну траєкторію еволюції (відособлено від траєкторії НСЕС) і, одночасно, убезпечують НСЕС стійкість, рівновагу і надійність функціонування за рахунок своєї цілісної частини – господарської структури (вона забезпечує технологічну завершеність виробництва певного кінцевого або проміжного продукту, що задовольняє будь-яку потребу суспільства або сполученого або ж суміжного виробника). При цьому, навколишнє середовище – також є ключовою категорією, яка необхідна для розуміння цілісної картини розвитку національної соціально-економічної системи. Це не лише зовнішні по відношенню до виробничо-економічних систем, галузей і виробництв загальні умови їх розвитку, взаємодії та взаємозалежності,

конкуренції, перетворень і відтворення, а й природно-ресурсний потенціал та потенціали системно-універсального функціонування.

Поряд із вказаним, основу навколишнього середовища становить виробнича інфраструктура (мережі транспорту і зв'язку всіх видів, плюс складське господарство), загальні умови організації та провадження процесу виробництва (у т. ч. і екологізація останнього). Тож, визначення порогових меж рівноваги, стійкості та надійності функціонування НСЕС у контексті забезпечення переходу держави до сталого розвитку лежить саме у площині дослідження її когнітивно-інформаційного ресурсу, об'єктивного опису поведінки на сучасному етапі розвитку національного господарства з передбаченням імовірнісних зрушень та загрозливих тенденцій щодо варіативності деструктивного розвитку подій (маємо на увазі – для України).

Поряд із наведеним, необхідно вказати, що при дослідженні основних характеристик (рівноваги, стійкості, надійності) функціонування НСЕС важливо враховувати ще й періоди зміни цих ознак (етапах розвитку складної системи). Так, зокрема, засвідчимо, що на макроекономічному рівні періодизація повинна мати два типи розмірності: а) економ- генетичний цикл (ЕГ-цикл); б) економ- генетичну стадію (ЕГ-стадія). Де Цикл економ- генетичних перетворень – це період трансформації виробничо-економічних систем (цілісних первинних складних систем), а за їхніми змінами і НСЕС під впливом чинників мінливості та спадковості, який завершується повним освоєнням довкілля (раціональним використання наявного стратегічного потенціалу) певної розмірності. Наприклад, за попередні етапи розвитку продуктивних сил України, як нами було встановлено, мали місце чотири рівня освоєння територій, що розрізнялися, відповідно, по розмірності й обсягами масштабів ВВП та ВВП на душу населення (див., пп. 3.2). А, у цьому зв'язку виробничо-економічні системи послідовно та НСЕС освоювали локальний, регіональний, національний і планетарний рівні стратегічного потенціалу (ресурсів, резервів і можливостей).

Економ- генетична стадія – відповідно, один із чотирьох відносно відокремлених, що послідовно змінюють один одного, періодів розвитку виробництва і технологій в межах циклу. Економ- генетична стадія – є віковим етап розвитку НСЕС (а в її межах виробничо-економічних систем) у типологічно певному середовищі функціонування. Для кожної ЕГ-стадії чітко виражені межа її зародження, межа прискореного перетворення (зростання), гальмування росту та занепаду. При цьому кожна стадія має характерні, властиві лише їй, ознаки певної якості організації виробництва. Отже, ці обставини вказують на різні режими в розвитку економіки (для певного державного утворення), і, отже, на різні способи впливу на неї з боку ринкових структур, умов функціонування і сформованого механізму державного регулювання розвитку національного господарства.

Для прикладу можна спроектувати етапи розвитку НСЕС (за обсягами ВВП на душу населення) у взаємозв'язку з основними бюджетно формуючими галузями і виробництвами – базовими видами економічної діяльності у промисловості (тобто, енерго- й ресурсоємними та наукоємними – за обсягами випуску промислової продукції). Вважаємо, по-перше, етап занепаду – стагнації, який мав місце в державі (1990 – 2002 рр.) відображував наслідки (тобто, попереднє перетворення) функціонування НСЕС у пострадянський період.

Саме життєвий цикл відбудованої у нових реаліях української економіки і розпочався з етапу її зародження у 2002 році (репрезентовано дослідниками на рис. 5.36 – саме цю стартову точку чітко можна спостерігати за ковзною середньою моделлю. Надалі, етап прискорення росту (2002 – 2009 рр.) – тобто, перетворення; етап гальмування росту (2009 – 2014 рр.) і, відповідно, початок етапу занепаду (2014 – 2017 рр.) і стагнація. Що ж далі? А, надалі, відбуваються зрушення, які відтворюватимуть критичні тенденції четвертого етапу (занепаду).

Тож, на рис. 5.36 прослідковується негативне вирішення для національного господарства – до 2021 року завершується останній етап ЕГ-стадії для НСЕС. Однак, за усередненими ковзними, таки існує певна можливість щодо зміни небажаних перспектив протягом 2018 – 2020 рр.. Вона, з огляду на теоретичні моделі – є (із коефіцієнтом детермінації 0,815 – для енерго- й ресурсо- ємних галузей і виробництв; 0,633 – для наукоємних; 0,581 – для НСЕС, загалом), проте, процес економ- генетичних перетворень крім усталеного режиму переформатування економіки повинен мати і чіткий ритм циклічної повторюваності виконання суб'єктами управління, які опікуються проблемами у цій площині, специфічних функцій.

З цього, визнаємо: потенційна імовірність регенерації національної соціально-економічної системи – у повній мірі залежить від того, які саме функціонали на останній стадії «занепад» в межах одного циклу розвитку української економіки (2018 – 2021 рр.) використають і залучать корелянти для освоєння життєвого простору, відновлення навколишнього природного середовища, формування й нарощення масштабів стратегічного потенціалу України (саме ці аспекти і детальні обґрунтування деталізовано авторами у попередніх роботах [143 – 145]).

Тож, на нинішньому етапі розвитку національного господарства (у контексті первинного етапу перетворення чи «зародження») пріоритетним завданням для суб'єктів різного рівня повинно стати ініціювання діяльності у площині інтеграції та інкорпорації виробничо-господарських об'єднань у єдині макроструктури, як у соціально-економічному просторі (створення територіальних природно-господарських округів), так і промислових комплексів у контексті розбудови виробничо-господарської взаємодії, міжгалузевої та міжрегіональної взаємодії. Оскільки, поєднання стратегічного потенціалу виробників однієї спеціалізації при корпоративній взаємодії у новому середовищі створює масштабнішу структурно-динамічну і організаційну якість для зростання продуктивності праці. З цього авторами визнано, що саме таким ефект – є одним із найпотужніших чинників, що стимулюють економічне зростання. Він виникає разом із зосередженням універсальних виробників однієї спеціалізації в розширеній за розмірами зоні комунікаційної та інформаційної доступності.

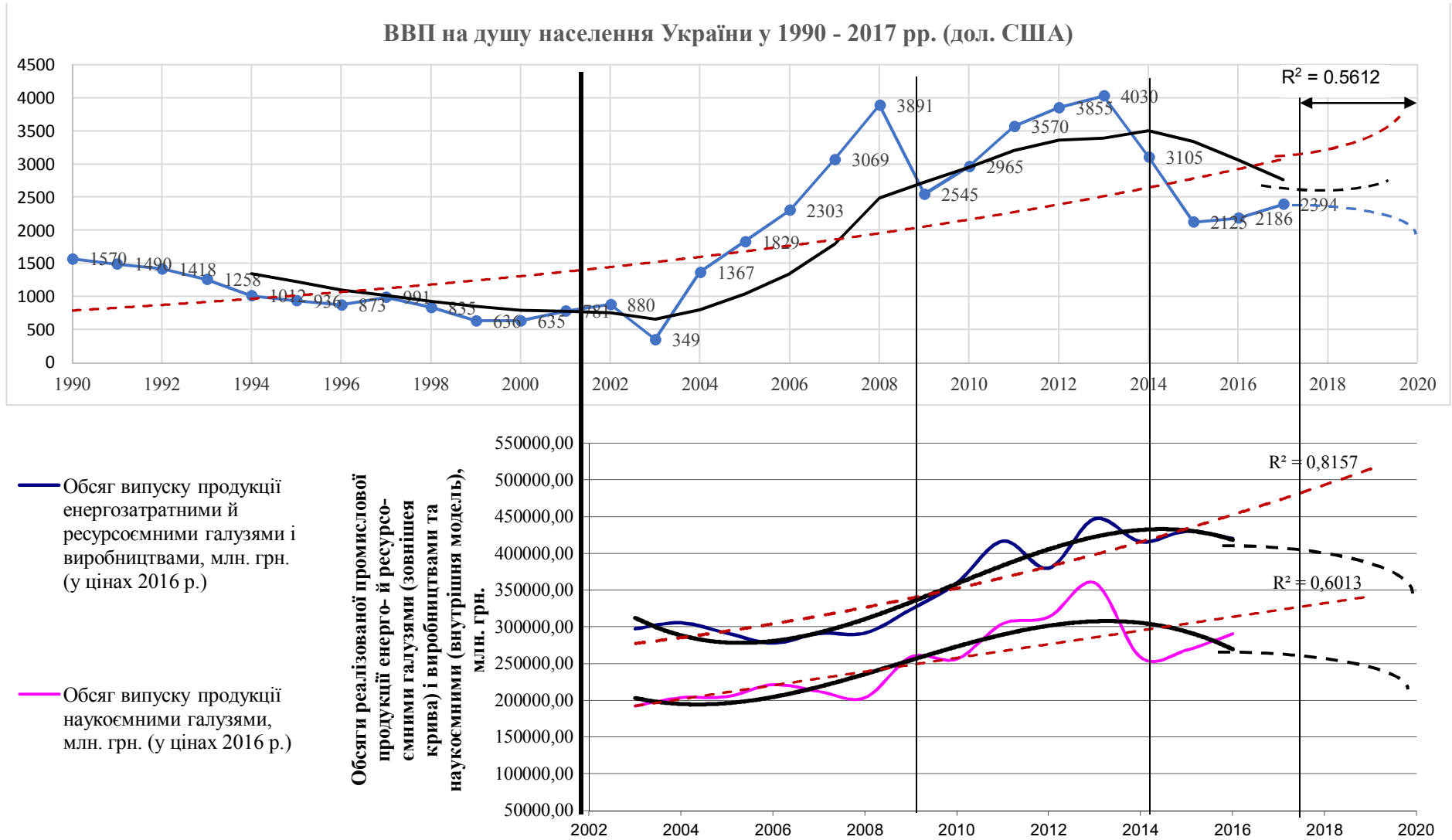

Рис. 5.36. Етапи життєвого циклу функціонування національної соціально-економічної системи

Створюються передумови для якісної професійної взаємодії, а, у подальшому, їх об'єднання з послідовним посиленням та ефективністю централізації управління в інтегрованих структурах. При цьому, прагнення до взаємодії і об'єднання стимулюється жаданням вижити і стати більш конкурентоспроможними в нових умовах, навіть, при обмеженості ресурсів різної природи. Зовнішніми, по відношенню до виробничо-економічних систем, стимулами об'єднання є скорочення питомих витрат на виробництво, створення нового ряду допоміжних операцій, обмін досвідом і можливість захисту корпоративних інтересів, посилення контролю за використанням і джерелами ресурсів та ринками збуту кінцевої продукції і послуг. З цього, саме характеристики режиму першої стадії «перетворення» визначаються потребами створення матеріальної і організаційної основи розвитку національної економіки, загалом, в межах нового економіко-генетичного циклу. Тож, підтвердимо таке: саме у цьому просторі і закладатимуться передумови для формування, трансформації та нарощення масштабів стратегічного потенціалу України, раціоналізації нових схем поділу праці на наступних стадіях генетичного циклу.

При цьому, автори переконані, що слід привести у відповідність до нових умов функціонування розміри і організаційну структуру – тобто, з масштабами наявного стратегічного потенціалу та можливостями його освоєння (а, основними методами перетворення організаційних структур повинні стати злиття і поглинання однопрофільних і суміжних виробників). Конкуренція і боротьба за виживання, скоріш, посиляться аж до початку другого етапу (стадії). Сучасна криза може, як цикловий фільтр, відсівати застарілі й недовідані форми організації для забезпечення переходу до нової стадії – прискорення росту (проте, остання, поки що для України є примарною точкою підрахунку). Вважаємо, що можна у проєктній формі описати імовірні події і на другій стадії нового життєвого етапу розвитку національної соціально-економічної системи (вказана вище та рекомендації суб'єктами державного і регіонального управління щодо опису чергового імовірного генетичного циклу розвитку національної соціально-економічної системи за чотирма життєвими стадіями (це описано, деталізовано і обґрунтовано дослідниками у попередніх наукових роботах [146 – 150; 165])).

Тож, на другій стадії нового генетичного циклу слід буде згенерувати умови для виникнення ефекту поділу: для локального середовища і регіонального рівня – лінійна та багатовимірні корпоратизація, а для національного і планетарного – мережева організація виробництва. При цьому, однаково слід тиражувати змістовність реструктуризації виробничо-економічних систем для створення на їх матеріальній основі цілісних вузькоспеціалізованих за пріоритетом для певного регіону наукоємних виробництв. З цього, слід обов'язково мати на увазі, що результативність другої стадії цілком залежатиме від удосконалення внутрішнього середовища національної соціально-економічної системи за рахунок мультиплікативного розвитку різноспрямованих капілярних мереж комунікацій на додаток до вже існуючих глобальних інформаційних та комунікаційних магістральних мереж і когнітивно-інформативних систем. Внаслідок чого, на авторське переконання, імовірним стає зростання масштабів виробничих систем, переформатування поточності виробництв і

галузей за усіма ланками технологічних ланцюгів, скорочення питомих витрат, зростання продуктивності праці та інших соціально-економічних вимірів.

Однак, якісне перетворення національної соціально-економічної системи можливе лише у разі запровадження революційних змін в результаті використання ефекту поглиблення поділу праці та створення нової якості функціонування виробничо-економічних систем (об'єднань) (однак, останнє не виключає і запровадження у практику господарювання технологічних інновацій). Тож, нові якісні ознаки складних виробничих систем (рівновага, надійність, стійкість) досягатимуться без істотної зміни профілю чи використовуваних у виробництві технологій та без кардинального переформатування матеріально-технічної бази комплексу (регіонального, промислового, територіального тощо). Проте, саме на цій стадії («прискорення росту») і зароджуватимуться ознаки вже наступної кризи (причинами її наближення стають одноманітність і перенапруження у здійсненні певних продуктивних функцій). Зазначене передбачатиме переформатування, перерозподіл додаткових ресурсів, резервів і можливостей (які слід накопичити з початку даної стадії – здійснити резервування окремих елементарних потенціалів зі складу потенціал сталого розвитку), у більшій мірі, це стосується фінансового потенціалу, нарощення й резервування якого, слід розуміти корелянтам, наразі, залежить від рівня інституалізації та архітекtonіки фінансового сектора національної соціально-економічної системи. Тож, щодо останнього, слід зважати на такі положення і рекомендації авторів монографії [166]:

по-перше, суперечливість інституалізації існуючого формату фінансового сектора в межах національної соціально-економічної системи на даному етапі її розвитку характеризується: а) суттєвими ускладненнями у площині реалізації дії цільових функціоналів; б) накопиченням та ієрархічністю структур, а також функцій ширшого та більш універсальнішого характеру, які збільшують рівень відносної незалежності фінансового сектора від зовнішнього середовища. З цього, суб'єктами державного управління слід мати на увазі, що набуті ним ознаки і характеристики підвищують рівень самоорганізації фінансового сектора і розширюють стратегічні можливості щодо розвитку у короткостроковій перспективі. Але ж, у контексті ідентифікації рівня інституалізації фінансового сектора, закономірності його розвитку необхідно розкривати й описувати за використання системи критеріїв ускладнення, прогресу та інтегрованості, що, певною мірою, вимагає відповідного рівня підготовки і професіоналізму;

по-друге, інституційні фактори в макросистемній еволюції фінансового сектора мають визначальну роль. При цьому, запозичення різномірних організаційних форм фінансової діяльності і правових механізмів створює як обмеження, так і стимули щодо стійкості функціонування національного фінансового сектора, визначаючи: множинність варіантів розвитку останнього в межах національної соціально-економічної системи; потенційну внутрішню неузгодженість його структури; пришвидшення/ гальмування еволюції;

по-третє, для нового ЕГ-циклу необхідно: а) спроектувати декілька варіантів специфічної модифікації моделі функціонування фінансового сектора, вибір і імовірність запровадження у практику буде визначатися впливом структурних зрушень у світових фінансах; б) зважати на те, що в умовах глобалізації відбувається рух від гетерогенності до гомогенності фінансових структур і те, що глобалізаційні зрушення мають багаторівневий,

асиметричний та асинхронний характер – і, саме вони породжують неузгодженість системних компонентів і накопичення кризових факторів біфуркаційного характеру при функціонуванні фінансового сектора у нестійких умовах нерівноважної динаміки та розвитку національної соціально-економічної системи;

по-четверте, сучасні національні фінансові структури різною мірою використовують потенціал ефективності та досягають результативності функціонування. Зазначене зумовлене системною компліментарністю. На противагу фінансовим секторами розвинених країн (їхній формат відповідає атрактивним економічним моделям), в економіці України фінансові сектора функціонують як перехідні гібридні системи, в яких не забезпечена узгодженість системних компонентів. Тож, з погляду системного підходу та положень теорії економічної генетики, національні фінансові структури не мають адекватного зворотного зв'язку та ефективних комунікаційних мереж, які і визначають та формують якісний процес самоорганізації і створюють дієвий механізм ефективного розвитку фінансового сектора;

по-п'яте, суперечливість процесів фінансиалізації української економіки у розвитку національного фінансового сектора, яка проявляється, з одного боку, у підвищенні «токсичності» фінансових активів та його можливої декапіталізації, а з іншого – у підвищенні мобільності та забезпеченні ефективнішого переміщення капіталу. При цьому, суб'єктам управління, які опікуватимуться проблемами нарощення та раціоналізації освоєння (використання) фінансового потенціалу необхідно враховувати існування специфічних інституційних детермінант формування / генерування ознак нестабільності та нестійкості функціонування фінансового сектора України. Це: а) висока асиметричність інформації і часткова «непостережуваність» НСЕС (тобто, значні обсяги тіньового сектора); б) незначні масштаби розвиненості, технологічна відсталість і структурна незбалансованість фінансового сектора в Україні; в) неадекватність системи регулювання і стимулювання ринковим механізмом функціонування фінансового сектора; г) збільшення рівня фінансової відкритості. Тож, для України в системі підвищення рівня фінансової безпеки, найбільш актуальними є три подальші напрями інституційної модернізації фінансового сектора (доведено дослідниками у [167]): 1) адекватне регулювання; 2) розвиток безпечної системи інформаційного та фізичного захисту вкладників і запобігання банківській паніці; 3) зменшення асиметричності інформації і захист прав кредиторів.

Не зайвим є звернути увагу корелянтів на суперечність між позитивними аспектами впливу фінансової відкритості, що в якості специфічного механізму стимулює розвиток фінансового сектора України і забезпечує залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, і негативними результатами впливу фінансової відкритості на цільовий розвиток національної соціально-економічної системи і, відповідно, на рівень надійності і стійкості її функціонування. При цьому, ці регресори ініціюють розвиток постлібералізаційних криз, неінвестиційне поглинання ресурсів, масштабний відтік національного капіталу, вразливість до зовнішніх шоків, формування в межах національної соціально-економічної системи раціональної моделі залежного розвитку, нестабільність фінансування розвитку та інше.

Тож, враховуючи зазначене вище, при переході до першої ЕГ-стадії (зародження чи перетворення – у 2018 – 2020 рр.) суб'єктам управління необхідно потурбуватися про модернізацію національного фінансового сектора як одного з базових напрямів трансформації економіки України у суспільно-історичному просторі. Зокрема, в частині чіткого визначення цілей, змісту і значення модернізації фінансового сектора як для забезпечення стійкості, надійності та рівноваги національної соціально-економічної системи, загалом, так і для підвищення ефективності освоєння природно-ресурсного потенціалу, зокрема (деталізовано у попередніх роботах авторів монографії [151; 167]).

З цього, пропонуємо розглядати модернізацію фінансового сектора України саме як системоутворюючий регулятор («ядро») для набуття ним нової інституційної якості для забезпечення переходу держави до сталого розвитку у короткостроковій перспективі. Такий підхід (і, відповідно, засоби цілеорієнтованого впливу, які опрацьованого в межах останнього) дозволить урегулювати продуктивні і непродуктивні (спекулятивні) функції фінансового сектора в процесі управління економічними ресурсами суспільства, у цілому.

У цій відповідності признаємо і те, що особливості структурно-функціональної деструкції національного фінансового сектора (оскільки, переконані, що економіка України перебуває в стані деіндустріалізації) вимагають використання обґрунтованої концептуальної основи для інституційних корекцій (модернізації) фінансового сектора, лише перевірка її на адекватність і адаптація до нових умов функціонування дозволить відновити продуктивну (капіталотворчу) функцію фінансового сектора нашої держави.

Об'єктивним є визнати, що станом на початок 2018 р., у фінансовому просторі існує низький рівень «фінансової глибини» банківського, страхового сегментів та сегменту небанківських установ фінансового сектора в економіці України. Саме це і свідчить про недостатню його капіталізацію, наслідком чого є слабкий ресурсний потенціал, залежність національної економіки від короткострокових зовнішніх інвестицій, висока вартість позичкового капіталу, скорочення внутрішнього попиту, уповільнення економічного зростання та суттєве зниження рівня економічної безпеки держави¹⁹⁶, загалом.

Зазначимо, що фундаментальними причинами декапіталізації фінансового сектора (що відбулося саме в 2014–2016 рр.) стали низька норма чистих заощаджень та «проїдання» капіталу протягом попереднього періоду (у 2010–2013 рр.). Тож, у короткостроковій перспективі (у 2018 – 2019 рр.), імовірно стає недостатність капіталу фінансових інститутів залишатиметься однією із основних перешкод для відновлення обсягів боргового та пайового фінансування реального сектора економіки та базових галузей і виробництв, що може суттєво ускладнити і відтермінувати запуск ринкових механізмів економічного пожвавлення в країні [36].

Поряд із цим, під час суспільно-політичної кризи, яка відбулася (має місце) на теренах нашої держави 2014–2017 рр., в економіці України відбулося суттєве "звуження" масштабів функціонування (і, відповідно, результативності) фінансового сектора – скорочення його ресурсної бази та послаблення ролі в опосередкуванні трансформації заощаджень у продуктивний капітал. І, як наслідок, зовнішніми проявами цих тенденцій

¹⁹⁶ Зазначене встановлено за результатами моделювання й економіко-статистичного аналізу, що виконано дослідниками за використання Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [156] із урахуванням процедур і алгоритмів, рекомендованих у [157].

стали демонетизація національної економіки та, майже, трикратне зниження інтенсивності залучення заощаджень через фінансовий сектор. Вказане, поряд із впливом інших базових чинників деструктивної природи (насамперед, фізичної втрати капіталу на окупованих територіях та, зумовленої нециклічним падінням ВВП, збитковістю), призвело до уповільнення темпів зростання продуктивного капіталу (активів реального сектора економіки) до 5,90 % у 2017 р. (у порівнянні з 15,03% у 2010 – 2013 рр.);

Певним чином підсумовуючи вище наведені викладки і обґрунтування авторів даного дослідження, зазначимо, що початкова слабкість інституційної структури фінансового сектора і Україні (2009 – 2013 рр.), вузьке коло учасників, недорозвиненість соціальних та правових інститутів, а, згодом (вже у 2014 – 2017 рр.), і наслідки суспільно-політичної кризи і військових дій підвищують ризиковість інвестицій у реальний сектор економіки та у процеси модернізації й підвищення рівня наукоємності промислових технологій¹⁹⁷. І, як наслідок, внутрішній капітал зберігається у найбільш ліквідних формах, тяжіє до високонадійних (державний сектор) або високодохідних (спекулятивних) інвестицій. Тож, в таких умовах, національний фінансовий сектор вже не здатний відгравати помітну роль в економічному зростанні та соціально-економічному розвитку держави (або ж, у певній регенерації національного господарства до вигляду, хоча б, 2013 року).

Поряд із вказаним, необхідно обов'язково створити (у найближчій і короткостроковій перспективі до 2020 рр.) системні передумови убезпечення виникнення тіньового банкінгу, оскільки, наразі, суттєво посилились ризики зростання обсягів тіньового банкінгу в Україні. Однак, тіньовий банкінг може стати й альтернативним джерелом фінансування для приватного сектора, особливо в умовах скорочення кредитних потоків із розвинутих країн та у зв'язку із відставанням регуляторної спроможності держави від стрімкого розвитку фінансових інновацій. Тим більш, що реальні масштаби тіньового банкінгу будуть і надалі зростати. Оскільки, цьому вже створено підстави, зокрема, у таких площинах (розкрито й описано дослідниками у [152; 169]):

по-перше, суттєвого загострення конкуренції на ринку фінансових послуг та створення нових фінансових установ;

по-друге, істотне ослаблення позицій банків на фінансовому ринку та зростання недовіри до них;

по-третє, відновлена здатність фінансових установ і компаній займатися більш ризикованими операціями;

по-четверте, кардинальність змін у сучасних фінансових технологіях;

по-п'яте, «втеча» платежів із банківських відділень тощо.

Додамо до вказаного ще й і те, що тіньовий банкінг на українському ринку, за урахування специфічних особливостей розвитку НСЕС, не формується через довгі, складні та непрозорі ланцюги фінансового посередництва (як це відбувається, зазвичай, в країнах із розвиненою економікою), однак, така діяльність представляє системні ризики як безпосередньо, зважаючи на зростання ваги тіньового банкінгу і відповідного зростання

¹⁹⁷ Вказані висновки та узагальнення авторів цієї монографії, у повній мірі, підтверджують передбачення й обґрунтування імовірних наслідків розвитку подій в Україні, що репрезентовані низкою наукових колективів і професіоналів ще у 2011 – 2014 рр., зокрема, у наукових роботах [158 – 161], а також у [36; 162 – 164; 168].

супутніх кредитного, ринкового ризиків та ризику ліквідності, так і опосередковано, – через взаємозв'язок тіньового банкінгу з регульованим банківським сектором.

Відтак, на авторське переконання, що і деталізовано та обґрунтовано попередньо у розробці [174], ключові напрями модернізації інституційних засад забезпечення переходу держави до сталого розвитку, у цілому та функціонування фінансового сектора економіки України, зокрема (зادля відновлення його продуктивних функцій) полягають, з огляду на вихідні положення теорії економічної генетики, саме у наступному: а) посиленні інституційних основ регулювання діяльності; б) відновленні довіри до регуляторів і фінансових посередників; в) забезпеченні належного рівня захисту прав кредиторів при введенні коректного діалогу між рівнями управління; г) нарощенні масштабів когнітивно-інформаційного ресурсу за рахунок ущільнення взаємодії та підвищення результативності функціонування комунікаційних мереж.

5.5. Глокалізація функціонування національного фінансового ринку у контексті упередження реальних загроз економічній безпеці

Слід вказати, що важливість усіх елементів функціонування національного фінансового ринку для нормальної реалізації процесу суспільного відтворення і виробництва настільки є значною, що їхня відсутність або недостатній розвиток призводять до значних перекосів і генерування комплексу загроз щодо розвитку усієї соціально-економічної системи та дисбалансів при освоєнні її природно-ресурсного потенціалу [175; 176]. Визнаємо, що ці негативні явища обумовлені недостатнім розвитком фінансового ринку в Україні, оскільки, саме на ньому можна було б покрити поточні виробничі потреби (кредитна система), мобілізувати довгострокові ресурси розвитку (на фондовому ринку) та збільшити ефективність національних накопичень. Так, признаємо, що на первинному рівні економіки, в її реальному секторі, значні перекоси у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій в країні (у бік власних фінансових ресурсів) спричиняє погіршення фінансових результатів, що і: а) обмежує їх ресурси щодо подальшого розвитку; б) зменшує інвестиційну привабливість і можливість зростання щодо їх капіталізації, у подальшому. Оскільки, значні фінансові інвестиції не покращують фінансового становища виробничо-економічних систем, а здійснюються, переважно, з метою податкової оптимізації. Значний обсяг зобов'язань підприємств, співставний із обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) свідчить про значне відволікання коштів від виробничо-господарського процесу. При цьому, суттєве переважання у структурі зобов'язань поточних зобов'язань – скорочує інвестиційний період та інвестиційні можливості. Слід вказати і про те, що значний обсяг кредиторської заборгованості свідчить про масове несвоєчасне виконання зобов'язань всіма суб'єктами підприємництва, що ставить під загрозу весь виробничий процес. До того ж, признаємо таке: на макрорівні, відсутність або ж недостатній розвиток і дієвість існуючих механізмів мобілізації, відтворення та примноження національних накопичень також призводить до генерування загрозливих негативних явищ, коли в умовах кризового стану кредитної системи накопичення населення не залучаються у процеси розвитку та функціонування національної економіки. Тобто, зазначимо: в Україні для

прискорення економічного зростання конче необхідною є реальна активізація усіх сегментів фінансового ринку – кредитної системи та фондового ринку¹⁹⁸.

Натепер фінансовий ринок залишається фрагментованим із низькою капіталізацією через нестабільні умови ведення бізнесу, обмежену кількість фінансових інструментів, у т. ч. хеджування ризиків; неефективне податкове законодавство в частині оподаткування інвестиційних доходів та учасників фінансового сектору; незахищеність права власності та низький рівень корпоративного управління. В основному, забезпечено лише функціонування інфраструктури фондового ринку. В Україні, значною мірою, усвідомлена необхідність подальшого системного розвитку фінансового ринку з усіма його складовими. Прийнято ряд програмних документів тактичного та стратегічного характеру. Проте, в них не пропонуються конкретні заходи, які наповнять український фондовий ринок привабливими активами для старту його дійсно масованого розвитку, включення в інвестиційний процес накопичень населення. У той же час, потужні світові фінансові структури, користуючись низькою активністю вітчизняного фондового ринку, його неспроможністю до мобілізації ресурсів та необмеженістю своїх фінансових ресурсів скуповують кращі українські підприємства. Тож, вважаємо за необхідне, оцінити негативні наслідки недостатності та незбалансованості розвитку національного фінансового ринку як на первинному рівні реальної економіки, так і на макроекономічному рівні. А, з цього, запропонувати конкретний комплекс заходів, які наповнять український фондовий ринок привабливими активами для масованого цілеорієнтованого розвитку. Вказане стимулюватиме швидше запровадження накопичувальної пенсійної системи, яка в багатьох розвинутих ринкових економіках слугує потужним джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів.

Фінансовий ринок, який функціонує в межах національної соціально-економічної системи – є надзвичайно важливим інститутом ринкового механізму, оскільки в інвестиційному процесі виконує важливі функції мобілізації інвестиційних ресурсів та механізму їх достатньо ефективного перерозподілу. Він умовно поділяється на взаємопов'язані ринки – грошей, де мобілізуються і перерозподіляються короткострокові інвестиційні (фінансові) ресурси і капіталу, де аналогічне відбувається з довгостроковими фінансовими ресурсами. Класифікація цих підсистем фінансових ринків є умовною, оскільки останні можуть перетікати одна в одну. Тож, для практичної реалізації цільових функцій фінансового ринку необхідним також є всебічний розвиток спеціальної інфраструктури фінансового ринку: а) грошового (безпосередньо банківська і небанківська кредитна система та система її технічної підтримки, елементами якої є аудиторські фірми, фірми з оцінки активів, рейтингові та гарантійні агенції, бюро кредитних історій, лізингові, факторингові, форфейтингові установи, регулятивні та само регулятивні організації й ін.); б) ринку капіталу (інститути спільного інвестування – ICI, такі як інвестиційні фонди і компанії, у т. ч.

¹⁹⁸ У цій відповідності, слід визнати, що окремі розробки щодо теоретико-методологічного обґрунтування сутності фінансового ринку та його фондового сегмента розглядаються у попередніх працях авторів монографії [36; 176 – 180], а також і іноземних фахівців, таких як Дж. Стігліц, С. Тадессе, У. Шарп та ін. Вагомий внесок у дослідження й опрацювання теоретико-методологічних засад та розв'язання реальних проблем функціонування і розвитку фондового ринку зробили такі вітчизняні вчені-дослідники як О. Іваницька [181], М. Стецько [182] та ін.

накопичувальні пенсійні фонди та страхові компанії, фондові біржі, рейтингові агенції, депозитарії, реєстратори, андеррайтингові компанії, компанії з управління активами (КУА) тощо)¹⁹⁹. Важливість усіх цих елементів фінансового ринку для стійкості функціонування НСЕС настільки значна, що їхня відсутність або недостатній розвиток призводять до значних перекосів і загроз розвитку усієї економічної системи. Зокрема, такі перекоси має структура джерел капітальних інвестицій підприємств України (табл. 5.22) щодо частки власних коштів підприємств, надзвичайно високої у 2013-2015 рр. (66,3-67,5%). Внесок ресурсів фінансового ринку був незначним: питома вага кредитів та ін. позик була недостатньою і скорочувалася (з 13,9 до 7,6%), а частка коштів вітчизняних інвестиційних компаній та фондів – мізерною (0,7-0,4%) [183, с. 33].

Таблиця 5.22

**Обсяги капітальних інвестицій в Україні у ретроспективному періоді
за масштабами підприємств і джерелами фінансування (фактичні ціни)***

Макроекономічні показники за рубриками	Ретроспективний період, роки		
	2013	2014	2015
Усього, млрд грн., з них:	249,9	219,4	273,1
великі	48,0	48,9	46,5
середні	34,1	35,4	36,7
малі, з них:	17,9	15,7	16,8
мікропідприємства	4,3	4,9	4,6
із загального обсягу – за рахунок, % до загального обсягу:			
коштів державного бюджету	2,5	1,2	2,5
коштів місцевих бюджетів	2,7	2,7	5,2
власних коштів підприємств та організацій	66,3	70,5	67,5
кредитів банків та інших позик	13,9	9,9	7,6
коштів іноземних інвесторів	1,7	2,6	3,0
коштів вітчизняних інвестиційних компаній, фондів, тощо	0,7	0,7	0,4
коштів населення на будівництво житла	9,6	10,0	11,7
інших джерел фінансування	2,6	2,4	2,1

* Узагальнено авторами даної монографії за аналітичними джерелами [183; 184].

Капітальні інвестиції підприємств формують матеріальну базу відтворення суспільного виробництва, чим формують базис економічної безпеки розвитку будь-якої країни. Тому, переоцінки їх важливості не можливо. За ретроспективний період вони, переважно, були спрямовані у матеріальні активи (95,7-92,0%), з яких 0,5% склали капітальні інвестиції у землевпорядну діяльність, 2,1-2,3% – у будівлі та споруди, 46,4-40,2% – у будівництво та модернізацію, 42,4-45,1% – у машини та обладнання. З капітальних інвестицій у нематеріальні активи (4,3-8,0%) 2,5-5,7% було спрямовано у концесії, патенти, ліцензії, торговельні марки і аналогічні права та 1,0-1,5% – у придбання програмного забезпечення [183, с. 83]. Однак значне інвестиційне навантаження на власні ресурси підприємств суттєво погіршило фінансові результати майже усіх видів економічної діяльності (ВЕД) у 2013-2015 рр., крім «Сільське, лісове

¹⁹⁹ Фінансовими ресурсами (активами) вважають грошові та негрошові цінності, які будучи інвестованими, приносять їх власнику додатковий дохід або ефект. Іншого способу їх відтворення і примноження не існує. Їх кругообіг такий важливий для економіки, тому що постачає для неї інвестиційні ресурси, які являють собою невитрачені доходи тобто чийсь заощадження. Фінансові активи у свою чергу можуть мати боргову природу або бути титулами власності.

та рибне господарство» та «Освіта» (табл. 5.23) і показники рентабельності операційної діяльності підприємств (порівняно з рентабельністю усієї діяльності, після здійснення ними фінансових та капітальних інвестицій), крім ВЕД «Фінансова та страхова діяльність», для яких фінансові інвестиції є продовженням операційної діяльності (якщо фінансова корпорація є ще й інвестиційною) (див., табл. 5.23). При цьому, вражає структура і значний обсяг довгострокових і поточних фінансових інвестицій, здійснених в умовах значної збитковості господарювання. Адже, в окремих ВЕД вони перевищують капітальні у десятки разів. За період, що аналізується, 47,1-34,4% загального обсягу довгострокових фінансових інвестицій здійснено в промисловості, 12,2-32,2% – в транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності; 49,1-57,7% – на великих підприємствах, 33,6-24,3% – на середніх, 17,2-18,2% – на малих [184, с. 96].

Структура поточних фінансових інвестицій є більш адекватною: а) 33,2-26,7% їх загального обсягу здійснено в оптовій та роздрібній торгівлі; б) ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів; в) 28,2-14,4% – у фінансовій та страховій діяльності; г) 11,0-9,4 – професійній, науковій та технічній діяльності; д) 7,2-7,3% – у операціях з нерухомим майном; ж) 7,0-7,7% – у будівництві; з) 5,1-10,1% – у промисловості. Поточні фінансові інвестиції в більше здійснювали малі, середні підприємства, (МСП) чиї ресурси ще більш обмежені: відповідно, 4,9-6,8%, 40,1-28,3% й 36,4-42,3% [184, с.120]. У свою чергу, такі інвестиції незначно змінили обсяг власного капіталу: в 2013-2015 рр. він зріс з 1,9 до 2,3 трлн. грн. Оскільки ні поточні, ні довгострокові фінансові інвестиції підприємств не покращили їх фінансовий стан, можна зробити висновок, що їх основною метою була податкова оптимізація.

Слід вказати, що в 2013-2015 рр. більшість підприємств (65,9-73,7%) працювали прибутково (234,5-475,3 млрд грн), проте збитковість решти підприємств була дуже високою (205,2-815,4 млрд грн), тому загальний фінансовий результат по економіці був сильно негативним [185, с. 89]. Аналіз структури пасиву балансу підприємств у 2013-2015 рр. свідчить про його напруженість щодо зобов'язань і забезпечень: довгострокові становили 1,9-2,3 трлн. грн, де лівова частина припадала на поточні (47,1-51,2% пасиву балансу або 2,7-4,1 трлн. Грн) [184, с. 61]. Слід зазначити, що для МСП частка поточних зобов'язань у структурі пасиву балансу в середньому перевищує 60%²⁰⁰, а ряді ВЕД ще більша: у 2015 р. в промисловості склала на середніх підприємствах – 60,8%, малих – 76,1%, на мікропідприємствах – 71,5%; в будівництві, відповідно, 66,0; 69,0 і 69,6%; оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів – 94,9; 89,4 та 86,9%; транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності – 72,7; 88,2 і 78,0% в той час як на великих підприємствах цього ВЕД – 7,5% [184, с. 111].

²⁰⁰ Статистичний збірник: Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. – Київ: Державна служба статистики України, 2015.

Таблиця 5.23

Фінансові показники діяльності підприємств України та їх капітальні й фінансові інвестиції (без банків), %

Основні види економічної діяльності	Обсяги, млрд. грн												Рентабельність діяльності, %					
	Фінансовий результат (сальдо)			Обсяг інвестицій														
				Капітальні			Довгостр. фінансові			Поточні фінансові			операційної			до усієї		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Усього	-22,8	-590,1	-373,5	249,9	219,4	273,1	1750,9	1781,5	2661,5	256,4	249,9	225,3	3,9	-4,1	1,0	-0,7	-14,2	-7,3
Сільське, лісове, рибне господарство	15,0	21,5	102,8	18,6	18,8	30,2	84,0	87,7	106,3	1,3	1,6	1,4	11,3	20,6	41,7	8,0	8,9	29,5
Промисловість	-4,2	-178,7	-188,3	97,6	86,2	87,7	824,6	841,4	916,7	13,0	13,6	22,8	3,0	1,6	0,9	-0,3	-9,4	-7,7
Будівництво	-5,9	-27,9	-25,9	40,8	36,1	43,5	42,2	33,6	32,9	18,1	18,3	17,5	0,0	5,8	-7,6	-3,2	-13,5	-12,7
Оптова, роздрібна торгівля; ремонт автотранс. засобів	-13,2	-133,2	-88,2	22,2	20,7	20,7	87,7	85,9	93,4	85,2	75,7	60,3	10,2	-12,8	-0,9	-3,6	-23,7	-13,5
Транспорт, складське господарство, поштова, кур'єрська діяльність	-1,4	-22,6	-17,8	18,5	15,5	18,7	213,0	203,6	855,9	2,6	2,5	3,5	3,5	-1,7	1,1	-0,6	-9,1	-4,9
Тимчасове розміщ., організація харчування	-1,4	-6,6	-6,9	1,5	1,5	1,4	5,9	5,6	5,5	0,3	0,3	0,3	-2,8	-25,8	-17,3	-6,8	-28,9	-22,6
Інформація та телекомунікації	4,9	-17,1	-12,6	9,9	8,2	23,0	38,6	34,0	115,8	5,3	2,6	3,7	11,8	-1,6	0,5	5,9	-14,9	-8,2
Фінансова, страхова діяльність	5,2	-5,6	-9,6	6,6	6,2	6,4	4,1	1,8	2,7	72,4	39,4	32,4	5,9	-15,2	-8,9	3,2	-3,6	-4,9
Операції з нер. майном	-10,2	-105,4	-64,4	13,6	11,2	11,9	198,3	106,2	116,8	18,5	14,9	16,4	3,1	-46,9	-33,4	-9,3	-53,6	-22,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	-8,4	-100,3	-48,7	3,6	2,9	4,1	20,2	118,2	118,4	28,3	27,5	21,2	-1,3	-29,1	-1,1	-3,7	-24,7	-16,9
Освіта	0,1	0,1	0,1	1,0	0,8	1,5	1,5	1,5	1,7	0,0	0,0	0,0	8,4	5,5	5,7	6,2	3,5	3,6
Охорона здоров'я та надання соц. допомоги	-0,1	-1,2	-1,0	1,7	1,2	2,4	7,5	5,7	7,0	0,2	0,1	0,2	3,1	-3,7	-0,6	-1,5	-12,8	-7,5
Мистецтво, спорт, розваги, відпочинок	-1,5	-3,2	-3,6	2,5	0,5	1,0	21,0	20,3	21,4	2,0	0,7	1,8	-8,0	-11,8	-25,3	-7,9	-13,5	-22,4
Надання ін.видів послуг	0,0	0,0	0,2	0,2	0,2	0,3	1,3	1,1	1,5	0,1	0,2	0,2	-0,9	-1,0	7,3	-1,2	-1,3	5,5

* Складено і узагальнено авторами за статичними джерелами [183, с. 33; 184, с. 120, 123; 185. с. 92]

Структура поточних зобов'язань і забезпечень підприємств в цілому по Україні (табл. 5.24) свідчить про їх значний обсяг (62,0-74,1% обсягу реалізованої продукції, товарів та послуг). По більшості ВЕД, то у структурі переважає поточна кредиторська заборгованість (56,0-53,4%), крім «Тимчасового розміщування й організації харчування» (37,7-29,8%) та «Мистецтва, спорту, розваг та відпочинку» (24,1-31,9%) [185, с. 70] – в них більшою була частка інших поточних зобов'язань. За період, що аналізується, питома вага короткострокових кредитів банків зменшилася з 13,8 до 11,1%.

Таблиця 5.24

Поточні зобов'язання і забезпечення підприємств України (без банків)*

Ретро- спектив ний період, роки	млрд грн.	Усього зобов'язання і забезпечення, на кінець року, млрд грн.	У тому числі у % до підсумку				
			коротко- строкові і кредити банків	поточна кредиторська заборгованість	поточні забезпечення	доходи майбутніх періодів та відстрочені комісійні доходи від пере страховиків	інші поточні зобов'язання
2013	4334,5	2689,3	13,8	56,0	0,6	1,2	28,4
2014	4459,7	3151,3	13,6	55,0	1,5	0,9	29,0
2015	5556,5	4114,9	11,1	53,4	0,7	0,8	34,0

* Систематизовано у табличному вигляді авторами за даними [185, с. 70].

Зазначимо, що у структурі поточної кредиторської заборгованості, обсяг якої за цей період склав 1,5- 2,2 трлн грн, переважала заборгованість за товари, роботи, послуги (73,7-64,0%). Решту становила інша кредиторська заборгованість (22,4-31,4%), заборгованість за розрахунками з бюджетом (2,2-3,5%), з оплати праці (0,9-0,7%) та страхування (0,9-0,5%) [185, с. 71]. Поряд із цим, у структурі поточної дебіторської заборгованості, обсяг якої за цей період склав 1,8- 2,5 трлн грн, вона поділялася майже рівномірно між заборгованість за товари, роботи, послуги (46,8-42,1%) та іншою кредиторською заборгованістю (47,4-53,4%) і меншою мірою з заборгованістю за розрахунками з бюджетом (5,8-4,5%) [185, с. 68]. Отже, на первинному рівні економіки, в її реальному секторі, значні диспропорції у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій у бік власних фінансових ресурсів підприємств, а також цілі фінансових інвестицій спричиняють ряд негативних загрозливих наслідків для відтворювального процесу в економіці, загалом. А, саме: а) погіршення аж до збитковості фінансових результатів підприємств внаслідок капітальних та фінансових інвестицій, здійснених здебільшого за рахунок власних джерел підприємств, обмежує їх ресурси подальшого розвитку, зменшує інвестиційну привабливість і можливість зростання їх капіталізації у подальшому; б) значні фінансові інвестиції не покращують фінансового становища підприємств, а здійснюються переважно з метою податкової оптимізації; в) значний обсяг різних зобов'язань і забезпечень підприємств, співставний з обсягом реалізованої продукції (товарів, послуг) свідчить про значне відволікання коштів від виробничо-господарського процесу; г) суттєве переважання у структурі зобов'язань і забезпечень підприємств поточних – скорочує інвестиційний період, чим обмежує інвестиційні можливості виробництва. Особливо від цього страждають МСП, що не сприяє розвитку здорового конкурентного середовища; д) значний обсяг та велика частка кредиторської заборгованості в структурі поточних зобов'язань порушує нормальне фінансове забезпечення виробничого процесу суміжних підприємств, дотичних до основного технологічного ланцюжка, розрахунки з робітниками, бюджетом, страховими

організаціями. Таким чином, можна визнати: майже всі суб'єкти підприємництва охоплені масовими несвоєчасними виконанням платіжних зобов'язань або їх невиконанням, що ставить під загрозу весь виробничий процес.

А, на макрорівні, відсутність або недостатній розвиток та опрацьованість механізмів мобілізації, відтворення та примноження національних накопичень призводить до наступних загрозливих негативних явищ: а) в умовах кризового стану кредитної системи накопичення населення не вкладаються у розвиток економіки, тобто часто взагалі виводяться з інвестиційного циклу відтворення суспільного виробництва національної економіки. У підсумку вони знецінюються, що ще більше підриває платоспроможність населення і його спроможність формувати сукупний попит, під загрозою опинилася доля накопичень на старість та різні страхові випадки; б) в умовах браку інших ефективних інвестиційних інструментів найбільш привабливим активом зберігання виявилася іноземна валюта, що сприяло формуванню ажіотажного попиту на неї, девальвації гривні. Ці негативні явища обумовлені недостатнім розвитком фінансового ринку в Україні, оскільки саме на ньому можна було б покрити поточні виробничі потреби (кредитна система), мобілізувати довгострокові ресурси розвитку (на фондовому ринку) та збільшити ефективність національних накопичень.

Натепер ринок фінансових послуг [36] залишається фрагментованим із низькою капіталізацією через нестабільні умови ведення бізнесу, обмежену кількість фінансових інструментів, у т. ч. хеджування ризиків; неефективне податкове законодавство в частині оподаткування інвестиційних доходів та учасників фінансового сектору; незахищеність права власності та низький рівень корпоративного управління. Даючи загальну оцінку стану фінансового ринку в Україні натепер, можна констатувати проблеми розвитку ринку грошей, недостатню розвинутість ринку капіталу за певного рівня розвитку інфраструктури цього ринку не в останню чергу через брак повноцінних фінансових активів. Однак без добре розвиненої системи та всіх підсистем фінансового ринку неможливе нормальне функціонування ринкової економічної моделі. В основному, забезпечено функціонування інфраструктури фондового ринку. Так, з початку реєстрації, станом на 31.12.2016 р., кількість зареєстрованих ІСІ становила 2223, у т.ч. корпоративних (КІФ) – 468 та пайових інвестиційних фондів (ПІФ) – 1755 [186]. Обсяг зареєстрованих випусків інвестиційних сертифікатів КУА ПІФ склав 5,4 млрд грн, що на 5,21 млрд грн менше проти 2015 р., КІФ – 10,7 млрд грн, що на 6,5 млрд грн більше проти 2015 р. А, на 1.02.2016 р. статус фінансової установи, що надає фінансові послуги на ринку ЦП, мали 1113 юридичних осіб, на 3.07.2017 р. – 1005. На початок 2016 р. в Державному реєстрі фінансових установ, який веде НКФП, налічувалося 2239 фінансових установ, початок 2017 р. – 2125 (табл. 5.25).

Таблиця 5.25

**Ретроспективна структура фінансових установ згідно
Державного реєстру України, на початок року**

Структура фінансових установ	Ретроспективний період, роки		
	2015	2016	2017
1	2	3	4
Фінансові установи, разом, у т.ч.:	2087	2239	2125
Страхові компанії, всього, у т.ч.:	382	361	310
з ризикових видів страхування	325	312	271
з страхування життя	57	49	39

Закінчення табл. 5.25

1	2	3	4
Кредитні установи, всього, у т.ч.:	711	728	621
кредитні спілки	589	588	462
інші кредитні установи	92	110	130
юридичні особи публічного права	30	30	29
Ломбарди	477	482	456
Фінансові компанії	415	571	650
Довірчі товариства	2	2	2
Недержавні пенсійні фонди (НПФ)	76	72	64
Адміністратори НПФ	24	23	22

* Систематизовано у табличному вигляді авторами за даними [186].

Позитивну динаміку зареєстрованих відокремлених підрозділів фінансових установ у 2016 р. мали ломбарди (+ 429), фінансові компанії (+324), інші кредитні установи (+ 310), що пояснюється їх спрямованістю на наближення до безпосереднього споживача фінансових послуг та прагненням до створення сучасної інфраструктури шляхом подальшого розгалуження мережі відокремлених підрозділів. Скорочення кількості страхових компаній регулятори пов'язують із виведенням з ринку неефективних компаній. При цьому, зріс обсяг довгострокових інвестицій в економіку України за рахунок довгострокових резервів страховиків зі страхування життя. Національний комітет фінансових послуг веде й інші реєстри та переліки (табл. 5.26).

Таблиця 5.26

Інші реєстри та переліки НКФП, на початок року

Реєстри та переліки НКФП	Період, роки	
	2016	2017
Реєстр осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги	268	202
Єдиний реєстр бюро кредитних історій	8	7
Державний реєстр страхових та перестрахових брокерів	51	57
Страхові/перестрахові брокери нерезиденти, які повідомили про намір здійснювати діяльність на території України	10	10
Реєстр аудиторів, які можуть проводити аудиторські перевірки фінансових установ	156	165
Особи, яким видано свідоцтво про відповідність кваліфікаційним вимогам до осіб, які можуть займатися актуарними розрахунками	34	38
Особи, які отримали сертифікат на право здійснення тимчасової адміністрації фінансових установ	36	38
Реєстр осіб, які відповідають кваліфікаційним вимогам та можуть здійснювати діяльність з визначення причин настання страхового випадку та розміру збитків (аварійні комісари)	370	370
Саморегулюючі організації	2	2

* Систематизовано у табличному вигляді авторами за даними [186].

До позитивів віднесемо: зменшення частки готівкових розрахунків і частку готівки в грошовій масі за рахунок упровадження новітніх технологій; залучення інноваційних надавачів платіжних послуг і створення сприятливих умов для використання електронних платіжних засобів на конкурентній основі. Впроваджені нові вимоги до перебування ЦП у лістингу бірж. Модернізовано систему клірингу та розрахунків, забезпечено здійснення Центральним депозитарієм депозитарного обліку всіх емісійних ЦП. Обсяг активів ІСІ щодо ВВП зріс до 10,0%. Посилено вимоги до діяльності професійних учасників на ринку ЦП щодо боротьби з маніпулюванням на фінансових

ринках (фондовому). Запроваджено заходи протидії зловживанням з використанням інсайдерської інформації. У цілому ж, у 2016 р., ситуація на фондовому ринку була різновекторною. Загальний обсяг випуску емісійних ЦП, зареєстрованих НКЦПФР [187], становив 232,4 млрд грн, що на 83,9 млрд грн. більше до 2015 р. (148,5 млрд грн). Зареєстровано 128 випусків акцій на 209,4 млрд грн, що більше на 87,1 млрд грн проти 2015 р. Суттєво вплинули на структуру зареєстрованих випусків акцій емісія ряду банківських установ для збільшення статутного капіталу: ПАТ Комерційний банк «ПриватБанк», ПАТ «Державний експортно-імпортний банк України», ПАТ «УКРСОЦБАНК», ПАТ «ВТБ БАНК», ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ «Альфа Банк», ПАТ «СБЕРБАНК», ПАТ «Акціонерний комерційний промислово-інвестиційний банк» та ПАТ «БМ Банк». При цьому, НКЦПФР у 2016 р. зареєструвала 118 випусків облігацій підприємств на 6,8 млрд грн. (менше на 4,7 млрд грн до 2015 р.) [187]. За результатами торгів на організованому ринку обсяг біржових контрактів із ЦП (консолідованих на фондових біржах «Перспектива» та «ПФТС», які мали 97,6% вартості біржових контрактів) у 2016 р. склав 237,0 млрд грн., що на 17,2% (49,3 млрд грн.) менше 2015 р. Найбільший обсяг торгів за фінансовими інструментами на організаторах торгівлі у зафіксовано з державними облігаціями – 211,3 млрд грн (89,2%). Обсяг біржових контрактів з ЦП на вторинному ринку становив 98,2% обсягу біржових контрактів.

В Україні значною мірою усвідомлена необхідність подальшого системного розвитку фінансового ринку з усіма його складовими. Так, у січні 2015 р. схвалена Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [188], якою визнана необхідність реформи фінансового сектору. Національною радою реформ схвалена Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р. [189] (у I-й версії – 2015 р., оновлена – 2017 р.), розроблену відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Меморандуму про співпрацю з МВФ за участі регуляторів ринку фінансових послуг: Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР), Національної комісії, що здійснює регулювання ринку фінансових послуг (НКФП), Фонду гарантування внесків фізичних осіб (ФГВФО), які мають бачення розвитку відповідних сегментів фінансового сектору. Робота над Комплексною програмою почалась навесні 2014 р. з розробки Стратегії розвитку банківської системи до 2020 р., створеної за участі представників регулятора (НБУ), банківської спільноти, бізнесу, громадянського суспільства і міжнародних донорів, які визначили мету, основні завдання та очікувані результати. Ці документи схвалені Стратегічною групою радників зі підтримки реформ (Л. Бальцеровичем та І. Міклошем, що консультували Кабінет Міністрів, Адміністрацію Президента та Верховну Раду України).

Головною метою Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. є створення фінансової системи, спроможної забезпечити сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці шляхом створення повноцінного ринкового конкурентного середовища за стандартами ЄС через реалізацію взаємопов'язаних заходів із комплексного реформування фінансового сектору. При цьому, головним напрямом визнано очищення фінансового сектору в частині небанківських фінансових установ щодо (у трьох площинах): діяльності регуляторів та ФГВФО з проблемними учасниками фінансового сектору; реалізації прав інвесторів; захисту прав споживачів; урегулювання питань із проблемною

заборгованістю; гармонізації системи оподаткування інструментів фінансового сектору. Заходи Комплексної програми мають здійснюватися за трьома ключовими напрямками щодо фінансового сектора (рис. 5.37). Передумовами успішної реалізації Програми мають стати такі: макроекономічна стабілізація, зокрема низька та стабільна інфляція (з 2019 р. – $5\% \pm 1$ п. п. річної зміни ІСЦ), відсутність дисбалансів зовнішнього сектору, відновлення економічного зростання; економічна дерегуляція та стимулююча податкова реформа, що забезпечить приплив місцевого та зовнішнього капіталу в економіку; неухильне дотримання гарантій прав власності та принципів відповідальності за завдані збитки через реалізацію судової реформи й реформи правоохоронної системи.

Реформи проводитимуться і повинні реалізовуватися в усіх сегментах фінансового сектору – банківському, небанківських фінансових установ, на фондовому ринку. Ефективність реформ передбачається досягти шляхом проведення комплексних змін фінансового сектора: у регуляторів – через зміцнення інституційної спроможності регуляторних органів та створення відповідних умов для ефективного нагляду та впливу, зміцнення стійкості фінансової системи країни, зростання її кредитного та інвестиційного потенціалу; в учасників різних форм власності – через очищення від проблемних установ, відновлення та посилення довіри до гравців ринку, стимулювання розвитку, прозорості й конкуренції у всіх сегментах.

Розробка відповідних програм була викликана, зокрема, накопиченням істотних проблем і загроз функціонування та розвитку фінансового ринку країни у 2009-2014 рр. Так, банківська система зростала непропорційно з іншими сегментами фінансового сектору [36], наприклад, щодо емісійної діяльності на ринку акцій, корпоративних облігацій, випуску цінних паперів (ЦП) інститутів спільного інвестування (ІСІ). Розвиток небанківського фінансового сектору ускладнювався відсутністю ефективного законодавства, систем регулювання та пруденційного нагляду, що призвело до появи значної кількості кептивних фінансових установ та «фінансових пірамід». Все це стримувало розвиток ринку фінансових послуг і викликало поглиблення кризи недовіри до фінансового сектору, у цілому. При цьому, внутрішні потрясіння, головним чином військовий конфлікт на сході, негативно вплинули на розвиток національного господарства, знизивши довіру споживачів фінансових послуг до банківського сектору та розбалансувавши фінансові ринки, загалом. Скорочення економічної активності, доходів населення і підприємств, зовнішньоекономічні торговельні дисбаланси спричинили девальвацію та прискорення інфляції до 30,0% річних. Ці події призвели до погіршення якості кредитних портфелів банків, що зумовило необхідність болісного очищення банківської системи, яке почалося з 2014 р. та потребувало додаткового збільшення капіталу банків для створення значних резервів під активні операції. Так, зокрема, у 2014 р. відрахування в резерви стало визначальним чинником збитковості банківської системи. Ситуацію з проблемними балансами банків ускладнила відсутність ефективних систем захисту прав кредиторів і споживачів, насамперед гарантій прав власності та неупередженого судочинства.

А. Забезпечення стабільності та динамічного розвитку	В. Розбудова інституційної спроможності регуляторів	С. Захист прав споживачів фінансових послуг, інвесторів
- Створити рівні умови для конкуренції. - Створити умови для вільного руху. - Посилити контроль та відповідальність за операції з пов'язаними особами. - Посилити вимоги щодо платоспроможності та ліквідності учасників (у т. ч. шляхом впровадження Basel III, Solvency II). - Спеціальні вимоги до капіталу, ліквідності, ін. показників системних банків та ін. фінансових установ. - Удосконалити системи регулювання та нагляду. - Забезпечити прозорість діяльності та звітності учасників. - Підвищити ефективність системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів, фінансуванню тероризму. - Подальший розвиток безготівкових розрахунків, інфраструктури та нагляду. - Підвищити рівень корпоративного управління учасників. - Упровадити ефективний механізм захисту прав кредиторів, стимулювати розбудову інфраструктури для ефективного управління проблемними активами, у т. ч. поліпшити систему оподаткування операцій, пов'язаних зі стягненням проблемної заборгованості. - Упровадити нові та розвивати наявні фінансові інструменти (у т. ч. похідні). - Розвиток накопичувального пенсійного забезпечення, інфраструктури та інституту посередників, інфраструктури накопичення та обміну інформацією щодо кредитних історій. - Комплексний розвиток ринку страхових послуг. - Модернізація, консолідація і розвиток біржової, розрахункової та клірингової інфраструктури ринків капіталу. - Розвиток інституту рейтингових агентств. - Податкове стимулювання та гармонізація системи оподаткування інструментів фінансового ринку. - Підвищити продуктивність банківської системи.	- Інституційна та фінансова незалежність регуляторів та ФГВФО. - Інституційний контроль роботи регуляторів. - Ефективність інструментів впливу регуляторів на учасників. - Провести трансформацію і перерозподіл функцій регуляторів (SPLIT). - Поетапний перехід до нагляду на основі оцінки ризику. - Посилити внутрішній контроль регуляторів. - Налагодити комунікації регуляторів зі споживачами та учасниками фінансового сектору. - Підвищити ефективність регуляторів та ФГВФО у частині роботи з проблемними учасниками, протидіяти зловживанням. - Посилити координацію між регуляторами та між саморегулюючими організаціями й регуляторами. - Упровадити єдині стандарти звітності та обміну інформацією. - Сприяти використанню новітніх ІТ-технологій учасниками фінансового сектору.	- Підвищити рівень фінансової обізнаності, рівень культури заощаджень населення та застосування інноваційних платіжних інструментів. - Підвищити стандарти розкриття інформації в інтересах споживачів та інвесторів. - Підвищити ефективність реалізації прав інвесторів, споживачів фінпослуг.

Рис. 5.37. Ключові напрям та заходи Комплексної програми розвитку фінансового сектора до 2020 р. [189]

Надалі, у 2014-2015 рр., у фінансовому секторі України накопичилися ознаки системних проблем. Зокрема, у банківському секторі – зростання частки проблемних активів; суттєвий відплив депозитів за валютними та гривневими депозитами; жорсткі адміністративні заходи щодо зняття депозитів, валютно-обмінних операцій; висока доларизація кредитів і депозитів; незбалансована база активів і пасивів банків; станом на початок II кварталу 2015 р. 47 банків (з яких 1 системний) оголошено неплатоспроможними; недостатність власного та регулятивного капіталу банків через погіршення якості кредитів й інших активів і необхідність доформувати резерви за активними операціями; масовий вихід із України великих європейських гравців фінансового сектору після кризи 2008-2009 рр. 10 європейських банків продали свої дочірні банки в Україні або припинили роздрібний бізнес. Зазначимо, що накопичилися проблеми і на фондовому ринку: були відсутні первинні публічні розміщення (ІПО) акцій українських компаній на місцевих і закордонних біржах; впав обсяг торгів на вітчизняних біржах (крім державних облігацій) на 38,0% у 2014 р. до 76 млрд. грн., у т. ч. акціями та деривативами на 46,0%, до 36 млрд. грн; незмінно низькою залишалася частка страхових компаній у структурі фінансового сектору (2,6-3,0% активів) та активів системи пенсійного забезпечення (2,5 млрд. грн. або 0,2% ВВП на кінець 2014 р.).

У середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 р. [190] зазначаються наміри досягти економічного зростання шляхом створення сприятливих умов оподаткування, оптимального регуляторного режиму, функціонування та розвитку добросовісної конкуренції, розвитку малого і середнього підприємництва, активізації процесів приватизації, зміни системи управління державними підприємствами, реформування системи публічних закупівель, захисту інтелектуальної власності та розширення зовнішньоекономічних зв'язків. Признаємо, що у плані пріоритетних дій Уряду на 2017 р. [190] щодо реформування та розвитку фінансового сектору було визначено наступні напрями: а) розробка проекту комплексної стратегії розвитку державних банків; б) активізація боротьби з використанням фіктивних фінансових інструментів; в) розширення джерел та обсягів локальних довгострокових фінансових ресурсів; г) поліпшення умов доступу іноземних інвесторів до локального ринку ЦП; д) стимулювання розвитку та поглиблення міжбанківського ринку; ж) стимулювання розвитку фінансового лізингу шляхом розробки механізмів повернення майна; з) розробка та запровадження плану поетапної трансформації ринку кредитної кооперації; к) впровадження комплексної програми підвищення фінансової обізнаності; л) розробка законодавства з удосконалення корпоративного управління в державних банках. На жаль, серед усього цього переліку не містилися заходи, які б наповнили український фондовий ринок привабливими активами для старту його дійсно масованого розвитку. Це також стримує швидше запровадження накопичувальної пенсійної системи, яка в багатьох розвинутих ринкових економіках слугує потужним джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів. Такі активи можна було б знайти внаслідок реальної приватизації. Так, за даними Стратегічної групи радників із підтримки реформ (головування Л. Бальцеровича та І. Міклоша) наша держава є найбільшим власником підприємств та інших активів в Україні [191]. З 3612 зареєстрованих державних підприємств у 2015 р. працювало лише 1647, на них було

зайнято біля 1 млн. осіб. У своєму нинішньому стані через низьку ефективність управління, зловживання та корупцію вони завдали збитки в обсязі 117 млрд. грн. (у 2014 р.) і 41 млрд. грн. (у 2015 р.). Їх активи становлять приблизно 1.2 трлн грн, з яких 62,0% складають підприємства енергетики, 29,0% – інфраструктури. До планів приватизації державних підприємств на 2015-2017 рр. були включені Одеський припортовий завод (ОПЗ), Турбоатом, Електроважмаш, Центренерго, 6 обленерго тощо²⁰¹. Та основним заходом – є створення національних фондів прямих інвестицій («private equity fund») (ФПІ), великих інвестиційних компаній, які сконцентрують у себе управління (в якості КУА) привабливими активами, які спочатку будуть доступні для накопичувальних пенсійних фондів, під контролем, за консультативною підтримки найнятих державою груп іноземних радників з вже успішно діючих в Україні ФПІ, таких як Horizon Capital – один із найбільш активних гравців на ринку прямих інвестицій в Україні. Він також є КУА ФПІ. Основні напрями інвестування Horizon Capital – споживчі товари та послуги (формат B2C), промислові товари та послуги (B2B), фінансові установи та послуги. Серед інвестицій компанії фармацевтики (Biofarma), інформаційно-комунікаційного сектора та телекомунікацій (Ciklum, «Датагруп», «Розетка»), АПК та харчової промисловості («Агро-Союз», «Вітмарк», «Швидко», «АВК», «Інкерман»), страхування (Fidem Life), ритейл [192]²⁰².

Отже, ряд іноземних ФПІ в Україні (див., деталізовано у Додатку Г.8), використовуючи свої значні фінансові ресурси, вже домогся успіху, знайшовши перспективні для інвестування компанії в різних секторах, будуючи в них виважену структуру інвестування, корпоративного управління, управління фінансами, доводячи тим самим, що така діяльність може бути ефективною в Україні. Проте досі такі потужні фінансові інститути збагачують нечисленних іноземних здебільшого інвесторів, які користуються нерозвиненістю українського фондового ринку. Постачальником привабливих інвестиційних активів для таких ФПІ може стати примусове виставлення на продаж часток природних або локальних монополістів для нормалізації їх впливу на національну та регіональну економіку на законодавчо визначеному рівні (35,0%). Якщо це стосується ЖКГ, то через підняття рівня тарифів такі підприємства перестали бути збитковими і їх акції можуть стати бажаними фінансовими активами.

Відтак, підсумовуючи, зазначимо: а) на первинному рівні економіки, в її реальному секторі, значні диспропорції у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій у бік власних фінансових ресурсів підприємств, а також цілі фінансових інвестицій спричиняють ряд негативних загрозливих наслідків для відтворювального процесу в

²⁰¹ Були пропозиції щодо радикального скорочення списку підприємств, які за законом не підлягають приватизації, і включити до цього списку такі як Ощадбанк, Укресімбанк, Укрпошта, Укрзалізниця, Укргазвидобування тощо, відділивши, власне, оперативні функції та регуляторні, що дозволить усунути конфлікт інтересів цих підприємств та профільних міністерств. Проте першочерговими заходами щодо таких підприємств має стати докорінна реструктуризація з метою збільшення їх прибутковості та інші системні заходи на рівні держави, що уможливають це. Наприклад, щодо Укрзалізниці, це має бути її розукрупнення, продаж непрофільних активів, радикальна оптимізація видатків і впорядкування ситуації з соціальними пільгами (їх монетизація).

²⁰² Детально про діяльність та можливість розвитку співпраці у цій площині з окремими іноземними фондами – представлено авторами у Додатку Г.8.

економіці в цілому; б) на макрорівні економіки, відсутність або недостатній розвиток механізмів мобілізації, відтворення та примноження національних накопичень також призводить до загрозливих негативних явищ, коли в умовах кризового стану кредитної системи накопичення населення не вкладаються у розвиток економіки. Тобто в Україні для прискорення економічного зростання конче необхідна реальна активізація усіх сегментів фінансового ринку – кредитної системи та фондового ринку. Поряд із цим, ринок фінансових послуг залишається фрагментованим із низькою капіталізацією через нестабільні умови ведення бізнесу, обмежену кількість фінансових інструментів, у т. ч. хеджування ризиків; неефективне податкове законодавство в частині оподаткування інвестиційних доходів та учасників фінансового сектору; незахищеність права власності та низький рівень корпоративного управління.

В Україні значною мірою усвідомлена необхідність подальшого системного розвитку фінансового ринку з усіма його складовими. На рівні держави прийнято ряд документів тактичного і стратегічного характеру, що мають розширити вузькі місця усіх сегментів фінансового ринку. На жаль, вони не містять заходи, які наповнять український фондовий ринок привабливими активами для старту його дійсно масованого розвитку. Це також стримує швидше запровадження накопичувальної пенсійної системи, яка в багатьох розвинутих ринкових економіках слугує потужним джерелом довгострокових інвестиційних ресурсів. Основним заходом, що пропонується, є створення національних фондів прямих інвестицій (*«private equity fund»*) (ФПІ), великих інвестиційних компаній, які сконцентрують у себе управління (в якості КУА) привабливими активами, які спочатку будуть доступні для накопичувальних пенсійних фондів, під контролем, за консультативної підтримки найнятих державою груп іноземних радників із вже успішно діючих в Україні ФПІ. А, постачальником привабливих інвестиційних активів для таких ФПІ є примусове виставлення на продаж часток природних або локальних монополістів для нормалізації їх впливу на національну та регіональну економіку на законодавчо визначеному рівні.

Висновки до розділу 5

У розділі було опрацьовано низку проблемних площин, активізація діяльності в межах яких та підвищення результативності є нагальними завданнями для національних корелянтів різного рівня управління. За результатами розробки етапів формування територіальних природно-господарських округів та переформатування соціально-економічного простору України, визначення тенденцій та перспектив провадження інноваційно-інвестиційної діяльності, обчислення економічного зиску держави від збереження працездатності особи, розроблення процедур із нарощення когнітивно-інформаційного ресурсу сталого розвитку і раціоналізації діяльності у фінансово-економічній площині регенерації українського соціуму, отримано ряд концептуально-аналітичних висновків та сформульовано низку рекомендацій, основними з яких є такі.

1. Сформульовано та обґрунтовано науково-прикладні та методологічні засади формування нової регіональної карти України за форматом територіальних природно-господарських округів. Вказане передбачало врахування положень Угоди про асоціацію України з країнами-членами ЄС. Запропоновано запровадження територіальної

кластеризації в державі на засадах реалізації усталених у країнах ЄС принципів NUTS. Розвинено вихідні положення теорії сталого розвитку та її понятійно-категоріальний апарат, що базуються на домінантах авторської ціннісно-орієнтованої концепції формування територіальних природно-господарських округів в ресурсних обмеженнях. Авторський концепт розроблено у контексті забезпечення рівноваги в державі між компонентами системи: природа – економіка – соціум. Поряд із цим, систематизовано вихідні економічні умови та визначено комплекс чинників ідентифікації ключових складових потенціалу сталого розвитку України та її регіонів. Розроблено інноваційну схему диференціації регіонів у контексті досягнення ефективності функціонування національного господарства, соціальної справедливості та екологічної безпеки в державі. Розроблено замкнений алгоритм побудови та реалізації оптимальної для України моделі переформатування адміністративно-територіального устрою.

Задля розв'язання проблем у площині формування територіальних природно-господарських округів та переформатування соціально-економічного простору нашої держави використано комплекс методів та вихідні положення теоретичних підходів: системного комплексного аналізу, абстрактно-логічний, факторний, графоаналітичний, економічного аналізу, економіко-статистичний, фрактальних графів, геометричної економетрики, побудови морфологічних матриць, послідовних випадковостей, диференціального числення, економіко-математичного моделювання, інтерпретаційного проектування. Доцільність їхнього застосування обумовлено врахуванням у розробці широкої кількості факторів і чинників впливу на більшість потенційно-факторних ознак, які формують масштаби стратегічного потенціалу України.

2. З огляду на результати дистрибутивно-лагового моделювання (моделі змішаного типу, побудовані з лагом у п'ять років за період 2006 – 2014 рр.: 2006 – 2011 рр.; 2007 – 2012 рр.; 2008 – 2013 рр.; 2009 – 2014 рр.) взаємозалежностей та щільності взаємозв'язку між вихідними результуючими макроекономічними показниками національної промисловості (випуск промислової продукції; кількість впроваджених нових технологічних процесів; обсяг ВДВ; обсяг капітальних інвестицій; обсяг інноваційних витрат) авторами монографії засвідчено про таке:

саме третій лаговий етап (2008 – 2013 рр.) характеризувався більш стійкими взаємовідношеннями між досліджуваною групою базових макропоказників і, майже, рівномірним сталим розвитком за усіма сегментами та секторами промисловості. Визнано, що вказане було обумовлене не лише, певною мірою, активізацією й нарощенням інноваційно-інвестиційної діяльності, а й цілеспрямованим суб'єктивним впливом систем державного і регіонального управління із локалізацією зусиль у контексті цілеорієнтованого розвитку базових (і, відповідно, провідних для національного господарства) галузей і виробництв.

Встановлено і доведено, що для надійності функціонування національного господарства і стійкості національної соціально-економічної системи - нагальним завданням постає розв'язання п'яти блоків проблем різної природи, синхронність виникнення яких за четвертим етапом (2014 – 2017 рр.) обумовлюють критичні значення реальних загроз українському державотворенню. Дослідно-експериментальна перевірка на адекватність дистрибутивно-лагових моделей змішаного типу дозволила встановити, що у короткостроковому періоді упередження імовірними є: падіння

обсягів капітальних інвестицій на 45,0% рівня 2013 р.; інноваційні витрати також зменшиться, не менш, ніж на 16,0%. Визначено, що в наслідок нагромадження різних за природою загроз фінансово-економічної, військової та суспільно-політичної кризи (протягом 2013 – 2016 рр.), руйнування технологічного рівня за регіонами та суттєву соціально-економічну нерівність регіональних соціально-економічних систем, виникли/згенеровано суттєві обмеження щодо нарощення масштабів стратегічного потенціалу промисловості, у цілому та її інноваційного й інвестиційного потенціалів, зокрема. Тому, у розділі і запропоновано певні організаційно-економічні заходи задля пошуку внутрішніх резервів і раціоналізації використання вільних ресурсів (різної природи), які могли б бути спрямованими на нагальне введення технологічних інновацій, технологічну модернізацію базових галузей і виробництв.

3. З'ясовано, що провадження, в сучасних умовах функціонування національного господарства, зовнішньоекономічної діяльності за результатами виконання виробничо-господарських завдань базовими галузями і виробництвами вимагає формування відповідних організаційно-економічних засад щодо нарощення обсягів і диверсифікації експорту промислової продукції при раціоналізації інвестиційної діяльності. Доказано, що вказане уможливить подальші структурні зрушення та генерування в межах держави системоутворюючих ознак, трансляція яких дозволить згенерувати умови задля подальшого поглиблення і розвитку конкурентного середовища. Встановлено, що:

а) в межах промисловості частка монополізованих промислових підприємств, наразі, складає: понад 6,7%; із конкурентною структурою – 53,1%; із ознаками домінування – 25,8%; олігопольних – вже на рівні 14,4 %;

б) в сучасних умовах функціонування реального сектору має місце високий та дуже високий конкурентний тиск із боку підприємств СНД, який відчувають, більш ніж, 33,0% суб'єктів господарювання, а з боку суб'єктів країн ЄС – 38,3%. Тому, 71,3% промислових підприємств розглядають високу конкуренцію як стримуючий фактор у площині нарощення їхнього стратегічного потенціалу, у цілому, і виробничого та інноваційного потенціалів, зокрема. Оскільки, призводять до зменшення прибутків і вільних коштів задля реструктуризації галузевої структури реального сектору та модернізації його основних виробничих засобів при генеруванні надзвичайно високого навантаження на навколишнє середовище;

в) сприйнятливість промисловості України до зростання впливу іноземної конкуренції постійно зростала, однак, це відбувалось протягом 2008 – 2015 рр. не рівномірно. Тож, з огляду на зазначене, розкрито змістовність та характер ретроспективних тенденцій, визначено закономірності елімінування й упередження комплексу системних проблем і перешкод на шляху формування, нарощення й раціоналізації використання стратегічного потенціалу промисловості України;

г) у 2009 – 2010 рр. спостерігалось певне послаблення інтенсивності конкуренції по відношенню до української експортної промислової продукції з боку закордонних виробників, що провадять свою діяльність в країнах СНД. Однак, із більшою імовірністю (обчислено коефіцієнт детермінації на рівні 0,55), до кінця 2016 р. і у 2017 р. цей тиск підвищиться і, майже, зрівняється, однак, не прирівняється з вимірами інтенсивності виробників, які провадять свою виробничо-господарську діяльність на ринках ЄС;

д) мало місце певне падіння інтенсивності конкуренції на ринках ЄС у 2006 – 2009 рр. (особливо, у 2009 р., що пов'язано з реалізованими у просторі загрозами світової фінансово-економічної кризи). Проте, у короткостроковому прогностичному періоді (до кінця 2016 р. на початку 2017 р.) він, безумовно, зростатиме (коефіцієнт детермінації 0,69). А, на внутрішньому ринку – імовірно є, певне, послаблення інтенсивності конкуренції з боку національних товаровиробників промислової продукції (коефіцієнт детермінації становить 0,67).

4. Підтверджено, що економіко-статистичний аналіз вимірів результативності державного регулювання суб'єктів природних монополій дозволяє ідентифікувати надзвичайно низькі її значення. Визначення вагомості негативного впливу, що здійснюють високі тарифи природних монополій на розвиток промислового виробництва у 2008 – 2014 рр., засвідчив, що ця потенційно-факторна ознака постійно посилювалась. І, особливо слід відмітити, це сталося у другій половині 2014 р. і у 2015 році, коли на світових ринках було зафіксовано не стійкість цін на природних газ, нафту та нафтопродукти, а в Україні суттєво загострилися протиріччя між ключовими монополістами енергетичного ринку. Встановлено і засвідчено, що: а) не всі групи промислових підприємств однаково відчують цей тиск та здатні упереджувати його задля формування й нарощення свого стратегічного потенціалу; б) найбільш сприйнятливими до регулюючих заходів – є такі види економічної діяльності як: виробництво електроенергії, газу та води (47,0 – 48,2 %); виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (45,0 – 49,2%); виробництво транспортного устаткування (34,8 – 37,2 %); виробництво електричного та електронного устаткування (36,2 – 37,8 %); текстильної промисловості (48,2 – 49,1 %).

5. Побудовано та обґрунтовано узагальнену схему дослідження проблем формування стратегічного потенціалу промисловості держави, яку формалізовано і відтворено згідно семи етапної алгоритмічної послідовності вирішення концептуальних, методологічних та методичних завдань у площині раціоналізації його освоєння і нарощення в ресурсних обмеженнях. Результати її апробації, що здійснено у розділі, що виконано за урахування щільності взаємозв'язку між сімома етапами виконання науково-прикладних завдань дозволили засвідчити і підтвердити про таке: забезпечення високого рівня результативності управління розвитком стратегічного потенціалу промисловості України у контексті її сталого розвитку можна досягти лише у разі розв'язання проблематики у замкненому циклі провадження процедур за наслідками реалізації: а) теоретико-концептуальної, методологічної, аналітичної (оцінки та діагностики параметрів масштабів стратегічного потенціалу) фази дослідження; б) етапів оцінювання-прогнозування макроекономічних і відносних показників результативності управління розвитком стратегічного потенціалу; матеріалізації методологічних засад; регулювання та корегування діяльності у сфері управління; адаптації та врахування позитивного і негативного досвіду впровадження корелянтами стратегічного інструментарію у практику господарювання й управління.

6. Обґрунтовано й удосконалено (за використання специфічного комплексу методів аналізу рядів економічної динаміки) методичний підхід до оцінювання комплексу показників економічного еквіваленту вартості життя, що передбачав розрахунок імовірного економічного прибутку держави від збереженої працездатності особи, який

складає, у середньому 167,6±6,7 млрд. грн. (або 11,8±0,55 млрд. дол. США з урахуванням паритету купівельної спроможності населення України). При цьому, отримані у ході даного дослідження результати щодо оцінювання вартості життя та розрахунки економічного зиску держави від збереження працездатності особи дають підстави рекомендувати суб'єктам управління різного рівня комплекс заходів та інструментарію задля відновлення рівноваги у системі охорони здоров'я.

Так, зокрема, для корелянтів та суб'єктів управління *Міністерства охорони здоров'я України* рекомендовано та визнано за доцільне: а) ініціювати винесення на засідання Ради національної безпеки і оборони України питання про сучасний стан генофонду населення України та шляхи профілактики його деградації; б) розробити перелік, порядок надання та компенсації вартості лікувально-діагностичних послуг в рамках системи загальнообов'язкового соціального медичного страхування, враховуючи компенсацію неінвазивних пренатальних тестів та інвазивних генетичних діагностик вагітним групи високого ризику вроджених аномалій плода, а також системи компенсації преімплантаційної генетичної діагностики ембріонів носіям генетичної патології; в) запровадити в практику охорони здоров'я розроблену функціонально-структурну модель системи медико-генетичного моніторингу.

Поряд із вказаним, пріоритетними заходами для *корелянтів Міністерства охорони здоров'я України* визнано наступні, які є нагальними для реалізації: а) розробити проект державної цільової медико-соціальної програми генетичного моніторингу в Україні на період 2018-2022 рр. із включенням до нього запровадження загальнодержавних реєстрів репродуктивних втрат, вродженої та спадкової патології, безплідних подружніх пар та обстежень донорів статевих клітин на носійство генетичної патології; б) розширити перелік станів, які підлягають додатковому обліку та аналізу в рамках медико-генетичного моніторингу для оцінки стану генофонду населення, шляхом реєстрації випадків первинної безплідності, репродуктивних втрат, випадків перинатальної смерті, багатоплідних вагітностей, вродженої/спадкової патології, результатів обстежень донорів статевих клітин на носійство генетичної патології, оцінки маси та зросту новонароджених та співвідношення їх за статтю; в) доповнити кваліфікаційні характеристики лікарів первинного контакту (лікаря-педіатра, лікаря-терапевта, лікаря-акушер-гінеколога), у розділі «Завдання та обов'язки» положенням про необхідність проведення профілактичної роботи серед населення з виявлення ранніх і прихованих форм генетичних захворювань і факторів їх ризику; г) включити до функціональних обов'язків лікарів загальної практики-сімейної медицини, лікарів-педіатрів охоплення моніторинговими заходами молодих людей віком до 17 років включно; д) забезпечити перехід від неонатального скринінгу методами імуно-флуоресцентного аналізу до мас-спектрометричного дослідження; ж) удосконалити нормативну базу з питань медико-генетичної допомоги в Україні з урахуванням сучасних можливостей пренатальних інвазивних, неінвазивних досліджень, неонатального скринінгу методом мас-спектрометрії, у т. ч. наказу МОЗ України від 31.12.2003 року № 641/84 «Про удосконалення медико-генетичної допомоги в Україні»; з) забезпечити впровадження профілактичної стратегії зміцнення здоров'я ВООЗ (health promotion) в частині попередження генетично зумовленої патології на індивідуальному,

груповому та популяційному рівнях; к) створити єдиний медико-інформаційний простір для функціонування системи медико-генетичного моніторингу та ведення реєстрів на базі eHealth.

За результатами науково-прикладного дослідження рекомендовано і запропоновано *Департаментам охорони здоров'я обласних, міських державних адміністрацій*: впровадити в регіональній системі охорони здоров'я розроблену функціонально-структурну модель системи медико-генетичного моніторингу.

Головним лікарям закладів охорони здоров'я обґрунтовано і рекомендовано низку пропозицій. А, саме: а) посилити щільність взаємозв'язку і наступність у організації діяльності, а також у роботі закладів охорони здоров'я (різних рівнів і підпорядкованості) для підвищення якості медико-генетичного моніторингу; б) забезпечити якісну профілактику генетично зумовленої патології в первинній ланці охорони здоров'я, виявлення факторів ризику можливих проявів хромосомної та іншої генетично зумовленої патології, зокрема, під час підготовки до та ведення вагітності, первинної профілактики розладів репродукції з подальшим скеруванням пацієнтів на медико-генетичне консультування; в) продовжити модернізацію матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я України з метою підвищення доступності та якості медико-генетичного моніторингу при нарощенні суспільно-політичних загроз і ризиків.

Для *Вищих навчальних закладів системи МОЗ України та МОН України* запропоновано: а) доповнити навчальні програми до- та післядипломної освіти лікарів питаннями з медичної генетики та медико-генетичного моніторингу для забезпечення безперервного професійного розвитку; б) розробити та впровадити на профільних кафедрах цикли тематичного удосконалення з громадського здоров'я, популяційної генетики та лабораторних досліджень методами мас-спектрометрії.

7. Доведено, обґрунтовано і визнано, що особливості структурно-функціональної деструкції національного фінансового сектора (оскільки, переконані, що економіка України перебуває в стані деіндустріалізації) вимагають використання обґрунтованої концептуальної основи для інституційних корекцій (модернізації) фінансового сектора, лише перевірка її на адекватність і адаптація до нових умов функціонування дозволить відновити продуктивну (капіталотворчу) функцію фінансового сектора нашої держави.

Запропоновано розглядати модернізацію фінансового сектора України як системоутворюючий регулятор («ядро») для набуття ним нової інституційної якості для забезпечення переходу держави до сталого розвитку у короткостроковій перспективі. Такий підхід (і, відповідно, засоби цілеорієнтованого впливу, які опрацьованого в межах останнього) дозволить, з огляду на вже відомі фактори геополітичного впливу на розвиток національного господарства²⁰³) у стислі терміни урегулювати продуктивні і непродуктивні (спекулятивні) функції фінансового сектора в процесі управління економічними ресурсами суспільства, у цілому. Визначено та обґрунтовано ключові напрями модернізації інституційних засад забезпечення переходу держави до сталого розвитку, у цілому та функціонування фінансового сектора економіки України, зокрема (зادля відновлення його продуктивних функцій на сучасному етапі розвитку національної соціально-економічної

²⁰³ Зазначене детально описано і розкрито авторами даної монографії у змісті Розділів 1 – 3 та попередньо обґрунтовано науковцями і фахівцями у [170 – 173].

системи) полягають, з огляду на вихідні положення теорії економічної генетики, саме у: а) посиленні інституційних основ регулювання діяльності; б) відновленні довіри до регуляторів і фінансових посередників; в) забезпеченні належного рівня захисту прав кредиторів при введенні коректного діалогу між рівнями управління; г) нарощенні масштабів когнітивно-інформаційного ресурсу за рахунок ущільнення взаємодії та підвищення результативності функціонування комунікаційних мереж.

8. Оцінено негативні наслідки недостатнього розвитку та забезпечення збалансованості функціонування національного фінансового ринку на первинному рівні реалізації функціоналів реального сектору української економіки у площині фінансового забезпечення процесу суспільного виробництва, зокрема, на макроекономічному рівні у контексті підвищення рівня ефективності формування та використання національних заощаджень. Запропоновано конкретний комплекс заходів, які наповнять український фондовий ринок привабливими активами для реалізації стартів його, дійсно, масованого розвитку, включно з швидшим запровадженням накопичувальної пенсійної системи, як джерела масових довгострокових інвестиційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до розділу 5

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однією сторони, та європейським союзом, європейським співтовариством, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631.
2. Верменич Я. Нова локальна історія та історична регіоналістика / Я. Верменич // Регіональна історія України: Збірник наукових статей. — Київ, 2007. — Вип. 1. — С. 20–21.
3. Грушевський М. Порайонне дослідження України та Київського вузла / М. Грушевський // Київ та його околиця в історії і пам'ятках. — Київ, 1926. — С. 1 – 24.
4. Колотиевский А. М. Вопросы теории и методики экономического районирования: Монография./ А. М. Колотиевский: – Рига: Изд-во «Зинатне», 1967. – 252 с.
5. Долішній М. І. Соціально-економічне районування України: Монографія/ М. І. Долішній, М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук, А. Т. Шевчук. – Львів, ІРД, 1997. – 149 с.
6. Паламарчук М. М. Регіональні дослідження: завдання і наукові підходи/ М. М. Паламарчук// Регіональна економіка: науково-практичний журнал. — 1996. — № 1-2 – С. 32 – 39.
7. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії/ М. Д. Пістун. – Київ: ВШ, 1996. – 230 с.
8. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін. – Київ: Вид-во «Наукова думка», 1993. – 220 с.
10. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу : національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М. А. Хвесика. – Київ: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2017. – 864 с.

11. Економічна оцінка природного багатства України: Монографія / за загальною ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. С. І. Пирожкова; акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика. – Київ: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2015. – 396 с.

12. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: Монографія / О. М. Алимов, О. О. Демешок, І. М. Лицур, В. В. Микитенко [та ін.]. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. – 529 с.

13. Регенерація системно-універсальних ознак економічного простору держави / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко / Формування потенціалу соціально-економічних та організаційних змін: Монографія. – Київ: РВПС України НАН України, КНУТД МОН України, Видавництво ПП Вишемирський В. С., 2010. – 694 с. [С. 617 – 631].

14. Микитенко Д. О. Моделювання ефективності акушерсько-генетичної служби в три- секторній взаємодії «Державне будівництво – управлінні охороною здоров'я – економічний зиск від збереженої працездатності особи» / Д. О. Микитенко // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції: зб. наук. праць [під заг. ред. Савіної Г. Г.]. – Херсон: ХНТУ МОН України, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2011. – С. 166–174.

15. Микитенко В. В. Формування територіальних природно-господарських округів та переформатування соціально-економічного простору України/ В. В. Микитенко, Д. О. Микитенко// Економічний Вісник Донбасу: науковий журнал. - № 1 (51). – Київ – Старобільськ, Відділ інформатизації наукової діяльності ІЕП НАН України, 2018, 1 – [С. 31 – 39]).

16. Микитенко В. В. Переформатування просторової системи управління природно-ресурсними активами / І. К. Бистряков, В. В. Микитенко // Економіка природокористування і сталий розвиток: науковий журнал. – Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", 2018. – 234 с. - [С. 65 – 74]

17. Бистряков І. К. Управління природно-ресурсними активами в системі стратегічного потенціалу економіки [Електронний ресурс] / І. К. Бистряков, В. В. Микитенко // Економіка, управління, інновації: Електронне наукове фахове видання. Серія: Економічні науки. – Житомир, вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2018. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2018_1_3.

18. Демешок О. О. Сталий розвиток держави: синхронність процесів макроекономічного регулювання та макросистемної еволюції / О. О. Демешок / Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: Монографія / [О. І. Амоша, О. О. Демешок, Л. М. Кузьменко, В. І. Ляшенко, В. В. Микитенко та ін. / за наук. ред. В. І. Ляшенко, Є. В. Савельєв]; ІЕП НАН України. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2014. – 798 с. [С. 132 – 159].

19. Електронний сайт Державної служби статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

20. Стан фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні [Електронний ресурс]: [науково-аналітична записка] / Матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти від 13.03.2013 р. – Київ, ВРУ, 2013. –

615 с. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=56356&cat_id=54447.

21. Регіональна енергетична політика: основні проблеми і завдання: аналітична доповідь [Електронний ресурс] / Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Дніпропетровську. – Дніпропетровськ, НІСД, 2015. – 50 с. – Режим доступу: <http://dp.niss.gov.ua/public/File/docs/ReionPol.pdf>.

22. Демешок О. О. Стратегічний потенціал промисловості України: проблеми та перспективи формування: Монографія [Текст] / О. О. Демешок. – НАН України; ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». – Київ: ДУ «ІЕПСР НАНУ»; Вид-во «В. С. Вишемирський», 2016. – 469 с.

23. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/prod/>.

24. Офіційний портал Державної фіскальної служби України: Середньо розрахункова вартість і обсяги експорту-імпорту України у розрізі митниць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/ms/vartistic>.

25. Вісник: Право знати все про податки і збори// Офіційне видання Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Київ: ДФСУ, 2016. – № 36. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/attentions/id/327>.

26. Макроекономічний та монетарний огляд: вересень 2016 року [Електронний ресурс] – Київ: Національний банк України; Департамент монетарної політики та економічного аналізу. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=37330597>.

27. Демешок О. О. А. С. України № 65304 на науковий твір «Стратегічний потенціал промисловості України: визначальний ресурс забезпечення сталого розвитку» / О. О. Демешок // Заявлено А. С. Україна № заявки 65743 від 11.03.2016 р.; Заявник і власник А. С. України за № 65304 – О. О. Демешок // Опубліковано у «Офіційний бюлетень авторське право і суміжне право». – 2016. – № 41. – 368 с.

28. Україна 2014 – 2015 рр.: долаючи виклики (аналітичні оцінки) [Текст] / Ю. Якименко, А. Биченко, В. Замятін, В. Логатський та ін. – Київ: Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, 2015. – 56 с.

29. Демешок О. О. Ідентифікація об'єктів локалізації зусиль з метою побудови в державі економіки соціетального типу / О. О. Демешок/Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: Монографія / О. М. Алимов, О. О. Демешок, І. М. Лицур, В. В. Микитенко та ін. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. – 529 с. [С. 107 – 128].

30. Микитенко В. В. А. С. України за № 66068 на Програмний продукт «Цільове програмне забезпечення: Функціональний, загально-конкурентний і потенційно-факторний набір стратегій сталого розвитку регіону: формування та оцінка-прогнозування результативності «Dnepr Strategy Development v.1.0» / О. О. Демешок, М. С. Капінос, О. М. Капінос; В. В. Микитенко, О. В. Надоша, Ю. Б. Порохнявий / Заявник і власник А. С. України за № 66068 (від 16.06.2016 р.): О. О. Демешок, М. С. Капінос, О. М. Капінос; В. В. Микитенко, О. В. Надоша, Ю. Б. Порохнявий / Заявлено: 13.04.2016 року за № 66428; Опубліковано: «Офіційний бюлетень авторське право і суміжне право», 2016. – № – № 42 – 396 с.

31. Микитенко В. В. А. С. № «Цільове програмне забезпечення: прогнозно-аналітична оцінка коридорів еволюції регіональної української економіки та розробка технологій управління забезпеченням енергоефективності функціонування РПК» («MainStream.For.IC v.5.1 @MINErgo v.4.1 ∩ MiNerGy v.5.0») / В. Ю. Худолей, В. В. Микитенко, О. О. Демешок // Заявлено 18.04.2013 р. А. С. Україна № заявки U 50062. Заявник і власник А. С.: О. О. Демешок, В. В. Микитенко, В. Ю. Худолей // Опубліковано у «Офіційний бюлетень авторське право і суміжне право». – 2013. – № 27. – 368 с.

32. Програма соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року: Монографія / О. А. Бондар, О. В. Гребенюк, М. С. Капінос, В. В. Микитенко, О. В. Надоша, Ю. Б. Порохнявий, В. Ю. Худолей. – У 27 томах. – Том 4. – Дніпропетровськ: МНТУ ім. Юрія Бугая, 2015. – 740 с.

33. Річний Звіт – 2015 [Текст] / О. Разумков, М. Мартиненко, П. Пинзеник, В. Пінчук та ін. – Київ: Український центр економічних і політичних досліджень ім. Олександра Разумкова, 2016. – 64 с.

34. Інфляційний звіт [Текст] / Національний банк України. – Київ: НБУ, 2016. – 54 с. [С. 14 – 21].

35. Електронний ресурс Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/infl/>.

36. Монетарная власть в современном мире: кто бросит вызов доллару?: Монография / В. П. Вишневский, Е. Н. Вишневская, Н. М. Шелудько: ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины». – Киев: Академперіодика, 2017. – 200 с.

37. Демешок О. О. Діагностика підсистем організаційно-економічної ефективності функціонування промислових підприємств та провадження політики модернізації / О. О. Демешок / Формування адаптивної системи забезпечення енергоефективності функціонування суб'єктів господарювання реального сектору економіки України: Монографія / [І. А. Ігнат'єва, В. В. Микитенко, І. С. Гращенко, О. О. Демешок та ін. / за заг. ред. д.е.н., проф., член-кореспондента НАПН України І. М. Грищенка, д.е.н., проф. І. А. Ігнат'євої]. – Київ: Вид-во «Кафедра», 2012. – 304 с. [С. 224 – 249].

38. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2016» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

39. Статистична база даних реалізації промислової політики в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.esco-ecosys.narod.ru>.

40. Рейтингові оцінки за макроекономічними показниками областей України у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.gov.ua/%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0>.

41. Микитенко В. В. Розроблення технологій управління забезпеченням енергоефективності в контексті інтенсифікації процесів сталого розвитку держави [Електронний ресурс] / О. О. Демешок, В. В. Микитенко // Ефективна економіка: електронне фахове наукове видання, 2012. - № (8). – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1310>.

42. Кирдина С. Г. Теория институциональных матриц (пример российского институционализма) / С. Г. Кирдина / Постсоветский институционализм: Монография /

В. В. Дементьев, С. Г. Кирдина, Р. М. Нуреев. – Донецк: Изд-во «Каштан», 2005. – 345 с. – [С. 75 – 101].

43. Гогунский В. Д. Проблемы комплексной оптимизации в управлении программой создания однотипных объектов / В. Д. Гогунский, И. И. Становская, И. Н. Гурьев // Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві: збірник наукових праць. — Одеса: АО «Бахва», 2013. — Вип. 1 (2). — С. 250 — 255.

44. Брагарник О. А. Институциональные и технологические изменения: механизм взаимосвязи / О. А. Брагарник // Научные труды ДонНТУ: сб. науч. трудов. – Серия Экономика. – 2014. - № 3. – С. 91 – 100.

45. Кармазіна Н. В. Конститутивно-ключові аспекти макроекономічного регулювання траєкторії цілеорієнтованого розвитку регіональних промислових комплексів / Н. В. Кармазіна // Економічний простір [збірник наукових праць]. – № 87. – Дніпропетровськ: ПДАБА. – 2014. – С. 61–71.

46. Кармазіна Н. В. Концепція макроекономічного регулювання розвитку промисловості на засадах формування каскадних форм просторової організації в регіонах України / Н. В. Кармазіна // Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал. – Київ: ТОВ «ДКС Центр». – 2014. – № 16. – С. 92 – 98.

47. Микитенко В. В. Формування системи механізмів управління природними ресурсами в умовах євроінтеграційних процесів/ І. К. Бистряков, Д. М. Клиновий, Н. В. Коржунова, В. В. Микитенко та інші; за ред. М. А. Хвеси́ка. – Київ: ДУ Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, 2017. – 680 с.

48. Демешок О. О. Аналіз результативності функціонування енергетичної та зовнішньоекономічної підсистем у промисловості / О. О. Демешок / Формування адаптивної системи забезпечення енергоефективності функціонування суб'єктів господарювання реального сектору економіки України: Монографія / [І. А. Ігнат'єва, В. В. Микитенко, І. С. Гращенко, О. О. Демешок та ін. / за заг. ред. д.е.н., проф., член-кореспондента НАПН України І. М. Грищенка, д.е.н., проф. І. А. Ігнат'євої.]. – Київ: Вид-во «Кафедра», 2012. – 304 с. [С. 249 – 273].

49. Алимов О. М. Етапи формування системи механізмів управління природними ресурсами в Україні / О. М. Алимов, В. В. Микитенко // Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць. – Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", 2017. – 224 с. - [С. 65 – 74].

50. Наукова та інноваційна діяльність: статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. – Державна служба статистики України. – Київ, Державна служба статистики України, 2017. – 141 с.

51. Регіональна інфраструктурна мережа та індустріальні парки в регіонах України: Проект «Партнерство для розвитку міст «ПРОМІС» [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку та торгівлі. – Режим доступу: <http://investukrmap.org.ua/uk/GMap/Index#>.

52. Україна у цифрах 2016 рік: статистичний щорічник / за редакцією І. М. Жук. – Київ; Державна служба статистики України, 2016. – 239 с.

53. Інтегрований огляд інформації щодо стану певних соціально важливих товарних ринків за 2012 – 2014 рр.: аналітична доповідь / Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – Київ: ЦКДПП, 2014. – 279 с.

54. Економіко-статистична база Державної служби статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/pr/tpo/tpo_u/tpo1216_u.htm.

55. Природні ресурси і корисні копалини України: Проект «Партнерство для розвитку міст «ПРОМІС»» [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку та торгівлі. – Режим доступу: <http://investukrmap.org.ua/uk/RegionPassports/Maps?map=10>.

56. Інтегрований огляд інформації щодо позитивних та негативних наслідків вступу України до ЗВТ: аналітична доповідь / Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – Київ: Вид-во ЦКДПП, 2014. – 63 с.

57. Інтегрований огляд інформації щодо загроз економічній безпеці (зокрема, на прикладі Російської Федерації): аналітична доповідь / Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – Київ: ЦКДПП, 2014. – 49 с.

58. Кількість підприємств та частка обсягів реалізації найбільших виробників на певних товарних ринках по областях України за 2013 рік: аналітична доповідь / Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. – Київ: ЦКДПП, 2014. – 252 с.

59. North, Douglass C. 1955. "Location Theory and Regional Economic Growth". *Journal of Political Economy*, 63: PP. 243 – 258.

60. North, Douglass C. 1981. *Structure and Change in Economic History*. New York: Norton.

61. Микитенко В. В. Прикладний інструментарій оцінювання та прогнозування результативності макроекономічного регулювання розвитку каскадів регіональних соціально-економічних систем [Електронний ресурс] / В. В. Микитенко, С. М. Шкарлет // Економіка, управління, інновації: Електронне наукове фахове видання. Серія: Економічні науки. – Житомир, вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2016. – № 2 (17). – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_2_17.

62. Микитенко В. В. Інформаційно-методичний інструментарій оцінювання результативності макроекономічного регулювання розвитку каскадного формату організації виробничо-господарської взаємодії / Р. В. Кузьменко, В. В. Микитенко // Економіка природокористування і охорони довкілля: Зб. наук. пр. – Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАНУ", 2016. – С. 197 – 209.

63. Тимченко О. І. Актова доповідь. Здоров'я населення – нинішній пріоритет і запорука майбутнього України (за основними результатами досліджень лабораторії генетичної епідеміології ДУ «ІГМЕ НАМН України») / О. І. Тимченко. – Київ: ДУ "Ін-т гігієни та мед. екології ім. О. М. Марзєєва НАМН України", 2009. – 36 с.

64. Тимченко О. І. Генетична структура популяції, адаптація та здоров'я населення / О. І. Тимченко, О. В. Линчак, Е. М. Омельченко, Т. М. Поканевич, О. В. Процюк, Д. О. Микитенко // Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України. Збірка доповідей науково-практ. конференції молодих вчених (сьомі Марзєєвські читання), 15-16.09.2011 р., м. Київ. – Київ: ДУ «ІГМЕ ім. О. М. Марзєєва НАМНУ», 2011. – вип. 11. – С. 179 – 180.

65. Лібанова Е. М. Рівень смертності чоловіків в Україні є одним з найвищих у світі. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zik.ua/news/2017/01/10/riven_smertnosti_v_ukraini_sered_cholovikiv_ie_odnym_z_nayvyshchyh_u_sviti__1023003.
66. Рогожин О. Г. Оцінка потенційний втрат населення України: макроекономічний підхід / О. Г. Рогожин // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – №3 (28). – С. 34-47.
67. Микитенко Д. О. Генетичні процеси в популяціях та здоров'я населення України / О. І. Тимченко, О. В. Линчак, Н. В. Брезницька, Е. М. Омельченко, О. О. Полька, Т. М. Поканевич, О. В. Процюк, Д. О. Микитенко // Тези доповідей V з'їзду медичних генетиків України з міжнародною участю / Архів клінічної та експериментальної медицини. – Донецьк: ДонНМУ, 2012. - Т. 21, № 2. – С. 253.
68. Алехина Г. А. Классификация основных концепций оценки человеческой жизни / Г. А. Алехина // Известия Томского политехнического университета: Экономика. – 2007. – Т. 311, № 6 – С. 119-123.
69. Качинський А. Б. Оціночні критерії визначення рівня компенсацій, пов'язаних з втратою здоров'я чи життя людини у контексті національної безпеки / А. Б. Качинський, М. І. Дрозд // Стратегічна панорама. – 2006. – № 2. – с. 152-154.
70. Рынга Н. А. Экономический эквивалент потер вследствие преждевременной смертности в Украине / Н. А. Рынга // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – №2(27). – С. 39-49.
71. Стиглиц Дж. Ю. Экономика социального сектора: монография / Дж. Ю. Стиглиц; [пер. с англ.] – М.: Изд-во МГУ: Инфра-М. – 1997. – 720 с.
72. Трунов И. Л. Эквивалент стоимости человеческой жизни / И. Л. Трунов, Л. К. Айвар, Г. Х. Харисов // Представительная власть. – 2006. – № 3 (69) – С. 24-29.
73. Тимченко О. І. Генетична складова як чинник формування здоров'я населення України / О. І. Тимченко, С. С. Карташова, О. В. Линчак та ін. // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2005. – №. 1. – С. 3-8.
74. Мартякова Е. В. К вопросу о экономическом эквиваленте стоимости человеческой жизни и в условиях глобализации / Е. В. Мартякова, Е. В. Поляков // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. : сб. науч. труд. – Одесса-Донецк: ДонНУ, РФ НИСИ в г. Одесса, РФ НИСИ в г. Донецк, 2008. – с. 834-841.
75. Микитенко Д. О. Еквівалент вартості людського життя з погляду економічної ефективності лікувально-профілактичних заходів / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко // Гігієна населених місць: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 57. – С. 389-399.
76. Оптимизация радиационной защиты на основе анализа соотношения затраты – выгода / Публикация 37 МКРЗ; [пер. с англ.] – Москва: Энергоатомиздат, 1985. – 95с.
77. У ВООЗ розповіли, скільки житимуть в Україні та світі у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/health/2016/05/20/212624/>.
78. Шевелев Я. В. Жизнь с риском для жизни / Я. В. Шевелев // Энергия. – 1989. – № 4. – С. 8-12.
79. Akerlof G. The Economic Consequences of Cognitive Dissonance [Text] / G. Akerlof, W. Dickens // American Economic Review. –1982. – Vol. 72. – P. 307-319.

80. Горбулін В. П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України: Моногр. / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський – К.: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2007. – 592 с.

81. Поляков Е. В. Методологические особенности компенсации морального вреда / Е. В. Поляков // Социально-экономические аспекты промышленной политики: сб. науч. труд. НАН Украины. Ин-т экономики пром-ти – Донецк, 2005. – С. 206-210.

82. Кундієв Ю. І. Професійне здоров'я в Україні. Епідеміологічний аналіз [Текст] / Ю. І. Кундієв, А. М. Нагорна. – К.: Авіцена, 2006. – 316 с.

83. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>.

84. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», № 2801-ХІІ від 19.11.1992 року, ст. 29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.

85. Закон України «Про Національну поліцію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

86. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок та умови державного обов'язкового страхування життя і здоров'я суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1097-2010-%D0%BF>.

87. Закон України «Про статус народного депутата України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140836.html.

88. Микитенко Д. О. Забезпечення здоров'я населення як пріоритет при формуванні заможного суспільства та конкурентоспроможної економіки в державі / О. І. Тимченко, В. В. Єлагін, О. В. Линчак, Д. О. Микитенко, Т. М. Поканевич / Управління розвитком трудового потенціалу України: Монографія [Текст] [під заг. ред. Г. Г. Савіної]. – Херсон: ХНТУ МОН України, ПП Вишемирський В. С., 2010. – 372 с.

89. A Primer: Here's How To Calculate Customer Lifetime Value [Electronic resource] // Customer Think. – Electronic data. – 2004. – Mode of access: http://www.customerthink.com/article/a_primer_how_to_calculate_customer_lifetime_value – Title from the screen.

90. Human Life Value [Electronic resource] – Electronic data. – [Gleaner, 2012]. – Mode of access: <http://www.gleanerlife.org/portal/content.aspx?id=99&aud=Member> – Title from the screen.

91. Human Life Value Calculator [Electronic resource] – Electronic data. – [American Brokerage Services, 2012]. – Mode of access: http://www.absgo.com/divisions/insurance/ins_humanvalue.htm – Title from the screen.

92. Human Life Value Calculator [Electronic resource] – Electronic data. – [Calculator Plus.com, 2013]. – Mode of access: http://www.calculatorplus.com/insurance/human_life.html – Title from the screen.

93. Infertility - Causes [Electronic resource] // National Health Service. – Electronic data. – 2013. – Mode of access: <http://www.nhs.uk/Conditions/Infertility/Pages/Causes.aspx> – Title from the screen.

94. Your Lifetime Economic ValueSM / Life Insurance [Electronic resource] // Mass Mutual. Financial Group. – Electronic data. – Mode of access: <https://www.massmutual.com/secure/planningtools/life-value-calculator> – Title from the screen.

95. Cohen B.L. The Nuclear Energy Option. An Alternative for the 90s. [Text] / B. L. Cohen – N.Y., 1990. – 430 p.

96. Кликунов Н. Д. Оценки стоимости человеческой жизни (опыт мысленных экспериментов со студентами Курского института менеджмента, экономики и бизнеса в 2002-2006 гг) / Н. Д. Кликунов // Научные записки МЭБИК. – 2007. – Вып. VII. – С. 21-25.

97. ГОСТ 11.007-75. Прикладная статистика. Правила определения оценок и доверительных границ для параметров распределения Вейбулла [Електронний ресурс]. – Електронні дані, 1975. – Режим доступу: <http://docs.cntd.ru/document/822906515> – Назва з екрана.

98. Шевчук О. О. Методологічні підходи до оцінювання економічного еквіваленту вартості життя в Україні / О. О. Шевчук // Регіональна економіка. – 2014. – №2. – С. 74-83.

99. Tengs T. O. Five Hundred Life Saving Interventions and Their Cost Effectiveness [Text] / T. O. Tengs, M. E. Adams, J. S. Pliskin et al. // Risk Analysis. –1995. – Vol. 15, № 1. – P. 361-391.

100. Микитенко Д. О. Генофонд і здоров'я: природний і штучний добір серед населення України: Монографія / О. І. Тимченко, О. В. Линчак, О. В. Процюк, Д. О. Микитенко, О. О. Полька [та ін.]. – Київ: ДУ «Інститут гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзєєва НАМН України», МВЦ «Медінформ», 2015. – 268 с.

101. Сердюк А. М. Генофонд і здоров'я: вроджені вади розвитку серед новонароджених: Монографія / А. М. Сердюк, О. І. Тимченко, О. В. Линчак, В. О. Галаган, В. В. Єлагін, Д. О. Микитенко [та ін.] / за ред. А. М. Сердюка, О. І. Тимченко – Київ: ДУ «Інститут гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзєєва НАМН України», МВЦ «Медінформ», 2012 – 571 с.

102. Микитенко Д. О. Методичні підходи до оцінки економічної ефективності лікувально-профілактичних заходів (на прикладі медико-генетичної служби) / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко // Професійне управління та інвестиції в систему охорони здоров'я: Український вимір: Збірник наукових праць (за матеріалами першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Професійне управління та інвестиції в систему охорони здоров'я: Український вимір» (14 квітня 2011 р., м. Харків) / Ред. кол.: Карамішев Д. В., Немченко А. С., Котвіцька А. А. та ін. – Харків: Вид – во «Точка», 2011 – 162 с. [С. 91 – 101].

103. United States / The World Factbook [Electronic resource] // Central Intelligence Agency. –2010. – Electronic data. – Mode of access: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html> – Title from the screen.

104. Микитенко Д. О. Регенерація системно-універсальних ознак економічного простору держави (п. 7.5) / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко / Формування потенціалу соціально-економічних та організаційних змін: Монографія [Текст]. – Київ: РВПС України НАН України, КНУТД МОН України, ПП Вишемирський В. С., 2010. – 694 с. [С. 617 – 631].

105. Микитенко Д. О. Бенчмаркінговий процес кількісно-якісного оцінювання розвитку складних систем (пп. 2.2.4) / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко / Формування потенціалу соціально-економічних та організаційних змін: Монографія [Текст] – Київ:

РВПС НАН України, КНУТД МОН України, ПП Вишемирський В. С., 2010. – 694 с. [С. 135 – 153].

106. Микитенко Д. О. Еквівалент вартості людського життя з погляду економічної ефективності лікувально-профілактичних заходів / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко // Гігієна населених місць: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 57. – С. 389 – 399.

107. Микитенко Д. О. Медико-генетичні виміри та економічно-організаційні регулятори розбудови соціально спрямованої держави / О. І. Тимченко, Д. О. Микитенко // Український соціум: освіта – наука – виробництво: Зб. наук. праць. – Київ: МНТУ ім. Ю. Бугая, Асоціація ТЕКУ, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2012 – Випуск 1. – 344 с. [С. 210 – 222].

108. Микитенко Д. О. Результативність функціонування сучасної системи спостереження за генетично обумовленими репродуктивними розладами в Україні [Електронний ресурс] / Д. О. Микитенко // Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки: Електронне наукове фахове видання. – Житомир, вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка – 2016. – № 2 (17) – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_2_18.

109. Микитенко Д. О. Ресурсне та методичне забезпечення реструктуризації основних компонент соціально-економічної системи держави / Д. О. Микитенко, Л. С. Ладонько // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць НДЕІ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, 2010. – № 6 (109). – С. 38 – 44.

110. Микитенко Д. О. Інкорпорація технологій державного регулювання в системно-топологічний аналіз ефективності медико-генетичної служби / Д. О. Микитенко // Науковий вісник Академії муніципального управління. Збірник наукових праць. – Серія «Управління». – 2010. – Вип. 2. – С. 326 – 343.

111. Микитенко Д. О. Інкорпорація соціогуманістичних та медико-генетичних ознак самоідентифікації українського суспільства в економічний аналіз [Електронний ресурс] / П. М. Купчак, Д. О. Микитенко // Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук праць. Електронне видання. – Київ: ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2011. – С. 112 – 136. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=juu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=PREF=&S21COLORTERMS=0&S21STR=NacGosp.

112. Микитенко Д. О. Державне управління: методологія соціогенетичної та геоекономічної динаміки / Д. О. Микитенко, О. М. Алимов // Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць. – Київ: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2009. – 320 с. [С. 4 – 10].

113. Микитенко Д. О. Інтерпретація моделюючих рішень при модернізації системи державного управління розвитком акушерсько-гінекологічної служби / Д. О. Микитенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 4. – С. 74 – 81.

114. Микитенко Д. О. Механізм фінансового забезпечення моніторингу та бенчмаркінгового процесу оцінювання України за якістю життя / Д. О. Микитенко, О. Б. Погайдак // Інвестиції: практика та досвід. – № 2. – 2010. – С. 76 – 80.

115. Микитенко Д. О. Прогнозування параметрів соціальної нерівності на засадах використання адаптивної системи показників-індикаторів / Д. О. Микитенко / Соціальна політика в умовах поглиблення соціальної нерівності в Україні: Монографія /

[О. О. Давидюк, Л. І. Ільчук, Ю. В. Кривобок, Д. О. Микитенко, [та ін.]/ за заг. ред. Ільчука Л. І., Давидюк О. О., Кривобок Ю. В.]. – Центр перспективних соціальних досліджень НАН України та Міністерства праці та соціальної політики України. – Херсон: Центр перспективних досліджень НАН України та Міністерства соціальної політики України, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2011. – 376 с.

116. Микитенко Д. О. А. С. № 64401 на Науковий твір «Непряма оцінка генетичного тягаря для вдосконалення системи спостереження за генетично обумовленими розладами в Україні»/ Д. О. Микитенко / Заявник та власник А. С. за № 64401 України: Д. О. Микитенко (Україна). Заявлено: 12.01.2016 року № 64851; Опубліковано: «Офіційний бюлетень авторське право і суміжне право», 2016. – № 41 (07). – 552 с. [С. 179].

117. Микитенко Д. О. Обґрунтування управлінських рішень за результатами моделювання медико-генетичних параметрів розвитку українського соціуму / Д. О. Микитенко // Сучасні проблеми розвитку фінансової сфери України: Матеріали науково-практичної конференції 18.02.2010 р./ За заг. ред. професора М. А. Коваленка. – Херсон: ХНТУ МОН України, Видавництво ПП Вишемирський В. С., 2010. – 310 с. [С. 295 – 299].

118. Микитенко Д. О. Концептуальне обґрунтування моделі організації генетичного моніторингу в Україні / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко // Гігієна населених місць: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 57. – С. 404 – 411.

119. Микитенко Д. О. Засоби державного регулювання та структурно-інформаційного перепроєктування системи акушерсько-гінекологічної допомоги в Україні / Д. О. Микитенко // Економіка та держава: наукове фахове видання. – № 3, 2010 – Київ: Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, ТОВ «Редакція журналу «Економіка та держава», 2010. – С. 102 – 106.

120. Микитенко Д. О. Моделі оцінювання-прогнозування вартості життя для діагностики та регулювання діяльності системи охорони здоров'я України / Д. О. Микитенко // Соціальні аспекти процесів глобалізації та інтеграції. Збірник матеріалів науково-практичної конференції. Том III. – Херсон-Прага, ХНТУ МОН України, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2010. – 220 с. – С. 121 – 136

121. Микитенко Д. О. Діагностика суспільних трансформацій в контексті регенерації соціально-економічної системи держави / Д. О. Микитенко, О. М. Алимов // Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць. – Київ: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2010. – 268 с. [С. 5 – 17].

122. Микитенко Д. О. Моделювання ефективності акушерсько-генетичної служби в три секторній взаємодії «Державне будівництво – управління охороною здоров'я – економічний зиск від збереженої працездатності особи» / Д. О. Микитенко // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції: збірник наукових праць [під заг. ред. Савіної Г. Г.]. – Херсон: ХНТУ МОН України, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2011. – 276 с. [С. 166 – 174].

123. Микитенко Д. О. Політика збереження генофонду нації – конститутивно-ключова компонента системи національної безпеки України / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко // Український соціум: освіта – наука – виробництво: Зб. наук. праць. –

Київ: МНТУ ім. Ю. Бугая, НДІ Сталого розвитку та природокористування, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2012 – Випуск 3. – 414 с. [С. 259 – 277].

124. Микитенко Д. О. Методичні підходи до оцінки економічної ефективності лікувально-профілактичних заходів (на прикладі медико-генетичної служби) / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко // Професійне управління та інвестиції в систему охорони здоров'я: Український вимір: Збірник наукових праць (за матеріалами першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Професійне управління та інвестиції в систему охорони здоров'я: Український вимір» (14 квітня 2011 р., м. Харків) / Ред. кол.: Карамішев Д. В., Немченко А. С., Котвіцька А. А. та ін. – Харків: Вид – во «Точка», 2011 – 162 с. [С. 91 – 101].

125. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/decentralizationua/photos/a.1928912710506483.1073741854.797219583675807/1928921417172279/?type=3&theater>.

126. Микитенко Д. О. Оптимізація організаційної структури системи спостереження за генетичною патологією як запорука збереження репродуктивного здоров'я населення / Д. О. Микитенко // Україна. Здоров'я нації. – 2017. - № 1 (42). – С. 75-82.

127. Микитенко Д. О. Генетично обумовлені репродуктивні втрати: економічний аспект / Д. О. Микитенко, О. І. Тимченко, О. В. Линчак // Гігієна населених місць: зб. наук. праць. – Київ: ДУ "Інститут гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзєєва НАМН України", 2012. – Вип. 60. – С. 342 – 346.

128. База даних "Населення в Україні" // Всеукраїнський перепис населення [Електронний ресурс]. – Електронні дані. – [Київ: Державна служба статистики України, 2013]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp – Назва з екрана.

129. Гусева Н. К. Оценка экономических потерь вследствие инвалидности взрослого населения Нижегородской области за 2002-2012 гг. [Электронный ресурс] / Н. К. Гусева, С. В. Герман // Электронное научное издание (научно-практический журнал) "Социальные аспекты здоровья населения" – 2014. – № 2(36). – Электронные данные. – Режим доступа: <http://vestnik.mednet.ru/content/view/551/30/lang,ru/> – Название с экрана.

130. Микитенко Д. О. Генетичний тягар в українських популяціях: вроджена та спадкова патологія/ Д. О. Микитенко, О. В. Линчак, О. І. Тимченко // Здоровье женщины: научно-практический журнал. – Киев: Министерство здравоохранения Украины, Национальная Академия медицинских наук Украины, Национальная академия последипломного образования им. П. Л. Шупика, ГУ «Институт педиатрии, акушерства и гинекологии НАМН Украины», Украинский институт стратегических исследований МЗ Украины, 2012. - №10 (76). – С. 17 – 211.

131. Burns J. K. Opening the window: The case for carrier and perinatal screening for spinal muscular atrophy / J. K. Burns, R. Kothary, R. J. Parks // Neuromuscular disorders. – 2016. – Vol.26, N. 9. – P.551-559.

132. Зелінська Н. Б. Економічна ефективність неонатального скринінгу на вроджену дисфункцію кори наднирникових залоз в Україні / Н. Б. Зелінська, Н. Л. Погадаєва, Є. В. Глоба, І. Ю. Шевченко // Міжнародний ендокринологічний журнал. – 2015. – № 2(66). – С. 15-22.

133. Клименко В. А. Клиническое наблюдение ребенка с муковисцидозом и бронхиальной астмой / В. А. Клименко, В. П. Кандыба, Е. Г. Колиушко и др. // Запорожский медицинский журнал. – 2011. – Т. 13, № 2. – С. 84-86.
134. Капранов А. Н. Фармакоэкономические аспекты лечения муковисцидоза: дис. ... канд. биол. наук: спец. 14.00.25 «Фармакология, клиническая фармакология» / А. Н. Капранов. – Москва, 2005. – 113 с.
135. Аряев Н. Л. Продолжение традиций: новые технологии терапии бронхолегочной патологии при муковисцидозе у детей / Н. Л. Аряев, Н. А. Кононенко, В. Н. Кукушкин // Перинатология и Педиатрия. – 2011. – № 1 (45). – С. 99-101.
136. Preimplantation Genetic Diagnosis. 2-nd edition / [ed. by J. Harper]. – Cambridge University Press, 2009. – 294 p. [P. 63]
137. Read A. New clinical genetics / A. Read, D. Donnai. – Bloxham: Oxfordshire Scion Publishing Ltd, 2007. – 300 p.
138. В Украине за пять лет было закрыто почти 800 больниц. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://strana.ua/news/149268-v-ukraine-za-pjat-let-bylo-zakryto-pochti-800-bolnits.html>.
139. До 2050 року населення України скоротиться до 36 млн осіб – Інститут демографії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gordonua.com/ukr/news/society/do-2050-roku-naselennja-ukrajini-skorotitsja-do-36-mln-osib-institut-demografiji-177154.html>.
140. ООН: Україна входить у топ-5 країн світу за темпами скорочення населення. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gordonua.com/ukr/news/society/oon-ukrajina-vhodit-u-top-5-krajini-svitu-za-tempami-skorochennja-naselennja-228556.html>.
141. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды / Н. Д. Кондратьев. — Международный фонд Н. Д. Кондратьева и др. — Ред. колл.: Абалкин Л. И. (пред.) и др. — сост. Яковец Ю. В. — Москва: ЗАО "Издательство "Экономика", 2002. — 767 с.
142. Микитенко В. В. Світоглядні трансформації процесів еволюційної інтеграції: макроекономічна модель формування потенціалу сталого розвитку / В. В. Микитенко // Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища [збірник наукових праць]. – Київ: ДУ «ІСПСР НАН України», 2014. – 134 с. [С. 116 – 123].
143. Микитенко В. В. Неоіндустріалізація виробничо-господарської діяльності в Україні: проблеми та перспективи забезпечення / В. В. Микитенко // Модернізація хозяйственного механизма сквозь призму экономических, правовых и инженерных подходов [Сборник материалов VI Международной научно-практической конференции] (г. Минск, Беларусь; 03.03.2015 г.). – Минск, Белорусский национальный технический университет Министерство образования Республики Беларусь, 2015. – 510 с. – [С. 329-332].
144. Микитенко В. В. Домінанти вирішення проблем інституціоналізації між-регіональної економічної взаємодії в Україні в умовах децентралізації [Електронний ресурс] / В. В. Микитенко / Економіка, управління, інновації: Електронне наукове фахове видання. – Житомир: Вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2016. – № 1 (16). – Режим доступу: file:///C:/Users/VV/Downloads/eui_2016_1_15.pdf.

145. Микитенко В. В. Етапи формування системи механізмів управління природними ресурсами в Україні / О. М. Алимов, В. В. Микитенко // Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць. – Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", 2017. – 224 с. - [С. 65 – 74].

146. Микитенко В. В. Інтерпретація моделюючих рішень щодо визначення тривалості циклів модернізації виробництва з урахуванням його технічної підготовки / Микитенко В. В. // Економічна кібернетика. Міжнародний науковий ж-л. – Донецьк: ДонНУ МОН України, 2008. – № 5 – 6 (35 – 36). – С. 10 – 24.

147. Микитенко В. В. Розроблення концепції управління прискореними циклами інноваційної діяльності підприємств / Микитенко В. В., Гращенко І. С. // Інвестиції: практика та досвід: науково-виробничий журнал. – Київ: РВПС України НАН України, 2010. – № 4. – С. 19 – 23

148. Микитенко В. В. Моделювання системи механізмів управління природними ресурсами у контексті забезпечення надійності її функціонування [Електронний ресурс] / В. В. Микитенко // Економіка, управління, інновації: Електронне наукове фахове видання. Серія: Економічні науки. – Житомир, вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2017. – Випуск № 2 (21). – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2017_2_8.

149. Микитенко В. В. Розбудова в Україні економіки соціального типу в контексті її сталого розвитку /О. М. Алимов, В. В. Микитенко/ Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: Монографія. / О. М. Алимов, О. І. Амоша, Л. М. Кузьменко, В. В. Микитенко, О. О. Демешок та ін.; за заг. ред. В. І. Ляшенко; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2014. – 798 с. [132 – 159].

150. Микитенко В. В. Формування та етапи реалізації бінарної політики управління забезпеченням економічної безпеки у промисловості / О. О. Демешок, В. В. Микитенко // Міжнар. наук.-практич. семінару «Україна – Чехія – ЄС: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Прага, Чехія, 03–08.05.2013 р.): Зб. матер. – Прага; Херсон: ХНТУ МОНмолодьспорту України, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2013. – С. 40 – 66

151. Алимов О. М. Обґрунтування умов формування фінансово-економічного механізму децентралізованого управління природними активами /О. М. Алимов, В. В. Микитенко // Третя Міжнародна науково-практична конференція «Перезавантаження будівництва: економіка, організація, менеджмент» (м. Київ, 15.11–6.11.2017 р.) – Київ: Київський національний університет будівництва та архітектури МОН України, 2017. – 152 с. [С. 86 – 87].

152. Микитенко В. В. Технологія управління та попередження операційного ризику в контексті забезпечення сталого розвитку держави / В. В. Микитенко, С. О. Алимов // Національне господарство України: теорія та практика управління: Збірник наукових праць. – Київ: ДУ «ІЕПР СП НАН України», 2013. – С. 28 – 34

153. Статистичний збірник: «Бюджет України 2014»: підготовлено відділом статистики державних фінансів Управління аналізу бюджету та макроекономічних показників Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. – Київ, МФУ, 2015. – 308 с.

154. Статистичний збірник: «Бюджет України 2016»; підготовлено відділом статистики державних фінансів Управління аналізу бюджету та макроекономічних показників Департаменту державного бюджету Міністерства фінансів України. – Київ, МФУ, 2017. – 318 с.

155. Макроекономічні показники [Електронний ресурс]. – Офіційне Інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23487024&cat_id=57896.

156. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку України від 29.10.2013 р. № 1277. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

157. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_6s/pg_gewqwi/index.htm.

158. Власюк О. С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання: Монографія / О. С. Власюк. – Київ: ДННУ «Академія фінансового управління». – 2011. – 474 с.

159. Маргасова В. Г. Теоретико-методологічні основи забезпечення економічної безпеки регіону / В. Г. Маргасова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 10 (124). – С. 186-194.

160. Маргасова В. Г. Система забезпечення стійкості національної економіки та її безпеки: теорія, методологія, практика управління: Монографія / В. Г. Маргасова. – Чернігів: Десна Поліграф, 2014. – 416 с.

161. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів /Київський міжнародний інститут соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua>.

162. Фінансова безпека учасників фінансового ринку: монографія / Р. Г. Сніщенко. — Кременчук: Вид. ПП Щербатих О. В., 2015. — 372 с.

163. Томчук О. Фінансова безпека України: ключові виклики та завдання [Електронний ресурс] / О. Томчук. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100006350-finanova-bezpeka-ukrayini-klyuchovi-vikliki-ta-zavdannya>.

164. Сніщенко Р. Г. Основні аспекти забезпечення фінансової безпеки держави як регулятора фінансового ринку / Р. Г. Сніщенко // Економіка та держава, 2017. – № 11. – С. 34 – 38.

165. Корнєєв В. В. Перспективи стимулювання кредитування економічного розвитку / В. В. Корнєєв // Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: Монографія / [О. В. Дзюблюк, В. В. Корнєєв, В. І. Міщенко та ін.; за ред. О. В. Дзюблюка]. – Тернопіль: ФОП Осадца Ю.В., 2017. – 298 с. – С. 133 – 136.

166. Корнєєв В. В. Розвиток державних банків та напрямки діяльності Банку розвитку / В. В. Корнєєв // Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: Монографія / [О. В. Дзюблюк,

В. В. Корнєєв, В. І. Міщенко та ін.; за ред. О. В. Дзюблюка]. – Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017. – 298 с. – С. 257 – 269.

167. Корнєєв В. В. Монетарний інструментарій посткризового відновлення: нові стимули центральних банків / В. В. Корнєєв // Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності: Монографія / О. В. Дзюблюк, В. В. Корнєєв, В. І. Міщенко та ін.; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017. – 298 с. – С. 269 – 280.

168. Корнєєв В. В. Напрями посилення захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні / В. В. Корнєєв // Фінанси інституційних секторів економіки України / за ред. Т. І. Єфименко, М. М. Єрмошенка. – Київ: ДННУ «Академія фінансового управління», 2014. – С. 426 – 428.

169. Корнєєв В. В. Криптовалюти: ера і сфера фінансових інновацій / В. В. Корнєєв, О. В. Чеберяко / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2018. – №1 (196). – С. 40 – 46.

170. Дорошко М. С. Геополітичне середовище та геополітична орієнтація країн СНД: Монографія / Дорошко М. С., Шпакова Н. В. — Київ: Вид-во Центр учбової літератури, 2013. — 204 с.

171. Зажигаєв Б. В. Вплив геополітичних тенденцій на становлення української державності [Електронний ресурс] / Б. В. Зажигаєв. — Режим доступу: <http://www.kymu.edu.ua/zazhigaev.htm>.

172. Черник П. Загальні риси геополітичного положення України [Електронний ресурс] / П. Черник // Незалежний культурологічний часопис "І". — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n39texts/39zmist.htm>.

173. Business Security & Surveillance / Dropcam [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.dropcam.com/smallbusinesssecurity>.

174. Микитенко В. В. Економіка природокористування та сталого розвитку: мегатренди економічних та суспільно-політичних досліджень / В. В. Микитенко // Роль економічної науки у суспільному розвитку: До 100-річчя НАН України: матеріали круглого столу (Київ, 22 листопада 2018 р.). Наукова редакція д.е.н. Небрат В. В. / НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» – Електрон. дані. – Київ, 2018. – 106 с. [С. 50 – 54]. Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/scc/9.pdf>. ISBN 978-966-02-8754-9 (електронне видання).

175. Микитенко В. В. Методологічні засади управління природно-ресурсними активами у просторі стратегічного потенціалу держави/ В. В. Микитенко// Програма Міжнародної науково-методичної конференції «Викладання економічних дисциплін в умовах глобалізаційних та інтеграційних перетворень» (01.06.2018 рік, м. Харків). – Секція 1. Проблеми розвитку методології та підвищення рівня викладання економічних навчальних дисциплін в умовах глобалізації та європейської інтеграції України. – Харків: Харківський національний автомобільно-дорожній університет. – 7 с. [С. 5].

176. Микитенко В. В. Методологічні засади управління природно-ресурсними активами у просторі стратегічного потенціалу держави / В. В. Микитенко // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції «Викладання економічних дисциплін в

умовах глобалізаційних та інтеграційних перетворень» (01.06.2018 рік, м. Харків). – Харків: Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. – 132 с. (С. 25 - 27).

177. Микитенко В. В. Науково-методичні основи забезпечення сталого розвитку виробничо-економічних систем / В. В. Микитенко// Матеріали І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Імплементация інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу» (22.03.2018). – Харків: Харківський державний університет харчування та торгівлі, 2018. – Секція І Науково-практичні заходи організації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку підприємств; редкол. : О. І. Черевко [та ін.] ; Харківський держ. ун-т харч. та торг. – Харків: ХДУХТ, 2018. – 435 с.– 435 с. (С. 134 - 138).

178. Рогов П. Д. Регіональна асиметрія просторової організації природного багатства як чинник національної безпеки та оборони України / І. К. Бистряков, Д. В. Клиновий, П. Д. Рогов, В. О. Пугач // Наука і оборона, № 3/4, 2015. – С. 34 – 39.

179. Рогов П. Д. Стратегічний механізм сталого фінансування потреб національної економіки, безпеки і оборони України/ П. Д. Рогов, І. К. Бистряков, Д. В. Клиновий, Р. І. Тимошенко// Наука і оборона, № 2, 2017. – С. 17 – 26.

180. Rogov P. A promising mechanism for financing the national economy, security and defense of Ukraine/ P. Rogov , D. Klinovoi// Journal of Scientific Papers “Social development & Security” Invitation to the next issue of 2017. – 2017-10-10. – P. 25-46.

181. Іваницька О. М. Державна політика розвитку фондового ринку: нові напрями / О. М. Іваницька// Фінанси України: науково-практичний журнал. – 2011. – № 7. – С. 43-50.

182. Стецько М. В. Фінансовий ринок України у контексті глобальної конкурентоспроможності / М. В. Стецько // Економічний аналіз: збірник наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редколегія: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Вид.-полігр. центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 1. – С. 158-168.

183. «Капітальні інвестиції в Україні у 2010-2015 рр.»: Статистичний збірник. 2015. – Державна служба статистики України: Київ, 2015.

184. «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва»: Статистичний збірник. – 2015. – Державна служба статистики України, 2015.

185. «Діяльність суб'єктів господарювання»: Статистичний збірник 2015 Державна служба статистики України, 2015.

186. Публічний звіт про діяльність *Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2016 рік.* – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/rzviti-nackomfinposlug.html>.

187. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня-грудня 2016 р / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/fund/analytics>.

188. Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020". Указ Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

189. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 р. Постанова Правління НБУ від 18 червня 2015 року № 391, оновлено рішенням Правління НБУ від 16 січня 2017 року № 28.

190. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>.

191. Стратегічна група радників із підтримки реформ (SAGSUR). – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/storinka/grupa-radnykiv>.

192. Horizon Capital: [із сайту]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.horizoncapital.com.ua.

193. Статистична інформація. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1380674-amerikanskaya-mechta-kak-v-ukrainu-zahodila-sigmableyzer>.

194. Статистична інформація. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ru.tsn.ua/groshi/investicionnyy-fond-kotoryy-vozglavlyala-yaresko-vydelit-ukraine-30-millionov-dollarov-418150.html>.

195. Статистична інформація. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/ifc-moze-vklasti-do-20-mln-u-fond-pramih-investicij-v-ukraini>.

196. Статистична інформація. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.dragon-capital.com/ru/about/o_kompanii.html.

РОЗДІЛ 6.

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ В РЕСУРСНИХ ОБМЕЖЕННЯХ ПРИ НАРОЩЕННІ ЗАГРОЗ І РИЗИКІВ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ

6.1 Системний аналіз макроекономічної динаміки та структурних зрушень за використання методів процесного управління

У сучасних умовах господарювання ключовим фактором економічного зростання будь-якої країни світу у третьому тисячолітті є необхідність забезпечення її енергетичної незалежності, а й відтак, і економічної безпеки. І ця проблема не може бути ані знівельованою, ані автоматично вирішеною жодною державою, у тому числі й Україною. Відтак, ця проблема є і була одним із найскладніших завдань сучасного державотворення. Оптимального варіанту щодо його реалізації можна досягти лише у разі:

- глибокого дослідження процесів щодо забезпечення загальної рівноваги функціонування національної соціально-економічної системи;
- удосконалення системи управління національним господарством;
- оптимізації видобутку, заміни та трансформації енергоресурсів і раціонального їх використання;
- розроблення комплексу методів і методик моделювання та прогнозування розвитку виробничо-економічних і загальної соціально-економічної системи;
- наукового осмислення економічних явищ, що зумовлюють необхідність систематичної підготовки і стратегування формату реструктуризації промислового виробництва, як визначальної детермінанти надійності і стійкості за використання новітньої технології управління процесами підвищення рівня енергоефективності функціонування.

І, надалі, на основі нового знання можна запроваджувати новітні технології (у політичній, соціальній, управлінській чи технологічній та технічній сферах), які стануть на кілька порядків результативнішими від прийнятих стандартів, що діють нині в Україні.

У цій відповідності, об'єктивним є визнати, що загальносвітове значення, поза сумнівом, має пріоритетність вирішення проблем у площині забезпечення високої енергоефективності функціонування національних економік – і від того, яка з національних еліт першою забезпечить себе рушійними засобами конкурентоспроможності, сталого розвитку та економічного зростання, та й стане в авангарді розвитку людства. Тим же конститутивно-ключовим завданням щодо досягнення загальної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи і передбачено нагальність опрацювання ціннісно-орієнтованих домінант розбудови в Україні територіальних природно-господарських округів (див., деталізовано авторами даного дослідження вище – у пп. 5.1) в умовах інституційної гібридності загальносвітової економічної системи.

З огляду на зазначене, усвідомлення досягнення загальної рівноваги можливе через уточнення змістовності політики підвищення рівня енергоефективності в державі та необхідного комплексу заходів. А, останнє є неможливим без висвітлення факторів впливу на її сутнісні характеристики при урахуванні динаміки знань, які незалежно від людських, часових, просторових, організаційних вимірів будь-якої країни та історичного минулого (або сучасності) призводить до нагальності вирішення двох

взаємозалежних завдань. Зокрема, у внутрішньому політичному та суспільно-економічному просторі української економіки – це самозбереження держави та її енергетична незалежність, забезпечення цілісності та стабільності функціонування національної соціально-економічної системи.

Щодо міжнародної арени, то визначальним завданням у цій площині – є реалізація зовнішньоекономічного аспекту забезпечення економічної та енергетичної безпеки як вагової субструктури безпеки національної.

Тож, вказане зумовить розширення зони власного впливу (а у найкращому варіанті могло б забезпечити геополітичну активність України за рахунок експансії природно-ресурсного й енергетичного потенціалу інших держав чи утисненням їх свободи щодо вільного енерговикористання).

Реалізація зазначених завдань вимагає, у першу чергу, конструювання оновленої інституційної системи гібридного управління національним господарством на засадах домінування у її сукупності ресурсно-функціональних підсистем із більш вагомими якісними характеристиками для забезпечення загальної рівноваги (гомеостазису) у внутрішньому середовищі соціально-економічної системи держави.

Одним із ключових напрямів дослідження рівноваги за рахунок нарощення потенціалу ресурсно-функціональних підсистем – є, крім врахування при розбудові загальної моделі макроекономічного регулювання розвитку України, крім факторів енергоефективності, і дедалі важливішого чинника соціальної та виробничої трансформації – цілеспрямованого перетворення знань і комунікацій, не лише у пізнавальному, а й у методологічно-інструментальному та практичному зрізі. За такого підходу, когнітивно-інформаційний ресурс сталого розвитку постає не лише як в основному вірне, адекватне відображення дійсності, а й як стратегічний резерв цілеорієнтованої трансформації суспільства і національної соціально-економічної системи, загалом. Об'єктивне відображення дійсності та її сприйняття – є вихідною домінантою визначення й обґрунтування пріоритетного напрямку системних перетворень. Але, рівень об'єктивності залежить від використовуваних форм і методів як цілеспрямованого (свідомого), так і невмисного (стихійного) впливу певних носіїв інформації як на суб'єктів управління різного рівня, так і на природне і суспільно-політичне середовище.

Усталеними, у цій відповідності, є поняття про те, що, наприклад, досягнення високого рівня енергоефективності української економіки базується на інноваційній моделі розвитку енергетичного господарства країни [1 – 6 та ін.]. З цим контентом автори даного дослідження не сперечаються, однак, більш важливим, на наше переконання, є використання принципів позиційного аналізу, єдності історичного і логічного та сходження від абстрактного до конкретного синтезу сучасних детермінант сталого розвитку. Так, ми визнаємо, що масштаби енергоємності ВВП України у порівнянні з відповідними показниками інших країн світу є не спів розмірними. Проте, не будемо розпорошуватися і приймемо те, що більш важливим, для визнання місця і ролі національного господарства у світогосподарській системі є:

по-перше, оцінка енергоефективності функціонування (обсяги випуску продукції та послуг до енерговитрат) ніж енергоємність прибутку;

по-друге, порівняння відповідності структурних характеристик бюджетоформуючих галузей і виробництв.

Зокрема, відомо і визнано про те, що у структурі реального сектору економіки більш переважають енерго- й ресурсо- ємні види економічної діяльності (дійсно, в Україні видобувні галузі і виробництва переважають, бо таким вже є природно-ресурсний капітал нашої держави).

Тож, поставимо питання у іншому – зворотній площині: у порівнянні з іншими країнами світу, у яких така ж (відповідно) частка енерго- й ресурсо- ємних виробництв, як і в Україні або ж, якщо здійснити перерахунок вимірів енергоефективності з урахуванням структурної компоненти національного господарства – який реально рівень енергоефективності має наша промисловість, а національна економіка, загалом?

З цього, визначимо і репрезентуємо концептуально-аналітичні атрибути макроекономічних та енергоекономічних показників країн світу для формулювання відповіді на поставлене питання (табл. 6.1).

Попередній аналіз даних (розмішені країни у таблиці від меншого до найбільш високого рівня енергоефективності) підтверджує той факт, що спостерігається така тенденція: до перехідних економік країн, які, начебто, і мають достатні масштаби розвиненості власного природно-ресурсного потенціалу, вже «перенесено» низькоінтелектуальні, ресурсо- та енерго- затратні, а також екологічно небезпечні виробництва (саме вони і є економічно найменш рентабельними). Країни, які ж «вважають» себе «провідними» («на сучасному етапі розвитку світогосподарської системи»), використовуючи семантичну інформацію і суспільно-політичні комунікації як основну форму накопичення інноваційного знання й авторитету, генерують безпосередній (і опосередкований) продуктивний вплив на розвиток як суспільств економічно не розвинених державних утворень. При цьому, діяльність, більшою мірою, зосереджена на процесах формування й нарощення лише власного фінансового, політичного, організаційного та інституційного капіталу. Це твердження є безсумнівним.

Одночасно, в державах-лідерах починають концентруватися (більшою мірою за рахунок трансферу інтелектуального капіталу країн, функціонування національних економік яких є нестійким та не збалансованим) найсучасніші високорентабельні, енергоефективні, інформаційні та інтелектуальні технології. Тож, висновок з цього є невтішним для подальшої розбудови відносин України із країнами, так називаного, «золотого мільярду».

Надалі, звернемо, наприклад, увагу і на те, що досягнення оптимального рівня енергоефективності для національної економіки відноситься до питань не лише технологічних, а й до політико-економічних і, відповідно соціального та культурного рівня розвитку України, загалом.

У цьому контексті, для прикладу, приведемо досвід Японії при вирішенні питань у площині енергозабезпечення та енергоефективності, яка має значно гірші умови й масштаби розвиненості природно-ресурсного потенціалу, ніж Україна, і, практичну відсутність, зокрема, сировинно-ресурсного потенціалу. Тож, слід визнати, що існування, майже, 100,0 % залежності економіки від імпорту паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) не перешкоджає успішному її розвитку. І це, відповідно, є переконанням авторів даного дослідження.

Таблиця 6.1

Вихідні дані для порівняння основних енергоекономічних та макроекономічних показників України з окремими країнами світу
(станом на початок 2016 р.)*

Окремі країни світу	Енерго-ефективність, дол. США / кг п.е.	ВВП на душу нас. тис. дол. США/ особу	Частка промисловості у загальн-ому споживанні ПЕР, %	Частка промисловості у ВВП, %	Всього, %	Структурні показники реального сектору (промисловості), %									Частка у структурі (у тому числі), %					Енергетична залежність країни, %
						Добувна промисловість	Харчова промисловість	Легка промисловість	Виробництво коксу та продуктів нафтопероброблення	Хімічна та нафтохімічна пром-ть	Металургія та оброблення металу	Машинобудування	Вир-во та розподіл електроенергії, газу та води	Ін. види економічної діяльності	Енерго- та ресурсозатратні галузі	Наукових галузей	Хімічна та нафтохімічна	Паливні галузі	Чорна металургія	
			газ, %	100	17,3	4,03	0,5	2,0	16,51	18,3	2,87	36,66	1,9							
			млрд. м ³	52,1	9,0	2,1	0,3	0,5	8,6	9,5	1,5	19,1	1,5							
Частка галузі в споживанні ПЕР промисловістю	100,0	13,2	4,1	0,1	12,3	12,26	32,2	3,44	18,3	4,1	88,26	11,74	12,26	8,3	30,2					
Україна	0,99	1,7	54,4	46,4	100,0	8,3	16,3	1,1	9,4	6,4	22,1	12,7	15,9	7,8	62,1	37,9	6,4	7,8	20,1	63,8
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	145	16	17	18	19	20	21
Білорусь	1,1	2,6	43,0	34,5	100,0	2,6	18,3	9,0	0,4	12,7	10,0	22,6	13,9	10,5	39,6	60,4	12,7	2,6	7,0	80,0
Естонія	1,5	4,0	32,0	28,9	100,0	1,0	32,1	13,1	6,1	11,1	1,8	16,7	3,1	15,0	23,1	76,9	11,1	1,0		33,3
РФ	1,3	3,3	33,7	45,2	100,0	6,9	11,9	2,5	8,0	15,4	18,8	17,2	10,7	8,6	59,8	40,2	7,5	18,0	20,6	-40,0
Литва	3,6	12,4	30,1	33,4	100,0		28,8	15,7	2,0	24,4	3,4	12,5	1,8	11,4	31,6	68,4	26,4		0,4	30,0
Латвія	1,6	3,6	32,0	22,2	100,0	0,7	34,0	13,9	0,2	6,9	16,3	11,4	3,2	13,4	27,5	72,5	5,9	-	6,3	32,0
Чехія	1,5	5,7	33,0	37,2	100,0	2,5	24,3	8,1		22,1	1,1	28,6	3,1	10,2	28,8	71,2	22,1	2,5	1,1	26,6
Польща	2,1	4,6	32,3	31,3	100,0	14,1	22,6	9,7	2,1	11,8	7,7	21,0	4,1	6,9	39,8	60,2	11,8	8,1	5,7	11,8
Угорщина	2,4	14,2	32,0	31,4	100,0	9,6	16,9	4,5		17,0	9,3	36,4	2,0	4,3	35,9	64,1	17,0	9,6	9,3	57,7
Канада	3,1	25,8	30,7	29,3	100,0	7,2	20,7	6,2	3,2	6,3	8,3	36,2	4,3	7,6	31,3	68,7	6,3	7,2	8,3	40,0
США	4,2	40,1	29,8	22,1	100,0	7,4	9,5	6,7	5,1	10,6	22,5	30,1	4,6	2,7	52,2	47,8	10,1	5,4	18,0	34,0
Фінляндія	5,6	32,6	30,0	28,6	100,0	6,7	16,4	8,3	9,6	12,5	3,5	30,6	3,6	8,8	35,9	64,1	12,5	5,2	3,5	55,9
Швеція	6,2	33,8	30,0	29,0	100,0	2,5	11,8	6,1	0,8	12,0	9,0	45	1,8	11,0	26,1	73,9	12,0	2,5	8,5	35,9

Закінчення табл. 6.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Англія	6,2	30,1	30,1	21,1	100,0	15,5	13,1	10,7	3,0	7,9	7,4	24,4	8,7	9,3	42,5	57,5	7,9	13,6	5,4	-8,9
Нідерланди	6,8	31,5	29,4	24,5	100,0	11,5	20,4	6,9	2,3	19,2	11,1	19,2	4,1	5,3	49,2	49,8	20,2	8,5	9,0	34,1
ЄС, заг.	6,9	26,6	29,0	29,5	100,0	6,0	21	9,7	1,4	13,6	15,7	19,9	2,7	10,0	39,4	60,6	13,6	5,0	14,0	53,0
Франція	7,0	29,9	29,4	25,7	100,0	4,4	14,7	12,2	3,2	13,7	13,1	29,2	4,8	4,7	39,2	60,8	15,7	2,4	13,1	50,0
Ірландія	7,6	27,8	26,7	26,4	100,0	2,5	34,7	16,2	2,0	7,1	2,3	13,7	5,4	16,1	19,3	80,7	7,1	2,0	2,0	90,0
Німеччина	8,2	33,8	31,0	30,6	100,0	5,8	11,5	7,8	0,3	14,2	31,2	23,3	2,4	3,5	53,9	46,1	14,2	2,8	29,4	61,4
Данія	11,0	38,7	27,9	25,5	100,0	14,9	17,1	9,4	2,1	22,3		23,5	4,4	6,3	43,7	56,3	22,3	14,9		-27,2
Японія	11,1	44,1	28,0	37,0	100,0	1,1	10,3	5,8		5,5	35,0	36,8	2,5	3,0	44,1	55,9		0,5	32,0	93,0
Швейцарія	12,5	43,0	29,5	27,4	100,0	0,9	13,8	12,0		21,1	9,2	37,2	2,3	3,5	33,5	66,5	22,0		9,2	67,0

* Джерело: Розраховано авторами даного дослідження за даним, представленими у статистичних збірниках та аналітичних науково-прикладних розробках [7 - 14]

Слід признати, що така ситуація забезпечується здатністю країни купувати ресурси на світових ринках завдяки високій конкурентоспроможності економіки. Іншими словами, стан економіки, її конкурентоспроможність, дозволяє забезпечити імпорт, і тим самим зняти залежність функціонування та розвитку економіки від мінімального рівня власного стратегічного потенціалу. При цьому, наведена дослідниками у таблиці 6.2 класифікація інновацій та нововведень, які доцільні до запровадження, зокрема, і у паливно-енергетичному комплексі (ПЕК), дозволяє диференціювати напрями інвестиційних вкладень в енергетичний сектор у контексті реалізації загальних суспільно-економічних трансформаційних перетворень, у тому числі і вітчизняної економіки.

Таблиця 6.2

Класифікація інновацій та інноваційних нововведень за ступенем радикальності і значущості для сталого розвитку національної соціально-економічної системи *

Види інновацій	Головна спрямованість інноваційного проекту	Конвергентні та суспільно коеволюційні ознаки проекту	Примітки щодо результатів запровадження у практику
Радикальна продуктивна інновація (базисна)	Випуск принципово нового виду продукції або продукту, який має суттєві відміни від продукції, що випускалась раніше у відношенні функціональних характеристик, властивостей, сфери використання	Впровадження принципово нових технологій або раніше невідоме поєднання технологій, вже відомих	Реалізує суттєві винаходи, представляє основу формування нового покоління техніки
Інкrementальна продуктивна інновація (часткова)	Випуск продукції якісні та вартісні показники, якої суттєво покращені чи вона замінює імпортовану продукцію	Впровадження прогресивної технології нової для України, але відомої за результатами впровадження в інших країнах	Реалізує винаходи, переважає на фазі розповсюдження та стабільного розвитку науково-технічного циклу
Процесна інновація, що раціоналізує (незначна)	Випуск конкурентоспроможної продукції	Впровадження ефективної технології, нової для регіону, але відомої за результатами впровадження хоча б в одному з інших регіонів України	Модернізація обладнання, підвищення ефективності технології
Інновація відсутня	Розширення номенклатури продукції за рахунок продукції, яка раніше не вироблялась на підприємстві, але вже відома на ринку.	Впровадження ефективної технології, яка вже відома в цьому регіоні	Часткове покращення застарілих поколінь техніки та технологій.

*Джерело * Визначено та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження.*

З цього, зазначимо, що інноваційні процеси, зокрема, в національний ПЕК, за своєю суттю, характеризують світоглядно-методологічну сферу суспільного і політичного життя країни, загалом. Відповідно до цього, вони і визначають провідну роль трансформуючого впливу нових науково-технічних знань на соціальні структури, прискорення їх результативності розвитку як за рахунок нарощування виробництва енергоносіїв,

підвищення ефективності їх використання, так і шляхом енергозбереження та розширення використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії, інших видів палива²⁰⁴.

Тож, вказане авторами вище групування та класифікація інновацій та нововведень, надалі, по мірі трансформації суспільно-політичного і економічного простору держави, може уточнюватися. Але ж, на думку дослідників, її доцільно врахувати при вирішенні багатогранних проблем у площині підвищення енергоефективності української економіки та збалансованості функціонування національного господарства.

Результати системного аналізу динаміки макроекономічних показників за 2006 – 2017 рр.²⁰⁵ та рівня енергоефективності функціонування реального сектору (табл. 6.3) дозволяє стверджувати таке: промисловість України можна віднести до тієї частини національного господарства, яка останнім часом активно не розвивається (можна визнати, що, взагалі, деградує).

Таблиця 6.3

**Обґрунтування рівнів енергоефективності промислового виробництва
та інноваційних витрат за 2006 – 2017 рр. в Україні (у цінах 2016 р.) ***

Ретро- спектив- ний період, роки	Енерго- ефектив- ність промислово- го виробницт- ва, млн. грн./ тис. т у. п.	Частка інновацій- них витрат в еко- номіці до обсягів ВВП, %	Загальний обсяг інновацій- них витрат, млн. дол. США	Енерго- ефектив- ність промис- лового вироб- ництва, дол. США /кг н.е.	Випуск промис- лової продукції, млн. дол. США (за порівняль- ними цінами 2016 р.)	Частка іннов. витрат до обсягу випуску промис- лової продукції, %	Темпи приросту іннов. витрат у пром. до поперед. року, дол. США, %
2006	1,828	1,145	839,567	0,498	46609,961	1,801	
2007	1,891	0,904	625,390	0,515	48940,459	1,278	-34,25
2008	1,921	1,035	923,875	0,523	53546,178	1,725	43,70
2009	2,097	0,969	1055,577	0,571	61149,736	1,726	15,25
2010	2,088	1,337	1177,030	0,569	66653,212	1,766	11,52
2011	2,481	1,145	1193,391	0,675	167533,032	0,712	1,39
2012	2,896	1,315	1154,714	0,789	175304,155	0,659	25,30
2013	3,055	1,012	1170,870	0,832	169478,110	0,691	1,40
2014	2,948	1,002	855,913	0,821	120171,497	0,712	-26,89
2015	2,175	1,001	784,872	0,821	81271,898	0,966	-8,30
2016	2,812	1,003	912,963	0,986	92128,324	0,991	16,32

Джерело * Прораховано та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження за свідченнями, приведеними у джерелах [15- 24]

²⁰⁴ У цьому контексті визнаємо, що, наразі, дійсно, існує ряд загальних методичних підходів до характеристики інноваційних процесів та інновацій.

²⁰⁵ Автори монографії вважають за потрібне використати порівняльний підхід до аналізу макроекономічних показників (це видно з табл. 6.3). По-перше, нами приведено економіко-статистичні дані у порівняльних цінах 2016 р. По-друге, здійснено їхній перерахунок із урахуванням ПКС за дол. США. Це виконано, оскільки, необхідно зважати і на те, що, наприклад, курс національної валюти до дол. США, хоча і зменшувався із 2006 р. до 2011 р., однак, не так кардинально, як надалі, у 2014 – 2016 рр. За економіко-статистичними даними НБУ, наприклад, у 2011 р. – курс дол. США становив 7,95 грн. (2012-2013 рр. – 7,99 грн), у 2014 р. – 11,90 грн., 2015 р. – 21,86 грн., 2016 р. – 25,56 грн. (і, далі, постійно зростав – діставши вже у першому кварталі 2018 р. – рівня 26,88 грн.)

Тож, стартовим для аналізу визнаємо 2006 рік (III етап розвитку національної соціально-економічної системи) із розмежуванням за лаговими періодами (певної спрямованості й характеру динамічних зрушень показників енергоефективності), основних макроекономічних показників, а також обсягів випуску промислової продукції й інноваційних витрат, як видно з даних табл. 6.3, до кінцевого періоду дослідження – до 2017 року:

частка інноваційних витрат у 2006 році в межах національного господарства становила 1,145 (показник не великий і у цьому контексті слід признати, що, як відомо, інноваційні трансформації внаслідок інвестування у модернізацію, оновлення, реструктуризацію тощо, можуть відбуватися, за інерцією змін, трохи із запізненням). Однак, частка інноваційних витрат до обсягу випуску промислової продукції становила 1,801, що вже, само по собі суттєво. Вказаним досягненням є певні пояснення, які стосуються наступного: обсяги випуску промислової продукції у дол. США (враховуючи цінову політику на той час, а також вартість стратегічних енергоресурсів, рентабельність водного господарства і тепло генеруючих потужностей інше) у 2 рази (порівняно з 2016 роком) є меншими;

надалі, 2011 та 2012 рр. – обсяги випуску промислової продукції становили в Україні найбільше значення (відповідно, 1177,03 – 1193,39 млн. дол. США) при яких рівень енергоефективності дорівнював 2,481 – 2,896 млн. грн. /тис. т. у. п (або 0,675 – 0,789 дол. США/кг н.е.). Однак, частка інноваційних витрат (до обсягу випуску промислової продукції) відповідно зменшилася (до 0,659 у 2012 році);

період 2015 – 2016 рр. – відбулося суттєве зменшення обсягів випуску промислової продукції (у зв'язку з руйнуванням реального сектору) відносно 2006 року, майже, у два рази. Мала місце нестійка динаміка у обсягах інноваційних витрат (у 2015 році – зменшення на 8,30% при частковому зростанні на 16,32% – у 2016 р.). Однак, при цьому, енергоефективність промислового виробництва суттєво не підвищилася (технологічної революції в Україні так і не відбулося). Бо ж, як авторами визнано вище (див., Розділ 4), і наразі має місце, майже повна, моральна і фізична зношеність виробничих потужностей, галузева структура економіки залишається надмірно енерго- й ресурсоемною, переважають, більшою мірою, лише організаційні нововведення без кардинальної модернізації основних виробничих засобів.

Поряд із цим, зазначимо, як видно зі свідчень, приведених у табл. 6.3 – відсутні позитивні тенденції у інноваційно-інвестиційної діяльності (хоча, певним чином, і рівень енергоефективності протягом останніх десяти років і підвищився від 0,498 дол. США/ кг н. е до 0,911 дол. США/ кг н. е). Свідченням цьому є незначне зниження енергоемності національної економіки протягом останнього періоду, що забезпечується як шляхом впровадження інноваційних технологій в енергетиці та інших секторах економіки і соціальній сфері, де виробляється енергоемна продукція (здійснюються послуги), так на і основі заміни (використання) сировини, нетрадиційних енергоносіїв і джерел енергії, які забезпечують зниженням матеріальних і енергетичних затрат. Наслідком реалізації певних заходів у сфері енергоефективності повинно було б стати нарощування обсягів виробництва продукції як за рахунок впровадження інноваційних технологій, так і організаційних нововведень в галузях і виробництвах. Однак, протягом певного часу не було погоджено екологічні та економічні критерії розвитку

національного господарства у взаємозв'язку ланок: «природне середовище – промислове виробництво – технічні інновації».

Причина, що відображає характеристики дійсних процесів – це лобіювання інтересів індустріальних секторів, які вважають нереальними погодження позицій соціального та промислового сектору з метою усунення техногенного впливу базових галузей української промисловості на навколишнє природне середовище в Україні.

Тому, й виникає необхідність щодо розроблення загального / комплексного підходу до розв'язання складних соціально-економічних проблем та забезпечення достатніх темпів економічного зростання держави з урахуванням вимог до реалізації політики енерго- й ресурсо- збереження, яка повинна стимулювати діяльність у напрямі зниження техногенного навантаження та покращання стану екологічної безпеки держави. Однак, при цьому, виникає потреба, відповідно, у розробленні нового прикладного інструментарію щодо оцінювання дієвості та результативності реалізації політики енергоефективності і адаптації її механізмів до вимог екологізації наслідків трансформації промислового виробництва.

Застосування нового економічного механізму оптимізації (раціоналізації) ресурсо-використання, ендогенно спрямованого зростання та забезпечення природоохоронної діяльності – покликане створити в Україні нові умови користування сировинно-ресурсним потенціалом та запровадження дієвих нормативно-правових регуляторів для відновлення відповідальності за забруднення навколишнього середовища.

З цього, і виникає потреба у побудові системи перманентного моніторингу, контролю за використанням, поряд із показниками енергоефективності та ресурсо-ємності, і екологічних індикаторів за наслідками реалізації суб'єктами управління специфічних функцій із управління за відхиленнями. Необхідним є також на законодавчому рівні введення обов'язкового екологічного страхування результатів діяльності техногенних виробництв на випадок надзвичайних ситуацій, де нарахування до виплат суб'єктам господарювання нараховуються в залежності від вагомості їх впливу на збільшення ризиків і загроз навколишньому середовищу (з урахуванням реального рівня заподіяної шкоди). А відтак, лише комплексна реалізація заходів із енергоефективності, екологічної безпеки та соціальні гарантії можуть забезпечити адекватну сучасним вимогам систему природокористування в державі, яка б враховувала національні економічні інтереси та потреби майбутніх поколінь. Поряд із цим, шлях до зменшення обсягів ресурсо-використання та підвищення енергоефективності національного господарства зумовлює зростання конкурентоздатності продукції на світових ринках при її екологізації.

З цією метою, для добору дієвих інструментів реалізації екологічної політики в державі при синхронізації досягнень у сфері енергоефективності та енерго- й ресурсо-збереження необхідним є визначення рівня техногенного навантаження (з огляду на можливість мотиваційного впливу на порушників екологічної дисципліни на різних рівнях управління реальним сектором економіки) базових галузей. Тому, й обґрунтування кількісного значення показника-індикатора екологічного навантаження слід опрацювати за урахування обсягів фінансових витрат на реалізацію превентивних заходів та на ліквідацію наслідків аварій і техногенних катастроф, які, нажалі, стали для національного простору усталеними.

6.2. Дослідження розвитку складних систем у контексті досягнення загальної рівноваги в Україні

За результатами формування вихідної бази макроекономічних показників, їхнього перетворення у відносні, можливим стає розв'язання задачі з оптимізації діяльності у сфері екологізації техногенно безпечних виробництв, раціоналізації галузевої структури економіки при підвищенні енергоефективності її функціонування. Так, зокрема, для дослідження поведінки як виробничо-економічних систем, так і національної соціально-економічної системи у разі збільшення обсягів виробництва базових для України галузей у контексті упередження деструктивних змін за рівнем екологічної безпеки необхідним є врахування в моделях макроекономічної динаміки екологічного фактору та чинників антропогенного впливу на екосистему держави, загалом. З цього, зазначимо, що принциповим моментом формалізації процесів оптимізації ресурсо- й енерговикористання та забезпечення еколого-економічності виробництва у контексті досягнення рівноваги – є побудова за урахування основних залежностей між відносними, інтегральними, узагальненими показниками - ключових факторів впливу на рівень еколого-економічної безпеки з обґрунтуванням і дефініційним оформленням сутності та змісту вагомості кожного із групованої ієрархії. Вказане є особливо необхідним для розробки та запровадження у практику прикладного інструментарію для оцінки, прогнозу, ранжування й добору прогресивних технологій (одночасно енерго- та еколого-ефективних), що доступні для запровадження в ресурсних обмеженнях.

Відтак, попередньо для моделювання, припустимо, що промислове виробництво може знаходитися на двох можливих рівнях екологічної безпеки (з урахуванням вимірів рівноваги). Тобто, виробництво характеризується або відсутністю шкідливих викидів в оточуюче середовище або ж техногенне навантаження базових галузей і виробництв перевищує пороговий (певний) показник концентрації шкідливих речовин у довкіллі.

З огляду на зазначене, нами присвоєно парам незалежних змінних кількісної оцінки рівня екологічної безпеки такі інтервали:

1) техногенного навантаження базових галузей економіки та знешкодження їх шкідливого впливу – індексом i ($i = \overline{0, n}$);

2) навантаження промислового виробництва на зовнішнє природне середовище - t_{2i} момент,

а через t_{2i+1} - момент, знешкодження деструктивних впливів або ж елімінування реальних загроз навколишньому середовищу.

За їх врахування та формалізації, і можна спроектувати певний формат нагромадження шкідливого впливу енергоємних і ресурсо-ємних галузей і виробництв та розробити (обґрунтувати) упереджуючі дії (заходи) виробничо-економічної системи, які будуть спрямовані на усунення техногенного навантаження на певному інтервалі за формулою вигляду (6.1)

$$T = [t_0, t_{2n+2}) \quad (6.1)$$

Вказане авторами формалізоване вирішення (6.1) можна представити у вигляді певної послідовності розв'язків задач Коші, а, саме, на наступних інтервалах (6.2) (як відомо, їх може бути, взагалі й необмежена кількість):

$$\begin{aligned} 1) & [t_0, t_1), \\ 2) & [t_1, t_2), \dots, \\ n) & [t_{2n}, t_{2n+1}), \\ n_i) & [t_{2n+1}, t_{2n+2}). \end{aligned} \quad (6.2)$$

З огляду на зазначене, засвідчимо про наступне: показники, що інкорпоровано нами в економічний аналіз динамки забруднення /оздоровлення навколишнього середовища доцільно формалізувати у вигляді математичного образу рівнянь за формулами (6.3):

$$\begin{aligned} \frac{dZ}{dt} &= \beta Z - \gamma S Z, \\ \frac{dC}{dt} &= \alpha S Z - \nu C, \\ \frac{dS}{dt} &= \rho C - \eta \gamma S Z - \kappa S, \\ \frac{dk}{dt} &= \sigma Z - \lambda k, \end{aligned} \quad (6.3)$$

де, $Z = Z(t)$ - рівень концентрації шкідливих речовин у зовнішньому середовищі (повітрі, воді, ґрунті) на певній території, регіоні тощо, де розміщене шкідливе виробництво (енерго- й ресурсоємне);

$C = C(t)$ - обсяг концентрації зусиль, спрямованих на ліквідацію техногенного навантаження (це можуть бути інвестиції на розроблення нових екологічно-безпечних технологій, на побудову очисних споруд або ресурси й трудовий потенціал, що витрачено на ліквідацію наслідків);

$S = S(t)$ - ступінь впливу промислового виробництва на середовище, що залежить від радіусу та локалізації й масштабу пошкоджень;

$k = k(t)$ - коефіцієнт нанесеної виробництвом шкоди навколишньому природному середовищу.

З цього, у залежності від величин параметрів і початкових умов функціонування соціально-економічної системи держави виникає три якісно різні екологічні моделі реалізації стратегії розвитку промислового виробництва (які вимагають, відповідно, застосування різного комплексу організаційних і технологічних заходів та новітніх технологій). А, саме наступні, які описано дослідниками у табл. 6.4.

Зазначимо у цій площині і про те, що перший варіант змодельованої нами ситуації при реалізації політики енерго- та ресурсо- використання у промисловому виробництві може мати також два різні типи моделей:

перше: обсяги зусиль і витрати на збереження екологічної рівноваги в межах соціально-економічної системи «С» поступово зменшуються, проте, рівень концентрації шкідливих речовин, надалі, « Z » не зростає;

друге: рівень концентрації шкідливих речовин «Z» не перевищує гранично допустимі норми лише при певному обсязі витрат «C», які спрямовуються на ліквідацію наслідків техногенного навантаження, що не можуть бути меншими ніж певної межі.

Таблиця 6.4

Імовірні сценарії розвитку подій в межах національної соціально-економічної системи за наслідками моделювання ситуацій у сфері екологізації шкідливості промислового виробництва *

Сценарій, №	Обґрунтовані умови реалізації комплексу заходів по екологізації виробництв за наслідками функціонування базових видів економічної діяльності
I сценарій	завдана (за результатами функціонування виробництв) навколишньому середовищу шкода ліквідується терміново, а надалі реальний сектор або ж певний вид економічної діяльності працює без порушення екологічної рівноваги;
II сценарій	здійснюють постійні витрати та реалізуються не лише превентивні, але й за наслідками надзвичайних ситуацій заходи по усуненню завданої навколишньому середовищу шкоди, однак концентрація шкідливих речовин на навколишній території та ступінь навантаження техногенних виробництв постійно збільшується/ коливаються у певних межах, тобто показники екологічної небезпеки то зменшуються, то зростають;
III сценарій	за умов реалізації окремих превентивних заходів концентрація шкідливих речовин та ступінь деструктивного впливу на навколишні території мають стійку динаміку до зростання, що обумовлює виникнення в економічному просторі держави екологічної кризи чи катастрофи.

Джерело * Обґрунтовано та формалізовано авторами даного дослідження

За умов наявності ситуації, коли результати моделювання вказують на те, що соціально-економічна система держави має ознаки другого чи третього сценарію розвитку подій (див., вище) слід зважати і на те, що при ресурсному обмеженні на оновлення основних виробничих засобів реального сектору ніяким чином не можна змінити параметри техногенного навантаження – а відтак, висновок: потрібна обов’язкове призупинення шкідливого виробництва (!). При цьому, модернізація та запровадження прогресивних технологій (енерго- чи еколого- ефективних), репарація стану навколишнього середовища та розроблення складу заходів із упередження рецесії – є обов’язковими (!). Об’єктивним є визнати, у цій площині, що матеріальні ресурси (у т. ч. й фінансові) на відновлення рівня екологічної безпеки в межах соціально-економічної системи у цьому випадку слід залучати за рахунок страхової діяльності (у разі можливості реалізації стратегії обов’язкового екологічного страхування результатів функціонування реального сектору економіки та шкідливих виробництв).

Відтак, для моделювання наслідків функціонування техногенних виробництв в межах національної соціально-економічної системи авторами даного дослідження пропонуються для використання (чіткої формалізації модельних рішень) наведені в табл. 6.5 параметри та показники економічної динаміки, які, безумовно, врахують як сукупні можливості (та резерви) опору будь-якої складної системи деструктивним впливам (загрозам і ризикам), так і імовірність виникнення викликів (перешкод) ендогенно спрямованому економічному зростанню української економіки.

Таблиця 6.5

Обґрунтування вихідних параметрів задля формалізації моделі еколого-економічної ефективності функціонування національного господарства на сучасному етапі його розвитку *

Параметр	Назва, сутність та зміст параметрів (визначальних регресорів впливу на процеси еколого-економічної ефективності)
β	Швидкість зміни параметрів концентрації шкідливих речовин
γ	Швидкість нейтралізації викидів
α	Швидкість зміни концентрації зусиль, направлених на усунення деструктивних впливів
ν	Швидкість природних втрат та нарощення зусиль для нейтралізації шкідливих викидів
ρ	Швидкість дії нейтралізації викидів на навколишні території
η	Дієве відношення концентрації зусиль до концентрації забруднення
κ	Швидкість само оздоровлення (само регенерація) навколишніх територій
σ	Швидкість руйнації екосистеми даними викидами
λ	Швидкість само регенерації екосистеми

Джерело * Обґрунтовано та формалізовано авторами наукового видання за використання оригінальних модельних вирішень.

З огляду на пропонований у табл. 6.5 склад найбільш значимих параметрів (регресорів), які відтворюють стан екологічної та економічної рівноваги в межах соціально-економічної системи держави і, відповідно, визначають рівень еколого-енерго- й економічної ефективності функціонування промислового виробництва, можна, у формалізованому вигляді, представити початковий стан навколишнього природного середовища у момент первинного викиду мігруючих шкідливих речовин.

Відтак, визначимо і засвідчимо про наступне: початкові умови за використання незалежних змінних формалізуємо у вигляді формули із наступною системою рівнянь за форматом (6.4):

$$\begin{aligned} Z(t_0) &= Z_0; C(t_0) = C_0; \\ S(t_0) &= \rho C_0 / \kappa; k(t_0) = 0 \end{aligned} \quad (6.4)$$

де, Z_0 - початкова концентрація шкідливих речовин; C_0 - обсяг матеріальних ресурсів та локалізованих зусиль, що зарезервовано для знешкодження техногенного навантаження мігруючих викидів внаслідок поступового нарощування обсягів випуску промислової продукції базовими галузями і виробництвами.

Надалі, враховуємо умови, які можуть мати місце при повторному (неодноразовому) забрудненні енерго- й ресурсо-ємними виробництвами навколишнього природного середовища (тобто, за цим вирішенням має місце подвійне навантаження за рахунок викидів у навколишнє середовище), його стан можна описати наступними модельними вирішеннями (6.5):

$$\begin{aligned} Z(t_{2i}) &= Z_{2i}; C(t_{2i}) = C_{2i}; \\ S(t_{2i}) &= S_{2i}; k(t_{2i}) = k_{2i} \end{aligned} \quad (6.5)$$

Однак, слід зважати і на те, що редукція процесів забезпечення (підвищення) енергоефективності шляхом запровадження прогресивних екологічно чистих технологій передбачає, відповідно, і реструктуризацію інституційно-ресурсного забезпечення реального сектору економіки України та оптимізацію загальної системи

управління його розвитком (у будь-якій площині чи за будь-яким напрямом, визначеним корелянтами).

З цього, умову щодо знешкодження техногенного навантаження з урахуванням зміни показників макроекономічної динаміки за результатами реалізації політики енергоефективності у промисловості у певний момент часу t задамо у вигляді нерівності за формулою (6.6):

$$Z(t) \leq Z_{\min} \quad (6.6)$$

де, $Z_{\min}$ - це, гранична межа – тобто, кількісна міра вже накопичених за певний період (встановлено за попереднім аналізом) екозабруднення енерго- й ресурсоємними галузями і виробництвами.

У разі наближення чи коливання реального рівня концентрації шкідливих речовин до визначеного значення показника – це буде свідчить про те, що до цього часу ще не було порушено баланс екосистеми – її екологічна рівновага.

Відтак, у загальному випадку, вирішення задачі щодо оптимізації витрат на ліквідацію забруднення й упередження відхилень від визначеного рівня екологічної рівноваги в межах соціально-економічної системи можна розв'язати шляхом реалізації дії (цілеспрямованої) певного складу важелів і регуляторів, які інкорпоровано до фінансово-економічного механізму формування системи забезпечення енергоефективності промислового виробництва, визначених із урахуванням резерву матеріальних ресурсів для проведення певної природи заходів по екологізації. Щодо останніх, засвідчимо про таке: заходів, спрямованих, зокрема, і на:

- 1) нейтралізацію шкідливих викидів;
- 2) елімінування збитків, нанесених навколишньому середовищу застосуванням морально й фізично застарілих виробничих засобів;
- 3) відновлення екологічної рівноваги, що нанесена оточуючому середовищу вторинними відходами й летючими речовинами в результаті функціонування недовантажених енергогенеруючих потужностей ПЕК ін.

Тому, користуючись наведеними авторами у табл. 6.6 компонентами базових регресорів (ідентифікації обсягів різного роду витрат при реалізації моделі забезпечення еколого-економічної ефективності національного господарства), можна суттєво знизити похибки моделювання та прогнозування за оптимізаційною задачею. Зокрема, при побудові прогнозу, наприклад, необхідного обсягу інвестицій та термінів реалізації політики підвищення енергоефективності функціонування національного господарства (при екологізації потужностей базових галузей у виробництв) у контексті забезпечення загальної рівноваги в межах соціально-економічної системи (а також, вказане можна трансформувати до моделей рівноваги в регіоні, окрузі або ж у промисловості тощо) рекомендовано зважати на обґрунтуванні дослідниками у табл. 6.6 модельні рішення вигляду (6.7) – (6.12).

Крім того, прискіпливе врахування усієї сукупності зазначених у табл. 6.6 витрат дозволяє обґрунтувати певний перелік напрямів провадження організаційно-економічної діяльності, виконання яких: а) забезпечить активізацію досліджуваного складу процесів; б) дозволить виокремити специфічні для даного історичного етапу розвитку

національного господарства форми і методи стимулювання інноваційних процесів із метою нарощення (у стислі терміни) стратегічного потенціалу економіки України.

Таблиця 6.6

**Складові інвестиційних витрат при реалізації моделі еколого-економічної
рівноваги в межах соціально-економічної системи держави ***

Складові витрат, модельне рішення	Опис складових та їхньої змістовності	Сутність і змістовність параметрів моделі	Номер формули
$G_1 = \sum_i K_1 \beta \int_{t_{2i}}^{t_{2i+1}} Z(t) dt$	Вартість ліквідації шкідливого впливу техногенних речовин на НПС	K_1 - вартість одиниці об'єму викинутих шкідливих речовин	(6.7)
$G_2 = \sum_i K_2 \alpha \int_{t_{2i}}^{t_{2i+1}} S(t) Z(t) dt$	Вартість заходів, спрямованих на нейтралізацію шкідливих викидів у НПС	K_2 - вартість одиниці об'єму витрачених зусиль на нейтралізацію шкідливих викидів	(6.8)
$G_3 = KVC_0$	Вартість заходів, спрямованих на підтримку екологічної рівноваги навколишніх територій (регіону, області тощо) у разі відсутності викидів	K - вартість підтримки екологічної рівноваги на одиниці площі; V - площа навколишніх територій	(6.9)
$G_4 = K_2 \int_{t_0}^{t_n} (C - C_0) dt$	Вартість превентивних заходів, що перманентно проводиться (слід реалізовувати) для нейтралізації техногенного навантаження промислового виробництва на НПС	K_2 - вартість превентивних заходів та накопичених резервів, які постійно проводяться для підтримки екологічної рівноваги та усунення мігруючих речовин	(6.10)
$G_5 = K_1 \lambda k_0 \int_{t_0}^{t_n} k dt$	Вартість само відновлених екосистемою збитків, шляхом формування систем переробки летючих і твердих шкідливих відходів	k_0 - порогове значення коефіцієнта нанесеної шкоди, при якому можна вважати нанесені збитки нейтралізованими при їх переробці й само елімінування	(6.11)
$G_6 = K_3 \int_{t_0}^{t_n} k dt$	Вартість збитків, понесених виробництвом при виникненні надзвичайної ситуації внаслідок аварії, наприклад, енергогенеруючого обладнання й ін.	K_3 - обсяг зусиль та матеріальних ресурсів, що витрачено для ліквідації одноразового викиду критичного обсягу шкідливих речовин.	(6.12)

Джерело * Побудовано і систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження за використання оригінальних визначень, моделювання і обґрунтування модельних рішень

Отже, при провадженні, наприклад, у промисловості активної політики забезпечення енергоефективності, а також при обґрунтуванні етапів реалізації цільових програм в енергоємних виробництвах необхідне також врахування матеріальних витрат як на відновлення, нанесених функціонуванням базових галузей (енерго- й ресурсо-ємних) збитків навколишньому середовищу, так і на підтримання екологічної рівноваги в економічному просторі держави (зокрема, шляхом формування адаптивних інформаційних систем із обробки летючих і твердих шкідливих відходів).

При цьому, обсяг оптимальних витрат на відновлення загальної рівноваги в економічній системі при одно- спрямованості енергоекономічних та екологічних вимог до ендегенно спрямованого економічного зростання можна обчислити за формулою вигляду (6.13):

$$G = \sum_{i=1}^6 G_i . \quad (6.13)$$

Наведена модель (6.13) у повній мірі враховує загальний обсяг витрат матеріальних, трудових, когнітивно-інформаційних та інтелектуальних ресурсів на нейтралізацію, упередження та ліквідацію техногенного навантаження, нанесене екосистемі держави, а також на розбудову системи чистого виробництва із новими якостями й ознаками.

Інкорпорацію результатів провадження політики енергоефективності при збереженні загальної рівноваги природних систем у єдиному ланцюзі раціонального використання різних видів ресурсів можна здійснювати у грошових одиницях. Слід зауважити, що для оцінюванні наслідків реалізації енергоефективних заходів треба висунути додаткову обов'язкову вимогу (6.14), за якою витрати на охорону довкілля повинні дорівнювати витратам на розроблення енергоефективних технологій:

$$G_{VEE} = G_{VES} , \quad (6.14)$$

а відтак обсяг інноваційних витрат на модернізацію як промислового виробництва, так і базових видів економічної діяльності повинен дорівнювати значенням, отриманим за формулою (6.15):

$$G_M = G_{VEE} + G_{VES} \quad (6.15)$$

Отже, визнаємо, що паралельний курс на досягнення високого рівня енергоефективності та підвищення рівня екологічної безпеки зумовить виникнення синергетичного ефекту та ініціює системні умови (породить, згенерує) для ендегенно спрямованого розвитку (це, більшою мірою, буде регенерація) української економіки в ресурсних обмеженнях та постійного нарощення суспільно-політичних загроз і ризиків.

З цього, не буде перебільшенням наступне твердження: необхідність підтримання енергоефективності та екологічної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи на задовільному рівні – вимога часу, яка не може бути ні анульованою, ні автоматично вирішеною будь-якою країною світу, у тому числі й Україною. Динамічне накопичення й нарощення сутнісних деструктивних змін у енергетичній сфері та промислового виробництві є реальністю сучасної гео- економіки та усіх еколого-економічних систем (територіальних природно-господарських округів, регіонів тощо). Проте, окреслення достатніх умов такого процесу – одне із найскладніших питань державотворення, оптимального варіанту реалізації якого можливо досягти лише у випадку наукового осмислення явищ і процесів забезпечення високої енергоефективності шляхом запровадження прогресивних технологій, що мають загальносуспільне значення для забезпечення національної безпеки нашої держави. Відповідно, при цілеспрямованій реалізації еколого- й енергоефективних заходів (проектів чи програм) можливим також є і додатковий ефект – а, саме: стосовно скорочення витрат на видобуток (виробництво) енергоносіїв, зменшення шкідливих викидів у довкілля, зниження витрат на проміжне споживання та зростання обсягів ВДВ.

Порівнюючи результати моделювання (за рядом модельних вирішень, які побудовано за використання економіко-статистичних принципів економічної генетики М. Кондратієва – деталізовано і обґрунтовано дослідниками у попередніх роботах [28; 29]) наслідків реалізації різного набору пропонованих до запровадження в економічному просторі країни довгострокових стратегій (рис. 6.1), можна і можливо виробити та запропонувати конститутивно-ключові напрями й окремі сценарії трансформації сучасної моделі макроекономічної динаміки як економіки, у цілому, так і промислового виробництва, зокрема у контексті забезпечення загальної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи. Так, зокрема, пропонуються декілька видозмін у детермінантах макроекономічної моделі розвитку національної промисловості, зокрема, за такими варіантами розвитку подій, а, саме, у разі реалізації:

- так називаної, інноваційної моделі розвитку української промисловості;
- політики забезпечення високої енергоефективності та екологічної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи (регіонів);
- інерційного розвитку реального сектору економіки;
- організаційних заходів щодо оптимізації ресурсно-галузевої структури національного господарства;
- у практиці господарювання удосконаленої системи енерго- й технологічного аудиту (що, відповідно, вимагатиме обов'язкової паспортизації галузей і виробництв за факторами, зокрема, рівень енергоефективності або ж масштаби стратегічного потенціалу), білінгу енергоефективних процесів і новітніх технологій й ін.

Графічний образ траєкторії довгострокового розвитку реального сектору економіки України за наслідками моделювання характеру політики забезпечення загальної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи та енергоефективності дозволяє стверджувати наступне: з огляду на коефіцієнт детермінації (0,96), визначений за результатами прогнозування, то найбільш імовірним, наразі, є і більш негативний для України варіант розвитку подій у промисловості – інерційний (!), який не вимагатиме надзвичайних витрат і зусиль (він і реалізується на даному етапі розвитку національного господарства). І, менш ймовірним, проте можливим, за коефіцієнтом детермінації (0,88) – є варіант досягнення загальної рівноваги. При цьому, можна вважати, хоча, і практично складним для реалізації на практиці – інноваційний сценарій, який потребує суттєвого фінансового, ресурсного, інтелектуального і технологічного забезпечення.

Щодо напрямів (варіантів) подальшого удосконалення (оптимізації) макроекономічних модельних вирішень, розроблених у даному дослідженні, то їх можна реалізувати шляхом формалізації (оптимізації) за рахунок додаткового внесення ще одного комплексу значимих регресорів або ж:

а) заміни отриманих рівнянь оптимізації ресурсно-галузевої структури української економіки на моделі раціоналізації;

б) відображення нарощення обсягів енергетичних витрат відповідними нерівностями та формалізованими модельними вирішеннями) врахування (наведених вище у цьому параграфі) вимог стосовно добору кращого вектору структури енергоспоживання при відновленні природної рівноваги в межах соціально-економічної системи держави шляхом впровадження більш прогресивних (енерго- та еколого- ефективних) технологій.

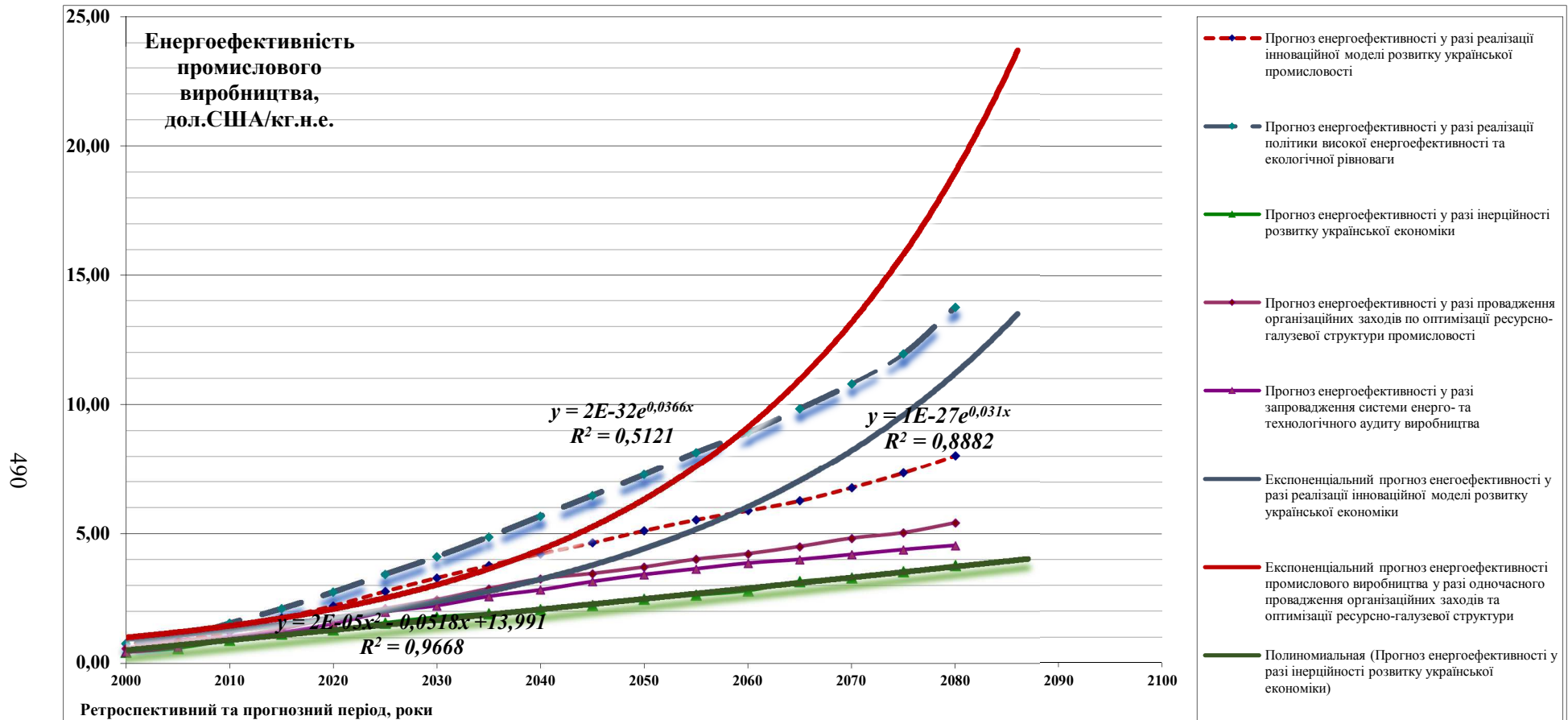

Рис. 6.1. Графічний образ траєкторії розвитку реального сектору за наслідками моделювання характеру політики забезпечення загальної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи та енергоефективності

Отже, за умов врахування існуючого (досягнутого) стану української економіки енергоефективність промислового виробництва у короткостроковій перспективі (до 2020 р.) становитиме за окремими варіантами розвитку подій:

- 2,5 дол. США /кг н.е. – у разі реалізації визнаної в державі інноваційної моделі розвитку (термін скорочений для отримання визначних результатів);

- 2,2 дол. США /кг н.е. – у разі синхронного провадження політики енерго- й еколого- економічної ефективності для досягнення рівноваги в межах національної соціально-економічної системи;

- у разі інерційності детермінант, зокрема, у площині використання енергоресурсів у промисловому виробництві, імовірним є наступний розвиток подій, коли, навіть при суттєвих інноваційних витратах на оновлення і реструктуризацію, рівень енергоефективності не матиме позитивної динаміки – прирівняється до 1,3 дол. США /кг н.е.

При цьому, у разі реалізації політики енергоефективності та екологічної рівноваги, при запровадженні механізмів енерго- й технологічного аудиту Україна досягне у 2030 р. сучасного рівня Німеччини (галузева структура якої є відповідною реального сектору економіки України). Однак, слід признати, що досягнення таких цільових макроекономічних показників буде вимагати суттєвих витрат фінансових та інших ресурсів стосовно оновлення технічної та технологічної бази промислового виробництва, підвищення інноваційної здатності виробничо-економічних систем держави до рівня провідних країн світу.

Серед прогнозних рішень (теоретичних) із існуючого переліку макроекономічних моделей економічного відродження української економіки, які розглядають витрати на запровадження інноваційних проєктів у національному господарстві, пропонується у цьому дослідженні оптимізаційна модель економічного розвитку промислового виробництва, одночасно враховує два фактори (забезпечення енергоефективності та екологічної рівноваги, що відповідно, суттєво впливає на регенерацію соціальних параметрів і їх покращання), який дозволяє завдяки моделюванню показників побудувати економетричні моделі оптимальної й рівноважної траєкторії розвитку української економіки, загалом.

За наведеними вище моделями економічної динаміки у 2030 р. загальний обсяг щорічних інноваційних витрат у промисловості України повинен становити б не менше, ніж 1676,7 – 2070,0 млн. грн., однак найбільш доцільними і реальним для бюджету вважаємо фінансування інноваційної діяльності в межах 4082,7 – 5101,6 млн. грн. (у цінах 2016 року).

Певним чином підсумовуючи результати удосконалення кваліметричного інструментарію реалізації комплексних інтегрованих економетричних моделей (див., вище, у табл. 6.5) можна привести економічний та технологічний прогноз імовірного довгострокового розвитку промислового виробництва (пропонованого авторами ще у [25, 26]) за основними видами економічної діяльності до 2030 р. (табл. 6.6) з обґрунтуванням умов і обсягів необхідних витрат для досягнення очікуваних (визначених у цьому параграфі) орієнтирів (у табл. 6.7 – наведено ретроспективні дані та структурні показники, а у табл. 6.8 – прогнозні).

Вони обчислені за динамічними трендовими модельними вирішеннями з урахуванням сучасних потреб щодо забезпечення оптимальної галузевої структури національної економіки, зниження енергоємності випуску промислової продукції та збільшення обсягів випуску саме наукоємної продукції на певний період упередження (до 2030 року).

Слід вказати про те, що перехресне врахування зовнішніх/ внутрішніх факторів та вимог до технологічного рівня виробництва, енерго- і наукоємності продукції дозволить досягти цільового (визначеного) рівня енергоефективності у відповідності із наявним стратегічним потенціалом економіки при убезпечені загальної екологічної рівноваги соціально-економічної системи держави. Так, зокрема, свідчимо: використовуючи при обґрунтуванні домінант відповідного типу стратегії авторські пропозиції та модельні рішення можна досягти одночасно як підвищення енергоефективності функціонування при екологізації виробництв, так і зростання частки наукоємних видів економічної діяльності (див., табл. 6.8).

У цьому зв'язку, застосовуючи опрацьовані вище моделі та їх перетворення з урахуванням визначеного пріоритету щодо забезпечення загальної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи, можна, теоретично розрахувати й оптимальні структурні виміри у сфері фінансування інноваційної діяльності (розрахунки, де вихідним етапом визначено 2016 рік, а структуризація фінансування – приведено на рис. 6.2, прогнози здійснені за урахування порівняльних цін 2016 р.). Теоретичні прогнози рекомендовано враховувати при визначенні мінімально допустимих порогових значень у обсягах фінансування інноваційної діяльності при розробці й обґрунтуванні суб'єктами управління України змістовності сучасної політики сталого розвитку (табл. 6.9).

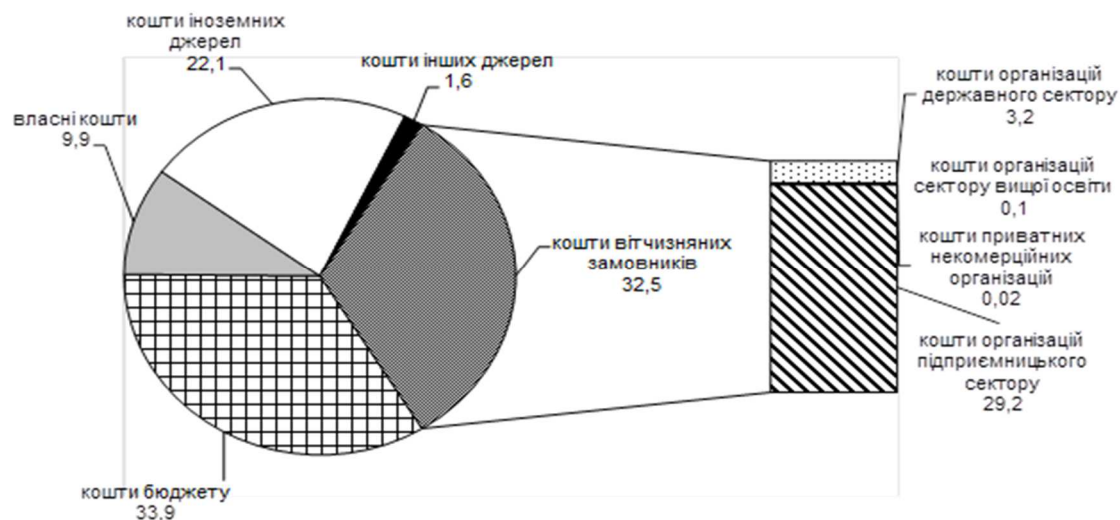

Рис. 6.2. Джерела та структура фінансування інноваційної діяльності в Україні у 2016 р.

Таблиця 6.7

Галузева структура національного промислового виробництва у 2009 – 2017 рр. за основними видами економічної діяльності в Україні, %

Ретроспективний і прогнозний періоди, роки	Наукоємні (певною мірою, високотехнологічні) види економічної діяльності				Енерго- й ресурсоємні види економічної діяльності							Частка галузей у загальній структурі	
	Харчова промисловість	Легка промисловість	Машинобудування	Інші види економ. діяльності	Добувна промисловість	Виробництво коксу та продуктів нафто-перероблення	Хімічна та нафтохімічна промисловість	Металургія та оброблення металу	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Паливна промисловість	Чорна металургія	енерго- й ресурсоємних	наукоємних
2009	18,33	0,96	11,00	8,71	6,38	11,51	6,19	21,42	15,50	4,48	21,42	61,00	39,00
2010	18,46	0,92	10,72	8,91	6,00	12,03	6,18	21,13	15,65	4,24	21,25	60,99	39,01
2011	18,58	0,88	10,55	9,10	5,55	12,54	6,16	20,84	15,80	4,02	21,08	60,89	39,11
2012	18,69	0,85	10,13	9,28	5,39	13,04	6,14	20,54	15,94	3,82	20,90	61,05	38,95
2013	18,80	0,81	9,94	9,47	5,10	13,43	6,12	20,25	16,08	3,64	20,72	60,98	39,02
2014	18,91	0,78	9,85	9,65	5,01	13,54	6,10	19,95	16,21	3,47	20,54	60,81	39,19
2015	19,01	0,75	10,28	9,82	4,85	13,21	6,08	19,66	16,34	3,31	20,36	60,14	39,86
2016	19,11	0,72	10,25	10,00	4,77	13,25	6,06	19,37	16,47	3,17	20,18	59,92	40,08
2017	19,21	0,70	10,12	10,17	4,45	13,65	6,04	19,07	16,59	3,04	20,00	59,80	40,20

* Джерело Тут і надалі: побудовано, розраховано та систематизовано авторами даного дослідження за формалізованими оригінальними модельними вирішеннями, репрезентованими у попередніх наукових працях [27 – 31]

Таблиця 6.8

Прогнозування структура промислового виробництва України до 2030 р. у разі реалізації політики забезпечення енергоефективності та досягнення загальної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи, %

Ретроспективний і прогнозний період, роки	Наукоємні (певною мірою, високотехнологічні) види економічної діяльності				Енерго- й ресурсоємні види економічної діяльності							Частка галузей у загальній структурі	
	Харчова промисловість	Легка промисловість	Машинобудування	Інші види економ. діяльності	Добувна промисловість	Виробництво коксу та продуктів нафто-переработки	Хімічна та нафтохімічна промисловість	Металургія та оброблення металу	Вироб. та розподілення електроенергії, газу та води	Паливна промисловість	Чорна металургія	енерго- й ресурсоємних	наукоємних
2018	19,30	0,67	10,21	10,33	4,32	13,66	6,02	18,78	16,71	2,91	19,82	59,49	40,51
2019	19,39	0,65	10,27	10,50	4,28	13,60	5,99	18,49	16,83	2,80	19,64	59,19	40,81
2020	19,48	0,63	10,09	10,66	4,13	13,90	5,97	18,20	16,94	2,69	19,46	59,14	40,86
2021	19,57	0,61	10,91	10,82	3,92	13,24	5,95	17,92	17,06	2,59	19,28	58,09	41,91
2022	19,65	0,59	11,00	10,97	3,91	13,15	5,93	17,63	17,17	2,49	19,11	57,79	42,21
2023	19,73	0,57	11,05	11,13	3,84	13,16	5,90	17,35	17,27	2,40	18,93	57,52	42,48
2024	19,81	0,55	11,28	11,28	3,65	13,10	5,88	17,07	17,38	2,32	18,75	57,08	42,92
2025	19,88	0,53	11,38	11,43	3,55	13,10	5,86	16,79	17,48	2,24	18,58	56,78	43,22
2026	19,96	0,52	11,61	11,57	3,41	13,00	5,83	16,52	17,58	2,17	18,40	56,34	43,66
2027	20,03	0,50	11,73	11,72	3,33	12,95	5,81	16,25	17,68	2,10	18,23	56,02	43,98
2028	20,10	0,49	11,85	11,86	3,25	12,90	5,79	15,98	17,78	2,03	18,06	55,70	44,30
2029	20,17	0,47	11,94	12,00	3,20	12,88	5,76	15,71	17,87	1,97	17,88	55,42	44,58
2030	20,24	0,46	12,11	12,14	3,10	12,80	5,74	15,44	17,97	1,91	17,72	55,05	44,95

Таблиця 6.9

Обґрунтування основних умов реалізації стратегії забезпечення високої енергоефективності та екологічної рівноваги національної соціально-економічної системи до 2030 року, млн. грн. (у цінах 2016 р.) *

Структурні виміри і характеристики	Етапи, прогнозний і ретроспективний, роки			
	2016 **	2020	2025	2030
Усього по Україні, млн. грн.	11530,698	13329,487	15303,584	17323,657
Темпи зростання обсягу фінансування до попереднього етапу, %	6,17	15,60	14,81	13,20
кошти бюджету	3910,778	4028,171	4624,743	5235,209
<i>частка державного і місцевого бюджетів у загальному обсязі фінансування, %</i>	<i>33,90</i>	<i>30,22</i>	<i>30,22</i>	<i>30,22</i>
з них, державного бюджету	3700,857	3423,945	3931,032	4449,928
власні кошти	1146,033	1319,619	1392,626	1576,453
<i>частка власних коштів фінансування інноваційної діяльності, %</i>	<i>9,900</i>	<i>9,900</i>	<i>9,100</i>	<i>9,000</i>
кошти вітчизняних замовників, з них	3741,232	4745,297	5754,147	6582,990
кошти організацій державного сектору	361,550			
кошти організацій підприємницького сектору	3369,510			
кошти організацій сектору вищої освіти	7,375			
кошти приватних некомерційних організацій	2,797			
<i>частка вітчизняних замовників, %</i>	<i>32,500</i>	<i>35,6</i>	<i>37,6</i>	<i>38,0</i>
кошти іноземних джерел	2550,346	2972,476	3366,744	3811,205
<i>частка іноземних джерел, %</i>	<i>22,100</i>	<i>22,3</i>	<i>22,0</i>	<i>22,0</i>
кошти інших джерел	182,310	263,924	165,279	181,898
<i>частка інших джерел фінансування, %</i>	<i>1,600</i>	<i>1,98</i>	<i>1,08</i>	<i>1,05</i>

Джерело * Побудовано, обчислено та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження за оригінальними модельними рішеннями.

** Джерело: за даними [54]

Таким чином, визнаємо, що задля добору траєкторії ендегенно спрямованого рівноважного відродження промислового виробництва в Україні та забезпечення загальної рівноваги функціонування національної соціально-економічної системи дослідниками запропонована аналітична схема інкорпорації показників техногенного навантаження в систему коригування інвестиційних витрат при реалізації моделі еколого-економічної й енерго- економічної ефективності функціонування реального сектору. При цьому, побудовано економічний та технологічний прогноз довгострокового розвитку промислового виробництва з обґрунтуванням умов і витрат для досягнення очікуваних орієнтирів у разі перехресного врахування зовнішніх/внутрішніх факторів та вимог до технологічного рівня підготовки промислового виробництва, енерго- і наукоємності його продукції.

6.3 Прийоми коригування розвитку соціально-економічної системи до генерування якісних ознак стійкості і надійності функціонування

Слід вказати, що проблеми, пов'язані з добром прийомів і засобів коригування та цілеспрямованого розвитку національної соціально-економічної системи як системним утворенням підвищеного рівня складності посідають вагоме місце у науково-прикладній діяльності як наукової спільноти, так і політичного керівництва більшості країн світу. Якісне удосконалення саме управлінських засобів можна ототожнити з потужним інструментарієм забезпечення стійкості та незворотності економічного і соціально-політичного розвитку країни. Це, як правило, і було епіцентром формування та реалізації державницьких зусиль видатних економістів та провідних суб'єктів управління. Причина таких поглядів, більш ніж, очевидна: з моменту виникнення незалежної держави, як політичної форми організації суспільства, проблема досягнення стійкості та надійності функціонування соціально-економічної системи пов'язувалась, насамперед, із формуванням достатнього рівня як економічної, так і національної безпеки. Саме ця форма суспільно-політичної могутності України і розглядалась як найбільш ефективний засіб реалізації будь-якого виду політики при зіткненні полярно орієнтованих інтересів нашої держави у певних ситуаціях. Вказане, наразі ж, перетворилось у безальтернативний сценарій реалізації специфічних функцій суб'єктів управління різного рівня, навіть, і щодо розв'язання міждержавних суспільно-політичних суперечностей.

Так само, визнаємо: стійкість функціонування соціально-економічної системи залежить і від зворотного розвитку подій в межах суспільно-політичної, технологічної та культурної площини, які історично сформувалися в державі. Тож, у будь-яку епоху чи життєвий етап розвитку нашої держави, розхитування, ослаблення чи руйнування кожної з елементарних її компонент обов'язково визначували демонтаж її базових компонент – економічної, енергетичної, екологічної, медико-соціальної, демографічної чи технологічної сфери. Поряд із цим, відбувалося знищення її стратегічного потенціалу і, як наслідок, руйнування державного утворення як самостійного суб'єкта міждержавних стосунків. У цій площині вимагають переосмислення варіанти використання застосування засобів і методів забезпечення стійкості та надійності функціонування національної соціально-економічної системи з метою вирішення не лише зовнішньо- , але й внутрішньо економічних проблем еволюції, законодавчого

забезпечення можливих варіантів освоєння резервів і можливостей при розгортанні внутрішніх екстремальних ситуацій соціально-економічного розвитку. Теорія та практика забезпечення стійкості та надійності функціонування соціально-економічної системи не може не враховувати трансформацію суспільно-політичної карти світу, яка перетворилася у поліцентричну реальність. І, відповідно, стійкою характеристикою останньої стає ускладнення системи внутрішньо державних суперечностей, що, в ряді випадків, наслідками має взаємовиключеність національних економічних інтересів (у напрямі привалювання інтересів певних наддержавних об'єднань), їх апеляцію до апробованих протягом останніх років аргументів застосування «сили» як традиційного методу подолання кризових явищ у енергетичній чи економічній площині.

Істотним фактором впливу на пошук оптимальних для України національних моделей макроекономічного регулювання розвитку продовжує залишатися у суб'єктів управління централізований підхід, стійка прихильність більшості політичних режимів, які протягом незалежності сформувалися на теренах держави, до його подальшого удосконалення та «демократичної» модернізації. І, попри стурбованість наукової спільноти таким розвитком подій, засоби і важелі централізованого регулювання суттєво відбиваються на сучасних технологічних досягненнях, що традиційно гальмує якісне удосконалення економічної, енергетичної, соціальної та суспільно-політичної сфери, а також розбудову економіки інформаційно-інноваційного типу за форматом прогресивних країн світу.

Таки слід признати наступне: протягом 26 років незалежності, так і не було здійснено переходу від моделі пріоритету соціального над індивідуальним зацікавленням корелянтів у розвитку лише власного бізнесу, що призвело до розбудови складної корупційної комбінації «суспільно-особистісних компромісів» у вирішенні найважливіших людських проблем.

Вказане, нажаль, має ще один далекосяжний наслідок для стійкості та надійності функціонування національної соціально-економічної системи:

суспільне середовище політичними елітами і досі сприймається як зручний та “пластичний” матеріал для реалізації уможглидних деструктивних конструкцій та для втілення викривлених політико-ідеологічних, технократичних або інших проєктів соціального пере облаштування на свій кшталт природно-ресурсного простору, заволодіння різної природи національних активів – для лозунгової компенсації «загального стану недосконалості» економіки України. Тож, суб'єктами управління різного рівня модель макроекономічного регулювання розвитку держави сприймається як легко змінна, важкодоступна для однозначного моделювання і прогнозування, нелінійна реальність, що не має альтернативності вибору можливих шляхів еволюції крім власних уподобань. При цьому, слід вказати, що фундаментальними рисами їхніх поверхових знань про тактику і стратегії державного управління стають лише доступні для їхнього сприйняття й уявлення державотворчі детермінанти сталого розвитку (про однозначну нестійкість, не урівноваженість, спонтанність, роз-упорядкованість соціально-економічного середовища існування в межах нашого державного утворення). Саме це і насаджується їхнім обмеженим світоглядно-методологічним підходом у контексті вирішення кардинальних проблем сучасності у тому чисті і щодо реальної можливості убезпечення переходу нашої держави та її регіонів до сталого розвитку.

Наука і практика, отримана в наслідок «намагань» за роки незалежності щодо модернізації національного господарства, ініціювання процесів загальноекономічного

відродження, запровадження технологій і демократичних реформ, використання удосконалених методів господарювання доводить: *побудова еволюційної економіки макросистемного типу в сучасних умовах перманентного корегування державних стандартів, актів і постанов, а також інституційної гібридизації, стикається з неможливістю усунення різноманітних екзогенних впливів. Тобто, із деструктивною інерцією (що є, нажаль, особливістю українського законотворчого процесу, коли кожен наступний законопроект чи розпорядження скасовує дію попередніх Постанов і Указів). Однак, врахування ознак інерційності розвитку окремих елементів національної багатокомпонентної системи не можна ототожнювати із процесами гальмування, які є об'єктивним процесом в межах певних секторів економіки при відсутності дієвих важелів коригування.*

При цьому, слід враховувати закономірності, які реально відображають щільність зв'язку між ключовими факторами впливу на темпи еволюційного зростання за визначеною суб'єктами управління траєкторією. Звідси, стверджуємо: для розроблення й добору методів коригування розвитку соціально-економічної системи та ідентифікації якісних ознак до стійкості і надійності функціонування слід враховувати і той факт, що невід'ємним елементом дослідження якісних параметрів функціонування складних системи – є формалізація критерію їх оцінювання. Це може бути ознака (сума ознак), на підставі яких імовірнісним стає зробити висновок про наступне: чи має багатокомпонентна система достатній рівень економічної, екологічної, енергетичної або ж іншої природи безпеки чи ні. Тому, для їх обґрунтування слід вивчити і дослідити найвагоміші макроекономічні показники розвитку соціально-економічної системи, і цілому та показники фінансової стійкості, зокрема, (особливо, значення параметрів беззбитковості і ліквідності функціонування різних за ознаками елементів виробничо-економічних систем), порівнюючи при цьому із відповідними вимірами у країнах світу.

Для прикладу, зокрема, на рис. 6.3, представимо на авторське переконання динамічність окремих макропоказників у їхньому взаємозв'язку з показниками економічного та соціального достатку. Вважаємо, що для України, саме у такому розумінні необхідно розглядати роль та місце політики енергоефективності в загальній системі національної безпеки. З огляду на зв'язки і залежності, приведені на рис. 6.3, визнаємо: виміри енергоефективності є своєрідною агрегованою характеристикою якості розвитку суспільства, його культури, яка врешті, визначає способи та напрями використання коригування діяльності у будь-якій площині, відображає перспективи країни у світовому співтоваристві та її майбуття.

Аналіз функціональних залежностей обсягів енергоспоживання країн та енергоємності ВВП від рівня економічного розвитку (рис. 6.4), а також рівня енергоефективності функціонування національних економік встановлено за урахування від частки енерго- й ресурсо- затратних галузей і виробництв реального сектору у загальному обсязі енергоспоживання за *комплексним показником-індикатором раціональності енерговикористання (КПРВЕ)*²⁰⁶ (табл. 6.10).

²⁰⁶ Розрахунок узагальненого інтегрального показника – тобто, комплексного показника-індикатора раціональності енерговикористання (КПРВЕ) – дорівнює добутку показника енергоефективності функціонування реального сектору економіки певної країни світу на частку енерго- й ресурсо- затратних галузей.

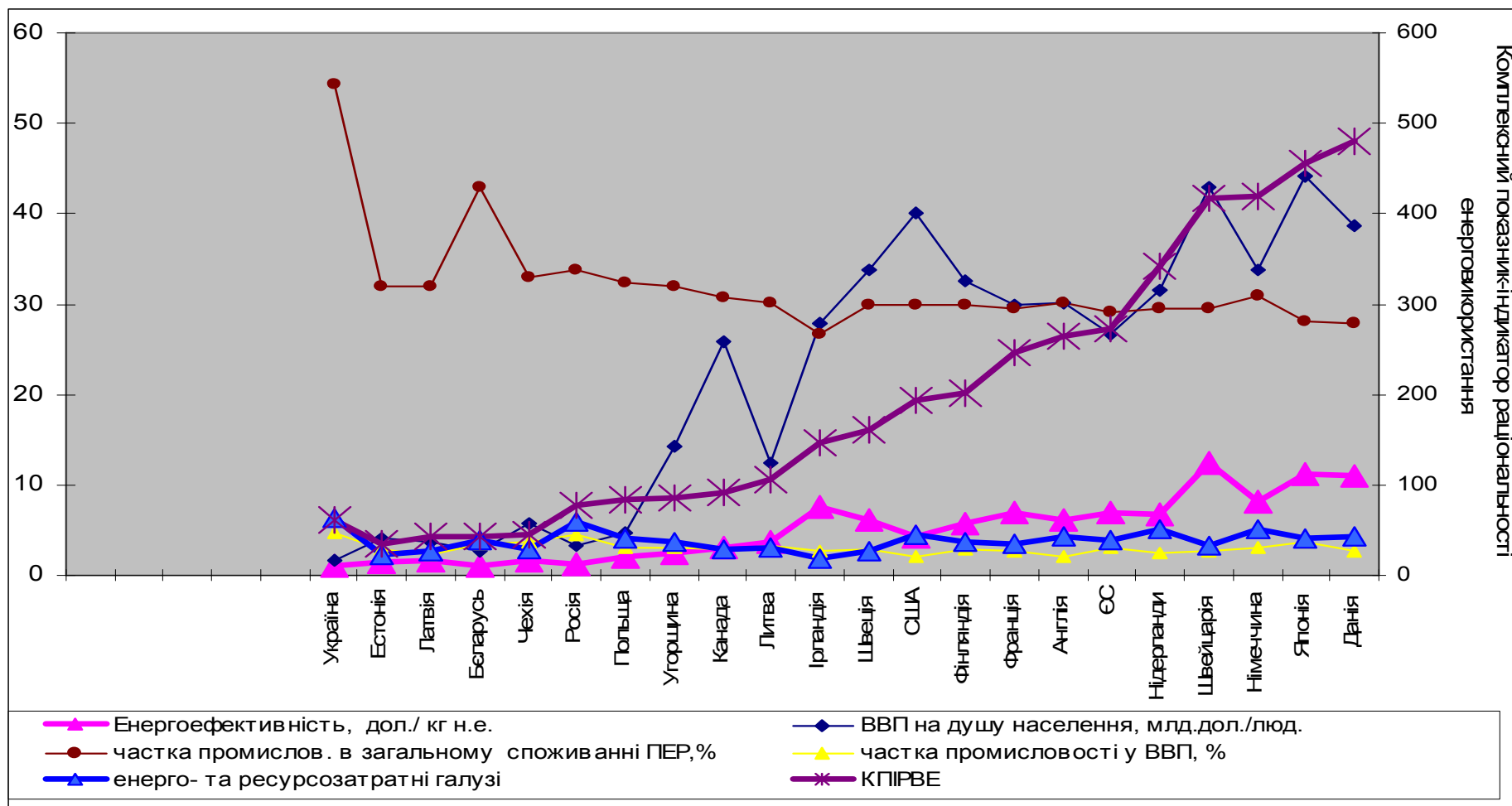

Рис. 6.3. Порівняння основних енергоекономічних показників країн світу за системою агрегованих показників-індикаторів енергоефективності станом на початок 2016 р.

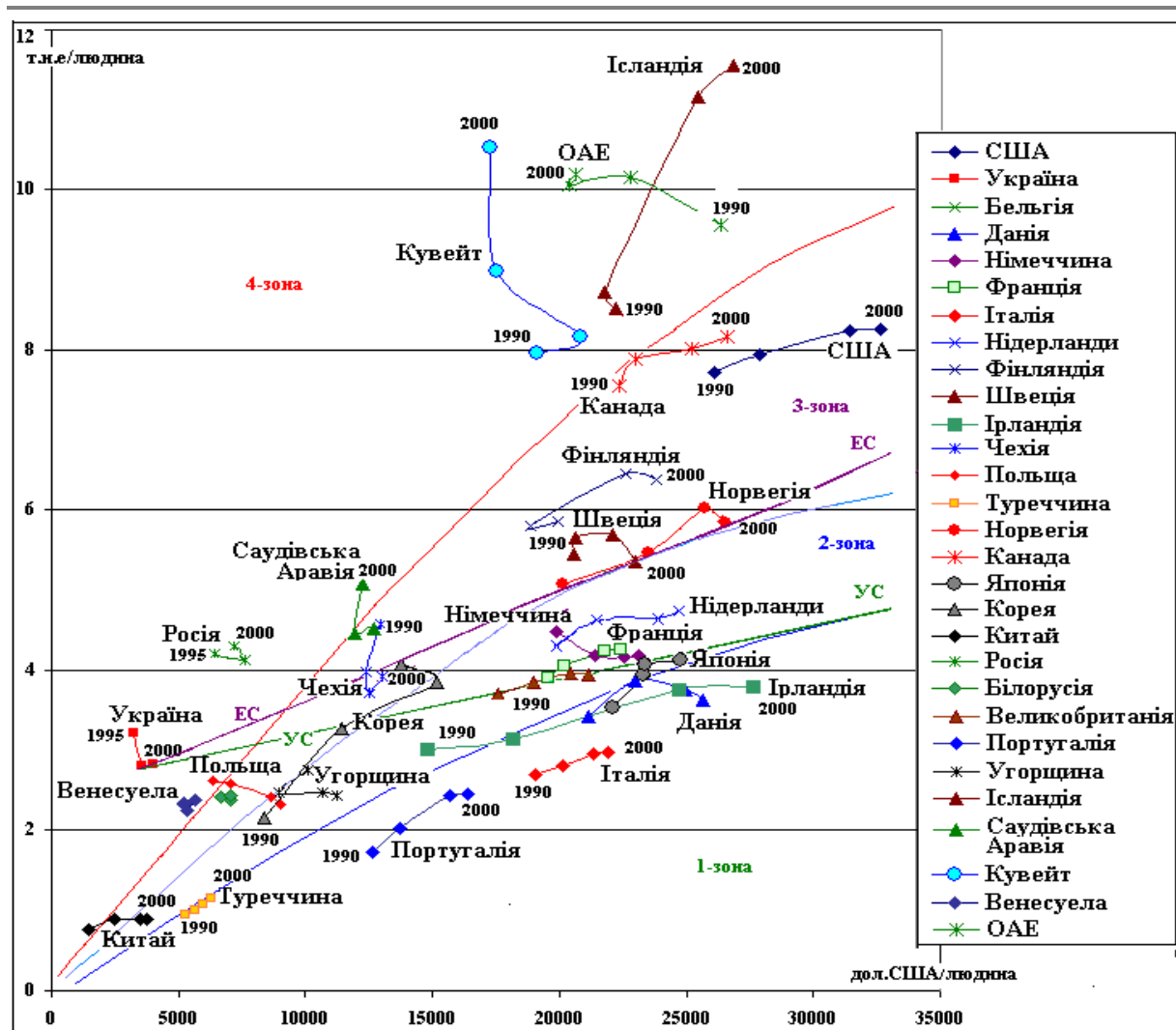

Рис. 6.4. Залежність енергоємності ВВП окремих країн світу у 2006 – 2016 рр. від рівня їхнього економічного розвитку [8]

Здійснені нами розрахунки свідчать про те, що досліджувані залежності є обернено пропорційними відносно вимірів енергоефективності функціонування реального сектору певної країни і прямо пропорційними до кількісного виміру показника-індикатора – тобто, КІПРВЕ (див., рис. 6.3). Зазначимо, що країни розміщено у табл. 6.10 – за зростанням рівня енергоефективності. Однак, якщо враховувати кількісне значення показника-індикатора (стовп. 7) – то формат таблиці буде іншим (оскільки, розрахунок передбачає врахування частки енерго- й ресурсоємних галузей і виробництв). Зокрема, наступний, як приведено у табл. 6.11.

Таблиця 6.10

**Залежність макроекономічних показників окремих країн світу від енергоефективності
функціонування національних економік у 2016 р.***

№ з/ п	Окремі країни світу, державне об'єднання	Основні макроекономічні показники		Частка			Комплексний показник- індикатор раціональності енерговикористання в нац. господарстві
		енергоефективність функціонування економіки, дол. США/ кг н.е.**	ВВП на душу нас., тис. дол. США/люд.	промисловості у загальному обсязі енергоспоживання, %	промис- ловості у ВВП, %	енерго- і ресурсо- затратних галузей і виробництв, %	
1	Україна	0,99	1,67	54,40	46,40	62,10	61,48
2	Білорусь	1,07	2,60	43,00	34,50	39,60	42,37
3	Росія	1,35	3,28	33,70	45,20	59,80	77,74
4	Естонія	1,50	4,01	32,00	28,90	23,10	34,65
5	Чехія	1,54	5,70	33,00	37,20	28,80	44,35
6	Латвія	1,60	3,60	32,00	22,20	26,30	42,08
7	Польща	2,07	4,60	32,30	31,30	39,80	82,39
8	Угорщина	2,36	14,20	32,00	31,40	35,90	84,72
9	Канада	3,10	25,80	30,70	29,30	29,30	90,83
10	Литва	3,60	12,40	30,10	33,40	29,60	106,56
11	США	4,22	40,10	29,80	20,10	45,60	192,43
12	Фінляндія	5,60	32,56	30,00	28,60	35,90	201,04
13	Швеція	6,17	33,80	30,00	29,00	26,10	161,04
14	Англія	6,20	30,10	30,10	20,10	42,50	263,50
15	Нідерланди	6,80	31,47	29,40	24,50	50,20	341,36
16	ЄС, загалом	6,90	26,60	29,00	29,50	39,40	271,86
17	Франція	7,01	29,90	29,40	26,70	35,00	245,35
18	Ірландія	7,60	27,80	26,70	26,40	19,30	146,68
19	Німеччина	8,22	33,77	31,00	30,60	50,90	418,40
20	Данія	11,00	38,70	27,90	25,50	43,70	480,70
21	Японія	11,10	44,10	28,00	37,00	41,10	456,21
22	Швейцарія	12,47	43,00	29,50	27,40	33,50	417,75

* Джерело - Розраховано авторами за системою агрегованих показників-індикаторів енергоефективності на основі даних [14, 24, 32 – 41]

Примітка. Країни, які вказано у стовпчику 1, розміщено за зростанням рівня енергоефективності функціонування їхніх національних економік (рівень енергоефективності – у стовп. 2). Я видно зі свідчень, приведених у табл. 6.10 - то з досліджуваної сукупності країн (із 22 країн світу) Україна має найнижчий рівень енергоефективності функціонування національної економіки.

Таблиця 6.11

**Лінійка ідентифікації та розмежування за кількісно-якісними вимірами
раціональності енерговикористання в межах національних економік**

№ з/п	Окремі країни світу, державне об'єднання	Комплексний показник-індикатор раціональності енерговикористання у реальному секторі національної економіки	кількісно-якісне ранжування за показником-індикатором раціональності енерговикористання
1	Естонія	34,65	низький рівень раціональності енерговикористання в межах від 1,00 до 80,00
2	Латвія	42,08	
3	Білорусь	42,37	
4	Чехія	44,35	
5	Україна	61,48	
6	Росія	77,74	
7	Польща	82,39	середній рівень раціональності енерговикористання від 80,01 до 150,00
8	Угорщина	84,72	
9	Канада	90,83	
10	Литва	106,56	
11	Ірландія	146,68	
12	Швеція	161,04	високий рівень раціональності енерговикористання від 150,01 до 300,00
13	США	192,43	
14	Фінляндія	201,04	
15	Франція	245,35	
16	Англія	263,5	
17	ЄС, загалом	271,86	
18	Нідерланди	341,36	
19	Швейцарія	417,75	
20	Німеччина	418,4	
21	Японія	456,21	
22	Данія	480,7	

*Джерело * Обчислено та згруповано авторами даного дослідження*

Тож, як видно з даних, приведених у табл. 6.11, рівень раціональності енерговикористання в Україні (з урахуванням галузевої структури нашої економіки), хоча і відповідає якісній ідентифікації «низький», проте, є значно вищим, ніж, наприклад, у Чехії чи Латвії й Естонії. З цього, можна визнати:

сформована історично структура національного господарства, що має на меті (передбачає, у першу чергу) освоєння наявних в Україні покладів природно-ресурсного потенціалу (і, відповідно, сформовану лівову частку енерго- й ресурсо-ємних галузей) відповідає за специфічними ознаками просторово-територіальному формату національної соціально-економічної системи. Відтак, можна стверджувати наступне:

наразі соціально-економічний розвиток будь-якої країни світу, стійкість і надійність функціонування її соціально-економічної системи, безвідносно до її людських, часових, просторових, організаційних значень та історичного минулого або сучасного напрямку провадження суспільно-політичної діяльності – залежить (на сучасному етапі розвитку світогосподарського виробництва), від рівня енергоефективності.

Це твердження підкреслюється фактами і свідченнями, так, зокрема, у більшості країн світу, при практично не змінних обсягах енергоспоживання, вдалося збільшити обсяг ВВП у 1,5 - 2,2 рази, забезпечити техніко-технологічний розвиток і стійке економічне зростання. З цього, виникає цілком зрозуміла зацікавленість у виокремленні й добору (з огляду на

реальні умови в Україні) механізмів реалізації енергетичної стратегії, які і дозволила досягнути, наприклад, окремим країнам-членам ЄС, таких результатів, можливості адаптації досвіду проведення політики та перенесення його на українську економіку.

Аналіз стану енергоефективності національних економік країн світу дав можливість обґрунтувати і той факт, що по-перше, керівництво кожної із держав ЄС: а) визнало важливість і пріоритетність політики у сфері енергоефективності у порівнянні з загальною стратегією розвитку енергетики; б) визначило пріоритети, що знайшли відображення в розвитку окремих напрямів та інституційних заходах; в) чітко сформулоало напрями, реалізуючи їх у механізмах забезпечення політики енергоефективності (інформаційні компанії, фінансові механізми реалізації проектів із енергоефективності, регуляторні акти та нормативно-правове забезпечення, добровільні угоди).

Поряд із цим, як показує аналіз рівня конкурентоспроможності національних економік (див., наведено свідчення у пп. 4.1 та пп. 5.2), успіх держави у світовому конкурентному середовищі, крім інституціональних змін в управлінні економіки, забезпечують швидкі зміни у промисловому виробництві завдяки володінню передовими проривними технологіями і сучасними формами ведення бізнесу. Однак, їх створення, використання та впровадження вимагають залучення значних інвестицій. Відомо, що чим більше економічно розвинута країна, тим більше вона вкладає у наукові дослідження. Так, наприклад, країни з обсягами ВВП на душу населення більшим ніж 30,0% від середньосвітового рівня – вкладають у наукову і технологічну сферу у 1,5 раз більше (в цю групу входять США, Японія, Швейцарія, Норвегія). Навпаки ж, країни, що мають обсяги ВВП на душу населення менші ніж 50,0% від середньосвітового (країни Східної Європи, Туреччина, Мексика) - витрачають на розвиток науки і технологій у 4,5 рази менше. Різниця в обсягах фінансування НДР між лідером серед досліджених країн (США) і аутсайдером (Туреччина) – 2,1 рази.

Поряд із зазначеним, для дослідження та визначення порогових меж стійкості і надійності функціонування соціально-економічних систем відомим є індикаторний підхід щодо оцінювання якісних ознак функціонування складних систем. За його використання й обчислюється рівень економічної безпеки (за допомогою показників-індикаторів). За цим підходом показники-індикатори розглядаються як граничні значення макроекономічних показників, які характеризують функціонування як соціально-економічної системи в цілому, так і виробничо-економічних, зокрема, за різними ступенями класифікаційних ознак. Але, при цьому, є проблемою для дослідників саме визначення рівня точності й об'єктивності показника-індикатора. Оскільки, на даний момент відсутньою є усталена методична база для визначення кількісних значень цих індикаторів. Проте, на макрорівні цей підхід є цілком виправданим, тому що значення макроекономічних показників є більш стабільними.

Іншим підходом до оцінювання параметрів якісної поведінки складних систем є ресурсно-функціональні засади ідентифікації економічної, соціальної, екологічної чи технологічної безпеки. Відповідно до нього, наприклад, оцінка рівня економічної безпеки/ або якісної поведінки складної системи здійснюється за результатами оцінки результативності використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями.

У відповідності з зазначеним, у якості прикладу з оцінювання стійкості і надійності, можна використати розробки В. Забродського [42], яким було запропоновано використовувати для оцінки методичний підхід, що відбиває принципи й умови програмно-цільового управління і динамічність розвитку багатокомпонентних систем. Відповідно до нього, наприклад, оцінка економічної безпеки промисловості чи окремої галузі ґрунтується на інтегруванні сукупності показників, які визначають узагальнений вихідний показник як результат якісної поведінки багатокомпонентної системи.

При застосовуванні зазначеного підходу можна використати декілька рівнів інтеграції макроекономічних показників, а також наступні методи їхнього аналізу: кластерний і багатовимірний. Вважаємо, що їхнє застосування відрізняється від усталених високим ступенем складності проведення кваліметричних процедур із використанням методів математичної обробки статистичної бази даних, однак, дає більш об'єктивні результати. Проте, якщо його використання в дослідницькій області дозволяє одержати достовірні результати оцінки рівня якісної поведінки складних системи, то у практичній діяльності для корелянтів – отримати об'єктивні результати стане достатньо складним прикладним завданням. До того ж (і це відзначає дослідник у [43]): надзвичайно складним є отримання *«кількісного виміру оцінки стійкості функціонування складної системи, тобто оцінки сукупного інтегрального показника в межах заданої області його змін»*.

Зауважимо, що сукупності індивідуальних властивостей конкретної досліджуваної підсистеми (галузі чи виробництва) в межах НСЕС, у кожному окремому випадку, може бути характерна низка специфічних особливостей, які не лише виключають і не доповнюють одна одну, а й, більшою мірою, ускладнюють провадження оціночних процедур. Так, наприклад, серед часткових показників оцінки результативності та ефективності виробничо-господарської діяльності функціонування в межах національної промисловості – є підмножина макроекономічних показників, для якої можлива компенсація (погіршення) одних показників за рахунок покращення інших вимірів так називана, (вибіркова компенсація). Наприклад, для деяких (або всіх показників) існують «критичні зони» значень, у яких заміщення стійкості (компенсація показника) стає неможливим лише за рахунок покращення інших макроекономічних показників.

Причому, на переконання авторів даного дослідження, масштаби «критичних зон» не залежать від величини інших часткових показників, оскільки, поза «критичними зонами» часткових показників діє усталене правило – заміщення стабільності показників іншими. Тому, допускаємо: чим вищою є ліквідність виробничо-економічної системи, тим краще / вище рівень стійкості її функціонування (незалежно від того, яка при цьому у нього дохідність). А, чим вищою є її дохідність, тим краще це для останнього – надійність функціонування (незалежно від того, яка при цьому у нього ліквідність). Звідси вважаємо,

для складних систем, наприклад, для промисловості, що є слабо нелінійною та з малим параметром при нелінійних членах – існує ряд загальних методів, які можна застосувати для багатьох типових класів коливальних систем, які, зазвичай, і зустрічаються на практиці.

Відтак, стверджуємо: дослідження виробничо-економічної та соціально-економічної системи з великою нелінійністю – є ще більш складною прикладною проблемою для обчислення стійкості її функціонування та для визначення параметрів якісної поведінки (надійності).

Тому, ми пропонуємо наступні засоби – для здійснення й відшукування інтегральних многовидів для системи форматного вигляду (6.14):

$$\frac{dy}{dx} = - \frac{x + \sum_{i+j \in A} c_{ij} x^i y^j}{y + \sum_{i+j \in A} b_{ij} x^i y^j}, \quad (6.14)$$

де A - є певною множиною різних натуральних чисел, що не містить у собі одиниці.

Проте, переконані, що для вирішення поставленого завдання, можна використовувати і модельні рішення як проміжний результат для обчислення коефіцієнтних умов існування центра убезпечення стійкості та надійності, що формує умови для побудови першого інтегралу у вигляді формули (6.15),

$$x^2 + y^2 + \sum_{j+l \geq 3} a_{jl} x^j y^l = C \quad (6.15)$$

Відомо, що така модифікація називається інтегралом Ляпунова (розкрито авторами у попередній роботі [28] і деталізовано у [29]).

Для цього ми будемо інтегральний многовид у вигляді формули (6.16)

$$\Phi_k = 1 + \sum_{j+l \geq 3} a_{jl}^{(k)} x^j y^l \quad (6.16)$$

за якого, що $\Phi_k = 0$ ($k=1,2,...,m$) і є розв'язками рівняння вигляду (6.17)

$$(y + \sum_{i+j \in A} b_{ij} x^i y^j) \frac{\partial \Phi}{\partial x} - (x + \sum_{i+j \in A} c_{ij} x^i y^j) \frac{\partial \Phi}{\partial y} = \Phi_k R_k, \quad (k=1,2,...,m), \quad (6.17)$$

і мають вигляд формули (6.18)

$$R_k = \sum_{i+j \geq 0} \gamma_{ij}^{(k)} x^i y^j \quad (6.18)$$

Приведений опис формалізованих кваліметричних завдань дозволяє вирішити доволі складну задачу щодо дослідження вимірів стійкості та надійності функціонування складних системи, якою, наприклад, є промисловість, дія якою відбувається в умовах невизначеності. А, останнє, дозволить здійснити добір комплексу заходів і важелів для убезпечення достатності цих ознак в ресурсних обмеженнях. Так, у цій відповідності, розглянемо деякі можливі варіанти розв'язку: а) особливі й специфічні ознаки точки – типу «центр»; б) особливі точки типу «фокус»; в) існування граничного циклу функціонування багатокомпонентної виробничо-економічної системи.

Певним чином підсумовуючи результати моделювання, констатуємо, що наявність розв'язку у вигляді особливої точки типу «центр» може свідчити про таке: при деяких початкових умовах складна система є циклічною. Проте, із певним періодом часу (можливо заданим аналітично) стан складної системи відтворюється. Тоді, розв'язок формалізований у вигляді особливої точки типу «фокус» може бути стійким і нестійким. У першому випадку – тенденції розвитку складної системи проходять певні цикли, але спрямовані до визначеного стану.

У другому випадку – це вже відтворюватиме зворотній процес.

При цьому, на авторське переконання, доцільним є зауважити, що найбільш цікавим, на наш, погляд є формування й формалізація умов і передумов для розвитку й існування граничного циклу. Тобто, саме розв'язку у вигляді замкненої кривої. Причому, у середині цієї кривої може існувати особлива точка типу «генерування

трансформаційних змін» – тобто, так називаний, «центр» або особлива точка типу «формування центру локалізації зусиль» – тобто «фокус».

Зауважимо, що якщо точка другого типу є «нестійкою» – то це може означати, що вона – є стійкою по відношенню саме до граничного циклу. Тому, можна вважати, що стан досліджуваної на стійкість і надійність складної системи отримує і генерує вже нові – системно-універсальні характеристики. А, відтак, вона розвивається у напрямку визначеного попередньо орієнтиру – цим самим – сформовано умови для реалізації циклічного процесу. Тож, саме за останнім і відбуваються позитивні зміни параметрів функціонування багатокомпонентної системи. Ми маємо на увазі тієї складної системи, що існує в межах або ж НСЕС, або ж світогосподарської системи (системи більш складного порядку по відношенню до національної соціально-економічної системи – НСЕС). Відтак, можна констатувати, що у цьому випадку вказані трансформації й ознаки можна вважати граничним циклом, тобто формалізацією певного типу атрактору в межах складної багатокомпонентної системи.

З огляду на приведені трактування, можемо розглянути будь-яку складну систему з такої точки зору, що дозволить побудувати найпростішу модель її макроекономічної динаміки – це й буде система звичайних диференціальних рівнянь другого порядку, за яким імовірно описати об'єктивні перспективи, інваріантність розвитку подій чи варіанти виходу із стану «нестійкість – ненадійність» функціонування.

Це можливо зробити, якщо розглядати національну соціально-економічну систему або деяку економічну (виробничу) структуру з точки зору поділу її на два конкуруючі елементи. Наприклад, можна розглядати:

Національну соціально-економічну систему, поділену на два компоненти – реальний сектор і невиробничий;

промисловість, розділену на енергоємний елемент і наукомісткий;

ВВП – на ВДВ реального сектору економіки і невиробничого;

галузь, машинобудування, наприклад, можна описати при розділі на дві сфери діяльності – радіoeлектроніку і приладобудування;

а, двох провідних виробників певного виду промислової продукції можна розглядати так як розглядати одного провідного (загалом), або ж у вигляді системи іншого порядку – як два елементи складної системи.

З цього, імовірним і об'єктивним із приведених прикладів для дослідження вимірів стійкості і надійності функціонування систем – є можливість описання та формалізації їхнього стану (або підсистем) як структури з двох елементів (а, таких варіантів може бути безліч).

Подовжуючи дослідження ознак стійкості та надійності функціонування національної соціально-економічної системи, а в її межах виробничо-економічних будь-якого типу, визнаємо, що прикметною рисою сучасного історичного етапу розвитку української держави є, зокрема те, що інтелектуальні чинники виникнення принципово нового типу розширеного виробництва, яке базується на інноваційних знаннях, ще не набули першорядного значення для використання їх у якості стратегічного резерву сталого розвитку. Проте, об'єктивним є признати і те, що і досі сприймаються суспільством лозунгові прокламації щодо «вже остаточного переходу» до «інноваційної моделі розвитку», «постіндустріального суспільства», «наукоємної економіки», «економіки

знань», які представлені зараз, ледь не в кожній політичній платформі. У дійсності ж, українська економіка розвивається в прямо протилежному (свідчення і оцінки деталізовано у Розділах 3 і 4), від визначених орієнтирів, напрями – моделюючи при цьому деформовані ознаки в якості «демократичної інноваційної політики». Поряд із цим, продовжує зростати частка сировинної складової у структурі економіки та згортання, власне, інноваційних компонентів. Витрачаються не відтворювальні ресурси, а відновлюваний інтелектуальний продукт – все більше мінімізується.

На даний час, українська модель «економічного розвитку» відтворює саме ознаки незбалансованого функціонування, карколомну фазову траєкторію до неперспективних кутів і непередбачуваність поведінки складної системи, загалом. При цьому, виражений через масштаб ВВП економічний ріст реального сектору знаходиться в антикореляції з тенденціями «економічного розвитку держави» (відмовившись, при цьому від ключової детермінанти: адже, динаміка «високої розвинутості» задається лише інноваціями). Поки що, остання по відношенню до української економіки має епізодичний і несистемний характер. Відповідно, пріоритетне завдання, що стоїть перед державою, полягає у відродженні (фактично відсутньої на сьогодні) національної інноваційної системи як постійно діючого механізму коригування, регенерації та регенерації реального сектору, який забезпечує перманентний процес технологічного оновлення, а не апоптозу. Тож, визнаємо: однією з ключових проблем переходу української економіки від сировинного до інноваційного типу була і є, наразі, тотальна немотивованість і непередбачуваність основних суб'єктів інноваційного процесу, а це: а) дослідник – розробник науково-інноваційного знання (включно з академічними структурами, науково-дослідними інститутами і центрами, вузами, конструкторськими бюро тощо); б) безпосередній виробник інноваційної продукції; її споживач; в) держава; г) посередник (комерціалізатор інтелектуальної власності, венчурний інвестор, бізнес-ангел) здійснення даного виду ризикової діяльності. Саме цим і зумовлюється гостра необхідність науково-практичного осмислення інформаційно-мотиваційної сфери економіки, всебічного вивчення особливостей генерування інноваційних процесів та визначення трансформуючого впливу (його вагомості) інвестиційного потенціалу на управлінські структури, суспільно-політичні та структурні зрушення у національному господарстві. Відмітимо:

дослідження науково-прикладного аспекту, за використання принципів надійності функціонування складних систем (окремі елементи див., у параграфі вище), мотиваційних проблем суб'єктів інноваційної діяльності дозволяє класифікувати їх за певними ознаками (інтересантами) у цій сфері за урахування ключових факторів впливу на інтенсифікацію процесів поширення, поглиблення та нагромадження інноваційно-інформаційного потенціалу сталого розвитку (вказане представлено у табл. 6.12).

Крім цього, вважаємо за доцільне зазначити, що без урахування одного з елементів зі складу потенціалу – інвестиційних можливостей, а також набутих складними системами масштабів розвиненості власного стратегічного потенціалу, здійснити форсований прорив у площині забезпечення надійності функціонування національної соціально-економічної системи є не можливим.

При цьому, позитивно оцінюючи результати досліджень, що викладені у вітчизняній науковій літературі, слід зазначити наступне: в них також підкреслено й про існування закономірностей феномену деструктивного ресурсу, генератором котрого є конститутивні нормативно-правові механізми, які наразі існують в державі.

Таблиця 6.12

**Обґрунтування основного складу когнітивно-інформаційного ресурсу та цільових мотиваційних функціоналів
у контексті забезпечення стійкості функціонування національної економіки ***

Групи потенційно-факторних резервів, освоєння яких дозволяє усунути недостатню умотивованість	
розробника у площині генерування знань і опрацювання проєктів четвертого інтелектуального рівня	виробника щодо випуску інноваційної продукції та надання послуг (еколого безпечних, наукомістких, енерго- й ресурсо- ефективних) і впровадження прогресивних технологій
<i>Недостатній захист інтелектуальних прав розробників і винахідників:</i> а) матеріальна незацікавленість авторів інноваційної розробки у практичній імплементації досліджень; б) низька капіталізація наукових результатів; в) значні витрати, пов'язані з патентуванням в Україні та за кордоном; г) невизначеність нормативно-правового режиму інтелектуальної власності, створеної за рахунок держбюджету. <i>Фрагментарна орієнтація на потреби економіки:</i> а) недостатня інформація про ринки збуту; б) незначні обсяги державного замовлення на розробку інноваційного продукту; в) неефективність ведення в господарський оборот результатів інтелектуальної й освітньої діяльності. <i>Слабка ресурсна (фінансова) забезпеченість інноваційних розробок:</i> використання основної частини коштів не на дослідження і розробку нових технологій, а на придбання машин та устаткування; <i>«Старіння» кадрів в сфері розробки і адаптації інноваційних знань:</i> а) відтік за кордон молодих спеціалістів і науковців; б) недостатньо активне залучення висококваліфікованих іноземних спеціалістів в сфері науки та освіти, науково-технічної діяльності. <i>Низька частка науково-організаційної та науково-дослідної діяльності складової в діяльності вищих навчальних закладів.</i> <i>Не достатній розвиток інноваційної інфраструктури та науково-методичних основ ідентифікації параметрів її результативності.</i>	<i>Незначне технічне переоснащення виробництва:</i> а) низький інноваційний потенціал підприємств; б) застаріле лабораторне та технологічне устаткування; в) відсутність організованої системи забезпечення розробників матеріалами та комплектуючими; г) не сформованість попиту на інноваційний продукт; д) нерозвинутість культури споживання інноваційного продукту. <i>Нездатність промислових підприємств самостійно визначати перспективні ринки збуту наукоємної продукції:</i> а) низька інформаційна прозорість інноваційної сфери; б) недостатність інформації про нові технології, можливі ринки збуту принципово нового продукту; в) недостатність цільової державної підтримки і білінгу інноваційного продукту. <i>Недостатня привабливість наукових організацій та інноваційно – активних підприємств як об'єктів інвестицій та кредитування:</i> низька капіталізація наукових результатів. <i>Неефективність діючих механізмів державно-приватного партнерства.</i> <i>Нестача кваліфікованих кадрів:</i> а) невідповідність для малого бізнесу самостійної підготовки кваліфікованих кадрів; б) відтік за кордон випускників провідних вузів і висококваліфікованих спеціалістів. <i>Відсутність ефективних податкових, інвестиційних, митних стимулів та примусів:</i> а) нехватка державного фінансування діяльності малих інноваційних підприємств; б) нерозвинутість фінансування малих інноваційних підприємств на різних стадіях розвитку з недержавних джерел; в) недостатність митно-тарифної підтримки українського інноваційного виробника. <i>Відсутність рівних умов провадження конкуренції в межах національного господарства. Стагнація вітчизняного виробництва наукоємного устаткування:</i> оновлення основних виробничих засобів за рахунок купівлі імпортного устаткування.
споживача щодо придбання й використання інноваційного продукту	держави та суб'єктів управління різного рівня, що опікуються проблемами сталого розвитку
<i>Недостатня ефективність податкових та інших стимулів для оновлення технологій, прискореної амортизації.</i> <i>Нерозвинутість культури споживання:</i> відсутність «моди» на інноваційний продукт. <i>Несприйняття підприємствами та суб'єктами управління нововведень і модернізаційних реформ.</i> <i>Низька платоспроможність:</i> а) недостатність коштів на оновлення основних виробничих засобів; б) висока вартість інноваційної продукції; в) збільшення витрат за використання системи міжнародних патентів.	<i>Недостатньо активна державна політика переходу від сировинного типу економіки до інноваційно-інформаційного:</i> а) відсутність єдиної політико-правової програми трансформації економіки на інноваційний шлях розвитку до інформаційного типу; б) неузгодженість програм і проєктів у сфері інноваційного розвитку; в) фрагментарна реалізація державних стратегій і цільових програм; г) відсутність у органів державної влади інформації про потреби у спеціалістах для активізації діяльності в межах конкретних видів інноваційної діяльності. <i>Недосконалість нормативно-правового регулювання в інноваційній сфері:</i> а) необ'єктивність оцінки інноваційного розвитку; б) не адекватність системи показників інноваційної діяльності; в) відсутність в КВЕДі інноваційних видів економічної діяльності; г) відсутність методичних підходів до паспортизації галузей і виробництв за фактором «інноваційна здатність», «технологічна конкурентоспроможність». <i>Однаково жорсткі вимоги органів державної влади та управління в конкурсних та інших фінансових відносинах щодо процедури розміщення замовлень для великих та малих підприємств.</i>

Джерело* Обґрунтовано авторами даного науково-прикладного дослідження

Відомо, що будь-яке державне утворення, що виступає в ролі законодавця, повинно встановлювати і розробляти дієві, а не життєздатні правові основи і визначати та забезпечувати пріоритетні напрями функціонування соціально-економічної системи. При цьому, не породжувати систему зайвих інституцій, які не формують економічної зацікавленості в результатах інноваційного процесу та є нестійкими за своєю природою.

Поряд і цим, слід визнати, що і до цього часу існують проблеми із: фінансуванням науково-технічних досліджень та розробок, а також розвитку і удосконалення системи освіти і науки; трансформацією певних ринкових відносин у сфері практичного використання нової наукоємної продукції (військового і цивільного значення); координацією заходів із розвитку науково-технічного потенціалу; організацією взаємодії різних секторів когнітивно-інформаційної сфери; стимулюванням (прямими чи опосередкованими методами і прийомами) створення і використання науково-технічних досягнень в промисловості та невиробничій сфері; активізацією інноваційної діяльності; світоглядно-методологічним сприйняттям суспільства проблем розвитку науково-технічної сфери.

Приведені вище і перелічені рольові специфічні функції держави повинні знаходити відображення в державній інноваційній політиці, яка, на даний час, не має доктринальних ознак. Однак, слід враховувати і те, що одним із суб'єктів інноваційної діяльності є посередники – комерціалізатори інтелектуальної власності, венчурні інвестори, бізнес-ангели. Тож, у контексті зазначеного визнаємо: *для сучасної України очевидною стала потреба у їх реальному стимулюванні та орієнтації на поточну прибутковість у короткостроковому періоді (зокрема, до 2020 року) та на значний ринковий попит нововведень. Це, хоча, попередньо було і визнано корелянтами, але важелів не запропоновано (наслідком цього стало хронічне недофінансування нових розробок).*

Таким чином, узагальнюючи вищенаведені викладки підсумуємо, що недостатня вмотивованість посередників та венчурних інвесторів може бути пов'язана, у першу чергу з: а) негнучкістю існуючої кредитно-фінансової системи, в основі якої не стимулююча, а фіскальна політика; б) недосконалістю організаційно-правової форми – закритий паєвий інвестиційний фонд – передбаченої щодо венчурних фондів; в) недостатньою підтримкою держави посередників та венчурних інвесторів; г) обмеженістю джерел фінансування венчурних інвестицій; слабкістю фондового ринку та відсутністю гарантій для венчурного інвестора, які б обмежували його ризики; д) нерозвиненістю неформального сектору венчурного бізнесу, який представляють, так називані, бізнес-ангели; ж) низькою поінформованістю посередників та венчурних інвесторів про інноваційні розробки; з) відсутністю фахівців у сфері венчурного менеджменту, які достатньо володіють управлінськими технологіями з виявлення та оцінки інноваційних проектів і вміють забезпечити стабільне фінансування в період ранньої стадії розвитку проектів (фахівці мають забезпечувати проведення науково – технічної, маркетингової та інвестиційної експертизи, виявляти ризики, знаходити під кожний перспективний проект відповідних інвесторів).

Зарубіжний досвід реалізації та активізації інноваційно-інвестиційних процесів переконливо свідчить, що

по-перше, одним із важливих механізмів, який забезпечує інноваційні процеси ресурсами, є венчурне фінансування. Вирішальну роль у розвитку венчурної індустрії Європи та США відіграли заходи державної політики зі створення сприятливих умов розвитку венчурних фондів. А відтак, для української держави має сенс активно сприяти розвитку венчурного бізнесу – вигоди, які отримує суспільство від програм підтримки венчурного капіталу, не обмежуються тільки прибутками венчурних інвесторів (позаяк, венчурні інвестиції: а) сприяють освоєнню нових провідних науково-технічних розробок для створення конкурентоспроможних високотехнологічних продуктів і технологій; б) створюють нові робочі місця, сприяючи зниженню безробіття та підвищуючи рівень добробуту в суспільстві), що має стратегічне значення для довгострокового зростання національної економіки.

по-друге, стійким напрямком активізації інноваційно-інвестиційної діяльності стає намагання суспільства оптимізувати власні політичні режими на засадах демократії, перетворивши демократичний характер виробничо-господарських відносин у загальнодержавну тенденцію децентралізації повноважень, поширюючи її вплив на конструювання збалансованих співвідношень між суспільно-політичною системою і організацією природно-ресурсного простору, історичний генезис якого до останнього часу в мінімальній мірі відчував вплив норм і цінностей інтелектуального капіталу, оскільки, розвиток національної соціально-економічної системи відбувається в ресурсних обмеженнях.

Найбільш яскравим прикладом ефективного використання обмеженої кількості потенціалів з метою підтримання задовільного рівня стійкості і надійності є нові галузі суспільної практики (інформаційна індустрія, ринок знань, інформаційний менеджмент) за рахунок використання, насамперед, когнітивно-інформаційного руху знань (засобів їх отримання, механізмів відбору, поширення, трансформації, нагромадження, трансляції та їх застосування у всіх галузях суспільства), а також способів автоматизації цих складних процесів на базі комп'ютерної і телекомунікаційної техніки. Подібний досвід стосується саме нашої країни, однак, в межах національної соціально-економічної системи традиційно вирішуються проблеми сталого розвитку та державної стійкості шляхом упередженого формування, насамперед, оптимального варіанту зовнішньополітичної поведінки, врахування життєво важливих інтересів інших суб'єктів геополітики та їх узгодження з інтересами власників великого бізнесу.

Тож, визнаємо: лише після вичерпаності варіантів комерціалізації та приватизації стратегічних об'єктів під тиском соціооточення, суб'єкти управління звертаються до аргументів інформаційного ресурсу, комунікаційних резервів і можливостей.

На погляд авторів дослідження, закономірністю державного будівництва в Україні та регенерації національного господарства, яке обов'язково передбачає національний варіант формування стратегічного потенціалу економіки, є явище внутрішньої між потенціальної компенсації (між елементарними потенціалами груп матеріальної природи та системно-універсального функціонування). Саме взаємозамінність і взаємодоповнення при їх освоєнні та використанні, формує, спрямовує й убезпечує, оптимальну для України модель сталого розвитку, на збереження стійкості всієї соціально-економічної системи, що пояснюється значною кількістю позитивних і негативних, безпосередніх, опосередкованих і зворотніх зв'язків між потенціалами як складовими

частинами єдиного цілого, структурні елементи якого чутливо реагують на взаємні зміни і утримують всю систему у стані відносної рівноваги. Проте, слід застерегти:

така взаємокомпенсація має певні межі свого прояву. У випадку різкого зменшення масштабів матеріальних і факторних потенціалів (фінансового, економічного, інноваційного, інвестиційного та екологічного) і деяких інших потенціалів із групи глобальних (геоекономічного, просторового чи глобальних комунікаційних мереж і інформаційних систем) діалектичний взаємозв'язок між вищезазначеними складовими частинами стратегічного потенціалу економіки України спотвориться у напрямі ослаблення стійкості та надійності функціонування усієї системи. А, згодом, це може призвести – і до її руйнації, що на практиці, як мінімум, означатиме істотне ускладнення позицій держави у сучасному геополітичному просторі, а, можливо, і її повне витіснення у ретроспективні координати.

6.4. Інституціональний консенсус розвитку ринку праці та інституційні детермінанти його модернізації

Об'єктивним є визнати, що розвиток системи робочих місць на подальшу перспективу (навіть, і короткострокову), які відповідали б вимогам до забезпечення стійкого економічного розвитку держави та критеріям її соціальної безпеки - є неодмінною умовою трансформації національного соціально-економічного простору (як і у площині забезпечення світової конкурентоспроможності її суб'єктів). Тож, в умовах зростання складності та відкритості сучасних соціально-економічних систем це завдання не можливо виконати, виключно, силами вузькоспеціалізованих інституцій публічної державної адміністрації. Центрами прийняття та реалізації відповідних рішень виступають багаторівнева, суттєво стратифікована та диференційована мережа суб'єктів господарювання, незалежність та самоправність яких обумовлює значне розходження їх господарчих пріоритетів із пріоритетами державної стратегії національного розвитку.

У цих умовах визначення напрямів удосконалення чи переформатування механізму узгодження стратегічних пріоритетів національного і регіонального рівня та мікроекономіки, що базувався б на інституційній підтримці процесів конвергенції мотивів, прав, засобів та ресурсів діяльності суб'єктів усіх рівнів є важливим науковим завданням.

Проблемам інституційного забезпечення узгодження трендів формування ринку праці та розвитку національної економіки в економічній літературі приділяється чимало уваги. Зокрема, А. А. Чухно було розроблено теоретичні та методологічні засади інституційної архітектури економічних систем, та визначено основні чинники інституційної динаміки економічного розвитку України [44; 45]. О. В. Бражко обґрунтовує варіанти інституційного забезпечення функціонування ринку праці в Україні [46], В. І. Павлов та В. І. Борецько визначають форми та наслідки інституціональних перетворень в Україні [47], а також розкривають їх вплив на трансформацію регулюючої функції держави. У межах досліджень ринку праці С. В. Грішнєвою, А. С. Пасєкою до повно розкрито динаміку трансформації соціально-трудових відносин та впливу на відповідні процеси глобалізаційних чинників [48], Л. С. Лісогор обґрунтовано напрями мінімізації наслідків соціальних шоків [49],

С. В. Головіною виокремлено специфічні механізми регулювання ринку праці в умовах циклічності економіки [50]. Окремий напрям досліджень, які безпосередньо мають відношення до проблематики даного дослідження репрезентують роботи А. Колота, де визначено нові тенденції трансформації зайнятості як вагомого інституту в складі структур, що супроводжують глобальні зміни [51], а також Л. С. Тараєвської, пов'язаної із актуальними напрямками реалізації стратегії розвитку робочих місць [52].

Однак, залишається не вирішеною проблема розробки комплексного підходу до формування інституційної інфраструктури розвитку системи робочих місць, що виступає одночасно й підсистемою ринку праці й національного господарства. Враховуючи вказане, вважаємо за необхідне визначити ключові напрями державного стимулювання розвитку робочих місць та параметрів інституційного середовища, що забезпечує сталість відповідних процесів (деталізовано базові положення у попередній науковій праці авторів дослідження [53]).

Функціонування ринкової економіки обумовлює те, що рішення про створення та розвиток робочих місць приймається роботодавцями самостійно, виходячи із потреб розвитку підприємства, а також задоволення локальних колективних або індивідуальних інтересів. Виходячи з цього, із усіх можливих інструментів впливу, держава повинна орієнтуватися на ті, які, з одного боку, обмежують можливості контр- продуктивної поведінки підприємців, з іншого боку, розширюють простір вигід рішень, пов'язаних із модернізацією та введенням нових робочих місць. Оцінюючи можливі варіанти подібних стимулів та обмежень слід враховувати, що, як свідчить досвід попереднього економічного розвитку, наявність гарантованого збуту та чистого прибутку є необхідними, але недостатнім мотивом для прийняття рішень щодо розширення та розвитку робочих місць. Причиною цього є те, що модернізація робочих місць є найбільш ризикованим і соціально відповідальним типом інвестицій. У подібній ситуації для започаткування відповідних процесів підприємці повинні мати потужні позитивні і негативні стимули, що виключають можливість досягнення бажаних параметрів економічної результативності та ефективності через: податкову та митну оптимізацію, спекулятивне нарощування вартості капіталу, маніпуляції похідними фінансовими інструментами, долученням до неконтрольованого використання бюджетних коштів, підтримці інституційного або природного монополізму та квазімонополізму.

Враховуючи вище сказане, вважаємо можливим, в якості провідної мети формування механізму стимулювання роботодавців до створення гідних робочих місць, визначити і визнати нагальною необхідність щодо забезпечення динамічного балансу публічно-адміністративного механізму стимулювання роботодавців до створення гідних робочих місць, ринкового механізму формування робочих місць і механізмів відтворення робочої сили належної якості, критерієм досягнення якої стане переформатування інституційних структур задля найбільш повної реалізації соціально-трудових та господарчих відносин. Вважаємо, що внутрішнім каркасом динамічного збалансування та гармонізації вказаного комплексу механізмів (хоча, їх, більшою мірою, можна вважати важелями і регуляторами) повинна виступати гнучка інституційна інфраструктура, що забезпечує ефективну реалізацію практики публічно-приватного партнерства на ринку праці та соціальній сфері [55; 56].

Серед внутрішніх ризиків відповідної політики слід вказати те, що більш жорстка позиція держави по відношенню до стандартів ведення підприємницької діяльності на першому етапі очевидно супроводжуватиметься зростанням витрат суб'єктів господарювання на робочу силу та розвиток робочих місць. Враховуючи це необхідно впровадити комплекс заходів, які компенсують підприємцям понесені витрати і забезпечать їх виправданість з точки зору довгострокових соціально-економічних пріоритетів. Мається на увазі створення сприятливих умов по таким напрямам як: зменшення податкового тиску та удосконалення адміністрування податків і зборів, удосконалення обігових механізмів ринку праці, профорієнтація та освіта, соціальний захист та сприятливий інвестиційний клімат, гарантування захисту легітимних прав власності та контрактної дисципліни. Вважаємо, що позиціонуючи себе як провідну, але рівноцінну сторону соціального діалогу, держава у вигляді системи органів влади усіх рівнів визнає необхідним розподіляти з підприємцями усі ризики і витрати процесів розширення і модернізації робочих місць і здійснювати це на засадах широкого соціального діалогу, соціальної відповідальності та неадміністративних форм соціального регулювання.

Аналіз зовнішніх ризиків та імовірності позитивного зрушення у зазначеній проблематиці, здійснений на основі дослідження теорії та практики розвитку робочих місць зарубіжних країн дозволяють нам визначити, що в умовах загальносвітової економічної кризи орієнтація на поляризацію національного господарства відносно експорту та імпорту є хибною. Внутрішньо - економічні процеси та світові умови свідчать про актуальність для України переходу до стратегії поетапного розгортання імпортозаміщення, стимулювання внутрішнього попиту, формування певного переліку повних циклів переробки товарних груп.

Тож, прийняття саме такого курсу, крім власне вигод відновлення вітчизняного промислового сектору, створює для країни чимало переваг пов'язаних із можливістю розв'язання таких протиріч як: звуження можливостей державних доходів в умовах зростання потреби у нарощуванні інвестицій; балансування банківської системи на межі критичної ліквідності; надмірного навантаження державних фінансів прямими соціальними зобов'язаннями та непрямыми у вигляді дотування критичних сфер життєзабезпечення населення. Орієнтація на стратегію імпортозаміщення спирається на визначення ключових сфер державних інвестицій та банківського кредитування (у частині емісійного рефінансування). Вважаємо, що за умов правильного вибору точок розвитку крім мультиплікативного короткострокового ефекту активізації підприємницької активності та відтермінування вибуху інфляції можливо домогтися створення ланцюгової реакції відторгнення нових робочих місць у сферах прикладання праці та економічно пов'язаних із ними.

Однак, слід визнати, що орієнтація на зниження податкового тиску та активізацію державних дотацій та субвенцій певною мірою суперечить реалізації стратегії модернізації державної митної політики та імпортозаміщення. Ця суперечність, на наш погляд, може бути суттєво пом'якшена у випадку кардинального спрощення дозвольно-регуляторної політики. Даний напрям дозволяє забезпечити виконання декількох завдань одночасно. По-перше, дозволить усунути надмірні та дублюючі процедури державного адміністрування, оптимізувати кадровий склад відповідних організаційних

структур центральної і місцевої державної влади та знизити витрати на підтримку адміністративного апарату. По-друге, сприятиме розширенню простору можливостей для малого підприємництва та середнього бізнесу. По-третє, дозволить перейти від погоджувально-дозвільного режиму перенасиченого локально бюрократичними ініціативами до розширення застосування універсальних стандартів, підтриманих механізмами спільного контролю усіма зацікавленими особами.

В умовах скорочення уваги і державних витрат на надмірне адміністрування економічних та соціально-трудова процесів утворюються потужні резерви активізації та реструктуризації політики державних прямих та непрямих інвестицій. Серед них, зокрема, слід виокремити такі перспективні напрями: прямі державні інвестиції в межах публічно приватного партнерства та державні гарантії стратегічним інвестиціям; активізація залучення заощаджень населення; страхова та лізингова підтримка реінвестицій з валового прибутку корпоративного сектору. Попит на участь у подібних проектах з боку бізнесу може бути змотивований за рахунок зниження надмірних трансакційних витрат організації підприємницької діяльності, а саме: зняття нормативно-правових та фінансових обмежень з прискореної амортизації; внесення змін до облікової і податкової системи в частині спрощення реінвестицій чистого доходу підприємницького сектору. Особливої ваги слід надати можливості зниження бази оподаткування прибутку на величину частки прибутку, яка Кабінетом Міністрів України може бути зафіксована як норматив неоподаткованого реінвестування у розширення або модернізацію робочих місць, який слід диференціювати по галузях та регіонах; зниження адміністративних, облікових, податкових та митних бар'єрів щодо імпорту техніки і технологій інноваційного спрямування; спрощення адміністрування соціальних виплат та нарахувань на ФОП з кінцевою метою протягом п'яти років вийти на загальний рівень усіх соціальних відрахувань з ФОП до 30,0 %.

У контексті продовження податкової реформи та політики спрощення умов господарчого обігу, вважаємо доцільним перенесення акцентів регуляторної та податкової політики від результатів економічної діяльності на джерела рентних доходів, накопичення застарілої техніки, екологічно та морально застарілих технологій, енерго- й ресурсовитратних виробництв, споживання товарів розкоші та іншого негосподарського використання активів (у тому числі землі та нерухомості). Разом із спрощенням доступу до інфраструктурних проектів в сфері будівництва та інженерно-комунікаційного забезпечення ділянок для підприємств; створенням і виведенням на корпоративний ринок лізингових агенцій (державних); модернізуванням систем територіального розміщення та облаштування об'єктів господарчого спрямування, а також стандартів їх будівництва та експлуатації, що дозволить створити збалансовану систему позитивних та негативних стимулів до розвитку робочих місць.

Очевидно, що механізми оптимізації ведення господарчої діяльності та її узгодження із національними імперативами сталого розвитку мають значення не лише в умовах формування сталого попиту на продукцію за результатами нарощення кількості створених робочих місць. Із цією метою варто запровадити також і переорієнтацію тендерних закупівель державних органів влади на продукцію українського виробництва; розробити та впровадити прозору політику технічної, біологічної та хімічної стандартизації імпорту; протягом п'яти років здійснити

переведення усіх тепло генеруючих підприємств України на використання електроенергії; прискорити подальшу стандартизацію товарів та послуг вітчизняних підприємств із більш жорсткою орієнтацією на міжнародні стандарти.

У цій відповідності, із боку ринку праці виробничо-господарські механізми повинні бути підтримані розвитком його інфраструктури, призначенням якої є забезпечення збалансованості якісних характеристик робочої сили та вимог до робочих місць, зниження трансакційних витрат обігу робочої сили і витрат на підтримку партнерської якості трудових відносин на підприємствах. В якості базових напрямів формування елементів вказаної інфраструктури слід назвати наступні:

збільшення фінансування та поліпшення контролю за цільовим використанням коштів Державної служби зайнятості (ДЦЗ), налагодження більш тісної координації ДЦЗ з соціальними партнерами та рекрутинговими агенціями, формування у перспективі національної бази вакантних робочих місць і незайнятого населення, відкритої у режимі вільного електронного доступу; узгодження програм національного і регіонального рівнів із критеріями інноваційного розвитку робочих місць;

підтримку легальної трудової мобільності робочої сили, підвищення доступності житла, включаючи наймане, а також транспортної й соціальної інфраструктури;

стимулювання наукових і практичних пошуків у системі бухгалтерського, управлінського, кадрового та статистичного обліку з метою більш повного віддзеркалення вартісного боку трудових відносин; застосування важелів державного впливу для повернення підприємств до нормування праці та узгодження норм з професійно-кваліфікаційними та соціальними стандартами, зокрема, забезпечення інтеграції нормування праці у систему її оплати.

Важливою ланкою інфраструктури ринку праці є структура підтримки безпечних умов праці, яка останнім часом перетворилася в потужний демпфер ризиків господарчих витрат за рахунок економії на безпеці персоналу. Подібна практика підтримує орієнтацію на праце витратні технології, знижує стимули до впровадження гідних робочих місць. Для її подолання вважаємо доцільним: розробку і реалізацію заходів із поліпшення умов та охорони праці; зниження ризиків смертності і травматизму на виробництві та професійних захворювань; удосконалювання керування професійними ризиками за участю сторін соціального партнерства; розвиток системи оцінки умов праці з погляду виявлення шкідливих або небезпечних виробничих факторів.

Поряд із зазначеним, зауважимо і визнаємо про те, що для того щоб запропонований до запровадження комплекс заходів не перетворився у декларативні проекти або одноразові «лозунгові» кампанії, їх реалізація має спиратися на наявність впливового, дієвого та ефективного інституційного середовища. У цьому контексті, ми розуміємо і вбачаємо за доцільне опрацювати і дотримуватися відповідної системи норм та правил легітимної поведінки, для впровадження яких вже створено спеціалізовані інстанції задля контролювання результатів діяльності. Інституціональне середовище, необхідне для інноваційного соціально орієнтованого типу розвитку системи робочих місць та ринку праці у довгостроковій перспективі має складатися із наступних галузей суспільної практики.

По-перше, загальні політико-правові інститути, що утворюють каркас забезпечення цивільних, політичних, господарчих та соціально-трудових прав громадян та їх об'єднань. Мова йде про захист базових прав, включаючи недоторканість особи і власності, незалежність суду, ефективність правоохоронної системи, свободу засобів масової інформації.

По-друге, інститути, що забезпечують реалізацію процесів людського розвитку та відтворення робочої сили. Насамперед, це стосується системи охорони здоров'я, житлово-комунального господарства (ЖКГ), освіти та соціального страхування. Ключовим завданням їхнього розвитку є дез-агрегація і децентралізація структури надання відповідних послуг, створення умов конкуренції та раціоналізація розмаїття новітніх організаційно-правових форм реалізації.

По-третє, спеціалізовані економічні інститути, що забезпечують стійке функціонування і розвиток галузей національної економіки: структури ідентифікації та фіксації прав власності як на матеріальні так і нематеріальні активи; громадські та цивільні організаційні форми неприбуткової діяльності щодо удосконалення економічних та соціально-трудових відносин; нові організаційно-правові форми масової появи інноваційних підприємств; конкуренція в інфраструктурних видах економічної діяльності: фінансовій, транспортній, нерухомості; бізнес-інкубатори, технопарки та логістично-промислові кластери, мале підприємництво; мікрокредитування.

По-четверте, мережева децентралізація інституційної структури стратегічного державного управління, яка має забезпечити гармонійність формування і розвитку всіх названих вище типів інститутів, і буде спрямована на узгодження бюджетної, грошової, структурної, регіональної і соціальної та виробничо-трудової політики при вирішенні системних внутрішніх проблем розвитку і активного реагування на зовнішні виклики. Вона має містити у собі взаємопов'язані цільові програми інституційних перетворень, довгострокові і середньострокові прогнози імовірного економічного зростання, нарощення наукового і технологічного потенціалу, що відтворено у базових домінантах стратегії (енергетична, транспортна, соціальна тощо) і програми розвитку ключових секторів економіки і регіональних економічних систем, довгостроковий фінансовий план і систему бюджетування за результатами.

Слід наголосити, що консолідація зусиль на інституційному векторі перебудови механізмів державного стимулювання розвитку робочих місць у контексті гармонізації фазової траєкторії зрушень в межах ринку праці та забезпечення збалансованості функціонування національного господарства пов'язане із вимогою забезпечення не фрагментарного, аполітичного та не суб'єктивного розв'язання зазначеної проблеми. У цьому зв'язку, задля генерування передумов для формалізації та реалізації стратегії сталого розвитку України не слід вважати державні органи влади провідним та абсолютно домінантним суб'єктом інноваційних форм економічної та соціально-трудової взаємодії.

Враховуючи багатоукладність, альтернативність форм власності, різно-векторність інтересів, диференціацію регресорного забезпечення та доступності до їх використання, вважаємо формування незалежних інституцій достатньо коректним і ефективним напрямом розв'язання проблем неузгодженості розвитку різних секторів господарювання та формування контрольованої конкуренції. Це і дозволить закласти підвалини подальшого розвитку умов індивідуальної надійності функціонування

систем соціально-економічної безпеки та конкурентоспроможності держави, а також локалізувати (із подальшим елімінуванням) тиск деструктивних сил на регіональному, національному та глобальному рівні.

Таким чином, зазначимо, що у даному параграфі авторами монографії обґрунтовано ключові напрями стимулювання регенераційних процесів у сфері формування трудо-ресурсного потенціалу України. Зокрема, щодо створення та модернізації робочих місць у складі системи організаційно-економічних заходів, спрямованих на гармонізацію розвитку ринку праці та національного господарства, загалом. Розкрито та визнано, що базовою умовою успішних реформ по обраних напрямках є, у першу чергу, розбудова та переформатування інституційного середовища, яке забезпечує сталість відповідних процесів та складається із блоків загально політико-правових інститутів, інститутів людського розвитку і відтворення робочої сили, спеціалізованих економічних інститутів та інституційної структури стратегічного державного управління.

6.5. Механізм сталого фінансування потреб національної економіки, безпеки і оборони держави

На початку XXI століття, незважаючи на тісне міжнародне співробітництво в галузі забезпечення безпеки та сталого розвитку глобальних регіонів, ухвалення відповідних безпекових і програмних документів, поглибилася системна криза світової політичної та економічної систем, пов'язана з переходом де-факто від глобального до менш масштабного, тобто глокального (глобально-локального) рівня управління безпекою у сфері міжнародних відносин. Ця тенденція особливо яскраво відобразилась у перебігу подій 2014 – 2017 років у Криму й на Донбасі, коли фактично основними учасниками переговорного процесу стали так звані країни “нормандського формату”, тобто європейського **глокального** регіону. Без прямої участі в мирних переговорах основних гарантів Будапештського меморандуму, у першу чергу Сполучених Штатів Америки та Великобританії, наша країна, навіть враховуючи підтримку західноєвропейських партнерів, опинилася в умовах військової агресії практично “сам на сам” з прилежною стороною конфлікту, хоча США і надавали протягом цього періоду Україні певну фінансову допомогу. Наслідком стало не стратегічне вирішення, а локалізація (інкапсуляція) на сьогодні конфлікту зоною проведення АТО та анексованим Кримом. На майбутнє, більшість політологів стратегію забезпечення безпеки у світі вбачають вже не глобальною, що реалізується наддержавою (“*Rex Britannica*” або “*Rex Americana*”), а саме глокальною, яка забезпечуватиметься потужними власними збройними силами та кількома локалізованими стратегічними союзами в межах глобального світу, включаючи, зокрема, європейський, американський, тихоокеанський та азійський театри економіко-політичної взаємодії основних світових гравців – країн “Великої сімки”, “Двадцятки”, неоіндустріальних держав об’єднання БРІКС тощо.

Основними викликами, що постали з цієї ситуації, стали²⁰⁷, по-перше, заморожування пропозицій щодо надання США Україні летальної зброї та звужене фінансування потреб національної безпеки та оборони “ззовні” у вигляді безповоротної допомоги (за майже 5 років збройного конфлікту Україною отримано, за відкритими даними, біля 0,6 млрд. доларів США. Включаючи фінансування на поточний 2017 р. іноземна допомога Україні не перевищить 1 млрд. дол. США). По-друге, це обмеження фінансування оборонних програм в основному внутрішніми фінансовими джерелами, зокрема – бюджетним фінансуванням, зокрема, таким джерелом державних доходів як воєнний збір. По-третє, необхідність для України забезпечити власними зусиллями (тобто, самофінансування) оборонні видатки в умовах соціально-економічної кризи, скорочення виробництва та обмежених можливостей для зовнішніх запозичень. Проте, фінансові потреби для забезпечення національної безпеки та оборони є, без перебільшення, колосальними, оскільки на сьогодні Україна володіє армією, чисельність якої перебільшує відповідний показник для Німеччини (177 тис. лише на початок 2017 р., щорічні військові видатки біля 40 млрд. дол. США) і стала практично зіставною з чисельністю збройних сил Франції, щорічні військові видатки якої, для порівняння, складають біля 50 млрд дол. США.

Ще одним фактором ускладнення ситуації є те, що територія України стала зоною окупації та бойових дій, що вимагає підвищеного фінансування оборонних видатків. Для нас сьогодні дуже показовим є порівняння з епохою “ленд-лізу” – під час II-ї Світової війни щорічна допомога від США СРСР становила близько 33 млрд. дол. США (у цінах 2008 р.) за кожний рік війни. Танків усього було поставлено 10 000 одиниць, літаків 22 000 одиниць: це 10 танків і 20 літаків на добу. Головний і давній союзник США – Велика Британія - кожного року під час II-ї Світової війни одержувала від США приблизно по 50 мільярдів доларів (у цінах 2008 р.), щорічно. На сьогодні маємо для України від США військову допомогу на два порядки меншу, хоча й безповоротну²⁰⁸. На цьому тлі навіть планово виділені Україні Сполученими Штатами України на 2017 рік кошти розміром 370 млн. дол. США виглядають краплею в морі, оскільки очевидно, що для утримування у теперішніх умовах потужних сучасних збройних сил і фінансування має бути відповідним. Зважаючи на поточну суспільно-політичну ситуацію в світі, розраховувати на зовнішню фінансову допомогу навіть на рівні фінансування сьогоднішнього дня є дуже проблематичним. Отже, постає актуальне питання про винайдення потужних і сталих джерел самостійного, суверенного фінансування зростаючих видатків нашої країни на безпеку і оборону. При цьому, на сьогодні фіскальні механізми забезпечення бюджетного наповнення оборонних видатків у вигляді цільових податків на кшталт воєнного збору є обмеженими.

²⁰⁷ Детально розкрито і описано авторами даної монографії, а також запропоновано більш дієві важелі та регулятори для реальних умов функціонування національної соціально-економічної системи, у попередніх наукових працях [57 – 60]. При цьому, регіональну асиметрію просторової організації природного багатства як чинника національної безпеки та оборони України – репрезентовано у Додатку Г.9.

²⁰⁸ Для порівняння (довідково) на 2017 рік своїм союзникам по НАТО США виділили 3 мільярди доларів США.

Теперішня економічна ситуація в країні є такою, що підприємства та громадяни не в змозі підвищити виплати до бюджету для фінансування національної безпеки і оборони в достатньо необхідних обсягах. Отже, необхідно докорінним чином змінити систему фінансування видатків на національну безпеку і оборону, переклавши фіскальний тягар забезпечення фінансування оборонної сфери з підприємницьких прибутків і доходів громадян на інші альтернативні джерела доходу. З цього, нагальним є визначити та обґрунтувати стратегічний концепт організаційно-економічного механізму сталого суверенного фінансування видатків у сфері національної безпеки та оборони з урахуванням військових викликів та перспективних потреб оборони країни²⁰⁹. У контексті зазначеного, вихід із ситуації браку власних фінансових ресурсів на забезпечення потреб національної безпеки та оборони країни, на думку низки вітчизняних та зарубіжних учених, можливий завдяки розробці нової парадигми і відповідного їй стратегічного механізму використання різних за природою джерел фінансування сталого розвитку національного господарства, яку можна охарактеризувати як загальний концепт суверенного добробуту нації²¹⁰. У загальному розумінні концепт суверенного добробуту та стратегічного механізму суверенного фінансування державних видатків [57 – 60] зводиться до наступного:

суверенний добробут – це стійкий стан національного господарства, за якого основним джерелом видатків на забезпечення сталого розвитку національної економіки є власні державні заощадження, накопичені у фонді суверенного добробуту (ФСД). ФСД – це створений державою фінансовий інститут, покликаний на довгострокову перспективу акумулювати кошти для фінансування потреб сталого розвитку, включаючи забезпечення економічної, екологічної та інших складових національної безпеки, та соціальні потреби, як видатки на освіту, виплату пенсій тощо. Суверенні фонди у першу чергу є інструментом довгострокової макроекономічної стабілізації національної економіки та накопичення активів і збереження національного багатства для майбутніх поколінь. На сьогодні перспективні суверенні фонди здійснюють інвестиції на умовах принципів соціальної і державної відповідальності та етики - інвестиції здійснюються в державних інтересах у національні і соціальні проекти, у проекти з охорони навколишнього природного середовища. Суб'єктом, що створює суверенний фонд, інша назва якого є фонд суверенного добробуту, є державна або регіональна влада. Стратегічною метою створення ФСД є сталий розвиток держави, тобто такий, за якого сталим є економічне зростання.

²⁰⁹ Відтак, реальним об'єктом дослідження будуть джерела отримання фінансових ресурсів сталого розвитку національного господарства, які можуть бути спрямовані на забезпечення потреб національної безпеки та оборони України.

²¹⁰ Довідково: розробленню і обґрунтуванню положень теорії суверенного добробуту та інституціональним засадам його забезпечення (як вже зазначалось у цій монографії, зокрема, у пп. 5.3) присвячено низку робіт вчених із різних галузей знань. У тому числі і: Х. Балдінга, В. Башка, Д. Белова, І. Бреммера, В. Гейця, К. Гордона, С. Девідсона, К. Девентера, С. Джорі, та М. Диби, С. Дробишевського, Н. Дрозд, А. Золотарьової, Х. Йермо, П. Клепки, Дж. Коттера, І. Красної, Д. Лук'яненка, Ю. Макогон, П. Медас, В. Міраккі, Я. Міркіна, Е. Монка, В. Мороза, В. Намонюка, В. Новицького, М. Онопка, Т. Орехової, Г. Панової, Ю. Пахомова, Ю. Пілмана, Б. Рубцова, Дж. Хагета, М. Хвесика, У. Фазано, Г. Шмарловської та ін.

На сьогодні у світі нараховується біля 70 суверенних фондів, більше 30 з яких були створені вже після 2000 р. Потужні багатомільярдні суверенні фонди створено у Норвегії, Канаді, США, Китаї, Об'єднаних Арабських Еміратах, Саудівській Аравії, Кувейті тощо. Загальне багатство, накопичене у суверенних фондах світу, наближається до 8 трлн. доларів США. Особливу роль зіграли суверенні фонди в умовах фінансової кризи 2008-2009 рр. як стабілізатори національної економіки країни, насамперед цей ефект стосувався Китаю. Дуже показово, що в умовах введення санкцій та збільшення видатків на військові потреби країни у РФ саме суверенний фонд, за обставин ведення цією державою непроголошених, т.з. "гібридних" військових конфліктів, зокрема – у Сирії, в Україні (анексія АР Крим, підтримка діяльності незаконних збройних формувань) та в умовах введення міжнародних санкцій, забезпечив видатки, що досі тримають на плаву національну економіку, ці вимушені видатки Російської Федерації з її суверенного фонду давно перебільшили 1 трильйон рублів.

Проте, в Україні на сьогодні суверенний фонд і система забезпечення суверенного добробуту, як і її правова та економічна база є відсутніми. Тому, на сьогодні де-факто єдиним важелем стабілізації національної економіки у фінансовому секторі з використанням резервних активів є золотовалютний резерв НБУ, який, однак не є достатньо потужним для стабілізації національної валюти в умовах особливого періоду. До цього призвела ситуація, що склалася після 1996 року, коли, не зважаючи на задеклароване у Конституції України (ст. 13) [61] право народу на природні ресурси, не було зроблено фактично ніяких кроків задля оформлення самого права народу України на природні об'єкти у вигляді, наприклад, громадянської власності на природні ресурси з правом присвоєння природної ренти. Хоча, у цій статті прямо заявлено, що "Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону". На сьогодні народ України де-факто (не де-юре) вимушено делегував ці повноваження певним органам влади за відсутності правового та господарського поля, яке надавало б йому право власності на природні об'єкти України як джерела доходу.

Тобто, зараз економіко-правова колізія перебуває в тому, що юридично право власності на природні ресурси за народом України конституційно закріплено, проте актом передачі у власність громадян не оформлено. Тому певні достатньо широкі права щодо використання і розпорядження природними ресурсами мають держава та територіальні громади, у тому числі надаючи їх в користування суб'єктам господарювання. Органи влади на державному і територіальному рівнях певним чином здійснюють охорону природних ресурсів, моніторинг та охорону навколишнього природного середовища. Також здійснюються по відношенню до природних ресурсів управлінські функції, такі як облік, визначення напрямів використання, оцінку тощо. Державна та місцева влада на сьогодні самостійно і в рамках публічно-приватного партнерства може здійснювати господарську діяльність з використанням природних ресурсів як активів з метою отримання прибутку, для вирішення соціальних,

екологічних та інших завдань розвитку. При цьому ключовим питанням є реальне багатоаспектне право власності на природні ресурси, яке може бути реалізоване нормативним механізмом громадянської власності на природні ресурси та фінансовою системою суверенного добробуту. Одним із головних аспектів при цьому є оборонний, оскільки саме на ЗСУ ст. 17 Конституції України покладається обов'язок захисту недоторканості України, включаючи її національне і, зокрема, природне багатство [62]. Для аналізу цього питання звернемося до зростаючої ролі національної безпеки і оборони як фактору сталого розвитку. Так, до останнього часу, в цілях сталого розвитку, які періодично формулюються світовою спільнотою, починаючи з 1992 року, практично не згадувався оборонний аспект. Проте, в останніх задекларованих ООН Цілях сталого розвитку (ЦСР), які замінили собою попередні Цілі тисячоліття (ЦТ) прямо вказано одним з головних пунктів на важливість підтримання миру і правопорядку. Звернемося до цих документів детальніше. Зокрема:

У вересні 2015 р. в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН для прийняття Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 р. (надалі, Саміт). Саміт розглядається світовою спільнотою як подія історичного значення. Проблематика Саміту охоплювала всі аспекти соціально-економічного розвитку, конкурентоспроможності країн, екологічної та енергетичної безпеки, глобального партнерства для розвитку, а обсяг ґрунтовної підготовчої роботи не мав прецедентів в історії. Після Саміту перед країнами-членами ООН постали нові завдання адаптації визначених на глобальному рівні цілей та їх моніторингу. В Україні також розпочалась робота зі встановлення цілей сталого розвитку на 2016-2030 рр., відповідних завдань та показників для моніторингу досягнення цілей [63].

При цьому, ХУІ-та з 17 проголошених цілей декларує, в якості мети, досягнення до 2030 р. миру і верховенство закону. Так, зокрема, “ціль 16.а” ставить наступне завдання: *“Зміцнити відповідні національні установи, у тому числі завдяки міжнародній співпраці, з метою нарощування на всіх рівнях, зокрема в країнах, що розвиваються, потенціалу у справі запобігання насильству та боротьби з тероризмом і злочинністю”*, при цьому активної протидії вимагає поява нових видів тероризму – інформаційного та, зокрема, кібернетичного [63].

Таким чином, враховуючи високі рівні воєнної і терористичної загрози для України та її регіонів, зміцнення сил національної безпеки та оборони в Україні входить на сьогодні в коло питань сталого розвитку, для вирішення яких створюються, як правило суверенні фонди. Інші цілі сталого розвитку (ЦСР) також опосередковано пов'язані з аспектом безпеки і напряму – з основними завданнями, для вирішення яких створюються суверенні фонди (табл. 6.13). Показово, що більшість розглянутих нами цілей тим чи іншим чином відображені в таких стратегічних документах нашої країни, що носять оборонний характер, як Стратегічний оборонний бюлетень України (СОБУ), схвалений Указом Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016 [64], Стратегія національної безпеки України (СНБУ), введена в дію Указом Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015 [65] та Воєнна доктрина України (ВДУ), введена в дію Указом Президента України № 555/2015 від 24.09.2015 р. [66] тощо. В усіх цих документах на одному з перших місць поставлено стратегічне вирішення питання

довгострокового фінансування оборонних видатків, включаючи пріоритетне фінансування оборонних витрат в особливий період. Щодо потенційних загроз суверенним фондам, на сьогодні однією з провідних є інформаційна. Інформаційний тиск на Україну та її громадян за допомогою інформаційної зброї - інформаційний тероризм – посилюється зі зростанням влади транснаціональних компаній над державами, націями, цілими регіонами сучасного суспільства. На інформаційному рівні він виявляється в інформаційній експансії у систему державного управління, що сприяє реалізації зовнішніх спочатку економічних, а потім політичних та інших цілей. Таким чином, послаблення позицій у сфері протидії інформаційному тероризму веде до безпосередніх втрат у національному суверенітеті взагалі, може спричинити великі перешкоди щодо створення та використання фонду суверенного добробуту. Окремою небезпекою може бути експансія на національний ринок фінансового капіталу суверенних фондів інших держав за відсутності власного суверенного фонду. Навпаки, швидке створення та потужний багатоступеневий захист капіталів власних суверенних фондів будуть одними з головних факторів їх успішного функціонування.

Тож, розглянемо докладніше наступні конститутивно-ключові елементи стратегічного механізму суверенного добробуту і сталого фінансування потреб національної безпеки та оборони.

Джерела суверенного добробуту. У так званій системі сталих фінансів джерелом суверенного добробуту є у першу чергу природна рента (у першу чергу гірничу, а також лісову, земельну, водну, екологічну) та інші види ренти (непідприємницьких, тобто незароблених доходів). Природна рента – це дохід, який створюється роботою сил природи, а не людини, природними ресурсами та умовами, наприклад – природною родючістю землі, корисними властивостями геологічних порід (руд, енергетичних копалин тощо), а отже цей дохід має привласнюватися лише власником природних ресурсів, яким за Конституцією є наш народ. Проте, природна рента в Україні наразі переважно присвоюється олігархічними структурами в той час, коли вона має вилучатися на користь суспільства і розподілятися на користь майбутніх і теперішнього покоління українців між усіма громадянами України в рівній мірі шляхом запровадження правового інституту громадянської власності на природні ресурси. Наступними кроками, у цьому напрямі, мають стати запровадження фінансових механізмів суверенного добробуту.

Таблиця 6.13

**Безпекові аспекти Цілей сталого розвитку (ЦСР) Саміту ООН для прийняття
Порядку денного в галузі розвитку, вересень 2015 р., 70-а сесія
Генеральної Асамблеї ООН, м. Нью-Йорк***

Цілі сталого розвитку (ЦСР) на 2016-2030 рр., порядкові номери цілей в їх переліку у документах ООН	Основні групи цілей в аспектах забезпечення безпеки в межах Цілей сталого розвитку (ЦСР)
1	2
(1) Світ без бідності, (2) Світ без голоду, Хороше здоров'я (3), Статева рівність (5)	Цілі соціально-гуманітарного забезпечення та захисту населення від негативних наслідків бойових дій і збройних конфліктів, насильства, забезпечення належного стану здоров'я і гідного соціального, у т.ч. пенсійного забезпечення цивільного населення і військовослужбовців, розширення участі жінок у військовій службі

Закінчення табл. 6.13

1	2
Якісна освіта (4)	Цілі в освіті, включаючи сучасну освіту в сфері безпеки і оборони, у тому числі початкову військову підготовку та військову підготовку офіцерів запасу
Чиста вода і санітарія (6), Відновлювана і недорога енергія (7), Екологічно чисті міста і спільноти (11), Відповідальне використання ресурсів (12), Протидія зміні клімату (13), Безпечне використання океанів (14), Безпечне використання землі (15)	Цілі в екологічній безпеці, енергобезпеці, ресурсозбереженні, недопущенні негативних впливів збройних конфліктів на довкілля, природні ресурси, на стан і системи життєзабезпечення населених пунктів, включаючи водо-, газо-, енергопостачання, безпечне поводження з відходами
Хороша робота і економіка (8), Інновації і хороша інфраструктура (9), Зменшити нерівність (10)	Цілі в національній економіці і державному розвитку, включаючи заходи з мінімізації наслідків соціально-економічних криз, збройних конфліктів, розвиток інфраструктури та попередження терористичних актів на інфраструктурних об'єктах, стаке фінансування підприємств оборонного комплексу, збільшення заробітних плат військовослужбовцям, покращання умов їх служби, забезпечення збалансованого територіального розвитку через забезпечення сталої безпеки в усіх без винятку регіонах
Мир і верховенство закону (16)	Цілі в галузі національної безпеки і оборони, включаючи забезпечення миру, територіальної цілісності, суверенітету, економічної та інформаційної безпеки держави, реформа збройних сил, стаке фінансування оборонних структур та державних закладів із забезпечення правопорядку і законності
Співробітництво заради сталого розвитку (17)	Цілі у сфері міжнародного співробітництва, включаючи співробітництво щодо протидії тероризму, підтримання миру і безпеки в глобальних регіонах та в усьому світі

* Джерело: складено та систематизовано авторами монографії за даними [63].

Вона реалізовуватимуться шляхом відкриття у державній фінансовій установі (фонді громадянських дивідендів - ФГД) спеціальних персональних рахунків, на які рента в рівній мірі буде нараховуватися щорічно усім без винятку громадянам України за правом громадянства, а також вилученням іншої частини ренти у суверенний фонд (фонд суверенного добробуту - ФСД) для потреб майбутніх поколінь українців із першочерговим урахуванням факторів стабілізації національної економіки в особливий період та потреб національної безпеки та оборони. У підприємств має залишатися лише зароблений ними підприємницький дохід – прибуток.

Запровадження інституту громадянської власності на природні ресурси позбавить олігархів від головного джерела їх збагачення – прихованої від народу України та незаконно присвоєної ними природної ренти. Україна, з розвитком системи суверенного добробуту, відповідно, поступово позбавиться від посиленого впливу олігархічного капіталу на її економіку (рис. 6.5). Інституціональні засади запропонованого фінансово-економічного механізму передбачають інтенсивне залучення природних ресурсів у господарський обіг через розвиток державно-приватного партнерства у сфері використання на корпоративній основі природних ресурсів в проектах залучення природних активів у національне господарство. Проектна форма господарювання при цьому гарантуватиме високі доходи та соціальну

і екологічну ефективність природокористування, а створення фінансових компаній зі спеціальними правами запозичення ефективно забезпечуватиме сек'юритизацію природних активів і перетворення їх на фінансовий капітал, тобто створюватиме основу для реінвестування у природно-ресурсну сферу та відповідне перспективне збільшення надходжень від природної ренти в державу. Проектний підхід передбачає формування управлінської (проектні компанії) і фінансової інфраструктури (корпоративні інституціональні інвестори), та відповідних схем проектного управління із забезпеченням корпоративної відповідальності.

Для створення повноцінної системи сталих фінансів, яка забезпечуватиме суверенний добробут нації, необхідно стільки часу, щоб виросло одне покоління повнолітніх українців з часу свого народження, тобто приблизно максимальний термін складає 21 рік. За цей період на персональних рахунках громадян, накопиться за рахунок виплачуваної ренти та інвестиційних доходів сума, достатня для того, щоб оплатити середню спеціальну або базову вищу освіту з бажаної спеціальності у платному виші, отримати платну військову освіту офіцера запасу або забезпечити фінансово можливість створити сім'ю, народити дитину і виховувати її протягом 3-5 років із одним непрацюючим із батьків, або забезпечити початковий внесок у пенсійний фонд для отримання у наступному мінімальної пенсії за віком. У випадку смерті громадянина України несплачена йому сума на персональному рахунку виплачується як допомога на поховання або переходить у спадок. За бажанням, суму коштів на персональному рахунку можна не використовувати на особисті потреби, а залишати на рахунку як джерело для отримання інвестиційного доходу.

Для сфери національної безпеки та оборони дуже важливим фактором може бути можливість використання коштів з особистого рахунку громадянських дивідендів для виплат мобілізаційної компенсації за відстрочку призову на військову службу під час мобілізації, за умов, якщо відповідні законодавчі акти будуть прийняті в нашій державі. Зокрема, на сьогодні подібний Законопроект № 2251, при всій його конституційній проблемності, все ж зареєстрований у Верховній Раді України [67].

У цілому, слід признати таке: система сталих фінансів в безпековому аспекті стабілізує національну економічну систему і створює основу для економічної безпеки країни, а в оборонному аспекті забезпечує стале фінансування перспективних оборонних потреб в умовах потенційної або реальної військової загрози майбутнім поколінням українців.

Організаційно-економічний механізм системи суверенного фінансування сталого розвитку держави. Підприємства України, які використовують джерела ренти (надра, землю, ліс, воду, транспортні комунікації, повітряний простір тощо), отримують як підприємницький дохід (нормальний прибуток), який необхідно залишити у підприємства, так і ренту, зокрема природну (надприбуток), яку нашій державі необхідно через податкові механізми вилучати та розподіляти на потреби сталого розвитку як майбутніх, так і теперішнього поколінь українців. З однієї частини вилученої ренти доцільно створити суверенний фонд для забезпечення потреб майбутніх поколінь нашої нації, стабілізації економіки та мінімізації наслідків соціально-економічної і воєнної криз, включаючи перспективне фінансування

оборонних потреб, а з іншої частини – створити фонд поточних виплат громадянських дивідендів на особисті рахунки громадян.

За умов введення окремим правовим актом в рамках положень статті 13 Конституції України [61] інституту громадянської власності на природні ресурси, при народженні кожному громадянину у Національному фонді громадянських дивідендів відкриватиметься особистий рахунок, до якого він матиме доступ починаючи з відповідального повноліття, тобто з 18 або з 21 року. За рахунок щорічно зараховуваної на персональний рахунок ренти та зараховуваного інвестиційного (процентного) доходу за 21 рік - майбутня вартість ренти складе вагому суму, достатню для суверенного забезпечення видатків на освіту, охорону здоров'я, інші соціальні витрати.

На сьогоднішній день рента вилучається в суб'єктів господарювання лише частково, наприклад, на 2016 рік рентні надходження, в основному від видобування корисних копалин, до бюджету України склали суму біля 40 мільярдів гривень. Проте, виходячи з поточної вартості природного багатства, на сьогодні тільки природна рента, якщо її вилучати у суб'єктів господарювання, складатиме щорічно суму не менше 100 мільярдів гривень, а це близько 2400 гривень на одного громадянина України. Якщо, з цих коштів половину (1200 гривень) зараховувати зразу на особисті рахунки громадян, а іншу половину (теж 1200 гривень) вилучати у національний суверенний фонд майбутніх поколінь для наших дітей, онуків та правнуків, можна накопичити великі суми коштів. Наприклад, у Норвегії потужними надходженнями від природної ренти за 21 рік наповнено національний суверенний фонд розміром у 880 мільярдів доларів [68].

Тобто, якщо, починаючи з сьогоднішнього дня, кожному громадянину виплачувати на особистий рахунок в Ощадбанку у місяць всього лише 100 гривень ренти (1200 гривень на рік), то через 21 рік, за умови, що кошти не зніматимуться, ця сума буде складати за діючою в Ощадбанку на 2017 рік процентною ставкою (16,0 %) біля 160 тисяч гривень. Виплати можна здійснювати не тільки у гривні, але й в обраній громадянином іншій валюті, проте з корекцією процентної ставки. Наприклад, якщо щомісячно на рахунок виплачувати лише по 4 долари США (сума, еквівалента 100 гривням), то за діючої процентної ставки Ощадбанку в доларах США у 7,0 % річних на рахунок через 21 рік на рахунок накопичиться сума, яка приблизно дорівнює 2250 доларів США. За цей же час (21 рік) у національному суверенному фонді для потреб майбутніх поколінь накопичиться сума як мінімум 95 мільярдів доларів США.

Цього вистачить, наприклад, щоб повністю розрахуватися з сьогоднішніми боргами України або профінансувати необхідні оборонні видатки в особливий період (військова загроза або криза). Рентні нарахування з ростом національної економіки будуть тільки збільшуватися, а отже суми виплат і державних заощаджень можуть бути значно більшими.

Рис. 6.5. Схема інституціональних засад фінансово-економічного механізму суверенного добробуту

Фінансова інфраструктура системи сталих фінансів і суверенного добробуту.
Фонд суверенного добробуту (майбутніх поколінь). Фонд суверенного добробуту відноситься до такого різновиду фінансового інституту, як суверенний фонд. Це створений державою фінансовий інститут, покликаний на довгострокову перспективу акумулювати кошти для фінансування потреб сталого розвитку. Суверенні фонди є інструментом довгострокової макроекономічної стабілізації національної економіки та накопичення активів і збереження національного багатства для майбутніх поколінь. Сучасні суверенні фонди показують їх стабільність та спроможність вижити більшу за банківську і навіть за страхові компанії, вони зберігають свої кошти у широкому спектрі активів: іноземна і національна валюта, цінні папери – облігації та акції, дорогоцінні метали тощо. Суверенні фонди можуть інвестувати в національні підприємства. Для України пріоритетною сферою для інвестування фондом суверенного добробуту має стати національний оборонний комплекс. За оцінками вчених, суверенні фонди на перспективу мають стати основним фінансовим гравцем XXI століття подібно тому, як у XIX-XX ст. крупними фінансовими гравцями стали спочатку банки, а потім – транснаціональні корпорації. На сьогодні перспективні суверенні фонди здійснюють інвестиції на умовах принципів соціальної і державної відповідальності та етики - інвестиції здійснюються в державних інтересах у національні та соціальні проекти, у проекти з охорони навколишнього природного середовища. На сьогодні у суверенних фондах накопичено в Канаді (провінція Квебек) – більше 150 млрд. дол. США, Норвегії – більше 880, Ірані – більше 60, Кувейті та Саудівській Аравії – приблизно по півтрильона (500 млрд.) доларів США. Навіть у Казахстані суверенний фонд накопичив біля 100 млрд. доларів.

На сьогодні в структурі антикризових фінансових інститутів, подібних суверенним фондам, виділяють, по-перше – повноцінні суверенні фонди як інструменти довгострокової макроекономічної стабілізації національної економіки та накопичення активів і збереження національного багатства для майбутніх поколінь і, по-друге – фактично початкову, урізану за функціями “версію” суверенного фонду як стабілізаційні фонди поточної та частково – стратегічної макроекономічної стабілізації національної економіки. Відтак, автори монографії переконані: в Україні може бути започаткована спочатку спрощена, стабілізаційна схема суверенного фонду, спрямована на забезпечення поточних потреб економіки, а згодом – повноцінний його варіант, підпорядкований довгостроковим національним стратегічним інтересам – накопичення активів і збереження ресурсів для майбутніх поколінь. Обидва варіанти ФСД можуть стати потужним джерелом інвестування в національні підприємства оборонного комплексу.

Потенційне використання коштів суверенних фондів на потреби національної безпеки та оборони у вигляд вже не прибуткових інвестицій, а оборонних видатків, теж є можливим, з особливим акцентом на соціальній складовій (лікування вояків, виплата пенсій, допомога сім'ям загиблих у військових діях, інші виплати тощо), а для нашої країни – тим більше бажаним, особливо – на довгострокову перспективу, враховуючи достатньо стабільний рівень військової загрози для нашої країни та обмежену зовнішню допомогу навіть при загостренні військової кризи. Наголошуємо, що основною функцією суверенного фонду є накопичувально-стабілізаційна, а отже

особливу цінність несе в собі така перспективна функція суверенного фонду, як забезпечення сталої безпеки майбутніх поколінь українців, включаючи і військову складову національної безпеки.

Фонд громадянських дивідендів (теперішнього покоління). У правовому та фінансовому аспектах фонд громадянських дивідендів – це аналог пенсійного фонду, за винятком джерела доходів, яким є природні ресурси та вилучена у суб'єктів господарювання, що їх використовують, природна рента. Детально функції фонду визначаються його статутом, що повинен затверджуватись відповідним законом, яким встановлюється підконтрольність та підзвітність фонду. Фонд громадянських дивідендів визначатиме і здійснюватиме індивідуальні виплати (громадянські дивіденди) тільки на підставі громадянства України за народженням або за набуттям громадянства (з моменту його набуття) однакового розміру для кожного громадянина на особисті рахунки цивільної або, за іншим визначенням, громадянської ренти [69, 70]. Таким чином, будь-який громадянин України – від мільярдера до пересічного пенсіонера отримуватиме виплати громадянських дивідендів щорічно поза залежністю від його соціального статусу у вигляді однакової суми коштів, що надходитиме на його персональний рахунок. Таким чином, фонд громадянських дивідендів забезпечуватиме справедливий розподіл ренти. Для неповнолітніх громадян України, а також для громадян, які прагнуть використовувати громадянські дивіденди як джерело додаткового доходу, у фонді громадянських дивідендів буде забезпечуватися відповідальне зберігання коштів з нарахуванням на них інвестиційного доходу від фінансової діяльності фонду. Щорічний бюджет фонду повинен передбачати суми надходжень та виплат природної ренти, а також видатки на власне функціонування, що затверджуються Верховною Радою України. Враховуючи стратегічне спрямування фінансової системи суверенного добробуту та виключне значення суверенного фонду і всієї системи сталих фінансів для економічного, екологічного, військового та інших аспектів національної безпеки, дієву участь у створенні інститутів суверенного фінансування та запровадженні правового інституту громадянської власності на природні ресурси повинна приймати Рада національної безпеки і оборони (РНБО) України, включаючи виконання наглядових та моніторингових функцій, а також питання забезпечення інформаційної та інших видів безпеки, пов'язаних з формуванням і відповідальним зберіганням особистих та державних заощаджень, сформованих у результаті запровадження фінансових механізмів суверенного добробуту в Україні в умовах дії загроз національній безпеці нашої держави, включаючи такі нові види загроз, як інформаційний тероризм, кібернетичні загрози тощо у вигляді цілеспрямованої дезінформації, впливу на свідомість (підсвідомість), психіку людей, хакерських атак на державні установи, включаючи воєнну сферу та злочини у сфері електронного банкінгу.

Перенесення фіскального навантаження з податків на споживання на рентні платежі. Створення системи суверенного добробуту передбачає певні зміни у податкових механізмах і податковій системі у цілому. На сьогодні у нашій країні податкова система є недосконалою. На сьогодні українці платять значні податки на споживання, наприклад, податок на додану вартість та акцизи (приховані в ціні товару податки на споживання бензину, алкоголю, тютюну та інших підакцизних товарів). Збільшення податкового навантаження за рахунок таких податків стримує споживання. Авторами пропонується натомість повноцінне залучення природного багатства та

природної ренти як бази оподаткування. За самими поміркованими оцінками, без урахування реальної ринкової ціни землі, на торгівлю якою на сьогодні діє мораторій, своєю загальною вартістю природне багатство України перевищило 1 трлн грн. у цінах 2012 року за курсом 8,0 гривень за 1 долар США і склало станом на 01.01.2013 року орієнтовно 1,06 трлн. грн [10, с. 193-194] або біля 133 млрд. дол. США.

Натепер ця сума фактично також складає еквівалент у гривнях 133 мільярдів доларів, проте, за виключенням приблизно 18,0% природного багатства, яке залишилося на територіях, що не контролюються на сьогодні Урядом України [71; 72]. Це багатство і отримана за рахунок залучення його у господарський обіг природна рента може бути потужним джерелом податкових надходжень як для держави, так і регіону будь-якого рангу. На сьогодні природне багатство України порівняно незначним чином капіталізовано та інтегровано в господарський обіг, не використано повноцінно в якості джерела податкових надходжень.

Розрахунки фахівців, зокрема Світового Банку [73], показують, що потенційна податкова база у вигляді отримуваної від участі в економічній діяльності природного багатства природної ренти, яку можна вилучити на суспільні потреби, становить не менше, аніж 4,0 % (річна норма доходності для залученого у господарський обіг природного капіталу) від його теперішньої вартості, тобто орієнтовно це більше 100 млрд. грн. або в валютному еквіваленті біля 5 млрд. дол. щорічно. Наразі на дуже низькому рівні використано фіскальний потенціал водних, а особливо лісових ресурсів. Хоча й краще, але у цілому не повноцінно (приблизно на чверть від мінімального рівня) використовується і фіскальний потенціал земельного капіталу. Недосконалим є й оподаткування мінерального-сировинного капіталу країни, таким чином, що левову частку надходжень до бюджету становить саме рента від використання мінеральних ресурсів, яка вилучається натепер (2016 р.) у розмірі біля 40 млрд. грн., у той час, коли мінімальна сума природної ренти, яку можна було б щорічно вилучати рентними платежами, а в першу чергу це стосується після мінеральних ресурсів землі і лісу, складає, як ми сказали, не менше, ніж 100 млрд. гривень, а за оптимістичними розрахунками – біля 150 млрд. гривень. На сьогоднішній день, на жаль, лєвова частка ренти не вилучається в суспільну скарбницю, а присвоюється олігархічним капіталом, вивозиться з країни і не використовується для інвестування у національну економіку. Наголосимо, що нами для наведених розрахунків бралася вартість природного багатства, як економічної категорії, що являє собою лише актуальну, розраховану на сьогодні вартість природних ресурсів, які можуть бути безпосередньо залучені натепер в господарський обіг, а отже, не враховує тих природних об'єктів, які можуть бути залучені у виробництва в наступні періоди. За результатами деяких інших досліджень, висвітлених у ЗМІ, що посилаються на джерела інформації з Мінприроди України, вартість природного капіталу, оцінена на перспективу, як джерело національного багатства і податкових надходжень, значно перевищує озвучені нами суми, наприклад, перспективна товарна вартість тільки корисних копалин України, що знаходяться в її надрах, але можуть бути видобуті у майбутньому, за оцінками українських фахівців, оцінюється в 7,5 трильйонів доларів США. Деякі зарубіжні спеціалісти, зокрема

державні геологічні служби Канади, США, Австралії тощо, оцінюють запаси корисних копалин України в 11,0-11,5 трильйони доларів США [74].

Тому, необхідно довести використання податкового потенціалу усіх природних ресурсів до порівнюваних між собою величин, що дозволить у перспективі збільшити надходження до бюджету від такої бази оподаткування, як природне багатство як мінімум більше, аніж у 3 рази і значно поліпшити ефективність використання природних активів. Це дозволить у перспективі зменшити податки на споживання, замінивши їх у значній мірі саме рентними платежами підприємств за використання ними природних ресурсів.

Висновки та пропозиції щодо розбудови та запровадження у практику управління алгоритму реалізації в Україні ідеї суверенного добробуту

Запропоновано стратегічний механізм сталого фінансування потреб державного розвитку, включаючи національну безпеку і оборону, за рахунок формування правового інституту громадянської власності на природні ресурси та механізмів суверенного фінансування видатків на національну безпеку і оборону надходженнями від природної ренти, який може бути реалізовано наступним алгоритмом:

1 крок: запровадити за ініціативною участю РНБО України законодавчим актом згідно до статті 13 Конституції України правовий інститут громадянської власності на природні ресурси, яка характеризуватиметься загальносуспільним володінням природними ресурсами однаковою мірою всіма громадянами, платним їх використанням, суспільним розпорядженням ними та рівноправним приватним присвоєнням ренти в рівних частках між усіма громадянами – власниками природних багатств країни та вилученням її у національний фонд суверенного добробуту майбутніх поколінь;

2 крок: створення за дієвої участі чи під наглядом РНБО України наступних структур суверенного фінансування сталого розвитку держави: національного фонду громадянських дивідендів для їх накопичення та виплат теперішньому поколінню громадян України та забезпечення фіскального вилучення, зберігання і накопичення іншої частини ренти в національному суверенному фонді для майбутніх поколінь із відповідним забезпеченням безпеки державних та особистих заощаджень, включаючи інформаційну безпеку фонду суверенного добробуту;

3 крок – створити необхідну організаційно-правову базу, включаючи фіскальну податкову основу для вилучення ренти як незаробленого доходу у суб'єктів господарювання. Ренті платежі, а також екологічні податки мають значним чином замінити традиційні податки на споживання (податок на прибуток, податок на додану вартість тощо). Основними видами рентних платежів мають бути платежі за видобування корисних копалин, землекористування, використання водних, лісових, мисливсько-рибальських, повітряних та екологічних ресурсів. Також мають широко використовуватися частки екологічних податків, платежів та акцизів для наповнення суверенного фонду майбутніх поколінь;

4 крок – запровадити правові та фінансові механізми ефективного управління суверенними фондами керуючими компаніями за щільного державного і громадського контролю, включаючи контроль і нагляд з боку РНБО України з метою забезпечення безпеки функціонування фінансових механізмів суверенного добробуту. За світовою практикою, кошти в національних суверенних фондах зберігаються у надійній валюті,

дорогоцінних металах та ліквідних цінних паперах, при цьому забезпечується професійне управління фінансовими активами суверенних фондів під міжнародним, державним та громадським наглядом.

Аналіз інформаційної безпеки держави в умовах сучасного її стану і перспектив створення та розвитку фонду суверенного добробуту, а також результати історичного розвитку нашого суспільства дають підставу зробити такі висновки:

інформаційна безпека держави має бути складена із таких суб'єктів сектору безпеки і оборони України, які здатні забезпечити превентивний і надійний захист національних інтересів країни, її громадян в інформаційній та економічній сферах, забезпечити безперебійність механізму сталого фінансування потреб національної безпеки і оборони України;

обов'язок забезпечення та відповідальність за стан інформаційної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки покладається на суб'єктів сектору безпеки і оборони України, як основи інформаційної організації держави;

інформаційна організація держави повинна бути гарантом інформаційної безпеки держави та її інститутів, зокрема фонду суверенного добробуту, суспільства і громадян, стабільності політичного режиму та національної економіки в умовах процесів глобалізації, зростання загроз з боку міжнародного інформаційного тероризму, ескалації діяльності екстремістських і сепаратистських рухів та організацій як усередині країни, так і за її межами.

Актуальним практичним завданням у сфері забезпечення ефективного та сталого розвитку України з точки зору інформаційної безпеки процесу створення та використання фонду суверенного добробуту є запровадження на державному рівні єдиного підходу її забезпечення, визначення оптимальних напрямів і шляхів, моделей та практичних дій щодо визначення і реалізації системи індикаторів стану та розвитку інформаційної безпеки держави з приділенням вагомої уваги саме фінансовому сектору, як гаранту стабільності національного господарства.

Держава повинна брати безпосередню участь в процесах створення фонду суверенного добробуту та забезпечення його інформаційної безпеки від інформаційного тероризму, направляючи свої зусилля на розуміння процесів, що відбуваються; створення робочих законів (а не законів декларативного характеру); управління процесами сталого фінансування потреб національної безпеки та оборони, що припускають заходи координації, організації, розпорядництва, прогнозування, забезпечення і контролю без участі іноземних "помічників-консультантів". Підкреслимо, що національним фондом суверенного добробуту має управляти саме національна компанія з управління активами, а не запрошені ззовні нерезиденти.

Відповідно, основними очікуваними результатами від реалізації ідеї суверенного добробуту будуть:

створення незалежної від зовнішніх джерел системи фінансування розвитку національного господарства України, включаючи потреби національної безпеки та оборони, визначені в Стратегічному оборонному бюлетені України, Стратегії національної безпеки України, Воєнній доктрині України тощо;

накопичення на перспективу достатніх фінансових ресурсів для вирішення термінового забезпечення потреб національної безпеки та оборони в умовах особливого періоду та загострення військової кризи;

позбавлення залежності фінансування державних, у тому числі оборонних, витрат від зовнішніх фінансових інститутів, включаючи зовнішнє фінансування оборонних витрат у вигляд іноземної допомоги та кредитування МВФ;

мінімізація зовнішнього та внутрішнього державного боргу України;

забезпечення сталого фінансування розвитку національного оборонного комплексу;

стабілізація національної економіки, зниження рівня інфляції, мінімізація наслідків економічних криз;

створення системи суверенного фінансування видатків на середню спеціальну та вищу освіту громадянами України, включаючи військову підготовку офіцерів запасу;

підвищення рівня добробуту громадян з перспективним досягненням соціальних стандартів провідних країн світу;

забезпечення кожного громадянина України початковим внеском до пенсійного фонду, можливих виплат мобілізаційної компенсації за відстрочку призову на військову службу;

суттєве збільшення соціальних видатків, включаючи виплати на лікування, реабілітацію постраждалих у результаті військових дій та пенсійні виплати;

перехід до системи соціально-орієнтованих податків, які не стримують споживання;

збільшення рівня соціальної захищеності населення на випадок безробіття, втрати працездатності, вимушеної міграції в результаті військової кризи тощо;

створення системи суверенного фінансування державних витрат на охорону довкілля, технологічну модернізацію виробництв, національну безпеку та оборону;

забезпечення фінансовими ресурсами потреб розвитку майбутніх поколінь українців на довгострокову перспективу, включаючи видатки на забезпечення національної безпеки та оборони.

Висновки до розділу 6

За результатами визначення та обґрунтування перспективних напрямів соціально-економічного відродження держави в ресурсних обмеженнях при постійному нарощенні загроз і ризиків сталому розвитку: а) здійснено системний аналіз макроекономічної динаміки та структурних зрушень за використання методів процесного управління; б) досліджено й описано структурно-динамічні виміри функціонування національної соціально-економічної системи у контексті досягнення загальної рівноваги; в) сформовано та визначено сучасні прийоми коригування розвитку національного господарства у контексті генерування в його межах якісних ознак стійкості і надійності функціонування; г) розкрито умови та потенційно-факторні детермінанти забезпечення інституціонального консенсусу розвитку ринку праці з урахуванням можливостей реалізації пріоритетних напрямів модернізації фінансово-економічної системи держави.

За результатами науково-прикладного дослідження сформульовано ряд теоретичних, методологічних і методичних висновків та рекомендацій, основними з яких є наступні.

1. Досліджено вихідні дані для порівняння основних енергоекономічних та макроекономічних показників України з окремими країнами світу, проаналізовано

структурно-динамічні виміри національних економік двадцяти трьох державних утворень, що дозволило встановити оптимальні співвідношення частки реального сектору у обсягах ВВП, енерго- й ресурсо- ємних галузей і виробництв із наукоємними видами економічної діяльності задля досягнення загальної рівноваги та збалансованості функціонування. Обчислено рівні енергоефективності промислового виробництва та обсягів інноваційних витрат за ретроспективний період (2006 – 2017 рр.) в Україні (у порівняльних цінах 2016 р. та з урахуванням ПКС за дол. США). Встановлено, що частка інноваційних витрат у 2006 році в межах національного господарства становила 1,145 (показник не великий і у цьому контексті слід признати, що, як відомо, інноваційні трансформації внаслідок інвестування у модернізацію, оновлення, реструктуризацію тощо, можуть відбуватися, за інерцією змін, трохи із запізненням). Однак, частка інноваційних витрат до обсягу випуску промислової продукції становила більше значення (1,801), що для розвитку реального сектору, само по собі, мало суттєве значення. Вказаним досягненням, які набуті на початку останнього десятиріччя, є певні пояснення, вони стосуються наступного: обсяги випуску промислової продукції у дол. США (враховуючи цінову політику на той час, а також вартість стратегічних енергоресурсів, рентабельність водного господарства і тепло генеруючих потужностей інше) у 2 рази (порівняно з 2016 роком) є меншими. З'ясовано, що у 2011 та 2012 рр. – обсяги випуску промислової продукції становили в Україні найбільше значення (відповідно, 1177,03 – 1193,39 млн. дол. США), при яких рівень енергоефективності дорівнював 2,481 – 2,896 млн. грн. /тис. т. у. п (або 0,675 – 0,789 дол. США/кг н.е.). Однак, частка інноваційних витрат (до обсягу випуску промислової продукції) зменшилася (до 0,659 у 2012 році).

Підтверджено, що у 2015 – 2016 рр. – відбулося суттєве зменшення обсягів випуску промислової продукції (у зв'язку з руйнуванням реального сектору) відносно 2006 року, майже, у два рази. При цьому, мала місце нестійка динаміка у обсягах інноваційних витрат (у 2015 році – зменшення на 8,30% при частковому зростанні на 16,32% – у 2016 р.). Однак, енергоефективність промислового виробництва суттєво не підвищилася (технологічної революції в Україні за останні десять років так і не відбулося). Оскільки, має місце, майже повна, моральна і фізична зношеність виробничих засобів, галузева структура економіки залишається надмірно енерго- й ресурсо- ємною, переважають, більшою мірою, лише організаційні нововведення без кардинальної модернізації основних виробничих засобів.

2. Визнано нагальну потребу у побудові удосконаленої системи перманентного моніторингу, контролю не лише за використанням ресурсного потенціалу, поряд із оцінюванням-прогнозуванням показників енергоефективності функціонування національного господарства та ресурсо- ємності, а також визначення відповідності орієнтирам і екологічних індикаторів (досягнутих за наслідками реалізації суб'єктами управління специфічних функцій із управління за відхиленнями). Запропоновано на законодавчому рівні введення обов'язкового екологічного страхування результатів діяльності техногенних виробництв на випадок надзвичайних ситуацій, де нарахування до виплат суб'єктам господарювання нараховуються в залежності від вагомості їхнього впливу на збільшення ризиків і загроз навколишньому середовищу (з урахуванням реального рівня

заподіяної шкоди та коефіцієнту регенерації певної території). Засвідчено, що лише комплексна реалізація заходів із енергоефективності, екологічної безпеки та соціальні гарантії можуть забезпечити адекватну сучасним вимогам систему природокористування в державі, яка б враховувала національні економічні інтереси та потреби майбутніх поколінь.

3. Розроблено та обґрунтовано процедури економетричного аналізу для добору методів коригування екологоекономічної діяльності галузей і виробництв задля спрямування розвитку національної соціально-економічної системи у напрямі до генерування якісних ознак щодо стійкості і надійності функціонування. Визначено найвагоміші регресори та складові інвестиційних витрат для формалізації адекватної реальним процесам моделі еколого-економічної рівноваги у контексті забезпечення стійкості соціально-економічної системи держави. Визнано, що врахування останніх дозволить обґрунтувати перелік пріоритетних напрямів провадження організаційно-економічної діяльності, реалізація яких: а) забезпечить активізацію досліджуваного складу процесів; б) дозволить виокремити специфічні для даного історичного етапу розвитку національного господарства форми і методи стимулювання інноваційних процесів із метою нарощення (у стислі терміни) стратегічного потенціалу економіки України.

Побудовано комплекс універсальних модельних рішень задля обчислення обсягу оптимальних витрат на відновлення загальної рівноваги в економічній системі при одно- спрямованості енергоекономічних та екологічних вимог до ендогенно спрямованого економічного зростання. Здійснено дослідну експериментальну перевірку адекватності розроблених модельних рішень, за чим засвідчено наступне: порівнюючи результати моделювання (за рядом модельних вирішень, які побудовано за використання економіко-статистичних принципів економічної генетики) наслідків реалізації різного набору пропонованих до запровадження в економічному просторі країни довгострокових стратегій, є можливість не лише виробити та запропонувати конститутивно-ключові напрями, а й обґрунтувати імовірні сценарії трансформації сучасної моделі макроекономічної динаміки як економіки, у цілому, так і промислового виробництва, зокрема. Реалізація опрацьованої макроекономічної моделі передбачає забезпечення загальної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи за економічною функцією максимізації ефекту при мінімізації витрат.

4. Запропоновано та обґрунтовано декілька видозмін у детермінантах макроекономічної моделі розвитку національної промисловості, розвиток якої імовірний за наступними варіантами розвитку подій, а, саме, у разі реалізації: а) так називаної, інноваційної моделі розвитку української промисловості; б) політики високої енергоефективності та екологічної рівноваги; в) інерційного розвитку реального сектору економіки; г) організаційних заходів по оптимізації ресурсно-галузевої структури. Визнано найбільш результативною і раціональною для запровадження – макроекономічну модель реалізації політики високої енергоефективності та екологічної рівноваги. Поряд із цим, засвідчено, що її запровадження у практику господарювання вимагає розбудови відповідної системи енерго- й технологічного аудиту (що, вимагатиме обов'язкової паспортизації галузей і виробництв за факторами енергоефективності та масштаби розвиненості стратегічного потенціалу).

Побудовано графічний образ траєкторії довгострокового розвитку реального сектору економіки України за наслідками моделювання характеру специфічної політики

забезпечення загальної рівноваги в межах національної соціально-економічної системи та енергоефективності, що дозволило підтвердити про те, що з огляду на отриманий коефіцієнт детермінації (0,96), визначений за результатами прогнозування, найбільш імовірним, наразі, є і більш негативний для України варіант розвитку подій у промисловості – інерційний (!), який не вимагатиме надзвичайних витрат і зусиль (він, на жаль, і реалізується на даному етапі розвитку національного господарства) від суб'єктів управління різного рівня, які опікуються проблемами сталого розвитку держави та її регіонів.

5. Підтверджено, що суспільне середовище політичними елітами і досі сприймається як зручний та “пластичний” матеріал для реалізації умоглядних деструктивних конструкцій і, відповідно, для втілення викривлених політико-ідеологічних, технократичних або ж іншого виду прожектів соціального переоблаштування на свій кшталт природно-ресурсного простору, заволодіння різної природи національних активів – для лозунгової компенсації «загального стану недосконалості» економіки України. Поряд із цим, з'ясовано і доведено, що суб'єктами управління різного рівня модель макроекономічного регулювання розвитку держави сприймається як легко змінна, важкодоступна для однозначного моделювання і прогнозування, нелінійна реальність, що не має альтернативності вибору можливих шляхів еволюції, крім їхніх власних уподобань. Фундаментальними рисами поверхових знань державних корелянтів про тактику і стратегії державного управління стали лише доступні для сприйняття уявлення про однозначну нестійкість, не урівноваженість, спонтанність, роз- упорядкованість соціально-економічного середовища існування в межах нашого державного утворення. Саме це і насаджується їхнім обмеженим світоглядно-методологічним підходом у контексті вирішення кардинальних проблем сучасності, у тому чисті і щодо реальної можливості убезпечення переходу нашої держави та її регіонів до сталого розвитку з синхронним забезпеченням стійкості та надійності функціонування національного господарства.

6. Стверджено, що, наразі соціально-економічний розвиток будь-якої країни світу, стійкість і надійність функціонування її соціально-економічної системи, безвідносно до її людських, часових, просторових, організаційних значень та історичного минулого або сучасного напрямку провадження суспільно-політичної й військово-економічної діяльності – залежить (на сучасному етапі розвитку світогосподарського виробництва), більшою мірою, від рівня енергоефективності функціонування національного господарства та стратегічного ресурсу трансформації суспільства – когнітивно-інформаційних аспектів руху знань у контексті активізації конвергентних та суспільних коеволюційних, мультиплікаційних процесів.

7. Розкрито специфічні особливості функціонування ринкової економіки в Україні у контексті переформатування інституціональних засад сучасного ринку праці. Засвідчено, що рішення про створення та розвиток робочих місць приймається роботодавцями самостійно і, лише, виходячи із потреб розвитку певної виробничо-економічної системи за урахування певних умов задоволення локальних колективних або індивідуальних інтересів. Виходячи з цього, із усіх можливих інструментів впливу рекомендовано орієнтуватися на ті, які, з одного боку, обмежують можливості контр- продуктивної поведінки підприємців, а, з іншого, розширюють простір вигід рішень, пов'язаних із

модернізацією та введенням нових робочих місць. Оцінено можливі варіанти добору подібних стимулів та обмежень і, з урахуванням досвіду попереднього розвитку ринку праці в Україні, засвідчено, що наявність гарантованого збуту та чистого прибутку є необхідними, але недостатнім мотивом для прийняття рішень у площині розширення та розвитку робочих місць у базових для України видах економічної діяльності. Визнано, що причиною цього є те, що модернізація робочих місць є найбільш ризикованим і соціально відповідальним типом інвестицій. У подібній ситуації, для започаткування відповідних процесів, доведено, що підприємці повинні мати потужні як позитивні, так і негативні стимули, які виключатимуть можливість досягнення бажаних параметрів економічної результативності та ефективності через: податкову та митну оптимізацію, спекулятивне нарощування вартості капіталу, маніпуляції похідними фінансовими інструментами, долученням до неконтрольованого використання бюджетних коштів, підтримці інституційного або природного монополізму та квазімонополізму.

8. У розділі обґрунтовано ключові напрями стимулювання процесів створення та модернізації робочих місць у складі системи заходів із гармонізації розвитку ринку праці в межах національної соціально-економічної системи. Дослідниками розкрито і доведено, що базовою умовою успішних реформ по обраних напрямках є формування інституційного середовища, яке забезпечує сталість відповідних процесів та складається із блоків загально політико-правових інститутів, інститутів людського розвитку та відтворення робочої сили, спеціалізованих економічних інститутів, та інституційної структури стратегічного державного управління.

9. Засвідчено і доведено, що мережева децентралізація інституційної структури стратегічного державного управління, яка має забезпечити гармонійність формування і розвитку всіх названих вище типів інститутів, повинна спрямовуватися на узгодження бюджетної, грошової, структурної, регіональної і соціальної та виробничо-трудова політики при синхронному вирішенні системних внутрішніх проблем розвитку і активного реагування на зовнішні виклики. Поряд із цим, засвідчено, що вказаний стратегічний інструментарій має містити у собі взаємопов'язані цільові програми інституційних перетворень, довгострокові і середньострокові прогнози імовірного економічного зростання, нарощення наукового і технологічного потенціалу, що відтворено у базових домінантах стратегії (енергетична, транспортна, соціальна тощо) і програми розвитку ключових секторів економіки, і регіональних соціально-економічних систем, довгостроковий фінансовий план і систему бюджетування за результатами.

10. Запропоновано стратегічний механізм сталого фінансування потреб державного розвитку, включаючи національну безпеку і оборону, за рахунок формування правового інституту громадянської власності на природні ресурси та механізмів суверенного фінансування видатків на національну безпеку і оборону надходженнями від природної ренти, який може бути реалізовано наступним алгоритмом:

1 крок: запровадити за ініціативною участю РНБО України законодавчим актом згідно до ст. 13 Конституції України правовий інститут громадянської власності на природні ресурси, яка характеризуватиметься загальносуспільним володінням природними ресурсами однаковою мірою всіма громадянами, платним їх використанням, суспільним розпорядженням ними та рівноправним приватним присвоєнням ренти в

рівних частках між усіма громадянами – власниками природних багатств країни та вилученням її у національний фонд суверенного добробуту майбутніх поколінь;

2 крок: створення за дієвої участі чи під наглядом РНБО України наступних структур суверенного фінансування сталого розвитку держави: національного фонду громадянських дивідендів для їх накопичення та виплат теперішньому поколінню громадян України та забезпечення фіскального вилучення, зберігання і накопичення іншої частини ренти в національному суверенному фонді для майбутніх поколінь із відповідним забезпеченням безпеки державних та особистих заощаджень, включаючи інформаційну безпеку фонду суверенного добробуту;

3 крок – створити необхідну організаційно-правову базу, включаючи фіскальну податкову основу для вилучення ренти як незаробленого доходу у суб'єктів господарювання. Ренті платежі, а також екологічні податки мають значним чином замінити традиційні податки на споживання (податок на прибуток, податок на додану вартість тощо). Основними видами рентних платежів мають бути платежі за видобування корисних копалин, землекористування, використання водних, лісових, мисливсько-рибальських, повітряних та екологічних ресурсів. Також мають широко використовуватися частки екологічних податків, платежів та акцизів для наповнення суверенного фонду майбутніх поколінь;

4 крок – запровадити правові та фінансові механізми ефективного управління суверенними фондами керуючими компаніями за щільного державного і громадського контролю, включаючи контроль і нагляд з боку РНБО України з метою забезпечення безпеки функціонування фінансових механізмів суверенного добробуту. За світовою практикою, кошти в національних суверенних фондах зберігаються у надійній валюті, дорогоцінних металах та ліквідних цінних паперах, при цьому забезпечується професійне управління фінансовими активами суверенних фондів під міжнародним, державним та громадським наглядом.

Аналіз інформаційної безпеки держави в умовах сучасного її стану і перспектив створення та розвитку фонду суверенного добробуту, а також результати історичного розвитку нашого суспільства дозволяють стверджувати наступне: а) інформаційна безпека держави має бути складена із таких суб'єктів сектору безпеки і оборони України, які здатні забезпечити превентивний і надійний захист національних інтересів країни, її громадян в інформаційній та економічній сферах, забезпечити безперебійність механізму сталого фінансування потреб національної безпеки і оборони України; б) обов'язок забезпечення та відповідальність за стан інформаційної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки покладається на суб'єктів сектору безпеки і оборони України, як основи інформаційної організації держави; в) інформаційна організація держави повинна бути гарантом інформаційної безпеки держави та її інститутів, зокрема фонду суверенного добробуту, суспільства і громадян, стабільності політичного режиму та національної економіки в умовах процесів глобалізації, зростання загроз з боку міжнародного інформаційного тероризму, ескалації діяльності екстремістських і сепаратистських рухів та організацій як усередині країни, так і за її межами.

11. Визнано і доведено, що актуальним практичним завданням у сфері забезпечення ефективного та сталого розвитку України з точки зору інформаційної безпеки процесу

створення та використання фонду суверенного добробуту є запровадження на державному рівні єдиного підходу її забезпечення, визначення оптимальних напрямів і шляхів, моделей та практичних дій щодо визначення і реалізації системи індикаторів стану та розвитку інформаційної безпеки держави з приділенням вагомої уваги саме фінансовому сектору, як гаранту стабільності національного господарства.

Засвідчено, що держава повинна брати безпосередню участь в процесах створення фонду суверенного добробуту та забезпечення його інформаційної безпеки від інформаційного тероризму, направляючи свої зусилля на розуміння процесів, що відбуваються; створення робочих законів (а не законів декларативного характеру); управління процесами сталого фінансування потреб національної безпеки та оборони, що припускають заходи координації, організації, розпорядництва, прогнозування, забезпечення і контролю без участі іноземних “помічників-консультантів”. Підкреслимо, що національним фондом суверенного добробуту має управляти саме національна компанія з управління активами, а не запрошені ззовні нерезиденти.

12. Аргументовано і деталізовано, що основними очікуваними результатами від реалізації ідеї суверенного добробуту стануть: а) створення незалежної від зовнішніх джерел системи фінансування розвитку національного господарства України, включаючи потреби національної безпеки та оборони, визначені в Стратегічному оборонному бюлетені України, Стратегії національної безпеки України, Воєнній доктрині України тощо; б) накопичення на перспективу достатніх фінансових ресурсів для вирішення термінового забезпечення потреб національної безпеки та оборони в умовах особливого періоду та загострення військової кризи; в) позбавлення залежності фінансування державних, у тому числі оборонних, витрат від зовнішніх фінансових інститутів, включаючи зовнішнє фінансування оборонних витрат у вигляді іноземної допомоги та кредитування МВФ; г) мінімізація зовнішнього та внутрішнього державного боргу України; д) забезпечення сталого фінансування розвитку національного оборонного комплексу; ж) стабілізація національної економіки, зниження рівня інфляції, мінімізація наслідків економічних криз; з) створення системи суверенного фінансування видатків на середню спеціальну та вищу освіту громадянами України, включаючи військову підготовку офіцерів запасу; к) підвищення рівня добробуту громадян з перспективним досягненням соціальних стандартів провідних країн світу; л) забезпечення кожного громадянина України початковим внеском до пенсійного фонду, можливих виплат мобілізаційної компенсації за відстрочку призову на військову службу; м) суттєве збільшення соціальних видатків, включаючи виплати на лікування, реабілітацію постраждалих у результаті військових дій та пенсійні виплати; н) перехід до системи соціально-орієнтованих податків, які не стримують споживання; п) збільшення рівня соціальної захищеності населення на випадок безробіття, втрати працездатності, вимушеної міграції в результаті військової кризи тощо; р) створення системи суверенного фінансування державних витрат на охорону довкілля, технологічну модернізацію виробництв, національну безпеку та оборону; с) забезпечення фінансовими ресурсами потреб розвитку майбутніх поколінь українців на довгострокову перспективу, включаючи видатки на забезпечення національної безпеки та оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до Розділу 6

1. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. д. е. н., проф. Л. І. Федулової. — К.: Основа, 2006. — 522 с.
2. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України: Монографія / Геєць В. М., Семіноженко В. П. — Харків: Вид-во Константа, 2006. — 272 с.
3. Науково-технічна політика та інноваційна діяльність в Україні у контексті євроінтеграційних процесів / І. Ю. Єгоров, І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова, М. В. Пугачова: Під ред. Васечко О. О. — Київ: НТК статистичних досліджень Державного комітету статистики України, 2006. — 223 с.
4. Микитенко В. В. Формування комплексної системи управління енергоефективністю в галузях промисловості: Монографія / В. В. Микитенко. — Київ: Об'єднаний інститут економіки НАН України, Вид-во «Екс 'Об.», 2005. — 337 с.
5. Данилишин Б. М. Макросистемна еволюція української економіки / Данилишин Б. М., Микитенко В. В. — У 2 т. — Т. 2. — Київ: РВПС України НАН України, Вид-во ЗАТ «Нічлава», 2008. — 210 с.
6. Енергоефективність: стратегічний ресурс трансформації виробничо-економічних відносин: Монографія / [О. М. Алимов, О. О. Демешок, І. А. Ігнат'єва, В. В. Микитенко та ін. / за наук. ред. В. В. Микитенко]. — Київ: Київський національний університет технологій та дизайну МОНмолодьспорту України, 2012. — 734 с.
7. Паливно-енергетичні ресурси України: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. — Київ: ІВЦ Державного комітету статистики України, 2007. — 306 с.
8. Зведені показники фінансово-господарської діяльності підприємств та організацій Міністерства промислової політики України. — Київ.: УкрДНВЦ „Квант-Модуль”. — 2012. — 124 с.
9. Економічна безпека України: Монографія / Роговий В. В., Сменковський А. Ю., Гнібіденко І. Ф., Демченко С. М. та ін. — Київ: Національний Інститут проблем міжнародної безпеки, Вид-во «Академпреса», 2006. — 272 с.;
10. Географический справочник ЦРУ: Справочное издание. — Екатеринбург: Изд-во «У-Фактория», 2009. — 704 с.;
11. Cogoy M. Dematerialisation, time allocation and the service economy // Structural Change and Economic Dynamics. 2010. — Vol. 15. — P. 165 – 181;
12. Maddison A. The World Economy: Historical Statistics. — OECD, Paris, 2011. — 276 p.
13. Europa i jej mieszkańcy – podstawowe fakty i liczby. / Komisja Europejska Dyrekja Generalna ds. Prasy i Komunikacji. / Luksemburg: Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, 2012. — 83 p.
14. База даних макроекономічного розвитку країн світу Світового банку. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.
15. Паливно-енергетичні ресурси України: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. — Київ: ІВЦ Держкомстату України. — 1998. — 383 с.
16. Паливно-енергетичні ресурси України: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. — Київ: ІВЦ Державного комітету статистики України, 2001. — 273 с.

17. Паливно-енергетичні ресурси України: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. — Київ: ІВЦ Державного комітету статистики України, 2004. — 287 с.

18. Паливно-енергетичні ресурси України: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України — Київ: ІВЦ Державного комітету статистики України, 2006. — 306 с.

19. Промисловість України у 2001-2006 рр.: Статистичний збірник / Держкомстат України; За ред. Л. М. Овденко. — Київ: 2007. — 302 с.

20. Статистичний щорічник України за 2005 р. / Держкомстат України; За ред. О. Г. Осауленка. — Київ: Консультант, 2006. — 574 с.

21. Статистичний щорічник України за 2006 р. / Держкомстат України; За ред. О. Г. Осауленка. — Київ: Консультант, 2007. — 584 с.

22. Статистичний бюлетень за січень – вересень 2006 р. № 3. Державний комітет статистики України. — Київ: НТК Статистичних досліджень Державного комітету статистики України, 2006. — 169 с.

23. Основні економічні показники діяльності підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності за 2006 р.: Статистичний бюлетень. — Київ: Державний комітет статистики України, 2007. — 227 с.

24. Зведені показники фінансово-господарської діяльності підприємств та організацій Міністерства промислової політики України. — Київ: УкрДНВЦ „Квант-Модуль”. — 2013. — 208 с.

25. Микитенко В. В. Інноваційні підходи до оптимізації виробничо-економічних систем у паливно-енергетичному комплексі України / Микитенко В. В., Кузьменко Г. Г. // Проблеми науки. — Київ, 2008. - № 1. — С. 39 – 44.

26. Микитенко В. В. Розроблення стратегії та політики макросистемної еволюції на синергетичних засадах / Микитенко В. В. // Економіка промисловості України: Збірник наукових праць — Київ: РВПС України НАН України, 2007 — С. 3 – 16.

27. Микитенко В. В. Оптимальні сценарії регіональної політики / В. В. Микитенко // Вісник Національної академії наук України: науковий журнал. — Київ: вид-во Президії НАН України, 2011. - № 12. — С. 101 – 103.

28. Микитенко В. В. Реалізація ціннісно-орієнтованої концепції нарахування та відшкодування екологічних збитків регіональним соціально-економічним системам держави / Кузьменко Г. Г., Микитенко В. В. // Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в контексті сучасних процесів міжнародної інтеграції [Зб. наукових праць.] — Херсон: ХНТУ МОНмолодьспорту України: Вид-во ПП Вишемирський, 2012. — С. 174 – 187.

29. Микитенко В. В. Політика забезпечення екологічної рівноваги та сталого людського розвитку в регіональних економічних системах України / Микитенко В. В., Демешок О. О., Худолей В. Ю. // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць: щомісячний науковий журнал/ Наук. ред. І. Г. Мансуров. — Київ: НДЕІ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, 2012. - № 12 (139). — С. 215 – 225.

30. Микитенко В. В. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України: Монографія / О. М. Алимов, В. В. Микитенко, І. М. Лицур, І. В. Драган, В. Ю. Худолей, О. О. Демешок, О. С. Гребенюк. — Київ: Державна Установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. — 99 с.

31. Микитенко В. В. Формування оціночних і прогнозних концептуально-аналітичних моделей результативності управління реструктуризацією промисловості / В. В. Микитенко, Л. М. Кузьменко / Стратегічні пріоритети розвитку промислового сектору України: Монографія / під загальною редакцією к.е.н., доц. І. А. Косач. – Чернігівський національний технологічний університет. – Ніжин: ФОП Лук'яненко В. В., ТПК «Орхідея», 2015. – 260 с. [С. 35 – 48].
32. Державна служба статистики України: Національні рахунки України за 2014 – 2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
33. Енергетична стратегія України, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 1071. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>.
34. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Національний план дій з енергоефективності на період до 2020 року Кабінет Міністрів України»; Розпорядження, План, Заходи від 25.11.2015 № 1228-р, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1228-2015-p>.
35. Директива 2012/27/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про енергетичну ефективність, про зміни Директив 2009/125/ЄС и 2010/30/ЄС та відміни Директив 2004/8/ЄС і 2006/32/ЄС» від 25 жовтня 2012 р.
36. Проект Закону про енергетичну ефективність будівель 4941-д від 14.12.2016, [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?
37. Аналіз енергозбереження в житловому фонді. Державна підтримка енергоефективності. Презентація Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/>.
38. Carbon taxes raised to tackle climate change // The Local. 17th September 2017. Internet source <http://www.thelocal.se/8522/20070917>.
39. EN 15232 - Energy performance of buildings - Impact of Building Automation, Controls and Building Management. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.en-standard.eu/.
40. 28. EN 15603- Energy performance of buildings - Overall energy use and definition of energy ratings, [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.en-standard.eu/.
41. Науково-методичні основи забезпечення сталого розвитку виробничо-економічних систем / В. В. Микитенко// Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Імплементція інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу» (22.03.2018 р.). – Харків: Харківський державний університет харчування та торгівлі, 2018. – Секція I Науково-практичні заходи організації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку підприємств; редкол.: О. І. Черевко [та ін.]; Харківський держ. ун-т харч. та торг. – Харків: ХДУХТ, 2018. – 435 с.– 435 с. (С. 134 – 138).
42. Забродский В. А. Региональное управление. Методология и моделирование: Монография / В. А. Забродский. – Харьков, 1991. – 360 с.
43. Забродский В. А. Собственность, экономическая безопасность и государство: Монография / Вячеслав Адамович Забродский, Николай Александрович Кизим. – Харьков: Изд-во «Бизнес-Информ», 1997. – 96 с.
44. Чухно А. І. Інституціоналізм: теорія, методологія, значення / А. І. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 4 – 15.

45. Чухно А. І. Інституціональна архітектоніка та інституціональна динаміка / А. І. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 137 – 143.
46. Бражко О. В. Інституційне забезпечення функціонування ринку праці в Україні / О. В. Бражко // Економіка і держава. – 2010. – №1 – С. 79-81.
47. Павлов В. І. Інституціональні перетворення та їх вплив на регулюючі функції держави / В. І. Павлов, В. І. Борейко // Регіональна економіка. – 2009. – № 1. – С. 7 – 14.
48. Грішнова О. А. Динаміка змін соціально трудових відносин під впливом глобалізаційних тенденцій / О. А. Грішнова, А. С. Пасека // Регіональна економіка. – 2010. – № 1. – С. 7 – 16.
49. Лісогор Л. Напрями мінімізації соціальних шоків у сфері праці України / Л. Лісогор // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 7. – С. 15 – 24.
50. Головіна С. В. Регулювання українського ринку робочої сили відповідно до циклічної економіки / С. В. Головіна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №11. – с. 175 – 180.
51. Колот А. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально – трудовій сфері / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 8. – С. 23-31.
52. Тараєвська Л. С. Сучасні напрями реалізації стратегії розвитку робочих місць / Л. С. Тараєвська // Регіональна економіка. – 2009. – № 4. – С. 140 – 146.
53. Микитенко В. В. Інституціональний консенсус функціонування ринку праці та національного господарства в системі сталого розвитку / Микитенко В. В. // Ефективна економіка: Електронне наукове фаховий журнал. – Київ: Академія муніципального управління МОНмолодьспорту України, 2012. – № 1 – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=970>.
54. Наукова та інноваційна діяльність України у 2016 році: статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. О. Кармазіна. – Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 142 с.
55. Новак І. Стратегія зайнятості для України: якими мають бути орієнтири? [Електронний ресурс] / І. Новак. – Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/strategiya-zaynyatosti-dlya-ukrayini-yakimi-mayut-buti-orientiri-260541_.html.
56. Кулицький С. Проблеми розвитку ринку праці в Україні [Електронний ресурс] / С. Кулицький. – Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3188:rinok-pratsi-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350.
57. Рогов П. Д. Регіональна асиметрія просторової організації природного багатства як чинник національної безпеки та оборони України/ І. К. Бистряков, П. Д. Рогов, Д. В. Клиновий, В. О. Пугач // Наука і оборона, № 3/4, 2015. – С. 34 - 39.
58. Рогов П. Д. Стратегічна роль мінерально-сировинної складової природного багатства в національній безпеці держави/ І. К. Бистряков, П. Д. Рогов, Д. В. Клиновий, В. В. Матюха// Наука і оборона, № 1, 2016. – С. 18 – 23.
59. Рогов П. Д. Стратегічний механізм сталого фінансування потреб національної економіки, безпеки і оборони України/ І. К. Бистряков, П. Д. Рогов, Д. В. Клиновий, Р. І. Тимошенко // Наука і оборона, № 2, 2017. – С. 17 – 26.
60. Rogov P. A promising mechanism for financing the national economy, security and defense of Ukraine/ P. Rogov, D. Klinovoi // Journal of Scientific Papers “Social development & Security” Invitation to the next issue of 2017. 2017-10-10. – P. 25 – 46.

61. Конституція України. Розділ І. Стаття 13 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>.

62. Конституція України. Розділ І. Стаття 17 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>.

63. Цілі сталого розвитку 2016-2030. Організація Об'єднаних Націй в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

64. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України" від 06.06.2016 № 240/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/240/2016>.

65. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

66. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" від 24.09.2015 № 555/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.

67. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" (щодо запровадження мобілізаційної компенсації за відстрочку призову на військову службу під час часткової мобілізації) № 2251 від 27.02.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54207.

68. Топ-10 крупнейших суверенных фондов мира. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://isedworld.org/2016/10/24/топ-10-крупнейших-суверенных-фондов-мир/>.

69. Оптимизация институциональных систем недропользования России и Украины / [Ю. В. Разовский, В. В. Матюха, Е. Н. Сухина, М. Т. Мовчан] // Проблемный анализ и государственное-управленческое проектирование. – 2011. – № 2. – С. 129–138.

70. Економічна оцінка природного багатства України: [монографія] / за заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. С. І. Пирожкова, акад. НААН України, д.е.н., проф., М. А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАНУ, 2015. – 396 с., С. 369-372.

71. Клиновий Д. В. Що втратила Україна? / Клиновий Д. В., Рогов П. Д., Пугач В. О., Рева М. В. // Оборонний вісник, 2016, №4, С. 24-32.

72. Клиновий Д.В. Втрата національного багатства / Клиновий Д.В., Рогов П.Д. // Оборонний вісник, 2016, №10, С. 24-32.

73. Expanding the Measure of Wealth. Indicators of Environmentally Sustainable Development. Chapter 3 Measuring the Wealth of Nations: The World Bank Environment Department Washington D.C. – 1997. – 112 p., pp. С. 30-32.

74. В Украине сосредоточены запасы полезных ископаемых на 11 триллионов долларов, – Минприроды // Цензор.Нет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54207.

РОЗДІЛ 7.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЕЛІМІНУВАННЯ РЕАЛЬНИХ ЗАГРОЗ І РИЗИКІВ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

7.1. Прогнозні можливості щодо забезпечення суспільно-політичної стабільності та сталого розвитку

Як вже неодноразово зазначалось (див., Розділи 1 – 3), життєво важливі національні інтереси та першочергові державні пріоритети сьогоденної України, реалізуються здебільшого у доволі складному внутрішньому та зовнішньому оточуючому середовищі, яке характеризується наявним рядом перманентних викликів і загроз, що у потенціалі (у недалекому майбутньому) мають прогнозовану тенденцію до загострення й зростання. Водночас, під впливом швидкоплинних змін, які відбуваються у світі та в межах нашої держави, виникає та формується низка нових викликів і загроз. Їх виникнення та подальше посилення, на авторське переконання, насамперед, пов'язується з різкою зміною природніх умов – клімату, як у глобальному так і зокрема, у загальноукраїнському форматі²¹¹. Адже, в основі розуміння оптимального буття та життєдіяльності людства взагалі, і, зокрема, кожної окремої особи, лежать три взаємопов'язані між собою складові (визначальна тріада): екологія (природній оточуючий «життєвий простір»), економіка та соціально-політичні процеси. А, проблематика зміни клімату, як відомо, здатна безпосередньо перетинатися з економічною та соціальною складовою людського життя (наприклад, хоча б і у сфері енергозабезпечення), оскільки, власне, остання становить основу гарантування сталого розвитку національних соціально-економічних державних систем та забезпечує суспільну стабільність. Більш того, на сьогодні кожна держава вирішує проблему подолання наслідків раптової зміни клімату, виходячи зі свого бачення та розуміння гостроти цієї проблематики у здійсненні на державному рівні відповідних політичних, організаційно-розпорядчих, правових, економічних, соціальних заходів та ряду екологічних кроків.

Згідно із положеннями Закону України [3], під зміною клімату розуміють процеси, які прямо чи опосередковано зумовлені діяльністю людини, що спричиняють зміни в складі глобальної атмосфери, накладаються на природні зміни коливань клімату та спостерігаються протягом зіставних періодів часу. Насамперед, потрібно відзначити, що глобальні зміни клімату виражаються не стільки в підвищенні середньої температури, скільки у збільшенні чисельності і сили окремих явищ, які безпосередньо не є сприятливими для життя людства взагалі і окремої людини зокрема: це особливо жаркі дні, засуха, повені, смерчі, різкі відлиги і заморозки, селеві потоки і вітровали тощо. Необхідним є також і наступне зауваження: крім зміни погодних режимів, кліматичні

²¹¹ Зміна клімату стала вже загрозливою реальністю сьогоденного буття. Клімат на планеті стрімко змінюється і стає, дедалі, все менш непередбачуваним та важкопрогнозованим, ніж він був протягом минулих тисячоліть. Якщо у найближчі роки не зміняться ці тенденції, за прогнозними модельними рішеннями прогнозується, що до кінця цього століття є, небезпека суттєвого підвищення глобального температурного режиму планети, яке здатне досягти найвищої - критичної відмітки (деталізовано у Додатку Д.1), що спричинить ситуацію неможливості комфортного проживання людства на значній частині території Землі.

умови здатні також впливати і на розповсюдження соціально-небезпечних хвороб, що передаються не лише через воду, але й повітряними масами (і окремими носіями, наприклад, комарами)²¹². Зрештою, це здатне суттєво послаблювати існуючий стан забезпечення соціально-медичної безпеки та спричиняти миттєву руйнацію сформованої системи соціальної стабільності не лише в окремій державі, але й в масштабах окремо взятого регіону планети. Більшість представників експертного середовища, які фахово займаються науковими дослідженнями у цій царині, та наукова спільнота сходяться на думці, що розбалансованість клімату проявляється саме в широкій амплітуді коливань різних кліматичних показників. Так, зокрема, провідні фахівці РАН визнають, що одним із наслідків глобальної зміни клімату є підвищення мінливості погоди та інші малопередбачувані погодні процеси [4], які здатні негативно впливати як на системи життєзабезпечення людства, та і взагалі на кожен окремо взятую особу людської статі. Відтак, зміна клімату полягає у збільшенні хаосу, тобто спрощенні системи «людство–природа», що для багатьох дослідників є прямим наслідком відомого із термодинаміки закону невпинного та непрогнозованого зростання ентропії [5].

Наразі, за результатами фахових досліджень і розробок, склалася думка, що сьогоденний світоустрій знаходиться у стані різкого глобального потепління, і у світі стає із року в рік набагато тепліше, що, зрештою, і спричиняє такі різкі коливання змін погодних природних умов у сьогоденні²¹³. Проте, насправді на нас у недалекому майбутньому, чекають зміни клімату, які тягнуть за собою не лише раптові, аномальні температурні режими, але й і такі екстремальні природні явища, як посухи, повені, сильні урагани, затоплення прибережних районів і поселень, тощо²¹⁴. З цього, і прогнозується, що періоди сильної спеки будуть змінюватися випаданням значних опадів, а рівень моря та світового океану невпинно буде підвищуватися ще більш швидкими темпами, зрештою надзвичайні події природного характеру ставатимуть більш частими та інтенсивними. Через проблематику різкої зміни клімату вже до кінця 21 ст. сотням мільйонів людей на Землі загрозу життя становитиме проблема власного

²¹². Соціально-небезпечні хвороби, що залежать від кліматичних умов, входять до числа тих хвороб, які є основними причинами смерті в усьому світі. У результаті тільки діареї, малярії і білково-калорійної недостатності у всьому світі тільки на 2002 рік померло більше 3,3 мільйона чоловік, причому 29,0 % цих смертельних випадків відбулося в Африканському регіоні. Власне, зміна природних умов, безпосередньо клімату – здатна сприяти розширенню ареалу перенесення та розповсюдження цих небезпечних захворювань через міграцію як птахів, комарів так і людей.

²¹³ За спостереженнями та висновками учених за останні 50 років глобальна середня приповерхнева температура Землі підвищилась приблизно на 0,65 градуса тепла, а на період до 2050 р. очікується її підвищення на 4-5⁰. За останні десятиліття прискорилися також темпи потепління і підвищення рівня моря та світового океану. А у багатьох районах, особливо в країнах розташованих в середніх і високих широтах, стало випадати більше атмосферних опадів і стали частіше йти сильні зливи.

²¹⁴ Ряд наукових досліджень (2010 - 2017 рр.) провідних вчених Об'єднаного дослідного центру Єврокомісії доводять і передбачають: у недалекому майбутньому (середньострокова перспектива 15-25 рр.) у Європі відбуватиметься низка катастрофічних повеней, внаслідок чого, близько п'яти мільйонів чоловік залишаться без житла. Першими ймовірно за все будуть страждати мешканці Бельгії, Великої Британії, Німеччини, Данії, Нідерландів, Норвегії, Франції, Ірландії, Латвії, Литви, Польщі та Естонії. Найменші такі повені загрожуватимуть країнам Південної Європи, а саме Португалії.

фізичного виживання, через: а) нестерпні природні умови життя (рекордний температурний кліматичний баланс повітря, спеку), непридатний для комфортного проживання; б) обмаль ресурсів і, у першу чергу, питної води, продуктів харчування, внаслідок обмеження доступу та придатності використання сільськогосподарських земель ін.²¹⁵. Наслідком таких глобальних кліматичних змін може стати виникнення величезних міграційних потоків кліматичних біженців, які, ймовірно за все, будуть намагатися здійснювати спроби остаточного переселення на територію України (оскільки, ця територія спроможна стати більш сприятливою для проживання за таких незвичних та небезпечних природних умов²¹⁶ у недалекому майбутньому).

Втім, існує наукова гіпотеза про те, що основною причиною порушення кліматичного балансу у світі, на сьогодні, є використання викопного палива та неефективне споживання людством енергії від цього природного ресурсу²¹⁷. Вчені впевнено стверджують, що зміна клімату відбувається через вплив людини і саме людство несе відповідальність за забруднення та негативні зміни у кліматичному балансі планети. Якщо викиди парникових газів не будуть контролюватися та зменшуватися природним, або штучним шляхом, зміна клімату, протягом найближчих сотень років, набуде катастрофічного характеру та буде відбуватися зі швидкістю, невідомої нам із початку розвитку цивілізації. Тож, існує реальна можливість щодо того, що механізми природної реакції, у відповідь, призведуть до раптової та незворотної зміни клімату на всій території Землі і становитимуть загрозу життю всьому суцільному і живому. Разом із тим, широко, навіть у наукових колах, багатьох країн є поширеною й протилежна - альтернативна думка тлумачення та розуміння цих процесів й природних явищ. Зокрема, вважається, що різка зміна клімату є наслідками: а) діяльності представників військово-промислового комплексу провідних економічно розвинених країн, насамперед США, які використовуючи новітні зразки військової техніки і озброєння, намагаються здійснити штучне «приручення», або «підкорення клімату» Землі з метою повного контролю над кліматом планети у своїх геостратегічних інтересах, шляхом застосування «кліматичної зброї»²¹⁸; б) застосування відповідних науково-технічних та

²¹⁵ Попередні підрахунки екологів доводять, що тільки у період з 2011 по 2013 роки кліматичні катастрофи в Азії спричинили міграцію близько 42 млн. осіб.

²¹⁶ За даними ООН: до середини цього століття кількість кліматичних біженців ймовірно може досягнути до 200 млн. осіб. Власне значна кількість таких біженців здатна буде «осісти» на території України, оскільки у порівнянні з іншими частинами світу та державами, ця територія буде більш сприятливою для подальшого виживання людей, з огляду хоча б на питання вільного доступу та забезпечення водними і земельними ресурсами, які складають основу фізичного виживання людини.

²¹⁷ Парникові гази CO₂ (вуглекислий газ), CH₄ (метан) та N₂O (закис азоту), що утворюються внаслідок діяльності людини, здатні викликати посилення парникового ефекту. Надмірна кількість газів, які утворюються в результаті діяльності ТЕЦ, транспорту, сільського господарства, промисловості, потрапляючи до атмосфери Землі утримує сонячне тепло у нижніх шарах атмосфери, не даючи йому повертатися до космосу. Внаслідок чого йде розігрів планети і як слідство підвищується середньорічна температура на Землі (деталізовано у Додатку Д.2).

²¹⁸ Історично достатньо, хоча б пригадати дві американські військові операції, які були застосовані під час проведення американо-в'єтнамської війни. Мова йде про «Римський плуг» (200 бульдозерів зі спеціальними ножами) та «Рука фермера» (90 тисяч тон гербіцидів, які були

технологічних розробок приватними науково-дослідними установами, які належать ключовим проектантам ідеї нового світоустрою - сімействам Д. Рокфеллерам та Д. Ротшильдам, з метою прискореного настання ери нового світового порядку²¹⁹. Якщо здійснити аналітичний огляд наявного фахового та науково-джерельного інформаційно матеріалу (який авторський колектив репрезентував у Розділі 1), то неодмінно дійдемо до висновку: звичне для нас світосприйняття нинішнього світоустрою, як цілісної системи індустріального суспільства дійсно знаходиться на сьогодні у стані глибинної цивілізаційної кризи. Кризи яка викликана деякими доволі штучними обставинами людської життєдіяльності. І, у цьому аспекті, спершу, необхідно наголосити вкотре на наступному:

існуюча криза світової економічної системи з розширеним відтворенням капіталу зупинилася у межах свого подальшого зростання внаслідок непомірного навантаження на існуючі природні ресурси землі, з продовжуваним забрудненням навколишнього природного середовища²²⁰ та непомірним збільшенням світових фінансових боргових зобов'язань. І, як наслідок розвитку цієї ситуації – перша хвиля світової фінансової кризи (2008-2009 рр.), яка призвела до тотальної дестабілізації всієї світової економічної системи, основу якої забезпечували нафтодолари США, як підвалини економічного зростання у більшості країн світу. У цей же час, притаманним для цієї конструкції світоустрою та відповідними суспільно-політичним зразками і цінностями стали стандарти американської демократії.

Разом із тим, історичний ретроспективний огляд перебігу поточних зовнішньополітичних подій у геополітичному вимірі дозволяє навести авторами власні припущення та висловити три базові прогностичні оцінки щодо розвитку подальшої ситуації у часовому вимірі, враховуючи дію низки різносторонніх геоекономічних та геополітичних чинників, у т.ч. і дію ключового фактору природного оточуючого середовища (ймовірно його суттєве погіршення штучним шляхом (!)), особливо з урахуванням зміни клімату у більш несприятливій площині, що співпадатиме з реалізацією мети та завдань ідеології проектантів світових геостратегічних процесів.

Перше. У період 2013 - 2016 рр. тенденціями, які мали визначати основний розвиток теперішнього та оновленої системи світоустрою, за певними задумами представників глобальних еліт та проектантів нового світового порядку, мав стати

розпилені з повітря). На території понад 65 тисяч квадратних кілометрів у межах В'єтнаму була знищена вся рослинність та штучно було зруйновано верхній шар ґрунту. Внаслідок чого – утворилися величезні площі трясавини та відбулася над цією територією різка зміна клімату, що у свою чергу привело до кардинальної зміни всієї екосистеми – флори та фауни (деталізовано у Додатку Д.3).

²¹⁹ Більш детально у Додатку 3.4: спостереження, висновки і передбачення члена Ради округу Колумбія (Вашингтон) від Демократичної партії (США) Трайона Вайта.

²²⁰ Відомими є теоретичні нароби й обґрунтування Т. Г. Мальтуса, (якого не раз критикували, найнищівніше ще у колишньому Радянському Союзі), який передбачав суттєве зростання протиріч між людством з його природнім потягом до необмеженого збільшення своєї чисельності та обмеженими ресурсами Землі. Нині особливо слушною вбачається головна теза його наукових напрацювань щодо: обмеженість ресурсів Землі рано чи пізно припинить зростання чисельності людей (через голод, війни, боротьбу «всіх проти всіх»), а також і через клімат – несприятливі погодні умови, які можуть бути як природні, так і рукотворні, здійснені самим людством.

«Світ Ісламу» - (Ісламська держава), яка західними демократіями, всупереч цим глобальним геостратегічним планам, була визнана терористичною, з наступними активними бойовими діями проти її прибічників на теренах власне Сирії²²¹. У цей же час, більшість країн Європи зітнулися з масовою хвилею міграційних потоків²²², де, левову частку, складали як раз представники і вихідці саме з ісламського світу. Зрештою, це спричинило певну дестабілізуючу хвилю для усіх систем життєзабезпечення «старої» Європи, створивши по сьогодні як низку медико-санітарних проблем так й їх посилення у поєднанні з соціальними, культурно-гуманітарними та економічними негараздами. Власне, у геополітичній площині історичного виміру, мова можливо мала йти б про штучно спровоковану представниками глобальних світових еліт ситуацію щодо формування своєрідного духовного братерства (суфії) у форматі створення нового політичного об'єднання (панісламізму) - ісламського Халіфату (мусульманська ума) на чолі із Туреччиною²²³ та оголошенням «священної війни» проти невірних-Західних, держав християнських цивілізацій (!). Перемогою вказаного геостратегічного проекту, ймовірно, мало б стати: оголошення міста Дамаск – столицею Ісламської держави²²⁴. Втім, очевидно: проект зазнав ускладнення (можливо, навіть і краху), насамперед, у воєнно-політичній площині, завдячуючи активному «втягуванню» Російської Федерації у ці процеси та особистої непоступливості у цьому питанні американського президента Д. Трампа.

Друге. Очевидним є те, що кризові тренди сучасної світової економічної системи у період з 2017 року (до 2020 р.) будуть переміщатися й активно посилюватися на фоні перманентно зростаючої «геополітичної гри» та активного протистояння економіки й фінансів США і Китаю²²⁵. А, це спричинить розбудову нової світової грошової одиниці

²²¹ До речі, слід підкреслити такий факт: цікавою є та обставина, як, власне, змінюється екосистема Сирії - флора та фауна, внаслідок активних військових дій, і як це впливає на оточуючі країни та регіон в цілому.

²²² За даними Міжнародної організації з міграції (штаб-квартира в Женеві), ми живемо в епоху безпрецедентної людської мобільності. Передбачено зараз в русі знаходяться більше людей, ніж коли-небудь в історії — це приблизно 1 млрд мігрантів з 7 млрд всього світового населення, з яких чверть мільярда – міжнародні мігранти, а 750 млн — внутрішні мігранти, які пересуваються в межах власних країн. Сучасна нелегальна міграція з одного боку вирішує проблему старіння населення Європи (тобто проблеми з працездатним населенням), а з іншої призводить до загострення безпеки в європейських державах. Незаконна міграція супроводжується такими негативними явищами як тероризм, наркоманія, організована злочинність, контрабанда, торгівля людьми, расова та релігійна нетерпимість тощо (деталізовано у Додатку Д.5)

²²³ У цій площині слід підкреслити таке: не випадково очільник країни Реджеп Тайїп Ердоган розпочав процес повзучої «ісламізації» держави, яка, до цього часу, була більш світською, аніж традиційно ісламською країною. А, саме, 5 травня 2018 року Ердоган назвав Ізраїль «терористичною державою, звинувачуючи цю країну у геноциді, висловлюючи тим самим підтримку і прихильність до Палестини.

²²⁴ Не виключенням, у цьому контексті, була б можливість широкого застосування як хімічної, так і бактереологічної зброї масового ураження.

²²⁵ Схиляємося до припущення про те, що нині укладений відповідний союз «старих грошей» фінансово-політичного клану Д. Ротшильдів, які збирали свої статки протягом століть з Британською королівською родиною, супроти представників покоління нуворішів із «молодими грошима» пострадянського простору. Вилучення «молодих грошей» покликане приборкати дедалі більш хаотичні, антагоністичні процеси росту й економічного занепадання у різних регіонах світу, відсунути глобальну кризу світової економіки, а отже – запобігти руйнації

та нового порядку світового устрою. Виграшам у цій боротьбі стане вихід вказаного геоекономічного проекту на нові (ще більш командні) висоти у новому валютному світі. У цьому аспекті необхідно вказати на таке: з 2015 р. Китай і Великобританія, фактично спільними зусиллями, відкрили «золоту епоху», сутність якої полягатиме у тому, що впродовж 10 років зовнішньоекономічні світові відносини мають переміститися у новий валютний світ, де одиниця обліку багатства буде повернута золотому еквіваленту (стандарту), а не паперовій грошовій одиниці (дол. США), який, здебільшого, підкріплюється кількістю нафти, яка видобувається у світі. Цей перехід заплановано провадити у два етапи, а роком ключового перелому перебігу геополітичних подій має стати саме 2020 р.²²⁶ Звернемо увагу на 2020 р. саме з огляду численних засторог науковців-кліматологів, оскільки, ця дата, власне, є певною «реперною» точкою у зростаючих незворотних кліматичних змінах на Землі – суттєвим й кардинальним погіршенням природніх умов, майже, на всіх континентах і у більшості країн світу (!). Разом із тим, інтернаціоналізація (глобалізація) юаня має відбуватися саме у період з 2018 по 2020 роки, шляхом ф'ючерсних нафтових торговельних операцій та введенням в обіг золотих крипто валют із опорою на відповідний фінансовий конгломерат «Банківської корпорації Гонконга і Шанхая» (HSBC). Тож, очікуючи 2020 рік (рік ключового геоекономічного перелому) у вибудовуванні конструкцій нового життєвого простору, ідеологами «світового золотого стандарту» чітко визначена політико-ідеологічна мета розвитку сучасної цивілізації: формування «людського співтовариства з єдиною долею, з китайською специфікою нової епохи людства». А, це можливе лише за умови створення нової геополітичної конструкції Євразійського Союзу²²⁷.

Третє. З великою долею ймовірності припускаємо, що, період 2021 – 2024 рр. стане періодом реалізації, у межах «нової системи світоустрою», великої Китайської Мрії – пануванням Китаю у якості світової надпотужної економічної держави з можливим об'єднанням наявних зусиль та ресурсів із РФ. За таких умов, геоекономічна конструкція нового «процвітаючого» світоустрою ймовірно матиме наступні геополітичні обриси (рис. 7.1): у центрі – відкритий зовні Китай нової епохи, Ближнє коло – інтегрована інноваційна Азія, Дальнє коло – людство, що розвивається. Інструментарієм такої моделі глобалізації (за китайським сценарієм) виступатиме доктрина «Економічного Поясу» та відтворення нового «Шовкового шляху» в Центральну та Малу Азію²²⁸ («Один пояс – Один шлях»). І на цьому прогнозованому фоні (тлі), з урахуванням ситуації щодо

«напівзведеної» конструкції Нового Світового Порядку. За різними оцінками, за результатами такої «глобальної спецоперації» мова має йти про виручені суми від 20 до 34 трлн. дол. США. Тож, «старі» Сім'ї фінансових магнатів клану Д. Ротшильда об'єдналися під орудою Британської королівської родини з метою прибрати «осмілілих мажорів» європейських країн.

²²⁶ Зауважимо, що дорога до нового валютного світу була відкрита ще у 1982 році спільними зусиллями Ден Сяопіна та Маргарет Тетчер під час обговорювання питання про повернення під юрисдикцію КНР Гонконга, як ключового оператора касово-розрахункового світового центру.

²²⁷ Додамо прогнозовані природні катаклізми (як природного, так і штучного походження) на Європейському, Американському і, частково, й на Азійському континентах (!).

²²⁸ До свого складу історично включатиме континентальний блок із 12 країн «Світу Ісламу» (від Казахстану до Туреччини; чотири найбільш привабливі, насамперед як магістральні, християнські (православні) країни – Грузію, Грецію, Україну та Білорусь) із новими морськими маршрутами шовкового шляху 21 ст. із Китаю в Європу «Один пояс – Один шлях» (!).

суттєвого погіршення природних умов для життєдіяльності людства, паралельно відбуваються цікаві й неординарні екологічні ініціативи та розвиваються, неочікувані, зовнішньополітичні й внутрішньополітичні тренди, на які мало хто на сьогодні звертає увагу, насамперед, на теренах США (!). Так, зокрема:

представники Фонду братів Рокфеллерів («Rockefeller Brothers Fund») на початку 2014 року оголошують про раптову відмову від участі у дослідженнях та придбанні активів у тих галузях економіки, які залежать, перш за все, від видобутку природних копалин (насамперед, нафти й газу) з різкою переорієнтацію фінансових інвестиційних коштів на екологічно - «зелені» проекти альтернативного забезпечення енергоносіїв²²⁹;

підкреслимо історичний факт: ще у 1987 році на 4-ому Всесвітньому конгресі з проблематики дикої природи Едмундом Ротшильдом була зроблена сенсаційна заява (з подальшими не менш цікавими геополітичними та геостратегічними наслідками), що «CO₂ є причиною глобального потепління, а для боротьби з цією глобальною небезпекою людства потрібна акумуляція чималих міжнародних коштів». Відтак, він запропонував, а пізніше, і заснував таку фінансову інституцію, як Всесвітній банк «World Conservation Bank» (у 1991 р. він змінив назву на Глобальний екологічний фонд – ГЭФ/GEF). Небезпечно несподіваною є практика діяльності цього фонду: його метою є надання фінансових позик найбільш біднішим країнам, які потерпають від погіршення екологічних умов існування та, перш за все, мають спрямовувати отримані фінансові кошти на поліпшення екологічної ситуації. Проте, якщо країни не в змозі погасити надані позики, то вони мають за це, розраховуватися частиною своєї державної території, землі якої відходять до приватного володіння банками Ротшильдів. Якщо державна земля не може бути під заставною позикою, то така країна приречена знаходитись у стані перманентної нестачі продовольства та питної води, а її корінне населення у стані – хронічного голоду. Загальна площа земель, які таким чином відійшли до банків Ротшильдів внаслідок здійснення низки таких фінансових позик, наразі складає вже понад 30,0 % поверхні Землі (мова йде про такі державні землі, таких країн як Гаїті, Аргентина)²³⁰. При цьому, щоб оцінити масштаби таких операційних діянь, достатньо зазначити, що лише за офіційними підрахунками американських експертних кіл тільки у Чилі та Аргентині Рокфеллери, Тед Тернер, Холдрен, Форди здійснили скупку 8094 кв. км. такої землі, разом із різними об'єктами нерухомості.

²²⁹ Нині Фонд зберігає ще біля 6,0% таких активів, проте така позиція у найближчий час має бути зведена до нуля. Разом із Фондом, в альянс кола інвесторів, які вирішили позбавитися активів такого характеру увійшли 180 організацій та 650 приватних осіб (а це, майже, 50 млрд. дол. США). Впродовж 2014 року обсяг інвестицій у привабливі «зелені технології» зросли майже у двічі.

²³⁰ Ротшильди намагаються здійснити спробу загарбання різних частин світу за допомогою World Conservation program: з метою стати одноосібними власниками лише одного світового банку. Ці програми кредитують такі дефолтні країни як Бразилія, у якій басейн річки Амазонки визначається у якості державної застави. Насправді, більш ніж 30,0% земної поверхні були визначені Глобальним екологічним фондом у якості територій, які мало використовуються та можуть слугувати, як застава щодо забезпечення та гарантування певною державою повернення отриманих нею фінансових займів.

Рис. 7.1. Новий Китайський геополітичний проект

Тож, за умови побудови таких прогностичних оцінок, безумовно, виникатиме закономірне запитання не лише про подальшу геополітичну долю української держави та її місця у цій системі нового світового устрою, але й про дії зміненого клімату Землі та його ймовірно подальші негативно-деструктивні наслідки, власне, для України. І у цьому контексті, ми відзначаємо наступне: оптимістичних прогнозів щодо клімату та погоди як у глобальному, так і загальноукраїнському вимірі у найближчі роки, у більшості кліматологів, наразі немає. Український клімат із колишнього помірного перетворюється на суміш пустелі й тропіків. Негативні наслідки глобальної зміни клімату стають все більш відчутними для України. Так, зокрема, за останні 20 років середньорічна температура зросла на $0,8^{\circ}\text{C}$, а середня температура січня та лютого - на 1°C - 2°C , що призводить до раптових й непередбачуваних змін у ритмі сезонних явищ (весняних паводків, початку цвітіння та випадіння снігу). Власне, через таку зміну клімату погодні умови у нашому регіоні стають більш жорсткими та мало прогнозованими.

Розглянемо лише певні - «реперні» позиції у цьому процесі, які є симптоматичними та вагомими для України, як на сьогодні, так і у перспективі. І, перш за все, з огляду на потреби та потенційні можливості аграрного сектору держави та на життєдіяльність населення (рис. 7.2).

До того ж: зростання тривалості спекотних днів у весняно-літній період нестиме колосальне навантаження на енергосистеми країни у містах та містечках – з різким збільшенням потужностей застосування систем кондиціювання (охолодження) повітря у приватних оселях та приміщеннях службового і громадського використання, транспорту, доведення їх до максимально комфортних температур життя. Більш того, виникатиме питання щодо нагальної необхідності збільшення «зелених зон» у всіх мікрорайонах міста (разом із розширенням природних і штучних водойм для

перепочинку від спекотного сонця у великих мегаполісах, а також забезпечення населення охолодженою водою у громадських закладах, установах і організаціях). Враховуючи підвищення температури (майже з весни), чи не є доцільним у цьому плані на рівні загальнодержавних програм здійснювати розширення систем «зеленої» - альтернативної енергетики як у приватних, так і громадських цілях? Очевидним є також і необхідність започаткування у сільській місцевості ряду необхідних робіт щодо термінового очищення природних та штучних водоймів (ставків, озер і річок), а також кардинальної переорієнтації технологій вирощування окремих сільськогосподарських культур, рівно як і розширення «зелених» захисних смуг уздовж міжміських і міжнародних трас, магістралей та річок.

Тим більше, що Український науково-дослідний гідрометеорологічний інститут (УНДГМІ) розробив і обґрунтував показники прогнозних зміни клімату на території України до 2050 р. – тож, нас чекатимуть: «Підвищення максимальної та мінімальної температури за рік продовжиться, тобто зими стануть м'якшими та коротшими, а літо спекотнішим. Відбудеться перерозподіл опадів: на всій території країни можливе збільшення на 20,0% опадів у січні, березні та квітні і зменшення влітку, що, на фоні підвищення температури, зумовить дефіцит вологи, особливо на півдні країни».

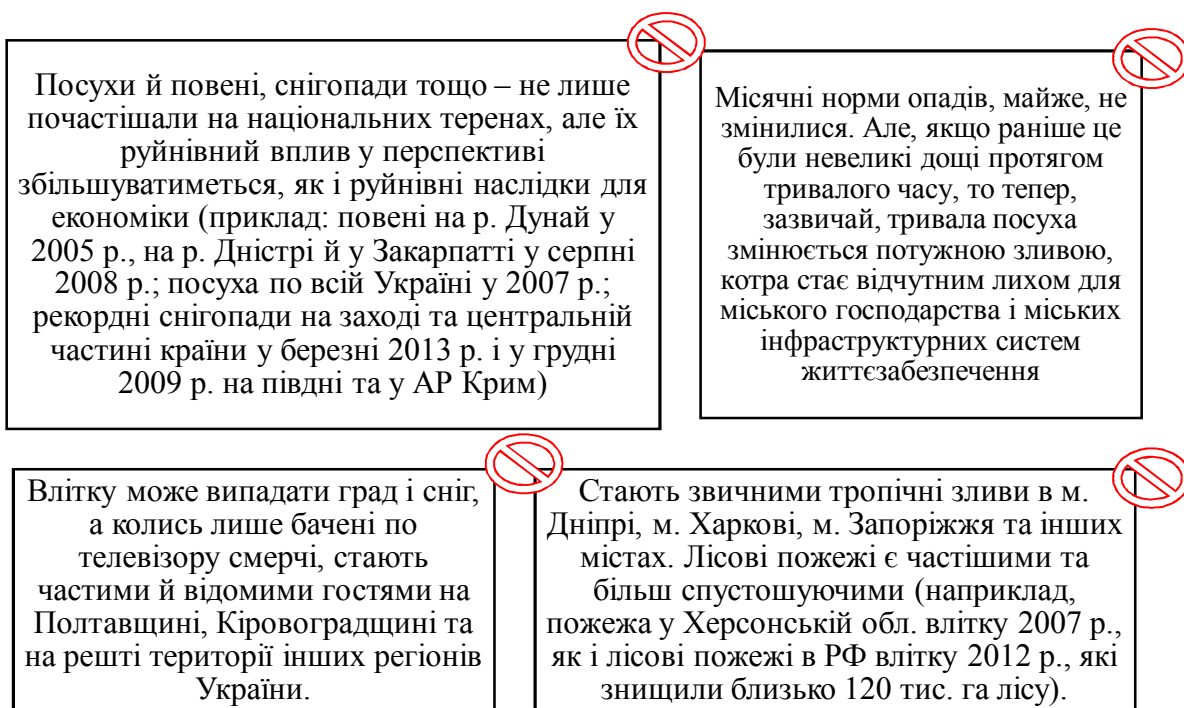

Рис. 7.2. Ключові позиції кліматичних зрушень на теренах України ²³¹

²³¹ Для прикладу: на Одесу у вересні 2017 року за один день вилилися три місячних норми води: це справжня тропічна негода, до якої комунальна інфраструктура не готова. Муніципалітети вже почали промивати зливні каналізації та закуповувати обладнання для запобігання повеням. Але, самих чистих ливнівок недостатньо, адже проблеми українських міст глибші – більшість підземних колекторів, які утримують дощову воду, іще радянські, тож розраховані саме на помірний клімат. У тому ж Дніпрі їх кількість необхідно збільшувати втричі, оскільки з кожним роком стихійних явищ в Україні тільки більшатиме. Прогнозується, що лихоманитиме не лише нашу країну, а й увесь світ. При цьому, різко зростає кількість ураганів найвищої категорії і не лише у США.

За такими прогностичними показниками, у багатьох регіонах підвищення температури та посухи здатні суттєво спричинити обмеження *продуктивності сільського господарства*, яке на сьогодні та у потенціалі розглядається як один із найважливіших секторів подальшого розвитку економіки України²³². Разом із тим, у водному потенціалі – *запаси води* для пиття, промислових і сільськогосподарських цілей поступово, проте невпинно будуть зменшуватися. В Україні до 2020 року не очікується суттєвих значних змін водного стоку, але ситуація ускладнюватиметься високим рівнем забрудненості річок. За прогнозами вчених, якщо ситуація не зміниться, до 2025 року дві третини людей світу будуть відчувати нестачу питної води²³³. Про що красномовно засвідчує наведена нижче карта (рис. 7.3) щодо очікуваного «водного стресу» для життєдіяльності людства на найближчий період часу, а власне до 2020 року, для більшості країн світу, яка розроблена інтернаціональною групою провідних учених (екологів із різних держав) та засвідчує про поступову зростаючу водну кризу для сучасного людства. Ця поточна динаміка дає невтішні прогнози стосовно того, що людство, у найближчий проміжок часу, фактично вступає у, так званий, період хронічного «водного стресу», а точніше у катастрофічний стан обмеженого споживання питної та прісної води для технологічних потреб забезпечення інфраструктурних систем життєдіяльності.

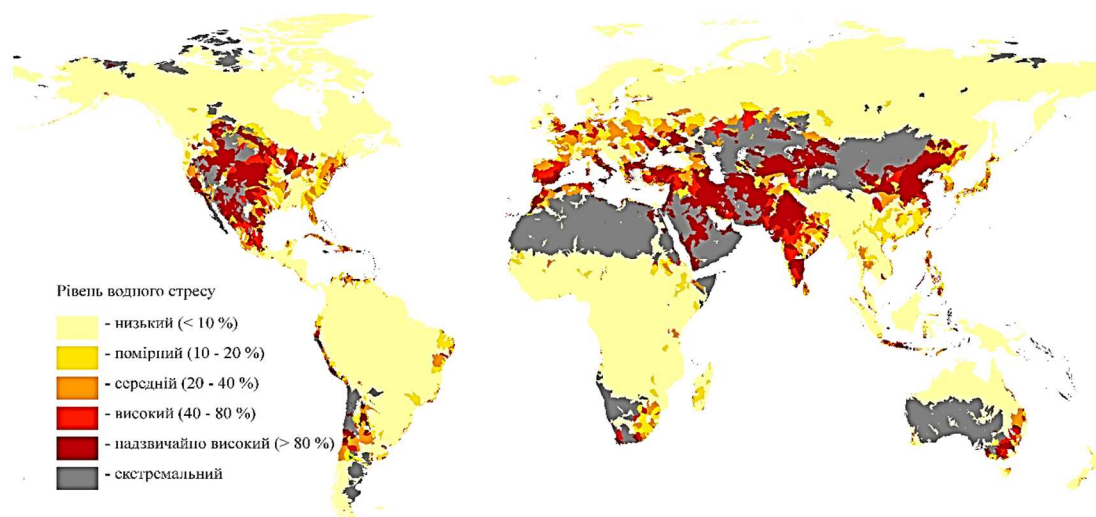

Рис. 7.3. Світовий рівень водного стресу у просторовому вимірі до 2020 р.

²³². Однією з ключових проблем, яка має вирішуватися оперативно із врахуванням дії зазначених природних чинників для українських аграріїв має стати питання масового Агро-страхування сільськогосподарських культур від ризиків клімату. Адже без використання інструментарію Агро-страхування важко розвивати власні підприємства та керувати стратегією розвитку. На сьогоднішній день актуальною темою, яку підіймають на всіх світових форумах та конференціях, є зміна клімату, його вплив на сільське господарство, а також те, як аграріям протистояти цим новим глобальним природним викликам та загрозам. І у цьому аспекті доволі корисним для України, зокрема є досвід Ізраїлю (деталізовано у Додатку Д.6).

²³³ Державне агентство водних ресурсів України відкрило дані про якість води в українських поверхневих водоймах. До цього моменту інформація про вміст шкідливих речовин у поверхневих водоймах, з яких українці отримують воду для пиття та побутових потреб, була недоступною. За даними «Global Open Data Index», лише 15 країн мають у відкритому доступі дані про якість води, зокрема Фінляндія, США, Велика Британія та Японія. Серед них лише Фінляндія забезпечує відповідність усім критеріям індексу (доступність, придатність для машинної обробки, безкоштовність тощо). Також Державне вод-агентство впроваджує у тестовому режимі кадастрову карту водних об'єктів України.

Лісові пожежі стануть частішими та більш спустошуючими. Очікується, що сніжний покрив і довжина зим скоротяться, що вплине на привабливість зимового туризму, особливо на гірськолижний²³⁴. Тому, такі зміни клімату ще більше змушуватимуть вітчизняних аграріїв замислюватися над інструментом попередження наслідків для власної справи від таких глобальних та, доволі, деструктивних кліматичних природних наслідків. І, у цьому аспекті (щодо можливості ліквідації наслідків кліматичних збурень та пом'якшення, або запобігання катастрофічним явищам) для нашої країни можуть слугувати, власне, лише лісові системи, на які так доволі багата і, поки що, щедра українська земля. Зрештою, саме лісові системи, все ж таки, є найпотужнішим механізмом саморегуляції біосфери, тобто ключовим сьогоденним фактором гарантування еколого-економічної безпеки [6], яка здатна забезпечити суспільно-політичну та соціальну стабільність задля сталого розвитку держави. У системі соціального розвитку будь-якого регіону, ліси відіграють власну специфічну роль просторового розвитку національного господарства [1; 6; 10], маючи значний вплив на всі процеси, які відбуваються в ландшафтах, а також на природні геофізичні та геохімічні процеси. Ефективність їхнього впливу визначається якісними і лісівничо-таксаційними характеристиками²³⁵. При цьому, необхідним є розуміння того, що, власне, ліс є екологічним каркасом природних ландшафтів, основним стабілізуючим елементом їхнього стійкого розвитку і вирішальною складовою стратегії екологічного виживання, та стає одним із основоположних принципів існування людства у ХХІ ст.²³⁶, загалом.

Що стосується проблематики визначення вагомості впливу фактору потепління клімату на ліси і розвиток лісового господарства, то ця версія, як у теоретичному, так і методологічному аспекті, нажаль, залишається мало дослідженою й розкритою. З цього питання слід відзначити роботи УкрНДЛГА [8; 9], однак, не передбачуваним і досі є відповіді на питання: а) якими темпами ці зміни відбуватимуться? б) і, взагалі, чи відбуватиметься потепління, чи, все ж таки, похолодання? в) і, чи це є природні процеси, чи все таки рукотворні?²³⁷. Втім, спрогнозуємо наслідки, враховуючи низку

²³⁴ Як би ж то відмова від катання на лижах була єдиним наслідком зміни клімату, усе було б не так погано й драматично.

²³⁵ За стійкістю та якістю впливу на навколишнє середовище ліси переважають інші екосистеми суші та є найскладнішими і найбільшими рослинними угрупованнями, які позитивно діють на гідрологічний та кліматичний режим місцевості, ґрунтоутворення, флору та фауну. Тільки вони серед усіх природних комплексів мають максимальну властивість стабілізації природних процесів у діапазоні природних умов, найбільш сприятливих для життя людей.

²³⁶ На часі відомо два напрямки зменшення забруднення атмосфери Землі як основного чинника потепління. Це зменшення викидів CO₂ та поглинання (абсорбція) його з атмосфери (деталізовано у Додатку Д.7).

²³⁷ У цьому аспекті, навіть американські дослідники вважають що на день сьогоднішній є всі підстави стверджувати про штучне включення глобального перезавантаження світу та його природного клімату, яке спричинило зміну течії (уповільнення) Гольфстріму. Перша фаза його здійснена в акваторії Мексиканської затоки транснаціональною компанією BP, друга фаза ймовірно буде пов'язуватися з розверненням холодної гілки Гольфстріму в районі Гренландії, завдячуючи промислового процесу видобутку нафти нафтодобувною компанією «Cairn Energy», яка контролюється Ротшильдами. Зрештою, уповільнення Гольфстріму у перспективі для людства, особливо країн Європи буде означати лише одне – клімат ставатиме все більш холоднішим, відповідно як в Америці так і у Європі. Наслідок -зростання попиту на нафту та газ.

наукових розробок і досліджень із цієї проблематики [1; 6; 10]. Так, слід підкреслити, що, безумовно, зміна клімату суттєво впливатиме, передусім, на типи лісу і породних зон. Передбачуваним є розуміння тієї обставини, що зміна температури повітря призведе до зміни породного складу лісів, підвищення їх продуктивності, погіршення розміщення лісостанів у просторовому плані та змін системи ведення лісового господарства. Проте, потрібно відзначити, що просте лінійне пересування екосистем на широті не відбуватиметься. Тож, визнаємо такі два варіанти:

Перший варіант розвитку ситуації за умови потепління. Якщо спостерігатиметься потепління, то зональні типи лісової рослинності в нашій державі змістяться до більш сухих і теплих типів. З'явиться неіснуюча сьогодні в Україні зона помірного теплого сухого лісу, яка характерна для центральних штатів США. У степовій зоні будуть формуватися умови, характерні для степу Іспанії. У степовій частині Криму умови трансформуються до субтропічних, де з'явиться субтропічне колюче рідколісся. Зона помірного теплого сухого лісу займе територію сьогоднішньої лісостепової зони і частково лісову зону (Полісся). Для значної частини Полісся не прогнозується збереження умов помірного холодного вологого лісу. За таких умов модель ареалів показує зникнення головних лісоутворюючих порід. Такий сценарій передбачає зменшення продуктивності лісів більше ніж на 0,5 куб. м на 1 га. Щорічні збитки лише від втрати приросту деревини становитимуть приблизно 1 млрд. грн.²³⁸

При цьому, кліматичні зміни вже призвели та призводитимуть, надалі, до погіршення не лише водо ресурсних, а й лісівничо-екологічних умов та, відповідно, до зміни структури і розвитку рослинного покриву. Особливо небезпечними, що пов'язанні з цими процесами, слід вважати стихійні явища природи: зміна гідрологічного режиму території, засухи, вітровали, буреломи, фіто захворювання й ін. негативні чинники, які призводять до зниження біологічної стійкості лісів та їх погіршення²³⁹. Внаслідок потепління клімату, збільшуватиметься імовірність виникнення пожежонебезпечних ситуацій у лісах²⁴⁰. Тому, проблема захисту лісових екосистем від самозаймання та пожеж пов'язаних із антропогенним впливом, є актуальною.

Другий варіант розвитку ситуації – за умови похолодання клімату. Що стосується проблеми впливу похолодання клімату на ліси і розвиток лісового господарства, то вказана проблема також мало дослідженою. Не зрозуміло, якими темпами це похолодання відбуватиметься і взагалі чи можливе таке явище природи в нашу епоху, чи все таки за своєю природою й сутністю чи воно не є також штучно викликаним? Разом із тим, системний розгляд питання у цьому аспекті, нероздільно буде супроводжуватися

²³⁸ За оцінками Українського гідрометеорологічного інституту температурний режим на більшій частині країни підвищився і температура повітря на даний час стала на 3⁰-5⁰ градусів за Цельсієм вище багаторічних, а похолодання стало доходити лише до середніх показників, дуже рідко спускається нижче. Таке кліматичне становище, у певній мірі, впливає на ліси, зумовлюючи зміну їх породної структури, продуктивність, процеси лісовідновлення і розвиток лісогосподарського виробництва.

²³⁹ Кліматичні зміни є однією із серйозних проблем, що помітно впливають на продуктивність і якість лісів, незалежно від рівня ведення лісового господарства.

²⁴⁰ Ліс є високо пожежонебезпечним типом природних комплексів і щорічно протягом пожежонебезпечного періоду (квітень – жовтень) зазнає згубного впливу пожеж, які завдають значних збитків лісовій галузі та довкіллю.

проблематикою необхідності запровадження на загальнонаціональному рівні енергозберігаючих технологій, які посідатимуть чільне місце у соціально-економічних та політичних розрахунках подальших державотворчих процесах. Їх застосування, як одна із організаційних форм – це впровадження енергетичного аудиту з проведенням відповідного «енергобалансу» країни, розвитком альтернативних видів палива тощо, стає найбільш привабливим за таких умов. Більш того, ймовірно вибачатиметься, використання досвіду різних країн у співвідношенні проведення виваженої державної політики за умов надзвичайно холодних зим і різкого скачка температури – до спеки, відповідної необхідності унормування ряду заходів як на рівні держави, так і органів місцевої влади. Можливо спрогнозувати що, якщо похолодання клімату таки буде мати місце, то воно суттєво впливатиме на зміну породних зон і лісоресурсних комплексів. Останні відрізнятимуться одна від іншої по кліматичним умовам, інтенсивності сонячної радіації, кількості опадів, випаровування, інтенсивності розкладання органічної речовини тощо. Зниження температури повітря призведе до зміни породного складу лісів, зниження їх продуктивності, погіршення розміщення лісостанів в просторовому плані, та змін системи ведення лісового господарства ²⁴¹. З цього питання можна відмітити: при зниженні температури повітря на території України на 2°C, слід очікувати значні зміни у породному складі лісів та їх продуктивності. Степова рослинність перейде до рівня лісостепової, а лісостепова – до типу поліської рослинності, яка представлена широколистяними і хвойно-широколистяними породами.

Значні зміни, по мірі похолодання клімату, очікуються в зоні гірських лісів Карпат і Криму: а) високо- гірські ліси Карпат, які зосереджені в середньому на висоті від 900-1100 м над рівнем моря і представлені ялиновими насадженнями, при зниженні температури на 2°C перейдуть у зону субальпійської рослинності, де переважатимуть хвойні і листяні зарослі кущового типу для яких характерними є терен і сосновий сланець; б) нижньо- гірський пояс букових лісів знизиться і займе пояс дубових лісів, а при зниженні температури повітря на 4-5°C – ці ліси зникнуть, а на їх місці з'являться ялицево-букові і ялицево-ялиново-букові ліси з домішкою граба; в) продуктивність даних лісів знизиться з I-II до III-IV бонітету; г) ліси нижньо- гірського поясу, з наявністю високопродуктивних лісів бука, перейдуть у зону передгірського поясу – у зону широколистяних лісів із перевагою дубу скального²⁴²; д) передгірський пояс широколистяних лісів зміниться на ліси, які характерні для лісостепової зони, тобто зони дубравних лісів і полезахисного лісорозведення²⁴³. І, у підсумку, ліси лісостепової зони очевидно зміняться на лісові екосистеми полісся, а Полісся – на лісові екосистеми південної частини тайги. Відповідно, зі зміною породного складу лісів та їх продуктивності суттєві зсуви можливі у організаційно-господарській структурі лісогосподарського виробництва.

²⁴¹ В умовах похолодання клімату, як відомо, розпад органічної речовини слабо виражений, уповільнений, що є причиною накопичення торфу або грубого гумусу. Це спостерігається в умовах надмірного зволоження, пониження температури повітря і скороченого літнього періоду, що зокрема, має місце в північних районах Сибіру.

²⁴² Середня температура тут може знизитися з 9° С до 4-5°C.

²⁴³ У породному складі переважатимуть як природні, так штучні ліси з перевагою ясеня, клена, акації біло тощо.

Тож, одним із основних факторів глобального пом'якшення клімату (у першу чергу, для України) і попередження його зміни – є ліси, ефективність впливу яких визначається екстенсивними та інтенсивними характеристиками. Перші з них асоціюються, безпосередньо, зі збільшенням площі лісових насаджень, кількісними та якісними показниками земельних угідь, наданих для лісовирощування; другі – з лісівничо-таксаційними показниками наявних лісів, їх продуктивністю, породною і віковою структурою лісових насаджень, повнотою деревостанів, використання лісових екосистем тощо. Виходячи з наведеного, впливає необхідність нагальної розробки і реалізації комплексу заходів, спрямованих на: а) збільшення площі та підвищення продуктивності лісів як результату лісогосподарської діяльності; б) нарощування фітомаси надземної частини лісових насаджень. Посилення ролі лісів у регулюванні природних біогеохімічних циклів і просторового розвитку держави вимагає збільшення обсягів лісорозведення і посилення відповідного контролю за цим процесом. Зростання площі лісів, поліпшення їх просторового розміщення, приведення існуючої лісистості території до оптимального рівня – слід вважати пріоритетом для лісогосподарського виробництва. На жаль, лісистість території (становить 16,7%), значно поступається науково обґрунтованим нормативам²⁴⁴. Необхідні площі для збільшення посадки лісових насаджень в Україні є значними. Це завдання має розв'язуватися за рахунок не угідь та низькопродуктивних земель, що неефективно використовуються в сільськогосподарському виробництві. За результатами системних досліджень [1; 6; 10] встановлено, що для збільшення площі лісів можна передати без шкоди для сільського господарства близько 3,5–4 млн. га. При цьому, маємо також звертати увагу і на дві наступні проблеми.

Використання Агро ресурсного потенціалу України характеризується надмірною інтенсивністю, що є причиною деградації земель, виснаження лісових агромеліоративних насаджень з усіма їх негативними екологічними наслідками. Система захисних насаджень на сільськогосподарських землях створена тільки на 50,0% їх площі. Інтенсивність ерозійних процесів залишається ще значною. Сьогодні, незважаючи на те, що ерозії підлягає майже половина орних земель, сільськогосподарські підприємства не зацікавлені у виділенні земель під захисні насадження і полезахисні смуги. Через правову незахищеність, недооцінку ними агролісомеліоративної ролі захисних насаджень ці останні часто знищуються або характеризуються зниженою лісомеліоративною ефективністю. Збалансування земельно-територіальних систем потребує проведення глибоких перетворень і у сфері лісогосподарського виробництва, узгодження обсягів лісоексплуатації з обсягами приросту лісів, їх відновлення та охорони, що також має неабияке значення для нарощування фітомаси лісів. Збільшення площі лісів, підвищення лісистості території як ефективного фактору економічної та екологічної безпеки має важливе народногосподарське значення, хоча в рамках лісового господарства вирішення цієї

²⁴⁴ Основними ознаками її є наявність просторової збалансованості між лісовими насадженнями та землями сільськогосподарським призначенням і населеними пунктами. Слід підкреслити, що показник лісистості території країни, як і біологічного стану лісів, є однією з важливих характеристик лісогосподарського виробництва, конкретним індикатором оцінки впливу лісів на пом'якшення клімату.

проблеми ускладняється. Для цього потрібні зусилля держави, регіональних структур і всіх галузей економіки країни, які користуються продуктами і послугами лісу.

Друга проблематика, яка стосується зменшення антропогенного впливу на клімат – це інтенсифікація лісовирощування, тобто підвищення продуктивності біомаси наявних лісових екосистем. Лісогосподарські заходи, що зараз здійснюються, поки неспроможні забезпечити докорінне відновлення лісового покриву та покращення його стану. Для підвищення екологостабілізуючої ролі лісів країни, зменшення антропогенного впливу на довкілля необхідно здійснити перш за все систему лісогосподарських заходів, основними з яких є: поліпшення охорони і захисту лісових насаджень від пожеж; підвищення біологічної стійкості лісів та їх охорони від ентомологічних шкідників і хвороб; посилення стійкості лісових насаджень до забруднення атмосферного повітря і ґрунтів промисловими викидами; збільшення біологічної продуктивності основних лісоутворюючих видів деревних порід методами генетики і селекції; оптимальне розміщення лісосічного фонду в територіальному плані, більш широке запровадження вибіркового систем господарювання та удосконалення технології лісозаготівель; докорінне підвищення рівня і культури ведення лісового господарства, істотне поліпшення охорони лісів, що є у користуванні агропромислового сектору та інших неспеціалізованих у лісогосподарському відношенні організацій та відомств; подолання невизначеності щодо власнісного стану лісів та земель, наданих для лісовирощування, через розробку відповідного економіко-правового механізму; належне фінансування лісогосподарської діяльності, зокрема для розширення лісорозведення, будівництва лісогосподарської інфраструктури.

Напрями адаптації лісового господарства до нових кліматичних умов доцільно поділити на дві групи: зовнішні та внутрішні. Тож, зовнішні спрямовані на зменшення значення лісового господарства для суспільства загалом і економічної системи, зокрема. Серед них головне місце займатиме проведення комплексу організаційних та техніко-економічних заходів по ресурсозбереженню та заходів пов'язаних із використання альтернативних деревині матеріалів: здійснення державних програм, спрямованих на зменшення забруднення навколишнього природного середовища; розвиток альтернативних методів захисту ґрунтів від ерозії та технології ведення сільського господарства, які забезпечують зменшення змиву і вітрового руйнування плідного шару ґрунтів; розробка національної програми сприяння переробці неліквідів та низькосортної деревини, а також рециркуляції целюлози; здійснення макроекономічних заходів з заохочення імпорту деревини для потреб вітчизняної лісопереробної промисловості.

Внутрішні – спрямовані на зменшення втрат, які безпосередньо будуть заподіяні лісовому господарству. Їх можна класифікувати за двома ознаками:

лісівничі: а) посилення заходів із захисту лісу від шкідників та хвороб; б) інтродукція стійких порід, які забезпечують найбільшу продуктивність у кліматичних умовах, що очікуються; в) підвищення віку рубок головного користування; розвиток плантаційного лісорозведення; г) розвиток побічних лісокористувань; д) зміни пріоритетів у лісорозведенні у бік сприяння природному поновленню на новій зонально-типологічній основі;

організаційно-економічні: а) розвиток методів діагностики та прогнозування стану лісів; б) розширення дослідних робіт із селекції та інтродукції; в) розробка більш досконалої

протипожежної техніки та методів захисту лісу; г) розробка нормативних документів, які визначатимуть напрями ведення лісового господарства; д) законодавче підвищення рівня відповідальності за дії, які можуть завдати шкоди лісам; ж) розширення повноважень лісової охорони; з) забезпечення пільгового економічного режиму тим, які ведуть лісове господарство у відповідності до науково-обґрунтованих нормативів; к) створення страхових та резервних фондів, які мають забезпечити компенсацію витрат на проведення робіт із підтримки санітарного стану лісів для суб'єктів, які ведуть лісове господарство.

З цього, зазначимо, що реалізація вказаного комплексу екологічних, організаційно-економічних, нормативно-правових й рекреаційних заходів і дозволить адаптувати національне лісове господарство до нових кліматичних умов, мінімізувати наслідки глобальної зміни клімату для системи ведення як лісового господарства, так і національного господарства. Відтак, убезпечує запровадження природного бар'єру для деструктивних природних явищ²⁴⁵.

7.2. Безпечна реінтеграція тимчасово окупованої території: світовий досвід ліквідації наслідків військових конфліктів із залученням парамілітарних структур (міжнародних миротворчих сил)

Признаємо, що загрозливий розвиток суспільно-політичних ситуації на теренах Донбаського регіону, рівно як і на території тимчасово окупованої РФ АР Крим, у значній мірі, обумовлюється активною та взаємною військово-політичною і дипломатичною протидією – України та Російською Федерацією, за активної прямої й опосередкованої участі зовнішніх гравців – ЄС та США. Відтак, пошук «формули миру» та будь-які спроби й намагання мирного врегулювання існуючої конфліктної ситуації не можливо здійснювати без аналізу врахування позицій провідних зовнішніх гравців. Не претендуючи на істину у цьому питанні, вважаємо, що інтереси провідних гравців виглядають із наступних позицій, приведених у табл. 7.1.

Мусимо визнати також і той факт, що у своїх аналітичних оцінках представники західних кіл експертного середовища виходять з того, що українській владі, за відносно короткий проміжок часу, навряд чи вдасться у повній мірі стабілізувати економічну ситуацію в країні та знизити зростаюче соціальне напруження на фоні запровадження доволі «чутливих» суспільних соціально-економічних трансформацій (так називаних, реформ), що об'єктивно створюватиме сприятливі передумови для забезпечення перемоги саме проросійських сил у прийдешньому виборчому циклі (передусім, у південних і східних областях України). Такий перебіг подій, ймовірно, сприятиме ситуації збереження, так зв., територіального плану «Новоросії». Оскільки, відкриватиме легітимізовану в очах Заходу можливість через вибори ініціювати питання включення до її складу інших частин України, або нав'язування Україні проведення адміністративно-територіальної реформи шляхом створення окремих «конфедеративних округів»²⁴⁶.

²⁴⁵ У цьому контексті не можна не враховувати і таку болючу для України суспільну проблему, як накопичення сміття (і, відповідно, необхідність його нагальної переробки).

²⁴⁶ Не випадково ще у березні 2015 р. під час конференції «Франко-російський діалог», колишній президент Франції (1974-1981 рр.) Валері Жіскар Д'єстен висловив думку: «оптимальним

Таблиця 7.1

Визначальні позиції та намагання ключових «гравців» щодо ініціювання та вирішення суспільно-політичної кризи в Україні *

Внутрішні «гравці»		Зовнішні «гравці»
Російська Федерація	Україна	ЄС та США
Для досягнення своїх цілей в регіоні керівництво РФ докладає чимало зусиль щодо подальшої дискредитації України і виправдання військової агресії проти неї, утвердження своєї ролі у розвитку безпечових процесів на Донбасі, а також щодо всебічної підтримки так званих, самопроголошених «ДНР/ЛНР». Ймовірно є те, що стратегічною метою вищого державно-політичного керівництва РФ є – створення зони дестабілізації, яка у подальшому не лише дозволить диктувати ситуацію Україні (якомога дорожче продати Україні зруйнований Донбас, ще й так, щоб зберегти над ним політичне керівництво і використовувати це як шантаж для впливу на ситуацію в нашій країні), але й підживитиме європейську і світову модель безпеки, яка з такими колосальними зусиллями була досягнута у кінці XX ст. та є, відносно, стабілізованою та більш-менш влаштовує європейські суспільства і держави ²⁴⁷ .	Найгірший сценарій, до якого готувалася Україна – це повномасштаб-на війна, на щастя, принаймні, формально (поки що) не має підґрунтя для його реалізації. Проте, і до повноцінного миру, на нашій землі ще, занадто, далеко. Максимум, що на сьогодні отримала Україна – це черговий перепочинок, який беззаперечно, кожна із сторін конфлікту сподіватиметься використати на свою користь задля підсилення своїх позицій, або ж знаходитися у стані постійного очікування, коли інша сторона зробить низку чергових, трагічних помилок, які спричинять чергову хвилю військової ескалації та взаємних звинувачень.	За нашими аналітичними оцінками, зовнішніми «гравцями» взято курс на врегулювання ситуації шляхом необхідності започаткування внутрішньо українського діалогу, який у питанні здійснення системних спроб у політико-правовому та на законодавчому рівні визнання самопроголошених республік «ДНР/ЛНР» терористичними організаціями, певними проукраїнськими, радикально налаштованими політичними силами, робить це недоцільним і неможливим, з позиції міжнародно-правових норм. Європа, у цілому, і в особі ключових міжнародних «гравців» висловлює лише стривоженість, політичне засудження і занепокоєність новими фазами загострення ситуації, але рішуче ніяк не зупиняє РФ, окрім економічного санкційного пакету. Водночас, потерпаючи від економічних санкцій, у більшій мірі, а ніж РФ. А що стосується рішень Європарламенту, то вони, здебільшого, носять виключно рекомендаційний характер. Навіть Департамент США відмовляється визнати «ЛНР» і «ДНР» як такими, що належать до терористичних організацій. Разом із тим, Захід все чіткіше відчуває військовий холодний «подох» РФ, втім, поступово налаштований визнавати існуючу ситуацію внутрішньо-політичним конфліктом всередині самої України за активної політичної та військової підтримки однієї зі сторін конфлікту ²⁴⁸ .

*Джерело * Сформульовано та обґрунтовано авторами монографії*

рішенням для врегулювання кризи в Україні і стабілізації там внутрішньополітичної обстановки було б створення в її межах збалансованої конфедерації з нейтральним статусом». Оскільки, на його думку, коренем проблем України є гострі суперечності між двома частинами унітарної держави, яка, начебто, відмовилася вислухати й прийняти свої регіони.

²⁴⁷ Найнебезпечніше є те, що нині, з боку РФ, активно відбувається формування та становлення так званого російського іноземного військового легіону. Не випадково, саме на українському Донбасі запроваджено системну його «обкатку» і у, подальшому, експертне середовище припускає високу ймовірність зосередження та розгортання його представниками низки антидержавницьких осередків, передусім, на теренах країн Балтії (наведено у Додатку Д.8).

²⁴⁸ За своєю суттю, російські важелі тиску на Україну у підтримці лише однієї зі сторін конфлікту, безпосередньо, спрямовуються на підтримку проросійських громадсько-політичних структур, зокрема, так званих «козаків», «братств», радикальних молодіжних і суспільно-політичних організацій й рухів тощо. Водночас, особливістю теперішньої відповідної політики РФ по відношенню до України полягає у тому, що Кремль, задля досягнення своєї кінцевої мети, спробує одночасно реалізовувати декілька взаємопов'язаних між собою сценаріїв, співвідношення яких постійно змінюється в залежності від української, російської й міжнародної кон'юнктури, гнучко застосовуючи різні елементи стратегії і тактики по відношенню до збільшення відповідного «тиску» на українську державу (деталізовано у Додатку Д.9).

Відтак, ризикнемо висловити припущення, що протистояння на Донбасі ймовірніше за все носитиме довготривалий характер, оскільки воно перейшло насамперед у площину особисто-психологічного сприйняття²⁴⁹, а також певної непоступливості теперішньої державної влади, яка, у певній мірі та частині, спровокувала виникнення такої ситуації та небажання через приватні, особисті фінансово-економічні інтереси ватажків, так зв., «ЛНР» і «ДНР» йти по шляху загального політичного компромісу у встановленні та забезпеченні миру на цій території України. Разом із тим, керівництво РФ започатковує пошуки можливих варіантів розв'язання ситуації, а концентрація військових підрозділів, яка систематично здійснюється поблизу державного кордону України є елементами залякування України²⁵⁰. При цьому, розглядається декілька ймовірно-можливих варіантів і сценаріїв подальшого розвитку ситуації у цій площині (деталізовано у Додатку Д.10).

Водночас, мусимо хоча й побіжно, окреслити і розвиток тих сценаріїв перебігу суспільно-політичних поточних подій, які відбуваються у цьому регіоні на сьогодні. На наш погляд, із аналізу інформаційних повідомлень, нині активно задіяний сценарій: **«Сомалізації» регіону (діючий)**.

Найперше, у чому сходиться наша оцінка поточної ситуації з позицією експертного середовища: терористи вогонь не припинятимуть надовго, першими порушуючи умови задекларованого перемир'я (що постійно і відбувається). Значна частина місцевих сепаратистів уже відчула «присмак» крові, розбещена безкарністю та необмеженою владою, якою раптом вони заволоділи. Тож, вийшовши з під російського контролю, вони продовжуватимуть воювати на власний розсуд. Внаслідок цього, *Україна ризикує отримати своє власне «Придністров'я», із поступовим запуском так званого «боснійського сценарію»*. Щодо загального функціонування та соціально-економічного розвитку цих територій, які опинилися під повним контролем бойовиків, необхідно зазначити наступне: очевидним є той факт, що за таким перебігом подій для населення цих областей реальністю постає процес «сомалізації» зазначеної території (табл. 7.2).

Таблиця 7.2

Чинники, що обумовлюють активну реалізацію сценарію «Сомалізації» регіону та перешкоджають його впровадження у життя *

Чинники-реалізації	Чинники-перешкоди
На користь такого сценарію свідчать наступні чинники: а) популістський характер радикалістських вимог «бойовиків», покладених в основу ідеологічних «вишукувань» російського істеблішменту; б) «обігрування» гасла про «соціальну справедливість»; в) апеляція до мас, прихильників «руського мира»; г) потужна соціальна база у вигляді декласованого люмпена як домінуючого соціального типу для цього регіону; зберігання лівої комуністичної міфології у масовій свідомості та її, порівняно великий, вплив на цю категорію населення.	Гіпотетичні та реальні чинники, які перешкоджатимуть реалізації даного сценарію: а) непопулярність екстремістських, а також популістсько-зрівнялівських гасел (наприклад, тотальна «експропріація» і «націоналізація»); б) відверто одіозний характер подібного державного устрою в очах цивілізованого співтовариства; в) відсутність потужно впливової політичної постаті на роль єдиного, національного лідера на цій території; г) поступове зростання невдоволення населення, через постійний страх за життя і невпинне зниження життєвого рівня.

Джерело* Тут і надалі. Визначено, сформульовано та деталізовано авторами монографії

²⁴⁹ Це пов'язується, насамперед, з особистими рисами характеру Президента РФ, для якого найголовнішим, на сьогоднішній день, залишається питання «збереження політичного обличчя».

²⁵⁰ Суб'єкти управління РФ вже розуміють, що українська армія, наразі, вже не є такою слабкою, яка була на початку конфлікту.

Не виключаємо, також можливість розвитку суспільно-політичних подій в Україні і за наступними сценаріями:

Сценарій «Новоросія», як квазідержавне утворення у регіоні (ймовірно можливий варіант). На авторське переконання, вщухатиме лише активна фаза протистояння. Закріпившись по всій лінії фронту, українські війська готуватимуться до виснажливої «окопно-позиційної» війни. Відомо, що представники, так зв., ДНР і ЛНР чітко заявили про курс на від'єднання від України. Тому, напевно чи їх задовольнятиме ситуація щодо встановлення та визнання офіційним Києвом особливого статусу окремих регіонів Донецької та Луганської обл. щодо їхньої економічної свободи й гарантування вільного використання будь-яких мов на цій території²⁵¹. З великою долею ймовірності, з боку бойовиків, буде обрана тактика «повзучого розростання конфлікту» задля витіснення українських військ за межі адміністративних кордонів Донецької та Луганської обл. із розширенням «державного будівництва» і його політико-правового оформлення у форматі, так зв., псевдо державотворчого проекту «Новоросія» у єдину частину із двох складових «ДНР-ЛНР». Такий процес створюватиме більш сприятливі умови для: політичної легалізації самопроголошених ДНР-ЛНР, завершеного формування в їхніх межах органів влади, у т. ч. законодавчої, виконавчої та судової; повноцінного функціонування власної банківсько-фінансової системи; запровадження в обіг власної грошової одиниці. Ймовірно, вибачатиметься спроба для вирішення існуючих соціально-економічних проблем «Новоросії», залучення коштів представників регіонального бізнес-середовища, в обмін на гарантування недоторканості їх бізнес-інтересів, прав власності (табл. 7.3).

Відтак, за цим сценарієм, РФ зосереджуватиме і, надалі, свої зусилля на закріпленні отриманих позицій, а також збереженні та розширенні зони впливу так званої території «Новоросії», як подальшого плацдарму для продовження руйнування територіальної цілісності України. Все це значно ускладнюватиме можливості відновлення конституційного ладу на Сході України та територіальної цілісності нашої держави, а також щодо відродження української економіки²⁵². При цьому, центральна київська влада нагадуватиме владу Афганістану часів Х. Карзая, яка не буде визнавати це квазідержавне утворення, але буде змушена вести відповідний діалог із «повстанцями» для забезпечення від збройного конфлікту суміжні області України (не говорячи про більш тісні економічні зв'язки з цими територіями когорти, яка має приватні інтереси – реальних господарів цього краю).

²⁵¹ І, навіть за умови діючого на цей час Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей».

²⁵² Загалом, перебіг подій за таким сценарієм, дещо, нагадуватиме події, які розгорталися в Афганістані, після виведення обмеженого контингенту радянських військ та падіння політичної влади Б. Кармала.

Таблиця 7.3

**Чинники, що обумовлюють активну реалізацію сценарію «Новоросія»,
як квазідержавне утворення у регіоні та перешкоджають
його впровадженню у життя ***

Чинники-реалізації	Чинники-перешкоди
На користь сценарію свідчать наступні чинники: керівництво так званої ДНР та ЛНР зосереджувало зусилля на підготовці та проведенні, у свій час, виборів та створенні власних владних структур; легітимізація влади в ДНР і ЛНР, що у потенціалі надало змогу повністю «перехопити» в українській влади управління фінансами, підприємствами та встановити контроль над всіма фінансовими виплатами; економіка регіону буде й надалі кооперованою з російською. Позиція керівництва РФ полягає у такому: після проведення виборів, у будь-якому форматі, Донецьк та Луганськ, фактично, стануть непідконтрольними Києву. Реалізація сценарію надаватиме потенційну можливість для РФ «руками» бойовиків забезпечити процес можливої дестабілізації обстановки в інших регіонах України (Харківський, Одеський, Дніпропетровський, Херсонський і Запорізький обл.) для створення передумов щодо їх подальшого приєднання до «Новоросії». Здійснення заходів такого напрямку дозволяло б РФ, у повній мірі, реалізувати план дезінтеграції України та забезпечити енергетичну незалежність нового державного утворення від іншої частини України за рахунок контролю над ключовими об'єктами південно-східних українських регіонів (Запорізькою та Новоукраїнською АЕС, Дніпровською ГЕС), а також диверсифікувати джерела постачання природного газу, у т. ч., шляхом розробки газоконденсатного родовища у Харківській області та використання потужності газопроводів «Ставрополь – Москва» і «Союз».	Чинники, що перешкоджають-муть розвитку сценарію: а) відсутність легітимних фінансових джерел забезпечення фінансування ДНР та ЛНР, а отже, значний розрив між доходною та витратною частинами бюджету так званої «Новоросії» (за попередніми підрахунками оцінюється приблизно 37,3 млрд. грн.), що вимагатиме від РФ суттєвих фінансових витрат на забезпечення життєдіяльності регіону; б) практично повна залежність металургійної промисловості регіону від поставок залізної руди з Дніпропетровської обл. і часткова забезпеченість підприємств регіону коксівним вугіллям; в) фактична неспроможність забезпечити необхідний збут надлишкової продукції регіону, насамперед, вугілля і металопродукції; г) ймовірність підвищення тарифів на комунальні послуги для населення цього, так зв., державного утворення; д) зростання цін на продукти харчування внаслідок збереження високої залежності ДНР і ЛНР від поставок продовольства, води, електроенергії з інших українських областей.

Сценарій «Автономізація» регіону та утворення російського анклаву (реалістичний). Внаслідок реалізації Україною та РФ Мінських домовленостей, Росія буде сприяти процесу деескалації обстановки. За таких умов підконтрольні сепаратистам райони Донецької та Луганської обл., формально, залишатимуться у складі України із закріпленням за ними законодавчо особливого статусу. Це дозволить РФ уникнути звинувачень Заходу у здійсненні агресії проти України та, одночасно, зберігати фактичний контроль над українськими територіями і промисловими об'єктами. А, у подальшому, частково відновити російсько-українські зв'язки, насамперед в енергетичній і торговельно-економічній сферах. Крім того, такий підхід змусить українську владу взяти на себе фінансові витрати на відбудову зруйнованої інфраструктури Донецької та Луганської обл. (на чому наполягає російська сторона). Пастка реалізації такого сценарію для України полягає у тому, що за таких умов об'єктивно буде відбуватися поступова, проте суттєва економічна дестабілізація України, а з іншого боку, зниження підтримки Заходом України за рахунок посилення «ефекту втоми» від української тематики та зростання сепаратистських настроїв на Заході України і «роздмухування» його у південних областях країни (табл. 7.4).

**Чинники, що обумовлюють активну реалізацію сценарію «Автономізація»
регіону та утворення російського анклаву та перешкоджають
його впровадженню у життя ***

Чинники-реалізації	Чинники-перешкоди
На користь сценарію свідчать чинники: а) вимушеного (свідомого) делегування Україною ініціативи у переговорному процесі іншим сторонам (особливо РФ і близьким до неї Франції та Німеччині), що підвищить небезпеку нав'язування українській стороні невідгідних варіантів врегулювання, а з урахування планів РФ – «консервування» конфлікту з можливістю його ескалації у подальшому; б) залучення до переговорного процесу представників ОБСЄ, яка вважається найменш неефективною і забюрократизованою структурою на теренах Європи; в) переконання певними сторонами переговорного процесу світової спільноти у доцільності та необхідності проведення РФ «миротворчої», «гуманітарної» або «стабілізаційної» операції на території України (під приводом масових жертв серед мирного населення через дії українських силових структур, руйнування життєво важливої інфраструктури, нестачі продуктів харчування, питної води тощо); г) фінансово-економічна підтримка російською стороною бойовиків на сході та недопущення перекриття Києвом східного кордону; д) спроби внесення розколу між українськими політичними силами проєвропейської спрямованості російською стороною.	Чинники, які перешкоджатимуть реалізації сценарію: а) погіршення перспектив реалізації європейського курсу України; б) можливість послаблення позицій діючого керівництва держави та втрати довіри населення до його зовнішньої і внутрішньої політики в результаті загострення соціально-економічних проблем в країні та неспроможності дієвими заходами вирішити існуючі соціально-економічні й іншої природи проблеми.

Цікавим для розгляду і вивчення, на авторське переконання, є також проблема розвитку і реалізації *можливих сценаріїв щодо формування української держави у новому територіальному форматі, за зовсім інших умов політичної реальності*. У цьому контексті існує можливість прогнозованого майбутнього бачення розвитку української державності під впливом перебігу подій у регіоні та наслідків війни. Цей сценарій, на наш погляд, пов'язується, насамперед, з дестабілізацією позицій діючої влади, посиленням націоналістичних настроїв, російського втручання, а також суспільних заворушень, розпалюваних ззовні, які можливо мали б відкрити шлях до влади «проросійській» команді. Тож, для заворушень неважко знайти соціальне підґрунтя, якщо в Україні зберігатиметься існуюча олігархічна система, високий рівень корупції. За таких умов РФ здатна переконати Захід, що Україна, як нестабільна держава, не повинна розраховувати на жодні обіцянки зближення із Заходом. Фактично, можливе «дзеркальне» відображення ситуації завершення 2013 р. й початку 2014 р. Внаслідок штучних провокацій чи політичної напруги Захід країни (декілька західних областей) можуть зважитися, власне, на відокремлення від України в її існуючих державних кордонах. Якщо цей процес обмежиться лише територією колишньої Східної Галичини, Волині та Закарпаття, то цьому сценарію, безперечно, зраділи б у Кремлі. Тоді в «руках» кремлівського керівництва опинилися б саме ті території, що викликають в нього інтерес, оскільки, у його розумінні - саме їх бракує для складення остаточного «пазлу» земель колишньої Великої Росії. Такий сценарій, як «жарт», озвучувався у неформальних висловлюваннях президента В. Путіна, а також в заявах інших посадових осіб РФ, зокрема, В. Жириновського. Очевидним є також і те, що наслідком цих процесів стала б поява «Галицької України», як нового українського державного утворення.

На користь такого сценарію, ймовірно, можуть свідчати такі чинники: деякі заходи з формування та підтримки потужних проросійських сил в Україні, а також

антиукраїнських рухів серед інших національних меншин (у першу чергу, румунської, угорської, русинської); «випарування» у вітчизняному експертному середовищі своєрідного табу на розмови про поділ країни. Наразі окремі аналітики та політики у Києві пропонують наступний алгоритм дій: якщо перемир'я і надалі будуть систематично та відкрито порушувати, слід розпочати активні воєнні дії, розширити фронт, піти на повну конфронтацію з північним сусідом і покласти край конфлікту, який можливо має закінчитися поразкою Києва. Це означатиме, найімовірніше, встановлення демаркаційної лінії, десь посередині, України, наприклад, по Дніпру, або по лінії річки Збруч (старий радянсько-польський довоєнний кордон 1939 р.). Одночасно укладається угода, що європейського вектору розвитку дотримується лише захід і частина центру України. З часом вони стануть для сходу України тим, чим була ФРН для НДР. У такому разі, європейський вибір всієї України відсувається у часі, але за умови послідовної його підтримки з боку Заходу. *Це сценарій так званого уявного «Київського муру».* Так само, як НДР не могла довго існувати самостійно, так і Східна Україна, через певний проміжок часу, можливо б захотіла приєднатися до Західної частини (хоча це є, доволі, сумнівним). Такий тип контрольованого територіального поділу, на переконання окремих представників як українського політикуму (перш за все ультрарадикального його крила), так і західного експертного середовища – може бути, навіть, ефективнішим із точки зору змін в Україні, ніж хаос і розпад²⁵³. Наразі, перебіг поточних подій довкола України свідчать про, ймовірно, налаштованість РФ на розвиток ситуації, щонайменше, за сценарієм «Незалежна Україна без Криму і Донбасу». Разом із тим, неодноразово наголошується та підкреслюється представниками російської влади, що для Росії є неприйнятним і варіант встановлення контролю лише за Донбасом (та збереження Криму) з одночасним вступом України (без Донбасу) до НАТО.

Можливість реалізації, будь-якого з перелічених авторами, сценаріїв залежить від багатьох обставин. Однак, беззаперечним є те, що Україна підійшла до такої фази свого розвитку, коли подальший політичний, соціально-економічний та гуманітарний розвиток, значною мірою, буде визначатися здатністю влади реалістично оцінити власні внутрішні і зовнішні можливості у контексті існуючих світових тенденцій розвитку. При цьому, особливої ваги (для вибору оптимального варіанту розвитку країни і проведення ефективної безпекової політики) матиме значення своєчасний та об'єктивний аналіз реалій і тенденцій прогнозованого майбутнього, яке базується на всебічному врахуванні можливих та потенційних викликів і загроз національній безпеці. Разом із тим, які б сценарії ми не розглядали, втім, ключовим питанням залишається проблема спроможності керівництва України, заради досягнення миру на Східних теренах країни, йти на прямі перемовини з керівництвом, так зв., самопроголошених державних утворень та шукати, такий необхідний, суспільно-політичний компроміс у цій складній та болючій проблемі. І, у цьому аспекті, маємо звернути увагу на ще один доволі складний та непростий аспект цієї проблематики.

²⁵³ Не випадково экс Президент Чехії Вацлав Клаус, під час дебатів стосовно української кризи, організованих Американським інститутом в Україні у Празі (2015 р.) заявляв [11] про можливість використання свого досвіду, як посередника, у «неминучому» процесі розподілу України.

Одним із важливих елементів подальшого сталого розвитку держави і її внутрішньополітичної безпеки, особливо за умови запровадження та реалізації заходів спрямованих на реалізацію безпечної реінтеграції населення та окремих територій Донецькій і Луганській областей, має стати відновлення ефективного функціонування законних органів управління (тобто, місцевої і державної влади) та побудови відповідної системи публічної комунікації між ними і мешканцями Східних регіонів України. Висловимо такі припущення: очевидно, повернення втрачених територій необхідно розпочати з системною та скоординованою роботою, насамперед, із корінними мешканцями цих територій, тобто, саме з людьми. Адже, повернення територій теоретично можливо і військовим шляхом, проте залишатимуться: а) соціальні й психологічні питання людей щодо їхнього ставлення до України, як такої; б) їх психологічного та ментального сприйняття себе, власне, як невід'ємної складової частки українського світу й українського соціуму та етносу. Тобто, ми маємо починати з безпечної реінтеграції населення, якщо дійсно і щиро вбачаємо, що ця земля все таки є українською і має у майбутньому також вважатися частиною нашої Вітчизни, а населення яке є на цій території – це частка українства. Разом із тим, впадає в очі наявність ряду недоліків у сфері державного управління, передусім, у реалізації внутрішньої політики, що особливо рельєфно проявляється на місцевому рівні (а саме, на вже звільнених територіях Донецької та Луганської обл.). Адже, на авторське переконання, власне саме ця територія і населення є тим суспільним маркером загальноукраїнських очікувань, державних помилок, які найбільш яскраво можуть свідчати, наскільки успішним чи без успішним є процес реінтеграції у проблемі співвідношення території чи населення, населення чи території.

На сьогодні, у цьому регіоні (як і у більшості населення України) поступово вже формується відчуття зневіри місцевого населення відносно того, що центральна українська влада спроможна виконувати програму, пов'язану в першу чергу, з відновленням та встановленням громадянського миру, спокою й суспільної злагоди, зрештою, зростанням добробуту населення на ці території української держави [12 – 19]. Очевидним є те, що у цьому контексті ключовою політичною диспозицією (принципом) для влади, перш за все, має стати: *«переведення суспільного протистояння»* у дії, які спрямовуватимуться на відновлення життєдіяльності цих регіонів, шляхом конструктивної співпраці між представниками влади, місцевими елітами і мешканцями Донеччини та Луганщини, з припиненням і унеможливленням будь-яких проявів суспільної агресії, неухильним дотриманням і виконанням працівниками правоохоронних органів своїх службових обов'язків, спрямованих на забезпечення безпеки місцевого населення, конституційних прав і свобод громадян, громадського правопорядку, суспільної злагоди й миру [12; 13]. Головною проблемою, яка потребує нагального розв'язання, залишатиметься максимально швидка *адаптація місцевого населення (яке перебувало під окупацією)* до нових, передусім, політичних, реалій, у яких нині перебуває наша держава [12].

В існуючих умовах сьогодення, все очевиднішим стає той факт, що традиційно уживані методи державного управління (впливу, регулювання) на стабілізацію ситуації є малоефективними і, навряд чи, здатні суттєво змінити стан справ на краще. При цьому, Східний регіон потребуватиме кардинального перезавантаження економічного,

соціального, медійного та управлінського середовища. Звідси, впливає: основним завданням для органів державної влади і місцевого самоврядування залишатиметься проблема ефективного застосування відповідних форм і методів діяльності, які сприятимуть максимальній можливості «достукатися до серця й свідомості» кожного мешканця Донбасу (як системоутворюючого принципу функціонування органів державної влади на цій території). Очевидно, що це можливо буде здійснити лише за допомогою неординарних (спеціальних) ініціатив, насамперед, соціального плану, які б і приносили реальні плоди у найкоротші терміни. Тож, маємо зрозуміти: жителі Сходу вже стомилися від постійних військових перепитів. Єдине, чого вони зараз прагнуть – стабілізації ситуації. Свій вибір вони вже готові зробити в сторону відновлення громадянського миру, суспільної злагоди, забезпечення й утримання стабільності та добробуту для своєї родини, що вбачається, у першу чергу, в цілеспрямованих кроках щодо відновлення зруйнованого промислового потенціалу регіону та збереження робочих місць, своєчасній виплаті заробітної плати тощо [12; 13; 17 – 19]. Керівники підприємств та місцевого бізнесу, які спроможні разом із владою це забезпечити й зберегти, відповідно користуватимуться суспільним авторитетом і повагою. У подальшому саме їм під силу буде впливати на основну масу населення. Контакт відновлених законних органів державної влади і місцевого самоврядування з населенням міст, містечок та інших населених пунктів Донеччини та Луганщини повинен бути постійним. Кінцевою ціллю такого контакту є отримання відновленою владою підтримки місцевого населення.

Враховуючи те, що населенню Сходу притаманне бажання жити за вкоріненими правилами, а також його певну «тугу» за суспільно-соціальними стандартами радянського минулого, задля ефективної співпраці органів державної влади та місцевого населення вбачається за доцільне розглянути можливість запровадження наступних ініціатив (табл. 7.5).

Таблиця 7.5

**Комплекс безпечних реінтеграційних заходів, нагальних для запровадження
у практику державного управління**

№	Сутність та зміст реінтеграційних заходів
1	2
I	відновлення такої організаційної форми співпраці органів державної влади і суспільства у цьому регіоні, як «громадські ради», спрямувавши діяльність цієї організаційної форми у русло всебічної підтримки суспільно значущих, насамперед соціально-економічних ініціатив влади та громадськості Донбасу. Такий підхід сприятиме подоланню зневіри мешканців Донецької та Луганської областей щодо управлінських дій центральної влади, залученню лідерів громадської думки цього регіону щодо визначення та локалізації зусиль по відновленню його зруйнованого потенціалу ²⁵⁴ ;
II	переглянути й удосконалити групування й класифікацію найбільших соціальних груп цих регіонів. А, це саме: шахтарі, пенсіонери, «афганці», робітники віком від 55 років. Представники цих категорій населення скептично налаштовані до будь-якої інформації і вплинути на них можуть лише загальноновизнані місцеві авторитети громадської думки. З цією метою доцільно представникам владних інституцій сформувати (розбудувати) відповідну мережу особистих контактів задля поширення позитивної неофіційної інформації;

²⁵⁴ При цьому, надзвичайно важливо знайти для кожної соціальної групи цього регіону своїх лідерів громадської думки. Наприклад, для молоді – лідерами громадської думки можуть бути футболісти команди «Шахтар», для більш старшого покоління – керівники та власники місцевих підприємств, які докладатимуть зусиль до відновлення зруйнованого збройним конфліктом економічного потенціалу регіону.

Закінчення табл. 7.5

1	2
III	проводити системні інформаційні зустрічі з групами, які здатні формувати думку мешканців (вчителі, бібліотекарі, медики ін.). Організовувати виступи культурних діячів (письменники, музиканти, історики тощо) з інших регіонів України. Поширювати інформацію через місцеві теле- та радіопрограми, газети, інтернет-ресурси. Наразі мешканці Донбасу мають усвідомити, що українська влада не зацікавлена залишати своїх громадян на призволяще та націлена на швидке вирішення конфліктної ситуації цивілізованими, мирними методами;
IV	окрім вказаного, задля забезпечення ефективних каналів зворотної позитивної комунікації регіональної та загальноукраїнської влади з мешканцями Донецької та Луганської областей, необхідним, у цьому плані, є здійснення організаційно-правових і політико-розпорядчих заходів, спрямованих на удосконалення найрізноманітніших форм та методів діяльності для оперативної роботи із зверненнями громадян з метою сприяння дієвої реалізації загальнодержавної соціальної, гуманітарної та правової політики у Східному регіоні нашої країни;
V	відновлена влада Донбасу має створити усі умови для того, щоб кожен, хто у Донецькій та Луганській областях не сприймає Українську Державу, змогли безперешкодно та спокійно виїхати до РФ. Для правоохоронних органів (на весь час і надалі) актуальними залишатимуться рекомендації наступного змісту: а) посилення профілактичних заходів; б) не допущення проведення протиправних антидержавних акцій із пропаганди насилля, сепаратизму, та ксенофобії, релігійної ворожнечі; в) орієнтир на неупереджене виконання обов'язків щодо підтримки громадського порядку відповідно до чинного законодавства України; г) зосередження зусиль на проведенні комплексних заходів щодо дотримання громадського порядку; посилення взаємодії з місцевими органами державної влади; підвищення рівня координації дій та їх виконавчої дисципліни;
VI	і, найбільш важливими заходами у площині забезпечення громадянської єдності суспільства, подолання існуючих протиріч (у більшості, випадків штучних) на політичному, соціальному, міжрегіональному та етнічному ґрунті – може стати формування у суспільній свідомості (і подальшого розвитку суспільно-політичної думки), особливо у цьому регіоні, вкрай важливого переконання: <i>«тільки людина, її стабільна, творча діяльність та процвітання має стати найголовнішою суспільною цінністю сьогоденної України»</i> . Дієвими механізмами реалізації такої програми можуть стати ініціативні експертні громадські ради мікрорайонів <i>«Відновлюємо місто та разом розвиваємо регіон»</i> , які сприятимуть кристалізації громадської думки щодо існуючих «больових» проблемних точок (і шляхів їх розв'язання) з одночасною актуалізацією громадської активності та співучасті людей у розвитку свого будинку, мікрорайону, міста, регіону і країни. За таких умов запропонований спільний проект відновлення міст Східного регіону сприятиме здійсненню реалізації вираженої державної політики в царині ефективності місцевого самоврядування, яке спрямовується на розкриття та впровадження у життя сутності проголошеної політичної позиції децентралізації влади: <i>«Політику – Місту, Владу і Контроль – Громаді, Добробут – Мешканцям»</i> . Фактично, це є практичною реалізацією конституційних перетворень щодо децентралізації влади, де більшість побутових і майнових питань люди можуть вирішувати самі, без втручання центральної та міської влади;
VII	реалізація усієї низки комплексних заходів із безпечної реінтеграції має здійснюватися на підставі розробки та запровадження у життя єдиної регіональної програми відновлення життєдіяльності Донбасу у межах Загальнонаціональної соціально-економічної Програми, під можливою умовною назвою «Єдність України - запорука системного та стійкого розвитку нашої держави», про яку ми вже неодноразово згадували у попередніх розділах наукової праці. Зазначена Програма має: а) здійснюватися під безпосереднім керівництвом Глави Української Держави, що могло б слугувати добрим дороговказом для подальшого успішного економічного розвитку України; б) передбачати комплекс ефективних і цілеспрямованих заходів соціального, економічного та гуманітарно-інформаційного напрямку за участю органів державної влади та місцевого самоврядування, з активним залученням широкого громадського загалу, з метою забезпечення всебічного відновлення інфраструктурного, промислового й соціального потенціалу Донбасу у загальноукраїнському форматі. На авторське переконання, впровадження у життя вище окреслених концептуальних положень Програми стабілізації ситуації в Донецькій і Луганській областях, ймовірно, має також здійснюватися на підставі впровадження у життя своєрідного Суспільного договору між бізнесом, владою та суспільством у форматі «Соціального Альянсу» з чітким визначенням взаємної соціальної відповідальності Української Держави по відношенню до її Громадян ²⁵⁵ , на що, також автори акцентували увагу вище.

²⁵⁵ Реалізація у практиці державотворення такого підходу спроможне закласти відповідні підвалини для успішного подолання існуючих соціально-економічних та політичних

Очевидним є те, що буде також залишатися у цьому регіоні категорія, людей, які одночасно не сприйматимуть Українську державу у її теперішньому суспільно-політичному форматі та не захочуть виїжджати в РФ. Цим місцевим патріотам Донбасу слід також приділити особливу увагу. Існує міжнародний досвід вирішення цієї проблеми. Його треба вивчити. Найефективніші зразки – реалізувати на Донбасі. Цілком зрозуміло, що у цій ситуації, будь-яке нав'язування української ідеї з боку влади буде сприйматися не дуже схвально більшістю жителів Сходу. Зокрема, посягання на право розмовляти російською мовою розцінюватиметься як утиск, чим, власне, вдало маніпулювали як місцеві прихильники «руського миру» так і представники РФ. При цьому, слід розуміти: Донбас завжди відрізнятиметься, наприклад, від Галичини чи Волині. Але, Донбас, Галичину і Волинь завжди має об'єднувати ідея спільної Батьківщини – Української держави. Окрім цього, Східний регіон потребуватиме, безумовно, перезавантаження медійного середовища. Доцільним є врахування досвіду практичних дій влади інших країн із цієї проблематики. Саме тому, доречно сформувати своєрідний «інформаційний пул» із найпопулярніших представників ЗМІ, можливо навіть російськомовних, які будуть надавати об'єктивну інформацію про події в регіоні та забезпечуватимуть високий рівень довіри до ЗМІ серед місцевого населення. Лише побудова нової інформаційної мережі за участі лідерів громадської думки східного регіону здатна позитивно вплинути на існуючу ситуацію²⁵⁶.

Вірогідна контрверсійність окремих із пропонованого комплексу заходів, не матиме негативного ефекту для влади, з огляду на гостроту розвитку суспільно-політичної ситуації у цьому регіоні, зокрема, і в державі, у цілому. Головний ризик полягатиме в тому, що населення Донбасу, у силу різних обставин, буде зорієнтоване на автономістські ідеї та збереження певного негативного ставлення до дій центральної влади. У цьому аспекті у подальшому ймовірно слід прогнозувати дію наступних *ризиків*: можливе продовження тенденцій нестабільної політичної ситуації у східному регіоні України, зокрема у Донецькій та Луганській областях у зв'язку із продовженням інспірування та підтримки ідей, рухів і дій радикально налаштованих політичних сил як всередині самої країни та поза її межами.

Незважаючи на різні оцінки та прогнози стосовно подальшого розвитку ситуації на Сході України у Донецькій та Луганській областях не є виключенням із загального контексту перебігу подій можливість запровадження на цій території частини Донбасу, у тому чи іншому форматі міжнародних сил миротворчого контингенту²⁵⁷. Водночас,

негараздів, запровадити дієві механізми суспільного компромісу з широкого кола проблемних питань державного буття та відновити втрачену стабільність і прогнозованість.

²⁵⁶ Одним із найбільш дієвих каналів комунікації в регіоні також залишатиметься «сарафанне» радіо та лідери громадської думки. На другому місці – соціальні мережі «Vkontakte», «Facebook», «Twitter». Для більш старшого покоління – телебачення. Враховуючи ці особливості, комунікаційну схему слід вибудовувати максимально різносторонньо. У комунікаційних зверненнях жителі Сходу мають відчувати, що центральна влада враховує їхню думку та право на свободу, і ні в якому разі не намагається нав'язати щось та зробити вибір за них. У даному питанні не доцільно керуватися лише методом сили. Завдяки належній роботі місцевих ЗМІ та співпраці з місцевими лідерами громадської думки, поступовими кроками зберігається можливість подолати невір'ю та ментально відновити Донбас в загальноукраїнському форматі. Успіх цієї кампанії залежатиме від можливості застосовувати у комплексі всі запропоновані заходи та забезпечити своєчасну нейтралізацію впливів деструктивних сил.

²⁵⁷ 12.08.2015 р. Президент України П. Порошенко у своєму інтерв'ю французькій газеті «Liberation» [20] висловив припущення (пропозицію) щодо необхідності формування

варто також зазначити і наступне: на Східних теренах України, на сьогодні, існує нагальна необхідність і у ліквідації наслідків бойових дій. На превеликий жаль, саме ця проблематика чомусь залишається поза увагою як широкого українського загалу, так і експертного середовища. Адже, відновлення мирної та безпечної життєдіяльності територій, не є можливою та доволі безпечною справою без забезпечення функціонування у повному обсязі її господарської інфраструктури, ушкодженої внаслідок застосування великої кількості зброї та вибухонебезпечних предметів і речовин. Незважаючи на ушкодження від бойових дій, на цих територіях залишаються люди і продовжується життя. Також, маємо і унікальну ситуацію, коли одночасно продовжується військова агресія, але, при цьому, триває життя на тих же територіях. І, для забезпечення життєдіяльності таких людей завдання відновлення, у найкоротші терміни, зруйнованої інфраструктури та її безпечності – є надзвичайно пріоритетною та актуалізованою проблемою для органів державної влади України усіх рівнів. Як відомо, розвиток будь якого регіону держави, у жодній зі сфер людського буття, неможливий без створення, насамперед, сприятливих умов для безпечного життя, власне, самих людей. У зв'язку з цим, питання розмінування становить нагальну потребу для мешканців цих територій де велись, або ще тривають бойові дії.

Перш за все, мова йде про розмінування сухопутних ділянок окремих територій та акваторії й узбережжя Азовського моря. Виконання комплексу робіт із забезпечення безпеки доріг, залізничних перегонів, площ навколо блокпостів. Розмінування об'єктів нерухомості та сільськогосподарських земель у поселеннях в «сірій зоні» чи то, на звільнених територіях, які є значно ускладненими для відновлення мирної життєдіяльності – транспортної і магістральної системи газу та водопостачання, критичної інфраструктури, мережі зв'язку і, електропостачання. Також, виникає необхідність і у знешкодженні саморобних вибухових пристроїв та пошуку й рятуванні людей і майна на цих територіях. Крім цього, у так званій «сірій зоні» - важкодоступних місцях, нагальною потребою є надання населенню медичної й гуманітарної допомоги та зрештою й забезпечення і підтримання громадської безпеки у демілітаризованій частині цієї території. Але, необхідно визнати і те, що існуючі на сьогодні міжнародні механізми (миротворчі сили ООН, НАТО, ШОС, ОДКБ тощо) не можуть бути задіяні в Україні задля вирішення цього питання за наявності об'єктивних умов²⁵⁸. Разом із тим, існують певні іноземні парамілітарні формування, які можуть без проведення низки, доволі складних, міжнародних перемовин і відповідного мандату ООН бути задіяні в Україні. Тобто, лише за відповідними договорами між цими суб'єктами міжнародного права і державами, які зацікавлені у їх дії на своїй території. Йдеться, насамперед, про корпус SMOM, який є військовим підрозділом Суверенного Мальтійського Ордену, штаб квартира якого розташовується в Італії у Римі²⁵⁹.

міжнародних миротворчих сил, які б були здатні сприяти підтримці миру в Україні, задля здійснення режиму припинення вогню на Донбасі.

²⁵⁸ Військові миротворчі підрозділи ООН (та збірні поліцейські місії країн-членів ООН) можуть бути використані лише у разі відповідного рішення Ради Безпеки ООН.

²⁵⁹ SMOM спеціалізується на проведенні миротворчих місій та гуманітарних операцій в країнах світу, що потерпають від наслідків військових конфліктів та гуманітарних катастроф, за зверненням зацікавленої держави. Корпус підпорядковується Магістру Суверенного Мальтійського Ордену та Ватикану, а за особливих умов та у разі необхідності, діє у якості

Як свідчить практичний досвід багатьох країн світу у зонах військових конфліктів і природних катастроф з метою мінімізації та нейтралізації їх наслідків, зазвичай, задіюються військові й спеціальні воєнізовані підрозділи, які офіційно знаходяться у віданні таких суб'єктів міжнародного права – Мальтійського Ордену²⁶⁰ та Червоного Хреста²⁶¹. При цьому, воєнізовані підрозділи (*далі, мілітарні корпуси*) Червоного Хреста і Мальтійського Ордену не виконують прямі військові функції, але мають допоміжні (*ауксиларні*) військові функції медично-санітарних, гуманітарно-постачальних та рятувальних служб, підрозділів розмінування, забезпечення воєнізованої охорони, карантинних периметрів та інших небезпечних зон. Разом із тим, мілітарні корпуси є добровольчими, але, водночас, мають військову організацію, дисципліну та ієрархію (систему військових звань і посад), комплектуються і озброюються згідно з функціями та завданнями, на які вони уповноважуються. Комплектування та озброєння мілітарних корпусів знаходиться у компетенції країни, яка зацікавлена у їх діях на власній території. Воєнізовані формування, які функціонують від імені Червоного Хреста та Мальтійського Ордену, згідно норм міжнародного права, діють за законами країн, що акредитують їх на своїй території. Відтак, якщо законом відповідної країни не передбачена їх діяльність, вони діяти не можуть. Країни, які хочуть скористатись їх допомогою, мають внести до власної законодавчої бази відповідні правові норми. Це досить легко зробити шляхом укладання відповідної міжнародної угоди з подальшою її ратифікацією національним законодавчим органом відповідної держави. Перспективи використання міжнародно-визнаних гуманітарних воєнізованих формувань в Україні Україна, теоретично, має можливість для використання на власній суверенній території міжнародно-визнаних воєнізованих формувань, які діють під егідою Червоного Хреста або Мальтійського Ордену. У випадку з цими двома суб'єктами міжнародного права, Україна має офіційні двосторонні стосунки у вищому міждержавному статусі, на рівні Надзвичайних і Повноважених Послів. Зокрема, з Україною Мальтійський Орден має дипломатичні стосунки у статусі Надзвичайних і Повноважених Послів ще з 2007 року²⁶². Таким чином, питання про ймовірне застосування подібних мілітарних корпусів в Україні та їх діяльність на Східних теренах нашої держави у зв'язку із

самостійної частини ЗС Італійської Республіки. Academia Melitense (Іспанія, Мадрид) бере безпосередню участь у підготовці кадрів для SMOM.

²⁶⁰ Екстериторіальна суверенна одиниця, що має статус «*persona sui generis*».

²⁶¹ Організації, що має міжнародну правосуб'єктність.

²⁶² Признаємо: а) 05.07.2007 р. Президент В. Ющенко уповноважив українського посла в Італії Георгія Чернявського на підписання від імені України Протоколу (у формі обміну нотами) між Україною та Суверенним Військовим Орденом Госпітальєрів Святого Іоанна Єрусалимського, Родосу і Мальти про встановлення офіційних відносин; б) 16.04.2008 р. Князь і Великий Магістр Мальтійського Ордену призначив п. Пауля Фрідріха фон Фурхерра Надзвичайним і Повноваженим Послом Суверенного Військового Ордену Госпітальєрів Святого Іоанна Єрусалимського, Родосу і Мальти в Україні; в) 21.07.2008 р. Посла України у Ватикані Тетяну Іжевську було призначено Надзвичайним і Повноваженим Послом України при Суверенному Військовому Орденом Госпітальєрів Святого Іоанна Єрусалимського, Родосу і Мальти за сумісництвом; г) 03.03.2009 р. Великий Магістр Мальтійського Ордену Метью Фестінг (Grand Master of the Order of Malta, Fra' Matthew Festing) отримав вірчі грамоти від українського посла; д) 21.11.2008 р. відбулося вручення вірчих грамот Президентові України В. Ющенку Офіційним представництвом в Україні Ордену є Мальтійська служба допомоги (МСД).

ситуацією у Донецькій та Луганській областях реально може бути порушене, за умови відповідного рішення вищим державним та воєнно-політичним керівництвом країни.

Як вже нами зазначалося вище, формування мілітарних корпусів зазначеного типу, що перебувають під егідою Червоного Хреста або Мальтійського Ордену, отримують тимчасовий статус допоміжних (*ауксиларних*) підрозділів при Збройних Силах або інших військових формуваннях країни перебування (*в Україні це може бути при: Збройних Силах; Національній Гвардії; Державній службі з надзвичайних ситуацій ін.*). Це робиться лише задля того, щоб організувати необхідне забезпечення мілітарних корпусів належним майном, технікою, озброєнням та іншими засобами, та проводити координацію дій із ними. При цьому, мілітарні корпуси є незалежними, і діють як міжнародні гуманітарні сили. Особовий склад таких формувань завжди формується з добровольців - іноземців, які мають відповідні професійні знання, досвід та за власними якостями здатні виконувати покладені на них завдання. Частина добровольців може бути сформована з громадян країни, на території якої діють мілітарні корпуси. Для здійснення оперативного керівництва подібними мілітарними корпусами створюється незалежний орган управління зі спеціальним статусом (штаб-квартира). Прямого підпорядкування військовим та іншим органам країни перебування такі мілітарні корпуси не можуть мати. Разом із тим, вони діють у координації з державними органами влади та, безпосередньо, з військовими (воєнною організацією) країни перебування.

Міжнародний досвід використання воєнізованих формувань гуманітарної спрямованості свідчить (історичний досвід), що у 1866 р. був створений Військовий Добровольчий Корпус Червоного Хреста в Італії (*Corpo militare volontario della Croce Rossa Italiana*). Чисельність 19 000 резерву, з них 314 – на дійсній службі. Корпус приймав участь у величезній кількості операцій за кордоном²⁶³. Разом із тим, зараз це формування в Італії є повністю інтегрованим до Збройних Сил Італійської Республіки, тому його не можливо вважати незалежною міжнародною силою. Крім того, враховуючи проросійську позицію політичного керівництва Італії щодо українсько-російського конфлікту, не важко спрогнозувати, що офіційний Рим буде проти залучення до України власних військових формувань у якості миротворчих. Таким чином, використання воєнізованих формувань Червоного Хреста – на даному етапі не відповідає політичним завданням, які стоять перед Україною у сьогоденний період.

Мілітарні формування Мальтійського Ордену існують з 1099 р. До 1798 р. вони мали у своєму складі всі види збройних сил. А, з 1834 р. штаб-квартира Ордену знаходиться у Римі. Орден має статус суб'єкта міжнародного права з власною правовою системою, правоздатного для встановлення дипломатичних відносин. Форма правління – виборна монархія. Якщо брати до уваги, що допомога Ордену по всьому світові на сьогодні сягає щорічно близько 900 млн. дол. США, стає очевидним, що йдеться про важливу інституцію яка здійснює низку гуманітарних проектів в багатьох площинах соціального життя та ініціативах каритативного (безкорисливого) характеру. Так, 19.01.1877 р. Мальтійським Орденем було створене воєнізоване добровольче формування для гуманітарних цілей при військових конфліктах (*Corpo Militare dell'ACISMOM*). А, 09.04.1909 р. король Італії Віктор-Емануїл III – видав відповідний акт про законність дій

²⁶³ У т. ч., у сучасному світі: Вірменія (1988 р.), Косово (2000-2003 рр.), ОАЕ (2003-2006 рр.), Грузія (2008 р.), Гаїті (2010 р.), Туніс (2011 р.).

Корпусу в Італії. Зараз це формування акредитоване при Збройних Силах Італійської республіки. Разом із тим, Корпус має автономний статус, оскільки, діє під прапором незалежної суверенної одиниці - Мальтійського Ордену. Мальтійський Орден, окрім воєнізованого типу формувань, активно використовує регулярні гуманітарні місії з числа цивільних осіб. Відтак, найбільш вірогідним варіантом реалізації можливого політичного наміру задіяти на суверенній території України воєнізовані підрозділи міжнародного типу з нейтральним статусом, вважатиметься організація залучення до України військової миротворчої місії Суверенного Мальтійського Ордену²⁶⁴.

У разі прийняття принципового політичного рішення щодо залучення до України вказаного міжнародного миротворчого формування, вважається за доцільне, Уряду України ініціювати внесення відповідних змін до національних процедур (регламентів і механізмів) щодо надання міжнародними організаціями Україні матеріальної та організаційної допомоги у гуманітарному розмінуванні українських територій. Разом із тим, Міністерству закордонних справ України доречно започаткувати низку безпосередніх переговорів із Мальтійським Орденом із цього приводу²⁶⁵. Окрім цього, українській стороні також необхідно буде розглянути питання щодо відкриття офіційної місії (представництва) SMOM²⁶⁶. Наразі, до організації відповідної роботи необхідним є також залучення інформаційно-аналітичних можливостей спеціальних служб України та Міністерства оборони і Генерального штабу Збройних Сил України. Тим більше, що ще на початку 2015 р. відбулася традиційна новорічна зустріч Великого Магістра Мальтійського Ордену Метью Фестінга з акредитованими при Ордені дипломатичним корпусом. У ході заходу, М. Фестінг виступив з промовою, у якій були викладені основні напрями функціонування Ордену за минулий рік та окреслювалися пріоритетні сфери діяльності на найближчу перспективу²⁶⁷.

²⁶⁴ Цілі Суверенного Мальтійського Ордену викладені у його Конституції. Орден готовий прийти на допомогу жертвам надзвичайних ситуацій, катастроф, потерпілим у війнах. Орден складається приблизно із 12 000 осіб. Будучи визнаний на міжнародній арені, Орден має власний прапор, герб, конституцію, уряд, паспорти, марки, валюту тощо.

²⁶⁵ 29.07.2015 р. Президент П. Порошенко у Львові взяв участь в урочистих заходах з нагоди 150-річчя із дня народження митрополита Української греко-католицької церкви Андрія Шептицького, що схвально було сприйнято офіційними представниками католицької церкви в Україні. Глава держави звернувся до громади, яка зібралася вшановувати пам'ять митрополита Андрія у Львівському оперному театрі, із словами великої пошани до постаті митрополита та подяки до Церкви, яка допомагає у складні для України часи утримувати єдність у суспільстві.

²⁶⁶ Місія у взаємодії з силовими структурами України вирішуватиме правові та організаційні питання, що пов'язуються з організацією використання підрозділів SMOM на території України під час виконання миротворчих та гуманітарних місій під прапором Суверенного Мальтійського Ордену. До складу місії та підрозділів SMOM будуть залучатися добровольці – фахівці з числа громадян ЄС (Іспанія, Італія, Португалія тощо), які матимуть відповідну підготовку (досвід військової служби в національних ЗС, мають конкретну військову спеціальність). Керівництво місії та підрозділів складатимуть штатні посадові особи корпусу SMOM Суверенного Мальтійського Ордену. Також до складу підрозділів на допоміжні посади можуть долучатися громадяни країни перебування.

²⁶⁷ Довідково: на той час, Посол України Т. Іжевська взяла участь у зазначеній зустрічі. Про що було розміщене відповідне повідомлення на офіційному сайті посольства України при Апостольському Престолі. Після завершення виступу, відбулася коротка розмова Великого Магістра з Послом України, в ході якої сторони обговорили актуальні міжнародні події, зокрема на території Донбасу. Т. Іжевська висловила вдячність за активну позицію та роботу

7.3. Інваріантний розвиток подій в Україні у контексті реалізації власних інтеграційних перспектив

При визначенні та розбудові національної моделі макроекономічного регулювання соціально-економічного розвитку держави неможливо не врахувати розповсюдженості та адаптивності до нинішніх реалій синергетичних моделей рефлексії сучасності і прогнозування майбутнього, використання яких протягом останнього часу сягає глибини методологічного підґрунтя соціетального аналізу [21]. При цьому, як відомо, саме синергетика, намагаючись відбити загальні принципи процесів самоорганізації та функціонування складних систем, у тому числі і соціальних, економічних, екологічних, технологічних і політичних – дозволяє сформулювати новий стиль суспільно-політичного й еколого економічного мислення, провідними рисами якого є – імовірнісне бачення світу, зосередження уваги на нелінійності, але, водночас, цільності і стійкості соціально-економічних структур, системного ефекту від їх додавання. Наслідком дії та врахування синергетичних ефектів в межах національної соціально-економічної системи – є пряма залежність поведінки її елементів від особливостей їх ієрархічної, координаційної і автономної взаємодії. Класична парадигма соціоаналізу, який використовувався корелянтами до нині, нехтувала такими відмінностями, а, синергетика, на противагу, зосереджує увагу саме на них (за рахунок надання підвищеного значення теорії дисипативних структур [22], теорії детермінованого хаосу [23], теорії катастроф [24], межі наукового використання яких наближаються до загальнонаціонального і цивілізаційного масштабу).

Сучасне бачення світу як ієрархізованого, динамічно нестійкого, але, водночас, і самоорганізованого континууму, рівень наукового пізнання якого, безумовно прогресуючи, ніколи не досягне абсолютної завершеності, вимагає поєднання кількох пізнавальних принципів в єдину ресурсно-функціональну схему, застосування якої дозволить виконати кілька завдань в межах нашого державного утворення. А, саме:

- подолати соціально-класову, корупційну та антагоністичну мікромоделю соціально-економічного облаштування національного простору, усвідомити її як одну із граней людського розмаїття, яка не може претендувати на універсальність і всеосяжність, а, тим більше, на чудо-рецепт ошасливлення українського соціуму вмиг;

- врахувати соціальні, організаційні, духовні, технічні, технологічні та інноваційні досягнення України, які такі мають і мали місце в державі, навіть, у радянський період, накопичення яких та освоєння впродовж останніх років носило надзвичайно непередбачуваний характер і, які штучно вписувались державними корелянтами у штампи проваджуваних протягом 26 років різних за природою реформ і реструктуризацій (однак, лише у випадках істотного обмеження, а іноді й спотворення їхнього змісту);

- сконструювати й обґрунтувати парадигму вирішення актуальної соціально-економічної проблеми, що є нагальною в умовах інституціональної гібридизації, щодо розробки та реалізації оптимальної для України моделі макроекономічного регулювання,

волонтерів Мальтійської служби допомоги. Також, у ході розмови: здійснено обмін думками щодо можливостей для залучення Мальтійського Ордена до врегулювання і подолання наслідків кризи у Східних регіонах нашої держави; висловлено готовність поглиблювати співробітництво між Україною і Орденом шляхом реалізації двосторонніх ініціатив в соціальній, гуманітарній та медичній сферах.

розбудову якої слід здійснити на засадах «пакетного» використання обмеженої методів і варіантів розвитку подій (без погодження з політичними кураторами), наукова продуктивність яких апробована у численних дослідженнях суспільних явищ, організаційно-економічних, енергоекономічних і особливо екологічних процесів у контексті забезпечення переходу нашої держави та її регіонів до сталого розвитку.

Тож, узагальнюючи приведені вище викладки (їх також репрезентовано авторами даного дослідження у попередніх роботах [25 – 28]), розрахунки та обґрунтування, вважаємо за необхідне засвідчити про наступне: «парникова загроза» обіцяє (с точки зору оцінок національної наукової спільноти) та вимагає витрат від 240,0 до 290,0 млрд. дол. США, однак, вони більш ніж удвічі є суттєвішим і масштабнішим фундаментом, ніж були спрямовані в Україні, наприклад, на оборонні цілі (у 2013 р.: 18230,0 млн. грн., тобто, 2278,8 млн. дол. США або ж 1,93 млрд. євро). Приведені масштаби фінансових витрат зустрінуть як підтримку у певних кругах політичної еліти України, так і опір щодо їхнього запровадження у практику.

Упереджуючи трактування останніх та «спрощуючи їм, так називане, завдання щодо несумісності пропозицій МЕА», визнаємо:

перше, дійсно, обсяг витрат до 2020 року для України є вагомим (суттєвими витратами на рівні 240 000,0 млн. дол. США або 179,1 млрд. євро) і надзвичайно сутужним поступом держави до ЗВТ, навіть, не враховуючи той тягар витрат, що передбачено/ є доцільним для вкладання на дослідження і розробки у сфері генерування і виробництва енергії та подолання агресії на Сході і Півдні України. Однак, його слід сприймати: як

а) зусилля задля розбудови високотехнологічної демократичної держави із високим рівнем і якістю життя населення;

б) ключовий кредит задля регенерації українського соціуму.

Однак, слід (наразі, у надзвичайно скорочені терміни прийняти рішення та реалізувати їх на практиці), наперед, врахувавши підвищені вимоги до результативності функціонування національного енергетичного сектору та технологічні й соціально-політичні виклики нової енергетичної цивілізації, які, вже вибудовують свої критерії (деталізовано у наукових працях [29 – 31]) до визначення і застосування у практику пріоритетних напрямів і здобутків науково-технологічного прогресу в енергетиці;

друге, прогнозування обсягів витрат, які пропонувані фахівцями МЕА, здійснено з урахуванням якості та детального опрацювання техніко-економічних характеристик технологій генерування і виробництва енергії, які вже доведені до дослідно-промислової стадії. Тому, США, Великобританія, Німеччина, Швеція та Норвегія, які залучилися до цього проекту, вже визначилися, що вони таки зможуть вирішити завдання, яке стоять перед їхніми енергетичними системами вже до 2030 р. Оскільки,ведений визнаними розробниками технологічний пакет у сфері генерування і виробництва енергії орієнтований, більшою мірою, на кон'юнктуру саме західних енергетичних ринків ЄС. І, відповідно, майже дві третини цих технологій, за своєю вартісними ознаками, будуть спрямовані на активне і агресивне зниження емісії парникових газів. Однак, техніко-економічні характеристики інших технологічних систем тепло- й електро- генерування, у більшій мірі, є адекватними для застосування і в українських умовах функціонування національного господарства. Тому, їх можна

рекомендувати як для запровадження в межах національного енергетичного сектору, у цілому, так і у промисловій теплоенергетиці, зокрема.

третє, і це слід враховувати, наперед: розвиток сучасних підприємств теплоенергетики України (їхня потужність складає, наразі, 22,0 тис. МВт), цілком збігається з природними циклами розбудови продуктивних сил і ланцюгами трансформації світової енергетики [10; 11]. Зазначене засвідчено і доведено ще українськими фахівцями та чималим складом залучених до проекту вчених-економістів, технарів, географів, математиків та розроблювачів із інших галузей науки до розробки відомої Комплексної програми науково-технічного прогресу Української РСР (ще у 1984 р. [29])²⁶⁸. Де і було передбачено (обґрунтовано та підтверджено) наступне: а, саме – із 1995 року в Україні імовірнісним стає наступний (одно варіантний) сценарний розвиток української промислової та комунальної теплоенергетики, за яким потенційно і реально можливо прогнозоване (у зв'язку з: переходом української промисловості до більш високого технологічного укладу; освоєнням нетрадиційних видів енергії; розробкою проривних технологій генерування енергії; суттєвою зміною планетарних джерел енергії; спрощенням доступу до викопних ресурсів [29, с. 79 – 101]) зменшення встановлених потужностей. Тобто, було представлено прогнозні виміри маневрових потужностей, за якими імовірнісним є зменшення потужностей українських ТЕС із 43,3 тис. МВт у 1995 р. до 30,5 у 2005 р. і до 17,7 тис. МВт у 2015 р. Приведені автором дослідження у табл. 6.10 розрахунки, нами репрезентовано за твердженнями, отриманими за результатами моделювання напрямів розвитку енергетичного сектору УРСР, які викладено у науковій праці [29, с. 77, табл. 3.2.2]);

четверте: обґрунтування потреб на розробку проривних енергетичних технологій та проведення особливого типу і рівня модернізації (їх викладено, див. вище, свідчення, що згруповано авторами даного дослідження у табл. 6.9), а також імовірність зменшення/ реформування потужностей у промисловій теплоенергетиці України, є більш ніж теоретичним висновком дослідників і розробників Комплексної програми науково-технічного прогресу (табл. 7.). Вони ґрунтувались (і на даний час, це підтверджено реальним розвитком подій у світогосподарській системі) на економічних і технологічних прогнозах темпів зростання обсягів енергоспоживання у світі, результатах моделювання відхилень і «зміщень» центрів енергоспоживання з розбудовою відмінних за природою типів ринку й загроз їхній монополізації.

Розрахунками і світоглядно-методологічними обґрунтуваннями, які репрезентовано авторами, ще у 2008 році, зокрема, представлено у джерелах [32; 33]. Зокрема, за результатами досліджень, доведено: сукупність об'єктивних коротко-, середньо- і довгострокових факторів економічного, техногенного, соціального, інформаційного і природного характеру, які мають місце у світогосподарській системі, поряд, із нарощенням глобалізаційних процесів та зростанням кількості природних катастроф, генеруватимуть виникнення нової світової кризи у 2018 – 2019 рр.²⁶⁹.

²⁶⁸ Не суперечним буде і приведені, надалі, наступні твердження авторів даного дослідження, який підтвердить, що детальність та ґрунтовність цієї розробки (її високу значимість для розвитку економіки УРСР, було визнано ще Постановами ЦК СРСР), яку проведено із залученням до системної праці і фахівців, які опікувалися економічними, технічними і технологічними проблемами української економіки, і наукових шкіл усіх установ НАН України, і досі є не перевершеною.

²⁶⁹ Зазначене стосовно світової енергетичної кризи (її детермінанти ідентифіковано, описано, а імовірність виникнення доведено й підтверджено у достатній кількості наукових

Таблиця 7.6

**Прогнозування вимірів встановленої потужності теплоенергетичного
сектору України (1990 – 2015 рр.) ***

Показники розвитку електроенергетики і теплоенергетики України (країну, репрезентовано у першоджерелі, як УРСР)	Прогнозний період, роки (викладається за свідченнями й обґрунтуваннями, приведеними у Комплексній програмі науково-технічного прогресу Української РСР)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2015
Встановлена потужність ТЕС України, МВт.	40,7	43,3	36,9	30,5	24,1	21,54	17,7

*Джерело** Узагальнено авторами даного дослідження за свідченнями, приведеними розробниками у джерелі [29].

І, тоді, саме, від цієї точки відліку, як національний, так і світовий розвиток спиратиметься лише на два конститутивно-ключові процеси: а) І – стрімка індустріалізація слаборозвинутих країн²⁷⁰; б) II – постіндустріальний розвиток розвинутих країн світу. Однак, зазначене, у своїй детермінантній сукупності, і призведе вже у 2025 – 2030 рр., до чергової кризи індустріальної фази розвитку світогосподарської системи, у цілому. Яку, як відомо (детально описано й обґрунтовано у джерелах [37 – 39]), можна розв’язати лише за трьома альтернативними варіантами. А саме²⁷¹:

- 1) інерційним;
- 2) стагнаційним;
- 3) макросистемної еволюції.

Особливості, які авторами даного дослідження репрезентовано у джерелах [40; 41], у площині кардинальної розбудови умови функціонування національних енергоекономічних систем із урахуванням інваріантних принципів загальноекономічного розвитку, макросистемної еволюції, а також адаптації домінант структурно-інформаційної теорії надійності систем та теорії реформ [34 – 39] приведено й розмежовано у табл. 7.6;

праць, зокрема, у [34 – 36]) розпочнеться з системних ознак світової фінансово-економічної. Проте, у цій площині, матимемо як соціальні, так і суттєві суспільно-політичні наслідки, що, відповідно, впливатиме на розвиток світової енергетики. У свою чергу, енергетичні проблеми (карколомне коливання цін; напруга у постачанні енергетичної сировини; енергетична бідність і залежність окремих країн світу; боротьба за контролювання над енергоресурсами та за вільний доступ до них; різної природи катастрофи, що пов’язані з видобутком енергетичної сировини; інноваційні енергетичні технології тощо) обумовлять, відповідно, і повномасштабну трансформацію базових площин загальносвітової економічної системи.

²⁷⁰ Реальним свідченням цьому, є визнана певною сукупністю держав нова геополітична стратегія розвитку, яку провадять, наразі, країни Шанхайської організації співпраці (ШОС). По-перше, ними здійснюється послідовна модернізація реального сектору в контексті ініціювання змін у технологічних укладах (стрімкий перехід від II та III – до VI технологічного укладу) на засадах реалізації домінант активної неоіндустріалізації держав і (збалансування фазової траєкторії розвитку в умовах підвищеного значення результатів функціонування промисловості). Більш детально – принципи та ключові безпекові інтереси ШОС – у Додатку Д.13.

²⁷¹ Зауважимо і те, що перші два з визначених сценаріїв розвитку подій в Україні до 2021 року: є енерго- й ресурсо- витратними.

Таблиця 7.6

**Особливості інваріантного розвитку подій при розв’язанні проблем,
що можуть появитися внаслідок розгортання світової фінансового-економічної
та технологічної кризи ***

Інерційний сценарій	Стагнаційний сценарій	Сценарій макросистемної еволюції
Енерго- й ресурсовитратний	Поступовий перехід від енерговитратності до енергозбереження	Енергоефективний
Вугле- водородний	Відновлювально- газовий	Відновлювально- атомний із освоєнням (розбудовою) потенціалу магма-станцій
Геополітика та макроекономіка	Політика регенерації й відновлення збалансованості в межах кліматичного середовища	Технологічний прогрес за результатами повного освоєння інтелектуального капіталу
Регіоналізація економіки та енергетичного сектору держави	Поступова і повільна глобалізація	Регіоналізація на проривних технологічних засадах
Зростаючі енергетичні потреби	Повільне зростання енергетичних потреб і обсягів енергоспоживання за рахунок гальмування обсягів споживання поступовим підвищення цін на енергоносії	Трансформація сировинного ринку у ринок послуг, когнітивно-інформаційного забезпечення четвертого інтелектуального рівня і технологій
Високі ціни на нафту і вуглеводні	Стагнація нафтового бізнесу	Довершення й підвищення результативності національного нафтового бізнесу

*Джерело ** Узагальнено авторами даного дослідження за результатами моделювання, а також викладками й обґрунтуваннями, приведеними й репрезентованими у наукових джерелах [26 – 28; 42].

п’яте: лише відтворення на практиці сценарію макросистемної еволюції та цілеорієнтованих суспільних трансформацій (домінанти якого є не лише першорядними, а й, з огляду на поступову інтенсифікацію процесів індустріалізації у слаборозвинутих країнах, ще й і менш енергоємним), дозволить досягти суттєвих техніко-технологічних перетворень і загальноекономічного відродження в Україні. А, регулятивні та геополітичні фактори дипломатичного впливу на державні утворення, коригування їхньої «поведінки» та напрямів розвитку (у т. ч., і на Україну – із важелями «геополітики газу», «нафтового ринку», «політичної доцільності», «демократизації» чи «десуверенізації» із інкорпорацією до ЄС тощо) залишаться на задньому плані. У цій відповідності, засвідчуємо про наступне: та країна і та із політичних еліт, яка першою забезпечить себе рушійними засобами підвищення конкурентоспроможності та ендогенного економічного зростання, та й стане в авангарді розвитку людства. Звідси, усе зазначене вище підтверджує нагальну необхідність локалізації зусиль і витрат на кардинальній модернізації, зокрема, і промислової теплоенергетики України при залученні на сучасному етапі до ЗВТ та, відповідно, самостійно провадити нову науково-технічну політику у контексті розбудови енергетичного сектору держави інноваційно-інформаційного типу (спрямовуючи необхідний обсяг витрат на провадження досліджень та експериментальних розробок за основними восьми класами найпріоритетніших для нашої держави виробничих і енергоефективних технологій генерування різної природи енергії.

шоште, для України – визначною домінантою інтеграційних процесів – є формування суверенітету ідеального типу: це означає нарощення й освоєння здатності держави самостійно визначати свою як внутрішню і зовнішню економічну політику, так і промислову стратегію розвитку. Однак, реалізуючи дії щодо приєднання/ неприєднання до формату ЗВТ, державні корелянти повинні, з огляду на змістовність національних економічних інтересів, приймати обґрунтовані рішення щодо: укладання/ розриву певних союзів; вступу/ не вступу у відносини стратегічного партнерства тощо.

Традиційно, признаємо, що відповідний варіант повинен би базуватися на наявності в країні надійної економічної й інституціональної основи, ефективної фінансової системи, потужних продуктивних сил, здатності правлячих еліт втілювати (!) в життя елітарну демократію (а не використовувати стратегію «лузерства» лише для проголошення «лозунгових засад») без надмірного спротиву з боку пересічних громадян (маємо на увазі, українського соціуму). Звідси, можна підсумувати про наступне: реальний суверенітет повинен би відбивати не лише ступінь поступливості України, делегувати владні повноваження іншим державам, наддержавним об'єднанням або ж міжнародним структурам. Оскільки, задля створення «суверенітету» нашої держав, її територіальній цілісності, непорушності виробничих, соціальних, політичних і економічних циклів, потребі щодо самостійного вирішення питання внутрішньої і зовнішньої промислової політики потужно працюють принципи пріоритетності, так називаної, «світової демократії» та економічної свободи, що проголошуються «блоком прогресивних націй». Тому, для реалізації та захисту НЕІ у теплоенергетичній сфері діяльності (як у промисловій, так і комунальній енергетиці) та енергетичному машинобудуванні слід підкріпити перспективи угодами та протоколами розбіжностей, зокрема, щодо

1) застосування на практиці положень щодо визнання відповідальності партнера по ЗВТ за залучення третіми сторонами в євро інтеграційних процесах: а) коригуючих дипломатичних впливів щодо переформатування змістовності «самовизначення» Україною певного типу пріоритетів науково-технічного розвитку промислової теплоенергетики та енергетичного машинобудування; б) засобів викривлення процесу де-суверенізації України, що буде згенеровано як в межах базових галузей реального сектору економіки (у разі приєднання до формату «ЗВТ+») із викривленням їхніх техніко-технологічних засад; в) методів ступеневого нищення ОЕС України, внаслідок: перманентної зміни стратегічних основ функціонування ПЕК; опосередкованого примушування до зупинення стратегічних теплогенеруючих об'єктів; рекомендаційної відміни технічних регламентів і, штучного, для української Х-інституційної матриці, переформатування державної системи управління економікою;

2) отримання фінансових гарантій з оплати доступу до пропускної спроможності міждержавних електричних мереж України; уточнення/ визначення певної величини пропускної спроможності міждержавних електричних мереж України за окремими лотами; визначення початкової/ базової ціни за доступ до міждержавних електричних мереж України; регламентації організаційно-економічних передумов і процедури для відмови в наданні вільного доступу до міждержавних електричних мереж України або дострокового їх припинення у разі невиконання енергопостачальником умов договору

про вільний доступ до пропускної спроможності міждержавних електричних мереж України (або вимог національного законодавства).

Тоді, поряд із вказаним вище, визнаємо, що враховуючи, що Україна вже вступила до Енергетичного Співтовариства слід передбачити відповідальність за невиконання вимог ENTSO-E (і, у т. ч., положень Директиви 2001/80/ЄС «Про обмеження викидів деяких забруднюючих речовин в атмосферу з великих опалювальних установок»), що можна здійснити лише при спорудженні (розбудові) повномасштабних систем високоефективного газоочищення до 2018 р. на всіх енергоблоках ТЕС і ТЕЦ. Однак, передбачити і те, що впровадження і використання установок сірко- й азото- очистки димових вихлопів в Україні пов'язано з: а) розв'язанням регламентних проблем щодо відсутністю досвіду: на усіх етапах розробки та реалізації відповідних установок/ технологій; поводження з відходами газа- і димо- очисток: утилізації, стискання, транспортування, переробки або продажу); б) відсутністю інформаційно-методичного забезпечення (бази патентного пошуку прийнятих технологій світового рівня: мокрої, сухої, комбінованої вапнякової сірко-очистки, технології двох- стадійної десульфурізації з використанням гашеного вапна, кріо-магнітних високо-градієнтних сепараторів і котлів ЦКШ ін.) та науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх застосування в умовах діючого вітчизняного обладнання та особливостей спалювання низь/ високоенергетичного українського вугілля; в) необхідністю виконання (понад) масштабних (для нашої держави) передпроектних і операційних робіт та техніко-економічного обґрунтування (у стислі терміни) одночасно на усіх енергоблоках (без їхньої зупинки) за відсутності фінансового забезпечення будівництва газоочисних систем та інжинірингу технологічних і виробничих процесів;

сьоме, при доборі партнерів за форматом ЗВТ (у будь-який час та на, будь-який, термін співпраці) слід зважати, що її положення передбачають:

а) спрощення та мінімізацію системи експортного мита, а не їх повного скасування (середня ставка, для українських товарів становить 5,5%, інколи, як нами зазначалося вище, вона дорівнює і 10,0%, і 20,0%) чи кардинальної зміни фіскальної політики в державі;

б) національні суб'єкти державного управління, що опікуються зовнішньоекономічною діяльністю, зобов'язані жорстко контролювати структуру внутрішнього ринку і, при потребі, мають право вводити на території України додаткові / підвищені санітарні та фіто санітарні норми, технічні регламенти і стандарти (аж до антидемпінгових і компенсаційних заходів) задля обмеження обсягу поставок імпортої продукції, що за характеристиками відповідає українській;

в) можливість застосування правил і вимог, однак, за алгоритмом, що визначено у Директивах, до: здійснення процедури ініціювання антидемпінгових розслідувань; ініціювання звернень для урегулювання спорів в межах ЗВТ (проте, слід пам'ятати, що відповідну прерогативу має лише держава, а не окреме підприємство, комплекс, інтеграційне об'єднання тощо чи регіональний орган виконавчої влади, органи громадянського контролю або ж санітарного, біологічного надзору ін.

Певним чином підсумовуючи вище наведені авторами даного дослідження викладки та обґрунтування, підкреслимо: приведений, нижче, висновок авторів, можливо, зустрінє певний супротив і не сприйняття, однак, у контексті розв'язання завдання у форматі ЗВТ та забезпечення переходу держави до сталого розвитку, на нього

слід зважати при прийнятті рішень будь-якого рівня (зазначене підтверджує висновки й обґрунтування, приведені розробниками, зокрема, ще у наукових джерелах [63; 64]). Однак, вказане і оголошене дослідниками, імовірно, буде перевірено часом (який, як відомо, ще дозволяє певний термін чекати), у перспективі нашим державним керівникам і корелянтам, негативний розвиток подій використати в якості позитивного аспекту (!) задля розбудови української економіки на певних суспільно-політичних засадах і репрезентувати «національними політичними (до них відносимо і суб'єктів державного й регіонального управління) елітами» як певне надбання у порівнянні зі здобутками «попередників».

Таким чином, з урахуванням викладок і обґрунтувань, приведених авторами даного дослідження вище, вважаємо за доцільне підсумувати про таке: слід у світоглядно-методологічному та науково-практичному плані ще раз детально проаналізувати особливості провадження інтеграційних процесів у форматі ЗВТ в інших державах світу та їхні наслідки, зокрема, в контексті ідентифікації допустимих вимірів де-суверенізації української державності. Оскільки, останні можуть стати нічим іншим, як механізмом демонтажу національних засад у функціональному, економічному, соціальному та структурно-інформаційному сенсі. Для цього ми і пропонуємо виокремити та признати можливість двох типів структурно-динамічного розвитку подій, зокрема, що стосується тепло- генеруючої сфери діяльності України у разі її штучного реформування та суттєвої зміни спеціалізації енергетичного машинобудівного комплексу, які, як відомо, передбачено положеннями Директив ЄС:

I - запланований характер де- суверенізації національної економічної системи, у цілому, із послідовним супроводженням за імовірного запровадження низки Угод відповідного руйнування інституціонального оформлення системи державного регулювання економіки;

II - стихійне ініціювання інваріантного розвитку подій в межах реального сектору економіки України, у цілому та промислової теплоенергетики і енергетичного машинобудування, зокрема²⁷².

Таке розмежування коригуючих впливів і опосередковане створення передумов для зміни фазової траєкторії розвитку промисловості України дозволить, у перспективі, обґрунтувати комплекс упереджуючих заходів та розробити дієві методи елімінування потенційних загроз збалансованості функціонування не лише ОЕС України, а й існування реального сектору економіки та й національного господарства, взагалі. Поряд із цим, слід зважати і на той факт, що хоча, вважається, що Євросоюз та розбудова в його межах/ поза меж форматів ЗВТ, і являють собою «надзвичайно» вдалий експеримент із формалізації пост-суверенної моделі існування певної природи наддержавного утворення (де публічна політична система функціонує та виконує свої цільові завдання окремо від інституцій, які опікуються адміністративним регулюванням розвитку економічної, енергетичної, економічної та технологічної сфер діяльності²⁷³). Однак, вважаємо, що слід наголосити на наступному:

²⁷² Зокрема, визнаємо, що у країнах ЄС, віднесених до «золотого мільярду», процеси де-суверенізації – є чітко інституціалізованим процесом, який не несе критичної загрози для цільності цього наддержавного структурного об'єднання.

²⁷³ Другий варіант реалізації процесів де-суверенізації у промисловості України має, зокрема, і свої приклади на території окремих країн ЄС. Реалізація цього варіанту, зазвичай, супроводжується певним послабленням демократії та незалежним розвитком економічної

а) не все, наразі, є однозначним для сприйняття у разі реалізації комплексу заходів із приєднання України до ЗВТ і адаптації на теренах України, використання у практиці господарювання положень, передбачених для нашої держави Директивами ЄС та засобами генерування умов функціонування промислової теплоенергетики і енергетичного машинобудування (з огляду на прояв сучасних соціально-політичних і економічних процесів в межах Європейського наддержавного утворення²⁷⁴;

б) наукова спільнота, на даний час, вже має підтвердження сумнівам щодо доцільності переформатування системи державного управління українською економікою у відповідності до вимог, визначених Радою ЄС. Вони характеризують реальний зміст намагань – здійснити цілеспрямований демонтаж інституційної, галузевої, технологічної та функціональної структур регулювання національним господарським комплексом із іншої площини системно-універсального аналізу.

Зазначені вище результати економіко-статистичних оцінок та репрезентовані авторами у цьому дослідженні розрахунки і обґрунтування обумовлюють можливість привести наступний **висновок**:

дипломатичне коригування (репрезентоване у положеннях Директив та регламентів ЄС відносно процедури й умов приєднання України до ЗВТ) змістовності виробничих і енергоекономічних трансформацій в нашій державі (хоча, вони, попередньо, і були орієнтиром для розвитку більшості неєвропейських країн) ініціюватиме певної природи деволюційні зрушення, системний регрес і розпад виробничих та інформаційних відносин.

Крім зазначеного, визнаємо та ствердимо про те, що сучасні процеси де-суверенізації пострадянських держав (у т.ч. і України, що не входить до, так названого, «золотого мільярду») відбувається за принципово іншою схемою, ніж це чинилося в межах західних країн-партнерів, які формували простір ЄС у ХХ ст. Можна підкріпити приведені вище трактування, розрахунками і висновками, викладеними нами вище, й засвідчити про таке:

а) фактором викривленої де-суверенізації в межах державницького простору СНД – є істотна залежність політичного режиму від зовнішніх центрів інвестування, що на даний час локалізуються відповідно до розташування, так названих, «прогресивних» еліт, які володіють специфічним арсеналом засобів фінансового та «дипломатичного впливу» на розвиток реального сектору економіки, начебто з метою його екологізації та демократизації суспільства), а у дійсності, задля «м'якого позбавлення» державного устрою України системних ознак до реалізації особистих цільових завдань на «власний розсуд» та якісних атрибутів суверенності у прийнятті енергоекономічних і геополітичних рішень;

б) до «нової незалежної держави» (України), наразі, застосовуються фінансові, інституційні, нормативно-правові, соціально-політичні та інформаційно-методичні важелі, що мають системно-універсальні ознаки із стимулювання процесів «суб'єктивної глобалізації та євроінтеграції» (можна «не озброєним оком» признати

сфери в межах ЗВТ (проти чого європейці єдиним фронтом, поки що, не виступають) – більш детально, розкрито дослідниками у Додатку Д.12.

²⁷⁴ Співтовариство та нинішній формат ЗВТ+ проголошуються як одне з найвищих досягнень всесвітнього соціуму (!), оскільки, начебто, дозволяє забезпечити відносний рівень соціальної рівності, масштабну демократизацію суспільства, високий рівень культури та посилення довіри у виробничих, соціальних і економічних відносинах тощо.

існування/ застосування на теренах нашої держави регуляторів «примусового коригування» де- суверенізації української економічної системи, їх репрезентовано авторами у табл. 7.7) із розбалансуванням основних параметрів функціонування базових галузей реального сектору економіки та переформатування існуючих в її межах комунікаційних, організаційних, міжгалузових і міжрегіональних зв'язків;

в) імовірним розвитком подій, у разі неупередженого й без адаптаційної етапності приєднання України до формату ЗВТ, стане поширене застосування подібних регуляторів (див. табл. 7.7) примусу до економічної та суспільно-політичної залежності, формально суверенної, України від зовнішніх центрів сили і, відповідно, її державницька неповноцінність.

Таблиця 7.7

**Регулятори «примусового коригування» фазової траєкторії розвитку
національної соціально-економічної системи ***

Системно-універсальні важелі впливу на процеси формування, нарощення та раціоналізацію освоєння потенціалу сталого розвитку держави				
Економічні	Організаційні	Природно-екологічні	Психологічні	Інформаційні важелі
Руйнування національних виробничих комплексів. Захоплення основних галузей економіки іноземним капіталом та розповсюдження владного впливу ТНК. Вплив міжнародних неурядових організацій (насамперед, МВФ і консультативних центрів). Міграційна експансія («вимивання мізків»). Насадження стратегій розвитку промисловості, що суперечать національним економічним інтересам	Дроблення багатонаціональної держави на нелегітимні утворення «державного типу». Інкорпорація «агентів впливу» до органів влади. Розбещення й шантаж національної політичної еліти. Формування складу корелянтів у межах «зручної» влади та їх використання для прийняття доктринальних рішень. Введення інституту іноземних консультантів із найважливіших сфер розвитку з підміною економічних інтересів «громадянськими». Формування інституту «громадянського контролю» та влади «економічної людини» для визначення напрямів регулювання економіки	Руйнування природного середовища у країнах розміщення шкідливих виробництв. Хижацька експлуатація природних ресурсів та законодавче затвердження вільного доступу до них. Ерозія традиційного способу життя суспільства. Насадження подвійних стандартів в оцінці економічних подій і явищ в рекреаційній та екологічній сфері діяльності. Шельмування дієвості та результативності застосування механізму екологізації пост-соціалістичних країн.	Міжнародна ізоляція суб'єктів державного управління. Агресивна/ подвійних стандартів антидемпінгова політика. Маніпулювання свідомістю українського соціуму. Цілеспрямоване руйнування психологічної структури особистості, зомбування. Пригнічення духовного та стимулювання біологічно-чуттєвого начала людини. Формування суспільної свідомості, що відповідає інтересам олігархів та вимогам «опозиційних» політичних еліт.	Обґрунтування доцільності застосування важелів ринкового фундаменталізму та його безальтернативності. Заперечення цінностей Модерну та формування агресивного світогляду. Визнання вестернізації глобальним напрямом світового розвитку економіки. Спотворення економіко-статистичної інформації. Прикриття реальних цілей науково-технічного розвитку глобалізацій ними процесами. Пропаганда досягнень вестерну та приховування його кризового стану. Дозування та контроль масової інформації

Джерело * Узагальнено авторами даного дослідження за свідченнями, опрацьованими та обґрунтованими у попередніх наукових працях [48 – 51].

Таким чином, засвідчимо: оскільки, економіка України, на сьогодні, являє собою нестійку архітектуру, ідентифіковану у вигляді перевернутої піраміди: в її основі –

фінансові ресурси реального сектору (фінансовий потенціал промисловості: складає не більш, ніж 19,0% від загального обсягу), а верхівка (66,3%) – це фінансовий сектор і банківська діяльність із невиробничою сферою послуг. **Звідси, підсумуємо наведені вище результати інтегрованого огляду українських реалій, які мають місце в державі, загалом, та у промисловості України**, зокрема, стосовно структурно-динамічних вимірів та макроекономічних характеристик функціонування реального сектору, промислової теплоенергетики і енергетичного машинобудування в контексті ідентифікації імовірних наслідків розвитку подій до 2021 р. у разі подальшого поширення співпраці нашої держави з країнами-членами ЄС у форматі Зони Вільної Торгівлі:

перше, як відмічається останнім часом і засвідчується у численних наукових, аналітичних, публіцистичних та інших суспільно-політичних джерелах [21; 30; 31; 52 – 55], найбільш помітними перешкодами щодо збереження, при суттєвій недостатності фінансових резервів, державного суверенітету і нарощенню масштабів тепло- й енерго-генерування в Україні та розбудові на інноваційних засадах енергетичного машинобудування є:

а) відмова владної еліти України від реалізації самостійної економічної та промислової політики, їхнє підпорядкування інтересам олігархічних груп;

б) існуюча, впродовж періоду незалежності (за двозначним паритетом використання/ транспортування) енергетична залежність держави від імпортованих поставок стратегічних енергоресурсів;

в) ідейне підпорядкування процесів розбудови системи державного регулювання економіки цивілізаційним критеріям інших держав;

г) економічний занепад реального сектору економіки;

д) втрата конкурентоспроможності національної економіки;

ж) фінансова залежність процесів розбудови/ збалансованого національної системи та накопичення критичного державного боргу;

з) суттєва втрата дієздатності та військово-економічного потенціалу оборонного комплексу України;

к) критична залежність стратегічних галузей економіки та промислових підприємств від іноземного (акціонерного – див. вище) капіталу;

л) втягування України у конфронтацію міжнародних суб'єктів²⁷⁵;

²⁷⁵ Негативною умовою для забезпечення високої результативності функціонування національного господарства та прискорення темпів приєднання (інкорпорації) України до формату ЗВТ стають на сучасному етапі розвитку світогосподарської системи такі сім чинників, які не можна ігнорувати. А, саме (і їх склад не обмежується приведеними нижче):

а) поширення в Україні: сепаратистських рухів, спрямованих на відокремлення певних територій зі складу нашого державного утворення, поглиблення розколу Заходу і Сходу країни; (і залучення) України до діяльності по усуненню ознак міжнародного тероризму; б) постійно регресуюча (у структурному відношенні) підтримка незалежного статусу держави значною частиною населення; в) системі державного управління і конкретним корелянтам із влади невпинно докоряють у їх нездатності визначити і захистити НЕІ, обґрунтувати український державницький проект, який би був прийнятним для більшості населення України; г) виникли ознаки щодо імовірності поступового розширення масштабів і генерування кризових явищ у національно-демократичному русі; д) втрата незалежного інформаційного простору, комунікаційних зв'язків і ефективного формату діалогів між різними рівнями суспільно-політичної діяльності; ж) занепад української культури і духовності тощо; з) небезпечними для

друге, вважаємо за доцільне звернути увагу суб'єктів державного управління, які опікуються питаннями розвитку національного господарства та провадженням і раціоналізацією зовнішньоекономічної діяльності України, на репрезентований перелік варіантів імовірного розвитку подій в межах енергетичного комплексу держави, зокрема, і реального сектору економіки, у цілому. При цьому, передбачити виникнення (при подальшому розширенні меж співпраці у форматі ЗВТ) де еволюційних мультиплікаційних техніко-технологічних, виробничих, організаційних та інформаційних процесів із урахуванням вагомості їхнього трансформуючого впливу на інституційну, комунікаційну, галузеву, функціональну, корпоративну та галузеву структури української економічної системи;

третє, перед українською економічною наукою та державними корелянтами постало ключове завдання щодо термінового визначення, в межах світових енергоекономічних, екологічних і суспільних тенденцій, власні найбільш пріоритетні напрями реалізації науково-технічного прогресу на засадах здійснення принципів макросистемної еволюції економіки України. При цьому, створивши та запровадивши у практику господарювання дієві технології:

- як енерго- й тепло- генерування, так і управління розвитком наукоємного енергетичного машинобудування з метою прискорення переходу держави до сталого розвитку;

- і, відповідно, з такими параметрами та характеристиками, що відповідатимуть і вимогам, передбаченим у Директивах ЄС задля реалізації повноправної діяльності у форматі ЗВТ, і умовам функціонування національного промислового виробництва.

Тож, узагальнимо результати бенчмаркінгу сучасних макроекономічних вимірів функціонування реального сектору економіки України та досвід розробки цільових програм науково-технічного прогресу, який має наукова спільнота: відповідні системні дослідження вже ведуться в межах наукових установ НАН України та галузевих інституцій.

Але, головне ще належить зробити і, вважаємо, обов'язково з урахуванням попереднього досвіду провадження ґрунтовних міжгалузевих розробок, за прикладом, широковідомої в УРСР, «Комплексної програми науково-технічного прогресу України до 2005 року» [29]. Важливим зрізом деталізації слабо вивчених аспектів у зазначеній сфері, є потреба у – комунікаціях і діалозі задля широкого обговорення цільових орієнтирів та пріоритетів, визначення і закріплення у доктринальних документах (зокрема, у відповідному типі цільової стратегічної програми) складу, параметрів, етапів, термінів і масштабів розробки та запровадження сучасних енергетичних і екологічнобезпечних технологій (із забезпеченням необхідного обсягу фінансування та джерел). Оскільки, іншої альтернативи для України, ніж розв'язання саме цього завдання, на сучасному історичному етапі розвитку світогосподарської системи, вже не існує.

забезпечення економічного зростання в реальному секторі продовжують лишатися корупційні процеси на усіх рівнях управління, кадрова деградація, правовий нігілізм тощо.

7.4. Прогнозні моделі макроекономічного регулювання в Україні

Цілком очевидно і це слід визнати і прийняти державним і регіональним корелянтам, що розробка результативних механізмів державного управління і регулювання, обґрунтування варіантів імовірного розвитку подій у найближчій перспективі, визначення умов та сформулювання вимог до трансформації національної соціально-економічної системи до формату дійсно незалежного державного утворення соціетального типу, а також і побудова прогнозних моделей макроекономічної динаміки процесів використання і відтворення стратегічного потенціалу національної економіки, загалом – це специфічна і високо кваліфікаційна внутрішньополітична, освітня, наукова і суспільна проблема для, абсолютної більшості, країн світу, яка вимагає необхідної системної й ґрунтовної теоретичної та практичної підготовки державно-політичних лідерів до прийняття та реалізації рішень і, власне, суб'єктів управління, у першу чергу, найвищого рівня.

Втім, визнаємо, що висока поліваріантність вирішення вищезазначеного завдання не стає на заваді виділенню групи універсальних функцій та прогнозних сценаріїв (наприклад, наведених дослідниками вище, у пп. 6.2, див., рис. 6.1, або ж у пп. 7.2, табл. 7.6), зміст яких поширюється саме на систему державного управління України. З цього, на авторське переконання, це інерційний, стагнаційний та сценарій макросистемної еволюції економіки держави. Проте, найбільш вагомим недоліком соціально-економічних та суспільно-політичних досліджень є, вже окреслена вище, авторами даного наукового видання така вагома обставина: надзвичайно складне завдання – це гарантування суспільно-політичної стабільності та злагоди в державі, забезпечення її надійної обороноздатності та достатнього рівня економічної безпеки шляхом продуманого формування і кваліфікованого й раціонального освоєння стратегічного потенціалу економіки, загалом, і природно-ресурсного, зокрема. Останнє і надалі продовжує сприйматися в Україні корелянтами по нормам і стандартам індустріального мислення. На практиці це означає, беззаперечне, домінування схематичних підходів до суспільно-політичних, соціально-економічних, демографічних і технологічних проблем сталого розвитку, широке використання, насамперед, екстенсивних методів щодо: а) елімінування загроз і ризиків; б) підтримання соціально незахищених верств населення; в) формування й залучення до процесів суспільного відтворення лише максимально доступних мобілізаційних ресурсів, нехтуючи, при цьому, науково-технічними резервами і можливостями. І, як підсумок, нехтування ресурсними, політичними та соціальними можливостями щодо відстоювання національних економічних інтересів.

Тож, зрозумілим стає те, що визначення реального стану національної соціально-економічної системи є визначальним фактором побудови будь-якого типу прогнозів. По-перше, об'єктивну оцінку надійності, стійкості функціонування авторами встановлено й приведено вище (див., Розділи 3 – 6). По-друге, ми відмовляємося надалі від того, що приймаємо до уваги можливість інерційного та стагнаційного варіантів розвитку подій в Україні, оскільки, обоє вони призведуть до руйнування державотворчих процесів і державності, загалом. Тож, єдиною, на авторське

переконання, є реалізація моделі макросистемної еволюції економіки в ресурсних обмеженнях (навіть, при подальшому нарощенні загроз і ризиків сталому розвитку).

При цьому, зазначимо, що ціннісно-орієнтовані доміанти розбудови в Україні територіальних природно-господарських округів в умовах інституційної гібридності світової економічної системи прийнято нами в якості концепту формування в Україні конститутивно-ключових засад ліберально-суспільної ринкової моделі просторового розвитку, територіальної цілісності та соціальної справедливості. Наступною вихідною домінантою є те, що саме проблеми енергетичної незалежності та підвищення енергоефективності функціонування національного господарства є визначальними у процесах регенерації національної соціально-економічної системи. З цього, сформуємо об'єктивну картину у сфері енергоефективності, розвитку реального сектору економіки (як бюджету формуючої основи сталого розвитку України) у табл. 7.8.

Слід вказати, що об'єктивізацію оцінок, здійснених станом на 2016 р. (вихідні показники сформовано за національною та міжнародними базами даних – див., статистичні збірники та джерела, що наведено у Розділах 3 – 6) у порівняльних цінах, доповнено двома відносними показниками-індикаторами: раціонального та оптимального використання²⁷⁶.

Як видно зі свідчень, приведених авторами у табл. 7.8, хоча Україна за показником-індикатором оптимального енерговикористання (1,130) і знаходиться у групі країн із низьким рівнем, проте, його кількісне значення, майже не відрізняється від відповідного виміру Чехії (1,135), а Естонія, Латвія та Білорусь мають ще гірші рівні (відповідно, 0,750; 0,822; 0,691).

І, головною причиною, у цій площині, є енерго- й ресурсоемна структура національної економіки.

Однак, хоча галузева структура Німеччини і нічим не різниться із українською, проте, її показник-індикатор (9,687) більш, ніж у 8,5 разів вищий²⁷⁷ (як і значення такого макроекономічного показника для ідентифікації рівня та якості життя населення Німеччини, як ВВП на душу населення), що стверджує пріоритетність (імовірність застосування) моделі розвитку за німецьким форматом державо устрою.

²⁷⁶ Розрахунок показника-індикатора раціонального енерговикористання: дорівнює добутку енергоефективності на частку енерго- й ресурсно- затратних галузей.

Розрахунок показника-індикатора оптимального енерговикористання: дорівнює добутку енергоефективності на частку енерго- й ресурсно- затратних галузей, поділену на частку промисловості у загальному енергоспоживанні.

²⁷⁷ Системний порівняльний аналіз, проведений дослідниками у Розділі 6, дозволив признати і більшу результативність системи державного управління у Німеччині, і значні масштаби розвиненості її інформаційного, кадрового, соціального та інших видів потенціалів системно-універсального функціонування.

Таблиця 7.8

Порівняння окремих країн світу за конститутивно-ключовими показниками задля побудови моделі макросистемної еволюції економіки України *

Країни світу, державні об'єднання	Вихідні макроекономічні показники для моделювання				Показник-індикатор	
	Енерго- ефективність національної економіки, дол. США / кг н.е.	Частка			раціональ- ного енерго- викорис- тання **	оптималь- ного енерго- викорис- тання ***
		промисловості у загальному енерго- споживанні, %	енерго- та ресурсоємних галузей і виробництв	галузей із низькою ресурсо- енерго- ємністю (наукоємні)		
1	2	3	4	5	6	7
<i>низький рівень</i>						
Білорусь	0,75	43,0	39,6	60,4	29,700	0,691
Естонія	1,04	32,0	23,1	76,9	24,024	0,750
Латвія	1,00	32,0	26,3	73,7	26,300	0,822
Україна	0,99	54,4	62,1	37,9	61,479	1,130
Чехія	1,30	33,0	28,8	71,2	37,440	1,135
Угорщина	1,51	32,0	35,9	64,1	54,209	1,694
Польща	1,60	32,3	39,8	60,2	63,680	1,972
Росія	1,30	33,7	63,4	36,6	82,420	2,446
<i>перехідний рівень</i>						
Канада	2,60	30,7	29,3	70,7	76,180	2,481
Литва	2,60	30,1	29,6	70,4	76,960	2,557
<i>середній рівень</i>						
Ірландія	5,35	27,6	19,3	80,7	103,255	3,741
Швеція	4,49	30,0	26,1	73,9	117,189	3,906
США	3,00	29,8	45,6	54,4	136,800	4,591
Фінляндія	4,40	30,0	35,9	64,1	157,960	5,265
Англія	4,50	30,1	42,5	57,5	191,250	6,354
Франція	5,10	29,4	35,0	65,0	178,500	6,071
Країни-члени ЄС, загалом	5,00	29,0	39,4	60,6	197,000	6,793
<i>високий рівень</i>						
Нідерланди	4,95	29,4	50,2	49,8	248,490	8,452

Закінчення табл. 7.8

1	2	3	4	5	6	7	
Німеччина	5,90	31,0	58,9	41,1	300,310	9,687	
Швейцарія	8,78	29,5	33,5	66,5	294,130	9,971	
Данія	7,75	27,9	43,7	56,3	338,675	12,139	
Японія	7,82	28,0	41,1	58,9	321,402	11,479	
«Лінійка ідентифікації» порогових значень за кількісно-якісними виміром показника-індикатора оптимального енерговикористання							
низький		перехідний		середній		високий	
від	до	від	до	від	до	від	до
0,0	2,48	2,48	3,70	3,70	6,80	6,80	і більше

Джерело * Обчислено, сформовано та систематизовано у табличному вигляді авторами даного дослідження за використання оригінальних модельних рішень, розроблених авторами та описаних у [34].

Примітки: ** дорівнює добутку енергоефективності на частку енерго- й ресурсно- затратних галузей;

*** дорівнює добутку енергоефективності на частку енерго- й ресурсно- затратних галузей, поділену на частку промисловості у загальному енергоспоживанні країни.

У цьому контексті, поки що, не зважаємо на показники (як відносні, так і абсолютні) у визначеній сфері дослідження, які має РФ (показник-індикатор: оптимального енерговикористання 2,446; раціонального енерговикористання 82,420), оскільки, не дивлячись на те, що галузева структура (енерго- й ресурсоемні галузі 63,4%) відповідає українській, вказані здобутки є, більшою мірою, мізерними, з огляду на те, що саме Російська Федерація споконвіку має повну енергетичну незалежність від зовнішніх постачальників. Графічне проектування (рис. 7.4 та 7.5) порівняльних оцінок за базовими показниками-індикаторами (обґрунтованих у цьому дослідженні авторами) та, у сукупності, взаємозв'язків між визначальними регресорами (див., рис. 7.5) свідчать про те, що найбільш щільний зв'язок із часткою промисловості у загальному енергоспоживанні мають усі з досліджуваної сукупності країн, крім державних утворень, віднесених до перехідної групи (Канада і Литва)²⁷⁸.

Цілком очевидно, що для України до глибинних, сутнісних характеристик її невинної еволюції у наявних геополітичних координатах та координатах сталого розвитку, попри певні публіцистичні докори у старомодності такого терміну належать національні економічні інтереси у сфері енергоефективності. Тож, побудований авторами прогноз (рис. 7.6), уможливорює висновок про те, що для України частка промисловості у загальному енергоспоживанні і визначає рівень енергоефективності функціонування національного господарства.

З цього, за результатами моделювання досліджуваний вимір повинен становити для України 34,8% і, відповідно, енергоефективності могла б досягти 2,22 дол. США/ кг н.е. за результатами економіко-статистичного аналізу відомо, що втрати у національних мережах становлять 12,6%, а втрати у зв'язку з несанкціонованим доступом до енергетичних мереж вже досягли 18,6%. Технічно допустимі втрати (5,2%) не можуть погасити корупційної складової у сфері як енерго-, так, зокрема, і водовикористання. Тобто, майже 26,0% енергоспоживання – є наднормативними витратами, які, на сучасному етапі розвитку національного господарства можливо усунути.

Вказане не є абстракцією і не містикою, оскільки, як нами визнано, відіграє важливу роль у формуванні та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку і, тим більш, за відповідною моделлю макросистемної еволюції української економіки. Бо, саме за вказаними макроекономічними вимірами й формалізовано нагальну життєву потребу, яка є паритетною для України – а, саме: щодо «соціальної спільності, виживанні, самозбереженні, забезпеченні національної безпеки». Тому, акцентуація на реальному секторі, а також на енергоекономічних його проблемах, є живою конкретністю, рухом до стабільності, збалансованості та до сталого розвитку держави, загалом.

²⁷⁸ Вказане обумовлює потребу у подальшому поглибленні економіко-статистичних досліджень країн, віднесених до перехідної групи за кількісно-якісними вимірами показника-індикатора оптимального енерговикористання. Імовірно, ці дві країни мають особливості у площині розвитку їх реального сектору, як і щодо частки енергоспоживання промисловості у загальному обсязі енерговитрат (пропорції є ідентичними: у середньому 30,3% у обсягах загального енергоспоживання та 29,4% енерго- й ресурсоемних галузей і виробництв серед базових видів економічної діяльності).

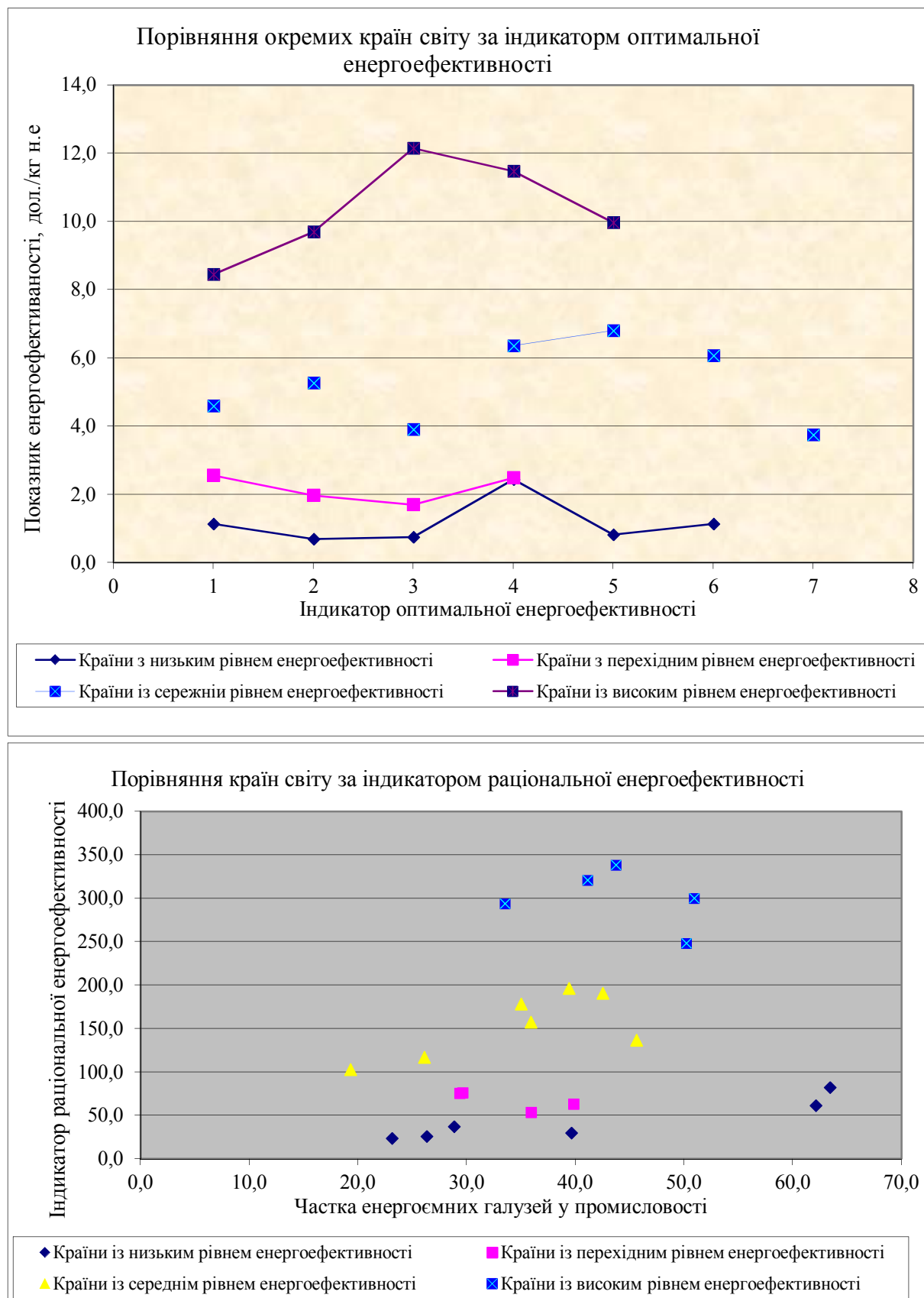

Рис. 7.4. Порівняння країн світу за показниками-індикаторами раціонального й оптимального енергоспоживання

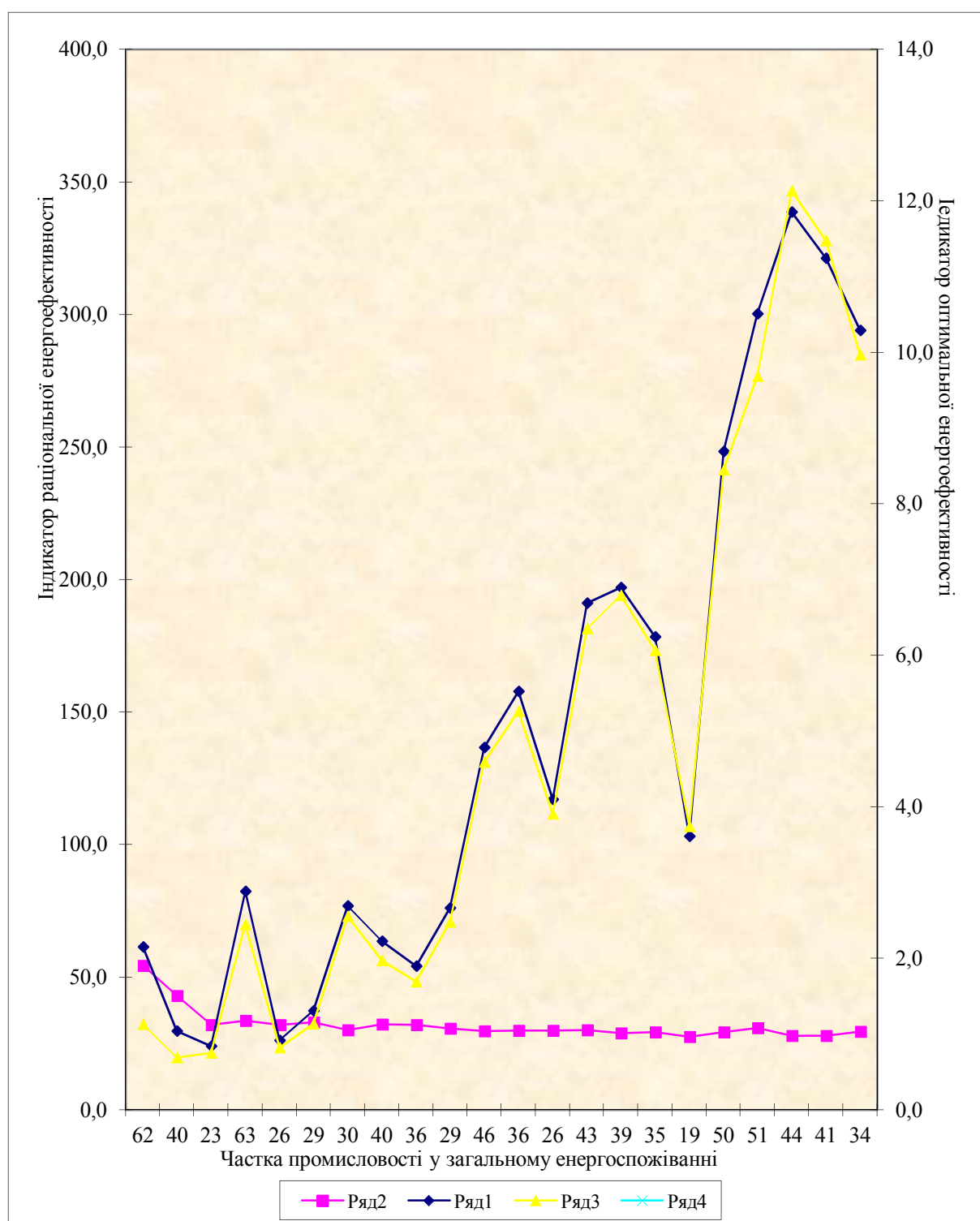

Рис. 7.5 Номограма порівняння країн світу за показниками-індикаторами оптимальної та раціональної енергоефективності з урахуванням щільності їх динамічного взаємозв'язку з обсягами енергоспоживання реальним сектором економіки

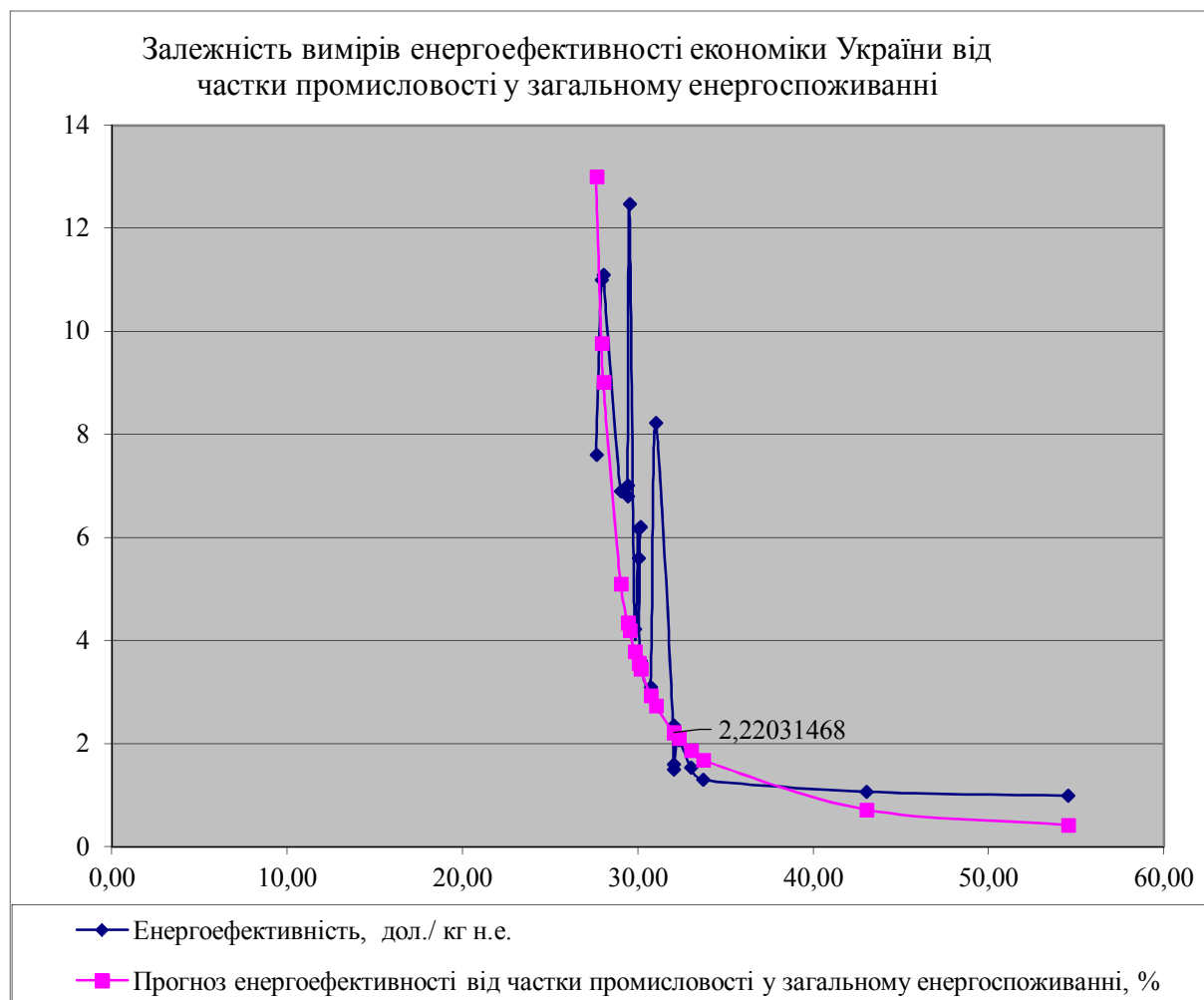

Рис. 7.6. Проектування вимірів енергоефективності функціонування національної економіки в залежності від частки промисловості у загальному енергоспоживанні

Інша площина, динамічність якої викликає цікавість із точки зору розбудови стратегії макросистемної еволюції економіки України – це специфічні співвідношення між чотирма ключовими просторами (визначеними та сформульованими авторами даного дослідження у пп. 1.1 цієї роботи за визначальними домінантами сталого розвитку), які є властивими для ідентифікації вагомості впливу на виміри енергоефективності саме структурної компоненти реального сектору. Так, як видно з рис. 7.7, частка енерго- й ресурсоемних галузей – є лабільною потенційно-факторною детермінантою, яка легко пристосовується до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов, залишаючись, у той же час, на диво стійким, у глибинній фундаментальній своїй сутності ключовим фактором впливу на енергоефективність функціонування національної економіки.

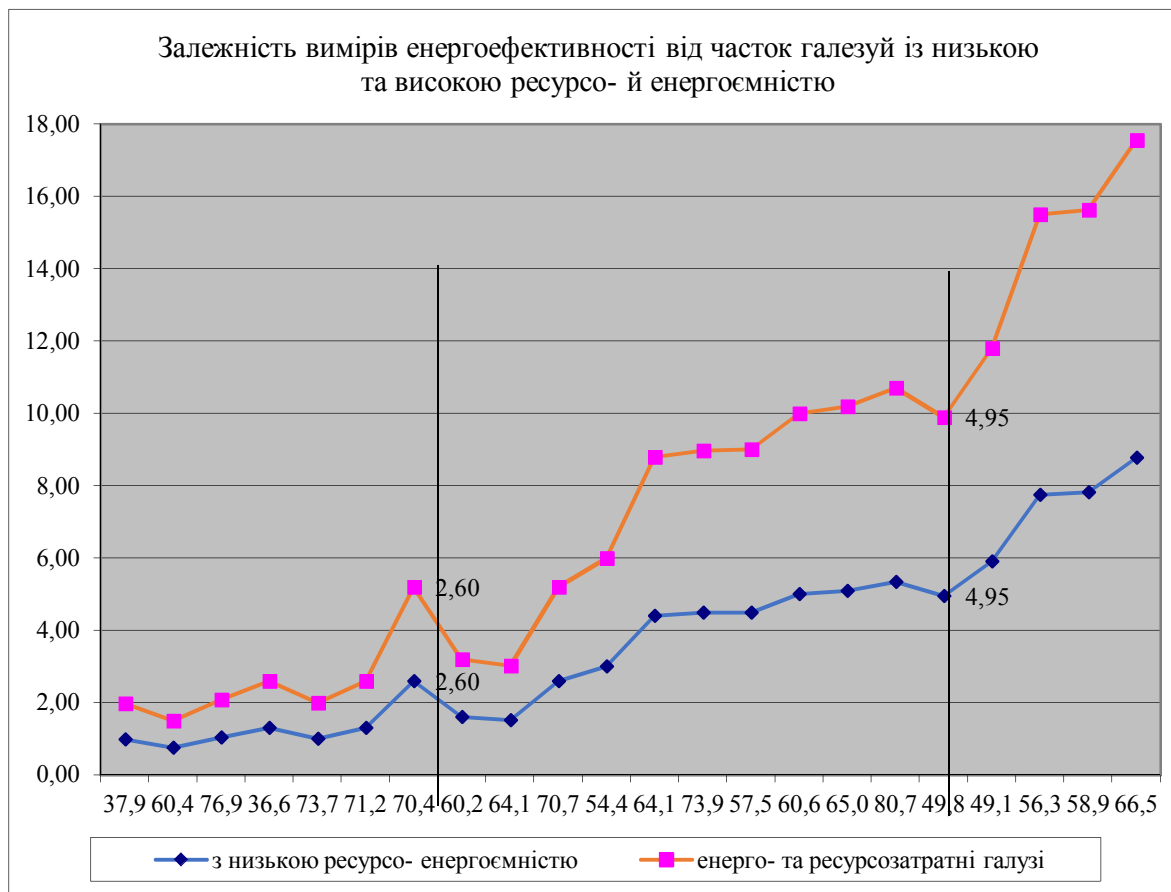

Рис. 7.7. Вагомість впливу енерго- й ресурсоемних галузей і виробництв та наукоємних на виміри енергоефективності функціонування національної економіки

Як видно із взаємозалежностей (див., рис. 7.7) існує певна закономірність, яка не лише підтверджує менш вагомий впливу на рівні енергоефективності в Україні наукоємних видів економічної діяльності, а й дозволяє признати, що існують у структурній диспропорції національної економіки три «стартові точки» (теоретично, їх ідентифіковано авторами даного дослідження у попередній науковій праці [56]):

перша, коли структурна частка енерго- й ресурсо- ємних галузей становитиме 70,4% (відповідно, наукоємних – 29,6%) і завдяки оптимізації системно-універсальної діяльності суб'єктів управління, які опікуються проблемами сталого розвитку рівень енергоефективності становитиме 2,50 дол. США/ кг н.е;

друга, коли рівень енергоефективності може становити 4,95 дол. США/ кг н.е. завдяки кардинальній технологічній модернізації енерго- й ресурсо- ємних галузей при усталеній структурній частці (62,1%).

Фактично, переформатування графічної інтерпретації залежності вимірів енергоефективності від галузевої структури національної економіки можна представити у вигляді схеми на рис. 7.8, яка дає можливість встановити оптимізаційний рівень структурних компонент (третю «стартову точку»): тобто, при досягненні співвідношення між наукоємними та енерго- й ресурсоемними галузями і

виробництвами, відповідно [50,0% : 50,0%], імовірний рівень енергоефективності функціонування становитиме вже 6,0 дол. США/ кг н.е.

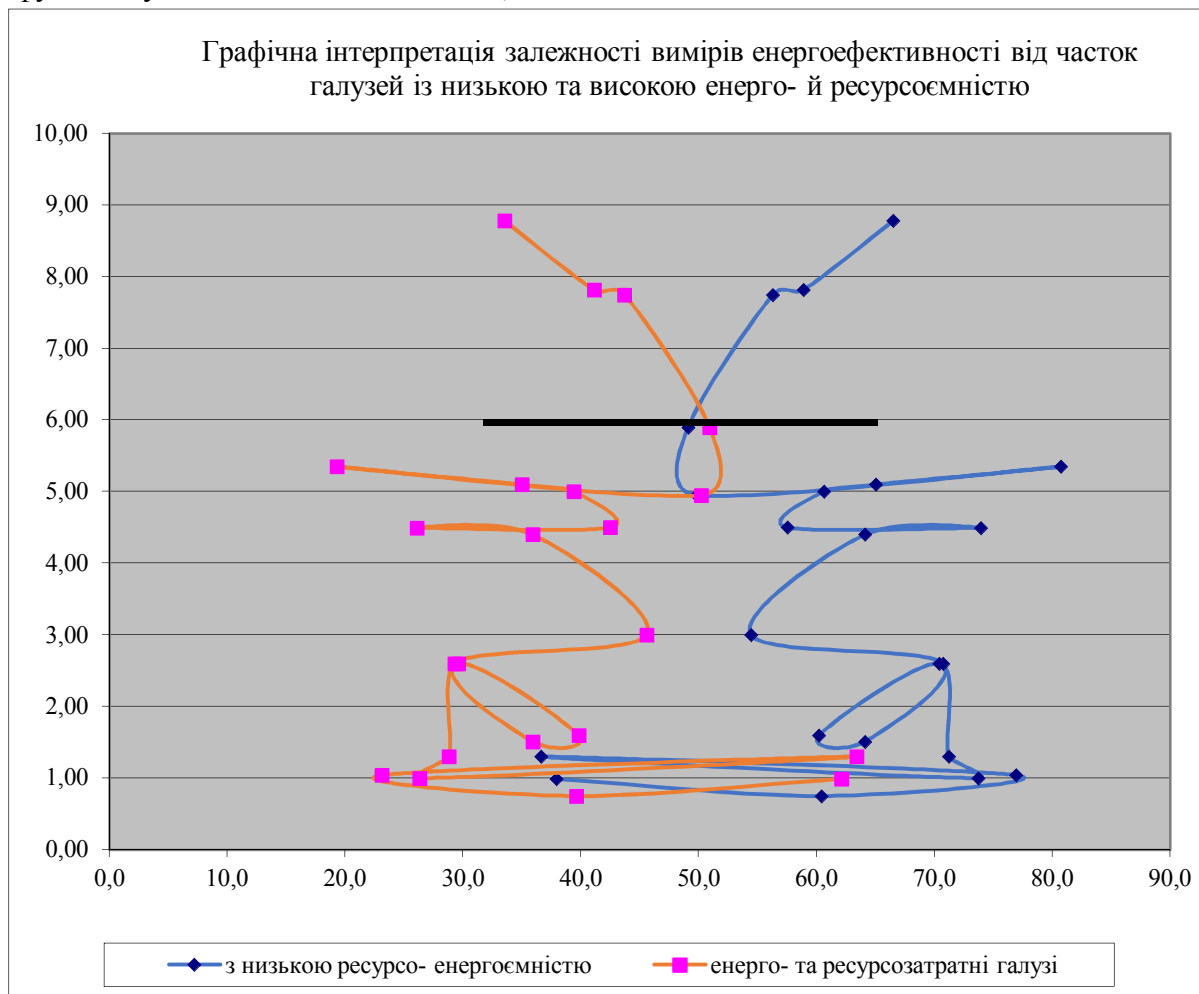

Рис. 7.8. Графічна інтерпретація вагомості впливу галузевої структури на виміри енергоефективності функціонування національної економіки

Тож, враховуючі авторські обґрунтування та економетричне проектування будуюмо універсальну модель для стратегування напрямів локалізації зусиль задля підвищення рівня енергоефективності функціонування національної економіки вигляду (7.1)²⁷⁹:

$$EE^{HE} = 1 / (-2,2656 + 0,0849 \times C) \quad (7.1)$$

де, EE^{HE} - енергоефективності функціонування національної економіки, дол. США/ кг н.е.;
C – частка промисловості України у загальному енергоспоживанні, %.

Експериментальні розрахунки та обчислення, здійснені дослідниками дозволити встановити наступне:

1) Критичний рівень енергоефективності функціонування національної економіки при 100,0% частці промисловості у загальному енергоспоживанні дорівнює 0,16072422 дол. США/ кг н.е.;

²⁷⁹ Дослідно-експериментальна перевірка даної моделі на адекватність дозволила засвідчити та підтвердити її об'єктивність. Коефіцієнт детермінації становить 0,84.

2) Якщо виходити із приведеного універсального модельного рішення (7.1), то нижня межа частки промисловості у загальному енергоспоживанні країни могла б становити 26,69348527 %. Вказане може означати також, що країни світу з нижчою часткою промисловості у загальному енергоспоживанні розвиваються (розвиватимуться) вже за іншою макроекономічною моделлю, ніж Україна.

Однак, «професійний» погляд на процедури моделювання та побудови різних за природою прогнозів посилено, наразі, скептицизмом окремих суб'єктів державного управління і лідерів «політичних еліт» стосовно надій як на несилові методи стабілізації конфліктних ситуацій в Україні, так і на регенерацію потужностей національного господарства. Тобто, узагальнюючи приведені розрахунки, слід признати, що розвиток національної економіки згідно моделі макросистемної еволюції передбачає розбудову галузевої структури реального сектору у відповідності до обчисленого співвідношення 50,0% енерго- й ресурсо-ємних галузей і виробництв при частці промисловості у загальному енергоспоживанні України на рівні 26,7%.

З цього, нами проведено прогнозно-аналітична оцінку імовірних перспектив розвитку та функціонування базових для України галузей і виробництв (рис. 7.9 – 7.16), що дозволяє засвідчити про таке:

реалізація моделі макросистемної еволюції економіки держави передбачає суттєве підвищення рівнів енергоефективності функціонування:

а) промисловість України (рис. 7.9) – 5,8 дол. США/ кг. н.е;

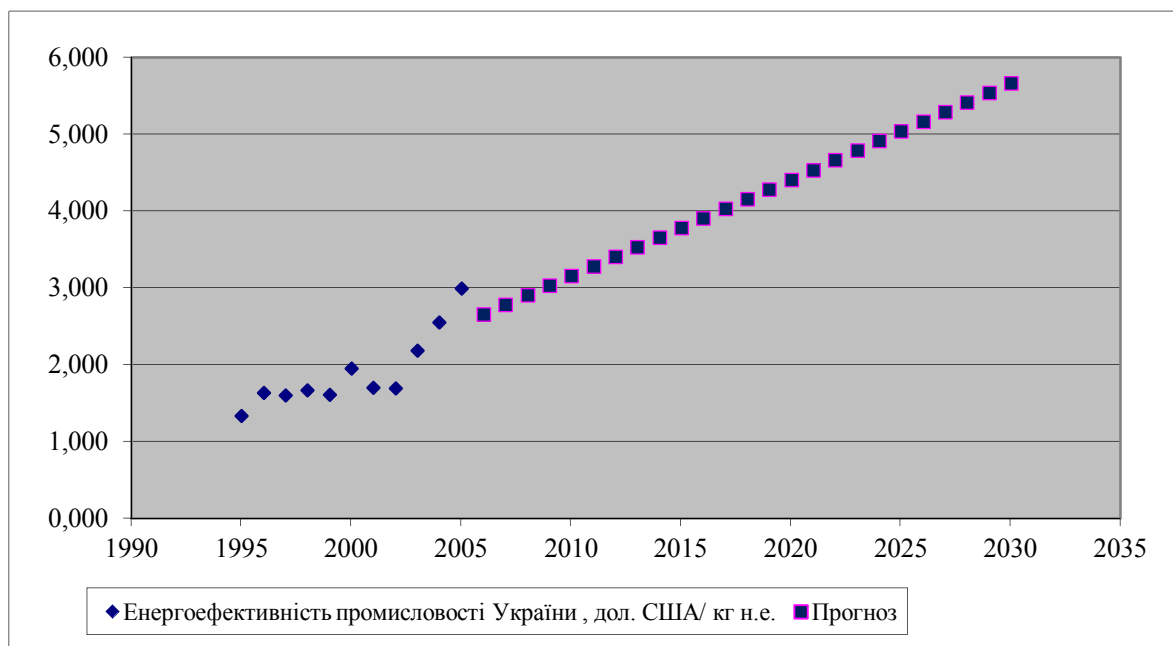

Рис. 7.9 Енергоефективність функціонування реального сектору економіки України за моделлю макросистемної еволюції

б) енергоефективність функціонування добувної промисловості України – повинна становити 1,56 дол. США/кг н.е. (рис. 7.10);

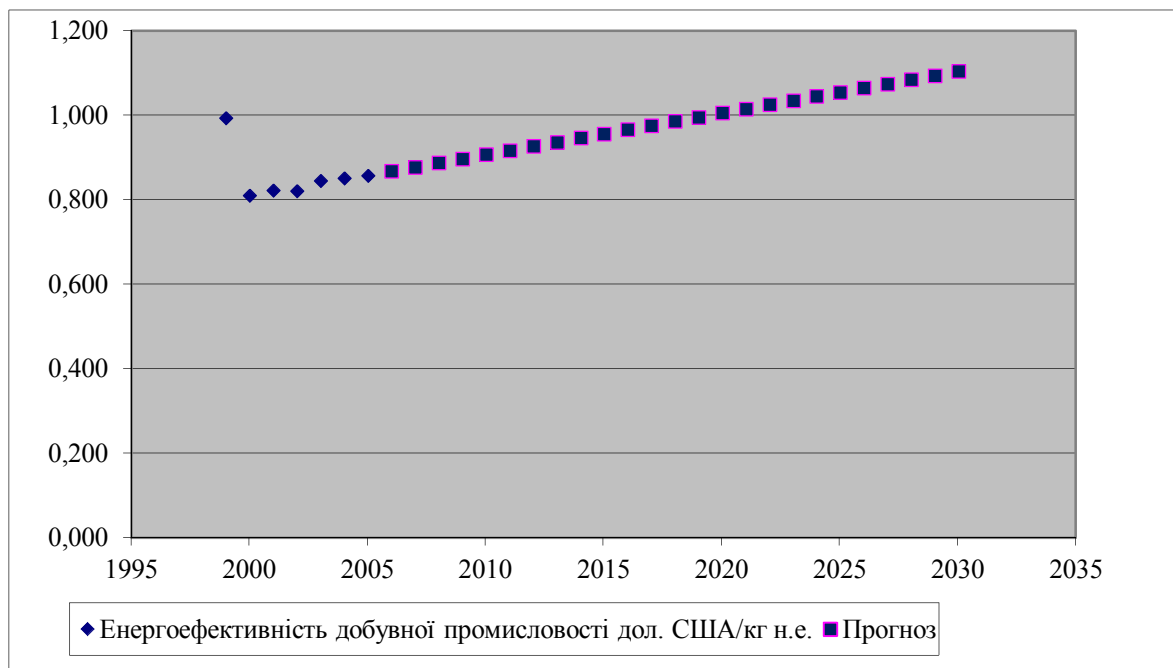

Рис. 7.10. Енергоефективність функціонування добувної промисловості України за моделлю макросистемної еволюції

в) енергоефективність функціонування виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення в Україні за моделлю макросистемної еволюції – повинна становити 6,10 дол. США/кг н.е. (рис. 7.11);

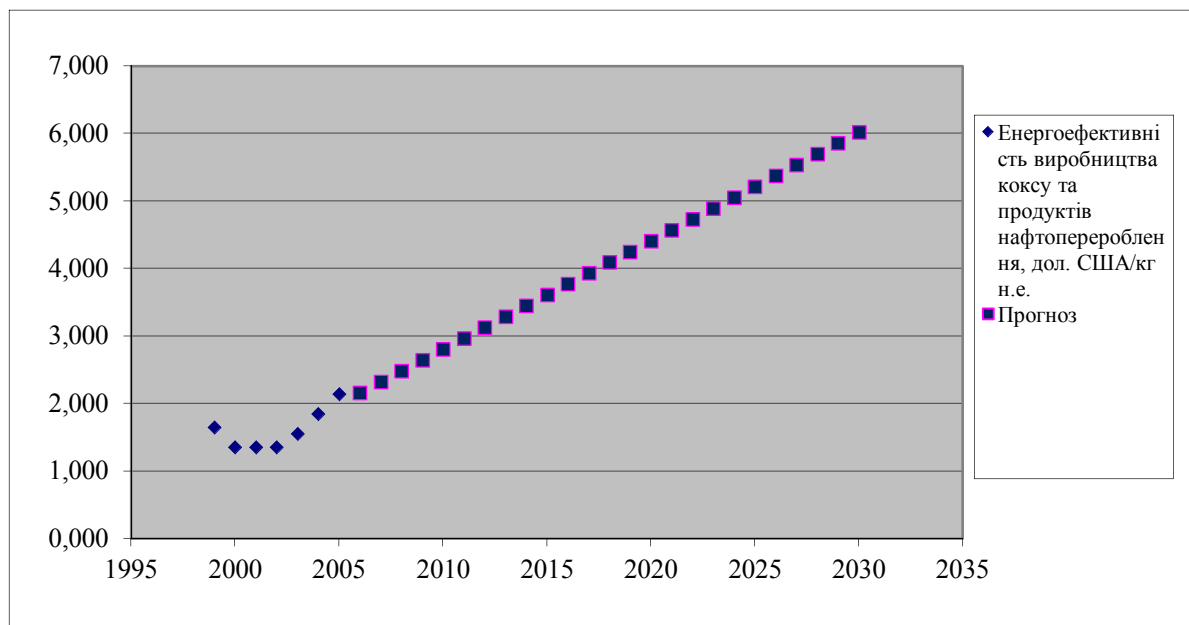

Рис. 7.11. Енергоефективність функціонування виробництва коксу та продуктів нафто перероблення в Україні за моделлю макросистемної еволюції

г) енергоефективність функціонування хімічної та нафтохімічної промисловості – повинна становити 1,21 дол. США/кг н.е. (рис. 7.12);

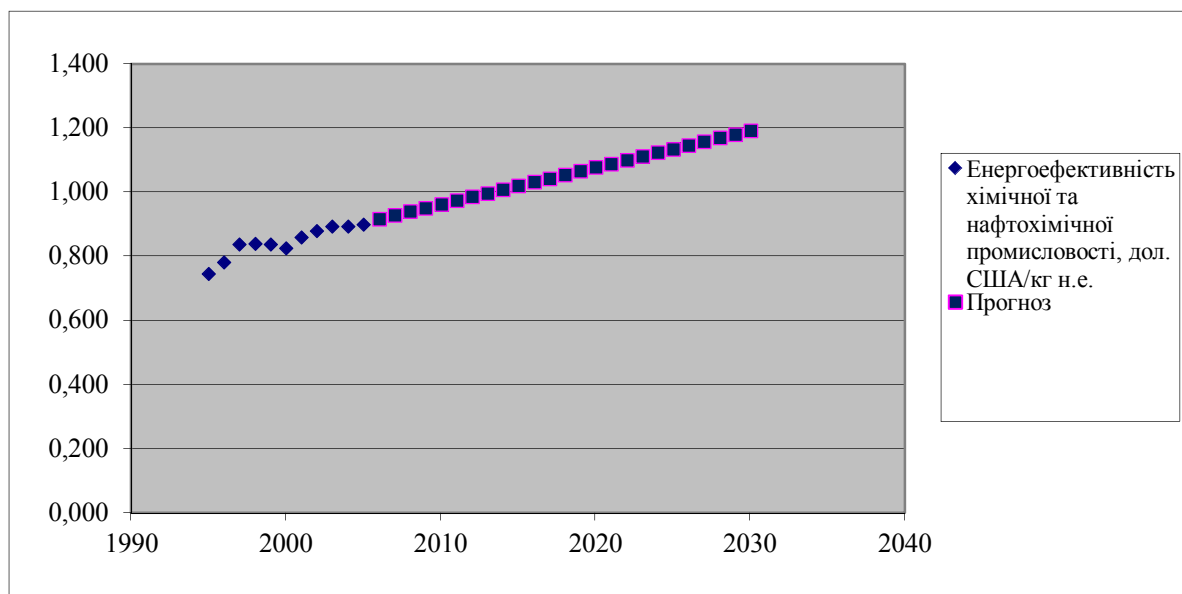

Рис. 7.12 Енергоефективність функціонування хімічної та нафтохімічної промисловості України за моделлю макросистемної еволюції

д) енергоефективність функціонування металургії та оброблення металу в Україні за моделлю макросистемної еволюції - повинна становити 4,50 дол. США/кг н.е. (рис. 7.13);

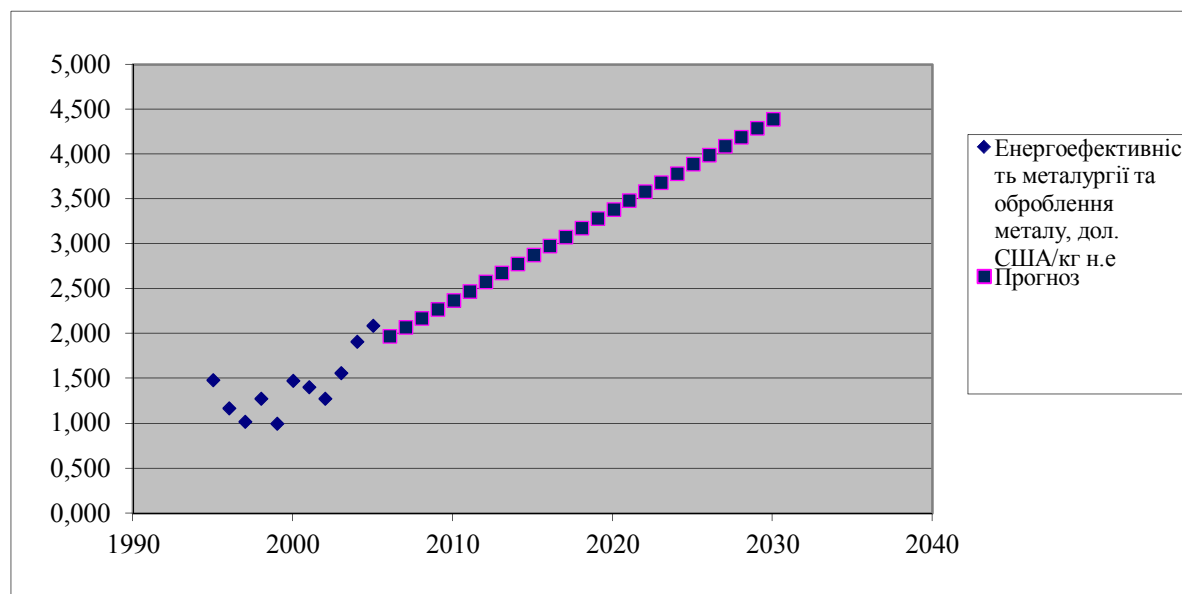

Рис. 7.13 Енергоефективність функціонування металургії та оброблення металу в Україні за моделлю макросистемної еволюції

ж) енергоефективність функціонування виробництва та розподілення електроенергії, газу та води в Україні за моделлю макросистемної еволюції (рис. 7.14) – повинна становити 3,52 дол. США/кг н.е;

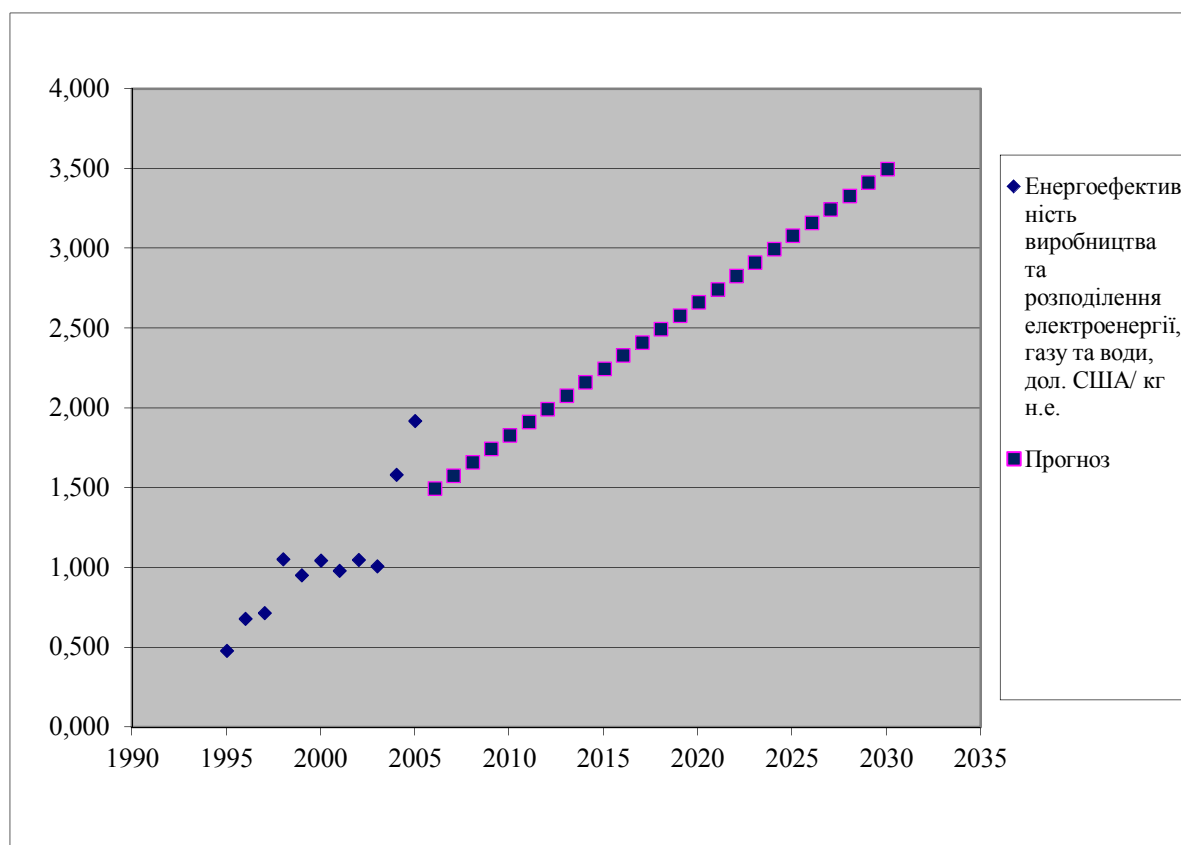

Рис. 7.14. Енергоефективність функціонування виробництва та розподілення електроенергії, газу та води в Україні за моделлю макросистемної еволюції

з) енергоефективність функціонування чорної металургії за моделлю макросистемної еволюції економіки України – повинна становити 1,87 дол. США / кг н.е. (розрахунки приведено авторами на рис. 7.15);

к) енергоефективність функціонування інших галузей і виробництв національного господарства за моделлю макросистемної еволюції економіки України – повинна становити 11,76 дол. США / кг н.е. (розрахунки приведено авторами на рис. 7.16).

У контексті розв’язання проблем сталого розвитку нашої держави та її регіонів за домінантами розробленої нами стратегії макросистемної еволюції економіки України, вважаємо за доцільне і підняти ще одну вагому низку питань, пов’язаних із іншими аспектами сталого розвитку. Ці проблеми стосуються сфери природокористування (нагальність вирішення яких як для України, так і для усієї світогосподарської системи стоять, наразі, у нагальному пріоритеті). Ми маємо на увазі особливо гостру проблематику у сфері водокористування [66], яка пов’язана не лише з технологічним освоєнням водних ресурсів у галузях і виробництвах, генеруванням і переробкою ПЕР, потребами житлово-комунального господарства або ж із збереженням природно-ресурсного потенціалу національних водойм та забезпеченням якості життя населення. Ця проблема (водокористування) стала детермінантою сучасних геополітичних процесів, що визначає її паритетність у соціетальній сфері. Оскільки, у зв’язку з екстенсивним залученням все більшої кількості води у господарський обіг,

масштабним забрудненням водних джерел відходами в умовах нерівномірно їх територіального розподілу та глобальних змін клімату, неминує призводити до їх виснаження світових водних ресурсів, що і стало першорядною проблемою для забезпечення життєздатності нашої планети.

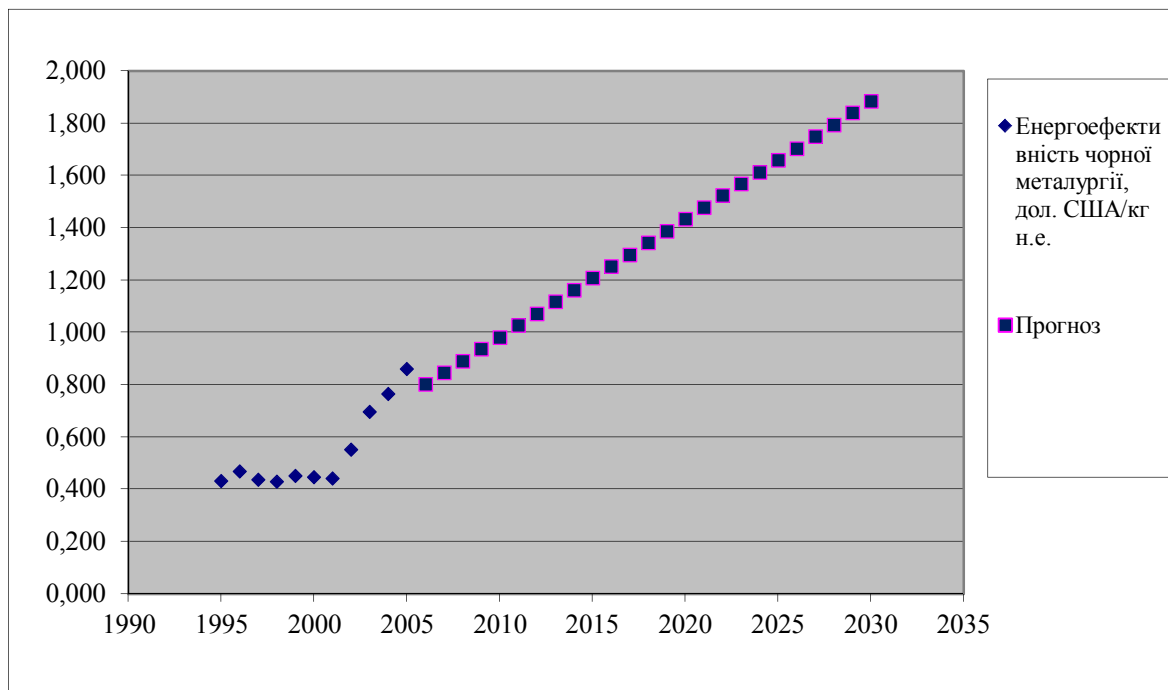

Рис. 7.15 Енергоефективність функціонування чорної металургії України за моделлю макросистемної еволюції економіки держави

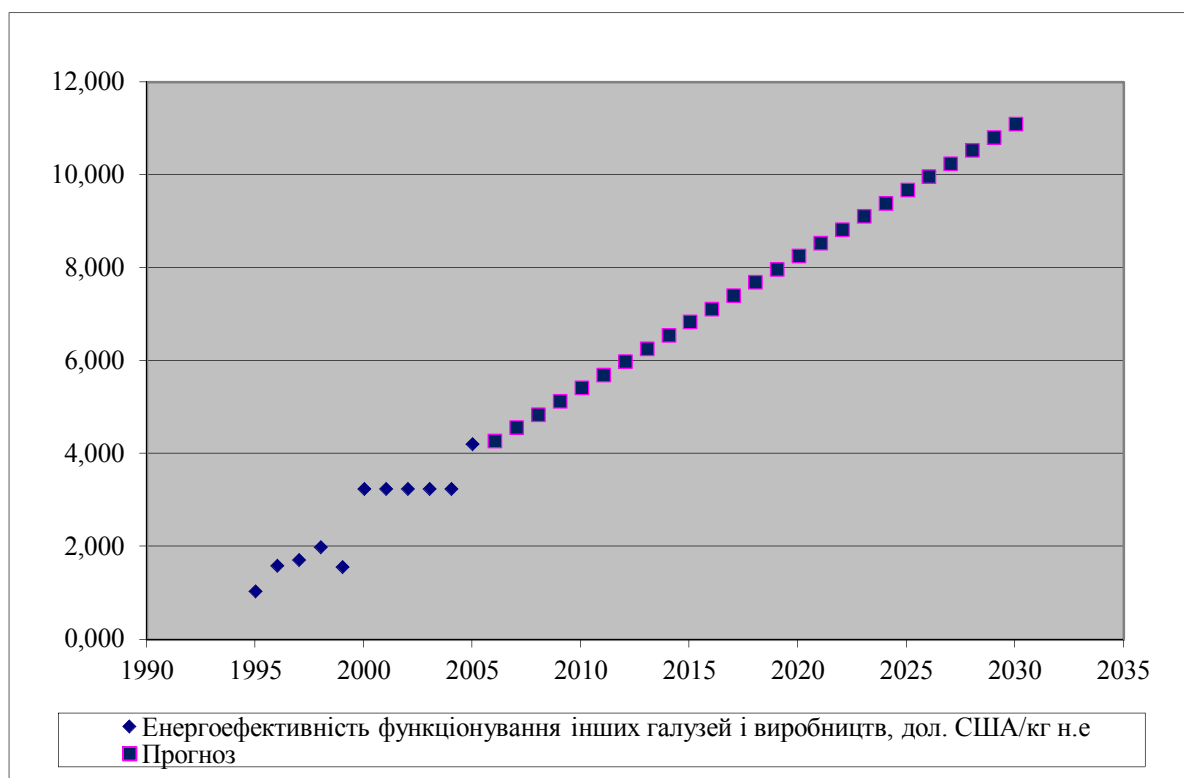

Рис. 7.16 Енергоефективність функціонування інших галузей і виробництв реального сектору за моделлю макросистемної еволюції економіки України

З огляду на вказане, саме коригування змістовності політики у сфері водокористування стало вихідною для розроблення і реалізації у світовій практиці, так називаних, кліматичних війн (деталізовано у Додатку Д.14). Оскільки, враховуючи унікальні властивості води, яка є унікальною субстанцією, що використовується, фактично, в усіх сферах життєдіяльності. Тож, на сьогодні не існує такої галузі економіки, у якій можна було б застосовувати повноцінний замітник води, водні ресурси: використовуються в усіх технологічних процесах традиційної енергетики; без них неможливе функціонування промисловості, транспорту, будівництва; як теплоносій – є засобом нагрівання та охолодження; є джерелом енергії та транспортним засобом, головним санітаром у містах і селах тощо. І, хоча, водні ресурси, завдяки самовідновленню і самоочищенню, протягом тривалого часу сприймалися як невичерпні, однак, погляд на ці ресурси, наразі, докорінно змінився (із необмеженого дару природи, яким вони були нещодавно, вода перетворилася на фактор, що значно впливає на перспективи економічного розвитку не лише суспільства, а й усієї світогосподарської системи, загалом).

З огляду на прогнозований до 2020 р. рівень водного стресу для України (високий та надзвичайно високий), зазначимо, що обсяги водозабору, забруднення водних ресурсів – стали вже критичним не лише для забезпечення переходу держави до сталого розвитку, а й для життєдіяльності в межах національної соціально-економічної системи, загалом (!). З цього, засвідчимо: наявність та доступність до водних ресурсів є одним із найважливіших чинників розміщення продуктивних сил і засобів виробництва в Україні; потенціал водозабезпеченості та його характеристики обумовлюють і відповідні рівні економічної безпеки та енергоефективності; визначають особливості національної стратегії соціально-економічного розвитку. Відтак, зазначене, враховується у домінантах авторської стратегії макросистемної еволюції економіки України (обґрунтування передумов і основних параметрів водозабезпечення та водоспоживання у Додатку Д.15).

З цього зазначимо наступне: визначення авторами монографії першорядних шести груп чинників та факторів найвагомішого впливу²⁸⁰ на процеси раціоналізації водокористування в Україні (рис. 7.17) і, відповідно, ідентифікація семи просторів діяльності національної соціально-економічної системи за вимірами їх сприйнятливості²⁸¹ до загроз і ризиків сталому розвитку (з нераціональністю, загалом, ресурсо- й водо- користування) держави (рис. 7.18)²⁸² та провадження у практику господарювання комплексу заходів із енерго- й ресурсо- збереження, а також із раціоналізації водокористування, дозволило:

по-перше, сформулювати відповідну вихідну базу даних за авторською мультирівневою системою відносних показників із оцінювання-прогнозування вимірів результативності

²⁸⁰ А, саме: фінансово-економічних, технологічних і виробничих, когнітивно-інформаційних, нормативно-правових, системно-універсальних, структурно-політичних.

²⁸¹ Зокрема, базових сфер діяльності економіки України визначено авторами у кількості семи: а) соціальною інфраструктурою, б) екологічною, в) управлінською, г) організаційно-функціональною, д) інноваційною, ж) технічною, з) галузевою структурою національного господарства.

²⁸² Ідентифіковано, обчислено та систематизовано авторами даного дослідження за використання методу логічного проектування, розробленого дослідниками у попередніх наукових працях [57 – 60] та адаптованого до вирішення досліджуваної проблематики, що репрезентовано у роботах [61 – 63].

управління водокористуванням в Україні за короткостроковий ретроспективний період (табл. 7.5). У цьому контексті слід звернути увагу на те, що (див., стовп. 2 у табл. 7.5) одним із ключових регресорів результативності управління сталим водокористуванням – визнано дослідниками – масштаби потенціалу сталого розвитку (у відповідності до потреб провадження розрахунків: або держави, загалом, або ж певного регіону чи територіального природно-господарського комплексу, зокрема). Останні значення (кількісні виміри потенціалу сталого розвитку України) обґрунтовано (репрезентовано у табл. 7.9 і, надалі, при прогнозуванні вказаного показника-індикатора – табл. 7.10) авторами за методичним підходом, пропонованим нами у працях [47; 50], а оціночні (2014 – 2016 рр.) та прогнозні (до 2017 – 2030 рр.) значення узагальненого інтегрального показника потенціал сталого розвитку – репрезентовано дослідниками у цій роботі за даними, приведеними нами у [58; 62; 82]²⁸³.

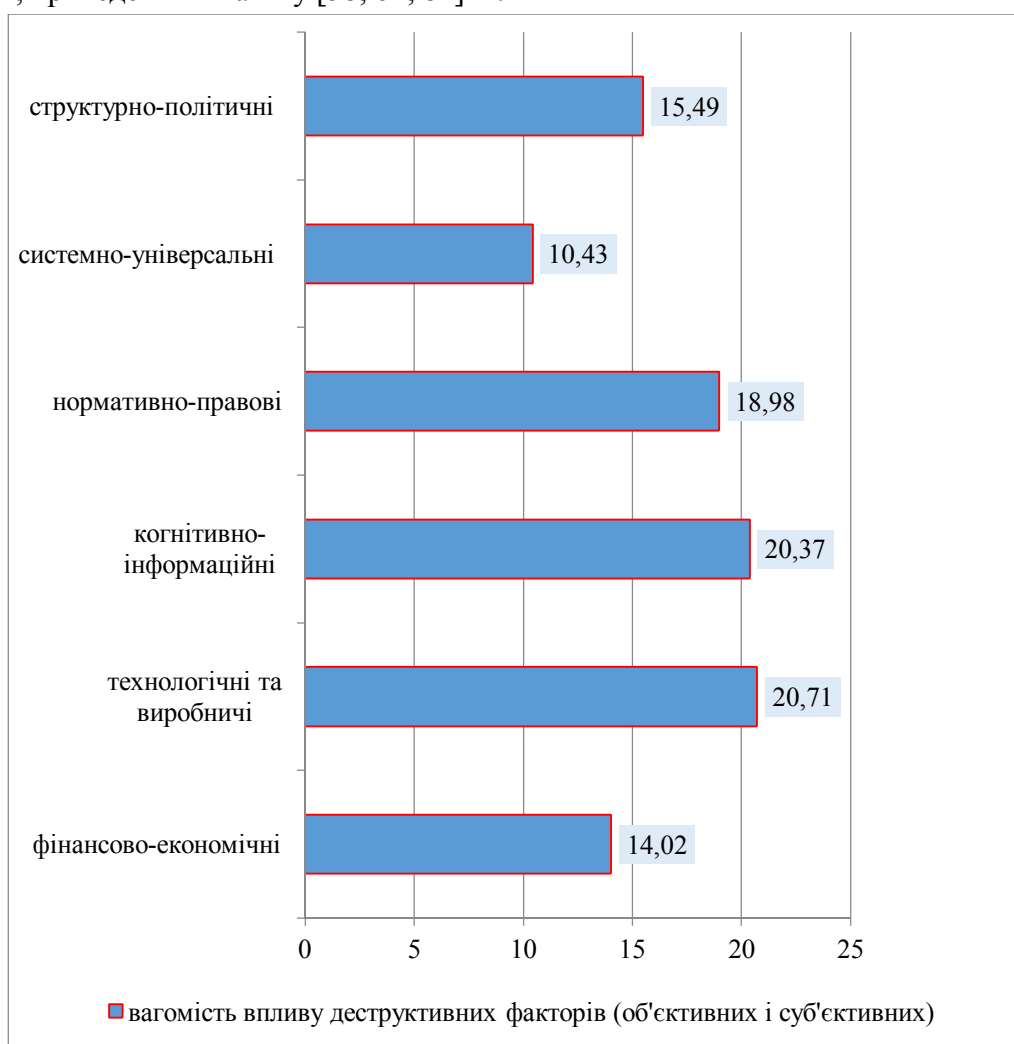

Рис. 7.17. Вагомість впливу шести груп деструктивних факторів у сфері водокористування в Україні

²⁸³ Слід признати і той ключовий факт, що за коефіцієнтом вагомості (0,3) саме масштаби потенціалу сталого розвитку держави (за авторськими обґрунтуваннями у [62; 73; 82]) мають найвагоміший вплив на досліджуваний комплекс процесів і закономірностей, що й забезпечує саме їх домінуючу основу для подальшого врахування про моделюванні та прогнозуванні обсягів ВВП і ВВП на душу населення в Україні.

Таблиця 7.9

Інформаційно-методична баз із оцінювання-прогнозування результативності управління водокористуванням в Україні

Відносні показники оцінювання-прогнозування результативності управління водокористуванням	№ стов. пч.	Період, роки	Значення показника – індикатора
Інтегрований індекс сталого водокористування (коефіцієнт вагомості – 0,20)	1	2014	0,413
		2015	0,413
		2016	0,411
Узагальнений інтегральний показник потенціалу сталого розвитку (коефіцієнт вагомості – 0,30)	2	2014	1,600
		2015	1,592
		2016	1,601
Інтегральний показник податків і зборів (коефіцієнт вагомості – 0,15)	3	2014	0,422
		2015	0,435
		2016	0,428
Інтегральний показник обсягу відібраних водних ресурсів (коефіцієнт вагомості – 0,15)	4	2014	0,653
		2015	0,711
		2016	0,789
Узагальнений інтегральний показник обсягів витрат на персонал за урахування соціальних витрат (коефіцієнт вагомості – 0,20)	5	2014	1,568
		2015	1,630
		2016	1,589
Узагальнений інтегральний показник результативності управління водокористуванням (загальний коефіцієнт вагомості становить – 1,00)	6	2014	1,038
		2015	1,048
		2016	1,063

Джерело * Розраховано авторами даного дослідження за оригінальними модельними вирішеннями та за урахування методичних підходів, обґрунтованих та запропонованих у [66]

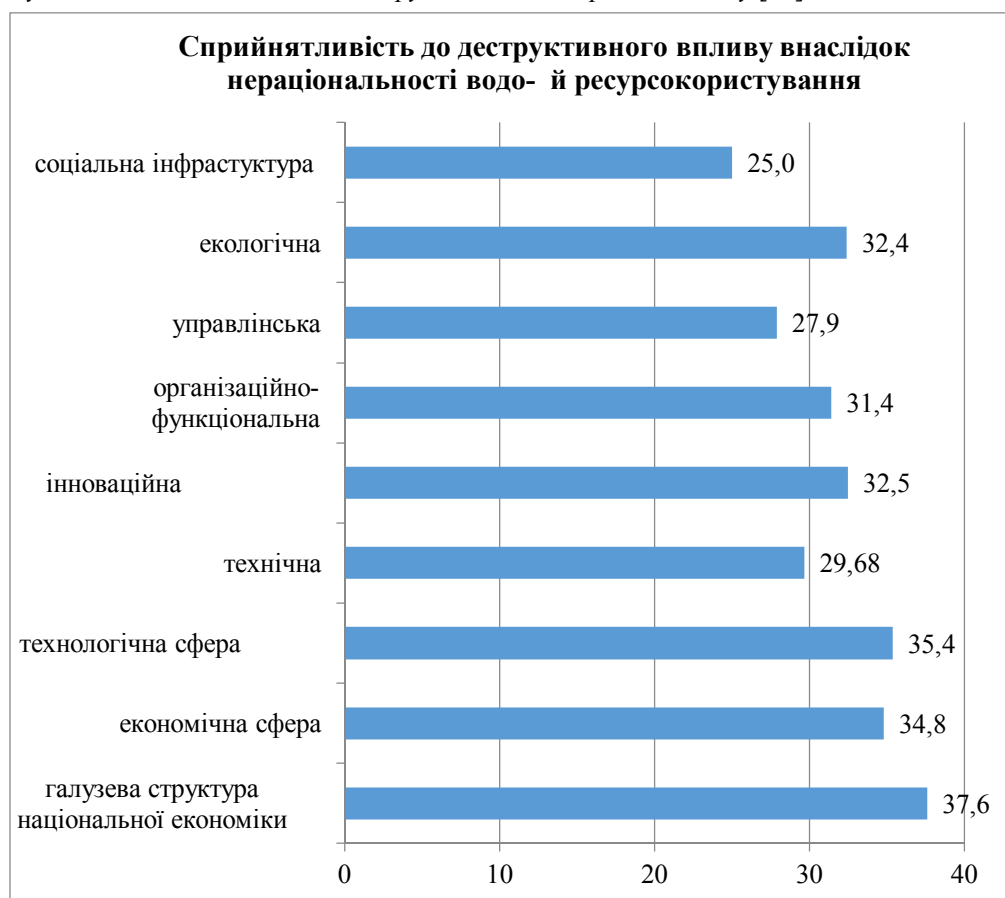

Рис. 7.18. Проектна інтерпретація вимірів сприйняття базових сфер національної соціально-економічної системи до деструктивного впливу комплексу визначальних факторів водо- й ресурсокористування

Таблиця 7.10

**Побудова прогнозу рівнів результативності управління водокористуванням в Україні до 2030 рр.
у разі реалізації в державі моделі макросистемної еволюції економіки ***

Прогнозний період, роки	Узагальнені інтегральні показники		Інтегральні показники			Узагальнений інтегральний показник результативності управління водокористуванням	
	потенціалу сталого розвитку	обсягів витрат на персонал за урахування соціальних витрат	податків і зборів	обсягу відібраних водних ресурсів	інтегрований індекс сталого водокористування	Мінімально допустимі значення	Максимально можливі значення
2018	1,604	1,599	0,432	0,927	0,409	1,090	1,115
2019	1,604	1,611	0,435	0,995	0,408	1,115	1,139
2020	1,608	1,603	0,435	1,066	0,406	1,138	1,162
2021	1,609	1,609	0,437	1,135	0,405	1,159	1,179
2022	1,612	1,605	0,437	1,206	0,404	1,177	1,215
2023	1,614	1,608	0,438	1,276	0,403	1,209	1,243
2024	1,616	1,606	0,439	1,346	0,402	1,239	1,258
2025	1,618	1,608	0,440	1,416	0,401	1,249	1,256
2026	1,620	1,607	0,441	1,486	0,413	1,256	1,281
2027	1,622	1,608	0,442	1,556	0,424	1,278	1,331
2028	1,625	1,609	0,443	1,626	0,435	1,322	1,369
2029	1,627	1,610	0,444	1,696	0,452	1,356	1,511
2030	1,629	1,613	0,445	1,766	0,411	1,444	1,625

*Джерело * Тут і надалі. Побудовано авторами даного дослідження за оригінальними модельними рішеннями з прогностичної оцінки мультирівневої системи відносних та абсолютних показників.*

по-друге, побудувати прогноз рівнів результативності управління сталим водокористуванням в Україні²⁸⁴ (за узагальненим інтегральним показником) у разі реалізації авторської моделі макросистемної еволюції економіки України до 2030 р. (див., табл. 7.10) із виокремленням порогових значень показника (рис. 7.19).

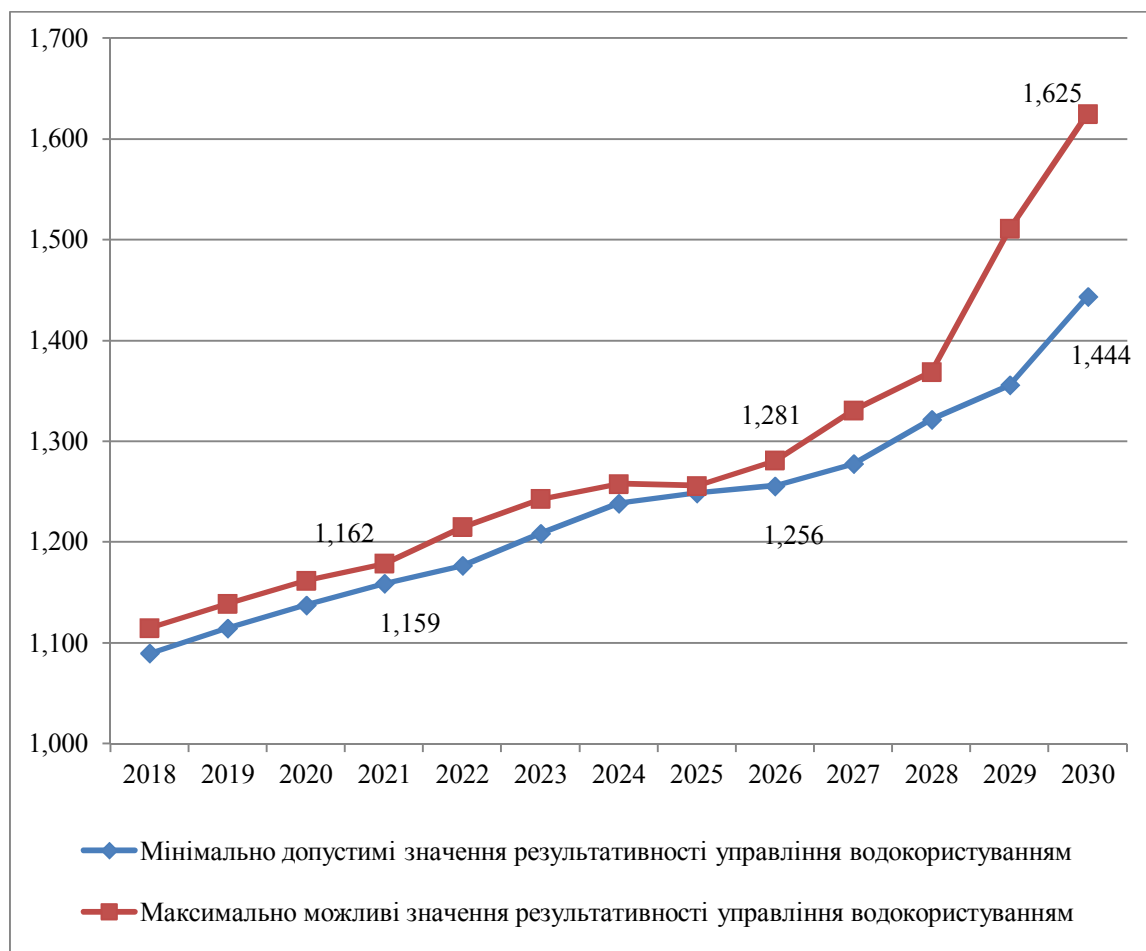

Рис. 7.19. Прогнозно-аналітична оцінка результативності управління водокористуванням в Україні за моделлю макросистемної еволюції економіки держави

Отримані прогностичні значення (див., наведено на рис. 7.19) дозволили за використання вже сформованої дослідниками у Розділі 3 інформаційної бази даних (див., ретроспективний аналіз соціально-економічного стану за основними макроекономічними показниками України), побудувати прогноз динаміки основних суспільно-політичних зрушень в державі (за обсягами ВВП та ВВП на душу населення – табл. 7.11). Зауважимо, що приведений у табл. 7.11 розрахунок теоретичного прогнозу передбачає (одночасно за урахування двох детермінант сталого розвитку: підвищення енергоефективності функціонування та удосконалення системи управління

²⁸⁴ За якою передбачено синхронну реалізацію процесів у площині: а) управління масштабами потенціалу сталого розвитку України; б) суттєвого підвищення рівня результативності управління енерго- й ресурсо- збереженням; в) та (що напряду залежить від останніх) управління у сфері водокористування і водозабезпечення на території нашої держави, загалом, та її регіонів, зокрема.

водокористуванням за використання у розрахунках масштабів потенціал сталого розвитку держави) за результатами розробки універсального прогнозного вирішення за формулами вигляду (7.2) і (7.3) встановити імовірні максимально можливі та мінімально допустимі масштаби ендегенно спрямованого розвитку національної соціально-економічної системи до 2030 року.

$$\text{ВВП}_{\text{пр}}^{\text{України}} = \text{ВВП}_{\text{баз}_2016}^{\text{України}} (2 \times G_{\text{УВ}}^{\text{України}} - 1) \quad (7.2)$$

або

$$\text{ВВП}_{\text{пр}}^{\text{України}} = \text{ВВП}_{\text{баз}_2016}^{\text{України}} (2 \times G_{\text{УВ}}^{\text{України}} - 1)$$

де, $\text{ВВП}_{\text{пр}}^{\text{України}}$ – $\text{ВВП}_{\text{баз}_2016}^{\text{України}}$ прогнозне та базове (станом на 2016 р.) значення обсягів ВВП України;

$G_{\text{УВ}}^{\text{України}}$ – кількісне (за побудованим прогнозом – див., на рис. 7.19) прогностичне значення узагальненого інтегрального показника результативності управління водокористуванням на певний період упередження.

$$\text{ВВП}_{\text{дн}}^{\text{України}} = \text{ВВП}_{\text{баз}_2016}^{\text{України}} (2 \times G_{\text{УВР}}^{\text{України}} - 1) \quad (7.3)$$

або

$$\text{ВВП}_{\text{дн}}^{\text{України}} = \text{ВВП}_{\text{баз}_2016}^{\text{України}} (2 \times G_{\text{УВР}}^{\text{України}} - 1)$$

де, $\text{ВВП}_{\text{дн}}^{\text{України}}$ – $\text{ВВП}_{\text{баз}_2016}^{\text{України}}$ прогнозне та базове (на 2016 р.) значення обсягів ВВП України на душу населення;

$G_{\text{УВР}}^{\text{України}}$ – кількісне (за побудованим прогнозом – див., на рис. 7.19) значення розрахованого узагальненого інтегрального показника результативності управління водо- й ресурсо- користуванням на певний період упередження.

Таблиця 7.11

**Побудова теоретичного прогнозу основних макроекономічних показників
України у разі реалізації в державі стратегії макросистемної еволюції
за імперативами сталого розвитку ^{*285}**

Прогнозний період роки	Узагальнений інтегральний показник		ВВП України, млрд. дол. США		ВВП України на душу населення, тис. дол. США	
	Мінім. допустимий	Макс. можливий	Мінім. допустимий	Макс. можливий	Мінім. допустимий	Макс. можливий
2018	1,090	1,115	110,094	114,759	2,579	2,689
2019	1,115	1,139	114,759	119,237	2,689	2,794
2020	1,138	1,162	119,051	123,529	2,789	2,894
2021	1,159	1,179	122,969	126,701	2,881	2,969
2022	1,177	1,215	126,328	133,419	2,960	3,126
2023	1,209	1,243	132,299	138,644	3,100	3,248
2024	1,239	1,258	137,897	141,443	3,231	3,314
2025	1,249	1,256	139,763	141,070	3,275	3,305
2026	1,256	1,281	141,069	145,735	3,305	3,415
2027	1,278	1,331	145,175	155,065	3,401	3,633
2028	1,322	1,369	153,385	162,155	3,594	3,799
2029	1,356	1,511	159,729	188,653	3,742	4,420
2030	1,444	1,625	176,150	209,925	4,127	4,919

²⁸⁵ У прогнозі враховано тенденції та закономірності, які мають місце, наразі, в державі, які розкриті у Коментарі щодо макроекономічних прогнозів (деталізовано у Додатку Д.16), репрезентовані академіком НАН України Б. М. Данилишиним (див., [83]).

Таким чином, автори даного дослідження, обґрунтовано відмовившись від реалізації на практиці інерційного та стагнаційного сценаріїв розвитку подій, зосередились лише на визначенні напрямів і об'єктів локалізації зусиль за імперативами сталого розвитку у разі запровадження у практику домінант стратегії макросистемної еволюції економіки держави.

Тож, вказані вище наробки й обґрунтування і стали основою для побудови ряду прогнозів (теоретичних) до 2030 року з метою репрезентації науковій спільності та фахівцям і професіоналам, які опікуються проблемами національної й економічної безпеки, додаткового комплексу доводів про те, що стратегічний потенціал та потенціал сталого розвитку України слід залучити до процесів сучасного державотворення. А, це, у повній мірі, дозволить забезпечити перехід держави та її регіонів до сталого розвитку, навіть, і у ресурсних обмеженнях. Проте, з огляду на отримані прогнозні значення (теоретичні можливі та мінімально допустимі) обсягів ВВП та ВВП на душу населення України (до речі, імовірним стає суттєве підвищення рівня і якості життя не лише певної особи, а й української нації, загалом) слід вказати і про те, що досягнення вказаних орієнтирів лежить у вирішенні багатьох мультидисциплінарних проблем, які постали перед нашою державою. І, насамперед, це оновлення сучасної системи влади (більшою мірою, державного управління, загалом), яка, на авторське переконання, наразі, взагалі є не дієздатною як у професійному, так і у когнітивно-інформаційному плані.

З цього, узагальнюючи авторські напрацювання, зазначимо таке: цілком очевидно, що для будь-якої країни світу (у тому числі, і для України) до глибинних, сутнісних характеристик її невинної еволюції у наявних геополітичних та гео економічних координатах, попри певні публіцистичні докори щодо старомодності використання у доктринальних документах такого терміну, як національні економічні інтереси²⁸⁶, не менш актуальним є й аналогічний висновок про таке: національний економічний інтерес – це не абстракція і не містика. У ньому отримує вираз нагальна життєва потреба такої соціальної спільності, як нація або народ, у виживанні, самозбереженні, забезпеченні своєї безпеки. Тому, він є жива конкретність. Національний економічний інтерес – є рухливим, лабільним, легко пристосовується до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов функціонування світогосподарської системи, залишаючись, у той же час, стійким у глибинній фундаментальній своїй сутності, доки продовжують існувати держава, народ, нація, суть яких він і уособлює (вказано за трактуваннями, приведеними у [45]). Тож, перехід на реалізацію стратегії макросистемної еволюції економіки України і дозволить започаткувати ґрунтовну основу для забезпечення соціальної справедливості, регенерації та відновлення української державності, навіть, у сучасних геополітичних та гео економічних лещатах, у які закована Україна.

Авторське розуміння вище окресленої проблеми зводиться до наступного вигляду: якість життя (за обсягами ВВП на душу населення) – родова стосовно надійності та

²⁸⁶ Їх визначено, як реальна причина дій нації і держави, спрямованих на своє виживання, функціонування й розвиток або ж, іншими словами, сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії та тактиці в сфері національної та економічної безпеки (деталізовано й розкрито у працях [64; 84]).

стійкості функціонування національної соціально-економічної системи і є характеристикою процесів забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку. Вона й засвідчує про рівень професіоналізму та імовірність (здатність) виконання суб'єктами управління різного рівня специфічних функцій для забезпечення стійкості і надійності функціонування країни, загалом.

Відтак, визнаємо об'єктивним наступне: не маючи на увазі конкретної державного ініціатора чи корелянта, признаємо, що і до цього часу цільові управлінські функціонали так і не були реалізовані. До головних небезпечних ознак, які були властиві державним елітам протягом ретроспективного періоду варто віднести відсутність:

у корелянта (-тів) інтересу до формування системних ознак у національної соціально-економічної системи до сталого розвитку;

професіоналізму та просторового мислення у суб'єктів управління щодо вирішення тактичних і стратегічних завдань, а також здатностей до синхронного обґрунтування політичних, економічних, медичко-соціальних тощо рішень, визначених у відповідності до орієнтирів сталого розвитку;

специфічних та універсальних інфраструктур, здатних забезпечити ефективне застосування та реалізацію доктринальних засад сталого розвитку згідно національні економічні інтереси.

До того ж, викривлена переконаність керівництва країни у раціональності запропонованих саме ними заходів та інструментарію вирішення нагальних соціально-економічних завдань, які стоять перед спільнотою, як надійного засобу досягнення політичних цілей (маємо на увазі, лише власних амбіцій). При цьому, професійний погляд науковців на економічні, соціальні, екологічні й інші результати сучасного топ-менеджменту лише посилює скептицизм суб'єктів державного управління стосовно надій українського соціуму на несилкову стабілізацію конфліктних ситуацій на Сході та Півдні країни. З цього, саме професійна деформація нинішніх «особистостей у владі» стимулює домінанту їхньої військової (силової) логіки при аналізі проблем економічної, соціальної, технологічної, промислової, природно-ресурсної, екологічної, демографічної й інших видів безпеки. Вони вже не мають дипломатичних, моральних та внутрішньополітичних заперечень проти широкого застосування військового інструментарію задля «зміцнення національної безпеки». А, вже розбудована в країні система макроекономічного регулювання розвитку національного господарства, механізми екологізації виробничих потужностей, важелі та заходи з підвищення енергоефективності функціонування промисловості України чи раціоналізації ресурсо- і водо- користування тощо – розглядаються корелянтами «при владі» як другорядні чинники впливу на загальний стан національної соціально-економічної системи.

Командна ланка за усіма гілками, наразі, утворена лише з суб'єктів до-індустріального й індустріального рівнів інтелектуального мислення, яка, традиційно, займається лише «безпосереднім плануванням», а не опікується вирішенням системних проблем у сфері державного управління економікою або ж соціальними, технологічними, демографічними чи медико-соціальними питаннями. За такої ситуації функціональні обов'язки відкинуто на відстань, що зводить до мінімуму конструктивну взаємодію та будь-який діалог у сучасних умовах господарювання між рівнями управління, суб'єктами, владою і підприємництвом та суспільством тощо.

З цього, навіть, можна вказати і наголосити на такому:

суспільно-політичні, соціально-економічні, технологічні, екологічні, медико-соціальні наслідки військових дій, які протягом останнього часу ведуться у державі, запроксимовані на довготривалий (повоєнний) період. До вирішення ґрунтовних проблем, що мають місце в межах національної соціально-економічної системи, яка не отримує (бо, не залучаються (!)) задовільної відповіді щодо їх розв'язання від причетних до економічної, соціальної, екологічної, технологічної тощо справи професіоналів, наразі, нажаль, причетні лише особи, функціональні обов'язки яких передбачають, насамперед, насильницько-руйнівні, а не конструктивні дії та діалог. А тому, суперечливість процесу розробки, формування та запровадження у практику відповідних механізмів пропонованої авторами стратегії макросистемної еволюції економіки України ще більш ускладнюється, з огляду на позицію державного керівництва, аморфність і аморальність поглядів яких, рельєфно виражаються у про-силовому спрямуванні;

суб'єктами державного управління слід зважати на те, що світова стабільність у 2014 – 2018 рр. залишається як цілеспрямованою діяльністю усього людства, спрямованою на унеможливлення варіанту власного самознищення, так і рівнодіючою ініціативою до генерування локальних війн та конфліктів, військових приготувань і регіональних протистоянь. Однак, останні, і це вже відомо й підтверджено, недостатньо (або взагалі не-) піддаються регулятивним впливам із боку світового співтовариства. Проте, на авторське переконання²⁸⁷, Україна, все ще має певний час, для вирішення нагальних питань забезпечення економічної, соціальної, демографічної та, загалом, національної безпеки – а на їхній основі і воєнно-економічної, якою так опікуються, наразі, «державні мужі». Справа за раціональним використанням наявних масштабів стратегічного потенціалу економіки України за урахування імперативів сталого розвитку.

7.5. Провідні положення формування нової системи політичної влади

Спираючись на ключові висновки і результати даного науково-прикладного дослідження та інформаційно-аналітичного узагальнення наявних проблем, майже в усіх сферах сучасного державного буття української держави, і враховуючи динаміку сьогоденної життєдіяльності, на авторське переконання, ми ще раз підходимо до логічного висновку: нагальним потребам українського суспільства, рівно як і майбутньому стабільному розвитку держави, вкрай відповідає необхідність змістовного досягнення концептуальних основ подальших державотворчих процесів. Зрештою, це неможливо здійснити без формування нової системи відповідальної політичної влади та оновленого державного устрою України. І, у цьому аспекті, головним завданням оновленої системи політичної влади має стати формування повного суспільного сприйняття та переконання у необхідній незворотності остаточного і кардинального «перезаснування» Держави України у політичному, ідеологічному, економічному, соціальному та духовному (моральному) вимірі. У цій відповідності, Стратегічною ціллю «перезавантаження» Держави Україна має стати скорочення владної дистанції по відношенню до громадян і суспільства

²⁸⁷ Обґрунтовано дослідниками у попередній науковій роботі [64].

(«достукатися до серця й свідомості» кожного мешканця України), відхід від тих диких «бізнес-моделей і проєктів державного управління», які були притаманні впродовж останніх 26 років розбудови української державності (з усіма трагічними її помилками й негараздами, специфічністю управлінських технологій).

Особливо важливим у цьому процесі є визначення базових положень щодо формування основ нової політичної системи і державного устрою перезавантаженої країни. На авторське переконання, на першому місці та у центрі серед усіх подальших державотворчих процесів – має знаходитися особа людини, громадянина, його конституційні права і фундаментальні свободи. На другому – суспільство. Адже, всі сьогоденні соціальні утворення неможливо уявити без людини, її активної творчої діяльності, одним із результатів якої власне є соціальні спільноти. А на третьому – сама держава. І тут ми мусимо зазначити, що цільовим функціоналом держави, за таким перебігом подій, має бути, безпосередньо, спрямований на ужорсточення національних режимів безпеки, які б, у першу чергу, забезпечували і гарантували запобігання причин виникнення загроз безпеці людини, суспільства та держави. І це, на нашу думку, має стати фундаментальними засадами у здійсненні будь-яких подальших державотворчих кроків.

Зважаючи на вказане, окреслимо ключові параметри формування оновленої системи державної та політичної влади в Україні. Перша позиція – подолання прірви недовіри між владою, державою і народом. Варто наголосити на тому, що в Україні впродовж значного проміжку історичного часу існує колосальна проблема – традиційна недовіра суспільства до політиків. Тож, тим людям, які прийдуть до влади, складно буде це змінити. Їм заважатиме тягар попередніх державотворчих помилок. Проте, з нашої точки зору, існує політичний рецепт виправлення такої ситуації.

Власне, новий політичний клас вищого державного менеджменту має усвідомлювати одну просту й, доволі переконливу, істину: допоки новий політичний клас не стане управляти країною чесно, прозоро та відповідально, дбаючи за власні морально-політичні чесноти більше, аніж за власні гаманці чи політичні амбіції, доти зберігатиметься та поглиблюватиметься прірва недовіри між громадянами, суспільством і державою. І, як наслідок – триваюча суспільна смута, роз'єднання нації та розділення держави, яку нам на сьогодні належить мужньо пережити²⁸⁸.

Друга позиція: і у цій площині та ключі, питання забезпечення та гарантування безпеки й громадянського миру й порозуміння в українському суспільстві й державі стає головним пунктом нового суспільного порядку денного. Оскільки є таким, доволі, довгоочікуваним та бажаним. Зрештою, світові політичні практики не знають практично жодного дієвого прикладу, де б подібні конфлікти вирішувалися не мирним

²⁸⁸ Найгіршим ворогом України завжди за будь-яких обставин та часів, як правило були її політичні лідери, які однаково ігнорували вимоги змін як з боку самих українців, так і з боку закордонних друзів України, сприяючи та поглиблюючи як прірву недовіри поміж самими українцями так і у ставленні до своїх щирих закордонних друзів та партнерів. Разом з тим, ефективність дії існуючих на теперішній час суспільних механізмів контролю за дотриманням Конституції і виконанням законів України з боку державних органів, як вже відзначалось вище, виявляється вкрай недосконалою та недостатньою, в силу різного роду політичних, адміністративних, правових та навіть й моральних чинників, насамперед в силу низьких моральних якостей української еліти, як насправді є національною контр елітою.

шляхом. Питання полягатиме лише у тому – з якими ще жертвами ми прийдемо до миру²⁸⁹. Дійсно, єдність української держави – це є, перш за все, категорія єдності політичної, а не етнічної. Крім того, мусимо підкреслити, що наявна етнічна і культурна розмаїтість теперішнього українського соціуму підкріплюється, як ми вже з'ясували вище, й економічними розходженнями, пов'язаними, перш за все, з відповідною економічною «спеціалізацією» регіонів України. Сьогодні зрозумілим стало те, що вказане є наслідком політичної непрофесійності керуванням державним механізмом, системними помилками минулих державних і політичних лідерів.

Варто ще й того ж додати: виборчі перегони, у будь-якому правовому форматі, та за будь-якого рівня, як такі, неодноразово красномовно демонстрували значну недовіру регіонів один до одного, насамперед, у політичному відношенні. Громадяни із Заходу країни спеціально відправились спостерігачами на виборчі дільниці Півдня і Сходу, а з Півдня і Сходу – їхали на Захід. Кожна із сторін намагалась мінімізувати можливі фальсифікації на користь не «свого» кандидата у «його» регіоні. При цьому, слід відзначити, що у більшості випадків, місцеві жителі доброзичливо приймали гостей і особливих конфліктів не виникало [12; 13]. Це засвідчує лише одне, що на між особистому рівні, у відносинах між жителями різних регіонів України, здебільшого, протистояння таки й не має [12]. І, у цьому аспекті час вже зрозуміти: пролита кров і людські жертви не допоможуть врегулювати конфлікт. А тим часом, все менше можливостей залишатиметься для пошуку взаємовигідного компромісу на багатостраждальних Східних теренах України. Навпаки, кожна нова силова акція, здатна лише загострювати ситуацію, посилюючи ненависть із обох сторін. Залишається лише визначити, власне, саме той «ключ», який спроможний буде «відкрити зняття» існуючих проблемних протиріч та привести громадян, які є по різні сторони нині існуючих політичних барикад, до громадянського суспільного порозуміння.

Третя позиція: таким ключем фактично має стати Церква, незалежно від своєї конфесійної спрямованості, адже, власне, Церква – це та суспільно-соціальна інституція, яка за своєю природою і сутністю, є зерном любові та всепрощення, жертвності і людяності, що здатна сприймати та й об'єднувати людей, незалежно від їхніх політичних уподобань і устремлінь, сіючи вічне Слово Божої любові до ближніх та оточуючих, у будь-якій державі світу і на будь-якому континенті Землі.

Крім цього, необхідним є також розуміння наступного: за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, очевидним є також і те, що існує можливість ініціювання та здійснення ідеї постійно діючого «Національного Діалогу Суспільного Примирення» за ініціативи й активної участі, саме представників наявних релігійних громад України та їх лідерів. І, у цьому плані, Україна має певний позитивний досвід. Зокрема, мова йде про «Національний Форум «Трансформація України», який започаткував свою діяльність, як постійно діюча дискусійна платформа, що об'єднала

²⁸⁹ Велика Британія у свій час не змогла силою у Північній Ірландії «придушити» антидержавницьке і антинаціональне повстання, місцевих сепаратистів, дієюю допомогою у владнанні конфлікту стали лише мирні переговори. Зрештою, з'явилися відповідальні політики, які взяли на себе відповідальність, йдучи на компроміс, знижуючи тим самим у суспільстві доволі високий градус напруження та ненависті й розбрату. Можливо вони не вирішили питання остаточно, але спроміглися прибрати зброю з вулиць й уникнути людських жертв.

представників багатьох неурядових структур, духовенства, науковців, міжнародних партнерів, громадських й політичних та державних діячів, які опікуються «запуском» в державі якісних перетворень європейського змісту. Власне, така ініціатива спроможна забезпечити широке поле для пошуку можливого суспільного компромісу, а, головне, почути одне одного. Можливим, навіть, у цій площині – є й використання досвіду СРСР та США: коли у часи перебудови (для зменшення та «зняття» суспільної напруги між супердержавами) провідними журналістами обох країн була запропонована для вищого державно-політичного керівництва протиборчих держав, ідея проведення у прямому ефірі прямих телевізійних мостів між містами і громадянами цих великих країн. Необхідно лише зробити перші кроки у цьому напрямку, оскільки, радикали з обох боків барикад все сильніше нав'язують громадянам країни помилковий вибір: або мир, або територіальна цілісність. Насправді, вважаємо за можливе розглядати цей вибір під, дещо, іншим кутом зору. А саме: нам потрібно вибирати і одне, і друге. Без миру не є можливим забезпечення і гарантування територіальної цілісності та єдності країни. Необхідні перемовини, обговорення успішних проектів майбутнього устрою країни, країні – потрібен мир (!).

Беззаперечним є також визнання та використання (запозичення, трансфер) у межах України існуючого міжнародного досвіду щодо здійснення загальнонаціональних процедур громадянського примирення. Можливо, у цьому контексті, власне необхідно звернутися і до історичного досвіду такої країни як Республіки Хорватія (яка у 90-і роки ХХ ст. вела активну боротьбу із внутрішнім сепаратизмом та проявами зовнішньої агресії). Зокрема, слід мати на увазі, що, практично, з самого початку трагічної сторінки в історії Хорватії, її політичне керівництво застосовувало щодо сербських сепаратистів інструмент амністії²⁹⁰. Принцип застосування амністії був запропонований і законодавчо закріплений наступним чином: а) усі учасники заколоту визнавалися, апріорі, невинними, карні справи за учать у збройних формуваннях сепаратистської, так зв., Республіки Сербської Країни чи інших її структур – не порушувалися; б) особи, які були засуджені за це раніше, звільнялися. Водночас, якщо стосовно окремої особи виникали підозри у вчиненні злочинів проти людяності, які не потрапляли під амністію, прокуратура порушувала проти неї карну справу. Таким чином, амністія носила загальний характер, тоді як при переслідуванні злочинів проти людяності, застосовувався, виключно, індивідуальний підхід²⁹¹. З перемогою у війні – і, сепаратизм у Хорватії був розгромлений. Нині в країні відсутні партії, рухи, організації та, навіть, й окремі політики, які б наважилися виступати, власне, із сепаратистських позицій.

Заслуговує на увагу, і такий дієвий інструмент безпечної реінтеграції населення окремих тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей як державно-приватне партнерство в реалізації приватних інвестицій під державні гарантії

²⁹⁰ У 1992 р. був прийнятий і набув чинності Закон «Про прощення», який стосувався злочинів, учинених у ході війни проти Хорватії (за винятком злочинів, переслідувати які Республіка Хорватія зобов'язана була за міжнародним правом). У 1996 р. (після закінчення бойових дій, але перед повною реінтеграцією Східного Подунав'я) у Хорватії був прийнятий «Закон про загальну амністію».

²⁹¹ Такі справи, як правило, розглядалися або в спеціально створеному для країн колишньої Югославії Міжнародному трибуналі в Гаазі, або ж у судах Республіки Хорватія.

стратегічно важливих соціо-гуманітарних проектів (у сфері світи, охорони здоров'я, розвитку та підтримки історичної спадщини), зокрема, їх реалізації за допомогою західних партнерів і союзників [87]. Власне, це є ніщо інше, як запозичення та використання досвіду Грузії у Південній Осетії, який у свій час спрямовувався на здійснення комплексних заходів щодо посилення насамперед соціально-економічної привабливості Грузії для самопроголошених республік. Окрім цього, необхідним є подолання інформаційно-психологічного впливу на населення тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, яке здійснюється систематично, як з боку РФ, так і керівництва цих квазідержавних утворень. У цьому контексті надзвичайно важливу роль та місце має займати розробка Державної Стратегії реінтеграції осіб, звільнених з вимушеної ізоляції та план заходів спрямованих на її реалізацію.

До цього додамо також і таке: надзвичайну важливу роль у процесі безпечної реінтеграції населення окремих тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей України, а також АРК має зіграти процес впровадження у життя своєрідної Концепції «зрозумілої мови» (загальновідомих та уживаних символів), яка передбачає висловлювання в такі спосіб, що забезпечує максимально швидке, легке й повне розуміння інформації реципієнтом та її подальше використання, яка є в діяльності органів влади України. Саме це і є значним резервом зростання рівня довіри громадян до влади та реалізації механізмів підвищення ефективності взаємодії влада-громадськість, особливо на звільнених і тимчасово окупованих територіях України [87]. Важливим, у цьому аспекті, є власне створення та просування «національного бренду» - популяризації України шляхом заохочення народної дипломатії, реалізації культурних, освітніх та гуманітарних програм і проектів, а також із розвитку вітчизняної туристичної галузі та загальнонаціональних культурних надбань.

Безумовно, маємо також пам'ятати і про наступну обставину: надзвичайно обережно маємо ставитися і до питань популяризації історичних традицій та історичної спадщини, особливо щодо спроб піднесення ролі окремих фігур і викреслювання інших, що здатне розпалити тліючий конфлікт, так зв., «війн пам'яті», оскільки може прислужитися лише штучному продовженню політико-ідеологічного та ментального розколу українського суспільства. Бажано, у цьому плані, все таки розглядати історичні національні надбання як форму компромісного узгодження оцінок і поглядів на події минулого, власне, на підставі чітких загальнолюдських цивілізаційних цінностей, уникати таких історичних протистоянь. Враховуючи особливості історичного минулого, суспільства та країни, а також регіональну специфіку і процеси започаткованої децентралізації, слід визнавати більшу автономію місцевих органів влади у встановленні та упорядкуванні відповідних пам'ятних дат і пам'ятників на території окремих областей, районів міст та територіальних громад.

У цьому аспекті надзвичайно важливу роль також гратиме процес гармонізації міжконфесійних і міжетнічних відносин, як запорука консолідації соціуму на основі захисту духових цінностей та культурних надбань української нації [85]. Очевидним у цьому аспекті є те, що духовно-культурні основи перетворень в державі мають стати основою для застосування соціально - гуманітарних підходів у взаємодії влади та суспільства. Така позиція обумовлена тим, що нинішній досвід державотворення

доцільно зорієнтувати на соціально-гуманітарні технології взаємодії, які спираються на людські, соціальні, культурно-історичні і, зрештою, духовні ресурси [86] (а не на ті, що реалізують суто економоцентричний підхід). Тож, саме соціально-гуманітарні підходи мають стати головними засадами розвитку взаємин між державою і суспільством. Минулі і нинішні негаразди саме й пов'язані з кризою суспільної довіри, порозуміння та злагоди. Вихід з такого становища вбачаємо у переорієнтації системи державного управління від розподілу опредмечених ресурсів - на опанування гуманітарних ресурсів і методів соціального управління. Він неможливий без визнання того, що багатство країни і гідне життя створюється вільною працею людей у конкретних обставинах місця і способу їхнього повсякденного існування, в умовах вільного життєвого та трудового самоврядування. Громадяни, у даному випадку, виступають партнерами державних та політичних структур.

З погляду системи цінностей і політичної культури гуманітарні технології створюють умови для поступової якісної зміни типу політичної культури, орієнтуючи на розвиток горизонтальних зв'язків у суспільстві та пошук злагоди й порозуміння. На наше переконання, культура в широкому сенсі розуміння, і організаційна культура зокрема, здатні бути дороговказом і критерієм вибору типу гуманітарної взаємодії, вона забезпечує кінцево-значущий соціальний підсумок управління у вигляді «розуміючої влади». Єдиним знаменником у цьому процесі, очевидно, має стати розуміння того, що запропонований курс на «перезавантаження» – це, насамперед, національне державництво, духовно-культурне відродження, соціально-орієнтований патріотизм українського бізнесу. Отож, усі ці соціально-матеріальні тенденції складаються на тлі, ледь сформованого, ядра нової соцієтальної ідентичності - гармонійної взаємодії суспільства, бізнесу і держави, як паростка й гаранта сучасної демократії. Очевидно, що відсоткове співвідношення часток великого, середнього та малого бізнесу в економіці країни, за таких умов, мають кардинально змінитися, у сторону збільшення долі двох останніх. Це, у свою чергу, призведе до серйозних змін у соціально-економічній структурі українського суспільства. А, зміни у соціальній конструкції українського суспільства, неминуче призведуть до інституалізації середнього класу, як державо утворюючого ядра України. Це шлях, на який нині повертається більшість цивілізованих країн світу.

Незалежна держава, відповідальна влада, відроджена національна культура, сучасна інноваційна економіка, заможне життя, розвинені наука і освіта – це наш український шлях до процвітаючого солідарного суспільства.

Нагальною необхідністю є поява політичної альтернативи, оформленої у вигляді ідеологічної наповненості та спрямованості, яка має пов'язується не з розвитком «суспільства споживання» і не з міфом про «вільний ринок», а з ідеологією національно-державного розвитку на основі духовно-культурного фундаменту [88]. Очевидно, слід досягнути такого стану речей, щоб саме такий фундамент був вбудованими у кожен елемент суспільного буття, пронизуючи його загальноприйнятими національними цінностями на основі нашого багатого культурно-історичного надбання. Через таку комунікаційну систему, як через нерв, у всіх напрямках повинні передаватися необхідні для життя держави, суспільства і окремої

людини, сигнали. Маємо зробити все необхідне для збереження і розвитку власної ідентичності і, загалом, всієї культурно-історичної спадщини нашої Вітчизни.

Але, ми маємо бути проти вузьконаціонального підходу у вирішенні поставлених завдань, оскільки він, виходячи за межі культурної діяльності, неминує, породжуватиме напруженість у суспільстві через пригнічення інших стратегій та інтересів. Духовно-культурний розвиток має торкатися не лише корінної нації, а й усього спектру національно-культурного життя меншин, які впродовж тривалого часу є інтегрованими в українське суспільство і складають його невід'ємну частину. Тому, державницьку роботу повинно спрямовуватись на формування позитивного образу України, розвиток у всіх громадян, незалежно від їхньої національності чи конфесійної приналежності, почуття патріотизму, любові до своєї країни та відповідальності за її долю. А «Стратегія національної безпеки України» та інші базові законодавчі мають поповнитися окремими розділами, присвяченими проблемі розвитку духовності українського суспільства.

Державотворчий процес має ґрунтуватися на потужному фундаменті багатовікових ментальних, культурних, духовних традицій, який сприятиме формуванню патріотично налаштованої еліти, що, неодмінно, позначиться на якісній і високій освіченості суспільства, здатного вирішувати наймасштабніше завдання з утвердження суб'єктного стану України у світі, її подальшої розбудови, яка має виходити за межі фізичних кордонів. Очевидним є справедливе твердження, що лише ДЕРЖАВА – є ідеальною формою політичної організації, а нація – джерелом творчої, культурної енергії та економічного добробуту громадян України. І, лише держава має можливість сконсолідувати всі наявні сили суспільства задля вирішення надскладних завдань, які ставить перед нами історія.

І насамкінець, додамо: вкрай необхідним є вироблення чіткої і однозначної стратегічної мети подальшого розвитку українського суспільства, яка могла б бути вмонтована у загальну структуру змісту нової редакції Стратегії національної безпеки України (передбачаючи, відповідно, 5-7 національних цілей та пріоритетів із зміною підходу до процесу та системи формування й реалізації Державного бюджету України). Зазначена мета має стати базовою і вихідною для визначення нагальних потреб суспільства, реальних цілей та завдань із соціально-економічного і духовно-культурного розвитку, а також відображенням адекватних засобів та методів їх здійснення. Отже, основне питання – довіра чи не довіра до влади буде переслідувати націю постійно, доки суспільство, політики і громадяни не навчаться співставляти свої дії з наслідками.

Декілька слів мусимо зазначити і стосовно принципових моментів у формуванні оновленої системи влади та державного устрою. Спершу підкреслимо, що єдиним втішним висновком у ситуації, яка на сьогодні є притаманною для України - є те, що Україна, за теперішніх умов, дійсно потребуватиме нових людей. І, перш за все, компетентних патріотів-державників (як одного із дієвого інструменту захисту свободи та вільного розвитку особистості, реалізації принципу верховенства права та рівності всіх перед Законом). Це мають бути люди, яким притаманні та властиві риси – прагматизму, тверезого й реалістичного погляду на речі, які матимуть досвід економічної, господарської, адміністративної та творчої діяльності. Такі люди мають ясно бачити своє завдання та цілі й шляхи їх реалізації. Більш того, їхніми основними завданнями мають

стати: а) консолідація українського суспільства та зміцнення суверенності і цілісності держави з утвердженням української політичної нації; б) унеможливлення боротьби за владу, лише заради влади, що слугуватиме джерелом постійних конфліктів; в) подолання регіонального егоїзму та його причин і наслідків, усунення, або точніше, навіть, унеможливлення соціально-економічних і політико-психологічних умов й основ для відособленості у межах певного регіону, місцевості, держави тощо. Патріоти державники повинні перейматися формуванням позитивного державного образу України, з почуттям патріотизму та особистої відповідальності за її долю, а також – бути взірцем самовідданого служіння народу української держави. Тож, державно орієнтовані особи мають проводити політику на подальше зміцнення єдності країни, формувати такий український геополітичний ідеал, який був би бажаним для всіх, без винятку, жителів України, сприяючи творенню «життєвого простору» сучасної української держави (див., Розділ 1). При цьому, необхідно наголосити на тому, що та політична сила, яка приходить до влади має бути відповідальною, а не кон'юнктурною. І на тому, що, власне, політик має виходити не із своїх кар'єрних чи бізнесових інтересів, а з інтересів усього суспільства, всієї української громади.

Як свідчить досвід усталених політичних систем більшості демократичних, правових цивілізованих країн світу, людство, поки що, не винайшло більш дієвого механізму ротаційної системи управління суспільством, яка б була такою демократичною та правовою – як виборчий процес і процес всенародного опитування шляхом проведення референдумів. Власне, вибори та референдуми це можливість не лише зафіксувати ставлення громадської думки до актуалізованих проблем суспільного буття, але й через механізми політичного оновлення владної вертикалі змінити їх на краще. Разом із тим, реалізація дієвого народовладдя, це єдиний апробований шлях цивілізованих демократичних країн Європейського зразка до добробуту та процвітання. Більш того, така система, історично є цілком традиційною і для України та української громади. Адже, саме на цих принципах базувалося самоуправління міст і селищ доби козацької державності, де обраний очільник був лише старшим серед рівних. На сьогодні, мусимо визнати, що тільки залежність посадовця-управлінця від волі місцевої громади забезпечуватиме належну якість надання адміністративних послуг членам громади. У цій відповідності зазначимо, що у правовій площині існує, дійсно, парадигма виборчого процесу, яка, насамперед, пов'язується з його певною дуалістичністю. Не завжди більшість населення, яка обирає, робить свідомо правильний вибір. Як свідчить політична практика: зазвичай, меншість вибирає, саме те, що є не прийнятною для більшості громадян (у силу різних обставин світосприйняття). Втім, саме за законами демократичного розвитку держави, більшість і має слідувати за вибором меншості та приймати це як відповідно політико-правову норму. Беззаперечно, у суспільстві точаться гострі дискусії з цього приводу, які, навіть, пов'язуються з веденням певних обмежень і встановленням відповідного виборчого цензу (вікового чи, навіть, й майнового). Разом із тим, власне, суспільство через такий шлях (шлях спільних помилок) має пройти і навчитись свідомо робити політичний та суспільний вибір на користь розвитку саме демократичних традицій і вшанування волі більшості. Не випадково, більшість лідерів громадської думки в країні, відзначають, що вибори – породжують суспільну надію та сподівання, рівно, як і їх результат, іноді, руйнує вщент ці сподівання та надії (впродовж

доволі короткого проміжку історичного часу). Не менш гострі дискусії суспільного та політичного плану виникають і у відношенні щодо місцевих референдумів та механізму проведення загальнодержавного. Питання залишатиметься, майже, у тій же площині: а як бути з рішенням більшості та меншості, рівно як і у доцільності частоти проведення (здіяння) таких суспільно-політичних механізмів та їх користі для вирішення справ державної ваги, або місцевих (регіональних) проблем.

Очевидно, що все це можливо здійснити лише за допомогою неординарних ініціатив (дій), насамперед, соціально-економічного, політичного, ідеологічного та міжнародно-правового плану. Такою неординарною ініціативою, на наше переконання, має стати впровадження у життя ідеї укладання нової суспільної угоди у форматі прийняття принципово нового тексту Основного Закону – Конституції України.

В обставинах, в яких нині перебуває Україна, ніщо порядне само собою не зароджується і не зародиться, як справедливо зазначив академік НАН України І. Р. Юхновський: *«Латання дірок в існуючій Конституції 1996 чи 2004 року не допоможе, латки не мають на чому триматися. Навчені досвідом пережитого ми повинні створити нову Конституцію і пройти увесь законний шлях її ратифікації»* [89]²⁹². Ось чому, і була створена ініціативна група на чолі з І. Р. Юхновським та Р. П. Безсмертним щодо напрацювання проекту нової Конституції з метою повного перезавантаження усієї системи організаційно-державного устрою України. З цього, зупинимося на найбільш принципових аспектах не стільки теоретичних, скільки практичних розробок у цьому доктринальному матеріалі. Як зазначають автори проекту: кроки для практичного впровадження нової Конституції визначатимуться цілеспрямованим затвердженням статей перехідного періоду. Кожний крок акуратно готується і виконується протягом чітко визначеного терміну. При цьому, ретельно обґрунтовуються об'єктивні причини, які спричиняють саме такий перебіг подій.

На авторське переконання, маємо дві основні причини, чому необхідно приймати саме нову Конституцію, а не часткові зміни до існуючої:

1) текст Конституції зазнавав занадто багато втручань (2004, 2010, 2014 роки), що виходять за рамки процедури, визначеної самою Конституцією. Можливо, це не всім очевидно, але це суттєво знижує легітимність (авторитет) Конституції у правовій свідомості громадян України. Тому, внесення чергових, навіть, ідеальних змін (а не прийняття нової Конституції) до, фактично, дискредитованого тексту, - безперспективне;

2) потрібен новий мотиваційний поштовх, який би відповідав духу народовладдя. Таким поштовхом може стати всенародне обговорення та прийняття нової Конституції, як консолідуючого акту, що: а) вказує на перезаснування республіки, поряд із іншими важливими заходами; б) засвідчуватиме Українському народу та усьому світові, що ми починаємо нове державне життя з нової сторінки.

Важливо усвідомлювати, на якій економічній і політичній базі впроваджуватиметься нова Конституція (на цьому наголошується розробниками проекту Основного Закону України). Фактично, такий ґрунтовний підхід закладає відповідні підвалини для розвитку можливо оптимальної для України моделі функціонування оновленої соціально-економічної системи. Слід зазначити, що за основу моделі обрано, власне, усвідомлений

²⁹² Конституція України. Проект колективу авторів: за загальною редакцією І. Р. Юхновського.

описово життєздатний життєвий простір України, який історично сформувався внаслідок впливу геополітичних та гео економічних чинників притаманних для життєдіяльності на теренах нашої території та українському менталітету. Зупинимося на основних положеннях нової Конституції (викладено у Додатку Д.17): Проект нової Конституції України складається з трьох частин: I) означення України як держави, яку створює український народ (I розділ); II) проголошення прав і обов'язків людини в Україні, ознак громадянина Української держави та конституційних зобов'язань держави перед українським народом (народом України) (II розділ); III) визначення системи влади, що забезпечує життєвість незалежної, демократичної, суверенної і соціальної Української держави (III-XV розділи).

Слід наголосити на тому, що у проекті нової Конституції стверджується, що територія колишньої Української Радянської Соціалістичної Республіки – є законною територією незалежної Української держави. Ця законність встановлена Всенародним референдумом 01.12.1991 року, що був проведений на всій території колишньої УРСР. За результатами референдуму ця законність була визнана державними актами усіх держав світу, у тому числі й РФ²⁹³ Цілісність України вимагає усвідомлення усіма громадянами своєї причетності до Української держави (ст. 21-23 та 38). З одного боку, причетність – як результат національного самовизначення народу. Формування і закріплення національного самоусвідомлення йде через зростання державного патріотизму. А, найбільш природнім і ефективним засобом у сприянні цьому – є і повинна бути система освіти в державі. Забезпечення освіти і оволодіння фахом є незмінним життєво вагомим пріоритетом держави (ст. 21 та 38). Держава визначає базовий рівень освіти, обов'язковий для всіх дітей України (він включає повну середню освіту і набуття певного фаху протягом 12 класів україномовної державної школи). Держава створює та фінансує на всій своїй території базові українські школи, при цьому, держава гарантує вивчення іноземних (англійської та російської) мов, а також набуття певної спеціальності. Батьки не можуть прямо чи опосередковано, повністю або ж частково обмежити своїх дітей в отриманні базового рівня освіти. Поряд із наданням знань і умінь, базова освіта виховує в учнів почуття українського державного патріотизму, життєрадісності, працелюбства і гідності.

Визнано, що чинником причетності, що пронизує життя усіх громадян в Україні, є сплата податків (ст. 22, 23) із прибутку є непорушним обов'язком кожного громадянина, природнім проявом його патріотизму (розмір податків не повинен становити загрозу правам і свободам людини, розвитку ініціатив підприємництва). Податки повинні платити усі – це справедливо, а сприяти цьому має новий адміністративно-територіальний поділ держави.

²⁹³ У період від вересня 1991 р. до червня 1996 р. Україна жила за Конституцією УРСР зі змінами, прийнятими Верховною Радою України у 1991 р. про видалення з Конституції УРСР розділу про керівну роль Комуністичної партії. За Конституцією УРСР Україна мала суверенне право на самовизначення і державне відокремлення, яке і було проголошене 24.08.1991 р. і підтверджене Всенародним референдумом 1991 р. В Акті проголошення Незалежності говориться, зокрема: «перед лицем смертельної небезпеки, викликаной ДКНС... Верховна Рада УРСР проголошує утворення незалежної Української держави». Тож, територією України є територія колишньої УРСР. Україна – член Організації Об'єднаних Націй. Непорушність територіальних кордонів України гарантована статуту ООН.

Система влади в Україні складається із влади самоврядних адміністративно-територіальних одиниць, державної влади і проміжної ланки – влади областей. До складу самоврядних адміністративно-територіальних одиниць кожної області входять: громади, що складаються з сіл і малих міст; райони, що складаються з громад; громади-міста, що мають адміністративний статус районів; громада-міста, що мають статус областей (кожна самоврядна одиниця має власний бюджет). Державна влада складається із законодавчої, виконавчої і судової. Законодавча влада – це Верховна Рада (приймає бюджет), яка має дві палати: верхню – Сенат, який у свою чергу складається із чотирьох палат, і нижню – Національну Раду. Виконавчою владою – є Кабінет Міністрів на чолі з Прем'єр-міністром. Судова влада складається із судів, прокуратури, адвокатури і нотаріату. Проміжною зв'язуючою ланкою між владою самоврядних одиниць і державною владою – є влада області (не має власного бюджету). Президент держави є главою держави, гарантом Конституції держави, відповідальним за виконання державою конституційних зобов'язань перед народом України.

У положеннях Конституції (див., Додаток Д.10) визначено, що громада, як базова ланка самоврядування, є самодостатньою і має власну фінансову основу для своєї діяльності. Податкова адміністрація громади спроможна проконтролювати сплату податків кожним членом громади, який одержує прибуток від своєї діяльності. Доходи, що залишаються в бюджеті громади, забезпечують їй утримання своєї адміністрації та виконання обов'язків громади перед її мешканцями (бюджет громади є бездефіцитним). В обов'язки громади, які вона виконує за власні кошти, входить забезпечення швидкої та легкої доступності мешканців населених пунктів, що входять до складу громади, до необхідних адміністративних, соціальних і культурних послуг, торгівлі товарами першої необхідності. Головними адміністративно-територіальними одиницями самоврядування в державі є райони, які складаються з громад (в районі збираються всі податки, крім тих, які залишаються в громадах). Представницькою владою в районі є районна рада (затверджує бюджет району). У районі збираються усі податки, що сплачуються в результаті життєдіяльності району, крім тих, що збираються у громадах. Одна частина з них, але не менше половини, залишається в бюджеті району, а друга частина – відраховується в бюджет держави (бюджет – є бездефіцитним). Районну раду очолює голова району, який, одночасно, є головою виконавчої влади району (виконавчою владою – є управа, голова району – є головою управи району).

Кожне місто України – є місто-громада, або входить до складу громади. Окремі міста-громади отримують статуси районів чи областей. Статус міста-громади визначається Палатою територій самоврядування Сенату України. Раду міста очолює мер, який одночасно є головою виконавчої влади – Управи міста. Мер міста формує управу міста, яка затверджується радою міста відповідно до Закону України про місцеве самоврядування. Управи громад, районів та громад-міст є юридичними особами, які в межах своїх повноважень діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до Закону Про місцеве самоврядування. Діловодство Управи веде секретар Управи, який працює під керівництвом голови Управи і, разом із ним, підписує всі документи. Секретар управи є державним службовцем і відповідає за документообіг, відповідно громади, району, громади-міста, зміст якого має відповідати Конституції,

Законам держави і Постановам вище стоячих органів. Секретар управи повинен мати належну для своєї діяльності спеціальну освіту, не може належати до будь-якої політичної партії чи вести політичну діяльність (житло секретаря управи є службовим). Призначення, ротація і звільнення секретарів управ відбувається за рішенням Державного секретаря Уряду у відповідності до Закону²⁹⁴. Всі органи місцевого самоврядування підзвітні Сенату держави. Проміжною, з'єднувальною адміністративно-управлінською ланкою між самоврядними одиницями і державною владою є область.

Система адміністративного управління області є змішаною. Вона складається із: а) представницької влади у формі обласної ради, що відображає представницькі влади громад, районів і міст-громад області; б) виконавчої влади, очолюваної головою управи області, який представляє Уряд. Представницькою владою в області – є обласна рада. Від кожної головної адміністративно-територіальної одиниці самоврядування (району та громади-міста, що має статус району чи області) до складу обласної ради обирається однакова кількість депутатів. Обласна рада виконує роль обласного Сенату. Голова обласної ради обирається депутатами обласної ради, кандидатури на посаду голови погоджуються з Сенатом. Обласна рада приймає бюджет області, що складається з коштів, які виділяються з бюджетів районів і міст-громад області та з державного бюджету України. Обласна рада тісно взаємодіє з Сенатом держави.

Виконавчою владою в області є обласна Управа (служба голови області). Голова області є представником Уряду в області, призначається Президентом України за представленням Уряду з числа кандидатів, що схвалені Сенатом. Секретар обласної управи області – є фахівцем із документообігу області та призначається Державним секретарем Уряду. Голова області і його управа утримуються за рахунок державного бюджету. В обов'язки голови області входить втілення політики Президента і Уряду в життя області, консолідація цілей органів самоврядування в районах і містах-громадах області з намірами Уряду, сприяння цілісності держави. При здійсненні своїх повноважень голова області підзвітний Сенату, Президенту і Уряду держави, відповідальний перед Урядом України. Голова області формує склад обласної управи, контролює підготовку, призначення та ротацію секретарів управ громад, районів та міст-громад.

Державна влада України на чолі з Президентом держави складається із трьох гілок: законодавчої, виконавчої, судової. Законодавча влада представлена Верховною Радою (двопалатним Парламентом), що складається із Сенату та Національної Ради. Сенат складається із чотирьох постійних палат: Палати старійшин, Палати економіки і планування, Палати територій самоврядування та Палати майбутнього (Вченої думи). Кожна з палат має свої функції та мають право законодавчої ініціативи. Сенат створює Регламенти роботи усіх влад держави, стратегію розвитку держави, відслідковує дії Президента та Уряду у процесах її реалізації, вивчає рівень обороноздатності держави, ефективність її зовнішньої політики, кваліфікацію і відповідність кандидатів на владні

²⁹⁴ Призначення секретарів управ самоврядних одиниць має суттєві переваги перед призначенням префектів (представників Президента). Секретар не випустить та не підпише неконституційних і протизаконних постанов. Якщо секретаря немає, а є префект, то така постанова самоврядної одиниці спершу виходить і починає діяти, а тоді її опротестовують, подають до суду, скасовують ін. На це потрібен час, а незаконна постанова працює, поширюється розголос, агітація, послаблюється державна дисципліна.

посади, переймає на себе цілий ряд питань, які перебували раніше в компетенції Верховної Ради і Президента держави. Один раз створений, Сенат працює постійно (через кожні 2 роки змінюється одна третина Сенату, сенатор працює 6 років).

Від кожної області в Сенаті є однакова кількість сенаторів. А тому, що число областей, які беззастережно сприймають себе у складі України, значно перевищує число тих, які є менш прихильні до цього, то наявність Сенату з досить жорсткими правами покарання по відношенню до антидержавних виступів як владних структур, так і структур самоврядування, гарантує державі спокійне і продуктивне життя. Яка б політична партія не перемогла на виборах, який би не був обраний Прем'єр-міністр, хто б не став Президентом держави, які б процеси не виникали в самоврядних районах, в Україні діятиме пріоритет законів про Стратегію розвитку України і регламенти роботи усіх органів держави. Жодна владна особа держави, жодна влада в державі не може виступити з ініціативою відставки Сенату через референдум або іншими способами.

Служба безпеки України (СБУ) є силовою структурою, яка забезпечує конституційність у державі. Голова Служби безпеки України підзвітний Сенату, призначається і звільняється Сенатом за поданням голови Сенату. На період впровадження нової Конституції СБУ підпорядковується Президенту, а після завершення формування усіх владних структур – Сенату.

Національна Рада веде (разом із Сенатом) законотворчу діяльність, спрямовану на розвиток усього національного господарства (термін повноважень – п'ять років). Достроковий розпуск Національної Ради не стосується палат Сенату. Національна Рада України затверджує склад Уряду держави і, разом із Сенатом, вивчає і приймає бюджет, закони держави. Депутати Національної Ради, Президент держави, Палати Сенату, Уряд, Верховний суд, Національний банк – мають право законодавчої ініціативи, але всі законопроекти проходять лише через Національну Раду і Сенат. Розділення Парламенту на Сенат і Національну Раду забезпечує політичну стійкість держави, прогнозований розвиток державотворчих процесів внутрішнього життя та зовнішньої політики, формує систему стримувань і противаг всередині системи законодавчої влади.

Уряд України здійснює керівництво системою органів виконавчої влади України, він підконтрольний і підзвітний Національній Раді України, виконує програму розвитку держави, затверджену Національною Радою відповідно до одержаного вотуму довіри. Уряд складається із Прем'єр-міністра, віце-прем'єрів та міністрів і працює колегіально. Міністри Уряду підзвітні відповідним Палатам Сенату. Прем'єр-міністр – є найвищою посадовою особою в органах виконавчої влади в Україні²⁹⁵. Парламентська меншість може

²⁹⁵ Вибори Прем'єр-міністра і Уряду держави здійснюється наступним чином. Президент: А) оголошує голову партії, яка набрала найбільшу кількість голосів виборців, або погодженого лідера коаліції партій, кандидатом на посаду Прем'єр-міністра і доручає йому сформулювати персональний склад Уряду; Б) не пізніше ніж через 14 днів після першого засідання Національної Ради або відставки попереднього Уряду, призначає на посаду Прем'єр-міністра, разом із іншими членами уряду та приймає у них присягу. А, Прем'єр-міністр, після його призначення, представляє програму діяльності Уряду до Національної Ради для одержання вотуму довіри. Національна Рада приймає вотум довіри абсолютною більшістю голосів у присутності не менше половини конституційного складу.

У випадку, якщо Уряд не був призначений таким чином, Національна Рада повинна вибрати Прем'єр-міністра, а також запропонованих ним членів Уряду, абсолютною більшістю голосів у

також формувати тіньовий Уряд та розробити його програму, яку подає Президенту України і Голові Сенату. Обов'язковим у складі Уряду є Міністерство статистики і планування. Усе національного господарства належить до поля діяльності Прем'єр-міністра і Уряду. Повноваження Уряду України щодо органів місцевого самоврядування включають також і право звернення до суду стосовно розпуску органів місцевого самоврядування та відсторонення від влади їх керівників у випадках доведення громади, району чи громади-міста до банкрутства, самоусунення від виконання посадових обов'язків або узурпації влади, бездіяльності, яка, зокрема, унеможлиблює прийняття бюджету, інших дій, що ведуть до порушення програмних цілей держави. Відповідне рішення Уряду України, затверджене Сенатом України, передбачає введення прямого управління і негайне оголошення нових виборів органу місцевого самоврядування.

Члени Уряду України, керівники органів виконавчої влади є владними особами. У систему всієї виконавчої влади України вводиться піраміда секретарів управ і державних секретарів міністерств під головуванням державного міністра Кабінету міністрів. Ці службові особи мають бути фахівцями відповідної адміністративної посади, не можуть займатися будь-якою політичною діяльністю, належати до будь-якої політичної партії. Особа на посаді секретаря підлягає періодичній ротації. Житло секретаря є службовим. Відставка голови управи, міністра чи Прем'єр-міністра не стосується посади відповідного секретаря. Система секретарів і державних секретарів створюється і контролюється Сенатом.

Президент України є найвищою особою держави, гарантом Конституції, йому надається право виступати від імені Українського народу і держави. (може звернутись від імені держави до Українського народу). Президент вибирається всенародно терміном на п'ять років (може виконувати обов'язки не більше двох термінів поспіль). Президент є відповідальним перед українським народом за суверенітет, цілісність України, за виконання державою конституційних зобов'язань перед народом України²⁹⁶. За поданням Сенату Президенту України надається право розпуску Національної Ради. Президент України є головою Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України. А, секретар РНБО України призначається Сенатом за поданням Президента України і є владною особою.

З ініціативою імпичменту Президенту виступають Верховний Суд України (у випадку скоєння Президентом кримінального злочину) чи Національна Рада, яка приймає рішення двома третинами своїх голосів (у випадку дій Президента, які можуть призвести до втрати Україною суверенітету, зниження обороноздатності і порушення

присутності не менше половини конституційного складу. Президент держави призначає обраний Уряд та приймає присягу його членів. Якщо і ця спроба призначити Уряд є невдалою: Президент одноосібно призначає Прем'єра і запропонованих ним членів Уряду; приймає в них присягу, зобов'язує виступити з програмою Уряду перед Національною Радою для одержання вотуму довіри. Якщо Національна Рада не надає вотуму довіри, Президент розпускає Національну Раду і призначає нові вибори.

²⁹⁶ Президент: а) має право законодавчої ініціативи; б) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України, здійснює нагородження, помилування, підписує закони, прийняті Верховною Радою України, здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України; в) звільняється від обов'язків виконавчої влади.

конституційних норм). Рішення про імпічмент Президенту України приймає Парламент після висновку Конституційного Суду України.

Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди: Конституційний суд України, суди загальної юрисдикції, адміністративні суди і мирові суди. Відповідно до закону діють місцеві та апеляційні суди. У громадах судочинство можуть здійснювати мирові суди (мирові судді) у випадках і порядку, визначених законом. Судом найвищої інстанції у системі судів загальної юрисдикції є Верховний суд України, а в системі адміністративних судів – Адміністративний суд України. Призначення на посаду судді безстроково, а також переведення судді до іншого суду – здійснює Вища рада правосуддя (судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного суду України). Особливих прав набуває Вища рада правосуддя (складається з вісімнадцяти членів), яка: призначає на посади суддів судів; приймає рішення про зупинення їх повноважень або ж щодо надання згоди на затримання чи арешт судді; здійснює інші повноваження, визначені законом. Щороку відбувається ротація третини складу Вищої ради правосуддя (термін повноважень членів - три роки). Особа не може займати посаду члена Вищої ради правосуддя два строки поспіль. Вища рада правосуддя, відповідно до закону, утворює кваліфікаційні, дисциплінарні та інші комісії, Судову адміністрацію, Національну школу суддів. Організацію і порядок діяльності Вищої ради правосуддя визначає закон.

Поряд із цим, слід зважати і на те, що у Конституції суттєво знижений статус Прокуратури. Організацію і порядок діяльності Прокуратури, статус державних прокурорів, гарантії їхньої незалежності визначає закон. Для забезпечення права на захист від обвинувачення, а також для надання юридичної допомоги діє Адвокатура. У структуру судочинства входить судова поліція, судово-ревізійна комісія, нотаріат та Рахункова палата (вони функціонують на основі судового регламенту, затвердженого Сенатом). Для забезпечення відповідності законів та інших правових актів, а також і міжнародних договорів України, Конституції України і офіційного тлумачення Конституції України в державі – діє Конституційний суд, що складається з 27-ми суддів. Відбір кандидатів у судді Конституційного суду України проводиться Комісією юристів²⁹⁷. Дата виборів суддів Конституційного суду України встановлюється Сенатом²⁹⁸.

За положеннями нової Конституції особливим статусом користуються: Національний банк України і система напівдержавних та комерційних банків, що перебуває під його впливом і обіймає усі основні проблеми обігу грошей у державі; Вища рада правосуддя, Прокуратура, Адвокатура та Нотаріат, що забезпечують право особи, організацій та суспільства на справедливість; Національна академія наук України вкупі з галузевими Академіями наук, науковими інститутами, лабораторіями, музеями, колекціями, ботанічними садами, заповідними територіями, що створюють знання та уміння суспільства. Разом зі самоврядними адміністративно-територіальними одиницями досягається можливість оптимальних конкретизацій планів, завдань та

²⁹⁷ Список членів Комісії затверджується указом Президента України на підставі пропозицій вищих навчальних закладів IV рівня акредитації, суддів Конституційного суду України, Європейського суду з прав людини і Верховного суду України у відставці в термін не пізніше, ніж за три місяці до виборів суддів Конституційного суду України.

²⁹⁸ З цього, судова система держави стає достатньо незалежною від коливань політичної і економічної ситуації в державі.

обов'язків українського суспільства²⁹⁹. Конституція держави визначає такий статус владної особи: Громадянин України, обраний або призначений на посаду згідно з Конституцією, отримує статус владної особи і несе відповідальність за дотримання конституційного ладу в державі.

Владними особами є: Президент України, Прем'єр-міністр України, депутати Парламенту, міністри, секретар РНБО, голови обласних управ та обласних рад, голова Національного банку, голова Антимонопольного комітету. Претенденти на посаду владної особи перед вступом на цю посаду чи до початку їх реєстрації у Центральній виборчій комісії подають дані про своє майно і прибутки та майно і прибутки своєї родини. Кандидат на посаду владної особи дає згоду, що у випадку обрання чи призначення на посаду владної особи певна, визначена ним частина прибутків від діяльності підприємств, що знаходяться у його власності, чи у власності його родини, спрямовуються додержавних благодійних фондів.

Розвитку громадянського суспільства в Україні присвячений третій розділ проекту Конституції. Україна – дуже молода держава, а відсутність звичаєвого права має компенсуватись статтями Конституції, що стосуються розвитку активності громадських організацій. Тож, у Конституції визнано, що громадська і політична діяльність громадянського суспільства має бути спрямована також на виникнення і функціонування в Україні значущих політичних партій, що представляють інтереси великих груп суспільства. При цьому, Держава: а) сприяє громадським ініціативам, спрямованим на самоорганізацію місцевого населення (міст, сіл, громад, районів) в напрямку дотримання чистоти територій, розвитку і захисту зелених насаджень, захисту землі, повітря і вод, відкритості та добросусідських відносин; б) заохочує створення благодійних, зокрема іменних фондів, спрямованих на підтримку науки, освіти, охорони здоров'я, культури і спорту (кошти, спрямовані на ці фонди, не зараховуються до об'ємів прибутків підприємств та організацій і не оподатковуються); в) надає сприяння громадянським заходам з організації добровільних притулків, харчування для бездомних та нужденних (фінансування цих заходів не підлягає оподаткуванню).

До першочергових обов'язків усіх громадських об'єднань і влад належить зростання наукового, інженерного та фахового потенціалу держави та недопущення зменшення числа кваліфікованих кадрів внаслідок еміграції з України найбільш освічених, творчих та працездатних громадян. У зв'язку з великим впливом церкви на громадян держави громадські організації і держава сприяють розвитку ініціатив на церковне об'єднання православних конфесій у єдину помісну Українську православну церкву. Число українців, що з причин самозбереження, насильницьких дій окупантів живуть за кордоном, сягає 20 млн., тож, Держава сприяє ініціативам громадянського суспільства зі створення всесвітньої організації – «Українство», наділеної рисами національного споріднення, взаєморозуміння і консолідації.

²⁹⁹ Ініціювання такої статті у проекті Конституції сприятиме створенню в Україні системи громадських фондів підтримки інноваційних проектів нових технологій, нових досягнень в науці, освіті та охороні здоров'я, у культурі та мистецтві, стимулюватиме створення ефективних технопарків.

У четвертому розділі проекту Конституції звертається увага на екологічну безпеку України. До головних завдань держави і суспільства у цьому аспекті належать: встановлення постійного моніторингу за станом радіоактивної ситуації у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС, за станом водозапірних дамб вздовж Дніпра, а також заходи, пов'язані зі збереженням родючості українських чорноземів, та станом лісового господарства України.

Процес прийняття нової Конституції відбуватиметься шляхом всенародного референдуму. Успішний хід цього процесу залежатиме від волі депутатів Верховної Ради і Президента держави і прийняття відповідного закону. Безумовно, напрацьований проект Конституції не претендує на абсолютно довершений варіант. Проте, сам проект покликаний стати предметом для широкого суспільного конструктивного діалогу, мета якого винайдення здоровими суспільними силами єдиних позицій спрямованих на розв'язання найгостріших проблем політичного устрою країни.

Вважаємо, що здійснення такого системно-аналітичного, політико-правового проекту дійсно є беззаперечною системною працею патріотів державників, які справді переймаються долею української державності та її нації. Разом із тим, власне, нові конституційні механізми функціонування органів державної влади, відповідальних за формування та реалізацію державної стратегії й політики, мають забезпечити їх перебування під перманентним впливом різних політичних сил, що спираються на протилежно діаметральні політичні засади, норми, принципи та ідеали. Ймовірно вірним, у цьому контексті, стримуючим механізмом надмірної політизації органів державної влади має стати також і запровадження тотального суспільного контролю за їх діяльністю та удосконалення механізмів контролю за проявами корупції в органах державної влади та покарання за зловживання. Рішучою відповіддю на зазначене суспільне зло, на авторське переконання, має стати розробка «Загальнонародної програми антикорупційної політики», яка безпосередньо спрямовуватиметься на подолання корупційних проявів і злочинів. Саме такий підхід сприятиме формування дієвих інструментів надійного захисту свободи та вільного розвитку особистості, реалізації принципу верховенства права і рівності всіх перед законом. Виходячи з ідеї конституційних змін та подальшого розвитку демократичних процесів в Україні, все очевиднішим стає наступне:

українським містам і селам необхідно та доцільно повернути Магдебурзьке право та прямі суспільні інструменти впливу на роботу влади, зокрема, впровадження такого дієвого суспільно-політичного інструменту як місцеві референдуми. Саме такий підхід спонукатиме не лише подальший розвиток місцевого самоврядування, але й сприятиме формуванню дійсно дієвих самоврядних громад, як основи у фундаменті організаційно-правових основ української державності;

очевидною є потреба щодо створення доволі простого і цивілізованого механізму участі громадян у прийнятті управлінських рішень не тільки через систему виборчого права, яка потребувати удосконалення, але й через єдину систему електронного самоврядування (коли кожен зацікавлений громадянин може побачити те чи інше управлінське рішення та підтримати чи не підтримати його). Така система державного управління і самоврядування запроваджена та дієво працює у більшості країн ЄС. Управлінська відкритість та демократичність гарантує належний суспільний контроль.

Звісно, там де не має відкритості управління існує широке поле для процвітання корупції та зловживань бюрократії. При цьому, широкі громадські обговорення усіх важливих рішень повинні стати основою у діяльності влади будь якого рівня, як і вибірність громадою управлінців – чиновників. Практично така модель управлінської системи є дійсно демократичним способом формування усіх гілок влади, у тому числі і на місцях – від адміністративної до поліцейської та судової.

Певним чином узагальнюючи усе вище зазначене, визнаємо: наведені пропозиції та рекомендації щодо змістовності нової української Конституції дозволять вибудувати прозору структуру для суспільного контролю над здійсненням владних повноважень, сконсолідувати суспільство на виконання наймасштабніших завдань, які ставить перед нами історія, тільки так можна сприяти національному діалогу і порозумінню.

Висновки до розділу 7

За результатами науково-прикладного дослідження щодо розробки й обґрунтування практичних рекомендацій у площині елімінування реальних загроз і ризиків сталому розвитку нашої держави авторами: сформульовано практичні засади в якості основи щодо розв'язання суспільно-політичної ситуації в межах національної соціально-економічної системи, охарактеризовано імовірність інваріантного розвитку подій в Україні за урахування власних інтеграційних перспектив; побудовано прогностичні моделі макроекономічного регулювання за домінантами стратегії макросистемної еволюції економіки держави; запропоновано комплекс заходів із безпечної реінтеграції населення; деталізовано провідні положення переформатування політичної системи влади в Україні. Авторські розробки та напрацювання дозволили сформулювати ряд науково-концептуальних, методичних, прогностичних та практичних висновків і пропозицій, основними з яких є.

1. Системі викладки в межах даного міждисциплінарного дослідження, наукове та інформаційно-аналітичне узагальнення результатів аналізу прогностичних можливостей і умов щодо забезпечення суспільно-політичної стабільності задля сталого розвитку національної соціально-економічної державної системи дозволили визнати: сучасні соціальні й екологічні проблеми людства – є предметом активної зовнішньої політики та політичних процесів, як всередині самої країни, так і поза її державними межами. При цьому, шляхи вирішення глобальної екологічної проблеми – раптової зміни клімату тісно пов'язані з актуалізованими проблемними питаннями світової економічної системи та створюють низку ризиків і руйнування потенційних можливостей для національних соціально-економічних систем.

Для прогнозування наслідків кліматичних змін у майбутньому у якості основних параметрів використовуються оцінки майбутнього зростання або зменшення чисельності населення, його міграційних потоків (кліматичних біженців) та обсяги витрат енергоносіїв. Тож, Україна стоїть перед відповідальним вибором бути спроможною подолати деструктивні наслідки раптової зміни клімату як щодо його впливу на окремі сегменти національно-державних соціально-економічних систем так і по відношенню в цілому до суспільства і окремо взятої людини. Водночас, на загальнонаціональному рівні цій проблематиці приділяється недостатньо уваги.

Запропоновано низку дієвих заходів щодо суттєвого пом'якшення згубних та деструктивних впливів раптової зміни клімату на теренах сучасної України.

2. Визнано і підтверджено, що дії Російсько Федерації у конфлікті на Східних теренах України є реалізацією масштабного геостратегічного плану спрямованого на перетворення сучасної української державності на недієздатне штучне державне утворення. При цьому, Європа – і в цілому, і в особі ключових політичних гравців (рівно як і США) висловлює лише занепокоєнням перманентним загостренням конфліктної ситуації у межах окремих тимчасово окупованих РФ. територіях Донецької та Луганської областей України. Водночас, з'ясовано: зовнішніми гравцями взятий чіткий курс на врегулювання ситуації через внутрішньо український діалог, який неможливим робить визнання самопроголошених республік терористичними організаціями. При цьому, Україна не має достатнього досвіду життя у стані замороженого конфлікту. Українському суспільству і державі необхідно адаптуватися до існування й забезпечення власної життєдіяльності в умовах тривалого «тліючого» чи «замороженого» конфлікту на Сході. А, реінтеграція тієї частини території яка опинилася під тимчасовою окупацією РФ, можлива лише шляхом безпечної реінтеграції насамперед населення, з проведенням системної та цілеспрямованої роботи на загальнодержавному рівні.

3. Встановлено і доведено, що подолання існуючих проблемних суспільних протиріч у сучасної української державності можливе лише за умови її повного та остаточного перезавантаження чи перезаснування. Центральною метою такого процесу має стати побудова справедливого суспільства, досягнення високих соціальних стандартів, створення умов розвитку для кожної особи, підвищення життєвого рівня усіх верств населення і головне – повернення довіри громадян до влади і держави, що можливе лише виключно за умови укладання нового суспільного договору – Основного Закону країни – Конституції України.

4. Визнано, що реальний суверенітет держави повинен відбивати не лише ступінь поступливості України, делегувати владні повноваження іншим державам-донорам або ж наддержавним об'єднанням чи міжнародним структурам. Оскільки, задля створення «суверенітету» нашої держав, її територіальній цілісності, непорушності виробничих, соціальних, політичних і економічних циклів, є потреба у самостійності вирішення питання щодо реалізації як внутрішньої, так і зовнішньої промислової політики. Доведено, що у цій відповідності потужно повинні працювати принципи пріоритетності, так називаної, «світової демократії» та економічної свободи, що проголошуються «блоком прогресивних націй». Тому й рекомендовано, що для реалізації та захисту національних економічних інтересів у реальному секторі економіки України (у т. ч. і у теплоенергетичній сфері діяльності – як у промисловій, так і комунальній енергетиці) та енергетичному машинобудуванні, слід будь-які дії та заходи підкріпити перспективними угодами та протоколами розбіжностей у форматі ЗВТ.

5. З'ясовано й обґрунтовано, що розбудова галузевої структури реального сектору економіки України за форматом відповідного співвідношення між наукоємними та енерго- й ресурсоємними галузями і виробництвами [50,0% на 50,0%] - є реальними можливостями для забезпечення надійності функціонування національного

господарства, зокрема, у площині підвищення енергоефективності функціонування (що може бути забезпечено значеннями на рівні 6,0 дол. США/ кг н.е.).

Побудовано універсальну модель оцінювання-прогнозування як енергоефективності, так і оптимального співвідношення структурних компонент, використання якої уможливило об'єктивне стратегування напрямів локалізації зусиль у контексті підвищення рівня енергоефективності функціонування національної економіки. Експериментальні розрахунки та обчислення, здійснені дослідниками дозволити встановити наступне: а) критичний рівень енергоефективності функціонування національної економіки при 100,0% частці промисловості у загальному енергоспоживанні дорівнює 0,16072422 дол. США/ кг н.е.; б) якщо виходити із приведеного універсального модельного рішення, то нижня межа частки промисловості у загальному енергоспоживанні країни могла б становити 26,69348527 %. Вказане може означати також і те, що країни світу з нижчою часткою промисловості у загальному енергоспоживанні розвиваються (розвиватимуться) вже за іншою макроекономічною моделлю, ніж Україна.

Доведено, що розвиток національної економіки згідно моделі макросистемної еволюції передбачає розбудову галузевої структури реального сектору у відповідності до обчисленого співвідношення 50,0% енерго- й ресурсо- емних галузей і виробництв при частці промисловості у загальному енергоспоживанні України на рівні 26,7%.

6. Встановлено і розраховано за авторськими модельними рішеннями, що реалізації моделі макросистемної еволюції економіки України передбачає (уможливило) досягнення визначених за імперативами сталого розвитку цільових орієнтирів. При цьому, обчислено і доведено, що результативність функціонування промисловості України можливо забезпечити, загалом, із досягненням рівня енергоефективності її функціонування не меншим, ніж 5,8 дол. США/ кг. н.е. А, щодо базових галузей і виробництв реального сектору економіки України, то передбачено орієнтуватися на здобування ними таких вимірів енергоефективності функціонування: а) виробництва коксу та продуктів нафто перероблення - 6,10 дол. США/кг н.е.; б) добувної промисловості – 1,56 дол. США/кг н.е.; в) хімічної та нафтохімічної промисловості – 1,21 дол. США/кг н.е.; г) металургії та оброблення металу – 4,50 дол. США/кг н.е.; д) виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – 3,52 дол. США/кг н.е.; ж) чорної металургії – 1,87 дол. США / кг н.е.; з) інших галузей і виробництв промисловості – 11,76 дол. США / кг н.е.

7. Побудовано прогноз основних макроекономічних показників розвитку до 2030 року економіки України за наслідками реалізації доміант стратегії макросистемної еволюції держави. Дослідно-експериментальна перевірка побудованих прогнозно-аналітичних рішень дозволила визнати і підвередити, що врахування імперативів сталого розвитку у державних та регіональних стратегічних програмах і планах забезпечить надійність та стійкість функціонування національної соціально-економічної системи, підвищення рівня і якості життя населення, соціальну справедливість і регенерацію реального сектору економіки держави. При цьому, імовірними є досягнення цільових орієнтирів соціально-економічного розвитку до 2030 року (за урахування масштабів потенціал сталого розвитку, рівнів результативності управління сталим водокористуванням та процесами енерго- й ресурсо- збереження), зокрема, за: а) обсягами ВВП на рівні 176,150 млрд. дол. США (максимально можливий обсяг -

209,925 млрд. дол. США); б) обсягами ВВП на душу населення: 4,127 тис. дол. США (максимально можливий обсяг - 4,919 млрд. дол. США).

8. Визнано і наголошено, що суспільно-політичні, соціально-економічні, технологічні, екологічні, медико-соціальні наслідки військових дій, які протягом останнього часу ведуться у державі, запроксимовані на довготривалий (повоєнний) період. До вирішення ґрунтовних проблем, що мають місце в межах національної соціально-економічної системи, яка не отримує (бо, не залучаються (!)) задовільної відповіді щодо їх розв'язання від причетних до економічної, соціальної, екологічної, технологічної тощо справи професіоналів, наразі, нажаль, причетні лише особи, функціональні обов'язки яких передбачають, насамперед, насильницько-руйнівні, а не конструктивні дії та діалог. А тому, суперечливість процесу розробки, формування та запровадження у практику відповідних механізмів пропонованої авторами стратегії макросистемної еволюції економіки України ще більш ускладнюється, з огляду на позицію державного керівництва, аморфність і аморальність поглядів яких, рельєфно виражаються у про- силовому спрямуванні.

9. Засвідчено і визнано, що світова стабільність у 2014 – 2018 рр. залишається як цілеспрямованою діяльністю людства, планомірною реалізованою за пріоритетом щодо унеможливлення варіанту власного самознищення, так і рівнодіючою ініціативою до генерування локальних війн та конфліктів, військових приготувань і регіональних протистоянь, які недостатньо (або ж, взагалі, не-) піддаються регулятивним впливам із боку світового співтовариства. Україна, все ще має певний час, для вирішення нагальних питань щодо забезпечення економічної, медико-соціальної, екологічної, демографічної та, загалом, національної безпеки – а, на їхній основі і воєнно-економічної. Справа за раціональним використанням наявних масштабів стратегічного потенціалу економіки держави за урахування імперативів сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

до Розділу 7

1. Попкова М. Ю. Чи може бути ліс збитковим? [Електронний ресурс] / Попкова М. Ю., Савушик М. П. – Режим доступу: http://www.lesovod.org.ua/webfm_send/57.
2. Офіційний сайт Державного комітету лісового господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index>.
3. Закон України "Про зміни клімату" № 435/96 від 29.10.96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-96>.
4. Порфирьев Б. Н. Экономика климатических изменений: Монография / Б. Н. Порфирьев. – Москва: Анкил, 2008. – 168 с.
5. Волошин Д. В. Изменения климата: Экономико-экологические проблемы: Монография / [Д. В. Волошин; под. общ. ред. В. Н. Степанова]. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2007. – 309 с.
6. Лицур І. М. Теоретико-методологічні основи еколого-економічної безпеки (на прикладі лісових ресурсів Карпат): Монографія / І. М. Лицур. – Київ: Науковий світ, 2004. – 139 с.

7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.news.bbc.co.uk/hi/russian/sci/tech/newsid_7662000/7662872.stm.
8. Україна та глобальний парниковий ефект: Монографія. – у 2-х томах – Т. 2: Вразливість і адаптація екологічних та економічних систем до зміни клімату. – Київ: видавництво Світ, 1998. – 208 с.
9. Букша І. Ф. Інвентаризація парникових газів у секторі землекористування та лісового господарства: Монографія / І. Ф. Букша, О. В. Бутрим, В. П. Пастернак. – Харків: ХНАУ, 2008. – 232 с.
10. Хвесик М. А. Просторова організація та напрями використання природного багатства України/ Хвесик М. А., Бистряков І. К., Клиновий Д. В// Економіка України, 2016. – №7. – С. 46 – 65.
11. Екс-Президент Чехії запропонував відділити Закарпаття від України? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rionews.com.ua/mixed/nonpublished/now/n142089345>.
12. Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір: Монографія /Наук. ред. О. Гарань. – Київ: Стилос, 2017. – 235 с. [С. 173 – 199].
13. Донбас в етнополітичному вимірі: Монографія / Авт. кол.: В. Котигоренко (керівник), О. Калакура, Л. Ковач, В. Коцур, Н. Кочан, Н. Макаренко, Ю. Ніколаєць, М. Панчук, О. Рафальський. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2014. – 584 с. [С. 172 – 452].
14. Думка населення України щодо майбутнього Криму [Електронний ресурс] / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. – Травень 2016. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/polls/2016a/maibutnepituvannja.htm>.
15. Загальнонаціональне дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова [Електронний ресурс] // Опитування проведено з 11.05.2016 – 16.05.2016 р. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/donbas-poglyad-naselennya-na-konflikt>.
16. Сергієнко О. Земельний дерібан під прикриттям децентралізації [Електронний ресурс] / Сергієнко О., Ткачук А.// Дзеркало тижня. – 2016. – № 27. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/zemelniy-deriban-pid-prikrittyam-decentralizaciyi_.html.
17. Соціально-політичні настрої жителів України та рейтинг підтримки партій та політичних лідерів [Електронний ресурс]. – КМІС, листопад 2016 року. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=660&page=1&y=2016>.
18. Ставлення населення України до внутрішньо переміщених осіб з Донбасу та Криму. Результати опитування громадської думки. [Електронний ресурс]. – КМІС, квітень 2016 р. – С. 10. – Режим доступу: http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20160111_Shpiker-report/Rep_Internews.ukr.pdf.
19. Ставлення громадян до ситуації на Донбасі [Електронний ресурс]. – Центр Разумкова. Результати соціологічного дослідження (9.09.2016 – 26.09.2016 р.). – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=780.

20. Антуан Аржаховський Яким чином демократичний Захід зможе вийти з конфлікту з Росією [Електронний ресурс]. – 22.10.2016 р. – Режим доступу: <http://comite-ukraine.blogs.liberation.fr/>.
21. Митина О. В. Динамика политического сознания как процесс самоорганизации/ Митина О. В., Петренко В. Ф // *Общественные науки и современность*. – 1995. – № 5. – С. 103-115.
22. Пригожин И. От существующего к возникающему. Время и сложность в физических науках (пер. с англ.). – Москва: Изд-во «Наука», 1985. – 328 с.
23. Хакен Г. Синергетика. Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. Пер. с англ. – Москва: Изд-во «Мир», 1985. – 420 с.
24. Thom R. *Struktural stability and morphogenesis: An Outline of a General Theory of Models*; Tranllated from the French edition, as updated by the author, by D. H. FOWIER, by C. H. WADDINGTON. – New York – London – Amsterdam – Sidney – Tokyo, 1975. – 392 p.
25. Микитенко В. В. Організаційно-економічна палітра сучасних умов варіативності трансформаційних змін в межах соціальної сфери держави / В. В. Микитенко, В. Ю. Худолей // *Вісник МНТУ: Серія Економіка: Збірник наукових праць*. – Київ: Вид-во МНТУ ім. акад. Ю. Бугая МОНмолодьспорту України, 2012. - № 3 (7). – С. 5 – 16.
26. Шкарлет С. М. Формування стратегії сталого розвитку економіки України бінарного типу [Електронний ресурс] / Микитенко В. В., Шкарлет С. М // *Економіст: науковий та громадсько-політичний журнал*, 2012. - № 1. – Науково-дослідний центр інновацій та конкурентоспроможності, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – Київ: 2012. – С. 7 – 16 (Електронна версія журналу – Режим доступу до ресурсу: <http://ua-ekonomist.com/abstracts/january-2012/>).
27. Микитенко В. В. Формування багаторівневої системи показників-індикаторів ідентифікації сталого розвитку / В. В. Микитенко // *Український соціум: наука – освіта – виробництво: Збірник наукових праць*. / [О. М. Алимов, В. Ю. Бугай, С. М. Шкарлет, В. Ю. Худолей та ін.]; за ред. д.е.н., проф. В. В. Микитенко. – Вип. 1. – Київ: МНТУ ім. акад. Ю. Бугая, Асоціація ТЕКУ, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2012. – 344 с. [С. 30 – 36].
28. Шкарлет С. М. Чинники генерування результативності технологій управління забезпеченням економічної безпеки у промисловості / В. В. Микитенко, С. М. Шкарлет // *Тріада національного відродження: наука – освіта – виробництво: Збірник наукових праць*. / [О. М. Алимов, О. О. Демешок, С. М. Шкарлет, В. Ю. Худолей та ін.]; за науковою ред. д.е.н., проф. В. В. Микитенко. – Вип. 2. – Київ: МНТУ імені акад. академіка Ю. Бугая, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2012. – 144 с. [С. 11 – 16].
29. Научно-технический прогресс и его социально-экономические последствия на период до 2005 года по Украинской ССР (Комплексная программа научно-технического прогрессу Української РСР) /под. науч. ред. академика НАН Украины А. Н. Алымова. – Совет по изучению производительных сил Украины АН УССР. – Киев: Изд-во «Наукова думка», 1984. – 696 с.
30. Бушуєв В. В. Апокаліпсис-2012 і нова енергетична цивілізація / В. В. Бушуєв// *Ефективне антикризове управління: науково-практичний журнал*, 2012. – №5 (68). – С. 42 – 51.

31. Макаров О. А. Довгостроковий прогноз розвитку енергетики у світі та Росії / О. А. Макаров, Т. О. Митрофанов, В. О. Кулагін // Економічний журнал вищої школи економіки, 2012. – № 2. – С. 172 – 204.

32. Данилишин Б. М. Феноменологічні альтернативи економічного зростання України: Монографія / Данилишин Б. М., Микитенко В. В. – У 2 т. – Т. 1. – Київ: РВПС України НАН України, Вид-во ЗАТ «Нічлава», 2008. – 336 с.

33. Данилишин Б. М. Макросистемна еволюція української економіки / Данилишин Б. М., Микитенко В. В. – У 2 т. – Т. 2. – Київ: РВПС України НАН України, Вид-во ЗАТ «Нічлава», 2008. – 210 с.

34. Микитенко В. В. Економічна безпека промисловості: цільовий функціонал та технології управління: Монографія / Микитенко В. В., Демешок О. О. / За науковою редакцією д.е.н., проф. Микитенко В. В. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», МНТУ ім. акад. Ю. Бугая, 2012. – 650 с.

35. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень: Монографія / А. Б. Качинський. – Київ: НІСД при Президентові України, 2013. – 104 с.

36. Костюковський, Б. А. Напрямки забезпечення екологічних вимог по викидах забруднювачів у повітря в тепловій енергетиці України / Б. А. Костюковський, С. В. Шульженко, Т. П. Нечаєва // Проблеми загальної енергетики. – 2009. – № 20. – С. 63–68.

37. Полтерович В. М. Элементы теории реформ: Монография / В. М. Полтерович. – Москва: Изд-во «Экономика», 2007. – 242 с.

38. Шафранник Ю. К. ТЭК и экономика России: вчера, сегодня, завтра: 1990 – 2010 – 2030: Информационно-аналитический обзор / под ред. Ю. К. Шафранника. – Москва: Энергия, 2011. – 488 с.

39. Энергетическая стратегия и политика Евросоюза до 2020 года: Монография. – Москва: Изд-во «Энергия», 2011. – 96 с.

40. Алимов О. М. Технології управління стратегічним потенціалом розвитку України [Електронний ресурс] / Микитенко В. В., Алимов О. М. // Національне господарство України: теорія та практика управління: Електронний фаховий журнал ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2011. – № 1 (1). – Режим доступу: у: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2011/Alimov_Mikitenko.pdf.

41. Микитенко В. В. Формування набору стратегій для розробки адаптивних технологій управління забезпеченням економічної безпеки / Гребенюк О. В., Микитенко В. В. // Вісник економічної науки України: науковий журнал. – Донецьк, Академія економічних наук України, ІЕП НАН України, 2011 - № 1 (19). – С. 79 – 88.

42. Науково-методичні основи забезпечення сталого розвитку виробничо-економічних систем / В. В. Микитенко// Матеріали І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Імплементация інновацій обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сучасного бізнесу» (22.03.2018). – Харків: Харківський державний університет харчування та торгівлі, 2018. – Секція І Науково-практичні заходи організації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку підприємств; редкол.:

О. І. Черевко [та ін.]; Харківський держ. ун-т харч. та торг. – Харків: ХДУХТ, 2018. – 435 с. – 435 с. (С. 134 - 138).

43. Бушуев В. В. Энергетическая стратегия – 2050: методология, вызовы, возможности [Электронный ресурс] / В. В. Бушуев, Н. К. Куричев, А. И. Громов // ЭСКО. Энергетика и промышленность: электронный научно-практический журнал, 2013 – № 6 (138). – С. 1 – 13. – Режим доступа: http://www.energystrategy.ru/ab_ins/source/ES-2050.pdf.

44. Роджерс М. Переворот в энергетике Прогноз Mc Kinsey [Электронный ресурс]/ М. Роджерс // Mc Kinsey on Sustainability & Resource Productivity, 2012. – Режим доступа: http://www.journal.esco.co.ua/industry/2013_6/art234.html.

45. Статистичні джерела [Електронний ресурс]: Statistical Review of World Energy 2010, Statistical Review of World Energy 2010-2012. – Режим доступа: https://www.reportlinker.com/market-report/Energy/6349/Energy?utm_source=adwords1&utm_medium=cpc&utm_campaign=Energy_And_Environment&utm_adgroup=Energy_Statistics&gclid=CjwKCAjwmufZBRBJEiwAPJ3Lpvnvgaoy2ZLYs6c19Q9a4y3VuR7QSwCjN-pkrphzthQNHwG1HIUQ56hoCRM0QAvD_BwE.

46. Худoley В. Ю. Енергоефективність національного промислового виробництва: технології регіонального управління: Монографія / В. Ю. Худoley. – Київ: МНТУ ім. акад. Ю. Бугая, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2013 – 436 с.

47. Алимов О. М. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України: Монографія / [О. М. Алимов, І. В. Драган, В. В. Микитенко та ін.]. – Київ, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. – 88 с.

48. Микитенко В. В. Геополітична варіативність розвитку української економіки: Навчальний посібник / Микитенко В. В., Чернятевич Я. В. – Київ: НАДУ При Президентіві України, 2010. – 128 с.

49. Микитенко Д. О. Геополітична варіативність розвитку та збалансованого функціонування української економіки в сучасних умовах / Микитенко В. В., Микитенко Д. О. // Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в контексті сучасних процесів міжнародної інтеграції. Збірник наукових праць. – Херсон: Вид-во ХНТУ МОН України: ПП Вишемирський В. С., 2009. – С. 96 – 111.

50. Микитенко В. В. Потенціал сталого розвитку: проблеми оцінювання та перспективи формування / В. В. Микитенко // Економіка і регіон [Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка]. – 2014. – № 5 (48). – С. 26 – 33.

51. Микитенко В. В. Неоіндустріалізація виробничо-господарської діяльності в Україні: проблеми та перспективи забезпечення / Микитенко В. В. // Модернизация хозяйственного механизма сквозь призму экономических, правовых и инженерных подходов [Сборник материалов VI Международной научно-практ. конференции] (г. Минск, Беларусь; 03.03.2015 г.). – Минск: Белорусский национальный технический ун-т Министерство образования Республики Беларусь, 2015. – 510 с. – [С. 329-332].

52. Науково-технічна політика та інноваційна діяльність в Україні у контексті євроінтеграційних процесів / І. Ю. Єгоров, І. А. Жукович, Ю. О. Рижкова,

М. В. Пугачова; під заг. ред. Васечко О. О. – Київ: НТК статистичних досліджень, Державний комітет статистики України, 2006. – 223 с.

53. Смолянук В. Ф. Політична система України: джерела стабільності та чинники дестабілізації / В. Ф. Смолянук // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки, 2016 - № 3(4). – С. 32 – 43.

54. Хвесик М. А. Капіталізація природних ресурсів: Монографія/ І. К. Бистряков, В. А. Голян, Д. М. Клиновий, Н. В. Коржунова, Л. В. Левківська та ін.; за заг. редакцією академіка НААН України М. А. Хвесика. – Київ: ДУ Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, 2014. – 268 с.

55. Бистряков І. К. Формування системи механізмів управління природними ресурсами в умовах євроінтеграційних процесів: Монографія / І. К. Бистряков, Д. М. Клиновий, Н. В. Коржунова, І. М. Лицур, В. В. Микитенко та інші; за ред. академіка НААН України М. А. Хвесика. – Київ: ДУ Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України, 2017. – 680 с.

56. Микитенко В. В. Досвід розроблення змісту та провадження узгодженої політики сталого розвитку складних систем на засадах забезпечення високої енергоефективності їхнього функціонування / Микитенко В. В., Демешок О. О., Худолей В. Ю. // Інвестиції: практика та досвід: Наукове фахове видання, 2012. – Київ: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили МОНмолодьспорту України, 2012. – № 20. – С. 4 – 10.

57. Микитенко В. В. Методи державного реагування на загрози національній безпеці держави: Навчальний посібник / В. І. Абрамов, В. В. Микитенко, Г. П. Ситник. – Київ: НАДУ При Президентові України, 2009. – 148 с.

58. Микитенко В. В. Засоби і методи системно-комплексного оцінювання-прогнозування параметрів стратегічного потенціалу сталого розвитку України / Микитенко В. В., Барканов В. І. // Соціальні аспекти розвитку регіонів України: [збірник наукових праць; за ред. д.е.н., проф. Г. Г. Савіної]. – Херсон: ХНТУ МОН України, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2010. – 220 с. – С. 127 – 139.

59. Микитенко В. В. Ресурсне та методичне забезпечення реструктуризації основних компонент соціально-економічної системи держави / Микитенко В. В., Ладонько Л. С. // Збірник наукових праць НДЕІ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України: Формування ринкових відносин в Україні, 2010. – № 6 (109). – С. 38 – 44.

60. Микитенко В. В. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика: Монографія / [О. М. Алимов, В. В. Микитенко, С. М. Шкарлет та ін./ за науковою ред. д.е.н, проф. Хлобистова Є. В.] /ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ МОНмолодьспорту України, НДІ Сталого розвитку та природокористування. – У 2-х том. – Т. 1. – Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2011. – 464 с.

61. Микитенко В. В. Формування стратегічної моделі державного регулювання природокористування в ринкових умовах господарювання в просторового соціально-економічного розвитку / Микитенко В. В., Драган І. В., Кузьменко Р. В. // Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал. – Київ: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2013. – №14. – С. 57-60.

62. Микитенко В. В. Потенціал сталого розвитку: проблеми оцінювання та перспективи формування / В. В. Микитенко/ Економіка і регіон [Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка]. – 2014. – № 5 (48). – С. 26 – 33.

63. Микитенко В. В. Побудова структурно-логічної схеми вирішення проблем формування системи механізмів управління природними ресурсами в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Микитенко // Економіка, управління, інновації: Електронне наукове фахове видання. Серія: Економічні науки. – Житомир, вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2017. – № 1 (20). – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2017_1_8.

64. Мала енциклопедія етнодержавознавства: Монографія. – Київ: Вид-во «Генеза», 1996. – 116 с.

65. Национальные интересы: теория и практика: Монография / Под редакцией Э. А. Позднякова. – Москва: ИМЭМО, 1991. – С. 6 – 7.

66. Ковшун Н. Е. Домінанти інтегрованої концепції формування системи сталого водокористування / Н. Е. Ковшун. // Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки. - 2018. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2018_1_11.

67. Медоуз Д. Х. Пределы роста: 30 лет спустя: Монография / Д. Х. Медоуз, Й. Рандерс, Д. Л. Медоуз; пер. с англ. Е. С. Оганесян; под ред. Н. П. Тарасовой. — Москва: БИНОМ, Лаборатория знаний, 2012. – 358 с.

68. Word resources institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wgi.org/applications/maps/aqueduct-atlas>.

69. Данилов-Данильян В. И. Глобальная проблема дефицита пресной воды / В. И. Данилов-Данильян // Век глобализации. — 2008. — № 1. — С. 45—56.

70. Межі зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

71. Water desalination: Saudi Energy to display latest technologies. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arabnews.com/news/565711>.

72. Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення: Монографія / За ред. академіка УЕАН, д.е.н., професора М. А. Хвесика. – Київ: РВПС України НАН України, 2005. – 460 с.

73. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів: Монографія / [М. А. Хвесик, Л. В. Левковська, В. М. Мандзик та ін.; за заг. ред. д.е.н., проф., академіка НААН України М.А. Хвесика]. – Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 264 с.

74. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

75. Безпека водних ресурсів України у глобальному вимірі: Монографія / [за заг. ред. академіка НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика]. – Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 500 с.

76. Довкілля України за 2016 рік: статистичний збірник / [за заг. ред. О. М. Прокопенко]. – Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 226 с.

77. Довкілля України за 2014 рік: статистичний збірник / [за заг. ред. О. М. Прокопенко]. – Київ: Державна служба статистики України, 2015. – 223 с.

78. Продуктивність водо ресурсних джерел України: теорія і практика: Монографія / під ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. Б. М. Данилишина. – Київ: РВПС України НАН України, 2007. – 412 с.

79. Основні тенденції використання природно-ресурсного потенціалу в національному господарстві та оцінка джерел фінансового забезпечення його відтворення: Монографія / [Хвесик М. А., Голян В. А., Іртищева І. О., Левковська Л. В., Мандзик В. М. та ін.]; за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. – 124 с.

80. Національна доповідь про якість питної води та стан питного водопостачання в Україні у 2016 році: науково-аналітична розробка. – Київ: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – 407 с.

81. Формування рентних відносин у водному господарстві України: Монографія / [за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика]. – Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 306 с.

82. Микитенко В. В. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: Монографія / О. М. Алимов, Л. С. Ладонько, І. М. Лицур, В. В. Микитенко, В. Ю. Худолей та ін. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014. – 520 с.

83. Данилишин Б. М. Коментар щодо макроекономічних прогнозів [Електронний ресурс] / Б. М. Данилишин. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/glava-soveta-nbu-nazval-usloviya-uskorennoho-1524063733.html>.

84. Микитенко В. В. Світоглядні трансформації процесів еволюційної інтеграції: макроекономічна модель формування потенціалу сталого розвитку / В. В. Микитенко // Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища [збірник наукових праць]. – Київ: ДУ «ІЕПСР НАН України», 2014. – 134 с. [С. 116 – 123].

85. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н. С. Ю. Римаренка. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 188 с.

86. Войналович В. А. Релігійний чинник етнополітичних процесів на Донбасі: історія і сучасність: Монографія / В. А. Войналович, Н. І. Кочан. – НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, НАН України, 2014. – 303 с. [С. 135 – 200].

87. Шляхи та перспективи примирення та реінтеграції в умовах збройного конфлікту на Сході України: Аналітична доповідь / За заг. ред. В. Яблонського. – Київ: НІСД при Президентові України, 2015. – 47 с.

88. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н., професора Г. І. Зеленько. – НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 164 с. [С. 135 – 156].

89. Юхновський І. Р. Роздуми з приводу нової Конституції України [Електронний ресурс] / І. Р. Юхновський // Україна – Європа – Світ: збірник наукових праць, 2016. – № 17. – С. 186 – 196. – Режим доступу: file:///C:/Users/VV/Downloads/Ues_2016_17_22.pdf.

ДОМІНАНТИ СТРАТЕГІЇ МАКРОСИСТЕМНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕРЖАВИ (Замість післямови)

Суспільно-політичний, соціально-економічний, техніко-технологічний, культурно-освітній стан національної соціально-економічної системи держави вимагає повного перегляду і переформатування як теоретико-методологічних, так і науково-прикладних засад реалізації єдиної економічної та державотворчої політики, формування яких відбувається в кризових умовах за ресурсних обмежень. Вказане зумовлене також загостренням військово-економічних, екологічних, енергетичних, корпоративних, корупційних, територіально-адміністративних, медико-соціальних, демографічних, етнічних, духовних та ряду іншої природи проблем із специфічними рисами українського менталітету. Поряд із цим, інституційні, економічні та суспільно-політичні перетворення в Україні, які відбувалися впродовж останніх двадцяти шести років: а) не убезпечили її демократичного поступу у єдине поле прогресивних країн світу, підвищення рівня і якості життя населення; б) не обумовили генерування в її межах системних ознак інноваційно-інформаційного типу щодо забезпечення переходу нашої держави та її регіонів до сталого розвитку.

Визнавши важливість і пріоритетність макросистемної еволюції держави, нами проведено міждисциплінарне науково-прикладне дослідження та усвідомлено консолідуючу й регулюючу роль системи державного управління в усіх процесах, які мають місце в Україні та набутих у спадок. Тривале (і, більшою мірою) штучне гальмування соціально-економічного розвитку в країні та руйнування доктринальних засад конституційного забезпечення у ретроспективному періоді призвело до: хронічного відставання національної економіки від високотехнологічних країн світу; розбалансованості функціонування усіх без виключення інституцій; втрати довіри й руйнації загальної системи державного управління; суттєвого зниження рівня як національної безпеки, так і всіх її базових компонент. Це, беззаперечно, і надалі позначатиметься на: фазовій траєкторії розвитку нашого державного утворення та національної економіки; готовності системи державного управління до змін і позитивних екстерналій; процесах раціоналізації освоєння потенціалу сталого розвитку й ін.

Виконано комплексне узагальнення результатів фахово-наукових розробок у сфері: державного і регіонального управління; економіки та управління національним господарством; розвитку продуктивних сил та економіки природокористування; політології та геополітики; демографії та соціології; сталого розвитку та вирішення медико-соціальних проблем; інституційної та еволюційної економіки тощо. Здійснено аналітичне опрацювання інформаційних матеріалів із різних (відкритих) джерел інформації, економіко-статистичний та економетричний аналіз переважної більшості основних параметрів розвитку національної соціально-економічної системи, моделювання та прогнозування базових макроекономічних показників. Це дозволило сформулювати й обґрунтувати низку варіативних прогнозних сценаріїв щодо подальшого перебігу подій в Україні та навколо неї. За результатами системного дослідження окресленої проблематики приведено відповідні припущення і сформовано конструктивні пропозиції фундаментально-прикладного характеру щодо можливого поліпшення ситуації та вирішення ряду гострих суспільних питань. Разом із тим, за

результатами дослідження сформульовано низку висновків із рекомендаційною складовою та підведено узагальнюючі підсумки.

З'ясовано, що визначення справжнього й об'єктивного геополітичного місця та ролі України на карті сучасних світових геостратегічних процесів для істинних патріотів Вітчизни – державних діячів, означатиме лише одне – отримання відповідей на багато складних та доволі суперечливих запитань щодо реалізації подальших державотворчих процесів, які не залежать від політичного простору й часу та мінливості гео економічних тенденцій³⁰⁰. І тому й виникає потреба у синхронному просторово-часовому уявленні гео економічних масштабів здійснення реалістичних спроб щодо досягнення справжнього життєвого геостратегічного простору української держави та її ролі у співвіднесенні з іншими країнами, насамперед, ключовими суб'єктами світового геополітичного процесу. Це є необхідним і нагальним, на авторське переконання, у першу чергу, з огляду на визнання того, що, власне, небезпеку для української державності й суспільства і надалі також нестимуть у собі: відсутність у корелянтів ґрунтовних знань, професіоналізму та досвіду, а, іноді навіть, й відвертого нехтування розумінням першопричин потенційних джерел небезпек і реальних загроз державотворенню. І, відповідно, виходячи з цього, - відсутності адекватних методів щодо запобігання останніх та ревалентних форм і засобів унеможливлення й нейтралізації, або ж мінімізації (елімінування) їх негативних наслідків для національної соціально-економічної системи, загалом.

Засвідчено, що виборів, без сумніву, власну державну незалежність, хоча й доволі мирним шляхом, на рубежі 90-років ХХ сторіччя, Україна потрапила в складний і суперечливий геополітичний ландшафт, який, власне, для неї є цілком природнім із позиції її геополітичного розташування. Фактично, Україна знаходиться на межі між Російською Федерацією та Європейським Союзом, між інтересами провідних розвинених країн Європи та США: виступаючи, з одного боку, своєрідним транзитером російських енергоносіїв для Європи та, разом із тим, потенційно спроможною відігравати не менш вагому роль в якості своєрідного геостратегічного «ключа» на північному узбережжі Чорного моря для тієї ж все таки Європи і США. Якщо ж ми додамо до цього і відносно розвинену інфраструктуру, територіальний потенціал (землі українського чорнозему та людський – демографічно-трудова ресурс), то стає очевидною постійна зацікавленість нею ключових акторів – суб'єктів діючої геополітичної сцени. Всі ці складні, заплутані й суперечливо-природні геополітичні координати найшли своє закономірне відображення і у внутрішньо українській інституційній матриці зовнішньополітичної поведінки «національних державотворців» – перманентних коливань між Сходом і Заходом, між Росією, Європою та США. Вказане і змушувало вище державно-політичне керівництво України, впродовж значного проміжку історичного часу, обирати задля державного виживання одну з найбільш суперечливих, та можливо навіть, й раціональних стратегій,

³⁰⁰ Сучасна українська реальність у площині провадження політичного буття, переважно, зайнята вузько партійними політичними проблемами і для свого аналізу, здебільшого, живиться низкою розтиражованих суспільних міфів та ідеологем, на якій і вибудовує притаманний лише їй хибний світ політичних ілюзій, переконуючи власний народ у неспроможності формування справжньої державності, міцної за своїм національним змістом та патріотичної за українським духом.

сутність якої полягає у тонкому балансуванні інтересів між основними різносторонніми геополітичними векторами. Водночас, здебільшого, така багатовекторна стратегія, за своєю природою, є лише пасивною зовнішньою політикою (а не активною, наступальною, агресивною, варіативною). А, отже, її ресурсні й функціональні можливості – є, доволі обмеженими, і у просторі, і у часі³⁰¹.

Зрештою, це, у кінцевому підсумку, і призвело до того, що Україна тотально опинилася під жорстким контуром впливу та зовнішнього управління³⁰² за усіма площинами сучасного державотворення. Очевидним висновком, для цієї ситуації, з нашої точки зору, має стати вироблення дієвих механізмів й інструментарію активної протидії зовнішньому втручання, «опосередкованому» коригуванню фазової траєкторії, адміністративно-силовим акціям компенсації «загального стану недосконалості» системи управління країною, насамперед, щодо запровадження у практику державних механізмів кризового реагування на існуючі загрози і ризики сталому розвитку.

До таких механізмів слід було б віднести розробку та запровадження у життя наступних державницьких Стратегій: а) пильності та застороги по відношенню до потенційних і прихованих внутрішніх та зовнішніх загроз руйнації державності, доведення їх сутності та змісту до широкого громадського українського загалу; б) забезпечення стійкості державних, соціальних та політичних інституцій України; в) протидії інформаційним технологіям руйнації держави; г) підтримки на необхідному та достатньому рівні індексу суспільного оптимізму у населення на підставі розробки і запровадження у практику українського державотворення об'єднавчої національної ідеї тощо.

Слід наголосити на тому, що прямо на наших очах відбувається зміна Західного світу з його ціннісними орієнтаціями. І, у цьому аспекті, Україна має вибудовувати більш прагматичні свої відносини як із США, так і Великобританією та іншими провідними країнами Європейського Союзу. Наразі, невиразність зовнішньополітичної лінії поведінки корелянтів впродовж значного періоду державної незалежності та певне «тупцювання на місці» негативно вплинули на більшість українських громадян, порушуючи природній процес їх само- ідентифікації, сприяючи погіршенню національного самопочуття та посилюючи регіональний егоїзм, особливо у прикордонні України, «розмиваючи», тим самим, світлий образ держави (у тому числі й у молодого покоління). Вказане і призвело до утвердження в суспільній думці негативних поглядів про подальшу недоцільність організуючого впливу держави на суспільні процеси та недоречність посилення її національних інститутів й інституцій у

³⁰¹. Слід зауважити, що загалом ми лише суто номінально знаходимося в одному часовому проміжку з країнами як Європейського Союзу, так і Сполучених Штатів Америки. Натомість для нас формується своєрідна нова унікальна ситуація, яка надає можливість чітко зартікулювати свої власні національно-державницькі інтереси, вибудувавши відповідну лінію зовнішньополітичної поведінки.

³⁰². Нині існує умовно три групи зовнішнього впливу на Україну, які на думку експертного середовища, ні би то є контурами жорсткого зовнішнього управління країною, а саме: група впливу Д. Ротшильдів, яка зацікавлена у знятті мораторію на продаж української землі; група впливу Д. Сороса, яку приваблюють можливості за дешево скупити державні активи промислових підприємств України під час військового конфлікту на Східних теренах України; та група впливу США, яка є найбільш радикальною і репрезентованою в українському політикумі як партія «війни», що зацікавлена у продовженні військового протистояння з Російською Федерацією.

сучасному глобалізованому світі. Поряд із цим, признано й доведено, що входження протягом 2014 – 2018 рр. національних «політиків» і «новочасних дипломатів» до критичної, відповідно їхнього досвіду і знань, зони економіки та управління національним господарством, означило – сучасний політичний процес втратив раціональний потенціал та набув корелятивних йому

утопічних можливостей регулювання політичними силами енергетичних, екологічних, технологічних, медико-соціальних, інноваційних, інвестиційних та інших засад національної безпеки;

нездійсненого потенціалу ілюзій, розчарувань, самообману, недопустимих очікувань, прискореного руйнування мрій українського соціуму.

Вказане обумовлює нагальність: а) демонтажу створених в державі усіх гілок влади, що можливо здійснити лише з опорою на економічні аргументи, чітко обґрунтовані й прораховані перспективи освоєння в ресурсних обмеженнях, переформатування, трансляції та нарощення масштабів стратегічного потенціалу України з його новими системними рисами; б) пошуку більш дієвих способів, засобів, методів та інструментарію управління і регулювання (системно-універсальної природи), що, відповідно, дослідниками й передбачено у детермінантах макросистемної еволюції держави. У цьому ключі стверджено переконання про те, що слід розглянути й реалізувати, актуалізоване на часі, питання щодо підготовки і проведення широкомасштабного соціологічного дослідження за проблематикою перманентного генерування масштабів конфліктологічного потенціалу сучасних кордонів та регіонального поділу України на прикордонних територіях країни і, ймовірно, й у прилеглих районах деяких сусідніх держав (див., Додаток 3.1.)³⁰³. Одночасно, показано, що передбачення майбутнього було і є одним із улюблених, однак найскладніших занять людства й суспільства³⁰⁴. Це надало змогу і відповідні підстави авторському колективу, розглядаючи проблемні питання ідентифікації та формування ймовірних основ нового світоустрою, особливо у контексті його пришвидшення. Це, у першу чергу, пов'язується із впливом різкої зміни клімату планети на людське співтовариство. Тож, дослідники врахували результати футурологічних напрацювань Кьелла Нордстрема (професора шведської школи економіки), який виклав свої принципові погляди на аналітико-прогнозній панелі Synergy Global Forum (2003 рік) щодо геостратегічної динаміки трансформацій у світі з передбаченням майбутнього людської спільноти.

За цими футурологічними прогнозами визначено: людство, у теперішньому своєму розвитку, знаходиться лише на початку процесів шаленої урбанізації. З цього, ймовірним стає те, що більшість держав світу, у сучасному нашому розумінні, здатні атрофуватися як організаційно-правові структури. І, через 50 років, замість відомих нам 218 країн, скоріш за все, буде лише 600 величезних міст. Відтак, це посилює роль та

³⁰³ Достатньо було б нагадати і той факт, що Польща, як постійний Європейський адвокат України, як це не дивно, зацікавлена у поверненні бувших поміщицьких володінь у Рівненській області з тринадцяти з половиною гектарів землі за сумарною вартістю в 67 тис. дол. США та двох житлових будинків у Києві з компенсацією за експлуатацією мідного родовища у Харківській області, вартість якого оцінюється у 1,5 млн. дол. США.

³⁰⁴ У минулому більшість аналітичних прогнозів людства стосувалося лише невеликої групи людей, а також певних важливих подій для обмеженого кола зацікавлених осіб. Частка серйозних прогнозів, які стосувалися б більшої частини чи всього людства є дуже малою.

значення наукової гіпотези про необхідність формування у майбутньому «чартерних міст». Прогнозується, що до 2030 року замість 28 країн Європейського Союзу, ймовірно буде сформовано 50 потужних економічних хабів³⁰⁵.

Водночас, враховано і те, про що провіщав ізраїльський історик Юваль Ной Харари (автор «Номо Deus: коротка історія наступного дня»): до 2100 року людство цілковито зможе розколитися на біологічні касти, де біотехнології та штучний інтелект зможуть розділити суспільства на над- людей та непотрібний біологічний клас, спричиняючи ситуацію, коли у XXI столітті нерівність у суспільстві досягне історичного максимуму³⁰⁶. Тож, з цього, поставатиме все сильніше запитання щодо готовності України до таких нових суспільних викликів і ризиків сталому розвитку, насамперед, у питаннях запровадження нових технічних і технологічних новацій, інноваційних технологічних рішень та техноглобалізму — розширення міжнародної передачі обміну (трансферту) технологій і переходу на новітній технологічний уклад життя. А вказане, спроможне забезпечити появу новітньої природи ресурсів і резервів, створити й згенерувати незвичайні умови для виникнення новочасної ситуації у розвитку українського суспільства. Можливим, у цьому аспекті, є розуміння того, що, наприклад, Україна зможе опинитися і, навіть, у виграшному становищі – в якості світового координаційного центру по відновленню Чорного моря³⁰⁷.

Маємо звернути увагу і на те, що нині екологічний фактор впливу на процеси суспільного відтворення усе більше інтегрується (інкорпорується) до діяльності, яка має місце в усіх сферах нашого життя. Його і розглядаємо, власне, як важливий антикризовий компонент забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку на засадах реалізації домінант макросистемної еволюції. Наголошуємо і на тому, що не менш важливим аспектом у покращенні екологічної ситуації в Україні, у цілому та суттєвого зниження рівня водного стресу на теренах нашої держави, є ініціювання процесів трансформації менталітету політичної правлячої еліти і, відповідно, й суспільної свідомості, загалом. Зазначене можна виконати, насамперед, за допомогою екологізації громадянського суспільства і створення, так названого, «третього сектору» держави – за наслідками безпосереднього пов'язування результатів провадження комплексу природоохоронних заходів із якістю та комфортністю існування у життєвому просторі української державності. І, зазвичай, нагальною необхідністю у цьому аспекті, є також вирішення застарілої національної проблеми щодо безпечної переробки сміття (див., у Додатку 3.2).

³⁰⁵. Більш того, все що може бути у людському суспільстві від цифровано, буде від цифровано, а інформація розвиватиметься і поширюватиметься так занадто швидко, ми змушені будемо сприймати оточуюче нас життя як серію відповідних транзакцій.

³⁰⁶. Розвиток біотехнологій і біоінженерії дозволить економічну нерівність перевести у нерівність біологічну. Більшість футурологів, зокрема Ю.Н. Харари приходять до висновку, що глобалізація про як всі говорять, як про суспільну та соціальну панацею не надасть людям рівність та свободу. Глобалізація об'єднає світ лише вертикально, зітре національні нерівності, проте розділить людство горизонтально. В підсумку нерівність буде ще сильнішою.

³⁰⁷ Адже Чорноморський басейн має величезні поклади і запаси сірководню. Ризикнемо спрогнозувати і передбачити, що у певний час у майбутньому енергетичні проблеми людства будуть задовольнятися, в основному, за рахунок запасів сірководню.

Авторами наукової праці підкреслено: досягнення усталеної безпеки українського соціуму та стабільного розвитку державності, за умов, що наразі склалися, імовірно виконати лише шляхом повного перезавантаження всієї політичної системи країни та перезаснування держави Україна, як такої. При цьому, визнано і доведено: досягти цього можливо лише при наявності загальнонаціонального суспільно-політичного та соціально-економічного консенсусу, реалізованого шляхом Загальнонаціонального діалогу з примирення і порозуміння (без посередницької участі міжнародних арбітрів). Оскільки, в Україні все-таки живріє запит на адекватну, за природою, політику здорового глузду, нормальні громадянські організації, політичні партії та суспільні рухи, а не на приватні «кішенькові» олігархічні «партейки» з їх численними лідерами-гетьманами. На сьогодні в країні існує критична маса людей, які готові, заради реалізації високої амбітної мети, змінювати свою країну на краще. Вимогою часу є не просто кардинальні зміни, а системні трансформації, дуже швидкі та позитивні, як для суспільства в цілому, так і для кожного окремого громадянина, зокрема. Тому, не зайвим буде акцент авторів даного дослідження саме на кардинальних макросистемних змінах, які й сприятимуть формуванню у нашому суспільстві таких соціально значимих цінностей, як ощадливість, лідерство та підприємливість, де в центрі уваги завжди буде знаходитись, власне, особа людини та громадянина з її фундаментальними правами і свободами. Це і є справедливе суспільство та справедлива держава. Тобто, має бути досягнуто у скорочені терміни гармонійного поєднання інтересів між державою (де домінянтою – є суспільний, загальнонаціональний інтерес) та економікою (де домінує інтерес приватний, індивідуальний).

Враховуючи нагальну необхідність перезавантаження та перезаснування влади в країні, не можна не оминати і ролі церкви у цьому процесі, рівно як і культурного національного надбання тисячолітньої історії української нації. Власне, культура, духовність та мораль – мають стати основою процесів оновлення української державності. Не випадково, авторським колективом, з'ясовано у історичних розвідках, що споконвіку на українській землі існувала, навіть на перший погляд і непомітна, проте вагома дефініція між розумінням світу «міста» і «села», особливо у тлумаченні світосприйняття макросвітів «села» і «деревні». Оскільки, власне, «село» завжди, за своєю природньою суттю, було ближче до світосприйняття моральних цінностей та духовних істин і одкровень. Бо, за всіх обставин будувало і утримувало церкву – Храм, а «деревня», завжди відчувала більш суспільну «вольність», та, як правило, жило і було без Храму, церкви. Очевидним є те, що теперішні державотворчі проблеми, є наслідком отії бездуховності, і, у певній мірі, навіть й аморальності суспільства та держави. Зрештою, і не дивно, що сучасна Україна все таки не стала повноцінним державним організмом, не відбулася як держава у повному розумінні цього сенсу. Оскільки, нині ні однієї повноцінної державної функції, у повному обсязі, вона не виконує в силу різних обставин і причин. Останні, можуть обумовити, навіть, втрату державності, загалом, що неодноразово було апробовано на теренах і співдружності країн СНД, як і Європейського Співтовариства³⁰⁸.

³⁰⁸ Вказане детально розкрито і викладено у соціально-економіко-політичних догмах, так названих, «конструкторів керованої глобальної економічної системи й коопераційних сил», зокрема щодо формування нових режимів і рухів, орієнтованих на розширення зони впливу міжнародних монополій в усіх сферах життєдіяльності з обмеженням суверенитету, розірваністю між логікою світосприйняття суспільством та ідеологією політичних еліт,

Здебільшого, розвиток внутрішньополітичної ситуації у загальнодержавному вимірі визначається, насамперед, розмежуванням позицій ключових політичних акторів та у взаємній протидії в межах державотворчої тріади – своєрідного «владного трикутника»: Верховна Рада – Президент – Уряд. Це послаблює керованість суспільно-політичними процесами з боку держави та її інституцій, породжуючи накопичення «владних ризиків», які, наразі: перешкоджають подальшому соціально-економічному прогресу; сприяють необачливому демонтажу української державності (і, відповідно, її соціальних здобутків); розколюють країну і націю на різні частини. Суб'єкти державного управління вже не в змозі системно описати ситуацію, яка має місце в соціальній та економічній сфері, ігноруючи канонізований набір національних архетипів (природно-географічних і соціально-культурних умов існування) і схилиючись до постійного трансферу чужорідних макроекономічних моделей, стимулюють своїми діями та рішеннями нагромадження проблем в українському соціумі.

Втім, найбільшої біди українська державність зазнає від погіршення демографічної ситуації, оскільки загальна кількість населення України продовжує невпинно зменшуватися, скорочується тривалість життя, зростає середній вік населення³⁰⁹, а її простори поступово заповняють зовнішні мігранти, насамперед, вихідці із Азійського та Африканського континентів (див., Додаток 3.3), що і генерує умови для подальшого нарощення рівня національних ризиків і загроз. Визнано, що саме ці негативні процеси, на яких було зацентровано увагу авторського колективу, породжують закономірне запитання щодо нагального формування вертикалі стратегічного планування розвитку Української Держави. Оскільки, власне, стратегія подальшого державного будівництва має базуватися на принципах спадкоємності історичної культури та державотворчих традицій, а нині вона має доповнюватися ще одним, не менш вагомим принципом, «безпека через подальший сталий розвиток». Це, власне, і має забезпечити максимальне існування комфортного життєвого простору України. З цього, і запропоновано розглядати останній через досягнення концептуальних основ державотворчого проекту Україна у площині розуміння сутності сучасних геополітичних процесів, національної ідентичності, логічності прийняття і провадження більш внутрішньополітичних рішень, раціоналізації освоєння стратегічного потенціалу держави у вибудовуванні нової моделі державного устрою та системи політичної влади на підставі оновленого бачення Основного Закону – Конституції України.

Одночасно з'ясовано, що вибір Україною європейської інтеграційної політики створив не лише нові потенційні можливості, але й сформував нові ризики та загрози українській державності та сталому розвитку. На жаль, у внутрішньополітичному дискурсі до цього часу переважали, здебільшого, лише акценти щодо «сприятливих можливостей соціально-економічного розвитку». Це привело до того, що Україна виявилася не готовою до розгортання подій у Автономній Республіці Крим та на Східних теренах, особливо у контексті нарощення російської агресії. Зокрема, події 2014 року засвідчили істотний інтелектуальний програш України в умовах

отриманням доступу до стратегічних ресурсів певних державних утворень – аж до ліквідації інститутів державно-політичної самодостатності.

³⁰⁹ Україна, на жаль, перетворюється в одну із «найстаріших» країн світу внаслідок зменшення рівня народжуваності.

громадянського протистояння та неоголошеної форми гібридної війни. Спроби швидко віднайти відповідь на низку нових загроз і викликів, засвідчили: в нашій країні не сконсолідований інтелектуальний ресурс, необхідний для вирішення та подолання гострих суспільних проблем і протиріч. Між тим, на авторське переконання, наразі варто вести мову не лише про аналіз причин, які призвели до цих трагічних подій (і, зокрема, до кримінально-терористичної війни в Донбасі), але й проаналізувати досвід пов'язаний із ними та шукати можливо, навіть й нестандартні шляхи і кроки (форми, засоби та методи), виходу із наявної ситуації.

Підкреслюється нагальна необхідність для української державності адаптуватися до існування і забезпечення власної життєздатності в ресурсних обмеженнях й умовах, ймовірно, тривалого «замороженого» чи «тліючого» конфлікту на сході. Пропонується здійснити намагання спроб щодо його розв'язання і врегулювання через внутрішньо український діалог із поступовою безпечною реінтеграцією населення Донбасу до загальноукраїнського простору. Мова, скоріш за все у цьому аспекті, має йти безпосередньо про наступні взаємопов'язані між собою позиції: «Підтримка формату мирних перемовин»; «Встановлення миру»; «Статус регіону та Безпека»; «Владні регіональні повноваження та регенерація регіону». З іншої сторони, слід розглянути можливість щодо підготовки та формування ряду міжнародно-правових позовів до РФ за результатами анексії території України; привласнення національних ресурсів та фондів, майна і власності громадян України. Вказане матиме перспективу щодо повернення регресних вимог на багатомільярдні активи РФ за кордоном або ж можливість списання боргових зобов'язань її іноземних дебіторів чи перегляду розподілу (перерозподілу) власності колишнього СРСР ³¹⁰.

Окреслюючи історичну детермінованість у вирішенні питання щодо анексії АР Крим Російською Федерацією ³¹¹, як крайній крок, що здатний надати потужний стимул для кримських татар, імовірно, можна розглядати розбудову кримськотатарського національного утворення (територіального округу) у складі України в межах Херсонської чи Миколаївської областей. Однак, вирішення усієї проблеми (щодо анексованої території), потребуватиме й безпосередньої участі: а) Туреччини у переговорному процесі; б) української діаспори. Щодо останнього, то пропонується розглянути питання щодо утворення, за зразком держави Ізраїль, Міністерства по діаспорі справ за кордоном, як один із додаткових дипломатичних важелів утвердження і захисту українського простору.

Вагомість досягнутих результатів, в наслідок реалізації домінант макросистемної еволюції держави, залежить від чіткості поставлених корелянтами і вирішених ними завдань, визначених згідно концепту сталого розвитку, зокрема, щодо: ступеню поширення й освоєння наявного стратегічного потенціалу; рівня індивідуальної стійкості та надійності виробничо-економічних систем; енергоефективності функціонування національної економіки; екологічності використовуваних технологій; дієвості медико-

³¹⁰ Можливо, в рамках поєднаних позовів країн колишнього СРСР, які зазнали збитків за результатами аналогічних порушень міжнародного права з боку РФ, за наслідками яких незаконно анексовано території і національні активи.

³¹¹ У частині визначення подальшої долі кримськотатарського населення, яке залишається найбільш організованою частиною населення АРК, що підтримує Україну.

соціального інструментарію у процесах підвищення ефективності української макрогенерації; критеріїв оцінювання результативності управління; адекватності аналізу виробничо-господарських систем; безперервності багатовимірного прогнозування; об'єктивності світосприйняття тощо. Призначення нової макрогенерації в систем сталого розвитку – відбивати цільові настанови лише ендогенно спрямованого соціально-економічного зростання та суспільної консолідації, що і є запорукою цілісного сприйняття світом української нації, захисту державно-економічного статусу України.

Значущість ідей, висунутих авторами, підтверджена практикою еволюційної економіки, продуктивними прийомами об'єктивної рефлексії сутності та змісту конфліктогенних явищ, неупередженим визначенням умов для реалізації можливих варіантів розв'язання комплексу проблем, досвідом розробки макропроектів із виходу з глибокої соціально-економічної й суспільно-політичної кризи. Переконані, що забезпечення когерентності кризових процесів, які, наразі, мають місце в державі, вимагає чіткості інтерференційної картини існуючого природно-господарського простору, дотримання якої базується на визначених дослідниками цільових функціоналів макросистемної еволюції:

результативність процесів макросистемної еволюції України та вибір типу відповідної стратегії слід визначати не стільки за урахування необхідного обсягу для їх ресурсного забезпечення, скільки за: реальним рівнем розвитку й умовами функціонування національного господарства; якістю продуктивних сил, комунікаційних мереж і білінгових систем, інноваційно-інвестиційної діяльності, економіко-статистичного аналізу та суспільно-політичних відносин;

еволюційне спрямування розвитку національної соціально-економічної системи (як комплексної концептуально-емпіричної моделі управлінської, інституціональної, екологічної й енерго- економічної, техніко-технологічної, духовно-культурної, медико-соціальної, суспільно-політичної макрогенерації) залежить від: вже досягнутого рівня соціально-економічного розвитку країни; її адміністративно-територіального устрою; ступеня залученості у світогосподарські та цивілізаційні процеси, вагомості впливу на їх спрямування; якості соціокультурного підґрунтя для консолідації територіальних спільнот; зрозумілості для загалу та прийнятності цілей суб'єктів владних повноважень;

певному типу державного утворення на окрему етапі його життєвого циклу й в певних умовах функціонування – відповідають:

а) *особливі масштаби стратегічного потенціалу; певний рівень економічної безпеки, енергоефективності й ресурсо-ємності функціонування економіки; специфічна галузева, територіальна, управлінська, організаційна, технологічна, корпоративна, відтворювальна, інноваційна і каскадна структури;*

б) *цільова спрямованість і визначеність національними корелянтами орієнтирів державного розвитку, що:* екстраполюється на характер еволюції кожного елементу соціально-економічної системи; визначає особливості та щільність потенційно-факторної взаємодії між підсистемами, елементами і структурами, які залучаються до вирішення усього комплексу нагальних проблем;

в) *специфічні напрями локалізації зусиль і комплекс заходів задля вирішення проблем у площині:* трансформації інтелектуальної сфери суспільного життя; провадження національного діалогу; підвищення техніко-організаційного рівня галузей і виробництв;

конвергенції систем прогнозування й контролю за коеволюційними і мультиплікативними процесами в державі тощо;

г) *особливий тип і характер*: макроренерації, що є складною конструкцією, яка визначається певною цілісністю, інтегральними властивостями, водночас демонструє власну сутність, зміст, ієрархію, суперечності, тенденції та закономірності розвитку; стратегії макросистемної еволюції держави (активна, нейтральна, обмежена, комбінована); еволюції цільових і функціональних підсистем, що є результатом дії суб'єктивного й об'єктивного вибору національної моделі макросистемної еволюції; державних механізмів забезпечення резистентності до загроз і ризиків сталому розвитку.

Певним чином підсумовуючи результати міждисциплінарного крос-культурного дослідження, виконаного авторами на засадах реалізації циклічно-генетичного концепту забезпечення переходу України та її регіонів до сталого розвитку, визнаємо об'єктивним твердженням, що цілісна політика макросистемної еволюції держави являє собою складну комбінацію:

а) внутрішньо- і зовнішньо- орієнтованого комплексу кардинальних трансформацій, реалізованих за урахування історико-генетичних вимірів українського соціуму в прогнозно-аналітичній функції;

б) цілеспрямованих дій щодо ініціювання процесів локальної самоорганізації державного утворення з формуванням нового його фазового портрету в ресурсних обмеженнях при постійному нарощенні загроз і ризиків, дотримання яких базується на урахуванні соціально-економічного паритету за функціями переваги у суспільно-політичній свідомості вагомості значення особи людини та громадянина з її фундаментальними правами і свободами;

в) лавиноподібних процесів, заснованих на нелінійному взаємо стимулюванні й активізації змін і зрушень (за рахунок раціоналізації комунікаційних структур управління) у площині нагромадження та трансформації потенціалів системно-універсального функціонування.

Зазначене і засвідчить про імовірність і можливість синхронного перетворення окремих сфер суспільно-політичної діяльності, на загальному тлі функціонування національної соціально-економічної системи, у нові макросистемні детермінанти сталого розвитку нашої держави та її регіонів.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**ЛЮДИНА В СИСТЕМІ СОЦІУМУ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ
ТА ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПІДХОДІВ**

Додаток А.1

**КОНЦЕПТИ ФОРМУВАННЯ «ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ»
ЛЮДИНИ І НАЦІЇ У ГЕОГРАФІЧНІЙ, ІСТОРИЧНІЙ
ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ**

Рішенням Ради національної безпеки і оборони України 6 травня 2015 року, введеним в дію Указом Президента України від 26.05.2015 року № 287, схвалено Стратегію національної безпеки України.

Довідково: Поняття «стратегія», асоціюється з такими ключовими словами, як «рішення», «цілі», «мистецтво». Стратегія національної безпеки є адміністративно-політичною основою повсякденної діяльності системи органів державного управління національною безпекою, що спрямовується на досягнення національних цілей, та виступає ефективним організаційно-правовим інструментом зазначеної системи. Тому, Стратегія національної безпеки, як концептуальний документ найвищого державного рівня передбачає всебічний аналіз ситуації (позитивні й негативні ефекти, наявні та ймовірні можливості системи забезпечення національної безпеки, сили, засоби, ресурси тощо) у контексті доктринальних установок, захисту і реалізації національних інтересів, а також уточнення їх, виходячи з національних цілей та їхньої пріоритетності (ієрархії).

Стратегія національної безпеки України вимагає прогнозно-аналітичних досліджень універсальних чинників, насамперед, обумовлених процесами глобалізації, специфічних, притаманних саме Україні факторів, які впливають на стан та перспективи забезпечення відповідного рівня національної безпеки, а також всебічної оцінки ризиків, у тому числі політичних. За результатами таких комплексних досліджень напрацьовуються синтезовані прогнозні оцінки середовища формування стратегічних цілей політики національної безпеки, стану об'єктів національної безпеки та показників ресурсного забезпечення тощо. Виходячи з цього, в єдиному процесі здійснюються операціоналізація стратегічних цілей з визначенням пріоритетів державної політики з питань національної безпеки, зумовлених конкретними і прогнозованими внутрішніми і зовнішніми впливами.

Додаток А.2

КОНТРАКТ ДЛЯ УКРАЇНИ З РОЗБУДОВИ ДЕРЖАВИ

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 травня 2014 року за № 452-р «Про підписання Угоди про фінансування (Контракт для України з розбудови держави)».

Довідково: ЄС виділив Україні 250 мільйонів євро безповоротної допомоги. Виплата є першим базовим траншем за Контрактом на будівництво для України з розбудови держави, загальна вартість якого становить 355 мільйонів євро. Контракт для України з розбудови держави – є однією з основних складових пакету підтримки України розміром в 11 мільярдів євро, анонсованого Президентом Європейської Комісії 5.03.2014 року. В цей пакет також входить позика 1,6 мільярда євро, надана Україні в рамках макроекономічної допомоги.

Перший, базовий транш виплачується після виконання чотирьох загальних умов (*державна політика, макроекономічна стабільність, управління державними фінансами та прозорість бюджету*). Другий варіативний транш (прогнозувався в

другому кварталі 2015 року в розмірі 105 мільйонів євро) і у значній мірі мав залежність від досягнень у сфері боротьби з корупцією, державних закупівель, **доступу до інформації, управління державними фінансами**, реформи державної служби, конституційної реформи та виборчого законодавства.

Додаток А.3

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ДОМІНАНТ ТРАНС ГУМАНІЗМУ

Транс гуманізм – це раціональний, заснований на усвідомленні досягнень та перспектив науки світогляд, який визнає можливість та бажаність фундаментальних змін в стані людини за допомогою передових технологій з метою ліквідації страждань, старіння, смерті та значного поліпшення фізичних, розумових та психологічних можливостей людини.

Довідково: Термін транс гуманізм був запропонований засновником ЮНЕСКО Джуліаном Хакслі в 1957 р. у роботі «Нові пляшки для нового вина». Ідеї транс гуманізму є близькими людині, оскільки, бажання отримати безграничну владу над світом і життям таке ж давнє, як і саме людство. Про це свідчать міфи і легенди, зокрема про Гільгамеша, Ікара ін. Першим серйозним етапом еволюції транс гуманізму став гуманізм епохи Відродження, що плекав ідеали розвитку гармонійної особистості, за допомогою науки, культури, освіти, естетичного та морального виховання.

Стимулом утворення транс гуманізму можна вважати есе «Дедал: наука і майбутнє» (1923) британського біохіміка Джона Холдейна, в якому він описує те, як наукові і технологічні відкриття можуть змінити суспільство і поліпшити положення людини. Важливу роль в наданні транс гуманізму його сучасної форми зіграв Роберт Еттінгер. Він поклав початок руху кріоніки публікацією своєї книги «Перспектива безсмертя» (1964). У 1972 році Еттінгер надрукував наукову працю «Від людини до надлюдини», де розглянув деякі можливі поліпшення людського організму. Ще один впливовий ранній транс гуманіст – це Есфандіарі, який пізніше змінив ім'я на Fm-2030 (Future Man, 2030). Він сформував навколо себе школу оптимістичних футуристів, відому як Upwingers. У 1989 в своїй книзі Fm-2030 «Чи транслюдина ви?» дав перший опис концепції транс людини як еволюційного містка до пост людства. У сімдесятих і восьмидесятих роках ХХ століття виникла безліч організацій, що підтримували ідеї подовження життя, кріоніки, колонізації космосу або футуризму. У 1992 році був заснований Інститут Екстропії Максом Море і Томом Морроу.

До речі, саме Макс Море дав перше визначення поняття «транс гуманізм» в його сучасному сенсі. Завдяки роботам Наташі Віта-море сформувався напрям транс гуманістичного мистецтва, що виражає такі цінності, як продовження життя, збільшення активності і здібності до творчості, вивчення світу, необмежене само покращення й ін. Це мистецтво створюється з різних галузей знання та включає роботи вчених, інженерів, філософів, вчителів, і інших фахівців. Ідеї і мрії про еволюцію, транс людину, біотехнології, штучне життя, екстропію і безсмертя стали частиною нашої культури.

До авангарду сучасного транс гуманізму можна віднести Еріка Дрекслера («Машини творіння», 1986 р.), Ганса Моравека («Діти розуму», 1988 р. і «Робот», 1999 р.), Андерса Сандберга і американського економіста Робіна Хансона. А, у 1998 р. Ніком Бостромом і Девідом Пірсом була заснована Всесвітня Транс гуманістична Асоціація. Приділяючи особливу увагу підтримці транс гуманізму як строгої академічної і наукової дисципліни, ВТА випускає «Журнал транс гуманізму».

Додаток А.4

«НЕ ВАРТО БИТИ УКРАЇНУ. ВОНА І ТАК ЛЕДВЕ ЖИВА...»

«На Україну насувається справжня катастрофа. Демографічна криза у поєднанні з економічним занепадом створюють геополітичну діру. В українців є багато причин тікати з рідної країни. Зростання ВВП України у 2016 році становило 2,0%. Очікується, що цього року (2017) економіка зросте ще на 2,2%. Але це - надто повільний рух у напрямку відновлення країни. Сьогодні ВВП України становить 83 мільярди доларів США, а у 2013-му році було 180 мільярдів дол. США. З цих цифр можна зробити висновок, чого коштувала українцям військова агресія Росії. Дохід пересічного українця впав нижче рівня жителів країн Північної Африки. Масштаб занепаду настільки великий, що вимагає радикального плану рішучої міжнародної підтримки. Але нічого такого не відбувається.

300 років тому більшість територій нинішньої України — то були безлюдні степи. Хтозна, чи не буде так знову. Не варто бити Україну, тому що вона і так ледве жива. Захоплення чи підпорядкування її Москві боляче вдарить по Польщі, оскільки зникне буфер між нами і Росією. Демографічні дані ООН — це лише перший сигнал тривоги.» [Портал replyua.net 20.07.2017, 18:52: «Не варто бити Україну. Вона і так ледве жива...»].

Додаток А.5

**DW Made for minds переклад «Українська правда»
23 листопада 2017 року «Як живуть у селі Швейцарії,
за переїзд туди хочуть платити 60 тис. євро. Відео.»**

DW Made for minds переклад «Українська правда» 23.11.2017 року «Як живуть у селі Швейцарії, за переїзд туди хочуть платити 60 тис. євро. Відео.»

Довідково: На перший погляд Альбінен виглядає немов мотив рекламного плакату туристичних принад Швейцарії. Село розташоване на сонячному гірському схилі вишикувалися обшиті деревом будиночки. Деякі у доброму, деякі - у трохи гіршому стані. Здається, життя тут безтурботне. Але насправді все не зовсім так. «Громада не може бездіяльно спостерігати за тим, як вмирає наше село», - написали учасники ініціативної групи жителів села, які борються за майбутнє Альбінена, у нещодавньому відкритому зверненні. Своєю незвичайною ініціативою вони привернули увагу всього світу. Отже, що ж вони запропонували?

На початку серпня група «Молоді альбіненки та альбіненці», як вони самі себе називають, закликала започаткувати програму залучення нових мешканців. У Швейцарії законом закріплене право ініціативних груп виносити на розгляд громади, землі чи національного парламенту проекти рішень, якщо за таку ініціативу висловиться не менше десяти відсотків населення. Відповідно місцева, земельна чи національна рада повинна відреагувати на цю ініціативу, оформити юридично відповідний проект рішення і винести його на місцевий чи національний референдум. Про цю ініціативу написали у різних куточках планети: від Європи до США та Китаю.

Додаток А.6

**ДОКТРИНАЛЬНІ ОСНОВИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕТВОРЕННЯ
США У НАДДЕРЖАВНЕ ОБ'ЄДНАННЯ**

Перетворення Сполучених Штатів Америки після Першої світової війни в «наддержаву» породило у американських дослідників потребу суттєвого підсилення концепції «Морської Сили», як наукового об'єктивного обґрунтування неминучого контролю над береговими територіями Євразії. Ця потреба була реалізована у вигляді підсилення геополітичної концепції *атлантизму*. Одним з її авторів виступив

Ніколас Джона Спайкмен, який вважав себе спадкоємцем геополітичних ідей А. Мехена та багато в чому поділяв погляди Х. Макіндера, але для нього головним було не стільки вплив географії на процес прийняття політичних рішень, скільки сам аналітичний геополітичний метод, що дозволяє виробити ефективну стратегію у площині практичних міжнародних відносин.

Найбільш великими геополітичними роботами Спайкмена стали «Стратегія Америки у світовій політиці» (1942) та «Географія світу» (1944). Підсилюючи атлантичну стратегію, Спайкмен ввів поняття «серединний океан» «Midland Ocean». За його поглядами, раніше роль Серединного океану відігравало Середземне море, в сучасних же геополітичних реаліях ця роль перейшла до Атлантичного океану і т. зв. «атлантичного континенту» – «Нової Атлантиди». Серединний океан не роз'єднує, а об'єднує Захід - це його внутрішнє море що об'єднує держави атлантистського простору, пов'язані спільною західноєвропейською культурою, ідеологією лібералізму і демократії. Спайкмен активно підтримував доктрину Монро - заклик США до європейських країн про поділ світу. Мова йшла про те, що США контролюють західну півкулю, підпорядковуючи собі Латинську Америку, Канаду і Гренландію, а Європа зберігає за собою свої колонії в східній півкулі.

Додаток А.7

РИМСЬКИЙ КЛУБ: КОНЦЕПТ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

Римський клуб – міжнародна громадська організація, яка була створена у 1968 році італійським громадським діячем Ауреліо Печчеї (1908-1984), що робить вагомий внесок у пропаганду ідеї гармонізації відносин людини і природи. З початку заснування, Римський клуб започаткував низку проведення широкомасштабних фундаментальних наукових досліджень щодо вивчення та пошуку шляхів з кризового стану розвитку людства у гео економічній площині, насамперед удосконалення соціально-економічних відносин. Результатами цієї організаційної діяльності стали щорічні публікації у форматі відповідних науково-політичних доповідей.

Першою публічно оприлюдненою доповіддю стала спільна праця групи Д. Медоуза під назвою «Межі зростання» (1972). За результатами цієї праці науковці дійшли висновку що через сімдесят п'ять років, сировинні ресурси будуть вичерпані, а брак продовольства стане катастрофічним, якщо економічний розвиток людства та багатьох передових розвинених країн не буде зведено до простого відтворення, і відповідно приріст населення Землі не буде поставлений під жорсткий контроль. Висновки та практичні рекомендації доповіді одержали назву концепції «нульового росту». Друга доповідь (1974) була підготовлена американським математиком Михайлом Мессаровичем і німецьким механіком Едуардом Пестелем і оприлюднена у науковій книзі «Людство на роздоріжжі». Праця дослідників надала всебічну характеристику розвитку основних тенденцій людства середини 70-х рр. XX ст. Зокрема, відмічалось, що стихійний розвиток економіки у цей час є нераціональним та потребує більш дієвого механізму регуляції – планового управління власне на глобальному рівні. Таким чином, власне попередній концептуальний підхід «нульового розвитку» поступився новим перспективним концептуальним баченням ідеї «органічного росту». Запропонована ідея розглядала розвиток людства взагалі і окремих держав, зокрема, на підставі взаємопов'язаних і взаємозалежних відносин, як єдиного цілісного живого організму. III-ю доповіддю Римського клубу стала відома - праця «Перебудова міжнародного порядку» (1976), яка за задумом керівника авторської групи Ян Тінбергена - лауреата Нобелівської премії, запропонувала провести міжнародну валютну реформу, упорядкувати торгівлю, прийняти дієві заходи щодо збільшення виробництва продовольства, зробити більш повноправною участь країн, які

розвиваються, у міжнародній системі поділу праці. У 1977 р. вийшла книга А. Печчеї «Людські якості», де автору вдалося сформулювати шість перспективних стартових цілей людства, власне для більш успішного та дієвого свого подальшого розвитку, а саме: усвідомлення «зовнішніх меж», усвідомлення «внутрішніх меж» людини, збереження культурної спадщини, формування єдиного світового співтовариства, турбота про середовище проживання, вдосконалення виробничої системи.

Додаток А.8

СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА НАПРАЦЮВАННЯ САМУЕЛЯ ФІЛЛІПСА ХАНТІНГТОНА

Самуель Філіпс Хантінгтон (*Samuel Phillips Huntington, 1927-2008 pp.*) був, одним із найвпливовіших геополітичних теоретиків кінця ХХ століття.

Особливий вклад у сучасний розвиток геополітичної науки ним було зроблено на підставі його комплексного дослідження розвитку ключових тенденцій сучасних цивілізацій, викладеної у науковому дослідженні відомої праці «Зіткнення цивілізацій». Згідно оприлюднених досліджень, у світі існує дев'ять цивілізацій: Західна, Латиноамериканська, Африканська, Ісламська, Сінська, Індуська, Православна, Буддистська та Японська. На переконання дослідника, між цими цивілізаціями знаходяться так звані «лінії розломів» – кордони та межі цивілізацій, які в зв'язку з особливостями свого географічного розташування, а також історичного, економічного та соціально-політичного розвитку, які постійно знаходяться в сферах інтересів конкуруючих цивілізацій, або переходять під сфери впливу то однієї, то іншої, в залежності від розвитку геополітичної ситуації та соціально-економічного розвитку таких цивілізаційних проєктів. Власне, на таких «лініях розлому» цілком природно можливий новий глобальний конфлікт. І, саме на такій «лінії розлому» знаходиться сучасна українська державність.

Додаток А.9

ТЕОРІЯ ТА ІДЕОЛОГІЯ НОВОГО СВІТОГО ПОРЯДКУ

Ідеологія нового світового порядку розроблялась американськими геополітиками починаючи з 1970 року та вперше була публічно озвучена президентом США Д. Бушем у 1991 році.

Основні тези цієї ідеології зводились до наступного: державні кордони між націями та державами усуваються, заради забезпечення безперервності функціонування просторів транснаціональних і транс регіональних корпорацій; свобода пересування робочої сили (соціального капіталу) має забезпечити гарантоване знищення національної культури та моралі; представництво «золотого мільярда» розподіляється в межах усієї планети, проте ліміт останнього людства зберігатиметься на обмежене використання природними ресурсами і продукцією, що спричинятиме у подальшому конкуренцію у споживацькому суспільстві, за використання благ цивілізації (планетарний гуманізм); необхідність зменшення населення штучним та природним шляхом, внаслідок поступову нестачу сировинних та енергетичних ресурсів планети; легалізація світового урядування, як наддержавного та наднаціонального координуючого й управляючого світового уряду.

Для впровадження нового світового порядку дослідницькими центрами Великої Британії і США у свій час було розроблено низку програм, які сьогодні перебувають на стадії реалізації в багатьох країнах світу. Зокрема, американський дослідник Чарльз Ф. Кеттерінг впровадження у життя таких підходів визначав, як низка дієвих програм щодо «Зміни образу людини».

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОМПАНІЇ

Довідково: слід вказати і визнати наступне: наразі, найкрупніші ТНК вже зараз здатні впливати не тільки на політику будь-якої держави, де представлені їх економічні інтереси, але й на фінансову та іншу кон'юнктуру світового господарства загалом. Навіть супердержави поступово втрачають монополію єдиного актора міжнародної геоекономічної політики (у цьому аспекті не можна не враховувати прагнення ТНК впливати на події в Україні в своїх інтересах).

До списку глобальних корпорацій, представлених на вітчизняному українському ринку можна віднести «Coca-Cola», «Samsung», «Toyota», «Nestle», «Nokia», «Metro» «Cash&Carry», «Hewlett-Packard», «British American Tobacco» та деякі інші ТНК. Разом з тим, такі великі промислові концерни, як, наприклад, «Westinghouse», «ExxonMobil» або «General Electric» поступово починають бути присутніми на українських державних теренах. Винятком є хіба що «Mittal Steel», для якої її український актив – «Криворіжсталь» – проміжна, а не кінцева ланка виробничого ланцюга.

Зрештою, поява значного числа додаткових факторів зокрема, міжнародного тероризму, збільшення наслідків природних та техногенних катастроф, епідемій нового виду захворювань, загострення боротьби за ресурси, кардинальним чином впливатимуть на прогнози подальшого економічного розвитку країн.

ІНФОРМАЦІОНАЛЬНЕ СПІВТОВАРИСТВО

Довідково: На сьогодні у світі сформувався достатньо потужний пул найбільш розвинених країн, які фактично перейшли у новий етап розвитку людства. Раніше цей етап називали постіндустріальним суспільством, а в останні десять років все частіше його почали іменувати як – інформаційним, а якщо більш точніше за (М. Кастельсу) інформаційним співтовариством. До такого пулу суспільств належать наступні країни: провідні країни Західної Європи, Японія, Південна Корея, Сінгапур, а також країни північної Америки, та інші така званні «далекосхідні тигри».

Ці країни вийшли на нові стартові позиції – здійснюючи подальший свій розвиток не стільки за рахунок промисловості, чи то навіть і сільського господарства, а скільки за рахунок передових науково-технічних розробок, перш за все завдячуючи накопиченню, обробки та обігу інформації у світовому вимірі. Вони перетворюються у відповідних інформаційних монополістів з розробки та впровадження у життя нових технологій та нових науково-технологічних концепцій. Тоді як інші країни, країни так званої полу периферії повинні або купляти ці технології у них, що у потенціалі програмує такі країни на значне інформаційне та науково – технологічне відставання, або переходити у інший стан, який класифікується як – аграрно-сировинних периферій, нездатних виробляти не тільки нові знання, технології, але й контролювати світову інформацію, а також використовувати придбанні та застосовані на їх територіях новітні технології та науково-технологічні рішення (розробки). Це дійсно загальносвітовий процес. Деякі країни реально вийшли на підйом, та відповідну перспективу. Інші задоволені тим, що мають.

СПЕЦИФІЧНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

Довідково: доречно відмітити і про те, що, власне, американська транснаціональна корпорація «Monsanto», про яку ми вже згадували раніше, від українських урядовців впродовж останніх років отримала низку певних економічних преференцій задля своєї

активної діяльності на національному українському аграрнику. Зокрема, у відповідності до меморандуму з МВФ, офіційний Київ має до 1 січня 2018 року зняти мораторій на продаж національних чорноземів, прийнявши відповідний закон про ринок землі.

Та якщо звернутися до історії проникнення цієї транснаціональної корпорації в український аграрний комплекс, необхідно зазначити, що західний капітал завжди проявляв зацікавленість до українських чорноземів власне через необхідність запровадження у національному сільському господарстві транс генних модифікованих сільськогосподарських культур. У 1991 році власне Київ підписав низку відповідних угод на отримання від «Monsanto» сучасних засобів захисту рослин та вирощування продуктів транс генної інженерії (солодкої кукурудзи). В кінцевому підсумку «Monsanto» українське сільське господарство непомітно «саджає» на «ін'єкцію» генно модифікованих продуктів сільського господарства, які у свою чергу отримує у спеціалізованих дослідницьких установах сімейств Рокфеллерів та Фордів. Саме за такою схемою передові генно модифіковані технології були запроваджені та технологічно нав'язані країнам Латинської Америки.

Пізніше під лозунгом «зеленої революції» вони були розповсюджені в Індії, а у подальшому і в деяких країнах Азії. Внаслідок використання транс генних технологій в Азії, та особливо у країнах Африки їх використання призвело не до розширення національної продовольчої бази, а навпаки до її звуження, і як наслідок - зростання голоду. Єдиним позитивним результатом цієї діяльності тільки для західного транснаціонального капіталу стало встановлення тотального контролю над виробництвом сільськогосподарської продукції у більшості країнах світу. Тепер маємо ситуацію, коли ця хвиля впритул наближається і до України, яка володіє майже 9,0 % світових запасів чорноземів. При цьому, власне, у серпні 2017 року, за повідомленням прес-служби Антимонопольного комітету України, комітет дозволив горизонтальне та вертикальне злиття німецької компанії «Bayer Aktiengesellschaft» та американської «Monsanto Company» на ринках хімічних засобів захисту рослин та насіння сільськогосподарських культур та овочів в Україні.

Додаток А.13

ЧАРТЕРНІ МІСТА: КОНЦЕПТ ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ

Довідково: «Чартерне Місто» підпорядковується власному уставу, контролюється радою директорів під наглядом країни з високою репутацією – Канади чи то навіть й Швейцарії. На чолі міста стоїть губернатор, який призначається країною яка здійснює контроль над містом. Економічно місто не залежить від країни контролера. Судова система будується за зразком Британського судоустрою.

Фактично, відбувається заміна непрацюючої корумпованої національної системи державного устрою бідної країни «третього» світу на закордонні працюючи взаємопов'язані між собою механізми єдиного функціонуючого живого автономного суспільно-соціального міського організму, який доповнюється і підкріплюється низкою приватних домовленостей. Основою його функціонування є інтелектуальні ресурси, які зосереджуються у цьому анклаві. «Притік мізків» до «чартерного міста» дозволяє сформувати процвітаючу філію «Першого світу» на території країн «Третього світу».

Окрім того, додатково у прикордонні дає можливість створити своєрідний захисний бар'єр від усіх негараздів притаманних країнам третього світу, внаслідок системи фізичної безпеки таких міст-анклавів.

ЗМІНА КЛІМАТИЧНИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ СВІТОГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ

Слід признати, що не випадково, одна із старіших страхових компаній Великої Британії «Lloyds» оприлюднила у 2017 році доповідь, яка розроблена фахівцями Інституту стійкого розвитку при університеті Енгеля Раскіна за сприяння уряду Англії та США про катастрофічні наслідки непередбачуваних погодних природних катаклізмів. Зокрема, у доповіді стверджується, що світ накриє хвиля дефіциту чистої питної води, продовольства, відсутності енергії і як наслідок – політичної нестабільності. Разом із тим, на початку січня 2018 року німецькі вчені розробили аналітичну модель зміни природних умов на Землі на найближчі 25 років. За їхніми прогнозами життю на Землі загрожує швидкий апокаліпсис – в найближчі 25 років через глобальне потепління, оскільки повені поширюватимуться по всьому світу

На думку представників Потсдамського інституту вивчення кліматичних змін, повені збільшуватимуться у розмірах і стануть не тільки постійним атрибутом існування на Землі, але причиною «кінця світу», зазначається у відповідній аналітичній доповіді. Вчені впевнені, кількість повеней збільшиться через вплив парникових газів, потепління, знищення льодовиків, а також підвищення рівня Світового океану. Підстрибне і температура поверхні нашої планети протягом 20-30 років.

Дослідники вже заявили, що від стихій потрібно захищати більшу частину Сполучених Штатів, Центральну Європу, Північно-Східну і Західну Африку, а також великі частини Індії та Індонезії.

ПРОЕКТ ІЗРАЇЛЬ: ПЕРСПЕКТИВИ

На збільшення хвилі різноманітних чуток про те, хто в майбутній війні Ізраїлю та Ірану переможе (або програє), поновилися і інші чутки: про швидкий і неминучий кінець Ізраїлю. Аналітик Хуссейн аль-берберів з американської газети «Watan», вивчив дані дослідження американських спецслужб та робить висновок, що **процес виходу ізраїльтян з історичної батьківщини і повернення до місць колишнього проживання - незворотній**. Він, зокрема, пише, посилаючись на документ, що «понад півмільйона фаллашей та інших африканських іудеїв мають намір повернутися на «Чорний Континент» в найближчі десять років. Готові до реєміграції більше мільйона росіян і десятки тисяч європейців».

Серед причин тотальної реєміграції євреїв у згаданому дослідженні називаються: наростання націоналістичної хвилі в сусідніх з Ізраїлем країнах; сплеск ісламізму в Єгипті; **тяга жителів Ізраїлю до рідних місць**. Показниками того, що євреям не добре в Ізраїлі, для авторів документа служать наступні фактори: **нікчемні показники приросту населення**, «не йдуть ні в яке порівняння з демографічним вибухом на палестинських землях»; півмільйона ізраїльтян живуть з американськими паспортами; мало кого вже привертає думка «про чистоту іудейської раси, на якій і споруджувався Ізраїль», тому багато євреїв «вважають за краще відправитися в країни багатоконфесійні, зі змішаним національним складом населення».

На підтвердження своїх думок Хуссейн аль-берберів цитує **А. Тойнбі**, який майже півстоліття тому написав: **«Незважаючи на перемогу, Ізраїль довго не проіснує. Спільнота аномальна, чужа... Крихітна держава на чужих землях, які його відторгають. Як і численні народи, що живуть навколо нього»** [56].

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ У СФЕРІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЛІ

Довідково: У законодавстві країн Балтії зазначається, що земля не може продаватись дешевше кадастрової вартості. Але насправді, це лише символічна нижня планка, яка використовується для формальної реєстрації операцій купівлі та продажу земель, а ринкова вартість майже всюди є вищою і конкретна ціна встановлюється на основі попиту та пропозиції. В той же час, варіація цін на різні ділянки дуже велика в залежності від розташування, підведення комунікацій та родючості земель. Майже в кожній країні верхня планка на найбільш цікаві ділянки досягає від **10 до 20 тисяч доларів за гектар**, в той час як середні ціни варіюють від **400 до кількох тисяч доларів за гектар**.

Латвія Запроваджена легальна можливість іноземцям брати участь в операціях та угодах з землею, (сільськогосподарського призначення також), ринок землі є інвестиційно привабливим. Середні ціни також є доступними – **800-2000 євро за гектар**. В результаті цього, експерти відзначають постійне зростання операцій з землею за участю іноземних громадян та підприємств – росіяни, датчани, норвежці, шведи, британці, німці. За останні кілька років іноземними підприємствами було викуплено понад **16 тисяч гектарів**. Найбільший попит існує на земельні ділянки сільськогосподарського призначення з підведеними комунікаціями. Найбільшим власником сільськогосподарських земель (близько 19 тисяч гектарів) є підприємство «Myrtillus», що контролюється шведською компанією «Bergvik Skog». Загалом, через цю та інші юридичні особи, «Bergvik Skog» контролює **60 тис гектарів латвійських землеволодінь**. Другим за розміром власником земель сільськогосподарського призначення (12 тис. га) є компанія «Foran Real Estate», що належить шведській компанії «SPP Livförsäkring» та норвезькій «Storebrand Livsförsäkring». На третьому місці (5,5 тисяч гектарів) – компанія «Empetrum», що належить «Phemus Corporation», зареєстровані в США. **Латвійські землевласники займають лише восьме та дев'яте місця**. За оцінками експертів серед **25 компаній**, що контролюють найбільші сільськогосподарські володіння в Латвії, лише **10 номінально належать латвійським власникам**.

Литва після вступу в ЄС права резидентів та нерезидентів були зрівняні. Реалії демонструють іншу ситуацію – **аграрна сфера в країні занепадає**, фермери скаржаться на складні соціально- економічні умови. Сільськогосподарська сфера Литви представляє собою структуру, сформовану на основі маленьких фермерств, власників та виробників – близько 60% господарств мають ділянки еквівалентні 10 гектарам. Багато сільськогосподарських підприємств переживають банкрутство. **Тенденція небажання займатись фермерством, протистояння участі іноземців на ринку, відсутність стабільності та високі ризики почались ще до вступу в Європейський Союз та зберігається на сьогоднішній день**.

Естонія Після вступу Естонії в Європейський Союз його резиденти отримали повне право використовувати та розпоряджатись земельними маєтками на рівні з естонськими громадянами. Для громадян інших країн держава контролює використання ділянок площею понад **10 гектарів**, а маленькі ділянки вільно продавались і продаються всім бажаючим, в незалежності від громадянства. В той же час, **традиційно, середні (виробничі) естонські фермерства являються невеликими ділянками у 200-300 гектарів**. Вони й складають переважну основу сільського господарства в державі.

Через неповну приватизацію та невизначеність стосовно усіх земель, орендні відносини в Естонії набули популярності – близько **60% орендується виробниками сільськогосподарської продукції**. Офіційні особи та державні службовці позитивно

характеризують доступ іноземців до ринку землі – згідно з відкритими даними лише 5% ділянок належить іноземцям, в той же час це сприяє суттєвому росту інвестицій. Після вступу Естонії в Євросоюз дотації та адресна допомога були передані місцевим та іноземним виробникам відповідно до розміру ділянки. Крім того, незважаючи на відкриті питання щодо неврегульованих прав або невикористання певних земель, ця інформація та інформація з кадастру земель знаходиться в публічному доступі і її легко отримати. Таким чином держава намагається сприяти розвитку ринку, прозорості та інформування суспільства про події, що відбуваються (Складено за матеріалами проекту [59]).

Додаток А.17

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ТА ПОБАЖАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Довідково: У найближчі півроку 7,0% українців хотіли б виїхати за кордон з метою тривалого перебування. Про це свідчать дані соціологічного опитування, яке у квітні 2018 року провів Київський міжнародний інститут соціологічних досліджень (КМІС). Зазначається, що 86,0 % опитаних не збираються виїжджати за кордон в найближчі 6 місяців з метою тривалого перебування.

При цьому, 7,0 % респондентів відповіли, що збираються виїхати, а 6,0% вагаються із відповіддю. У КМІС додають, що з тих, хто все ж планує виїзд за кордон, лише 62,0% вживали для цього конкретні кроки.

Повідомляється, що ті опитані, які планують виїзд за кордон, могли назвати одну чи декілька країн, куди вони мають намір вирушити. Так, країна, до якої збирається найбільша частка серед охочих виїхати за кордон з метою тривалого перебування, — Польща (36,0%).

Втричі менше респондентів обрали Чехію і Німеччину: 12,0% і 11,0% відповідно. Росію назвали лише 7,0% опитаних, а США — 6,0%.

До Італії та Канади збираються виїхати з метою тривалого перебування 5,0% і 3,0% респондентів відповідно.

Угорщину і Францію обрали по 2,0%. Зазначається, що останньою країною, яка закриває десятку найпопулярніших країн, є Ізраїль (1,0%). Інші країни вказували не більше 1,0% респондентів.

ДОДАТОК Б

ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ

ДОДАТОК Б.1

СЦЕНАРІЙ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПОДІЙ В УКРАЇНІ

На авторське переконання, теперішнє та майбутнє України, фактично, проглядається у двох, ймовірно можливих варіантах розвитку подій. А, саме:

Варіант 1. Встановлення зовнішньої, так би мовити демократичної «диктатури», - жорсткого контура системи зовнішнього управління державою.

Варіант 2. Органічне поєднання його з першим варіантом – і доповнення місцевою «диктатурою» за історичним зразком – Албанії (*розквітом «жлобської» клептократії та реанімацією непотизму (кумівства) середньовічного зразка*). Очевидно, що на сьогодні ми маємо поєднання саме цих двох варіантів у поточному розвитку нашої державності.

Майбутнє: Як закономірний наслідок дії цих двох варіантів теперішнього стану країни, ймовірний перебіг можливих подій за такими сценаріями:

Сценарій перший. Встановлення Української «веймарської республіки», з розпродажем усього того що ще є можливим та «розтягування» країни по «шматкам» за регіональним принципом «морально-ідеологічного зверхства» та за ідеологічною підтримкою «добрих сусідів і щирих друзів України».

Сценарій другий. – Відмова, (або подолання) будь якими методами жорсткого контуру зовнішнього управління, можливо, навіть, і через: а) застосування процедури одностороннього повного дефолту держави; б) перезаснування держави з «нуля» та творення державності на підставі повернення державотворчих процесів до світоглядних українських національних цінностей і пріоритетів, притаманних ментальним і християнським традиціям українського етносу і соціуму, побудова соціетальної економіки з соціальною та правовою за своїм змістом і суттю держави, та з орієнтацією на власні сили і можливості. Такий сценарій розвитку подій можливий лише за умови наявності політичної волі, мужності у дійсного лідера нації та реалізації у практичній площині відповідного суспільного запиту, щодо необхідності оновленого суспільного договору.

Звідси, виллється ключове завдання нинішнього часу – пошук людей, які здатні мислити стратегічно. Не у межах окремої галузі, а в масштабі всієї планети та оточуючого нас Всесвіту. Отже, Україна потребуватиме нових людей, і перш за все, професійно компетентних патріотів-державників. Для яких власне влада – інструмент необхідний для реалізації цілей спрямованих на духовно-культурний, політичний, соціально-економічний, воєнний, демографічний та подальший освітній розвиток нації та країни, з відновленням і налагодженням чіткої роботи усього державного механізму. І, враховуючи те, що виборча кампанія, здебільшого, є політичним актом національного волевиявлення, то, очевидною стає ситуація, коли саме суспільство вже має шукати політичні шляхи вирішення сьогоденного державного безладдя.

ДОДАТОК Б.2

СПЕЦИФІЧНІСТЬ ТА ТИПОВІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Слід признати, що на превеликий жаль, найбільш типовим рисами української нації за таких обставин (коли було нанесено нищівного удару по основам національного буття) стають: провінційність та другорядність – тепер ми це називаємо єдиним комплексом «меншовартості» та «шароварства». І як наслідок – бездумне копіювання та наслідування чужих зразків у побуті, економіці, політиці, культурі і моралі. Окрім цього, цей комплекс уперто продовжу наві'язуватися усім українським громадянам на всіх рівнях, у вигляді присутньої думки, що українській нації зазвичай притаманними є «не цивілізованість»,

«своєрідне дикунство», «політична незграбність» тощо, у той же час, сама Україна опиняється у колі впливу дещо своєрідних політичних та фінансово-економічних угруповань, які складаються із тимчасових прибічників її державної незалежності.

Фактично, традиційною для України є ситуація знаходження при державній владі суто олігархічних кланів – найрізноманітніших фінансово-промислових груп та угруповань, які постійно ведуть між собою боротьбу у різних формах та проявах, що є головним викликом сьогодення та суттєвою загрозою подальшого існування української державності. Оскільки, олігархат ніколи, і ні за яких обставин, і ні де на світовому просторі не будував національної держави соціетального типу.

Натомість, спираючись на національні державні ресурси, вдало забезпечував розвиток лише свого власного бізнесу, уможливорюючи шалені статки лише для осіб, які є наближеними до влади за рахунок розкрадання державного бюджету, нераціонального освоєння (використання) природних ресурсів і рекреаційних зон, що, практично, належать нації, та сприяючи надмірній експлуатації найманих працівників.

При цьому, слід визнати, що олігархія в Україні зберігала непорушними основоположні принципи власного самовідтворення, а саме щодо: а) переобрання у Верховній Раді та отримання й утримання виняткових прав суверена, виключно, у питаннях установлення форми державного устрою, політичної системи, прийняття Основного Закону країни та громадянства; б) формування керівної ланки виконавчих і судових органів державної влади з числа персоналій депутатського корпусу які є здебільшого особистими представниками політичного обслуговування фінансово-економічних інтересів відповідних груп та певних угруповань; участь у виборах посадових осіб органів державної влади – балотування, підтримка відповідних кандидатів шляхом застосування наявної сили адміністративного ресурсу – використання мас медійної підтримки, тощо. І як наслідок – привнесення в українську політику замість принципу демократичних змагань - економічних засад, підходів та принципів й законів, що спотворює сутність цивілізованих правових та демократичних національних державотворчих процесів й сприяє формування основ злиття бізнесу да державної влади в єдине ціле.

Зрештою, держава перестає виконувати притаманні їй функції, а використовується лише як певний майданчик для особистого збагачення – «викачування» відповідних матеріальних ресурсів. Крім цього, нав'язування шаленими темпами комплексу меншовартості для українства стає сучасним та потужним технологічним прийомом, на тлі якого у подальшому можливо розгортання будь-якого політико-економічного проекту задля повного та остаточного невілювання основ української державності.

Часом, складається таке враження та відчуття, що сучасна політична та фінансово-економічна «еліта» України кровно зацікавлена у знищенні сьогоденної державності країни, або відмовлення від незалежності, за ради свого морального, політичного та економічного й правового «відмиття першородного» гріха накопиченого капіталу, здійсненого шляхом цинічного розкрадання загальнонаціонального багатства та безсоромного пограбування держави й доведення населення до повного зубожіння.

ДОДАТОК Б.3

САМОСТІЙНІСТЬ ДЕРЖАВИ: ДОМІНАНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На авторське переконання, самостійність для нашої нації має стати одним із ключових моментів побудови України, як Великої та Величної держави, котра зможе досягти максимальних успіхів і бути територією комфортного проживання у всіх сферах сучасного людського буття. Адже, важко не погодитись з думкою вітчизняного дослідника Г. Костенко [1], та не враховувати власне ту обставину, що:

«Маючи на своїй території географічний центр Європи, розташованість на перехресті слов'яно-православної, західно-християнської та ісламської цивілізацій,

перебуваючи на лінії зіткнення європейської та азіатської культур на межі протиборства православ'я та католицизму, на кордоні непримиренних ідеологій Сходу і Заходу, Україна у своєму русі до незалежності опинилася в центрі європейської системи колосальних небезпек. Структурна модель цієї системи визначатиметься розпадом регіональних, федеративних та політичних державних утворень і об'єднань та союзів, а динаміка розвитку – загостренням глобальних проблем виживання. Тим більше, що в процесі історичної взаємодії народів, сусідні держави постійно долучали (і залучатимуть) Україну лише у сфер своїх геополітичних інтересів та національних пріоритетів» [1].

При цьому, слід визнати, що занадто легко та без запеклої боротьби сучасна Україна отримала державний суверенітет і незалежність, а самостійність та свобода не були на щастя, до певного історичного етапу скріплені кров'ю нації, що унеможливило ефективне формування національної управлінської еліти та створило відчуття незавершеності державотворчого процесу вибудовування справжньої новітньої Української Держави, як самостійної, суверенної правової, соціальної та демократичної країни.

ДОДАТОК Б.4

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ПЛАСТИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

З одного боку, для сучасної Української держави та подальшого її державотворення найбільш яскравими та неповторними регіональними особливостями є нашарування різних культурно-історичних пластів, які співвідносяться з своєрідним економічним регіонуванням, а саме:

є відносно розвинений індустріальний Схід, який, здебільшого, є російськомовним, з іншого - південь, де переважає промислово-аграрне виробництво. І, як наслідок, змішана мова, та змішані побутові культурні і духовні звичаї й традиції;

щось середнє між російською та українською національною ідентичністю, окрім цього, є центр – своєрідний, неповторний «суржик», який притаманний лише цьому регіону країни;

зрештою, – україномовний захід, з його аграрно-промисловим виробництвом та неповторним українським національним колоритом, який увібрав у себе найбільший культурний вплив західних сусідів України – Польщі, Угорщини, Румунії;

не слід забувати і про тимчасово окуповану територію – АР Крим – бездержавну татарську меншість у Криму, яка не відмовилась від свого ідеалу щодо національної державності, проте, чітко ідентифікує себе як невід'ємна складова частина єдиної України.

І, на додачу, ще один із прикладів особливості України – це її конфесійне розмаїття. Безумовно, що саме така специфіка та особливість не змогла не вплинути на формування української нації та її національної ідентичності у площині культури, звичаїв, традицій, морально-духовних орієнтирів, та зрештою й цінностей і пріоритетів. Водночас, власне це, у значній мірі, посприяло й утворенню своєрідного феномену вітчизняного трайболізму (тобто, відповідної форми родоплемінної організації спільноти, яка базується на родоплемінних зв'язках). При цьому, здебільшого, трибалізм характерний для багатьох країн Африки, які знаходяться у стані трансформації від родоплемінної організації до сучасної, капіталістичної і позначається як явище, що є наслідком міжплемінної ворожнечі.

Зазначимо про наступний ключовий аспект: трайболізм найбільш яскраво проявився в Україні у наданні широкої низки привілеїв вихідцям із одного регіону, як у призначенні на кадрові посади вищого державного управління, так і місцевих регіональних рівнів. Вказане, у кінцевому рахунку: а) надало можливість здійснювати жорсткий контроль та розподіл матеріальних благ у суспільстві лише поміж невеликої групи обраних; б) убезпечило захист їх приватних фінансово-економічних інтересів від

зовнішніх і внутрішніх впливів; в) проявилось у відсутності соціальних «ліфтів» для більшості населення країни, особливо для молоді; г) сформувало умови для розбудови відповідного клану так званих «смотрящих» у владних державних інституціях та в межах відповідних адміністративних утворень країни; д) сприяло рейдерським захопленням матеріальних активів; організованому «тиску» з боку контролюючих та правоохоронних органів на відповідні суб'єкти виробничо-господарської і суспільно-економічної діяльності.

ДОДАТОК Б.5

НАСЛІДКИ СУЧАСНОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ НА ТЕРЕНАХ НАШОЇ ДЕРЖАВИ У ПЛОЩИНІ ПОДАЛЬШОГО РОЗМЕЖУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КООРДИНАТ «СВІЙ - ЧУЖИЙ»

Зокрема, слід зважати на таке твердження і переконання дослідника [29]: «Суспільно-політична криза прискорила процес негативної мобілізації у соціокультурному просторі, сформувала в ньому конфігурацію «свої» / «чужі» / «інші». За умови надто швидкої зміни ціннісних матриць суспільства актуалізується порубіжний стан ідентифікаційних систем, ментальний простір з переплітанням маркерів «свій» / «чужий»». Це ставить перед науковцями безліч проблем, пов'язаних з оцінкою того, що відбувається в країні». У [29] автор відзначає і стверджує, що «у часи соціокультурної трансформації суспільства, зазвичай, загострюються проблеми ставлення до інакшості, виокремлення «чужого», пошуки ворога. Частіше, саме конструювання образу «чужого» і стає способом творення конфліктної ситуації в державі. Оскільки, засобом «іншування» слугують етнічні й культурні ідентифікатори, пошук відмінностей неминує веде до творення викривлених стереотипів сприйняття «іншого», що й формує у соціумі кордони «відторгнення» чужого.

Тож, як видно, у таких умовах існує небезпека віктимізації суспільної свідомості, насадження ідеї пріоритету прав етносу над правами особи. На жаль, це підтверджує активізація право радикальних націоналістичних сил, гіпертрофоване прагнення яких до утвердження пріоритетів «своїх» здатне зміцнювати наявні кордони в суспільстві [29]. Відтак, визнаємо, що автори даного наукового видання підтримують переконання й обґрунтування, які наведено у [29] про те, що основою вивчення наявних кордонів та реалів порубіжжя в соціокультурному просторі України може бути конструкт «ми» / «вони», який вимагає окреслення конструкта «свій» / «чужий». У той же час, вважає доцільним вказати (з огляду на висновки [29]), що єдиним виходом на конструктивну схему співпраці є «Дилема прийняття / неприйняття спонукає титульну націю «ми» – до пошуку шляхів асоціації з тим сегментом, який сприймається як «вони». Тож, на сьогодні потрібна власна етика транс культури, орієнтація на культурну трансцендентність, акцентування на динаміці взаємовпливів та розмежувань. З цього, очевидним таки є одне: гуманітаристика має віднайти нові пояснювальні парадигми для розуміння явищ асиметрії, амбівалентності та нових мережевих зв'язків у суспільстві [29].

ДОДАТОК Б.6

ПРИРОДНО-РЕСУРСНІ ПЕРЕВАГИ І НАЦІОНАЛЬНЕ БАГАТСТВО УКРАЇНИ

Визнаємо, що в усі часи мандрівників приваблював м'який клімат України, неповторні місцеві краєвиди та гостинність мешканців української землі, особливо мальовнича сільська природа, з її цілющою життєдайною силою та з привітними й щирими людьми, які залюбки діляться своїми пізнаннями щодо народних звичаїв та традицій у різних видах сільської праці, місцевої кухні та національного побуту.

Як неодноразово відзначали подорожуючи нашими землями в різні історичні часи дослідники, Україна це земля яка багата на хліб, молоко та мед, підкреслюючи тим самим величезні багатства нашої рідної землі. І, дійсно, природа щедре обдарувала Україну високими карпатськими горами, дрімучими лісами Волині, безкрайніми степами Херсонщини та Криму, синіми і спокійними озерами Слобожанщини й стрімкими річками Поділля та блакитними сонячними морями, родючими ґрунтами та незліченими підземними багатствами. І прекрасна наша земля не лише сяйвом куполів київських святинь, первинною красою Божого світу, але ще й людьми, які беззаперечно є і будуть ошатною окрасою цієї прекрасної й величної землі та становитимуть її національну гордість - талановитими, мудрими, духовно багатими чоловіками та жінками дуже відомими і не зовсім, які є гідними щоб створювати цей світ, нашу державу, суспільство, вдосконалюючи його до такого ідеалу, який був би комфортним, справедливим і щасливим для усіх – жінок, чоловіків, дітей, кожної особистості.

Додаток Б.7

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МАСШТАБІВ ТЕХНОГЕННИХ КРИЗ ВІД СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОРЕЛЯНТІВ

Квітневої ночі 1986 р. неподалік українського міста Чорнобиля мирний атом вийшов із-під контролю і обпалив своїм вогненним крилом великі території й серця мільйонів громадян України та наших сусідів, кинувши зловісну тінь на всю планету. Час, певним чином, притишив пекучий біль, але не зменшив його у серцях людей, постраждалих від цієї техногенної катастрофи, яка завдала значних людських втрат і гіркоту від завданої ядерним лихом матеріальної шкоди. І, як наслідок, «Під впливом подій на Чорнобильській АЕС відбулись кардинальні зміни в життєвому просторі країни в цілому: тут утворився регіон, поділений на зони, відповідно до рівнів забруднення, звідки вимушена була виїхати певна частина населення. Крім того, забруднення, поширене у вигляді окремих радіаційних плям по всій країні, обумовило зміни сприйняття життя людьми через зміни якості життєвого простору» [3].

Україна і сьогодні напружує всі сили, щоб полегшити життя постраждалих, поліпшити їх здоров'я, підвищити ядерну безпеку. Разом із тим, драматична аварія 26 квітня 1986 року на Чорнобильській АЕС стала трагедією не лише для України, а й всього людства, загалом. І, відтак, Чорнобильська трагедія має завжди залишитись в пам'яті людей, як приклад безвідповідального втручання людини у природу.

ДОДАТОК Б.8

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ НОВОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Вказане авторами даного видання вище – потребує нагальної розробки та запровадження на загальнодержавному рівні нової регіональної політики, передусім, у площині: а) застосування принципово інших форматів відносин між «центром» і «регіонами»; б) відмови від патерналістських очікувань регіонів щодо гарантованої та регулярної державної допомоги; в) забезпечення переходу регіонів та громад до системного освоєння власних ресурсів, розкриття та ефективної реалізації внутрішнього — економічного, інфраструктурного та соціального потенціалу розвитку тощо. Тож, метою такої реформи з відродження має стати — забезпечення людини якісними та доступними послугами, які можна одержати найближче до місця проживання, а також створення умов для появи нових осередків економічного зростання територій та надання органам місцевого самоврядування достатніх повноважень і ресурсів для організації якісних та доступних послуг.

А, змістом нової національної реформи, має бути — широка децентралізація системи виконавчої влади з перенесення частини повноважень та відповідальності з національного на регіональний рівень, з регіонального на районний рівень, із районного на рівень громад тощо.

ДОДАТОК Б.9

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ ДОМІНАНТНИХ ІДЕОЛОГІЧНИХ ДИВЕРСІЙ

Яскравим прикладом ідеологічного занепаду державотворчого проекту сучасної України, як це не дивно є Основний Закон – Конституція України зразка 1996 року (посилання у джерелі [15]). Зокрема, вона спромоглася містити у своєму тексті низку доволі обтічних формулювань щодо державного устрою, політичної системи та навіть такого ідеологемного підходу як питання українська нація. Замість цього слово «нація» була внаслідок політичних компромісів замінена на словосполучення український народ, а точніше навіть на народ України.

Окрім цього, необхідним також на наш погляд на сьогодні є доволі обережним й ставлення до ролі та позицій сучасної Європи у наших внутрішніх питаннях, особливо державотворення. Адже саме та Європа, яка колись вселяла нам повагу своїми досягненнями поступово стає вже надбанням історії.

Зауважимо, що на сьогодні, у силу розгортання тих геоекономічних та геостратегічних проектів, Україна починає посідати чи не напів- периферійне становище у геополітичному вимірі. Напів- периферійність як і колонія, це лише може бути точкою на карті земної кулі. У цьому сенсі сучасна Європа значно втрачатиме частину колишньої своєї привабливості, особливо для нас. Такий стан речей, на нашу думку зумовлюється насамперед тим становищем, що це є наслідком не лише технологічної залежності і зниженням конкурентоспроможності, але й можливо результатом бездіяльності та дріб'язковості окремих її політичних лідерів, які виявляють шалену прихоть штовхнути Європу у чужий проект «Безрозмірної Європи»

ДОДАТОК Б.10

ПРОЕКТ КЛЮЧОВИХ (КОНЦЕПТУАЛЬНИХ) ПОЛІТИЧНИХ ТЕЗ ДО ОПРИЛЮДНЕННЯ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ДІЙ

Частина перша:

КОНЦЕПЦІЯ

*можливих політичних ініціатив та організаційно-правових заходів щодо
започаткування й реалізації процесу оголошення дефолту України*

ПРЕАМБУЛА

Стабілізація суспільно-політичної ситуації та створення у подальшому умов для соціально-економічного відродження України залежить не тільки від фінансово-матеріального забезпечення потреб населення, оптимальної організації системи управління державою, але й великою мірою і від наявності політичної волі, мужності та чесного і відвертого громадського діалогу з питань необхідності запровадження нових «правил суспільної гри». Новими «правилами гри» повинна стати цілісна, повна й прозора зрозуміла для всіх «матриця політичних ініціатив (дій)», яка є передумовою забезпечення зміни існуючої системи організації політичної і економічної влади, та власне державної організації України.

Її завдання – сформувати повне суспільне сприйняття та переконання у необхідній незворотності остаточного «перезавантаження» України у політичному, ідеологічному, економічному, соціальному та духовному (моральному) вимірі.

«МАТРИЦЯ ПОЛІТИЧНИХ ІНІЦІАТИВ»

Здійснення «перезавантаження» України вбачається за можливе лише за умови досягнення загального суспільно-політичного консенсусу у форматі загальнонаціонального діалогу (форуму) між усіма існуючими суспільними силами та політичними й регіональними фінансово - промисловими (економічними) елітами країни³¹². У площині практичної реалізації цього положення, доцільно було б скористатися досвідом суспільного примирення в Іспанії, зокрема, відомого в історії як укладання своєрідного політичного консенсусу між усіма суспільними силами у форматі **«Пакт Монклоа»**, спрямованого на забезпечення здійснення спільних дій представників еліт щодо виходу країни з кризового стану та оздоровлення суспільних й соціально-економічних і політичних відносин, громадянського примирення та взаєморозуміння. У цьому контексті, найнагальнішим завданням стає формування та пояснення суспільству власної національної системи координат, чіткого означення політичних ініціатив та виважених організаційно-розпорядчих і правових заходів із розтлумаченням їхнього змісту та наслідків для широкого українського загалу і зокрема, для:

- **бізнесу** (запровадження такого правового поля, щоб його «похід у владу» став його комерційно не вигідним);
- **законодавців** (формування правових вимог у повному обсязі, однозначно, без політичних протиріч й правових колізій);
- **бюрократії** (започаткування діалогу і виведення її із «поля страхів», які індукують тотальний саботаж);
- **громадянського суспільства** (ЗМІ, волонтерів та активістів пояснення нового бачення місця їх інститутів у процесі перезавантаження країни та у майбутньому житті).

Єдиним знаменником у цьому процесі, очевидно має стати розуміння того, що запропонований курс на «перезавантаження» – національне державництво, духовно-культурне відродження, соціально-орієнтований патріотизм українського бізнесу.

Усі ці та багато інших завдань повинні здійснювати компетентні виконавці. Компетентні – за ознакою професіоналізму, а не ситуативної вибірковості (*родинних, партійних, чи то навіть регіональних й корупційних пріоритетів*), з розумінням того, що Україна потребує нових людей і, перш за все, компетентних патріотів-державників. Вони повинні перейматися формуванням позитивного образу України, з почуттям патріотизму та відповідальності за її долю.

Державно орієнтовані люди мають проводити політику на подальше зміцнення єдності країни і формувати геополітичний ідеал, що був би єдиним для всіх без винятку жителів України. Він має виходити за фізичні кордони України у плані творення «Великого Українського Простору», в межах якого кожен її громадянин відчував би себе упевненим і захищеним, як у себе вдома, так і будь якій точці світу.

Відтак, окреслюється необхідність здійснення низки стратегічних кроків (заходів) з вагомими суспільно - політичними ініціативами:

Крок 1. *Настав час звернутися безпосередньо до кожного громадянина України, сказавши дійсне слово правди про ситуацію у якій опинилася нація, держава Україна*

³¹² Без цього, «децентралізація», «самоврядування», «запровадження європейських реформ та стандартів життя» тощо, залишатимуться виключно лише черговими політичними «шпаргалками». Влада можливо й отримає «певну оцінку за виконану роботу», але суспільство повністю «провалить» сам предмет сенсу існування української державності.

та її громадяни впродовж 26 років невинних експериментів з українського державотворчого проекту.

Теперішня ситуація що склалася може призвести до непередбачуваних наслідків – руйнації не тільки основ української державності, але й її фактично повного і остаточного знищення. Усвідомлення справжніх причин і механізмів того що відбувалося та відбувається, чітка послідовність політичних, економічних та соціальних дій без лукавства й захланності є запорукою досягнення нової перспективи народу і країни, бо за цієї умови матимемо шанс отримати нові політичні та соціально-економічні орієнтири й нову соціальну (суспільну) базу підтримки.

Крок 2 Ініціативи:

До широкого українського загалу необхідно довести ряд принципово нових суспільно-політичних тез.

Теза 1. Цивілізованість державотворчого процесу має визначатися насамперед захистом і розвитком власне національного людського потенціалу.

Теза 2. Українське суспільство має право очікувати принципово нових та кардинально інноваційних управлінських підходів у вирішенні питань забезпечення суспільно-політичної стабільності та соціально-економічної безпеки, а саме, забезпечення в першу чергу, безпеки особи, людини та громадянина.

Теза 3. Все очевиднішим стає твердження, що безпека особи передбачатиме не лише фізичний захист кожної людини, а більшою мірою реалізацію здатності кожної людини до повноцінного життя та гарантування відповідних умов як з боку самої людини, громадських організацій, суспільства, так і – держави, міжнародного співтовариства, міжнародних організацій тощо.

Теза 4. Завдання влади та державо-політичних інституцій країни після її «перезавантаження» полягатиме у всебічному забезпеченні безпеки особи, людини та громадянина, шляхом усунення реальних та потенційних загроз для життя і здоров'я населення, громадян України. При цьому, подальше здійснення будь-яких трансформацій українського суспільства, доцільно здійснювати на основі «людиноцентричної» моделі, яка є характерною для країн, що обрали демократичний шлях свого розвитку та стали соціально-орієнтованими за змістом та формою свого існування.

Теза 5. Програма «перезавантаження» та подальшого відродження України має здійснюватися виключно на підставі укладання своєрідного нового Суспільного договору (Основного Закону – кардинально оновленої Конституції України), де ключовим положенням має бути забезпечення «Соціального Альянсу» між бізнесом (соціально-відповідальним та патріотично налаштованим), владою і суспільством, з чітким визначенням взаємної відповідальності Української Держави та вітчизняного бізнес-середовища по відношенню до громадян України.

Теза 6. Вкрай необхідним є вироблення чіткої і однозначної стратегічної мети подальшого розвитку українського суспільства (яка б доречно могла б бути вмонтована у загальну структуру змісту нової редакції Стратегії національної безпеки України, передбачаючи відповідно 5-7 національних цілей та пріоритетів із зміною підходу до процесу та системи формування і реалізації Державного бюджету України).

Зазначена мета має стати базовою і вихідною для визначення нагальних потреб суспільства, реальних цілей та завдань з соціально-економічного та духовного і культурного розвитку, а також відображенням адекватних засобів та методів їх здійснення. Ключовою позицією такої мети має стати забезпечення єдності України (*єдність незалежної України є найважливішою політичною цінністю, надбанням українського народу*) у економічному, соціальному, політичному, культурному та ментальному сенсі, що має бути одним із найголовніших завдань державної влади.

У цьому контексті доречним є започаткування розробки та прийняття Загальнонаціональної програми «Єдність України» (*Єдність України – запорука системного та стійкого розвитку нашої держави*), яка б передбачала комплекс ефективних та цілеспрямованих заходів за участю органів державної влади та місцевого самоврядування, з активним залученням неурядових організацій, передусім молодіжних, організацією в ЗМІ широкої пропагандистської кампанії.

Програма об'єднання України має стати першочерговою як для держави, так й свідомо необхідною для суспільства. Процес єднання країни має бути культовим.

І якщо для чогось і може існувати державна пропагандистська машина, то саме для цього. Замість «культу сили» має бути «культ єдиної та заможної» в усіх значеннях цього слова України. При цьому, колосальну увагу необхідно приділити молоді. Маємо звернути увагу і на болочу та дражливу для суспільства сьогоденну проблему українських «мажорів».

Свою роль у процесі об'єднання країни, безсумнівно має відіграти столиця – місто Київ. Приїжджаючи до Києва з інших регіонів України, люди повинні бачити як можна жити в їхній ж державі. Столицею необхідно пишатися і робити все можливе для того, щоб різниця між Києвом й іншими регіонами у соціально-економічному, культурному та духовному плані максимально стиралася.

Впровадження у життя вище окреслених концептуальних ініціатив (ідей) спроможне забезпечити перетворення українського (регіонального) демографічного ресурсу на безцінний загальнонаціональний людський капітал.

Одним із напрямків реалізації цього твердження можуть стати регіональні (місцеві) програми розвитку малих міст, де бізнес мав би можливість взяти участь у вирішенні проблем цих територій через пошук та залучення інвестицій, створення нових робочих місць, активізацію підприємницької діяльності, модернізацію існуючої міської інфраструктури життєдіяльності, розвиток культури, доброчинності, меценатства, освіти та благодійництва.

Реалізація практичних заходів може бути здійснена за окремим напрямками, як то наприклад впровадження «Народної програми відновлення комфорту життя та підвищення його якості».

Ідеологія програми має передбачати узагальнення та реалізацію пропозицій і побажань місцевої громади (*за рівнем «будинок – вулиця - мікрорайон - населений пункт»*). *Практично всі три рівні автономні, вони не перетинаються не залежать один від одного та не підпорядковані один одному.*)

Складовими механізмами реалізації такої програми також можуть стати наступні громадські ініціативи під умовними назвами: *«Повернемо собі наші вулиці, парки, сквери і дороги», «За створення нових робочих місць та зелених зон відпочинку і дозвілля», «За справедливе ставлення до громадян похилого віку та з обмеженими фізичними можливостями»* тощо.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ

Заходи на інституціонально-політичному рівні

Публічне оголошення:

- одностороннього мораторію на здійснення виплат по обслуговуванню боргу (як на тіло, так і на відсотки кредитних запозичень) до завершення публічного аудиту наявної зовнішньої заборгованості України із залученням як авторитетних представників вітчизняного громадянського суспільства, так і незалежних впливових міжнародних аудиторських компаній з достатньо вагомою аргументацією причин оголошення дефолту та обсягів ймовірних збитків для кредиторів (*країни, які оголошували дефолт внаслідок стихійного лиха, як правило, швидше відновлюють*

доступ до фінансових ринків (більше половини протягом 3-х років, для України, вагомий аргумент – збройна агресія РФ);

- **відмов від співпраці з МВФ з мотивацією можливої подальшої співпраці на принципово нових засадах**, з урахуванням інтересів насамперед громадян України, відновлення їх платоспроможності, внаслідок заходів спрямованих на «підживлення» національної економіки та її розвитку у подальшому.

Заходи на нормативно-правовому та законодавчому рівні

Імплементация ключових положень Закону України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом», (№ 436-VIII від 19 травня 2015; Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, №30, ст.274) у тіло Закону України «Про міжнародні договори України» в частині законодавчого врегулювання одностороннього оголошення Україною суверенного дефолту;

Удосконалення національної процедур та практик банкрутства та їх застосування у міжнародних перемовинах з питань оголошення суверенного дефолту, які насамперед мають забезпечити дотримання певного балансу інтересів кредиторів та простих громадян, які страждають від банкрутства приватної корпорації (в тому числі, соціальні гарантії працівникам підприємства-банкрута у сфері безкоштовної освіти та перекваліфікації, охорони здоров'я, пільг для пенсіонерів) та активна імплементація таких законодавчих норм у процесі розгляду питань можливості реструктурувати зовнішніх боргів держави, за зразком Глава 9 Кодексу про банкрутства США (*US Bankruptcy Code, Chapter 9*), яка застосовується до муніципальних та інших державних структур нижчого рівня, що виділяє як окрему категорію позивачів пенсіонерів (колишніх службовців, яким було обіцяно державну пенсію). При цьому, вимоги цієї категорії позивачів щодо отримання частки державних доходів визнаються пріоритетними.

(Більш детальніше див. Інформаційно-аналітичну довідку щодо питання можливої доцільності оголошення дефолту України: світовий досвід, політико-правовий аналіз, механізми, ризики та наслідки, яка надана у Додатку А. 11)

Розроблення та внесення законодавчих ініціатив щодо удосконалення національного законодавства України з метою запровадження організаційно-правової форми, яка б сприяла нагальній легалізації можливості повноцінного управління трудовим колективом підприємств, приватні власники яких не виконали у повному обсязі умов приватизаційних договорів (торгів) та доводять такі об'єкти до фіктивного банкрутства, або приховують прибутки, завдаючи державі фінансово-матеріальні збитки.

Заходи на політико-адміністративному рівні

Розроблення та запровадження низки протекціоністських заходів для захисту «залишків» національної стратегічної промисловості, її відродження та забезпечення зайнятості в країні;

Запровадження виваженої політики імпортозаміщення, з введенням заборони на імпорт товарів, аналогічних тим, що можуть вироблятися в достатній кількості всередині країни українськими товаровиробниками.

Заходи на соціально-економічному рівні

Запровадження в усіх банках країни системи прозорого громадського контролю;

Заборона використання «податкових раїв» (офшорних юрисдикцій), оподаткування фінансових транзакцій;

Ужорсточення заходів та боротьба з ухиленням від оподаткування з боку великого бізнесу;

Забезпечення регулювання та прозорості фінансових ринків;

Законодавче скорочення робочого часу для створення робочих місць, підвищення зарплат та пенсій;

Проведення зворотнього усупільнення (ре-соціалізація) приватизованих за останні 26 років підприємств, які були приватизовані з порушенням існуючого законодавства;

Перегляд умов на користь України у питаннях утворення будь-яких багатосторонніх чи двосторонніх зон вільної торгівлі;

Створення сприятливих умов для можливого розвитку кооперативного руху у промисловості, сільському господарстві тощо.

Заходи на міжнародно-дипломатичному рівні

Активне застосування у дипломатичних національних практиках ключових положень:

- відповідної «Доповіді Стігліца»;
- комплексу заходів які були прийняті CADTM у серпні 2010 року, що зорієнтовані в першу чергу на подолання боргової кризи всередині Європейського Союзу, але цілком можуть бути використані для подолання тієї, в якій наразі опинилася Україна;
- визнання у свій час США та ЄС (у 2015 році) офіційного підтвердження, щодо права України на здійснення кроків, які пов'язуються з мораторієм на виплати із зовнішніх запозичень та закликами до кредиторів до більш конструктивного діалогу з Україною;
- відсутності загальновизнаної міжнародної процедури врегулювання дефолту суверенних країн (*суверенна держава за визначенням не може бути зобов'язана кимось до виплати боргу, якщо вона сама не погоджується його платити*);
- сприяння аудиторським перевіркам державних боргів на предмет прозорості та сумлінності їх реструктуризації та можливого анулювання, за прикладом Норвегії та Еквадору, які є у цьому гарними прикладами;
- спонукання закордонних партнерів України до офіційного визнання норми, яка присутня у Статуті ООН (стаття 2), що забороняє державам-учасникам використання сили, загрози війни та воєнного втручання проти держави-боржника через неспроможність її сплатити борги та з метою взяття під контроль активів для задоволення вимог кредиторів;
- задіяння означених міжнародних норм під час відповідних переговорів з представниками МВФ щодо унеможливлення втратити деяких закордонних активів України через їх конфіскацію на вимогу кредиторів;
- використання позиції України в ООН з питання ініціювання розробки та запровадження поважними міжнародними інституціями «міжнародного кодексу банкрутства», подібного до того, що існує наразі у США;
- використання у міжнародних переговорах з цієї проблематики обґрунтованих фінансово-економічних та політико-правових позицій (тез) про те, що:

знаючи про високий ризик дефолту країни, кредитори мають нести солідарну відповідальність за ризики, які на себе брали, адже якщо вважати високий відсоток по кредиту премією за ризик, то кредитори мають бути готовими прийняти і високий відсоток списання боргу у разі дефолту;

банкіри МВФ часто надавали відверто «рейдерські» позики Україні, яка очевидно впродовж останніх років знаходилася у перед- дефолтному стані (*тобто свідомо надавали кредити під завищенні відсотки, щоб підштовхнути країну до дефолту, а потім увірвати відповідно ласий шмат, насамперед у питанні вільного запровадження продажу української землі під час реструктуризації українських зовнішніх запозичень*);

- використання проблематики Будапештського меморандуму щодо гарантування територіальної безпеки, яку Україна так і не отримала від країн гарантів - підписання Меморандуму.

Заходи на рівні інституцій громадянського суспільства. Проведення публічного аудиту заборгованості із широким залученням представників громадянського суспільства та впливових міжнародних аудиторських компаній.

ВИСНОВКИ

Успіх розвитку ініціатив залежатиме від можливості застосування в комплексі всіх запропонованих заходів. Певна контрверсійність деяких запропонованих заходів в їх можливій оцінці з боку представників Європейського співтовариства з великою долею ймовірності не матиме негативного ефекту для України, з огляду на те, що Україна може вдало скористатися існуючим напрацьованим міжнародно-правовим та національним потенціалом відповідно продуманих та зважених кроків.

Тим більше, що аналогічна ситуація мала й має місце у деяких країнах, які впевнено крокують по шляху економічного зростання та демократичного розвитку. Деякі аспекти цього досвіду можуть бути використані і на користь зміцнення державотворення в Україні. Відтак, реалізація запропонованих заходів, на наш погляд, допоможе створити систему дієвого захисту Української Державності.

Частина друга:

КОНЦЕПТ

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ДІЙ МАЄ ПЕРЕДБАЧАТИ:

Загальнообов'язкові засадничі принципи

- Усі підприємства не залежно від форм власності, всі ділові структури які є в Україні, працюють виключно в рамках єдиної розробленої та затвердженої державної стратегії;
- Усі «гілки влади» займаються виключно реалізацією єдиної для всіх програми;
- Встановлення єдиних соціальних стандартів, запобігання зловживанням природними ресурсами, роль третейського судді у визначенні та дотриманні правил чесної політичної та економічної «гри» – це те, що має робити лише держава та уряд;
- Уряд має служити взірцем доброрядності та чесності у справі захисту благополуччя більшості громадян країни, захищаючи традиційні цінності, незалежно від того, що обставини можуть змушувати владні структури ставати на нетрадиційний шлях діяльності.

СИСТЕМНИЙ БЛОК ЗАКОНІВ:

Організаційно-правовий: спрямований на захист права народу на народну власність зокрема, права держави на власність у деяких добувних і промислових галузях; володіння та розпорядженням державним майном, з метою забезпечення подальшого функціонування та розвитку суспільства; **формування власної національної інноваційної стратегії**, яка б передбачала послідовне розгортання взаємопов'язаних інноваційних проектів задля забезпечення виведення високотехнологічної продукції на національний та міжнародний ринки;

Податково-фінансовий: спрямований на зняття податкового тиску з вітчизняного виробництва; вихід підприємств з «тіні»; сплату для всіх помірних податків, (їх несплата в першу чергу мусить стати економічно невигідною справою); **встановлення контролю та наведення належного порядку у всіх фінансових і банківських інституцій держави; «розсіювання» акціонерного капіталу** – шляхом випуску «народних акцій», які мають продаватися особам найманої праці за пільговим курсом;

Інвестиційний: спрямований на забезпечення відродження та відбудову вітчизняного виробництва за рахунок інвестицій у вигляді ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій, новітнього обладнання та устаткування, обігових коштів, прогресивного менеджменту та маркетингу; **заохочення вкладання робітниками частини заробітної плати в інвестиційні фонди підприємств, на яких вони працюють.**

Економічний: спрямований на збереження та примноження трудових ресурсів, диверсифікацію регіональних ринків праці; розвиток національної економіки за інноваційною моделлю, за тією основою, на якій вибудовуються стосунки між державою та бізнесом, та яка найкращим чином забезпечує участь нових знань та соціального капіталу у створенні конкурентних переваг на світовому ринку товарів і

послуг; використання власних наукових розробок та системної і послідовної підтримки наукових досліджень; створення власної національної інноваційної системи (як потужного накопичувача соціального капіталу); формування максимально сприятливого і головне безпечного середовища та інфраструктури для «виращування» національних інновацій (зони пріоритетного розвитку, технопарки, бізнес-інкубатори тощо); встановлення паритетних цін та запровадження пільгової ставки банківських кредитів для селян; розвиток та використання транзитного потенціалу; створення сприятливих умов для подальшого розвитку, модернізації та удосконалення базової інфраструктури країни із залученням ТНК на основі можливих технологічних проривів з диверсифікацією ризиків; підтримка держави місто утворюючих підприємств, надання їм відповідних преференцій та пільг.

Соціальний: спрямований на відновлення платоспроможного попиту населення, зокрема забезпечення належного рівня заробітної плати та її своєчасної виплати, рівно як і пенсій, стипендій; встановлення оптимальної тривалості робочого дня; заохочення заощаджень шляхом надання податкових пільг вкладникам ощадкас, підвищуючи відсоткові ставки по внесках та виплачуючи спеціальні державні премії на заощадження; розвиток та стимулювання соціального житлового будівництва - відносно дешеві будинки і квартири для робітників за рахунок бюджету; стимулювання зростання динамічної пенсії, як не лише залежатиме від пенсійного внеску, але й зростатиме паралельно із збільшенням ВВП; розвиток соціального страхування по хворобі та допомоги на дітей.

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ: запровадження пріоритетних національних цільових проектів та впровадження системи захисту органів державної влади, інших суб'єктів, які беруть участь у цих програмах від протиправних злочинних посягань, можливого саботажу (свідомого і не свідомого) державних службовців, та протидії іноземних спецслужб, за прикладом діяльності Управління спеціальних операцій (УСО), безпосередньо підпорядкованого Президенту України, яке функціонувало у свій час (1993р.) у складі військової розвідки України.

Інституціональний рівень: Структурне перетворення та функціональна перебудова Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у *Міністерство національної економічної відбудови України* (за зразком «Національної Адміністрації Відбудови США» за часів «Нового курсу» Ф.Д. Рузвельта, або за зразком «Агентства економічного розвитку», відомого у цілому світі, як «сінгапурське єдине вікно»), з відповідними повноваженнями державного планування й контролю за економічними процесами в країні, зокрема: державної підтримки стратегічних напрямів економічної діяльності; регулювання економічної діяльності окремих підприємств зайнятих у промисловому та аграрному виробництві; пріоритетності при розподілі державних замовлень, виплаті заохочувальних урядових премій тим хто створював реальні нові робочі місця, вчасно та справно сплачував податки; встановлення жорсткого урядового контролю за основними фінансовими потоками в країні; «оживлення» промислового виробництва за рахунок урядової фінансової допомоги в такій опосередкованій формі, як створення сприятливої бази для самостійного вирішення підприємствами своїх проблем; а також вирішення усіх проблем, що виникають у інвесторів, аби допомогти йому розпочати виробництво.

ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

Науково-дослідного Інституту науково-технічних
і соціально-економічних проблем національного розвитку
[Міжнародний науково-технічний університет ім. Ю. Бугая]

«Щодо питання можливої доцільності оголошення дефолту України: світовий досвід, політико-правовий аналіз, механізми, ризики та наслідки»: ВСТУП

В останні роки, труднощі з обслуговуванням суверенного боргу приймають різноманітні форми, від прямого дефолту по внутрішньому й зовнішньому боргу до кризи пролонгації кредиту/ліквідності, де кредитоспроможна, але неліквідна країна потрапляє на межу дефолту по своїх боргах через небажання інвесторів пролонгувати короткострокову заборгованість, строк погашення якої вже настав.

Дефолт не є чимось винятковим та екстраординарним у світових фінансових відносинах. Так, всього у світі за період з 1820 року і до 2015 року було зафіксовано 248 випадків дефолту у 107 суверенних країнах³¹³.

Деякі країни, серед яких не тільки латиноамериканські, але також європейські, проводять у стані дефолту більше половини своєї фінансової історії.

Водночас, переважна більшість вітчизняних наукових досліджень за проблематикою боргової кризи за своєю природою зорієнтовані лише на запровадження сигнальних моделей раннього попередження дефолтного стану.

При цьому, якщо взяти визначення дефолту та реструктуризації, що використовуються в сучасній українській фінансовій термінології, то різниця між термінами полягатиме саме в односторонності дефолту з одного боку та реструктуризації як домовленості всіх зацікавлених сторін з іншого. Здебільшого увага вітчизняних експертів акцентується саме на останньому.

Отже, необхідно розрізняти реструктуризацію за попередньою домовленістю з кредиторами, яка часто вимагає тривалих складних перемовин, та оголошення дефолту в односторонньому порядку, яке створює потенційні ризики шокового ефекту для банківської системи країни (*в погіршенні умов кредитування приватного бізнесу, тобто у проблемах із залученням додаткових фінансових ресурсів для інвестиційних проектів, що звісно матиме певний обмежено-негативний вплив на економічне зростання*). Водночас, дає можливість країні самостійно обрати оптимальний час для оголошення дефолту та, як не дивно, в багатьох випадках покращує її позиції на переговорах із кредиторами.

Оскільки дефолт, тобто відмова від сплати частини боргу та його реструктуризація, може відбуватися і в цілком цивілізований спосіб без порушення нормальної роботи банківської системи країни, відтак і без спричинення шокового ефекту для економіки, а в багатьох випадках навіть має певні позитивні ефекти. Зважаючи на те, що уряд суверенної країни є представником всіх її громадян, основним критерієм доцільності дефолту має стати не стільки питання покращення фінансового стану держави, скільки перспективи

³¹³ Дефолт — відмова держави, юридичної або фізичної особи від виконання своїх зобов'язань, зокрема фінансових, в односторонньому порядку. Переважно спричиняється незадовільним фінансовим станом, банкрутством тощо.

Реструктуризація боргу— угода кредитора з позичальником, який має труднощі з погашенням своїх фінансових зобов'язань, про нову схему їх погашення. Реструктуризація може проводитись шляхом пролонгації боргу, оформлення нового кредитного договору зі зміною його умов, тимчасового мораторію на виплату процентів або частини основного боргу, конверсії боргу або його частини у безповоротну фінансову допомогу тощо.

економічного зростання та, в першу чергу, зростання добробуту та зменшення бідності її громадян. Адже, оголошення дефолту (*мораторію на виплати по зовнішньому боргу*) може вивільнити кошти, які раніше спрямовувались на обслуговування зовнішнього боргу, та націлити відповідні грошові потоки на покращення соціально-економічної ситуації в країні, стимулювання інвестицій та економічного зростання.

Результати досліджень боргових криз дають підстави для висновку, що вирішення кризи шляхом одностороннього дефолту сприяє оздоровленню всієї економічної системи, зокрема, спостерігається різке зменшення кількості збанкрутування підприємств як унаслідок зменшення відсоткової ставки, так і через загальне зростання продуктивності економіки. Внаслідок зростання обсягів виробництва збільшуються обсяги збору податків; покращується фінансовий стан держави, що, у свою чергу, полегшує залучення за необхідності і нових кредитів.

Звісно, не слід розглядати дефолт як панацею для економічного зростання. Із більше ніж сотні випадків дефолтів по суверенних боргах деякі мали явно виражений негативний вплив на економіку країн-позичальників.

МЕТОДИ «ТИСКУ», РОЛЬ МВФ ТА ІСНУЮЧІ ЗАСТОРОГИ

Раніше, коли країни, що розвиваються, вдавалися до надмірних запозичень, США та Європейські держави просто відправляли свої збройні сили, щоб змусити такі країни повернути борги.³¹⁴ Звісно, на сьогодні такі методи вийшли з моди, та й зараз військові втручання, як правило, прямо не виправдовуються необхідністю повернення боргу. У той же час, **загальновизнана міжнародна процедура врегулювання дефолту суверенних країн фактично відсутня** (*суверенна держава за визначенням не може бути зобов'язана кимось до виплати боргу, якщо вона сама не погоджується його платити (Borensztein 2010).*

Звісно, уряди «суверенних країн» на практиці стикаються із шаленим тиском з боку кредиторів та урядів індустріально розвинених країн. Однак **на офіційному рівні все ще визнається норма присутня у Статуті ООН (стаття 2)**, яка забороняє державам-учасникам використання сили, загрози війни та воєнного втручання проти держави-боржника через неспроможність її сплатити борги та з метою взяття під контроль активів для задоволення вимог кредиторів.

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАСТОСУВАННЯ «МЕТОДІВ ТИСКУ» НА КРАЇНИ-БОРЖНИКИ

Зараз уряд, який оголошує дефолт, може бути позбавлений можливості здійснювати запозичення, а також втратити деякі закордонні активи через їх конфіскацію на вимогу кредиторів (Reinhart 2009).

Уряди також часто стикаються з політичним тиском всередині країни з боку внутрішніх утримувачів ОВДЗ. Отже, країни лише зрідка вдаються до повного дефолту та натомість розпочинають переговори з утримувачами бондів для погодження відтермінування (реструктуризації) або часткового списання їх боргу.

МВФ часто надає позики «суверенним країнам» для реструктуризації їхнього боргу. Теоретично, це одне з основних завдань МВФ. Для того, щоб забезпечити виплату по наданим кредитам, МВФ надає позики на умовах проведення в країні певних «реформ», які зазвичай включають заходи «жорсткої економії» державних коштів, таких як

³¹⁴ Франція усередині XIX сторіччя вводила війська в Мексику; Британія у 1882 вторглася до Єгипту; коаліція європейських держав бомбардувала Каракас у 1902 році, а США донедавна регулярно практикували подібні заходи впливу в Карибському басейні.

скорочення державного сектору, соціальних гарантій, скасування субсидій та підвищення податків для громадян (в першу чергу ПДВ)³¹⁵.

Але навіть при цьому виконання умов МВФ теоретично також залишається «добровільним» і єдиним важелем впливу МВФ на країну є можливість припинення подальшого кредитування.

Теоретично, у випадку дефолту країна опиняється в ситуації, коли вона має бажання вести переговори з усіма або частиною своїх кредиторів в будь-якому зручному для неї форматі: як двосторонньому, так і багатосторонньому, адже не існує загальновизнаних норм, які б гарантували всім кредиторам однакові права, або навпаки встановлювали пріоритетність погашення певних боргів.

На практиці, знову ж таки формально «добровільно» та за згодою всіх сторін, МВФ, як правило, бере на себе роль посередника та організатора переговорів між неплатоспроможною країною та рештою кредиторів, які об'єднуються у неформальні групи: так звані «паризький клуб» (*держави-кредитори*) та «лондонський клуб» (*приватні кредитори*).

Такі переговори, незважаючи на те, що на них часто вирішується доля великих країн та навіть регіонів із населенням в сотні мільйонів людей, як правило, відбуваються за неформальною та непрозорою процедурою, нав'язаною країнами-кредиторами.

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПИТАНЬ ІЗ ДЕФОЛТУ

При цьому, принаймні з кінця 1980-х років, провідні економісти вказують на необхідність «міжнародного кодексу банкрутства, подібного до того, що існує у США». На думку лауреата Нобелівської премії Джозефа Стігліца, така необхідність стала абсолютно очевидною під час криз 1990-х років. Однак державні органи провідних країн-кредиторів (*зокрема, Мінфін США*) виявляються незацікавленими у встановленні прозорих та зрозумілих правил (Стіглиць 2005:278).

Кризи першого десятиліття XXI ст. тільки підтвердили недосконалість нинішньої системи реструктуризації державних боргів та незацікавленість країн-кредиторів у підвищенні прозорості процесів реструктуризації боргу.

У доповіді Комісії фінансових експертів ООН (2010 р.), відомої під назвою «Доповідь Стігліца» (*за ім'ям керівника експертної групи*), однозначно стверджується, що кризи державного боргу були основною перешкодою у спробах досягнути стабільного зростання та розвитку у країнах, що розвиваються, принаймні, починаючи з 1980-х рр. (Стіглій, 2010:287). Саме державні боргові кризи, як стверджують автори доповіді, спричиняли тривалі періоди втрати доходів та безробіття, зростання бідності, а в деяких випадках і різкого зростання поляризації доходів³¹⁶. Тож, в останні десятиліття ця практика стала типовою для боргових криз у країнах, що розвиваються. При цьому, як і раніше, країни з великою заборгованістю не спроможні підвищувати темпи свого зростання і зменшити таким чином тягар боргових зобов'язань (Байєр 2002:222).

Необхідно враховувати і те, що кредитори позичають країнам без належної перевірки платоспроможності позичальників. Знаючи про високий ризик дефолту

³¹⁵. В останні роки МВФ приділяє дуже велику увагу скасуванню «субсидій на паливо», що означає також підвищення тарифів на всі види громадського транспорту, опалення житла та загалом комунальні послуги. Все це, як правило, має дуже негативний вплив на внутрішній ринок країн, що отримують таку «допомогу» (не кажучи вже про зростання бідності та соціальної несправедливості).

³¹⁶. При цьому у країнах Латинської Америки у 1980-х рр. типовою була так звана «націоналізація» зовнішнього боргу приватного сектору, тобто така практика, коли держава бере на себе обслуговування боргів приватних банків та корпорацій, які є «надто великими, щоб збанкрутувати».

країни, кредитори мають нести солідарну відповідальність за ризики, які на себе беруть. Адже якщо вважати високий відсоток по кредиту премією за ризик, то кредитори мають бути готовими прийняти і високий відсоток списання боргу у разі дефолту (Toussaint 2012:168).

Дослідники також звертають увагу на те, що банкіри часто надають відверто «рейдерські» позики країнам, які очевидно знаходяться у перед-дефолтному стані *(тобто свідомо надають кредити під завищенні відсотки, щоб підштовхнути країну до дефолту, а потім увірвати шмат під час реструктуризації)* (Herman 2010:55).

ПРОБЛЕМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ

Проблемою сучасної практики реструктуризації заборгованості є не стільки те, що цей процес дуже тривалий та витратний, скільки очевидна недостатність обсягів списання для реального посилення «імунітету від боргового вірусу».

Наявність надмірної заборгованості придушує економічне зростання, посилює зубожіння та суттєво обмежує надання суспільно важливих послуг. Дуже часто, коли списання боргу виявляється недостатнім, воно невдовзі призводить до чергової кризи (Стіглиць, 2010). При цьому стверджується, що найбільш правильним способом вирішення проблеми заборгованості є не відтермінування, а саме ліквідація надлишку боргу шляхом його списання. Адже, надлишок боргу сам по собі обмежує економічне зростання: великий тягар боргових зобов'язань зменшує стимули до інвестування, оскільки, якщо експорт і зростатиме внаслідок збільшення інвестицій, то основну вигоду від цього отримають кредитори, а не сама країна. Відповідно, спостерігається «боргова втома». Саме тому скорочення заборгованості буде кориснішим, ніж нове кредитування. Вважається, що результатом пробачення боргу можуть бути навіть вищі очікувані виплати: «те, що мало стати меншим, стає більшим» (Байер 2002:225).

Цікаво, що навіть такі прихильники відкритого ринку, як архітектор польської програми «шокової терапії» Джері Сакс, вимагали свого часу здійснення рішучих програм списання боргів (Sach, 1989).

Очевидно, що такі заходи вимагали створення нової, більш дієвої міжнародної системи врегулювання та реструктуризації державних боргів, яка так і не була створена. Незважаючи на те, що дискусії про це виникали, зокрема, у США як за часів адміністрації Буша (*план міністра фінансів Брейді*), так і за часів Клінтона (*зокрема, ініціативи Стігліца*). Одним із найбільш важливих у «Доповіді Стігліца» є висновок, що через несприятливі умови та високі витрати, пов'язані з фінансовою реструктуризацією, країни, що розвиваються, не готові до вчасного оголошення дефолту.

Чинна система вирішення проблем державного боргу пропонує надто тривалу процедуру, яка відповідає інтересам кредиторів, але не інтересам суспільного блага, і є далекою від інтересів бідних та знедолених у країнах-боржниках (Стіглиць, 2010).

Більшість реструктуризацій боргів окремих країн в періоди криз відбувалися на основі добровільних угод про співпрацю з утримувачами облігацій. Адже виконання норм міжнародного права, зокрема, щодо погашення зовнішньої заборгованості формально носить «добровільний» характер. Але фактично угоди про реструктуризацію майже не знижували рівня боргу, а країни знаходилися під тиском з боку країн-кредиторів та міжнародних фінансових інститутів.

Реструктуризація частіше за все виявлялася механізмом порятунку не позичальників, а кредиторів, які, вочевидь, не виявляли достатньої обачності при наданні кредитів.

ІСТОРИЧНІ ПРИКЛАДИ ДЕФОЛТУ (ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ)

Найчастіше дефолти виникали в країнах Південної Америки — Еквадорі, Мексиці, Уругваї та Венесуелі; кожна з цих країн оголошувала дефолт щонайменше 8 разів, часто

демонструючи феномен «серійних дефолтів». Країни Еквадор та Гондурас провели у стані дефолту більше ніж 120 років кожна, а Греція перебувала у цьому стані понад 90 років.

До початку 2000-х років найбільшим за всю історію людства залишався дефолт, оголошений у 1918 році РСФСР за прем'єрства В. Леніна.

З початком нового тисячоліття «лідерство» перехопили спочатку Аргентина, яка оголосила у 2001 році дефолт на більшу суму (*близько 100 мільярдів доларів*), а потім Греція з дефолтом на суму 220 мільярдів євро у 2012 році. У той же час дефолти в різних країнах мали різний вплив на світову фінансову систему. На сьогодні грецький дефолт залишається найбільшим у світі, а його наслідки до цього часу відчутні не тільки для європейської, але і для світової фінансової системи.

Наслідки дефолту для країни-боржника також були дуже різними. Наприклад, досвід Аргентини 2001 р. та Росії 1998 р. вважаються прикладами вдалих дефолтів, які, незважаючи на значний обсяг списаної заборгованості та одностороннє оголошення, призвели до швидкого відновлення економічного зростання в країнах.

У той самий час, у таких країнах, як Ірландія (2010) та Греція (2012) дефолт та реструктуризація не призвели до відновлення економіки, а навпаки сприяли поглибленню кризи. Якщо оцінювати наслідки дефолтів з точки зору соціально-економічного розвитку країн, які наважилися на такий крок, то найбільш вдалим можна вважати досвід Аргентини.

АРГЕНТИНА (ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД)

Між 1998 та 2002 роками в Аргентині відбувалася серйозна рецесія, спричинена наслідками неоліберальної політики, що проводилася за погодженням з Міжнародним валютним фондом. Згубний вплив цієї політики підтверджується навіть незалежним аудитом, проведеним невдовзі на замовлення самого МВФ. 26.12.2001 р. Аргентина в односторонньому порядку оголосила дефолт по зовнішніх боргах, які на той момент оцінювалися приблизно у 93 мільярди доларів США. З 82 мільярдів дол. США, по яких тоді було офіційно оголошено дефолт, 51,0% запозичень було здійснено у трирічний період з 1998 по 2001 роки. Потік зовнішніх інвестицій, яких було дуже багато в попередні роки, майже повністю припинився у період з 2001 по 2003 (після чого невдовзі відновився у попередньому масштабі).

Аргентинський песо, що раніше був прив'язаний до долара за курсом 1 до 1, було девальвовано до рівня 4 до 1, що, відповідно, означало інфляцію більше 40,0% на рік та падіння реального ВВП на 11,0% у 2002 році. Цікаво, що протягом п'яти років з моменту дефолту Аргентина взагалі не сплачувала нічого ані по тілу, ані по процентах своїх попередніх боргових зобов'язань. При цьому країна, принаймні на цей період, повністю відмовилася від співпраці з МВФ.

Процес часткової реструктуризації боргу (який і досі не завершено) почався тільки 19.01.2005 р. із частковим відновленням платежів по заборгованості в розмірі 82 мільярдів доларів США. Відповідно до другого етапу реструктуризації боргу у 2010 р., було відновлено обслуговування 93% бондів при умові виплати лише 30,0% їх номінальної вартості та відтермінуванні виплат. Після досягнення такої домовленості по цих бондах було відновлено регулярні виплати. Таким чином, можна констатувати, що Аргентина досягла списання більше ніж половини боргу (більше 90,0% бондів було списано на 70,0%).

За рахунок мораторію на обслуговування боргу протягом 5-ти перших років після дефолту країні вдалося акумулювати значні ресурси та провадити ефективну економічну політику, що сприяла швидкому економічному відновленню країни. Протягом більше ніж десяти років у країні послідовно проводилася економічна політика, спрямована на розвиток власної промисловості та внутрішнього ринку, яка згодом отримала назву кірчнеризму (іспанською — *kirchnerismo*) за ім'ям Нестора Кірчнера (Néstor Kirchner), президента Аргентини у 2003—2007 рр.

Економічна політика кірчнеризму була прямо протилежною до неоліберальної та передбачала протекціоністські заходи для захисту аргентинської промисловості та забезпечення зайнятості в країні. Зокрема, здійснювалася політика імпортозаміщення, та було введено заборону на імпорт товарів, аналогічних тим, що вироблялися в достатній кількості всередині країни аргентинськими товаровиробниками. Відповідно, аргентинський уряд був і залишається принциповим противником утворення будь-яких багатосторонніх чи двосторонніх зон вільної торгівлі.

Зокрема, незважаючи на наполягання адміністрації Буша, Аргентина у 2005 році відмовилася від підписання угоди ФТАА. Просуваючи неокейнсіанську політику, Аргентина змогла подолати економічну кризу, домогтися суттєвого збільшення податкових надходжень до бюджету, позитивного балансу зовнішньої торгівлі та суттєвого зростання ВВП. При цьому країні вдалося досягнути значного просування і в захисті прав людини. Зокрема, були нарешті скасовані закони часів хунти, що обмежували права людини. Було проведено люстрацію правоохоронних органів від осіб, які були причетні до порушень прав людини.

Важливим компонентом аргентинського економічного дива є також безпрецедентний розвиток кооперативів у промисловості.

Після кризи 2001 року в Аргентині почали масово закриватися фабрики та заводи; відповіддю на це з боку робітників став масовий рух під гаслом «Захоплуй, захищай, виробляй!». Робітники захоплювали полишені власниками фабрики, відновлювали їх та запускали виробництво вже на кооперативних засадах — тобто вводили нові принципи: а) *фабрика належить усім робітникам*; б) *прибутки розподіляються порівну*; в) *основні рішення приймаються на загальних зборах усіх робітників фабрики*.

Між 2001 та 2004 рр. лише у Буенос-Айресі було організовано 290 таких кооперативів. Здебільшого на кооперативних підприємствах працюють до 100 осіб, але серед самоврядних підприємств є і відносно великі — з 450 робітниками. Загалом, зараз в Аргентині близько 170-200 захоплених, або іншим чином відновлених підприємств, на яких працює близько 10 000 робітників. В 2004 році було прийнято закон, який легалізує націоналізацію фабрик із подальшою передачею їх трудовим колективам.

ІРЛАНДІЯ (НЕГАТИВНИЙ ДОСВІД):

На противагу аргентинському досвіду, одним із найбільш драматичних та невдалих прикладів дефолту можна вважати реструктуризацію боргу Ірландії у 2010 році, яка протягом першої декади сторіччя вважалася новим «кельтським тигром» та демонструвала високі темпи економічного зростання (на відміну від багатьох країн Африки та Латинської Америки, які хронічно потерпають від економічних криз, депресій та серійних дефолтів, що тільки поглиблюють кризовий стан). Тож, на початку 2000-х в Ірландії проводилася політика дерегуляції та зменшення корпоративних податків. Зокрема, податок на прибутки корпорацій було знижено до безпрецедентних в Європі 12,5%, а фактична ставка податку для ТНК, чий бізнес розташовувався в країні, складала 3,0-4,0% — мрія кожного CEO!

У 2007 році Ірландія мала нульовий бюджетний дефіцит, а в 2008 — нульовий рівень безробіття. Здавалося, в цьому земному раю виграє кожен.

Наймані працівники мали роботу (хай часто і нестабільну), їхні сім'ї були заклопотані споживанням, а місцеві та іноземні бізнесмени отримували екстраординарно високі прибутки.

Фінансова дерегуляція спровокувала бум іпотечного та споживчого кредитування. Загальний обсяг боргів домогосподарств складав напередодні кризи близько 190,0% ВВП. Це, звісно, сприяло швидкому розвитку будівництва, а в банківському секторі спостерігалось експоненційне зростання. Відповідно, почала формуватися іпотечна та біржова бульбашка, адже загальна капіталізація фондового ринку, випущених бондів та

банківських активів перевищила ВВП у 14 разів (аналогічні тенденції спостерігалися, до речі, і на українському ринку).

У вересні-жовтні 2008 року відбувся колапс, компанії закривалися та залишали країну, безробіття зросло з 0,0% у 2008 році до 14,0% у 2010.

Через те, що дуже багато сімей втратили можливість сплачувати за іпотечними кредитами, а вся банківська система опинилася на межі банкрутства, уряд був вимушений гарантувати банківські депозити на загальну суму в розмірі 480 мільярдів євро (приблизно три ВВП Ірландії, один із яких рівний 168 мільярдам). Було націоналізовано Irish Allied Bank, який виступав основним іпотечним кредитором та мав портфель кредитів обсягом 48,5 мільярдів (близько 30,0% ВВП).

Експорт зменшився, доходи державного бюджету різко впали. Дефіцит бюджету зріс із 14,0% ВВП у 2009 році до 32,0% у 2010 (більше ніж половина цього зростання припадає на масштабну допомогу банкам: 46 мільярдів інвестицій у статутний капітал та 31 мільярд на придбання токсичних активів).

Наприкінці 2010 року було погоджено масштабний Європейський план кредитної допомоги Ірландії на 85 мільярдів євро (*22,5 мільярди від МВФ*), який здійснювався в обмін на зобов'язання проводити політику економії бюджетних коштів (*austerity*) й у наслідок якого значно впала купівельна спроможність домогосподарств, зменшилися обсяги споживання. Відбулося також зниження державних видатків на соціальне забезпечення, оплату державних службовців, інвестицій в інфраструктуру, а також обсягів збору податків. В результаті реалізації плану суворої економії:

- Було звільнено 24750 державних службовців (8,0% робочої сили);
- Ті, хто заново влаштувався на роботу, отримували на 10,0% менше;
- Зменшення соціальних трансферів призвело до різкого зменшення доступності медицини, заморожування пенсій;
- Зростання податкового тягаря для більшості громадян, які вже були жертвами кризи: ПДВ було збільшено з 21,0% до 23,0% у 2014 році, запроваджено новий податок на володіння житлом, зменшено мінімальну погодинну ставку оплати праці з 8,65 до 7,65 євро.

Процент за кредитами для Ірландії був досить високим. За кредитом МВФ — 5,70%, а за кредитом ЄС — 6,05% (Toussaint 2012:163-164). Не дивно, що економіка Ірландії досі так і не відновилася, та зараз, більше ніж через шість років після кризи, ВВП країни все ще на 8,00% менший від докризового рівня.

Через п'ять років після кризи ВВП Ірландії залишався більш ніж на 15,00% відсотків меншим ніж докризовий (84,76% ВВП 2008 року). Для порівняння, ВВП Аргентини через 5 років після кризи та дефолту майже повністю відновився (98,43% докризового), а зараз перевищує докризовий рівень більше ніж у два рази.

При цьому Ірландія, як і Україна, ніколи не оголошувала дефолт в односторонньому порядку, а завжди отримувала міжнародну допомогу та домовлялася про реструктуризацію боргу зі своїми кредиторами.

Однак, очевидна неспроможність країни обслуговувати свої боргові зобов'язання усе ж призвела до необхідності реструктуризації, яка і була проведена за згодою кредиторів у 2013 році під зобов'язання продовжувати нищівну для країни неоліберальну політику «суворої економії».

Відповідна угода з Європейським центральним банком передбачала реструктуризацію боргу в розмірі 85 мільярдів євро. Завдяки продовженню програми кредитування до 2053 року, сума виплат в найближчі десять років скоротиться на 20 мільярдів євро, але жодного списання заборгованості не передбачено.

Як можна бачити, зокрема, з динаміки ВВП Ірландії (Рис. Б.11.1), неоліберальна політика «суворої економії» фактично заблокувала економічне зростання, а боргове

ярмо і так звана «допомога» використовуються світовими фінансовими інституціями як засіб примусу до такої політики.

Відтак, оголошений в односторонньому порядку дефолт, за певних умов та певної економічної стратегії розвитку, може краще вплинути на швидке відновлення економічного зростання та навіть забезпечити фактично більш швидке повернення на світові фінансові ринки запозичень, ніж певні варіанти реструктуризацій за попереднім погодженням із кредиторами.

Такий стан речей пояснюється в першу чергу недосконалістю міжнародної системи реструктуризації державних боргів.

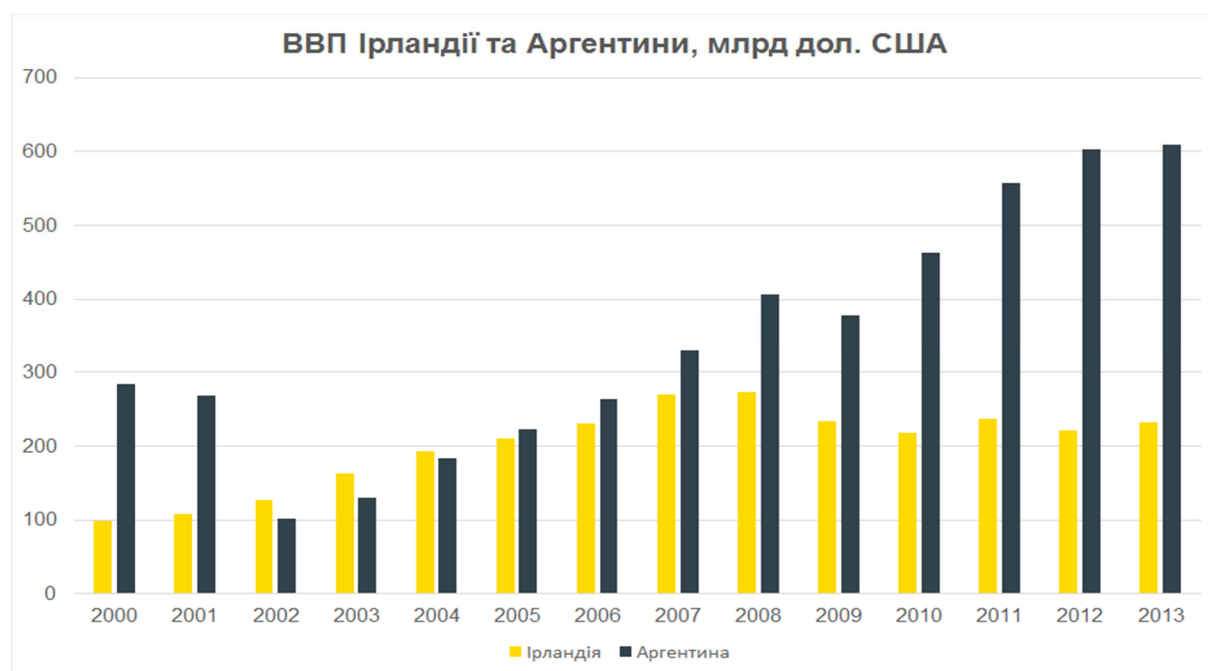

Рис. Б.11.1. ВВП Ірландії та Аргентини в млрд. доларів США в поточних цінах.

Джерело: ООН, UN data.

ВИСНОВОК

На прикладі Ірландії видно, що досить ризиковано намагатися слідувати букві наявних угод та всім процедурам, які утворюють наявну міжнародну систему реструктуризації державних боргів (якщо про існування останньої взагалі можна говорити). Недосконалість цієї так би мовити системи багато в чому пояснюється історією її формування та пріоритетами її архітекторів.

При цьому слід відзначити, що найбільш вдалі приклади дефолту часто характеризувалися достатньо високим рівнем списання боргу (наприклад, Росії після дефолту 1998 було списано 50%). Що ж стосується вдалого дефолту Аргентини у 2001 році, то, як відомо, угоди з кредиторами досі не досягнуто.

Таким чином, системні дослідження й аналіз результатів свідчать про те, що «епізоди дефолту означають початок економічного відновлення».

УКРАЇНА

Очевидна несправедливість напів- формальної системи реструктуризації державних боргів, яка була вкотре нав'язана Україні у 2015 р., полягає ще й у тому, що на відміну від національних процедур банкрутства (в тому числі, муніципальних та державних установ), вона навіть не спромоглася забезпечити якість гарантії для простих громадян, найманих працівників, місцевих громад тощо.

Національні процедури банкрутства принаймні забезпечують дотримання певного балансу інтересів кредиторів та простих громадян, які страждають від банкрутства приватної корпорації (*в тому числі, соціальні гарантії працівникам підприємства-банкрута у сфері безкоштовної освіти та перекваліфікації, охорони здоров'я, пільг для пенсіонерів*), не кажучи вже про надання збанкрутілій організації можливості реструктурувати та знову запустити виробництво так би мовити «з чистого листа» («fresh start in a clean state»).

Наприклад, Глава 9 Кодексу про банкрутства США (US Bankruptcy Code, Chapter 9), яка застосовується до муніципальних та інших державних структур нижчого рівня, виділяє як окрему категорію позивачів пенсіонерів (колишніх службовців, яким було обіцяно державну пенсію). При цьому *вимоги цієї категорії позивачів щодо отримання частки державних доходів визнаються пріоритетними*.

Очевидно також і те, що в процесі реструктуризації державного боргу України початку 2000-х років пенсіонери та інші мало захищені верстви не тільки не були допущені за стіл переговорів як пріоритетні позивачі, а навпаки виявилася першочерговим об'єктом явочного списання зобов'язань держави перед ними. Адже, відповідно до підписаного Україною та МВФ Меморандуму та прийнятих для його втілення законів, без будь-якого громадського обговорення було скорочено пенсійні виплати та інші гарантії для пенсіонерів. Відповідно до національного законодавства США, така практика могла бути визнаною як злочинна.

Отже, механізм регулювання кризи державних боргів не забезпечує рівності партнерів. Незважаючи на те, що односторонній дефолт та реструктуризація за згодою з кредиторами — це різні сценарії вирішення кризи неплатоспроможності, з точки зору фінансової теорії, дефолт та реструктуризація зовнішнього боргу є синонімами, які фактично означають одне явище, а саме, — відмову від виконання своїх фінансових зобов'язань, яка врешті-решт закінчується списанням за згодою кредиторів частини боргу.

Випадків повної та остаточної відмови від сплати боргів мало (*наприклад, Аргентина 2001*), отже, з цієї точки зору незалежна Україна неодноразово переживала дефолти у 1998—2000 роках, які, щоправда, не мали суттєвих негативних наслідків та не призвели тоді до зупинки економічного зростання. Також слід зауважити, що відновлення доступу до міжнародних фінансових ринків після дефолту залежить від вагомості причин оголошення дефолту та обсягів збитків для кредиторів. Наприклад, країни, які оголошували дефолт внаслідок стихійного лиха, як правило, швидше відновлюють доступ до фінансових ринків (більше половини протягом 3-х років).

ВАГОМІ ОБСТАВИНИ («ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ») ДЛЯ УКРАЇНИ

Водночас, враховуючи потенційну можливість оголошення Україною дефолту в односторонньому порядку, слід враховувати наявність вагомих обставин, власне кажучи відповідного «вікна можливостей» для нашої держави.

Перше. За експертними оцінками сучасна українська держава у сенсі політичного утворення впродовж останніх років все більше втрачала повноцінні ознаки держави і перетворювалася на організацію з «викачування» ресурсів. Як наслідок — Україна поступово втратила контроль над своєю територією та спроможність у повному обсязі підтримувати і забезпечувати власну безпеку і виконувати внутрішні і зовнішні функції, притаманні державі³¹⁷.

³¹⁷ Україна знаходиться наразі, м'яко кажучи, у форс-мажорних умовах (*втрата контролю над значною частиною території, фізичне знищення багатьох підприємств, воєнні дії на Сході країни*). За загальноприйнятими міжнародними визначеннями, Україна фактично перетворилася у «занепадаючу» державу, що підтверджують відповідні численні міжнародні рейтинги «недієздатності» державних інституцій та «крихкості» власне самої держави.

Друге. Зазначені процеси логічно призвели до втрати державою своєї провідної ролі у суспільстві, а разом з цим і організуючого впливу державних інституцій на українське суспільство. Попри те, що у суспільстві існує шалений запит на відновлення соціальної справедливості у всіх його вимірах та домінує прагматичний підхід щодо захисту власних національних інтересів.

Тут також можна згадати, що, фактично, Україна, як держава з титульною нацією, корінним українським населенням фактично вмирає³¹⁸.

Водночас, суспільство знаходиться у стані очікування не тільки відкритого і чесного діалогу влади з населенням з цих та низки інших не менш болючих проблемних питань, але й конкретних чітких і зрозумілих дій з боку державної влади, які б власне спиралися насамперед на довіру пересічних громадян країни.

І у цьому контексті відкрита, пряма і чесна розмова про те, що можливим виходом із ситуації яка склалася може стати політична ініціатива щодо **оголошення Україною дефолту в односторонньому порядку з урахуванням інтересів насамперед пересічних громадян країни.**

Для системи державної влади за такої умови, у вирішенні питання забезпечення суспільно-політичної стабільності та соціально-економічної безпеки у цей період має бути дещо змінений, а точніше запроваджений новий концептуальний підхід, а саме - забезпечення безпеки особи, людини та громадянина має стати абсолютним пріоритетом, стратегічною метою та тактичним завданням. Адже, саме через безпеку особи у широкому розумінні цього поняття, реалізуються всі інші можливості: *на життя, на свободу, на самореалізацію.*

Все очевиднішим і зрозумілішим стає теза про те, що безпека особи передбачає не лише фізичний захист кожної людини, а більшою мірою реалізацією здатності кожної людини до повноцінного життя та гарантування відповідних умов для цього з боку самої людини, громадських організацій, суспільства, а також – держави, міжнародного співтовариства, міжнародних організацій тощо. При цьому, вагомим аргументом у зовнішньому форматі спілкування із західними партнерами України залишається питання виконання гарантій безпеки України, як суверенної держави країнами підписантами Будапештського меморандуму.

Разом із тим, такі дії влади можливі лише за умови її повного та повноцінного політичного, соціально-економічного та ідеологічного (морально-духовного) перезавантаження, укладання нового суспільного договору на зразок «Соціального Альянсу», чи «Контракту з Україною» і його закріплення в положеннях Основного Закону держави – Конституції. Більш того, такий підхід вимагатиме і нової системи державного управління з відповідними, можливо навіть і нетрадиційними управлінськими підходами, особливо у сфері забезпечення національної безпеки.

³¹⁸ Державна служба статистики України 21.02.2018 р. оприлюднила шокуючі цифри. Чисельність населення України у 2017 р. скоротилося більш ніж на 198 тис. чоловік. Залишається суттєвим перевищення кількості померлих над числом живонароджених: на 100 померлих - 63 живонароджених, У 2017 р. померли більш ніж 574 тис. українців, а народилося лише 364 тисячі. Слід визнати і таке: чисельність наявного населення в Україні, за оцінками Держстату, на 01.04.2018 р. становила 42322,0 тис. осіб, упродовж січня-березня 2018 р. вона зменшилась ще на 64,4 тис. осіб. Так, зокрема, порівняно із січнем-березнем 2017 року обсяг природного скорочення збільшився на 6,2 осіб. живо- народжених у січні – березні 2018 року було 84,6 тис., померлих – 155,0 тис. осіб.

Крім того, за тими ж даними, впродовж 2015-2017 років чисельність трудових мігрантів склала 1,3 млн осіб. До виїзду за кордон більшість громадян (39,0%) працювали на будівництві, 16,0% були зайняті у діяльності домашніх господарств, 14,0% - у сільському, лісовому та рибному господарстві, 11,0% - у переробній промисловості, 9,0% - у торгівлі.

Окрім цього, реалізація таких заходів вимагатиме як нових політичних обличь, або політичних структур і механізмів, які будуть здатні взяти на себе керівництво країни, така і наявності лідера з жорсткою політичною волею і згуртованої команди професіоналів. Тим більше, що деякі міжнародно-правові та національні механізми дозволяють здійснювати такі дії.

МОЖЛИВІ МЕХАНІЗМИ:

При визначенні доцільності дефолту та оптимального моменту його проголошення дослідники звертають увагу на важливість публічного аудиту заборгованості із широким залученням представників громадянського суспільства. У «Доповіді Стігліца» робиться прямий висновок щодо необхідності сприяння «аудиторським перевіркам державних боргів на предмет прозорості та сумлінності реструктуризації та можливого анулювання. Норвегія та Еквадор є гарними прикладами». Ерік Тусен (Toussaint 2012:168-171), підтримуючи Стігліца, пропонує ще більш конкретний комплекс заходів із подолання боргової кризи, які були прийняті CADTM у серпні 2010 року, зокрема:

- введення одностороннього мораторію на здійснення виплат по обслуговуванню боргу (як на тіло, так і на відсотки) до завершення публічного аудиту зовнішньої заборгованості із залученням громадянського суспільства;
- відчуження (експропріація) всіх банків країни під громадським контролем;
- заборона використання «податкових раїв» (офшорних юрисдикцій), оподаткування фінансових транзакцій;
- боротьба з ухиленням від оподаткування з боку великого бізнесу;
- забезпечення регулювання та прозорості фінансових ринків;
- законодавче скорочення робочого часу для створення робочих місць, підвищення зарплат та пенсій;
- зворотне усупільнення (ре-соціалізація) приватизованих за останні 30 років підприємств;
- конституційна асамблея народів за іншу Європу (CADTM 2010).

Вказаний комплекс заходів орієнтований в першу чергу на подолання боргової кризи всередині Європейського Союзу, але цілком може бути використаний для подолання тієї, в якій наразі опинилася Україна.

ПРАВОВЕ ПОЛЕ:

Це правда, що до останнього часу проведення суверенного дефолту взагалі не було законодавчо врегульовано. А із *Закону України «Про міжнародні договори України»* взагалі можна було зробити висновок, що суверенний дефолт України відбутися не може. Відповідно до ст. 19 даного Закону, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовується у порядку, передбаченому нормами національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набув чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору. Можна подумати, що держава несе відповідальність за вчасну сплату за всіма своїми прямими та гарантованими міжнародними боргами ледь не всім своїм майном. При цьому вважалося, що коли безпосередній позичальник-підприємство не виконує своїх боргових зобов'язань перед нерезидентами, то, за умовами угоди про позичання, набуває чинності державна гарантія щодо виконання платежів на користь іноземного кредитора. У такому разі гроші перераховуються кредиторам з Державного бюджету, а потім держава намагається повернути кошти від безпосередніх позичальників.

Однак із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим

боргом», (№ 436-VIII від 19 травня 2015; Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2015, №30, ст.274) зроблено важливий крок із законодавчого врегулювання одностороннього оголошення Україною суверенного дефолту.

Вказаний Закон, звісно, стосується лише частини зовнішнього боргу держави перед приватними кредиторами та надає можливість лише оголосити мораторій на обслуговування боргу, але не відмовитися від нього повністю.

Але тим не менше це дуже важливий прецедент, який переконливо демонструє, що саме українська влада (і ніхто крім неї) має право вирішувати питання односторонньої відмови від сплати боргів.

Мораторій, як уже було зазначено, нічим фактично не відрізняється від дефолту — Аргентина, наприклад, після 2001 року близько 10 років знаходилася у стані мораторію по бондах (*а за деякими зобов'язаннями і зараз знаходиться*), і ніхто, здається, при здоровому глузді не намагається стверджувати, що «про дефолт не йдеться», як це робили деякі українські коментатори (*Калачова та Лямець 2015*).

Важливо також, що США та ЄС офіційно підтвердили, що визнають право України на здійснення таких кроків та закликали кредиторів до більш конструктивного діалогу (*УНІАН 2015а, Інтерфакс 2015*).

ДОДАТОК В **ЗДОБУТКИ ТА ВТРАТИ: ПРОБЛЕМИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ**

Додаток В.1

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ СУВЕРЕННОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

«Наша пристань – кохана Земля Українська, Богом дана земля, що лежить на межі Сходу й Заходу, грозами запеклих боїв овіяна, копитами коней диких орд зорана, кістками синів і дочок України всяяна. Ідея української суверенної державності коріниться у далекому минулому. Мусимо усвідомити, що національна доля України не завжди була й сьогодні не є достатньо доброзичливою для українського народу. І в сиву давнину, і роки близької минувшини, і до сього часу шлях до осяйної мети – незвичайно важкий, устелений, рясним потом, скроплений і кров'ю політич. Передовсім звернімося до літературної спадщини Нашого Національного Пророка – Тараса Шевченка, якого український націоналістичний рух уважає духовним батьком і найголовнішим ідеологом. Понад півтора століття тому пролунали його слова «В своїй хаті – своя правда сила, і воля». Під словами «своя хата» слід розуміти незалежну, свою, Українську Державу. Поетові слова не прозвучали марно. На ній нам і нашим прийдешнім поколінням вікувати, на ній давати відсіч ворожим шукачам легкої наживи, на ній будувати благословенне Богом майбуття.» - Із виступу Петра Дужого на пленарному засіданні Першого Всеукраїнського Збору Конгресу Українських Націоналістів. Газета «Шлях перемоги» - 3 липня 1993 року ч.27 (2047) С-5.

Додаток В.2

УКРАЇНА І «БУРШТИНОВА» РЕСПУБЛІКА: АВЕРС І РЕВЕРС ДЕРЖАВНОСТІ ?

Невміння і відверте небажання центральних органів державної влади завчасно врегульовувати комплекс питань (більшою мірою кримінальних) цивілізованого видобутку та реалізації бурштину, облаштування у цій площині безпечних умов праці праці у відповідності до техніки безпеки праці, а також законодавчого врегулювання цього процесу у правовому полі країни, породжує стійку соціально-політичну напругу, перманентні гострі суспільні конфлікти з елементами жорсткого протистояння місцевого населення з правоохоронними органами держави, що зрештою цілком логічно веде до збільшення недовіри місцевих громад до дій центральної київської влади та власне її спроможності бути українською владою як такою, у розумінні та загальному сприйнятті українського соціуму.

Додаток В.3

УКРАЇНА І РЕГІОНАЛЬНИЙ «ПАРАД СУВЕРЕНІТЕТІВ»

Розглядаючи цю ситуацію, необхідно зазначити також і те, що в Україні впродовж останнього періоду часу протікають і ще більш небезпечніші суспільні процеси, які пов'язуються насамперед із втратою держави своєї провідної ролі для українського соціуму. Зокрема, в порядку денному поточної роботи низки ряду обласних рад України впродовж червня 2017 року з'явилась низка непримітних звернень до Кабінету Міністрів України з нагальною вимогою встановити договірні відносини між центральним урядом і рядом обласних рад. Фактично розпочався процес своєрідного параду «регіональних суверенітетів», а саме: регіональні органи самоврядування – Одеської, Житомирської, Кіровоградської, Івано-Франківської і Хмельницької областей вимагають повної автономії для своїх регіонів.

Окрім того, ще раніше, а саме у 2016 році обласна рада Закарпаття збиралася автономно вибудовувати зовнішньоекономічні відносини з іноземними державами. А в березні 2017 року в Україні починає набувати поширення новий громадський рух «бездержавної народної економіки», з реєстраторами територіальних громад» - «народних реєстраційних служб». Зокрема, громадяни України ґрунтуючись на положеннях статті 5-ої Конституції України масово створюють народні підприємства. Всі вони об'єднуються договором про «територіальні громади», платять у фонд громади мінімальні внески, які іменуються «народними інвестиціями» від 100 грн. на місяць, і вирішують ключові питання власного бізнесу самі, лише в межах громади, без погоджень та звітів державі. Все ці позиції обумовлюється у суспільному договорі громади. Розвиток таких процесів пов'язується, насамперед, із формою відповідного народного протесту та національного супротиву проти існування держави у такому безглуздому для суспільстві форматі, а отже закономірним вбачається посилення опору громад державному апарату взагалі, та державі, зокрема. Втім, слід також і наголосити на тому, що такі процеси є занадто динамічними та непередбачуваними, які у потенціалі можуть набувати найрізноманітніших організаційних форм та зрештою спроможні змінити не тільки фізичний формат існуючої держави (*від народних республік до - народних громад та общин*), але й власно суттєво посприяти зміні сутності ідеологічних засад та філософії існування держави як такої, на українському життєвому просторі у сьогоденному просторово-часовому вимірі.

Хоча, з нашої точки зору пояснення та прогнозування цих процесів матиме лише одну сторону - доки ця певна територія не вступатиме у відкриту конфронтаційну зону поведінки з Державою Україною, вона буде спроможна користуватися усіма надбаннями української державності.

Додаток В.4

КОНСОЛІДАЦІЯ РОСІЙСЬКОГО СОЦІУМУ НА ОСНОВІ ІДЕЇ ВЕЛИКОДЕРЖАВНОСТІ РОСІЇ

На наступному етапі керівництво Росії обмежило повноваження усіх національних республік та призупинило діяльність громадсько-політичних організацій, що виступають за національно-державне самовизначення. Істотно почала змінюватись й офіційна ідеологічна пропаганда на сусідні держави, у тому числі й на Україну» Поступово відбувалась консолідація усіх ідеологічних течій (і лівих, і правих, і євразійців, і націоналістів) на великодержавницькій основі.

Додаток В.5

МОЖЛИВІ ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ЦЕНТРУ УКРАЇНИ У МОСКВІ

Першочерговими пріоритетами діяльності Національного культурного центру України у Москві, на нашу думку, при безумовному їх погодженні з Міністерством закордонних справ та Посольством України в РФ можуть бути: підготовка та реалізація програм і проектів, спрямованих на забезпечення прав та законних інтересів співвітчизників, які проживають у Російській Федерації, у соціально-культурній та науково-освітній сферах, на всебічний розвиток і збереження зв'язків з Україною; взаємодія з об'єднаннями співвітчизників, які проживають в Росії та інших країнах, сприяння проведенню заходів за їх участю, а також встановлення та розвиток контактів і ділових зв'язків між цими об'єднаннями; сприяння творчим колективам, діячам науки, культури та представникам українських і російських ділових кіл у встановленні та розширенні взаємовигідного співробітництва; ознайомлення російської громадськості з історією та культурою українського народу, внутрішньою та зовнішньою політикою

України, її науковим та економічним потенціалом; сприяння встановленню прямих контактів та розвитку взаємовідносин між адміністративно-територіальними суб'єктами Російської Федерації і України (область, місто, село) в гуманітарній, культурній, науково-технічній та соціальній областях; розвиток контактів по лінії міжнародних інформаційних можливостей Центру для формування сприятливих умов з метою розширення всебічного співробітництва України з Росією та іншими країнами.

Додаток В.6

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ АНЕКСІЇ РФ АР КРИМ

Вторгнення Росії до Криму стало порушенням багатьох багатосторонніх міжнародних угод, зокрема Заключного Гельсінського акту 1975 р., Будапештського меморандуму 1994 р., Основоположного акту НАТО – Росія 1997р. Дії Росії суперечили базовому документу Ради атлантичного партнерства, Римській декларації та іншим домовленостям, а їх наслідком стало створення найбільшої міжнародної кризи з часів холодної війни. У даному випадку Росія порушила низку принципів міжнародного права, зокрема: – принцип незастосування сили та погрози застосування сили. На сьогоднішній день – це загальновизнаний принцип міжнародного права, який закріплений в п.4 ст.2 Статуту ООН.

Загальні положення цього принципу відповідно до положень Декларації про загальні принципи міжнародного права від 1970 р., передбачають наступне: «Кожна держава повинна утримуватись у міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності інших держав, так і будь-яким іншим чином, який несумісний з цілями ООН»;– принцип невтручання у внутрішні справи держави. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до п. 7, ст. 2 Статуту ООН встановлюють, що жодна держава або група держав не має права втручатись прямо або опосередковано у внутрішні справи, що входять до компетенції іншої держави.

Жодна держава не може застосовувати будь-які акти військового, політичного або іншого примусу, з метою підпорядкування собі будь-якої іншої держави. Забороняється організація або заохочення підривної, терористичної діяльності, яка направлена на насильницьку зміну устрою іншої держави; – принцип територіальної цілісності держав, закріплений в заключному акті Наради з безпеки і співробітництва у Європі (НБСЄ) від 1975 року. Відповідно до положень даного акту, держави-учасниці повинні поважати територіальну цілісність кожної із держав – учасниць; – принцип непорушності державних кордонів, закріплений в заключному акті НБСЄ від 1975 року. Відповідно до положень даного акту держави-учасниці розглядають кордони одне одного, як непорушні. Вони повинні утримуватись від будь-яких посягань, що направлені на захоплення частини або всієї території кожної держави-учасниці;– принцип добросовісного виконання міжнародно-правових зобов'язань.

Згідно із п. 2 ст.2 Статуту ООН, усі члени ООН добросовісно виконують взяті на себе зобов'язання. Також відповідно до Віденської Конвенції про право міжнародних договорів від 1969 року, будь-який чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен ними добросовісно виконуватись. Стосовно Криму Російська Федерація порушила також низку українсько-російських двосторонніх угод - Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 р. (стаття 3 і 6). Зокрема, у статті 3 зазначається: «Високі Договірні Сторони будують відносини на основі принципів взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили або загрози силою, включаючи економічні та інші способи тиску, невтручання у внутрішні справи...».

У статті 6: «Кожна з Високих Договірних Сторін утримується від участі або підтримання дій, спрямованих проти іншої Сторони, і зобов'язується не укладати з третіми країнами будь-яких договорів, спрямованих проти іншої Сторони. Жодна із Сторін не допустить, щоб її територія була використана на шкоду безпеці іншої Сторони»; Угода між Україною і Російською Федерацією «Про статус та умови перебування Чорноморського Флоту Російської Федерації на території України», підписаний 21 квітня 2010 р. у Харкові. Зокрема пункт 1 статті 6: «Військові формування здійснюють свою діяльність в місцях дислокації відповідно до законодавства РФ, поважають суверенітет України, додержуються її законодавства та не допускають втручання у внутрішні справи України».

Додаток В.7

ВІД ПЕРШОЇ ДО П'ЯТОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ – НАЦІОНАЛІЗМУ «ВІДКРИТОГО» ТИПУ:

Перша Французька Республіка була встановлена у вересні 1792 р. і проіснувала до 1804 р., коли Наполеон Бонапарт проголосив себе імператором, а Францію- імперією. Друга Республіка була встановлена у 1848 р., але проіснувала лише 4 роки – до 2.12.1852 р., коли Франція знову була проголошена імперією, а Наполеон III її імператором. Третя Республіка проіснувала набагато довше з 1871 до 1940 р.. Четверта Республіка функціонувала з 1946 по 1958 р. 1962 р.: рік перегляду Конституції та конституційне оформлення існування П'ятої Республіки часів Шарля де Голля. Нині у Франції діє державно-політична система яка у собі поєднує елементи як президентської так і парламентарної республіки, де основу складає сильна президентська влада. У сучасних умовах голлізм позиціонується у Франції як націоналізм відкритого типу. Разом із тим, відчувається власне його значна амбівалентність у сучасній політичній системі. При цьому, національні цінності не посідають виняткового місця в загальній їх системі права визначення національного самовизначення інших народів. Визнається невіддільність свободи особи і свободи суспільства. Політичними ідеалами такого націоналізму виступають засади ліберальної демократії, свободи нації.

ДОДАТОК Г
ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВИМІРІВ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ
ДЕРЖАВНОГО УТВОРЕННЯ

Додаток Г.1

ВИМОГИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ УГОДОЮ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ
З КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄС

Засвідчимо і визнаємо про адекватність і нагальність вимог, передбачених у базових положеннях України. Так, зокрема: виконання зазначеного обумовлено базовими вимогами, передбаченими статтею 267 Розділу IV, що репрезентовано у частині 2 глави 10 Угоди, де зазначено та наголошено на наступному:

«Для цілей застосування положень цієї статті та статті 262 цієї Угоди, Сторони визнають, що протягом перших п'яти років після набрання чинності цією Угодою будь-яка державна допомога, надана Україною, буде оцінюватись з урахуванням того, що Україна має розглядатися як територія, ідентична до тих територій Європейського Союзу, які описані у статті 107 (3)

(а) Договору про функціонування Європейського Союзу;

(б) Протягом чотирьох років з дати набрання чинності цією Угодою Україна має надати Європейській Комісії показники валового внутрішнього продукту на душу населення, які гармонізовані до рівня NUTS-II.

Орган, визначений у пункті 1 цієї статті, та Європейська Комісія мають спільно оцінити відповідність регіонів України, а також надання відповідної максимальної інтенсивності допомоги для того, щоб скласти регіональну карту згідно з відповідними керівними економіко-статистичними принципами ЄС».

Додаток Г.2

ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ВИТРАТ ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ

За даними Державної служби статистики слід підсумувати про таке: основним джерелом фінансування інноваційних витрат у 2016 році залишалися власні кошти підприємств – 22036,0 млн. грн (або 94,9% загального обсягу витрат на інновації).

У 2016 році 88,1% інноваційно активних промислових підприємств упроваджували інновації (або 16,6% обстежених промислових). Ними було впроваджено 4139 інноваційних видів продукції, з яких 978 – нових виключно для ринку, 3161 – нових лише для підприємства. Із загальної кількості впровадженої продукції 1305 – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо, з яких 22,3% нових для ринку. Найбільшу кількість інноваційних видів продукції впроваджено на підприємствах Запорізької, Львівської, Харківської, Дніпропетровської областей та м. Києва; за видами економічної діяльності – на підприємствах з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань, харчових продуктів, металургійного виробництва.

Додаток Г.3

СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНИХ ВИТРАТ за 2016 рік

Довідково: протягом 2016 року на інновації промислові підприємства витратили 23,2 млрд. грн. У тому числі на

придбання машин, обладнання та програмного забезпечення 19,8 млрд. грн,
внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки 2,4 млрд. грн,

придбання існуючих знань від інших підприємств або організацій – 0,1 млрд. грн та 0,9 млрд. грн – на іншу інноваційну діяльність (уключаючи проектування, навчання, маркетинг та іншу відповідну діяльність (інші витрати).

Найбільше коштів витрачено промисловими підприємствами Дніпропетровської, Харківської, Вінницької областей та м. Києва. А, серед базових видів економічної діяльності – підприємствами металургійного виробництва, добування природного газу, виробництва харчових продуктів, машин та устаткування, виробництва автотранспортних засобів.

Додаток Г.4

МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА В ДЕРЖАВІ

Слід вказати і на таке: в Україні за часи незалежності так і не було проведено перепису населення і до цього часу Держана служба статистики України надає за цим показником лише наближені до реального стану статистичні дані. За даними різних досліджень, у тому числі й фахівців ДУ «Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України». Всесвітній банк засвідчує (за даними Держслужби статистики України), що кількість населення, наразі, складає на рівні 42 млн. осіб. Але, як стверджують науковці Інституту демографії НАН України (Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/index.html>): вимирання українців в останні роки прискорилося, і першим пунктом у списку деструктивних чинників – є зауваження до результативності й дієвості реалізації завдань за сучасною системою охорони здоров'я в Україні. Так, якщо у 2016 році кількість померлих було на 175 тис. більше ніж народжених, то вже у 2017 році - ця цифра збільшилася до 198 тисяч (!). Хоча, населення України скорочується вже давно.

За останні 26 років українців стало на 9,7 млн менше (і це приблизна цифра), однак, ставити це в провину лише нинішньому Міністерству охорони здоров'я можна. При цьому, признаємо, що й існують багато інших факторів, які активізують деструктивну динаміку та підвищення рівня смертності (як екологічних, так і суспільно-політичних, соціальних, економічних, культурних і, у тому числі й управлінських). У контексті даного дослідження мова йде про рівновагу між померлими і народженими (у 2014 році в Україні народилося 465 тисяч дітей, а у 2016-м - 400 тисяч). Різниця у підрахунках може збільшуватися не тільки тому, що зростає смертність, а тому, що зменшується народжуваність, і народжуються діти з суттєвими генетичними аномаліями. На авторське переконання, якщо розглядати коефіцієнт смертності на 1000 осіб населення, то за цими показниками значних змін за останні роки, начебто і не відбулося. Цей показник становить приблизно 14,6-14,7. Населення України зменшується як через зниження народжуваності, так і в зв'язку із набуттям особою суттєвих відхилень у стані здоров'я, набутих протягом життя, що і призводить до зростання інвалідизації та ранньої смертності.

Про вказане саме й детально викладено авторами видання у пп. 3.2. Тож, у таблиці 5.17 наведено прогностичні (обчислені дослідниками) значення кількості населення України до 2021 року (починаючи з 2013 року), які враховували реальну динаміку щодо смертності населення України, коефіцієнти зовнішньої і внутрішньої міграції, втрати внаслідок провадження військових дій та окупації окремих територій держави, а також зростання кількості народжених дітей із генетичними аномаліями і діагностування вроджених вад у дорослих за сучасними технологіями.

ПРИКЛАД РОЗРАХУНКУ ВИТРАТ НА ЛІКУВАННЯ СПІНАЛЬНОЇ М'ЯЗОВОЇ АТРОФІЇ (СМА) ТА ВРОДЖЕНОЇ ДИСФУНКЦІЇ КОРИ НАДНИРНИКІВ

Довідково: Розглянемо також і приклад спінальної м'язової атрофії (СМА).

Зазначається у [131], що середньорічні витрати на лікування СМА з маніфестацією до 3 років у США склали близько 121 682 дол США, в інших випадках – 20 085 дол США/рік.

Немедичні витрати (недоотриманий прибуток батьків/опікунів, догляд за дитиною технічні засоби для забезпечення мобільності пацієнтів) склали відповідно 35 623 та 11 110 дол. США/рік недоотриманого прибутку, 51 665 та 14 295 дол. США/рік – технічних витрат та оплата стороннього догляду.

У масштабах США сумарні річні витрати склали 684 млн дол. США для СМА з маніфестацією до 3 років, та 273 млн. дол. США для інших випадків СМА.

Однак, розрахункова вартість скринінгу складала 5 млн дол. США на один попереджений випадок при 4,7 млн дол. США лікування 10 випадків, що свідчить про доцільність проведення скринінгу лише у групах високого ризику.

Відомо, що вартість виявлення одного випадку вродженої дисфункції кори наднирників в рамках програми неонатального скринінгу становила в середньому 219 863,0 грн (або 27 482 дол. США за курсом 2013 року) [132]. Між тим вказують, що вартість пожиттєвого лікування хворого з генетично зумовленою патологією в середньому коливається від 300 тис до 1 млн дол. США [370]. Так, наприклад, лікування важких форм муковісцидозу у економічно розвинених країнах в середньому коштує 28 тис дол. США/рік, а тривалість життя пацієнтів – до 40 років [133].

У наших реаліях забезпечення лікування здебільшого перекладене на плечі батьків хворих дітей. Враховуючи, що вартість фармпрепаратів в Україні не є нижчою за середньосвітові показники (а подекуди, навіть, й більшою), у багатьох випадках забезпечити належне лікування та догляд за хворими неможливо [130]. Так, зокрема, для порівняння: у Москві (РФ) витрати на забезпечення лікарськими препаратами хворого на муковісцидоз становлять близько 20 тис. дол. США/рік (600 тис. руб.) [134], що, у порівнянні з 2001 роком, надало можливість зменшити кількість респіраторних епізодів у 1,5 рази, подовживши середню тривалість життя хворих до 27 років. В Україні на лікування хворого на муковісцидоз в середньому витрачається 3-4 тис грн./міс, а середня тривалість життя, за різними даними, становить від 10-12 до 14-16 років [132; 133; 135].

ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ПРО ДИНАМІЧНІСТЬ, ЕФЕКТИВНІСТЬ І РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ, А ТАКОЖ КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Довідково: для прикладу: частка видатків Зведеного бюджету на охорону здоров'я, яка обчислена відносно ВВП, порівняно з 1995 р. зменшилась на 1,1% і в 2006 р. склала 3,7%. Натомість питома вага цих видатків у структурі всіх видатків Зведеного бюджету, яка в 1995-2003 рр. зросла на 2,1% (до 12,8%), надалі знизилась до 11,3%, тобто практично до рівня, реєстрованого на початку поточного десятиріччя. Частка позабюджетного фінансування системи охорони здоров'я останніми роками не перевищувала 10% (у США – 48%, Греції – 42%, Португалії – 40%, Італії, Ізраїлі, Австрії – 27%, Канаді – 26%, Німеччині – 22%). Відтак за показником витрат на охорону здоров'я в розрахунку на 1 жителя Україна посідає 111-те місце серед 191 країни світу та 8-ме – серед пострадянських республік.

Довідково: так, за 1995-2016 рр. кількість медичних установ скоротилась на 25,6% (з 3,9 тис. од. у 1995 р. до 2,9 – у 2016 р.), потужність у 2006 р. становила 444 тис. ліжок, що на 30,5% менше відповідного показника 1995 р. Стрімко зменшувалась забезпеченість населення лікарняними ліжками: з 125,1 ліжка на 10 тис. населення у 1995 р. до 95,6 – у 2016 р., тобто на 23,6% (див., табл. 5.23). Внаслідок падіння потреби в спеціалізованій допомозі в результаті послідовного зниження в Україні рівня народжуваності, кількість лікарняних ліжок для вагітних і породіль у розрахунку на 10 тис. жінок віком 15-49 років зменшилась на 27,8% (з 27,0 до 19,5 ліжок). При цьому, з 5448 фельдшерських пунктів охорони здоров'я, що функціонували у 1995 р., у 2006 р. залишилось лише 1780; на 6,9% зменшилась і кількість фельдшерсько-акушерських пунктів. А, кількість осіб, яким було надано допомогу амбулаторно та під час виїздів, за 1995-2006 рр. скоротилася на 13,8%, у тому числі в розрахунку на 1000 жителів – на 5,1% (до 297 осіб);

Довідково: нормативного показника ємності амбулаторно-поліклінічних закладів (240 відвідувань за зміну) в 2016 р. було досягнуто лише в м. Києві, на Дніпропетровщині, Кіровоградщині, Полтавщині та Житомирщині, де на кожні 10 тис. жителів припадало, відповідно, від 306,5 до 245,7 відвідувань за зміну. Надалі, ці нормативи постійно порушувалися, включно до 2017 року;

з 1995 р. річні обсяги введення в експлуатацію лікарняних ліжок знизилися на 64%, потужностей АПЗ – на 59,6%. У 2005 р. найвищими показниками розбудови лікарняних потужностей характеризувались Запорізька область, найнижчими – Донецька); в 14 областях лікарняне будівництво взагалі не велось. Крім того, в 10 областях не вводили в дію нових потужностей АПЗ (в 1995 р. така картина була властива лише Харківській області та м. Севастополю).

Довідково: нормативного показника ємності амбулаторно-поліклінічних закладів (240 відвідувань за зміну) в 2006 р. було досягнуто лише в м. Києві, на Дніпропетровщині, Кіровоградщині, Полтавщині та Житомирщині, де на кожні 10 тис. жителів припадало, відповідно, від 306,5 до 245,7 відвідувань за зміну.

Надалі, ці нормативи постійно порушувалися, включно до 2017 року. Динаміка кадрового забезпечення системи охорони здоров'я визначалась загальними тенденціями формування попиту і пропозиції на ринку праці, розмірами оплати праці. Загальна кількість зайнятих у цій ланці за 1995-2005 рр. зменшилась до 1,4 млн. осіб (на 6,7%), середньомісячна кількість найманих працівників – на 9,0% (до 1271 тис.); 19,4% зайнятих у 2005 р. - пенсіонери. Кількість лікарів усіх спеціальностей за 1995-2006 рр. зменшилася на 2,3%, однак завдяки процесам депопуляції забезпеченість ними населення зросла до 48,4 лікарів на 10 тис. населення, що на 7,3% більше показника 1995 р. Поряд із цим, несприятливим з точки зору збалансування кадрового потенціалу системи охорони здоров'я є скорочення кількості середнього медперсоналу (493 тис. у 2006 р., або на 17,1% порівняно з 1995 р.).

Кожних 10 тис. населення у 2006 р. обслуговувало 106,1 середніх медичних працівника (на 8,9% менше, ніж у 1995 р.). Як наслідок, навантаження на 1 серед. медпрацівника до 2006 р. зросло в 1,2 раза (до 94 осіб), співвідношення між лікарями та середнім медичним персоналом у цілому по країні склало 1:2,2 при нормативному 1:3,5 (слід відмітити, що в більшості регіонів цей показник останніми роками мав тенденцію до покращення, найпомітніше наблизившись до рівня нормативу в Чернігівській і Кіровоградській областях).

ОСНОВНІ ВАЖЕЛІ ТА РЕГУЛЯТОРИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ ТА ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Демографічний розвиток України свідчить про реальну загрозу вичерпання демографічного та трудового потенціалу. З 2003 по 2007 р. загальна кількість населення скоротилась з 48,0 до 46,6 млн. осіб. Найбільш гострі проблеми демографічного розвитку пов'язані з: перевищенням чисельності померлих над чисельністю народжених (в 1,6 рази у 2006 р. та у 1,7 рази у січні-червні 2007 р.); деформацією вікової структури населення; зменшенням середньої очікуваної тривалості життя; ймовірністю збереження і підвищення рівня захворюваності населення, у тому числі за рахунок хворих на наркологічні розлади і алкоголізм; недостатнім захистом сімей з дітьми, малозабезпечених та неповних сімей; порушенням міграційної рівноваги.

Зазначимо, що щороку зменшується чисельність працездатного населення, яке, фактично, створює економічну базу соціальних та пенсійних виплат. У перспективі збереження цих процесів може обернутися значними макроекономічними диспропорціями, адже економіка країни, розвиток сфери матеріального виробництва та сфери послуг залежать від статеві-вікової структури населення та особливостей його розміщення, від процесів народжуваності, смертності та міграції. У зв'язку з цим перед Верховною Радою України та Урядом стоїть завдання – опрацювати та затвердити Комплексну державну програму реалізації національної демографічної політики в Україні на наступні 25 рр. Програма має стати визначальним пріоритетом діяльності органів влади як у центрі, так і на місцях. Особливо важливим є підвищення рівня наукових досліджень з актуальних проблем демографічної політики, її кваліфіковане інформаційне забезпечення. Поряд зі створенням необхідних економічних умов слід сконцентрувати зусилля на включенні демографічних пріоритетів до питань розвитку духовної сфери суспільства. Активну популяризацію здорового способу життя слід піднести до рангу державної політики.

Цілі і завдання демографічної політики 2007-2020 рр. У цій площині повинні бути спрямовані на зниження темпів депопуляції населення. Основною складовою демографічної політики має бути збереження і поліпшення здоров'я населення як одного з найважливіших пріоритетів нації. Тож, саме сімейна політика є тим системо формуючим ядром, яке об'єднує всю систему заходів демографічної політики в єдине ціле. Першочергового розв'язання потребують зокрема, наступні проблеми: стабілізації загальної кількості населення, створення умов для усталеного демо- відтворення, зростання рівня народжуваності, підвищення значущості сім'ї та сімейних цінностей у суспільстві, створення необхідних умов для повноцінної реалізації основних функцій сім'ї, стимулювання високої дітородної активності, покращення охорони здоров'я, зміцнення здоров'я та життєвого потенціалу усіх верств, зниження рівня смертності, оптимізації міграційного руху населення та істотного покращання ситуації на ринку праці.

Підвищення рівня народжуваності забезпечуватиметься шляхом:

- проведення всеукраїнського моніторингу демографічної ситуації з метою дослідження мотивації українців до дітонароджень, що дасть змогу сформувати систему суспільних та особистих цінностей, орієнтованих на сім'ю з двома та більше дітьми, а також визначити сучасні напрями укріплення інституту сім'ї;
- підтримки добробуту сімей з дітьми. Забезпечення своєчасного надання одноразової матеріальної допомоги при народженні дитини, щомісячної додаткової допомоги самотнім матерям і малозабезпеченим багатодітним сім'ям; збільшення розміру допомоги на період відпустки по догляду за дитиною до 3 років, а також на період відпустки по догляду за другою та третьою дитиною;

- створення репродуктивно-гендерних фондів (РГФ) підприємств та регіонів, що забезпечуватимуть акумулювання коштів на оплату праці батьків за доглядом, вихованням, навчанням і ранньою соціалізацією дітей. Ці фонди можуть стати своєрідною фінансовою базою для заміщення покоління батьків поколіннями їх дітей та збереження і нарощування їхніх якісних характеристик. Підприємства, щорічно відраховуючи кошти у РГФ (% від вартості людського капіталу, який функціонує на них), будуть фінансувати процес простого відтворення населення;

- покращання репродуктивного здоров'я населення на основі пропаганди здорового способу життя, відновлення системи масової санітарно-гігієнічної освіти, насамперед серед підлітків, за умови підтримки засобами масової інформації та координації дій органів місцевої влади усіх рівнів, громадських об'єднань, релігійних й благодійних організацій;

- поліпшення якості та рівня медичного забезпечення материнства і дитинства на основі розвитку матеріально-технічної бази акушерських та педіатричних медичних закладів;

- забезпечення правових, економічних, культурних, соціальних умов для зміцнення сім'ї та стійкості шлюбу, проведення виховної роботи серед молоді з питань підготовки до шлюбу та сімейного життя.

Зростання середньої тривалості життя до 68 років для чоловіків

і 78 – для жінок реально стає (є) можливим завдяки :

- створення безпечних і здорових умов праці, атестацію робочих місць з метою виявлення та усунення дії негативних факторів на здоров'я працівників, вивільнення жінок з виробництва з важкими та шкідливими умовами праці; впровадження принципів економічної зацікавленості роботодавців у створенні безпечних умов праці;

- зниження рівня виробничого травматизму та професійних захворювань шляхом впровадження системи обов'язкових періодичних медичних оглядів працівників, зайнятих на робочих місцях зі шкідливими умовами праці;

- мінімізацію наслідків Чорнобильської катастрофи на основі охорони навколишнього природного середовища, поліпшення харчового раціону, удосконалення діагностики, лікування та генетичного моніторингу населення забруднених територій, передусім дітей;

- підвищення якості законодавчо гарантованої медичної допомоги, підтримання санітарно-епідеміологічного благополуччя, забезпечення повної імунізації дітей і підлітків; відновлення практики профілактичних оглядів населення; розширення лікувально-оздоровчих послуг людям похилого віку; створення комплексної педіатричної служби і системи соціального обслуговування осіб відповідної категорії.

Дії, що сприятимуть забезпеченню гендерного паритету на ринку праці України, включають (повинні включати):

– розвиток практичних програм, які захищають інтереси жінок, що зазнали негативного впливу економічних реформ, вирішення проблеми жіночої зайнятості;

– сприяння підвищенню рівня професійної кваліфікації жінок, зокрема шляхом післядипломної освіти;

– боротьбу з гендерними стереотипами на всіх рівнях освіти, починаючи з початкової, а також сприяння активнішому розвитку малого бізнесу, сімейного та жіночого підприємництва, створення системи кредитування для жінок, що мають намір розпочати власну справу;

– розвиток системи побутового обслуговування та догляду за дітьми, що сприятиме скороченню "подвійної зайнятості" жінок.

Єдина державна система моніторингу спирається (повинна спиратися) на розвинену інформаційно-комунікаційну систему, що являє собою комплекс технічного, організаційного, інформаційного, програмного та кадрового забезпечення, які

характеризуються наступними особливостями: 1) територіальна розосередженість місць виникнення і використання інформації; 2) необхідність організації координованої діяльності територіально розподілених колективів виконавців; 3) високі вимоги до оперативності і актуальності інформації; 4) значні обсяги даних, що підлягають обробці і зберіганню; 5) високі вимоги до захисту інформації. Відтак, визнаємо: Єдина державна система моніторингу у своїй ідеології ґрунтується на основних принципах побудови інформаційних систем: 1) максимальне використання первинної інформації (показники лічильників, первинні документи, тощо); 2) повнота охоплення інформаційного простору; 3) виключення можливості дії в обхід системи, шляхом максимальної інтеграції з технологією здійснення господарських операцій; 4) можливість поетапного впровадження; 5) принципова відсутність обмежень на потужність системи; 6) високий рівень адаптації системи до змін правової бази, господарських механізмів, характеристик комунікаційної обчислювальної техніки; 7) надання максимального рівня сервісу для всіх учасників Єдиної державної системи моніторингу; 8) максимальна захищеність інвестицій, що спрямовуються на створення цієї системи.

Додаток Г.8

Глокалізація функціонування національного фінансового ринку у контексті упередження реальних загроз економічній безпеці

Horizon Capital – другий за розміром західний ФПІ, що працює в Україні, після **SigmaBleyzer**, який управляє інвестиціями 1 млрд. дол. Його акціонерами є такі потужні фінансові компанії як Goldman Sachs, Salomon Brothers, Morgan Stanley і J.P. Morgan. Компанія вийшла на ринок України в 1996 р. і з тих пір купувала невеликі (5,0-20,0%) пакети акцій підприємств різних галузей з розрахунком, що ці пакети будуть дорожчати в міру зростання української економіки. Беручи участь в приватизаційних аукціонах і співпрацюючи з компаніями, купували ваучери у населення, за півтора-два роки Sigma накопичила пакети акцій більше 100 підприємств [193], серед яких такі «родзинки» як мережа магазинів «Космо», телекомунікаційна компанія «Воля».

Регіональний ФПІ **Western NIS Enterprise Fund (WNISEF, США)** з капіталом в 150 млн дол. анонсував вкладення в бізнес-проекти в Україні 30 млн дол. [194]. WNISEF інвестує МСП в Україні та Молдові. Доходи від прямих інвестицій WNISEF використовуються головню для реструктуризації та розширення бізнесу його портфельних компаній. Зі створення WNISEF інвестував \$168 млн в ряд підприємств з виробництві споживчих товарів, будівельних матеріалів, упаковки, в сфері роздрібної торгівлі і фінансових послуг. Управління WNISEF здійснює незалежний Рада директорів, що складається з провідних представників ділових кіл США. WNISEF створений рішенням Конгресу США і фінансується урядом США через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). Майже 10 років в WNISEF працювала колишній міністр фінансів України Н.Яресько.

Міжнародна фінансова корпорація (IFC) з групи Світового банку оголосила про наміри вкласти до 20 млн дол. в ФПІ **Emerging Europe Growth Fund III, L.P. (EEGF III, Делавер, США)**, запущений **Horizon Capital Advisors, LLC** для інвестицій переважно в Україні. Згідно з документом, інвестиції IFC не перевищуватимуть 20% загального розміру фонду. Передбачається, що основним об'єктом інвестицій EEGF III стануть зростаючі МСП. Співінвестором фонду може виступити Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР).

IFC є інвестором фонду **EEGF II**, а участь в новому фонді допоможе Horizon завершити окремі розпочаті інвестиції. В червні 2016 Американська урядова організація з фінансування розвитку OPIC (Overseas Private Investment Corporation) повідомила про надання до 37,5 млн дол. фонду EEGF III, запущеного Horizon Capital,

терміном до 10 років. Фонд з заявленим обсягом 150 млн дол. буде орієнтований на середні за розмірами швидкорослі, експортно-орієнтовані компанії в Україні та Молдові з потенціалом виходу в локальні або регіональні ринкові лідери. Передбачається, що фонд буде здійснювати інвестиції шляхом покупки міноритарної частки в таких компаніях. У той же час, за необхідності можливо також надання стартового капіталу, повний викуп компаній або участь в приватизації [195].

Dragon Capital – найбільша інвестиційна компанія України, що надає повний спектр інвестиційно-банківських і брокерських послуг для корпоративних і приватних клієнтів. Dragon Capital здійснює брокерські операції з акціями і борговими інструментами, супровід угод по залученню капіталу, прямі інвестиції і управління активами [196]. Брокерський відділ Dragon Capital є найбільшим українським торговцем акціями – третина торгів на Українській біржі (UX) проходить за участю компанії. Інвестиційно-банківський підрозділ Dragon Capital провів більш ніж 100 угод на понад 5 млрд дол., включаючи угоди із залучення акціонерного і боргового капіталу, із злиття і поглинань для провідних українських компаній у ключових секторах економіки: банківська сфера, сільське господарство, нерухомість, медіа, виробництво продуктів харчування, фармацевтика та ін.

Додаток Г.9

РЕГІОНАЛЬНА АСИМЕТРІЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИРОДНОГО БАГАТСТВА ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБРОНИ УКРАЇНИ

Природне багатство країни, поряд із іншими видами капіталів є однією з системних складових частин національного багатства держави та є потужним фактором забезпечення національної безпеки країни, створюючи основу для формування економічного, демографічного, продовольчого та оборонного потенціалу держави. Воно визначається як накопичений в державі капітал природного походження, що несе в собі актуальний потенціал безпосереднього використання у виробництві в системі національної економіки. Найважливішою характеристикою природного ресурсу як елемента природного багатства є його просторова організація – а саме розміщення ресурсу як продуктивної сили і елемента природного багатства в господарському просторі країни.

Сучасне розміщення природного капіталу має природно-антропогенний характер, оскільки людина є фактором територіальної організації природних ресурсів, внаслідок її діяльності змінюються ландшафти, кількісні та якісні ознаки природного капіталу. Просторова організація природного багатства в абсолютному та у вартісному вимірі характеризується певним рівнем регіональної асиметрії, в основі якої лежать територіальні диспропорції у забезпеченні природним багатством регіонів, пов'язані з об'єктивними природно-географічними умовами³¹⁹.

Сучасною регіональною наукою розрізняють часткові асиметрії (мають локальний, тимчасовий характер) і загальні (мають тривалий характер). Формою вияву часткових

³¹⁹ Економічній оцінці різних видів природного капіталу в складі національного багатства присвячено, зокрема, роботи дослідників Хвесика М.А., Бистрякова І.К., Лизуна С.О., Клинового Д.В. [1], а також Ковалю Я.В., Квак М.В., Голяна В.А., Матюхи В.В., Дорогунцова С.І., Бобух І.М., Руденка В.П. та ін., питанням національної, зокрема – економічної безпеки Губського Б.В., Тамбовцева В.Л., Доценка Д.В., Глазьева С.Ю., Косевцова В.О., Шлемка В.Т., Бінька І.Ф., Степаненка А.В., Сундука А.М. та ін. На сьогодні одним з пріоритетних напрямів національної безпеки визначається економічна безпека [2], в її складі найбільш дослідженими є регіональні аспекти формування природно-техногенної та екологічної безпеки [3]. Проте, комплексної оцінки територіальної організації природного багатства як чинника національної безпеки на сьогодні не проведено.

асиметрій є дефіцити або надлишки окремих ресурсів, пов'язані з короткотерміновими факторами (наприклад, посуха або повінь в окремих регіонах) а загальних – довготермінові диспропорції у наявності та забезпеченні природним багатством у цілому та окремими його компонентами території країни.

Наслідком регіональної асиметрії в територіальній організації природного багатства є міжгалузеві диспропорції в національному господарстві країни у цілому, які знаходяться у прямій залежності від територіального розподілу природних ресурсів. Вони призводять до того, що економіку значної частини регіонів сьогодні визначають одна-дві галузі, які є сировинними або виробляють проміжну та низько технологічну продукцію. Просторова асиметрія в розподілі природного багатства України має переважно об'єктивний характер через територіальні відмінності в забезпеченні природними ресурсами; природно-кліматичні та інші фізико-географічні ознаки регіонів.

Економічні диспропорції, пов'язані з нерівномірністю територіальної організації природного багатства позначаються різними термінами і їх слід розглядати в трьох аспектах: а) **регіональна диференціація** – це поділ на основі економічних показників вартості природного багатства регіонів або їх сукупностей на якісно різні групи; б) **регіональна асиметрія** – відсутність симетричності в розподілі природного багатства регіонів, його зміщення відносно центру або осі симетрії; в) **регіональні диспропорції** – співвідношення між рівнями наявності природного капіталу різних регіонів, що вказують на якісні розходження.

Регіональна асиметрія в територіальній організації природного багатства характеризується територіальною та галузевою структурою природного багатства України. Територіальна структура формується в результаті співвідношення між різними територіями країни у вартісних характеристиках природного багатства та його окремих компонентів. Галузева структура формується як внутрішнє співвідношення між вартісними характеристиками окремих складових природного багатства, наявних на відповідній території (водними, земельними, лісовими, мінерально-сировинними та екосистемними ресурсами). Вартість екосистемного ресурсу обрахована в якості поправочного коефіцієнта, на величину якого збільшується загальна сума вартостей галузевих складових природного багатства.

У територіальній диференціації природного багатства (табл. Г.9.1 та рис. Г.9.1) виділяються 4 групи регіонів з найвищими, високими, середніми, нижчими за середні та низькими показниками вартості природного багатства, що вказує на високий рівень регіональної асиметрії та відповідних диспропорцій у територіальній організації природного багатства України. Так, до першої групи регіонів з *найвищими* показниками вартості природного багатства (більше за 100 млрд. грн.) відносяться Донецька (136,5 млрд. грн.), Дніпропетровська (122,8) та Луганська (105,1 млрд. грн.) області.

До другої групи регіонів з *високими* показниками вартості природного багатства (від 50 до 100 млрд. грн.) відносяться Київська обл. (включаючи м. Київ, разом 86,4 млрд. грн.), Автономна республіка Крим (65,8 млрд. грн.) та Львівська (56,9 млрд. грн.) області. До третьої групи з *середніми* показниками вартості природного багатства (від 30 до 50 млрд. грн., за середнє для України значення прийнято вартість природного багатства 40 млрд. грн. на регіон, враховуючи загальну вартість багатства 1,06 трлн. грн. та кількість регіонів - 25) відносяться Житомирська (32,7 млрд. грн., Закарпатська (32,2), Одеська (37,4), Полтавська (41,9) та Харківська (49,1 млрд. грн.) області.

До четвертої групи з *нижчими за середні* показниками вартості природного багатства (від 20 до 30 млрд. грн.) відносяться Вінницька (27,1 млрд. грн.), Волинська (21,1), Запорізька (27,5), Івано-Франківська (25,8), Рівненська (24,7), Сумська (22,3), Чернівецька (20,3) та Чернігівська (28,0) млрд. грн. До п'ятої групи з *найнижчими* показниками вартості природного багатства (від 10 до 20 млрд. грн.) відносяться

Кіровоградська (17,4 млрд. грн.), Миколаївська (16,4), Тернопільська (19,6), Херсонська (12,6), Хмельницька (19,9) та Черкаська (14,7 млрд. грн.) області (рис. Г.9.2). Таким чином, аналіз територіальної структури природного багатства демонструє наявність високої диференціації між забезпеченістю природним багатством різних територій країни, зокрема, різниця між найбільшим (136,4 млрд. грн.) для Донецької та найменшим (12,6 млрд. грн.) для Херсонської областей значенням складає 123,8 млрд. грн. Відхилення від середнього для країни значення вартості багатства, обрахованого як середньоарифметичне для 25 областей складають відповідно для Донецької області - 96,4 млрд. грн. в плюс, для Херсонської – 37,4 млрд. грн. у мінус. Оцінка регіональної асиметрії в розподілі природного багатства України показує, що розподіл вартості природного багатства по регіонах відповідає закону Парето зі співвідношенням, близьким до 30/70. Так, біля 70% від усієї кількості областей дають в сумі трохи більше 30,0% вартості природного багатства, а 30% від кількості областей (8 одиниць), а саме – Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Київська (включаючи м. Київ) області, АРК (вкл. м. Севастополь), Львівська, Харківська та Полтавська області дають сумарно майже 70,0 % вартості природного багатства.

Таблиця Г.9.1

Структура вартості природного багатства України в територіально-галузевому розрізі у грошовому вимірі

№ п/п	Адміністративна область, республіка	Вартість водних ресурсів області, млн. грн	Вартість земельних ресурсів області, млн. грн	Вартість лісових ресурсів області, млн. грн	Вартість мінерально-сировинних ресурсів області, млн. грн.	Вартість природного багатства без урахування коефіцієнту емерджентності, млн. грн	Середнє значення коефіцієнту емерджентності, що враховує екосистемний ресурс	Вартість природного багатства із урахуванням коефіцієнту емерджентності, млн. грн
	Україна	69107,60	473181,2759	84457,00	262970,0000	889715,8759	1,1967	1064730,6419
1	АРК (у т.ч. м. Севастополь)	1946,40	46757,0977	2451,00	5542,7210	56697,2187	1,1600	65768,7737
2	Вінницька	2449,70	17220,7331	3042,00	701,4570	23413,8901	1,1600	27160,1125
3	Волинська	2376,30	8064,8363	5471,00	149,0490	16061,1853	1,3141	21106,0036
4	Дніпропетровська	2069,70	32323,5480	1606,00	69866,2400	105865,4880	1,1600	122803,9661
5	Донецька	953,50	32780,1327	4224,00	83001,0900	120958,7227	1,1281	136453,5350
6	Житомирська	3132,00	14638,9022	8952,00	1481,1650	28204,0672	1,1600	32716,7179
7	Закарпатська	7099,20	10847,9222	5831,00	701,4570	24479,5792	1,3141	32168,6150
8	Запорізька	2195,50	13142,3677	929,00	7396,5050	23663,3727	1,1600	27449,5124
9	Івано-Франківська	4181,60	10677,2578	5236,00	1561,2770	21656,1348	1,1917	25807,6159
10	Київська (у т.ч.м. Київ)	9217,10	60529,3308	5489,00	1397,3250	76632,7558	1,1281	86449,4118
11	Кіровоградська	1159,50	7616,5944	1436,00	3055,4830	13267,5774	1,3141	17434,9235
12	Луганська	1830,60	20030,5127	1605,00	60364,4200	83830,5327	1,2539	105115,1049
13	Львівська	4736,40	27302,9450	5490,00	7909,7900	45439,1350	1,2539	56976,1314
14	Миколаївська	1627,30	9905,6833	845,00	770,3920	13148,3753	1,2539	16486,7478
15	Одеська	1090,80	27951,5568	1774,00	633,4530	31449,8098	1,1917	37478,7383
16	Полтавська	2620,30	26646,5458	2197,00	3726,1980	35190,0438	1,1917	41935,9752
17	Рівненська	2527,80	9861,4495	6503,00	819,7640	19712,0135	1,2539	24716,8937
18	Сумська	2544,60	11560,1959	3718,00	838,3960	18661,1919	1,1917	22238,5424
19	Тернопільська	1738,60	12080,7929	1606,00	243,1340	15668,5269	1,2539	19646,7658
20	Харківська	2084,30	28150,9806	3380,00	5589,2980	39204,5786	1,2539	49158,6211
21	Херсонська	1958,20	6636,8371	1014,00	442,4860	10051,5231	1,2539	12603,6048
22	Хмельницька	2166,70	11384,5716	2365,00	865,4110	16781,6826	1,1917	19998,7311
23	Черкаська	1390,50	6524,7460	2789,00	1630,2120	12334,4580	1,1917	14698,9736
24	Чернівецька	1166,70	11513,2934	2197,00	612,9590	15489,9524	1,3141	20355,3464
25	Чернігівська	3716,60	9032,4425	5912,00	3670,3060	22331,3485	1,2539	28001,2779

Рис. Г.9.1. Територіально-галузева структура вартості природного багатства України (за убаванням значення)

Примітка: над стовпчиками показана питома вага регіону в природному багатстві країни

Такий розподіл природного багатства може бути описаний кривою Лоренца (рис. Г.9.3) як функцією розподілу, в якій акумулюються кількість областей і вартість багатства. Відхилення від лінії рівномірного розподілу (пряма лінія, що з'єднує 0 та 100,0%) показує нерівномірність розподілу природного багатства та окремих його складових по регіонах України. Для різних складових природного багатства розподіл його вартості по регіонах є нерівномірним.

На рис. Г.9.3 показано, що найбільш нерівномірним є розподіл по регіонах вартості мінерально-сировинних ресурсів, найменш нерівномірним – водних ресурсів. Оцінка регіональної асиметрії природного багатства як фактору національної безпеки країни дозволяє зробити висновок про те, що існує цілий ряд системних ризиків та загроз, пов'язаний з нерівномірністю територіальної організації природного багатства. До них відносяться: а) значна територіальна диференціація у територіальній організації природного багатства по регіонах України, яка описується законом Парето (30/70); б) високий рівень територіальної концентрації природного багатства України в окремих регіонах України (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Київська, Львівська, Харківська та Полтавська області а також АР Крим; в) найвищий рівень локалізації природного багатства України у південно-східних регіонах, у т.ч. на тимчасово окупованих територіях (АР Крим, Донецька, Луганська області); г) найбільші показники регіональної асиметрії для стратегічно-важливого мінерально-сировинного потенціалу держави серед усіх видів природних ресурсів; д) найбільші показники регіональної асиметрії для стратегічно-важливого мінерально-сировинного потенціалу держави серед усіх видів природних ресурсів; ж) високий рівень локалізації мінерально-сировинних ресурсів стратегічного, у т.ч. оборонного значення (вугілля, металеві руди) у трьох областях України (Донецькій, Луганській та Дніпропетровській); з) висока або підвищена концентрація природного багатства у багатьох прикордонних регіонах України, включаючи Львівську, Київську, Одеську, Донецьку, Луганську, Закарпатську, Харківську області та АРК; к) значні регіональні диспропорції по регіонах країни – різниця у вартості природного багатства між найбільш і найменш забезпеченими територіями перевищує 10 разів, а між найбільш забезпеченими територіями та регіонами з середнім рівнем забезпеченості – у три рази, між регіонами з середнім рівнем та з найнижчим – більше, ніж у три рази.

Таким чином, показано, що внаслідок сучасної соціально-політичної ситуації створено значні загрози, які стосуються природного багатства України та стратегічним компонентам її природно-ресурсного потенціалу. Виходячи з цього, розглядаючи національну безпеку взагалі як стан захищеності та відповідний йому ступінь реалізації інтересів держави в різних її сферах в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [4; 5], можна вважати за доцільне ввести поняття природно-ресурсної безпеки як фактору захищеності природного багатства України у цілому та окремих його компонентів в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз природного, техногенного, антропогенного, екосистемного, воєнного та іншого характеру природно-ресурсному потенціалу держави. Виходячи з сучасного розуміння економічної безпеки як багатокомпонентної категорії [6], природно-ресурсна безпека може вважатися її окремою складовою. Якщо виходити з визначення сутності й змісту економічної безпеки як ступеня захищеності державних, національних і місцевих інтересів у сфері економіки від зовнішніх і внутрішніх загроз, забезпеченої всіма способами й інститутами суб'єктів господарювання, включаючи системно-структурні показники оцінки її рівня, можна запропонувати наступний концепт забезпечення природно-ресурсної безпеки країни.

Рис. Г.9.2. Територіальний розподіл природного багатства по регіонах України у вартісному вимірі

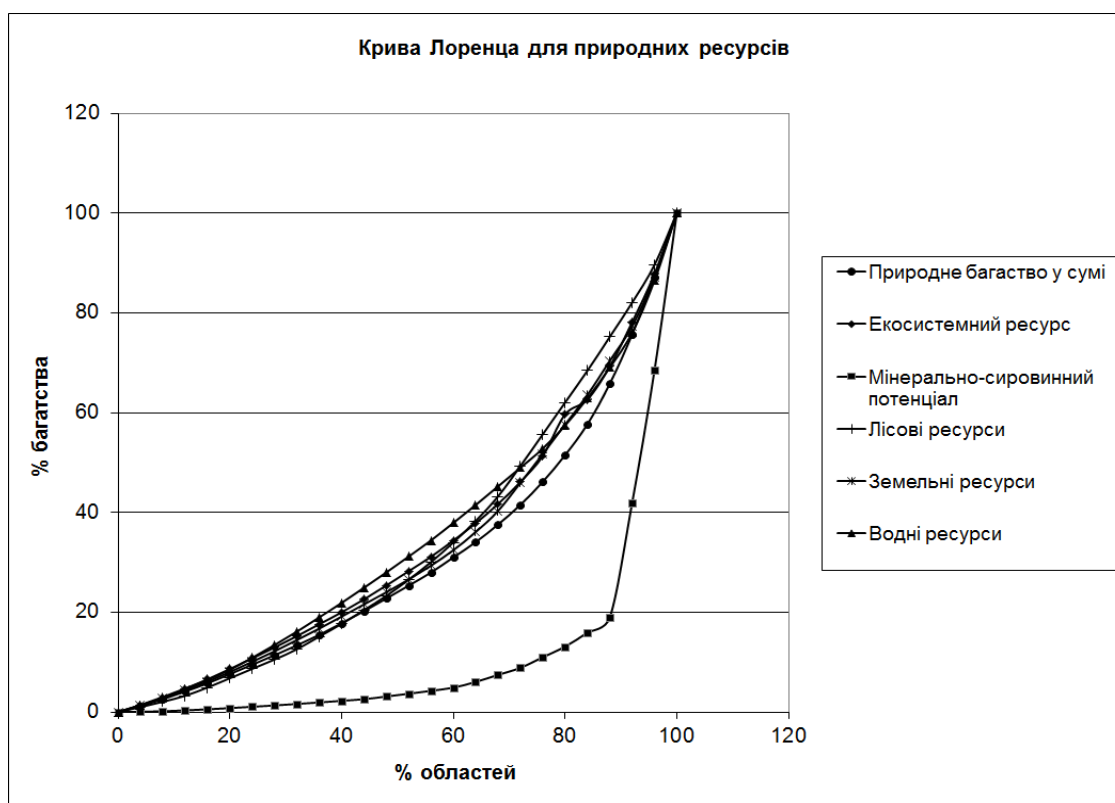

Рис. Г.9.3. Крива Лоренца для розподілу природного багатства України та його складових по регіонах України

Спочатку вона має бути оцінена відповідно за допомогою окремих показників. Серед таких показників пропонується обчислення таких параметрів, як ступінь територіальної концентрації природного багатства на прикордонних територіях або територіях з підвищеним рівнем воєнної небезпеки, регіональна асиметрія алокації (розміщення) природного капіталу, Джині-коефіцієнт розподілу компонентів природного капіталу або природного багатства у цілому або інші показники.

Наступними кроками є запровадження відповідних заходів із забезпечення природно-ресурсної безпеки, виходячи з сутнісних ознак та структури показників природно-ресурсної безпеки. Тож, забезпечення природно-ресурсної безпеки країни і регіону є необхідною умовою забезпечення захисту його соціально-економічних відносин від внутрішніх і зовнішніх погроз і може бути предметом державно-приватного партнерства [5]. Заходами із забезпечення природно-ресурсної безпеки, у т.ч. охоронного та оборонного характеру мають бути охоплені всі складові її природного багатства – водні, земельні, лісові та мінерально-сировинні ресурси. Особливу увагу слід приділити природним об'єктам стратегічного значення - водним джерелам, комунікаціям та водосховищам, родовищам корисних копалин, лісовим масивам, природно-заповідним об'єктам на основі їх удосконаленої комплексної оцінки [8]. Відповідно, на державному рівні має бути прийнято відповідні законодавчі та управлінські рішення.

Таким чином, авторами монографії (зокрема, вказане репрезентовано та деталізовано у [9]) встановлено наявність нерівномірності розподілу вартості природного багатства України в просторовому вимірі. Показано, що регіональна асиметрія розподілу природного багатства описується кривою Лоренца за законом Парето зі співвідношенням, близьким до 30/70, біля 70,0% від усієї кількості регіонів дають в сумі біля 30,0% вартості природного багатства, а 30,0% від кількості регіонів дають сумарно біля 70,0 % вартості природного багатства. Поряд із цим, доведено, що регіональна асиметрія, в розподілі природного багатства, породжує системні ризики щодо національної безпеки держави через високу

концентрацію природного багатства та стратегічних природних ресурсів в південно-східних та інших прикордонних регіонах країни.

Відтак, засвідчимо: забезпечення природно-ресурсної безпеки країни та її регіонів є необхідною умовою попередження внутрішніх і зовнішніх загроз для національного господарства країни та може бути предметом державно-приватного партнерства. Заходами із забезпечення природно-ресурсної безпеки України, у т.ч. охоронного та оборонного характеру мають бути охоплені як всі складові її природного багатства – водні, земельні, лісові, мінерально-сировинні ресурси, так і регіональні природно-ресурсні комплекси у цілому. На державному рівні необхідно обов'язково включити в оцінку національної безпеки та оборони України природно-ресурсну компоненту, а також розробити та прийняти відповідні заходи правового, адміністративного, воєнного та організаційного характеру, якими забезпечувалася би безпека природних ресурсів нашої держави, безпека розвитку продуктивних сил України та її регіонів. При цьому, ключову роль у гарантуванні безпеки природних ресурсів та розвитку продуктивних сил України має відігравати дотримання принципів сталого розвитку національної економіки, а також постійне та взаємовигідне співробітництво з міжнародними організаціями з метою наближення національних стандартів у галузі безпеки до світових стандартів.

Література

1. Хвесик М. А., Бистряков І. К., Клиновий Д. В., Лизун С. О. Змістовні ознаки комплексної економічної оцінки природного багатства України// *Український журнал Економіст* № 11, 2014, с. 4-9.

2. Губський Б. В. Економічна безпека: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. – К., 2001. – 122 с.

3. **Екологічна і природно-техногенна безпека України в регіональному вимірі:** [монографія] / М. А. Хвесик, А. В. Степаненко, Г. О. Обиход та ін. За науковою редакцією д.е.н., проф., академіка НААН України М.А. Хвесика. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2014 р. – 340 с.

4. Косевцов В. О. Національна безпека України: теорія, реальність, прогноз: Монографія / В. О. Косевцов. – Київ, 2000. – 78 с.

5. *Общая теория национальной безопасности: Учебник / Под общ. ред. А. А. Прохожева. Изд. 2. – Москва: Изд-во РАГС, 2005, 344 с.*

6. Сенчагова В. К., Экономическая безопасность: Монография / В. К. Сенчагова. – Москва: ЗАО «Финстатинформ», 2000. – 670 с.

7. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин: [колективна монографія] / за заг. ред. д.е.н., проф., академіка НААН України М. А. Хвесика – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку», 2012 – 400 с. – С. 159-169.

8. Бистряков І. К., Клиновий Д. В. Методичні підходи до удосконалення економічної оцінки природного багатства України // *Економіка природокористування і охорони довкілля: [зб. наук. пр.] / ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»* – Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – С. 16–19.

9. Рогов П. Д. Регіональна асиметрія просторової організації природного багатства як чинник національної безпеки та оборони України/ І. К. Бистряков, П. Д. Рогов, Д. В. Клиновий, В. О. Пугач // *Наука і оборона*, № 3/4, 2015. – С. 34 – 39.

ДОДАТОК Д **ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЕЛІМІНУВАННЯ РЕАЛЬНИХ** **ЗАГРОЗ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ**

Додаток Д.1

ДИНАМІКА ЗМІН КЛІМАТУ ВПРОДОВЖ СПІВСТАВНИХ **РЕТРОСПЕКТИВНИХ ПЕРІОДІВ**

За останнім звітом Міжнародної групи вчених із спостереженнями зміни клімату на Землі – ІРСС (лютий 2007р.) вимальовується наступна динаміка: одинадцять років з періоду (1995-2006 рр.) входять до числа 12 найбільш теплих років з часу реєстрації температур в 1850-х роках; В середньому рівень світового океану зростає на 1,8 мм (1,3-2,3) кожного року з 1961 по 2003. Починаючи з 2003 року, темпи підвищення рівня океану зросли до 3,1 (2,4-3,8) мм щорічно. Сукупно, рівень світового океану збільшився на 0,17 м. Супутникові дані також свідчать, що арктичні льодовики тануть із швидкістю 2,7% в десятиріччя, з таненням влітку досягає до 7,4%. Зафіксовано посилення та довго строковість засух в районах тропіків та субтропіків і це – є бідною для населення, що там проживає. Зафіксовано також ріст кількості та інтенсивності повеней, що спричиняються більшим випаровуванням. Крім цього, зафіксовано збільшення інтенсивності тропічних циклонів на півночі Атлантичного океану, і як наслідок - нагрівання океану і накопичення більшої кількості енергії.

Не випадково, цьогорічний Даоський Всесвітній економічний форум у Доповіді щодо окреслення найбільш сучасних загроз глобального характеру людству, визнав на 2018 рік одним із ключових ризиків - екологічні загрози, у тому числі екстремальні погодні умови і температури, які не забезпечують максимально комфортне пристосування до них людського буття та життєдіяльності.

Фахівці пояснюють, що глобальне потепління вже відчуває кожен – планета повертає борг недбалого ставлення до неї. Людство змінює клімат у 170 разів швидше, ніж на це здатна природа, і відповідальність за це колективна. Земля розігрілася більше, ніж на градус – і цього виявилось достатньо, щоб планету почало лихоманити. В Україні ж температура піднялась ще сильніше, а стихійних явищ цього року сталося вдвічі більше, ніж минулого.

Додаток Д.2

ПАРНИКОВИЙ ЕФЕКТ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ НАДІЙНОГО **ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СВІТОГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ**

Протягом останніх ста років люди залежали від викопних видів палива, таких як, нафта, вугілля, газ і використовували їх для своїх енергетичних потреб. Спалення нафти, вугілля та газу, створення сміттєзвалищ, розвиток автотранспорту, нераціональне сільське господарство призводять до викидів парникових газів (вуглекислий газ, метан, закис азоту), які потрапляючи до атмосфери Землі посилюють «парниковий» ефект, який призводить до глобальної зміни клімату. За останні сто років концентрація вуглекислого газу (CO₂) збільшилася на 40,0%, що є найбільшим рівнем за останні 650 тис. років. Концентрації в атмосфері метану (CH₄) збільшилася в 2,4 рази в порівнянні з до індустріальним періодом. Глобальні концентрації закису азоту (NO₂) збільшилися на 20% в порівнянні з до індустріальним періодом (ІРСС).

Економічні збитки від глобального потепління неухильно зростають. Відповідно до нещодавнього звіту Британського уряду, кліматичні зміни можуть коштувати світу близько 5% ВВП (Валовий Внутрішній Продукт) щорічно. Якщо справдяться найбільш песимістичні прогнози, ця цифра зросте до 20,0% ВВП. У той же час, звіт свідчить, що вартість зменшення викидів вуглекислого газу може становити всього лише

близько 1 % світового ВВП. Інакше кажучи, прибуток від активних, своєчасних дій у цьому напрямку буде значно перевищувати збитки. В той час як більшість учених закликають до зменшення викидів шляхом переходу на відновлювані джерела енергії (вітрову, сонячну, геотермальну, біомасу й ін.), урядам багатьох країн водночас потрібно адаптуватись до змін, що вже відбуваються.

Додаток Д.3

КОНВЕНЦІЯ ООН «ПРО ЗАБОРОНУ ВІЙСЬКОВОГО АБО БУДЬ-ЯКОГО ІНШОГО ВОРОЖОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ВПЛИВУ НА ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ»

Існуюча конвенція ООН, прямо забороняє розробку, випробування і застосування будь-яких пристроїв, призначених для зміни погодних умов. Реальність така, що ООН ніколи не заборонила б то, що апіорі неможливо створити, як і те, що створити в цьому столітті не можна. Вважається, що саме після «стратегічних» заходів, які були застосовані США у В'єтнамі, власне в ООН була розроблена «Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище». Країни, її підписали, зобов'язалися «не завдавати шкоди іншій державі - учасниці конвенції шляхом навмисного управління природними процесами Землі, включаючи її гідросферу і атмосферу». І СРСР, і США приєдналися до цієї Конвенції в 1977 р. в Женеві. Вельми охоче. Причина - окремі лазівки Конвенція все таки залишала. Адже конвенція не перешкоджає «використання засобів впливу на природне середовище в мирних цілях». Ось і все крихти достовірної інформації.

Але, куди більше - не зовсім достовірної. При цьому, експерти стверджують, що управління погодою давно штучно керується людством уже давно, насамперед військовими, більш того - заборона на подібні технології виникає не на порожньому місці. Зокрема, професор кафедри метеорології, кліматології і охорони атмосфери Російського державного метеорологічного університету, доктор геологічних наук Геннадій Мазур стверджує, що наприклад, може викликати дощ або, навпаки, запобігти його. Зараз це вже не таємниця, але за часів колишнього СРСР радянські учені працювали на замовлення військових над створенням штучних туманів. Заодно навчилися і розганяти справжні. Ще - запобігати заморозкам. Більш того, у США аналітиками військово-повітряних сил була підготовлена доповідь, що потрапила пізніше в ЗМІ. Назва нехитра: «Погода як помножувач сили: підпорядкування погоди до 2025 року». Водночас, теоретики інтернет-змови заявляють про те, що ініціатива «Стійкі міста Фонду Рокфеллера», яка надає гранти містам, в тому числі Вашингтону, для вирішення екологічних та економічних проблем, є частиною змови з контролю і скорочення населення Північної Америки, шляхом штучного керування кліматом та природними еко процесами. І деякі теоретики змови також вважають, що Ротшильди, що працюють разом із Рокфеллерами, мають в своєму розпорядженні надсучасні технології контролю погоди.

Окрім цього, як стверджують екологи, існує прямий зв'язок між глобальним потеплінням і початком випробувань американської військової технологічної установки «ХААРП». Американська науково-дослідна станція, розташована на Алясці добре помітна з супутників. Деякі військові також стверджують, що це ніщо інше, як експериментальна установка з управління кліматом, а не зброя масового ураження.

Додаток Д.4

РЕПРЕЗЕНТАВНІ МАТЕРІАЛИ ТА ПЕРЕДБАЧЕННЯ

Трайон Вайт — член Ради округу Колумбія (Вашингтон) від Демократичної партії (США). Він розмістив на своєму профілі «Facebook» у березні 2018 року відеоролик, в

якому стверджував, що відома сім'я банкірів Ротшильдів контролює клімат і несе відповідальність за кліматичні зміни.

У відеоролику на «Facebook» Вайт скаржиться на постійні снігопади у Вашингтоні, зокрема, зазначаючи що «тільки-но знову почало сильно сніжити», і пропонує «звернути увагу на контроль над кліматом та маніпулювання кліматом». Потім він уточнив, що клімат контролюється Ротшильдами (сім'я німецьких євреїв, що має величезний вплив у фінансовому секторі США), які «викликають стихійні лиха, і таким чином посилюють свій контроль». «Будьте обережні», — порадив Вайт.

Додаток Д.5

НАСЛІДКИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасні процеси міграції в світі є однією з ключових проблем усього людства. Суттю цих процесів є прагнення мігрантів до благополуччя і безпеки, які між собою нерозривно пов'язані. Причинами міграції є локальні або регіональні військові конфлікти (насамперед, конфлікт у Сирії), природні та техногенні катастрофи, епідемії, голод, низький рівень життя, політичні процеси і багато інших. Будучи глобальним викликом, міграція завжди несе в собі загрозу стабільному розвитку тих країн, куди прибувають мігранти. Вимушене безробіття, відсутність грошей, зайнятості і будь-якого соціального статусу штовхає мігрантів на добування грошей і матеріальних благ. Подібна схема міграції однакова на всіх континентах. Виходячи з соціальної сутності проблеми міграції, можна стверджувати, що всі відомі негативні соціальні явища постійно супроводжують міграції.

Що стосується стратегічних цілей Нового Світового Порядку, то вони у першу чергу спрямовуються на суттєве реформування усього людства, зокрема створення єдиної економічної системи у межах всієї Землі. Ці плани не є таємницею і вперше вони чи не публічно були оприлюднені у відповідній програмній статті Збігнева Бжезінського, яка була надрукована у березні 1975 року у New York Magazine. У ній він зокрема зазначав, що спочатку новий світовий порядок матиме форму глобальної економічної спільноти яка матиме механізми глобального планування та довгострокового перерозподілу ресурсів, внаслідок їх обмеження через раптові та непрогнозовані зміни клімату. Зрештою, встановлення НСП сприятиме необхідності розумного зниження чисельності населення за одночасним зростанням його креативного потенціалу.

Додаток Д.6

ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ ТА УКРАЇНИ ЩОДО ПИТАНЬ СТРАХУВАННЯ АГРОРИЗИКІВ ЗА УМОВИ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Оскільки Ізраїль успішно розвиває сільське господарство, незважаючи на негативний вплив дефіциту клімату та водних ресурсів на його сільськогосподарське виробництво, розроблено методики, які можуть також використовуватися для пом'якшення впливу зміни клімату та збільшення сільськогосподарського виробництва. Один з інструментів – це Агро страхування».

Захиститися від примх погоди, тим самим створивши собі певну подушку безпеки, в Україні фермеру успішно має також допомогти Агро страхування від впливу можливих погодних ризиків. Сьогодні в портфелях українських страховиків існує чимало продуктів, які вони пропонують своїм клієнтам. Наприклад, компанія «Агрориск» пропонує програму «Тотальний збиток» На страхування за даною програмою приймаються врожаї озимої пшениці, озимого жита, озимого трицикле, озимого ячменю, озимого ріпаку та озимої гірчиці. Страхування за даною програмою носить катастрофічний характер, тобто відшкодування проводиться за умови, що страхувальник, з огляду на загибель понад 50,0% сходів на конкретному полі, приймає

рішення про не продовження робіт на даному полі і проводить його культивуацію. Важливим моментом є те, що клієнт сам вирішує, що йому вигідніше: продовжувати роботи або отримувати відшкодування. Клієнтам також пропонується програма «Мультириск». За цією програмою можуть бути застраховані врожаї озимої і ярої пшениці, озимого і ярового жита, озимого і ярового ячменю, соняшнику, кукурудзи на зерно, цукрових буряків, ріпаку, гречки, сої, вівса, гороху і проса. Вартість тони врожаю може бути прийнята за домовленістю зі страховою компанією, тобто страхування може бути за рівнем витрат».

Додаток Д.7

РОЛЬ ЛІСІВ ЩОДО ЗМЕНШЕННЯ ВИКИДІВ CO₂ ТА ПОГЛИНАННЯ (АБСОРБАЦІЯ) ЙОГО З АТМОСФЕРИ

Зазначимо, що одночасне поєднання цих напрямків, на наше переконання, вважається найбільш ефективним засобом вирішення цього важливого питання. Однак, його реалізація надто ускладнена. Зменшення викидів промисловими підприємствами, потребує проведення передусім кардинального удосконалення технології виробництва, більш раціонального використання енергетичних ресурсів, багато часу і коштів яких по суті немає. Тому приходится орієнтуватися на зменшення забруднення атмосфери – в основі якого лежить зв'язування (чи поглиблення) CO₂ з атмосфери.

Зв'язування CO₂ з атмосфери в порівнянні зі зменшенням обсягу його викидів вважається більш ефективним. Його реалізація можлива як техногенним, так і природним способами. Перший з них, передбачає розробку спеціальних технологій для поглинання вуглецю, другий – використання традиційних біологічних процесів природи. В основі біологічних процесів розвитку, як відомо, лежить фотосинтез, внаслідок якого за допомогою вуглекислого газу, води та світла і відбувається накопичення біомаси Землі та відповідне зменшення вмісту CO₂ в атмосфері. Даний процес вважається екологічно безпечним і найбільш ефективним засобом зв'язування вуглецю.

Україна ратифікувала Кіотський протокол до Рамкової Конвенції з питань зміни клімату, що передбачає стабілізацію концентрації парникових газів в атмосфері на основі збільшення біологічної продуктивності лісових насаджень та посилення їх ролі в глобальному вуглецевому циклі. Це означає, що збільшення органічної маси в лісах прямо пов'язано з накопиченням в них вуглецю та відновленням природної рівноваги біосфери. За підрахунками вчених, станом на 1996 р., загальні обсяги депонованого вуглецю в лісах України становлять близько 615 млн. т. При цьому, понад 80,0% фіто маси дерево станів України представляють собою середовище довготривалого акумулювання вуглецю, що посилює вплив лісів на його глобальний біогеохімічний цикл. На вуглецевий баланс атмосфери в певній мірі впливають і ліси, інтенсивність їх використання, відтворення, охорона від пожеж, захист від шкідників і хвороб лісу. На рівень вмісту вуглецю в атмосфері за оцінками досліджень також впливає заміна природних корінних дерево станів насадженнями інтенсивного використання для виробництва деревини (з обігом рубки, рівним 60-100 років, при обробітку ґрунту на вирубках, профілактичних санітарних рубках тощо) яка є чинником скорочення загального обсягу біомаси за оборот рубки на 10,0-25,0%. Таким чином, ліси є резервуаром накопичення вуглецю.

Внаслідок вирубки лісів, пожеж, інвазії шкідників і хвороб лісу та інших руйнівних факторів, є також джерелами збільшення вуглецю в атмосфері. Звідси випливає, що удосконалення системи ведення лісового господарства, охорони лісів від пожеж, шкідників і хвороб лісу привело б до значного скорочення загального рівня емісії вуглецю, який виділяється лісами.

Додаток Д.8

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ТА КРАЇНИ БАЛТІЇ: МИР ЧИ ЗАГРОЗА ВІЙНИ

Зростає потенційна можливість того, що у недалекому майбутньому ще один центр «напруги» у Європі цілком реально може бути «перенесений» із України і здатний запросто та несподівано з'явитися вже у межах теперішніх державних кордонів Балтійських країн. Достатньо подивитися на ті зовнішньополітичні російські «протуберанці», які своєчасно та вдало «впіймали» світові мас-медійні видання.

Це, насамперед, стосується активізації РФ у питаннях так званих «Клайпедської народної республіки» (Литва), та «Латвійської народної республіки», а також збільшення фінансової підтримки політичної право радикальної партії «Німецька альтернатива» (підтримка «російських німців» у східній частині Німеччини), сепаратистів в Іспанії, ситуації у Греції (підготовка можливого виходу країни з НАТО) зокрема, започаткування широкомасштабних консультацій між новим урядом Греції та керівництвом РФ, які були вдало проведені наприкінці лютого цього року у місті Санкт-Петербург на з'їзді скандально відомого право радикального інтернаціоналу.

В зазначених процесах за оцінками політичних оглядачів, вже активізувалися структури близьких до В. Путіна бізнесменів – Геннадія Тимченко, Юрія Ковальчука та Костянтина Малофєєва. Зрештою, все очевиднішим стає те, що В. Путін і надалі посилювати вплив проросійської «п'ятої» колони у низці західних держав.

Додаток Д.9

ЕЛЕМЕНТИ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ РФ СУПРОТИ УКРАЇНИ У КОНФЛІКТІ НА ДОНБАСІ

Дії Російської Федерації проти України є реалізацією заздалегідь спланованої геополітичної стратегії з перетворення України на «недієздатне державне формування». В її основі лежить вивчення та застосування досвіду проведення різноформатних режимів ведення війн нового типу – гібридної війни та війни «керованого хаосу», адаптованих до сьогоденних українських реалій і особливостей (*поєднання класичних військових дій - десантні та диверсійні операції*) із застосуванням нерегулярних збройних формувань, здійсненням терактів, кримінальних злочинів (*грабежі, викрадання людей*), а також проведенням мережевих війн та кібератак.

У практичній площині стратегічна мета РФ досягається паралельною реалізацією та застосуванням низки методів тактичної боротьби з активізацією широкомасштабної кампанії з дискредитації дій державного керівництва України як на зовнішньополітичній арені так і у внутрішньополітичному вимірі. Разом із тим, в оточенні В. Путіна постійно відбувається боротьба між різними течіями щодо остаточного вибору сил та засобів у вирішенні «українського питання». На сьогодні, відмічається наявність декількох груп з протилежними поглядами і концептуальними підходами, які уособлюють: «поміркований» курс; є апологетами «жорсткого» курсу та окрему групу створюють «прокремлівські» олігархічні кола, насамперед наближені до особи В. Путіна і які передусім зацікавлені у позитивному для них вирішенні перспектив реалізації проекту «Новоросія». Зрештою такий «політичний розклад» на «Кремлівському Олімпі» супроводжується постійним формуванням як ситуативних альянсів, так і нових ліній політичної конфронтації.

Зауважимо, що репрезентантом групи відносно «поміркованого курсу» вважається В. Сурков, який у своїх концептуальних поглядах протистоїть члену комітету Державної Думи РФ у справах СНД і зв'язків із співвітчизниками К. Затуліну. Пропозиції групи В. Суркова, які надаються безпосередньо В. Путіну щодо тактики і стратегії дій російської сторони на українському напрямі позиціонуються ним як альтернатива так званому «плану Шойгу» та передбачають пріоритет

політтехнологічних, економічних та інформаційних методів повернення України в орбіту виключного впливу Росії над воєнними. У даному аспекті відповідними елементами «Плану В. Суркова» виступають: *підтримка конфлікту на сході України у «тліючому» стані з імітацією конструктивної ролі Кремля у подіях на Донбасі (надання «гуманітарної допомоги», створення в РФ міжвідомчих комісій зі сприяння реабілітації Донбасу, економічна «підтримка» України тощо) та демонстрацією готовності до поступок з тактичних питань (обмін військовополоненими, надання гуманітарної допомоги, погодження лінії розмежування, періодичне припинення порушень режиму тиші, імітація відведення важкої техніки тощо).*

При цьому, у воєнній сфері В. Сурков з метою унеможливлення звинувачень Росії в агресії щодо України та створення підґрунтя для пом'якшення/скасування західних санкцій пропонує максимально обмежити безпосередню участь російських військовослужбовців у бойових діях на сході України. Натомість вважає за доцільне зосередити зусилля на підготовці керівників підрозділів терористів, тренуванні особового складу та наданні загонам бойовиків озброєння і військової техніки й їх посилення російськими «добровольцями» для забезпечення вирішення стратегічних завдань Кремля в Україні силами бойовиків, а не ЗС РФ.

Наразі сильною стороною В. Суркова та його «Плану» є те, що на відміну від більшості учасників кулуарного протистояння в найближчому оточенні В. Путіна, за інформаційними повідомленнями російських та закордонних мас-медійних видань він спроможний спиратися на розгалужені системні контакти із рядом українських політиків (В. Медведчук, С. Львовичкін, В. Хорошковський, А. Портнов, В. Писаренко, С. Ларін), які потенційно розглядаються офіційним Кремлем у контексті побудови проросійського лобі в Україні та зберігає сталі зв'язки з представниками українських політичних та фінансово-економічних еліт України.

Прихильники «жорсткого» курсу (лідер Міжнародного євразійського руху О. Дугін, директор Російського інституту стратегічних досліджень Л. Решетніков, завідувач відділу зв'язків з РПЦ і православним товариством за кордоном Інституту країн СНД К. Фролов) звинувачують В. Суркова у «зливі» проекту «Новоросії». При цьому вони вважають більш перспективним опонентом «прагматика» К. Затуліна, якого можна «перевербувати» на підтримку своєї позиції.

З іншого боку, керівники провідних російських корпорацій, які потерпають внаслідок західних санкцій, піддають критиці дії В. Суркова з організації так званих «виборів» на окупованих українських територіях у порушення Мінських домовленостей, внаслідок чого вірогідним є подальше посилення санкцій з боку ЄС і США а також перетворення Москви в очах світової спільноти на «посібника терористів». Разом з тим, очевидно, що запропонований В. Сурковим «План» з системної та комплексної дестабілізації України, на відміну від воєнного сценарію потенційно дозволить з мінімумом іміджевих, політичних та економічних втрат для Російської Федерації створити реальні передумови для досягнення вище зазначених стратегічних цілей офіційного Кремля.

Додаток Д.10

МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ПЛАНИ ЙМОВІРНОГО ПЕРЕБІГУ ПОДІЙ ЩОДО РОЗВИТКУ КОНФЛІКТУ НА СХІДНИХ ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ:

«Позитивно-оптимістичний» (найменш малоімовірний), який передбачатиме неухильне дотримання РФ Мінських домовленостей. Припинення РФ. підтримки сепаратистів-бойовиків, забезпечення контролю України над українсько-російським кордоном. *Обґрунтування:* санкції Заходу проти РФ доведуть свою ефективність, а реформи в Україні матимуть шанс на успішну реалізацію, що сприятиме зменшенню

тиску РФ на Україну. *Ризики*: за такого сценарію В. Путін зазнаватиме значних втрат і до російської сторони висуватимуться додаткові вимоги, насамперед з боку Києва, у питанні повернення Криму до складу України.

«Стримано-позитивний» (малоймовірний), який передбачає, що офіційному Києву вдасться зберегти «проєвропейський курс», при цьому стабілізувавши ситуацію у питаннях припинення військової агресії та збройної підтримки РФ сепаратистів - бойовиків, за рахунок здійснення низки політико-правових та організаційно-розпорядчих заходів пов'язаних як із відновленням зруйнованої інфраструктури Донбасу так і введенням в практичну дію норм відповідного Закону України щодо проведення виборів до органів місцевого самоврядування у цьому регіоні, враховуючи відповідну підтримку та тиск Заходу на державне керівництво Російської Федерації.

«Стримано-песимістичний» (небажано-негативний, проте мало ймовірний), за яким розглядається початок Російською Федерацією повномасштабної війни з Україною та повернення ситуації до стану часів, які передували «Майдану», коли в Україні чільне місце займали окремі представники проросійськи налаштованої олігархічної еліти. *Обґрунтування*: санкції Заходу проти Росії не принесуть очікуваних результатів.

«Песимістичний» (вкрай негативно-небажаний, не реалістичний), за яким відбуватиметься часткове захоплення Російською Федерацією більшості українських територій, з поступовим перетворенням України на дезінтегроване державне утворення.

Виходячи зі змісту, особливо двох небажаних сценаріїв можливого розвитку ситуації, представники Західного експертного середовища зазначають на необхідність розробки на рівні відповідних аналітико-прогнозних інституцій Євросоюзу чіткої стратегії реагування ЄС на такі можливі безпрецедентні дії Росії на українському напрямку. Разом із тим, більшість експертного середовища, з великою долею ймовірності вважає, що найбільш реалістичним сценарієм можливого перебігу подій є ситуація «Замороження конфлікту» (*бажано-реалістичний*).

Змістом цього сценарію очевидним є те, що Кремль вживатиме заходи з непрямої інтенсифікації конфлікту на сході України з поступовим перетворення його у довготривалий. При цьому керівництво російської Федерації намагатиметься балансувати між слабкістю Заходу і прагненням врегулювати конфлікт мирним шляхом. Реалізація зазначеного сценарію полягатиме у фактичному впровадженні у життя «Плану» В. Суркова, який у цьому контексті, як зазначають публікації у мас-медійних російських виданнях передбачатиме: *поступове переведення контрольованих сепаратистами районів у формат території за формулою «економіко-правове поле України» - домінуючий політико-інформаційний вплив Росії; посилення політико-дипломатичного тиску на офіційний Київ з метою забезпечення прямого діалогу із сепаратистами (у контексті остаточної легалізації так званих «ДНР/ЛНР» та розширення повноважень Донбаського регіону на рівні конституційних змін); змушування офіційного Києва виділяти значні ресурси на військові потреби та потреби відновлення Донбасу, тим самим унеможлививши їх використання для подальшої загальноукраїнської економічної стабілізації тощо*. На сьогоднішній день більшістю представників експертного середовища відмічається ряд ознак практичної реалізації Російською Федерацією плану «заморожування» конфлікту на сході України, ймовірніше за все за «придністровським» сценарієм.

Існує також й інше розуміння можливості перебігу подій і за такими сценаріями: Песимістичний сценарій (*«заморожений» конфлікт*) Характеризується реалізацією в Україні плану *«федералізації»* шляхом входження до складу України контрольованих Російською Федерацією самопроголошених Донецької та Луганської народних республік або їх єдиного квазідержавного псевдо- утворення. Окремими можливими напрямками розвитку подій за цим сценарієм можуть розглядатися: а) довготривала

облога міст Донецьк та Луганськ; б) обмежене воєнне втручання Російської Федерації на територію України у рамках так званої «операції з примушення до миру». Оптимістичний сценарій (*малоймовірний*) Характеризується: завершенням конфлікту на сході України; залишенням Донецької та Луганської областей у складі України; стабілізацією ситуації в Україні; пришвидшеними процесами євроінтеграції.

Додаток Д.11

УКРАЇНА ТА МАЛЬТІЙСЬКИЙ ОРДЕН: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ СТОСУНКІВ:

Мальтійський Орден (Орден Госпітальєрів) виник у 1099 році із спільноти братів госпіталю Св. Йоана в Єрусалимі, які опікувалися паломниками, бідними і хворими. Перші назви ордену: Странноприймний Дім Єрусалимського Госпіталю, Орден св. Іоанна Хрестителя, Орден св. Іоанна Єрусалимського та ін.

З 1834 року будинок на Мальтійській площі в Римі є офіційною резиденцією Мальтійського Ордену, яким керує пожиттєво обраний Великий Магістр і уряд Ордену. А, 28.03.1879 р. Апостольською Ухвалою (Apostolic Brief) відновлюється титул Гросмейстер для керівника Ордену, яким з 1872 року був Джованні-Батіста Чечі а Санта Кроче (Giovanni-Battista Ceschi a Santa Grose). Папа Римський Лев XIII Постановою «Inclutum antiquitate originis» підтвердив відновлення титулу Гросмейстера.

У XVII ст. українські землі, дивовижним чином, виявилися пов'язаними з історією Мальтійського Ордену. Останній із роду князів Острозьких – Януш, католик за віросповіданням, 1609 року заснував на користь своєї доньки Єфроснії, одруженої з Олександром Заславським Майорат. Якби рід перервався, Майорат мав бути перетворений на Командорство Мальтійського Ордену. Але, всупереч заповіту князя Острозького й незважаючи на численні протести з боку керівництва Ордену, цей Майорат перейшов у XVII ст. у власність князів Сантушків. Залагодити справу вдалося лише у другій половині XVIII ст., коли спеціальний уповноважений Ордену звернувся із відповідним клопотанням безпосередньо до російської імператриці Катерини II. Зрештою на українсько-білоруських і польських землях, які після поділів Речі Посполитої відійшли до Росії, було засновано Велике Пріорство Мальтійського Ордену. Незабаром Ордену передали ще й усі маєтності єзуїтів у Польщі.

Незважаючи на втрату державної території Орден і надалі є суверенним суб'єктом міжнародного права і підтримує дипломатичні стосунки більш ніж 100 державами світу. В 58 країнах – Орден має власні структури, і більш як в 110 країнах Орден активно займається гуманітарною діяльністю. В 9 міжнародних організаціях (наприклад: ООН, ЄС, ЮНЕСКО, Рада Європи, WHO і UNHCR) – Орден має дипломатичні представництва. 1998 року уряд Мальти підписав угоду з Орденем, залишаючи у його розпорядженні на 99 років Фортецю Сант-Анджело. Це місце має «позатериторіальний» статус і є місцем в якому відбуваються численні зустрічі кавалерів Ордену.

У сучасній незалежній Україні Мальтійський Орден присутній із 1990 року, коли в рамках зимової гуманітарної допомоги з Німеччини розпочала свою діяльність Мальтійська служба допомоги (МСД). 23.02.1993 року за ініціативи керівництва Суверенного Мальтійського Ордену та Німецької Мальтійської служби допомоги було зареєстровано Благодійну організацію «Мальтійська служба допомоги у Львові». Першим проектом новоствореної організації була «Благодійна кухня». Сьогодні МСД присутня також у Івано-Франківську, Мукачеві, Берегові, Луцьку. Важливим напрямом діяльності Мальтійського Ордену в Україні стала гуманітарна допомога «Лічниці Шептицького», яку з 1990 року і донині надає Флорентійська Делегація Великого Пріорату Риму Мальтійського Ордену.

ІНВАРІАНТНИЙ РОЗВИТОК ПОДІЙ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЛАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПЕРСПЕКТИВ

Другий варіант реалізації процесів де-суверенізації у промисловості України має, зокрема, і свої приклади на території окремих країн ЄС. Реалізація цього варіанту, зазвичай, супроводжується певним послабленням демократії та незалежним розвитком економічної сфери в межах ЗВТ (проти чого європейці єдиним фронтом, поки що, не виступають). Об'єктивно, у площині світоглядно-методологічного сприйняття, можна признати наступне: сучасна законодавча влада в межах ЄС (тобто, Європарламент і Рада Євросоюзу), його виконавча (Єврокомісія) та судова влада (Суд Євросоюзу), у загальному сенсі вже повністю змінили конфігурацію інституційних і комунікаційних структур в межах об'єднання країн, тому, прийняті управлінські рішення щодо коригування галузевої чи технологічної структури реального сектору економіки не викликають суттєвих суперечностей.

Фактично, в межах формату ЗВТ може (саме для України) відбуватися не просто реконфігурація сучасної системи державного управління економікою, а, навіть, часткова її де-суверенізація: свідченням є сучасні інституційні процеси, які відбуваються в межах двадцяти семи країн світу (на що вони з легкістю погодились), де фазові траєкторії розвитку національних промислових комплексів спрямовуються за певним силовим рішенням окремих еліт. Тож, останню думку і переконання авторів даного науково-прикладного дослідження посилимо й наступним твердженням:

визнання і проголошення процесів де-суверенізації позитивним процесом у сфері регулювання розвитку національних економічних систем – є, певною мірою, мейнстрімом європейської суспільної думки початку ХХІ ст. Однак, для України зазначене може мати суттєву пересторогу. У цій площині відмітимо: хоча б, з огляду на активне залучення до обговорень щодо приєднання до ЗВТ України З. Бжезинського (американського гео- стратега) та його коментарі з питань можливої «колонізації» України Німеччиною та Францією разом із США (це, зокрема, Монографія: «Стратегічне бачення: Америка та криза світової влади») з метою поширення шляхом «м'якої гегемонії» глобалістичного впливу потужних міжнародних олігархів, звільнення перешкод і спрощення доступу до національної ресурсної та продовольчої бази. У цій відповідності, підтвердимо про таке:

Україна, ще до цього часу, входить до трійки лідерів країн за масштабами розвіданих запасів вугілля (це засвідчено, навіть, і у європейських статистичних джерелах Statistical Review of World Energy 2010, Statistical Review of World Energy 2010-2012 pp. – [45]): 1) РФ – має розвіданих запасів вугілля понад, ніж на 500 pp.; 2) Казахстан = на 340 pp.; 3) Україна = понад 300 років (авторами монографії і цей контент доведено та обґрунтовано ще у працях [46; 47]).

А, щодо якості земельного фонду – зазначене є визнаним фактом.

ПРИНЦИПОВІ ПОЛОЖЕННЯ ШОС У БЕЗПЕКОВІЙ ТА ЕНЕРГЕТИЧНІЙ СФЕРІ

Реальним свідченням вказаному у пп. 7.3, є визнана певною сукупністю держав нова геополітична стратегія розвитку, яку провадять, наразі, країни Шанхайської організації співпраці (ШОС). По-перше, ними здійснюється послідовна модернізація реального сектору в контексті ініціювання змін у технологічних укладах (стрімкий перехід від II та III – до VI технологічного укладу) на засадах реалізації домінант активної неоіндустріалізації держав і (збалансування фазової траєкторії розвитку в умовах підвищеного значення результатів функціонування промисловості).

Відмітимо, що повноправними членами організації, крім Китаю, РФ і центральноазіатських держав (Казахстану, Киргизії, Таджикистану і Узбекистану) незабаром стануть і спостерігачі: Монголія, Афганістан, Іран, Індія і Пакистан.

ШОС може й надалі розширити межі та більш вагоміше вирішувати проблемні питання регіональної безпеки, впливаючи вже у геополітичному вимірі (зокрема, у нових зонах відповідальності, які мають, наприклад, предметне відношення до ресурсних конфліктів у: Сирії, Туреччині тощо).

До країн учасників ШОС залучаються і їхні партнери по діалогу (Білорусь, Туреччина, Шрі-Ланка), а також і ті, які отримали запрошення на саміті глав держав ШОС (Туркменія, СНД, АСЕАН, ООН, ЕврАзЭС, до них приєднується і США). Однак, у більшій мірі, слід враховувати і той потенційно-факторний аспект, що ШОС у своїй діяльності розвиває саме антиамериканську спрямованість співпраці, оскільки, вона створена, на протигагу, таким блоковим об'єднанням як США і ЄС.

Додаток Д.14

ПРОГНОЗНІ МОДЕЛІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ: КЛІМАТИЧНІ ВІЙНИ

Слід признати, що у відповідності до сучасних оцінок, щорічно у світі забруднюється 35,0 - 40,0 % доступних прісних вод. Саме тому більшість дослідників (економістів, геополітиків, політологів, фахівців із медико-соціального напрямку досліджень) вважають, що основною загрозою сталому розвитку світогосподарської системи є не лише зростання забору води чи ж безповоротне її споживання, а збільшення обсягів стічних вод та остаточне забруднення мереж водовикористання. Ситуація щодо водозабезпечення у світі, ускладнюються також і у зв'язку із нерівномірним розподілом кількості водних ресурсів та низькою водозабезпеченістю масштабних територій, де проживає значна кількість населення світу. В одних макрорегіонах, наприклад, обмеження щодо водокористування мають лише сезонний характер (в залежності від можливості робити запаси води під час сухого сезону), в інших – межі масштабів водоспоживання визначаються швидкістю відновлення підземних водоносних горизонтів (або ж танення льодовиків). Зокрема, слід признати, що у різних районах Сполучених Штатів, Китаю та Індії процес споживання ґрунтових вод випереджає процес їх заповнення (і, відповідно, обсяг підземних вод неухильно знижується). Деякі річки, такі, як Колорадо на заході США, Хуанхе в Китаї, часто пересихають, не досягнувши моря. Із водоносного горизонту Огалала, що забезпечує понад 20,0 % всіх водоподреб США для зрошення щорічно викачується 12 куб. км води. Його виснаження вже й призвело до припинення зрошення на 1 млн. га сільськогосподарських земель. Таким чином, водозабір ґрунтових вод із швидкістю, що перевищує можливість їх природного відновлення виснажує та руйнує водоносний горизонт та призводить до засолення, просідання та ерозії ґрунтів.

У зв'язку з цим і зменшується продуктивність сільськогосподарських земель та їх традиційна спеціалізація.

Наприклад, низка країн, зокрема Іран, Єгипет, Марокко, Саудівська Аравія, Ємен, які ще, донедавна, значною мірою забезпечували власні потреби у зернових культурах, на сьогодні, імпортують від 50,0% до 90,0 % пшениці, оскільки для вирощування 1 тони пшениці необхідно близько 1000 тон води [67].

Варто також враховувати і те, що, наразі, глобальні зміни клімату можуть призвести і вже призводять до: зміни гідрологічного циклу кругообігу води в природі; прискорення танення льодовиків; зниження рівня ґрунтових вод, а також суттєвого зниження рівня ефективності систем зрошення та інших засобів перерозподілу води; небезпечних метеорологічних явищ. А, це, відповідно, вкрай негативно впливає на

наявні доступні водні ресурси та обумовлює суттєве зростання вартості водозабезпечення. Поряд із цим, відбувається серйозне погіршення стану прісноводних екосистем; і вже на даний час втрачено близько половини водно-болотних угідь Землі, а більше 20,0% із 10 000 відомих прісноводних видів зникли, опинилися під загрозою або на межі зникнення [68].

Враховуючи вищезазначені критичні тенденції у світі, а також ще й низку інших показників, які, зокрема, характеризують різні за природою ризики і загрози сталому розвитку світогосподарської системи (зокрема, ризики спричиненні обмеженістю кількості водних ресурсів, які можуть вплинути на доступність води; ризики спричиненні погіршенням якості води; регулюючі та репутаційні ризики, що викликають заклопотаність з приводу невизначеності стосовно необхідних нормативно-правових змін, а також конфлікти з громадськістю з питань водних ресурсів) – фахівцями Світового інституту ресурсів був розроблений та формалізований у інтерактивному форматі «Атлас водних ризиків світу» [69]. На чому слід акцентувати увагу:

перше, відповідно до їх обґрунтувань та прогнозу вже у 2020 році значна частина території Землі перебуватиме у стані високого та надзвичайно високого водного ризику (рис. Д.14.1)³²⁰. Тож, збереження існуючих тенденцій у сфері світового водозабезпечення, які характеризуються екстенсивним залученням все більшої кількості води у господарський обіг, а також масштабним забрудненням водних джерел відходами в умовах нерівномірно їх територіального розподілу та глобальних змін клімату неминуче призведе до їх виснаження;

друге, з огляду на дані, приведені нами на рис. Д.14.1, за розрахунками та обґрунтуваннями фахівців і науковців Світового інституту ресурсів, територія України знаходиться, наразі, вже в зоні високого (40,% ÷ 80,0%) та надзвичайно високого (понад 80,0%) рівня водного стресу (!). Тобто, обсяги водозабору, забруднення водних ресурсів України – є критичним, загалом, для забезпечення життєдіяльності в межах національної соціально-економічної системи (!), а не лише – для забезпечення переходу держави та її регіонів до сталого розвитку.

³²⁰ Показник водного стресу характеризує загальний річний водозбір виражений у відсотках від загальної кількості доступної води.

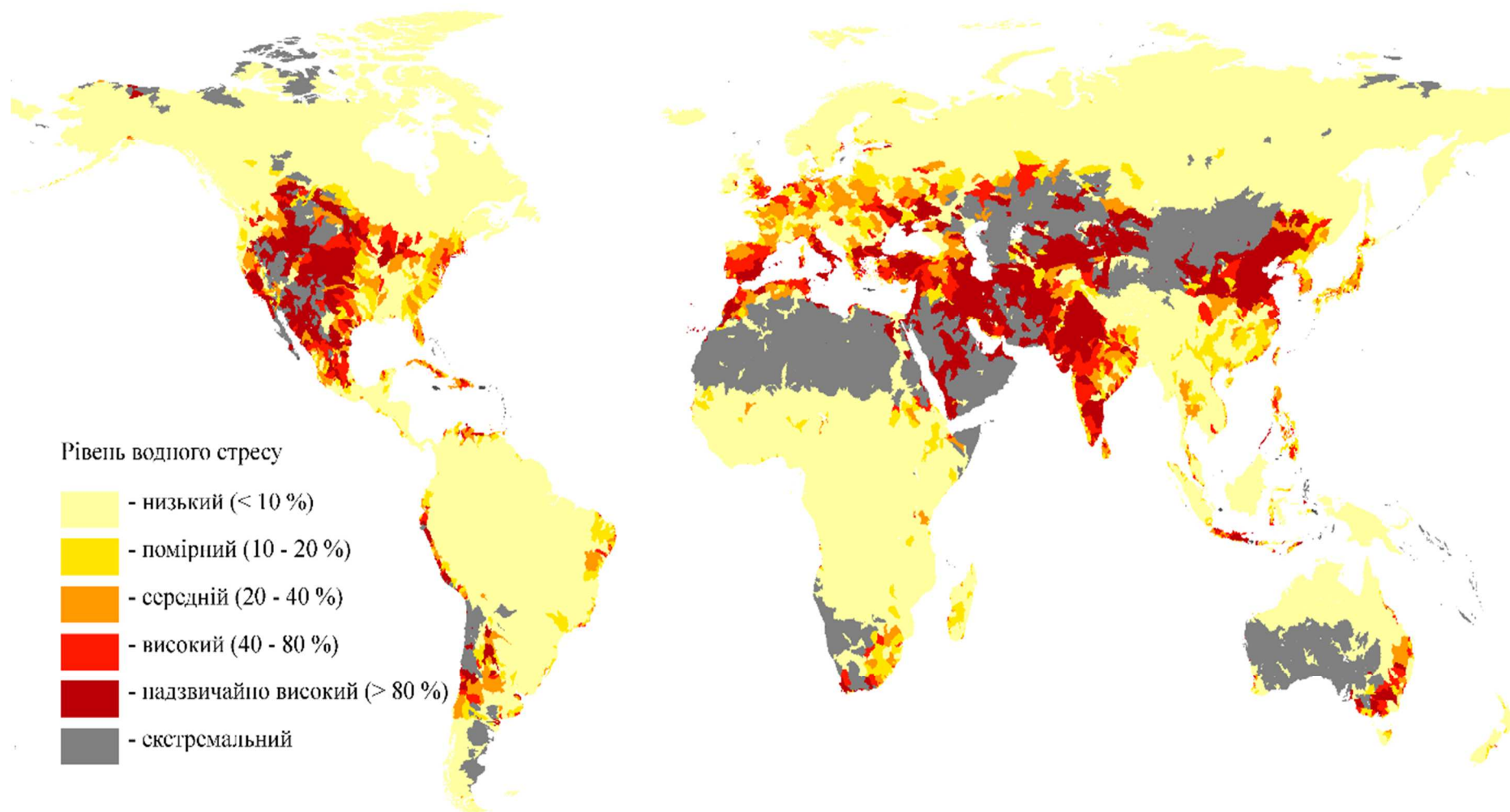

Рис. Д.1.1. Світовий прогноз рівня водного стресу у 2020 році (репрезентовано авторами за [68])

Поряд із зазначеним вище, приведені дослідниками (див., рис. Д.14.1) загрози сталому розвитку нашої держави підтверджуються низкою науково-аналітичних розробок у цій площині. Так, у 1970–1971 рр., міжнародна наукова група дослідників Масачусетського технологічного інституту (США) на чолі з Д. Медоузом, на замовлення Римського клубу здійснила дослідження довгострокових наслідків глобальної тенденції зростання населення, промислового і сільськогосподарського виробництва, споживання природних ресурсів та забруднення довкілля (опубліковані у доповіді «Межі зростання»). Для цього застосовувалося комп'ютерне моделювання тенденцій розвитку цивілізації (за моделлю World 3, розробленої за використання методології системної динаміки Джея Форестера [70]). Аналітична доповідь «Межі зростання», фактично, заклала основи сучасної концепції «сталого (екологічно і соціально збалансованого) розвитку», де висунуто дві принципові тези (змістовність яких корелянтами Римського клубу трактується, більшою мірою викривлено, спотворюючи тим самим світову екологічну політику). А, саме:

1) якщо існуючі світові тенденції зростання населення, обсягів виробництва, виснаження ресурсів та забруднення довкілля залишаться незмінними, то протягом наступних років, приблизно в середині ХХІ ст., буде досягнута фізична межа зростання на планеті Земля з подальшим різким та неконтрольованим зменшенням населення та економічним занепадом і деградацією екосистем;

2) існує можливість змінити ці тенденції фізичного зростання і перейти до стану економічної, соціальної та екологічної стабільності, що буде «стало розвиватися» й надалі в майбутньому: вони полягають у зміні свідомості людей, засвоєнням ними системного мислення.

У 2004 р. знов опубліковані результати оновленого міждисциплінарного дослідження «Межі зростання: 30 років потому», що базуються на сучасних даних про тенденції розвитку людської цивілізації, удосконаленій моделі й новітній методології системної динаміки (зокрема, щодо обсягів споживання водних ресурсів та їх регенерації). Тож, у цій розробці також підтверджена наявність межі зростання водоспоживання, незважаючи на те, що водні ресурси і до цього часу таки вважаються відновлюваними (!). Проте, у цій науково-аналітичній доповіді визнано суттєве зниження темпів приросту водоспоживання у зв'язку із повсюдним підвищенням вимог до якості промислових стоків, поширенням замкнутих циклів водопостачання, покращенням обліку спожитої води, зростанням вартості водних ресурсів тощо [67].

З цього, зазначимо, що наявність доступних для споживання водних ресурсів нині набуває вирішального значення як основний чинник життя на землі. При нестачі або відсутності води життя завмирає або розвивається зовсім своєрідно (лише в умовах сприятливого водного режиму природне середовище забезпечує ефективне функціонування екосистем). Водні ресурси суттєво впливають на формування людської культури і розвиток цивілізації (і, відмітимо, значно більше, ніж інші природні ресурси). Річки та озера, підземні води завжди відігравали важливу роль у розміщенні продуктивних сил, міграційних процесах, спеціалізації економічних відносин. Не лише великі міста, а й будь-які селища створювалися на тому місці де, є питна вода – річка чи вихід підземних водо джерел на поверхню. В. І. Вернадський зазначав у своїх працях, що вода існує певною мірою відокремлено в історії нашої планети, немає природного тіла, яке змогло б зрівнятися з нею за впливом на основні природні та суспільні процеси розвитку біосфери [72]. Враховуючи унікальні властивості води, вона є унікальною субстанцією, що використовується фактично в усіх сферах життєдіяльності людини. На сьогодні не існує такої галузі економіки, у якій можна було б застосовувати повноцінний заміник води. Вона використовується в усіх технологічних процесах традиційної енергетики, без неї неможлива робота промисловості, транспорту, будівництва. Як теплоносії вода є засобом нагрівання та охолодження, джерелом енергії та транспортним засобом, головним санітаром у містах і селах.

Тож, проблема гарантованого водозабезпечення господарського комплексу та населення є однією із найбільш актуальних на сучасному етапі розвитку суспільства. Враховуючи вищезазначені тенденції водоспоживання, які загострюють напружене становище з ресурсами прісної води у багатьох районах світу можна з упевненістю сказати, що дефіцитність водних ресурсів буде зростати і, дедалі частіше, ставатиме лімітуючим фактором суспільного розвитку. З цього, забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства значною мірою визначається темпами, пропорціями та методами використання природних, у тому числі і водних ресурсів, які внаслідок проходження усіх фаз відтворювального циклу перетворюються у матеріальні блага, що задовольняють зростаючі потреби населення. Тому, найбільш актуальним завданням є узгодження інтересів суспільства із екологічною доцільністю та природною ємністю водно-ресурсного потенціалу. Зокрема, І. Данилюк [72] визнає фундаментальним чинником забезпечення сталого розвитку держави і, відповідно, функціонування суспільства, загалом (а, отже, добробуту та високого рівня соціальних стандартів як нинішніх так і прийдешніх поколінь) - є збереження сприятливого природного середовища, підтримка його стабільності, ландшафтного та біологічного розмаїття. Виходячи з цього, найбільш адекватною моделлю життєздатного суспільства є така, що передбачає необхідність узгодження соціально-економічного поступу із законами природи й перехід до збалансованого природокористування, а також встановлення соціальних механізмів, які, власне, сприятимуть досягненню такої мети.

Додаток Д.15

ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВОДОЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ В УКРАЇНІ ТА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВОДОКОРИСТУВАННЯМ

Нагальним є визнати, що водні ресурси завдяки самовідновленню і самоочищенню протягом тривалого часу сприймалися як невичерпні. Але за останні 30 – 40 років погляд на ці ресурси докорінно змінився. Із необмеженого дару природи, яким вони були нещодавно, вода перетворилася на фактор, що значно впливає на перспективи економічного розвитку суспільства. Наявність та доступність водних ресурсів є одним з найважливіших чинників, розміщення продуктивних сил і засобів виробництва. Зазначимо, що потенціал водозабезпеченості та його характеристики обумовлюють і рівень безпеки та визначають її особливості. За умови прийнятих показників водозабезпеченості для держави вона буде визначатися всіма необхідними важелями підтримки належного рівня безпеки.

Поряд із цим, необхідно вказати: інтенсивність водокористування в Україні нині досягла рівня, який перевищує екологічну ємність водно-ресурсного потенціалу. За даними наукових досліджень, проведених ЮНЕСКО за ініціативою Комісії ООН із питань сталого розвитку, при відборі більш ніж 10,0% мінімального стоку в річковій системі відбувається незворотні зміни [73]. Однак, в Україні ця величина сягає, наразі, вже понад 30,0 %, а в окремих індустріальних регіонах (зокрема, басейн річки Сіверський Донець) річковий стік використовується у кілька разів більше. У маловодні роки багато річок перетворюються на колектори скидання стічних вод. Україна, аналогічно до інших держав світу, характеризується низкою переваг і проблемних питань, що локалізуються у сфері водних ресурсів.

Порівнюючи забезпеченість ресурсами прісної води за середньо багаторічним показником місцевого стоку нашої держави з іншими країнами світу, є всі підстави вважати Україну однією з найменш забезпечених у Європі (!). Так, зокрема, якщо цей показник у Норвегії становить 83735 куб. м на одну особу, Греції – 5246, Франції – 2956, то в Україні – вказані виміри становлять лише 1096 куб. м, відповідно. Ускладнює ситуацію ще й те, що у зв'язку із ресурсо- й енерго- місткою структурою національної економіки (див., деталізовано у пп. 7.4 основного тексту монографії), витрати свіжої води

в Україні на одиницю виробленої продукції значно перевищують такі показники як, наприклад, у більшості розвинутих країн Європи, а, саме, у: Франції – у 2,5 рази, у Німеччині – у 4,3, Великобританії та Швеції – в 4,2 [75; 76].

Внутрішні регіональні відмінності на території нашої держави характеризуються ще й тим (наведено у табл. Д.15.1), що за міжнародною класифікацією лише Закарпатська обл. належить до середньо забезпечених місцевим стоком водних ресурсів (це, з огляду 6,3 тис. куб. м на одну особу) – наведено авторами на рис. Д.15.1).

Таблиця Д.15.1

**Водні ресурси та обсяги водозабезпеченості за регіонами України
(на 01.01.2017 р.)***

Регіони держави та Україна, загалом	Площа, тис. кв. км	Чисельність населення, осіб	Середньо багаторічні ресурси, куб. км/рік річкового стоку		Забезпеченість середньо-багаторічним річковим стоком, тис. куб. м/рік			
			місцеві	сумарні	на 1 кв. км		на 1 особу	
					місцеві	сумарні	місцеві	сумарні
АР Крим**	-	-	-	-	-	-	-	-
Вінницька	26,5	1 602 163	2,47	11,0	93,2	415,1	1,54	6,87
Волинська	20,2	1 042 668	2,18	4,05	107,9	200,5	2,09	3,89
Дніпропетровська	31,9	3 254 884	0,87	53,0	27,3	1661,4	0,27	16,3
Донецька**	26,5	4 265 145	1,02	4,4	38,5	166,0	-	-
Житомирська	29,9	1 247 549	3,15	3,71	105,4	124,1	2,52	2,97
Закарпатська	12,8	1 259 158	7,92	13,3	618,7	1039,1	6,29	10,56
Запорізька	27,2	1 753 642	0,62	53,0	22,8	1948,5	0,35	30,22
Івано-Франківська	13,9	1 382 352	4,59	9,4	330,2	676,3	3,32	6,80
Київська	28,9	4 638 804	2,04	46,4	70,6	1605,5	0,44	10,0
Кіровоградська	24,6	973 150	0,95	50,2	38,6	2040,6	0,98	51,59
Луганська**	26,7	2 205 389	1,46	5,09	54,7	190,6	-	-
Львівська	21,8	2 534 174	4,92	5,55	225,7	254,6	1,94	2,19
Миколаївська	24,7	1 158 207	0,57	4,0	23,2	162,6	0,49	3,45
Одеська	33,3	2 390 289	0,35	12,9	10,5	387,4	0,15	5,40
Полтавська	28,8	1 438 948	1,94	51,5	67,4	1788,2	1,35	35,79
Рівненська	20,1	1 161 811	2,33	7,0	115,9	348,3	2,01	6,03
Сумська	23,8	1 113 256	2,45	5,79	102,9	243,3	2,20	5,20
Тернопільська	13,8	1 065 709	1,81	7,26	131,2	526,1	1,70	6,81
Харківська	31,4	2 718 616	1,66	3,41	52,9	108,6	0,61	1,25
Херсонська	28,5	1 062 356	0,14	54,4	38,6	1908,8	0,13	51,21
Хмельницька	20,6	1 294 413	2,14	9,82	103,9	476,7	1,65	7,59
Черкаська	20,9	1 242 965	1,01	47,4	48,3	2267,9	0,81	38,13
Чернівецька	8,10	909 893	1,23	10,1	151,8	1246,9	1,35	11,10
Чернігівська	31,9	1 044 975	3,45	29,57	108,2	927,0	3,30	28,23
Україна	603,7	42760516	52,4	87,1	86,8	144,3	1,23	2,04

*Джерело: побудовано дослідниками та систематизовано у табличному вигляді за офіційними статистичними даними [54].

**Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя, частини зони проведення АТО.

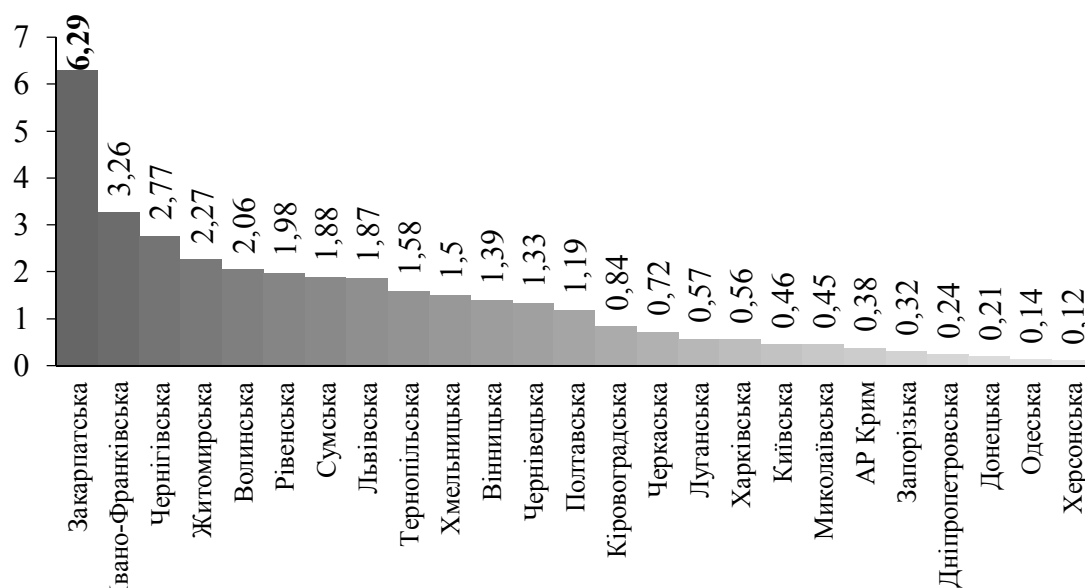

Рис. Д.15.1. Регіональний розподіл місцевого водного стоку в середній за водністю рік, тис. куб. м на одну особу (побудовано за даними [72])

Слід признати, що протягом останніх років водогосподарські та водоохоронні пріоритети відзначалися декларативністю і не мали повноцінного нормативно-правового та фінансового забезпечення. Водні ресурси так і не стали бюджетонаповнюючим чинником, особливо на рівні окремих територій і територіальних громад. Це обумовлює необхідність ґрунтовного розгляду проблем водокористування, щоб вказані вище негативні прояви залучення водного фактору в господарський оборот були усунені.

Відтак, потрібні нові методологічні прийоми: а) дослідження матеріальної складової цього чинника, його значимості для розширеного відтворення потенціалу регенерації національної економіки в ресурсних обмеженнях, а також форм господарського освоєння; б) оцінювання-прогнозування масштабів водокористування і, відповідно, результативності управління цими процесами [66].

Водночас, створений в Україні багатогалузевий господарський комплекс потребує значних об'ємів води (табл. Д.15.2). Щоправда, необхідно визнати, що в останні роки (2014 – 2016 рр.), з огляду на економічну, військово-економічну та суспільно-політичну кризи в Україні, обсяги водоспоживання значно зменшилось, особливо у реальному секторі економіки та сільському господарстві. Однак, таке становище можна вважати тимчасовим і невдовзі потреба у водних ресурсах таки зростатиме.

Таблиця Д.15.2

Використання водних ресурсів в Україні у ретроспективному періоді (1990 – 2016 рр.), млн куб. м *

Основні показники використання водних ресурсів	Ретроспективний період, роки			
	1990	2000	2013	2016
Забір води, разом, у тому числі:	35615	18282	13625	9907
- підземної	5200	2987	1911	1270
Втрати при транспортуванні	2424	2281	2213	1143
Використано води, разом, у т.ч. на потреби:	30201	12992	10092	7169
питні і санітарно-гігієнічні	4646	3311	1765	1239
виробничі	16255	6141	5362	4591
зрошення	6958	1699	1770	1211
Скинуто води у водні об'єкти, разом	19329	10517	7722	5399
У тому числі забрудненої	3199	3313	1717	698
Оборотне та повторно-последовне водопостачання	-	-	45150	39619

* Джерело: побудовано дослідниками за даними, приведеними у [75; 76; 77].

Тож, порівняно з 1990 р., загальний водозабір зменшився на 72,0%, а обсяг використаної води на 76,0%. Це обумовлено значним скороченням виробничих потужностей (водо потреб) у промисловому секторі, а також витрат води на зрошення у сільському господарстві. Водночас, у 2016 році порівняно із 1990 зросли до 12,0 % втрати водних ресурсів при транспортуванні, що свідчить про критичний стан водогосподарської інфраструктури. Як позитивний фактор необхідно відзначити сталу тенденцію до збільшення частки оборотного і повторно-послідовного водопостачання у загальному обсязі використаної води у виробничих процесах. Тож, основна частина необхідних водних ресурсів залучається у господарський оборот із поверхневих вододжерел – 87,0 % та підземних горизонтів – 13,0%.

У галузевій структурі водокористування України найбільша частка водоспоживання припадає на виробничі потреби (рис. Д.15.2). Цікавим є той факт, що як у 1990 році, так і у 2016 році цей показник становив - 46,0 %. Незмінною залишається і частка використання води на питні і санітарно-гігієнічні потреби – 12,0 %, на відміну від частки води використаної для потреб зрошення, яка знизилась на 7,0 %. У той же час, у більшості країн світу за цим показником лідирують саме сільськогосподарське та житлово-комунальне водоспоживання. Так, зазначимо ще про таке, що у 2016 році у водні об'єкти України скинуто 5359 млн. куб. м стічних вод, у тому числі 698 млн. куб. м забруднених. Вартим уваги є те, що протягом 2013 – 2016 років обсяг забруднених вод скинутих у природні водні об'єкти знизився на 60,0 %: причиною такої ситуації є нажаль не покращення ступеню очистки стічних вод, а відсутність даних з території окупованих частин Донецької та Луганської областей.

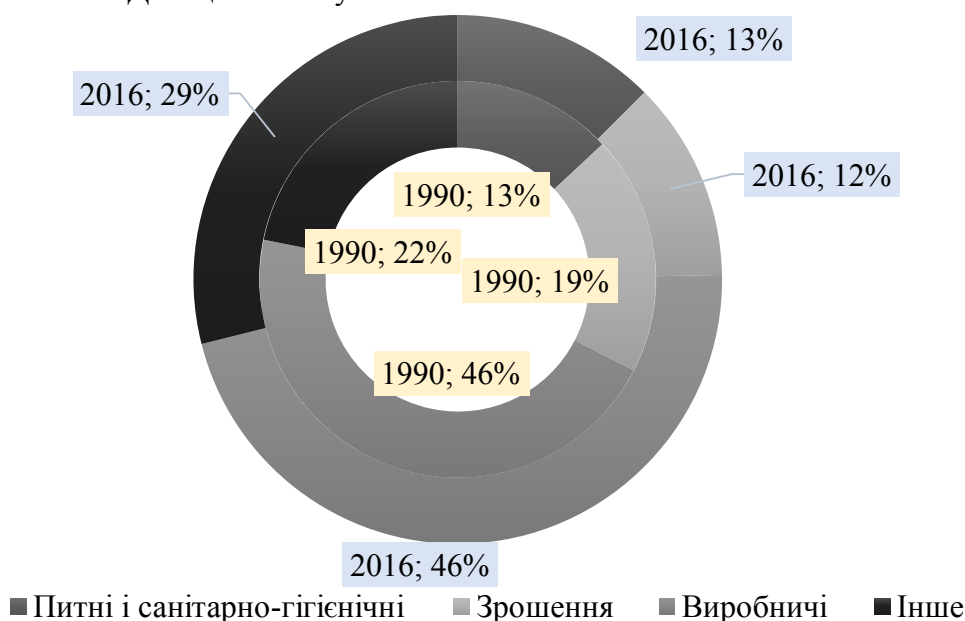

Рис. Д.15.2. Галузева структура водоспоживання в Україні у 1990 та 2016 рр., %
(побудовано дослідниками за даними [76; 77])

Зазначимо, що найбільшими водо споживачами в розрізі регіонів залишаються Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Одеська області та АРК, на які припадає більше 60,0% сумарного об'єму водоспоживання (табл. Д.15.3).

За рівнем раціонального використання водних ресурсів та якості води, включаючи і наявність очисних споруд, Україна, за даними ЮНЕСКО, посідає 95-те місце у світі. Водомісткість ВВП в країні у 3 – 5 разів вища, ніж в індустріально розвинених країнах Європи, що свідчить про надзвичайно нераціональне використання водних ресурсів та низьку ефективність роботи наявного виробничого устаткування. В різних галузях

промисловості та сільського господарства, в результаті природного зносу інженерних споруд й обладнання, а також у зв'язку з низькою якістю окремих проектів, недотримання правил експлуатації очисних споруд – за останні роки суттєво збільшилась кількість аварій, що призвело до тяжких екологічних наслідків, отруєння стічними і дренажними водами багатьох річок України.

Тож, зазначимо: сучасний стан водозабезпечення в Україні характеризується певними недоліками. Не мають доступу до благ цивілізації окремі селища міського типу, вода до яких доставляється в автоцистернах або ж береться з криниць, часто забруднених. Переважно системи водопостачання ґрунтуються на використанні поверхневих джерел, стан яких постійно погіршується. Якість води у всіх великих річках давно вже не відповідає чинним вимогам. Технологічні процеси підготовки води на водозаборах також застаріли і потребують удосконалення [78; 79].

Таблиця Д.15.3

Обсяги забору водних ресурсів задля використання з природних водних об'єктів України, млн. куб. м *

Регіони держави та країна, у цілому	Ретроспективний період, роки			
	1990	2010	2013	2016
Україна	31293	14846	13625	9907
АРК	3734	1547	1567	-
Вінницька	1901	125	131	111
Волинська	194	94	82	67
Дніпропетровська	3237	1667	1571	1286
Донецька	2590	2111	1979	1501
Житомирська	286	203	206	105
Закарпатська	151	42	38	38
Запорізька	4681	1132	1244	1094
Івано-Франківська	303	97	106	85
Київська	2131	1036	1008	680
Кіровоградська	285	123	23	201
Луганська	1305	482	469	145
Львівська	525	250	244	178
Миколаївська	1113	217	268	233
Одеська	1525	2189	662	981
Полтавська	483	243	249	117
Рівненська	273	191	201	116
Сумська	284	114	116	98
Тернопільська	185	73	86	50
Харківська	724	338	388	329
Херсонська	2723	1103	1470	1432
Хмельницька	365	164	120	104
Черкаська	571	286	229	176
Чернівецька	119	79	84	66
Чернігівська	286	157	170	122
м. Київ	1145	699	645	592
м. Севастополь	174	84	58	-

* Джерело: побудовано авторами монографії за даними, приведеними у [76; 77].

Додамо до вказаного вище: серед галузей національного господарства найбільш нераціонально прісна вода використовується у комунальному господарстві: її частка у галузевій структурі використання води становить понад 17,0%, що суттєво перевищує відповідні показники Франції (6,5%), Іспанії (9,1%), Канади (10,7%) та Великобританії (13,6%). Тобто, питомі норми водоспоживання перевищують аналогічні показники розвинутих країн у 1,5 – 3 рази і становлять до 300 літрів на одну особу за добу.

Хронічна збитковість українських підприємств водогосподарського комплексу стала правилом з моменту здобуття Україною незалежності, а, фактична, відсутність регулярного фінансування інвестиційних потреб галузі з боку держави зумовила зношеність інфраструктурних об'єктів, низьку якість послуг водопостачання та величезні втрати води у мережах. Так зокрема, у 2016 році у Луганській обл. витрати та втрати води склали 79,2 % до піднятої, у Чернівецькій – 60,4%; Житомирській – 49,0% (наведено на рис. Д.15.3).

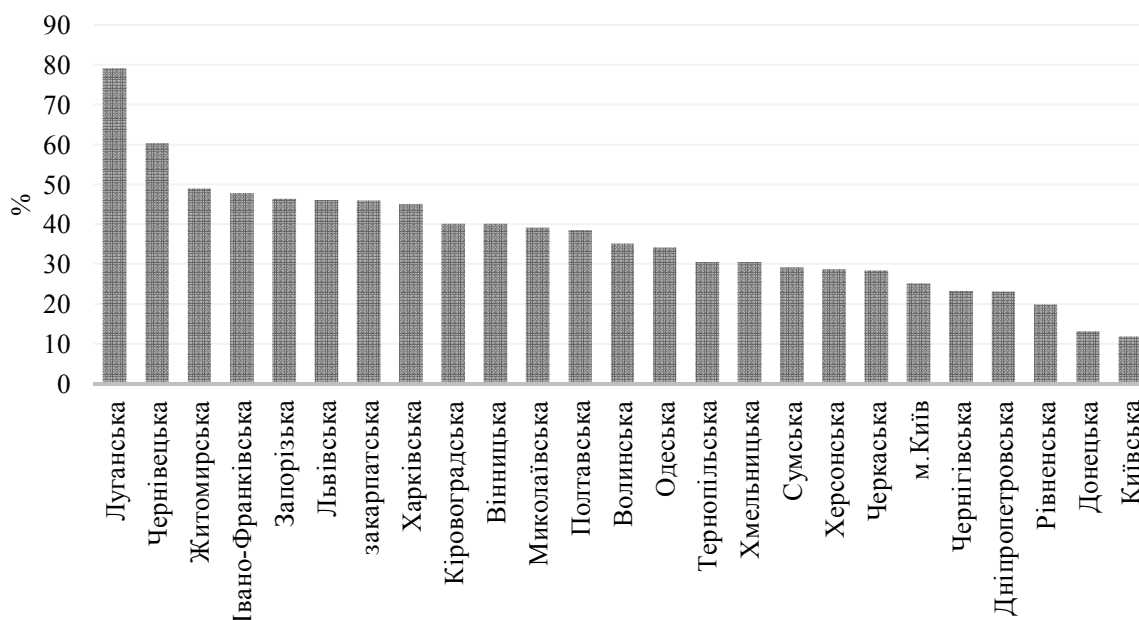

Рис. Д.15.3. Рівень середніх втрат водних ресурсів у мережах від обсягів піднятої, за регіонами, % (побудовано дослідниками за даними [79; 80])

Крім об'єктивних причин такого кризового становища (велика площа сільськогосподарських земель в Україні (тобто, майже 70,0% території нашої країни), що призводить до високого навантаження на водні ресурси внаслідок меліорації, хімізації тощо), варто вказати на надзвичайно нераціональні, а саме: ставлення суб'єктів управління різного рівня до технології освоєння водних ресурсів та до системи водопостачання і водовідведення, загалом, а також недостатня культура водокористування у користувачів [81].

Додаток Д.16

КОМЕНТАР ЩОДО МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПРОГНОЗІВ

(академік НАН України Данилишин Б. М. [63] – Режим доступу:

<https://www.rbc.ua/ukr/news/glava-soveta-nbu-nazval-usloviya-uskorennogo-1524063733.html>)

Кабінет Міністрів України затвердив «Основні напрями бюджетної політики на 2019-2021 роки». Згідно з цим документом, у 2019 році передбачається зростання ВВП на 3,6%, інфляція складе 6,5%, зростання цін виробників підвищиться на 7,2%, а курс гривні складе 30,5 грн за один дол. США. Прожитковий мінімум з 1 січня 2019 року прогнозується на рівні 1 853 гривні, з 1 липня 2019 – становитиме 1 936 гривень, а з 1 грудня 2019 - 2 011 гривень.

Передбачається, що рівень безробіття в 2019 році складе 8,9%. Дефіцит держбюджету пропонується встановити на рівні 2,2% ВВП, граничний розмір державного боргу – 56,0% ВВП, граничний розмір держгарантій – 3,0% доходів держбюджету.

У 2020 році ВВП прогнозується на рівні 4,0% при інфляції 5,0% і курсі гривні 31,4 грн/1 дол. США. Рівень безробіття очікується на рівні 8,5%, а дефіцит держбюджету - 2,0% ВВП. У 2021 році, на авторське переконання, ВВП очікується на рівні 6,3% при інфляції 4,8% і курсі гривні 31,8 грн/1 дол. США.

Наголошується, що прогнозні макропоказники є попередніми і можуть бути змінені на підставі уточнених статистичних даних. Держбюджет на 2018 рік розроблено з прогнозу інфляції 9,0%, зростання ВВП в 3%, номінальний ВВП очікується на рівні 3 332,3 млрд гривень. Крім того, останніми днями пройшла корекція макроекономічних прогнозів не лише в МВФ, але й в інших міжнародних та вітчизняних інституціях.

У квітні 2018 р. були оприлюднені відкориговані макроекономічні оцінки Світового банку, вчора – МВФ. Національний банк України також вже оприлюднив основні риси свого бачення макроекономічних процесів 2018–2020 рр.

Загалом, зазначимо: на 2018 рік оцінки зростання реального ВВП коливаються у межах 3,2% – 3,5%, споживчої інфляції у межах однозначного числа на кінець року у річному вимірі – від 8,9% (НБУ) до 9,0% (МВФ) та 9,9% (Світовий банк). Таким чином, визнаємо: на розвиток макроекономічної ситуації в Україні у цьому році усі дивляться із помірним оптимізмом.

Щодо наступного року, то прогнози є, певною мірою, також оптимістичні. Так, прогноз економічного зростання України на 2019 рік – у МВФ тепер складає 3,3% (у попередньому прогнозі було на рівні 4,0%), у Світового банку – 4,0%, а НБУ – 2,9% (тобто, наш центробанк найбільш обережний в своїх оцінках).

Основним двигуном зростання економіки залишатиметься приватне споживання. По-перше, зберігатимуться високі темпи зростання реальних заробітних плат, простимульовані активними міграційними процесами. По-друге, пом'якшується фіскальна політика, у тому числі через подальше підвищення соціальних стандартів. Також, як і минулого року, збережеться активна інвестиційна діяльність підприємств.

МВФ та Світовий банк передбачають, що погіршення умов торгівлі підвищить дефіцит поточного рахунку платіжного балансу вже цього року до 3,7% ВВП, а наступного – він становитиме 3,3 – 3,5% ВВП.

МВФ та Світовий банк очікуються, що у 2018 та 2019 рр. Україна стикатиметься зі значними фінансовими потребами та ризиками у бюджетній сфері. Тому важливо не зупиняти темп реформ. Це є важливим для залучення відповідного міжнародного фінансування, управління фіскальними ризиками та підтримання макроекономічної стабільності. Для прискорення економічного зростання до 4,0 % чи більше у найближчі два роки потрібно зберегти макроекономічну стабільність та завершити реформи стосовно створення ринку землі, оздоровлення фінансового сектора, протидії корупції та приватизації.

Ці реформи, у свою чергу, будуть стимулювати нарощування інвестицій та продуктивності. Інакше, признаємо, що економічне зростання може сповільнитись.

**АВТОРСЬКИЙ ПРОЕКТ НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ
КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ**

Проект колективу авторів за редакцією І. Р. Юхновського³²¹

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ	722
РОЗДІЛ ІІ. ПРАВА, СВОБОДИ І ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	726
РОЗДІЛ ІІІ. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	737
РОЗДІЛ ІV. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА	738
РОЗДІЛ V. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ	738
РОЗДІЛ VI. СИСТЕМА ВЛАДИ	739
РОЗДІЛ VII. САМОВРЯДНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОДИНИЦІ	739
РОЗДІЛ VIII. ПАРЛАМЕНТ (СЕНАТ І НАЦІОНАЛЬНА РАДА)	744
РОЗДІЛ ІХ. ПРАВОСУДДЯ	749
РОЗДІЛ Х. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД	752
РОЗДІЛ ХІ. УРЯД	756
РОЗДІЛ ХІІ. ПРЕЗИДЕНТ	758
РОЗДІЛ ХІІІ. ОБЛАСНА РАДА І ОБЛАСНА УПРАВА	760
РОЗДІЛ ХІV. ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ І ПРИЙНЯТТЯ НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ	762
РОЗДІЛ ХV. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ	762
РОЗДІЛ ХVІ. ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ	762

Ми, український народ, виражаючи свою суверенну волю, спираючись на багатовікову історію національного державотворення, що увібрала в себе конституційну спадщину Руської Правди князя Ярослава Мудрого, Русько-Литовський статут, конституційні договори Пилипа Орлика, гетьмана Війська Запорізького, універсали Української Народної Республіки, конституції Західно-Української Народної Республіки, Карпатської України та Української Радянської Соціалістичної Республіки, конституцію незалежної Української держави, прийняту в 1996 році, на основі невід'ємного права на самовизначення, здійсненого усім українським народом під час проголошення та затвердження незалежності України, виходячи з того, що Конституція України 1996 року виконала свою правову та історичну місію, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про добробут та мир на українській землі, схилиючи голови перед героями Революції Гідності та новітньої війни за незалежність України, прагнучі розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, приймаємо цю Конституцію – акт установчої влади українського народу, Основоположний Закон України.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ

СТАТТЯ 1

Україна є незалежною, суверенною, демократичною, соціальною і правовою державою. Україна не входить своєю територією частково або повністю до складу

³²¹ https://dt.ua/POLITICS/v-ukrayini-znovu-zaproponuvati-dvopalatniy-parlament-161597_.html
<https://uain.press/interview/igor-yuhnovskyj-chogo-dijshly-staroyu-konstytutsiyeu-208630>
https://vgolos.com.ua/articles/konstytutsiya-vid-yuhnovskogo-mista-otrymayut-magdeburzke-pravo_154926.html.

інших держав. Законною територією Української держави є територія колишньої Української Радянської Соціалістичної Республіки. Ця законність стверджується Конституцією УРСР 1978 р., результатами Всенародного референдуму 1 грудня 1991 року, проведеного на всій території колишньої УРСР, на підтвердження Постанови Верховної Ради УРСР 24 серпня 1991 року про проголошення на вказаній території незалежної держави Україна.

Україна – унітарна республіка.

СТАТТЯ 2

Символами державності України є: Державний герб, Державний прапор і Державний гімн. Державним гербом є тризуб – знак княжої держави Володимира Великого, символ визвольної боротьби українського народу за державну незалежність. Державним прапором є прямокутне полотнище, яке складається з двох рівно широких горизонтально розташованих смуг: верхньої – синього кольору, нижньої – жовтого кольору. Співвідношення ширини прапора до його довжини – 2:3.

Державним гімном є мелодія національного гімну "Ще не вмерла України ..." із словами, затвердженими законом. Опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами депутатів, що взяли участь в голосуванні в кожній з палат парламенту – Сенаті і Національній Раді, при умові, що в голосуванні приймали участь не менше половини від конституційного складу депутатів. Столицею України є місто Київ.

СТАТТЯ 3

Державна мова є основним засобом комунікації, взаємозв'язків і взаємопорозуміння в суспільстві. Державна мова – ключовий об'єднавчий чинник українського народу.

Державною мовою в Україні є українська мова. Знання державної мови громадянами України є обов'язковим. Набуття громадянства України вимагає знання державної мови, історії України та Конституції України. Держава створює можливості, визначає терміни і зобов'язання вивчення державної мови всіма громадянами України. Держава забезпечує захист та всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, розвитку в Україні поряд з державною українською мовою мов корінних народів та національних меншин відповідно до міжнародних зобов'язань України, без шкоди для викладання, вивчення і використання державної мови.

СТАТТЯ 4

Суверенітет України є її невід'ємною формою існування. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, якому належить вся повнота влади в Україні і який здійснює її у формах і межах, встановлених Конституцією. Жодна особа, група осіб, жодна влада в державі або інші держави чи їх об'єднання не можуть привласнити суверенне право народу на самовизначення та незалежність. Український народ має право на повстання як винятковий засіб протидії узурпації влади державою і її посадовими особами. Україна як суверенна держава самостійно вирішує свої внутрішні і зовнішні справи без втручання в них будь-яких інших країн.

СТАТТЯ 5

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави. Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права. З метою забезпечення та виконання умов європейської інтеграції, Україна, шляхом прийняття спеціального закону, може передати необхідну для цього

частину своїх суверенних прав міждержавним організаціям. Для забезпечення миру на державній території, Україна може увійти до європейської (євроатлантичної) системи взаємної колективної безпеки. Держава сприяє консолідації та національному розвитку українського народу, його національної свідомості, збереженню його традицій і культури, а також розвитку етнічної та культурної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави.

СТАТТЯ 6

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладається на Збройні Сили України та інші військові формування і правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

СТАТТЯ 7

В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Норми Конституції є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується і підлягає розгляду навіть у разі відсутності інших нормативних правових актів.

СТАТТЯ 8

На території України діють: міжнародні угоди, учасником яких є Україна, законодавчі акти України, нормативні акти органів виконавчої влади і місцевого самоврядування та рішення судів. Україна визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду ООН.

СТАТТЯ 9

Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана парламентом, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до неї.

СТАТТЯ 10

Конституція України є актом установчої влади українського народу. Внесення змін і доповнень до Конституції може бути здійснене лише в порядку, передбаченому Конституцією. Закони України не можуть суперечити Конституції. Пріоритетність правових актів України визначається Законом.

СТАТТЯ 11

До нормативних актів виконавчої влади і місцевого самоврядування відносяться: укази і розпорядження Президента, постанови і розпорядження Уряду України, накази і розпорядження міністерств і відомств України, розпорядження голів областей, ухвали обласних рад, ухвали органів місцевого самоврядування.

Нормативні акти Президента не повинні суперечити Конституції і законам України. Нормативні акти Уряду не повинні суперечити Конституції, законам України і нормативним актам Президента. Нормативні акти міністерств і відомств не повинні суперечити Конституції, законам України, нормативним актам Президента та Уряду. Нормативні акти обласних управ і обласних рад не повинні суперечити Конституції, законам України, нормативним актам Президента, Уряду, міністерств і відомств України. Ухвали органів місцевого самоврядування не повинні суперечити Конституції, законам України, нормативним актам Президента, Уряду, міністерств і відомств України, обласних управ і обласних рад.

СТАТТЯ 12

Питання про відповідність законів України Конституції вирішуються Конституційним Судом. Питання про відповідність постанов і розпоряджень Уряду, наказів і розпоряджень міністерств і відомств законодавчим актам України вирішується Верховним Судом. Питання про відповідність ухвал органів місцевого самоврядування

законодавству України вирішується адміністративним судом. Кожен громадянин України має беззастережне право оскаржити до суду рішення будь-якого органу влади.

СТАТТЯ 13

Земля, її надра, водні та інші природні ресурси, атмосферне повітря у межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу.

СТАТТЯ 14

В Україні визнається існування приватної, комунальної і державної форм власності. Держава гарантує рівноправність усіх форм власності, не допускає дискримінації однієї на користь іншої і заміни її власника без його згоди.

СТАТТЯ 15

Приватна власність в Україні недоторканна. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

СТАТТЯ 16

Держава стимулює створення виробничих кооперативів, об'єднань за спеціалізацією праці, сприяє розвитку їх діяльності з метою вдосконалення організації праці, підвищення якості і конкуренто-спроможності створюваної продукції, надає сприяння в організації ринків збуту продукції, зростання життєвого рівня та соціальної стійкості суспільства.

СТАТТЯ 17

Держава сприяє вдосконаленню корпоративних відносин між працею і капіталом, створенню асоціації учасників виробничого процесу, стимулює зростання вартості робочої сили, як одного з головних чинників у подоланні бідності та у зростанні продуктивності праці.

СТАТТЯ 18

Держава утримує лише власність, яка забезпечує функціонування держави як єдиного цілого, і яка за жодних умов не може бути власністю іншого господаря. Держава створює своє багатство за рахунок примноження державної власності та податків з підприємницької діяльності господарів, інших податків.

СТАТТЯ 19

Створення законодавчих актів функціонування власності в державі базується на тому, що найбільш значимою власністю для держави є інтелектуальна власність. Держава постійно стимулює створення інтелектуальної власності. Надається всезростаюче державне сприяння розвитку наукових і технічних досліджень, спрямованих на відкриття нових явищ і процесів, на створення ефективних технологій та пристроїв, на розвиток інформаційних технологій.

СТАТТЯ 20

Держава створює митниці та регулює митні збори. Метою митного регулювання є захист суверенітету держави і захист національного виробника. Створення територіальних митниць і збирання територіального мита недопустиме.

СТАТТЯ 21

Держава сприяє зростанню державного патріотизму української нації – громадян різного етнічного походження, що населяють територію України, створенню відповідних громадських, у тому числі дитячих та молодіжних організацій і спілок. Найбільш природним і ефективним засобом цього сприяння є система освіти в державі. Забезпечення освіти є основним життєво вагомим пріоритетом держави.

СТАТТЯ 22

Сплата податків є непорушним обов'язком кожного громадянина, природнім проявом його патріотизму. Податки сплачуються у порядку та розмірах, встановлених законом. Сплативши податок, громадянин України є пов'язаним із державою і вільним у своїй діяльності, наділеним правом ставити вимоги до держави. Громадяни держави

щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом. Кошти від усіх податків надходять до місцевих та державного бюджетів, а їх розподіл регулюється Законом України про оподаткування. Уряд контролює сплату податків і стимулює їх своєчасну сплату. Розмір податків не повинен становити загрозу правам і свободам людини, розвитку підприємництва.

СТАТТЯ 23

Держава сприяє утвердженню та розвитку української політичної нації на принципах справедливості, відкритості, довіри і взаємної поваги, уваги до самобутності усіх етнічних культур. Держава забезпечує умови для створення суспільства сталого розвитку, зміцнення громадянських позицій середнього класу.

РОЗДІЛ II. ПРАВА, СВОБОДИ ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

СТАТТЯ 24

Кожна людина має право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Ніхто не може бути засуджений до смертної кари або страчений. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. У випадку смертельної небезпеки право на збройний захист життя належить кожному.

СТАТТЯ 25

Кожна людина має гідність. Право людини на повагу до її гідності є непорушним і невідчужуваним. Держава, її органи, посадові та службові особи, інші суб'єкти владних повноважень зобов'язані поважати та захищати гідність людини. Гідність людини – основоположне джерело розуміння, реалізації та захисту прав і свобод людини, закріплених у Конституції і законах України. Кожен має право на визнання своєї унікальності, цінності і значимості як для нього самого, так і для суспільства. Кожен має право захищати свою гідність та гідність інших людей.

СТАТТЯ 26

Кожна людина має право на вільний та всебічний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей.

СТАТТЯ 27

Ніхто не може бути підданий катуванню. Кожен має право на повагу до своєї фізичної та духовної цілісності. Ніхто без його добровільної згоди не може бути підданий медичним, науковим або будь-яким іншим дослідям чи експериментам.

СТАТТЯ 28

Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані. Торгівля людьми заборонена. Примусова праця у будь-якій формі заборонена - за винятками, встановленими цією Конституцією:

- військова або альтернативна служба;
- робота чи служба, що виконується відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан чи у разі стихійного лиха.

СТАТТЯ 29

Кожен має право на повагу до приватного й сімейного життя, до свого житла і кореспонденції, на захист персональних даних, анонімність, як користувача Інтернету або інших загальнодоступних мереж. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як на законних підставах за вмотивованим рішенням суду. Кожен має право ознайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях всіх форм власності з відомостями про себе, спростовувати недостовірну інформацію про себе, вимагати її вилучення, а також право на відшкодування матеріальної та

моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно з законом і є необхідним в демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, або для захисту прав і свобод інших осіб.

СТАТТЯ 30

Право на шлюб і створення сім'ї має кожен. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Головна, покликана природою сутність жінки – бути матір'ю. Головна, покликана природою сутність чоловіка – зачати нове життя і захистити його і родину. Держава сприяє зростанню народження дітей. Держава зобов'язана забезпечити зростання благополуччя сімей. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати та виховувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються законом. Сім'я є основною первинною ланкою організації суспільства.

СТАТТЯ 31

Діти є рівними у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Діти мають пріоритетне право на захист і догляд, необхідний для їх благополуччя, право на безпосереднє спілкування з кожним із батьків, якщо це не суперечить інтересам дитини. Насильство над дитиною, експлуатація дитини та її праці забороняються. Держава зобов'язана утримувати та виховувати дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, заохочувати та підтримувати благодійницьку діяльність щодо дітей.

СТАТТЯ 32

Кожен має право на свободу думки і совісті. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я або для захисту прав і свобод інших осіб. Держава сприяє створенню помісної Української православної церкви. Жодна релігія чи світогляд не можуть бути визнані державою як обов'язкові чи мати перевагу однієї над іншою. Ніхто не може бути увільнений від виконання обов'язків за мотивами релігійних чи інших глибоких переконань. У разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним чи іншим глибоким переконанням людини, виконання цього обов'язку замінюється альтернативною службою або роботою.

СТАТТЯ 33

Свобода вираження поглядів є ключовою складовою частиною повновладдя народу. Вона ніким не може бути заборонена чи скасована. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів публічної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державі впроваджувати ліцензування діяльності радіомовних та телевізійних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки з метою запобігання заворушенням чи злочинам або розголошенню інформації з обмеженим доступом. Свобода вираження поглядів в літературі, мистецтві та науці не має обмежень.

СТАТТЯ 34

Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати політичні партії, інші громадські об'єднання, професійні спілки та вступати до них для задоволення своїх та належних іншим особам прав та інтересів. Держава визнає право кожного організовувати мирні зібрання і брати участь в них та відповідає за безпеку їх проведення. Про проведення мирних зібрань організатори повідомляють в розумний строк. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Утворення політичних партій, інших громадських об'єднань в Україні є вільним. В Україні не можуть функціонувати політичні партії, інші громадські об'єднання, які у своїх програмах або діяльності сповідують нацистську, фашистську, комуністичну чи будь-яку іншу тоталітарну ідеологію, що заперечує демократію, або які у своїй діяльності не дотримуються демократичних засад, або діяльність яких загрожує цілісності та незалежності Української держави, створює загрози національній та громадській безпеці. Політичні партії чи громадські об'єднання не можуть мати збройних або воєнізованих формувань. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Фінансування політичних партій та громадських об'єднань є відкритим. Ніхто не може бути примушений до вступу у будь-яку політичну партію чи громадське об'єднання та обмежений у правах через належність чи неналежність до них. Держава не контролює діяльність політичних партій і громадських об'єднань, за винятком дотримання вимог цієї Конституції та законів. Заборона діяльності політичних партій і громадських об'єднань здійснюється лише в судовому порядку на підставі закону. Положення цієї статті не перешкоджають введенню законних обмежень, необхідних в демократичному суспільстві для осіб, які входять до складу законних збройних або воєнізованих формувань, поліції, судових чи адміністративних органів держави.

Здійснення прав за цією статтею не підлягає обмеженням, за винятком тих, що встановлені судом на підставі закону і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я або для захисту прав і свобод інших осіб.

Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

СТАТТЯ 35

Громадяни мають право брати участь в управлінні державними та громадськими справами, у всеукраїнських та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.

СТАТТЯ 36

Кожен має право на компетентний, безсторонній та справедливий розгляд своєї справи в розумний строк органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, іншими суб'єктами владних повноважень. Здійснення цього права щонайменше передбачає:

- право кожного бути особисто прийнятим уповноваженою посадовою або службовою особою;
- право кожного надавати пояснення і документи ще до ухвалення рішень, які стосуються його справи;
- право кожного на доступ до документів, матеріалів та кореспонденції, які стосуються його справи за умови дотримання законних вимог захисту інформації з обмеженим доступом;

- обов'язок органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших суб'єктів владних повноважень роз'яснювати причини та мотиви ухвалених ними рішень.

Кожен має право направляти індивідуальні чи колективні звернення, або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів, інших суб'єктів владних повноважень, які зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у розумний строк. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень.

СТАТТЯ 37

Кожен має право на доступ до публічної інформації про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень. Здійснення цього права передбачає можливість подання інформаційного запиту або одержання інформації в інший спосіб – на вибір запитувача. Органи державної влади і місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, інші суб'єкти владних повноважень зобов'язані надавати інформацію за запитами, регулярно оприлюднювати відомості про свою діяльність. Здійснення цього права може підлягати лише тим обмеженням, які передбачені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, захисту прав і свобод інших осіб, запобігання розголошенню інформації з обмеженим доступом. Розголошення інформації з обмеженим доступом не допускається за умови, якщо шкода від оприлюднення такої інформації вочевидь переважає суспільну зацікавленість у її отриманні.

СТАТТЯ 38

Кожен має право на освіту, а також на доступ до професійної підготовки та підвищення кваліфікації. Держава визначає базовий рівень освіти, обов'язковий для громадян України. Базовим рівнем освіти є повна середня освіта, що включає дванадцять класів україномовної державної базової школи. У рамках базової освіти держава гарантує вивчення іноземних мов: англійської та російської, а також набуття певної спеціальності. Держава створює та фінансує на всій території держави базові україномовні школи. Батьки не можуть прямо чи опосередковано, повністю або частково обмежити своїх дітей в отриманні базового рівня освіти. Поряд з наданням знань і умінь базова школа виховує в учнів почуття національної гідності, обов'язковості, самодисципліни. Громадянам, які належать до корінних народів і національних меншин, держава забезпечує право на вивчення рідної мови у визначених законом навчальних закладах державної і комунальної форми власності або через національні культурні товариства шляхом формування фондів, цільових програм. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної та базової освіти в навчальних закладах державної і комунальної форм власності. Громадяни, інші прирівняні до них особи мають право безоплатно здобути вищу освіту в навчальних закладах державної і комунальної форми власності на відкритій конкурсній основі. Академічна свобода, матеріально-фінансова та організаційна автономія університетів будь-яких форм власності гарантується Конституцією та законом.

СТАТТЯ 39

Кожен має право мирно володіти, користуватися і розпоряджатися своїм майном. Право на спадкування гарантується кожному. Примусове вилучення власності у власника на користь іншого власника чи держави допустиме тільки в судовому порядку для погашення боргів у разі оголошення власника банкрутом або у випадку набуття власності незаконним шляхом. Для погашення боргів земля власника продається в

останню чергу. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природну якість землі. У разі зміни власника спільної власності члени колективу мають беззастережне право на свою частку і право першочерговості в набутті його частки. Кожен в Україні має право сам або в колективі створювати інтелектуальну власність, отримувати кошти для реалізації наукових ідей та дивіденди від їх реалізації. Закони, які регулюють підстави і порядок примусового позбавлення власності, приймаються не менше як двома третинами депутатів, що взяли участь в голосуванні в кожній з палат Парламенту – Сенаті і Національній Раді, при умові, що в голосуванні приймали участь не менше половини від конституційного складу депутатів. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Використання власності не може завдавати шкоди правам та свободам людини, погіршувати екологічну ситуацію і природну якість землі.

СТАТТЯ 40

Культурна спадщина охороняється законом. Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

СТАТТЯ 41

Право кожного на житло охороняється Конституцією та законом. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше, як на підставі закону за рішенням суду. Держава створює необхідні умови, за яких кожен має право побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Особам, які потребують соціального захисту з незалежних від них причин, житло може надаватися державою або органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них (пільгову) плату. Держава в межах своїх бюджетних та інших матеріальних ресурсів і можливостей вживає всіх можливих заходів, щоб забезпечити здійснення цього права.

СТАТТЯ 42

Кожен має право на гідний життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, необхідний для духовного і фізичного розвитку.

СТАТТЯ 43

Громадянство в Україні набувається згідно із Законом про громадянство. Всі особи, які проживають або перебувають на території України, зобов'язані дотримуватись чинних на її території правових норм. Правом прийняття і зміни Конституції, активним і пасивним виборчим правом користуються лише громадяни України.

СТАТТЯ 44

Особа, народжена на території України, набуває громадянства України та одержує паспорт громадянина України з моменту народження, крім випадків встановлених законом. Інші підстави та особливості набуття громадянства встановлюються законом. З досягненням вісімнадцятирічного віку вона користується всіма правами і несе обов'язки громадянина України в повному обсязі.

СТАТТЯ 45

Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство. Громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Держава зобов'язана піклуватися та захищати своїх громадян, які перебувають за її межами. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну.

СТАТТЯ 46

Всі українці, які проживають за кордоном і повернулись для постійного проживання в Україну, за умов документального або судового підтвердження їх національності, знання української мови і Конституції України в установлених законом обсягах, мають право на громадянство України. Набуття громадянства України іншими особами можливе за умов отримання ними права на постійне проживання в Україні, знання української мови і законів України в установлених законом обсягах та за відсутності факту скоєння кримінального правопорушення протягом п'яти років з моменту проживання в Україні. Подвійне громадянство в Україні не допускається.

СТАТТЯ 47

Україна надає тимчасовий політичний притулок і тимчасово приймає біженців з територій стихійного або воєнного лиха. Однорічний статус біженця в Україні дає право особі на постійне проживання в Україні.

СТАТТЯ 48

Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у відповідності з міжнародними зобов'язаннями України у порядку, встановленому законом.

Колективне вислання іноземців забороняється. Ніхто не може бути висланий чи екстрадований у державу, в якій існує реальна небезпека того, що він може бути підданий катуванням чи іншим видам нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, поводження або покарання.

СТАТТЯ 49

Всі мають рівні конституційні права та є рівними перед законом. Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також мають такі самі обов'язки, як і громадяни України, - за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

СТАТТЯ 50

Користування правами та свободами людини забезпечується та здійснюється без дискримінації за ознаками – статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних характеристик, релігії або переконань, політичних та інших поглядів, належності до корінних народів та національних меншин, сімейного та майнового стану, гендерної ідентичності, обмеженої працездатності, віку, місця проживання, сексуальної орієнтації, а також за будь-якими іншими ознаками.

СТАТТЯ 51

Забезпечується рівність прав жінок і чоловіків в усіх сферах життя суспільства, в тому числі працевлаштування, праці та винагороди за неї.

СТАТТЯ 52

Громадяни, інші прирівняні законом до них особи мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших визначених законом випадках. Це право гарантується загальнообов'язковим соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків фізичних осіб, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних

закладів для догляду за непрацездатними. Кожний громадянин України забезпечується пенсією, що складається з індивідуальної та державної. Формування індивідуального пенсійного фонду здійснюється за рахунок тих, хто працює, і працедавців. Порядок формування і використання індивідуального пенсійного фонду регламентується законодавством України. Державна пенсія виплачується з державного фонду всім громадянам України, які досягли пенсійного віку, визначеного законом, інвалідам від народження та інвалідам, для яких не встановлено конкретного винуватця інвалідності. Державний пенсійний фонд формується з внесків фізичних та юридичних осіб, а також державного бюджету. Державна пенсія є однаковою для всіх пенсіонерів і виплачується щомісячно. Встановлення нових пенсійних правил не може мати наслідком зниження пенсійних виплат, які вже існують. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Держава надає представникам з найбільш вразливих груп населення гарантії забезпечення їх самостійності, соціальної та професійної інтеграції, участі в суспільному житті. Держава зобов'язується в межах своїх бюджетних та інших матеріальних ресурсів і можливостей вжити всіх можливих заходів щоб забезпечити здійснення цього права.

СТАТТЯ 53

Кожен має право на працю і на професійну діяльність, яку вільно обирає або на яку вільно погоджується. Кожний, хто працює має право на належні, безпечні й здорові умови праці, на справедливую оплату праці, на щоденні, щотижневі періоди відпочинку і на щорічно оплачену відпустку, на переговори з питань праці і укладання колективних та індивідуальних угод. Оплата праці в Україні здійснюється погодинно. Держава забезпечує законодавче регулювання трудових відносин, заходи з подолання безробіття, сприяє створенню нових робочих місць та можливостей у виборі професії і трудовій зайнятості. Роботодавці мають забезпечувати гармонійні трудові відносини з усіма працівниками, сприяти проведенню з ними переговорів і укладенню угод, забезпечувати дотримання умов професійної безпеки і здоров'я, запобігати порушенню їх трудових прав. Держава зобов'язується в межах своїх бюджетних та інших матеріальних ресурсів і можливостей вжити всіх можливих заходів щоб забезпечити здійснення цього права.

СТАТТЯ 54

Кожен має право на участь у колективних діях, включаючи право на страйк для захисту прав та інтересів страйкуючих. Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом. Ніхто не може бути примушений до участі або неучасті в страйку. Обмеження у здійсненні права на страйк можливе лише на підставі закону відповідно до рішення суду і у випадках, які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, охорони здоров'я або захисту прав і свобод інших осіб.

СТАТТЯ 55

Кожен має право на підприємницьку діяльність без необхідності одержання дозволу органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, якщо інше не передбачено законом. Держава дбає про розвиток підприємницької діяльності, спрямованої на зростання добробуту всіх регіонів України. Держава дбає про широкий розвиток підприємницької ініціативи, дбає про малі підприємства створені на основі само зайнятості населення, розвитку ремісництва. Право на підприємницьку діяльність окремих осіб, визначених законом, може бути обмежене з метою забезпечення принципу несумісності. Держава підтримує і захищає чесну конкуренцію і свободу договору, гарантує вільне переміщення осіб, товарів, послуг і капіталу. Інвестиційна діяльність кожного захищається та заохочується законом. Іноземному інвестору гарантується вивіз прибутку та вкладеного капіталу. Забороняється зловживання

монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Умови здійснення підприємницької діяльності суб'єктів, що займають монопольне становище на ринку, визначаються законом.

СТАТТЯ 56

Держава захищає права споживачів, встановлює вимоги та здійснює контроль щодо якості і безпечності усіх видів продуктів, товарів, послуг і робіт. Кожен має право на доступ до інформації про властивості та якість представлених на ринку продуктів, товарів, послуг і робіт. Забороняється оманлива або прихована реклама, будь-яка інша несправедлива підприємницька практика відносно споживачів.

СТАТТЯ 57

Кожен має право на доступ до отримання медичної допомоги та медичних послуг, що потрібні йому за станом здоров'я. Держава гарантує кожному надання мінімального обсягу безоплатних медичних послуг та безоплатної медичної допомоги в екстрених випадках, що встановлені законом. Кожен, хто потребує обстеження чи лікування, але неспроможний оплатити їх вартість, має право на кредитну пільгову допомогу держави або органів місцевого самоврядування. Держава запроваджує власну та сприяє недержавним системам медичного страхування. Кожен має право на вільний вибір медичного страховика. Держава впроваджує програми профілактичних заходів, дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідеміологічне благополуччя. Держава зобов'язується в межах своїх бюджетних та інших матеріальних ресурсів і можливостей вжити всіх можливих заходів щоб забезпечити здійснення цього права.

СТАТТЯ 58

Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Держава дбає про недопущення розповсюдження на її території небезпечних для людей, тварин та рослин, токсинів і збудників. Кожен має право на доступ до інформації про стан довкілля, якість води, харчових продуктів, лікарських засобів, продукції біотехнологічного походження, предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

СТАТТЯ 59

Кожен, хто законно перебуває на території України, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах її території чи вільно залишати її. Кожен має право користуватися всіма належними йому правами і свободами незалежно від того, де саме в Україні він живе чи перебуває.

СТАТТЯ 60

Права людини і основоположні свободи є невідчужуваними та непорушними. Права людини і основоположні свободи, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і основоположні свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Юридичні особи володіють правами і свободами, закріпленими в цій Конституції, якщо це не суперечить природі відповідного права. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу конституційних прав і основоположних свобод. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

СТАТТЯ 61

Кожен має право на свободу і особисту недоторканність. Жодна людина не може бути позбавлена свободи інакше, як за встановленою законом процедурою, за наявності підстав для її законного арешту або затримання у таких випадках:

- До провадження особи до компетентного суду за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення;
- наявності обґрунтованого переконання в необхідності запобігти вчиненню особою правопорушення чи її втечі після його вчинення;

- невиконання особою законного рішення суду або для забезпечення виконання обов'язку, встановленого законом;
- запобігання вчиненню терористичних актів;
- запобігання поширенню інфекційних захворювань;
- запобігання недозволеного в'їзду іноземців або апатридів в країну;
- проведення законної депортації чи екстрадиції особи;
- застосування на підставі законного судового рішення заходів виховного характеру щодо неповнолітнього або до провадження його до компетентного органу;
- законне затримання на підставі судового рішення психічнохворих, алкоголіків, наркоманів і волоцюг;
- законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинам чи його перепинити, уповноважені на це законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сорока восьми годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сорока восьми годин з моменту затримання їй не було вручене вмотивоване рішення суду про тримання під вартою.

Кожен, кого заарештовано чи затримано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою:

- про підстави позбавлення свободи та про повідомлення проти нього підозри чи висунуті обвинувачення;
- про його права і можливість захищати себе особисто або з правовою допомогою захисника;
- про належне йому право ініціювати провадження, за яким суд без зволікань має додатково перевірити і встановити законність його арешту або затримання і прийняти рішення про звільнення, якщо не буде встановлено законних підстав для позбавлення свободи.

За наявності обґрунтованих і законних підстав для арешту або затримання особа має негайно постати перед судом і їй має бути забезпечено розгляд справи впродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитись на судові засідання. Про арешт або затримання особи має бути негайно повідомлено її родичів або інших, вказаних заарештованим чи затриманим, осіб. Особа має право повідомити про це особисто. Кожному заарештованому або затриманому всупереч положенням цієї статті, держава зобов'язана відшкодувати спричинену моральну та матеріальну шкоду. Ніхто не може бути позбавлений свободи лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов'язання.

СТАТТЯ 62

Кожен має право на ефективний захист судом своїх порушених прав, свобод, а також інтересів. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним, безстороннім і компетентним судом, створеним відповідно до закону, який на підставі Конституції і закону має вирішити спір щодо його прав, свобод та обов'язків або встановити обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього обвинувачення. Рішення суду оголошується публічно. Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право на провадження судом присяжних. Судове рішення оголошується публічно, але засоби масової інформації і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом судового розгляду або його частини в інтересах громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо цього вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною – коли за особливих обставин публічність

розгляду може зашкодити інтересам правосуддя. Кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

- бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і підстави обвинувачення, висунутого проти нього;
- мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;
- захищати себе особисто або користуватися юридичною допомогою захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника, – одержувати юридичну допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;
- допитувати свідків обвинувачення або вимагати щоб їх допитали, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;
- якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею – одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися з конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, передбачених цією Конституцією та у порядку, визначеному законом. Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищою судовою інстанцією згідно з законом. У разі скасування вироку суду як несправедливого або неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним чи несправедливим засудженням. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх порушених прав і свобод до міжнародних судових установ, юрисдикцію яких визнає Україна.

СТАТТЯ 63

Кожен вважається невинуватим у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути підданим кримінальному покаранню, доки його вину не буде доведено в законному порядку і встановлено судовим рішенням, яке набрало законної сили. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального чи адміністративного правопорушення. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних з порушенням закону, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачиться на її користь. Докази, отримані з порушенням закону, не можуть бути покладені в основу судового рішення.

СТАТТЯ 64

Ніхто не зобов'язаний виконувати злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

СТАТТЯ 65

Ніхто не може бути вдруге притягнений до юридичної відповідальності або покарано в порядку кримінального провадження за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону. Відновлення провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою можливо лише за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

Юридична відповідальність особи має індивідуальний характер.

СТАТТЯ 66

Особа не несе відповідальності за відмову давати свідчення або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. Засуджений користується всіма правами і основоположними свободами, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

СТАТТЯ 67

Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки людини, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом. Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права, свободи і обов'язки людини, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

СТАТТЯ 68

Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. Ця стаття не перешкоджає судовому розгляду і покаранню будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила злочин чи кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних міжнародною спільнотою.

СТАТТЯ 69

Кожен має право на правову допомогу. Кожен є вільним у виборі свого представника або захисника своїх прав. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Органам досудового розслідування, державному обвинувачу, суду забороняється довільно втручатися у вибір особою представника чи захисника своїх прав, перешкоджати їх участі у справі. У випадках, передбачених законом, правова допомога надається безплатно. Кожна людина, справа якої не розглядається судом, може звернутися за захистом своїх прав до Уповноваженого Парламенту України з прав людини. Зміст спілкування особи з її представником чи захисником її прав становить таємницю.

СТАТТЯ 70

Обмеження на здійснення конституційних прав і свобод є можливими лише у випадках, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану законом можуть встановлюватися окремі обмеження на здійснення прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не підлягає обмеженню здійснення прав і свобод, передбачені статтями 24, 26, 28, 31, 50, 51, 64-69.

СТАТТЯ 71

Захист Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону.

СТАТТЯ 72

Кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природній та культурній спадщині України, відшкодовувати завдані ним збитки.

СТАТТЯ 73

Кожен зобов'язаний брати участь, як виборець, у виборах органів державної влади та місцевого самоврядування. Адміністративна відповідальність за порушення цього обов'язку встановлюється законом. Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України; незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

СТАТТЯ 74

Жодне із закріплених в цій Конституції прав і свобод не може тлумачитись всупереч його суті або як таке, що надає право займатися діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування конституційних прав і свобод або на обмеження їх здійснення в більшому обсязі, ніж це дозволяє Конституція України. Забороняється притягнення особи до юридичної відповідальності одного виду за наявності підстав для притягнення її до юридичної відповідальності іншого виду. Забороняється накладати обмеження на здійснення передбачених Конституцією прав і свобод людини для досягнення будь-яких інших цілей, ніж ті, для яких вони були встановлені. Жодне з

передбачених цією Конституцією прав і свобод не повинно тлумачитися як таке, що обмежує чи шкодить іншим правам і свободам, визнаним міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Парламентом України.

РОЗДІЛ III. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

СТАТТЯ 75

Громадянське суспільство – самосвідома, самоврядна ланка українського народу. Діяльність громадянського суспільства в Україні ґрунтується на засадах свободи, плюралізму, толерантності та невтручання з боку владних структур держави. Розумні інтереси людини і громадянина та приватних юридичних осіб захищені цією Конституцією і закону. Активність партій, рухів, інших громадських об'єднань не контролюється владними структурами держави, за винятком додержання ними у своїй діяльності вимог цієї Конституції та закону.

СТАТТЯ 76

Діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб підлягає громадському контролю. З цією метою можуть створюватися громадські асоціації. Протиправна, протизаконна діяльність органів і посадових осіб держави, а також органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших суб'єктів владних повноважень не може бути предметом державної або іншої захищеної законом таємниці. Інформація про особу, яка висувається, обирається або є обраною на державну або іншу публічну за своїми функціями посаду є соціально значущою й підлягає наданню за інформаційними запитами.

СТАТТЯ 77

Державним органам, а також органам місцевого самоврядування, їх посадовим і службовим особам забороняється самочинно й безпідставно втручатися у здійснення законних громадських ініціатив.

СТАТТЯ 78

Будь-яка монополія на володіння засобами масової інформації та телекомунікації є неприпустимою.

СТАТТЯ 79

Громадська і політична діяльність громадянського суспільства має бути спрямована також на виникнення і функціонування в Україні політичних партій, що представляють інтереси великих груп суспільства.

СТАТТЯ 80

Держава сприяє громадським ініціативам, спрямованим на самоорганізацію місцевого населення (міст, сіл, громад, районів) задля дотримання чистоти територій, розвитку і захисту зелених насаджень, захисту землі, повітря і вод, відкритості та добросусідських відносин.

СТАТТЯ 81

Держава заохочує створення благодійних, зокрема іменних фондів, спрямованих на підтримку науки, освіти, охорони здоров'я, культури і спорту. Кошти, спрямовані на ці фонди, не зараховуються до об'ємів прибутків підприємств та організацій і не оподатковуються. Держава сприяє громадянським заходам з організації добровільних притулків, харчування для бездомних та нужденних. Кошти, спрямовані на ці видатки, не оподатковуються.

СТАТТЯ 82

До першочергових обов'язків усіх громадських об'єднань і держави належить зростання наукового, інженерного та фахового потенціалу держави та недопущення зменшення числа кваліфікованих кадрів внаслідок еміграції з України найбільш освічених, творчих та працездатних громадян.

СТАТТЯ 83

Держава сприяє ініціативам громадянського суспільства щодо створення всесвітньої організації українства, наділеної рисами національного споріднення, взаєморозуміння, консолідації і єдності.

РОЗДІЛ IV. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

СТАТТЯ 84

Кожен має право на життя у здоровому й сприятливому для себе довкіллі.

Кожному гарантується вільний доступ до всієї інформації з питань про стан довкілля, його охорону та захист. Забезпечення і підтримання екологічної рівноваги на всій території України, збереження генофонду народу є обов'язком держави. Екологічні стандарти встановлюються законом.

СТАТТЯ 85

Незалежна екологічна експертиза промислових та інших технічних об'єктів, якщо вона засвідчила рівень небезпечного для життя людини екологічного забруднення, оплачується коштом власника цих об'єктів. В екологічній експертизі не може бути відмовлено, якщо вона фінансується ініціаторами самостійно.

СТАТТЯ 86

Кожен потерпілий від екологічного забруднення штучного походження має право на справедливе судове чи інше відшкодування спричинених йому збитків.

СТАТТЯ 87

Українська держава зобов'язана здійснювати заходи щодо ліквідації постійної загрози катастрофи з двох джерел: а) поширення радіоактивних речовин від деградуючих наслідків Чорнобильської катастрофи; б) постійний тиск води на споруди каскаду гідроелектростанцій на Дніпрі, що може спричинити розвал дамб та сходження великих обсягів води і знищення обширних територій.

СТАТТЯ 88

Держава дбає про збереження сільськогосподарських земель, недопущення зниження їх врожайності та зменшення їх території. Зусилля держави спрямовані на підтримку та розвиток фермерських господарств, створення нових фермерських господарств по всій території держави, їх кооперування, зростання рівня їх фахової культури і організованості, як основи економічної і фінансової стійкості держави. Держава забезпечує відродження села з відповідною сучасною інфраструктурою.

СТАТТЯ 89

Розвиток сільського господарства, харчової промисловості та переробної промисловості, науки та інформаційних технологій, організація високоефективної торгівлі продукцією сільського господарства, особливо екологічно чистою; збереження лісів та їх нове розведення, розумна, поміркована і контрольована експлуатація лісових масивів, зменшення експорту ділової деревини, стимулювання розвитку власної деревообробної промисловості належить до головних завдань держави.

СТАТТЯ 90

Жодна технічна, технологічна, наукова чи побутова діяльність не може погіршувати екологічну безпеку держави.

РОЗДІЛ V. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ

СТАТТЯ 91

Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, із врахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей,

етнічних і культурних традицій. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: громади, райони, області, Автономна Республіка Крим.

РОЗДІЛ VI. СИСТЕМА ВЛАДИ

СТАТТЯ 92

Український народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Система влади створюється і функціонує задля організації максимально зручного, стабільного і продуктивного життя громадян. Україна має багаторівневу систему влади. Діяльність кожного рівня відповідає принципу глобалізації. Серед усієї сукупності життєво необхідних функцій кожен рівень виконує максимально повно доступний йому об'єм функцій. Функції, які не доступні для виконання на нижчому рівні, передаються на вищий рівень. Діяльність і відповідні їм команди від більш високого рівня поширюються на нижчі рівні, внаслідок чого може виникати виправдане обмеження певних свобод нижчих рівнів. Кожний рівень влади має працювати в рамках своїх компетенцій.

СТАТТЯ 93

Система влади в Україні складається із влад самоврядних адміністративно-територіальних одиниць, державної влади, і регіональної (проміжної) ланки – влад областей. Області складаються із самоврядних адміністративно-територіальних одиниць.

СТАТТЯ 94

Конституційний лад забезпечується Президентом України і державною владою, яка поділяється на законодавчу, виконавчу та судову. Законодавча влада представлена двопалатним Парламентом, що складається із Сенату та Національної Ради. Виконавча влада представлена Урядом України. Судова влада представлена органами правосуддя.

СТАТТЯ 95

Формування влад у державі, їх силових структур, вибори і призначення владних осіб у державі не можуть здійснюватися інакше, ніж це передбачено Конституцією. Створення владних структур в державі, які не передбачені Конституцією, недопустиме.

СТАТТЯ 96

Громадянин України, обраний або призначений на посаду згідно з Конституцією, отримує статус владної особи і несе відповідальність за дотримання конституційного ладу в державі. Перелік посад, що мають статус владної особи, визначається Конституцією.

Владними особами є: президент України, прем'єр-міністр України, депутати Парламенту, міністри, секретар РНБО, голови обласних управ та обласних рад, голова Національного банку, голова антимонопольного комітету. Претенденти на посаду владної особи перед вступом на цю посаду чи до початку їх реєстрації у Центральній виборчій комісії подають дані про своє майно і прибутки та майно і прибутки своєї родини. Кандидат на посаду владної особи дає згоду, що в разі обрання чи призначення на посаду владної особи певна, визначена ним частина прибутків від діяльності підприємств, що є у його власності, чи у власності його родини, спрямовуються до державних благодійних фондів. У разі визнання судом вчинення владною особою злочинних дій вона підлягає покаранню з урахуванням того, що її дії представляють підвищену суспільну небезпеку.

РОЗДІЛ VII. САМОВРЯДНІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОДИНИЦІ

СТАТТЯ 97

Самоврядними адміністративно-територіальними одиницями в Україні є громади та райони. Громади складаються з сіл і міст та можуть бути сільськими, міськими чи змішаними. Райони складаються з громад. Райони входять до складу областей.

СТАТТЯ 98

Найнижчою адміністративно-територіальною одиницею в Україні є громада. Громади реалізують місцеве самоврядування в Україні. Громади - це населення і територія населеного пункту чи кількох населених пунктів та навколишніх територій, що входять до складу відповідних населених пунктів. Членом територіальної громади є мешканці, що живуть і мають майно на території громади, сплачують податки, платежі та внески до місцевого бюджету громади. Є громади сільські, громади міські та громади змішані, що складаються з міст і сіл. Територіальні межі громад встановлюються Урядом України та узгоджуються з Палатою територій самоврядування Сенату.

Громади обирають раду громади, голову громади та старост населених пунктів громади терміном на п'ять років. Вибори відбуваються на основі загальних, прямих, рівних, відкритих виборів шляхом таємного голосування. Вибори старост населених пунктів з населенням, що не перевищує п'ятсот осіб, можуть відбуватись на загальному сході населеного пункту. Рада громади визначає межі територій населених пунктів, що входять до складу громади. Територія громади поділяється на виборчі дільниці. Голова громади може бути звільнений достроково з займаної посади за рішенням суду або шляхом дострокових виборів з ініціативи не менше двох третин складу депутатів ради. Питання про звільнення може розглядатись не раніше одного року роботи голови громади. Виконавчим органом громади є управа громади, яка формується головою громади та затверджується і, відповідно, звільняється радою громади за поданням голови громади. Члени управи можуть звільнятись від виконання обов'язків, як окремо так і всі разом. Секретар громади призначається Державним секретарем Уряду України на контрактних умовах терміном не більше ніж на чотири роки. Секретар громади забезпечується службовим помешканням. Рада громади щороку не пізніше 1 жовтня приймає бюджет громади. Бюджетний процес на наступний рік розпочинається з прийняття не пізніше 1 квітня кожного року бюджетної резолюції, на основі якої управа громади розробляє проект бюджету на наступний рік. Бюджет громади не може мати дефіциту. Бюджетна діяльність управи громади здійснюється на основі нормативів, затверджених Урядом України. Виконання бюджету громади контролює Палата територій самоврядування Сенату. У разі виникнення дефіциту бюджету Палата територій самоврядування Сенату запроваджує процедуру вирівнювання бюджетних видатків. Якщо управа громади систематично порушує бюджетну дисципліну Палата територій самоврядування Сенату вводить урядового уповноваженого з виконання місцевого бюджету. Податкова адміністрація громади спроможна проконтролювати сплату податків кожним членом громади, який одержує прибуток від своєї діяльності. Громада через раду громади, голову громади, управу громади та старост реалізує власні повноваження, а також повноваження, делеговані Державою. Держава фінансує в повному об'ємі делеговані нею повноваження та контролює їх виконання.

СТАТТЯ 99

Рада громади на пленарних засіданнях, що проводяться не рідше одного разу на три місяці простою більшістю за умови присутності не менше половини членів Громади приймає постанови Ради. Управа громади на засіданнях, що проводяться не рідше одного разу на місяць ухвалює більшістю голосів постанови Управи. Голова громади приймає акти. Усі постанови та акти підписують голова громади та секретар громади.

СТАТТЯ 100

Рада громади на основі примірного статуту, затвердженого Сенатом, приймає статут громади. Статут громади, окрім загальних положень, що мають містити назву громади, опис її території, атрибути, адміністративний центр, обов'язково містить вимоги до забудови, вимоги до організації внутрішнього життя громади, а саме: виховання дітей дошкільного та шкільного віку, надання первинної медичної допомоги,

умови відпочинку громадян, культури, спорту і фізкультури, особливості ведення домашнього та присадибного господарства, а також обов'язкові податки, платежі та внески членів територіальної громади до місцевого бюджету громади.

СТАТТЯ 101

За ініціативою громадян на території громади рада громади може утворювати органи самоорганізації населення. Ними можуть бути відповідно будинкові, квартальні, вуличні, сільські, хутірські органи самоорганізації. Рада громади стимулює створення об'єднань працівників, спрямованих на розвиток ринку праці, стійкість числа замовлень і оплати за їх виконання, дотримання податкових зобов'язань, захист від свавілля органів влади, податкових інспекторів тощо.

СТАТТЯ 102

Розвиток громад здійснюється на основі довготермінових планів розвитку, розроблених управою кожної громади. Ці плани підлягають узгодженню і виконання їх контролюється Палатою територій самоврядування Сенату. Основою таких планів є план генеральної забудови території та зонування усього району, на території якого розміщені громади.

СТАТТЯ 103

До складу сільських та змішаних громад входять села. Село - це населений пункт, який історично виник, розвивався територіально обмеженою сукупністю родин, географічно відмежований від своїх сусідів. Рада громади приймає рішення про встановлення меж населених пунктів, що входять до складу громади відповідно до Земельного кодексу та Закону про землеустрій. Село чи декілька сусідніх сіл можуть обирати старосту. Статус старости визначається статутом громади. Староста села вибирається терміном на п'ять років і може бути відкликаний не раніше року з моменту його обрання. За ініціативою мешканців села рада громади виступає засновником органу самоорганізації населення, як юридичної особи, що представляє та відстоює інтереси села у взаємовідносинах із органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання. Орган самоорганізації населення може здійснювати власну діяльність на неприбутковій основі. Очолює орган самоорганізації населення староста села. Правовий статус органу самоорганізації населення, процедури його створення та припинення діяльності та регламентації поточної діяльності урегульовується Законом «Про органи самоорганізації населення».

СТАТТЯ 104

Головними адміністративно-територіальними одиницями самоврядування в Україні є райони, що складаються з громад. Райони і міста зі статусом району утворюють області. Надання містам статусу району та статусу області здійснюється Сенатом України.

СТАТТЯ 105

Населення району не може бути меншим за сто вісімдесят тисяч осіб. Утворення, ліквідація районів та внесення змін до їх територій здійснюється за рішенням Уряду. При створенні районів враховується кількість населення, екологічні, економічні, географічні, інфраструктурні та інформаційні чинники.

СТАТТЯ 106

Населення району обирає раду району терміном на п'ять років на основі загальних прямих рівних виборів шляхом таємного голосування. Рада району обирається на основі рівного представництва від громад, що знаходяться на території району.

СТАТТЯ 107

Рада на першому засіданні зі свого складу обирає голову ради району. За пропозицією голови ради району призначається та звільняється склад управи району, що є виконавчим органом ради району. Головує на засіданнях управи району голова ради району. Управа району працює на основі регламенту, прийнятого Сенатом. Секретар

району призначається Державним секретарем Уряду України на контрактних умовах на термін шість років. Секретар району забезпечується службовим помешканням. В район надходять усі податки, що сплачуються внаслідок життєдіяльності району, крім тих, що залишаються у громадах. Одна частина з них залишається в бюджеті району, а друга частина відраховується в бюджет держави відповідно до законодавства.

СТАТТЯ 108

Щороку на основі бюджетної резолюції, затвердженої радою району не пізніше ніж 1 травня, управа району розробляє та подає на затвердження районний бюджет на наступний рік, який рада району зобов'язана прийняти не пізніше 1 листопада. Бюджет району не може мати дефіциту.

СТАТТЯ 109

Управа району здійснює власні самоврядні повноваження та делеговані державою. Держава в повному обсязі фінансує делеговані нею повноваження. Контроль за діяльністю управи району, виконання районного бюджету здійснює Палата територій самоврядування Сенату. У разі грубих порушень бюджетної дисципліни Палата територій самоврядування Сенату може розпочати процедуру щодо бюджетного вирівнювання чи введення на території району прямого управління Урядом України, порядок і строки якого встановлюються законом.

СТАТТЯ 110

Рада району приймає ухвали простою більшістю голосів за умови присутності не менше половини повного складу на засіданнях ради. Управа району приймає постанови на своїх засіданнях простою більшістю за умови присутності не менше половини повного складу управи. Голова ради району в межах повноважень видає розпорядження. Ухвали ради району, постанови управи району та розпорядження голови ради району підписуються головою ради району та секретарем району і підлягають обов'язковій реєстрації.

СТАТТЯ 111

На території району працюють силові структури центральних органів влади та силова структура району. Силовою структурою району є поліція району, яка виконує патрульну і постову службу в районі, і утримується за рахунок бюджету району. Поліція району підзвітна голові району та підконтрольна Міністерству внутрішніх справ України. Розділення функцій та їх наповнення визначається законом.

СТАТТЯ 112

Голови громади і району є відповідальні за економічну діяльність території, рівень культури землеробства, лісівництва і рибальства на територіях, відповідно, громади і району; за створення навчальних центрів землеробської і лісогосподарської культури; за розвиток харчової та деревообробної промисловості на базі відповідної сировини, що добувається чи вирощується на території громади і району; за розвиток ремесел, особливо народних; за збереження етнічних особливостей побуту і культури. Голови громади і району є відповідальні перед Урядом держави за розвиток фермерських господарств і кооперативів.

СТАТТЯ 113

Район є центром збору, обміну і використання інформації про ринок товарів і послуг, про потреби громад у галузі середньої спеціальної та вищої освіти, наданні медичних послуг вищої кваліфікації, розвитку спорту і туризму. У районі організуються ринки продажу продукції господарств громад, що входять до складу району.

СТАТТЯ 114

Розміщення адміністративних центрів одиниць самоврядування – громад та районів здійснюється за принципом рівновіддаленості. Адміністративний центр громади знаходиться в місцевості, рівновіддаленій від сіл і міст, що входять до складу громади.

Адміністративний центр району, як правило, рівновіддалений від центрів громад.

СТАТТЯ 115

Представницькою владою в місті є рада міста. Депутати ради міста обираються виборцями міста терміном на п'ять років на основі загального рівного прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Кількість депутатів ради міста визначається законом. Рада міста затверджує бюджет міста. У місті збираються усі податки, що сплачуються внаслідок життєдіяльності міста. Одна частина з них, залишається в бюджеті міста, а друга частина відраховується в бюджет держави. Бюджет і план розвитку міста узгоджуються з бюджетом і планами розвитку держави. Раду міста очолює міський голова, який одночасно є головою виконавчої влади міста. Міський голова обирається виборцями міста терміном на п'ять років на основі загального рівного прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Міський голова одноособово формує виконавчі органи місцевого самоврядування відповідно до їх структури, яка затверджується радою міста за поданням міського голови відповідно до закону. Жодна влада в державі не може усунути міського голову з його посади інакше як за рішенням суду або шляхом дострокових виборів за ініціативою не менше двох третин складу ради міста. Силовими структурами міста є поліція міста, яка виконує патрульну і постову службу в місті, та силові структури центральних органів влади. Поліція міста підзвітна міському голові і підконтрольна Міністерству внутрішніх справ України.

СТАТТЯ 116

Управи громад та районів є юридичними особами, які в межах своїх повноважень діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону. Типова структура управ громад та районів, структура та число спеціалізованих департаментів, які входять до складу управ, їх обов'язки визначаються законом.

Громада та район мають делеговані вищими органами повноваження, на виконання яких із бюджетів вищих органів до бюджетів громади та району виділяються відповідні кошти. До делегованих повноважень належать організація та функціонування шкіл базової освіти, утримання та збереження об'єктів комунікацій транспорту, енергії, інформації, виплата державної пенсії тощо. Секретар управи громади чи району є державним службовцем і відповідає за документообіг, зміст якого має відповідати Конституції, законам держави і постановам вищих органів. Секретар управи повинен мати належну для своєї діяльності спеціальну освіту і не може належати до будь-якої політичної партії і вести будь-яку політичну діяльність. Житло секретаря управи є службовим. Призначення, ротація та звільнення секретарів управ відбувається за рішенням Державного секретаря Уряду у відповідності до закону.

СТАТТЯ 117

Відповідальність за стан обороноздатності району несе голова району, а за обороноздатність міста – міський голова. Через усі відповідні структури вони реалізують заходи, спрямовані на захист населення від наслідків воєнних дій, і мобілізують матеріальні ресурси у воєнних цілях. У випадку стихійних лих або надзвичайних ситуацій техногенного характеру на території району чи міста, або на їх частинах, голова району та міський голова зобов'язані задіяти всі людські і матеріальні ресурси, а також силові структури, які розміщені, відповідно, на території району чи міста для ліквідації реальних і можливих наслідків цих лих. У необхідних випадках голова району, міський голова виступають з ініціативою перед Президентом України про введення надзвичайного стану.

СТАТТЯ 118

Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених Законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території. Рішення органів місцевого самоврядування підписуються головою і секретарем

відповідної управи і підлягають обов'язковій реєстрації. Права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку.

СТАТТЯ 119

Держава в особі Сенату встановлює кількість громад та районів на усій своїй території, їх адміністративні центри і кордони. Громада та район набувають статусу адміністративно-територіальних одиниць після завершення процесу формування всіх владних структур, відповідно, громади та району. Усі одиниці місцевого самоврядування працюють на основі статутів, що затверджуються Сенатом. Порядок створення, права, обов'язки, структура та регламент одиниць місцевого самоврядування визначаються законом.

РОЗДІЛ VIII. ПАРЛАМЕНТ (СЕНАТ І НАЦІОНАЛЬНА РАДА)

СТАТТЯ 120

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є Парламент, що складається з двох палат: нижньої палати – Національної Ради і верхньої палати – Сенату. Конституційний склад Сенату передбачає однакове кількісне представництво – по чотири сенатори від кожної області України, АР Крим та міста Києва. Сенат держави, один раз створений, працює постійно, у ньому лише відбувається ротація депутатів у палатах Сенату. До складу Сенату додатково, як постійні члени Сенату входять колишні Президенти держави. Сенатором може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг тридцять п'ять років, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років, має вищу освіту, володіє державною мовою. Конституційний склад Національної Ради – триста п'ятдесят депутатів. Депутати Національної Ради обираються на основі загального рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування терміном на п'ять років.

Депутатом Національної Ради України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років, володіє державною мовою. Національна Рада працює із парламентськими перервами протягом року: з 24 грудня до 19 січня і з 1 серпня до 15 вересня. Сенат працює з парламентськими перервами з 24 грудня до 19 січня і з 1 червня до 15 липня.

СТАТТЯ 121

Не може бути обраним до Парламенту України громадянин, який має судимість, якщо вона не погашена і не знята у встановленому законом порядку. Повноваження депутатів Парламенту визначаються Конституцією та законами України. Порядок проведення виборів депутатів Парламенту встановлюється законом. Депутати Парламенту здійснюють свої повноваження на постійній основі. Перед вступом на посаду депутати Парламенту складають перед Парламентом таку присягу: "Присягаю на вірність Україні. Зобов'язуюсь усіма своїми діями боронити суверенітет і незалежність України, дбати про благо Вітчизни і добробут Українського народу. Присягаю додержуватися Конституції України та законів України, виконувати свої обов'язки в інтересах усіх співвітчизників". Присягу зачитує найстарший за віком новообраний депутат України на засіданні Парламенту України у складі обох палат, кожен з новообраних депутатів повторює її за ним, після чого скріплює присягу своїм підписом. Відмова скласти присягу має наслідком втрату депутатського мандата. Повноваження депутатів України починаються з моменту складення присяги.

СТАТТЯ 122

Депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Депутатський мандат зобов'язує. Депутат Парламенту не має права добровільно відмовитись від депутатського мандату.

Повноваження депутата України припиняються достроково в разі:

- набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього,
- визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім,
- припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України,

- якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, що призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто,

- його смерті.

У разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо народного депутата України, визнання народного депутата України недієздатним або безвісно відсутнім його повноваження припиняються з дня набрання законної сили рішення суду, а в разі смерті народного депутата України – з дня смерті, засвідченої свідоцтвом про смерть.

СТАТТЯ 123

Парламент у складі обох палат (Сенату і Національної Ради) у вересні кожного року заслуховує і обговорює звіт Уряду про хід виконання програми Уряду, в грудні кожного року приймає державний бюджет України на наступний календарний рік. Парламент має інші спільні засідання обох палат. Голова Сенату скликає і головує на спільних засіданнях обох Палат.

СТАТТЯ 124

Сенат є постійно діючою палатою Парламенту України. Сенат здійснює свою діяльність згідно з Конституцією. До складу Сенату входять ротаційні, постійні, і сенатори за посадою. Ротаційні сенатори обираються на основі загального виборчого права. Постійними сенаторами довічно є Президенти України, які склали свої конституційні повноваження. Сенаторами за посадою є голова Вищої Ради Правосуддя, голова Національного банку, президент Національної академії наук. Сенат складається з чотирьох постійних палат: Палати старійшин, Палати економіки і планування, Палати територій самоврядування, Палати майбутнього – Вченої думи. Сенат контролює дотримання конституційного ладу в державі. Сенат супроводжує стратегію розвитку держави і слідкує за її виконанням. У поданій нижче послідовності приймає Регламенти роботи: Парламенту (Сенату і Національної Ради), Судовий, Урядовий, Президентський, Місцевий. Вказані вище рішення приймаються абсолютною більшістю голосів у присутності не менше половини загального числа сенаторів.

Сенат обирає голів Палат Сенату за поданням Палат.

СТАТТЯ 125

Кожна Палату Сенату має право законодавчої ініціативи.

СТАТТЯ 126

Палата старійшин має в своєму складі ротаційних сенаторів і постійних сенаторів – Президентів, що склали свої повноваження. Вона аналізує становище держави і готує законопроекти, які визначають міжнародні і міждержавні відносини України, стосуються безпеки і оборони України, діяльності Вищої ради правосуддя. Палата старійшин веде нагляд за законністю проведення виборів і референдумів у державі, за діяльністю силових структур, прокуратури і суду. Голова Вищої ради правосуддя на час перебування на цій посаді стає членом Палати старійшин у ранзі сенатора з правом дорадчого голосу.

СТАТТЯ 127

Палата економіки і планування складається з ротаційних сенаторів. Готує проекти законів, якими регулюється фінансово-кредитна політика держави, здійснює нагляд за відповідністю законодавству формування і використання державного і місцевого бюджетів, за порядком утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, за розвитком економіки держави; слідкує за коливанням курсу гривні, розвитком

внутрішнього і зовнішнього ринків, балансом пропозиції і попиту, сальдом торговельного балансу держави. До складу Палати економіки і планування входить голова Національного банку України, який затверджується Сенатом за поданням Президента України і є сенатором із правом дорадчого голосу. Голова Національного банку звітує на засіданні Сенату та на засіданні Національної Ради. Якщо Національна Рада висловлює недовіру Голові Національного банку, Сенат надає йому місячний термін для висловлення своєї позиції стосовно предмету недовіри Національної Ради. Якщо Національна Рада повторно висловлює недовіру Голові Національного банку, Сенат звільняє його з займаної посади.

СТАТТЯ 128

Палата територій самоврядування складається з ротаційних сенаторів. Палата територій самоврядування готує закони про місцеве самоврядування, слідкує за розвитком місцевого самоврядування, бюджетним процесом самоврядних одиниць, розподілом доходів, рівнем життя населення, виконавчою дисципліною місцевих органів самоврядування.

СТАТТЯ 129

Палата майбутнього (Вчена дума) складається з ротаційних сенаторів. Відповідальна за створення стратегії розвитку України, розвиток державної статистики і планування, проведення моніторингу державотворчих процесів в Україні, що ведуть до суспільства сталого розвитку. Готує законопроекти щодо інтелектуальної власності, науки та освіти і сприяє науково-технічному прогресу держави. Представляє Україну в міжнародних організаціях із проблем інтелектуальної власності. Президент НАН України на час перебування на цій посаді є членом Вченої думи у ранзі сенатора з дорадчим голосом.

СТАТТЯ 130

Ротаційні сенатори змінюються через кожні шість років. Кожного другого року змінюється одна третя складу Сенату. У кожній з палат Сенату місця сенаторів нумеровані. Відбір однієї третини місць, які підлягають ротації, починаючи з першої ротації, відбуваються шляхом жеребкування. Жеребкування місць, які підлягають другій ротації, стосується номерів, що залишилися після першого жеребкування. Третя ротація стосується місць, що залишилися після двох жеребкувань. Кожний сенатор працює шість років. Вибори сенаторів відбуваються у кожній області на зборах депутатів Районів області і депутатів міських рад міст зі статусом району і області та депутатів обласної ради. Кандидат у сенатори повинен відповідати умовам статті 120 та мати досвід роботи за спеціальністю, що відповідає профілю відповідної палати Сенату. Вибори відбуваються в обласних центрах протягом місяця від початку терміну ротації палати Сенату. Достроковий розпуск Національної Ради не стосується палат Сенату.

СТАТТЯ 131

Сенат несе відповідальність перед українським народом за дотримання конституційного ладу в державі. Жодна владна особа держави, жодна влада в державі не може виступити із законодавчою ініціативою відставки Сенату.

СТАТТЯ 132

Більшістю голосів від конституційного складу Сенат призначає та звільняє:

- голову Антимонопольного комітету України,
- склад ради Національного банку України;
- голову Служби зовнішньої розвідки України;
- склад Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації;
- склад Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг;
- голову Служби безпеки України;
- секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

СТАТТЯ 133

Роботою Сенату керує голова Сенату, який обирається Сенатом України терміном на три роки, але не більше двох термінів підряд. Голова Сенату представляє Україну в міждержавних парламентських організаціях. Голова Сенату призначає засідання Сенату.

СТАТТЯ 134

Національна Рада складається з трьохсот п'ятдесяти депутатів Парламенту. Термін повноважень Національної Ради – п'ять років. Чергові вибори до Національної Ради відбуваються в останню неділю березня п'ятого року повноважень Національної Ради. Позачергові вибори до Національної Ради України у випадках, визначених статтями 145 та 180 Конституції, призначаються Президентом України і проводяться упродовж дев'яноста днів із дня опублікування відповідного указу Президента України. Порядок проведення виборів депутатів Національної Ради встановлюється законом. Національна Рада працює сесійно. Національна Рада збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів. Перші засідання Національної Ради відбуваються під головуванням найстаршого за віком депутата до часу обрання голови Національної Ради України. Першу доповідь у Національній Раді – про результати виборів і затвердження депутатських мандатів робить голова Палати старійшин Сенату. Другу доповідь у Національній Раді України нового скликання – про політичний і економічний стан держави робить Президент України. Третю доповідь у Національній Раді – про стан законодавства в Україні робить голова Сенату. Обрання голови Національної Ради здійснюється після обговорення депутатами програм роботи Національної Ради, запропонованих кандидатами на цю посаду. Голова Національної Ради обирається абсолютною більшістю в присутності не менше половини конституційного складу.

СТАТТЯ 135

Голова Національної Ради України:

- веде засідання Національної Ради;
- організовує роботу Національної Ради, координує діяльність її органів;
- підписує акти, прийняті Національною Радою;
- представляє Національну Раду у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав;
- організовує роботу апарату Національної Ради.

Голова Національної Ради України здійснює повноваження, передбачені цією Конституцією, у порядку, встановленому регламентом Національної Ради України.

СТАТТЯ 136

Національна Рада формує персональний склад постійних комітетів. Кожен депутат Національної Ради має працювати у складі постійного комітету. Депутат Національної Ради може бути членом тільки одного комітету. Перелік постійних комітетів у Національній Раді затверджується Сенатом до початку роботи Національної Ради. Національна Рада не може бути обмежена у формуванні тимчасових комісій, в тому числі з перевірки діяльності окремих сенаторів, президентської канцелярії, органів прокуратури і суду, а також із конфліктних ситуацій як у державі, так і у відносинах України з іншими державами.

СТАТТЯ 137

Чергові сесії Національної Ради починаються першого вівторка лютого і третього вівторка вересня кожного року. Позачергові сесії Національної Ради із зазначенням порядку денного скликаються головою Національної Ради на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Національної Ради. У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях Національна Рада збирається на засідання у дводенний строк без скликання.

У разі закінчення строку повноважень Національної Ради під час дії воєнного чи надзвичайного стану їх повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Національної Ради, обраних після скасування воєнного чи надзвичайного стану.

СТАТТЯ 138

Національна Рада затверджує Уряд (висловлює вотум довіри).

СТАТТЯ 139

У Національній Раді гарантується діяльність парламентської опозиції.

Організація і порядок діяльності урядової коаліції та парламентської опозиції у Національній Раді встановлюються регламентом Національної Ради.

СТАТТЯ 140

Національна Рада приймає закони, постанови та інші акти простою більшістю, крім випадків, передбачених цією Конституцією.

СТАТТЯ 141

Національна Рада на своїх засіданнях, відповідно до регламенту розглядає і приймає державний бюджеті звіт про його виконання. Сенат розглядає і схвалює державний бюджет і виконання бюджету після його схвалення Національною Радою. Національна Рада та Сенат приймають державний бюджет простою більшістю голосів за умови присутності не менше половини їх конституційних складів.

СТАТТЯ 142

Зміни до Конституції та закони з питань конституційного ладу в державі, з питань перерозподілу функцій влади у державі, приймаються, якщо і в Сенаті, і в Національній Раді за них проголосувало не менше двох третин депутатів, що взяли участь в голосуванні в кожній з палат Парламенту – Сенаті і Національній Раді, при умові, що в голосуванні приймали участь не менше половини від конституційного складу депутатів.

СТАТТЯ 143

Право законодавчої ініціативи мають депутати Національної Ради, Президент, Палати Сенату, Уряд. Усі законопроекти вносяться до Національної Ради та приймаються як Національною Радою, так і Сенатом.

СТАТТЯ 144

Сенат здійснює нагляд за законотворчим процесом Національної Ради шляхом розгляду законопроектів після їх прийняття у Національній Раді. Схвалені Сенатом законопроекти вважаються такими, що прийняті Парламентом і подаються на підпис Президенту. Закон вважається прийнятим, якщо він схвалений обома палатами Парламенту. Сенат може вносити зміни до законопроекту і повертати його на розгляд Національної Ради. Національна Рада може відхилити внесені Сенатом зміни абсолютною більшістю голосів тих, що взяли участь в голосуванні, при умові, що в голосуванні брали участь не менше половини від конституційного складу депутатів. Законопроект у формулюванні Національної Ради передається на підпис Президенту. Якщо Національна Рада не відхилила поправки Сенату, законопроект подається на підпис Президенту з поправками Сенату. У випадку несхвалення закону Сенат подає мотиви несхвалення. Не схвалені Сенатом законопроекти повертаються до Національної Ради на повторний розгляд. Національна Рада абсолютною більшістю голосів тих, що взяли участь в голосуванні, при умові, що в голосуванні приймали участь не менше половини від конституційного складу депутатів, може подолати несхвалення Сенатом і подати закон на підпис Президенту. Якщо Національна Рада не набрала абсолютної більшості голосів, законопроект вважається неприйнятим.

Для розгляду законопроектів, прийнятих у Національній Раді, Сенатові надається: тридцять днів – для розгляду звичайних законів, двадцять днів – для розгляду бюджету, чотирнадцять днів – для законопроектів, що були внесені Урядом і визначені, як

термінові. Законопроекти, прийняті в Національній Раді, не розглянуті Сенатом у визначені вище терміни, вважаються прийнятими і подаються Президентові на підпис.

СТАТТЯ 145

Сенат більшістю голосів від свого кількісного складу може звернутися з ініціативою до Президента України про розпуск Національної Ради. У разі відмови Президента підтримати цю ініціативу, Сенат двома третинами голосів свого кількісного складу може повторно звернутися до Президента з цією ж ініціативою і Президент зобов'язаний підписати Указ про розпуск Національної Ради.

РОЗДІЛ IX. ПРАВОСУДДЯ

СТАТТЯ 146

Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами, а також створення надзвичайних та особливих судів заборонено. Правосуддя здійснюють Конституційний суд, суди загальної юрисдикції, адміністративні суди і мирові суди. Ніхто в Україні не може перебувати поза межами юрисдикції судів, окрім випадків, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Парламентом. Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, передбачених Римським статутотом Міжнародного кримінального суду.

СТАТТЯ 147

Відповідно до закону діють місцеві та апеляційні суди. У системі судів загальної юрисдикції відповідно до закону можуть бути утворені спеціалізовані суди. Судом найвищої інстанції в системі судів загальної юрисдикції є Верховний суд, а в системі адміністративних судів – Адміністративний суд. Для забезпечення однакового застосування законів судами загальної юрисдикції і адміністративними судами Верховний суд і Адміністративний суд можуть спільно здійснювати судові повноваження у випадках і порядку, визначених законом. Систему судів загальної юрисдикції, систему адміністративних судів, їхню територіальну юрисдикцію і кількісний склад суддів визначає закон. У громадах судочинство можуть здійснювати мирові суди (мирові судді) у випадках і порядку, визначених законом.

СТАТТЯ 148

На посаду судді може претендувати громадянин України, який має вищу юридичну освіту, досвід роботи у правничій професії не менше трьох років та володіє державною мовою. Додаткові вимоги до окремих категорій суддів можуть бути встановлені законом. Добір кандидатів на посаду судді здійснюється на конкурсній основі в порядку, визначеному законом. Суддя не може належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Інші вимоги щодо несумісності встановлюються законом. Вимоги до мирового судді, умови його діяльності, а також порядок призначення та звільнення визначаються законом. Положення Конституції щодо статусу судді застосовуються до мирового судді в частині, яка визначена законом.

СТАТТЯ 149

Призначення на посаду судді безстроково, а також переведення судді до іншого суду здійснює Вища рада правосуддя на підставі подання кваліфікаційної комісії суддів за результатами конкурсу, крім випадків переведення у разі ліквідації чи реорганізації суду, де він займає посаду, або переведення до суду нижчого рівня як дисциплінарного стягнення. Переведення судді до іншого суду може бути здійснене лише за його згодою, окрім випадку переведення як дисциплінарного стягнення. Голову суду, заступника голови суду призначають на посаду та звільняють з посади шляхом таємного голосування збори суддів відповідного суду в порядку, встановленому законом.

СТАТТЯ 150

Незалежність і недоторканність суддів гарантують Конституція і закони України. Незаконний вплив на суддю заборонений. Суддю не може бути затримано чи заарештовано за підозрою у вчиненні злочину, пов'язаного з його суддівською діяльністю, без згоди Вищої ради правосуддя. Судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного суду. Повноваження судді можуть бути зупинені лише в разі повідомлення його про підозру у вчиненні злочину, для усунення порушення вимог щодо несумісності, а також у разі висунення судді кандидатом на виборну посаду в органі державної влади, органі місцевого самоврядування. Повноваження судді можуть бути припинені лише в разі:

- досягнення суддею шістдесяти п'яти років;
- припинення суддею громадянства України, а також набуття суддею громадянства іншої держави;
- смерті судді, набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим.

Суддю може бути звільнено з посади лише в разі:

- неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- порушення суддею вимог щодо несумісності;
- вчинення суддею дисциплінарного проступку, який унеможливило подальше перебування особи на посаді судді;
- подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням;
- ненадання суддею згоди на переведення до іншого суду в разі ліквідації чи реорганізації суду, в якому він обіймає посаду;
- набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього.

Держава забезпечує особисту безпеку суддів та їхніх сімей.

СТАТТЯ 151

Судочинство здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, присяжні, народні засідателі і мирові судді. Основними засадами судочинства є:

- верховенство права;
- рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- забезпечення особі права знати про розгляд своєї справи, брати у ньому участь і бути повідомленою про результати її розгляду;
- змагальність сторін та право надавати суду докази і доводити їх належність, допустимість і достовірність;
- гарантування права особи на представництво своїх інтересів;
- публічність судового процесу;
- дотримання розумних строків розгляду справ;
- забезпечення права на оскарження судового рішення, крім випадків, установлених законом;
- вмотивованість судового рішення;
- виконання (обов'язковість) судових рішень;
- ефективність засобів судового захисту.

При розгляді справ у судах, рішення Судів вищої інстанції (Конституційного Суду, Верховного Суду, Адміністративного) повинні використовуватись, як прецеденти для винесення ухвал судами нижчих інстанцій. В окремих юрисдикціях законом можуть бути визначені додаткові засади судочинства. Особи несуть юридичну відповідальність за неповагу до суду і судді.

СТАТТЯ 152

Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів. У державному бюджеті окремо визначаються видатки на діяльність кожного суду. Органи місцевого самоврядування забезпечують фінансування та належні умови для діяльності мирових судів.

СТАТТЯ 153

Для утвердження незалежності судді та сприяння ефективному функціонуванню судівництва діє суддівське самоврядування. Органами суддівського самоврядування є збори суддів відповідного суду, з'їзд суддів України, Вища рада правосуддя. Порядок формування та діяльності органів суддівського самоврядування визначає закон.

СТАТТЯ 154

Вища рада правосуддя:

- призначає на посади суддів судів загальної юрисдикції і адміністративних судів, переводить їх на посаду судді до іншого суду;
- приймає рішення про зупинення повноважень суддів у випадках, встановлених статтею 150 Конституції України;
- приймає рішення щодо надання згоди на затримання чи арешт судді;
- розглядає скарги на рішення дисциплінарної комісії суддів щодо дисциплінарної відповідальності судді і приймає остаточні рішення з цих питань;
- розглядає і вирішує відповідно до закону питання організаційного та фінансового забезпечення судів;
- вживає заходів щодо забезпечення незалежності суддів;
- здійснює інші повноваження, визначені законом.

Вища рада правосуддя складається з вісімнадцяти членів. Щороку відбувається ротація третини складу Вищої ради правосуддя. Строк повноважень членів Вищої ради правосуддя складає три роки. Особа не може займати посаду члена Вищої ради правосуддя два строки поспіль. До складу Вищої ради правосуддя з'їзд суддів України обирає шляхом таємного голосування дванадцять членів із числа суддів на посаді, або суддів, що вийшли у відставку. Вища рада правосуддя добирає шляхом жеребкування і призначає інших членів відповідно до закону з числа кандидатів, які мають вищу юридичну освіту, стаж роботи у юридичній професії не менше п'ятнадцяти років і бездоганну репутацію, запропонованих громадськими об'єднаннями, професійними правничими організаціями, вищими правничими навчальними закладами або правничими факультетами вищих навчальних закладів. Члени Вищої ради правосуддя діють на постійній основі і не мають права суміщати свою діяльність із іншими видами оплачуваної діяльності, крім наукової, викладацької та творчої. Вища рада правосуддя відповідно до закону утворює кваліфікаційні, дисциплінарні та інші комісії, Судову адміністрацію, Національну школу суддів. Організацію і порядок діяльності Вищої ради правосуддя визначає закон.

СТАТТЯ 155

Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і підтримання державного обвинувачення в суді здійснює Прокуратура. Організацію і порядок діяльності Прокуратури, статус прокурорів, гарантії їхньої незалежності визначає закон.

СТАТТЯ 156

Органам досудового розслідування, державному обвинувачеві, суду забороняється довільно втручатися у вибір особою представника чи захисника своїх прав, перешкоджати їх участі у справі. У випадках, передбачених законом, правова допомога надається безоплатно. Зміст спілкування особи з її представником чи захисником її прав становить таємницю.

СТАТТЯ 157

Для забезпечення права на захист від обвинувачення, а також для надання юридичної допомоги під час вирішення справ у судах та інших органах діє Адвокатура.

Захисником особи у кримінальному провадженні, а також представником особи у суді найвищої інстанції може бути лише адвокат, крім винятків, визначених законом.

РОЗДІЛ X. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД

СТАТТЯ 158

Для забезпечення відповідності законів, а також міжнародних договорів України Конституції України і офіційного тлумачення Конституції в державі діє Конституційний суд – єдиний орган конституційної юрисдикції.

СТАТТЯ 159

Конституційний суд складається з двадцяти семи суддів, які мають високі моральні якості, зробили відомий суспільству внесок у розвиток правової теорії чи практики, відповідають вимогам, необхідним для обрання на найвищу суддівську посаду, є юристами з визнаним авторитетом у галузі права. Суддя Конституційного суду має бути дієздатним громадянином України, який на день виборів в Сенаті досяг сорока років, має вищу юридичну освіту, стаж роботи за фахом не менше п'ятнадцяти років, проживає в Україні протягом останніх двадцяти років, вільно володіє державною мовою, не судимий. Суддя Конституційного суду не може займатися жодною діяльністю, несумісною з його незалежністю, неупередженістю або з вимогами щодо виконання обов'язків на постійній основі, визначеними у законі. Незалежність і недоторканність судді Конституційного суду гарантуються Конституцією і законами. Вплив на суддю Конституційного суду у будь-який спосіб забороняється. Без згоди Конституційного суду суддю Конституційного суду не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суддю Конституційного суду не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням судом рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Держава забезпечує особисту безпеку судді Конституційного суду та членів його сім'ї.

СТАТТЯ 160

Відбір кандидатів у судді Конституційного суду проводиться Комісією юристів. Склад Комісії затверджується указом Президента України на підставі пропозицій вищих навчальних закладів четвертого рівня акредитації, суддів Конституційного суду, Європейського суду з прав людини і Верховного суду у відставці в термін не пізніше, ніж за три місяці до виборів суддів Конституційного суду. Дата виборів суддів Конституційного суду встановлюється Сенатом.

СТАТТЯ 161

Не пізніше, ніж за два місяці до перших виборів суддів у Сенаті Комісія з відбору кандидатів направляє Президентові список затверджених нею кандидатів у судді Конституційного суду в кількості не меншій сорока осіб. Після розгляду Президентом список кандидатів для перших виборів суддів Конституційного суду повинен містити не менше тридцяти п'яти кандидатів. На перших виборах суддів Конституційного суду в Сенаті вибраними на посаду судді вважаються двадцять сім кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів. Якщо кандидати на посаду судді Конституційного суду наберуть однакову кількість голосів сенаторів, то вважається обраним старший за віком.

СТАТТЯ 162

При довиборах суддів Конституційного суду Комісія з відбору кандидатів направляє Президентові України списки затверджених нею кандидатів на кожну вакантну посаду судді Конституційного суду в кількості не менше чотирьох кандидатів

у кожному списку. Після розгляду Президентом списків поданих кандидатур у кожному списку повинно залишитися не менше трьох кандидатів. Довибори суддів Конституційного суду в Сенаті відбуваються шляхом голосування кожного списку окремо. Вибраним у Сенаті вважається кандидат, за якого проголосувала проста більшість сенаторів від конституційного складу Сенату. У разі однакової кількості голосів обраним вважається старший з кандидатів.

СТАТТЯ 163

Суддя Конституційного суду обирається строком на дев'ять років без права переобрання.

СТАТТЯ 164

Припинення повноважень судді Конституційного суду оголошується Головою Конституційного суду або суддею, який виконує обов'язки Голови. Після закінчення строку повноважень судді Конституційного суду або досягнення ним сімдесяти років Конституційний суд може дозволити йому вести лише ті справи, у яких він є суддею-доповідачем. Повноваження судді Конституційного суду припиняються у разі:

- закінчення строку його повноважень;
- досягнення ним сімдесятирічного віку;
- припинення громадянства України або набуття ним громадянства іншої держави;
- набрання законної сили рішенням суду про визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього за вчинення ним злочину;
- смерті судді Конституційного суду.

Підставами для звільнення судді Конституційного суду з посади є:

- неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- порушення ним вимог щодо несумісності;
- вчинення ним істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками, що є несумісним зі статусом судді суду або таким, що не відповідає займаній посаді;
- подання ним заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Рішення про звільнення з посади судді Конституційного суду суд ухвалює щонайменше двома третинами від його конституційного складу.

СТАТТЯ 165

Конституційний суд на пленарних засіданнях:

- приймає Регламент Конституційного суду;
- формує строком на три роки Велику палату, Палати, Колегію суддів і Комітет Конституційного суду України;
- обирає строком на три роки Голову Конституційного суду, заступника Голови Конституційного суду голів Палат і Комітету без права переобрання;
- обирає на встановлений ним строк секретаря Конституційного суду та його заступника без права переобрання. Граничний вік їх перебування на посаді - сімдесят років;
- здійснює інші повноваження, визначені законом.

СТАТТЯ 166

Комітет Конституційного суду створюється у складі трьох суддів для вирішення питань прийнятності конституційних звернень і заяв.

СТАТТЯ 167

Палати Конституційного суду створюються у складі семи суддів для вирішення питань, порушених у зверненнях і заявах, по суті, а також, на запит Колегії суддів – про прийнятність справи. На будь-якій стадії розгляду справи Палата може прийняти рішення про передачу справи на розгляд Великої Палати Конституційного суду, якщо у

відповідній справі порушуються важливі питання відповідності Конституції та законів, ратифікованих міжнародних договорів України чи проектів міжнародних договорів, які підлягають ратифікації, істотні питання щодо тлумачення Конституції, а також у випадках, коли рішення Палати може бути несумісним із рішенням, яке прийняв Конституційний суд раніше.

СТАТТЯ 168

Колегія суддів Конституційного суду створюється у складі п'яти суддів. Колегія вирішує питання правомірності чи неправомірності відмови Комітетом в прийнятності звернення чи заяви і прийняття рішення про підстави передачі відповідної справи для вирішення Палатою щодо її прийнятності і по суті, якщо відповідне клопотання надійде в Конституційний суд від суб'єктів поданих звернень чи заяв протягом одного місяця після їх повідомлення у прийнятій Комітетом відмові в подальшому розгляді їх звернення чи заяви. В разі незгоди суб'єктів права звернення і заяви до Конституційного суду з рішенням Палати справи по суті відповідне їх клопотання, яке подається до Конституційного суду протягом одного місяця після їх повідомлення про рішення Палати у відповідній справі, розглядається Колегією суддів, яка вирішує питання про наявність чи відсутність підстав для передачі справи на розгляд Великою палатою. Суддя, який брав участь у розгляді справи в Комітеті, не може брати участь у розгляді цієї справи в Колегії, Палаті і Великій Палаті Конституційного суду України.

Суддя, який розглядав справу в Палаті, не може її розглядати в Колегії і Великій Палаті Конституційного суду.

СТАТТЯ 169

Велика Палата Конституційного суду створюється в складі одинадцяти суддів і проводить свої засідання під головуванням Голови Конституційного суду або його заступника. Велика Палата Конституційного суду приймає рішення у справах відповідності Конституції України законів та інших нормативних актів, ратифікованих чи таких, що підлягають ратифікації, міжнародних договорів на запит суб'єктів права на звернення і суб'єктів права на заяву, а також консультативні висновки на запит суб'єктів права на звернення в Конституційний Суд з питань тлумачення положень Конституції.

Велика Палата Конституційного суду розглядає справи:

- в разі прийняття Палатою рішення, несумісного із рішенням, прийнятим Конституційним судом раніше;
- які порушують важливі питання тлумачення та застосування Конституції України;
- в разі задоволення Колегією суддів клопотання суб'єктів права звернення і суб'єктів права заяви про передачу справи на розгляд Великою Палатою;
- у випадку відмови Палати від розгляду справи для передачі її на розгляд Великої Палати Конституційного суду;
- за зверненням обох Палат Парламенту – питання додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення з поста Президента в порядку імпідменту.

СТАТТЯ 170

Конституційний суд вирішує питання про відповідність Конституції (конституційність) закону України чи міжнародного договору України за конституційним зверненням суб'єктів владних повноважень або за конституційною заявою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні її справи закон України чи міжнародний договір України не узгоджується з Конституцією України. Процедура розгляду конституційної заяви така сама, як і при розгляді конституційного звернення і визначається законом.

СТАТТЯ 171

Рішення Великої Палати є остаточним Рішенням Комітету і Палати стає остаточним:

- якщо сторона звернення чи заяви повідомила Конституційний суд, що вона не буде клопотати про перегляд справи на прийнятність у Палаті Конституційного Суду чи про перегляд рішення Палати по суті справи у Великій Палаті Конституційного суду;
- якщо не було заявлено відповідне клопотання суб'єкта права на звернення чи суб'єкта права на заяву протягом місяця: з дати прийняття Комітетом рішення про неприйнятність справи і з дати прийняття рішення Палати по суті справи;
- якщо колегія суддів відхилила клопотання про перегляд справи на прийнятність у Палаті Конституційного суду чи про передання справи, у якій прийняла рішення Палата, на розгляд Великої Палати Конституційного суду.

СТАТТЯ 172

Рішення Великої Палати, Палати, Колегії суддів, Комітету Конституційного суду мають бути вмотивовані. У випадку, коли суддя, який брав участь у розгляді по суті справи Великою Палатою чи Палатою Конституційного суду, повністю або частково не погоджується з прийнятим рішенням, він має право викласти окрему думку, яка додається до рішення Палати чи рішення Великої Палати Конституційного суду, але не має юридично обов'язкової сили.

СТАТТЯ 173

Діяльність Конституційного суду ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень. Остаточне рішення Конституційного суду є обов'язковим до виконання і не підлягає оскарженню.

СТАТТЯ 174

Консультативні висновки Конституційного суду з питань, які стосуються тлумачення положень Конституції надаються у разі відповідного клопотання суб'єкта права звернення до Конституційного суду і попереднього прийняття Великою Палатою рішення про його прийнятність. Такі висновки не поширюються на правові положення, не закріплені в Конституції. Консультативний висновок має бути вмотивованим. У випадку, коли суддя, який брав участь у розгляді клопотання про консультативний висновок, повністю або частково не погоджується з висновком, він має право викласти окрему думку, яка додається до відповідного консультативного висновку, але матиме лише інформативне значення.

Якщо Сенат вважає, що остаточне рішення Конституційного суду ускладнює проблему тлумачення положень Конституції, голова Сенату, після ухвали відповідного звернення більшістю у дві третини складу Сенату, звертається до Конституційного суду за вирішенням питання тлумачення відповідного рішення цього суду. Звернення Сенату є обов'язковим для розгляду в Конституційному суді.

СТАТТЯ 175

Закони за рішенням Конституційного суду визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції або якщо була порушена встановлена Конституцією процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Закони, або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним судом рішення про їх неконституційність. Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодовується державою у встановленому законом порядку.

СТАТТЯ 176

Порядок організації і діяльності Конституційного Суду, процедура розгляду ним справ визначаються законом.

РОЗДІЛ XI. УРЯД

СТАТТЯ 177

Уряд здійснює керівництво системою органів виконавчої влади.

Уряд підконтрольний і підзвітний Національній Раді та відповідальний перед Сенатом. Уряд у своїй діяльності керується Конституцією і законами України, актами Президента України. Уряд складається з Прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністрів та міністрів і працює колегіально. У складі Уряду є Міністерство статистики і планування.

Міністри Уряду підзвітні Національній Раді і відповідальні перед відповідними Палатами Сенату. У разі відставки Уряду посадові особи залишаються на своїх посадах до часу, поки не сформовано новий Уряд і не призначені нові посадові особи. Членами Уряду (включно з Прем'єр-міністром) можуть бути депутати Національної Ради.

СТАТТЯ 178

Прем'єр-міністр є найвищою посадовою особою в органах виконавчої влади в Україні.

СТАТТЯ 179

Вибори Прем'єр-міністра і Уряду держави здійснюється таким чином. Президент держави оголошує голову партії, яка набрала найбільшу кількість голосів виборців, або погодженого лідера коаліції партій, кандидатом на посаду прем'єр-міністра і доручає йому сформувати персональний склад Уряду. Президент не пізніше ніж через чотирнадцять днів після першого засідання Національної Ради або відставки попереднього Уряду, призначає на посаду прем'єр-міністра разом з іншими членами Уряду та приймає у них присягу. Прем'єр-міністр протягом чотирнадцяти днів після дня його призначення Президентом представляє програму діяльності Уряду в Національну Раду для одержання вотуму довіри. Національна Рада приймає такий вотум довіри абсолютною більшістю голосів у присутності не менше половини конституційного складу. У тому випадку, якщо Уряд не був призначений відповідно до ч.1 або не зміг отримати вотум довіри відповідно до ч. 2, Національна Рада протягом чотирнадцяти днів після закінчення термінів, зазначених у частинах 1 і 2, повинна вибрати Прем'єр-міністра, а також запропонованих ним членів Уряду, абсолютною більшістю голосів у присутності не менше половини конституційного складу. Президент держави призначає обраний Уряд та приймає присягу його членів.

СТАТТЯ 180

Якщо Уряд не був призначений відповідно до положень статті 179, ч. 3, Президент держави протягом чотирнадцяти днів призначає Прем'єр-міністра і запропонованих ним членів Уряду та приймає у них присягу. Національна Рада протягом чотирнадцяти днів після такого призначення проводять голосування вотуму довіри абсолютною більшістю голосів у присутності не менше половини конституційного складу. У випадку неотримання вотуму довіри, Президент держави зобов'язаний розпустити Національну Раду та призначити нові вибори.

СТАТТЯ 181

Діяльність Уряду забезпечується Секретаріатом Уряду. Керівництво Секретаріатом Уряду здійснює Державний секретар Уряду, який призначається Сенатом на конкурсних засадах терміном на п'ять років. У кожному міністерстві є Державний секретар, який керує роботою апарату міністерства, слідкує за відповідністю усіх правових актів міністерства Конституції, Законам України, Указам Президента України, постановам Уряду України. Державний секретар Уряду та Державний секретар окремого міністерства не належить до жодної політичної партії, не є політичною персоною. Державний секретар окремого міністерства підпорядкований міністру та підзвітний і підконтрольний Сенату. Державний секретар Уряду підпорядковується Прем'єр-міністру, а Державні секретарі міністерств – відповідним міністрам. Відставка Уряду не стосується посади Державного секретаря Уряду,

державних секретарів міністерств та їх апаратів. Рішення про дострокове звільнення Державного секретаря Уряду України чи окремого міністерства може бути здійснене Сенатом за поданням, відповідно, Прем'єр-міністра чи окремого міністра.

СТАТТЯ 182

Прем'єр-міністр очолює Уряд. До сфери діяльності Прем'єр-міністра належать усі ділянки, що забезпечують політичну, економічну, енергетичну, гуманітарну і соціальну стійкість держави.

СТАТТЯ 183

Уряд забезпечує:

- державний суверенітет і самостійність України;
- проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, спрямованої на сталий розвиток держави, її енергетичну і екологічну безпеку;
- створення прибутку для формування місцевих і державного бюджетів, забезпечення позитивного сальдо торговельної діяльності;
- проведення політики у сферах праці й зайнятості населення, соціального захисту, створення достатньої кількості добрих і добре оплачуваних робочих місць, припинення відтоку з України кваліфікованих кадрів;
- гуманітарний розвиток суспільства держави, розвиток освіти, науки і культури, охорони здоров'я, розвиток фізичної культури і спорту, охорони природи;
- управління державною власністю в межах України та поза її межами;
- рівні умови розвитку всіх форм власності.

СТАТТЯ 184

Уряд реалізує державну політику через закони України шляхом підготовки відповідних законопроектів та програм розвитку, подає на затвердження Національній Раді державні програми міжнародних відносин, розробляє проект закону про державний бюджет і забезпечує його виконання; керує роботою податкової і митної служб; організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України. У вересні кожного року звітує про виконання державного бюджету, про економічний, соціальний і культурний стан України та його зміни протягом бюджетного року. У випадку, якщо державні програми або міждержавні угоди порушують конституційні норми, такі програми чи угоди не можуть бути введені в дію без відповідного висновку Конституційного суду.

СТАТТЯ 185

Повноваження володіння і користування державною власністю надається Урядом відповідним посадовим особам, які несуть повну відповідальність за ефективне використання державної власності. Такими посадовими особами є міністри, голови державних комітетів, керівники державних підприємств, інших виробничих структурних елементів державної власності.

СТАТТЯ 186

Акти Уряду України підписує Прем'єр-Міністр. Нормативно-правові акти Уряду, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом.

СТАТТЯ 187

Повноваження Уряду щодо органів місцевого самоврядування включають право звернення до суду щодо розпуску органів місцевого самоврядування і відсторонення від влади їх керівників у випадках:

- доведення громади до стану її фінансової неспроможності;
- самоусунення від виконання посадових обов'язків або узурпації влади;
- бездіяльності, яка, зокрема, унеможливує прийняття бюджету;
- інших дій, що ведуть до порушення програмних цілей Президента і Уряду держави.

Рішення суду про розпуск органів місцевого самоврядування і відсторонення від влади їх керівників має наслідком рішення Уряду України про введення прямого управління і рішення Сенату про негайне оголошення нових виборів органу місцевого самоврядування.

СТАТТЯ 188

Силовими структурами Уряду є війська і поліція Міністерства внутрішніх справ, кримінальна поліція, поліція охорони власності, патрульно-дорожня служба, податкова, митна та екологічна поліції.

СТАТТЯ 189

Організація, повноваження і порядок діяльності Уряду, визначаються регламентом Уряду, затвердженим Сенатом.

СТАТТЯ 190

Члени Уряду, керівники органів виконавчої влади є владними особами.

Члени Уряду не мають права входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку.

СТАТТЯ 191

Національна Рада через рік після призначення Прем'єр-міністра більшістю голосів від свого конституційного складу може висловити недовіру Уряду і передати питання щодо формування нового Уряду Президентові у відповідності до статті 179.

РОЗДІЛ XII. ПРЕЗИДЕНТ

СТАТТЯ 192

Президент України є найвищою особою держави, гарантом Конституції, йому надається право виступати від імені українського народу і держави. Президент може звернутись від імені держави до українського народу. Президент є відповідальним перед українським народом за суверенітет і цілісність України.

СТАТТЯ 193

Президент України обирається терміном на п'ять років на основі загальних прямих рівних виборів шляхом таємного голосування. Президент України обирається з числа: двох депутатів від Національної Ради (одного депутата від більшості і одного – від опозиції), одного депутата від Сенату, а також чинного Президента, в разі його бажання балотуватися на наступний термін. Кандидати в Президенти від Національної Ради визначаються відповідно парламентською більшістю та опозицією, а від Сенату – більшістю голосів Сенату. Процедури висунення кандидатів у Національній Раді та Сенаті визначаються відповідними регламентами. Кандидати в Президенти України на день виборів повинні мати тридцять п'ять років, мати вищу освіту, володіти державною та іноземними мовами. Допускається перебування на посаді Президента не більше двох термінів. Вибори Президента України проводяться у першу неділю грудня. Вибори Президента України проводяться в один тур. Претендент, який набрав більшість голосів, стає Президентом України. Вибори Президента України і процедура його вступу на посаду регулюється відповідним Законом.

СТАТТЯ 194

Пра вступі на посаду Президент України складає присягу на вірність українському народу і Конституції України такого змісту:

"Урочисто присягаю українському народу при здійсненні повноважень Президента дотримуватися положень Конституції України та відповідати за дотримання конституційних зобов'язань перед українським народом, захищати незалежність і суверенітет України, поважати і охороняти права і свободи людини, бути гарантом Конституції України". Поклавши праву руку на Конституцію України, Президент приймає присягу. Прийняття присяги Президентом України означає перехід влади від попереднього Президента до наступного. Обраний Президент України після прийняття влади оголошує свого попередника по життєвим сенатором Палати старійшин Сенату.

СТАТТЯ 195

Президент має право законодавчої ініціативи. За поданням Сенату відповідно до статті 145 Президенту України надається право розпуску Національної Ради, а відповідно до ч.2 статті 180 Президент зобов'язаний розпустити Національну Раду. Президент наділений правом звернення до Конституційного суду щодо тлумачення конституційних норм і щодо відповідності законів Конституції.

СТАТТЯ 196

Президент України:

- звертається зі щорічним посланням до народу, та із щорічними та позачерговими посланнями до Парламенту про внутрішнє і зовнішнє становище України;

- представляє державу в міжнародних відносинах, приймає рішення про визнання іноземних держав, призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і в міжнародних організаціях, приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

- є Верховним головнокомандувачем Збройних сил України; призначає на посади та звільняє з посад за згодою Сенату вище командування Збройних сил України, інших військових формувань, здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

- вносить до Парламенту України подання про оголошення воєнного стану та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації;

- присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини;

- нагороджує державними нагородами;

- приймає рішення про прийняття громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

- здійснює помилування;

- підписує закони, прийняті Парламентом;

- має право вето щодо прийнятих Парламентом законів (крім законів, які приймаються не менш як двома третинами голосів) з подальшим зверненням до Національної Ради. Національна Рада двома третинами голосів за умови присутності не менше половини конституційного складу може подолати вето Президента. У цьому випадку Президент зобов'язаний підписати Закон;

- здійснює інші повноваження, визначені Конституцією.

Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України приймає рішення та видає обов'язкові до виконання на всій території України укази і розпорядження, що повинні мати контрасигнацію Прем'єр-міністра і в окремих випадках міністра, відповідального за їх виконання.

Не вимагають контрасигнації наступні акти Президента:

- призначення Прем'єр-міністра та Уряду;

- припинення повноважень Національної Ради;

- внесення до Національної Ради законопроекту в рамках законодавчої ініціативи;

- призначення референдуму;

- застосування права вето;

- відбір кандидатів у судді Конституційного суду;

- здійснення права на помилування.

СТАТТЯ 197

Президент України є головою Ради національної безпеки і оборони (РНБО) України. Секретар РНБО України призначається Сенатом за поданням Президента України і є владною особою. Введення надзвичайного чи воєнного стану в державі здійснюється указом Президента України за поданням РНБО України. Діяльність РНБО України регламентується окремим законом.

СТАТТЯ 198

Палати Сенату розглядають питання про відповідність займаний посаді секретаря РНБО України у зв'язку з відповідним протестом Прем'єр-міністра. Рішення Сенату є остаточним.

СТАТТЯ 199

Силовими структурами є Збройні сили України, Національна гвардія. Начальники силових структур України призначаються Президентом за погодженням із Сенатом України. Україна запроваджує в усіх силових структурах держави єдину систему чинів. Призначення на посаду в силових структурах веде до присвоєння відповідного військового чину.

СТАТТЯ 200

Реалізації політики оборони держави, спирається на воєнну доктрину, яку розробляє і приймає Сенат. Воєнна доктрина України виходить з того, що Україна будує свої стосунки у світовій спільноті на принципах беззастережного прагнення до вирішення будь-яких міжнародних і міждержавних конфліктів мирними засобами і не визнає війну як метод вирішення таких конфліктів. Для забезпечення високого рівня обороноздатності та захисту суверенітету і територіальної цілості Україна утримує Збройні сили і забезпечує можливість приведення держави до вимог воєнного стану. Воєнна доктрина України ставить вимогу перед Збройними силами захисту держави і знищення загарбників. Воєнну доктрину України реалізує Президент України. Генеральний штаб Збройних сил України забезпечує реалізацію воєнної доктрини України. В критичних ситуаціях Президент оголошує воєнний стан з наступним затвердженням рішення більшістю Національної Ради. Збройні сили України, Національна гвардія і формуються на основі Закону про загальний військовий обов'язок і на контрактній основі. Використання Збройних сил України в межах України в мирний час недопустиме, за винятком введення ситуації надзвичайного стану. Використання підрозділів Збройних сил за межами України в мирний час можливе за рішенням Сенату за поданням Президента України. Начальник Генерального штабу має чин маршала України і призначається Президентом України за погодженням із Сенатом.

СТАТТЯ 201

Президент може бути звільнений від виконання обов'язків в порядку імпічменту. З ініціативою імпічменту Президенту виступають:

- Верховний Суд у випадку скоєння Президентом кримінального правопорушення;
- Національна Рада у випадку дій Президента, які можуть призвести до втрати Україною свого суверенітету, зниження обороноздатності і порушення конституційних норм.

Рішення про імпічмент Президента приймається Національною Радою і Сенатом. Рішення вважається прийнятим, коли його підтримали дві третини голосів від конституційного складу Національної Ради та більшість від конституційного складу Сенату. Добровільна відставка Президента за його заявою до Сенату приймається Сенатом України протягом одного місяця після виключення Верховним судом факту можливого примусу. З моменту прийняття рішення Сенату про відставку Президента його обов'язки виконує Голова Сенату.

РОЗДІЛ XIII. ОБЛАСНА РАДА І ОБЛАСНА УПРАВА

СТАТТЯ 202

Система адміністративного управління області є змішаною. Вона складається з представницької влади у формі обласної ради, що відображає представницькі влади

районів і міст області, та з виконавчої влади у формі Обласної управи, очолюваної Головою управи, який представляє Уряд та Президента держави.

СТАТТЯ 203

Представницькою владою в області є Обласна рада. Депутати Обласної ради обираються на основі загального рівного прямого виборчого права шляхом таємного голосування терміном на п'ять років. Від кожної головної адміністративно-територіальної одиниці самоврядування (району та міста) до складу Обласної ради обирається однакова кількість депутатів. Число депутатів кожної Обласної ради визначається законом. Голова Обласної ради обирається депутатами обласної ради абсолютною більшістю голосів за умови присутності не менше половини їх повного складу. Голова скликає і проводить засідання Ради. До обов'язків Обласної ради входить: розгляд і затвердження програм та планів гуманітарного і господарського розвитку області, екологічної безпеки регіону, розвитку науки і культури, планів стійкого розвитку області, зміцнення становища середнього класу, зростання державного патріотизму, взаємо відповідність загальнодержавних і регіональних інтересів українського суспільства. Обласна рада приймає бюджет області, що складається з коштів, які виділяються з бюджетів районів і міст області та з державного бюджету України, відповідно до Закону. Обласна рада тісно взаємодіє з Сенатом держави.

СТАТТЯ 204

Виконавчою владою в області є обласна управа. Голова обласної управи є представником Уряду держави в області. Голова обласної управи призначається Урядом України з числа кандидатів, що пройшли схвалення Сенатом. Голова обласної управи має вищу освіту, володіє державною мовою. Обласна рада може висловити недовіру голові обласної управи і подати її на розгляд Уряду України. Уряд протягом трьох місяців може дати вмотивовану відмову. Якщо протягом трьох місяців Уряд не дає вмотивованої відмови, голова обласної управи вважається звільненим з посади. Якщо Уряд подав вмотивовану відмову, але Обласна рада двома третинами голосів депутатів свого складу повторно висловлює недовіру голові обласної управи, Уряд зобов'язаний звільнити голову обласної управи. Обласна управа утримується за рахунок державного бюджету. В обов'язки голови обласної Управи входить втілення політики Уряду в житті області, консолідація цілей органів самоврядування в районах і містах області з намірами Уряду, сприяння цілісності держави.

Голова обласної управи сприяє інноваційному розвитку області, налагодженню міжрегіональних і міжнародних зв'язків у торгівлі, промисловості, сільському господарстві, в науці та освіті, відповідає за стан міжрайонних доріг області, за роботу дорожньо-патрульної служби. Голова обласної управи безпосередньо відповідає за стан базової освіти, за розвиток культури області, за екологічний стан регіону, стан медицини і соціального забезпечення, військової підготовки в області. Голова обласної управи має у своєму розпорядженні одиницю Національної гвардії. При здійсненні своїх повноважень голова обласної управи та відповідальний перед Урядом України. Голова обласної управи формує склад обласної управи. Голова обласної управи сприяє кадровій політиці, яку проводить Державний Секретар Уряду України із призначення та ротації секретарів управ самоврядних одиниць області.

СТАТТЯ 205

До складу обласної управи входить секретар обласної управи, що призначається на цю посаду Державним секретарем Уряду України. Секретар обласної управи не може належати до будь-якої політичної партії та вести будь-яку політичну діяльність. Його посада підлягає ротації, помешкання секретаря є службовим. Постанови, що видаються головою обласної управи, підписуються головою обласної управи і секретарем Обласної управи і підлягають обов'язковій реєстрації.

РОЗДІЛ XIV. ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ І ПРИЙНЯТТЯ НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ

СТАТТЯ 206

Зміст Основного Закону не може вважатися завершеним, як не може бути завершене буття Українського народу. Внесення змін до Конституції України, прийняття нової Конституції України здійснюється виключно суб'єктами і в порядку, визначеному цією Конституцією і законом.

СТАТТЯ 207

Народ, як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні реалізує своє виключне право визначати і змінювати конституційний лад в Україні на Всеукраїнському референдумі шляхом внесення змін до Конституції України чи прийняття нової Конституції України в порядку, визначеному Конституцією.

Закон про Всеукраїнський референдум, а також зміни до нього, приймаються не менш як двома третинами від кількості депутатів, що взяли участь в голосуванні в кожній з палат Парламенту – Сенаті і Національній Раді, при умові, що в голосуванні приймали участь не менше половини від конституційного складу депутатів.

СТАТТЯ 208

Проект змін до Конституції України приймається окремо Сенатом і Національною Радою не менш як двома третинами від кількості депутатів, що взяли участь в голосуванні в кожній з палат Парламенту, при умові, що в голосуванні приймали участь не менше половини від конституційного складу депутатів, і затверджується на Всеукраїнському референдумі, який призначається Президентом України.

Зміни до Конституції України набувають чинності з дня офіційного оголошення результатів Всеукраїнського референдуму про їх затвердження.

СТАТТЯ 209

Всеукраїнський референдум за народною ініціативою щодо необхідності прийняття нової Конституції України проводиться на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо підтримки призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області. При підтримці ініціативи щодо необхідності прийняття нової Конституції України за результатами Всеукраїнського референдуму Центральна виборча комісія оголошує вибори Конституційних Зборів України відповідно до закону.

Правові засади діяльності та повноважень Конституційних Зборів України визначаються законом. Підготовлений і схвалений Конституційними Зборами України проект нової Конституції України подається Президенту України, який призначає Всеукраїнський референдум для затвердження нової Конституції України.

Нова Конституція України набуває чинності з дня офіційного оголошення результатів всеукраїнського референдуму про її затвердження.

РОЗДІЛ XV. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

СТАТТЯ 210

Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання.

СТАТТЯ 211

Примусове заволодіння іноземною державою власністю України, її фізичних і юридичних осіб, як і іноземних осіб, які законно орендували таку власність на основі законодавства України, а також дозвіл чи передача такої власності на тимчасово окупованих територіях України чи у випадках, які підпадають під юрисдикцію держави Україна, у володіння чи оренду третіми особами не має жодних правових наслідків.

РОЗДІЛ XVI. ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

Впровадження цієї Конституції вимагатиме прийняття ряду перехідних положень в залежності від обставин.

ДОДАТОК 3

ДОМІНАНТИ СТРАТЕГІЇ МАКРОСИСТЕМНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕРЖАВИ

Додаток 3.1

ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ ТА ПРИЛЕГЛИХ РАЙОНАХ ОКРЕМИХ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ

1. Зміст і мета дослідження:

Необхідність проведення дослідження зумовлюється характером становлення української державності, зовнішньополітичними ускладненнями, які супроводжують цей процес, а також спробами певних сил стимулювати в окремих - саме прикордонних - регіонах політичну й соціальну напруженість. Пропоноване соціальне дослідження має на меті виявити справжні особливості національного самоусвідомлення населення цих регіонів на нинішньому етапі, а разом з тим подати ситуацію в політичному та національному (етнічному) аспектах в розрізі історичної ретроспективи.

Відповідно до робочої гіпотези, яка має знайти підтвердження в наслідках дослідження, жодні нові національно-етнічні одиниці не утворювалися в Україні протягом XX ст. Тому, підсумки дослідження матимуть політичне, правове і пропагандивне значення для зміцнення української державності, для зовнішньополітичних стосунків, для національної безпеки України.

2. Структура дослідження. Проведення робіт в рамках пропонованого дослідження складається із процедур щодо реалізації таких етапів:

2.1. Підготовчі методологічні й методичні роботи по формуванню серії анкет та інструкцій для опитування - протягом 15-20 днів.

2.2. Паралельно проводиться попередня обробка демографічної статистики в регіонах дослідження і починається організаційна підготовка на місцях.

2.3. Розмноження та копіювання анкет і методичних матеріалів для опитувачів - протягом 10 днів.

2.4. Анкетування для з'ясування зрізу політичної свідомості на сучасний момент - 10 днів.

2.5. Обробка даних першого анкетування - 10 днів.

2.6. Проведення поглибленого вибіркового опитування за новою методикою і обробка історично-демографічного матеріалу - протягом 20 днів.

2.7. Експертна, методична та статистична обробка всього масиву інформації - протягом 30 днів.

Дослідження проводяться за 8 регіонами України і 2 регіонах сусідніх держав. Це такі регіони України, кожен із яких має свої характерні особливості.

А, саме: а) Частина Чернігівщини; б) Слобожанщина (Харківська і Сумська області); в) Донецька й Луганська області; г) Херсонська, Миколаївська й приазовська частина Запорізької області; д) Одещина; ж) Чернівецька область; з) Закарпаття; к) Львівська і Волинська області.

Регіони дослідження в сусідніх державах такі: а) Брестська область Білорусі (переважно, з метою з'ясування інтересів етнічних українців); б) Бессарабія (переважно лівобережжя Дністра на території Молдови). Водночас, зазначимо: робоча програма дослідження дозволяє визначити вузлові точки і вектори соціального та політичного напруження у відповідних регіонах, визначити чинники такого напруження і дати рекомендації для нейтралізації дестабілізуючих чинників.

Відтак, результати дослідження мають надати високий рівень достовірності, (оскільки кількісні показники не більше $\pm 3,0\%$) завдяки використанню комплексу

методик: статистичні, соціологічні, соціопсихологічні, соціонічні, етнопсихологічні. Відповідно, і рекомендації щодо корекції соціальних, політичних та пропагандивних дій владних структур можуть мати чітко окреслений характер.

Додаток 3.2.

УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМА ПЕРЕРОБКИ СМІТТЯ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ

Певним чином узагальнюючи не лише регіональні, а й національну проблему у площині переробки сміття, зазначимо таке: наразі, однією з найгостріших проблем в екологічній сфері нашої держави, особливо, з точки зору сприйняття цього питання у суспільстві, є нагальна потреба системного очищення української землі від захламленості найрізноманітнішими видами сміття, зокрема, твердими побутовими відходами людської життєдіяльності³²². Загальновідомо, що багато років поспіль питання стану сміттєзвалищ та переробки сміття, у т.ч. твердих побутових відходів, в силу різного роду обставин не було належним чином вирішено, насамперед, на державному рівні, з позиції здорового глузду та реалістичного життєвого прагматизму. Мова йде про ті державні підходи, які спроможні були б гарантувати ефективне очищення оточуючого нас довкілля, охайність та чистоту населених пунктів – великих і малих міст та містечок, і навіть віддалених сіл нашої країни³²³.

Зауважимо у цій відповідності, що вирішення цієї суспільної проблеми лежить у двох рівнозначних площинах – як на рівні державних дій, так і загальнонаціональних заходів. І ось чому. На превеликий жаль, тривалий час проблематика сміття розглядалась у експертному вітчизняному середовищі лише як похідна від економічної (промислової) і соціальної (побутової) діяльності суспільства та окремо взятих індивідуумів. Більше того, на певному відрізку державотворення її часткове вирішення перетворилося в одну із складових політичного процесу, а точніше, стало політтехнологічним прийомом (технологією), застосовувалось як інструмент політичного й суспільного тиску на опонентів в руках і влади, й опозиції. Не випадково в історії України, як і в інших країнах, доволі популярними у свій час були екологічні («зелені») партійні проекти (Партія Зелених України тощо). Вони здебільшого політично вміло маніпулювали природоохоронною тематикою, проте майже не займалися охороною природи, а тим більше, практичним вирішенням питання переробки та утилізації сміття.

Беззаперечним, на наш погляд, є те, що питання сміття – його переробки та утилізації у межах держави - дійсно має бути складовою вираженої державної природоохоронної політики. Проте враховуючи його масштабність та навіть деякі аспекти глобалізаційності, ризикнемо висловити припущення, що на теперішній час це має стати самостійним напрямком у діяльності держави та її владних інституцій, як організовуючої суспільної сили³²⁴. І, у цьому аспекті доречно зазначити наступне:

³²² За оцінками вітчизняних природо охоронців та фахівців екологів щодня в українську землю лягає близько 28,5 тис тон побутового сміття.

³²³ У сучасному світі, небезпідставно вважають, що ошатні, чисті та охайні міста й містечка, без засміченості та звалищ побутових твердих відходів і різного роду сміття людської життєдіяльності є притаманними для більшості розвинених, демократичних країн так званого «першого світу», а все те, що є захламленим, із купами побутового сміттям, брудним та не охайним являє собою яскравою ознакою країн «третього світу», а отже знаходиться поза межами сучасної цивілізованості та забезпечення екологічної безпеки.

³²⁴ Мусимо визнати таке: і у першому та другому випадку, попри наявну непогану законодавчу базу, зокрема чіткі положення Закон України «Про відходи», у державі та суспільстві склалася цілком ганебна практика легковажного ставлення до цієї проблеми, а точніше, навіть, до спроб її розв'язання.

Перше. Влада повинна насамперед здійснювати заходи загальнодержавного рівня – будувати чи модернізувати заводи, фабрики, промислові потужності для переробки будь-яких відходів життєдіяльності людини і суспільства. Тим самим виконуючи тільки їй притаманну базову функцію – санітарного контролю та забезпечення епідеміологічної безпеки, як невід’ємної складової гарантування загальнонаціональної безпеки. З цього, зазначимо, що теперішня поступова відмова держави від своїх базових державних функцій і приводить до того, що це питання переводиться у площину надання послуг суспільству і населенню загалом і окремому громадянину зокрема. І як наслідок – нестача матеріальних засобів та фінансових коштів для здійснення своєчасних заходів поводження зі сміттям³²⁵.

А, якщо додати політичний компонент, то маємо найбільш типову ілюстрацію цієї ситуації на прикладі загальноукраїнських мандрів «Львівського сміття», де основною метою було політичне (іміджеве) покарання центральною державною владою неслухняного регіонального лідера – Львівського міського голови. Багатостраждальні львівські сміттеві мандри українськими теренами не вирішили питання *Грибовицького сміттєзвалища* й будівництва смітте-переробного заводу у Львові, яке підіймалося неодноразово з кінця 1990-х років, проте наочно продемонструвало суспільству політичний цинізм влади та її байдужість до власне природоохоронних проблем.

Друга компонента: вона пов’язується, перш за все, із загальнонаціональним рівнем. Точніше, із самосвідомістю соціуму, його ставленням до проблем забруднення навколишнього природного середовища, захарашення його сміттям, необхідності власними силами здійснювати сортування побутового сміття та належним чином поводитися з ним у громадських місцях³²⁶. Таким чином, гостро постає питання здійснення реальних та дієвих заходів для виходу із ситуації, що склалася. Зауважимо у цьому контексті про те, що ми не ставимо собі за мету детально розглядати, власне, технологічні процеси, а лише окреслимо певні політичні аспекти можливого вирішення цієї проблеми в Україні. Ризикнемо припустити, що в основі реалізації дієвих кроків та комплексу заходів загальнонаціонального і загальнодержавного рівня, має лежати економічна зацікавленість держави, соціуму та кожного окремо взятого громадянина. Що ми маємо на увазі?

Найперше, це зміна концептуального підходу до вирішення проблеми сміття – перехід від його утилізації через захоронення до переробки. У цьому плані цінним є досвід країн ЄС, у яких відбувається переробка відходів, переважно, в енергетичні, чи у

³²⁵ Слід також враховувати і ту обставину, що фінансовий і економічний прибуток від процесу переробки сміття, зокрема твердих побутових відходів фактично не є вигідною комерційною справою для приватних інвесторів. Як свідчать економіко-статистичні обґрунтування та фінансово-економічні розрахунки, вартість кінцевої переробки загального обсягу твердих побутових відходів завжди менша від витрат на його переробку. І чи не тому, в Україні нема жодного смітте-переробного підприємства, крім застарілого сміттєспалювального заводу «Енергія» у Києві, не тому, що міські голови чи міністри погані, а тому, що міста не можуть оплатити вартість переробки сміття. Відтак, як тільки приватні інвестори дізнаються, що оплати 50-100 євро за 1 т. відходів не буде, розвертаються і йдуть геть, бо їм це не вигідно і не цікаво з точки зору бізнес прибутків.

³²⁶ За фаховими оцінками експертного середовища, роздільний збір відходів завжди дозволяє робити важливі речі: максимально повернути цінні ресурси в економічний обіг та ефективніше переробляти різні види сміття — упаковку чи електроніку — на спеціалізованих підприємствах. Однак роздільне збирання не є заміною переробки відходів. Це лише одна із стадій. Тим більше, що тільки у країнах ЄС лише 20,0-25,0% від загальної кількості твердих побутових відходів після додаткового сортування на спеціалізованих підприємствах їде до споживачів вторинної сировини: склозаводів, виробників поліетилену, паперу. Решта все одно підлягає переробці на спеціалізованих промислових підприємствах.

матеріальні ресурси ³²⁷. І тут головним є таке: власне, переробка сміття стає ні чим іншим, як суспільною та державною послугою. Різниця з Україною полягає у тому, що у більшості країн Європи захоронення сміття на сміттєзвалищах та полігонах є дорожчим за його переробку. Наприклад, у Великій Британії, де податок перевищує 100 Євро за 1 тону сміття, відходи більше ніхто не хоронить, їх повністю переробляють, використовуючи енергію сміття (новітні технологічні рішення), перш за все, у комунальних цілях ³²⁸. Відтак, є й інвестиції та державна фінансова підтримка на ці заходи. Чим не корисний досвід і для України?

Що ж стосується суспільства і самосвідомості окремих громадян у країнах Європи, головну роль тут відіграє фінансова складова - величезні штрафи за неналежне поводження з відходами та захаращення сміттям оточуючого середовища³²⁹. Безумовно, логічним доповненням до цієї складової є також необхідність застосування більш «гуманних, цивілізованих заходів» місцевої влади у межах територіальних громад, а саме: охоплення якісними послугами збору та вивозу твердих побутових відходів 100,0% населення та 100,0% організацій; економічно обґрунтований, але доступний тариф; розділення відходів у домогосподарствах, окремий збір небезпечних відходів; рекультивація діючого сміттєзвалища; створення нового технологічного полігону з компостувальним майданчиком; сприяння громадянській обізнаності, зміні поведінки людей, що зменшує кількість створюваних відходів, покращує роздільне збирання, культурне та раціональне поводження з твердими побутовими відходами тощо. Не обійдемося ми і без традиційних заходів, які здебільшого розраховані на підростаюче покоління, виховання у нього дбайливого ставлення до оточуючого середовища, проведення широкоформатних акцій для дітей та їх батьків під доволі промовистою назвою «Ми всі за чисте довкілля».

Додаток 3.3

СУЧАСНІ МІГРАЦІЙНІ ПОТОКИ ТА ВАГОМІСТЬ ЇХНЬОГО ВПЛИВ НА СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Нині на пильну увагу українського соціуму заслуговує питання наявності ще однієї доволі гострої державотворчої проблеми української держави. А саме, під впливом потужних зовнішніх чинників відбувається поступова зміна етнічного й національного складу населення України, що спричиняє погіршення його самопочуття, зростання тривожних настроїв та суспільного невдоволення й роздратування. Мова, власне, йде про те, що Україна, за останні роки практично стала транзитною зоною на шляху

³²⁷ Так, наприклад, у Німеччині лише 15,0% пластику використовують як вторинну сировину, а 30,0%, навіть, роздільно зібраної упаковки спалюють.

³²⁸ Вибір технології спалювання, як правило залежить від регіональних особливостей. Зазначимо, що тверді побутові відходи — завжди місцевий продукт, тож відповідальність за спосіб переробки й конкурсний відбір найкращих рішень — за місцевою владою. Якщо якась місцева рада хоче застосувати більш коштовну технологію, то комунальні платежі за ці послуги цілком закономірно будуть вищими. При цьому, в Україні податок на захоронення твердих побутових відходів складає 13 євроцентів за тонну, у 30 разів менший, ніж у найбідніших країнах Європи, та у 800 разів менший, ніж у найбільш заможних державах ЄС.

³²⁹ Практично у всіх цивілізованих країнах, дії така необхідна суспільна складова у превентивному вирішенні цієї проблеми, як адміністративна та кримінальна відповідальність за незаконне забруднення оточуючого природного середовища. Викинув недопалок з вікна автомобіля — штраф 2 тис грн. Викинув вантажівку сміття у яр — штраф 10 тис грн за 1 т і тиждень суспільних робіт у помаранчевій робі. Викинув небезпечні відходи — три-п'ять років позбавлення волі. Організував звалище у лісі — конфіскація майна. Знаючи ці складові — охочих ризикувати не має.

шалених міграційних потоків у напрямках «Схід—Захід», «Південь—Північ», і й поступово, за матеріалами ґрунтовних аналітичних досліджень цієї проблематики вітчизняного дослідника О. Т. Черидниченка, перетворюється на своєрідний «відстійник» нелегальних мігрантів. Як відомо, зазначає аналітик, зростання інтенсивності нелегальної міграції неминуче веде до сприяння послаблення ролі національної держави та державотворчих процесів.

Довідково:

Слід також зазначити, що останніми роками спостерігається тенденція до визначення регіонів впливу та сфер інтересів тих чи інших національних общин - громадян із країн потенційних постачальників незаконних мігрантів, які обрали асимільовану форму незаконної міграції. Так, громадяни *В'єтнаму* намагаються опанувати Харківський регіон та витіснити з нього слабкішу общину китайців, афганська община осідає у м. Києві та Київській області, що у свою чергу призводить до розподілу сфер впливу з *китайською діаспорою*.

В Одесі та Одеській області осідає *китайська діаспора*, що у цьому місті найбільша, і не допускає створення у цьому регіоні інших великих общин.

У Вінницькій області основні позиції займає індійська община, до якої входять громадяни *Індії, Непалу, Бутану* та громадяни інших країн індуської національності. Херсонська, Миколаївська області – громадяни *Таджикистану та Узбекистану*. Чернігівська область – громадяни *Вірменії*.

Автономна Республіка Крим – громадяни *Туреччини, Сирії, Йорданії, Пакистану*.

Більш того, питання в'їзду в Україну великої кількості громадян країн «третього світу», більшість з яких залишаються в Україні нелегально, дедалі більше набуває суспільно-політичної та соціально-економічної гостроти і становить реальну загрозу національній безпеці України. Поділяючи ці думки дослідника, та звертаючи увагу на те, що існуючу проблему не варто розглядати виключно під кутом суцільного позитиву, як велику потенційну можливість поповнення української держави «трудовими» ресурсами, що так настирно пропонують Україні здійснювати формування «новітньої, багаточисельної єдиної української нації» за рахунок «спільного проживання з афро-азійськими народами» на теренах України. Закцентуємо увагу і на наступних проблемних аспектах цього питання, на які звертає увагу О. Т. Черидниченко, а саме:

по-перше, до нас приїздить як правило, некваліфікована «робоча сила»,

по-друге, вихідці з інших країн, здебільшого, не інтегруються в український етнос, що їх приймає. Вони створюють замкнені етнічні анклави, які є носіями іншої культури, традицій, релігійних культів, різко збільшують злочинність у країні перебування, займаються розповсюдженням наркотиків тощо.

При цьому, аналітик відзначає, що: вся Європа після відомих французьких подій середини 2000 х рр. та подій 2015 р. поступово почала усвідомлювати наявні ризики і небезпеки, які пов'язуються з цими процесами. Раніше уряди та населення більшості європейських країн спокійно ставилися до стихійної міграції, гадаючи, що ринок все розставить по своїх місцях і якось все само собою вирішиться. Ключові висновки, які робить О. Т. Черидниченко, досліджуючи цю проблему зводяться до наступного:

1. Передбачалося, що у зв'язку з утворенням ЄС відбудеться «європеїзація міграційної політики» — тобто, найбільш значними будуть міграційні потоки усередині самої Європи, - з країни в країну. *Проте це не підтвердилося*. Виявилось, що *основні міграційні потоки спрямовані на ЄС ззовні*.

2. Очікувалося, що в періоди економічних спадів корінне населення витіснить мігрантів з неprestижної роботи. *Цього не відбулося*. Так, певні сфери діяльності міцно закріпилися в суспільній свідомості французів і інших корінних європейців як такі, що

призначені саме для мігрантів. Корінні жителі Європи за будь-яких яких обставин не йдуть туди працювати.

3. *Спроба зменшити потік мігрантів проведенням «політики розвитку» країн-донорів робочої сили - провалилася.* Для цих країн нелегальні мігранти часто є одним з головних каналів притоку грошових коштів, і позбавлятися цього каналу ці країни не хочуть. До того ж керівництво країн –«постачальників» мігрантів, по великому рахунку, в силу різних обставин, не спромоглося організувати розвиток в європейському ключі своїх територій.

4. «Прочинити» двері для міграції до Європи настійно радила ООН і особисто колишній генсек Кофі Аннан, посилаючись на демографічну кризу в «Старому світі» і катастрофічне старіння населення. Очевидно *це була «помилкова ціль».*

5. *Переважаючі мігрантські общини слабо вписуються в європейське життя.* Нерідко трапляється, що корінні жителі країн перебування мігрантів не можуть знаходитися на території компактного проживання через їхнє переслідування. Сьогодні головним боєм європейців є сирійці, роми, румуни і, особливо, албанці. Поступово формується широка мережа організованої міжнародної злочинності.

Зростання інтенсивності нелегальної міграції також сприяє розмиванню національних кордонів. За визнанням низки європейських та світових лідерів - керівників держав, політика мультикультуралізму зазнає незворотного краху. І, не випадково, країни Європейського Союзу впроваджують низку заходів запобіжного характеру, які за мету мають пригальмувати розвиток для них цих негативних явищ і небезпечних процесів. Головною причиною руху робочої сили, за задумом інтернаціоналізаторів очевидним є спроба здійснення *соціально-культурної уніфікації, як одного із глобальних міжнародних геополітичних проектів.*

На авторське переконання, міграційному потоку, що заповнив Україну, має бути поставлений надійний заслін - жорсткий візовий режим і відповідна міграційна політика, неухильне дотримання закону, можливо навіть обмеження права на одруження з українськими громадянами (*як в Данії*), а також вікові обмеження. У разі одержання права на легалізацію, іноземець повинний мати високий освітній рівень, вивчити мову, історію, культуру, традиції, підписати зобов'язання про лояльність тощо. З метою всебічного сприяння подоланню демографічної кризи збереженню генофонду нації, трудового і оборонного потенціалу країни, на авторське переконання, слід розробити низку заходів, серед яких здійснення кардинального перегляд напрямів державної сімейної політики на користь сім'ї; збільшення регулюючого впливу на демографічні процеси; розробка концепції нової державної сімейної політики із стимулювання народжуваності в Україні; здійснення низки заходів з поліпшення соціально-економічних та медико-психологічних умов для розвитку сім'ї.

Водночас, у контексті обґрунтування дієвого комплексу заходів щодо вирішення окресленої проблеми, хочемо звернути увагу і ще на один, але доволі вагомий аспект цього питання. Тож, враховуючи, що, наразі, у політичному сьогоднішні прослідковується чітка тенденція до того, що українці в Українській державі поступово стають національною меншиною. І це, незважаючи, навіть на те, що вони, практично, відіграють роль титульної державотворчої нації. Відтак, Держава зобов'язана нагально запровадити ряд інституціональних заходів, спрямованих, у першу чергу, на всебічний захист саме українців, власне, як титульної нації.

Довідково: *Українська держава є необхідною умовою та інструментом захисту національних інтересів власне українців. Тільки сильна національна держава здатна захистити життєвий простір нації, забезпечити демократичний лад, високий рівень життя, а титульна нація в державі повинна посідати в ній чільне місце і повинна мати свої права та обов'язки. Українська держава зобов'язана dbати про відродження й розвиток української нації. Вирішення окресленого кола питань*

можливе лише за умови використання відповідних політичних технологій, з застосуванням комбінованих, комплексних заходів з одночасною реалізацією їх на наступних рівнях: законодавчому; політико-адміністративному; соціально-економічному; міжнародно-правовому. Тож, комплекс заходів доцільно розглядати у площині поділу на дві групи: заходи стратегічного та заходи тактичного характеру. Ключовою особливістю цієї технології має стати відмова від застосування власне «грубої» сили. Ця сила повинна носити опосередкований, пасивний характер і спиратися на «народну ініціативу».

Довідково: З розпадом СРСР у суспільному житті країн СНД і Балтії посилилися етнократичний тенденції. Концепція етнократичний держави не тільки розділяється впливовими офіційними особами деяких країн СНД і Балтії, але і користується певною підтримкою у частині їх «титульного», корінного населення. Це, у свою чергу, є живильним ґрунтом для зростання національних рухів і партій, що стоять на крайніх позиціях етнократичної державності (наприклад «Росія - для росіян»).

І, ще однією особливістю цієї технології має стати необхідність забезпечення інформаційної, пропагандистської, моральної опори з боку представників етнічної української діаспори, як спільників у боротьбі «за повернення України, українцям». Реалізація системних заходів, у більшій мірі, ймовірно, може бути децю контroversійна, проте, визнаємо, що саме вона має убезпечити країну та націю від подальших негативних наслідків.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Микитенко Вікторія Володимирівна, **Порохнявий** Юрій Борисович,
Микитенко Дмитро Олександрович, **Шкарлет** Сергій Миколайович,
Рогов Петро Дмитрович, **Худолей** Вероніка Юріївна, **Крейдич** Ірина Миколаївна,
Лицур Ігор Миколайович, **Гаркуша** Андрій Олегович, **Ільчук** Леонід Іванович,
Корнєєв Володимир Вікторович, **Шелудько** Наталія Михайлівна

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА В КООРДИНАТАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

МОНОГРАФІЯ

Видання 2-ге, переробл. і доповн.

Науковий редактор: Микитенко В. В.
Комп'ютерна верстка: Колот Т. М.

Підписано до друку 25.01.2019. Формат 60×84/8. Друк різнографія.
Ум. друк. арк. – 89,5. Тираж 300 пр. Замовлення № 453/19.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.